

21.
MİLLETLERARASI
TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KONGRESİ
INTERNATIONAL
TURKISH COOPERATIVE CONGRESS

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ Prof.Dr.Bektaş AÇIKGÖZ Konferans Salonu
Safranbolu/Karabük/TÜRKİYE

Tarih: 14-15 Mayıs 2015

Küreselleşme Sürecinde
Ekonomi,Siyaset
Toplum ve Kooperatifçilik

TEBLİĞLER

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
TURKISH COOPERATIVE ASSOCIATION
Ankara 2015

Kooperatif Yönetiminde Bilgi Sistemlerinin Rolü Üzerine Bir Araştırma

*A study on the Role of Cooperative Management Information
System*

Doç. Dr. Abdullah KARAKAYA
Karabük Üniversitesi
akarakaya@karabuk.edu.tr

Gülten DEMİRAL
Karabük Üniversitesi
gulten_demiral32@hotmail.com

Özet

Temelinde işbirliği anlayışı bulunan kooperatifçilik, günümüzde değişen ihtiyaç ve şartlara göre yenilenmiş ve dünyada başarıyla uygulanan örgütlenme modellerinden biri haline gelmiştir. Kooperatiflerin faaliyetlerini rasyonel kaynak kullanımı ile gerçekleştirerek amaçlarına ulaşabilmeleri önemli oranda bilişim sistemlerinden yararlanmalarına bağlıdır.

Bu çalışmada, Karabük ili ve Safranbolu ilçesine bağlı bulunan kooperatiflerin bilgi sistemi kullanım düzeyleri araştırılmıştır. Araştırma kapsamında yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen tanımlayıcı veriler frekans ve yüzdelerle açıklanmıştır. Fonksiyonel değişkenler ise one sample t testi ile analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre kooperatif yöneticileri yönetimin fonksiyonları olan; planlama, örgütlenme, gerçekleştirme, eşgüdümleme, kontrol aşamasında bilişim sistemlerini yararlı bulmuşlardır. İşletme fonksiyonlarından olan muhasebe, ar-ge faaliyetlerinde de yararlı bulurlarken pazarlama, finans, üretim, satın alma faaliyetleri açısından yararlı bulmamışlardır. Ayrıca Bilişim Teknolojileri edinmeyi iş süreçlerini yerine getirmede avantajlı bulmadıkları anlaşılmıştır.

Kooperatiflerin amaçlarına daha rasyonel ulaşabilmeleri için bilişim sistemlerinden yararlanmaları gerekir. Böylece işgücü verimliliği, zaman tasarrufu, iletişimde etkinlik, güvenilir bir arşiv edinme vb. avantajlardan sağlayabileceklerdir. Bu bağlamda kooperatiflerin iş süreçlerine uygun doğru bilişim sistemi temin etmeleri ve etkili kullanım için insan kaynağını yetiştirmeleri bir gerekliliktir.

Anahtar Kelimeler: Bilişim Sistemi, Bilişim Teknolojisi, Yönetim, Kooperatif, Anket.

Abstract

Today, on the basis of collaboration, cooperation has been renovated according to the changing needs and conditions and has become one of the organization models that are applied successfully throughout the world. To reach the cooperative goals by using their resources rationally highly depends on taking the advantages of the information systems.

In this study, information system usage levels were investigated in Karabük and Safranbolu cooperatives. Under investigation, data were collected by face -to-face questionnaire method and demographics information described with frequency and percentages. Functional variables were analyzed via one sample t test.

According to the findings, cooperative managers have found useful to information systems about management functions; for example, planning, organization , implementation , coordination. When they find useful to Information Systems for business functions for example; accounting, R & D activities but they did not find beneficial in terms of marketing, finance , production and purchasing activities. According them there ara no advantage Information Technology for business processes.

To achieve a more rational for the purposes of co-operatives , should benefit from the information system. Thus, labor productivity , time saving, efficiency in communication, etc. to obtain a reliable archive . able to provide the benefits In this context, cooperatives must provide the right IT for their business processes and they need the raise human resources for effective use of IT.

Key Words: Information System, Information Technology , Management, Cooperatives, Survey.

Giriş

Bilgi hızla küreselleşen dünyada örgütlerin hedeflerine ulaşabilmelerinde stratejik bir unsur haline gelmiştir. Günümüzde bilginin etkinliğini artıran bilişim sistemlerinin gelişimi örgütlerin bilgi teknolojilerine dair taleplerini artırmıştır. Bir örgütlenme biçimi olarak kooperatifler de günümüzde değişen koşullara ayak uydurmakta, Bilişim Teknolojilerinden (BT) iş süreçlerinde ve yönetiminde yararlanarak kooperatif içi bir bilişim sistemi (BS) ağı oluşturmaktadırlar. Böylece rekabet edebilmede ve müşteri memnuniyetinde etkinliği yakalamak kolaylaşmaktadır.

Kooperatifler, ekonomik işbirliği sağlamak amacıyla bir araya gelen ve faaliyetlerini koordineli bir biçimde yürüten, formal yapılanma biçimleridir. Kooperatifi örgütleyenler, ortak bir çalışma sistemi kurarak, kooperatif bünyesinde bir işbirliği grubu meydana getirirler (Duymaz,1986:6).

Kooperatifler amaçlarına ulaşabilmek için diğer örgütlerde olduğu gibi *Yönetimin Fonksiyonlarını*; planlama, örgütleme, yürütme-yöneltme, koordinasyon ve kontrol faaliyetlerini yerine getirmeleri gerekir. Yanı sıra *İşletme Fonksiyonlarını*; üretim, pazarlama, insan kaynakları, halkla ilişkiler, araştırma- geliştirme, muhasebe, finans, satın alma gibi faaliyetleri, Bilişim Sistemleri (BS) ve bunun bir parçası olan Bilgi Teknolojileri (BT) aracılığıyla rasyonel biçimde yöneterek rekabet edebilme ve müşteri memnuniyeti gibi faktörleri daha başarılı gerçekleştirebilirler. Bu bağlamda kooperatiflerin günümüz koşullarında teknolojiyi takip eden ve yenilikleri uygulayan yapılanmalar olmaları bir gerekliliktir.

1. KOOPERATİFÇİLİK

1.1. Tanımı

Kooperatifler, bireylerin yalnız başlarına gerçekleştiremeyecekleri ya da birlikte yapmalarında daha çok yarar bulunan işleri, en iyi biçimde ve maliyet fiyatına gerçekleştirmek üzere bir araya gelmeleri suretiyle ekonomik güç birliği oluşturdukları gönüllü kuruluşlardır. Kooperatiflerin amacı kâr elde etmekten ziyade ortaklarına hizmet etmektir. Kooperatifler ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmaktadır (Mülayim,2006:68).

Uluslararası kooperatifler birliğine göre kooperatifçiliğin temelini oluşturan ana ilkeler şöyledir; serbest giriş, demokratik yönetim, karın üyelere alışverişleri oranında dağıtımı, anamal üretiminin (faiz) sınırlandırılması, kooperatiflerin siyasal ve dinsel yansızlığı, peşin satış ve kardan eğitim amaçları için pay ayrılmasıdır. Bu ilkelerden ilk dördü temel ilkeler olup diğerleri yan ilkelerdir (Güven,1997:21).

Günümüzde kooperatifler birçok alanda faaliyet göstermektedir. Geleneksel olarak tarım alanında, toptan ve perakende ticaret alanında, konut yapım, su, elektrik ve sağlık sektörlerinde, bankacılık ve sigortacılık alanlarında yer almaktadırlar. Bunların yanı sıra bilgi ve iletişim teknolojisi gibi sektörlerde, bakım hizmeti, el sanatları, turizm ve kültürel alanda da giderek artan biçimde yeni kooperatif örgütlenmeleri gerçekleşmektedir (Stratejik Eylem Planı,2014:5).

Kooperatifler zaman içinde ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişikliklere göre biçim değiştirmiştir. Örneğin; kentleşme sürecinde ortaya çıkan konut sorununun çözümü için geniş ölçüde kooperatiflerden yararlanılmaktadır. Bunun yanı sıra tarım ve ormancılık faaliyetlerinde, esnaf ve sanatkârların ortak amaçlı oluşturduğu taşımacılık, ticaret gibi tüm faaliyetlerde günümüz koşullarına uygun faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Bu noktada devlet de kooperatiflere destek vermektedir (Stratejik Eylem Planı,2014:21)

Kooperatifler, değişen *politik çevre*; küreselleşme, piyasaların serbestleşmesi, *teknolojik değişme*; işletmelerin özellikle bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi, yeni teknolojilerin uygulanması, değişen pazar koşullarına uygun üretim yapılması, *ekonomik değişme*; müşteri taleplerindeki değişiklik, perakende sektöründeki birleşmeler ve artan güçleri, gıda güvenliği, ekolojik değişimler, büyük firmalardaki markalaşma gibi etkenlere farklı yöntemlerle cevap vermeleri bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirer ve Bilgin,2009:202).

1.2. Kooperatifçiliğin Küresel Düzeyde Önemi

Günümüzde özellikle dışarıdan bilgi alışverişinin yoğun biçimde yaşandığı açık sistemde faaliyet gösteren örgütler bilgi teknolojileri ve bilişim sistemlerindeki değişimlere ve yeniliklere yoğun biçimde ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü artık günümüz işletmeleri dijital ortamda faaliyetlerini sürdürmektedirler. Kooperatiflerde bir örgütlenme biçimi olarak söz konusu çevresel değişiklikler ve getirdiği bilişim teknolojileri uygulamalarını iş süreçlerinde kullanmak durumundadırlar. Çünkü kooperatifin iş yapış sürecine uygun bilgi teknolojisi elde etmek için bütçesinden kaynak ayırması ve bu teknolojiyi kooperatif içinde etkin kullanacak insan kaynağına sahip olması neticesinde küresel düzeyde faaliyet göstermesi kolaylaşacaktır.

Küreselleşme Türkiye deki kooperatifleri hem olumlu hem de olumsuz yönlerden etkilemektedir. Örneğin; teknolojinin her alanda gelişimi ile kooperatifler ortaklarına daha kaliteli ve daha hızlı hizmet sunmaya başlamışlarken küreselleşme süreci içinde finansman sorunu, küresel şirketlerin pazar paylarını düşürmesi sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. (Serinikli,2009:i).

Bunun yanı sıra özellikle kooperatifler birliği niteliğindeki örgütler (fiskobirlik, gülbirlik vb.)ülke düzeyinde kalkınmada önemli paya sahiplerdir. Türkiye'nin de dahil olduğu bir çok dünya ülkesinde başarılı kooperatif örnekleri mevcuttur.

Türk kooperatifçiliğinin gelişmesi tüm yönleriyle ele alındığında, gelişmenin daha çok sayısal yönde olduğu, kalite yönünden gelişmenin yeterli olmadığı görülmektedir. Hatta kurulmuş olan bir çok kooperatif bile, gerçek anlamda kooperatif değildir. Bir kooperatifi gerçek anlamda kooperatif yapan, onun kooperatif adını taşıması değil, kooperatifçilik ilkelerini uygulayıp uygulamadığıdır (Mülayim 2006: 68).

2. BİLİŞİM

Bilişim, çağımıza damgasını vurmuş olup evrim çizgisi hızlanmakta olan bir bilim ve teknoloji alanıdır (Sankur,2004: v). Sözlük anlamıyla “bilişim”, “insanoğlunun teknik, ekonomik ve toplumsal alanlardaki iletişimde kullandığı ve bilimin dayanağı olan bilginin özellikle elektronik makineler aracılığıyla düzenli ve akla uygun bir biçimde işlenmesi bilimi” olarak tanımlanmaktadır ve Fransızca kökeni “enformatik”, “informatik” terimlerine karşılık gelmektedir (Avşar ve Öngören,2010: 41).

Bilişim hem verilerin işlenmesini, yani bilgi işlemi, hem de bilgi işlemin sonucunun aktarılmasını, yani veri iletişimini sağlamaktadır. Teknik, ekonomik, sosyal, hukuk ve benzeri alanlardaki verinin saklanması, saklanan bu verinin otomatik olarak işlenmesi, organize edilmesi, değerlendirilmesi ve aktarılması ile ilgili bir bilim dalıdır (Tavukçuoğlu,2004: 55).

2.1. Bilişim Teknolojileri

Bilişim teknolojileri(BT) veri işleme, saklama, yayma faaliyetlerini mikro elektroniğe dayalı hesaplama ve iletişim özelliği aracılığıyla gerçekleştirebilir. BT; lazer, fiber optik, ses tarayıcıları gibi iletişim teknolojilerinin gelişimine paralel olarak hızla gelişmektedir. (Bensghir,1996: 39, 40).

BT gelişimi ekonomilerde mevcut üretim, tüketim, birikim ve bölüşüm süreçlerini değiştirmektedir. Yeni ürün ve hizmetlerin payı toplam üretim içinde hızla artmakta, bu teknolojilere sahip olan işletmeler rekabet gücünü artırmakta, bu teknolojileri elde etme ve etkin biçimde kullanabilme yeteneği daha belirgin hale gelmekte, iş modelleri ve işgücü piyasası değişime uğramaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Bir işletmede ahenkli bir bilişim teknolojileri alt yapısının oluşması için yedi temel bileşenin koordine edilmesi gerekir (K.C. Laudon ve J.P. Laudon,2014: 68). Bunlar;

Bilgisayar donanım platformu: masa üstü bilgisayarlar, diz üstü bilgisayarlar, mobil cihazlar.

İnternet platformu: işletmenin genel ağ alt yapısı, donanım ve yazılım platformlarıyla örtüşmesi ve ilgili olmalıdır.

Kurumsal yazılım uygulamaları: işletmenin iş yapış yöntemine uygun ideal yazılım programı seçilmelidir.

Veritabanı Yönetimi/Depolanması: verilerin düzenlenmesi, yönetilmesi, depolama alanı ve aygıtları kullanımıyla veriler güvenli biçimde saklanabilir.

Ağ/Telekomünikasyon Yapısı: işletme içi ve dışı kişilerle iletişim ağı kurma ve yetkilendirme yapısı oluşturmaktır.

İşletim Sistemi Platformu: geleneksel işletim sistemi fare ve klavye ye ek olarak dokunmatik teknoloji de kullanılmaktadır.

Danışmanlar ve Sistem Birleştiricileri: teknolojiyi etkin kullanma, eski teknolojiyi yeni bir alt yapıyla bütünleştirme konularında işletmelere küresel ve kurumsal hizmet sunumu faaliyetlerinden yararlanılarak BT etkinliği sağlanabilir.

2.2. Bilişim Sistemleri

Bilişim sistemleri(BS) bilişim teknolojilerini de içine alan daha geniş bir alandır. Bilişim sistemleri; donanım, yazılım, veri toplama ve işletmenin BT alt yapısını oluşturan ağların tamamını içine alır (K.C. Laudon ve J.P. Laudon,2014: 175-181). Bilişim sistemleri BT teknolojisinin bir işletmede kullanılmasına yönelik strateji ve ilkeleri içerir. BT kullanımının işletme stratejileri ve hedeflerini desteklediğinden emin olmak için karar hakları ve yükümlülükler çerçevesini belirler. BT teknolojisi yatırımının geri dönüşümünü planlama da dahil olmak üzere, BT teknolojisinin etkili yönetimi ve kullanımını sağlamak için hangi kararlar alınmalıdır, bu kararlar nasıl hayata geçirilmeli ve denetlenmelidir ve kimler tarafından uygulanmalıdır soruları bilişim sistemlerinin çerçevesini oluşturur (Weill ve Ros, 2004: 76).

Bilişim sistemlerinin işletmelerde kullanımı, önceleri rutin işlerin (özlük işleri ya da standart yazışmalar gibi) otomasyonu amacıyla olmuştur. Daha sonraları işletmeler operasyonel verimliliği arttırabilmek için bilişim sistem ve teknolojilerine daha çok rağbet etmeye başlamışlardır. İlerleyen zaman hem teknolojinin, hem de iş dünyasının çehresini değiştirmiş, bilişim sistemlerine hâkim olma ve kullanabilme becerisini, ayrıca bu alanda yaşanan gelişmeleri takip etme adeta bir zorunluluk olmuştur. Bu noktada da işletmeler bilişimi kendilerine rekabet avantajı yaratabilecek ve belirsizlik içerisinde yaşamlarını sürdürebilmelerini kolaylaştırabilecek bir varlık olduğunu anlayarak, bilişim sistemlerini stratejik bir araç olarak görmeye başlamışlardır (Acar, 2007: xiv).

Günümüzde bilişim sistemleri bir işletmeye özellikle rekabet üstünlüğü sağlamada kritik rol oynamaktadır. Bilişim sistemleri alanındaki gelişmelerle birlikte bu sistemlerin lisans kullanım maliyetlerinin azalması, teknolojik altyapı ve kalifiye işgücü yetersizliğinden kaynaklanan eksikliklerin

azalmasıyla birlikte gün geçtikçe daha da rasyonel hale gelmektedir. İşletmeler bilişim sistemlerini etkin bir biçimde kullanarak; verimlilik artışı sağlayabilmekte, maliyetlerini azaltabilmekte, yeni ürünler, hizmetler ve süreçler geliştirerek rakiplerine karşı üstünlük elde edebilmektedir (Tekin, vd.,2005:117).

3. BİLİŞİM SİSTEMLERİ VE KOOPERTİFÇİLİK

Bilişim sistemleri kullanımı kooperatiflere hız, esneklik, bilgiye kolay ulaşma ve dağıtma açısından bir takım avantajlar sağlamaktadır. BS/BT nin kooperatiflere sağladığı avantajlar aşağıdaki gibidir (Prestijyazilim.net, 2014);

Ortak takibi: Ortak bilgileri, sermaye bilgileri, fatura, müstahsil, mal ve hizmet faturaları takibi, ortak listeleri, ortak fatura ve müstahsil hareketleri gibi faaliyetlerin BS/BT aracılığıyla uygulanması örgüte hız kazandırmaktadır.

Stok Takibi: Ürün satım raporları, kar ve zarar analizi, aylık yıllık satış raporu BS/BT kullanımı aracılığıyla yöneticiye daha isabetli karar verme olanağı sağlamaktadır.

Ön Muhasebe Modülü: Alış faturası, satış faturası, iade faturası, tahsilat makbuzu, tediye makbuzu, kasa makbuzu, alacak dekontu, borç dekontu, genel giderler, çek takibi ile daha güvenli veri edinimi gerçekleştirilmektedir.

Müstahsil Modülü: Ödeme listeleri, müstahsil listesi, icmal listesi ve beyanname gibi listeler BS/BT kullanımıyla elektronik ortamda gerçekleştirilebilmektedir.

İnsan Kaynakları Modülü: Bordro, ödeme listesi, işçi bakiye takibi yapılmaktadır ve bu yönüyle zaman ve işgücü tasarrufu sağlamaktadır. *Genel Ayarlar:* Kooperatif bilgi kartı, fatura ayarları vs.

Demirbaş Modülü: İşletmenize ait demirbaş malzemelerin kaydının elektronik ortamda tutulabilmesini sağlamaktadır.

Evrak Modülü: Gelen ve giden evrakların kaydının tutulabileceği modüldür. Bunların yanı sıra BS/BT kaynakları ile bilgiye kooperatif dışından da bağlanılıp istenilen işlemler gerçekleştirilebileceği gibi BS/BT aracılığıyla oluşturulan WEB Sayfaları örgüt vizyonuna ve paydaşlar tarafından ulaşılabilirliğine etki sağlayan önemli bir uygulamadır.

4. KARABÜK İLİNDEKİ KOOPERATİFLERE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. Araştırmanın Alanı ve Kapsamı

Karabük ilindeki kooperatiflerde, bilgi sistemlerinin kullanımını saptamak üzere yapılan bu çalışma; Karabük Ticaret ve Sanayi Odası(TSO) ve Safranbolu ilçesi TSO kayıtlarından elde edilen bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı 15 Ocak 2015 döneminde Karabük iline bağlı 147, Safranbolu ilçesine bağlı 76 adet kooperatif olduğu saptanmıştır. Bu kapsamda anket çalışması Karabük TSO ve Safranbolu ilçesi TSO ya kayıtlı toplam 223 kooperatif üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamındaki kooperatifler sektörel açıdan ayrıldığında; taşımacılık, ticaret, tarım-ormancılık, konut yapı olmak üzere dört kategoride yer almaktadır. Araştırmanın yapıldığı bölgede konut yapı ve tarım-ormancılık kooperatifleri, taşımacılık ve ticaret alanında faaliyet gösteren kooperatiflere göre sayıca daha fazladır. Tarım ormancılık kooperatiflerinin çoğunluğunun Karabük il merkezine ve ilçe merkezlerine bağlı köyler tarafından kurulduğu gözlemlenmiştir. Yani her bir köyün kooperatif birliği kurduğu söylenebilir. Konut yapı kooperatifleri ise daha çok il merkezi ve ilçe merkezlerindedir.

Söz konusu kooperatif yöneticilerine beşli liketr ölçekle hazırlan anket formları sunulmuştur. Formda 6 demografik bilgi ölçen soru, 26 da fonksiyonel değişkene dair olmak üzere toplam 32 soru yer almaktadır. Anket soruları literatürde yer alan bilişim sistemleri konusunda yapılmış çalışmalardan da yararlanılarak hazırlanmış, özgün sorulardır. Hazırlanan anket formları anketörler aracılığıyla kooperatif yöneticilerine ulaştırılmıştır.

4.2. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmada ele alınan 162 kooperatif özellikleri bakımından değerlendirildiğinde şu konuların dikkate alınması yararlı olacaktır. Araştırma küçük ölçekli kooperatiflerin bulunduğu bölgede gerçekleştirilmiştir. Kooperatiflerin çoğunluğunun 2011 yılından sonra kurulmuş konut yapı kooperatifinden oluştuğu gözlemlenmiştir. Bu durum

özellikle konut yapı kooperatiflerinin yakın hedefi gerçekleştirdikten sonra faaliyetlerini tamamlamaları ve TSO dan kooperatif kaydını sildirmelerinden kaynaklıdır. Tarım-ormancılık kooperatifleri ise büyük çoğunluğu bağlı köylerden oluşmaktadır. Diğer taraftan taşımacılık ve ticaret alanlarındaki, kooperatiflerin, daha uzun süredir faaliyet gösterdikleri ve işin başında devamlı bulundukları fakat küçük ölçekli olup bölgesel faaliyet gösterdikleri gözlemlenmiştir.

4.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma Karabük iline bağlı faaliyet gösteren kooperatif örgütlerinin bilişim sistemlerini iş süreçlerinde ne ölçüde kullandıklarını ve kooperatife katkılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın alt amaçları ise şöyledir;

- Bilişim sistemlerinin yönetim sürecine etkisinin belirlenmesi,
- Bilişim sistemlerinin işletme işlevlerine etkisinin belirlenmesi,
- Bilgi Teknolojilerinin kooperatif başarısına etkisinin belirlenmesi,

4.4. Araştırmanın Yöntemi

Anket çalışması kapsamında elde edilen veriler frekans, yüzde, One-sample t Test istatistiği kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın hipotezleri bilgi sistemleri kullanımını ölçen fonksiyonel değişkenlerle ilgili 26 anket sorusundan oluşmaktadır. Araştırmanın hipotezlerini temsilen rasgele üç hipotez aşağıdaki gibidir;

H₁: BS kooperatif iş süreçlerini planlamada yararlıdır

H₁: BS kooperatifin pazarlama faaliyetlerinde yararlıdır.

H₁: BT yazılımı zamanında güncellenmektedir

Araştırmanın evrenini (223 kooperatif) istatistiki açıdan temsil eden 162 kooperatif üzerinde gerçekleştirilen anketten elde edilen verilerin istatistiki yöntemlerle analizi sonucu ulaşılan bulgular aşağıda sunulmaktadır.

4.5. Veri Analizi ve Bulgular

Anket formunun güvenilirliği ile ilgili olarak yapılan analizde Cronbach's Alpha değeri 0,957 olarak hesaplanmıştır. Demografik bilgiler ile ilgili veriler frekans ve yüzdeler şeklinde değerlendirilmiştir. Fonksiyonel değişkenlere ilişkin veriler ise One-sample t Test istatistiği kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 1. Kooperatiflerin Karakteristik Özellikleri

Özellikleri	Dağılımı	Sayı	%
Çalışan Sayısı	10 kişiden az	112	69,1
	10-20 kişi arası	41	25,3
	20 den fazla kişi	9	5,6
Türü	İnşaat	88	54,3
	Taşımacılık	28	17,3
	Ticaret	12	7,4
	Tarım ve Ormancılık	34	21,0
Kuruluş Yılı	1980 yılı ve öncesi	18	11,1
	1981-2000 yılları arası	43	26,5
	2001-2010 yılları arası	36	22,2
	2011 yılı ve sonrası	65	40,1

Tablo 1’den de izlenebileceği gibi; araştırma kapsamındaki kooperatiflerin karakteristik özellikleri ile ilgili verilere göre; *10 kişiden az* sayıda çalışanı olan 112 kooperatif, *10-20 kişi arası* çalışanı olan 41 kooperatif, *20 den fazla kişi* çalıştıran 9 kooperatif bulunmaktadır. Kooperatif türü bazında kıyaslandığında; *İnşaat* alanında faaliyet gösteren 88 kooperatif, *Taşımacılık* alanında faaliyet gösteren 28 kooperatif, *Ticaret* alanında faaliyet gösteren 12 kooperatif, *Tarım ve Ormancılık* alanında faaliyet gösteren 34 kooperatif bulunmaktadır. Kuruluş yıllarına baktığımızda; *1980 yılı ve öncesi* kurulan 18, *1981-2000 yılları arası* kurulan 43, *2001-2010 yılları arası* kurulan 36, *2011 yılı ve sonrası* kurulan 65 kooperatif bulunmaktadır.

Tablo 2. Bilgi Sistemleri Kullanım Düzeyleri

No	Sorular	t	Sonuç	P Değeri
1	BS kooperatif iş süreçlerini planlamada yararlıdır.	6,901	,000	P<0,001***
2	BS kooperatif iş süreçlerinin örgütlenmesinde yararlıdır.	5,173	,000	P<0,001***
3	BS kooperatif iş süreçlerini gerçekleştirmede yararlıdır.	4,993	,000	P<0,001***
4	BS kooperatif iş süreçlerini eşgüdümlemede yararlıdır.	3,462	,001	P<0,01**
5	BS kooperatif iş süreçlerinin kontrolünü sağlamada yararlıdır.	2,196	,030	P<0,01*
6	BS kooperatif yöneticilerinin kararlarında kaliteyi artırır.	4,823	,000	P<0,001***
7	BS kooperatif stratejilerini geliştirmede yararlıdır.	2,862	,005	P<0,001**
8	BS kooperatifin pazarlama faaliyetlerinde yararlıdır.	-,417	,677	P>0.05 ^{ns}
9	BS kooperatifin finansal faaliyetlerinde yararlıdır.	1,186	,237	P>0.05 ^{ns}
10	BS kooperatifin muhasebe faaliyetlerinde yararlıdır.	4,284	,000	P<0,001***
11	BS kooperatifin üretim faaliyetlerinde yararlıdır.	-1,424	,156	P>0.05 ^{ns}
12	BS kooperatifin satın alma faaliyetlerinde yararlıdır.	1,280	,202	P>0.05 ^{ns}

13	BS kooperatifin araştırma-geliştirme faaliyetlerinde yararlıdır.	3,224	,002	P<0,01**
14	BS kooperatifin maliyetlerini düşürmektedir.	-,647	,519	P>0.05 ^{ns}
15	BT edinmek için katlanılan maliyet kooperatifimiz için uygundur.	-,464	,643	P>0.05 ^{ns}
16	BT deki yeniliklere çalışanlarımız çabuk uyum sağlar.	-,591	,555	P>0.05 ^{ns}
17	BT veri güvenliğini artırmaktadır.	,425	,672	P>0.05 ^{ns}
18	BT kooperatifimizde iş süreçlerini hızlandırır.	3,356	,001	P<0,001**
19	BT için gerekli teknik destek kolay sağlanabilmektedir.	,313	,755	P>0.05 ^{ns}
20	BT hızla gelişmekte olduğundan mevcut donanım ve yazılım çabuk demode olmaktadır.	-1,515	,132	P>0.05 ^{ns}
21	BT donanımı zamanında güncellenmektedir.	-,146	,884	P>0.05 ^{ns}
22	BT yazılımı zamanında güncellenmektedir.	,718	,474	P>0.05 ^{ns}
23	BT iletişimde yararlıdır.	4,699	,000	P<0,001***
24	BT kooperatifimize rekabet avantajı sağlar.	-,913	,363	P>0.05 ^{ns}
25	BT kooperatif yöneticilerimiz tarafından yetkinlikle kullanılmaktadır.	-2,581	,011	P<0,01*
26	BT kooperatif çalışanlarımız tarafından yetkinlikle kullanılmaktadır.	-1,173	,243	P>0.05 ^{ns}

Tablo 2 ye göre; araştırma kapsamında incelenen kooperatiflerin, bilgi sistemleri kullanım düzeyleri; yönetim süreci, işletme işlevleri ve bilgi teknolojileri boyutları açısından değerlendirilmiş olup, aşağıda sunulmuştur.

Bilişim Sistemlerinin Yönetim Sürecine Etkisi Açısından yapılan Değerlemelerde; Bilişim Sistemlerinin; araştırmada ele alınan kooperatiflerin iş süreçlerini **planlamada**, iş süreçlerinin **örgütlenme** 'sinde, iş süreçlerini **gerçekleştirme** 'de ileri düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür ($P<0,001^{***}$). Bilişim sistemlerinin; kooperatif iş süreçlerinin **eşgüdümlemesinde** çok önemli düzeyde olduğu söylenebilir ($P<0,001^{**}$). Bilişim sistemlerinin; kooperatif iş süreçlerinin **kontrol** 'ünü sağlamada ise **önemli** olduğu görülmektedir ($P<0,01^{*}$).

Dolayısıyla; Planlama, Örgütlenme, Gerçekleştirme, Eşgüdümleme, Kontrol' e dair H_1 hipotezleri kabul edilmiştir.

Bilişim Sistemlerinin İşletme İşlevlerine Etkisi Açısından Yapılan Değerlendirmede; Bilişim Sistemlerinin; **muhasebe** faaliyetlerini gerçekleştirmede ileri düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür ($P<0,001^{***}$). Bilişim Sistemlerinin; **araştırma-geliştirme** faaliyetlerini gerçekleştirmede çok önemli düzeyde olduğu görülmüştür ($P<0,001^{**}$).

Bilişim Sistemlerinin; ele alınan kooperatiflerin **pazarlama** faaliyetlerinde, **finansal** faaliyetlerinde, **üretim** faaliyetlerinde ve **satın alma** faaliyetlerinde yeterince **önemli olmadığı** saptanmıştır ($P>0.05^{ns}$).

Dolayısıyla; Muhasebe ve Ar-Ge' e dair H_1 hipotezleri kabul edilmişken, pazarlama, finans, üretim ve satın alma açısından reddedilmiştir.

Bilgi Teknolojileri Temininin Kooperatife Sağladığı Avantajlar Açısından Yapılan Değerlendirmede; Bilgi teknolojilerinin kooperatifte iş süreçlerini **hızlandığı** çok önemli düzeyde anlamlıdır ($P<0,001^{**}$). Bilgi Teknolojilerinin kooperatif yöneticileri tarafından **yetkinlikle** kullanıldığı düşük düzeyde anlamlı bulunmuştur ($P<0,01^{*}$). Bilgi Teknolojileri **satın almanın** kooperatif için anlamlı olmadığı, BT deki yeniliklere kooperatif **çalışanlarının çabuk uyum** sağlamadığı tespit edilmiştir. BT' nin **veri güvenliğini** artırmadığı, BT için gerekli **teknik desteğin** kolay sağlanamadığı, BT **donanımı ve yazılımının** kooperatif tarafından zamanında güncellenmediği, BT nin kooperatif çalışanları tarafından **yetkinlikle** kullanılmadığı anlaşılmaktadır ($P>0.05^{ns}$).

Dolayısıyla; BT' nin iş süreçlerini hızlandığı ve yöneticilerin yetkinlikle kullandığına dair H_1 hipotezleri kabul edilmişken, BT satın almanın anlamlılığı, çalışanların uyum sağlaması ve yetkinlikle kullanmaları, teknik

desteğe kolay ulaşım, veri güvenliği, donanım ve yazılım güncelleme açılarından anlamlı bulunmamış ve reddedilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen diğer değişkenlere ilişkin yapılan istatistik analizlerine göre; BS'nin kooperatif yöneticilerinin **kararlarında** etkinliği artırma bakımından ve kooperatiflerin **iletişim** süreçlerini gerçekleştirmelerinde **ileri** düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür ($P<0,001^{***}$).

BS'nin kooperatif **stratejilerini** geliştirme bakımından çok önemli düzeyde anlamlı olduğu saptanmıştır ($P<0,01^{**}$).

Fakat BS'nin kooperatif işletme **maliyetlerini** düşürmede ve BT nin kooperatife **rekabet avantajı** sağlamada, etkili olmadığı anlaşılmaktadır ($P>0.05^{ns}$).

Dolayısıyla; yöneticilerin kararlarındaki etkinlik ve iletişim süreçlerindeki etkinlik ve strateji geliştirmeye dair H_1 hipotezleri kabul edilmişken, BT nin maliyet düşürdüğü ve rekabet avantajı sağladığına dair hipotezler reddedilmiştir.

Sonuç

Geleceği yönetebilmede önemli bir araç olan bilgi, bir çok insanın ortaklaşa çabasını eşgüdümlemeye çalışan kooperatif yönetimi açısından daha da önemlidir.

Karabük ilinin, başta Safranbolu olmak üzere diğer tüm ilçelerinde kapsam içindeki kooperatiflerin bilgi sistemleri kullanım düzeyleri ölçülmüştür.

Yönetim süreci açısından yapılan analizlerde yönetimin tüm işlevlerinde BS'nin tüm işlevler için önemli olduğu ($p < 0,05$) söylenebilir.

İşletme fonksiyonları açısından yapılan analizlerde ise muhasebe, araştırma-geliştirme gibi işlevlerde önemli iken ($P<0,05$), pazarlama, finans, üretim, satın alma işlevlerinde yeterince *önemli olmadığı* ($P>0.05^{ns}$) saptanmıştır.

Bilgi teknolojisi sahibi olmanın avantajları açısından yapılan analizlerde BT' nin iş süreçlerini hızlandırmada önemli olduğu, yanı sıra kooperatif yöneticileri tarafından yetkinlikle kullanımının da önemli olduğu ($P<0,05$) söylenebilir. Fakat BT satın alma, BT deki yeniliklere çalışanların çabuk uyum sağlaması, gerekli teknik desteği sağlama, veri güvenliğini artırma, donanım ve yazılımın zamanında güncellenmesi açısından kooperatif için önemli olmadığı ($P>0.05^{ns}$) saptanmıştır.

Ayrıca kararlarda etkinliği artırma, strateji geliştirme ve iletişim süreçlerinin etkinliği açısından önemli ($p < 0,05$) iken, kooperatif maliyetlerini düşürme, rekabet avantajı sağlama açısından önemli olmadığı ($P>0.05^{ns}$) araştırmada elde edilen diğer bulgular arasındadır.

Sonuçlar, araştırma kapsamındaki kooperatiflerin yönetim sürecinde bilişim sistemlerinin yararlı bulunduğunu göstermektedir. İşletme işlevlerini yerine getirmede bilişim sistemlerinden çoğunlukla yararlanılmadığı saptanmıştır. Yanı sıra Bilgi Teknolojilerinin iş süreçlerini yerine getirmede söz konusu kooperatiflere önemli bir avantaj sağlamadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

1. Acar, Gökhan (2007), '*Enformasyon Sistemlerinin Stratejik Olarak Planlanmasına İlişkin Bir Araştırma*', Basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
2. Avşar, Zakir; Öngören, Gürsel **Bilişim Hukuku**, Pasifik Ofset Yayın, İstanbul: 2010
3. Bensghir, Türksel Kaya (1996) Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim, TODAİ Yayın, Ankara
4. Duymaz, İsmail (1986), Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Bilgehan Basımevi, İzmir
5. Güven, Sami (1997), Ekonomik Servetin Geniş Kitlelere Yayılmasında Kooperatifçilik Politikası, Ezgi Kitabevi, Bursa
6. Kenneth C., Jane.P.; Laudon, (2014) **Yönetim Bilişim Sistemleri: Dijital İşletmeyi Yönetme**, Çev.: U. Yozgat. İstanbul: Nobel Yayın.
7. Mülayim, Ziya Gökalp (2003), Kooperatifçilik, Yetkin Yayıncılık, Ankara,
8. Necdet, Halil; Bilgin ve Demirer (2009), **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:17, S:1, s.194 – 217
9. Peter, Jeanne; Weill ve Ross, (2009), IT Savvy: What Top Executives Must Know to Go from Pain to Gain, **Harward Business School Press**: Boston.
10. Sankur, Bülent (2004), Bilişim Sözlüğü, Pusula Yayın, İstanbul
11. Serinlikli Nilüfer (2009), '*Küreselleşme Sürecinin Kooperatifçilik Hareketlerine Etkisi Açısından Değerlendirilmesi; Türkiye İçin Öneriler*', Basılmamış Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
12. Tavukçuoğlu, Cengiz (2004), Bilişim Terimleri Sözlüğü, Asil Yayın, Ankara
13. Tekin M., Zerenler M., Bilge A., (2005), "Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama" **İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi**, Cilt:4 Sayı: 8, s.115-129.

14. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016),
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121017M1-1.htm>
15. <http://www.prestijyazilim.net/KOOPERATIF-BILGI-SISTEMI-Urun-2.html> (10-03-2015)
16. *2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (Taslak) T.C. Kalkınma Bakanlığı* (2014, Mayıs) <http://www.bilgitoplumu.gov.tr>. (27 Ekim 2014).

Küreselleşme sürecinde Türkiye’de küçük tarım işletmelerinin dezavantajlarının kooperatifleşme yoluyla giderilmesi

Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK*

Araş. Gör. Hüseyin Tayyar GÜLDAL*

ÖZET

Türkiye’de 3076650 adet tarım işletmesinin %83,36’sı 100 dekar ve daha az araziye sahip küçük işletmedir. İşletme başına ortalama arazi genişliği 61 dekadır. Küçük tarım işletmeleri bir çiftçi ailesinin genellikle aile işgücü ile işlerini yürüttüğü ve bir aileyi geçindirebilecek ölçekteki işletmelerdir. Dünyanın pek çok ülkesinde küçük işletmeler sayıca fazladır. Küçük aile işletmeleri; işçi-işveren anlaşmazlığının olmaması, randımanın fazlalığı, işe dayalı işlemlerin fazla yapılması, sosyal güven yaratması, tasarruf zihniyetinin hakimiyeti, birime verimin yüksekliği biyolojik çeşitlilik gibi yönlerden üstünlüğe sahiptirler ve dünyada sürdürülebilirliklerinin öneminden dolayı çeşitli politika önlemleriyle desteklenmektedirler. Küçük tarım işletmelerinin; tarım tekniğinin geri olması, sermayeye bağlı işlerin yapılma güçlüğü, kapalı ekonomi, kredi olanaklarının yetersizliği, modern tarımsal endüstriden yararlanma zorluğu, girdi temini ve ürün satışında pazar karşısında rekabet gücünden yoksun olmaları, eğitim seviyesinin düşük olması, gelirin yetersizliği, sermaye noksanlığı, sosyal güvenlik yeterince yararlanamamak gibi dezavantajları vardır. Küreselleşen dünyada pek çok ülkede piyasa ekonomisi uygulanmaktadır. Bu ekonominin düzenleyicisi de rekabettir. Dünya tarımında merkezileşme, endüstrileşme, enformatik ve yukarıda sayılan dezavantajlar nedeniyle küçük işletmelerin sahipleri faaliyetlerini sürdürmekte gün geçtikçe zorlanmakta ve bazıları kırsal ve tarımı terk ederek kentlere göçmektedirler. Tarım stratejik bir sektördür ve üretimin devamı önemlidir. Küçük tarım işletmelerinin yaşadığı güçlükleri aşmada yararlanılabilecek en önemli konulardan biri de kooperatif örgütlenmedir. Kooperatifleşme küçük tarım işletmelerinin ölçek ekonomisinden yararlanmaları, pazarda rekabet gücü bularak girdileri daha uygun fiyata edinmelerini, ürünlerini değer fiyata satmalarını, tarım teknolojilerinden yararlanmalarını, sanayi ile entegre olmalarını ve gelir düzeylerini artırarak yaşam standartlarını yükseltmelerini, kırsal kesimin kalkınmasını mümkün kılmaktadır. Dünyanın pek çok ülkesinde kooperatif örgütlenmeden bu yönlü yararlanmanın çok sayıda örneği vardır. Bu tebliğde, Türkiye’de ki küçük tarım işletmelerinin dezavantajlarının kooperatif örgütlenme ile nasıl aşılabileceğini, büyük tarım işletmelerinin üstünlüklerinden yararlanma olanağına ulaşabileceklerini ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, küçük tarım işletmeleri, örgütlenme, küreselleşme, tarım

Removing the disadvantages of the small agricultural businesses in Turkey during globalization process via cooperatives

ABSTRACT

83,36 % of 3076650 agricultural businesses in Turkey are small businesses having 100 or less decare lands. Average land width per business is 61 decares. Small agricultural businesses are businesses where farmer families make their livings generally through family labor. The number of small businesses in a lot of countries throughout the world is high. Small family businesses have superiority in terms of no disagreement between employer-employee, high production, creating social security, saving mentality, high efficiency per unit and they are being supported with various political precautions because of the importance of their sustainability in the world. On the other hand, small agricultural businesses have some disadvantages such as low agricultural technique, difficulty in realizing the works based on capital, closed economy, insufficient loan opportunities, difficulty in benefiting from modern agricultural industry, lacking of competitiveness for input procurement and product sale against the market, low education level, insufficient income lack of capital and unable to take advantages of social security. Market economy is practiced in many countries in the globalizing world. The organizer of this economy is competition. Due to the centralization in world agriculture, industrialization, informatics and above-mentioned disadvantages, owners of small agricultural businesses keep on operating, have difficulties day by day and some of them migrate to cities leaving rural areas and farming. Agriculture is a strategic sector and the continuation of production is important. One of the most important issues that can be used to overcome the difficulties of small agricultural businesses is cooperative organization. Becoming cooperatives enables agricultural businesses to benefit from scale economy, get input at more reasonable prices finding competitive power in the market, sell products at right prices, benefit from agriculture technology, integrate with industry, and improve the life standards by increasing their income levels. There are a lot of examples of such kind of development thanks to cooperative organization in many countries in the world. In this paper, how the disadvantages of small agricultural businesses can be overcome through cooperative organization and how they can get the advantages of large agricultural businesses will be provided.

Keywords: Cooperative, small agricultural businesses, organization, globalization, agriculture

1.GİRİŞ

Stratejik önemi nedeniyle tarım, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin kendi ekonomik yapılarına özgü tarım politikaları ile desteklenen bir sektördür (Sayın ve ark., 2015: 10). Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de kırsal kesimde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu geçimini tarım yoluyla sağlamaktadır. Türkiye’de 3076650 adet tarım işletmesinin %83,36’sı 100 dekar ve daha az araziye sahip küçük işletmedir. Diğer taraftan, Türkiye’de tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunu oluşturan küçük işletmeler aynı zamanda çok parçalı ve dağınık bir yapıya da sahiptir. 2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre; tarım işletmelerinin %56.53’ü 1-3 parçalı, %43.47’si ise 4 ve daha fazla parçalı arazilerden oluşmaktadır (Engindeniz, 2014: 1197).

Küçük ölçekli tarım işletmeleri; üretim, istihdam ve yarattıkları katma değer açısından ekonomilerde önemli kabul edilmektedir. Küreselleşme sürecinde birçok alanda olduğu gibi tarım sektöründe de değişiklikler yaşanmıştır. İleri tarım teknolojilerin uygulanmaya başlanması, yığın üretim, dünya tarımında merkezileşme ve endüstrileşme gibi etmenler, modern tarım tekniğinden yoksun olan küçük tarım işletmelerinin gelişmesine engel olmakla birlikte değişen konjonktüre ayak uyduramayan işletmecilerin kırsal alandan kente göç etmesine neden olmaktadır.

Tarımsal üretimin ekonomik, sosyal, teknik ve ekolojik bakımdan sürdürülebilir başarıya ulaşmasında en önemli faktörlerden biri üreticilerin örgütlü olmasıdır. Üreticilerin bir araya gelmesinde öne çıkan yöntemlerden biri kooperatifler şeklinde örgütlenmektir. Kamu ve özel sektörden farklı biçimde üçüncü sektör olarak gelişen kooperatifçilik tarımsal kalkınmada önemli bir etkiye sahiptir. Kooperatifler girdi tedariki, ürün pazarlama ve riski azaltma gibi alanlarda üreticilere avantajlar sağlamaktadır (Şahin ve ark., 2013: 51)

Türkiye’de tarım işletmelerinin çoğunun yeter büyüklükte olmaması ve sermaye birikimi sağlayamaması nedeniyle, işletmelerde; yatırımlar yapılamamakta, tarımsal girdi kullanımı yaygınlaştırılamamakta ve modern tarım teknolojileri uygulanamamaktadır. Kırsal alanda yaşayan ve tarımsal üretim faaliyetinde bulunan üreticilerin; var olan üretim kaynaklarını daha etkin kullanabilmeleri, tarımsal girdileri uygun koşullarda temin edebilmeleri, modern tarım teknolojilerini uygulayabilmeleri, ürünlerini en iyi şekilde değerlendirerek pazarlayabilmeleri ve kamu hizmetlerinden daha etkin

yararlanabilmeleri örgütlenmeleri ile mümkündür (Karlı ve Çelik, 2003: 9).

Bu çalışmada Türkiye tarımı açısından önem arz eden küçük tarım işletmelerinin dezavantajlarının, kooperatifler yolu ile nasıl giderilebileceği tartışılacaktır.

2. KÜÇÜK TARIM İŞLETMELERİNİN ÖZELLİKLERİ

Birçok kurum ve kuruluş tarafından Türkiye tarımının başlıca yapısal sorunlarından biri olarak küçük tarım işletmeleri gösterilmektedir. İşgücünün önemli bir oranının hala daha tarım sektöründe istihdam edildiği Türkiye’de, küçük tarım işletmelerini sorun olarak görmek yanıltıcı sonuçlar doğurabilir.

Küçük tarım işletmelerinin Türk tarımı açısından avantajları sıralanacak olursa;

- Bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan küçük tarım işletmeleri, bölgede istihdam yaratma bakımından önemli olup, kırsal kesimin kente plansız göç etmesine engel olmaktadır.
- Üretime katılan şahıslar arasında olabilecek bütün anlaşmazlıklar, zıtlıklar, küçük tarım işletmelerinde ortadan kalkar.
- Küçük tarım işletmelerinde iş randımanının fazla olması ve üretim aşamasında hızlı karar verebilmesi önemli üstünlüklerindendir.
- Küçük tarım işletmelerinde tasarruf etme zihniyeti hakimdir.
- Küçük tarım işletmelerinde işe dayalı meliorasyon daha fazla yapılır (Mülayim, 1999: 180).

Küçük tarım işletmeleri bu üstünlüklerinin yanı sıra, geleneksel gıda üretiminin korunmasına da yardımcı olurlar. Kırsal alanda yaşamını sürdüren küçük tarım işletmeleri, bölgedeki doğal kaynakların korunmasına dikkat ederken aynı zamanda çevreye duyarlı üretim faaliyetlerinde bulunmaya özen göstermektedirler.

Türkiye’nin tarımsal işletme deseninde, küçük tarım işletmelerinin hakimiyeti söz konusudur. Tarımın merkezileşmesi, pazar alanlarının genişlemesi ve gelişen teknoloji ile birlikte, küçük tarım işletmelerinin değişen düzene uyum sağlamada bir takım dezavantajları vardır.

- Küçük tarım işletmeleri, modern tarım tekniklerine uyum sağlamada zorluk çekmekte, tarımsal mekanizasyon kullanım oranları düşük kalmaktadır.

Mekanizasyon yüksek maliyetli bir üretim girdisidir. Tarım işletmelerinin %83,36'sının 100 dekarın altında olduğu Türkiye'de, traktör başına düşen tarım arazisi 260 da iken, Avrupa Birliği'nde (AB) 113 da'dır. Traktör başına düşen ekipman sayısı ise Türkiye'de 5,2 iken AB'de 10'dur (Özgüven ve ark., 2010: 92).

- Küçük tarım işletmeleri öncelikle kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yaparlar. Pazara yönelik üretim yapanların sayısı azdır. Bu sebepten dolayı pazarda etkin bir konumda değildirler ve fiyat oluşumunda söz sahibi olmaları zordur.

Türkiye'de işletme başına düşen hayvan sayısı 4 iken, AB'de 39'dur. Aynı zamanda süt verimi inek başına ortalama Türkiye'de 2000 kg iken, AB'de 5700 kg'dır. Türkiye'de ki süt miktarının yalnızca %27'si sanayide işlenirken, AB'de bu oran %95'tir (Özgüven ve ark., 2010: 92). Ortaya çıkan bu sonucu Türkiye'de ki küçük tarım işletmelerinin fazlalığına bağlamak doğru olmaz. Zira AB'de ki tarım işletmelerinin de yaklaşık %73'ü 5 hektardan küçüktür.

Türkiye' de tarımsal ürünlerde pazarlama organizasyonu üründen ürüne farklılık göstererek, ürünler farklı uzunluktaki farklı kanallardan geçerek ve farklı tip ve sayıdaki aracı kişi ve kuruluşlar vasıtasıyla, üreticilerden son tüketicilere ulaşmaktadır (Emeksiz ve ark., 2005). Küçük tarım işletmeleri için ürünlerin hasadı, depolanması ve pazara taşınması işlemleri ekstra maliyet unsurudur. Ürünlerin satılamaması veya depolanamaması durumunda üreticinin zarar etmesi olasıdır. Üreticilerin pazara hakim olamamasının yanında pazarlama konusundaki teknik ve mali yetersizliklerden dolayı, genellikle öztüketime yönelik olarak üretim faaliyetlerini sürdürmekte, ürün satış aşamasında fiyat konusunda söz sahibi olamamakta ve araçların belirlediği fiyatlar üzerinden ürünleri satmak zorunda kalmaktadırlar.

- Finansal anlamda güçlü bir yapıya sahip olmayan işletmelerin, geçmiş dönemlerde kredi olanakları yok denecek kadar azdı. Özel bankaların tarım sektörüne ilgisinin artması ile birlikte, işletmeler her ne kadar daha fazla kredi imkanına sahip olsalar da, mali yapılarında ki bozukluk sebebi ile kredi geri ödeme aşamasında zorluklarla karşılaşmışlardır. Türkiye tarım işletmelerinde sermaye yetersizliği, dağılımın dengesizliği, sermaye gereksinimine rağmen dış kaynaktan bunu temindeki güçlükler sebebiyle öz sermaye oranının yüksekliği, verimli ve karlı çalışmayı kısıtlamakta, faaliyette aksamalara yol açabilmektedir.

İşletmeler; finansman ihtiyaçlarını kendi tasarruflarından, dış kaynaklardan ve devletin mali yardımlarından karşılamaktadırlar. Tarım işletmelerinin daha çok küçük tarım işletmesi olması sebebiyle elde edilen gelirler yeterli olmayıp, tasarrufa genellikle imkan bırakmamaktadır.

Tarım sektörü için gereken finansman talebinin önemli kısmı, özellikle gelişmiş ülkelerde organize tarımsal kredi kuruluşlarınca karşılanırken, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de organize olmamış kredi kuruluşlarınca karşılanmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri, ortaklarının tarımsal üretimlerini geliştirmek, ihtiyaçlarını temin etmek, değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak, ortaklarının ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, ekonomik gücünü arttırmak, ortaklarına ucuz, yeterli ve maliyet fiyatına kredi sağlamak amacıyla kurulmuştur (Taşkıran ve Özudoğru, 2010: 152). Fakat bu konuda yeterli olamayabilmektedir. Türkiye’de hala kooperatifler bankası yoktur.

3. KÜÇÜK TARIM İŞLETMELERİNDE KOOPERATİFLEŞMENİN ÖNEMİ

Küresel gelişmeler, işletmelerin yönetim anlayışlarını, sosyal ilişkilerini ve kültürel yapılarını etkilemektedir. Risk ve belirsizliğin fazla olduğu tarım sektöründe işletmeler, piyasa koşullarına uyum sağlamayı ve dışarıdan gelebilecek riskleri minimize etmeyi amaçlarlar. Tarımda riskleri azaltmanın ve sektörü güçlü hale getirmenin en önemli yollarından biri, üreticilerin kooperatifler şeklinde örgütlenmeye gitmesidir.

Modern tarım araçlarını kullanarak üretimde verimliliği arttırmak, ucuz maliyetlerle girdi temin etmek ve üretilen ürünlerin işlenmesini, korunmasını ve pazarlanmasını sağlamak büyük tarım işletmeleri tarafından nispeten gerçekleştirebilir. Fakat küçük tarım işletmeleri bu faaliyetleri tek başlarına gerçekleştiremezler, bu faaliyetleri küçük tarım işletmelerine sağlayacak kooperatiflere ihtiyaç vardır. Bu kooperatifler de tarım kooperatifleridir (Asma, 2005: 2).

Tarımda üretici örgütlenmesinin ana amacı: Bu kesimde verimliliği yükseltmek ve üretimden tüketim aşamasına kadar tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi suretiyle üreticinin gelirini ve pazardaki konumunu yükseltmektir. Bu nedenle, tarımda üretici örgütlenmesi ve örgütlerinin;

- Üreticilerin çıkarlarını koruma,

- Yenilik ve gelişmeleri izleme ve yaymada her türlü bilgi alışverişini sağlama,
- Politik baskı grubu oluşturma,
- Demokratik karar alma sürecini hızlandırma,
- Verimlilik ve kalitenin artırılması için gereken girdileri ve teknolojileri sağlama,
- Kırsal alanın ekonomi içindeki etkinliğini artırma,
- Tarım üreticisinin gelir ve yaşam düzeyini yükseltmek gibi amaçları vardır (İnan ve ark., 2000).

Üreticiler ve küçük tarım işletmeleri farklı amaç ve beklentiler doğrultusunda tarımsal bir örgüte veya kooperatife ortak olmaktadır. Üreticilerin kooperatife ortak olmalarının en önemli nedeni uygun koşullarda girdi temini ve ürünlerini değerinde pazarlama gibi ekonomik gerekçeler veya birlik, beraberlik, dayanışma ve güç birliği gibi sosyal gerekçelerdir (Özkurnaz ve Güven, 2015: 65).

(Tümer ve Kumbasaroğlu, 2008: 14), Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortağı olan ve olmayan süt sığırcılığı işletmelerinin mevcut durumunun incelendiği çalışmada, işletmeleri kooperatif ortağı olan (I.grup) ve olmayan (II. grup) olarak 50 kişilik 2 grup halinde incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, işletmelerde üretilen ortalama süt miktarı, I. grupta 68,40 kg/gün, II. grupta 41,24 kg/gün olmuş, satılan süt miktarı ise sırasıyla 66,02 kg/gün ve 25,10 kg/gün olmuştur. Kooperatif ortağı olan I. gruptaki işletmelerde 1 kg sütün maliyeti 0,24tl/kg iken kooperatif ortağı olmayan işletmelerde 0,37tl/kg olarak hesaplanmıştır. Bunun en önemli nedenleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ortak olanların kültür ırkı süt sığırları yetiştirmeleri, buzağı ve çiftlik gübresi gelirinden oluşan yan ürün gelirlerinin yüksek olması, üretilen süt miktarının yani verimin yüksek olması ve bu üreticilerin kooperatife ortak olmadan önce de kültür ırkı hayvan yetiştirmeleri süt sığırcılığını bilinçli olarak yapıyor olmalarıdır.

Küçük tarım işletmelerinin karşılaştığı en büyük sıkıntılardan biri olan pazarlama konusundaki belirsizlikler, sözleşmeli üretim modelinin desteklenmesiyle ortadan kaldırılabılır.

Sözleşmeli üretim, üretici ve gıda sanayi firmaları arasında sözlü ve yazılı olarak gerçekleşen bir anlaşma olup, ürünün üretim ve pazarlama aşamaları ile ilgili birçok koşulu içermektedir (Özçelik ve ark., 2005). Tarım kesiminin büyük çoğunluğunun küçük ve orta ölçekli işletmelerin

oluşturduğu Türkiye’de, üreticilerin doğrudan ya da dolaylı olarak gıda sanayi firmaları ile iletişime geçmeleri, ortak hareket etme imkanları sınırlıdır. Bu noktada tarımsal kooperatifler, üreticileri bir araya getirme ve onları yönlendirme konusunda köprü görevini üstlenmektedirler. Oluşan talebe göre yapılan üretim faaliyeti, üretici açısından daha ekonomik olmakla beraber, piyasada arz-talep oranında ki dalgalanmalar sonucu değişen ürün fiyatlarını da minimum şekilde etkileyecektir.

Kooperatifler ortaklarına uygun koşullarda güvenilir girdi sağlarken yanında bunun kullanımına yönelik teknik bilgiyi de götüreceklerdir.

Küçük çiftçilerin ekonomik şekilde tarım alet-makinaları teknolojisinden yararlanmalarının yolu ortak makina kullanım kooperatifleridir.

Elde edilen ürünlere işlenerek katma değer katılması, standart ve güvenilir işlenmiş ürünler üretilmesi kooperatifin kuracağı modern tesislerde mümkün olacak ve ürün daha yüksek fiyat bulacaktır.

Kooperatifler yoluyla tekniğine uygun ve maliyeti düşük sulama işlemleri ve bunun için gerekli tesisatlar sağlanabilecektir.

Küçük üreticiye kooperatif yoluyla depolama, kurutma, sağlık, muhasebe, danışmanlık hizmetleri ucuza temin edilecektir.

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Son yıllarda büyük sanayi şirketleri ile tarıma dayalı sanayi alanında faaliyet gösteren şirketlerin tarımsal üretimde bulunma istekleri ve tarımsal alanda büyük yatırımlar yapmaları nedeniyle küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmeler yerine endüstriyel tarım ve büyük ölçekli şirket tarımcılığı yaygınlaşmaya başlamıştır. Dünyanın pek çok ülkesinde insanlığın en temel ihtiyacı olan gıda maddelerini üreten üreticiler ve küçük tarım işletmeleri ile bu gıda maddelerini tüketen toplum kesimleri birlikte hareket ederek şirket tarımcılığı ve endüstriyel tarıma karşı aile çiftçiliğini koruyucu alternatif çözüm önerileri geliştirmekte ve örgütlemeye gitmektedir (Özkurnaz ve Güven, 2015: 65). Serbest piyasa ekonomisinde endüstriyelleşmiş büyük şirketlerle pazarlamada rekabet edebilirliğin en güçlü yolu küçük ölçekli çiftçilerin kooperatif yapısı altında güç birliği yapmasıdır. Bu bağlamda üretici örgütlerinin güçlenmesini sağlayacak faaliyetlerde bulunmak mühimdir (Şanlı ve ark., 2014: 24).

Ekonomik buhranlar ve değişen piyasa koşulları karşısında, küçük tarım işletmelerine göre daha güçlü bir mali yapıya sahip olan büyük ölçekli şirketler, aynı zamanda tarımsal faaliyetleri sosyal öneminden çok

ekonomik önemine göre sürdürmektedirler. Bu sebepten dolayı, ekonomik anlamada herhangi bir sıkıntıyla karşılaştıklarında faaliyetlerini bir sektörden diğer bir sektöre kaydırabilme riski vardır. Büyük firmaların sektördeki payının giderek artması, tarımsal üretimin bir sanayi üretimi olarak algılanarak çevre ile bağının giderek kopmasına neden olmaktadır. Biyoçeşitlilik ve gıda güvenliği konusunda önem arz eden küçük tarım işletmelerinin bir arada hareket edebilmesi, bir yaşam biçimi olarak sürdürülen tarım faaliyetinden uzaklaşmaması için birlikte hareket etmesi ve ortak karar alabilmesi ancak kooperatifler aracılığıyla mümkün olabilecektir.

Türkiye gibi tarım işletmeleri küçük ölçekli olan ülkelerde üreticiler ancak, kooperatifler aracılığıyla modern ve ekonomik ölçekli tarım yapabilirler. Küçük işletmelerin kooperatif biçiminde örgütlenmesi ile her türlü bilgi ve deneyim alışverişi ile iletişim ve etkileşim yoluyla yenilik ve gelişmeleri izlemesi, girdileri daha ucuza ve zamanında temin etmesi, piyasada daha etkin duruma gelmesi, sesini yükseltebilmesi, kamuoyu yaratma ve baskı grubu oluşturması da sağlanabilir (Gülçubuk ve Bayaner, 2012: 995). Ayrıca kırsal alandaki sosyo-ekonomik sorunların çözümlenmesinin, kırsal nüfusun yerinde istihdamının sağlanmasının ve refah düzeyinin yükseltilmesinin en etkili yolu örgütlenmedir.

Türkiye’de tarımsal kooperatif sayısının fazla olmasının yanında kooperatif bilinci, finansman, eğitim, mevzuat ve denetim sorunlarından kaynaklanan bir sorunlar alanı olduğu açıktır. Küçük tarım işletmelerinin dezavantajlarını giderme aşamasında önemi ortaya çıkan kooperatifleri de, öncelikli olarak sorunlarının doğru teşhisi gerekmektedir. Küçük tarım işletmelerini örgütlenmeye teşvik ederken kooperatif mevzuatlarını da günün ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi ve küçük tarım işletmelerini kooperatiflere yönlendirilmesi aşamasında gerekli zeminin hazırlanması, sürdürülebilirlik açısından oldukça önemlidir. Diğer yandan ülke tarımı açısından doğru ve güvenilir bir tarım politikası belirlenmesinde, yürütülmesinde tarım kooperatiflerinin de etkinliğinin artırılarak söz sahibi olması gerekmektedir.

Türkiye’de tarımın sorunlarının çözümlenmesinde, köylüye pazara yönelik üretim yapan işletmeciliği benimsetmekte, tarımdaki pazar organizasyonu bozukluğunu gidermede, kırsal alanda refah düzeyinin artırılmasında güçlü tarım kooperatiflerinden yararlanılması kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR

Asma Ali (2005), "Uzunköprü ilçesindeki kooperatiflerin mali rasyolar ve rantabilite açısından değerlendirilmesi" Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.

Emeksiz Faruk, Albayrak Mevhibe, Güneş Erdoğan, Özçelik Ahmet, Özer O. Orkan, Taşdan Kemalettin (2005) "Türkiye’de tarımsal ürünlerin pazarlama kanalları ve araçlarının değerlendirilmesi."
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/7968ad196a5085f_ek.pdf
05.03.2015

Engindeniz D. Yücel, 2014. "Dünyada Grup Tarımı Uygulamaları ve Türkiye Tarımı Açısından Değerlendirilmesi." XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. Samsun, 3-5 Eylül 2014.

Gülçubuk Bülent, Bayaner Ahmet, 2012. "Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında ve Küçük İşletmeciliğin Yaşamada Kooperatifçiliğin Rolü." X. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. Konya, 5-7 Eylül 2012.

İnan İ. Hakkı, Gülçubuk Bülent, Ertuğrul Cemil, Kantürer Edoğan, Baran E. Argun, Dilmen Özcan, 2000. "Türkiye’de tarımda kırsal kesim örgütlenmesi." V. Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi. 17-21 Ocak 2000.

Karlı, Bahri; Çelik, Yusuf (2003), "GAP Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölge Kalkınmasındaki Etkinliği." Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları, 9-10

Mülayim, Z. Gökalp (1999), Kooperatifçilik. Ankara, Yetkin Yayınları.

Özçelik Ahmet, Güneş Erdoğan, Artukoğlu M. Metin, 2005. "Türkiye’de tarımsal kredi: sözleşmeli tarım ve üretici örgütleri üzerinden kredi uygulamaları." Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi. Ankara, 3-7 Ocak 2005.

Özgüven M. M., Türker U., Beyaz A., (2010), "Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Mekanizasyon Durumu." Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 27, 89-100

Özkurnaz Mehmet, Güven Vesile Nur, 2015. "Aile Çiftçiliği Örgütlenmesinde Kooperatifleşmenin Önemi." Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu. Ankara, 30-31 Ekim 2014.

Sayın Cengiz, Gülçubuk Bülent, Bozoğlu Mehmet, Koçak Aytekin, Özalp Asaf, Sav Oya, İlbasmış Eda, Ceylan Melike, 2015. "Türkiye'de Tarımsal Yapıda Değişim ve İzlenen Politikalar." Türkiye Ziraat Mühendisliği, VIII. Teknik Kongresi. Ankara, 12-16 Ocak 2015.

Şahin A., Cankurt M., Günden C., Miran B., (2013), "Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçiliğin İller Açısından Çok Boyutlu Analizi."Journal of the Faculty of Agriculture, 44,51-62

Şanlı H , Güldal H.T., Altıntaş N, 2014. "Aile İşletmelerinde Üretilen Ürünlerin Pazarlama Olanakları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri." Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu. Ankara, 30-31 Ekim 2014.

Taşkıran, Reyhan, Özüdoğru, Haşim (2010), "Türkiye'de Tarımsal Kredi Uygulamaları."Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 1,151-163

Tümer E. İ., Kumbasaroğlu H., (2008), "Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Ortağı Olan ve Olmayan Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Mevcut Durum Analizi."Alınleri Zirai Bilimler Dergisi, 15,9-18

KOOPERATİF ORTAKLARININ ÖRGÜTLENME NEDENLERİNİN ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ İLE ANALİZİ *¹

Ahmet ŞAHİN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Böl., Kahramanmaraş,
ahmet.sahin@ksu.edu.tr
Tel: 0344 280 21 68 Fax: 0 344 2512337

Bülent MİRAN

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Böl., İzmir

Murat CANKURT

Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Böl., Aydın.

Cihat GÜNDEM

Cihat Günden Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Böl., İzmir.

Özet: Bu çalışmanın amacı Türkiye'de kooperatif ortaklarının örgütlenme organizasyonlarını (kooperatif, bireysel ve özel şirket) tercih etme durumunu analitik hiyerarşi süreci ile analiz etmektir. Araştırmanın ana materyalini 392 kooperatif ortağı ile yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmuştur. Örgütlenme tercihi Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytic Hierarchy Process, AHP) ile analiz edilmiş ve örgütlenme tercihinde etkili olan faktörler ise Tobit Model kullanılarak belirlenmiştir. AHP analizi sonucuna göre ortaklar kooperatifleri örgütlenme organizasyonu olarak birinci sırada tutmaktadır. Örgütlenme organizasyonunu tercih etmede en önemli unsur pazarlama garantisi olarak saptanmıştır. Kooperatifler, iyi fiyat düzeyi, girdi temini, düşük risk ve pazarlama kolaylığı açısından şirket ve bireysel yapılanmaya göre öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Analitik Hiyerarşi Süreci, Tobit Model.

ANALYSIS OF MEMBERS' MOTIVATION TOWARDS COOPERATIVES VIA ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS

Abstract: The purpose of this study is to analyze the member motivation towards cooperatives in Turkey by means of Analytical Hierarchy Process. The data was originally obtained from 392 members of agricultural cooperatives with face to face interviews. Analytic Hierarchy Process (AHP) were used for analyzing the members' cooperation preferences and scores of both alternatives and criteria were examined by Tobit Model. The analysis showed that the members rank Cooperatives first. The most important factor for the members to put cooperatives in the first place is the marketing guaranty. Cooperatives are preferred to companies and individual structures owing to best price level, input supply, low risk and ease of marketing.

Keywords: Agricultural Development Cooperatives, Analytic Hierarchy Process, Tobit Model

¹ * Bu araştırma TÜBİTAK tarafından Proje No: 109O609 ile desteklenmiştir

GİRİŞ

Piyasa koşulları gereği çiftçilerin örgütlenmesi gerektiği birçok çalışmada vurgulanmaktadır. Üretimden pazarlamaya kadar geçen süreçte, gerek girdi tedariki gerekse ürün pazarlaması aşamasında üreticilerin güçlerini birleştirmeleri rasyonel davranış olarak kabul görmektedir.

Girdiyi daha ucuza temin etmek, ürünü ise daha yüksek fiyattan pazarlayabilmek için üreticilerin ortak olabilecekleri organizasyonlar başta kooperatifler olmak üzere, şirket veya bireysel olarak sayılabilir. Çiftçilerin ekonomik örgütlenmesinde öne çıkan tarımsal kooperatifler Türkiye'de istenen düzeye henüz ulaşamamıştır. Bu durumun ekonomik, sosyal, kültürel ve yapısal unsurlar etkili olmaktadır. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, birim kooperatif sayısı bakımından diğer kooperatiflere göre daha fazla olup ortak sayısı bakımından da öne çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle mevcut Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortaklarının örgütlenme biçimi olarak; kooperatif, şirket veya bireyseli mi, tercih ettiği sürdürülebilir bir örgütlenme açısından önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, tarımsal kalkınma kooperatifi ortaklarının örgütlenme tercihini analiz ederek etkili olan faktörleri belirlemektir. Kooperatif, şirket ve bireysel biçimde davranışların tercihi Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytic Hierarchy Process, AHP) ile analiz edilmiş ve bu tercihlerin oluşmasında etkili olan faktörler Tobit Model kullanılarak belirlenmiştir.

Çiftçi tercihlerini AHP ile analiz eden bazı araştırmalar yapılmıştır. Günden ve Miran (2008) tarafından yapılan araştırmada teknik yardım alma, planlama ve kayıt tutma gibi temel işletmecilik konularında çiftçilerin karar önceliklerini ve bu kararların alınmasında destek beklediği kurumların tercih derecelerini AHP ile belirlenmiştir. Erzurum ilinde en uygun ekoturizm etkinliğinin seçilmesinde AHP Yöntemi kullanılmıştır (Külekcı ve Bulut, 2012). Reed ve ark., (2014) Nepal'da çiftçilerin yayım elamanı tercihleri AHP ile analiz edilmiştir. Giri, ve Nejadhashemi (2014) yaptıkları araştırmada çeşitli tarımsal işletmecilik yöntemleri senaryolaştırılarak çiftçi tercihleri AHP ile değerlendirilmiştir.

Ancak üreticinin örgütlenme tercihlerini bu yöntem ile analiz eden çalışmanın olmamamsı araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular tarımsal kooperatifleşmenin geliştirilmesi konusunda karar vericilere yardımcı olabilir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyalini, tarımsal kalkınma kooperatifi ortakları ile yüz yüze görüşerek yapılan anketlerden elde edilen orijinal nitelikli veriler oluşturmuştur. Örnek hacminin belirlenmesinde oransal örnek hacmi formülü kullanılmıştır. (Newbold, 1995; Miran, 2002).

Formülde;

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_{\hat{p}_x}^2 + p(1-p)}$$

$$\sigma_{p_x}^2 = \text{Oranın Varyansı}$$

n: Örnek hacmiN: Anakitle

p: oran (maksimum örnek hacmine ulaşmak amacıyla p= 0.5 alınmıştır.)

Tarımsal kalkınma kooperatiflerine ortak olan çiftçi sayısı 778556'dır (Anonim, 2007). Buna göre, %95 güven aralığı ve %5 hata payı için örnek hacmi, 392 kooperatif ortağı olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın Türkiye'yi temsil etmesi bakımından anketler 7 coğrafi bölgede yapılmıştır. Bölgeleri temsilen, en fazla tarımsal kalkınma kooperatifine sahip birer il (Antalya, Balıkesir, Erzurum, İzmir, Konya, Şanlıurfa, Trabzon) seçilmiştir. Kooperatifi ortaklarından kendi işletmelerinin 2010 yılı üretim dönemine ilişkin verileri anket formu kullanılarak sağlanmıştır. Kooperatif ortaklarının örgütlenme organizasyonları olarak sunulan; kooperatif, bireysel ve özel şirket şeklindeki yapıları tercih etme durumu Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytic Hierarchy Process, AHP) ile analiz edilmiştir. Söz konusu örgütlenme tercihinde etkili olan faktörler ise Tobit Model kullanılarak belirlenmiştir.

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)

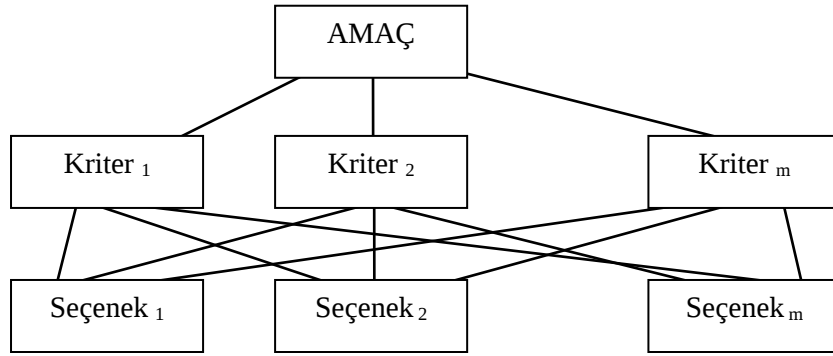
AHP (Analytic Hierarchy Process); gruplara ve bireylere, Karar verme Sürecindeki nitel ve nicel faktörleri birleştirme olanağı veren güçlü ve kolay anlaşılır bir yöntem bilimdir (Saaty ve ark., 2003). AHP her sorun için amaç, kriter, olası alt kriter seviyeleri ve seçeneklerden oluşan hiyerarşik bir model kullanır. Karışık, anlaşılması güç veya yapılaşmamış sorunlar için genel bir yöntemdir ve üç temel prensip üzerine kurulmuştur:

1. Hiyerarşilerin oluşturulması prensibi
2. Üstünlüklerin belirlenmesi prensibi
3. Mantıksal ve sayısal tutarlılık prensibi

Hiyerarşinin tüm parçaları birbirleri ile ilgilidir ve bir faktördeki değişimin diğer faktörleri nasıl etkilediği kolayca görülebilir. AHP'nin hiyerarşik yapısındaki bu esneklik ve etkinlik karar vericiye karar sürecinde çok yardımcı olur. Kararları bu yapıda kurarak; birçok veri türü bir araya getirilebilir, performans seviyelerindeki farklılıklar birbirine uygun hale getirilebilir ve farklı gözükten nesneler arasında karşılaştırma yapılabilir.

Bilişsel psikoloji alanında yapılan deneysel çalışmalar insanların bilişsel yeteneklerinin yüksek miktarda bilgi karşısında zayıf düştüğünü göstermiştir (Tektaş ve Hortaçsu, 2003). Bilişsel olarak aşırı yüklenen kişiler sorunun tamamı ile uğraşmak yerine sezgisel yöntemlerle sorunu küçük parçalara ayırıp büyük olasılıkla baskın olmayan çözümler bulmaktadırlar. Bu konuda Miller (Kahraman ve ark., 2004) sihirli yedi artı eksi iki rakamı: "Bilgi işleme kapasitemiz üzerindeki sınırlar" isimli ünlü makalesinde aynı anda uğraşılacak, beyin tarafından farkı gözetilebilecek ve kısa dönem hafızada işlenebilecek öğe sayısının üst sınırının 7 olduğunu bunun bazı kişilerde 5'e düşerken en fazla 9'a çıkabileceğini belirtmiştir. Bu yüzden insanlar karmaşık sorunlarla karşılaştıklarında söz konusu

sorunu daha iyi anlayabilmek için sorunu bileşenlerine ayırmalı ve bu bileşenleri hiyerarşik bir şekilde düzenlemelidirler. Diğer bir deyişle karar verme sorunun olabildiğince ayrıntılı olarak ortaya konması ve daha sonra hiyerarşi olarak adlandırılan ve her biri bir dizi öğeden oluşan katmanlar halinde incelenmesi gerekir. Örneğin, yerleşmek için bir şehir seçmek istendiğinde seçenekler belli kriterlere göre karşılaştırılır. Bu kriterler şehrin kişinin yakınlarının yaşadığı şehre olan uzaklığı, yaşam maliyeti, iklimi, eğitim olanakları, yaşam kalitesi olabilir. Söz konusu kriterler, yaşam kalitesi, ulaşım, kültür ve eğlence etkinlikleri gibi alt kriterlere ayrılabilir ve sorun çözümü hiyerarşik bir yapıya kavuşturulabilir. AH modelinde hiyerarşinin en üstünde bir amaç (şehir seçmek); bu amacın altında sırasıyla kriterler, alt-kriterler ve seçenekler vardır (Şekil 1).

Şekil 1. Basit Bir AHP Modeli

Hiyerarşi kullanımı karışık sistemlerle ilgilenmek için etkin bir yoldur. Hem sistem organizasyonuna olanak verdiğinden yapısal olarak hem de sistem içi bilgi kontrolü ve iletişimine olanak verdiğinden fonksiyonel olarak etkindir. Çok amaçlı karar verilirken en temel sorun, değerlendirilen seçenekler için birçok kriter göz önünde bulundurularak ağırlık, önem veya üstünlük belirlemektir. AHP; bir hiyerarşideki bu tür tercihlerin belirlenmesi yöntemidir. Sorun, hiyerarşik bir modele oturtulduktan sonra hiyerarşiyi oluşturan öğelerin göreceli üstünlükleri hesaplanır. Karar verici, bir düzeydeki öğelerin, hiyerarşide hemen bir üst düzeyde yer alan öğeler açısından göreceli önemlerini saptayacak şekilde Çizelge 1'de görülen değer ve tanımlara dayalı bir puanlama yapar ve ikili karşılaştırmalar matrisi oluşturulur. Göreceli önemlerin belirlenmesi için gerekli matematiksel hesaplar aslında ikili karşılaştırmalar matrislerinin en büyük özvektörünün bulunmasından ibarettir. Eğer ikili karşılaştırmalar matrisi yerine seçeneklerin ölçüte göre nicel performans değerleri kullanılacaksa, özvektörü hesaplamak için söz konusu performans değerlerinden oluşan vektörü normalize etmek yeterlidir. Sonuçta, bir seçeneğin bir üst düzey öğeye göre göreceli önemi, söz konusu üst düzey öğenin bir üst düzey açısından göreceli önemi ... vs'nin çarpılması ve bu işlemin en üst düzey olan amaç düzeyine kadar sürdürülmesi sonucu; hiyerarşinin en alt düzeyinde yer alan seçeneklerin toplam göreceli üstünlükleri, amacı gerçekleştirme açısından, bulunabilir. Toplam göreceli üstünlüklere göre seçenekler en iyiden en kötüye sıralanarak bir tam ön sıralama elde edilir.

Çizelge 1. AHP değerlendirme ölçeği

Sayısal değer	Tanım
1	Öğeler eşit önemde veya aralarında kayıtsız kalınıyor
3	1. öğe 2.'ye göre biraz daha önemli veya biraz daha tercih ediliyor
5	1. öğe 2.'ye göre fazla önemli veya fazla tercih ediliyor
7	1. öğe 2.'ye göre çok fazla önemli veya çok fazla tercih ediliyor
9	1. öğe 2.'ye göre aşırı derecede önemli veya aşırı derecede tercih ediliyor
2.4.6.8	Ara değerler

(Kaynak: Saaty ve ark., 2003)

Seçeneklerin bir kritere göre ikili karşılaştırılmaları sonucu elde edilen özvektördeki göreceli önemleri seçeneklerin o kritere göre performans değerleri olmasından ve kriterlerin amaca göre ikili karşılaştırılmaları sonucu elde edilen özvektördeki göreceli önemleri kriterlerin ağırlığı olmasından hareket edilirse AHP'nin de ayrıştırılabilir ve toplamsal olarak birleştirilebilir değer fonksiyonlarını kullanması ile Çok Ölçütlü Değer Teorisine dayanan yöntemlere benzediği ileri sürülse de karar vericinin tercihini belirlemede değiş-tokuş yerine ikili karşılaştırmalar kullanması sonucu performans değerlerinin aralık ölçeği yerine oran ölçeği üzerinde tanımlanması ve tutarsızlığa belirli bir ölçüde izin vermesi gibi farklar olduğu söylenebilir. AHP, düşünce ve yargıda tutarlılığı göz önünde bulundurmaya gerektirir fakat tercihler arasında tutarlılık bir ölçüde ihlal edilebilir:

- Öğelerin ikili karşılaştırmaları sırasında geçiş genlik olmayabilir. Örneğin herhangi bir kritere göre, karar verici, a_i seçeneğini a_j seçeneğine ve a_j seçeneğini ise a_k seçeneğine tercih ederken a_k 'yi de a_i 'ye tercih edebilir.
- Tercihlerin yoğunluklarına ilişkin sayısal bir tutarsızlık olabilir. Örneğin a_i , a_j 'ye üç kez daha fazla ve a_j , a_k 'ye iki kez daha fazla tercih ediliyor iken a_i , a_k 'ye göre altı kez daha fazla tercih edilmeyebilir.

Aslında bu şekilde karşılaştırmalara dayalı bir değerlendirme sırasında mükemmel bir tutarlılığa erişmek hemen hemen imkânsızdır. Bir karar modelinin etkinliği irdelenirken modelin kullanımı sonucunda verilen kararın tutarsızlığının ilgili sorun açısından ne denli kötü olduğu araştırılmalıdır. AHP, incelenen sorun için tutarlılık varsayımından sayısal olarak sapma derecesi ile ilgilenir. Sayısal tutarlılık için bu gibi durumlarda kurulan hiyerarşik modelin ikili karşılaştırmalar matrislerine ait tutarsızlık oranlarının %10'dan büyük olmaması gerekir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir özellik ise o düzeyle ilgili tüm öğelerin hiyerarşiye dahil edilmesi ve aynı düzeydeki öğelerin birbirinden bağımsız olmaları gerekliliğidir. Eğer öğeler arasında karşılıklı ilişkiler varsa birbirleriyle birleştirilmeli veya bir tanesi devre dışı bırakılmalıdır. Son olarak; aynı düzeye ait bir öğenin diğer bir

öğeye sonsuz düzeyde tercih edilemeyeceği söylenebilir. Tüm tercihler 1-9 ölçeğinde ifade edilmelidir (Günden, 2005).

Tobit Model

Bağımlı değişkenin 0 değerini aldığı durumlarda, doğrusal regresyonun “tahmincilerin yansızlığı (unbiasedness)” koşulu sağlanamamaktadır. Bu nedenle bağımlı değişkenin 0 değerini de alabildiği durumlara uygun bir model olan tobit modelden yararlanılmıştır (Miran, 2006). Tobit model, probit modelin bir uzantısıdır. Kısıtlı bağımlı değişken modelleri arasında yer almaktadır (Gujarati, 2004). Bu modelde bağımlı değişken olan Y’nin, pozitif ve negatif veya 0 değerleri arasında bir asimetri bulunmaktadır (Ramanathan, 1998). Tobit modelin genel formülasyonu, probit modelde olduğu gibi bir indeks fonksiyona dayalı olarak verilmektedir (denklem 3) (Greene, 2000; Miran, 2006).

$$Y_i^* = \beta'x_i + u_i,$$

$$\text{Eğer } Y_i^* \leq 0 \text{ ise } Y_i = 0$$

$$\text{Eğer } Y_i^* > 0 \text{ ise } Y_i^* = Y_i$$

Probit modelde olduğu gibi Tobit modelde de tahminciler ML (maximum likelihood) yöntemiyle hesaplanmaktadır (Miran, 2006).

BULGULAR

Ortakların Çeşitli Ölçütlere Göre Örgütlenme Biçimi Tercihleri: AHP Analizi

Çeşitli hususları dikkate alarak kooperatif ortaklarının nasıl bir örgütlenme şeklini tercih ettiği, AHP ile belirlenmiştir. Bu amaçla kullanılan karar hiyerarşisi:

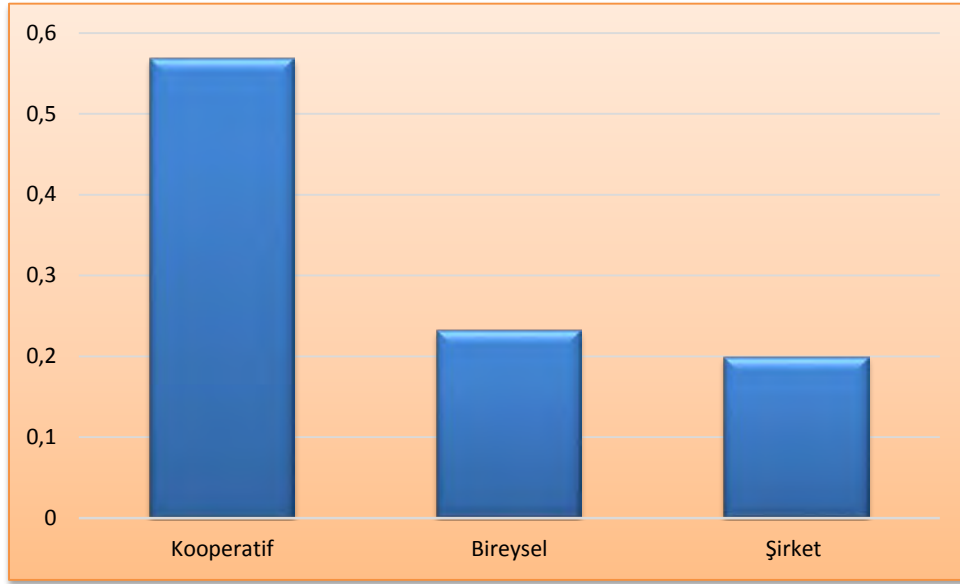
<u>Seçenekler:</u>	<u>Ölçütler:</u>
1. Kooperatif	1. İyi fiyat
2. Bireysel	2. Girdi temini
3. Şirket	3. Düşük risk
	4. Pazarlama garantisi

Çizelge 2’den görüleceği üzere, kooperatif ortakları kendilerine önerilen 3 farklı örgütlenme organizasyonundan kooperatifi 1. Sıraya yerleştirmişlerdir. İkinci sıraya kendi çabalarıyla pazarlamayı koyan çiftçiler, özel firmaları son sırada tercih etmektedir. Buna göre ortakların gözünde kooperatiflerin pazarlama gücünün diğer seçeneklere göre daha fazla olduğu açıkça görülmektedir (Şekil 2).

Çizelge 2. Ortakların örgütlenme organizasyonu tercihleri

	Ortalama	Sıra no	St Sapma	En küçük	En büyük	Medyan
Kooperatif	0.5688	1	0.1935	0.0515	0.8030	0.6388
Bireysel	0.2318	2	0.1690	0.0515	0.7932	0.2043
Şirket	0.1994	3	0.1416	0.0515	0.7273	0.1635

Kruskal Wallis H =499.419432*** (H₀: Seçenekler farklı sınıflar oluşturmaz)

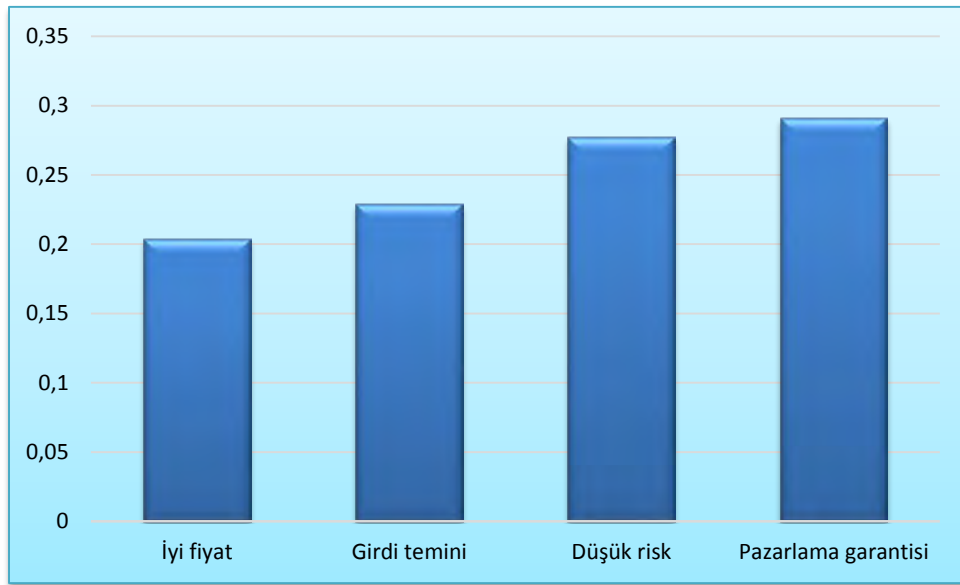
Şekil 2. Ortakların örgütlenme organizasyonu tercihleri

Kooperatif ortakları tarımsal üretim faaliyetinde bulunurken pazarlama garantisini en öncelikli unsur olarak görmektedir. Düşük riskli üretimi 2. sıraya yerleştirmeleri, ortakların tarımsal üretimin doğasında yer alan riskten olabildiğince korunmaya çalıştıklarını göstermektedir. Son sırada ise hiç beklenmedik şekilde fiyattır. Buna göre ortakların riski az bir fiyatı tercih edebildiği anlaşılmaktadır (Çizelge 3; Şekil 3).

Çizelge 3. Ortakların örgütlenme organizasyonu tercihinde etkili olan unsurlar

	Ortalama	Sıra no	St Sapma	En küçük	En büyük	Medyan
İyi fiyat	0.2037	4	0.1899	0.0177	0.6785	0.1281
Girdi temini	0.2288	3	0.1658	0.0171	0.7150	0.1944
Düşük risk	0.2770	2	0.1746	0.0171	0.7500	0.2491
Pazarlama	0.2905	1	0.1738	0.0329	0.7015	0.2602

Kruskal Wallis H =91.4076924*** (H₀: Ölçütler farklı sınıflar oluşturmaz) , Ortalama tutarlılık oranı: 0.62

Şekil 3. Ortakların örgütlenme organizasyonu tercihinde etkili olan unsurlar

Araştırmada ele alınan seçeneklerin tutarlılık oranı %22.7 ile %16.8 arasında değişmektedir. Gözlem sayısının 362 olduğu dikkate alınır, sosyal araştırmalar için %10'nun üzeri değerlendirilebilir oranlar olarak kabul edilmiştir (Çizelge 4).

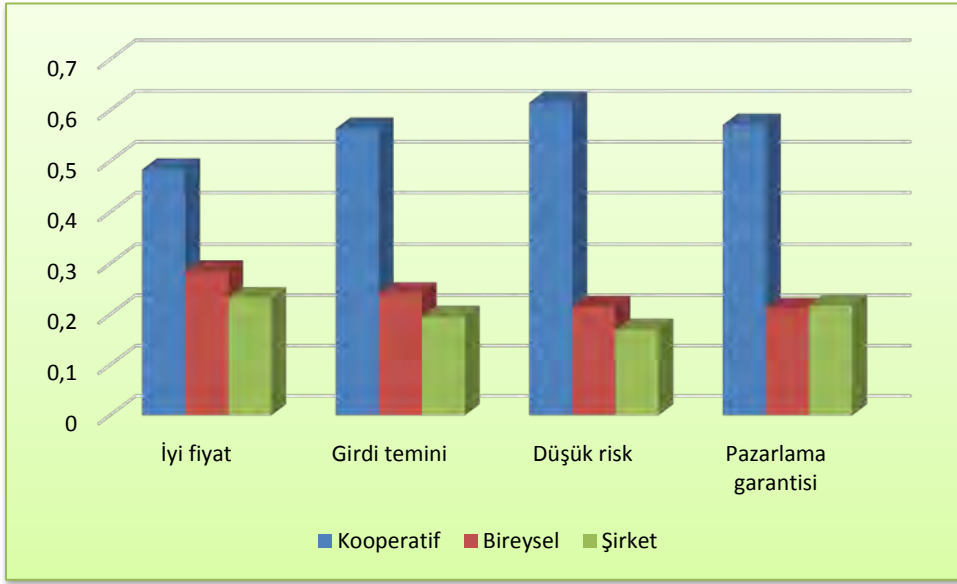
Çizelge 4. Seçeneklerin kriterlere göre tutarlılık oranları

	Tutarlı gözlem sayısı	Tutarlı gözlem oranı (%)
İyi fiyat	89	22.70408
Girdi temini	86	21.93878
Düşük risk	72	18.36735
Pazarlama garantisi	66	16.83673

Çiftçilerin en iyi fiyatı kooperatifin verdiğini; kendilerinin özel firmalardan daha iyi fiyata satabildiklerini düşündüğü anlaşılmaktadır. Benzer sıralama girdi temini ve düşük risk açısından da yapılmıştır. Pazarlama garantisi açısından bakıldığında ise, ilk sırayı kooperatifler alırken, 2. sırayı özel firma, 3. sırayı bireysel çabalar almaktadır (Çizelge 5; Şekil 4).

Çizelge 5. Çiftçilerin örgütlenme organizasyonunda dikkat ettikleri hususlar

	Kooperatif	Bireysel	Şirket
İyi fiyat	0.48371	0.28449	0.2318
Girdi temini	0.56404	0.241	0.19497
Düşük risk	0.61528	0.21502	0.1697
Pazarlama	0.57158	0.21075	0.21766

Şekil 4. Çiftçilerin örgütlenme organizasyonunda dikkat ettikleri hususlar

Kooperatif Tercihini Etkileyen Faktörler

Bir önceki bölümde belirlenen kooperatif tercihlerinde etkili olan faktörler Tobit Model kullanılarak analiz edilmiştir.

Ortakların Kooperatif Tercihini Etkileyen Faktörlerin Tobit Analizi

Ortaklarının örgütlenme organizasyonu olarak kooperatifleri tercih etmelerini açıklayan değişkenleri belirlemek üzere Çizelge 6'da sonuçları verilen Tobit model tahmin edilmiştir. Ortakların kooperatifi daha fazla tercih etmelerini sağlayabilmek için bu değişkenlerin irdelenmesi gerekmektedir. Eğitim düzeyi düşük olanların kooperatifi tercih etme eğilimleri daha yüksektir. Eğitim düzeyi daha yüksek olan çiftçilerin ürünlerini pazarlamada kooperatifi daha az tercih etmemelerinin üzerinde önemle durulması gerekir. Televizyonda yayınlanan ekonomi haberlerini izleyenlerin kooperatifleri daha fazla tercih ettikleri; piyasa haberlerini düzenli olarak takip edenlerin ise daha az tercih ettikleri görülmektedir. TV'deki ekonomi programları genellikle popüler nitelikli ülke ve dünyayı ilgilendiren olayları içerdiğinden, kooperatiflere olan eğilim bilinçli olmayabilir. Piyasa haberlerini izleyenlerin ise daha bilinçli bir şekilde farklı kanallara yönelebildikleri anlaşılmaktadır.

Çizelge 6. Kooperatif tercihine ilişkin Tobit model

Değişken	Katsayı	St Hata	t değeri
Sabit	0.62333***	0.068432	9.109
Yaş	0.000519	0.001017	0.51
Eğitim	-0.00813**	0.003385	-2.402
Kooperatif üyelik süresi	-0.00129	0.001106	-1.168
Tarımda çalışma süresi	-0.00706	0.006818	-1.035
Babası demokrat mı	0.001113	0.00941	0.1183
Evde demokratik hava var mı	-0.01302	0.010892	-1.196
Gazeteden ekonomi haberleri okuyor mu	-0.00814	0.007691	-1.058
Tv'den ekonomi haberleri okuyor mu	0.021566***	0.008279	2.605
Piyasa haberlerini izliyor mu	-0.0155**	0.007422	-2.088
Toplam işletme arazisi	0.000163*	8.44E-05	1.934
Toplam süt sığırı sayısı	0.001367	0.001233	1.109
Toplam besi sığırı sayısı	-0.00738	0.005686	-1.297
Risturn tanımın biliyor mu	0.040343*	0.023447	1.721
Ana sözleşmeyi okumuş mu	0.041958*	0.02209	1.899
Kooperatif yöneticiliği yapmış mı	0.061169***	0.022165	2.76

* $\alpha=0.10$ için anlamlı ** $\alpha=0.05$ için anlamlı *** $\alpha=0.01$ için anlamlı

Piyasa haberlerini daha dikkatli izleyenlerin, ürünlerini kendi çabalarıyla pazarlama eğiliminin daha fazla olduğu; TV'deki popüler ekonomi programlarını izleyenlerin kendi çabalarıyla pazarlamadan kaçındıkları; kooperatif sözleşmesini inceleyenlerin ve geçmişte ailede demokratik yapı görmüş olanlar, bireysel pazarlamadan kaçındıkları görülmektedir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Bireysel satış tercihine ilişkin Tobit model

Değişken	Katsayı	St Hata	t değeri
Sabit	0.391857***	0.057248	6.845
Yaş	-0.00118	0.00085	-1.392
Eğitim	0.000677	0.002832	0.239
Kooperatif üyelik süresi	0.00101	0.000925	1.091
Tarımda çalışma süresi	0.00328	0.005704	0.5751
Babası demokrat mı	-0.01853**	0.007872	-2.353
Evde demokratik hava var mı	0.001713	0.009112	0.188
Gazeteden ekonomi haberleri okuyor mu	0.000804	0.006434	0.1249
Tv'den ekonomi haberleri okuyor mu	-0.03142***	0.006926	-4.536
Piyasa haberlerini izliyor mu	0.02252***	0.006209	3.627
Toplam işletme arazisi	-7.10E-05	7.06E-05	-1.005
Toplam süt sığırı sayısı	-0.00103	0.001031	-1.003
Toplam besi sığırı sayısı	0.002999	0.004757	0.6306
Risturn tanımın biliyor mu	-0.01099	0.019615	-0.5602
Ana sözleşmeyi okumuş mu	-0.0708***	0.01848	-3.831
Kooperatif yöneticiliği yapmış mı	-0.00323	0.018542	-0.1742

* $\alpha=0.10$ için anlamlı ** $\alpha=0.05$ için anlamlı *** $\alpha=0.01$ için anlamlı

Kooperatif ortaklarından eğitim düzeyi yüksek olanlar, ailesinde demokratik yapı olanları, TV’de ekonomi haberleri izleyenler pazarlama organizasyonu olarak özel şirketi tercih etmektedir. İlginç olarak ana sözleşmeyi okuyan ortaklar da özel şirketi tercih etmektedir. Risturn tanımını bilmeyenler ve kooperatifte yöneticiliği yapmamış olanlar özel şirketi tercih etmektedir (Çizelge 8).

Çizelge 8. Şirket tercihinine ilişkin Tobit model

Değişken	Katsayı	St Hata	t değeri	p
Sabit	-0.01519	0.047866	-0.3173	0.751
Yaş	0.000665	0.000711	0.9354	0.3496
Eğitim	0.007453***	0.002367	3.148	0.0016
Kooperatif üyelik süresi	0.000281	0.000774	0.3639	0.716
Tarımda çalışma süresi	0.003776	0.004769	0.7918	0.4285
Babası demokrat mı	0.017413***	0.006582	2.645	0.0082
Evde demokratik hava var mı	0.011311	0.007619	1.485	0.1377
Gazeteden ekonomi haberleri okuyor mu	0.007335	0.00538	1.364	0.1727
Tv’den ekonomi haberleri okuyor mu	0.009849*	0.005791	1.701	0.089
Piyasa haberlerini izliyor mu	-0.00702	0.005191	-1.353	0.1762
Toplam işletme arazisi	-9.23E-05	5.91E-05	-1.562	0.1183
Toplam süt sığırı sayısı	-0.00033	0.000862	-0.3859	0.6995
Toplam besi sığırı sayısı	0.004377	0.003977	1.1	0.2711
Risturn tanımını biliyor mu	-0.02935*	0.016401	-1.79	0.0735
Ana sözleşmeyi okumuş mu	0.028841*	0.015451	1.867	0.062
Kooperatif yöneticiliği yapmış mı	-0.05794***	0.015504	-3.737	0.0002

* $\alpha=0.10$ için anlamlı ** $\alpha=0.05$ için anlamlı *** $\alpha=0.01$ için anlamlı

Kooperatif ortaklarının yaşı büyük olanlar ve ana sözleşmeyi okuyanlar iyi fiyat kriterini tercih etmektedir. İşletme arazisi daha küçük olanlar da organizasyon tercihinde fiyata bakmaktadır. Küçük ölçekli işletmelerde fiyatın daha etkili bir kriter olduğu ortaya çıkmaktadır (Çizelge 9).

Çizelge9. İyi fiyat tercihine ilişkin Tobit model

Değişken	Katsayı	St Hata	t değeri	p
Sabit	0.020303	0.068659	0.2957	0.7675
Yaş	0.002292**	0.00102	2.247	0.0246
Eğitim	-0.00026	0.003396	-0.07768	0.9381
Kooperatif üyelik süresi	0.00103	0.00111	0.9283	0.3533
Tarımda çalışma süresi	0.007598	0.006841	1.111	0.2667
Babası demokrat mı	0.00264	0.009442	0.2796	0.7798
Evde demokratik hava var mı	0.007669	0.010929	0.7017	0.4828
Gazeteden ekonomi haberleri okuyor mu	0.001481	0.007717	0.192	0.8478
Tv'den ekonomi haberleri okuyor mu	0.009941	0.008306	1.197	0.2314
Piyasa haberlerini izliyor mu	-0.00912	0.007446	-1.224	0.2209
Toplam işletme arazisi	-0.00015*	8.47E-05	-1.739	0.082
Toplam süt sığırı sayısı	0.000646	0.001237	0.5226	0.6013
Toplam besi sığırı sayısı	-0.00128	0.005705	-0.2247	0.8222
Risturn tanımın biliyor mu	-0.0259	0.023525	-1.101	0.271
Ana sözleşmeyi okumuş mu	0.041179*	0.022163	1.858	0.0632
Kooperatif yöneticiliği yapmış mı	-0.01975	0.022238	-0.8881	0.3745

Kooperatif ortaklarının üyelik süresi fazla olanlar, ailesi daha demokrat olanlar ve risturnun tanımını bilenler girdi teminine göre organizasyonunu tercih etmektedir (Çizelge 10).

Çizelge 10. Girdi temini tercihine ilişkin Tobit model

Değişken	Katsayı	St Hata	t değeri	p
Sabit	0.226886***	0.060593	3.744	0.0002
Yaş	-0.00025	0.0009	-0.2798	0.7796
Eğitim	0.00029	0.002997	0.09663	0.923
Kooperatif üyelik süresi	0.001789*	0.000979	1.827	0.0677
Tarımda çalışma süresi	0.003114	0.006037	0.5158	0.606
Babası demokrat mı	0.013833*	0.008332	1.66	0.0969
Evde demokratik hava var mı	-0.0089	0.009645	-0.9228	0.3561
Gazeteden ekonomi haberleri okuyor mu	-0.00115	0.00681	-0.1692	0.8656
Tv'den ekonomi haberleri okuyor mu	-0.00156	0.00733	-0.2124	0.8318
Piyasa haberlerini izliyor mu	-0.0065	0.006572	-0.9892	0.3225
Toplam işletme arazisi	-1.89E-05	7.48E-05	-0.2528	0.8004
Toplam süt sığırı sayısı	-0.0006	0.001091	-0.5467	0.5846
Toplam besi sığırı sayısı	-0.00605	0.005035	-1.202	0.2293
Risturn tanımın biliyor mu	0.040537*	0.020762	1.953	0.0509
Ana sözleşmeyi okumuş mu	-0.0098	0.01956	-0.5012	0.6162
Kooperatif yöneticiliği yapmış mı	-0.00166	0.019626	-0.0847	0.9325

* $\alpha=0.10$ için anlamlı ** $\alpha=0.05$ için anlamlı *** $\alpha=0.01$ için anlamlı

Kooperatif ortaklarından yaşı genç olanlar, tarımsal deneyimi az olanlar ve ailesi demokratik olmayanlar düşük riski tercih etmektedir. İşletme arazisi büyük olanlar ve piyasa haberlerini takip

edenler de düşük riski tercih etmektedir. İşletme arazisinin büyümesi daha ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir (Çizelge 11).

Çizelge 11. Düşük risk tercihinine ilişkin Tobit model

Değişken	Katsayı	St Hata	t değeri	p
Sabit	0.397138***	0.062119	6.393	0.0000
Yaş	-0.002**	0.000923	-2.172	0.0298
Eğitim	-0.00354	0.003072	-1.153	0.2488
Kooperatif üyelik süresi	-0.00068	0.001004	-0.675	0.4996
Tarımda çalışma süresi	-0.01091*	0.006189	-1.763	0.078
Babası demokrat mı	-0.01812**	0.008542	-2.121	0.0339
Evde demokratik hava var mı	0.008587	0.009888	0.8685	0.3851
Gazeteden ekonomi haberleri okuyor mu	0.001858	0.006982	0.2662	0.7901
Tv'den ekonomi haberleri okuyor mu	-0.0098	0.007515	-1.304	0.1924
Piyasa haberlerini izliyor mu	0.022904***	0.006737	3.4	0.0007
Toplam işletme arazisi	0.000201***	7.67E-05	2.621	0.0088
Toplam süt sığırı sayısı	-0.00117	0.001119	-1.042	0.2974
Toplam besi sığırı sayısı	0.004574	0.005162	0.8861	0.3756
Risturn tanımının biliyor mu	0.004153	0.021284	0.1951	0.8453
Ana sözleşmeyi okumuş mu	-0.01443	0.020052	-0.7195	0.4719
Kooperatif yöneticiliği yapmış mı	0.027453	0.02012	1.364	0.1724

* $\alpha=0.10$ için anlamlı ** $\alpha=0.05$ için anlamlı *** $\alpha=0.01$ için anlamlı

Kooperatif üyelik süresi az olanlar pazarlama kolaylığını tercih etmektedir. Başka bir ifade ile kooperatif ortaklık süresi arttıkça pazarlama kolaylığı kriterini tercih oranı düşmektedir. Kooperatiflere ortaklık süresi fazla olanlarda kooperatiflerin pazarlamayı kolaylaştıracağı inancı mevcut değildir. Kooperatifleşmenin temel fonksiyonlarından birisi olan ürünü uygun koşullarda kolay pazarlama mevcut kooperatiflerde işlemediği ortaya çıkmaktadır (Çizelge 11).

Çizelge 11. Pazarlama kolaylığı tercihine ilişkin Tobit model

Değişken	Katsayı	St Hata	t değeri	p
Sabit	0.355674***	0.063387	5.611	0.0000
Yaş	-3.57E-05	0.000942	-0.03792	0.9698
Eğitim	0.003518	0.003135	1.122	0.2619
Kooperatif üyelik süresi	-0.00214**	0.001024	-2.09	0.0366
Tarımda çalışma süresi	0.000197	0.006316	0.03127	0.9751
Babası demokrat mı	0.001648	0.008717	0.1891	0.85
Evde demokratik hava var mı	-0.00736	0.01009	-0.7291	0.4659
Gazeteden ekonomi haberleri okuyor mu	-0.00219	0.007124	-0.307	0.7588
Tv'den ekonomi haberleri okuyor mu	0.001413	0.007668	0.1842	0.8538
Piyasa haberlerini izliyor mu	-0.00729	0.006875	-1.06	0.2891
Toplam işletme arazisi	-3.47E-05	7.82E-05	-0.4433	0.6576
Toplam süt sığırı sayısı	0.001116	0.001142	0.9777	0.3282
Toplam besi sığırı sayısı	0.002761	0.005267	0.5241	0.6002
Risturn tanımını biliyor mu	-0.01879	0.021719	-0.8653	0.3869
Ana sözleşmeyi okumuş mu	-0.01695	0.020462	-0.8283	0.4075
Kooperatif yöneticiliği yapmış mı	-0.00604	0.020531	-0.2942	0.7686

* $\alpha=0.10$ için anlamlı ** $\alpha=0.05$ için anlamlı *** $\alpha=0.01$ için anlamlı

SONUÇ

Örgütlenme organizasyonu; AHP analizi sonucuna göre ortaklar kooperatifleri örgütlenme organizasyonu olarak birinci sırada tutmaktadır. İkinci sırada bireysel hareket etmeyi son sırada ise özel şirketleri tercih etmektedir. Bu noktada üreticilerde kooperatif şeklinde birleşme isteğinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Örgütlenme organizasyonunu tercih etmede en önemli unsur pazarlama garantisi olarak belirlenmiştir. Kooperatiflerin mutlaka ortaklarının ürünlerini kolay pazarlanır hale getirmeleri örgütlenmeyi sürdürülebilir yapacaktır. Kooperatifler, iyi fiyat düzeyi, girdi temini, düşük risk ve pazarlama kolaylığı açısından şirket ve bireysel yapılanmaya göre öne çıkmaktadır.

Kooperatifi tercih etmedeki faktörler, Kooperatiflerin önemli fonksiyonlarından birisi de ortaklarına uygun koşullarda girdi temin etmeleridir. Girdi temin etme tercihinin risturn ile ilişkilmesi, şunu göstermektedir ki: Risturn verilmesi durumunda kooperatiftan girdi temin etme tercihi artacaktır.

Tobit analiz sonunca göre işletme arazisi büyük olanlar, ana sözleşmeyi okuyanlar ve risturn tanımını bilenler kooperatif şeklinde örgütlenmeyi tercih etmektedir. Risturn ödemesi kooperatife bağlılığı artırdığı tobit modelle saptanmıştır.

KAYNAKLAR

- Anonim, 2007. Türkiye Kooperatifçilik Kurumu Kayıtları, www.koopkur.org.tr.
- Giri,S.,Nejhashemi, A. P., 2014.Application of analytical hierarchy process for effective selection of agricultural best management practices, *Journal of Environmental Management*,132:165-177.
- Greene, W.H., 2000, *Econometric Analysis*, Prentice Hall, USA, 1004 p.
- Gujarati, D.N., 2004. *Basic Econometrics*, FourthEdition, USA, p:222.
- Günden, C., 2005. Bireysel İşletme, Grup ve Bölge Bazında Uygulamaya Elverişli Esnek Üretim Planlarının Bulanık Çok Amaçlı Doğrusal Programlama Yöntemiyle Elde Edilmesi Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Torbalı İlçesi Örneği, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 441s.
- Kahraman, C.,Cebeci, U., Ruan, D., 2004. Multi-Attribute Comparison of Catering Service Companies Using Fuzzy AHP: The case of Turkey, *Int. J. Production Economics*, 87 171-184.
- Külekçi, E. A., Bulut, Y., 2012. Erzurum İli Oltu ve Olur İlçelerinde En Uygun Ekoturizm Etkinliğinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Belirlenmesi, *Journal of the Faculty of Agriculture*, 43(2): 175-189.
- Miran, B., 2002. Temel İstatistik, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, S: 288.
- Miran, B., 2006. *Ekonometri*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 230s.
- Miran, C. G. B. (2008). Çiftçilerin temel işletmecilik kararlarının öncelik ve destek alma açısından analizi. *JOTAF/Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 67-80.
- Newbold, P., 1995. *Statistics for Business and Economics*, Prentice-Hall International, New Jersey, pp:867.
- Ramanathan, R., 1998. *Introductory Econometrics with Applications*. The Dryden Press, USA, 664 p.
- Reed, B., Chan-Halbrendt, C., Tamang, B. B., Chaudhary, N., 2014. Analysis of conservation agriculture preferences for researchers, extension agents, and tribal farmers in Nepal using Analytic Hierarchy Process, *Agricultural Systems*, 127: 90-96.
- Saaty, T.L., Vargas, L.G., Dellmann, K., 2003. The Allocation of Intangible Resources: The Analytic Hierarchy Process and Linear Programming, *Socio-Economic Planning Sciences*, 37 (3) 169–184.
- Tektaş, Arzu, ve Hortaçsu, Ayfer. (2003). “Karar Vermede Etkinliği Arttıran Bir Yöntem: Analitik Hiyerarşi Süreci ve Mağaza Seçimine Uygulanması,” *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 18 (209): 52-61.

THE ROLE OF COOPERATIVE SOCIETIES IN AGRICULTURAL DEVELOPMENT OF PAKISTAN

What is a co-operative society?

- A co-operative society is an autonomous association of persons united voluntarily to meet their common economic, social and cultural needs and aspirations through a jointly-owned and democratically-controlled enterprise.
- A co-operative society is another means for forming a legal entity to conduct business besides forming a company. It pools together human resources in the spirit of self and mutual help with the object of providing services and support to members.
- The Co-operative Principles under which a co-operative society operates and carries out its business are :-
 1. Voluntary and open membership.
 2. Democratic control, one member one vote.
 3. Autonomy and independence.
 4. Promoting economic activities.
 5. Promoting education and information technology.
 6. Co-operation among co-operatives.
 7. Concern for the social and ecological environment.

How is a co-operative society regulated?

- The operation of co-operative societies is subject to control so as to prevent fraud and to ensure that every member enjoys equal rights and benefits (equity and equality) in respect of the business of the society. There are restrictions on profit disposal and rules to sustain corporate governance.
- When a co-operative society is dissolved, the remaining surpluses shall be disposed by the Registrar at his discretion for any co-operative purpose.
- The Co-operative Societies Ordinance, Cap 33 enshrines the Co-operative Principles and the Director of Agriculture, Fisheries and Conservation is appointed as the Registrar to register and regulate co-operative societies.
- Other than a registered co-operative society, or unless approved by the Chief Executive, no one shall trade or carry on business under any name or title of which the word 'co-operative' is part.

How to form a co-operative society?

- To set up a preparatory committee, preferably with 5 members, to pool human and other resources together.
- To convene meetings to discuss the organizational structure of the proposed co-operative society (e.g. name, object, common bond of its members, share and business scope).
- To draft co-operative by-laws by referring to the model by-laws obtainable from the Registrar and find suitable premises for the society.
- To recruit members (at least 10 persons, each over 18 in age).

Agricultural Cooperatives for Rural Communities in Pakistan

The promotion of smallholding, which constitutes about 43.4 percent of total farm area in Pakistan, or peasant agriculture, is the key for rural development. Small holdings may generate more employment per hectare than the large estates, and small holder's income may be 2 to 10 times, what they could obtain from wage employment only (World Bank, 2010:26). FAO claims "there is strong evidence that productivity-based agricultural growth, especially by small producers, has an overall positive economic impact on rural area (2008:26). (Ref: "stallholders' agricultural cooperatives and rural development in Colombia. Dissertation submitted in partial full-filament of the requirement of the degree of Master in Science in Public Policy in Latin America at the University of Oxford. Trinity term 2011 by Juan David Gutierrez Rodriguez. St. Anthony College).

The establishment of small farm cooperatives aims to address the problems of small farms. Farm size of less than 2 to 5 hectare constitutes about 43.4% of total farm area in Pakistan. These small farmers are not economically efficient because of relative high input cost compared to profit. Small farmers are unable to take advantages of economies of scale and often lack the financial resources such as credit and loans to make their farms profitable, so cooperatives will help the farmers to share capital and reduce input cost thereby increase production and income (Ref: mit.edu.Mission 2014. Feeding the World).

An agricultural cooperative, also known as farmer's co-op, is a cooperative. Where farmers pool their resources in certain areas of activity. A broad typology of agriculture cooperatives distinguishes between agricultural services cooperative. Which provide various services to their individual farming members and agricultural production cooperatives, where production resources (land, machinery) are pooled and members jointly form a cooperative (Ref: Cobia, David editor, cooperatives in agriculture, Prentice-Hall, Englewood cliffs, NJ (1989), p.50).

According to Wikipedia.com "cooperatives provide a method for farmers to join together in an "association" through which a group of farmers can acquire a better outcome, typically financial, than by going alone. Some cooperative having fewer than 20 members, while others can have over 10,000."

Agriculture cooperatives are a pillar of agricultural development and food security. Agriculture includes farming, forestry, fisheries and livestock, is the main source of employment and income in rural area.

Midrar-ul-Haq said that 'Existing legislation in Pakistan allow formation of farmer cooperative bodies, which can buy input, sell produce and obtain credit from commercial banks for members.

In short cooperative movement has reached that stage where it can be counted as a factor in the economic, social and political development of the rural areas in Pakistan. (Ref: Mohammed Moqueen "cooperative movement in India and Pakistan").

Agriculture cooperatives are organized to help farmers gain market power by joining together to market the crops, increase their bargaining power by achieving economies of sale, processing their commodities to add value and/or to purchase supplies and services. Benefits and profits gain from the cooperative share distributed equitably to member farmers on the basis of cooperative (cccd.coop) California center for cooperative development.

Types of Agricultural cooperatives.

These are of following types.

- 1) Supply cooperatives a) Machinery pool.
- 2) Manufacturing/marketing cooperatives.
- 3) Credit cooperatives.
- 4) Service cooperatives.
- 5) Production cooperatives.

1) Supply cooperatives.

Same with purchasing cooperatives. It supplies their members with input for agricultural production, seeds, fertilizer, fuel and machinery and services. It aggregates purchases, storage and distribution of farm inputs for their members. By taking advantage of volume discounts and utilizing other economies of scale, supply cooperatives bring down the cost of the inputs and member purchase from the cooperatives. Compared with direct purchases from commercial suppliers. Supply cooperative provide inputs required for an agricultural production including seeds, fertilizers, chemicals, fuel and farm machinery. Some supply cooperative operates machinery pools that provide mechanical field services (e.g. plowing, harvesting to their members. (Wikipedia.com).

a) Machinery pool

A family farm may be too small to justify the purchase of expensive farm machinery, which may be used irregularly, say only during harvest, instead local farmers may get together to form a machinery pool that purchases the necessary equipment for all the members to use. (Wikipedia.com)

2) Manufacturing/marketing cooperatives.

A farm does not always have the means of transportation necessary for delivering its produce to the market, or else the small volume of its production may put in an un-favorable negotiating position with respect to intermediates and wholesalers, a cooperative will act as an integrator, collecting the outputs from members, sometime manufacturing and delivering it in large aggregated quantities downstream through the marketing channels. (Wikipedia.com).

3) Credit cooperatives

As a source of financing for both working capitals and investment. Farmers are charged relatively high interest rate by commercial banks, or even not available for farmers to access. When providing loans, these banks are often of high transaction cost on small loans, or may be refused credit altogether due to lack of collateral. To provide a source of credit, farmers can group together funds that can be loaned out to members. (Wikipedia.com)

4) Service cooperatives.

Provide members with specialized services such as dairy herd management and horticultural advice, which are often not economical for individual farmer to obtain. (California center of cooperative development.)

5) Production cooperatives.

This helps the members to use storage facilities for the agricultural production.

Characteristics of agricultural cooperatives.

- Association of persons.
- Voluntary basis.
- Mutual or common economic, social and cultural needs.
- Jointly owned and democratically controlled enterprise.
- Cooperative principal.

Principals of agricultural cooperatives.

- Democratic member control.
- Voluntary and open members.
- Autonomy and independence.
- Educational training and information's.
- Cooperation among cooperatives.
- Concern for community.
- Economic participation of members.

(Ref: Guideline for establishing agricultural cooperatives).

Benefits of agricultural cooperatives.

- Agricultural cooperatives are an ideal situation for people to create employment, and empower people in improving their socio-economic conditions.
- It helps in enhancing farmer's economic power.
- Cooperatives play a role in uniform preparation of a commodity for a buyer.
- Provide loans to the farmers, supply information pertaining to agricultural production, selling inputs, which are necessary for agricultural production, bargaining on behalf of its members, accessing transportation and delivering cost, arranging there timing, scheduling of delivery, marketing agricultural products for its members and securing prices.

(Ref: Guideline for establishing agricultural cooperatives).

- Agricultural marketing cooperatives increase income level of entrepreneurial farmers, but also increase additional employment to the rural people and hold-up the rural population that would migrate to cities in search of decent jobs.
- Strengthen agri-food industry.
- Strengthen and maintain mechanism that gives producers barraging power in the market place.

- Agricultural cooperatives make the rural communities stronger.
- Good performance by farmer-owned cooperatives promote their images with the public and helps obtaining outside support, incase adverse legislation or regulations are proposed.
- Lower production and marketing cost: cooperatives help hold down food cost to consumers and also keep marketing and processing cost per unit at minimum level.
- Improve general welfare: The additional income that farmer receives through ownership in cooperatives spreads among thousands of farmers in communities throughout the country.
- It helps by creating sustainable rural employment.

Cooperative Farming Society and its objectives

This form of Society is formed with the object of obtaining the benefits of large scale farming and maximizing agricultural products. It is basically agricultural cooperative which is confined to agricultural countries. Its members generally relate to the farmers including those owning land. The cooperative forms are of the following types:

1. Cooperative collective farming Society.
2. Cooperative joint farming society.
3. Cooperative better farming society.
4. Cooperative tenant farming society.

Objective

- (a) To consolidate holding.
- (b) To introduce new technique of cultivation.
- (c) To improve the irrigating system.
- (d) To increase the area under agricultural operations.
- (e) To make necessary steps for the improvements of the standard of living of the farmers.
- (f) To increase the production per acre.
- (g) To provide seeds manures and implements to its members.
- (h) To dispose of agricultural output.

REGISTRATION OF COOPERATIVE SOCIETIES IN PAKISTAN

Application for registration. (1) Every application for the registration of a society under sub-section (1) of Section 9 shall be in the form of Schedule 'A' hereto annexed.

SCHEDULE A

Form of application for registration of a society.

1. Name of proposed Society.

2. Address to be registered.
3. Is liability limited or unlimited?
4. Area of operations.
5. Objects of the Society.
6. If the capital is to be raised by shares what is the number and value of shares which it is proposed to issue?
7. In other cases, what is the amount of the capital it is proposed to raise by loan or deposit.
8. Language in which the books and account will be kept.
9. With this application for registration are sent three copies of the proposed by-laws signed by the applicants (not less than ten).

(2) In addition to the copy of the by-laws which is required to accompany the application for registration under sub-section (3) of Section 9 two other copies of the proposed by-laws of the society shall be forwarded therewith.

(3) In case where one of the members of the society to be registered is a registered society, a member of the Managing Committee of such registered shall be authorised by such Committee by resolution to sign the application for registration and the by-laws on its behalf, and a copy of such resolution shall be appended to the application.

Decision of Registrar to be communicated in case of refusal to register . If the Registrar refuses to register the society or of its by-laws under Section 10, he shall communicate to the applicants his reasons for so doing.

4. Problems inherent in conventional cooperatives

Much research has focused on the problems inherent in the traditional cooperative organizational form that create disadvantages for cooperative members (e.g., Vitaliano, 1983; Porter and Scully, 1987; Cook, 1995; Royer, 1999). Cook (1995) presents five core problems, also discussed by Royer (1999), namely the free rider, horizon, portfolio, control, and influence cost problems.

4.1 Free-rider problem

The free-rider problem emerges when property rights are untradeable, insecure, or unassigned (Cook, 1995). Royer (1999: 56) referred to it as “a type of common property problem that emerges when property rights are not tradable or are not sufficiently well defined and enforced to ensure that individuals bear the full cost of their actions or receive the full benefits they create.” Both internal and external free-rider problems are often associated with conventional cooperatives. With regard to the internal free-rider problem (the common property problem), since the rights to residual claims in a traditional cooperative are linked to patronage instead of investment, new members receive the same patronage and residual rights as existing members although the new members are not required to make up-front investments proportionate to their use. The general tendency of the free-rider problem then is to encourage decisions that increase

cash flows per member. This creates a disincentive for existing members to invest in their cooperative because of the dilution of their returns (Vitaliano, 1983; Cook, 1995; Royer, 1999).

An external free-rider problem “is created whenever a cooperative provides its members with collective goods characterized by *de facto* unfeasibility of exclusion ... The result is usually no or suboptimal provision of these goods” (Iliopoulos and Cook, 1999: 80). Examples include where a non-member producer benefits from the terms of trade negotiated by a cooperative, or where the value of a cooperative processing facility is capitalized into the value of a nearby non-member’s farm (Cook, 1995; Royer, 1999).

4.2 Horizon problem

This problem arises “when a member’s residual claim on the net income generated by an asset is shorter than the productive life of that asset” (Cook, 1995: 1156). The member is, therefore, likely to under-invest in the asset because the return he receives is less than the return generated by the asset. Conventional cooperatives suffer from the horizon problem due to the structure of the rights to residual claims, which are distributed to members as current payments. The benefits a member receives from an investment are, therefore, limited to the time period (horizon) over which the member expects to patronize the cooperative (Vitaliano, 1983; Royer, 1999). A consequence of this is that cooperatives will tend to under-invest in assets with long-term payoffs (e.g., research and development, and marketing). Boards of directors and managers are, therefore, under pressure to increase current payments to members instead of investing in additional assets, and to accelerate equity redemptions at the expense of retained earnings (Cook, 1995; Royer, 1999).

4.3 Portfolio problem

Cook (1995: 1157) refers to this as “another equity acquisition problem” from the cooperative’s perspective. This problem occurs in conventional cooperatives because members “invest in the cooperative in proportion to their use and because equity shares in the cooperative generally cannot be freely purchased or sold. Therefore, members are unable to diversify their individual investment portfolios according to their personal wealth and preferences for risk taking” (Royer, 1999: 55). This leads to suboptimal investment portfolios, and cooperative members who have to accept more risk than they prefer will pressure the board of directors and managers to reorganize the cooperative’s investment portfolios to reduce risk, even if this means lower expected returns (Cook, 1995). Royer (1995, 1999) contends that cooperative members have to carry these risks alone because potential outside investors, who could diversify the risks, are generally excluded from investing in a cooperative. This problem is exacerbated if a member’s investment in the cooperative represents a high proportion of his off-farm investment and

to the extent that his farming risks are positively correlated with the risks associated with the cooperative.

4.4 Control problem

Any organization in which ownership and control are separate will, to some extent, experience principal-agent problems due to divergence of interests between the principal (e.g., cooperative members and their representative board of directors) and the agent (management) (Cook, 1995). Preventing this divergence of interests may be more of a problem in conventional cooperatives “because of the absence of a market for exchanging equity shares and the lack of equity-based management incentive mechanisms available to other firms” (Royer, 1999: 55). The absence of an equity market for cooperative shares means that members are not able to monitor their cooperative’s value or evaluate managers’ performance. The lack of equity incentive schemes for managers may be a disadvantage for cooperatives to attract and retain good managers, and may provide managers with an incentive to convert their cooperatives into IOFs. Royer (1999) also points out that restricted cooperative membership to producers can contribute to the control problem in that production-oriented boards of directors are increasingly limited in monitoring the performance of managers as the cooperative expands and becomes more consumer-oriented. Specialists serving on the board or as managers may need to be employed to better manage the changing circumstances and for the cooperatives to better compete with other business organizations. However, restrictions on membership may prevent this. Nevertheless, Iliopoulos and Cook (1999: 80) refer to studies which “argue that in cooperatives of relatively small size, characterized by singleness of purpose and homogeneous membership (in terms of individual members’ interests), the control problem may be less serious than in IOFs of similar size”. They cite Hansmann, who maintained that cooperative board members have the opportunity and vital interest to closely monitor management because the cooperative accounts for most of their income.

4.5 Influence cost problem

“Influence costs are those costs associated with activities in which members or groups within an organization engage in an attempt to influence the decisions that affect the distribution of wealth or other benefits within an organization” (Royer, 1999: 56). Cook (1995) argues that in a cooperative involved in a wide range of activities, diverse objectives among its members can result in costly influence activities. These costs can include both the direct costs of influence activities and the costs of poor decisions in terms of misallocation of resources. The size of influence costs depends on: the existence of a central authority with the ability to influence the distribution of costs and benefits to members, the procedures that dictate decision making, and the degree of homogeneity or

conflict among members (Cook, 1995; Royer, 1999; citing Milgrom and Roberts, 1990). Cooperatives may experience greater influence costs than other forms of organization because “the interests of cooperative members, which are linked to individual farm production activities, are more diverse than the interests of corporate stockholders, who share a common objective of maximizing wealth” (Royer, 1999: 56).

How to resolve problems of cooperative societies

1. There is a growing awareness that many problems in society cannot be adequately dealt with by relying on a few to make collectively binding decisions without involving others, leaving poorly resourced individuals to tackle them on their own, or asking people to vote on options without any informed deliberation.

2. Evidence built up over decades from cooperative management, participatory engagement, and restorative practices have shown that better outcomes (e.g., business success, community safety, environmental enhancement, education attainment, social cohesion) can be secured when the people affected are enabled to cooperate together on equal and reciprocal terms to decide how to solve the problems they face.

3. The increasing acknowledgement of the value of ‘cooperative’, ‘mutual’, ‘co-productive’ approaches, however, is not always backed by sufficient appreciation of what the essential elements of cooperative problem-solving really are, or what it takes to implement them effectively. Therefore, decision makers, irrespective of the sectors in which they operate, should ensure that any verbal embrace of cooperative working is matched by a genuine commitment to apply cooperative problem-solving without leaving out any of the following four key features:

4. First, all those affected by the problem in question and any proposed solution should have the opportunity, with the help of a facilitator, to express their concerns. Under conditions of openness and equal respect, everyone who has a relevant point to make should be given a hearing, and no one who is abusive or seeking to dominate discussions should be allowed to disrupt proceedings.

5. Secondly, those involved should be enabled to hear from and question witnesses, experts, and anyone else currently assigned a specific responsibility to deal with the problem under discussion. This is to ensure relevant consideration is given to what possible solutions there might be, the pros and cons of going along with them, and what constraints there might be to taking any other courses of action.

6. Thirdly, participants should be encouraged to contribute any suggestion of their own, discuss with each other how conflicting positions can be resolved, and explore the implications of mutual concessions and support, before giving their backing to a set of collectively ranked priority actions.

7. Finally, responsibilities and resource implications are to be agreed for taking forward the

prioritised actions and for reporting back on their impact in practice. The feedback will then form the basis of a review of the effectiveness of the action plan, and inform whether further changes need to be considered.

8. It is not easy to incorporate all four elements that have just been outlined. Efforts are required to ensure marginalised voices are not ignored. Attention is needed to identify, and if necessary train up, facilitators who can be both firm and empathetic. Tension and conflict have to be sensitively resolved, not suppressed, to bring about consensus. Where large numbers are involved, representative selection or proportionate election may have to be used to obtain groups wherein meaningful deliberations can take place. Above all, power differences have to be managed so that no participant can have an unfair advantage over others in securing support for their preferred position.

9. Whatever the difficulties, the costs of overcoming them are likely to be outweighed by the benefits, because the solutions produced are shaped by people's needs, unlikely to require expensive corrections, serve the common good rather than the interests of just a few, and are more sustainable because people take ownership of them.

10. To share the lessons on how the approach outlined above can help us deal more effectively with diverse social, economic and environmental challenges, we are committed to promoting learning and research in the development and application of cooperative problem-solving.

List of cooperative banks in Pakistan

1. Azad Kashmir Co-operative Bank Ltd.
2. Baluchistan Provincial Co-operative Bank Ltd.
3. Northern Area Co-operative Bank Ltd.
4. Sindh Provincial Co-operative Bank Ltd.
5. Punjab Provincial Cooperative Bank

Most Successful Cooperative Bank in Pakistan

Punjab Provincial Cooperative Bank

Initially, Cooperative Banking was organized in the Indo-Pak Subcontinent in three tiers: Primary Societies were at the base, Central Bank / Banking Union were at the secondary level; and Provincial Bank / Apex Society was at the top. The Central Cooperative Banks (CCB) were established at each District/Tehsil and PPCBL in 1924 as an Apex Bank to meet funding requirements of cooperative societies and CCBs, respectively. PPCBL/CCBs were engaged in all types of banking & credit business with societies and individuals who were their members. The PPCBL gained the status of Scheduled Bank in 1955. In 1972, individual membership was banned through a central legislation which still prevails. In 1976, Federal Bank for Cooperatives (FBC) was established through a central enactment whereby all the CCBs dissolved and merged into PPCBL. The FBC provided funding to meet the crop loan requirements of the small farmers. In the year 2002, FBC was placed under liquidation. Thereafter, the State Bank of Pakistan (SBP) had been providing funding support to PPCBL through its Agricultural Credit Portfolio.

The Bank has an extensive network of 159 branches at service of the small farmers. It is the only

surviving Cooperative Bank in the four Provinces being a Specialized Scheduled Cooperative Bank, following cooperative norms and prudential regulations to the extent applicable.

Major Objectives:

- Promote growth of the Cooperative movement.
- Carry on banking and credit business to facilitate working of the member Cooperative Societies.
- Inspect, supervise and assess credit requirements of member societies.

Conclusion.

Agricultural cooperative needs a new culture for long term planning. Policy and legal frameworks for cooperation need more designing and constant review work guided by the members. Member's education for empowerment and entrepreneurship need a new and drastic review so that members can get education and training.

Cooperative faring is good and it will increase the productivity of the farm. It will enhance the use of advanced technology and develop fame market infrastructure and will increase agricultural product export. It will provide employment opportunities to agriculture graduates and farmers.

Agriculture cooperatives are important organizations for sustaining food security and rural development. In order to enter the economy of feed production and marketing agriculture cooperatives need a new design of entrepreneurship driven cooperative such as second generation cooperative mood and motivation for membership and ability to employ high quality management.

The agriculture cooperatives are more beneficial for sustain food security and rural development.

Kooperatiflerde Algılanan Liderlik Tarzının Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: Sakarya İli Örneği

Alper Güner* Ahmet Barış Solmaztürk** Uğur Tın**

ÖZET

Bu çalışma, Sakarya ilinde çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin üyeleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmayla üyelerin algıladıkları liderlik tarzı ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki ortaya konularak liderlik tarzının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde algılanan liderlik tarzı ve ilgili liderlik tarzının baskınlık derecesinin, örgüt içindeki sorunlar karşısında sessiz kalma veya reaksiyon gösterme durumlarında etkili olduğu görülmüştür. Özellikle geri bildirim kanallarının kolay ulaşılabilir olması ve demokratik yapının sağlanmasının örgütün yaşam süresini uzatacağı ve faydasını artıracacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, örgütsel sessizlik, kooperatifçilik.

The Effect of Perceived Leadership Style on Organizational Silence: Example of Sakarya Province

ABSTRACT

This study is carried out with members of cooperatives which operate in various fields in province of Sakarya. With the study, by pointing out relationship between perceived leadership style of members and organizational silence, the effect of leadership style on organizational silence is tried to be determined.

As a result of obtained findings from the study, it is seen that perceived leadership and intensity of related leadership style is effective on being silent and not showing reaction at the conditions related with organizational problems. It is thought that making feedback mechanisms more accessible and ensuring democratic structure will increase life of organization and raise its benefits.

* Öğr. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Keskin MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü.

** Dok. Öğr., İstanbul Arel Üniversitesi SBE İşletme-Yönetim Organizasyon.

Key Words: *Leadership, organizational silence, cooperative.*

GİRİŞ

Bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin mevcut ekonomik sistem üzerindeki etkileri yeni ekonomi olarak adlandırılan ve 1980'lerden sonra etkisini göstermeye başlayan bir süreci ortaya çıkarmıştır. Bilginin küresel dolaşımı ile dünyanın tek bir pazar haline geldiği ve küresel olarak algılanan bu yeni ekonomik düzen beraberinde örgüt yapılarını da değiştirmekte; yaratıcılık, yenilik temelli kalitenin, müşteri memnuniyetinin, hesap verilebilirliğin, sürdürülebilirliğin önem kazandığı bir yönetim yaklaşımı hâkim olmaktadır.

Yeni ekonominin önemli özelliklerinden birisi de entelektüel sermayeye verdiği önemdir (Akdemir, 2014:76); entelektüel sermaye kavramı, örgütlerin maddi varlıklarının ötesinde, maddi olmayan varlıklarla daha fazla değer yaratabileceklerini vurgulamaktadır. Örgütte insanların bilgi ve becerileri ile birlikte yönetim ve karar süreçlerine katılımı, gelişmeleri, ilerlemeleri, yaratıcı özelliklerinin artırılması yoluyla örgüte değer katmaları üzerinde yoğunlaşan entelektüel sermaye tüm bu unsurlar üzerinde etkileyici ve dönüştürücü olacak liderlerde bulunması gereken özelliklere büyük ölçüde bağlı olmaktadır. Bu nokta da günümüzde liderlerin sahip olması gereken özellikler ve lider-üye etkileşimi örgütlerin amaçlarına ulaşmasında öne çıkmaktadır.

Bu nedenle çalışmanın amacı bir örnek olarak Sakarya ilindeki kooperatiflerde üyelerin algıladıkları liderlik tarzının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda önce liderlik ve örgütsel sessizlik kavramları incelenmiş daha sonra da Sakarya ilindeki kooperatif üyeleri üzerinde yapılan araştırmanın sonuçları değerlendirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Liderlik kavramı 1900'lü yılların başındaki örgütlerde yetki kullanan ve sorumluluk alanı dahilinde yetki paylaştıran ve dağıtan konumundan günümüzde örgütü tasarlama ve örgütsel dönüşüm sağlama, motivasyon sağlama yönü güçlü, duygusal zekası ile öne çıkan, empatik duyarlılığa sahip yöneticileri anlatmak yönünde bir evrim geçirmiştir (Akdemir, 2008:65).

Lider, Bir grup insanın, kendi kişisel ve grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere takip ettikleri, onun isteği, emir ve talimatı doğrultusunda davrandıkları, kendisini izleyenleri etkileyebilen ve yönlendiren kişidir (Koçel, 2013:569; Deitzer vd., 1979:196). Bilgi iletişim teknolojileri ve küreselleşme çerçevesinde değişen dünya düzeninde ise günümüzün hızla değişen şartlarına uygun liderler önem kazanmaktadır. Liderlik ile ilgili yapılan son araştırmalarda liderlerin dürüstlük, vizyon sahibi olmak, alanında yetkin ve örgüt içinde adil olmak, yaratıcılık, geleceği görebilmek, yorumlayabilmek ve akılcı stratejiler geliştirebilmek özelliklerinin öne çıktığı görülmektedir (Sezgül, 2010:243).

Bahsi geçen liderlik özelliklerinin günümüzün hızla değişen çevre şartlarına uyum sağlayarak örgütlerin amaçlarına ulaşabilmeleri için önemi yadsınamamakla beraber farklı örgüt yapılarında farklı özelliklere sahip liderlerin örgüt hedeflerine ulaşma noktasında farklı etkiler yaratacağı da bir gerçektir.

Bass'ın çok faktörlü liderlik teorisinde liderlik, dönüştürücü, sürdürücü ve serbestlik tanıyan liderlik türlerinin bir bileşeninden oluşmaktadır (Baloğlu vd., 2009:458-461);

Dönüştürücü Liderlik, insanların zihninde ideal olarak tanımladıkları liderin davranış tipini yansıtmaktadır. Bu tip liderler herkes tarafından kabul edilmiş normlara karşı çıkan, karar verirken risk almaya istekli olan, kendisini bir değişim ajanı olarak var eden, karar ve eylemlerine yön veren güçlü değer yargılarına sahip, öğrenmeye karşı sürekli adanmışlık gösteren kişilerdir. Dönüştürücü liderler, üyelerin kişisel amaçları ile örgütsel amaçları buluşturabilen ve üyeleri üzerinde sıradışı etkiler yaratabilen liderlerdir (Robbins ve Judge, 2013:390).

Sürdürücü Liderlik, üyelerin sunduğu hizmetler ile liderin elinde bulundurduğu ödüllerin değişimini sağladığı bir takas sistemi üzerinde temellenmekte ve kurama göre üyelerin iş başarımı ile örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesinin bu yolla sağlanabileceği ifade edilmektedir. Bu takas yöntemi üyeler için bir maliyet-yarar karşılaştırmasını da beraberinde getirmektedir. Takas sürecinde lider ve izleyicileri arasında faydanın maliyete göre daha ağır bastığı her durumda sürdürüm devam etmekte ve örgütsel ortamdaki bu sürdürüm ödül ya da cezaları içeren koşulların varlığına bağlı kalmaktadır.

Serbestlik Taniyan Liderlik, iŖe karışmayan, örgütsel faaliyetlerle aktif olarak ilgilenmeyen liderlik tipidir. Böyle bir liderin arzu edilmeyeceği oldukça açıktır. Ancak bazı araştırmalar astların çoğunlukla bir özerklik tercihi içerisinde olduklarını göstermiştir. Serbestlik taniyan liderlik, problem çözmede sistematik bir süreç sağlamadığından dolayı, örgütsel ortamda ihtiyaç duyulduğuunda ortada bulunmadığından, sorunları sürekli olarak ertelediğinden ve karar vermekten kaçındığından üyelerin memnuniyetsizliğini ifade etmekte ve bu nedenle liderlik ačíısından etkili özerklikte sağlamamaktadır.

Örgütsel sessizlik ise, örgüt üyelerinin işlerini ve kurumunu iyileştirmeyle ilgili teknik ve davranışsal sorunlara yönelik fikir, bilgi ve düşüncelerini kasıtlı olarak üstlerine iletmeyip, suskun kalmaları şeklinde tanımlanabilir (Morrison ve Milliken, 2000: 707; akıcı, 2010:10; Taşkıran, 2011:72).

Postmodern örgüt yapıları insanın örgüt içinde ikame edilemez tek unsur ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamanın yegâne gücü olduğu düşüncesiyle üyelere yönelik esnek ve katılımcı düzenlemeleri savunmaktadır. Günümüzde örgütler çağdaş yönetim uygulamaları ile üyeleri arasında daha fazla düzeyde bilgi paylaşımının ve uyumun gerçekleşmesini beklerlerken, çeşitli nedenlerden dolayı üyelerin örgütlerine karşı kayıtsız ve sessiz kaldıkları ve bu sessiz kalma davranışlarının örgütte yeni fikirlerin, sinerjinin ve yaratıcılığın ortaya çıkmasını engellediği gözlemlenmektedir (Göl ve Özcan, 2011:108).

Örgütsel sessizliğe neden olan faktörler üç başlık altında toplanabilir (Durak, 2014: 93-96);

Yöneticilerin olumsuz geri besleme alma korkusu, özellikle özgüveni eksik, yetersiz düzeyde ve liyakat esasına göre iş başına gelmemiş yöneticilerin, böyle bir kaygı taşıma olasılıkları çok daha yüksektir. Aynı biçimde astlarından olumsuz geri besleme alma korkusu yüksek olan yöneticiler, astların taleplerini ya duymazlıktan gelmekte ya da ilgileniyormuş gibi görünüp önemsememektedirler.

Yöneticilerin örgüt üyeleriyle ve örgüt yönetimiyle ilgili örtük inançları, bu inançlardan birincisi, örgüt üyelerinin çıkarıcı (bencil) oldukları ve onlara güvenilmemesi gerektiği yönündedir. Yöneticilerin sahip oldukları ikinci örtük inanç, örgüt üyelerinin yararına olan şeyleri “en iyi” biçimde zaten kendilerinin bildikleri ve uyguladıkları yönündeki düşünceleridir.

Dolayısıyla bu durumda örgüt üyelerinin görüş ve düşüncelerine pek gerek yoktur anlayışı hâkimdir. Örgütsel sessizliği oluşturan yöneticilerin sahip olduğu üçüncü örtük inanç ise, birlik anlaşma ve uzlaşının ve dolayısıyla örgütsel sessizliğin örgütsel sağlığın işareti olduğu buna karşın farklılık, uyuşmazlık ve örgüt içi çekişmelerden kaçınılması gerektiğine olan inançtır.

Örgütsel yapı, politika ve uygulamalar, örgütsel yapı bakımından örgütsel hiyerarşinin fazla olduğu merkezi örgüt biçimlerinde, örgütsel sessizliğin desteklenmesi olasılığı daha fazladır. Zira yöneticiler eleştirilmekten, dolayısıyla itibar ve güç kaybına uğramaktan çekinmektedirler. Benzer biçimde demokrasinin gelişmediği ve hukukun üstünlüğünün kurumsallaşmadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de yönetilenlerden yönetenlere doğru (aşağıdan yukarıya) istek, şikâyet, talep ve görüşlerin iletilmesi olasılığı oldukça zayıftır.

Örgütsel sessizliğin örgütler üzerinde güçlü bir etkisi vardır ve bu sessizlik örgütlerin her yerini kaplayabilir (Özdemir ve Uğur, 2013:258). Bagheri vd. (2012), Örgütsel sessizliğin örgüt üyeleri arasında hoşnutsuzluğa neden olacağını bu durumda, işletmelerde işgören devir hızının artışı, iletişimin bozulması ve diğer arzu edilmeyen davranışlar ve sonuçta örgütün genel işleyişinin bozulması ile kendini göstereceğini ortaya koyarlarken, öte yandan örgütsel sessizliğin, depresyon, sağlık problemleri, madde ve alkol bağımlılığı gibi olumsuz bireysel etkilerinin de söz konusu olacağına da dikkat çekmektedirler (Kılıç vd. 2013:20-21). Sessizlik davranışının sergilendiği, bu davranışın bir iklime dönüştüğü örgütte, örgütsel atalet ve örgüt içerisinde tartışılmazlık hali doğabilecek ve bu durum örgütün gelişmesini ve çeşitli iyileştirilmelerin yapılabilmesini engelleyecek, çevresel faktörlerin gerektirdiği uyum sürecini olumsuz etkileyerek değişim hızını düşürecektir (Alparslan ve Kayalar, 2012:143-144; Taşkiran, 2011:73).

Örgütsel sessizliğin yıkıcı etkileri kooperatiflerde de örgüt amaçlarına ulaşma noktasında olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlar sonucunda belli ekonomik grupların kendi aralarında işbirliği yapmaları sekliyle müşterek ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla kurulan kooperatifler, insanların ekonomik faaliyetlerinde daha az külfetle ve daha az zamanda refahı sağlamaya hizmet eden bir güven ve inanç kurumudur (Yüksel, 2006:6).

Kooperatifler ekonomik amaçları ile öne çıkan yapılar olmakla beraber gelir adaleti sağlamak, istihdam sağlamak ve üyelerinin yoğun katılımı ile demokratik düşüncenin gelişimine katkı sağlamak gibi önemli sosyal nitelikli amaçları da bulunmaktadır. Katılım kooperatif düşüncesinin temel ve vazgeçilmez değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kooperatiflere katılım gönüllülük esasına dayanır. Ancak katılımın sadece üyeliğe girişle dar kapsamda değerlendirilmesinden ziyade üyelerin karar süreçlerine katılımının ön plana çıkartılması kooperatifçilik ruhuna daha uygundur.

Demokratik özellikleri ağır basan örgüt yapıları olan kooperatiflerde üyelerin kooperatif kararlarına katılımının en üst düzeyde sağlanması, üyelerin kooperatiflerin işleyişi ile ilgili fikir ve eleştirilerini açık bir şekilde ifade edebilmeleri kooperatiflerin başarısı için büyük önem taşımaktadır. Bu noktada kooperatif üyelerinin algıladıkları lider tarzının önemli olduğu liderlerin kooperatiflerin amaçlarına ulaşmasında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmekte ve kooperatif üyelerinin algıladıkları liderlik tarzı ile kooperatiflerdeki örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının kooperatifler için en uygun lider tarzına ilişkin olarak yazına katkı sağlaması beklenmektedir.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

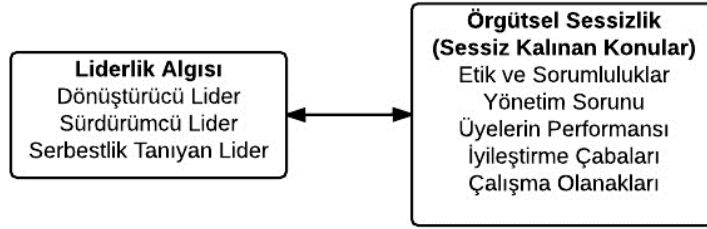
Bu araştırma, ekonomik ve sosyal açıdan ülkemizde önemli bir noktada olan kooperatiflerde, üyelerin liderlik algısı ve bu algıya bağlı olarak örgüt içindeki hangi konularda ağırlıklı olarak sessiz kaldıklarının belirlenmesi ve sessiz kalınan konular ile algılanan liderlik tipi arasındaki ilişkinin ve liderlik tarzının sessiz kalınan konular üzerindeki etkisinin ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Yöntemi, Modeli ve Hipotezleri

Liderlik algısının ölçümünde Bass ve Avolio (2000) tarafından geliştirilen 36 maddelik çok boyutlu liderlik ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca ilgili ölçeğin Baloğlu vd. (2009) tarafından Türkçeleştirilen sürümünden faydalanılmıştır. Örgütsel sessizlik konularının belirlenmesinde ise Çakıcı (2008) tarafından geliştirilen örgütsel sessizlik ölçeğinin birinci bölümünde yer alan iş görenlerin sessiz kaldığı konulara ilişkin 23 maddelik soru formundan faydalanılmıştır.

Veri toplama yöntemi olarak anket uygulaması tercih edilmiştir. Araştırma örneklemi olarak Sakarya ilindeki kooperatifler seçilmiştir. Zaman ve maliyet kolaylığı olması ve örneklem kitlesine ulaşılabilirliğin sağlanması amacıyla kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 600 anket formu gönderilmiş, 300 adet form geri teslim alınmıştır. Değerlendirmeye uygun olmayan formlar elenerek analizler kalan 240 adet form üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Araştırma modeli ve hipotezlerinin oluşturulmasında, üyelerin liderlik algıları ile örgütsel sessizlik düzeylerinin birbirleri ile arasındaki ilişkinin varlığı ve ilişkinin yönü üzerinden yola çıkılmıştır. Araştırma modeli ve hipotezleri aşağıda yer almaktadır. Hipotezlerin test edilmesi için korelasyon analizi ve regresyon analizinden faydalanılmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modeline uygun olarak test edilecek hipotezler aşağıda yer almaktadır.

- H1:**Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim etik ve sorumluluklar konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.
- H2:**Sürdürücü liderlik algısındaki değişim etik ve sorumluluklar konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.
- H3:**Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim etik ve sorumluluklar konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.
- H4:**Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim yönetim sorunu konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.
- H5:**Sürdürücü liderlik algısındaki değişim yönetim sorunu konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.
- H6:**Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim yönetim sorunu konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.
- H7:**Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim üyelerin performansı konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

H8:Sürdürümcü liderlik algısındaki değişim üyelerin performansı konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

H9:Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim üyelerin performansı konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

H10:Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim iyileştirme çabaları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

H11:Sürdürümcü Liderlik algısındaki değişim iyileştirme çabaları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

H12:Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim iyileştirme çabaları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

H13:Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim çalışma olanakları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

H14:Sürdürümcü liderlik algısındaki değişim çalışma olanakları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

H15:Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim çalışma olanakları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.

Araştırma Bulguları

Katılımcıların demografik dağılımlarına ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Dağılımları

Yaş	f	%
18-25	19	7,9
26-35	69	28,8
36-45	75	31,3
46-55	52	21,7
56-65	23	9,6
65 ve üzeri	1	,4
Belirtilmemiş	1	,4
Toplam	240	100,0

İlgili tabloda katılımcıların yaşlarına ilişkin dağılım verilmiştir buna göre katılımcıların yaş dağılımlarının 36-45 aralığında en yüksek frekansa sahip olduğu, ayrıca daha genç ve daha yaşlı katılımcıların bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Erkek	228	95,0
Kadın	10	4,2
Belirtilmemiş	2	,8
Toplam	240	100,0

İlgili tabloda katılımcıların cinsiyet durumlarına ilişkin dağılım verilmiştir. Buna göre erkek katılımcıların %95 ile oldukça yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımları

Eğitim Durumu	f	%
İlkokul	50	20,8
Ortaokul	76	31,7
Lise	85	35,4
Ön Lisans	19	7,9
Lisans	5	2,1
Yüksek Lisans	2	,8
Belirtilmemiş	3	1,3
Toplam	240	100,0

İlgili tabloda katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin dağılım verilmiştir. İlkokul, ortaokul ve lise düzeyi olarak ayrı ayrı verilen ve genelde orta öğretim olarak sınıflandırılabilen katılımcıların oldukça yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Ölçek sorularına güvenirlik ve geçerlilik analizleri uygulanmış, Cronbach's Alpha değerleri ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermiştir. (Liderlik ölçeği için $p=0,926$, Sessizlik ölçeği için $p=0,915$) Ölçek sorularının faktör analizine uygunluğu KMO & Bartlett testi ile test edilmiş ve her iki ölçeğin de faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. (Liderlik ölçeği için $KMO=0,870$ $P=0$, Sessizlik ölçeği için $KMO=0,874$ $P=0$) Faktör analizi için Varimax yöntemi kullanılmıştır ölçek bazı bileşenler çıkarılarak uygun hale getirilmiştir. Varyansların açıklanma oranı Liderlik ölçeği için %52,9, Sessizlik ölçeği için %70,4, faktör analizi ile ölçeklerin geçerlilikleri sağlanmıştır.

Tablo 4. Ölçek Sorularına ilişkin Ortalamalar

		N	Ortalama	Std. Sapma
Algılanan Liderlik	Dönüştürücü	240	4,1727	,53183
	Sürdürümcü	240	3,9917	,71880
	Serbestlik Tanıyan	240	3,0167	1,36020
Sessiz Kalınan Konular	Etik ve Sorumluluklar	240	4,1429	,60862
	Yönetim Sorunları	240	4,1308	,68313
	Üye Performansı	240	3,8889	,85850
	İyileştirme Çabaları	240	3,7604	1,09482
	Çalışma Olanakları	240	3,8986	,87286

İlgili tabloda ölçek sorularına ilişkin ortalamalar yer almaktadır. Buna göre katılımcıların liderlik algısına göre dönüştürücü liderlik en yüksek ortalama sahiptir. Sessiz kalınan konulara bakıldığında etik ve sorumluluklar ve yönetim sorunları açısından en az sessiz kalındığı, iyileştirme çabaları ile ilgili konularda ise diğerlerine göre daha çok sessiz kalındığı görülmektedir.

Tablo 5. Ölçek Sorularının Korelasyon Değerleri

		Dönüştürücü Liderlik	Sürdürümcü Liderlik	Serbestlik Taniyan Liderlik
Etik ve Sorumluluklar	R	,524**	,254**	-,003
	R2	,275	,065	,000
	P	,000	,000	,967
Yönetim Sorunları	R	,533**	,349**	,181**
	R2	,284	,122	,033
	P	,000	,000	,005
Üye Performansı	R	,319**	,360**	,353**
	R2	,102	,130	,125
	P	,000	,000	,000
İyileştirme Çabaları	R	,114	,362**	,421**
	R2	,013	,131	,177
	P	,079	,000	,000
Çalışma Olanakları	R	,319**	,200**	,492**
	R2	,102	,040	,242
	P	,000	,002	,000

*. Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı (2-uçlu).

**. Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı (2-uçlu).

Etik ve Sorumluluklar konusunda tepki gösterme ve dönüştürücü liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %27,5'dir.

Etik ve Sorumluluklar konusunda tepki gösterme ve sürdürümcü liderlik algısı arasında zayıf derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %0,6'dır.

Etik ve Sorumluluklar konusunda tepki gösterme ve serbestlik taniyan liderlik algısı arasındaki ilişki anlamlı değildir.

Uygulanan Lineer Regresyon testi sonucuna göre dönüştürücü liderlik algısının etik ve sorumluluklar konularında tepki gösterme üzerine etkisi bulunmaktadır. (P=0 B=0,575) sürdürümcü liderlik (P=0,295) ve serbestlik taniyan liderlik algılarındaki (P=0,360) değişimin Etik ve Sorumluluklar üzerindeki etkisi anlamlı değildir. H1 hipotezi kabul edilirken H2 ve H3 hipotezleri reddedilmiştir.

Yönetim sorunları konusunda tepki gösterme ve dönüştürücü liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %28'dir.

Yönetim sorunları konusunda tepki gösterme ve sürdürümcü liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %12'dir.

Yönetim sorunları konusunda tepki gösterme ve serbestlik tanıyan liderlik algısı arasında zayıf derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %1'dir.

Uygulanan Lineer Regresyon testi sonucuna göre dönüştürücü liderlik algısının ($P=0$ $B=0,602$) sürdürümcü liderlik algısının ($P=0,018$ $B=0,134$) ve serbestlik tanıyan liderlik algısının ($P=0,027$ $B=0,61$) yönetim sorunları konularında tepki gösterme üzerine etkisi bulunmaktadır. Buna göre H4, H5 ve H6 hipotezleri kabul edilmiştir.

Üye performansı konusunda tepki gösterme ve dönüştürücü liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %10'dur.

Üye performansı konusunda tepki gösterme ve sürdürümcü liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %13'dür.

Üye performansı konusunda tepki gösterme ve serbestlik tanıyan liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %12'dir.

Uygulanan Lineer Regresyon testi sonucuna göre dönüştürücü liderlik algısının ($P=0,01$ $B=0,335$) sürdürümcü liderlik algısının ($P=0$ $B=0,268$) ve serbestlik tanıyan liderlik algısının ($P=0$ $B=0,188$) üye performansı konularında tepki gösterme üzerine etkisi bulunmaktadır. Buna göre H7, H8 ve H9 hipotezleri kabul edilmiştir.

İyileştirme çabaları konusunda tepki gösterme ve dönüştürücü liderlik algısı arasındaki ilişki anlamlı değildir.

İyileştirme çabaları konusunda tepki gösterme ve sürdürümcü liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %13'dür.

İyileştirme çabaları konusunda tepki gösterme ve serbestlik tanıyan liderlik algısı arasında zayıf derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %17'dir.

Uygulanan Lineer Regresyon testi sonucuna göre dönüştürücü liderlik algısının ($P=0,547$) iyileştirme çabaları üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Sürdürümcü liderlik algısının ($P=0$ $B=0,472$) ve serbestlik tanıyan liderlik algısının ($P=0$ $B=0,296$) iyileştirme çabaları konularında tepki gösterme üzerine etkisi bulunmaktadır. Buna göre H10 reddedilmiş, H11 ve H12 hipotezleri kabul edilmiştir.

Çalışma olanakları konusunda tepki gösterme ve dönüştürücü liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %10'dur.

Çalışma olanakları konusunda tepki gösterme ve sürdürümcü liderlik algısı arasında zayıf derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %0,4'dür.

Çalışma olanakları konusunda tepki gösterme ve serbestlik tanıyan liderlik algısı arasında orta derecede bir korelasyon bulunmaktadır. Etki büyüklüğü %24'dür.

Uygulanan Lineer Regresyon testi sonucuna göre sürdürümcü liderlik algısının ($P=0,963$) çalışma olanakları üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Dönüştürücü liderlik algısının ($P=0$ $B=0,464$) ve serbestlik tanıyan liderlik algısının ($P=0$ $B=0,302$) Çalışma olanakları konularında tepki gösterme üzerine etkisi bulunmaktadır. Buna göre H14 hipotezi reddedilmiş, H13 ve H15 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 6. Hipotez Testlerinin Kabul/Red Durumları

H1: Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim etik ve sorumluklar konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H2: Sürdürümcü liderlik algısındaki değişim etik ve sorumluklar konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	RED
H3: Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim etik ve sorumluklar konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	RED
H4: Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim yönetim sorunu konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H5: Sürdürümcü liderlik algısındaki değişim yönetim sorunu konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H6: Serbestlik Tanıyan Liderlik algısındaki değişim yönetim sorunu konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H7: Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim üyelerin performansı konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H8: Sürdürümcü liderlik algısındaki değişim üyelerin performansı konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H9: Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim üyelerin performansı konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H10: Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim iyileştirme çabaları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	RED
H11: Sürdürümcü liderlik algısındaki değişim iyileştirme çabaları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H12: Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim iyileştirme çabaları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H13: Dönüştürücü liderlik algısındaki değişim çalışma olanakları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL
H14: Sürdürümcü liderlik algısındaki değişim çalışma olanakları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	RED
H15: Serbestlik tanıyan liderlik algısındaki değişim çalışma olanakları konusunda tepki gösterilmesi üzerinde etkilidir.	KABUL

SONUÇ

Günümüzde ister kar amacı gütsün ister gütmesin tüm örgüt yapıları için geçerli sayılabilecek kaygı, sürekli değişim ve şüphesiz çeşitliliklerin yönetilebilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçlerin yönetimi organizasyonunun kendini sürekli yenileyebilmesi ve yaşam süresini arttırabilmesi açısından oldukça önemli olmakla birlikte aynı zamanda örgüt üyelerinin ve örgütten faydalanan diğer çevre unsurlarının da

yararına sonuçlar ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda geri bildirimler almak her örgüt için hayati önem taşır. Bu geri bildirimler müşterilerden ve diğer çevre unsurlarından elde edilecek veriler olabileceği gibi, örgüt içi üyelerden gelecek geri bildirimler de iş akışlarının en tepe noktasından en alt birime kadar yeniden şekillendirilmesine ve işlerin/süreçlerin daha iyi yürütülmesine olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda oluşabilecek en kötü senaryo geri bildirim alınamaması ve bu sebeple sağlıklı karar alama ve dönüşüm süreçlerinin uygulanamaması olacaktır. Burada liderlik faktörü devreye girmektedir. Liderlik yetisine sahip yöneticiler örgüt üyelerinden geri bildirim almayı kolaylaştıracak her türlü çabayı sarf etmelidirler. Yöneticilerin diğer grup üyelerine, olaylara ve çözümlere yaklaşım biçimleri de grup içindeki geri bildirim sürecini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Kooperatifçilik alanında gerçekleştirilen bu çalışmada kooperatif yöneticilerinin üyeler tarafından algılanan liderlik tarzları belirlenerek, örgüt içinde sessiz kalınan konular ile yöneticinin algılanan liderlik tarzı arasındaki ilişki düzeyi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yöneticinin algılanan liderlik tarzının örgüt içinde sessiz kalınan konular üzerinde ne derecede etkili olduğu, diğer bir deyişle algılanan liderlik tarzı ve bu tarzın baskın uygulanmasının örgüt içindeki sessiz kalınan konular üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular neticesinde yönetim sorunları veya üyelerin performansına yönelik konularda sessiz kalınmasının veya tepkilerin dile getirilmesinin, yöneticinin algılanan liderlik tarzından ziyade bu liderlik tarzını ne ölçüde baskın kullandığı algısı ile ilgili olduğu görülmüştür. Etik ve sorumluluklar açısından dönüştürücü liderlik algısının yüksek olmasının sessiz kalmama konusunda etkili olduğu, diğer liderlik tarzlarında ise böyle bir etkiye rastlanmadığı görülmüştür. Dönüştürücü liderliğin etik konulara yaklaşımının hassas oluşu bu alanlarda üyelere geri bildirim ve gerektiğinde sessiz kalmak yerine tepkilerini ortaya koymak konusunda cesaret verdiği şeklinde yorumlamak mümkündür. İyileştirme çabaları açısından değerlendirildiğinde sürdürümcü liderlik ve serbestlik tanıyan liderlik algısı yüksek olan yöneticilerin iyileştirme çabaları ile ilgili konularda üyelerin reaksiyon göstermeleri konusunda etkili olduğu görülmüştür. Üyelerin belirli bir serbestlik içinde karar alabiliyor olmalarının yeni fikirler üretmeleri ve var olan yapıyı iyileştirme konusundaki düşüncelerini daha rahat ortaya koyabilmelerine olanak sağladığını söylemek mümkündür. Dönüştürücü ve serbestlik tanıyan

liderlik algıları yüksek olan yöneticilerin çalışma olanakları ile ilgili konularda üyelerin seslerini yükseltmeleri, sessiz kalmamaları yönünde etkili olduğu görülmüştür. Yine her iki liderlik tarzındaki ortak noktanın üyelerin kontrolsüz değil ama daha serbest bir şekilde hareket etmelerini sağlamak olduğu düşünüldüğünde bu tarz liderlik algıları yüksek yöneticilerin üyeler üzerinde olumlu bir etki yaratmalarının normal olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak Türk Kooperatifçiliğinin günden güne ilerleme kaydettiği ve ülkemiz ekonomisi ve adaletli gelir dağılımının sağlanması açısından oldukça önemli görevleri yerine getirdiği tartışılmaz bir gerçektir. Kooperatif üyelerinin demokratik bir ortamda, karşılaştıkları sorunları dile getirmeleri, bu konularda görüş önerilerinde bulunmaları kooperatifçiliği daha da iyi seviyelere taşıyacak anahtar hareket noktalardan birisidir. Bu bağlamda geri bildirimlerin alınmasını kolaylaştıracak çalışmaların arttırılması ve teknolojiye bu konuda mümkün olduğunca faydalanılması sürece katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akdemir, Ali (2008), Vizyon Yönetimi, Ekin Yay., Bursa.

Akdemir, Ali (2014), Yeni Ekonomide ve Yeni Dünyada İşletmecilik, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Alparslan Ali Murat; Kayalar Murat (2012), “*Örgütsel Sessizlik: Sessizlik Davranışları ve Örgütsel ve Bireysel Etkileri*”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:6, s: 136-147.

Baloğlu, N., Karadağ, E., Gavuz, Ş., (2009), “Okul Müdürlerinin Çok Faktörlü Liderlik Stilllerinin Yetki Devrine Etkisi: Bir Doğrusal ve Yapısal Eşitlik Modelleme Çalışması”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXII, Sayı: 2, s: 457-479.

Bass, Bernard. M.; Avolio, Bruce J. (2000), MLQ: Multifactor leadership questionnaire. Redwood City, CA: Mind Garden

Çakıcı, Ayşehan (2008), “*Örgütlerde Sessiz Kalınan Konular, Sessizliğin Nedenleri ve Algılanan Sonuçları Üzerine Bir Araştırma*”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 17, Sayı:1, s: 117-134.

Çakıcı Ayşehan (2010), *Örgütlerde İş gören Sessizliği, Neden Sessiz Kalmayı Tercih Ediyoruz?*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Deitzer, B., Shilliff, K., Jucius, M., (1979), *Contemporary Management Concepts*, Grid Publishing, Inc.

Durak, İbrahim (2014), *“Örgütsel Sessizliğin Demografik ve Kurumsal Faktörlerle İlişkisi: Öğretim Elemanları Üzerine Bir Araştırma”*, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:28, Sayı:2, s: 89-108.

Gül, Hasan; Özcan Nazlı (2011), *“Mobbing ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiler: Karaman İl Özel İdaresinde Görgül Bir Çalışma”*, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi**, S:2, sf: 107-134.

Kılıç, G., Tunç, T., Saraçlı S. ve Kılıç İ., (2013), *“Örgütsel Stresin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Beş Yıldızlı Termal Otel İşletmelerinde Bir Uygulama”*, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, s: 17-32.

Koçel, Tamer (2013), *İşletme Yöneticiliği*, Beta Yay., İstanbul.

Morrison, Elizabeth Wolfe; Milliken, Frances J., (2000).” Organizational silence: a barrier to change and development in a pluralistic World”, **The Academy of Management Review**, Cilt: 25, Sayı:4, s: 706-725.

Özdemir Lütfiye; Uğur, Sarıoğlu Sevtap (2013), *“Çalışanların “Örgütsel Ses ve Sessizlik” Algılamalarının Demografik Nitelikler Açısından Değerlendirilmesi: Kamu ve Özel Sektörde Bir Araştırma”*, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 1, s: 257-281.

Robbins, Stephen P.; Judge Timothy A., (2013), *Örgütsel Davranış*, (Çev. Edt. İnci Erdem), Nobel Yay., Ankara.

Sezgül, İbrahim (2010), *“Liderlik ve Etik: Geleneksel, Modern ve Postmodern Liderlik Tanımları Bağlamında Bir Değerlendirme”*, **Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt:4, Sayı:7 s: 239-251.

Taşkıran, Erkan (2011), *Liderlik ve Örgütsel Sessizlik*, Beta Yay., İstanbul.

Yüksel, Şakir Engin (2006), *“Kooperatiflerde Örgüt Kültürü”*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi SBE, Ankara.

Samsun İlindeki Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde Ortak-Kooperatif İlişkilerinin Analizi

Bakiye KILIÇ TOPUZ* Mehmet BOZOĞLU**

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, Samsun ilindeki tarımsal kalkınma kooperatifleri ile ortak çiftçiler arasındaki ilişkiler ve etkili faktörlerinin ortaya konulmasıdır. Araştırmanın ana materyalini, Samsun ilindeki tarımsal kalkınma kooperatifleri arasından gayeli olarak seçilen 9 kooperatifin yöneticileriyle yapılan anketler ve bu kooperatiflerin ortakları arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilen 89 çiftçiden anket yöntemiyle elde edilen veriler oluşturmaktadır. Ortak-kooperatif ilişki düzeyine etki eden faktörler ise sıralı probit modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada ortak-kooperatif arasındaki ilişkileri; kooperatife uğrama sıklığı pozitif yönde etkilerken, ortaklık süresi ve kooperatif ilkelerini bilme durumu ise negatif olarak etkilemektedir. Ortak-kooperatif arası ilişkilerin artırılabilmesi için kooperatif yöneticileri ve ortak çiftçilere yönelik kooperatif ilkeleri konusunda eğitim programları hazırlanarak uygulamaya konulması ve bu eğitimin verilemesinde üniversitelerle sürekli işbirliğine gidilmesi gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal kalkınma kooperatifi, ortak-kooperatif ilişkileri, kümeleme analizi, sıralı probit model, Samsun, Türkiye.

*Araş.Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 55139 Samsun e-mail: bakiye.kilic@omu.edu.tr

**Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 55139 Samsun, e-mail: mehmetbo@omu.edu.tr

Analysis Of Member-Cooperative Relationships In The Agricultural Development Cooperatives in Samsun Province Of Turkey

Abstract

The main purpose of this study is to explore the relationship between agricultural development cooperatives and their members and to determine influential factors on these relationships in the Samsun province. The main materials of this study are the data collected through surveys which were conducted with both 9 cooperatives selected by purpose sampling among the agricultural development cooperatives in the Samsun Province and their 89 members randomly selected. The factors affecting the level of cooperative-members relationship were analyzed by using ordered probit model. According to the results of the research, it was also defined that to the frequency of being

cooperative factor positively affected, membership duration and the principle of cooperatives awareness factors negatively affected the relations between cooperatives and members. In order to strength the relations between cooperatives and their members, training programs must prepare about cooperatives principles for cooperatives management and members farmers in research area seems necessary to continuously benefit from the universities.

Key Words: Agricultural development cooperative, member-cooperative relationship, cluster analysis, ordered probit model, Samsun, Turkey

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada tarım sektöründeki üreticilerin, tarımsal girdi temini, danışmanlık, pazar risk ve belirsizliğini azaltma konularındaki beklentilerini karşılayacak özerk örgütlere ihtiyaç duyulmaktadır (Sayın ve Sayın, 2004: 1). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınmanın temeli kooperatiflere dayanmakta olup, dünyada demokrasinin yaygınlaşması, barışın sağlanması, çevrenin korunması, istihdam yaratma, kaynakları harekete geçirme ve yatırım oluşturmada önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Özüdoğru, 2004: 8). Kooperatifleşme, bireyin tek başına çözümleyemediği ekonomik ve sosyal sorunları, ortaklaşa çözümlemeyi amaçlamaktadır. Tarımsal kooperatiflerin başlıca işlevleri arasında; ortaklarına ucuz girdi temini ve ürünlerini pazarlaması, yöresel ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkı sağlanması yer almaktadır (Çıkın ve Yercan, 1995).

Dünyada yaklaşık 569 bin tarımsal kooperatif olduğu tahmin edilmektedir (UN, 2009). Türkiye’de ise 12.596 adet tarımsal kooperatife 4.321.838 kişi ortaktır. Tarımsal kooperatifler, 145 birlik ve 8 merkez birliği olarak örgütlenmişlerdir. Türkiye’deki tarımsal kooperatiflerin %60,2 (7.594)’sini Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri oluşturmaktadır ve bunların 823.790 ortağı bulunmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri 83 Birlik ve 5 Merkez Birliği bünyesinde üst örgütlenmelerini sağlamışlardır (tarim.gov.tr/TRGM, 2014). Türkiye’de tarımsal kalkınma kooperatifleri sayıca fazla olmalarına rağmen, halen çiftçilerin önemli kısmını bünyelerine katamamışlardır (Mülayim, 2010: 503).

Türkiye’de tarımsal kalkınma kooperatifleri; ortaklarının tarımsal üretimlerini geliştirmek, ihtiyaçları ile ilgili temin, tedarik, işletme, pazarlama ve değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak, ortaklarının ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, ekonomik gücünü arttırmak için çalışan kuruluşlardır.

Kooperatiflerle ilgili literatür incelendiğinde; hayvancılık alanındaki kooperatifleşme konusundaki çalışmaların (Yılmaz ve Gül, 2010; Kurtaslan ve Doğaner, 2004; Terin ve ark., 2010; Acar ve Yıldırım, 2000; Dedeoğlu ve Yıldırım, 2006; Ödül, 2006; Sayın ve ark., 2007) ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte; kooperatiflerin yerel kalkınmaya etkisi (Karlı, 2003; Dedeoğlu ve Yıldırım, 2006; Çıkin ve ark., 2010; Akın ve Özdemir, 2010; Hendrikse ve Veerman, 2001), ortakların taahhütlerinin kooperatifler açısından önemi (Fulton, 1999; Karantininis ve Zago, 2001), ortakların ürün teslim ettikleri yerin kararı ve ürün teslim etmelerinde etkili faktörler (Karantininis ve Zago, 2001; Pascucci ve Gardebroek, 2010), kooperatiflerin tarımsal sanayinin gelişmesine ve piyasaya yaptığı katkılar (Bozoğlu ve ark., 2001) ortaya koyan çalışmalar da söz konusudur. Tarımsal kalkınma kooperatiflerindeki ortak-kooperatif ilişkilerini araştıran sınırlı sayıda çalışma (Kızılaslan ve ark., 1996; Özdemir, 1996; Ertan ve Turan, 2001; Özudoğru, 2004) olmasına rağmen, ortak-kooperatif ilişkilerini hangi faktörlerin etkilediğini ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırma alanı olarak belirlenen Samsun ilinde ise bu çalışma ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Samsun ilindeki tarımsal kalkınma kooperatifleri ile ortak çiftçiler arasındaki ilişkileri ortaya koymak, bu ilişkilerde etkili faktörleri belirlemek, ortak-kooperatif ilişkilerinin geliştirilmesi ve kooperatiflerin daha etkili hizmet sağlayabilmeleri noktasında alınması gereken önlemlerin neler olduğunu ortaya koymaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1 Materyal

Çalışmanın verileri Samsun ilindeki 67 tarımsal kalkınma kooperatifi arasından gayeli olarak belirlenen 9 kooperatif ve bu kooperatiflerin ortakları (1136) arasından Basit Tesadüfi Örneklem Yöntemine göre belirlenen 89 kişi ile Şubat-Mart 2011 döneminde yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir.

Örneğe girecek kooperatife ortak çiftçi sayısının belirlenmesinde aşağıdaki formül ile %10 hata payı ve %95 güven aralığı kullanılmıştır (Yamane, 1967: 145). Örneklem sayısının yeterliliği ise Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) and Barlett's testi ile test edilmiştir. Bu çalışmada KMO oranı 0,652 olarak tespit edilmiş olup, örnek sayısının iyi derecede yeterliliği tespit edilmiştir.

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \quad n_0 = Z^2 \left(\frac{p * q}{d^2} \right)$$

Konu ile ilgili yayınlanmış yerli ve yabancı literatür, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü (TDGM) ve Uluslararası Kooperatif Kurumu (ICA)'nın ikincil verilerinden yararlanılmıştır.

2.2 Yöntem

Anket formları kontrol edildikten sonra "SPSS 9.4" programına girilerek analize hazır hale getirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans dağılımı, yüzde ve aritmetik ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada kooperatif ortakları, kooperatifleriyle ilişki düzeylerine göre kümeleme analizi (cluster analysis) yönteminden faydalanarak zayıf ilişki (%15,7), orta ilişki (%36,0) ve güçlü ilişki (%48,3) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Ortak-kooperatif arasındaki ilişkilere; ortakların sorumluluklarını yerine getirme durumu, kooperatifin verdiği hizmetler ve ortakların bu hizmetlerden yararlanma durumu etki ettiği düşünülmüştür. Ortakların sorumlulukları ve hizmetlerinden yararlanılması kapsamında beş kriter (kooperatife ürün teslimi, kooperatiften girdi temini, hayvan temini, aidat ödeme ve genel kurullara katılma) belirlenmiştir. Hizmetlerden yararlanılması ve sorumlulukların yerine getirilmesine "1", aksi durumda ise "0" skoru verilmiştir.

Kooperatif-ortak ilişkileri, ilişki düzeyinin ortaya konulmasında ele alınan faktörlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0,05$). Kooperatif-ortak ilişki düzeyini en fazla hayvan temini etkilemektedir. Bunu sırasıyla; girdi temini, ürün teslimi, genel kurullara katılma ve ortaklık aidatını ödeme takip etmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Kooperatif-ortak ilişki düzeyine ait faktörlerin önem derecesi

	Genel Kurula katılma	Aidat ödeme	Girdi temini	Hayvan temini	Ürün teslimi
χ^2	28,765	19,443	74,113	80,411	33,969
P önem düzeyi	,000	,000	,000	,000	,000

Araştırmada, bireylerin test sorularına verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılığın ölçülmesinde, Cronbach Alfa katsayısından yararlanılmıştır. Cronbach Alfa katsayısı 0,693 olarak tespit edilmiş olup, deneklerin anket sorularına verdiği cevaplar arasında tutarlılık söz konusudur.

Kooperatif-ortak ilişki düzeyleri zayıf, orta ve güçlü olan ortaklar arasında farklılığın olup olmadığının ortaya konulmasında; veriler süreklilik göstermediğinde (normal dağılmadığında) parametrik olmayan (non-parametrik) farklılık testleri (Kruskal Wallis testi) ile değişkenler normal dağıldığında bunların aritmetik ortalamaları ANOVA testli ile karşılaştırılmıştır (Büyüköztürk, 2011: 157).

Ortak-kooperatif ilişkilerine etkili faktörlerin belirlenmesinde Sıralı Probit modeli kullanılmıştır (Long ve Freese, 2006: 444).

$$\text{Model: } Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \dots + u$$

Modelin bağımlı değişkenini (Y), kooperatif-ortak ilişki düzeyi (zayıf, orta, güçlü) oluşturmuştur. Modelin bağımsız değişkenleri olarak ise ortakların yaşı (yıl), eğitim düzeyi (yıl), tarımsal gelir (TL/yıl), tarımsal deneyim (yıl), toplam işlenen arazi (da), kooperatife ortaklık süresi (yıl), kooperatif-işletme arası uzaklık (km), kooperatife uğrama sıklığı (kez/yıl), kooperatif eğitime katılma durumu (0. Hayır, 1. Evet), kooperatifçilik ilkelerini bilme durumu (0. Hayır, 1. Evet), ortak olmadan önce ana sözleşmeyi okuma durumu (0. Hayır, 1. Evet), 1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanunundan haberdar olma durumu (0. Hayır, 1. Evet) dikkate alınmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine Ait Bulgular

Araştırma kapsamında ele alınan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin %78'i süt sığırcılığı, %11'i sebze ve %11'i de fındık konusunda faaliyet göstermektedir.

Kooperatiflerin ortalama 135 ortağı bulunmakta ve bunların da %70'i aktif durumdadırlar. Çalışma bölgesi olarak ortalama 3 köye hizmet eden kooperatiflerin yalnızca %22'sinde ortaklık aidatının alındığı tespit edilmiştir. Bu durum, kooperatiflerin sermaye yetersizliği ve hizmet üretememelerinin en önemli nedenini oluşturmaktadır (Çizelge 2). GTHB, tarımsal kooperatiflere projeye dayalı olarak destekler sağlamaktadır. GTHB'nın projelerinden ele alınan kooperatifler hayvan ve süt tankı alımı, bina ve ahır yapımı ile traktör alımı yapmışlardır. Bununla birlikte bir kooperatif GTHB dışında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'ndan yararlanmıştır. Buna karşın bazı kooperatifler (Yeşilyazı ve Ağacagüney) ise herhangi bir proje uygulamamışlardır (Çizelge 2). Bunda, GTHB'nın sadece hayvancılık konusunda proje desteği sağlamasının etkisi bulunmaktadır. Proje uygulayan kooperatiflerin ortaklarına daha fazla hizmet sağladıkları tespit edilmiştir.

Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ortaklarına sağladığı en önemli hizmet, proje uygulamasıyla hayvan temin edilmesidir. Bununla birlikte, üretimle ilgili girdilerin temini, ürün satın alımı ve pazarlaması da sağlanan diğer hizmetler arasındadır. Araştırmada ele alınan kooperatiflerin yarıya yakınının (%44,4) süt alımı ve yem temini gibi hizmetleri ortak olmayan çiftçilere de aynı şartlarla sağladıkları belirlenmiştir. Oysa kooperatiflerin mevcut imkânlarını sadece ortak olan çiftçiler için seferber etmesi, diğer çiftçileri de kooperatif ortağı olmaya teşvik edebilecektir. Kooperatiflerin çok azının üretimle ilgili eğitim ve danışmanlık, sosyal ve kültürel etkinlikler ve özellikle de kooperatifçilik eğitimi verdikleri tespit edilmiştir. Oysa Bozoğlu ve ark. (2001) ile Ödül (2006)'nın araştırmalarında çok daha fazla hizmeti ortaklarına sağladıkları ve başarılı bir şekilde çalıştırıldıkları ortaya konulmuştur. İncelenen kooperatiflerin hiçbirisinin ortaklarına risturn dağıtmadığı ve yedek akçe ayırmadığı tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Kooperatiflerin faaliyetleri ve ortaklarına sağladıkları hizmetler

	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Adı									
	Altınay	Fener	Çayrözü	Çekalan	Çökekl	Yörükler	Avut	Yeşilyazı	Ağacagüney	Oran (%)
Ortak sayısı*	216	117	83	112	78	90	176	240	104	135
Proje uygulama	√	√	√	√	√	√	√			77,7
Aidat alınma durumu		√					√			22,2
Ortaklara sağlanan hizmetler										
Hayvan temini	√	√	√	√	√		√			66,6
Girdi temini	√	√	√	√	√	√	√			77,7
Ürün satın alımı	√		√	√			√	√		55,5
Ürün pazarlama	√		√	√			√	√		55,5
Eğitim ve danışmanlık		√		√	√				√	44,4
Kooperatifçilik eğitimi		√		√						22,2
Sosyal ve kültürel etkinlikler		√	√				√			33,3
El zanaatları kursu		√				√				22,2
Eğitim materyali			√							11,1

*ortalama

3.2. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Ortaklarına Ait Bulgular

Araştırmada kooperatif ortaklarının %60'ının kooperatife ürün teslim ettiği ve güçlü ilişkiye sahip ortaklarda bu oranın en yüksek (%86) olduğu belirlenmiştir. Süt üretimi yapan kooperatif ortaklarının %75,4'ü sütünü, sebze üretimi yapan kooperatif ortaklarının ise %24'ü ise sebzelerini kooperatife teslim etmektedir. Ortaklardan düzenli olarak aidat ödeyenlerin oranı %22 gibi oldukça düşüktür. Genel kurula katılma oranları %90 olup, zayıf ilişkiye sahip ortakların ancak yarısı genel kurullara katılmaktadırlar. Zayıf ilişkiye sahip ortakların hiçbiri kooperatiflerinden girdi temin etmezken, güçlü ilişkiye sahip ortakların tamamı kooperatiflerinden girdi temin etmektedirler. Benzer şekilde güçlü ilişkiye sahip ortakların %95'i kooperatiften hayvan temin etmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Kooperatif-ortak ilişki düzeyine ait faktörlere ait tanımlayıcı istatistikler

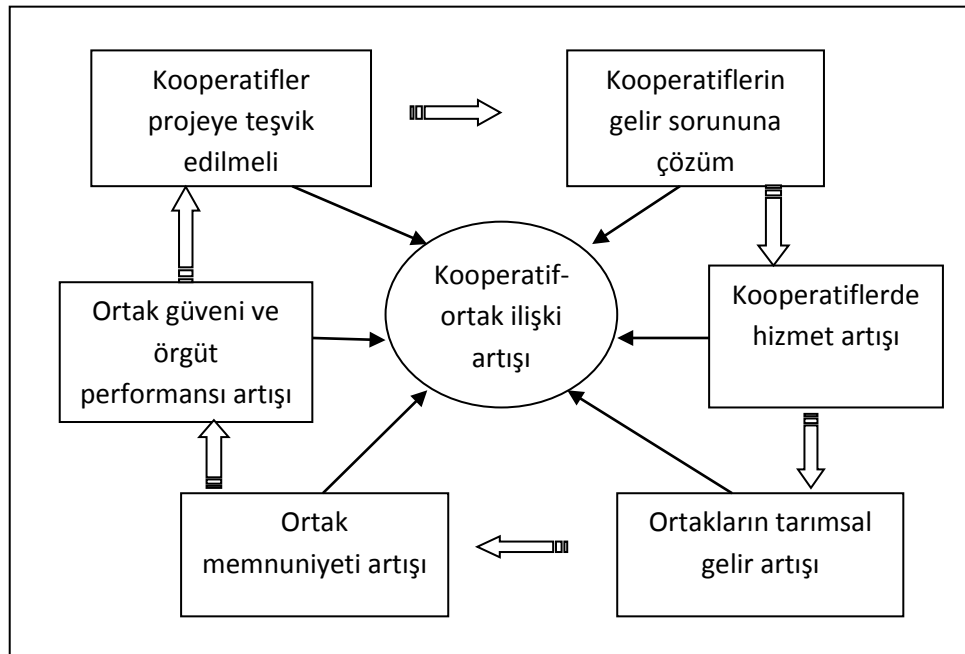
Faktörler (0. Hayır, 1. Evet)	Ortak-kooperatif ilişki düzeyi			
	Zayıf ilişki (n=14) (%15,7)	Orta ilişki (n=32) (%36,0)	Güçlü ilişki (n=43) (%48,3)	İşletmeler geneli (n=89)
	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Ortalama
	1	2	3	2,20
Genel Kurullara katılma	0,50 (0,51)	0,97 (0,17)	0,98 (0,15)	0,90 (0,30)
Aidat ödeme	0,57 (0,51)	0,00 (0,00)	0,28 (0,45)	0,22 (0,42)
Girdi temini	0,00 (0,00)	0,13 (0,33)	1,00 (0,00)	0,53 (0,50)
Hayvan temini	0,00 (0,00)	0,00 (0,00)	0,95 (0,21)	0,46 (0,50)
Ürün teslimi	0,00 (0,00)	0,50 (0,50)	0,86 (0,86)	0,60 (0,49)

Araştırmada ele alınan kooperatif ortaklarının ortalama yaşı 46 olup, eğitim seviyeleri 5 yıldır. Kooperatif ortaklarının eğitim düzeyi, Karlı (2003)'in GAP Bölgesi, Özdemir ve Kiracı (2006)'nın ise Tekirdağ ilinde yaptıkları araştırmalarında daha yüksek iken, Özudoğru (2004)'nın Kırklareli ilinde, İnan ve ark. (1999)'nın Trakya ilinde ve Karlı ve ark. (1992)'nin Şanlıurfa ilinde yaptıkları araştırmalarda daha düşüktür. İşletmeler ortalamasında ortalama hane halkı büyüklüğü 6,2 kişi olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerdeki hane halkı sayısı, Samsun İli (4,81 kişi) ve ülke (4,5 kişi) geneline göre daha yüksektir (tuik.gov.tr, 2014). Kooperatif ortaklarının nüfus varlığı, kooperatif-ortak ilişki durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Kooperatifle ilişkisi yüksek olanların tarımsal gelir düzeyleri de yüksektir. Görüşülen kooperatif ortaklarına ait işletmelerin ortalama işletme arazisi varlığı ise 55,5 dekar olup, bu miktar ülke ortalamasına (61 da) yakındır (tuik.gov.tr, 2001). Ortakların hayvan varlığı, kooperatif-ortak ilişki düzeyi ile orantılı olmakla birlikte, kooperatif-ortak ilişki durumuna göre %1 önem seviyesinde anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,00$). Benzer şekilde, ortakların kooperatife ortaklık süreleri ortalama 9,7 yıl olup, kooperatifle ilişki seviyesine göre artmakta ve gruplar arasında anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Güçlü ilişkiye sahip ortakların kooperatifleri 13 yıl önce kurulmasına rağmen orta ilişkiye sahip ortakların kooperatifleri 21 yıl önce kurulmuştur. Ortakların yalnızca %6'sının kooperatifçilik konusunda eğitim aldığı, alınan eğitiminde etkin olmadığı belirlenmiştir. Ortakların kooperatiflerine ziyaret sıklığı irdelendiğinde; yılda ortalama 15 kez uğradıkları tespit edilmiştir. Aydın ilindeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinde ortakların %24,39'unun yılda 3-5 kez, %17,07'sinin yılda bir kez ve %12,2'sinin birkaç yılda bir kez kooperatife uğradıkları tespit edilmiştir (Kurtaslan ve Doğaner, 2004). Ortakların kooperatiflerine uğrama sıklığı kooperatif-ortak ilişki durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$).

Ortakların tamamına yakını kooperatifin faydalı olduğunu düşünmesine rağmen, %18'i kooperatiflerinden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ortakların kooperatiflerinden memnuniyetleri arttıkça ortak-kooperatif ilişkileri artmakta ve memnuniyet seviyeleri ortak-kooperatif ilişki durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,00$). Örgütlerde üye memnuniyetinin artmasının, üye güvenini ve örgüt performansını olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir (Hansen ve ark., 2002; Österberg ve Nilsson, 2009; Sultan ve Kataria, 2012; George ve ark., 2013). Tarımsal kalkınma kooperatifi ortaklığının ortakların tarımsal gelirine etkisi sorgulandığında, en büyük gelir artışının güçlü ilişkiye sahip

ortaklarda olduğu ifade edilmiştir. Kooperatif ortaklığının tarımsal gelire etkisi kooperatifle ilişki seviyesi arttıkça artmakta ve anlamlı farklılık göstermektedir ($p=0,00$).

Araştırma sonuçlarına göre, kooperatif-ortak ilişkilerinin arttırılabilmesi için, kooperatifler projeye teşvik edilmelidir. Böylece kooperatiflerin gelir sorununa çözüm getirilmiş olacak bu da kooperatiflerin hizmetlerinin artmasına sebep olacaktır. Kooperatiflerin hizmet artışı, ortakların gelir artışına sebep olacak ve ortak memnuniyeti artacaktır. Örgütlerde üye memnuniyeti artması ise ortak güveni ve örgüt performansının artışına sebep olacaktır (Şekil 1).

Şekil 1. Kooperatif-ortak ilişkilerini artırma yolları

Çizelge 4. Ortaklara ait sosyo-kültürel, ekonomik ve düşünsel/davranışsal faktörlere ait tanımlayıcı istatistikler

	Ortak-kooperatif ilişki düzeyi							
	Zayıf ilişki (n=14) (%15,7)		Orta ilişki (n=32) (%36,0)		Güçlü ilişki (n=43) (%48,3)		İşletmeler geneli (n=89)	
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma
İlişki düzeyi	1	0,00	2	0,00	3	0,00	2,20	0,694
<i>Sosyo-kültürel faktörler</i>								
Yaş (yıl)	43,57	10,51	48,41	9,98	45,81	11,03	46,39	10,60
Eğitim düzeyi (yıl)	5,36	2,13	6,00	2,17	5,35	2,24	5,58	2,19
Tarımsal deneyim (yıl)	26,93	13,72	35,09	11,71	32,72	12,65	32,66	12,64
Nüfus varlığı (kişi)**	4,64	1,33	6,41	2,71	6,58	1,96	6,21	2,27
<i>Ekonomik faktörler</i>								
Toplam sermaye (TL)	96.200	116.000	123.000	96.000	132.000	84.600	123.000	94.000
Tarımsal gelir (TL/yıl)	11.142	4.833	14.062	8.389	15.918	10.656	14.500	9.235
Tarım dışı gelir (0. Hayır, 1. Evet)	0,14	0,36	0,16	0,36	0,21	0,41	0,18	0,38
İşletme arazisi varlığı (da)	48,07	47,67	64,78	55,68	51,20	33,84	55,59	44,99
Hayvan varlığı (adet)***	4,73	5,78	6,46	9,37	13,37	10,02	9,53	9,90
Arazi parsel sayısı (adet)	4,14	1,91	4,47	4,03	4,51	4,79	4,44	4,15
<i>Düşünsel/Davranışsal faktörler</i>								
Kooperatife ortaklık süresi (yıl)**	6,29	5,04	9,69	5,18	10,81	6,21	9,70	5,84
Diğer tarımsal örgütlere ortaklık durumu (0. Hayır, 1. Evet)	0,64	0,49	0,38	0,49	0,35	0,48	0,40	0,49
Kooperatifin proje varlığı (0. Hayır, 1. Evet)***	0,07	0,26	0,31	0,47	1,00	0,00	0,61	0,49
Kooperatifçilik eğitimi alma (0. Hayır, 1. Evet)***	0,36	0,49	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06	0,23
Kooperatif-işletme arası uzaklık (km)	2,17	1,94	1,74	1,57	2,31	3,19	2,08	2,52
Kooperatife uğrama sıklığı (kez/yıl) **	12,14	12,76	19,75	12,37	12,05	12,51	14,83	12,90
Kooperatif ilke bilme durumu (0. Hayır, 1. Evet)	0,57	0,51	0,78	0,42	0,81	0,39	0,76	0,42
Kooperatif Anasözleşmesini okuma (0. Hayır, 1. Evet)	0,29	0,46	0,50	0,50	0,58	0,49	0,51	0,50
1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanunu okuma (0. Hayır, 1. Evet)**	0,07	0,26	0,13	0,33	0,37	0,48	0,24	0,42
Genel kurullarda söz alma (0. Hayır, 1. Evet)***	0,71	0,46	0,97	0,17	0,95	0,21	0,92	0,27
Kooperatif kuruluş yılı (yıl)***	12,5	10,32	21,69	11,85	13,42	6,63	16,25	10,15
Kooperatifin kuruluş tarihini bilme (0. Hayır, 1. Evet)**	0,64	0,49	0,63	0,49	0,86	0,35	0,74	0,44
Kooperatifin faydalı olduğunu düşünme (0. Hayır, 1. Evet)	0,79	0,42	0,94	0,24	0,95	0,21	0,92	0,27
Ortaklığın tarımsal geliri değiştirme durumu (0. Değişmedi 1. Azaldı 2. Arttı)***	0,14	0,53	1,03	0,99	1,05	0,99	0,90	0,98
Kooperatif hizmetlerinden memnuniyet (0. Memnun değil, 1. Memnun) ***	0,57	0,51	0,78	0,42	0,93	0,25	0,82	0,38

* %10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı, ** %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı, ***%1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı

3.3. Ortak-Kooperatif İlişkilerini Etkileyen Faktörler

Sıralı Probit model sonuçları Çizelge 5’de verilmiştir. Modelin R^2 değeri modelin açıklama gücünün göstergesi olup, 0,919 olarak tespit edilmiştir. Eşdeyişle, modele dahil edilen değişkenlerle ortak-kooperatif ilişki düzeyindeki değişimin %92’si açıklanabilmektedir. Geriye kalan %8’lik kısmı ise modele dahil edilmeyen değişkenlerden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Ortak-kooperatif ilişki düzeyini ortakların kooperatife uğrama sıklığının istatistiksel olarak pozitif yönde etkilediği; buna karşın ortaklık süresi ve kooperatifçilik ilkelerinden haberdar olmanın negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Kooperatife ortaklık süresi daha kısa olan ortakların kooperatifle ilişkileri daha fazladır.

Ortak-kooperatif arası ilişkilere ortakların kooperatife uğrama sıklığı %1 önem düzeyinde anlamlı ve pozitif etki etmektedir. Yani, kooperatiflerine daha sık uğrayan ortakların kooperatifleriyle ilişkileri daha fazladır.

Kooperatiflerin kooperatifçilik ilkelerine uygun olarak işletilmeleri, ortakları ile olan ilişkilerinin geliştirilebilmesi ve başarıları açısından büyük önem taşımaktadır. Ortakların kooperatifçilik ilkelerini bilme durumu, ortak-kooperatif arası ilişkileri %5 önem düzeyinde anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir. Kooperatiflerin ortak olmayanlara hizmet vermesi, ortakların sorumluluklarını yerine getirmemesi, kooperatiflerin yedek akçe ayırmaması, ortaklara risturn dağıtmaması, ortaklara ve yöneticilere kooperatifçilik eğitimi verilmemesinden kooperatiflerin kooperatifçilik ilkelerine göre tam olarak yönetilmediği sonucu çıkarılmaktadır. Buradan kooperatif yöneticilerinin kooperatifçilik ilkeleri konusunda bilinçsiz oldukları ve bu yüzden ortakların da kooperatifçilik ilkelerine göre davranmadıkları için kooperatif-ortak ilişkilerinin azaldığı söylenebilir.

Çizelge 5. Ortak-kooperatif ilişkilerini etkileyen faktörler: Sıralı Probit Model sonuçları

Bağımlı değişken: Ortak-kooperatif ilişki düzeyi (1. Zayıf ilişki, 2. Orta ilişki, 3. Güçlü ilişki)			
	Katsayı	Standart hata	p
1. Küme	8,211	1,066	0,000
3. Küme	10,007	1,087	0,000
Bağımsız değişkenler			
Yaş	0,008	0,029	0,786
Eğitim durumu	0,079	0,066	0,231
Tarımsal gelir	0,000	0,000	0,423
Tarımsal deneyim	0,025	0,026	0,334
İşletme arazisi	0,003	0,003	0,375
Ortaklık süresi*	-0,048	0,028	0,089
Kooperatif-işletme arası uzaklık	-0,022	0,060	0,716
Kooperatife uğrama sıklığı***	0,033	0,012	0,005
Kooperatifçilik eğitimi alma	7,512	0,000	0,758
Kooperatifçilik ilke bilme**	-0,706	0,347	0,042
Anasözleşmeyi okuma	-0,139	0,333	0,676
1163 Sayılı Kooperatifçilik Kanunu okuma	0,536	0,372	0,150
Log-likelihood	179,813		
Pearson χ^2	165,724		

*%10 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, ***%1 düzeyinde anlamlı
R²=0,919

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin GTHB veya diğer kurumlar tarafından desteklenen proje uygulaması ortaklarına verdiği hizmetleri arttırmaktadır. Bu desteklerin ortak-kooperatif ilişkilerinin artmasına etkisinin olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple kooperatiflerin geliştirilebilmesi ve ortak-kooperatif ilişkilerinin arttırılabilmesi için kooperatiflerin proje uygulaması teşvik edilmelidir. Böylece hem kooperatiflerdeki gelir sorununa çözüm getirilmiş olacak, hem de kooperatiflerin ortaklarına verdiği hizmetler arttırılmış olacaktır. Ancak kooperatif yöneticilerinin proje hazırlama ve GTHB dışındaki kaynaklar

konusunda bilgi eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Kooperatif yöneticilerine proje hazırlama ve proje başvuru imkanları hakkında eğitim verilmesi gerekli görülmektedir.

Ortak-kooperatif ilişki düzeyi arttıkça, ortakların kooperatiflerinden memnuniyetlerinin arttığı tespit edilmiştir. Üye memnuniyetinin artması, örgütlerde güvenin ve performansın arttırmasını teşvik edebilecektir.

Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin iyi yönetilmemesinde yöneticiler ve ortakların kooperatifçilik ilkelerini bilmemelerinden kaynaklanabilmektedir. Bu durumun ortak-kooperatif ilişkilerini negatif yönde etki ettiği ortaya konulmuştur. Bu sebeple, araştırma bölgesindeki kooperatif yöneticileri, ortakları ve ortak olma potansiyeli bulunan çiftçilere yönelik kooperatif ilkeleri ve işletmeciliği konusunda eğitim programları hazırlanarak uygulamaya konulması ve bu eğitimin verilemesinde üniversitelerle sürekli işbirliğine gidilmesi gerekli görülmektedir.

Mevcut çalışmada ele alınmayan mevzuattan kaynaklanan sorunların ortak-kooperatif ilişkilerine etkisi ile konunun diğer kooperatif türlerinde de araştırılması yararlı olabilecektir.

5. KAYNAKLAR

- Acar, İbrahim; Yıldırım, İbrahim (2000), *“Mandıra İşleten Dönerdere Tarımsal Kalkınma Kooperatifine Ortak İşletmelerin Ekonomik Analizi”*, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi**, 10 (1): 61-70, Van.
- Akın, Songül; Özdemir, Gültekin (2010), *“Diyarbakır İli Çermik İlçesi Bağcılığı ve Üzüm Üreticilerinin Örgütlenmeye Bakış Açıları”*, **Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi**, s:526-533, Şanlıurfa
- Bozoğlu, M., Cinemre, H., Ceyhan, V. (2001), *“Tarımsal Sanayinin Geliştirilmesinde Kooperatifleşme: Tonya Örneği”*, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi**, s.23-29, Samsun
- Büyükköztürk, Şener (2011), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pagem Yayıncılık, 201s, Ankara
- Çıkin, Ayhan; Yercan, Murat (1995), *“Tarımda Üretici Örgütlenmesi”*, **Türkiye Ziraat Müh. IV. Teknik Kongresi Bildirileri**, s.47-71, Ankara.

- Çıkin, A., Çukur, F., Çukur, T., Dayan, V., (2010), “*Yerel Kalkınma Ve Tarımsal Kooperatifler: Milas İlçesi Örneği*”, **Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi**, s.510-517, Şanlıurfa
- Dedeoğlu, Murat; Yıldırım, İbrahim (2006), “*Emek Tarımsal Kalkınma Kooperatifine Ortak İşletmelerin Ekonomik Analizi*”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi**, 16 (1): 39-48, Van.
- Ertan Adnan; Turan Ahmet (2001), “*GÜLBİRLİK Ortaklarının Kooperatif Ortak İlişkisi Yönünden Analizi*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, s.29-43. Isparta
- Fulton, Murray (1999), “*Cooperatives and Member Commitment*”, **The Finnish Journal of Business Economics** 4: 418-437
- George, J., George, R., Kulandaiswamy, V., (2013), “*Member Trust’s Impact on Member Satisfaction and Organizational Performance: Development of a Conceptual Model*”, **Life Science Journal** 2013; 10(2)
- Hansen, M.H., Morrow Jr. J.L, and Batista, J.C. (2002), “*The Impact Of Trust On Cooperative Member Retention, Performance And Satisfaction: An Exploratory Study*”, **International Food and Agribusiness Management Review** 5: 41-59.
- Hendrikse, George; Veerman, Cees (2001). “*Marketing Cooperatives And Financial Structure: A Transaction Costs Economics Analysis*”. **Agricultural Economics**, 26, 205-216
- İnan, İ.H., Kumkale, İ., Gaytancıoğlu, O., (1999), “*Trakya’da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü*”, **Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları**, No:91, Ankara
- Karantininis, Kostas; Zago, Angelo (2001), “*Cooperatives And Membership Commitment: Endogenous Memberships in Mixed Duopsonies*”. **American Journal of Agricultural Economics** 83: 1266-1272
- Karlı, B., Yurdakul, O., Şilbir, Y., Baytekin, H., (1992), “*Şanlıurfa Tarım Reformu Uygulama Bölgesinde Tarımsal Yapı Analizleri Ve İşletme Avlusu Modeli Geliştirilmesi*”, Proje No: 91 K 070350, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü - Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Şanlıurfa

- Karlı, Bahri (2003), “*GAP Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölge Kalkınmasındaki Etkinliği*”, **T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları** S. 116, Yayın no: 97 ISBN 975-407-122-5
- Kızılaslan, N., Gürler, Z., Kızılaslan, H., (1996), “*Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatiflerinde Kooperatif Ortak İlişkilerinin Değerlendirilmesi (Tokat İli Örneği)*”, **Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi**, S. 383-393, Adana
- Kurtaslan, Temur; Doğaner, Mustafa (2004), “*Çiğ Süt Pazarlamasında Çiftçilerin Tarımsal Kooperatiflere Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi (Aydın İli Örneği)*”, **Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi**, S. 444-451, Tokat
- Long, J.Scott; Freese, Jeremy, **Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata**. Second Edition, Collage Station: Stata Press, Texas, 2006
- Mülayim, Ziya Gökalp (2010), Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Yayın Kodu: ISBN 978-975-464-035-9, Ankara
- Ödül, Özel, Muradiye (2006), “*Çiğ Süt Pazarlamasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü (Çanakkale İli Biga İlçesi Örneği)*”, **Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi**, S. 538-546, Antalya
- Österberg, Peter; Nilsson, Jerker (2009), “Members’ Perception of Their Participation in the Governance of Cooperatives: The Key to Trust and Commitment in Agricultural Cooperatives”, **Agribusiness**, Vol. 25(2), 181-197
- Özdemir, Gülen (1996), “*Tekirdağ İlinde Tarımsal Kooperatiflerde Kooperatif Ortak İlişkisi*”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Özdemir, Gülen; Kiracı, Mehmet Ali (2006), “*Bağcılıkta Üreticilerin Sorunlarının Çözümünde Örgütlenme Durumu Ve Olanakları: Tekirdağ İli Şarköy İlçesi Örneği*”, **Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi**, S. 547-556, Antalya
- Özüdoğru Haşim (2004), “*Köy-Koop Kırklareli Birliği’nin Ekonomik Analizi Ve Yöneticilerin Kooperatif İşletmelerinin Başarısına Etkilerinin Değerlendirilmesi*” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

- Pascucci, Stefano; Gardebroek, Cornelis (2010), "*Some Like To Join, Others To Deliver. An Ekonometric Analysis Of Farmers' Relationships With Agricultural Co-Operatives*", **Structual Change in Agriculture**, April 15-16, Berlin, Germany
- Sayın, Betül; Sayın, Cengiz (2004), "Türkiye'de Tarımsal Üretici Örgütlenmesi, Avrupa Birliği'ne Uyum Hazırlıkları ve Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu", **Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 16-18 Eylül 2004, Antalya, s: 465-470
- Sayın, C., Mencet N., Taşçıoğlu Y., (2007), "*Süt Pazarlama ve Dağıtım Yapısında Kooperatiflerin Rolü ve Önemi, Antalya İli Örneği*", **Gazi Üniversitesi, Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu**, Ankara
- Sultan, Tursinbek; Kataria, Karin (2012), "*Trust as Mediating Factors in Chinese Farmers Satisfaction of Joining Cooperatives – Application of PLS Modeling*", **IFAMA (International Food and Agribusiness Management Association) Conferences**
- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, (<http://www.tarim.gov.tr/TRGM>, 10.01.2015)
- Terin, M., Yavuz, F., Yıldırım, İ., Güler, O.İ., (2010), "*Hayvansal Üretimin Gelişmesinde Kooperatiflerin Rolü: Kırklareli Merkez Erikler Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği*", **Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 542-549
- TÜİK, 2001. Türkiye İstatistik Kurumu, (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003, 14.02.2015)
- TÜİK, 2014. Türkiye İstatistik Kurumu, (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047, 25.02.2015)
- UN (United Nations), 2009. Cooperatives in Social Development, Report of the Secretary General, A/64/132, 19p.
- Yamane, Taro (1967), Elementary Sampling Theory, Prentice Hall Inc., Englewoods, Sayfa: 98-100, New Jersey
- Yılmaz, Hilal; Gül, Aykut (2010), "*Adana İlinde Kooperatifler Aracılığıyla Uygulanan Süt Sığırcılığı Projelerinin Genel Bir Değerlendirmesi*", **Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 534-541, Şanlıurfa.

Tarım Kredi Kooperatifçiliğinde Ortak İşletmelerin Yapısal Özellikleri ve Kooperatif-Ortak İlişkilerine Etkisi: Bir Örnek Olay Araştırması

Bengü EVEREST¹

Murat YERCAN²

¹Arş. Gör. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

²Prof. Dr. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Bu çalışmada Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illerindeki Tarım Kredi Kooperatiflerine ortak çiftçilerin tarım işletmelerine ait bazı yapısal özellikleri ele alınmış ve bu özelliklerin kooperatif-ortak ilişkisi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın verileri üç ilden toplam 367 kooperatif ortağı ile yapılan yüz-yüze görüşmeler ile elde edilmiştir.

Araştırma bölgesindeki çiftçilerin yaş ortalaması 53 yıl olup eğitim seviyeleri ortalama ilkokul düzeyindedir. Çiftçilerin çiftçilik deneyimleri ortalama olarak 33 yıldır. Çiftçi aileleri ortalama 4 kişiden oluşmaktadır ve hanelerde tarımda çalışan fert sayısı ortalama 2 kişidir. İşletmelere ait arazi varlığı ortalama 74 dekar olarak tespit edilmiştir ve işletmelerin %67'sinin sahip olduğu arazi miktarı 74 dekarın altındadır. İşletmelerde yıl içinde kira ile işlenen arazi miktarı ortalama 86 dekadır. İşletmelerin %46'sının yıllık tarımsal geliri 10001-25000 TL düzeyindedir. Çiftçilerin %37'si kendi kooperatifleri ile olan ilişkilerini güçlü, %67'si ise geliştirilebilir-zayıf bulmaktadır. Hanelerde tarımda çalışan nüfusun, çiftçilik deneyiminin ve yıllık tarımsal gelir düzeyinin artması ve kira ile arazi işleme durumu kooperatif-ortak ilişkisini güçlü görme eğilimini artırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tarım Kredi Kooperatifleri, tarım işletmesi yapısal özellikler, kooperatif-ortak ilişkisi

The Structural Characteristics of Members in Agricultural Credit Cooperatives and Effects on Cooperative-Member Relations: A Case Study Research

Abstract

In this study, some structural features of the members in Agricultural Credit Cooperatives and the effects on cooperative-member relations are discussed in Balıkesir, Bursa, Canakkale province. The data were obtained by face-to-face interviews with the 367 cooperative members.

The average age of members is 53 years and generally educated in primary school. Farming experiences of memberse is 33 years. Household numbers of members consist of an average of 4 persons and the average number of person employed in agriculture is 2 persons. Land assets owned has been found as approximately 74 decares and 67% of members has less than 74 decares. The average rent land is about 86 decares. 46% of themembers have 10001-25000 TL agricultural income. 37% of the members are identified their relations with cooperative as strong. The population working in agriculture in the household, farming experience, and annual agricultural incomes, lease land treatment has increasing effect to the cooperative-member relations

Key Words: *Agricultural Credit Cooperatives, structural characteristics of agricultural members, co-partner relationship*

GİRİŞ

Türkiye’de toplam 3.076.649 adet tarım işletmesi bulunmaktadır ve bu işletmeler tarafından işlenen toplam arazi miktarı 184.348.224 dekadır (TÜİK, 2015). Başka bir deyişle işletme başına düşen arazi miktarı 59,91 dekadır. Bu veriler tarım işletmelerinin içinde bulunduğu sorunların açıklanmasına yönelik önemli ipuçları vermektedir. Kuşkusuz ortalama arazi miktarının bu kadar küçük olduğu bir sektörde ihtisaslaşma, verimlilik, kaynaklara erişim, finansman, pazarlama vb. konularda çeşitli sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Tarımsal işletmeler bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerini gerçekleştirirken bu sorunlarla başa çıkabilmenin yollarını aramaktadırlar. Çiftçiler kısa vadede sorunların çözümü ve üretimin devamı için sıklıkla krediye ihtiyaç duymaktadırlar. İhtiyaç duyulan krediler banka ve kooperatiflerden karşılanabildiği gibi bazen de şahıslardan ödünç alınarak karşılanmaktadır ki bu durum çiftçileri çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Türkiye’de 2010 yılında tarımsal amaçlı kullanılan kredilerin %57,20’si Ziraat Bankası tarafından, %10,38’i Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından ve geri kalan %32,42’si diğer bankalar tarafından verilmiştir (TKKMB, 2015). Tarım Kredi Kooperatifleri, nakit krediye ilave olarak ortaklarına tohum, gübre, yem, canlı hayvan, tarımsal ilaç, tarım araç ve gereç, mazot, tüketim malları temin etmekte, tarım sigortası hizmeti vermekte ve bazı ürünlerin pazarlama hizmetini de üstlenmektedir (TKKMB, 2015).

Bir tarım kooperatifinin sahipleri ortağı olan üreticilerdir. Üreticiler kooperatiflerine katıldıkları oranda kooperatifin başarı oranı artacaktır. Başarılı bir kooperatifçilik için ortakların kooperatif yönetimine ve ticari faaliyetlerine aktif olarak katılması gerekmektedir.

Ortakların katılımı deyince akla gelen konular, kooperatif faaliyetlerinden yararlanma, ortakların kooperatiflerine önerileri ve uyarıları, eleştirileri, destekleri, liderlerini seçmeden önce yeterince bilgilenmeleri ve gerçek profesyonel uzmanları istihdam etmeleri gibi konular anlaşılmaktadır (Marcus, 1994).

Dolayısıyla kooperatif-ortak ilişkisi ele alınması gereken önemli bir konudur. Çünkü kooperatif-ortak ilişkisinin güçlenmesi ortakların kooperatifi daha fazla sahiplenmesi ve neticede daha başarılı kooperatifçilik uygulamalarının yapılması anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı çiftçilerin kooperatif-ortak ilişkilerinin ortak işletmenin yapısal özelliklerini belirlemektir. Nitekim tarım işletmelerinin yapısal özellikleri tarımsal faaliyetin üretim sürecini etkilediği gibi örgütlenme konusunda da çiftçi davranışlarını etkilemektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) Balıkesir Bölge Birliği’ne bağlı Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illerindeki Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarından anket yoluyla elde edilen birincil nitelikli veriler oluşturmaktadır. Bu illerdeki birim kooperatifler Bölge Birliği tarafından “Ortaklara kullandırılan krediler, net satışlar ve öz kaynaklar” dikkate alınarak; A Ölçekli (Büyük Ölçekli), B Ölçekli (Orta

Ölçekli), C Ölçekli (Küçük Ölçekli) ve D Ölçekli (Çok Küçük Ölçekli) olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Çalışmaya her ilden her ölçekteki kooperatifin dahil edilebilmesi için; A, B, C ve D ölçeğindeki kooperatifler, Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illeri için ayrı ayrı büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Bu kooperatifler arasından sıralamadaki ilk sıradaki, orta sıradaki ve son sıradaki kooperatifler her il için gayeli olarak seçilmiştir. Seçilen kooperatiflerdeki ortak sayıları araştırmanın popülasyonunu oluşturup, oranlara ait örnekleme yöntemiyle anket yapılacak kooperatif ortağı sayısı belirlenmiştir (Miran, 2010). Araştırmada, anket uygulanacak kooperatif ortaklarının belirlenmesinde 0.10 hata payı ve % 95 güvenirlikle çalışılmış ve örnek hacmi 367 olarak belirlenmiştir.

Çalışma verilerinin değerlendirilmesinde temel tanımlayıcı istatistiklerden ve Lojistik Regresyon Yönteminden yararlanılmıştır. Lojistik regresyon; cevap değişkenin kategorik olarak, ikili, üçlü ve çoklu kategorilerde gözlemlendiği durumlarda açıklayıcı değişkenlerle sebep-sonuç ilişkisini belirlemede kullanılan bir yöntemdir. Açıklayıcı değişkenlere göre cevap değişkenin beklenen değerlerinin olasılık olarak elde edildiği sınıflama ve atama işlemi yapmaya yardımcı olan bir regresyon yöntemidir (Özdamar, 2004).

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışma bölgesindeki çiftçilerin ve ailelerinin genel özelliklerine ait tanımlayıcı istatistikler aşağıda sunulmuştur. Buna göre çiftçilerin yaş seviyeleri en az 24 ve en çok 85 olup ortalama 53 yıl olarak bulunmuştur. Eğitim seviyeleri ise ortalama ilkokul mezunu düzeyindedir. Çiftçilerin, çiftçilik deneyimleri en az 1 ve en çok 70 yıl olup ortalama 33 yıl olarak tespit edilmiştir. Çiftçi hanelerinde yaşayan fert sayısı en az 1 ve en çok 11 kişiden oluşmaktadır ve hane nüfusu ortalama 4 kişidir. Çalışma bölgesinde hanelerden tarımda çalışan kişi sayısı ise ortalama 2 kişi olarak bulunmuştur (Çizelge 1).

Çizelge 1. Çiftçi ve Hanelere Ait Genel Özellikler

Özellik	Enküçük	Enbüyük	Ortalama	Std. Sapma
Yaş	24	85	53,37	11,06

Eğitim*	1	5	2,47	0,82
Çiftçilik Deneyimi (Yıl)	1	70	33,11	13,157
Hane Nüfusu	1	11	4,13	1,759
Hanede Tarımda Çalışan Nüfus	1	11	2,41	1,614

*1:okur-yazar, 2:ilkokul, 3:ortaokul, 4:lise, 5:üniversite

Çalışma bölgesindeki tarım işletmelerine ait genel özellikler aşağıda sunulmuştur. İşletmelere ait arazi varlığı 4 ile 800 dekar arasında olup ortalama 74 dekar olarak bulunmuştur. İşletmelerin %67'sinin sahip olduğu arazi miktarı 75 dekarın altındadır. İşletmelerin tamamında bitkisel üretim faaliyeti yapılmaktadır. İşletmelerin %23'ünde bitkisel üretimin yanında küçükbaş hayvan yetiştiriciliği de yapıldığı görülmüştür. Ayrıca işletmelerin %35'inde bitkisel üretim ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği birlikte yapılmaktadır. İşletmelerin %53'ü sahip oldukları araziye ek olarak kira ile de arazi işlemektedir. Çalışma bölgesinde kira ile işlenen arazi miktarı en az 2 ve en fazla 1000 dekar olup ortalama 86 dekar olarak bulunmuştur. Çiftçilerin yıllık tarımsal gelir aralıklarında en fazla payı %45,8'lik oranla 10001-25000 TL gelir aralığı almaktadır. Bunu %29,2'lik oranla 25001-50000 TL gelir aralığı, %14,71'lik oranla <10000 TL gelir aralığı, %6,54'lük oranla 50001-100000 TL gelir aralığı ve %3,81'lik oranla >100001 TL gelir aralığı takip etmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. İşletmelere Ait Genel Özellikler

Arazi Miktarı (dekar)	Sayı	Yüzde
1-75	247	67,3
>75	120	32,7
Toplam	367	100,0
(En küçük=4, En büyük=800, Ort.=74,57, Std. Sapma=84,05)		
Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Yapma Durumu	Sayı	Yüzde
Yapanlar	86	23,4
Yapmayanlar	281	76,6
Toplam	367	100,0

Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Yapma Durumu	Sayı	Yüzde
Yapanlar	130	35,4
Yapmayanlar	237	64,6
Toplam	367	100,0
Kira İle Arazi İşleme Durumu	Sayı	Yüzde
İşleyen	196	53,4
İşlemeyen	171	46,6
Toplam	367	100,0
(En küçük=2, En büyük=1000, Ort.=86,30, Std. Sapma=120,11)		
Yıllık Tarımsal Gelir Düzeyi (TL)	Sayı	Yüzde
<10.000	54	14,7
10001-25.000	168	45,8
25.001-50.000	107	29,2
50.001-100.000	24	6,5
>100.000	14	3,8
Toplam	367	100,0

Çizelge 3’de çiftçilerin kooperatif ortak ilişkisini değerlendirme sonuçları verilmiştir. Buna göre çiftçilerin %37’si kooperatif ortak ilişkisini güçlü olarak ve %62,7’si geliştirilebilir-zayıf olarak değerlendirmektedir. Çiftçilerin kooperatif ortak ilişkilerini bu şekilde değerlendirmelerinde etkili olan işletme yapısal özellikleri Lojistik Regresyon Yöntemi ile analiz edilmiş ve Çizelge 4’de sunulmuştur.

Çizelge 3. Çiftçilerin Kooperatif Yönetimi-Ortak İlişkisi Değerlendirmeleri

Kooperatif-Ortak İlişkisi	Sayı	Yüzde
Güçlü	137	37,3
Geliştirilebilir ve Zayıf	230	62,7
Toplam	367	100,0

Modelin bağımlı değişkeni kooperatif-ortak ilişkisi olup ilişki güçlü ise 1,geliştirilebilir-zayıf ise 0 olarak kabul edilmiştir. Bağımlı değişkenin açıklamasında kullanılan bağımsız değişkenler tarım işletmelerinin yapısal özellikleri ile ilgili veriler olup; hane nüfusu, ailede tarımda çalışan nüfus, çiftçilik deneyimi (yıl), arazi miktarı (dekar), kira ile arazi işleme durumu

(1:işleyen, 0:işlemeyen), küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapma durumu (1:yapan, 0:yapmayan), büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapma durumu (1:yapan, 0:yapmayan) ve yıllık tarımsal gelir düzeyidir (1:<10.000 TL, 2:10.001-20.000 TL, 3:20.001-50.000 TL, 4:50.001-100.000 TL, 5:>100.001 TL).

Çizelge 4. Lojistik Regresyon Modeli (Y=Kooperatif Yönetimi-Ortak ilişkisi)

<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>p-değeri</i>	<i>Eğim</i>
Sabit	-1.972	0.533	0.000	
Hane nüfusu	-0.133	0.080	0.098*	-0.030
Ailede tarımda çalışan nüfus	0.138	0.082	0.095*	0.032
Çiftçilik deneyimi	0.018	0.008	0.031**	0.004
Arazi miktarı	-0.000	0.001	0.537	-0.000
Kira ile arazi işleme durumu	0.402	0.242	0.097*	0.092
Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapma durumu	0.151	0.261	0.561	0.035
Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapma durumu	0.066	0.233	0.775	0.015
Yıllık tarımsal gelir	0.339	0.145	0.019**	0.078
χ^2	18.318 [0.019]			

Analiz sonucuna göre hane nüfusu, ailede tarımda çalışan nüfus, çiftçilik deneyimi, kira ile arazi işleme durumu ve yıllık tarımsal gelir aralığı kooperatif yönetimi-ortak ilişkisini değerlendirmede etkili değişkenlerdir.

Hane nüfusunun artması kooperatif-ortak ilişkisini güçlü görme eğilimini azaltmaktadır. Bu da, kalabalık ailelerde kooperatife bağlılığın daha az olduğu anlamına gelmektedir.

Hane nüfusu içinde tarımda çalışan kişi sayısının bir kişi artması kooperatif-ortak ilişkisini güçlü görme eğilimini artırmaktadır. O halde tarımsal üretimde aile işgücünü daha fazla kullanan işletmeler kooperatif ilişkilerini daha güçlü bulmaktadır.

Çiftçilik deneyimi arttıkça ortakların kooperatifle olan ilişkisi artmaktadır. Başka bir deyişle deneyimli çiftçilerin kooperatifi kullanma eğilimleri artmaktadır.

Kira ile arazi işleme durumu kooperatif-ortak ilişkisini olumlu etkilemektedir. Bu da, kiracılıkla tarım yapan işletmelerde kooperatife bağlılığın fazla olması sonucunu doğurmaktadır.

Yıllık tarımsal gelir aralığının bir seviye artması ise kooperatif-ortak ilişkisini güçlü görme eğilimini artırmaktadır. Bu da, ortakların zenginliği arttıkça, kooperatiflerine olan bağlılığın da arttığı anlamına gelmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarımda örgütlenmenin önemini koruduğu ve sıklıkla konuşulduğu son yıllarda kooperatif ortak ilişkisinin ve bu ilişkiyi etkileyen faktörlerin tespit edilmesinin önemli bir konu olarak görülmektedir. Bu çalışma ile elde edilen sonuçlara göre çiftçilerin kooperatif-ortak ilişkilerini değerlendirmelerinde işletmelerine ait bazı yapısal özellikler etkili olmaktadır. Örneğin hane nüfusu fazla olan ailelerde çiftçiler kooperatif-ortak ilişkisini zayıf görme eğilimindedirler. Bu noktadan hareketle nüfusu az olan ve çok olan ailelerin tarımsal diğer konulara karşı tutum ve davranışlarını derinlemesine ele alan çalışmaların yapılması önerilmektedir. Kooperatifler ortağı olan çiftçilerle bir araya gelerek ortakların kooperatifle ilgili düşüncelerini değerlendirmelidir. Kooperatif-ortak ilişkisini zayıf görenlerin bu görüşlerinin arkasında yatan nedenler araştırılmalı ve tespit edilen sorunlara yönelik yayım çalışmaları planlanmalıdır.

Tarımsal üretime aile işgücü ile daha fazla katılanlar kooperatif-ortak ilişkisini güçlü görme eğilimindedirler. Yani tarımsal faaliyette aile işgücünü daha etkin kullananların kooperatifle ilgili görüşleri olumlu yönde olmaktadır.

Çiftçilik deneyimi daha fazla olanlar kooperatif-ortak ilişkisini güçlü görme eğilimindedirler. Buradan hareketle genç çiftçilere yönelik yapılacak yayım faaliyetleri önem taşımaktadır. Genç çiftçilerin örgütlenme konusundaki düşünceleri ele alınmalı ve ortaya çıkan sonuçlara göre örgütlenme yapısını güçlendirecek içerikli çözümler geliştirilmelidir.

Kira ile arazi işleyen çiftçiler başka bir deyişle daha fazla toprak işleyen çiftçiler kooperatif-ortak ilişkilerini güçlü görme eğilimindedirler. Dolayısıyla kooperatif-ortak ilişkisini zayıf görme eğiliminde olan küçük ölçekli işletmelerde çiftçilerin kooperatife yönelik düşünceleri değerlendirilmelidir. Bu çiftçilerin kooperatiflerden beklentileri ele alınmalı ve kooperatifçilik uygulamalarında bu taleplere yer verilip verilmediği incelenmelidir. Uygulamadan kaynaklanan eksikliklerin üzerine gidilmeli ve kooperatif uygulamaları küçük ölçekli ve büyük ölçekli üretim yapan her kademedeki ortağın beklentilerini karşılayacak şekilde düzenlenmelidir.

Yıllık tarımsal gelirin artması kooperatif-ortak ilişkisini güçlü görme eğilimini artırmaktadır. Bu bağlamda tarımsal gelir düzeyi düşük olan çiftçilerin kooperatiflerden beklentileri ele alınmalı ve beklentilerinin karşılayacak tedbirler alınmalıdır.

Kaynaklar

Marcus, L., 1994, Kooperatifçiliğin Temel Değerleri. Kooperatif Dünyası Dergisi. Sayı: 274, s. 11. Çeviren: Hüseyin Polat (ILO Kooperatif Uzmanı), Ankara.

Miran, B., 2010, Temel İstatistik. ISBN:975-93088-0-0. s.142.

Özdamar, K., 2004, Paket Programları İle İstatistiksel Veri Analizi-1, Kaan Kitabevi, ISBN:975-6787-09-0. s.589.

TUİK, 2015, 2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmelerde (Hanehalkı) Anketi Sonuçları, Tarımsal İşletmenin Yasal Durumuna Göre İşletme Sayısı ve Tasarrufunda Bulunan Arazi Büyüklüğü, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003 (Erişim tarihi: 23.02.2015).

TKKMB, 2015, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Verileri, 2011-2023 Dönemi Strateji Belgesi ve Eylem Planı.

Rekabetin, Siyasi Kararların ve Stratejik Hedeflerin Kooperatifler Üzerine Etkisi; Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği

Araş.Gör.Dr. Burçin BAŞARAN¹

bbasaran@nku.edu.tr

¹Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Kooperatifler ekonomik ve sosyal boyutu olan demokratik kurallara göre işleyen örgütlerdir. Uygulamada kooperatiflerin bu özelliklerinin en fazla görüldüğü yerler kırsal alanlardır. Kırsal alanlar nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, ekonomik hayatın çoğunlukla tarımsal faaliyetler olduğu, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin etkin olduğu alanlardır. Eğitim, sağlık, haberleşme gibi sosyal imkânlar yeterince gelişmemiştir. Bu alanlarda üreticilerin ve işletmelerin ekonomik ve sosyal yaşama katkılarını artıran önemli unsurlardan biri kooperatiftir. Kooperatifler kırsal alanda üreticilerin dağıtık olan kaynaklarını ekonomiye aktarırlar, kurdukları tesislerde ürünleri işlerler, yeni ürünler meydana getirerek ürünün katma değerini, dolayısıyla üreticilerin gelirlerini artırır. Kooperatifler de içinde bulundukları ekonomilerde diğer işletmeler gibi rekabetten, alınan siyasi kararlardan etkilenirler. Bunun yanında kalkınma planı ve stratejik kararlar ve eylem planı da kooperatifleri etkileyen diğer unsurlardır. Çalışmada bu kararlardan yerelde bir tarımsal kalkınma kooperatifinin nasıl etkilendiği, tarımsal faaliyeti ve kooperatifin varlığını sürdürmek adına nasıl bir yol izlediği ortaya konulmuştur. Bu örneğin benzer sorunlar yaşayan kooperatiflere güzel bir örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla örneği oluşturan Mursallı Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin yöneticileriyle yüzyüze görüşülerek kooperatif hakkında bilgi alınmıştır. Bunun yanında tam sayım yoluyla ulaşılabilen tüm kooperatif ortaklarına kooperatif işleyişine, ortak ilişkilerine yönelik soruların yer aldığı anket yüz yüze uygulanmıştır. Anket sonuçları frekans tablolarıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler; Rekabet, siyasi karar, tarımsal kalkınma kooperatifi, kırsal kalkınma, stratejik kararlar, stratejik hedefler

Effects of Competition, Political decisions and Strategic Targets on Cooperatives; Agricultural Development Cooperative Sample Abstract

Cooperatives are economic and social organizations operating with democratic rules. These preferences of the cooperatives are mostly seen in rural areas. In rural areas population density is low, economic life is mostly based on agriculture and natural conditions. The people in rural areas live in traditional style with low education levels, insufficient health care and lacking communication. Cooperatives are significant factors for improving farmers' socio-economic life qualities. Cooperatives transfer distributed resources in rural areas to the

economy, produce goods with their facilities and increase farmers' income by making new products. Political decisions and competition affect cooperatives like other businesses in economy. Besides development plans and strategic decisions are other factors affecting the cooperatives. This study is about how these decisions affect a rural development cooperative and the strategy used by that cooperatives existence and agricultural activity. This cooperative is a good sample to the other cooperatives having similar problems.

For this purpose, data is collected using face-to-face communication with Mursalli agricultural development cooperative's executives. Also survey about cooperative's works and partnership relations is applied to all cooperative partners. Survey results are evaluated by frequency tables.

Keywords: *Competition, political decision, agricultural development cooperative, rural development, strategic decisions, strategic targets.*

1. GİRİŞ

Kooperatifliğin temellerinin atıldığı ilk dönemlerde kooperatif ekonomik ve dolayısıyla sosyal yönden güçsüz durumda olanların kurduğu bir örgütlenme biçimi idi. Tüketim kooperatifçiliği ile başlayan kooperatifçilik hareketi bugün dünyada her alanda her sektörde kurulmaktadır. Ülkemizde ise kooperatifçilik Atatürk'ün önderliğinde hareket kazanmış ve mevzuat çalışmaları yapılmıştır.

Kooperatifler yoksullukla mücadelede, finansal krizlerde ayakta kalmada, dünyada büyük iş hacimlerinde işler yapmada öncü kuruluşlardır. Özellikle yoksullukla mücadele ederken aynı zamanda toplumsal anlamda kalkınmayı da sağlamaktadırlar. Ülkemizde kooperatifler özellikle kırsal alanlarda önemli bir değere sahiptir. Tarımsal yapıdan kaynaklanan çok parçalı ve küçük arazi büyüklükleri, geçimlik tarımın yaygınlığı, üreticilerin Pazar karşısındaki güçsüzlükleri üreticiler için kooperatifleri daha değerli kılmaktadır.

Piyasa mekanizması içinde kooperatifler, bazı mal ve hizmetlerin sunumunda ve isteminde ortaklarının pazarlık gücünü artırmada, sermaye birikimini sürekli kılarak (ve sermayeyi sosyalleştirerek) ekonomik büyümeye katkıda bulunmada, "üretim ve bölüşüm" sürecini birbirleriyle ilintili kılarak ekonomik tıkanıklığı aşmada, pazarlık gücünü toplulaştırarak dev firmalar karşısında rekabeti korumada ve piyasaların (özellikle tarımsal piyasaların) yapısını ve işleyişini düzenlemede önemli görevleri yerine getiren kuruluşlardır (Çıkın, 2007:16).

Bugün, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik, önemli bir sosyal ve ekonomik hareket olarak kabul edilmekte; dünyada demokrasinin, barışın, çevrenin korunmasına ve istihdam yaratma, kaynakları harekete geçirme, yatırım oluşturma ve ekonomiye, sürdürülebilir kalkınmaya ve yoksullukla mücadeleye katkıları üzerinde durulmakta; bütünüyle, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma ve

gelişmelerinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Mülayim, 2013; 17,18).

Birleşmiş Milletler (BM) 2012 yılını “Uluslararası Kooperatifler Yılı” ilan etmiştir. Amaç, kooperatifler hakkında farkındalık oluşturmak, kooperatiflerin kurulması ve güçlendirilmesini desteklemek ve hükümetleri bu yönde teşvik etmektir. BM’nin bu kararı; kooperatif işletme modelinin ekonomik ve sosyal kalkınmada oynadığı temel rolün tanınması, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların ekonomik ve sosyal kalkınmalarında kooperatiflere tam katılım sağlamalarının desteklenmesi ve özellikle kooperatiflerin yoksullukla mücadelede aktif rol alması anlamına gelmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise 2002 yılında kooperatifçiliğe ilişkin hedefler, politika çerçevesi, bu kapsamda devletlerin rolü ve teşvik için almaları gereken önlemleri ayrıntılı bir şekilde ele alan “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi” başlıklı 193 sayılı Tavsiye Kararını kabul etmiştir. Avrupa Birliği (AB) bünyesinde ise, kooperatiflerin; sosyal ve ekonomik önemine, geliştirilmesine ve desteklenmesine, rekabet yeteneklerinin arttırılmasına yönelik çalışmalar ve düzenlemeler yapılmıştır.

Ülkemizde kooperatifçilik adına atılan en önemli adım Kooperatifçilik Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nın hazırlanmasıdır. Belge dayanağını Anayasa’nın 171. Maddesinden almaktadır. Anayasamızın 171. maddesi “Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” şeklindedir. Kooperatifçiliğe yönelik bu strateji; kooperatifçiliğin geliştirilmesi ilkesine dayanmaktadır. Ek olarak, halen günümüzün en etkili kalkınma araçlarından birisi olarak görülen kooperatifçilik sisteminin, rasyonel ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp uygulanması; üreticilere, tüketicilere, küçük işletmelere ve diğer menfaat sahiplerine olduğu kadar, atıl kaynakların harekete geçirilmesine, mikro kredi ve finansman imkânlarının genişletilmesine, sermaye birikiminin sağlanmasına, yeni istihdam alanları oluşturulmasına, üretimin arttırılmasına, tarımın ve küçük çaplı üretimlerin sanayiye entegrasyonuna, piyasaların olumlu yönde regülasyonuna, girişimcilik ve ortak iş yapma kültürünün geliştirilmesine, sosyal sermayenin arttırılmasına, gelirin daha adil paylaşımına, yoksulluğun azaltılmasına ve dolayısıyla ülkemizin bir bütün olarak kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır (GTB, 2012).

Bu strateji belgesinin yanında onuncu kalkınma planı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji belgesi ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi de hedeflerini kooperatifçilikle destekleyen faaliyetler içermektedir.

Ülkemizde Aralık 2014 itibariyle 36 ayrı türde, 73.581 kooperatif ve bu kooperatiflere kayıtlı 7.642.520 ortak bulunmaktadır. Kooperatif hizmetlerinin yürütülmesinde kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı görev ve sorumluluk sahibidir (GTB, 2014:2). Kooperatiflerin %10,3'ünü, ortak sayısının ise %10,7'sini Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatifleri oluşturmaktadır (TRGM, 2015:9).

Tarımsal kalkınma kooperatifleri tarım işletmelerini verimli hale getirmek, pazarlamayı düzenlemek, girdi, kredi vb ihtiyaçları karşılamak, kırsal sanayinin kurulmasını sağlamak gibi birden fazla amacı gerçekleştirmek kurulmuşlardır (İnan, 2008: 147). 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre kurullar ve demokratik kurallara göre faaliyetlerini sürdürürler. Bu kooperatifler kırsal kesimde kırsal kesimin zayıflıklarını ortadan kaldırmada hükümetler için önemli araçlar arasında yer almaktadır.

Rekabetten, siyasi kararlardan ve politikarlardan daha fazla etkilenirler. Çünkü ortak yapısı eğitim seviyesi düşük, ekonomik yönden zayıf bireylerden oluşmaktadır. Eğer bir yatırıma sahiplerse bu etkiler daha fazla hissedilmektedir. Ancak kooperatifler bu zayıflıklarının üstesinden politika araçlarını kullanarak gelebilirler. Örneğimizi oluşturan S.S. Mursallı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kırsal alanda rekabeti, siyasi kararlari ve politikaları kullanarak yatırımlarını artırma yoluna giderek ortaklarına daha fazla hizmet vermektedir. Ortakların tamamı kooperatif yöneticilerinden memnundur. Bu memnuniyetin temelini güven ve şeffaflık oluşturmaktadır. Çalışma ile tarım kesimindeki diğer tarımsal kalkınma kooperatifleri için Mursallı kooperatifinin güzel bir örnek olması amaçlanmıştır. Çalışma konusu tarımsal kalkınma kooperatifi olduğu için bu kooperatif türüne ve çalışma konusuna yönelik bilgiler aktarılmıştır.

2. MATERYAL VE METOD

Araştırma materyalini birincil ve ikincil veriler oluşturmaktadır. Orijinal veriyi S.S. Mursallı Tarımsal Kalkınma kooperatifinin ortaklarına yüz yüze uygulanan ankete verilen yanıtlar oluşturmuştur. Anket uygulanan kooperatif ortak sayısının belirlenmesinde tam sayım yöntemi kullanılmıştır. Kooperatifin ortak sayısı 73 olmakla beraber faal olan ortak sayısı 63'tür. Ortakların Tekirdağ ilinde, Şarköy ilçesinde ve Mursallı köyünde ikamet etmeleri, ortakların bir kısmının ankete katılmak istememeleri, bir kısım anketlerdeki yanıtların tatminkâr olmaması nedeniyle faal olan ortakların ancak 41'ine (%65) uygulanan anketler değerlendirmeye alınmıştır.

İkincil verileri bu konuda yapılmış çalışmalar, raporlar, Kalkınma Planı, Strateji belgeleri ve Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü kayıtları oluşturmaktadır.

3. REKABET, SİYASİ KARARLAR VE STRATEJİK HEDEFLER

3.1. Rekabet

Kooperatifler girişimci kuruluşlardır. Kooperatifler de geleneksel şirketler gibi; küreselleşmeden, pazarda yoğunlaşma ile meydana gelen yapısal değişikliklerden, teknolojik gelişmelerden ve müşterilerin değişen gereksinimlerinden oluşan benzer sorunlarla mücadele etmek durumundadırlar. Ayrıca kooperatiflerin demokratik yönetsel ve denetsel yapılarıyla ortaklarına eşit ve adil ekonomik yarar sağlama gibi asli görevlerinden de kaynaklanan sorunlarla da mücadele etmektedirler. Kooperatifler başarılı olabilmek için bir yandan firma ve benzeri yararçıkar odaklı kuruluşlarla rekabet edebilme durumunda olabilmeli, diğer yandan ortakları tarafından yönetilme niteliklerini de koruyabilmelidirler. Kooperatif yapıları küçük girişimcilere kendi işletmelerinde bağımsız olmalarını ve denetimi elde tutmalarını sağladığı gibi, rekabetin ve yoğunluğun arttığı piyasalarda öncelikli ve daha güçlü olmalarını da sağlar. Bu özellikleri ile kooperatifler küreselleşme ile ortaya çıkan güçlerle yerel ekonomiler arasında çok değerli bir köprü oluştururlar (TMKB, 2003:7-9). Tekirdağ ilinde (Şarköy) üretilen şaraplık üzümün hemen hemen tamamı yörede bulunan şarap işletmelerine satılarak pazarlanmaktadır. Bazıları ülkesel birçoğu yerel düzeyde faaliyet gösteren 47 şarap işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerden birkaçı satışlarını eno turizm (şarap turizmi) ve kırsal turizm yoluyla da çeşitlendirmektedirler. Bu durum bu firmalara satış avantajı sağlamaktadır. Mursallı tarımsal kalkınma kooperatifi de bu işletmelerle rekabet ederek faaliyetini sürdürmektedir. Bunun yanında çalışma konusu olan sektörün başlıca sorununu kayıt dışılık oluşturmaktadır, üretimin üçte ikisi kayıt dışıdır. Bu da rekabet şansını hem iç hem dış piyasada çok olumsuz etkilemektedir. Bu kayıt dışılığın en büyük nedenlerinden biri de, vergilerin yüksekliğidir. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri şarap üretiminden Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) almazken, Türkiye’de alınan ÖTV, AB ülkeleri ortalamasının %400’ü civarındadır ve gelirin %63’ü vergi olarak kesilmektedir (Karaoğlu, 2014).

Özel Tüketim Vergisi’nin oranının yüksekliği kooperatif için de mali yük oluşturmaktadır. Şarap satışlarından elde edilen gelirin büyük oranı bu vergiye aktarılmaktadır. Kooperatiflerin hem ortak, hem yapı hem de ilgili kurumların kontrolü sonucu bütün işlemleri kayıt altındadır. Sektörün 2/3’ünün kayıt dışı olduğu düşünüldüğünde kooperatifin bu koşullarda

çalışması bu kooperatifin hem ortaklar hem de ekonomi için önemini ortaya koymaktadır.

3.2. Siyasi Kararlar (Özelleştirme)

Türkiye'nin AB'ye olan taahhütleri çerçevesinde, alkol ve alkollü içki sektöründeki üretim ve dağıtımdaki devlet tekeli kaldırılmış, TEKEL'in 2003 yılında özelleştirilmesiyle kurumun yerini Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Kurumu (TAPDK) almıştır. Şarap ithalatı ise, 2003 yılına kadar devlet kontrolündeyken, bu tarihten sonra tamamen serbest bırakılmıştır (Karaoğlu, 2014). TEKEL'in alkollü içkiler bölümünün özelleştirilmesi sonucunda 17 fabrika devredilmiş, 2009 yılına gelindiğinde ise bu fabrikalardan sadece 9 adedi çalışır durumdaymış. Örneğin Çanakkale Kanyak fabrikası için gereken üzümün üretilmesi için devlet bu yörede kanyak yapımına daha uygun Karasakız çeşidi üzüm bağlarının tesis edilmesini desteklemişti. Özelleştirme sonrasında bu fabrikanın da üretimine diğerleri gibi son verilmiştir. Üzüm üreticilerinin bir kısmı üretimde kopmuş, kalanların bir kısmı bağlarını sökerek başka ürünlere yönelmişlerdir. Özelleştirmenin en büyük olumsuzlukları üreticilere yansımıştır (zmo.org.tr, 2015). Tekirdağ ili Şarköy ilçesinde 2004-2011 (Tekel'in özelleştirilmesi) yılları arasında şarap işletmelerinin son derece düşük fiyat önermeleri nedeniyle (sofra 250-300 TL/Kg), kalite (500-600 TL/Kg) üreticiler öncelikle sofralık üzüm olmak üzere, zeytin tesisine yönelmişler ve tatmin edici fiyat düzeyi ile üzümlerini pazarlamayı başarmışlardır. Ancak, adı geçen dönemde artan sofralık üzüm üretimi ve azalan şaraplık bağ alanları 2011 yılında çarpıcı bir ekonomik gerçeği ortaya çıkarmıştır. Sofralık üzüm fiyatları yaklaşık %40 civarında düşerken; artan şarap talebi (özellikle "her şey dahil" sistemi uygulayan Akdeniz Bölgesi otellerinden gelen yüksek talep düzeyi, rakip ürünler olan rakı ve bira fiyatlarındaki yüksek artışlar) düşen şaraplık üzüm arzı nedeniyle tersine bir oluşuma neden olmuştur. Sofra şarabına uygun çeşitlerin fiyatları üç kat, kalite şaraplık çeşitlerin fiyatları iki kat artış göstermiştir. Bu gelişmeler, üreticileri tekrar yeni arayışlara yöneltmiştir (Güngör, 2010: 684).

Mursallı tarımsal kalkınma kooperatifi Tekel'in özelleştirilmesi sonrasında üzüm fiyatlarında yaşanan gerilemeden etkilenen, gelirinin çoğunluğunu bağcılık faaliyetinden kazanan üreticiler tarafından 2006 yılında kurulmuştur. Kooperatif devlet desteğiyle 2009 yılında şarap üretim tesisi kurarak, ürettikleri ürünün katma değerini artırarak pazarlama ve gelirlerini artırma yoluna gitmişlerdir. Bugün şarap üretim tesisi yanında üzüm suyu üretimi de gerçekleştirmektedir. Kooperatif yöre halkı için özelleştirmenin dezavantajını avantaja dönüştürebilmiştir.

3.3. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu Kalkınma Planı'nın "Tarım ve Gıda" başlığında durum analizi yapılmış; tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlenmedeki yetersizlikler ile eğitim-yayım hizmetlerinin yaygınlaştırılamamış olmasının önemli sorun alanlarını oluşturduğu (745); aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türlerde üretici örgütlerinin bulunmasının, bu örgütlerin etkinliğinin önünde engel oluşturduğu belirtilmiştir (746). Bu sorunların çözümleri arasında için toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır (756). Ayrıca gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır. Üretici örgütlerinin pazara erişimi kolaylaştırılacaktır (763).

"Kırsal Kalkınma" başlığındaki kırsal kalkınma politikasının temel hedefinin, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının bulunduğu yörede iyileştirilmesi yer almaktadır. Kırsal politikanın genel çerçevesini ise; kırsal ekonominin ve istihdamın güçlendirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, sosyal ve fiziki altyapının iyileştirilmesi ile çevre ve doğal kaynakların korunmasının oluşturacağı belirtilmektedir (1017) (kalkinma.gov.tr, 2015).

Kalkınma Planı'nın kırsal alana ve tarıma yönelik bu hedefleri özellikle kırsal alanda yatırımlarını ve hedeflerini projeler yoluyla gerçekleştirmek isteyen kooperatifler için önemli bir dayanak olacaktır.

3.3.1. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020)

Türkiye'nin kırsal kesime yönelik kalkınma politikaları ve uygulamaları konusundaki ulusal kapasitesinin Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) hedefleri doğrultusunda gerek kurumsallaşma gerekse yönetim bakımından güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu anlayışla, Avrupa Birliği (AB) uyum süreci hazırlıkları kapsamında 2007-2013 döneminden itibaren düzenli olarak hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) belgeleriyle kırsal kalkınma politikalarının daha yönetilebilir bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır. 2007-2013 dönemini kapsayan UKKS-I belgesi 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Hazırlanan UKKS-II belgesi, ulusal refah düzeyinin görece gerisinde kalan kırsal alanların kalkınma dinamiklerinin sağlıklı bir şekilde tespit edilerek

buralardaki ekonomik ve beşeri kaynak potansiyelinin tespit edilen stratejiler çerçevesinde harekete geçirilmesini amaçlamaktadır.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) hedefleri doğrultusunda, Türkiye'nin kırsal kalkınma politikası; kırsal alanları bağımlı ve gerileyen alanlar olarak gören ve buralardaki çözülme problemini yavaşlatmayı amaçlayan geleneksel savunmacı yaklaşımı değil, kırsal alanlardaki ekonomik ve beşeri kaynak potansiyelini ülke kalkınması yolunda azami ölçüde değerlendirmeyi amaçlayan ilerlemeci yaklaşımı esas almaktadır. Bu politika yaklaşımının birinci boyutu kırsal alana götürülen kamusal hizmet ve yatırım faaliyetlerini, ikinci boyut ise tarım ve kırsal kalkınma amaçlı yürütülen destekleme faaliyetlerini kapsamaktadır.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejik çerçevesi 5 ana stratejik amaç (eksen) üzerine inşa edilmiştir. Her eksen temelde bir odak alana yönelik tedbirlerden oluşmaktadır. Bunlar; kırsal ekonomi (1), kırsal çevre (2), kırsal yerleşimler(3), kırsal toplum (4) ve yerel kalkınma kapasitesi (5)'dir. Tarım ve tarım dışı işletmelerin modernizasyonuna yönelik tedbirler bakımından destekleme uygulamalarında hem mevcut hem de yeni kurulacak işletmelerin kapsanması ilkesi gözetilecektir.

Stratejik Amaç-1: Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve İstihdam İmkânlarının Artırılması

Kırsal ekonomiye yönelik tedbirlerle; tarım ve gıda üretiminde verimliliğin ve ürün kalitesinin artırılması, çiftçilerin mesleki bilgi ve örgütlenme düzeyinin yükseltilmesi, tarım-sanayi ilişkilerinin güçlendirilmesi, tarım gıda işletmelerinde verimlilik artışı sağlayacak modernizasyon yatırımlarının gerçekleştirilmesi, gıda güvenilirliğinin geliştirilmesi, tarımsal üretimde bitki ve hayvan sağlığının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Tablo.1 Stratejik Amaç-1 kapsamındaki öncelik ve tedbirler

Öncelik 1.1 Tarım ve gıda sektörlerinin rekabet gücünün geliştirilmesi		
Tedbir	1.1.1	Üretici örgütlerinin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi
Tedbir	1.1.2	Tarım-gıda ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
Tedbir	1.1.3	Üreticilere yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi
Tedbir	1.1.4	Tarım ve gıda işletmelerinin modernize edilmesi
Tedbir	1.1.5	Gıda güvenilirliğinin artırılması
Öncelik 1.2 Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi		
Tedbir	1.2.1	Kırsal turizmin geliştirilmesi
Tedbir	1.2.2	Tarım ve tarım dışı yerel ürünlerde katma değer artışının sağlanması

Tedbir	1.2.3	Tarım dışı sektörlerdeki ticari işletmelerin modernize edilmesi
Tedbir	1.2.4	Mikro işletmecilik temelinde girişimciliğin teşvik edilmesi
Tedbir	1.2.5	Su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi

Bu tedbirle uyumlu faaliyetler Kırsal Kalkınma Planı'nda (2014-2018) yer alacaktır. Çoğunlukla hibe kısmen de kredi şeklinde sunulan destekler proje bazlı olup, kırsal kalkınma projeleri ve mali destek programları kapsamında sunulmaktadır. Bu destekleme faaliyetleri, ulusal ve uluslararası kaynaklarla yürütülenler şeklinde sınıflandırılabilir. *Uluslararası kaynaklarla yürütülen destekleme faaliyetleri;* Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşların sağladığı hibe ve/veya kredi destekleriyle yürütülen başlıca mali destek programları (IPARD Programı) ve entegre kalkınma projeleridir.

Ulusal kaynaklarla yürütülen destekleme faaliyetleri; Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) tarafından proje bazlı hibe desteği şeklinde sunulan kırsal kalkınma desteklerine ilave olarak, diğer bakanlıklardan doğrudan veya dolaylı olarak kırsal kesime yönelik hibe veya kredi desteği şeklinde öne çıkan proje bazlı faaliyetler ele alınmaktadır. Bu faaliyetler "projesi/programı" şeklindeki isimleriyle şunlardır: Kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler, Hayvancılık destekleri, Yoksullukla mücadele destekleri, Sosyal destek programı (SODES), Çevresel altyapı ve çevre koruma destekleri, Köylerin altyapısının desteklenmesi projesi (KÖYDES), Su, kanalizasyon ve altyapı projesi (SUKAP), Orman köylülerine (ORKÖY) destekler, KOSGEB destekleri ve Bölgesel gelişme destekleridir. Bu desteklerden tarımsal kalkınma kooperatiflerinin yararlanabilecekleri detaylandırılmıştır.

Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekler: GTHB tarafından sağlanan bu desteklerin temel amacı, tarımsal üretim altyapısının geliştirilmesi ile tarımsal ürünlerde katma değer artışı sağlanarak kırsal ekonominin güçlendirilmesidir. Proje destek konuları; ekonomik faaliyetler, modern sulamaya ilişkin makine ve ekipman desteği ile tarımsal üretim altyapısının modernizasyonuna ilişkin makine ve ekipman destekleridir. Teklif çağrısı usulüyle yürütülen ve %50 hibe desteği sağlanan projeler kır kent ayrımı yapılmadan ülke genelinde uygulanmaktadır.

Bölgesel Gelişme Destekleri: Bölgesel gelişme kurumlarının başında kalkınma ajansları (KA) gelmektedir. Düzey 2 bölgesi bazında kurulmuş bulunan 26 ajansın yürüttüğü mali destek programları arasında tarım ve kırsal kalkınmaya yönelik hibe programları da bulunmaktadır. Ajanslar

destekleme faaliyetlerini, kurulu bulundukları bölgenin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarını bir bütün olarak ele alan bölgesel gelişme planları çerçevesinde sürdürmektedir. Destek konuları bölgeden bölgeye değişmektedir. Çoğunlukla bölge ekonomisi için önemli olan üretim alanları ile ilgili GTHB desteklerini tamamlayıcı mahiyetteki yatırım konularına hibe desteği sağlanmaktadır. Destek programlarında kır kent ayrımı yapılmamaktadır. Potansiyel yararlanıcıları arasında kooperatifler de yer almaktadır. Hibe oranları desteğin konusu, yararlanıcısı ve uygulama yeri gibi kriterler dikkate alınmak üzere %90'a kadar çıkabilmektedir (UKKS, 2014).

3.4. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016)

Günümüzde Dünya'da yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler karşısında, kamusal otoritenin boşalttığı alanlarda etkin bir rol üstlenerek, toplumun karşılanamayan ekonomik ve sosyal gereksinimlerini en iyi biçimde giderebilecek oluşumlara olan ihtiyaç sürekli artmıştır. Gelişmiş birçok ülkede, kooperatifler gibi kendi kendine yardım eden ve kendi sorumluluklarını yüklenen ekonomik dayanışma örgütleri, ortaya çıkan bu boşluğu büyük ölçüde doldurmuştur. Bu durum devletlerin kooperatiflere olan yaklaşımlarına hız kazandırmıştır.

Birleşmiş Milletler (BM), kooperatiflerin özellikle yoksullukla mücadeledeki ve sürdürülebilir bir sosyal ve ekonomik kalkınmadaki rollerine dikkat çekmekte ve esas olarak devletlerden kooperatifçilik için elverişli bir ortam ve alt yapı hazırlanmasını talep etmektedir. Bu kapsamda 2012 yılı "Uluslararası Kooperatifler Yılı (UKY)" olarak ilan edilmiş; sloganı "Kooperatif işletmeler daha iyi bir dünya kurar." olarak belirlenmiştir. Bu kararın amacı; kooperatifler hakkında farkındalık oluşturmak, kooperatiflerin kurulması ve güçlendirilmesini desteklemek ve hükümetleri bu yönde teşvik etmektir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 2002 yılında kooperatifçiliğe ilişkin hedefler, politika çerçevesi, bu kapsamda devletlerin rolü ve teşvik için almaları gereken önlemleri ayrıntılı bir şekilde ele alan "Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi" başlıklı 193 sayılı Tavsiye Kararını kabul etmiştir.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı ülkemizin de üyesi olduğu uluslararası kuruluşların kararlarına katılımın yanında asıl dayanağını Anayasamızın 171. maddesinde "Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır." şeklinde ifadesini bulan, kooperatifçiliğin geliştirilmesi ilkesinden almaktadır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013) ve Orta Vadeli Program gibi üst politika belgelerinde yer alan, “Rekabet Gücünün Artırılması, İstihdamın Artırılması, Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi, Bölgesel Gelişiminin Sağlanması, Kamu Hizmetlerinde Kalitenin ve Etkinliğin Artırılması” gelişme eksenlerine ve Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi, Esnaf ve Sanatkarlar Değişim Dönüşüm Destek Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Bilgi Toplumu Stratejisi ile KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı’nda öngörülen hedeflere ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Öte yandan 2011 ve 2012 Yılı Programlarında da kooperatifçilik faaliyetlerinin geliştirilip, yaygınlaştırılmasının sağlanması amacıyla Kooperatifçilik Stratejisi’nin hazırlanması ve uygulamaya geçmesi yönündeki tedbirlere yer verilmiştir. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı ile ülkemizde kooperatifçilik sektörünün sorunlarının çözümünde kamu kuruluşlarına, sektöre ve diğer aktörlere ne gibi görevler düştüğü ortaya konulmaktadır. Stratejinin genel amacı; “Kooperatifçiliğe daha elverişli bir ortam sağlamak; toplumda olumlu bir kooperatifçilik imajı oluşturmak ve sektöre güveni artırmak; verimli ve etkin uygulamaları ortaya çıkarmak; sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak; kooperatiflerin ekonomik kalkınmaya ve gelirin daha adil paylaşımına olan katkılarını arttırmaktır.”

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nı hazırlama süreci katılımcı bir anlayışla yürütülmüştür. Kooperatif türlerine özgü sektörel sorunlar yerine, kooperatifçilik sisteminin genel ve yapısal sorunları üzerine durulmuş, bu çerçevede çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Çalışmalar sonucu 7 Stratejik Hedef belirlenmiş ve bu stratejik hedefler altında 36 öncelikli eyleme yer verilmiştir. Bu stratejik hedefler şunlardır.

1. Kamu teşkilatlanması ve kooperatiflere hizmet sunum biçimi yeniden yapılandırılacaktır.
2. Eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetleri geliştirilecektir.
3. Örgütlenme kapasitesi ve kooperatifler arası işbirliği imkânları arttırılacaktır.
4. Sermaye yapısı ile kredi ve finansmana erişim imkânları güçlendirilecektir.
5. İç ve dış denetim sistemleri tümüyle revize edilecektir.
6. Kurumsal ve profesyonel yönetim kapasitesi arttırılacaktır.
7. Mevzuat altyapısı uluslararası esaslara ve ihtiyaçlara göre geliştirilecektir.

Eylem planı, belirlenen stratejik hedeflere uygun olarak, hangi eylemin hangi zaman dilimi içerisinde ve hangi enstrüman ile uygulanacağını tanımlamaktadır (GTB, 2012:1-6).

3.5. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)

Tarım ürünlerinin beslenme ihtiyacını karşılamadaki alternatifsizliği, gıdaların uzun süre dayanmaları için işlenmeleri, beslenme ihtiyacının karşılanmasında tüketicinin önüne gıdaların üretimden doğrudan değil de pazarlama kanallarından geçerek gelmesi, ticarette uluslararası bir meta haline dönüşmesi, gıda güvenliğinin gelişimi, ilaç, enerji, sanayi girdisi olarak kullanımı, ekolojik dengenin ve tarımsal kaynakların korunması, gen kaynaklarına sahip çıkılması gibi gelişmeler tarımı, stratejik öneme sahip bir sektör haline getirmiştir. Gıdada çok çeşitliliğe olan talep, tarımda katma değeri yüksek ürünler üretme fırsatlarını doğurmuş ve bu durum tüketiciden başlayan talebin üretim sistemlerine ve toprağa kadar bir dizi değişimi de beraberinde getirmiştir (GTHB, 2013:10).

Bakanlık beş stratejik alan belirlemiştir. Bu stratejik alanlar; Tarımsal Üretim ve Arz Güvenliği, Gıda Güvenilirliği, Bitki Sağlığı, Hayvan Sağlığı ve Refahı, Tarımsal Altyapı ve Kırsal Kalkınma ve Kurumsal Kapasitedir (GTHB, 2013:17).

Çalışmanın örneğini oluşturan tarımsal kalkınma kooperatifine yönelik olarak en önemli stratejik alan “Tarımsal Altyapı ve Kırsal Kalkınma”dır.

Tarımsal altyapı sorunlarının giderilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması için; kırsal alanlarda arazi düzenlemesi, işletme ölçeğinin büyütülmesi, üretim ve verim artışlarının sağlanması, işletmelerin gelir ve rekabet güçlerinin artırılması, tarım sanayi entegrasyonunun sağlanması, istihdam imkânlarının artırılması, kırsal çevrenin korunmasına yönelik tedbirlerin uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Planda tarımsal üretim ve tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanması için, küçük ve orta ölçekli işletmelerin destekleneceği, tarıma dayalı sanayileşmenin düzenli ve sağlıklı bir şekilde yapılandırılması amacıyla da Organize Tarım ve Hayvancılık Bölgeleri kurulacağı belirtilmektedir.

Aynı zamanda kırsal alanda eğitim-yayım, örgütlenme ve uygun destekleme yöntemleriyle yerel kaynaklar harekete geçirilecek, tarım ve gıda sektörleri modern ve rekabetçi bir yapıya kavuşturulacak, kırsal nüfusun iş ve yaşam koşulları iyileştirilerek refah seviyesi yükseltilecektir (GTHB, 2013: 32-33). Belgede Tarımsal altyapı ve kırsal kalkınma başlığının stratejik amacı; “tarımsal ve sosyal altyapı hizmetlerini geliştirmek, kırsal kalkınma ve refahı sağlayarak kırsal alanların cazibesini artırmak” olarak belirlenmiştir (GTHB, 2013:39). Bu amacı gerçekleştirmek için belirlenen stratejik hedefler şunlardır; tarımsal altyapı hizmetlerini geliştirmek

(hedef 12), tarım ürünlerinin yerinde değerlendirilmesini ve katma değerinin artırılmasını sağlamak (hedef 13) ve kırsal alanda yaşam standartlarını yükseltmek ve kırsal kalkınmayı sağlamak (hedef 14) (GTHB, 2013: 43).

Tarım ürünlerinin yerinde değerlendirilmesini ve katma değerinin artırılmasını sağlamak için (stratejik hedef 13); tarım ürünlerinin işlenmesi, depolanması, paketlenmesi gibi ürünlerin katma değerinin yükseltilmesine yönelik yatırımlara destek verilecek ve kırsal istihdama katkı sağlanacaktır. Tarımsal üretim ve tarım sanayi entegrasyonunun sağlanması için, küçük ve orta ölçekli işletmeler desteklenecek, tarıma dayalı sanayileşmenin düzenli ve sağlıklı bir şekilde yapılandırılması amacıyla organize tarım ve hayvancılık bölgeleri kurulacaktır (GTHB, 2013: 65). Kırsal alanda yaşam standartlarını yükseltmek ve kırsal kalkınmayı sağlamak için (stratejik hedef 14); tarımsal işletmelerin iyileştirilmesi, iyi ve sürdürülebilir yönetim kapasitesine sahip işletmelerin kurulması sağlanacaktır. Yerel ve geleneksel üretim teşvik edilecek, geleneksel el sanatları yaşatılarak ekonomik değer kazandırılacak, köy gelişme alanları belirlenecek, doğal arıtmalı kanalizasyon sistemleri vb. sosyal alt yapı yatırımları yapılacaktır. Üretici örgütlerinin girişimcilik kültürüne sahip, planlı, rekabetçi ve teknoloji kullanan işletmeler haline dönüştürülmesi sağlanacaktır (GTHB, 2013: 66).

Bu stratejik hedefler özellikle kırsal alanda hem tarım hem de küçük çapta da olsa tarıma dayalı sanayi alanında faaliyeti gösteren kooperatiflerin krediye ulaşmalarında kolaylık sağlayacaktır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Araştırma Alanı ve S.S. Mursallı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

Köklü bir bağcılık geçmişi olan Tekirdağ'daki bağ alanlarının %79,2'si Şarköy ilçesinde yer almaktadır. İlçedeki bağların 2/3'ü şaraplık çeşitlerin olduğu bağlardır. İlçe merkezi (%15,2) ve Mursallı köyü (%11,9) en önemli bağ alanına sahip yerleşim birimleridir (Kiracı, 2013). Mursallı köyü Tekirdağ iline 104 km, Şarköy ilçesine 24 km uzaklıktadır. Köyün ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayalıdır. Toplam ekilen alan 2013 yılı verilerine göre 4274 da'dır. Bu ekilen alan içinde üzümün payı %58'dir (2480 da). Ağırlıklı olarak Semillon, Gamay, Merlot, Şiraz ve Papazkarası üzüm çeşitleri yetiştirilmektedir. Tekel'in özelleştirilmesi sonrasında 2006 yılında 25 kuruşa kadar gerilemiştir. Bu fiyatlar sonrasında köyden göç vermeye (135 hane köy 90 haneye gerilemiştir) ve bağlar sökülmeye başlanmıştır. Geçimini bağcılıktan sağlayanların yaşadıkları bu süreç onları kooperatif kurmalarını ve üzümlerini işleyecek bir tesis kurmalarına yöneltmiştir. S.S. Mursallı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Mursallı Köyünde

15 Aralık 2006 tarihinde 7 kurucu ortak tarafından kurulmuş ve proje öncesinde 80 ortak sayısına ulaşılmıştır. Bugün itibariyle ortak sayısı 73, aal ortak sayısı 63'tür. Kooperatifle köyün sosyo ekonomik problemlerine çözüm olmak, sürdürülebilir bir tarım ve çevrede yaşamak, üzüm fiyatları üzerinde kontrol ve etki, bağıcılığı ve ürün kalitesinin geliştirmek, alternatif gelir ve geçim kaynakları yaratmak hedeflenmiştir. (Balkan, 2014).

S.S. Mursallı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi faaliyet konusu olan üzümün işlenmesi ve paketlenmesine yönelik Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYD) 2006 – 2010 kapsamında desteklenmiştir. Projenin adı Şarap Üretim ve Üzüm İşleme Tesisidir. Projenin kapasitesi 100 ton/yıl olarak belirlenmiş ve projenin istihdama katkısı 7 kişi olmuştur (Tekirdağ Tarım Raporu, 2009:144).

Tekirdağ Bağcılık Araştırma İstasyonu Müdürlüğü ile Şarköy-Mursallı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi arasında “Üzüm Suyu Üretim Tesis Kurulumu” ve “Üzüm Suyu Üretimi” ile ilgili imzalanan teknik destek sözleşmesinin hayata geçirilmesinden sonra Kooperatifi bünyesinde kurulan Üzüm Ürünleri İşleme Tesisinde ilk üzüm suyu üretimi gerçekleştirilmiştir (bagcilik.gov.tr, 2014).

Başlangıçta 5 ton olan üzüm suyu üretimi talebi karşılamak için 40 tona çıkarılmıştır. 2014 yılı için ortaklardan 600 ton üzüm alımı hedeflenmektedir. Bu miktar şarap ve üzüm suyu olarak değerlendirilecektir (malkarasonhaber.com, 2015).

4.2. S.S. Mursallı Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Ortaklarına ve İşleyişine Yönelik Bilgiler

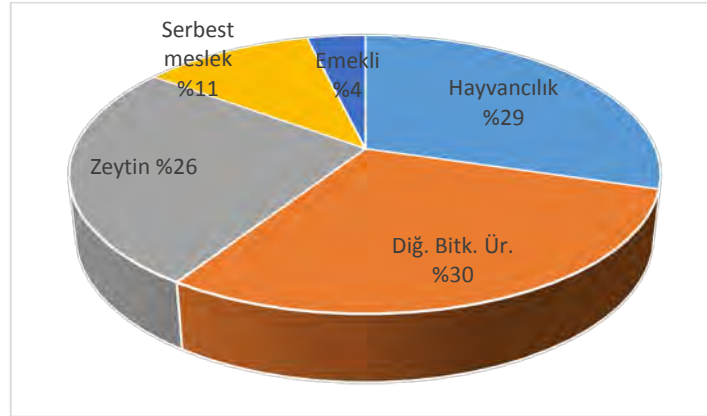
Kooperatif ortaklarının ortalama yaş grubu 49-58 yaş aralığını oluşturan gruptur. Yirmidokuz yaşından küçük ortak bulunmamakla birlikte, 29 ile 58 yaş arasındaki çalışabilir aktif nüfus içinde yer alan ortak oranı %90,3'tür. Kooperatifin ortaklarının tamamı ilköğretim düzeyindedir ve kurulduğu yıl olan 2006 yılından beri kooperatif ortağıdırlar. Kooperatif ortağı olan aileler ortalama 4 kişiden oluşmakta olup çekirdek aile yapısı göstermektedir. Ailelerin %85,4'ünün fert sayısı en fazla 5'tir. Ortakların %68,3'ü Mursallı'da, %29,3'ü Şarköy'de ve %2,4'ü Tekirdağ'da ikamet etmektedir. Toplam ortalama arazi büyüklüğü 25 da iken, üzüm alanı ortalama arazi büyüklüğü 20 da'dır. Toplam arazi ortalama parça sayısı 4'tür. Bağ arazilerinin %95,1'i 20 da ve altındaki arazilerden oluşmaktadır (Tablo 2).

Tablo.2. Ortakların Toplam arazi ve üzüm arazisi büyüklükleri

Alan (da)	Toplam Arazi		Üzüm Arazisi	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
-5	2	4,9	2	4,9
5-9	2	4,9	2	4,9
10-19	7	17,1	12	29,2
20-49	22	53,6	23	56,1
50-99	7	17,1	2	4,9
100-199	1	2,4	-	-
Toplam	41	100	41	100

Ortakların %51,2'si üzüm dışında başka bir ürün yetiştirmemektedir. Yetiştirilen ürünler sırasıyla zeytin (%21,9), buğday (%21,9), yem bitkileri (macar fiği) (%7,3) ve arpa (%4,8)'dir. Üreticilerin %95,1'i eski tip bağcılık faaliyeti yapmaktadır. Üzüm yetiştiriciliği dışında geliri olmayanların oranı %68,3 iken, bağcılık dışı geliri olanların oranı %31,7'dir.

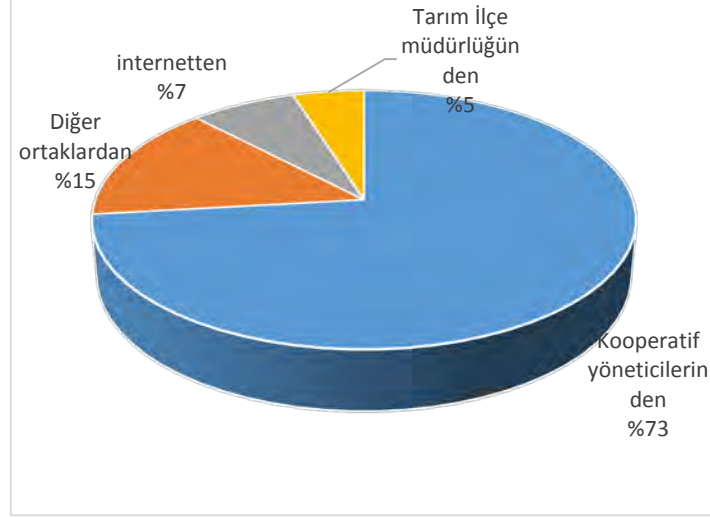
Şekil.1. Üreticilerin bağcılık dışında gelir kaynakları

Bağcılık dışı gelir kaynaklarını sırasıyla buğday, arpa ve yem bitkilerinden oluşan diğer bitkisel ürünler (%30), hayvancılık faaliyeti (%29) ve zeytin (%26) oluşturmaktadır (Şekil 1).

Ortak üreticilerin %41,5'i S.S. Mursallı tarımsal kalkınma kooperatifi dışında bir kooperatife ortak değildir. Mursallı kooperatifi dışında tarım kredi kooperatifine ortak olanların oranı %48,8, tarım satış kooperatifine (Marmarabirlik) ortak olanların oranı %7,3, hem tarım kredi hem de tarım satış kooperatifine ortak olanların oranı %2,4'tür.

Şekil.2. Ortakların kooperatiflerle ilgili gelişmelerden haberdar olma durumu

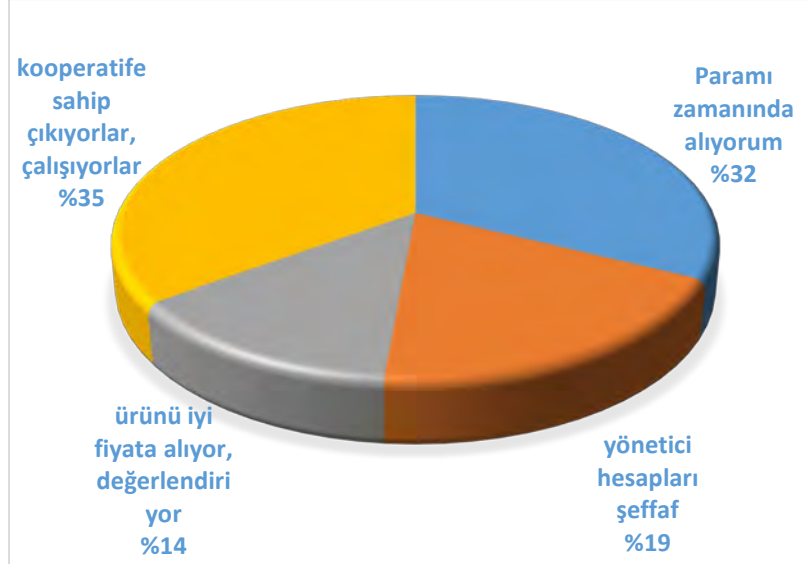
Ortaklar kooperatiflerle ilgili gelişmelerden %73 oranında kooperatif yöneticileri, % 15 oranında diğer ortaklar aracılığı ile haberdar olmaktadır (Şekil 2). Bu durum ortakla kooperatifi arasındaki bağa olumlu katkı yapmaktadır. Ortakların %39'u (16 ortak) kooperatifiyle arasında çok güçlü bir bağ olduğunu, %56,1'i (23 ortak) ise güçlü bir bağ olduğunu belirtmiştir.

Kooperatif ortaklarına ürünlerinin uygun koşullarda ve iyi fiyatla değerlendirilmesine yönelik düşünceleri sorulmuş; %75,6'sı kesinlikle düşündüğünü, %24,4'ü düşündüğünü ifade etmiştir. Şahin vd. 2013 yılında yaptıkları bir çalışmada da kooperatifleşmenin fonksiyonlarından birisi olan ürünü iyi fiyata değerlendirmek kooperatif memnuniyetini olumlu etkileyen bir faktör olarak belirlenmiştir (Şahin vd., 2013:67).

Kooperatifin ve işletmesini faaliyetini sürdürmesi için ürün teslim zorunluluğu getirilmiştir. Ortakların verecekleri asgari ürün miktarı genel kurulda belirlenmektedir.

Ortakların tamamı kooperatif yöneticilerinden memnundur. Memnuniyet nedenleri arasında %35 ile kooperatife sahip çıkma, % 32 ile ürün bedelini zamanında ödeme, %19 ile yönetici hesaplarının şeffaf olması ve %14 ile ürünü iyi fiyata almak ve değerlendirmek yer almaktadır (Şekil 3).

Şekil.3. Ortakların kooperatif yöneticilerinden memnuniyet nedenleri

Ortakların tamamı kooperatifin sadece ürünü değerlendirip pazarlama hizmeti sunduğunu belirtmişlerdir. %95,4'ü verilen bu hizmetten memnun olduğunu ifade etmiştir. Genel kurula katılım oranı %97,6'dır. Kooperatif bugünkü durumuna gelmeden önce kuruluşundan itibaren bazı sorunlar yaşamıştır. Ortaklara bu sorunların neler olduğu sorulmuş; %56,1'i geçmiş yönetimden kaynaklanan sıkıntılar (usulsüzlükler, yanlış kararlar ve borçlar), %24,3'ü ödemeleri zamanında alamadıklarını önemli sıkıntılar olarak belirtmişlerdir. Bugün ise ortaklar ödemelerin %70,7 oranında zamanında yapıldığını, %29,3 oranında finans sağlandıkça yapıldığını belirtmektedirler.

Kooperatifin geleceğe yönelik planları sorulduğunda; %65'i kapasiteyi artırmak, %15'i ortakların ürününün tamamını alıp değerlendirebilmek, %10'u farklı ürünler üretmek ve %10'u ortaklara daha fazla gelir sağlamak istediklerini belirtmişlerdir.

5. SONUÇ

Tarımsal kalkınma kooperatifleri kırsal kooperatifçiliğe getirdiği çok amaçlılık (kalkınmanın bütünlüğü) boyutu, tarımsal sanayi ya da proje boyutu, yerleşimi düzenleme boyutu ve bağımsızlık (demokratik yönetim) boyutuyla dikkati çekmektedir (Güven,1997:172).

Kooperatifler tarımsal gelişme ve gıda güvenliği için bir dayanaktır. Tarımsal kooperatifler kaynakları toplulaştırarak, pazara ulaşımı kolaylaştırarak, verimlilik artırarak, üretimi çeşitlendirerek, ürünlerden yüksek getiri elde ederek, sürdürülebilir gelir sağlayarak, gıda işleme

vasıtasıyla katma değer yaratarak, finansal derinlik oluşturarak ve piyasa gücü oluşturarak kırsal yoksulluğun azaltılmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Aynı zamanda bölge özel yatırımlara imkan tanır, kriz dönemlerinde yoksulların kırılganlıklarını azaltırlar ve onların daha da yoksullaşmasını engellerler (Gülçubuk ve Bayaner, 2012:1000).

Kooperatifler ürün farklılaştırmasına katkı sağlarlar. Tarımla sanayinin entegre çalışmasında kullanılan en önemli kuruluşların başında kooperatifler gelmektedir. Tarım sanayi entegrasyonu, çiftçilere, tarım dışı firmalara, ulusal ekonomiye önemli katkılar sağlayacaktır. Böylece ilgili sektörde hem ürün çeşitliliği artacak, hem de aynı üründen daha fazla katma değer yaratılacaktır (Çıkin, 2014: 10). Üzümün değerlendirilme şekilleri irdelendiğinde; yaş üzüm ve kuru üzüm tüketimi ve ihracatı ile karşılaştırıldığında şaraptan elde edilen ekonomik kazanç çok yüksek boyutlardadır. Şarabın katma değeri kuru üzümün yaklaşık 100 katı olarak belirlenmiştir. Şarap üretimi sırasında meydana gelen atıkların fazlalığının yanı sıra kullanılabilirliği nedeniyle endüstrinin her alanında yaygın olarak rağbet görmektedir. Bu nedenle şarap atıklarının kullanımını sağlamak amacıyla pek çok yöntem geliştirilmiştir ve geliştirilmeye devam edilmektedir. Besinsel değeri olan bu atıklar tarımsal alanda, yem sanayinde, insan beslenmesinde, ilaç ve kozmetik sanayinde yerini almıştır ve her geçen gün önemi artmaktadır (Evren, 2014).

Mursallı kooperatifi de tesislerinde üzümün katma değerini artırarak şaraba ve üzüm suyuna dönüştürmektedir. Bu işleyişiyle kooperatif yeni nesil kooperatiflere benzemektedir.

Yeni nesil kooperatifler, ortaklarına iki yönlü avantaj sağlayan bir özelliğe sahiptirler. Bu yolla, kooperatif ortakları ürettikleri ürünlerle daha güvenli bir Pazar bulmalarının yanında, daha güçlü bir pazarlama imkanı ve ürünlerini sattıkları kooperatife de ortak olmalarından dolayı yeni bir kazanç elde imkanına sahiptirler. Yeni nesil kooperatiflerin ortakları aynı zamanda üretici olduklarından dolayı, kendi işletmelerinin ne tür ürün istediğini daha iyi bilmekte, talebe uygun ürün üreterek, ürettikleri ürünün değerini artırabilmektedir. Yeni nesil kooperatifler, üreticiler arasında dayanışmanın artmasına, güçlü bir kamuoyu desteğinin sağlanmasına neden olmaktadır. Bu durum kamu kuruluşlarından kredi, teknik yardım, hibe ve benzeri desteklerin alınmasını kolaylaştırmakta ve mülkiyet konusunda diğer benzer işletmelere nazaran bazı avantajlar elde edilmesine vesile olmaktadır. Yeni nesil kooperatifler özellikle kırsal kesimde, yoksulluğun, işsizliğin önlenmesinde önemli rol oynamakta, daha adil bir gelir dağılımına olumlu katkıda bulunmaktadırlar (Aykaç, 2011: 8).

Dünyada ve ülkemizde kooperatiflerin hem ekonomik hem de sosyal yaşamda yarattığı kazanımlar fark edilmiştir. Geçmiş yıllarla kıyaslandığında kooperatiflerle ilgili ve her kooperatif türünün yararlanabileceği kaynakların fazlalığı artmış durumdadır. Ancak burada önemli olan kaynak miktarı yanında kooperatiflerin bu kaynakları nasıl kullanabileceğidir. Bu kaynakları kullanabilen kooperatiflerde en önemli husus güven ve şeffaflıktır. Bu durum kooperatiflerin işleyişi ve devamlılığı için önemlidir. Dürüst ve şeffaf çalışan, ürünün katma değerini artıran kooperatifler tabela kooperatifi olmaktan kurtulup yeni nesil kooperatiflere dönüşebilirler. Mursallı tarımsal kalkınma kooperatifi ortaklarının eğitim seviyesine, bulunduğu yöredeki rekabet koşullarına, yeterli işletmecilik bilgisine sahip olmamasına ve kurulduğu yıllarda yaşadığı sıkıntılara rağmen hükümetlerin sağladığı kaynaklarla dezavantajlı durumunu avantaja dönüştürebilmiştir. Ortakların %95,1'i kooperatife bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Gelişmelerden kooperatif yöneticileri ve diğer ortaklar vasıtasıyla haberdar olmaktadır. Yöneticiler her ay kooperatife ait hesap dökümünü köyde bulunan kahvelere bırakarak ortaklarının işleyişten haberdar olmasını sağlamaktadır. Kırsal alanda en ortaklar için öncelik ürün bedellerinin zamanında ödenmesidir. Kooperatif ödemeler konusunda ortaklara sıkıntı yaşatmamaktadır.

Yerelde bir örnek olan bu kooperatif benzer sorunlar yaşayan diğer kooperatifler için güzel bir örnektir. Kooperatif başkanı yerel bir gazeteye verdiği demeçte Mursallı tarımsal kalkınma kooperatifini özetlemiştir. Başkan "Tesislerimiz ilk kurulduğunda acaba denilen bir yerdi. Şimdi üretimimizi, şeffaflığımızı ve getirilerimizi görenler bu işi başardığımızı belirtiyorlar. Bölgemiz için bir istihdam kaynağı, gelir getiren, ekonomiye katkı sağlayan, bölge halkının refahının yükselmesi için fiyatlarda denge politikası oluşturan bir kooperatif ve tesis olduk. Bu Mursallı için gurur kaynağıdır. Ortaklarımız, üreticimiz de sahip çıktığı, sahip çıkmaya devam ettiği sürece de bu böyle olacaktır"(malkarasonhaber.com, 2015), diyerek çalışmanın amacını özetlemiştir.

Kaynakça

Aykaç, (2011) Aykaç Burhan, "*Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Yeni Nesil Kooperatifçilik*", Karınca Dergisi, Yıl:76, Sayı:893, Mayıs 2011, ISSN:1300-1450)

bagcilik.gov.tr, (2014). "*Mursallı Köyünde Üzüm Suyu Üretimi*", Tekirdağ Bağcılık Araştırma İstasyonu Müdürlüğü, <http://www.bagcilik.gov.tr/default.asp?bagcilik-arastirma=hb&hid=163&id=85095813>, 10 Nisan 2014.

Balkan, (2014). Balkan Nihat, "S.S. Mursallı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Başkanı Nihat Balkan ile 2014 yılı Mayıs ayında yapılan görüşme", Şarköy/Tekirdağ.

Çıkın, (2007). Çıkın Ayhan, "Küreselleşen Ekonomi ve Kooperatifler", KOOP-MER, T.C. Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007, ISSN 1307-1769.

Çıkın, (2014), Çıkın, Ayhan, 2014, *Mikro Ekonomi Açısından Kooperatif Girişimler-II*, Köy-KoopHaber Gazetesi, Yıl:3, Sayı:30.

Evren, (2014), Evren Mustafa, Tutkun Esra, Apan Mustafa, Sevil Evren Sevil, "Şarap Sanayi Atıklarının Değerlendirilmesi", <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2306>, 22.04.2014.

GTB, (2012). "Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016", T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.

GTHB, (2013), T.C. "Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Plan 2013-2017", Ankara.

GTB, (2014), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, "Kooperatif İstatistikleri Bülteni", <http://koop.gtb.gov.tr/data/54b53addf293709bc0985729/%C4%B0statistik%20%20%20aral%C4%B1k.pdf>.

Gülçubuk ve Bayaner, (2012), "Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında ve Küçük İşletmeciliğin Yaşamada Kooperatifçiliğin Rolü", 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül 2012, Cilt-2, Konya.

Güngör vd., (2010), Hasan Güngör H., Güngör G., Kiracı M.A., Uğurlu M. "Tekirdağ İli Bağcılığında Küçük İşletmelerin Önemi ve Geliştirme Olanakları", 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül 2012 Konya, Cilt-2.

Güven, (1997), Güven, Sami (1997), "Ekonomik Demokrasi ve Servetin Geniş Kitlelere Yayılmasında Kooperatifçilik Politikası", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa-1997, s:172.

İnan, (2008), İnan İsmail Hakkı, "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", İstanbul Ticaret Odası, Genişletilmiş II. Baskı, Yayın No:2008-73, İstanbul.

kalkinma.gov.tr, (2015), "Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)", <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>, 10.02.2015.

Karaoğlu, (2014), Karaoğlu, Dilşad Kırbaşı, "Uluslararası Bağ ve Şarap Örgütü (OİV) ve AB Üyeliği Bağlamında Türk Şarap Sektörü: Potansiyel Fırsatlar ve Tehditler", <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-bag-ve-sarap->

orgutu-ov-ve-ab-uyeligi-baglaminda-turk-sarap-sektoru-potansiyel-firsatlar-ve-tehditler-tr.mfa, T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi,

Erişim Tarihi: 22 Nisan 2014.

Kiracı, (2013), Kiracı, Mehmet Ali, Tekirdağ Bağcılık araştırma İstasyonu Müdürlüğü, Yayınlanmamış Rapor, Tekirdağ.

malkarasonhaber.com.

(2015), <http://www.malkarasonhaber.com/sarkoy-mursalli-tarimsal-kalkinma-kooperatifi-uzum-suyu-uretimini-8-kat-arttiriyor>, 12.03.2015.

Mülayim, (2013), Ziya Gökalp, Mülayim, "Kooperatifçilik", Güncellenmiş ve Yenilenmiş Yedinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

Şahin vd., (2013), Şahin Ahmet, Miran Bülent, Cankurt Murat, Günden Cihat, "Türkiye'de tarımsal Kooperatiflerin Başarısı ve Memnuniyet Analizi", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 48 (2).

TMKB, (2003), "Avrupa Birliği'nde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yaşamda Kooperatiflerin Rolü", Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Yayınları, Yayın No: 9, Ankara.

Tekirdağ Tarım Raporu, (2009). Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, "Tekirdağ İl Tarım Müdürlüğü 2009 Yılı Raporu", Tekirdağ.

TRGM, (2015), Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Şubat 2015. www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TRGM.pdf, 10.03.2015.

UKKS, (2014), "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150221-12-1.pdf>, 10.03.2015

zmo.org.tr,

(2015), http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=11735&tipi=24&sube=3, "Tekel'in Özelleştirilmesinin Düşündürdükleri", 10.03.2015.

Mursallı Köyü;

Avrupa’da Belli Büyüklükteki Kooperatif Bankalarının 2007-2009 Finansal Kriz Dönemdeki Durumlarının Analiz Edilmesi

Arş.Gör. Cemil ŞENEL

Yrd.Doç.Dr.Abdurrahman OKUR

ÖZET

Küresel finansal kriz sonucu yaşanan banka iflasları; bankacılık sistemine karşı dolayısıyla da küresel finansal sisteme güven kaybı yaşanmasına yol açmıştır. Mevcut finansal sistem sorgulanmaya başlanmış ve sistemde yeni düzenlemeler yapılmasına karar verilmiştir. Mevduat ve yatırım bankalarının iflas etmesiyle başlayan mevcut küresel finansal kriz kooperatif bankacılık sisteminin önemini ortaya koymuştur. Kredi birlikleri şeklinde örgütlenen kooperatif bankaları, üyelerinin ihtiyaçlarını öncelik sırasında başa koyarak, aşırı risk alma durumlarından kaçınmış ve ihtiyatlı davranmışlardır. Böylece kriz zamanında ayakta kalmışlar ve bankacılık faaliyetlerini etkin şekilde sürdürmüşlerdir. Bu araştırmada, Avrupa kooperatif bankalarının kriz dönemindeki performansları analiz edilip, diğer bankalar ile karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Finansal Kriz, Kooperatif Bankaları, Performans Analizi

AN ANALYSIS OF EUROPEAN COOPERATIVE BANKS IN CERTAIN SIZE'S FINANCIAL SITUATION DURING 2007-2009 GLOBAL FINANCIAL CRISIS

Abstract

Bankruptcies experienced by banks as a consequence of the global financial crisis have resulted in a loss of confidence to banking system, as well as the global financial system. Current financial system was questioned and the decision was made to introduce new regulations to the system. Current financial crisis that began after the failures of commercial and investment banks have revealed the significance of the cooperative banking system. Cooperative banks organized as credit unions, placing their members' needs as the highest priority, avoided excessive risk-taking and acted prudently. In this way they survived the crisis and maintained banking operations effectively. In this research, European cooperative banks' performances during the times of crisis will be analyzed and will be compared to the other banks.

Key Words: Global Financial Crisis, Cooperative Bank, Performing Analyze

1. GİRİŞ

Küresel ekonomide büyük değişikliklere yol açan, bütün finansal piyasaları etki altına alan finansal kriz(kriz), ABD'de gayrimenkul piyasasında başlayarak, tüm dünyaya yayılmıştır. Küresel finansal krizden en çok etkilenen, finansal piyasaların başat aktörü bankalardır.

Kriz, finansal piyasaların yeniden düzenlenmesine yönelik birçok kararın alınmasına neden olmuştur. Bu kapsamda yeni yaşanabilecek krizlere karşı hazırlıklı olmak adına çok büyük çapta finansal ve hukuksal reformlar gerçekleştirmişlerdir. Birçok ülkede yapılan müdahaleler banka bilançolarının finansal ve yapısal araçlarla yeniden yapılandırılmasına amaçlamaktadır. Mevduat garantileri bilançoların pasif tarafını, bankalar

arası borçlanmalara getirilen garantiler bankaların borçlanması ve kredilerini olumlu etkilemesini hedeflemiştir(Erdönmez, 2009:89)

Bankacılık sistemini oluşturan önemli öğelerden bir tanesi de, 1800'lü yıllarda Avrupa'da kurulan kooperatif bankalarıdır. Belli bir amacı gerçekleştirmek üzere oluşturulan kooperatiflerin, diğer tüm sektörlerde olduğu gibi finansman ihtiyacı bulunmaktadır. Almanya'da başlayarak tüm dünyaya yayılan kooperatif bankaları günümüzde birçok ülkede ticari bankalarla rekabet edebilen ve hatta diğer bankalardan daha güçlü durumda olan kurumlar haline gelmiştir. Ortaklarına ve müşterilerine evrensel bankacılık hizmeti veren bu bankalar, bir yandan kooperatiflerin finansman sorunlarını çözmekte ve uygun koşullarda krediye erişim imkânı vermekte, diğer yandan da aynı zamanda kooperatifçilik hareketinin gelişmesine katkı sağlamaktadırlar(Güvenç,2014:2).

2007-2009 yılları arasında yaşanan küresel finans kriz kooperatif bankalarını da etkilemiştir. Literatürde bu tür bankaların küresel finansal kriz zamanında performansını değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların hepsinde yaşanan krizin kooperatif bankalarını sınırlı düzeyde etkilediği sonucuna varılmıştır. Groeneveld and Vries tarafından 2009 yılında yapılan çalışmada, krizin başlangıç yıllarında kooperatif bankalarının, diğer bankalara göre daha iyi durumda olduklarını ifade etmişlerdir. 2007-2009 tarihleri arasında yaşanan finansal krizde kooperatif bankalarının sahip oldukları varlıkların büyüklüğünü koruduğunu görülmektedir(Leogrande, 2010:1). Kriz zamanında kooperatif bankalarının diğer bankalara göre daha iyi durumda oldukları ama yine de birtakım olumsuzluklarla karşılaştıkları

görülmektedir(Fontegne and Hardy, 2011, Ory and Lemzeri,2012, NEF, 2012, Groeneveld 2013, ILO, 2013).

Bu çalışma, küresel finansal krizin Avrupa’da faaliyet gösteren kooperatif bankalarına etkisine odaklanmıştır. Avrupa’ da faaliyet gösteren finansal büyüklükler(toplam varlıklar, toplam mevduatlar ve toplam krediler) sıralamada ön plana çıkan ülke kooperatif bankaları ve diğer bankalar çalışma konusunu oluşturmuştur. Bu amaç doğrultusunda, bankaların krizin yaşandığı yıllar öncesindeki ve sonrasındaki yıllarda sahip olduğu varlık, kredi, mevduat tutarları ve sermaye yapıları başlığı altında sürekli sermaye ve sermaye istikrarı çeşitli oranlar yardımıyla karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

2. KOOPERATİF BANKALARI

2.1. Kooperatif Bankları Tanımı ve Tarihçesi

Kooperatifler, bir amacı gerçekleştirmek, üyelerinin karşılıklı yardımlaşma esasına göre işbirliği yaptıkları örgütlenmelerdir. Uluslararası Kooperatifler Birliğinin (ICA) tanımına göre kooperatif; gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin, ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini ve isteklerini birlikte karşılamak için oluşturdukları, demokratik biçimde kendi kendini yöneten ve denetleyen bir girişimdir (Güvenç, 2014: 4).

Kooperatifler ve ortak kuruluşlar olarak adlandırılan yapılar 18. yüzyılın ortalarında doğmuştur. Başka kişi ya da kuruluşlara bağlı olmak ya da bunlar tarafından istismar edilmek yerine, yerel ve müşterek ihtiyaçları

karşılayabilmek için birlikte çalışabileceklerine inanarak, kendi kendilerine yeten hareketler olarak yola çıkmışlardır. Modern kooperatif yapısı, 1844 yılında, daha ucuz yiyecek ve ev eşyaları temin etmek için kaynaklarını birleştiren bir İngiliz pamuk dokumacıları grubu olan Rochdale Öncüleri tarafından geliştirilmiştir(ICA, 2012:5).

Bununla birlikte, Friedrich Wilhelm Raiffeisen 1862’de Almanya Heddesdorf’da dünyanın ilk kredi kooperatifini kurana kadar finansal kooperatiflerin ortaya çıkması gecikmiştir. Avrupalı ticari bankalar Endüstri Devrimi boyunca öncelikli olarak büyük kentli işletmelerin ve zenginlerin ihtiyaçlarını karşılıyordu. Özellikle çiftçiler, esnaflar ve sanatkârlar, küçük girişimciler kendilerini finanse etmekte güçlük yaşıyordu ve bu kişiler tefecilerden yüksek faizlerle kredi almak zorunda kalmaktaydı. Bu durum, kooperatiflerin finansman ve kredi sorunlarını çözüp, zaten gelir düzeyi düşük olan halkın tefecilerin elinden kurtarılması amacıyla kooperatif bankalarının oluşturulmasına neden olmuştur(Güvenç, 2014).

2.2. Kooperatif Bankalarının Gelişimi

Kooperatif bankalarının ilgili literatürde birçok tanımı yapılmıştır. Ülkemizde yapılan çalışmalarda ortak olarak Tayşi(1998) kooperatif bankasını, “ *ekonomik yönden zayıf olanların, yardımlaşma ve dayanışmadan doğan güçle amaçlarına ulaşmak, ekonomik ve sosyal güçlüklerini yenebilmek veya varlıklarını ve birliklerini sürdürebilmek için oluşturdukları örgütlerin ya da üst örgütlerinin, ortaklarına ödünç vermek*

ve kimi zamanda borçlandırma, kefalet, ödeme ve geri ödeme yol ve yöntemlerini bulmak suretiyle kooperatifler ve ortaklarının ödemelerinde kolaylıklar sağlayan yasal bir kurum” şeklinde tanımlamaktadır. Ve Franz C. Helm(1979) tarafından yapılan, “Kooperatif bankaları, ortaklarına işletme sermayesi ve iskonto kredisi vermek, ekonomik gelişmelere ilişkin bilgi verip finansal konularda danışmanlık yapmak dışında, mevduat toplamak, tahvil çıkartmak gibi normal bankacılık işlemlerini de yerine getirirler” tanımı kullanılmıştır.

Kooperatif bankalarının temel kuruluş amaçları, ülkelerin ve sosyal gelişimlerinde önemli bir yere sahip ve kaynak sıkıntısı çeken kooperatiflerin finansal açıdan desteklenmesidir. Kooperatif tanımı ele alındığında kooperatif bankaları, yerel tarım, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerine kredi sağlamak için kurulmuşlardır. Bankanın ortağı olan kooperatiflere, bu bankalar tarafından uzun vadeli ve düşük faizle krediler verilmektedir. Kooperatif bankası köklerini kooperatif hareketinden ve onun bağlı olduğu değerlerinden alan başarılı bir ticari organizasyondur. Bankanın pazarlama stratejisi, kuruluş amacında olduğu gibi büyük bir zamanını kooperatif değerlerinin kuvvetlendirilmesi için çalışmak olarak belirlenmiştir. Kooperatif bankasının organizasyon yapısı incelendiğinde bankanın ticari bankacılık esaslarına uygun olarak hareket ettiği de görülmektedir(Küçükkaplan, 2003).

Kooperatif bankaları ülkeler arasında farklılık gösterse de, temelde mülkiyetin geniş zemine dayanması ve demokratik paylaşımın yüksek olduğu kurumlardır. Kooperatif bankalarının kontrolü basit bir şekilde, bir üyenin bir oya sahip olduğu sisteme dayanır. Böylelikle, diğer ticari bankaların hisse sahipliği oranında oy sayısından ayrılır.

Günümüze gelene kadar kooperatif bankaları, kişisel tasarruf, kredi, ipotekli konut finansman sistemi, küçük ve orta büyüklükteki işletmelere borç verme gibi bireysel bankacılık faaliyetlerine odaklanan, genellikle yerel bazda sahipliği bulunan ve işletilen küçük kuruluşlardı. Bununla birlikte, geçen yüzyıl içerisinde, ticari bankaların birleşmesi ve birbirlerini satın alması sonucu küçük kooperatifler bankaları, büyük ticari bankalarla rekabette zorlanmaya başlamışlardır. Bunun nedeni ise, kooperatif bankalarının büyük ticari bankaların yararlandığı ölçek ekonomisinden yararlanamamış olmalarıdır.

Kooperatif bankaları zaman içinde kendi aralarında, işbirliği yaparak ve belli faaliyetleri birleştirerek, yenilikçi bir yollar geliştirdiler. Diğer ticari bankalarla rekabet edebilecek faaliyet hacimlerine ve yapılarına ulaştılar.

Bu stratejileri neticesinde, Avrupa kooperatif bankalarının büyük çoğunluğu ortak bir yapının parçası olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Bu yapı, sistem ve ürün geliştirme, halkla ilişkiler, pazarlama, risk ve likidite yönetimi, eğitim programları ve lobi faaliyetlerini içeren geniş bir alanda, kendilerinin ölçek ekonomisinden faydalanmalarını sağlayan merkezi bir kuruluş tarafından koordine edilmektedir. Merkezi kuruluş sayesinde, sadece üye bankaların kaynaklara daha uygun maliyetlerle erişimini mümkün hale getirmekle kalmıyor, aynı zamanda, ihtiyatlı risk alma gibi kooperatif prensiplerine bağlılığı sağlayan bir iletişimi, işbirliğini ve müşterek denetimi teşvik etmektedir. Avrupa'da kooperatif bankalarının sahip olduğu büyüklükler Ek-1'de yer alan Tablo 1.'de gösterilmektedir(ICA, 2012:6). Tablo 1.'dei veriler kooperatif bankaların büyüklüğü hakkında bilgi sağlayacaktır.

3. KÜRESEL KRİZ

2007 yılı içerisinde ABD’de başlayan ve bütün dünyaya yayılan Küresel krizin en temel sebebi, ABD gayrimenkul piyasasında verilen kredilerdir. Bunun dışındaki nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Mortgage kredilerinin yapısının bozulması, faiz yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar.

Gelişmiş ülke ekonomilerinin 2000’li yılların başlarında büyüme ivmelerini kaybetmeleri, ülke merkez bankaları tarafından gevşek para politikaları uygulamalarına sebep olmuştur. Bu politikalar, özellikle ABD’de yıllar itibarıyla faiz oranlarının düşük seyretmesine ve likidite bolluğu ile sonuçlanmıştır(Dağgeçen, 2012). Başlangıçta gayrimenkul piyasasında kullanılan kredilerin (mortgage) büyük çoğunluğu “prime mortgage” olarak tanımlanan ve yüksek kalitede müşterilere verilen kredilerdir. Zaman içerisinde bu krediler düşük kalitede müşterilere, “subprime mortgage” krediler adı altında vermeye başlanmıştır.

2008 yılına gelindiğinde bu kredilerin hacmi 1,5 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır(Reinhart ve Rogoff, 2008). ABD’de faizler düşük düzeylerde gerçekleştiğinden, bu kredileri özellikle de subprime mortgage – kullananlar değişken faizli kredileri tercih etmişlerdir. Faizlerin düşük olduğu dönemlerde artan risk iştahıyla kişilerin kredi geçmişlerine bakılmadan verilen krediler, geri ödeyememe sorunlarına sebep olmuştur. Faizlerin yükselmesiyle birlikte temerrütler ve icra yoluyla satışlar artmaya başlamış ve bu durum karmaşık türev araçlarla finansal sisteme yayılarak dalgalanmaya neden olmuştur (Demir ve diğerleri, 2008).

Küresel krizin, dünya genelinde yayılmasında en etkin aktör türev ürünlerdir. Türev ürün, getirisi başka bir menkul kıymetin getirisine bağlı, başka bir deyişle kişilerin ve şirketlerin yaptığı başka işlemler dolayısıyla doğan risklerini alışverişe konu edilmesini sağlayan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler yoluyla mortgage kredisi kullandıranlar, krediyi kullananın ödememe riskini üçüncü kişilere, hedge(korunma) fonlarına devretmişlerdir. Başta sigorta işlevi gören bu fonlar, zaman içerisinde risk unsuru olmuşlardır. Türev ürünler yoluyla dünyada bütün uluslararası işlem yapan bankalar bu riske ortak olmuşlardır. Lehman Brothers'ın sözleşme taahhütlerini yerine getiremeyeceğini ve ABD hükümetinin bu bankayı kurtaramayacaklarını açıklaması küresel krizin başlangıcı kabul edilmiştir(Eğilmez, 2013:67-69).

Küresel kriz ABD'de başlamış olmakla birlikte, gelişmiş ülkeleri etki altına almış ve Kasım 2008 ortalarından itibaren gelişmekte olan ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Birçok gelişmekte olan ülke borsalarında ciddi değer kayıpları olmuş, ulusal paraları değer yitirmiş, ulusal tahvilleri ve hazine bonolarında risk primleri artmış, aynı zamanda bu ülkelere olan doğrudan yabancı yatırım ve banka borçlanmaları önemli oranda düşmüştür. Uluslararası piyasalarda yaşanan gelişmeler karşısında finansal sisteme olan güveninin tekrar artırılması için ABD ve Avrupa'da merkez bankaları ve hükümetleri tarafından çok sayıda önlem alınmış ve trilyon dolarları bulan kurtarma paketleri açıklanmıştır(Erdönmez, 2009:85).

Küresel kriz etkisi en yoğun finansal piyasalar ve bankacılık sektöründe hissedilmiştir. Birçok ülkede bankalar batmış, kurtarma paketleri ile destek sağlanmış ve yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bankacılık sektörünün bir parçası olan kooperatif bankaları da yaşanan

Küresel finans krizden etkilenmiştir. Kriz zamanında bu bankalarının finansal durumları ile yapılan çalışmalar, diğer bankalardan daha iyi durumda olduklarını göstermektedir(Ory and Lemzeri, 2012, Prieg and Greenham, 2012, Groeneveld, 2013, ILO, 2013).

4. KÜRESEL KRİZ VE KOOPERATİF BANKALARI

Kooperatif bankaları ile ilgili kriz öncesi yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Özellikle 1990'lı yıllarda başlayan bu çalışmaların çoğunluğunda diğer bankalarla performansları, sektördeki durumları karşılaştırılmıştır. Bu çalışmalarda, Kooperatif bankalarının ticari ve yatırım bankalarına göre düşük fiyatlı, daha kaliteli kredilere ve daha düşük risk politikalarına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır(Birchall and Hammond Ketilson, 2009, Altunbas, Carbó Valverde and Molyneux, 2003, Iannotta, Nocera and Sironi, 2007, Girardone, Nankervis, Velentza, 2009).

Küresel krizden hemen önce Ayadi ve çalışma arkadaşları tarafından yapılan çalışmada ise, kooperatif bankalarının yatırım bankalarına göre çok az da olsa daha fazla kazanca sahip oldukları ve özkaynak karlılığında daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır(Ayadi ve diğerleri, 2009).

Tablo.2 Kriz Öncesi Kooperatif Bankaları

Ülkeler	Yıllar	Varlıklar(Milyon EURO)	Toplam Mevduatlar	Toplam Krediler
			(%)	(%)
Fransa	2005	1 857	47	53
	2007	2 443	53	45
Hollanda	2005	506	39	23
	2007	571	41	28

Avusturya	2005	210	33	29
	2007	331	36	31
İtalya	2005	492	29	27
	2007	560	34	30
Finlandiya	2005	53	32	31
	2007	66	32	31
Almanya	2005	909	18	12
	2007	995	18	16
Kıbrıs Rum Kesimi	2005	8,4	23	20
	2007	9,7	20	22
Lüksemburg	2005	3,4	10	10
	2007	4,1	10	10
Polonya	2005	8,8	11	9
	2007	13,3	9	7
Macaristan	2005	4,2	12	4
	2007	5.0	9	3
İspanya	2005	81	5	5
	2007	108	5	5
Birleşik Krallık	2005	16,4	1	0.7
	2007	17,3	1	3
Avrupa Toplam	2005	4 174.1	19	15
	2007	5 150.2	21	18

Kaynak: (ILO, 2013:21)

Tablo. 2’de Avrupa’da kooperatif bankacılığının etkin olduğu on iki ülkenin 2005 ve 2007 yıllarındaki önemli finansal istatistikleri gösterilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi bankaların varlıkları bütün ülkelerde artmıştır. Kooperatif bankalarının mevduat payları ise Polonya ve Macaristan’da düşerken, Lüksemburg, Finlandiya ve İspanya’da aynı kalmıştır ve genel eğilim bütün ülkelerde yükseliş yönünde olmuştur.

Küresel kriz sırasında ve sonrasında kooperatif bankacılığın genel durumu hakkında aşağıda yer alan Tablo.3 fikir vermektedir.

Tablo.3: Kriz zamanında ve sonrasında Kooperatif Bankacılığı

Ülkeler	Yıllar	Varlıklar(Milyon EURO)	Toplam Mevduatlar	Toplam Krediler
			(%)	(%)
Fransa	2007	2 443	53	45
	2010	2 671	45*	46

Hollanda	2007	571	41	28
	2010	653	40	29
Avusturya	2007	331	36	31
	2010	320	37	33
İtalya	2007	560	34	30
	2010	662	34	32
Finlandiya	2007	66	32	31
	2010	84	33	33
Almanya	2007	995	18	16
	2010	1 020	19	17
Kıbrıs Rum Kesimi	2007	9,7	20	22
	2010	20	19	20
Luksemburg	2007	4,1	10	10
	2010	5,9	11	11
Polanya	2007	13,3	9	7
	2010	17,6	9	6
Macaristan	2007	5,0	9	3
	2010	5,1	9	3
İspanya	2007	108	5	5
	2010	119	7	5
Birleşik Krallık	2007	42	1	3
	2010	51	5	2
Avrupa Toplam	2007	5 150.2	21	18
	2010	5 647.3	21	19

Kaynak: (ILO, 2013:25)

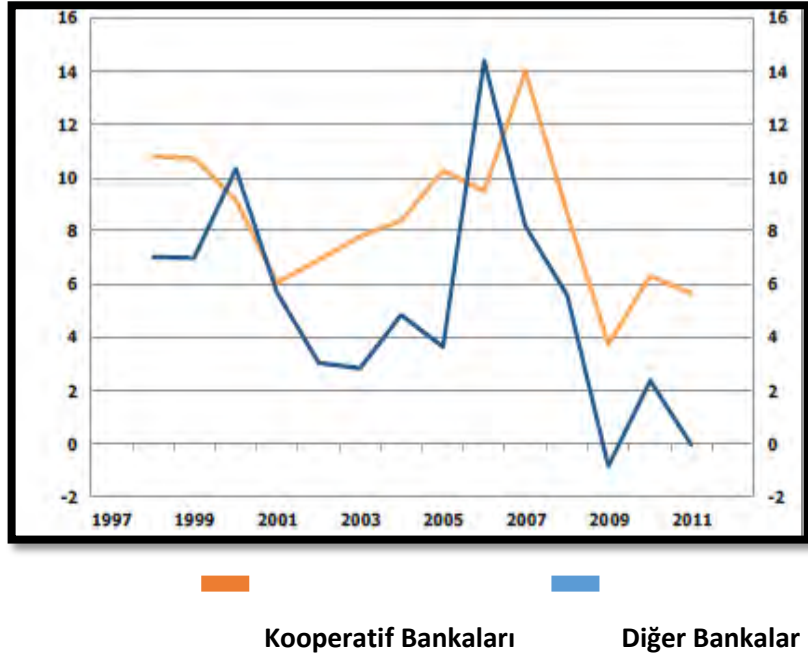
Küresel kriz zamanında Fransa’da faaliyet gösteren kooperatif bankaları varlıklarını ve kullandığı kredi miktarlarını artırmışlardır. * Mevduatlarının azalış göstermesi sebebi 2009 ve 2010 yıllarında mevduat payları ile ilgili bir oran açıklamamış olmalarından kaynaklanmıştır. Tablo 3. ‘te gösterilen oran 2008 yılına aittir.

Küresel kriz yıllarında kooperatif bankalarının varlık tutarları, mevduat ve kredi oranları genelde artmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan Avrupa ülkelerde, sadece Avusturya kooperatif bankalarının varlık tutarında bir azalma görülmüştür. Bu ülkede faaliyet gösteren kooperatif bankaları merkez bankalarından 1 milyar Euro özkaynak desteği almak zorunda kalmıştır. Avusturya’da kooperatif bankalarının krizden etkilenme sebebi, muhafazakâr iş modelinden mi yoksa diğer bankalar gibi karlılık arayan bir hedef gütmemesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı araştırılmaktadır. Tablo 3.’te dikkat çeken husus Birleşik Krallıkta yer kooperatif bankalarının, varlıklarında ve mevduat paylarında görülen artıştır. Bu artışın sebebi, Britanya Bankasının, Britanya Yapı Kooperatifi tarafından satın alınmasından kaynaklanmaktadır.

4.1. Kooperatif Bankalarının Krediler ve Mevduat Tutarlarının Değerlendirilmesi

Küresel Krizin öncesinde ve sonrasında Avrupa Birliğine üye on ülkede faaliyet gösteren kooperatif bankaları ile diğer bankalarının toplam mevduat ve toplam krediler tutarlarının gelişimi Grafik 1. ve Grafik 2.’de incelenmiştir.

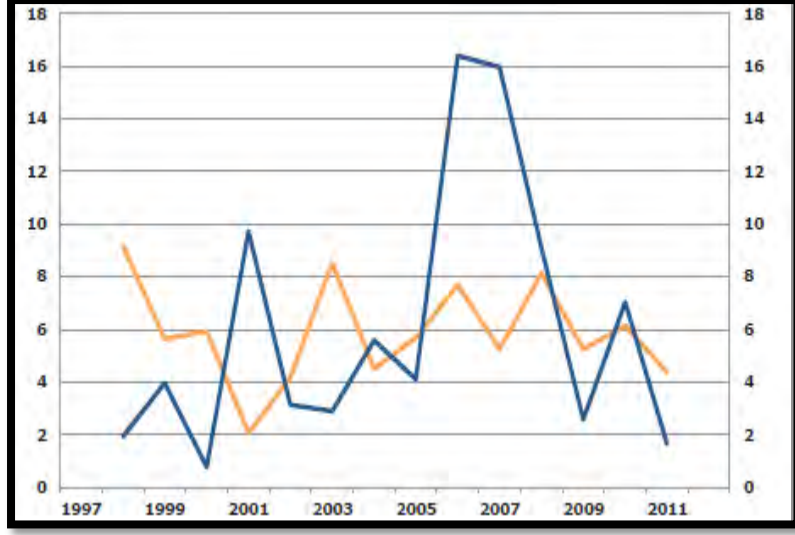
Grafik 1. Kredilerin Yıllara Göre Gelişimi

Kaynak: (Groeneveld, 2014:23)

Grafik 1.'de görüldüğü gibi kooperatif bankaları ve diğer bankaların sahip olduğu toplam kredi tutarları, kriz yıllarında sert düşüş yaşamıştır. Kooperatif bankalarının toplam kredi tutarındaki düşüş, diğer bankalar kadar sert gözükmemektedir.

Grafik 2. Mevduatların Yıllara Göre Gelişimi

■ Kooperatif Bankaları ■ Diğer Bankalar

Kaynak: (Groeneveld, 2014:23)

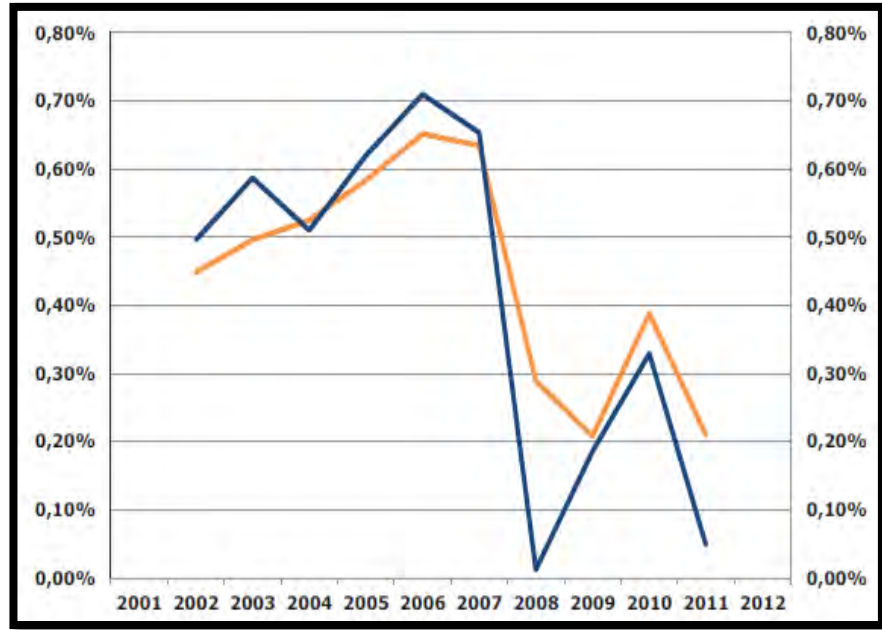
Kooperatif bankalarının sahip olduğu toplam mevduat tutarları küresel kriz öncesinde ve sonrasında dalgalı seyir göstermiştir. Küresel krizin öncesinde diğer bankaların sahip olduğu mevduatlar, 2005 ve 2006 yıllarında hızla yükselmiştir. Kriz yıllarında bu hızlı yükseliş, sert düşüş şeklinde gerçekleşmiştir.

4.2. Kooperatif Bankalarının Sermaye İstikrarı Açısından Değerlendirilmesi

Grafik 3.'te Avrupa birliğinde yer alan on farklı ülkede faaliyet gösteren 15 kooperatif bankası ile diğer bankalarının varlık karlılığının karşılaştırması yer almaktadır.

Varlık karlılığı(ROA), işletmelerin ulaşılmış oldukları büyüklük ile sağladıkları verimin ölçülmesinde kullanılır. Varlık karlılığı işletmelerin edinmiş oldukları tüm varlıkların (yapılan maddi ve finansal yatırımlar dahil olmak üzere) hangi oranda etkin kullanıldığını göstermektedir.

Grafik 3. Varlık Karlılığı (Return On Assets)

■ Kooperatif Bankaları

■ Diğer Bankalar

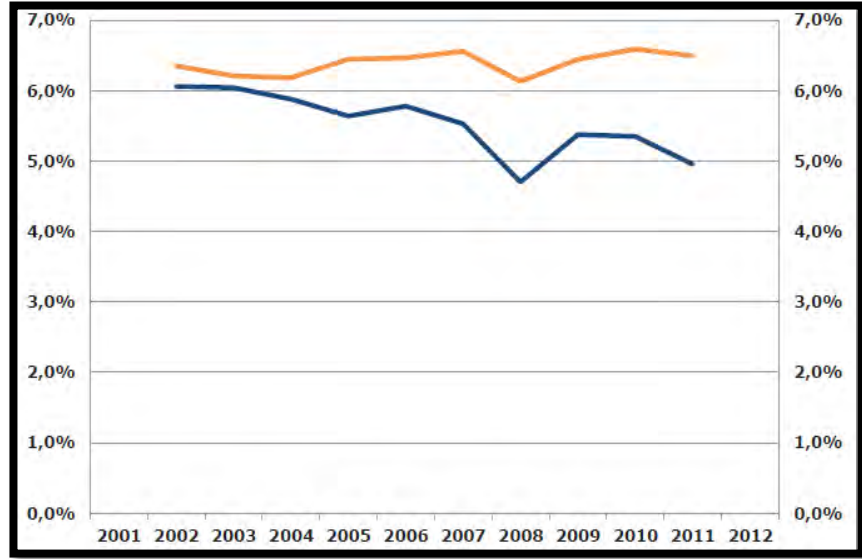
Kaynak: (Groeneveld, 2014:29)

Varlık karlılığı, kooperatif bankaları ve diğer bankacılık sektörü için, paralel şekilde gerçekleşmiştir. 2000 'li yılların başındaki yükseliş trendi, küresel finansal krizin yaşandığı yıllarda her iki bankacılık türü için keskin bir düşüşle sonlanmıştır. Bu keskin düşüşün sebebi, bankacılık sektörü üzerinde krizin etkisinin çok büyük olduğunu göstermektedir. Küresel krizden etkisinin azaldığı yıllarda tekrar yükseliş gösteren varlık karlılığı, 2011 yılında tekrar düşüşe geçmiştir. Varlık karlılığın eski seviyelerine dönmesi beklenmemektedir. Bunun başlıca sebebi reel ekonomi ile istenen iyileşmelerinin gerçekleşmemesidir.

Özkaynaklar/Toplam Varlıklar oranı, işletmenin kaynaklarının yüzde kaçının işletmenin sahipleri tarafından sağlandığını gösterir. Öz kaynak oranı olarak da adlandırılan bu oran, özellikle uzun vadeli kredi kullandıran kreditorler için işletmenin finansal gücünü gösterir.

Özkaynak tutarlarının yüksek olması bankalar için her zaman risk yapısını artırmıştır. Özellikle Küresel krizin başlamasından önce kooperatif bankaları fazla üretken olmayan bu kaynaklara sahip olduğu için eleştirilmişlerdir. Küresel kriz ile beraber yapılan düzenlemeler, kooperatif bankalarının bu konudaki politikalarının haklılığı ortaya çıkarmıştır. Küresel kriz ve çıkış yıllarında yapılan devlet yardımları ile özkaynak iyileştirmeleri sayesinde diğer bankaların bu oranlarında artış gözlenmiştir. 2011 yılı itibari ile tekrar düşme eğilimine girmiştir.

Grafik 4. Özkaynaklar / Toplam Varlıklar Oranı

■ Kooperatif Bankaları

■ Diğer Bankalar

Kaynak: (Groeneveld, 2014:28)

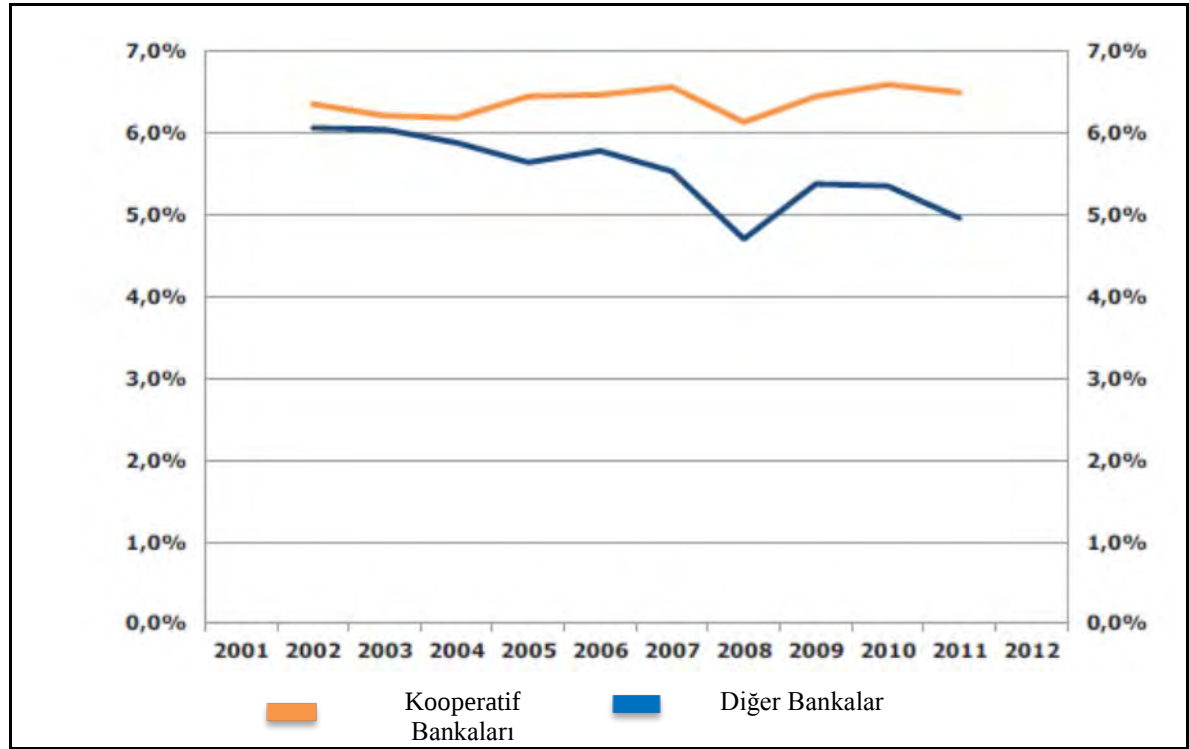
4.3. Kooperatif Bankalarının Sürekli Sermaye Açısından Değerlendirilmesi

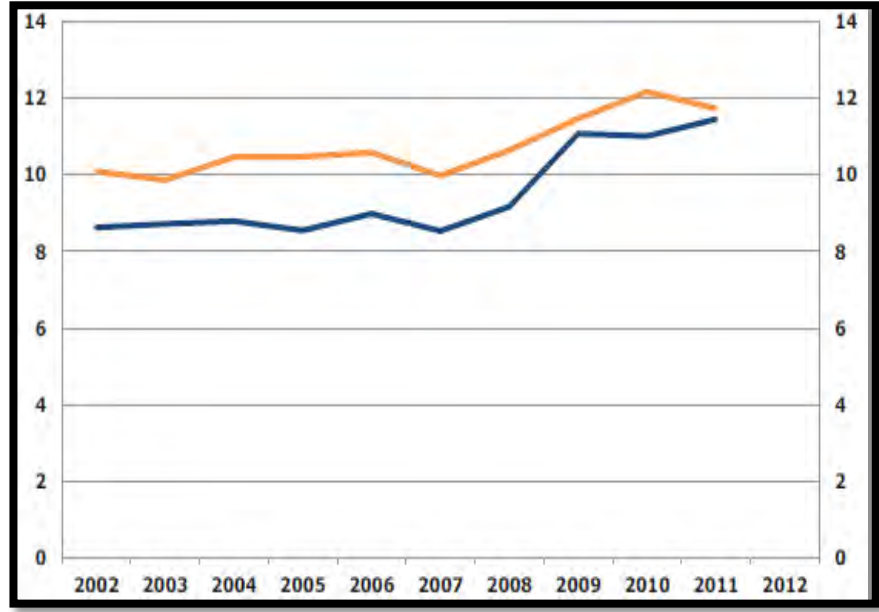
Basel kriterlerine göre banka sermayeleri üç katmana ayrılmıştır. Bunlardan birincisi, bankanın ana sermayesi oluşturan Tier 1'dir. Diğerleri Tier 2 (Katkı Sermaye) ve Tier 1 ve Tier 2 sermayelerin karışımından oluşan Tier 3'tür. Tier 1, ödenmiş sermaye, dağıtılmamış kar ve yedek akçelerden oluşur. Tier 1 oranı ise, bankaların finansal güçlerini kıyaslamada en sık kullanılan orandır. Oranın bulunabilmesi için ana sermayenin

hesaplanmasından sonra, risk ağırlıklı varlıkların toplam değerinin bulunması gerekmektedir.

Grafik 5.'te Tier 1 oranı ile kooperatif bankalarının ve diğer bankaların ana sermayeleri ile riske konu varlıklar arasındaki ilişki incelenmiştir.

Grafik 5. : Tier 1 Oranı

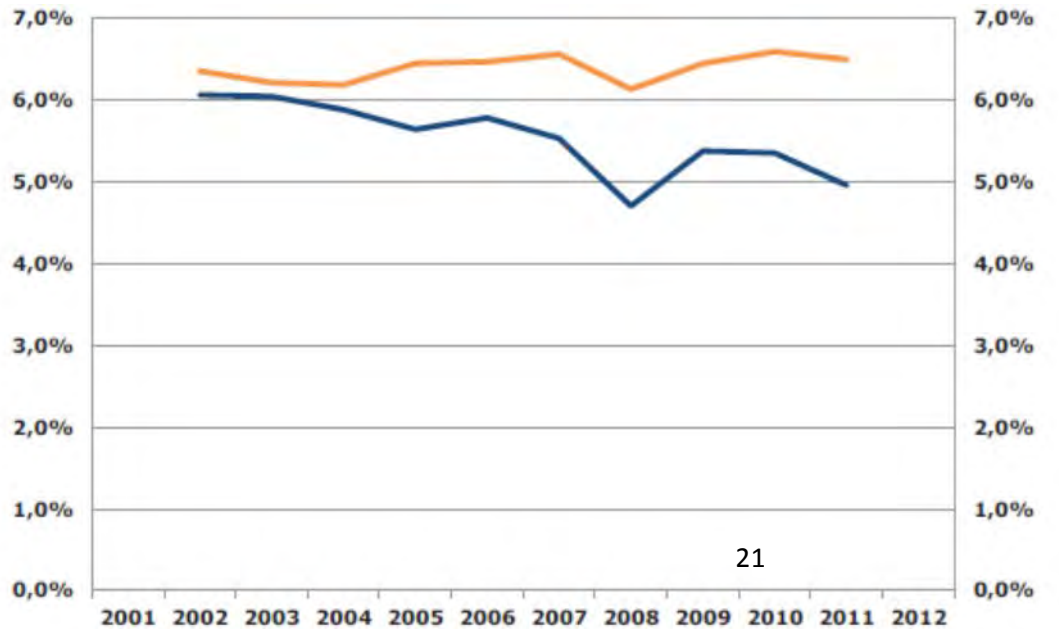

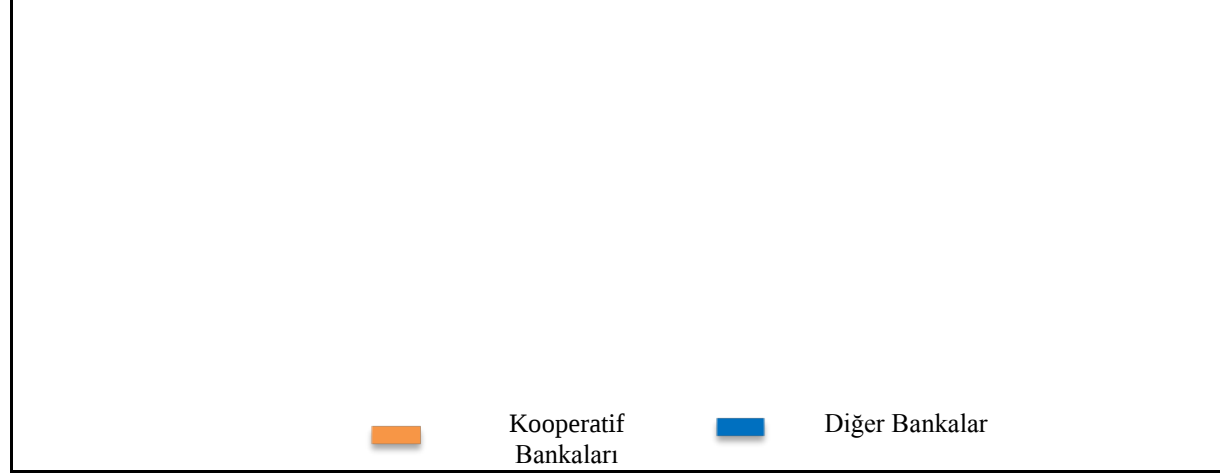

■ Kooperatif Bankaları ■ Diğer Bankalar

Kaynak: (Groeneveld, 2014:25)

Küresel kriz yıllarına girerken, Avrupa kooperatif bankalarının Tier 1 oranları diğer bankalara göre daha kuvvetli gözükmemektedir. Kooperatif bankaları krizden çıkış yılı kabul edilen 2010 yılında bu oranlarını kuvvetlendirmeye devam etmişlerdir. Diğer bankalarında 2008 ve 2009 yıllarında bu oranlarını iyileştirdikleri görülmektedir. Bu iyileştirmenin devlet tarafından yapılan yardımlar sayesinde olduğu bilinmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel Finansal Krizin etkisi en çok finansal piyasaların en önemli kurumlarından bankalar tarafından hissedilmiştir. Bu süreçte bankalar ile ilgili birçok yapısal düzenlemeler yapılmış ve merkez bankaları tarafından özkaynak desteği sağlanmıştır. Bankacılık sektörünün bir parçası olan kooperatif bankaları da bu zorlu süreci tecrübe etmişlerdir.

Bu çalışmada, kooperatif bankaları ve 2007 yılında ABD’de başlayıp dünya’ya yayılan küresel finansal kriz hakkında genel bilgiler verilerek, Küresel finansal kriz zamanında belli başlı kooperatif bankalarının finansal durumları, bankacılık sektöründe diğer bankalar ile karşılaştırılarak incelenmiştir. Avrupa’ da faaliyet gösteren finansal büyüklükleri(toplam varlıklar, toplam mevduatlar ve toplam krediler) sıralamada ön plana çıkan ülke kooperatif bankaları ve diğer bankalar çalışma konusu oluşturmuştur. Çalışma, bu konuda yayımlanan ve kamuya açıklanan finansal tablo, raporlar ve makalelerde yer alan bilgiler ışığında yürütülmüştür.

Çalışmamız kapsamında yer alan kooperatif bankalarının sahip olduğu ve bankacılık sektörünün performanslarının değerlendirilmesinde önemli görülen finansal büyüklükler ve sermaye yapısı ile ilgili oranlar ele alınmıştır. Çalışmamızda bankaların toplam varlık, toplam mevduat, toplam kredi tutarları finansal büyüklük olarak incelenmiştir. Bankaların sermaye yapıları; sürekli sermaye ve sermaye istikrarı başlığı altında; Varlık karlılığı, Özkaynaklar/ Toplam Varlık ve Tier 1 oranları kullanılarak incelenmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen veriler sonucu, kooperatif bankalarının küresel finansal krizden ticari ve yatırım bankaları kadar etkilenmediği görülmektedir. Kooperatif bankalarının toplam varlık, toplam mevduat, toplam kredi tutarları kriz sırasında ve sonrası görünümü ülke bazında azalmalar olsa da genel olarak artmıştır. Sermaye istikrarı başlığı altında, varlık karlılığı açısından kooperatif bankaları ve diğer bankaların performanslarına bakıldığında küresel kriz zamanı sert düşüşler yaşanmıştır. Bu düşüşler krizin en somut etkisini göstermekler birlikte kriz sonrası bu oranın eski seviyesine gelmemesi genel olarak ekonomide beklenen gerçekleşmediğine bağlanmaktadır. Bankaların ana sermayesini gösteren Tier 1 oranı incelendiğinde kooperatif bankalarının, kriz öncesinde diğer bankalara göre daha yüksek ana sermayeye sahip olduğu ve kriz sonrası bu istikrarını devam ettirdiği görülmektedir.

Bu çalışma Avrupa’da belli finansal büyüklüğe sahip kooperatif bankaları ile aynı ülkede faaliyet gösteren ticari bankaların finansal verilerine dayanılarak yapılmıştır. Bu verilerin değerlendirilmesi ile kooperatif bankalarının, ticari bankalara göre 2007-2009 yıllarında

yaşanan küresel finansal krize daha dayanıklı ve hazırlıklı oldukları sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

Altunbas Y., S. Carbo Valverde and P. Molyneux. (2003). Ownership and performance in European and US banking – A comparison of commercial, cooperative and savings banks, Fundación de las Cajas de Ahorros Working Paper No. 180/2003.

Ayadi, R., E. Arbak, S. Carbó Valverde, F. Rodriguez Fernandez and R.H. Schmidt. (2009). Investigating Diversity in the Banking Sector in Europe: The Performance and Role of Savings Banks (Brussels, Centre for European Policy Studies).

Birchall, Johnston(2013), Resilience in a downturn: The power of financial cooperatives, (Geneva, ILO).

Birchall, J. and Hammond Ketilson, L. (2009). Resilience of the Cooperative Business Model in times of crisis (Geneva, ILO).

Dağgeçen, Ali Can (2012). Küresel Finansal Kriz Öncesi Ve Sonrasında Gelişmekte Olan Ülke Döviz Kurları Arasındaki İlişki, TCMB Uzman Yeterlilik Tezi, Ankara.

Demir F. ve Diğerleri (2008), ABD Mortgage Krizi, BDDK yayını, Çalışma Tebliği, 3, Ağustos.

- Erdönmez, Pelin Ataman (2009).** Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi, Bankacılar Dergisi, Sayı 68, syf 85. 2009.
- Eğilmez, Mahfi(2013),** Küresel Finansal Kriz Piyasa Sisteminin Eleştirisi, Remzi Kitabevi, 9.Basım, İstanbul.
- Girardone, G, J Nankervis, E-F Velentza. (2009).** ‘Efficiency, ownership and financial structure in European banking: a cross-country comparison’, Managerial Finance, 35.3, 227-245.
- Groeneveld, Hans and Vries, Bouke de,(2009).** European co-operative banks: First lessons of the subprime crisis, International Journal Of Co-Operative Management Volume 4, Number 2, September, page 8.
- Groeneveld, Hans(2011)** Cooperative Banking and Ethics; Pat, Present and Future EthicalPerspective 18, No:4, 491-514.
- Groeneveld, Hans(2013)** .Cooperative Banks And The Real Economy: A Long-Standing And Close Connection, ICA Report, page 23-30.
- Groeneveld, Hans(2014)** Features, Facts And Figures Of European Cooperative Banking Groups Over Recent Business Cycles, Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity, Publication date: 17 June 2014 | Vol.3, Issue 1 (2014) 11-33.
- Helm, F. C. (1979).** *Kooperatif İşletme Ekonomisi*. Çev.: İlhan CEMALCILAR, Eskişehir İ.İ.T.A Yayını.Yayın No: 150/92,Eskişehir.
- Iannotta, G., G. Nocera and A. Sironi. (2007).** ‘Ownership Structure, Risk and Performance in the European Banking Industry’, *Journal of Banking and Finance*, Vol. 31, No. 7, pp. 2127-2149.
- International Cooperative Alliance (2012).** The Rochdale Pioneers [webpage]. Retrieved from <http://2012.coop/en/co-op-movement/rochdale-pioneers> Erişim tarihi: 05.02.2015

Küçük Kaplan, İ. (2012). Kooperatiflerin Finansman Sorununun Çözümü İçin Kooperatifler Bankası Modeli. *Karınca Dergisi*, 901, 25-32.

Leogrande, Angelo (2010). Cooperative Banks Vs Financial Crisis: An Application Of The Stv Vs. Shv Debate, https://www.academia.edu/8404544/Cooperative_Banks_vs_Financial_Crisis Erişim Tarihi: 07.02.2015

Lydia Prieg and Tony Greenham, (2012). Cooperative Banks: International Evidence, The New Economics Foundation.

ORY, Jean-Noel and LEMZERI, Yasmina (2012) Efficiency And Hybridization In Cooperative Banking: The French Case, *Annals of Public and Cooperative Economics* 83:2 2012 pp. 215–250.

Tayşi, İ. (1998). *Kooperatifler Bankası Kurulabilir mi?* Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi, 1998.

Ek. 1: Tablo 1.

Avrupa Ülkeleri	Varlıklar	Mevduatlar	Krediler	Vergi sonrası Kar	Özkaynaklar	Kaldıraç Oranı	ROA (%)	Sermaye Oranı	Müşteri Sayısı	Mevduat Payı	Kredi Payı	Mortgage Pazar payı (%)
Austria												
Österreichische	281,609	173,263	191,070	746	19,089	566	026	8 (T1)	3,600,000	30	273	n.a.
Österreichischer	40,602	24,900	29,469	5	2,965	73	001	1.564	900,000	7	61	1.118
Bulgaria												
Central Co-operative	1,915	1,724	856	5	182	951	03	1.499	1,474,650	527	295	07
Cyprus												
Co-operative Central	15,209	13,477	13,252	-1,698	1,207	8	-112	136	600,000	287	239	321
Denmark												
Nykredit *	189,994	8,736	152,359	224	7,870	41	012	189	1,093,000	52	31	43
Finland												
OP Cooperative,	100,991	47,333	68,087	665	7,724	68	066	14.3	4,252,000	368	346	378
France												
Crédit Agricole *	1,706,32	648,032	708,452	5,136	78,000	n.a.	n.a.	163	49,000,00	233	209	n.a.
Crédit Mutuel *	658,618	259,022	351,200	2,651	40,200	56	04	14.5	30,400,00	15	172	198
BPCE *	1,123,52	401,000	367,000	2,669	51,000	n.a.	023	13 (T1)	36,000,00	22	21	n.a.
Germany												
BVR *	1,080,56	693,191	648,470	6,862	79,386	n.a.	064	11.4	>30,000,0	206	191	21.3(D)
Greece												
Association of	3,158	2,590	2,881	-57	367	1.163	-182	87	385,571	111	08	n.a.
Hungary												
National Federation of	6,386	4,366	2,707	n.a.	n.a.	n.a.	047	707	1,150,000	869	444	n.a.
Italy												
Associazione	460,000	435,000	392,000	-503	63,220	137	-011	10.1	12,300,00	25	264	21
FEDERCASSE *	206,289	159,500	136,000	2	20,000	n.a.	0	154	6,000,000	74	71	91
Lithuania												
Lithuanian Central	477	403	265	-12	39	82	-244	217	2,656	293	179	043
Luxembourg												
Banque Raiffeisen	6,354	5,237	4,809	18	292	5	03	107	100,000	17	13	13
Netherlands												
Rabobank Nederland *	674,139	329,400	438,975	2,012	40,037	48	03	16.6	10,000,00	38	n.a.	26
Poland												
National Union of Co-	31,195	18,971	15,422	146	2,716 (1)	n.a.	0.8 (1)	14.3	n.a.	9.8(1)	6.3(1)	1.62(1)
Portugal												
Crédito Agrícola *	12,969	10,210	8,199	2	1,106	85	001	11.9	1,220,075	63	36	21
Romania												
Creditcoop	199	134	132	n.a.	n.a.	n.a.	042	22	919,467	n.a.	n.a.	n.a.
Slovenia												
Deželna Banka	856	646	530	-17	45	n.a.	-227	983	85,000	234	222	n.a.
Spain												
Unión Nacional de	135,019	93,778	87,734	352	9,426	698	026	6	10,713,54	697	621	n.a.
Sweden												
Landshypotek	9,105	251	7,084	24	481	528	026	27.77	70,000	05	20	23
United Kingdom												
Kooperatif Bankaları	52,093	39,615	21,100	898 (D)	2,134	24	1.72	7.2 (T1)	4,700,000	22	18	2
Kredi Birlikleri	389,800	281,400	286,500	780	15,700	n.a.	020	n.a.	n.a.	191	n.a.	187
Toplam	7,187,38	3,652,179	3,934,553						204,965,9			

Kırsal Kalkınmanın Anahtarı: Kooperatifler

Çetin Baver Salman, Antalya Ticaret Borsası, cetin@antalyaborsa.org.tr

Prof. Dr. Ahmet Bayaner, Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
abayaner@akdeniz.edu.tr

Prof. Dr. Bülent Gülçubuk, Ankara Üniversitesi, ZF, Tarım Ekonomisi
Bölümü, gulcubuk@ankara.agri.edu.tr

Özet: Kooperatifçilik kırsal kalkınma için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Kooperatiflerin faaliyet alanında olan ürünlerin üretiminde gerekli girdi temininde, ürünlerin pazarlama kanallarının kooperatif ortakları lehine düzenlenmesi, araçların ortadan kaldırılması, yöreye özgü ürünlerin markalaştırılması, coğrafi işaretlerinin alınması ve örnek kooperatiflerin yaygınlaştırılmasına yönelik yapılacak çalışmalar kırsal kalkınma açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada kooperatifçiliğin kırsal kalkınmaya katkıları dünya ve Türkiye örnekleriyle irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kooperatifçilik, kırsal kalkınma.

Key to the Rural Development: Cooperatives

Abstract: Cooperatives play a major role in rural development by providing necessary inputs, improving the marketing channels, reducing the number of intermediaries, creating brand, approving geographic identification and increasing the number of successful cooperatives. The purpose of this study is therefore to explore the relationship between the cooperative form of organization and the rural development.

Keywords: Cooperatives, Rural development,

Giriş

Kırsalın literatürde geniş ve dar kapsamlı, farklı ve çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Kırsalın, her alanında topyekün bir yükseliş olarak da tanımlanan ve amacı bu topyekün yükselişi eşit ve dengeli hale getirmek olan kırsal kalkınma, ülkelerin ve birçok uluslararası kuruluşun plan ve programlarında yer almış bir hedef olarak yoğun kaynak transferiyle beslenen politikaların ortaya konulmasına neden olmuştur. Ülkeler, tarım sektörünü desteklemek üzere kırsal alanda gelişmeye özel önem vermektedirler. Dolayısıyla, ülkeler aynı zamanda kırsal kalkınmaya dönük olarak kırsalın en önemli ekonomik faaliyeti olarak tarımı öncelemişlerdir (Bayaner vd 2015).

Kırsal alanda yoksulluğu gidermede kooperatifçilik önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Üreticinin örgütlenmesi ve özellikle pazarda etkin bir konuma gelebilmesinde en önemli araç, tüm gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi kooperatiflerdir. Türkiye gibi tarım işletmeleri küçük ölçekli olan ülkelerde üreticiler ancak, kooperatifler aracılığıyla modern ve ekonomik ölçekli tarım yapabilirler. Küçük işletmelerin kooperatif biçiminde örgütlenmesi ile her türlü bilgi ve deneyim alışverişi ile iletişim ve etkileşim yoluyla yenilik ve gelişmeleri izlemesi, girdileri daha ucuza ve zamanında temin etmesi, piyasada daha etkin duruma gelmesi, sesini yükseltebilmesi, kamuoyu yaratma ve baskı grubu oluşturmaları da sağlanabilir (Gülçubuk ve Bayaner, 2012). Kırsal alanda ve küçük işletmeciliğin sürdürülebilir bir biçimde varlığını devam ettirebilmesi ve kalkınmayı sağlama açısından önemli bir araç olarak kabul gören kooperatif örgütlenmesi üzerinde durulacak ve konu ile ilgili olarak Türkiye’den ve dünyadan uygulamalara yer verilecektir.

Kırsal Kalkınma Programları

Kırsal ile iç içe olan yegâne sektör tarımdır. Hangi ekonomik sisteme sahip olursa olsun, ülkeler tarım sektörünü desteklemeye devam etmişlerdir. Kırsal ile bağlantısından dolayı tarım destekleri, kırsal kalkınma açısından önem arz etmektedir ve kırsala dönük tüm program, proje ve transferler tarım temelli yürütülmektedir. Ormanlık ile birlikte ekilebilir araziler, alanlarımızın büyük bir kısmını kapladığından, kırsal ekonominin temel dayanağı olmuştur. Tarım, sürdürülebilir kalkınmanın da temelini oluşturulmaktadır.

Yakın geçmişte üretici örgütleri kırsal kalkınma ve üreticilerin kendi girişimlerini gerçekleştirmek için önemli bir gündem kaynağı idi. Fakat kırsalın sorunları bu paradigma ile çözülememiştir. Bunda özellikle kırsal yoksulluk belirleyici olmaktadır. Kooperatiflere kalkınma konusundaki kolaylaştırıcı ve canlandırıcı bakış açısı sık sık tartışılmakla birlikte, gelişmeler kooperatiflerin küçük ve orta ölçekli işletmeler için hala en uygun yapılanmalar olduğunu ortaya koymuştu (Gülçubuk, 1997; Gülçubuk ve Aluftekin, 2004). Kooperatiflerin yanı sıra Türkiye'de bazıları kooperatiflerle içi içe olmak üzere başka kırsal kalkınma politikaları da izlenmektedir. Bunlar aşağıda özetlenmiştir.

Türkiye, Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda ortaya konulan Kalkınma Planları ile Türkiye'de topyekün kalkınma girişimini en yüksek politika olarak kabul etmiştir. Orman ve Su İşleri Bakanlığı ormanlık alanlardaki kalkınma kooperatifleri ve köylülere hibe ve düşük faizli yatırım ve işletme kredileri sağlamaktadır. Ziraat Bankası, Halk Bankası, Denizbank, Şekerbank ve Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) kırsal alanlarda tarım sektörü için başlıca kredi tedarikçileridir. Ziraat Bankası ve TKK uygulamalarından doğan sübvansiyon Hazine Müsteşarlığı tarafından karşılanmaktadır.

İçişleri Bakanlığınca Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES) ile köylerin altyapısını oluşturmakta ve iyileştirmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı önemli bir ayağı kooperatifler aracılığıyla yürütülen ve yoksullukla mücadele kapsamında, ekonomik ve sosyal yoksulluk içinde bulunan kişi ve ailelerin gelir seviyelerini yükseltmeyi, istihdamı artırmayı, tarımsal ürünleri mahallinde değerlendirmeyi ve pazarlamayı sağlayarak kırsal kalkınmaya katkıda bulunan Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesini uygulamıştır (SYDGM, 2008).

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, yasalarla verilmiş görevleri gereği kırsal kalkınmayı, diğer kurumlara kıyasla daha fazla öncelemektedir. Bu anlamda Bakanlık, farklı birimleri tarafından değişik program ve projeler kapsamında kırsal kalkınmaya kaynak transfer etmektedir. Söz konusu kaynakların transferinde kooperatifler de ara birim olarak kullanılmaktadır.

Kooperatifler ve Kırsal Kalkınma

Kooperatifler küçük ve bağımsız bireylerin güvenle, iş kolaylaştırmayla, amaç birliğiyle, demokratik birliktelikle ve adil paylaşım ile büyük bir örgüt oluşturma girişimidir. Bireylerin tek başına çözemedikleri ekonomik ve sosyal sorunları bir araya gelerek ortaklaşa çözümlemeyi hedefledikleri yapılardır. Bu yapının tarımsal anlamda ana hedefleri ortaklarına ucuz girdi temin etmek ve ürünlerin gerek pazarlanması, gerek satışı konusunda zaman içerisinde profesyonelleşerek bulunduğu yöre, il, ülke ve hatta dış pazarlarda güçlü bir yapıya bürünerek üreticilerin hak ettiği maddi kazancı sağlamasına yönelik çalışmalar yapmaktır. Kooperatif yapısı aslında küçüklerin ve bireysel olarak zayıfların birlikte hareketiyle güçlenmesini temel almaktadır.

Türkiye tarımı ekonomik bir sektör olmaktan çok, sosyal bir sektör olma özelliğini taşımaktadır. Nüfusunun Hala % 20'den fazlası tarım sektöründe istihdam edildiği Türkiye'de, tarım GSMH 'dan ancak %8'luk bir pay alabilmektedir. Ekonomik olarak düşük katma değerli bir sektörün ekonomik prensipler çerçevesinde işlev kazanması, ülke yönetiminde ve demokratik yapılanmadaki ağırlığını koyması ancak küçük üreticileri de kapsayacak bir kooperatif örgütlenmesi/örgütlenmeleri yoluyla olacaktır. Bu nedenle, Türkiye tarımı ve kırsal alanı konusunda yapılacak tüm değerlendirmeler, bu kesimin üstlendiği sosyo-ekonomik misyondan ötürü, aynı zamanda ülke ekonomisinin ve demokratikleşmesinin sorgulanması anlamını da taşımaktadır. Bu ise küçük üreticilerin yoksulluğu azaltılabilmesinde karar alma ve ortak davranma süreçlerine katılımını gerektirir. Burada ise kooperatif örgütlenmesi kaçınılmaz hale geliyor. Bu kırsal alanda giderek derinleşen yoksulluk sorununun da çözümüne önemli katkı sağlayıcı bir paradigma olacaktır.

Türkiye'de bulunan yaklaşık üç milyon tarım işletmelerine hem bitkisel üretim hem de hayvancılık faaliyetleri açısından bakıldığında küçük ölçekli işletmelerin egemen durumda olduğu görülmektedir. Büyükbaş hayvana sahip işletmelerin yaklaşık %90'ına yakını 10 veya daha az sayıda hayvana sahiptir. Küçükbaş hayvancılıkta ise durum daha da belirgindir. Çünkü işletmelerin yaklaşık %75'inde küçükbaş hayvan bulunmamaktadır. Küçükbaş hayvan sahibi olan işletmelerin ise %90'ı 25'den daha az sayıda küçükbaş hayvana sahiptir. Bitkisel üretimden elde edilen gelirin düşüklüğünün yanı sıra hayvan sayısının da az olması kırsal alanda küçük işletmelerde yoksulluk sorununun temel dayanaklarından

birisini oluşturmaktadır. Son yıllarda kırsalda giderek artan yoksulluk oranının önemli bir nedenini bu küçük işletmecilik oluşturmaktadır. Kırsal alanda yoksulluğu gidermede kooperatifçilik önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Üreticinin örgütlenmesi ve özellikle pazarda etkin bir konuma gelebilmesinde en önemli araç, tüm gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi kooperatiflerdir. Türkiye gibi tarım işletmeleri küçük ölçekli olan ülkelerde üreticiler ancak, kooperatifler aracılığıyla modern ve ekonomik ölçekli tarım yapabilirler. Küçük işletmelerin kooperatif biçiminde örgütlenmesi ile her türlü bilgi ve deneyim alışverişi ile iletişim ve etkileşim yoluyla yenilik ve gelişmeleri izlemesi, girdileri daha ucuza ve zamanında temin etmesi, piyasada daha etkin duruma gelmesi, sesini yükseltebilmesi, kamuoyu yaratma ve baskı grubu oluşturması da sağlanabilir (Gülçubuk ve Bayaner, 2012).

Kooperatifler aşağıdaki özelliklerinden dolayı sürdürülebilir kalkınma için uygun kurumsal araçlar olarak görülmektedir (Gertler, 2001).

- a) Kooperatifler rutin olarak çok yönlü ekonomik, sosyal ve ekolojik amaçları birbirine entegre ederler,
- b) Kooperatifler sürdürülebilir kalkınma açısından elzem olan işbirliği ve birlikte hareket için uygun pratik araçlardır.
- c) Toplulukların birbirine bağlılıkları ve kısa dönem kar beklentilerinin zayıf olduğu dikkate alınınca, kooperatifler uzun dönem planlama yapabilme kapasitesine sahiptirler.
- d) Kooperatifler bölgesel ekonomiyi istikrara kavuşmasında yardımcı olurlar ve daha fazla yatırım yapılması ortamını hazırlarlar.
- e) Kooperatifler sürdürülebilir kalkınmanın yararlarını ve maliyetlerini eşit bir şekilde paylaşılmasını sağlarlar ve eşitsizliği azaltırlar.
- f) Kooperatifler marjinal grupları güçlendirirler ve ekonomik demokrasiyi teşvik ederler.
- g) Kooperatifler kamu ve özel sektör ve ülkesel ve bölgesel işbirliklerinin realize edilmesini sağlarlar.
- h) Sürdürülebilir kalkınma bilgi ve yönetim yoğun bir olgudur. Kooperatifler iletişim ve eğitim konularında kapasiteli kuruluşlardır.
- i) Kooperatifler çevre, kadının özgürleşmesi, demokrasi, kalkınma alternatifleri, yoksulluk ve küreselleşmeye direnme konularına vurgu yapan diğer çağdaş sosyal hareketler ile kuvvetli bağlara sahiptirler.

Bu anlamda kooperatifçilik; ülkemiz tarım arazilerinin yapısına, örf, adet ve geleneklerimizde olan birlikte hareket etme ve tek başına kazanmak yerine, birlikte çalışarak daha fazla kazanç sağlamaya ve bunu hakça

üleştirilmeye yönelik özelliklerimize uygundur. Kırsal alanda tarım dışı gelir kaynaklarının az olmasının yanı sıra bitkisel üretimden elde edilen gelirin düşüklüğü tarımsal ekonomide istikrarsızlığa neden olmaktadır. Yine hayvan sayısının az olması küçük işletmelerde yoksulluk sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu yoksullar aynı zamanda toplumun en görünmez ve dağınık yoksul kesimini oluşturmaktadır. Kırsal yoksulluğu gidermede örgütlenme ve bunun özelinde de kooperatifçilik önemli bir araç olarak kabul edilmiş olsa da kooperatifçilik ülkemiz tarım sektöründe etkin olarak kullanılamamıştır. Zira Türkiye gibi tarım işletmeleri küçük olan ülkelerde üreticiler ancak, kooperatifler aracılığıyla modern ve ekonomik ölçekli tarım yapabilirler. Belirtilen tüm nedenler ülkemizdeki tarımsal kooperatif yapının henüz tam teşekküllü anlamda gelişimini tamamlayamamış ve ortaklarına yeterli fayda sağlayamayacak düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kooperatiflerin faaliyet alanında olan ürün veya ürünlerin pazarlama kanallarının kooperatif ortakları lehine düzenlenmesi, aracılardan ortadan kaldırılması, yöreye özgü ürünlerin markalaştırılması, coğrafi işaretlerinin alınması ve örnek kooperatiflerin yaygınlaştırılmasına yönelik yapılacak çalışmalar kırsal kalkınma açısından büyük bir öneme sahiptir.

Dünyada Kooperatifler ve Kırsal Kalkınma Örnekleri

Dünyada kooperatif ve kırsal kalkınma ilişkisini incelemiş birçok araştırma bulunmaktadır. Başarısızlıkları ve zayıf yanları olsa da Hindistan Anand Pattern süt kooperatifleri üretici fiyatları, süt üretimi ve sorumlu oldukları yörelerde sosyal ve ekonomik kalkınmayı ve toplam yekun ülkenin süt ve süt ürünlerinde kendine yeterliliğini sağlamışlar ve gelişme adına çok kuvvetli bir temel oluşturmuşlardır. Benzer şekilde, şeker kooperatifleri de yine hem üreticilerinin sosyal ve ekonomik kalkınmasında hem de kırsalın kalkınmasında önemli rol oynamış, diğer şeker kooperatiflerine tarımsal işleme ve pazarlama konusunda model oluşturmuşlardır (Singh ve Pundir, 2000).

Gıda sanayine yapılan yatırımlar sektörün sermaye yoğun hale gelmesine yol açabilir. Sektör kapasite kullanım oranı düşük olacağından yüksek sabit maliyetlere katlanmaları gerekecektir. Bu durumda uzun dönemde hem hammadde üreticisi hem de tüketici yüksek fiyatlara maruz kalacaktır. Nitekim, Bor vd. (2014), Türkiye'de süt sanayinde bir oligopol yapının varlığından bahsetmektedirler. Bunu tehlike olarak algılayan Fransa, Danimarka, İsveç ve Hollanda gibi bazı ülkeler süt işleme

tesislerini büyüterek sektörün önemli bir kısmını ellerinde tutmayı başaramışlardır. Singh ve Pundir (2000) Hindistan süt sektörü ile ilgili şu tespitlerde bulunmuşlardır. Kooperatiflerin başarısız olması durumunda yaratılan katma değer kırsaldan çekilecektir. Ayrıca işleme ve pazarlamadan yaratılan katma değer dağılımı da adil olmayacak, yatırımcı tarafından toplanıyor olacaktır. Süt sektörünün özelleştirilmesi benzer şekilde istihdamı daraltacak, girdi ve hayvan sağlığı maliyetleri yükselecek ve ülke siyasi sisteminden üreticiler çekileceklerdir. Yoksul süt üreticileri marjinalleşecek ve süt sektörü zengin kırsalın eline geçecektir.

Filipinlerde resmi kredi kuruluşlarının başarısız olduğu kırsal kredi kullanımında oluşturulan kredi ve pazarlama kooperatifleri kırsalda tarımsal üretimde gelişme ve üreticinin eline geçen fiyatlarda üretici lehine bir değişime meydana getirerek kırsalın gelişmesinde önemli başarılar ortaya koymuştur. Kooperatifler sayesinde teknolojik etkinlik artmış, marjinal alanlar üretime kazandırılmış, ürün çeşitliliği artmış ve üretici gelirinde önemli artışlar ortaya çıkmıştır (Vistan, 1990).

Vietnam'ın BAC bölgesinde tarımsal kooperatifler ortaklarına sulama, toprak koruma, yayım ve çeşit temini konularında önemli rol oynamışlardır (Dung, 2011). Kore'de tarımsal kooperatifler kalkınma için örnek gösterilmektedirler. Kooperatifler bölgesel tarımsal kooperatifler ve bölgesel hayvancılık kooperatifleri olarak örgütlenmiş, çalışma ve sorumluluk alanlarını bölgesel olarak tanımlamışlar, ortaklarının ürünlerini bölgesel olarak değerlendirmişler, işlemişler ve pazarlamışlardır (Kwangsoo, 2008).

Nijerya'da kooperatiflerin kırsal kalkınmadaki rolünü inceleyen Osusu ve Iyede (2006), kooperatiflerin başarısız olduklarını, başarılı olabilmeleri için kamunun rolü olduğunu, bazı işleme ve depolama ünitelerinin kamu tarafından kurulmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir.

Kooperatiflerin varlığı kırsal alanlarda yaşayanların temel şartlarında iyileşme ve gelişme sağlayan olguların mevcudiyeti ve onlara ulaşma konusunda önemli etkiler yaratmıştır. Söz konusu bu olgular istihdam, kırsal pazarların gelişmesi, gelir artışı ve sosyal hizmetlere ulaşımıdır. Daha iyi gelir elde eden ortaklar beyaz et gibi gelir getirici alanlara yatırım yaparak muhasebecilik, yöneticilik gibi alanlarda dahil olmak üzere hem ayrıca istihdam sağlamışlar hem de gelirlerini daha da yükseltmişlerdir. Tarımsal kooperatifler ortaklarının daha yaşanabilir

evler inşa etmelerine, çocuklarını okula gönderebilmelerine ve sağlık sigortası yapabilmelerine imkân sağlamaktadır. Aynı zamanda iş geliştirme kapasitesi de oluşturmaktadırlar. Bu yolla insanlar demokratik tartışmalara girebilmekte, demokratik ilkeleri anlayabilmekte ve liderlik eğitimi alabilmekte, dolayısıyla toplumlarının kalkınma ve gelişmesine katkıları artmaktadır (Chambo, 2009). Afrika’da tarımsal kooperatifler modern pazarlar geliştirme yoluyla uzak sayılabilecek kırsal alanları değişim ekonomisine katmayı başaramışlardır. Bu sayede kooperatifler elleme-boşaltma, taşıma gibi, araçlar tarafından toplanan transfer masraflarını da ortadan kaldırmış olmaktadır (Holloway vd, 1999).

Fildişi sahillerinde tarımsal kooperatifler ortaklarına her yıl 10 bin yeni istihdam yaratılıyor. Kooperatif tarafından yönetilen tahıl bankası gıda güvenliğini temin etmek açısından iki misyon üslenmiştir: kırsal gruplara ihtiyaçlarını zamanında temin etmek ve bölgesel pazarlarda gıda fiyatlarını regüle etmek. Benin’de 2002 yılında, tasarruf ve kredi kooperatifi 20 milyon dolar kredi kullandırmış ve 500 yeni istihdam yaratmıştır. Burkina Faso’da kırsal tasarruf ve kredi kooperatifleri, kırsal nüfusun güvenli bir şekilde tasarruf etmesini ve onlara kredi temini ile kalmayıp, aynı zamanda ortaklarına sağlık sigortası ve HIV konusunda eğitim de sağlamaktadır. Sahel ülkelerinde kadın grupları ve kooperatifleri tarımsal işleme sanayinde çok aktif rol almaktadırlar. Mesela, Nijer’de 500’den fazla darı unu fabrikası kadın grupları ve kooperatifleri tarafından yönetilmektedir (Chavez, 2003).

Rwanda’da kooperatif ortakların kooperatifleşme yoluyla krediye ulaşım sağladıklarını, verimlerinin arttığını, arazi satın aldıklarını, çocuklarını okula gönderdiklerini ve %93’ün ise bilgi edinme, eğitim ve iletişim amaçlı radyo aldıklarını ifade etmişlerdir. Ortakların kooperatifin kırsal kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasında etkisinin ne olduğu sorusuna, kooperatifin kişilere kendi içini yarattığını, ilave gelir elde ettiklerini ve köylerinin gelişimine aktif katılım sağladıklarını belirtmişlerdir. Yine kooperatifleşmeyle bilgi edindiklerini, teknik kapasite geliştirdiklerini, karlarını artırdıklarını, yeni pazarlar açtıklarını, etkinliklerinin arttığını belirtmişlerdir. Maraba sektöründe salonlar ve dükkânlar da açmışlardır. Ürünlerini İngiltere ve ABD’ye ihraç etmişlerdir. Kooperatif ortağı olmayanlar ise topluluklarını büyük çoğunluğunu kooperatiftan yararlandığını ifade etmişlerdir. Bulgular kooperatifin kırsal kalkınmaya yoksulluğun azaltılmasına önemli sayılabilecek bir katkısı olduğunu göstermektedir (Adebayo vd, 2010).

Türkiye’de Kooperatifler ve Kırsal Kalkınma Örnekleri

Ülkemizde tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin büyük bir bölümü organizasyon biçimi olarak teşekküllerini başarılı bir şekilde oluşturmalarına rağmen, planlama ve profesyonel çalışan eksikliği nedeniyle faaliyet alanlarında yer alan ürünlerin satış ve pazarlama işlemlerinde başarısız olmaktadır. Bu durum zaman içerisinde ortak menfaat ilkesini devre dışı bırakarak kooperatif ortaklarının yeniden bireysel hareket etmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde zaman içerisinde Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu Asya ülkelerinde varlığını sürdüren gelişmiş organizasyon kültürüne sahip, kurumsal yönetim becerileri yüksek kooperatif örnekleri de yer almaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım-sanayi kesiminin bütünleşmesinde Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri önemli görevler üstlenerek tarımsal üretimin artması ve pazarlanmasında büyük pay sahibi olmuştur. 1950’li yıllarda Pancar Üretici Kooperatiflerinin pancar üretiminde büyük rol oynaması aslında kooperatifçiliğin başarılı bir örgütlenme olduğunun göstergesidir. Günümüzde ise 2011 yılında sofralık zeytin ihracatında Marmara Birliği’nin birinci sırada yer alması, kuru üzüm ihracatında da Tarım Satış Kooperatifi Birliği Tariş Üzüm Birliği’nin ikinci sırada yer alması kooperatifçiliğin bugünlerde de başarılı olduğunu göstermektedir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, kooperatifleşmenin sağlanması amacıyla, süt sığırcılığı, damızlık sığır yetiştiriciliği, koyunculuk, seracılık, besicilik, arıcılık, özel projeler, rehabilitasyon ve işletme sermayesi olarak kooperatiflere kredi desteği sağlamaktadır.

Bakanlığın görev alanına giren 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre kurulan tarımsal amaçlı kooperatiflerin uygulamak istedikleri projelere teknik ve kredi desteği sağlayarak; kırsal alanda üretici ve yetiştiriciler arasında birlikteliği güçlendirmek, bitkisel ve hayvansal üretimde verimliliği ön planda tutarak, rekabet üstünlüğüne haiz pazar değeri olan ürünlerin üretilmesi, işlenmesi ve tarımsal istihdamın artırılmasına katkı sağlayacak ileri teknolojide işletmelerin kurulmasına yardımcı olmaktadır (GTHB, 2015). Tarımsal kooperatifleri ilişkin veri Tablo 1’de verilmiştir. Toplaştırılmış veri dışında, kamu eliyle kooperatiflerin etkinliğinin ve kırsal kalkınmaya katkılarının artırılmasına dönük gerek bilgi gerekse

kaynak transferi aracılığıyla önemli destekler sağlanmakla birlikte, kooperatiflerin, sürdürülebilirliği başarıları ve katkıları ile ilgili olarak değerlendirme yapılabilecek veri temininde güçlükler çekilmektedir.

Tablo 1. Tarımsal Amaçlı Kooperatifler.

Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	7.574	820.417
Sulama Kooperatifleri	2.380	281.042
Su Ürünleri Kooperatifleri	555	30.175
Pancar Ekicileri Kooperatifleri	31	1.564.320
Tarım Kredi Kooperatifleri	1.631	1.054.168
Tarım Satış Kooperatifleri	399	568.282
TOPLAM	12.570	4.318.404

Kaynak: GTHB, 2015.

Sonuç

Kooperatifler, bireylerin tek başına çözemedikleri ekonomik ve sosyal sorunları bir araya gelerek ortaklaşa çözümlemeyi hedefledikleri yapılardır. Bu yapının tarımsal anlamda ana hedefleri ortaklarına ucuz girdi temin etmek ve ürünlerin gerek pazarlanması, gerek satışı konusunda zaman içerisinde profesyonelleşerek bulunduğu yöre, il, ülke ve hatta dış pazarlarda güçlü bir yapıya bürünerek kendine yardım kooperatifçilik değeri çerçevesinde kırsal kalkınmanın sağlamasına birçok başka araçtan daha tutarlı ve sürdürülebilir bir katkı sağlayabilmektedir. Bu bağlamda, kamu kuruluşları kooperatiflerin özelliklerinin kullanılması ve kalkınma katkısının artırılması için öncü rol üslenmektedir. Kooperatifler ve kırsal kalkınma dünya ölçeğinde kuvvetle ilişkilendirilmiştir. Ülkemizde bu bağ kurulmakla birlikte, kooperatiflerin sağlayabileceği katkı tam olarak ortaya çıkarılamamıştır.

Kaynaklar

- Adebayo, S. T., Chinedum, O. H., Dabo, C. S. P., and Pascal, H. 2010. "Cooperative Association as a Tool for Rural Development and Poverty Reduction in Rwanda: A study of Abahuzamugambiba Kawa in Maraba Sector". Educational Research, 1(11), 600-608. www.interesjournals.org/ER. Erişim tarihi: 08.04.2012.
- Bayaner, A. 2012. Türkiye’de Tarımsal Kredi Politikaları ve Tarım Kredi Kooperatifleri. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 47, (1): 69-84.
- Bayaner, A., Kıymaz, T. ve Müran, B. 2015. Tarımsal Transferler ve Tarımda Büyüme: Bir Nedensellik İncelemesi. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar. Ocak, Yıl:52, Sayı: 599.
- Bor, Ö., İsmihan, M. ve Bayaner, A. 2014. Asymmetry in Farm-Retail Price Transmission in the Turkish Milk Market. Medit, Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment. CIHEAM, Bari, İtalya.
- Chavez, M.E. 2003. "Increasing Productivity of Rural Work" UN Economic and Social Council (ECOSOC). Round table. 30 April 2003, United Nations Headquarters, New York.
- Chambo, S. A. 2009. "Agricultural Co-Operatives: Role in Food Security and Rural Development". Paper Presented to Expert Group Meeting on Co-operatives held on 28 - 30 April. New York.
- Dung, N.M. 2011. Characteristics of Agricultural Cooperatives and its Service Performance in Bac Ninh Province, Vietnam. J. ISSAAS, Vol:17 Number:1 (68-79).
- Gertler, 2001 Rural Co-operatives and Sustainable Development. Centre for the Study of Co-operatives. University of Saskatchewan. Erişim tarihi: 08.04.2012.
- Gülçubuk, B. 1997. "Tarımda Üretici Örgütlenmesi ve Yayım". Agro-Tech Uluslararası Hayvancılık ve Tarım Dergisi, Sayı: 6, İstanbul.

Gülçubuk, B. ve Aluftekin, B, N. 2004. "Türkiye’de Kırsal Alanda Yoksulluğun Azaltılmasında Hayvancılığın ve Hayvansal Ürün İşleyen KOBİ’lerin Rolü". İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:222, s:77-91, Ankara.

Gülçubuk, B. ve Bayaner, A. 2012. Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında ve Küçük İşletmeciliğin Yaşamasında Kooperatifçiliğin Rolü. X. Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül, Konya.

Holloway, G.,Nicholson, C. and Delgado, C. 1999. "Agroindustrialization Through Institutional Innovation: Transaction Costs, Cooperatives and Milk-Market Development in the Ethiopian Highlands". MSSD Discussion Paper No. 35.International Food Policy Research Institute, Washington DC.

Kwangsoo, L. 2008. Korean Agricultural cooperatives as a model for development of the Lane County. Terminal Project Presented to the Department of Planning, Public Policy & Management of the University of Oregon for the degree of Master of Community and Region of the University of Oregon for the degree of Master of Community and Regional Planning
May.

Osusu, O-O ve Iyede, R.O.O. 2006. Cooperatives as Agentsof Rural Development in Nigeria. Journal of Agricultural and Aocial Research (JARS) Vol. 6, No. 1. Erişim tarihi: 08.04.2012.

Singh, K. ve Pundir, R.S. 2000. ?? Co-operatives and Rural Development in India. Research Paper 17. Institute of Rural Management, Anand (IRMA), India. August.

SYDGM, 2008. "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nce Ekonomik Gelişme ve İstihdamın Artırılmasına Yönelik Desteklenen Projeler. Değerlendirme Raporu". T.C. Başbakanlık, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara. Sayfa: 150.

Vistan, D. N. 1990. The Role of Agricultural Cooperatives for Integrated Rural Development. Phillipp J. Crop Sci. 15(1):13-16.

Tarımsal Alan Örgütlenmesinde Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri

¹Erol AKAR, ²Dilek ÖZDEMİR, ³Özkan KAPUCU

Kastamonu Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği,
Kastamonu, ¹ Birlik Başkanı erolakar1922@hotmail.com ² Ziraat
Mühendisi, ³ Orman Mühendisi

ÖZET

Ülkemizde 1970 li yıllar, kooperatifçilik hareketinin ivme kazanmaya başladığı, kooperatifçilik adına olumlu kırılma noktasının yaşandığı yıllar olarak değerlendirilebilir. Bu süreç 1980 yılına kadar devam etmiş, 12 Eylül 1980 askeri hareketi ile kooperatifçilik hareketinde tasfiye ve duraklama dönemi başlamış, 1988 yılında çıkartılan 3476 sayılı yasa ile kooperatifler bölge ve merkez birliği düzeyinde ihtisaslaşma adı altında parçalı bir yapılanmaya doğru yönlendirilmiştir.

Diğer taraftan mevcut üretici örgütlerine ilaveten, yetiştirici ve üretici birliklerinin kuruluş sürecine girilmiş, üreticinin aynı amaca yönelik birçok örgüte Üye/ortak olmak, dolayısıyla kaynak sağlamak zorunluluğu ortaya çıkmış, örgütler yeterince kurumsal kimlik kazanamadığı için de dışa dönük rekabetten uzak, hizmet potansiyeli yetersiz kuruluşlar haline gelmiştir.

Gelişmiş ülkelerde ise kooperatifler gelişmelerini sürdürmeye devam etmişler, özellikle tarımsal sanayide kooperatifler etkin olmaya başlamış, sanayinin hammadde tedarikçisi olmaktan çıkmışlar, kendileri üretime geçerek, doğrudan tüketiciye ulaşımı sağlayan kooperatif yapıları oluşturmuşlar ve bu gün uluslararası organizasyonları ve firmaları olan devasa kuruluşlar haline gelebilmişlerdir.

Son yıllarda tüm dünyada kooperatiflerin ve küçük aile işletmelerinin ekonomideki rolü ve önemi daha da ön plana çıkmıştır. Ülkemizde de ekonomik ve sosyal yapımız dikkate alındığında üreticilerimizin kooperatif yapılara giderek daha fazla ihtiyaç duyduğu, kırsal kalkınmanın en önemli enstrümanlarından biri olarak kooperatiflerin önemi anlaşılmaya başlanmıştır.

Ancak, kooperatiflerin sorunlarının çözümüne yönelik çaba sarf edildiğini söylemekte pek mümkün değildir. Ülkemizde köyden kente göç nedeniyle değişen demografik yapı kooperatiflerin yapısını etkilemiş, özellikle orman köylerinde kurulmuş bulunan ve orman üretimi yapan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin yapısını olumsuz yönde değiştirmiştir.

Bu güne kadar ülke ekonomisinde kooperatiflerin rolü, yarattığı istihdam ve katma değerle ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamış, kooperatiflerle ilgili güvenilir bilgiye ulaşımı sağlayacak veri tabanı ve güven sorununu giderici sağlıklı işleyen denetim mekanizmaları oluşturulamamıştır.

Bu çalışmada, uygulamacılar olarak karşılaşılan sorunlar irdelenecek ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kooperatif, kırsal kalkınma, örgütlenme modeli, kooperatifçilik hareketi, üretici örgütlenmesi

Matters on Agricultural Area Organization and Solution Proposals

ABSTRACT

The 1970s years, can be evaluated as a years when the cooperative motion start to acceleration and as positive breaking point on behalf of cooperative organization. This process lasted by 1980, and together with military coup of 12 September, reduction and hesitation period started. In 1988, with 3476 numbered law, the cooperatives were referred to limited structuring by the name of specialization at regional and centralized levels.

On the other hand, together with current producer organizations, foundation phase of grower and producers unions started, the obligation of to be member/ shared and support for producers to various parallel organization, emerged. Thus, due to the insufficient corporate profile, the organizations changed to be incapable of extroverted competing and poorly service potential.

In the developed countries, the cooperatives move on to development, especially in agriculture sector the cooperatives started to be effective, they renewed to be a supplier for industry by starting to produce themselves and a cooperative structure directly related to consumers emerged, and nowadays their structures changed to endlessly foundations became the owner of international organizations and firms.

In recent years, the role and importance of cooperatives and small-scale family enterprises on economy loomed large. Considering of our country's economic and social structure, the necessity of producers for cooperatives increases and the importance of cooperatives that is one of the main instruments for rural development are started to be understood.

However, it is not possible to say enough efforts are giving to solve the matters of cooperatives. The immigration from village to city, effected the cooperative structure, especially this case negatively affected the structures of cooperatives established in forest villages and mostly in charge of wood harvesting.

So far, there is no detailed research on the role of cooperatives on economy, raised employment and added value. Also, there is lack of database for trusty information on cooperatives and, inspection mechanisms for removing the trust issue.

In this study, the matters in practice will be explicated, and the solution ways to these matters tried to be developed.

Key Words: *Cooperative, Rural development, Organization model, Cooperative movement, Producer organization.*

1.Ülkemizde Kooperatifçilik Süreci

Dünyada 1950 li yıllarda başlayan küreselleşme süreci ile Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası örgütler ekonomiyi kontrol etmekte ve yönlendirmede etkin olmaya başlamışlardır.

Dünya üzerindeki bu gelişmeler ve özel sektör yaklaşımı küçük ve orta ölçekli tarımsal işletme sahiplerinin, üreticinin ve tüketicinin pazarda fiyatın oluşmasında etkisiz kalmalarına neden olmuştur.

Serbest piyasa ekonomisine geçişin ve özelleştirmelerin gerçekleşmeye başlaması, fiyatlarda regülasyonu sağlama ve yerel ekonomilerin güçlendirilme ihtiyacı, kooperatiflerin ekonomide daha etkin olmaları sürecini başlatmıştır.

Ülkemiz 1970’li yıllarda, gelişmekte olan ülkelerdeki bu süreçten etkilenmiş ve kooperatifçilik hareketi ülkemizde de önem kazanmaya başlamıştır. Kooperatiflere sağlanan bazı haklar ve öncelikler, Avrupa ülkelerine işçi gönderilmesi ve siyasi yapı bu süreci hızlandırmıştır.

Köylerde ve bölgelerde kooperatif örgütlenme başlamış, Köy Koop Merkez Birliği 67 ilin 54’ünde örgütlenen, ithalat ve ihracata başlayan, Bağcılar Bankasının % 98 hissesini alarak finans sektörüne giren önemli bir kuruluş haline gelebilmiş, ancak 12 Eylül 1980 askeri hareketiyle merkez ve bölge birliklerinin faaliyetleri durdurulmuştur.

Kooperatifler, o yıllardan bu tarafa, her türlü eğitim, denetim ve koordinasyondan uzak, kurumsal bir kimlik oluşturamadan faaliyetlerini yürütmeye çalışmışlardır. Böylesine olumsuz bir tabloda, kooperatiflerin bu güne kadar hayatiyetlerini devam ettirilebilmesi bile kooperatifçilik adına başarı olarak görülmektedir. Dolayısıyla, 1980 yılından bu güne geçen yılların, kooperatifçilik ve üretici adına kayıp yıllar olarak nitelendirilmesi mümkündür.

1980’li yıllarda başlayan özelleştirmelerden, kooperatifler gelişmelerini tamamlayamamış hatta kapatılmış olmalarından dolayı yararlanamamış, Ülkemizde, tarımsal sanayi ilk özelleştirilen sanayi dalı olmuş ve neredeyse tamamı özel sektöre devredilmiştir.

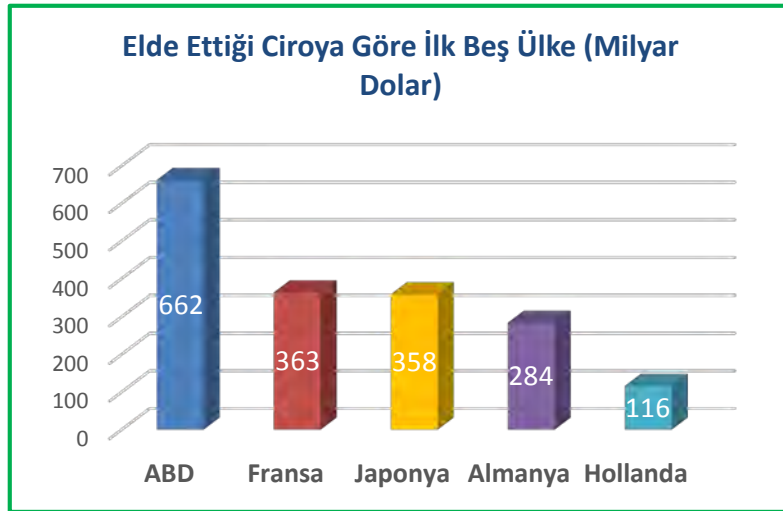
Özelleştirme süreci ile birlikte, tarımsal alanda KİT’ler, ulusal veya uluslararası sermayenin eline geçmiş, büyük sermaye kuruluşları ülkemizin tarımsal politikalarına yön vermeye başlamıştır. Diğer taraftan

uluslararası anlaşmalarla verilen taahhütler, tarımsal politikaların kendi önceliklerinin belirlenmesine de engel teşkil etme noktasına gelmiştir.

Ulusal ve uluslararası sermayelerin yatırım yapmalarının önünün açılması, Devletin küçültülmesi ve kamu zararlarının önlenmesi gibi, bu gün dahi doğruluğu tartışılır gerekçelerle yapılan özelleştirmelerin üreticinin mağduriyetine neden olduğu açıktır.

Ülke ekonomisinin de özelleştirmelerden kazançlı çıktığını söylemek mümkün değildir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü'nün yaptırdığı, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Tarım Kesimine Etkilerinin Değerlendirilmesi" araştırmasına göre, araştırma kapsamındaki tarımsal KİT'lerden elde edilen toplam özelleştirme gelirinin yaklaşık 177 milyon 392 bin dolar olduğu, bunun toplam özelleştirme gelirleri içindeki payının ancak yüzde 4,3 olduğu görülmüştür (Yıldırım,2009).

Aynı dönemlerde gelişmiş ülkelerde yapılan özelleştirmelerden kooperatifler çok önemli ölçüde yararlandırılmış, tarımsal sanayide üreticiler söz sahibi olabilmışler ve uluslararası dev kuruluşların, şirketlerin çekirdeğini oluşturabilmişlerdir. Özellikle gelişmiş ülkelerde kooperatiflerin ekonomide çok önemli yerlerinin olduğu ve önemli cirolara ulaştığı görülmektedir. (TABLO-1 bkz.)

Tablo-1 Gelişmiş Ülkelerden, Kooperatiflerin Elde Ettikleri Ciroya Bakıldığında İlk Beş Ülke Sıralaması (G.T.B , 2013a)

1.1.Kooperatiflerde Siyasi Algı Yaratılması Ve Vesayet

Kooperatifçilik Ülkemizde siyasi bir hareket olarak değerlendirilmiş, Kamuoyuna belki de bilinçli olarak, sol siyasi düşüncenin simgesi olarak lanse edilmiş, olumsuz algılar oluşturulmaya çalışılmıştır.

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda değişiklik yapılarak kooperatiflerin Kurumlar vergisi muafiyeti kaldırılmıştır. Muafiyetin kaldırılmasının gerekçesi olarak da, özel sektörle rekabette eşit şartların sağlanması gerekliliği olarak beyan edilmiştir. Hâlbuki özel sektörün en gelişmiş olduğu ülkelerde kooperatiflerin daha fazla geliştiği görülmektedir. (TABLO-2 bkz.)

Belli ölçüde de olsa kooperatiflerde devletin vesayeti söz konusudur. Hâlbuki gelişmiş ülkelerde kooperatiflerin vesayetinden söz edilemez. Üstelik son yıllarda 1163 sayılı kooperatifler Kanununda yapılan değişiklikler vesayetin giderek artmasına neden olmuştur.

TABLO-2 Kooperatiflerin Dünya Uzerindeki Dağılımı (G.T.B , 2013b)

1.2.Kooperatiflerin Öneminin Yeniden Anlaşılması Süreci

Son dönemlerde dünya ölçeğinde ekonomik alanda yaşanan gelişmeler, sağlıklı bir ekonomik yaşamın temel taşlarından birinin dayanışma ve işbirliği anlayışı ile oluşturulan kooperatiflerin olduğunu göstermiştir. Kooperatifler, yaşanan ekonomik krizlerden en az etkilenen ve ortaklarına hizmetin sürdürülebilirliğini sağlayan kuruluşlar olduklarını kanıtlamışlardır.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon, 4 Temmuz 2009 Uluslararası Kooperatifler Günü dolayısıyla yayımladığı bildiride şunları söylemiştir;

"Kooperatiflerin ekonomik modeli, sadakaya değil, kendi kendine yetme ve herkesin eşit ticari hakka sahip olması ilkesine dayanmaktadır. Finansal krizin vurduğu ülkelerde, birçok finans kuruluşunun kredileri kesmek zorunda kaldığı bir dönemde, kooperatif bankalar ve kredi birlikleri kredi musluklarını açık tutarak en savunmasız kesimin aldığı darbenin hafiflemesini sağlamaktadır. Bütün bu gelişmeler, finansal sistemin dayanıklılığının sağlanabilmesi için güçlü alternatif iş modellerinin varlığının ve kurumsal çeşitliliğin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır.

Kooperatifler daha fazla desteği hak etmektedir. Hükümetleri kooperatiflerin kurulması ve geliştirilmesini desteleyen politikalar oluşturmaya çağırıyorum. Tüketiciler de, gıda alışverişlerinde, küçük üretici kooperatiflerinin adil piyasa şartlarında satılan ürünlerini tercih ederek bu sürece katkıda bulunabilirler" demiştir (haberortak.com, 2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/64/136 sayılı Kararı ile kooperatiflerin sosyo-ekonomik kalkınmaya, özellikle yoksulluğun azaltılmasına, istihdam yaratılmasına ve sosyal bütünleşmeye olan katkılarını vurgulayarak 2012 yılını "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak ilan etmiştir (Köy-Koop Haber, 2012).

1.3. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı Süreci

2012 yılında Ülkemiz kooperatifçiliği için son derece önemli olan ve geniş bir mutabakatla hazırlanan "Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı" Yüksek Planlama Kurulu tarafından onaylanmış ve 17 Ekim 2012 tarihinde dönemin Başbakanı tarafından kamuoyuna deklare edilerek yürürlüğe girmiştir.

Sayın Başbakan konuşmasında;

"Önemli bir ekonomik girişim modeli olan kooperatifçiliğin, ülkemizde henüz potansiyelinin tam olarak değerlendirilemediğini görüyoruz. Sayısal anlamda gelişme gösterse de kooperatiflerimiz, ekonomik ve sosyal fonksiyonları itibarıyla henüz arzu ettiğimiz düzeyde bulunmuyorlar. Bunun için kooperatifçilik konusunda köklü bir değişim, esaslı bir yeniden yapılanmaya ihtiyacımız var."

"8 milyondan fazla insanımızın ekonomik faaliyetlere katılmasını sağlayan kooperatiflerimizi daha etkin ve verimli yapıya

kavuşturmak amacındayız” diyerek kooperatifçiliğin önemini vurgulamıştır (koop.gtb.gov.tr, 2013).

Ancak, aradan yaklaşık üç yıl gibi bir zaman geçmiş olmasına rağmen eylem planında öngörülen çalışmaların henüz gerçekleşmediği görülmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nın önerisi üzerine 2014 yılı, BM 66. Genel Kurulu'nda resmi olarak onaylanarak, Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı (AÇY) olarak ilan edilmiştir.

“Yılın temel amacı, açlık ve yoksullukla mücadele ve doğal kaynakların korunması açısından aile çiftçiliğinin öneminin vurgulanmasıdır. Dünyanın dikkatini çiftçi ailelerine ve küçük ölçekli çiftçiliğe çekmek, açlığın ve yoksulluğun ortadan kaldırılması konusunda girişimlerin küçük ölçekten başlaması gerekliliği ile gıda güvenliği ve beslenmenin sağlanması, geçim kaynaklarının iyileştirilmesi, doğal kaynak ve çevre yönetimi açısından etkinliğin sağlanması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra, küçük aile işletmeciliğinin sürdürülebilirliğinin ve kırsal kalkınmanın etkin bir parçası olmasının sağlanması amaçlanmaktadır” (tarim.gov.tr, 2014)

Birleşmiş milletler tarafından, 2014 yılının aile çiftçiliği yılı ilan edilmesi, yöresel ekonomilerin önemini ortaya koymuştur. Aile çiftçiliğinin temelinde de, aile işletmesinin ekonomik faaliyetlerini yürütecek olan kooperatiflerin olması kaçınılmazdır.

1.4.TUSİAD ve TOBB ‘ un Kooperatiflere Bakış Açısı

Ülke ekonomisinde kooperatifler, ekonominin hemen hemen her alanında faaliyet göstermektedirler. Tarımsal pazarlamada ve girdi temininde, sulama, su ürünleri, orman üretim ve bakımı, pancar üretimi, konut, taşıma, el sanatları, eczacılık, turizm, eğitim, sağlık, kredi ve kefalet işlemleri gibi birçok sektörde hizmet vermektedirler.

Ekonomide 3. Sektör olarak adlandırılan kooperatiflerin ülkemizde arzulanan yerde olmadığı her kesim tarafından kabul edilmekle birlikte mevcut sorunlarının çözümü yönünde çaba gösterilmemesini anlamak da mümkün değildir.

Çünkü Ülkemizde fiyatlar ekonominin doğal koşulları içerisinde oluşmamaktadır. Ülkenin yaklaşık % 25 lik kesimini oluşturan üretici, piyasanın arz ve talep dengesini gözleyecek ve ona göre dengeleri oluşturacak, rekabeti sağlayabilecek mekanizmaları oluşturamamıştır.

Yıllardan bu tarafa pazardaki hâkimiyet unsurları değiştirilememiştir. Çünkü fiyatların oluşturulmasında üretici ile nihai tüketicinin etkin olmasını sağlayabilecek kooperatif yapıların oluşması veya gelişmesi sağlanamamıştır. Bu sorunlar çözümlenmeden toplumsal kalkınmanın gerçekleşeceğini düşünmek de doğru bir yaklaşım değildir.

Ekonomide rekabet gücünden yoksun olan üreticinin varlığını sürdürebilmesinin, var olabilmemesinin yollarından biri olarak kooperatiflerin öneminin yeni yeni anlaşılmaya başlanılmış olması da önemli bir gelişmedir.Özel sektörün temsilcisi konumundaki TUSİAD ve TOBB, Ülkemizde üretici örgütlenmesindeki olumsuz tablonun sorun olduğunu dile getirmişlerdir.

TÜSİAD tarafından hazırlanan ve Kasım/2014 yılında yayınlanan raporun “Tarım Sektöründe Yönetişim ve Katılım” adlı 9. Bölümünün 181. Maddesinde,

*“ABD’de tarım sektörüne yönelik politikalarda, şeffaflığın, katılımcılığın ve istikrarın sağlanmasında çiftçi örgütleri, tarım dernekleri ve kooperatifler gibi üretici örgütlenmelerinin payı büyüktür. Nitekim bu örgütler, sektörün gerek yapısal gerekse diğer özellikler bakımından **en fazla sorun yaşayan üretim katmanının** bu sorunları aşmasına yardımcı olarak, etkinliğin tarım sektörünün dikey ilişkili katmanlarının en başından başlamasına katkı sağlamıştır”* denilmektedir.

AB ülkelerinde de durum ABD den farklı değildir. Raporun 191. Maddesinde;

“Tıpkı ABD gibi, AB üye ülkelerinde de kooperatifler tarım sektörünün üretim katmanının sektörel politikalara katılımının sağlanmasında önemli bir rol oynamakta ve politika belirleme süreçlerinde de son derece etkin olmaktadır. AB’de de kooperatiflerin ölçek ekonomilerini yakalamış ve ciddi finansal kaynaklara sahip işletmeler eliyle yönetildiği ve bunların da dikey entegrasyon yöntemini benimsediği dikkat çekmektedir. Ayrıca AB’de uzman tarım bankacılığı, finansal kaynaklara erişiminde çok ciddi bir avantaj sağlamaktadır” denilmektedir (Akar, 2015).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğince(TOBB) yayınlanan 2013 yılı Türkiye Tarım Sektörü Raporunda yapılan GZFT (SWOT) analizinde; “Üretici organizasyonlarının etkin ve güçlü olmaması” zayıf yön olarak belirlenmiştir(TOBB,2013a).Diğer taraftan“Tarımsal sanayi kuruluşlarının özelleştirilmesinde üretimin sürdürülebilirliğini sağlamayan politikalar” tehdit olarak belirlenmiştir(TOBB, 2013b).

1.5.Kooperatiflerde İhtisas Birliklerinin Oluşturulması Süreci

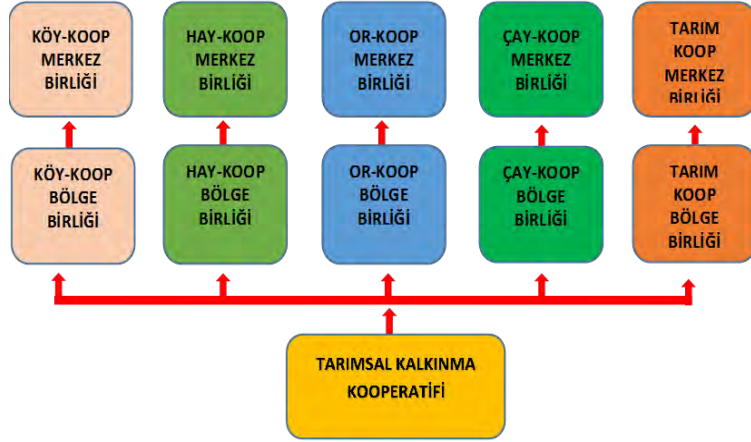
2000' li yılların başından itibaren kooperatiflerin bilinen mevcut sorunları giderilmeye çalışılmadan, ihtisas birlikleri adı altında çeşitlendirilmesi, kooperatiflerin yerine ikame yeni örgüt arayışları gündeme gelmiş, dolayısıyla üretici örgütlenmesinde sorun giderek artmaya başlamıştır.

Tarımsal kalkınma kooperatifleri 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa göre köylerde kurulmaktadır. Kuruluşlarına Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerince İzin verilmekte ve Ticaret siciline tescil ettirilerek tüzel kişilik kazanmaktadır.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapan 3476 S.K. 1988 yılında yürürlüğe girdiğinde, Bakanlıkça yeni bir düzenlemeye gidilmiş, Köy Kalkınma, Ormancılık, Hayvancılık ve Çay kooperatiflerinin ana sözleşmelerini değiştirerek, Bakanlıkça hazırlanan tip ana sözleşme türü olan Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Ana sözleşmesine intibak zorunluluğu getirilmiştir.

Kuruluşlarında, genellikle Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca hazırlanan Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ana sözleşmeleri esas alınmaktadır. Ana sözleşmenin 7. Maddesinde çalışma konuları belirlenmiş olup, üreticinin tarım, hayvancılık, orman üretimi, çay bitkisi üretimi ve ürünlerinin pazarlanması ile girdi temini gibi konulardaki tüm ekonomik faaliyetlerini yürütmektedir.

Köylerde çok amaçlı Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri kurdurulurken, İl düzeyinde ve merkez birliği düzeyinde konu bazında Tarım Kooperatifleri Birliği (**TAR KOOP**), Hayvancılık Kooperatifleri Birliği (**HAY KOOP**), Ormancılık Kooperatifleri Birliği (**OR KOOP**), Çay Ekicileri Kooperatifi (**ÇAY KOOP**) şeklinde ayrıştırma yapılmıştır (TABLO-3). Diğer taraftan çok amaçlı olarak nitelendirilen (**KÖY KOOP**) merkez birliğinin kuruluşuna da 1998 yılında Bakanlıkça izin verilmiş olmasına rağmen bölgelerde örgütlenmesine izin verilmemektedir.

TABLO-3 Tarımsal Kalkınma kooperatiflerinin bölge ve merkez birliği düzeyinde örgütlenmesi.

3476 S.K. Geçici 2. Maddesi ile “ **Bu Kanunun yürürlük tarihinden önce tüzel kişilik kazanmış olan kooperatif üst kuruluşları bu kanun hükümlerine göre kurulmuş sayılır**” hükmü getirilerek bölge birliklerinin statülerinde her hangi bir değişikliğe gidilmemiş ve **intibak zorunluluğu da getirilmemiştir.**

Bu düzenleme, köylerde kurulmuş bulunan tarımsal kalkınma kooperatifleri çok amaçlı olarak öngörüldüğü için, faaliyet konuları ile ilgili tüm bölge birliklerine ortak olma zorunluluğunu doğurmuş, Kooperatifler kanunundaki bu düzenlemeler üretici örgütlenmesindeki temel sorunu oluşturmuştur.

Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin tek bir bölge birliğine, bölge birliklerinin de tek bir merkez birliğine ortak olması ile ilgili hiçbir yasal veya idari bir düzenleme, dolayısıyla bir zorunluluk da getirilmemiştir. Bakanlık verileri de zaten bu durumu teyit etmekte, ihtisaslaşmanın gerçekleşmediği görülmektedir.

KÖY KOOP. MERKEZ BİRLİĞİ	7 KÖY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ 4 TAR KOOP BÖLGE BİRLİĞİ 7 HAY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ
HAYVANCILIK KOOP. MERKEZ BİRLİĞİ	31 HAY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ 2 KÖY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ
ORMANCILIK KOOP. MERKEZ BİRLİĞİ	18 OR KOOP BÖLGE BİRLİĞİ 8 KÖY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ 1 HAY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ
TARIM KOOP. MERKEZ BİRLİĞİ	4 KÖY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ 5 TAR KOOP BÖLGE BİRLİĞİ 1 HAY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ 1 OR KOOP BÖLGE BİRLİĞİ
SULAMA KOOP MERKEZ BİRLİĞİ	10 SULAMA KOOP BÖL. BİR. 3 KÖY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ
SU ÜRÜNLERİ KOOP. MERKEZ BİRLİĞİ	13 SU ÜR. KOOP BÖL. BİRLİĞİ
ÇAY KOOP. MERKEZ BİRLİĞİ	5 ÇAY KOOP BÖLGE BİRLİĞİ

TABLO-4 Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı Merkez Birliklerine ortak bölge birlikleri tablosu.

Yukarıda görüldüğü üzere tüm merkez birliklerine ortak bölge birlikleri çeşitlilik arz etmektedir. Bakanlığın her bölge birliğinin kendi ihtisas konusunda örgütlenmesini sağlayamadığı, yapılan uygulama sonucu, su ürünlerinin ve Çay Koop'un dışında ihtisaslaşmanın gerçekleşmediği görülmektedir.

Sulama kooperatifi ana sözleşmesinin çalışma konularında değişiklik yapılmasına Bakanlıkça izin verilmekte ve tarımsal kalkınma kooperatifi gibi faaliyet yürütebilmesine imkân sağlanabilmektedir. Ayrıca Bakanlıkça uygulanan hayvancılık kredilerinden de yararlanabilmektedir.

Kooperatif, 5996 Sayılı Yasaya göre kurulmuş bulunan Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine veya 5200 Sayılı Yasaya göre kurulmuş bulunan Süt Üretici Birliklerine üye olmaları halinde, kuruluş yasalarına aykırı olmasına rağmen, merkez birliği düzeyinde örgütlenmiş olarak kabul edilebilmektedir.

Aslında bu örgüt yapısı beklenilenin tam aksine ihtisaslaşmaya değil karmaşaya neden olmuştur. Kooperatiflerin çalışma konularının ve faaliyet alanlarının birbiriyle örtüşmesine rağmen bu kadar ayrıştırılması, diğer taraftan Bakanlığın bazı örgütlere tarımsal desteklemelerde ve yetkilendirmelerde ayrıcalık tanınması haksız bir rekabet ortamı yaratmış, örgütlerin yeterince gelişmesinin ve kurumsallaşmasının önünde engel teşkil etmiştir.

Kooperatiflerin yanında, damızlık birliği, üretici birliği, ziraat odası, tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri, pancar kooperatifi vb. benzeri birçok aynı veya benzer faaliyetleri yürüten ve çalışma konuları ve alanları birbiriyle örtüşen birçok üretici örgütünün varlığında üreticinin mağduriyetine neden olmuş ve üretici tüm bu örgütlere kaynak sağlamak durumunda kalmıştır. Görülüyor ki kooperatifleşmede ihtisaslaşma olmamış, Ülke gerçekleri ile bağdaşmayan ihtisaslaştırmada sorunları çözmemiştir.

Tarımsal planlamaların yapıldığı, Ülkemizdeki köylülük nüfusunun makul oranlara düştüğü, işletmeler büyüyüp aile işletmeciliğinden ekonomik işletmeciliğe dönüştüğünde ihtisaslaşma zaten kendiliğinden oluşacaktır.

En önemlisi de, ihtisaslaşma adı altında herhangi bir ayrıştırmaya gitmeden, kooperatiflerin **bir iktisadi işletme** olarak görülmesi halinde sorunların önemli bir kısmının çözümü daha da kolaylaşacaktır.

1.6.Üretici Örgütlerinin Amaç Ve Kuruluş Gerekçelerinin Örtüşmesi ve Diğer Üretici Örgütlerinin Kuruluş Sürecinin Başlaması

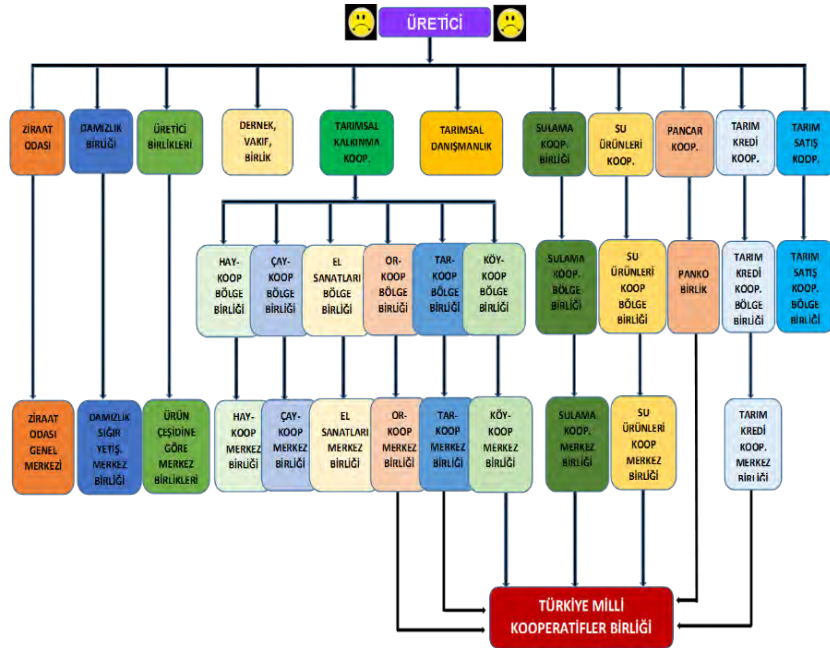
Tarımsal alanda faaliyet gösteren üretici örgütlerinin çokluğu ve çeşitliliği sorunun temel kaynağını oluşturmaktadır (TABLO-5).1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 4572 Sayılı Tarım Satış Koop. ve Birlikleri Hakkında Kanun, 5996 Sayılı Yetiştirici Birlikleri ile ilgili kanun, 5200 Sayılı Üretici Birlikleri Kanunu, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun dışında Sulama Birlikleri, dernek, vakıf, platform ve kümelenme adı altında farklı farklı örgütsel yapılarda oluşturulabilmektedir.

Yukarıda belirtilen yasalara göre kurulan üretici örgütlerinin tanım ve amaçları irdelendiğinde, neredeyse tamamının amaç ve kuruluş gerekçelerinin birbiriyle örtüştüğü, bu nedenle görev karmaşası olduğu görülmektedir.

1990 lı yılların ortalarında yetiştirici birliklerinin kuruluş süreci başlamış, bazı misyonlar yüklenerek ve devletçe özel olarak desteklenerek (ki hala bu destekler devam etmektedir) örgütlenme sürecine girmiştir.2004 yılında üretici birlikleri kanunu ile ve yine özel destekleme argümanları da kullanılarak üretici birliklerinin kurulması sağlanmıştır.

Mevcut örgütlenme durumu üreticinin aynı amaca yönelik birden fazla örgüte ortak/üye olmak zorunluluğu getirmiştir. Üretici zorunlu olarak tüm bu örgütlere kaynak sağlamak durumundadır. Örgütler arasında görev karmaşası oluşmaktadır.

Üretici örgütleri parçalı yapı ve kaynak sorunları nedeniyle birbirleri ile rekabet etmek zorunda kalmıştır. Bu ve benzer nedenlerden dolayı kurumsal kimlik kazanamamaktadır. Üretici örgütlenme tablosuna (TABLO-5) bakıldığında, üreticinin mağduriyeti net bir şekilde görülmektedir.

TABLO-5 Üretici örgütleri genel ortaklık tablosu.

1.7.Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Yapısının Güçlendirilmesi Projesi (IRFO)

Mevcut örgütlenme modeli, uluslararası projelerin yürütülmesine de engel teşkil etmektedir. Ayrıca AB sürecinde bu tür sorunların giderek daha da fazla yaşanabileceği görülmektedir.

Dünya Bankası kaynaklı ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca 2005-2008 yılları arasında yürütülen “Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Yapısının Güçlendirilmesi (IRFO) Projesi” nin yürütülmesi sürecinde mevcut parçalı yapı sorun olmuştur.Yaklaşık 9,5 milyon dolar hibe destekli bu projenin yürütülebilmesi için Köy Koop, Hay Koop, Tüs Koop, Or Koop, Sür Koop, Çay Koop ve Tarım Kredi Koop Merkez Birlikleri tarafından önce “Tarım Milli Birliği” oluşturulmuştur. Ancak, uygulamanın 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa aykırılığının tespiti sonrası **TAKOG** (Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortak Girişimi) oluşturulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Proje ortak girişim tarafından yürütülmüş ve proje çıktısı olarak en az dört merkez birliğinin birleşmesi öngörülmüşken böyle bir birleşme de gerçekleşmemiştir.

2.Ülkemizde Kooperatifleşmeyi Zorunlu Hale Getiren Nedenler

Ülkemizde küçük ve orta ölçekli üreticinin korunmasını, geliştirilmesini ve desteklenmesini gerektiren çok önemli gerekçeler hala geçerliliğini korumaktadır. Bu nedenle kooperatiflerin, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi güçlendirilmesi ve desteklenmesi devlet politikası olarak uygulanmalıdır.

Özel sektörün doğası gereği kar odaklı yaklaşımı ve üretici lehine rekabet ortamının kurulamamış olması, Üretici ile tüketici arasındaki fiyat makasının en aza indirilmesi zorunluluğu, üreticiyi koruyan argümanların yetersiz oluşu, kırsalda sermaye birikiminin yetersizliği, istihdam yaratılması ve yerinde istihdamın sağlanması, alternatif gelir getirecek projelerin geliştirilebilmesi, üretim planlamalarının yapılabilmesi ve kalitenin sağlanabilmesi, gelir dağılımındaki sorunların giderilmesi; ülkemizde kooperatifleşmeyi zorunlu hale getiren nedenlerin bir kısmıdır.

Devletin kırsal alana veya üreticiye toplu olarak götüreceği hizmetler için veya hizmet almak için, yasal statüye haiz muhatap tüzel kişilik bulma ihtiyacının karşılanmasında da kooperatifler önemli bir görevi yerine getirmektedir.

Nitekim son yıllarda bazı desteklemelerin üretici örgütleri tarafından dağıtılmaya başlanılmış olması hem örgütlenme adına hem de devlet adına önemli olduğu kadar, örgütlerin kendi ortaklarına hizmet etme potansiyelinin geliştirilmesi bakımından da önemli bir gelişmedir.

3. Veri Tabanı Eksikliği

Kooperatifler ve tarımsal örgütler hakkında yeterli bilgiye ve veriye sahip olunmamasının sonucu, mevcut potansiyel yeterince bilinmemekte, kooperatiflerin ekonomideki rolü ve etkisinin yeterli analizi yapılamadığından kooperatifçiliğe ön yargı ile yaklaşılmaktadır.

Bu gün için sağlıklı bir şekilde sayısı dahi bilinmeyen, birden fazla yasa ile farklı farklı Bakanlıklarca yönetilen kooperatifler ve tarımsal örgütler hakkında yeterli veriye sahip olunmamasının sonucu, ileriye dönük tarımsal politikaların oluşturulmasında ve örgüt yapılarının hangi hedeflere yönlendirilmesi gerektiği konularındaki belirsizlikler de giderilememektedir.

Araştırma kuruluşlarının ve üniversitelerin araştırmalarına katkı sağlayacak verileri sağlayamaması da önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Hâlbuki özellikle kooperatiflerin, bölge birliklerinin ve merkez birliklerinin en alt birimdeki ortaklarının tüm verilerinin ve potansiyellerinin bilinmesi halinde yeni politikaların ve projelerin geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Bu tür çalışmalar bu güne kadar gerçekleştirilebilmiş olsaydı, hiç şüphesiz bilimsel çalışma ve kurumsallık adına önemli bir kazanım olacak ve politikaların belirlenmesinde ilgili kuruluşlar daha etkin olabilecekti.

4. Üretim Ve Tüketim Zincirinde Kooperatiflerin Rolü

Uluslararası sermaye, bir taraftan ağırlıklı olarak ithalata dayalı bir sanayinin oluşmasına zemin hazırlarken, diğer taraftan tüketim toplumu oluşturmak için de tüm gerekli argümanları kullanmaktadır.

Üretici olmak, imalatçı olmak, istihdam yaratmak yeterince teşvik edilmemiş, bazı mevzuat düzenlemeleri ile getirilen teşvik unsurları da arzulan sonuçları vermemiştir. Bir bakıma insanlar üretimden uzaklaşmıştır.

Köyden kente göç özellikle tarımsal alandaki üretimi olumsuz etkilemiştir. 31 Aralık 2011 itibariyle toplam nüfusun %76,8'i il ve ilçe merkezlerinde ikamet ederken %23,2'si belde ve köylerde ikamet

etmektedir. Göçe rağmen ekiliş alanlarında önemli bir artış olmazken, işlenmeyen arazi miktarı artmıştır. (TÜİK, 2012)

Üretim yapan sektör ciddi sıkıntılar içerisinde. Çünkü pazarlamada ekonomik ve sosyal yapı tümüyle değişmiştir. Büyük, markalaşmış üretici firmaların dahi pazarlamada etkileri neredeyse kalmamıştır.

Sayıları 400 e yaklaşan büyük AVM ler, yine sayıları 15.000 e yaklaşan ve zincir oluşturan butik alışveriş dükkânları, beldelere, neredeyse köylere kadar yayılmış, ekonominin ve sosyal yapının iliklerine kadar işlemiştir. Ekonomideki pazar payları % 80 lere dayanmıştır. (Akar, 2014)

Üretim zincirinde olduğu kadar, pazarlama zincirinde ve hizmet sektöründe oluşturulan bu sistem, hem büyük üreticilerin hem de küçük üreticilerin aleyhine bir yapı oluşturmuş, bakkaldan kıraathanelere kadar sayıları bir milyon iki yüz bini bulan esnafın kepenk kapatmasına neden olmuştur. (Akar, 2014)

Özellikle gıda sektöründe üretim yapan firmaların, bu zincirlere mahkûmiyeti, birçok firmanın kapanmasına yol açmıştır. Neredeyse maliyetine alış, kendi markası ile pazarlama, tek taraflı dayatmalarla belirlenerek oluşturulan pazarlama yöntemi, üretim yapan sektörü isyan noktasına getirdiği çok belirgin bir şekilde görülmektedir (Akar, 2014).

Hal böyle iken ve devasa firmalar ülkenin bu ekonomik koşullarına uymak zorunda iken, üretici, hangi yapılarla bu pazara girecektir? Üreticiden tüketiciye kadar oluşan zincirin en önemli halkası olan AVM'ler ve Butik Dükkânlar bu kadar desteklenirken, üretici emeğinin karşılığını nasıl alacak, tüketici ihtiyacını nasıl ucuza temin edecektir? Bu nasıl olacaktır? Bu sorulara cevap bulmak gerçekten çok zordur (Akar, 2014).Konuya, kooperatifçilik açısından baktığımızda tablo daha da karanlık ve vahimdir. Bu zincirlere üreticinin tek başına ürün verme şansı bulunmamaktadır.Kooperatiflerimizin mevcut parçalı ve güçsüz yapılarıyla bu zincirde yer bulmaları da gerçekten çok zor görünmektedir. (Akar, 2014).

5.Orman Üretiminde Kooperatifler

Gelişmiş ülkelerde olmayan fakat hala Ülkemizin bir gerçeği olan orman köylüsü profili yıllardan bu tarafa çok fazla değişmemiştir. Hala; Gayri safi milli hâsıladan en az payı alan, en az toprağa sahip, tarımsal üretim olanakları çok sınırlı, şehirlerden uzak yaşayan ve Ülkenin vermiş olduğu eğitim, sağlık vb. hizmetlerden en az yararlanan orman köylüsüdür.

Geçimi ağırlıklı olarak ormana dayalı olup önemli ölçüde orman kaynaklarına bağlı olarak yaşamaktadır. Sayıları 3000'nin üzerindeki orman üretimi yapan tarımsal kalkınma kooperatifi, her türlü olumsuzluğa rağmen orman üretiminin halen en önemli kısmını gerçekleştirmektedir.

Orman ve Su İşleri Bakanlığınca son yıllarda uygulanan ormancılık politikalarının, Orman köylüsü ve kooperatiflere son derece olumsuz yansımaları olmuş, verilen üretim birim fiyatları, dikili satış uygulamaları ve yapılması öngörülen yasal düzenlemeler tümüyle orman köylüsünün ve kooperatiflerinin aleyhine gelişmiştir.

Dikili satış uygulaması, yaklaşık 7 milyon civarındaki Orman köylüsünün içinde yaşadığı ormanlardan yararlanmasını engelleyen bir uygulamadır. Dikili satış; ormandaki üretimi özelleştirmek, diğer bir ifade ile ormanda belirlenmiş bir kesim alanını dikili olarak ulusal veya uluslararası firmalara satmak anlamı taşımaktadır. Bu yöntem, orman köylüsünün mağdur edilmesinin yanında yerel ekonomilere de ciddi zarar vermektedir. Ormanlardan elde edilecek gelirden ihale ile üretim işini alacak ulusal ve uluslararası firmalar yararlanacağından yerel ekonomide tüccarından, esnafından nakliyecisine kadar her kesim mağdur olacaktır.

Dikili satış, orman köylüsünün örgütlü yapısına, çevreyle ilgili değerlere zarar verecek, her türlü şaibeye açık, kaçak kesimlere neden olunacak ve sosyal barışı zedeleyecek bir yaklaşım olacaktır.

Ancak, orman köylerinde yaşanan göç olgusu, kooperatiflerde giderek iş gücü kaybına ve kooperatiflerin giderek küçülmesine neden olmuştur.

Bu nedenle; özellikle orman üretimi yapan kooperatiflerin, bazı özendirici tedbirler getirilerek bölge şefliği hatta İşletme Müdürlüğü bazında yeniden yapılandırılması orman üretimi yapan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin geleceği açısından son derece önemlidir.

6. Kooperatiflerde Güven Sorunu

Mevcut üretici örgütlerinin en önemli sorunu güven sorunudur. Kooperatiflerimizin güven kazanabilmesi, şeffaflığın sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve kendi içerisinde kontrol ve denetim sistemi ile kurumsal kimlik oluşturulması çalışmalarının yapılması son derece önemlidir.

Mevzuatları gereği kooperatifler aslında her türlü denetime açık tüzel kişiliklerdir. Kooperatif ortaklarının kendi iradeleri ile seçtikleri denetim

kurulu üyeleri, ortakların denetim ve inceleme hakkı, bağlı olduğu üst birliğin denetim yetki ve sorumluluğu, kredi kullanmışsa kredi kullandıran kuruluşun denetim hakkı, Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerinin ön inceleme yetkisi, Bağlı olduğu Bakanlığın denetim yetkisi, her ortağın adli mercilere başvuru hakkı gibi tanınan hak, yetki ve sorumluluklar kooperatiflerin aslında birçok kuruluş tarafından denetlenebildiğini göstermektedir.

O halde bu kadar denetime açık kuruluşlar olarak kooperatiflerdeki güven sorununun hala yaşanıyor olması, ayrıca irdelenmesi gerekli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her yıl yaklaşık üç bin civarındaki kooperatifle ilgili dava açılıyor olması da düşündürücüdür.

Kooperatifi denetlemek amaçlı seçilen denetleme kurulu üyelerinin denetim yapabilecek bilgi, deneyim ve formasyona sahip olmadıkları ortadadır. Yine ortakların inceleme haklarını kullandıklarını da söylemek pek mümkün değildir.

Bölge ve merkez birliklerinin çok önemli bir kısmı denetim elemanı istihdamı sağlamamakta, teftiş kurulu oluşturabilen merkez birlikleri ise kontrolör veya müfettişler doğrudan Genel Başkana bağlı olarak çalıştıklarından veya yeterince bağımsız kurul oluşturamadıklarından gereği gibi denetim yapamamaktadırlar.

Kredi veren kuruluşların denetimi sadece bilanço ile sınırlı kalmaktadır.

Bakanlık il Müdürlüklerinde ön inceleme yapacak eleman istihdamı sağlanamamış, Bakanlık merkez teşkilatlarında istihdam edilen kontrolör sayısı ise yetersizdir.

Sorun yaşayan kooperatif ortağı için adli mercilere başvurmak tek çözüm olarak kalmaktadır.

Yakın geçmişte bankacılık sektöründe ciddi olumsuzluklar yaşanmıştır. Yaşanan tüm olumsuzluklardan sonra sistemin aksayan yönlerinin giderilmesi yanında, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulması güven sorununun çözümüne önemli ölçüde katkı sağlamış, büyük ölçüde kendi kendini denetleyen bir bankacılık sistemi işlerlik kazanmıştır.

Aslında kooperatifçilikte de sorun, sistemin oluşturulması ve kurulacak mekanizmalara işlerlik kazandırılması sorunudur. Kooperatiflerin yeniden yapılandırılması ve yeniden yapılacak olan yasal düzenlemede bu konunun mutlaka dikkate alınması gerekmektedir.

Çözüm; Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin bünyesinde, doğrudan Milli Birliğin genel kuruluna karşı sorumlu, güçlü bir denetim biriminin oluşturulması doğru bir yaklaşım olacaktır. Kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu ülkelerde bağımsız denetim kuruluşları denenmiş ancak başarılı olmadığı hatta sorunların giderek büyüdüğü görülmüştür.

Mevcut 1163 sayılı yasanın 75. Maddesi ile getirilen “Kooperatif merkez birlikleri kendisine bağlı birlik ve kooperatifleri denetler ve bunların eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını karşılar. Merkez birliği kuruluşu tamamlanmadığı hallerde, birlikler kendisine bağlı kooperatifleri denetler. Üst kuruluşlarca yapılan denetim sonuçları ilgili bakanlığa bildirilir.

Kooperatif ve üst kuruluşları, üst kuruluşunun tespit edeceği esaslara göre, kendilerine yönelik denetim ve eğitim hizmetlerine ait giderlere iştirak ederler.” Hükmünün, belirli kaynaklar sağlanmış olmasına rağmen işlerlik kazanmadığı da görülmektedir.

7.Örgütlenme Modeli Çalışması Ve Çözüm Önerileri

1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun yeniden düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Ancak, yasa hazırlıklarında kooperatiflerle ilgili nasıl bir yapılanma öngörüldüğü bilinmemektedir. Hâlbuki yasal düzenleme, ortaya konulacak olan yapılanma modelinin yasal zeminini sağlayacaktır. Diğer bir ifade ile öncelikle kooperatif yapılanma modelinin ortaya konulması, daha sonra yasal düzenlemenin yapılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kooperatiflerin yanında diğer üretici örgütlerinin yapılanması da son derece önemlidir. Diğer üretici örgütlerinin kooperatiflerle olan ilişkisi yetki, görev ve sorumluluk tanımlarının belirlenmesi ve yapılanmanın bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Kooperatiflerin tek başına sorun teşkil ettiğini düşünmek yanlış bir değerlendirmedir. Diğer üretici örgütlerini de sorunun bir parçası olarak görmek ve yapısal düzenlemeyi buna göre gerçekleştirmek gerekecektir.

Diğer taraftan kooperatiflerin ve diğer üretici örgütlerinin Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile olan faaliyetlerini hangi yasal zeminde yerine getireceği de bu düzenleme içerisinde belirlenmiş olmalıdır.

Zaman zaman ön plana çıkan veya arka plana itilen üretici örgütleri, fonksiyonları itibarıyla gerekliliğinden veya gereksizliğinden dolayı tartışılmamış farklı mülahazalarla değerlendirilmiştir.

Köy Koop Merkez birliğince yapılan ve henüz yayınlanmamış taslak çalışmada; Milli birliğin güçlü bir yapılanmasının sağlanması, tarımsal örgütlerin merkez birliklerinin konfederasyon şeklinde milli birliğin bünyesinde yer alması; alt yapılanmasının federasyon şeklinde illerde oluşturulması; her üretici örgütünün mevcut yasaları dikkate alınarak tek merkez birliği olarak değeriendirilmesi; Devletin kooperatifler üzerindeki etkisinin ve rolünün asgari düzeyde tutulması ve her üretici örgütüne eşit mesafede durması; her kesimden üreticinin en üst düzeyde temsilinin sağlanması; kurumsal kimlik oluşturulması, bu kapsamda profesyonel yönetim sistemlerinin kurulması, görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca aynı çalışmada; Eğitim, Ar-Ge, Proje, danışmanlık ve finans birimlerinin oluşturulması halinde kooperatiflerin, Ülke kalkınmasında daha etkin olabilecekleri ifade edilmektedir.

8.SONUÇ

Dünyada 1950’li yıllarda küreselleşme sürecinin başlaması, özelleştirmelerle özel sektörcü bir yaklaşım, üreticinin hatta tüketicinin pazarda hâkimiyetini kaybetmesi, uluslararası örgütlerin ekonomiyi kontrol etmekte ve yönlendirmede etkin olmaya başlamaları, özellikle gelişmiş ülkelerde kooperatifleşme sürecini bir anlamda yeniden başlatmıştır.

Ülkemizde 1970’li yıllarda daha nitelikli bir kooperatifleşme süreci başlamış, bölge ve merkez birliği düzeyinde ciddi bir örgütlenme süreci yaşanmış, 12 Eylül 1980 tarihine kadar devam eden bu süreçte o tarihten bu güne kooperatiflerin sorunları giderek artmış ve bu güne gelinmiştir. Dolayısıyla, 1980 tarihinden bu güne geçen yılların, kooperatifçilik ve üretici adına kayıp yıllar olarak nitelendirilmesi yanlış olmaz.

Gelişmiş ülkelerdeki kooperatifler ise tarımsal sanayide söz sahibi olabilmişler ve uluslararası dev kuruluşların, şirketlerin çekirdeğini oluşturabilmişlerdir.

Ülkemizde ise kooperatifçilik siyasi bir hareket, bununda ötesinde, özel sektörün gelişmesinin önünde bir engel olarak değeriendirilmiştir.

2000’li yılların sonlarına doğru sıkça yaşanan krizlerden kooperatiflerin etkilenmemiş olması kooperatif yapıların önemini daha da artırmış, 2012 yılı kooperatifler yılı ilan edilmiş, aynı yıllarda ülkemizde kooperatifler bir kez daha gündeme gelmiş, stratejik plan ve eylem planı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Ancak o günden bu güne önemli bir gelişme olduğunu söylemekte pek mümkün olamamaktadır.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunun bazı maddelerini değiştiren 3476 sayılı yasa ile bazı yeni düzenlemeler getirilmiştir. Belli bazı kooperatif türlerinin birleştirilerek Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin kurulması bölge ve merkez birliklerinin oluşumunda ihtisaslaşmaya geçilmesi kooperatif yapıların çok parçalı bir duruma gelmesi ile kooperatifçiliğimizde hızla geri gidiş sürecinin başlamasına neden olmuştur.

Kooperatiflerde ihtisaslaşma adı altında oluşturulan parçalı yapı üretici örgütlenmesinde sorun teşkil etmişken, bu kez 5996 sayılı yasa ile yetiştirici birliklerinin, 5200 sayılı yasa ile üretici birliklerinin kurulması süreci başlamış, en yetkili kişilerin dahi rahatsızlık duyacağı bir örgüt kirliliğine doğru gidilen bir süreç başlamıştır.

Ülkemizde küçük ve orta ölçekli üreticinin korunmasını, geliştirilmesini ve desteklenmesini gerektiren çok önemli gerekçeler hala geçerliliğini korumaktadır. Üstelik örgütlü yapılara devletin hem hizmet götürmesinde hem de hizmet almasında ihtiyacı olduğu da görölmektedir.

Kooperatifler ve tarımsal örgütler hakkında yeterli bilgiye ve veriye sahip olunmaması ön yargılı davranışlara neden olabilmektedir. 3. Sektör olarak kooperatiflerin ülke ekonomisindeki rolü ve katkılarının ne olduğu ile ilgili yeterli araştırmaların yapılmadığı da görölmektedir.

Özel sektörün temsilcisi konumundaki TUSİAD ve TOBB tarafından Ülkemizde üretici örgütlenmesindeki olumsuz tablonun sorun olduğu dile getirilmiştir.

Sayıları ciddi miktarlara ulaşan AVM ve zincir oluşturan butik alişveriş dükkânları, ekonomide etkin ve hâkim olmaya başlamış, bu süreç hem küçük üreticinin, hem de kooperatiflerin pazarda yer almasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir.

Orman ve Su İşleri Bakanlığınca son yıllarda uygulanan ormancılık politikalarının, orman köylüsü ve kooperatiflere son derece olumsuz yansımaları olmuştur. Verilen üretim birim fiyatları, dikili satış uygulamaları ve yapılması öngörölen yasal düzenlemeler tümüyle orman köylüsünün ve kooperatiflerinin aleyhine gelişmiştir.

Mevcut üretici örgütlerinin en önemli sorunu güven sorunudur. Kooperatiflerimizin güven kazanabilmesi, şeffaflığın sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve kendi içerisinde kontrol ve denetim

sistemi ile kurumsal kimlik oluşturulması çalışmalarının mutlaka gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun yeniden düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Kooperatiflerle ilgili nasıl bir yapılanma öngörüldüğü bilinmemektedir. Kooperatiflerin yanında diğer üretici örgütlerinin yapılanması da son derece önemlidir. Diğer retici örgütlerinin kooperatiflerle olan ilişkisi, yetki, görev ve sorumluluk tanımlarının belirlenmesi dolayısıyla yapılanmanın bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1-Yıldırım Ekber Ali (2009), “ Tarımda zelleştirme ve Tekel’in Sonu”,
<http://www.sendika.org/2009/12/tarimda-ozellestirme-ve-tekeli-in-sonu-ali-ekber-yildirim-tarim-dunyasindan/> (01.03.2015).

2-a- G.T.B. (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü) (2013a) , Dünya Kooperatifçilik Raporu, s:3, G.T.B , Ankara.

b- G.T.B. (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü) (2013b) , Dünya Kooperatifçilik Raporu, s:2, G.T.B , Ankara.

3- <http://www.haberortak.com/Haber/Ekonomi/04072009/Krizden-kooperatiflerle-cikilabilir.php#storyContinued> , 10.02.2015

4-Köy-Koop Haber Gazetesi, Mart 2012, Yıl:1, Sayı:5, s:9, Köy-Koop Merkez Birliği, Ankara.

5-<http://koop.gtb.gov.tr/haberler/strateji-eylem-planini-basbakan-erdogan-acikladi>, 22.07.2013

6-<http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Sayfalar/EN/Detay.aspx?Ogeld=46&Liste=KutuMenu> , 22.12.2014

7- Akar Erol (2015), “Tüsiad Tarım Raporunun Düşündürdükleri” ,
<http://www.ekonomistturk.com/yazar/erol-akar/tusiad-tarim-raporunun-dusundurdukleri/919.html> (30.01.2015)

8- a- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2013a), Türkiye Tarım Sektörü Raporu, TOBB Yayın No: 2014/230, s:83, TOBB, Ankara.

b-TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2013b), Türkiye Tarım Sektörü Raporu, TOBB Yayın No: 2014/230, s:85, TOBB, Ankara.

9- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Haber Bülteni, 27.01.2012, Sayı:10736, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do%3Fid=10736>

10- Akar Erol (2014), “Butik Alışveriş Dükkanları ve AVM’ler”, <http://www.ekonomistturk.com/yazar/erol-akar/butik-alisveris-dukk%C3%82nlari-ve-avm-ler/563.html> (31.01.2014)

Kooperatifçilik ve çevre koruma ilişkisi: Enerji kooperatifleri üzerine bir inceleme

Ece KAYA¹
Gökhan AŞKAR²
Metin ÖZKARAL³

Özet

Enerji ve kooperatifçilik, önemli birer kalkınma bileşeni olarak karşılıklı ilişki içerisinde. Enerji üretiminden tüketimine kadar geçen süreçte doğrudan çevreyle ilgilidir ve kullanım şekli yüzünden çevre kirliliğine neden olabilmektedir. Enerji Kooperatifleri ise sosyo-ekonomik faydalarının yanı sıra çevrenin de korunmasını sağlamaktadır. Enerji kooperatifleri, birçok ülkede yaygın biçimde faaliyet halindedir. Enerji politikalarında dışa bağımlı, üretimden ziyade tüketime dayalı ve kaynaklarını verimsiz kullanan Türkiye’de, enerji kooperatifliği alanında atılacak yeni adımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma, enerji üreten kooperatiflerin doğaya sunduğu katkılar, küresel örnekler ve Türkiye’deki mevcut durum hakkında bilgi vermektedir. Bunlara ek olarak çalışmada, enerji üretim temelli kooperatifliğin ülkemiz için neden önemli olduğu ile ilgili tartışma yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, Enerji kooperatifi, Yenilenebilir enerji kooperatifi, Çevre koruma.

RELATIONSHIP BETWEEN COOPERATIVE AND ENVIROMENTAL PROTECTION: AN ASSESSMENT ON ENERGY COOPERATIVES

Abstract

Energy and cooperative, as remarkable components in development, are in a mutual relationship. Energy is related to environment in the entire process from production to consumption, and it may cause environmental pollution because

¹ Karabük Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kentleşme ve Çevre Sorunları ABD Araştırma Görevlisi. Karabük Üniversitesi, İİBF, Demirçelik Kampüsü, 5. Kat, Oda no:524/B, Karabük. eceaksoy@karabuk.edu.tr.

² Karabük Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri ABD Araştırma Görevlisi. Karabük Üniversitesi, İ.İ.B.F., Demirçelik Kampüsü, 5. Kat, Oda no:524/B, Karabük. gokhanaskar@gmail.com. Karabük Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri ABD Araştırma Görevlisi. Karabük Üniversitesi, İ.İ.B.F., Demirçelik Kampüsü, 5. Kat, Oda no:524/B, Karabük. metinozkartal@hotmail.com.

³ Karabük Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri ABD Araştırma Görevlisi. Karabük Üniversitesi, İ.İ.B.F., Demirçelik Kampüsü, 5. Kat, Oda no:524/B, Karabük. metinozkartal@hotmail.com.

of its usage. Besides, energy cooperatives enable to protect environment in addition to their socio-economic benefits. Energy cooperatives are commonly active in many countries. Turkey has foreign-dependent, consumption-based energy policies and uses its sources inefficiently. Thus new steps are required in the issue of energy cooperatives. This study provides information on energy cooperatives' contributions to nature, international cases and current issues in Turkey. Additionally, it carries out debates on why energy cooperatives are crucial for Turkey.

Key Words: Cooperative, Energy cooperative, Renewable energy cooperative, Environmental protection.

GİRİŞ

Kooperatif kavramı kelime kökeni itibariyle birlikte iş görmek veya iş birliği anlamına gelmektedir (Müftüoğlu ve Aydos, 2001: 11). Kooperatif, bireylerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında fayda bulunan işleri en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Mülayim, 1995: 15). İnsanlık tarihi boyunca kooperatifçilik faaliyetlerine benzer nitelikte uğraşlar görülmüştür. Bu uğraşlar sanayi devriminin meydana getirdiği ekonomik ve toplumsal koşullar nedeniyle ortaya çıkarak zamanla belirli ilke ve şekillere bağlanarak ilerleyen bir süreçte günümüz kooperatiflerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artık, kooperatifler önemli bir sosyo-ekonomik hareket kabul edilerek, dünyada demokrasinin, çevrenin ve barışın korunmasına katkıda bulunarak ülkelerin gelişmelerinde önemli bir araç haline gelmiştir (Mülayim, 1995: 16).

Enerji ise ülkeler için kalkınmanın önemli şartlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ancak enerji üretiminden tüketimine kadar geçen süreçte doğrudan çevreyle ilgilidir ve kullanım şekli yüzünden çevresel kirliliğe neden olabilmektedir. Özellikle fosil yakıtların çevre kirliliğinin başlıca sebeplerinden biri olması nedeniyle günümüzde çevreye daha az zarar veren enerji türlerinin önemi giderek artmıştır. Bununla birlikte, enerji kaynaklarının azalması enerji piyasasındaki fiyat artışlarını tetiklemiş, çevresel sorunlarının da artan etkisiyle birlikte yenilenebilir enerji kaynakları giderek daha önemli bir konuma gelmiştir. Bu bağlamda, yeni bir kooperatif türü olan “yenilenebilir enerji kooperatifleri”nin de önü açılmıştır. Çünkü hangi ülke, hangi ekonomik ve toplumsal sistemde olursa olsun kooperatifler, ülkelerin sadece sosyo-ekonomik kalkınmasında değil çevre, doğal kaynakların korunması ve

kullanılmasında da önemli birer organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de her ne kadar yeni bir kooperatif türü olarak görülse de enerji kooperatifleri dünya genelinde birçok ülkede 1930’lu yıllardan bu yana uygulanan bir modeldir. Özellikle 1929 sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nde enerji kooperatiflerinin kalkınma aracı olarak değerlendirilmesi kooperatif modelinin başarısını gözler önüne sermiştir (Durmaz Ayanoglu, 2014: 40)

Çevrenin korunması ve sürdürülebilir enerji amacına ulaşmak için güçlü bir yol olan enerji kooperatifleri uygun fiyatlı ve temiz enerji üretimini, dağıtımını ve erişimini sağladıkları gibi, yerel iş yaratmasına, genellikle yerel bazlı girişimler oldukları için enerji konularında yerel düzeyde demokratik kontrol sağlanmasına imkân vererek sosyo-ekonomik açıdan da önemli avantajlar sunmaktadır. Bu nedenlerle bu çalışmada ilk olarak enerji kooperatifleri açıklanacak, ardından dünyanın yenilebilir enerji kooperatifçiliğinde önde gelen ülkelerden olan Almanya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri örnekleri üzerinden yenilenebilir enerji kooperatiflerinin çevre ile olan ilişkisi Türkiye örneği de incelenerek tartışılmaya çalışılacaktır.

1. ENERJİ KOOPERATİFLERİ

“Enerji kooperatifi” terimi literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Uluslararası çalışma örgütü enerji kooperatifini “enerji veya bu alana ilişkin diğer hizmetleri üreten, satan, tüketen veya dağıtan kooperatifler” şeklinde tanımlamaktadır (ILO Cooperatives Unit, 2013: 1).

Enerji sektöründe çok sayıda ve farklı tiplerde kooperatifler bulunmakta ve bunlar çeşitli terimlerle sınıflandırılmaktadır. Bazı kooperatifler teknolojik çözümlerle bazıları ise amaçları veya kapsamı tarafından sınıflandırılmaktadır. En sık kullanılan sınıflandırma şunlardır (ILO Cooperatives Unit, 2013: 5):

- Kooperatif modelinin türleri –
örneğin; enerji tüketici kooperatifleri, enerji üreticisi kooperatifleri, enerji üretici ve tüketici kooperatifleri ve enerji hizmetleri kooperatifleri.
- Enerji kaynağı –
örneğin; güneş kooperatifleri, rüzgâr kooperatifleri, odun yakıtlı elektrik

santralleri, kooperatif biyoenerji köyleri, yenilenebilir enerji kooperatifleri.

- Değer zincirindeki faaliyetleri ve konumu – örneğin işçi kooperatifleri, inovasyon kooperatifleri, satın alma kooperatifleri, ön-üretim kooperatifleri, enerji santrali kooperatifleri, sanal şebekeler.
- Aktörler veya mülkiyet sahipleri ve sundukları hizmetler – örneğin; elektrik kooperatifleri, kırsal elektrik kooperatifleri, toplum öncülüğünde yatırım, tüketici sahipli hizmetler, çiftçi kooperatifleri, yeni riskli girişimler, ticaret birlikleri.

Enerji kooperatifleri ayrıca sunulan hizmet veya ürün türlerine göre farklılık gösterebilmektedir (Gümrük ve Tic. Bak. 2014: 5):

- Enerji kooperatifleri, tüketici-ortaklara ve ortak olmayan müşterilerine ya da milli elektrik şebekesine *enerji üretebilir* ya da *arz edebilir*. Bu amaçla; fosil yakıt ya da yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanabilirler. Bazı ülkelerde, tüm köyler (bio-enerji köyleri denilen) kooperatif modelinden yararlanılarak teşkil edilmiştir.
- Tüketiciler enerji *satın almak* üzere, daha iyi fiyat elde etmek için bir araç olarak, enerji kooperatiflerinde bir araya gelip gruplaşabilirler.
- Kooperatifler, elektrik dağıtım şebekelerini işletme örneğinde olduğu gibi *elektrik dağıtımında* da teşkilatlanabilirler.
- Kooperatifler, ayrıca enerji tedarikine ilişkin danışmanlık ya da eğitim hizmetleri gibi *hizmetler sağlayabilirler*.

Böylece yenilenebilir enerji kooperatifleri; hizmet ve ürün türlerine göre farklılık gösterebilen nihai olarak enerji veya bu alana ilişkin hizmetleri yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak üreten, satan, tüketen veya dağıtan kooperatifler şeklinde tanımlamak mümkündür.

2. YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFLERİNDE ÜLKE İNCELEMELERİ

2.1 Danimarka

Danimarka'da ilk kooperatif mağazası 1866 yılında ve ilk kooperatif olarak kabul edilen mandıra da 1882 yılında kurulmuştur (Danmarks Vindmolleforening, 2009:1). İlk kooperatiflerin 1900'lere doğru kurulmasından bu yana Danimarka Avrupa'nın enerji sektöründeki

kooperatifleşmede en güçlü ülkesi konumuna gelmiştir. Ülkede 1970’lerin başında üç yerel Danimarkalı ailenin işbirliği yaparak kurduğu “Middlegrunden Kooperatifi” (rüzgâr türbini) yenilenebilir enerji sektöründe ilk enerji kooperatifi olma özelliğini göstermektedir (Işıksungur, 2014).

1970’lerdeki petrol krizinden sonra Danimarka’da rüzgâr kooperatiflerine yönelik talep artmış, 1990’ların sonuna doğru yerel halka ait türbinlerin sayısı 2000’i geçmiştir (Oteman, Wiering ve Helderma, 2014). Bu projelerin genel özelliği kırsal alandaki çiftçiler, yerel ölçekli şirketler ve yatırımcılar tarafından yürütülmesidir (IRENA-GWEC, 2013: 55). 1996’da Danimarka genelinde, rüzgâr enerjisine yönelik kamuoyu desteğine katkı sağlayan yaklaşık 2100 kooperatif bulunmaktadır. (IRENA-GWEC, 2013: 56). 2001’e gelindiğinde, 100.000’den fazla ailenin içinde bulunduğu rüzgâr türbini kooperatifleri Danimarka’daki tüm türbinlerin %86’sını tesis eder hale gelmiştir (IRENA-GWEC, 2013: 56). Ancak 2000’lerden itibaren neoliberal politikaların etkisiyle enerji piyasasının serbest pazar koşullarına açılması ve yenilenebilir enerjiye dönük yoğun taleple birlikte, türbinlerin çoğu büyük yatırımcılara satılmış ve eski türbinler daha büyük ve pahalı yeni türbinlerle değiştirilmiştir (IRENA-GWEC, 2013).

Danimarka’da genellikle büyük şehirlerin dışında, elektrik tedarik ve dağıtım ağları geleneksel olarak kendi tüketicileri tarafından sahiplenilmiştir (Global Watch Mission Report, 2005: 37). Ülkedeki 400 bölgesel ısıtma şebekesinin 300’ü de tüketici kooperatiflerine aittir (Global Watch Mission Report, 2005: 17, 26).

Danimarka’nın biyogaz üretiminin %80’ine tekabül eden, çoğunluğu çiftçi kooperatiflerine ait olan 20 merkezi biyogaz tesisi bulunmaktadır (ILO Cooperatives Unit, 2012: 4). Ayrıca çiftçi kooperatiflerinin sahip olduğu 20 adet büyük-ölçekli çürütücü/sindirme tesislerinde çiftçiler kendi sürdürülebilir bir atık yönetimi çözümünü gerçekleştirmektedirler (Global Watch Mission Report, 2005: 18). Böylece sürdürülebilir enerji üretimi ve tüketimi sağlanmaktadır. Ancak Danimarka’nın kooperatifler konusundaki güçlü konumu yapılan devlet destekleri ve bu konuda ulusal politikalara verilen önemden gelmektedir. 2009 yılında Danimarka yenilenebilir enerji hakkında çıkardığı bir yasa ile tüm yeni rüzgâr enerjisi projelerine yerel katılımı ve yeni rüzgâr enerjisi projelerini bireylerin sahiplenmesini teşvik etmek amacıyla yapılacak projelerin en az %20 mülkiyetini yerel halka sunma yükümlülüğünü getirmiştir (Gümrük ve Tic

Bak., 2014: 31). Ayrıca finansman olanakları kolaylaştırılmıştır. Böylece kooperatif kurmak cazip bir seçenek haline getirilmiştir.

Danimarka günümüzde rüzgâr tribünlerinden yenilebilir enerji sağlayan ülkeler arasında birinci sırada yer almaktadır. Bahsedildiği gibi türbinlerin önemli bir kısmı kooperatiflere aittir. Ancak ülkenin rüzgâr enerjisi kooperatifleri birden ortaya çıkmamış ülkenin enerji politikalarının oluşturulmasında devlet tarafından önemli yönlendirmelerle gerçekleştirilmiştir. 1973 yılında, Danimarka'da petrole bağımlılık oldukça üst düzeylerdeydi. Bu dönemde, enerji sepetindeki arzın %90'ından fazlası ithal petrole dayanmaktadır (DEA, 2010). Petrolde yüksek oranda dışa bağımlılık 1973 ve 1979 petrol krizleri ile daha da artarak Danimarka'nın yaşadığı ekonomik sıkıntının da temel nedeni haline gelmiştir. Danimarka, krizle birlikte, enerji alanında büyük bir değişime gitmiş, enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla elektrik üretiminde petrol kullanımından vazgeçerek kömüre geçmiştir. Değişim bununla sınırlı kalmayarak, nükleer enerji kullanımına dönük öneriler duyulmaya başlamıştır. Bu tür tarihi kırılmalarla beraber, takip eden yirmi yıla yayılacak olan ve dört enerji planından oluşan bir proaktif enerji politikası ortaya çıkmıştır (DEA, 2010). Ancak, eşzamanlı olarak ülkede nükleer karşıtı bir hareket de gelişmiş ve nükleer enerjiye karşı, 1985 yılında biten on bir yıllık geniş ve etkili bir kampanya yürütülmüştür. Bu kampanyanın sonucunda Danimarka parlamentosunun çoğunluğunca alınan bir kararla nükleer enerji ülkenin geleceğe yönelik enerji planlarından çıkarılmıştır (IRENA-GWEC, 2013: 61). Danimarka'da kooperatifler, kamuoyunda genel bir kabulün yaratılmasına katkıda bulunarak, rüzgâr enerjisinin gelişmesinde hayati bir konuma sahip olmuştur. Kendi girişimleri sayesinde, kooperatifler rüzgâr enerjisindeki gelişimden doğrudan fayda sağlamıştır. Bu durum özellikle, yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen enerjide kârın paylaşılması ve enerji vergilerinin düşürülmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Açıkdeniz rüzgâr çiftliklerinde planlama ulusal hükümet düzeyinde sürdürülürken, karada yer alan çiftliklerde planlama ortak olarak yapılmaktadır (IRENA-GWEC, 2013: 60-61). Karada yer alan rüzgâr çiftliklerine yatırım genel olarak bireyler aracılığıyla kooperatiflerden gelmekteyse de, türbinlerin büyümesi ve projelerin kapsamının genişlemesi özel sektör yatırımlarını gerekli kılmaktadır (IRENA-GWEC, 2013: 62). Küçük ve bireysel yatırımcılar, büyük projelerde (açık deniz rüzgâr çiftlikleri) gerekli olan yatırım miktarına bağlı olarak çeşitli güçlükler çekmektedir. Bu nedenle açıkdeniz projelerinde finansman ise

çoğunlukla kamu kuruluşlarınca sağlanmaktadır (IRENA-GWEC, 2013: 62).

Danimarka’da hükümet düzeyinde yenilenebilir enerji kooperatifleri konusundaki politikalar belirlenirken sosyal ve çevresel sebeplere ek olarak öncelikle ekonomik sebeplerden hareket edildiği görülmektedir. Ancak tüm siyasi düzeylerde hemfikir olunan siyasi söylemin bu unsurları yerel kooperatiflerin de paylaştığı unsurlardır. Bu durum, politik söylemlerin boyutlarının da önemini ortaya koymaktadır. Söylemler, yalnızca çevresel, ekonomik veya karma nedenleri içermekle kalmamakta, bunun yanı sıra ulusal çaptaki söylemler yerel düzeydeki politikalarda ve yerel topluluklar düzeyinde de var olarak birbirine yaslanmaktadır. Sonuç olarak böylesine bir söylem ve amaç ittifakı, kooperatiflere kurumsal anlamda bir alan açılmasına neden olmuştur (Oteman, Wiering ve Helderma, 2014).

2.2 Almanya

Özellikle 2011 yılında meydana gelen Fukushima nükleer santrali kazasının Almanya’nın enerji politikaları üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Almanya 2022’ye kadar nükleer enerji üretimini tamamıyla bırakacağını açıklamıştır. Bu karar Almanya’nın enerji politikaları açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Çünkü Almanya toplam enerji ihtiyacının % 28’ini nükleer enerjiden karşılamaktadır. Ancak Almanya yenilenebilir enerji konusunda da dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. 2011’de yenilenebilirler Almanya’nın nihai enerji tüketiminin % 12,2’sini, elektrik tüketiminin % 20’sini (ki bu oran 2006 yılında % 11,6 idi), ısıtma talebinin % 10,4’ünü (% 6,2’den artış göstererek) ve (hava trafiği dışında) taşıma yakıtının % 5,6’sını karşılamıştır (REN21, 2012: 13). 2050’de yenilenebilir enerjinin toplam enerji tüketimindeki payının %80’i geçmesi hedeflenmektedir. Özellikle yenilenebilir enerji konusunda son yıllarda önemli atılımlar yapmaktadır ki bu atılımlarda enerji kooperatiflerinin rolü büyüktür. Bu enerji kooperatifleri fosil yakıtlara dayalı olmaktan çıkıp yenilenebilir enerji ile sağlanan bir merkezi enerji sistemine ülkenin geçişini sağlamaya yardımcı olması açısından önemli görülmektedir.

Almanya’da enerji kooperatifleri sayısı 2007’den beri 6 misli artarak 2011’de 586’ya ulaşmıştır (Taner, 2013). 2011’de kurulan 250 kooperatifin 158’i enerji kooperatiflerinden oluşmaktadır. 2006-2011 yılları arasında 430 enerji kooperatifi kurulmuştur (Bilek, 2012: 3). Sadece 2012 yılında ise 150 adet enerji kooperatifi daha kurulmuştur

(DGRV, 2013: 5). 2013 verilerine göre ülkede 150.000 üyeye sahip yaklaşık 718 yenilenebilir enerji kooperatifi bulunmaktadır (Wieg, 2013: 5; Knight, 2014). Enerji kooperatiflerinin %60'ı 50 ile 200 üyeye sahiptir. Sadece %13'ünün 50'den az üyesi bulunmaktadır (DGRV, 2013: 7). Enerji kooperatiflerinin %92'si özel şahıslara, %3'ü şirket ve bankalara, %3'ü çiftçilere, kalan %2 ise kiliseler, yerel yönetimler ve kamu kurumlarına aittir (DGRV, 2013: 7). Görüldüğü üzere Almanya'da enerji kooperatiflerinin yapısı çoğunlukla yerel öz sermayeye dayalı, üyelerini yerel halkın çoğunlukla çiftçilerin oluşturduğu küçük kooperatif birlikleri şeklindedir.

Ülkedeki enerji kooperatiflerinin %87'si elektrik üretimi, %19'u ısı üretimi, %20'si bölgesel ısıtma şebekesi işletimi ve %4'ü elektrik şebekesi işletimi yapmaktadır (DGRV, 2013: 12). Yenilenebilir enerji kaynakları kapasitesi kooperatifler aracılığıyla %50 oranında, yöre sakinleri ve bölge çiftçilerinin kontrolünde bulunmaktadır (Taner, 2013). 2013 verilerine göre ülke çapında yenilenebilir enerji kurulu kapasitesinin %47'si kooperatiflere aittir (WECF, 2014).

Fotovoltaik (PV) ve rüzgâr enerjisi Almanya'daki yenilenebilir enerji üretiminde geniş paya sahiptir. Yenilenebilir enerji kooperatifleri içinde de en büyük pay güneş kooperatiflerine aittir (Oteman, Wiering ve Helderman, 2014). Güneş kooperatiflerinin neredeyse hiç bulunmadığı Danimarka ile karşılaştırıldığında, Almanya'daki bu durum daha dikkat çekici hale gelmektedir. Almanya'da güneş kooperatifleri yeni bir sektör olmasına rağmen son yıllarda yükselişe geçmiş, 2007 yılında sadece 4 olan güneş kooperatifi sayısı 2010'da 200'e, 2013 itibarıyla 400'e ulaşmıştır (Oteman vd., 2014; Knight, 2014). Ülke çapında fotovoltaik sektöründeki toplam kurulu kapasitenin yaklaşık yarısı, kooperatiflere aittir (Communitypower, 2015a). Rüzgâr enerjisinde de, kooperatifler eliyle üretilen enerji, 2012 itibarıyla rüzgâr enerjisi sektöründe toplam kurulu kapasitenin (30,854 MW) %25'ine sahiptir. Ayrıca biyoenerji alanında biyogaz santrali ve biyokütle kojenerasyon santrali şeklinde yenilenebilir enerji kooperatifleri de vardır (Communitypower, 2015a). 2012 rakamlarına göre biyoenerji sektöründe kurulu kapasite içinde kooperatiflerin payı %41,9'dur (Communitypower, 2015a).

Biyogaz santrallerinin sahipleri incelendiğinde, önemli bir kısmının çiftçilere ait olduğu görülmektedir. Bu durum Almanya'da enerji kooperatifleri aracılığıyla toplumsal kalkınmanın özellikle kırsal bölgelerin kalkınmasının sağlandığının bir örneği olarak

yorumlanabilmektedir. Ulusal düzeyde enerji politikası oluşturulmasında enerji kooperatiflerine verilen önem Almanya örneği üzerinden özelde yenilenebilir enerji kooperatiflerinin genelde ise kooperatiflerin sağladığı faydalara örnek oluşturması bakımından önemlidir.

Almanya’da yenilenebilir enerji kooperatifleri konusundaki siyasi söyleme çevresel unsurlar hâkim görünmektedir. Yerel kooperatifler de çevreyi öncelikli alan olarak gören bu yaklaşımı benimsemektedirler. Bu söylemsel bütünlük sayesinde kooperatiflere yönelik kurumsal destek de politikalara uygulanarak yaratılmış olmaktadır (Oteman vd., 2014).

2. 3 Kanada

Kanada’da kooperatifler ilk olarak 19. yüzyılın ortalarında tüketici ve tarım kooperatifleri şeklinde ortaya çıkmıştır (Zamangni and Zamagni, 2010: 48). Kanada için önemli bir yeri olan kooperatifler, kooperatifçilik ilkelerine dayanan iyi bir toplum kurma idealiyle toplumun geniş kesimlerini etkileyen bir özelliğe sahip görünmektedir (Coopzone, 2015). MacPherson’dan aktaran Stoll, Poon ve Hamilton Kanada’da kooperatiflerin kurulmasındaki temel motivasyonu şu şekilde açıklamaktadırlar: *“Tarihsel anlamda, birçok Kanada kooperatifinin kuruluşu kapitalizm ve sanayileşmeye dönük bir kamuoyu tepkisini içinde barındırmaktadır. Tüketici fiyatlarına yönelik bir karşı çıkışın yanı sıra, kırsal kesimde petrol ürünleri ve bunların fiyatları da tepki çekmekteydi. Bunlara ek olarak emek piyasası üzerindeki kontrol veya yağmaya dayanan borç ilişkileri de devam etmekte, bütün bunlara rağmen, sosyal sorumluluk anlayışı kooperatifler için süregelen bir temel oluşturmaktaydı”* (2014: 1). Bu tarihsel arka plan dikkate alınarak bakıldığında Kanada’da her 10 kişiden dördünün bir kooperatife üye olması normal görünmektedir (Stoll vd., 2014: 4). Günümüzde kooperatiflerin yaklaşık 15 milyon üyesi bulunmakta ve 155 binin üzerinde kişi bu kooperatiflerde istihdam edilmektedir (Stoll vd., 2014: 1).

Kanada’da yaklaşık 8.500 adet kooperatif bulunmaktadır (Status Of Co-Operatives In Canada; 2012: 5). Özellikle üretim, sigortacılık, iletişim, sağlık, tarım, balıkçılık, sağlık hizmetleri, iletişim, çocuk yuvaları, öğrenci birlikleri, cenaze hizmetleri gibi birçok alanda kooperatifler önemli bir role sahiptir (Coopzone, 2015). Ülkedeki en büyük kooperatif türü % 42 ile konut kooperatiflerinden oluşmaktadır. İkinci sırada ise toplam kooperatiflerin % 21’ini oluşturan tarım kooperatifleri gelmektedir (Status Of Co-Operatives In Canada; 2012: 5).

2011 yılında 71 kayıtlı yenilenebilir enerji kooperatifi bulunmaktadır (Kötek, 2014). 2003-2011 yılları arasında 25 yenilenebilir enerji kooperatifi kurulmuştur (Anderson, 2011: 1). Yenilenebilir enerji kooperatifleri arasında en büyük pay %26 ile biyoyakıt kooperatiflerine aittir. Biyoyakıt kooperatiflerinin % 68'i tarımsal üreticiler tarafından sahiplenilmiştir (Lipp, Lapierre-Fortin ve McMurtry; 2012: 2). Bu durum Danimarka örneğinde olduğu gibi Kanada da yenilenebilir enerji kooperatiflerinin yerel halka ve yerel sermayeye dayalı kooperatifler olduğunu göstermektedir. Rüzgâr kooperatifleri ise % 22 ile ikinci sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla %13 ile güneş enerjisi kooperatifleri, %8 ile biyokütle kooperatifleri, % 3 ile hidro güç kooperatifleri izlemektedir (Anderson, 2011: 1). Bütün yenilenebilir enerji kooperatiflerinin yaklaşık %60'ının birincil amacı elektrik üretmektir. Ayrıca ülkede yenilenebilir enerji kooperatifleri ve diğer kooperatif türleri arasında bir ayrım yapılmamaktadır ki bu durum enerji kooperatiflerinin kurulmasını kolaylaştırmaktadır (Lipp, Lapierre-Fortin ve McMurtry; 2012: 2).

2.4 Amerika Birleşik Devletleri

ABD kooperatifleri yaklaşık 130 milyon üyeye hizmet vermektedir (Abernathy, 2008: 8). Ancak ABD'de özellikle kırsal bölgelerde hizmet veren enerji kooperatiflerinin önemi üstünde durulması gerekmektedir. Elektrik şebekelerinin sadece büyük kasabalara kurulduğu, kırsal kesimdeki evlerin ise merkezi sistemlere erişimlerinin olmadığı 19. yüzyılda ABD'de enerji kooperatifleri kırsal kesimdeki evlerin elektriğe erişimini sağlamaktaydı (Gümrük ve Tic. Bak, 2014: IX). 841 dağıtım, 68 üretim ve iletim kooperatifi, 47 eyalette 42 milyon insana; başka bir deyişle ulusal nüfusun yüzde 12'sine ve 18 milyon işletmeye, evlere, okullara, kiliselere, çiftliklere, sulama sistemlerine ve ülkedeki 3141 ilçeden 2,500'ündeki diğer müesseselere hizmet vermektedir (Gümrük ve Tic. Bak, 2014: 4). ABD'de, ülkenin yaklaşık %75'ine güç sağlayan 900'den fazla kırsal elektrik kooperatifi bulunmaktadır (Abernathy, 2008: 26). Günümüzde, ülkedeki çiftliklerin yaklaşık %99'una elektrik hizmeti verilebilmektedir (NRECA, 2014a). Elektrik aboneleri üzerinden düşünürsek ülkede var olan sayaçlarının yüzde 12'sinden fazlası kırsal elektrik kooperatifi müşterileridir (NRECA, 2014b).

1930'ların ortalarında, kırsal bölgedeki evlerin %90'ında elektrik yoktur (Yadoo ve Cruickshank, 2010: 2943). Başkan Roosevelt, 1935'de Amerika Birleşik Devletleri Kırsal Elektrifikasyon İdaresi'ni (REA) kurmuş ve 1936'da Kırsal Elektriklendirme Yasası çıkarılmıştır (Yadoo ve Cruickshank, 2010: 2943). Bu yasa sektördeki kâr odaklı özel işletmelerin

hizmet vermek istemedikleri bölgelere hizmet verme amacıyla oluşturulmuştur. Bu yasadan önce, kırsal çiftlik evlerinin %12'sinden azında elektrik bulunmaktadır (Greer, 2003: 489). Hizmet şirketleri kırsal pazarı evler, çiftlikler ve işyerleri birbirinden çok uzakta bulunması ve yatırım maliyetine göre çok az talep sunulması nedeniyle görmezden gelmişlerdir (Gümrük ve Tic. Bak., 2014: 24). Ancak yasadan sonra kurulan elektrik kooperatifleriyle 1941'de kırsal alanların %35'inden fazlası elektrikleştirilmiştir (Greer, 2003: 489). İkinci Dünya Savaşı'na rağmen, 13 yıl içerisinde, hat yapımı ve kâr amacı gütmeksizin hizmet sağlamak amacıyla REA'dan borç alan yerel kırsal elektrik kooperatifleri, çalışır durumdaki kırsal elektrik sistemlerinin sayısını ikiye, bağlı olan müşteri sayısını üçe katlamayı ve şebeke dağıtım hat miktarını beş katından fazlasına çıkarmayı başarmıştır (Yadoo ve Cruickshank, 2010: 1943). 1953 yılı itibarıyla, ABD çiftliklerinin %90'dan fazlasına elektrik hizmeti sağlanmıştır (NRECA, 2014c).

Amerika'daki elektrik kooperatifleri, yarı-dikey entegrasyona dönüştürülebilmeleri için uzun vadeli sözleşmelerle yürürlükte olup, ya Üretim ve İletim (G&Tler: Generation and Transmission) ya da sadece Dağıtım (üye kooperatifler/ member co-ops) olarak kurulmuştur (Greer, 2003: 488). ABD'de genel hatlarıyla üç çeşit elektrik kurumu bulunmaktadır: IOU'lar (investor-owned utilities- özel sektör işletmeleri); geleneksel olarak düzenlenmiş eyaletlerdeki eyalet kurumları komisyonlarına tabii monopol olarak düzenlenmiş halka açık kooperatifler, kâr amacı güderler; hizmet alanında bulunmayan hatta başka şehirlerde yaşayanlar da üye olabilirler; REC'ler (rural electric cooperatives- kırsal elektrif kooperatifi), çoğunlukla kırsal alanlara hizmet veren, kooperatif üyelerinin sahip olduğu kurumlar olarak elektrik dağıtım ve/veya üretimi sağlayan kâr amacı gütmeyen kooperatiflerdir; MU'lar (municipal electric utilities- belediye elektrik şirketleri), kâr amacı gütmeyen, şehir, kasaba ve ilçe tarafından sahip olunan ve işletilen devlet kuruluşu olan kamu kuruluşlarıdır ve genellikle de belediye kuruluşlarıdır (Wilson, Plummer, Fischlein, Smith, 2008: 398).

REC ve MU'lar sayıca fazla olsalar da genellikle boyut olarak küçüktürler. ABD'de 930 REC ve 1848 MU mevcuttur. Bunlara kıyasla, IOU'ların sayısı 220'dir ve perakende elektrik satışlarının %63'ünü karşılamaktadır (REC%9 ve MU %11). REC ve MU'ların toplam gelirleri sırasıyla 33.9 ve 32.5 milyar dolar iken, IOU'ların geliri 190.8 milyar dolardır. MU'lar Hawaii dışındaki her eyalette mevcut iken REC'ler, Amerika'nın %75'ine

hizmet sağlamaktadır. Bu durum ise organizasyonların siyasal ve sosyo-ekonomik önemini vurgulamaktadır (Wilson ve diğ., 2008: 3384).

Günümüzde, 930 kırsal elektrik kooperatifi (864 tanesi dağıtım ve 66 tanesi üretim ve iletim kooperatifi olmak üzere) 47 eyalette 42 milyon kişiye (ABD nüfusunun %12'si) hizmet vermektedir ve 112 milyar ABD doları değerinde varlığa sahiptirler. 70bin kişiyi istihdam eden bu kooperatifler, ülkenin %75'ini kapsayan elektrik dağıtım hatlarının dört milyon kilometresine (%42) sahiptirler, satılmış toplam kilovat saat elektriğin %10'unu iletip ve her yıl ABD'de üretilen toplam elektriğin yaklaşık %5'ini üretmektedirler (Yadoo ve Cruickshank, 2010: 2943).

3. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK VE YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFLERİ

Türkiye'de kooperatifçilik hareketi, 1863 yılında Mithat Paşa tarafından kurulan ve geliştirilen "Memleket Sandıkları" denemesi ile başlamış ancak, kurulan Sandıklar görevlerini gereği gibi yerine getiremedikleri için kaldırılmışlardır (Serinikli ve Kumkale 2012: 270). Bugünkü anlamda kooperatifçilik hareketi, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1935 yılında Atatürk'ün öncülüğünde 2834 Sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" ve 2836 Sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanun"larının çıkartılmasından sonra başlamıştır (Serinikli ve Kumkale 2012: 270). 1950-1960 yılları arasında özel sektöre ağırlık verilmesi nedeniyle 1938'den 1961'e kadar kooperatifçilik konusunda önemli bir çalışma yapılmamıştır (Serinikli ve İnan; 2011: 20). 1960 yılından sonra başlayan planlı kalkınma döneminde ilk olarak 1961 Anayasası, kooperatifçiliğin ekonomik ve toplumsal kalkınmadaki önemi nedeniyle, kooperatifçiliğin geliştirilmesini görev olarak devlete vermiştir (Müftüoğlu ve Aydos, 2001: 16). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda toplumsal kalkınmanın kooperatiflerle birlikte sağlanacağı belirtilmiştir (DPT, 1963: 101). İkinci Beş Yıllık Planı kooperatifçiliği kalkınmada, üretimin arttırılmasında, sosyal adaletin sağlanması ve pazarlamanın her türlü gelir kaybını önleyecek şekilde geliştirilmesi konularında önemli bir araç olarak kabul etmiştir (DPT, 1968-1972). III. Kalkınma Planı'nda ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunacağından hareketle çeşitli alanlarda kooperatifleşme, sorunların çözümü ve hizmet üretimi için temel araç olarak görülmüştür (DPT, 1973-1977). IV. Kalkınma Planı'nda diğer planlardan farklı olarak köy-kentlerin kooperatifleşme ile bağlantılı olması vurgulanmıştır (DPT, 1979). V. Kalkınma Planı'ndan başlayarak kooperatiflere verilen önemin azaldığı görülmektedir. Bundan sonraki kalkınma planlarında da genel ifadelerle kooperatiflerin geliştirilmesi,

sorunlarının çözülmesi için gerekli çalışmaların yapılacağı şeklinde genel yorumlar yapılmıştır. Özellikle neoliberal politikaların etkisiyle devlet üzerindeki yükün kaldırılması piyasaya etkinlik sağlanması gibi gerekçelerle kooperatifçilik hakkında planlı bir geliştirme hedeflenmeyerek, serbest piyasaya verilen önem ortaya konulmuştur. Bunun bir örneği olarak 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'nda kooperatifçilikle ilgili olarak sadece "bireylerin ve küçük işletmelerin ekonomik ve sosyal refaha katkılarını artırmak üzere kooperatifleşme faaliyetleri özendirilecektir" denilerek (DPT, 2013: 94) başka bir açıklamaya yer verilmediği görülmektedir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye'de yenilenebilir enerji üretimi alanında kooperatifler kurulması konusunda gerekli yasal düzenleme Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi örnek Anasözleşmesi 18 Aralık 2013 tarihinde oluşturulmuştur. Bakanlığın hazırladığı bu anasözleşme bir "örnek" anasözleşmedir. Kooperatif kurucuları bu anasözleşmeyi aynen kullanabilecekleri gibi, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa aykırı olmamak kaydıyla kendi gereksinmelerine uygun ilave hükümler ekleyerek kendilerine özgü bir anasözleşme yaratma imkânına sahiptirler.

Anasözleşmeye göre kooperatifin amacı, "ortaklarının elektrik enerjisi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, elektrik piyasasına ilişkin ilgili mevzuata uygun olarak yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretmek" olarak belirtilmiştir.

Anasözleşmeye, kooperatiflerin yapabilecekleri ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Bunlardan önemli görülen faaliyetler şöyle sıralanmaktadır (S.S. Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi Anasözleşmesi, 2013: 3):

"1) Elektrik piyasasına ilişkin ilgili mevzuata uygun olarak, aynı bağlantı noktasına bağlanan veya elektrik enerjisi tüketimleri tek bir ortak sayaç ile ölçülebilen, kendisinin ve kooperatif ortaklarının uhdesindeki/uhdelerindeki tesislerde tüketilen elektrik enerjisi tüketimlerinin birleştirmek suretiyleenerjisine dayalı lisanssız elektrik üretim tesisi ya da tesisleri kurar, işletir, bu tesislerden elektrik enerjisi üretir, ürettiği elektrikten kendisinin ve vekaleten ortaklarının ihtiyacını karşılar.

2) İhtiyaç fazlası elektriği elektrik piyasasına ilişkin ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde değerlendirir.

3) Elektrik enerjisi üretiminde kullanılmak üzere gerekli olan her türlü makine, tesisat, nakil vasıtaları, cihaz, alet, edevat, sair menkul malları ve hakları satın alabilir, gerektiğinde satabilir, ithal edebilir, kullanabilir, kiralayabilir ve kiraya verebilir.

4) Enerji üretimine yönelik üretim alanlarını belirler, tesisler kiralar, satın alır, işletir. Arsa, arazi, bina ve gayrimenkul alır, her türlü tesisi kurar, inşa eder, işletir, devralır, kiralar, kiraya verir, gerektiğinde imal eder ve satar”.

Yukarıda sayılan faaliyetlerin yanı sıra; konusuna uygun yerli ve yabancı ticari kuruluşlar ile ortaklıklar kurabilmesi, kurulmuş ortaklıklara katılabilmesi, anlaşmalar yapabilmesi, ihalelere girebilmesi ve hisse senetlerini ve tahvillerini aracılık etmemek şartıyla alabilmesi, ve satabilmesi; finansman temini için bankalara başvurabilmesi; amacına uygun faaliyet konusu bulunan diğer kooperatifler ile işbirliği yapabilmesi ve şirketlere ortak olabilmesi; amacına uygun alanlarda sınai ve ticari yatırım yapabilmesi; gerektiğinde konusu ile ilgili eğitim, yayın ve araştırma faaliyetlerinde bulunabilmesi, danışmanlık hizmeti alabilmesi, ortaklarını eğitebilmesi ve bu amaçla gerekli personel istihdam edebilmesi; ipotek alıp verebilmesi, gayrimenkule müteallik tevhit, ifraz, terk, irtifak hakkı tesisi ve benzeri tüm işlemleri yapabilmesi, aynı haklar tesis edebilmesi; mevzuat hükümleri çerçevesinde izin, imtiyaz, ruhsatname, patent, lisans, know-how marka, fesih name, belge, alameti farika gibi sınai, mülkiyet haklarını ve emsali hakları iktisap edebilmesi veya tamamen üçüncü şahıslara devredebilmesi, kiraya verebilmesi, kiralayabilmesi ve amaçları doğrultusunda fonlar oluşturabilmesi Bakanlığın başka kooperatif türleri için hazırladığı standart örnek anasözleşme hükümleri ile aynıdır (S.S. Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi Anasözleşmesi, 2013: 3-4).

Anasözleşmede, yalnız amaç kısmında değil, hem anasözleşme başlığında, hem de çalışma konuları içerisinde “enerji kooperatifi” gibi genel bir ifade kullanmak yerine, “yenilenebilir enerji kooperatifi” gibi daha somut bir başlık kullanılabilirdi (Yerelyeşilenerji, 2014). Bunu desteklemek içinse yenilenebilir enerji kooperatifi türlerinden ülkemiz koşullarında geliştirilmeleri özendirilecek rüzgâr ve güneş enerjisi kooperatiflerine atıfta bulunulabilir ve bu kooperatif türlerine göre gerekli destek hizmetlerinden söz edilebilir ve kurucularına sağlanacak kolaylaştırıcı ve özendirici bazı teknik destek hizmetleri sıralanabilirdi.

Anasözleşmede görülen bir diğer önemli eksiklik, aynı türdeki kooperatiflerin tüzel kişiler olarak bir araya gelerek yenilenebilir enerji

kooperatifi kurmalarını sağlayacak özendirici hükümler içermemesidir. Anasözleşme, örneğin toplu konut alanlarında örgütlenmiş konut yapı kooperatiflerinin daha planlama aşamasında kooperatifler olarak bir araya gelerek rüzgâr veya güneş enerjisinden yararlanmak üzere yenilenebilir enerji kooperatifi kurmaları halinde vergi indirimi dâhil ne gibi teşviklerden yararlanabilecekleri belirtilebilirdi. Aynı durum tarımsal kooperatifler için de düşünülebilirdi (Yerelyeşilenerji, 2014).

Anasözleşmenin Aralık 2013 tarihinde oluşturulmasının ardından Türkiye’de bu konuda kurulması planlanan ilk kooperatife yönelik başlayan çalışma Şubat 2014 tarihinde Karaman Valiliği, Ticaret İl Müdürü ve Karaman Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Başkanının ortak çalışmaları kapsamında Karaman Esnaf ve Sanatkarları Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi kuruluş izni verildiğinin duyurulmasıdır (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2014). Kooperatifin faaliyet alanı rüzgâr ve güneş enerjisi olarak belirlenmiştir. Kooperatifin kurulma çalışmaları henüz devam etmektedir. Kooperatifin kuruluş işleminin ardından enerji üretim tesisi proje çalışmalarına başlanacaktır. Kooperatifin kurucu ortaklarını Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Tuhafiyeciler, Attariyeciler, Zücciyeler, Hırdavatçılar ve Seyyarları Esnaf Odası, Terziler, Konfeksiyoncular, Deri Ürünleri Dikim ve Giyim Aksesuarları Odası, Bakkallar ve Bayiler Esnaf Odası, Esnaf ve Sanatkarlar Odası, Fırıncılar, Lokantacılar, Pastacılar ve Gıda Maddesi Üreten İş Yerleri Esnaf Odası, Elektronik, Elektrik ve Sıhhi Tesisatçılar Esnaf Odası’nın oluşturduğu belirtilmiştir (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2014). Ayrıca Denizli’nin Tavas ilçesine bağlı Kızılcabölük mahallesinde 7 kişi tarafından kurulan S.S. Ege Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi bölgenin elektrik ihtiyacını güneş enerjisi ile sağlamayı hedeflemektedir ve bu doğrultuda saha çalışmalarına başlanmıştır (Karaislı, 2014). Bu oluşumlardan görülebileceği üzere kooperatifin ortaklarını ilde faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârlardan oluşması yerel kaynaklar kullanılarak sağlanacak yeşil enerjinin yerel kalkınmanın sağlanması adına önemli bir örnek olarak yorumlanması yanlış olmayacaktır.

4. KOOPERATİFÇİLİK VE ÇEVRE İLİŞKİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Kooperatifçilik ve çevre sorunları uzun yıllardır birbiriyle ilişkili görülmüşlerdir. 1980’de Uluslararası Kooperatif Birliği (ICA) tarafından düzenlenen kooperatiflerin geleceği üzere öngörülerde bulunan bir rapor çevrenin bozulması konusuna değinmiştir. Raporda kooperatif hareketinin, o dönemde görülen geniş kapsamlı çevresel problemlere

çözüm getirebileceği, katılım gösterildiği müddetçe, çevreyi korumanın ve verimliliğini yeniden canlandırmanın mümkün olduğundan bahsedilmiştir (ILO, 2001).

1990 yılında ICA Özeksel Kurulu'nun Madrid toplantısı sonucunda yayınlanan bildirgede çevre ve kalkınma sorunlarının iç içe olduğu vurgulanarak, ICA üyesi örgütlerin, yerel ulusal, bölgesel ve uluslararası çabalara katılarak insani ve doğal kötüleşmeyi durdurmak için önemler almaları kararlaştırılmıştır (Geray, 1993: 5). Ardından 1992 yılında ICA Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'na etkin bir şekilde katılmıştır (Geray, 1993: 5). Aynı yıl Tokyo'da toplanan ICA Kurultayı'nda çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma ayrı bir gündem maddesi olarak ele alınmıştır (Geray, 1993: 5). 1993'de Roma'da ICA tarafından düzenlenen konferansta, farklı kooperatif çeşitlerinden temsilciler çevrenin korunmasına dair yapabilecekleri bireysel katkıları belirtmişlerdir. Örneğin, tarım kooperatifi temsilcileri, görevlerinin sürdürülebilir kırsal kalkınmayı destekleme ve gıda güvencesini sağlamak olarak belirlemiş, tüketici kooperatifleri temsilcileri sürdürülebilir tüketim eğilimlerine ulaşmak için "üç R" prensibinin (reduce-azalt, reuse-tekrar kullan ve recyle-geri dönüştür prensibi) savunacaklarını açıklamışlardır (ILO, 2001).

1995 yılındaki ICA kongresinde çevreye bağlı sorunların ortaya çıkmasıyla kooperatiflerin, toplumun sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmak zorunda olduklarını kabul etmişlerdir (Çıkin 2006: 5). Bu ilke kooperatifin ortamına karşı sorumluluğu ilkesi olarak kabul edilmektedir (Çıkin, 2006: 5). Aynı yıl ICA ve BM Politika Koordinasyonu ve Sürdürülebilir Kalkınma Bölümüyle birlikte oluşturulan "Kooperatif İşletmelerinin ve Uluslararası Kooperatif Akımının, GÜNDEM 21 Uygulamasındaki Katkısı: Sürdürülebilir Kalkınma için Eylem Planı" adlı doküman yayınlanmıştır. Raporun amacı küresel kooperatifçilik hareketi içinde bir çevre stratejisi geliştirilmesi, çevre ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik eylem programları oluşturulmasıdır (ICA, 1995).

2012'de Manchester'de Uluslararası Kooperatif Birliği Genel Kurulu tarafından "On Yıllık Kooperatif Tasarısı (Blue Print For Co-operative Decade)" kabul edilmiştir. Bu belge BM'nin 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı momentumuna dayanılarak hazırlanan 2020 hedefine yönelik öngörülü bir belgedir. Tasarı, kooperatifleri sürdürülebilirliğin kurucusu olarak konumlandırarak, gelecek on yıl için oluşturulmuş beş öncelikten birini "sürdürülebilirlik" olarak kabul etmiştir (ICA, 2013a). Bu çabanın önemi sürdürülebilirliğin kooperatiflerin doğasında var

olduğunu ve kooperatif işletmelerinin sürdürülebilirliğe olumlu katkıda bulunduklarını ikna edici bir şekilde göstermektir. Bu analiz, kooperatif modeli ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi belirlemede ilk adımı temsil etmektedir. Bir kooperatif, kooperatif ilkelerinin yedisini de tam anlamıyla uygulayan, ve dahil olduğu ekosistemi koruyup canlandıran ekonomik anlamda uygulanabilir bir faaliyet olduğu sürece sürdürülebilir olarak kabul edilmiştir (ICA, 2013b). Sürdürülebilirlik, Uluslararası Kooperatif Birliği'nin, kooperatifleri 2020 yılına kadar ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin kurucusu olarak konumlandırmayı hedefleyen On yıllık Kooperatif Tasarısı'ndaki beş önceliğinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu öncelikler Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansının (Rio+20) etkisiyle oluşturulmuştur (ILO ve ICA, 2014). Görüldüğü üzere kooperatifçilik konusunda uluslararası bir üst kurum olan ICA ve dolayısıyla ona bağlı olan birçok yerel kooperatif için çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma artık kooperatiflerin gündemindedir.

5. YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFLERİNİN ÇEVRESEL AÇIDAN ÖNEMİ

Enerji kooperatiflerinin toplumsal, ekonomik ve çevresel olmak üzere birçok faydası bulunmaktadır. Enerji kooperatifleri özellikle sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından büyük öneme sahiptir (Geray, 1993: 5). Bu açıdan yenilenebilir enerji kooperatifleri doğaya zarar vermeden enerji üretimine, kaynakların verimli dağılmasına ve kullanılmasına olumlu katkıda bulunmaktadır. Karbondioksit emisyonlarının azalması ve küresel ısınmanın önlenmesine yardım etmektedir. Bunların yanı sıra enerji kooperatifleri üyelerin, ve kamuoyunu çevre konusunda bilinçlendirmek ve eğitmek, çalışma alanına giren konularda çevre dostu davranışları geliştirmek ve bu alanlarda projeler üretip uygulamak, çevre koruma çalışmalarına katılmak, işbirliği yapmakla çevre sorunları karşısında kooperatiflere düşen sorumlulukları da gerçekleştirmektedirler (Geray, 1993: 8).

Türkiye açısından ise yenilenebilir enerji kooperatifleri Türkiye'nin fosil yakıt kullanımına alternatif oluşturulması bakımından da önemli görülmektedir. Türkiye'nin enerji tüketiminin % 89'u yenilenemeyen enerji kaynaklarından oluşmaktadır. Birincil enerji üretimi, tüketimin %28'ini karşılamaktadır. Üretimin tüketimi karşılama oranı giderek azalmakta ve açıklar ithalatla karşılanmakta bu nedenle dışa bağımlılık giderek artmaktadır (DEKTMK, 2012b: 6). Yenilenebilir enerji kooperatifleri güneş rüzgâr ve biyokütle gibi çok geniş imkânlara sahip

olduğumuz yerli kaynakların kullanılmasını sağlamasıyla çevresel kirlilik yaratmayarak enerji ithalatımızın azalmasına önemli katkılar sağlayabilecektir.

Nükleer güç santrallerinin ilk yatırım maliyetlerinin yüksek olduğu ancak sonrasında yakıt ve işletim giderlerinin düşük olduğu bu yüzden elektrik enerjisini uygun bir fiyata ve çevreyi kirletmeden üretebildikleri söylenmektedir. Türkiye'nin enerji sepetine nükleer enerjiyi ekleme isteği de bu söylemlerle aynıdır. Ancak son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisinin maliyetleri nükleer enerji ile yarışır hale gelmiştir. Maliyet unsurunun yanında en önemli nokta nükleer enerjinin hala atık ve depolama sorununu çözmemesi, bir nükleer güç santrallerinde üretilen gazsal ve soğutma suyu atıkların atmosfere salınması ve böylece doğrudan doğaya karışmasıdır. Bu nedenle nükleer enerji ve fosil yakıt kullanımımız için alternatifin yenilenebilir enerji kaynakları dolayısıyla yenilenebilir enerji kooperatifleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde milli gelir içerisinde tarım sektörünün aldığı pay giderek azalmaktadır. Kırsal kesimden kentlere yaşanan göçün artışı ve kentlere yığılan nüfus sebebiyle yaşanan çevresel ve sosyo-ekonomik sorunlar yenilenebilir enerji kooperatifleri aracılığıyla özellikle kırsal alanlarda yerel ve bölgesel potansiyeli harekete geçirip istihdam olanağı sağlayarak tersine göç imkânı yaratabilmesi bakımından önemli görülmektedir. Görüldüğü üzere yenilenebilir enerji kooperatiflerinin çevresel faydaları ekonomik ve sosyal faydaları ile bir bütün oluşturmaktadır. Bu nedenle bu bölümde yenilenebilir enerji kooperatiflerinin çevresel faydaların yanı sıra ekonomik ve sosyal faydaları da bütünlüklü bir biçimde ele alınacaktır.

Enerji kooperatifleri demokratik ve eşitlikçi yönetim anlayışı, yerel kaynakların yerel halk tarafından kullanılması ve böylece yerel kalkınmayı sağlaması bakımından önemli toplumsal nitelikli faydalar da sağlamaktadır. Enerji kooperatiflerinin sağlayacağı en önemli faydalardan biri de kırsal gelişmedir. Kırsal gelişme; kırsal alanlarda yaşayan insan topluluklarının toplumsal, ekonomik ve ekinsel açılardan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir, gönenç ve refah düzeylerinin geliştirilmesini, insan-toprak dengesindeki eşitsizliklerin giderilmesini, kentsel alanlardaki fiziksel ve toplumsal altyapının yaratılmasını, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesini amaçlayan çok yönlü süreçleri, etkinlikleri ve örgütlenmeleri anlatan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Geray, 2011: 43). Yerel toplulukların sorunlarında,

yerel güçlerini harekete geçirerek, en uygun çözüm yoluna kendilerinin karar vermesini sağlayacak olan enerji kooperatifleri kırsal alanlarda kurulduğu takdirde yerel aktörlerin enerji ihtiyacı ve hizmetleri kendi oluşturdukları kooperatifler aracılığıyla elde etmelerini sağlayacaktır. Ayrıca kırsal alanda kurulan enerji kooperatifleri göç sorununa çözüm üretmede katkı sağlayacaktır. Özellikle dünyada birçok ülkede olduğu gibi biyokütle kooperatifleri kurulduğu takdirde sürdürülebilir bir atık yönetimi çözümü de gerçekleştirilebilecektir. Böylece kırsal alanlarda kurulacak olan enerji kooperatifleri kırsal elektrifikasyonu içeren kalkınmanın katalizörü olabilecektir (Gümrük ve Tic. Bak., 2014: 11).

Yenilenebilir enerji kooperatifleri toplumun ekonomiye katılımı ve enerji konusunda söz sahibi olabilmesini sağlamaktadır. Yenilenebilir enerji kooperatifleri aracıyla sermayenin tabana yayılması sağlanmakta, enerjide tekelleşme önlenmekte, enerji fiyatlarının düşürülmesi sağlanmakta ve istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratılmaktadır (Kooperatifçilik Genel Müd., 2013). Ayrıca mali ve ekonomik kriz karşısında istikrar sağlayıcı rolleri de bulunmaktadır. Günümüzde birçok ülkenin sorunu olan enerjide dışa bağımlılık konusunda enerji kooperatifleri enerji bağımlılık oranlarının düşürülmesi için önemli birer seçenek olarak ortaya çıkmaktadır (Durmaz Ayanoğlu, 2014: 43). Diğer yandan özel sektör yatırımcısının yüksek yatırım maliyetleri ve piyasadaki enerji fiyatlarının düşüklüğünü ileri sürerek, kârlı olmadığı gerekçesiyle enerji yatırımı yapmaktan kaçındığı durumlarda, tedarik sorununun “enerji kooperatifleri” sayesinde aşılabilmesi imkânı doğmaktadır (Işıksungur, 2014).

Çevre ve yenilenebilir enerji kooperatifleri arasındaki ilişkide değinilmesi gereken başka bir nokta ise enerji güvenliğidir. Yukarıda açıklanan gerekçelerden hareketle yenilenebilir enerji kooperatiflerinin, ilgili ülkelerin enerji güvenliğine de öncelikli katkı sağladığı gözden kaçırılmamalıdır. Enerji güvenliği kavramının arz öncelikli bir yaklaşım ile kaynak dağılımı ve paylaşımı, kaynak çeşitlendirilmesi, arz-talep sürdürülebilirliği ve fiyat güvenliği kavramları ekseninde oluşturulduğu görülmektedir. Ki bu yanı sıra yenilenebilir enerji kooperatifleri sağladığı faydalar ile ülkelerin enerji güvenliklerinin oluşturulmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak enerji güvenliği tartışmalarında arz güvenliğinin yanı sıra eksik bırakılan çevresel boyut, konumuz açısından en önemli unsur olarak görülmektedir. Günümüzde artan çevresel sorunlar insanlığı tehdit eder hale gelmiştir, bu yüzden enerjinin çevreyle olan ilişkisinin sürdürülebilirlik kavramı çevresinde

şekillenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böylece enerjinin geri dönülemez çevresel tahribatlara yol açmadan, ekolojik dengeyi bozmadan ve kuşaklararası adalet anlayışına uygun bir şekilde kullanımı hedeflerini içeren sürdürülebilir enerji kavramı uluslararası bir kural haline gelmiştir ki yenilenebilir enerji kooperatiflerinin enerji güvenliğinin sağlanması sırasında konunun çevresel boyutlarıyla birlikte bir bütün olarak ele alınması doğal olarak uyumlu olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Kooperatifler sosyo-ekonomik işletmeler olarak devletlerin ve özel sektörün imkânlarının yetmediği durumlarda kurumsal yapıların ve politikaların eksikliğinin üstesinden gelebilmekte ve enerjinin demokratikleşmesini sağlamaktadırlar. Bir diğer yanda yenilenebilir enerji kooperatifleri doğaya zarar vermeyen enerji üretimi, kaynakların verimli dağılmasına ve kullanılmasına olumlu katkıda bulunabilmesiyle karbondioksit emisyonlarının azalması, küresel ısınmanın önlenmesi gibi birçok çevresel sorunun çözülmesine yardımcı olabilecektir.

Amerika’da yenilenebilir enerji kooperatifleri kırsal bölgelere elektrik götürülmesi amacıyla öncelikle kırsal kalkınmanın sağlanması bağlamında harekete geçmiştir. Almanya’nın ise yenilenebilir enerji kooperatifleri konusundaki birincil önceliği çevredir. Danimarka ve Kanada’nın ise çevresel, ekonomik ve sosyal (öncelikle ekonomik) öncüllerden hareket ettiği görülmektedir (Schreuer ve Weismeier-Sammer, 2010)

Türkiye’de neoliberal politikaların etkisiyle kooperatiflere verilen önem azalmış görünmektedir. Enerji sektöründe büyük sermayedarlar daha fazla desteklenmektedir. Bunun yerine yenilebilir enerji kooperatifleri ile yerel halk ve küçük işletmeciler desteklenmelidir. Bu kooperatiflerin büyük sermaye yoğun yapılara dönüşmesi önlenmelidir. Çünkü böylece yerel ve yenilenebilir kaynakların bölge halkı tarafından değerlendirilmesi ve elde edilen kazançtan pay almaları gelir dağılımında yeni eşitsizliklerin oluşmasını önleyebilecektir.

Türkiye açısından enerji kooperatiflerinin kurulmasının ilk adımını oluşturan örnek anasözleşmenin hazırlanması önemli bir başlangıçtır. Ancak bununla yetinilmemelidir. Ülkemizde yenilenebilir enerji üretimi, dağıtımı ve tüketiminde kooperatiflerin görev almaları enerji sektöründe yaşanan dışa bağımlılığın en aza indirilmesi, zaman içerisinde giderilmesinde ve sektörün katılımcı ve demokratik bir yapı sayesinde saydam ve hesap verebilir bir duruma gelmesinde çok önemli bir rol

oynayacaktır (Yerelyeşilenerji, 2014). Bu doğrultuda yapılması gereken pek çok çalışma bulunmaktadır. İlk olarak devlet tarafından enerji kooperatiflerin yapılan teşvik ve yardımlarla kooperatifler hükümetin elinde bir araç olarak görülmemeli ve enerji erişimine özel bir çözüm olarak benimsenmelidir (Gümrük ve Tic. Bak., 2014: 24). Kooperatiflerin gelişimi ve büyümesi için uygun yasal ve politika çevresi oluşturulmalı, kooperatif özerkliğine saygı gösterilmelidir. Kooperatiflerin faaliyetlerinin doğasına, kapsamına ve ölçeğine yönelik düzenlemelerin yapılmasıyla enerji kooperatifleri enerji üretimi ve dağıtımı ile ilgili düzenlemelerin karmaşık ve zaman alıcı olmaması sağlanmalıdır. Kooperatiflerin iş hacmi güçlendirilmeli ve iş alanları ile gelir yaratmadaki kapasitelerini artırmak için hizmetlerin desteklenmesine erişim sağlanmalıdır (ILO Cooperatives Unit, 2013: 32).

Birçok ülkede enerji kooperatifçiliğini teşvik etmek üzere destek mekanizmaları mevcuttur. Destek mekanizmalarıyla yenilenebilir enerji kooperatifi oluşturulması özendirilmelidir (Döğerli Işıksungur; 2013). Danimarka'da yeni rüzgar enerjisi projelerinin en az %20'sinin yerel halka ait olması zorunluluğunun getirilmesi gibi katılımı arttırıcı önlemler Türkiye'de de alınmalıdır.

Tüm sayılan faydalarıyla yenilenebilir enerji kooperatifleri ülkemizin çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümü için önemli bir fırsattır. Enerji kooperatifleri, tabandan gelen bir hareket olmaları, yenilenebilir temiz enerji üretmeleri, gerçek bir demokratik yapı örneği olmaları, yoksulluğa ve istihdama katkıları açısından da değerlendirildiğinde, birçok sorunun ülke dinamikleri ortaya çıkarılarak kendiliğinden çözülebilmesini sağlayacak bir potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

Abernathy, Donna Foster (2008), A Day in the Life of Cooperative America, A Project of the National Co-op Month Committee, National Cooperative Business Association, Washington, DC.

Anderson, John (ed.) (2011), Co-Operatives Helping Fuel A Green Economy: A Report on Co-Ops in Canada's Renewable Energy Sector, Canadian Co-operative Association, Ottawa .

Aydos, Volkan; Müftüoğlu, Hilal (2001), **Türkiye'de Kooperatifçilik: Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model Almanya**, Lebib Yalkın Matbaası, İstanbul.

Yadoo, Annabel ve Cruickshank, Heather (2010), *"The Value of Cooperatives in Rural Electrification"*, **Energy Policy**, Cilt: 38, s:2941–2947.

Bilek, Amanda (2012), Revitalizing Rural Communities through the Renewable Energy Cooperative, Heinrich Böll Stiftung, Washington, D.C.

Communitypower (2015a), Germany,
<http://www.communitypower.eu/en/germany.html> (10.03.2015).

Communitypower (2015b), Denmark,
<http://www.communitypower.eu/en/denmark.html> (10.03.2015).

Coopzone (2015). Co-operatives in Canada,
<http://coopzone.coop/en/coopsincda> (10.03.2015).

Çıkin, Ayhan (2006), *"Dünya Kooperatifçilik Günü Dolayısıyla Prof. Dr. Ayhan Çıkin'ın Açıklaması"*, <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/ayhancikin/ayhancikin.html> (12.05.2014).

Danmarks Vindmolleforening (2009), Cooperatives – a local and democratic ownership to wind turbines, www.spok.dk/consult/reports/cooperatives.pdf (10.03.2015).

DEA (2010), Danish Energy Policy 1970-2010, Danish Energy Agency, Copenhagen.

DGRV (2013), Energy Cooperatives Survey 2013, DGRV – German Cooperative and Raiffeisen Confederation, Berlin.

DPT (1963), Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963 — 1967, Ankara.

DPT (1968-1972), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Ankara.

DPT (1973-1977), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Ankara.

DPT (1979), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Yayın No: DPT : 1664, Ankara.

DPT (2013), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.

Durmaz, Ayanoglu; Gülsüm, Gözde (2014), “Dünya Örnekleri ile Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri”, **Enerji Piyasası Bülteni**, Cilt: 31, s: 40-44.

Geray, Cevat (1993), “Dünya Kooperatifçilik Gününde: Kooperatifçilik Hareketi ve Çevre Sorunları”, **Birleşmiş Milletler Türk Derneği 1993 Yılı: Günümüz Çevre Sorunları**, Ankara, s: 5-10.

Geray, Cevat (2011), **Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları**, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Global Watch Mission Report (2005), Co-operative Energy: Lessons from Denmark and Sweden, Report Of A Dti Global Watch Mission, Pera Innovation Limited on behalf of the Department of Trade and Industry, UK.

Greer, Monica Lynne (2003), “Can Rural Electric Cooperatives Survive in a Restructured US Electric Market? An Empirical Analysis”, **Energy Economics**, Cilt: 25, s:487–508.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü) (2014), Temiz Enerji ve Enerjiye Erişimde Kooperatifler, ILO Providing Clean Energy and Energy Access Through Cooperatives Raporu Türkçe Çevirisi, Ankara.

IRENA-GWEC (2013), 30 Years of Policies for Wind Energy Lessons from 12 Wind Energy Markets, United Arab Emirates, Abu Dhabi.

ICA/International Co-operative Alliance (1995), Contribution of Co-operative Enterprises and the International Co-operative Movement to Implementation of UN AGENDA 21: Programme of Action for Sustainable Development / Chapter I - Environmental Strategy within Co-op Movement, <http://www.uwcc.wisc.edu/icic/orgs/copac/member/un/reports/ag-21/chap1.html> (12.05.2014).

ICA (2013a), A Blue Print a Co-operative Decade, UK: Oxford.

ICA (2013b), Co-operatives and Sustainability: An Investigation into the Relationship, <http://cocresearch.org/news/crc/cooperatives-and-sustainability-investigation-relationship> (12.05.2014).

ILO/International Labour Organization (2001), International Labour Conference 89th Session, Report V (1): Promotion of Cooperatives, http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc89/rep-v-1.htm#1.%20The%20changing%20e_ (12.05.2014).

ILO (2013), Providing Clean Energy and Energy Access Through Cooperatives, ILO Cooperatives Unit (ENT/COOP), Green Jobs Program, Geneva.

ILO ve ICA (2014), Cooperatives and the Sustainable Development Goals: A Contribution to the Post-2015 Development Debate A Policy Brief, http://www.ilo.org/empent/Publications/WCMS_240640/lang--en/index.htm (12.05.2014).

Işıksungur, Döğertlioğlu Özlem (2014), “*Enerji Piyasasında Kooperatifleşme*”, Petrotürk, <http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=9011&haber=Enerji-piyasasinda-kooperatiflesme> (12.05.2014).

İnan, Hakkı (2008), **Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli**. Prive Grafik Matbaacılık San. ve Tic. Ltd.Şti, İstanbul.

Karaislı, Gökhan (2014), “*Türkiye’nin İlk Kızılcaabölükte Kuruldu, Horoz İnternet Haber Sitesi*”, <http://www.horozmedya.com/tr/haberler-turkiye-nin-ilki-kizilcaboluk-te-kuruldu.html~incele> (24.05.2014).

Knight, Sara (2014), New German Law Puts People Power to the Test, <http://www.windpowermonthly.com/article/1309611/new-german-law-puts-people-power-test> (11.05.2014).

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2014), Karaman’da Kurulan İlk Enerji Kooperatifi ile Enerjide Yerel Kalkınmanın Kapısı Açıldı!, <http://koop.gtb.gov.tr/haberler/karamanda-kurulan-ilk-enerji-kooperatifi-ile-enerjide-yerel-kalkinmanin-kapisi-acildi> (24.05.2014).

Kötek, Sabiha (2014), “*Yenilebilir Enerji Kooperatifleri İçin Yola Koyulmalı*”, Enerji Günlüğü, http://www.enerjigunlugu.net/yenilenebilir-enerji-kooperatifleri-icin-yola-koyu_7924.html#.U107bledEk4 (12.05.2014).

Lipp, Judith; Lapierre-Fortin Émanuèle ve J.J. Mcmurtry (2012), Renewable Energy Co-Op Review: Scan Of Models & Regulatory Issues Preliminary Research Findings, RE Co-op Scan and Regulatory Review/ Measuring the Co-operative Difference Research Network.

MacPherson, I. (1999), *"Of spheres, perspectives, cultures, and stages: The consumer co-operative movement in Englishspeaking Canada, 1830–1890"*, In **Consumers against capitalism? Consumer cooperation in Europe, North America, and Japan, 1840–1990**, ed. E. Furlough and C. Strikwerda, s:331–57. New York: Rowman and Littlefield'den Aktaran Jennifer ,Stoll; Jessie P. H. Poon ve Hamilton, Trina (2014), *"Sustainable Practice? An Examination of Canada's Agricultural and Energy Cooperatives"*, **The Professional Geographer**, s:1-8.

Mülayim, Ziya Gökalp (1995), **Kooperatifçilik**, Yetkin Basımevi, Ankara.

NRECA (The National Rural Electric Cooperative Association) (2014a), History of Electric Co-ops, <http://www.nreca.coop/about-electric-cooperatives/history-of-electric-co-ops/> (07.01.2015).

NRECA (2014b), Co-op Facts & Figures, <http://www.nreca.coop/about-electric-cooperatives/co-op-facts-figures/> (07.01.2015).

NRECA (2014c), U.S. Co-ops by the Numbers, <http://www.nreca.coop/about-electric-cooperatives/co-op-facts-figures/u-s-co-ops-by-the-numbers/> (07.01.2015).

Oteman, Marieke; Wiering ,Mark ve Jan-Kees, Helderma (2014), *"The Institutional Space Of Community Initiatives for Renewable Energy: A Comparative Case Study Of The Netherlands, Germany and Denmark"*, **Energy, Sustainability and Society** ,Cilt: 4, Sayı: 11, <http://www.energysustainsoc.com/content/4/1/11> (9.03.2015)

Özcan, Orhan (2007), *"Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği"*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

REN21 (2012), Renewables 2012 Global Status Report, Paris: REN21 Secretariat.

Schreuer, Anna; Weismeier-Sammer, Daniela (2010), Energy Cooperatives and Local Ownership in the Field of Renewable Energy Technologies: A Literature Review. Research Reports /RICC, 4. WU Vienna University of Economics and Business, Vienna.

Serinikli, Nilüfer; İnan, Hakkı (2011), *"Küreselleşme Sürecinde Tarım Kooperatifleri ve Küreselleşmenin Tarım Kooperatiflerine Etkisi"*, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1, s:19-27.

Serinikli, Nilüfer; Kumkale, İlknur (2012), “Türkiye’ deki Kooperatif Üst Örgütlerinin (Bölge Birliklerinin) Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 14, Sayı:1, s:269-290.

S.S. Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi Anasözleşmesi (2013),

<http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fkoop.gtb.gov.tr%2Fdata%2F52b18e46487c8ec1a8fccebd%2Fyenilenebilir%2520enerji%2520kooperatifleri%2520anas%25C3%25B6zle%25C5%259Fmesi.pdf&ei=aqWAU7-cMYqL7Aaq2YAw&usg=AFQjCNGOuP3vVkaEX87bCmCdICyEMlyhQ&sig2=TKFU1Myhqj-joxER9HaoVA&bvm=bv.67720277,d.ZGU> (12.05.2014).

Status Of Co-Operatives In Canada (2012), Report of the Special Committee on Co-operatives, 41st Parliament First Session, <http://www.parl.gc.ca/HousePublications/Publication.aspx?Mode=1&DocId=5706528&Language=E> (18.05.2014).

Taner, Ahmet Cangüzel (2013), “Almanya Enerji Devrimi ve Enerji Dönüşümü-Energiewende Politikaları, Fosil Yakıtlı ve Nükleer Enerji Tabanlı Ekonomi Sistemi Portföyünden Yenilenebilir Enerji Kaynakları Temelli Ekonomi Sistemi Portföyüne Transformasyon” , <http://www.fmo.org.tr/wp-content/uploads/2011/07/Almanya-Enerji-Devrimi-ve-Enerji-D%3%B6n%3BC%5%9F%3BCm%3BC-Energiewende-Fosil-Yak%4%B1tl%4%B1-ve-N%3BCkleer-Enerji-Tabanlı%4%B1-Ekonomi-Sistemi-Portf%3CB6y%3BCnden-Yenilenebilir-Enerji-Kaynak.pdf> (14.05.2014).

WECF (2014), Democratization of energy supply with public participation Example: Development of energy cooperatives in Germany, http://www.wecf.eu/download/2014/December/WECF_presentationGreencubatorKH.pdf (12.03.2015).

Wilson , Elizabeth J.; Plummer, Joseph; Fischlein, Miriam ve Smith, Timothy M. (2008), “Implementing Energy Efficiency: Challenges and Opportunities For Rural Electric Co-Operatives and Small Municipal Utilities”, **Energy Policy**, Cilt:36, s:3383– 3397.

USA Coop (2014), Cooperatives Around the World, <http://usa2012.coop/about-co-ops/cooperatives-around-world> (12.05.2014).

Ürper, Yılmaz (1985), **Türkiye’de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri (Eskişehir İli Tarım Kredi Kooperatifleri Üzerine Bir Uygulama)**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.

Wieg, Andreas (2013), Please, in My Backyard: How Renewable Energy Cooperatives Advanced Citizen Involvement in the German Energy Transition, Heinrich Böll Stiftung, Washington, DC.

Yerelyeşilenerji (2014), Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri Kurulması için Yasal Altyapı Hazırladı,
<http://yerelyesilenerji.blogspot.com.tr/2014/01/turkiyede-yenilenebilir-enerji.html> (12.05.2014).

Zamagni, Stefano ve Zamagni, Vera (2010),**Cooperative Enterprise Facing the Challenge of Globalization**, Edward Elgar Publishing Limited, UK.

Türk Sigorta Sektöründe Yeni Bir Aktör: Sigorta Kooperatifleri

Emine ÖNER KAYA *

Bekir KAYA **

Nevzat AYPEK ***

Özet: Karşılıklı (mütüel) sigortacılığa ilişkin uluslararası kabul görmüş bir tanım bulunmamakla birlikte, genel bir ifadeyle, aynı zamanda ortakları olan müşterileri (poliçe sahipleri) tarafından sahip olunan sigorta kuruluşları, karşılıklı sigortacılar olarak ifade edilmektedir. Karşılıklı sigortacılığın temelinde, dayanışma, sürdürülebilirlik ve demokratik yönetim ilkeleri yer almaktadır. Geçmiş eski çağlara kadar uzanan ve modern sigortacılığın gelişiminde önemli rol oynayan karşılıklı sigortacılık faaliyetleri, günümüzde de önemini korumaya ve dünyanın önde gelen pek çok sigorta piyasasında (Amerika, Japonya, Fransa, Almanya vd.) hissedar odaklı sigortacılık modeline alternatif olmaya devam etmektedir. Nitekim Uluslararası Kooperatif ve Karşılıklı Sigortacılık Federasyonu (ICMIF)'nin, 2013 yılı verilerine dayalı olarak gerçekleştirdiği karşılıklı sigortacılık pazar payı araştırması sonuçları, karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün toplam prim üretiminin 1,26 trilyon \$'a ulaştığını ve küresel sigorta piyasası içindeki payının %27,3'e yükseldiğini göstermektedir. Dünyada karşılıklı sigortacıların yasal statüleri çeşitlilik gösterse de, Türkiye'de yasal düzenlemeler karşılıklı sigorta faaliyetinin sadece sigorta kooperatifleri tarafından yürütülmesine izin vermektedir. 2014 yılı sonu itibarıyla, Türk sigorta sektöründe biri 2011 yılında, diğeri ise 2014 yılında sigortacılık faaliyetine başlamış bulunan iki sigorta kooperatifi faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada, karşılıklı sigortacılık modelinin incelenmesi ve karşılıklı sigortacılığın Türk sigorta sektöründe uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sigorta, Karşılıklı Sigortacılık, Sigorta Kooperatifleri, Türk Sigorta Sektörü

A New Actor in Turkish Insurance Sector: Insurance Cooperatives

Abstract: While there is no internationally accepted definition for mutual insurance, in general terms, the insurance institutions which are owned by their clients (policy holders) who are their partners are expressed mutual insurers. The principles of solidarity, sustainability and democratic governance underlie the

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Bankacılık Bölümü, emineoner@gazi.edu.tr, eonerkaya@gmail.com

** Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, bekirkaya@gazi.edu.tr, bekirkaya2012@gmail.com

*** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Muhasebe Eğitimi Bölümü, naypek@gazi.edu.tr, nevzataypek@gmail.com

mutual insurance. Dating back to ancient ages and playing an important role in development of modern insurance, mutual insurance activities continue to maintain their importance in the present and to be alternative to the shareholder-focused insurance model in many leading insurance markets (USA, Japan, France, Germany et al) of the world. As a matter of fact, the results of the mutual insurance market research conduct by the International Cooperative and Mutual Insurance Federation (ICMIF) based on 2013 data show that total premium generation of the mutual and cooperative insurance sector has reached 1.26 trillion \$ and that its share in the global insurance market has risen to 27.3%. Although legal statuses of the mutual insurers vary in the world, the legal arrangements in Turkey allow performance of mutual insurance business only by insurance cooperatives. As of the end of 2014, two insurance cooperatives, one of which has started up insurance business in 2011 and the other in 2014, are in operation in Turkish insurance sector. This study aims to examine the mutual insurance model and to evaluate applicability of the mutual insurance in Turkish insurance sector.

Key Words: Insurance, Mutual Insurance, Insurance Cooperatives, Turkish Insurance Industry

GİRİŞ

Sigortacılık, beklenmeyen ve gerçekleşmesi istenmeyen olayların kişi ya da kuruluşlar üzerindeki finansal etkilerinin en aza indirilmesine olanak sağlayan bir güvence sistemidir (Öner Kaya, 2013:13). Bu sistemde, aynı ya da benzer riske maruz çok sayıda kişi ya da kuruluşun yaptığı belirli tutardaki ödemeler bir araya getirilerek bir havuz oluşturulmakta ve söz konusu riskin gerçekleşmesi durumunda riske maruz kalan kişi ya da kuruluşların zararı bu havuzdan tazmin edilmektedir.

Modern sigortacılığın gelişiminde karşılıklı (mütüel) sigorta faaliyetleri önemli bir role sahiptir (Gönülal, 2013:22). Karşılıklı sigortacılığın temelinde ise aynı meslek sahipleri ya da aynı bölgede yaşayan insanlar arasındaki dayanışma faaliyetleri yer almaktadır. Günümüzde halen belirli özel toplulukların ihtiyaçları için faaliyet gösteren küçük ölçekli karşılıklı sigortacılar olduğu gibi, sigortacılık sektöründe lider duruma gelmiş ve karşılıklılık (mütekabiliyet) ilkesine bağlı olarak faaliyet gösteren kuruluşlar da bulunmaktadır.

Bu çalışmada karşılıklı sigortacılık modelinin incelenmesi ve Türk sigorta sektöründe uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın takip eden bölümünde sırasıyla karşılıklı sigortacılık modeli ve sigorta kooperatifleri açıklanmaktadır. Daha sonra, karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün küresel sigorta piyasası içindeki yeri incelenmektedir. Dünyada karşılıklı sigortacıların yasal statüleri çeşitlilik

gösterse de, Türkiye’de yasal düzenlemeler karşılıklı sigorta faaliyetinin sadece sigorta kooperatifleri tarafından yürütülmesine izin vermektedir. Bu nedenle çalışmanın bir sonraki bölümünde karşılıklı sigortacılığa ilişkin Türkiye’deki yasal düzenlemelere yer verilmekte ve Türk sigorta sektöründe faaliyet gösteren sigorta kooperatifleri incelenmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise Türkiye’de kooperatif sigortacılığının uygulanabilirliği değerlendirilmektedir.

KARŞILIKLI SİGORTACILIK

Geçmişe eski çağlara kadar uzanan (Broek vd., 2012:9) ve sigortacılığa ilişkin ilk uygulamalar olarak da nitelendirilebilecek olan karşılıklı sigortacılık faaliyetleri, günümüzde de önemini korumaya ve bugünün yaygın hissedar odaklı sigortacılık modeline alternatif olmaya devam etmektedir. Karşılıklı sigortacılığa ilişkin uluslararası kabul görmüş bir tanım bulunmamakla birlikte, Avrupa Karşılıklı Sigortacılar ve Sigorta Kooperatifleri Birliği (AMICE¹) tarafından, karşılıklı sigortacılar, “aynı zamanda ortakları olan müşterileri (poliçe sahipleri) tarafından kolektif biçimde sahip olunan ve ortakları yararına faaliyet gösteren sigorta kuruluşları” olarak tanımlanmaktadır (amice-eu.org, 2015).

Karşılıklı sigortacılığın temelinde, dayanışma, sürdürülebilirlik ve demokratik yönetim ilkeleri yer almaktadır (AMICE, 2014:9). Müşterilerin aynı zamanda sigorta kuruluşunun ortağı olduğu karşılıklı sigortacılık modelinde, poliçe sahipleri ödedikleri primler yoluyla sigorta kuruluşuna sermaye sağlamakta, elde edilen kârdan pay alabilmekte (sigorta hizmetine ek olarak) ve yönetim faaliyetlerinin yerine getirilmesi için ilgili kurul üyelerini yani kendilerini temsil edecek kişileri seçebilmektedir (Bradford, 1998:167-168). Karşılıklı sigortacılık modelinde, bütün ortaklara eşit şekilde muamele edilmekte olup, her ortağın bir oy hakkı bulunmaktadır (AMICE, 2014:14).

Karşılıklı sigortacılık modelinde temel hedef kâr elde etmek değil, daha kaliteli hizmeti daha düşük fiyata sağlayabilmektir. Zaten elde edilen kârın da, poliçe sahipleri (ortaklar) yararına kullanılması esastır. Karşılıklı sigortacılar üzerinde, hisse senedi fiyatını yükseltme ya da hisse senedi getirilerini (kâr payı ve/veya sermaye kazancı) maksimize etme yönünde bir baskı bulunmadığından, bu kuruluşlar kâr odaklı kısa vadeli hedefler yerine uzun vadeli sürdürülebilirliği amaçlayan iş stratejilerine odaklanabilmektedirler (AMICE, 2014:15). Bu sebeptendir ki, karşılıklı sigortacılar, anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sigorta şirketlerine

¹ Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe

kıyasla riskli spekülâtif faaliyetlere daha az eğilimlidirler (Michie ve Llewellyn, 2010). Başka bir ifadeyle, sigorta portföyleri daha az riskli ürünlerden oluşmaktadır (Moody's insurance, 2009:1). Lamm-Tennant ve Starks (1993) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da, anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sigorta şirketlerinin karşılıklı sigorta kuruluşlarına kıyasla daha fazla risk üstlendiği tespit edilmiştir. Öte yandan, özellikle belirli meslek gruplarının (çiftçiler, eğitimciler, sağlık personeli gibi) ihtiyaçlarına cevap vermek için kurulmuş olan karşılıklı sigortacılar, diğer sigorta şirketleri tarafından sunulmayan kişiye özel ürünler de sunabilmektedirler.

Karşılıklı sigortacılık modeli ile hissedar odaklı sigortacılık modeli arasındaki temel farklılıkları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Gönülal, 2013:22-24):

- Karşılıklı sigortacıların sahibi, aynı zamanda ortakları olan poliçe sahipleridir. Anonim şirket modelinde ise pay sahipliği ile poliçe sahipliği birbirinden ayrılmaktadır.
- Karşılıklı sigortacılar hasarların daha öngörülebilir olduğu ve dolayısıyla sermaye ihtiyacının daha düşük olduğu sigorta ürünlerini sunma eğilimindeyken, anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sigorta şirketleri daha fazla risk üstlenebilmektedir. Bu durum, anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sigorta şirketlerinin, sermaye piyasalarından fon temin edebilmelerine ve/veya riskleri sermaye piyasalarına transfer edebilmelerine bağlı olarak hasar prim oranlarındaki değişkenliği tolere edebilmeleri ile açıklanabilir.
- Anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sigorta şirketleri (şirketin yükümlülüklerini yerine getirebilecek kadar sermayeye sahip olması durumunda) tam bir risk transferi sağlarken, karşılıklı sigortacılık doğası gereği bir risk paylaşım mekanizmasıdır. Bu nedenledir ki, müşteriler, risk yüksek olduğunda, riski hissedarlara transfer edebilecekleri anonim şirket modelini; risk düşük olduğunda ise riskin poliçe sahipleri arasında paylaşıldığı karşılıklı sigortacılık modelini tercih edeceklerdir (Macminn ve Ren, 2011:103). Ters seçim olarak da ifade edilebilecek bu durum, karşılıklı sigortacıların sigorta portföylerinin daha az riskli ürünlerden oluşmasının nedenlerinden biri olarak da gösterilebilir.
- Karşılıklı sigortacıların ortakları ile poliçe sahipleri (müşterileri) aynı kişiler olduğundan, tarafların menfaatleri arasında bir uyum söz konusudur. Başka bir ifadeyle, ortaklar ve poliçe sahipleri arasında bir çıkar çatışması söz konusu değildir. Anonim şirket modelinde ise,

hissedarların menfaatleri ile poliçe sahiplerinin menfaatleri arasında böyle bir uyumdan bahsetmek zordur. Taraflar arasında çıkar çatışması kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü şirket hissedarları, şirketin hisse senetlerinin piyasa değerinin maksimize edilmesini; şirketin müşterileri (poliçe sahipleri) ise prim tutarının ve hasarların tazmin edilememesi riskinin minimize edilmesini isteyeceklerdir (Macminn ve Ren, 2011:102).

- Karşılıklı sigortacıların hissedarları bulunmadığından ve dolayısıyla kâr payı ödemesi söz konusu olmadığından, anonim şirket şeklinde kurulan sigorta şirketlerine göre prim tutarının daha düşük olması muhtemeldir.

Tablo 1. Karşılıklı Sigortacılık Modeli ile Hissedar Odaklı Sigortacılık Modeli Arasındaki Temel Farklar

	Karşılıklı Sigortacılık Modeli	Hissedar Odaklı Sigortacılık Modeli (Anonim Şirket Modeli)
Sahiplik Yapısı	Aynı zamanda ortakları olan poliçe sahipleri	Pay sahipleri
Sigorta Edilen Riskler	Genellikle hasarların daha öngörülebilir olduğu riskler	Bütün branşlarda geniş ürün yelpazesi
Risk Transferi / Paylaşımı	Risk paylaşımı	Risk transferi
Menfaat Uyum	Sahiplik ve müşteri olma durumları aynı tarafta toplandığından yüksek uyum söz konusudur.	Hissedarlar ile poliçe sahipleri arasında çıkar çatışması kaçınılmaz bir durumdur.
Sigorta Maliyeti	Kâr payı ödemesi söz konusu olmadığından sigorta maliyeti daha düşük olabilir.	Elde edilen kazanç üzerinden hissedarlara ödenen kâr payları da maliyet artırıcı bir unsurdur.

Kaynak: Gönülal, Serap O., ed. (2013), Takaful and Mutual Insurance: Alternative Approaches to Managing Risks, International Bank for Reconstruction and Development/World Bank, Washington, DC., s.23.

Karşılıklı sigortacılar ile anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sigortacılar arasındaki bir diğer farklılık ahlaki tehlike ile ilgilidir (Smith ve Stutzer, 1995:546). Ahlaki tehlike, genel olarak, poliçe sahibinin, sigortanın varlığına güvenerek, sigorta olmadığına gösterdiği özeni göstermemesi ve alması gereken tedbirleri almaması olarak ifade edilebilir. Anonim şirket modelinde, önemli bir sorun olan ahlaki tehlike ile, karşılıklı sigortacılık modelinde, poliçe sahiplerinin aynı zamanda ortak olmaları nedeniyle, daha az karşılaşılmaktadır.

Her ne kadar karşılıklı sigortacıların poliçe sahipleri aynı zamanda ortakları olsa da, bazı ülkelerde karşılıklı sigortacılarla ortakları dışındaki kişilerle de

sigorta sözleşmesi yapma yetkisi verilebilmektedir. Ancak bu tür durumlarda, karşılıklı sigortacının yerine getirmesi gereken daha farklı yasal yükümlülükler (sermaye artırım gibi) ortaya çıkabilmektedir.

Karşılıklı sigortacıların genellikle aynı bölgede yaşayan kişilerin ya da aynı meslek sahiplerinin sigorta ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulduğu, zaman içinde ise daha geniş kitlelere hizmet sunar hale geldiği görülmektedir. Örneğin, 1910 yılında 7 çiftçi tarafından kurulan NFU Mutual², tarım sigortacılığı konusunda yüz yılı aşkın bir tecrübeye sahiptir. Başlangıçta sadece Ulusal Çiftçiler Birliği üyeleri için sigorta sağlayan NFU Mutual, 20. yüzyılın sonlarına doğru, tarım sektörü dışındaki birey ve işletmeler için de sigorta hizmeti sunmaya başlamıştır. Hissedarları bulunmayan ve dolayısıyla kâr payı ödemeyen NFU Mutual, elde ettiği kârın büyük kısmını poliçe yenileyen müşterilerine prim tutarında indirim yapmak yoluyla iade etmektedir. NFU Mutual ülke çapında 300'ün üzerinde yerel şubesi ve 4.000 civarında çalışanı ile yaklaşık 1 milyon müşteriye hizmet sunmaktadır (nfumutual.co.uk, 2015).

Bir diğer örnek olan Nationwide³, 1926 yılında Ohio (ABD)'da faaliyet gösteren çiftçilere makul fiyata oto sigortası hizmeti sağlamak üzere kurulmuştur. Günümüzde halen müşterileri (poliçe sahipleri) tarafından sahip olunan Nationwide, ülke genelinde finansal hizmetler ve sigortaya ilişkin geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. 2013 yılı sonu itibarıyla, Nationwide, yaklaşık 183 milyar \$ varlığı, 24 milyar \$ toplam faaliyet geliri ve 17 milyar \$ prim üretimi ile sektörün önde gelen kuruluşları arasında yer almaktadır (nationwide.com, 2015).

Fransa'da 1934 yılında 301 öğretmen tarafından kurulan MAAIF⁴ (Fransa'da Öğretmenler İçin Karşılıklı Otomobil Sigortası), yıllar geçtikçe faaliyet kapsamını genişleterek otomobil sigortası dışında sigorta ürünleri de sunmaya ve MAIF⁵ (Fransa'da Öğretmenler İçin Karşılıklı Sigorta) ismi ile faaliyet göstermeye başlamıştır. Hedef kitlesini halen ağırlıklı olarak eğitim çalışanlarının oluşturduğu MAIF, 31 Aralık 2013 tarihi itibarıyla 3 milyar Euro'nun üzerinde prim büyüklüğüne sahip olup, Fransa'nın en büyük sigorta kuruluşlarından biridir (maif.fr, 2015; euresa.org, 2015).

² National Farmers Union Mutual Insurance Society Limited

³ 1926 yılında Farm Bureau Mutual Automobile Insurance Company (Tarım Bürosu Mutuel Otomobil Sigorta Şirketi) olarak kurulmuş olup, 1955 yılında Nationwide Mutual Insurance Company (Nationwide Mütüel Sigorta Şirketi) olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.

⁴ Mutuelle Assurance Automobile des Instituteurs de France

⁵ Mutuelle d'assurance des instituteurs de France

1933 yılında Almanya’da öğretmenler ve din adamları tarafından kurulan ve ana hedef kitlesini kamu çalışanlarının oluşturduğu HUK-Coburg, 1977 yılından bu yana herkese sigorta ürünleri sunmaya başlamıştır. Buna rağmen, HUK Coburg, üyesi olan kamu çalışanları için karşılıklılık ilkesi çerçevesinde faaliyet göstermeye devam etmektedir (ICMIF, 2011a:24). HUK Coburg sigorta ürünlerini herkese sunmaktadır, ancak üyelik sadece kamu çalışanları ile sınırlıdır (Gönülal, 2013:41). Başka bir ifadeyle, herkes müşterisi olabilse de, sadece kamu çalışanları üyesi olabilmektedir. HUK-Coburg, prim gelirlerinin yaklaşık yarısını motor sigortalarından elde etmektedir. HUK-Coburg Sigorta Grubu, 2013 yılı sonu itibariyle, 7.000’den fazla çalışanı, yaklaşık 10 milyon müşterisi ve 6 milyar Euro prim üretimi ile Almanya’nın en büyük sigorta kuruluşlarından biridir (huk.de, 2015; referenceforbusiness.com, 2015).

PPS⁶, 1941 yılında (ikinci dünya savaşı sırasında) sekiz diş hekimi tarafından, bir hastalık ya da yaralanma sonucu çalışamama durumuna karşı finansal koruma sağlamak amacıyla Güney Afrika’nın Profesyonel Yardımlaşma Derneği olarak kurulmuştur. Karşılıklılık ilkesine dayalı olarak faaliyet gösteren PPS’nin hedef kitlesini, toplam sayıları Güney Afrika nüfusunun %1’inden daha az olsa da, halen sadece profesyoneller (muhasebeciler, aktüerler, avukatlar, doktorlar, mühendisler, eczacılar vd.) oluşturmaktadır (ICMIF, 2011b:7). Kişiye özel sigorta, yatırım ve sağlık çözümleri sunan PPS’nin yaklaşık 300.000 profesyonel üyesi bulunmaktadır. PPS, kâr paylaşım hesapları vasıtasıyla, üyelerine kârından pay vermektedir (pps.co.za, 2015).

Karşılıklı sigortacıların yasal statüleri, faaliyet gösterdikleri ülkelerin tarihi ve kültürel değerleri ile yasal düzenlemelerine bağlı olarak büyük çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte, genellikle özel bir tür birlik, kooperatif veya şirket şeklinde kuruldukları, az sayıda ülkede ise karşılıklı sigortacılar için özel bir düzenleme yapıldığı görülmektedir (Broek vd., 2012:10). Karşılıklı sigortacıların, kuruluşu (gerekli minimum ortak sayısı, gerekli başlangıç sermayesi tutarı vb.) ve çalışma esasları ile ilgili hususlarda yasal statüleri belirleyici olmaktadır. Bununla birlikte, sigortacılık alanında hizmet sunuyor olmaları nedeniyle, karşılıklı sigortacıların faaliyet göstermek istedikleri sigorta branşı ya da branşları için ruhsat başvurusu, sermaye yeterliliklerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi gibi hususlar, birçok ülkede sigorta hukuku kapsamında düzenlenmektedir.

⁶ Professional Provident Society

SİGORTA KOOPERATİFLERİ

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA⁷) tarafından kooperatif, “gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini, müşterek olarak sahip olunan ve demokratik olarak denetlenen bir girişim yoluyla karşılamak için oluşturduğu özerk bir kuruluş” olarak tanımlanmaktadır (ica.coop, 2015). Ayrıca kooperatiflerin yine Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından geliştirilen ve en son 1995 yılında gözden geçirilerek kabul edilen bir takım değerlere⁸ ve ilkelere⁹ bağlı olarak faaliyet göstermesi beklenmektedir.

Ortaklaşa işbirliği ve dayanışma temeline dayanan kooperatif benzeri uygulamalar insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte (Güvenç, 2013:1), modern anlamda ilk kooperatifin 1844 yılında, İngiltere’nin Manchester metropolündeki Rochdale şehrinde, Charles Howarth ve 27 arkadaşı tarafından kurulduğu kabul edilmektedir (Aypek, 2015:3). İngiltere’de tüketim kooperatifçiliği olarak başlayan modern kooperatifçilik hareketi, zaman içinde tüm dünyaya yayılmış ve ekonominin tüm sektörlerini kapsayacak şekilde gelişmiştir. Finansal kooperatiflerin gelişmesinde ise Almanya’da Friedrich Wilhelm Raiffeisen ve Franz Hermann Schultz-Delitsch tarafından yapılan çalışmalar etkili olmuştur. Raiffeisen ve Schultz-Delitsch tarafından 1862 yılında kurulan kredi birlikleri, dünya çapında finansal kooperatifçiliğin büyümesinde ilham kaynağı olmuştur (ica.coop, 2015).

Dünya çapında kooperatifleri birleştirmek, temsil etmek ve kooperatiflere hizmet etmek amacıyla 1895 yılında kurulmuş olan Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin 8 sektör örgütünden birini de Uluslararası Kooperatif ve Karşılıklı Sigortacılık Federasyonu (ICMIF¹⁰) oluşturmaktadır. İlk olarak 1922 yılında Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin sigorta komitesi olarak kurulan ICMIF, üyelerine bilgi ve hizmet sunan bir lider olarak, küresel anlamda kooperatif ve karşılıklı sigorta sektörünü desteklemeyi ve bu sektörün menfaatlerini temsil etmeyi hedeflemektedir (icmif.org, 16.02.2015).

⁷ International Co-operative Alliance

⁸ Kooperatifler, özüne-yardım, öz-sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet ve dayanışma değerlerine dayanmaktadır (ica.coop, 2015).

⁹ Kooperatiflerin değerlerini uygulamaya koyarken esas aldıkları kurallar olan kooperatif ilkeleri: “Gönüllü ve açık üyelik”, “ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik kontrol”, “ortakların ekonomik katılımı”, “özerklik ve bağımsızlık”, “eğitim, öğretim ve bilgilendirme”, “kooperatifler arası işbirliği”, “topluma karşı sorumluluk” (ica.coop, 2015).

¹⁰ International Cooperative and Mutual Insurance Federation

Sigorta kooperatifleri ile diğer karşılıklı sigorta kuruluşları büyük ölçüde aynı değerleri paylaşmakta ve benzer çalışma ilkelerini benimsemektedir. Ancak, bir ülkede sigorta kooperatifi olarak kurulan bir girişim, benzer özelliklere sahip olmasına rağmen, başka bir ülkede farklı bir yasal statü ile faaliyet gösterebilmektedir. Bu durum, daha önce de ifade edildiği üzere, ülkelerin farklı tarihi ve kültürel değerleri ile yasal düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır.

Sigorta kooperatifleri ile ilgili olarak uygulamada karşılaşılan bir diğer durum, çok sayıda sigorta kooperatifinin, ortaklarını bireylerden ziyade “birincil kooperatifler”in oluşturduğu “ikinci düzey kooperatif” olarak yapılandırılmış olmasıdır (Gönülal, 2013:37-38). Sigorta kooperatifçiliği ile ilgili olarak aslında olması gerekenin de bu olduğu ifade edilebilir. Çünkü birçok ülkede kooperatif sigorta faaliyetlerinin arkasındaki itici güç, sigorta gereksinimlerini birlikte karşılamak ve sigortacılık faaliyetinden elde edilmesi muhtemel kârı kooperatif ekonomisi içinde tutmak için kooperatifler oluşturulması arzusudur (Gönülal, 2013:38). İkinci düzey sigorta kooperatiflerinin dünyada pek çok başarılı örneği bulunmaktadır. Özellikle Japonya’da oldukça yaygın olan bu tür sigorta kooperatiflerinin en bilineni, 1951 yılında Japonya’da kurulmuş olan ve hedef kitlesini tarım kooperatiflerinin oluşturduğu Zenkyoren’dir. 2013 yılı sonu itibarıyla 52.355 milyar Yen aktif büyüklüğü ve 5.833 milyar Yen prim üretimi ile Zenkyoren¹¹ dünyanın en büyük sigorta kooperatiflerinden biri durumundadır.

KÜRESEL SİGORTA PİYASASINDA KARŞILIKLI VE KOOPERATİF SİGORTA SEKTÖRÜNÜN YERİ

Karşılıklı sigortacılık, hem poliçe sahipleri, hem sigorta sektörü, hem toplum, hem de ekonomi açısından büyük önem taşımaktadır. Karşılıklı sigortacılığın,

- Poliçe sahiplerine (ortaklara) sağladığı faydalar arasında;
 - bütün masraflar ve hasar ödemelerinden sonra kalan tutarın poliçe sahipleri yararına kullanılması
 - pay sahiplerinin bulunmamasına bağlı olarak temettü ödemesi gerçekleştirilmemesi
 - poliçe sahiplerinin dahil olduğu demokratik yönetim anlayışı
- Topluma sağladığı faydalar arasında;
 - sosyal sorumluluk ilkeleri çerçevesinde faaliyet gösterilmesi
 - toplumsal faaliyetlere katkı verilmesi

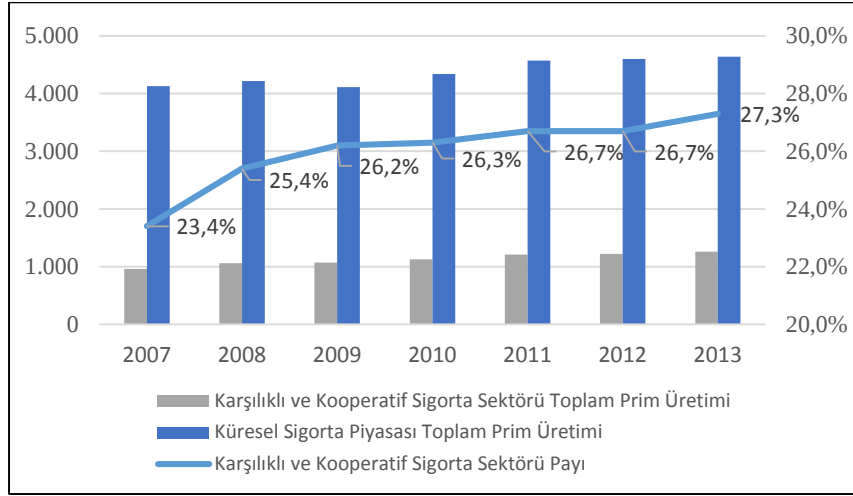
¹¹ National Mutual Insurance Federation of Agricultural Cooperatives

- uzun vadeli istihdam olanağı sağlanması
- Sigorta sektörüne sağladığı faydalar arasında;
 - hissedar odaklı modele rakip olarak sigorta sektöründeki rekabetin artmasına katkı sağlanması
 - yenilikçi olunması; ortakların ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışılması
 - uzun vadeli iş stratejilerinin belirlenmesi ve yatırım kararları verilmesi
- Ekonomiye sağladığı faydalar arasında;
 - kısa vadeli kârlılık odaklı hedefler yerine uzun vadeli sürdürülebilirliğe odaklanılmasına bağlı olarak finans sektörünün istikrarına katkı sağlanması
 - sigortacılık iş modellerindeki çeşitliliğin sektörün dayanıklılığını artırması

yer almaktadır (amice-eu.org, 2015). Söz konusu faydalarına dayalı olarak, karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün dünya ekonomisi içinde önemli bir role ve küresel sigorta piyasası içinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Uluslararası Kooperatif ve Karşılıklı Sigortacılık Federasyonu'nun, 2013 yılı verilerine dayalı olarak gerçekleştirdiği karşılıklı sigortacılık pazar payı araştırması¹² sonuçları, karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün toplam prim üretiminin 1,26 trilyon \$'a ulaştığını ve küresel sigorta piyasası içindeki payının %27,3'e (hayat sigorta sektörü içindeki payı %25 ve hayat dışı sigorta sektörü içindeki payı %30,1) yükseldiğini göstermektedir (icmif.org, 03.03.2015).

Karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün 2007-2013 yılları arasındaki prim üretimleri ve küresel sigorta piyasası toplam prim üretimi içindeki payları Grafik 1'de sunulmaktadır.

¹² Söz konusu araştırma, ICMIF tarafından, her yıl gerçekleştirilmektedir. 2013 yılı için yapılan araştırmada, küresel sigorta piyasasının yaklaşık %99'unu temsil eden 75 ülkede faaliyet gösteren 3.300'ün üzerinde karşılıklı/kooperatif sigorta kuruluşunun verileri kullanılmıştır (ICMIF, 2014:1,31).

Grafik 1. Karşılıklı ve Kooperatif Sigorta Sektörü Prim Üretimi ve Pazar Payı (2007-2013)

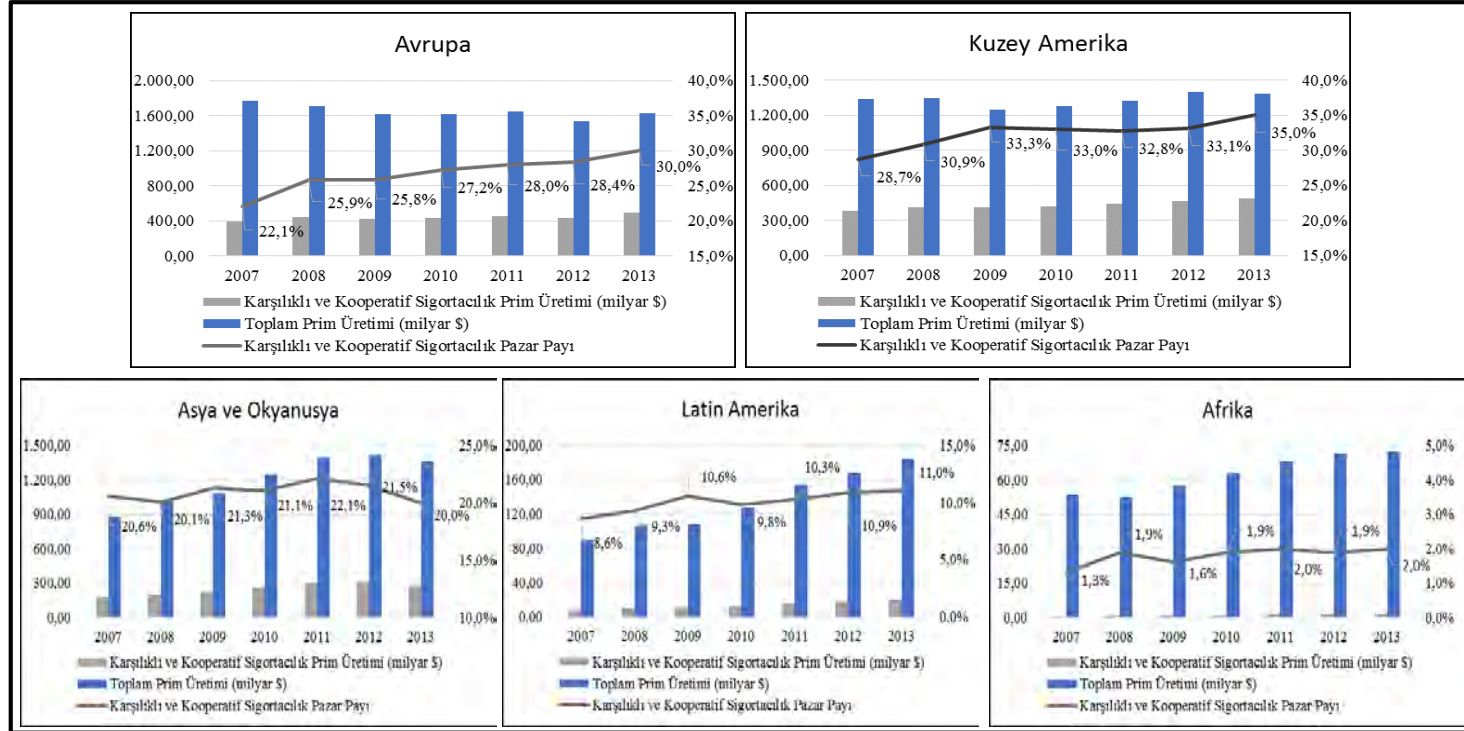
Kaynak: Grafik, ICMIF tarafından gerçekleştirilen karşılıklı sigortacılık pazar payı araştırması sonuçlarına ve Swiss Re tarafından yayımlanan Sigma dergilerinde yer alan dünya sigortacılık istatistiklerine dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Küresel sigorta piyasasında, toplam prim üretimi, 2013 yılında 2007 yılına göre %11 oranında artış göstermiştir. Karşılıklı ve kooperatif sigorta sektöründe ise bu oran %28'in üzerindedir. Bu durum, karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün, küresel sigorta piyasasına göre daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün daha hızlı büyümesine bağlı olarak da küresel sigorta piyasası içindeki payı artmaktadır. Karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörü pazar payının bölgelere göre dağılımı ise Grafik 2'de sunulmaktadır.

Bölgelere göre prim üretimlerine bakıldığında, küresel sigorta piyasasında ilk sırada yer alan Avrupa'da, 2013 yılı itibarıyla, primlerin %30'luk kısmının karşılıklı ve kooperatif sigortacılar tarafından üretildiği görülmektedir. Bu oran, Kuzey Amerika'da %35'e yükselmektedir. Her iki bölgede de karşılıklı ve kooperatif sigortacılık sektörünün pazar payı, 2007-2013 döneminde, önemli bir büyüme göstermiştir. Asya ve Okyanusya'da, karşılıklı ve kooperatif sigortacılık sektörünün prim üretimi, 2007-2013 döneminde, önemli bir artış göstermesine rağmen, toplam prim üretimi de aynı dönemde hızlı bir şekilde büyüdüğünden, karşılıklı ve kooperatif sigortacılık sektörü pazar payında bir miktar düşüş gözlenmektedir. Aynı gerekçeyle, Latin Amerika'da da 2007-2013

döneminde karşılıklı ve kooperatif sigortacılık sektörü pazar payında önemli bir büyüme görülmemektedir. Afrika'da ise hem sigorta hem de karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün prim üretimlerinin çok düşük düzeylerde olduğunu ifade etmek mümkündür.

2013 yılında karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörünün varlık toplamı 7,82 trilyon \$'a yükselmiştir. Aynı yıl itibariyle karşılıklı ya da kooperatif sigortacıların istihdam ettiği kişi sayısı yaklaşık olarak 1,1 milyon, sigorta hizmeti sunduğu poliçe sahibi sayısı ise 915 milyon olarak gerçekleşmiştir (icmif.org, 03.03.2015). Bölgesel olarak ele alındığında, 2013 yılı itibariyle Kuzey Amerika'da, yaklaşık 2000 karşılıklı ya da kooperatif sigorta kuruluşunun 350 milyon poliçe sahibine; Avrupa'da yaklaşık 2800 karşılıklı ya da kooperatif sigorta kuruluşunun 390 milyon poliçe sahibine; Asya ve Okyanusya'da yaklaşık 250 karşılıklı ya da kooperatif sigorta kuruluşunun 144 milyon poliçe sahibine; Latin Amerika'da yaklaşık 100 karşılıklı ya da kooperatif sigorta kuruluşunun 25 milyon poliçe sahibine ve Afrika'da yaklaşık 40 karşılıklı ya da kooperatif sigorta kuruluşunun 8 milyon poliçe sahibine sigorta hizmeti sağladığı tespit edilmiştir (icmif.org, 03.03.2015).

Grafik 2. Bölgelere Göre Karşılıklı ve Kooperatif Sektörü Prim Üretimi ve Pazar Payı (2007-2013)

Kaynak: Grafik, ICMIF tarafından gerçekleştirilen karşılıklı sigortacılık pazar payı araştırması sonuçlarına ve Swiss Re tarafından yayımlanan Sigma dergilerinde yer alan dünya sigortacılık istatistiklerine dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

TÜRKİYE’DE KARŞILIKLI SİGORTACILIĞA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye’de karşılıklı sigortacılığa ilişkin yasal düzenlemeler, 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu kapsamında yer almaktadır. 3/6/2007 tarihli ve 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu’nun 3. maddesinde, sigorta şirketlerinin ve reasürans şirketlerinin kuruluşu ile ilgili hususlara yer verilmektedir. Buna göre;

(1) “Türkiye’de faaliyet gösterecek sigorta şirketleri ile reasürans şirketlerinin anonim şirket veya kooperatif şeklinde kurulmuş olması şarttır. Sigorta şirketleri ve reasürans şirketleri, sigortacılık işlemleri ve bunlarla doğrudan bağlantısı bulunan işler dışında başka işle iştigal edemez.”

...

(3) “Üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapmayan kooperatif şeklinde kurulan sigorta şirketleri ve reasürans şirketlerinin;

- a) Mütüel (karşılıklı) sigortacılık yapması,
 - b) Ortak sayısının iki yüzden az olmaması,
 - c) Yöneticilerine herhangi bir ayrıcalık vermemesi,
- zorunludur.”

(4) “Kooperatiflerin, üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapılabilmesi, bu hususun ana sözleşmelerinde açıkça yer alması şartıyla Hazine Müsteşarlığı’nın iznine tâbidir. Kooperatif üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapılabilmesi için kooperatiflerin sermayelerini, Hazine Müsteşarlığı’nca belirlenecek miktara yükseltmesi zorunludur.”

13/1/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 1402. maddesinde ise karşılıklı sigorta ile ilgili olarak aşağıdaki hususlara yer verilmektedir:

(1) “Birden çok kişinin birleşerek, içlerinden herhangi birinin, belli bir rizikonun gerçekleşmesi durumunda doğacak zararlarını tazmin etmeyi borçlanmaları karşılıklı sigortadır. Karşılıklı sigorta faaliyeti ancak kooperatif şirket şeklinde yürütülebilir.”

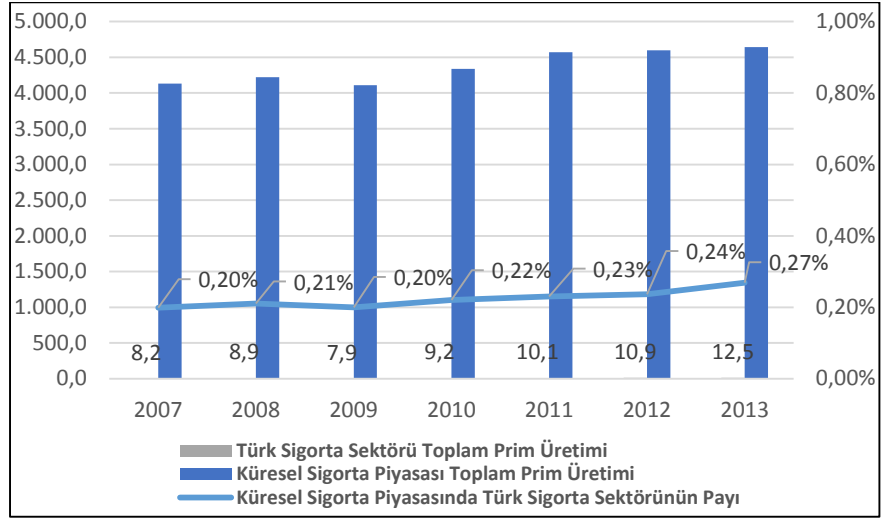
Söz konusu yasal düzenlemeler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye’de karşılıklı sigorta faaliyetinin sadece kooperatif şeklinde kurulan sigorta şirketleri tarafından yürütülmesine, üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapmayan kooperatif şeklinde kurulan sigorta şirketlerinin ise sadece karşılıklı sigortacılık yapmasına izin verilmiştir. Ancak kooperatif şeklinde kurulan sigorta şirketlerinin üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapılabilmesi de mümkündür.

Kooperatiflerin, üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapabilmesi için, bu hususun ana sözleşmelerinde açıkça yer alması, Hazine Müsteşarlığı'nın izninin alınması ve kooperatif sermayesinin Hazine Müsteşarlığı'nca belirlenecek miktara yükseltilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan, Türkiye'de kooperatifler 24/4/1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na tabi olduğundan, sigorta kooperatiflerinin kooperatifçilik iş ve işlemleri için 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümleri; sigortacılık iş ve işlemleri için ise 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu hükümleri uygulanmaktadır. Kooperatiflerin kuruluşu için gerekli ortak sayısı, yönetim kurulunun seçimi ve genel müdür ataması, denetim kurulu ve bağımsız denetim gibi hususlarda ise iki kanun arasında bazı çatışmalar bulunmaktadır (Üstün, 2014: 8-10). Bu çatışmaların giderilmesine yönelik düzenlemelerin Türkiye'de karşılıklı sigortacılığın gelişmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

TÜRKİYE'DE SİGORTACILIK VE SİGORTA KOOPERATİFLERİ

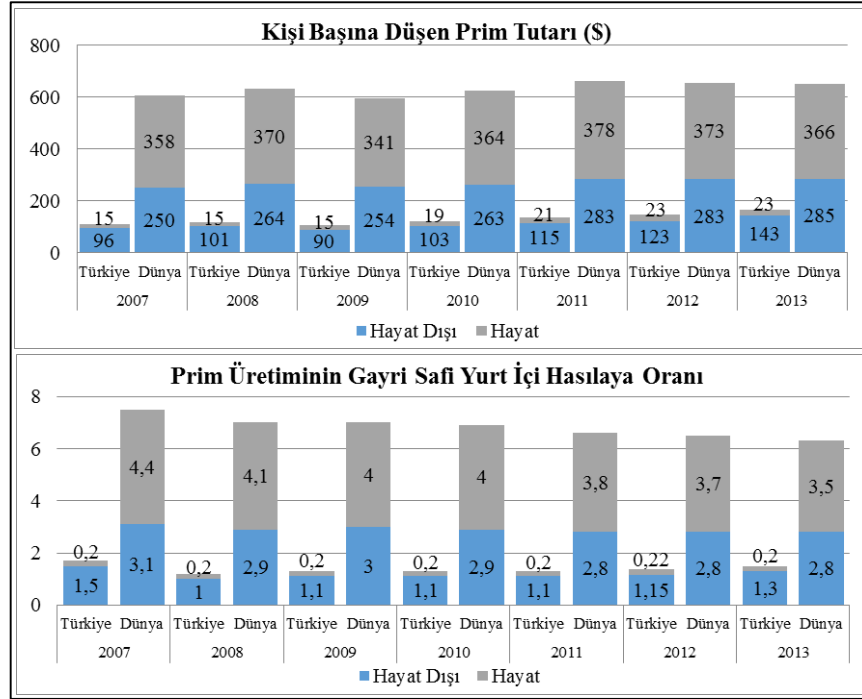
Sigorta sektörünün 2013 yılı sonu itibarıyla, tüm dünyadaki direkt prim üretimi 4,641 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu prim üretiminin %56,2'lik kısmı (2.608 milyar \$) hayat sigortası, %43,8'lik kısmı (2.033 milyar \$) ise hayat dışı sigorta kapsamında toplanan primlerden oluşmaktadır. Türkiye'de ise 2013 yılı sonu itibarıyla sigorta sektörünün direkt prim üretimi 12,5 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Toplam prim üretiminin yaklaşık %86'lık kısmını (10,7 milyar \$) hayat dışı branşlarda üretilen primler, geriye kalan %14'lük kısmını (1,8 milyar \$) ise hayat sigortacılığı alanında üretilen primler oluşturmaktadır (Swiss Re, 2014). Dolayısıyla, Türk sigorta sektörünün dünya direkt prim üretimi içerisindeki payı 2013 yılı sonu itibarıyla %0,27 (hayat dışı sigorta direkt prim üretimi içindeki payı 0.53%, hayat sigortası direkt prim üretimi içindeki payı ise 0.07%) olarak gerçekleşmiştir (2007-2013 dönemi için bakınız Grafik 3).

Grafik 3. Dünyada ve Türkiye’de Prim Üretimi

Kaynak: Grafik, Swiss Re tarafından yayımlanan Sigma dergilerinde yer alan dünya sigortacılık istatistiklerine ve Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu tarafından yayımlanan raporlara dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2013 yılı itibarıyla, kişi başına düşen prim tutarı (sigorta yoğunluğu) dünyada 652 \$ iken Türkiye’de 166 \$; toplam prim üretiminin gayri safi yurt içi hasılaya oranı (sigorta penetrasyonu) ise dünyada %6,3 iken, Türkiye’de %1,5 olarak gerçekleşmiştir (2007-2013 dönemi için bakınız Grafik 4).

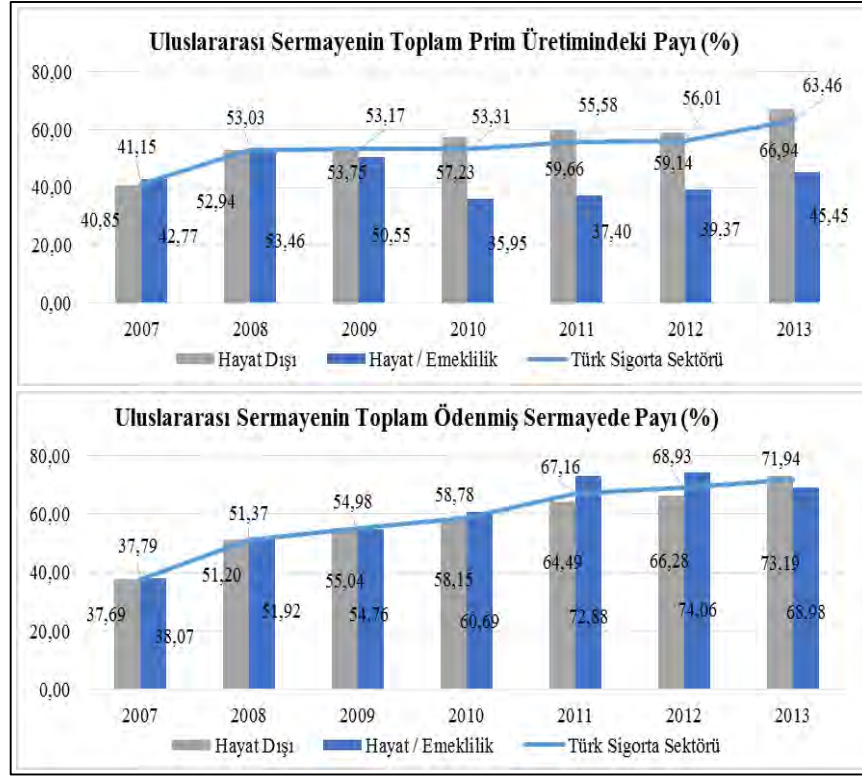

Grafik 4. Dünya’da ve Türkiye’de Prim Üretiminin Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya Oranı ve Kişi başına Düşen Prim Tutarı (2007-2013)

Kaynak: Grafikler, Swiss Re tarafından yayımlanan Sigma dergilerinde yer alan dünya sigortacılık istatistiklerine ve Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu tarafından yayımlanan raporlara dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Toplam prim üretimi, prim üretiminin gayri safi yurt içi hasılaya oranı ve kişi başına düşen prim üretimi verileri, Türk sigorta sektörünün dünya sigorta sektörü içinde küçük bir paya sahip olduğunu ve Türkiye’de sigortalılık oranının düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Söz konusu düşük sigortalılık oranı, uluslararası yatırımcıların Türk sigorta piyasasına olan ilgisini artırmaktadır. 2013 yılı sonu itibariyle, Türkiye’de 36 hayat dışı, 18 hayat ve emeklilik, 6 hayat ve bir adet reasürans olmak üzere toplam 61 sigorta, reasürans ve emeklilik şirketi faaliyet göstermektedir. Faal durumdaki 36 hayat dışı sigorta şirketinden 26’sı ve 24 hayat ve emeklilik şirketinden 18’i doğrudan veya dolaylı olarak uluslararası sermayelidir. Bu şirketlerin 39 adedinde ise uluslararası sermayenin payı %50 ve üzerindedir. Türk sigorta sektöründe uluslararası sermayenin payı, 2013 yılı sonu itibariyle, toplam prim üretiminde %63,46’ya, toplam

ödenmiş sermayede ise %71,94'e yükselmiştir (2007-2013 dönemi için bakınız Grafik 5).

Grafik 5. Türk Sigorta Sektöründe Uluslararası Sermayenin Toplam Prim Üretimi ve Toplam Ödenmiş Sermaye İçindeki Payı (2007-2013)

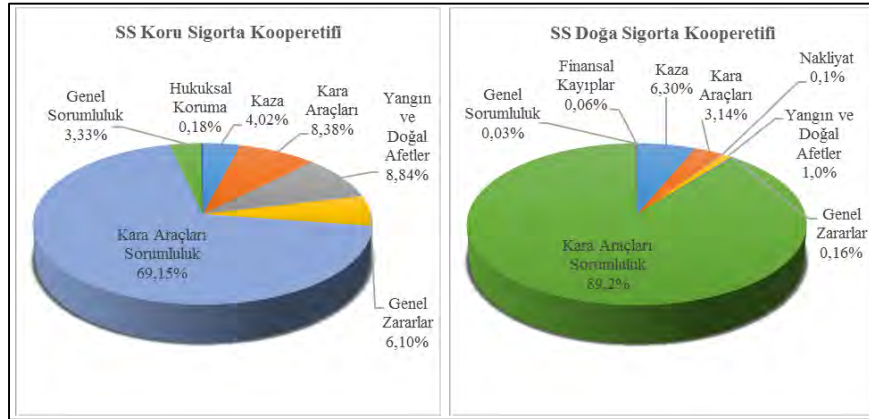
Kaynak: Grafikler, Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu tarafından yayımlanan raporlara dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de 2013 yılı sonunda faaliyet gösteren 61 sigorta, reasürans ve emeklilik şirketinden 58’i anonim şirket, biri kooperatif şirket, ikisi ise merkezi yurtdışında bulunan bir şirketin şubesi şeklinde kurulmuştur. Ayrıca 2014 yılında Türkiye’de kurulan bir sigorta kooperatifi daha bulunmaktadır. Dolayısıyla, mevcut durumda Türk sigorta sektöründe faaliyet gösteren iki sigorta kooperatifi bulunmaktadır. Her iki sigorta kooperatifi de yalnızca ortaklarıyla sigorta sözleşmesi düzenlemek suretiyle hayat dışı sigortacılık alanında faaliyet göstermektedir.

Türkiye’de faaliyet gösteren iki sigorta kooperatifinden ilki olan S.S. Kuru Sigorta Kooperatifi 13.11.2009 tarihinde kurulmuş olup, Hazine Müsteşarlığı’ndan aldığı ruhsat ile 2011 yılı Ağustos ayında ortaklarına

sigorta sözleşmesi düzenlemeye başlamıştır (korusigorta.com.tr, 2015). Kuru Mütuel Sigorta'nın prim üretimi 2013 yılı sonunda 33.933.064 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %0,16), 2014 yılı sonunda ise 29.514.668 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %0,13) olarak gerçekleşmiştir (tsb.org.tr, 2015). Kooperatif, kaza, kara araçları, yangın ve doğal afetler, genel zararlar, kara araçları sorumluluk, genel sorumluluk ve hukuksal koruma branşlarında ortaklarına sigorta sözleşmesi düzenlemektedir.

S.S. Doğa Sigorta Kooperatifi ise 02.04.2013 tarihinde kurulmuş olup, 24.02.2014 tarihinde sigortacılık faaliyetine başlamıştır (dogasigorta.com, 2015). Kooperatifin, 2014 yılı sonu itibarıyla, prim üretim tutarı 26.476.772 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %0,12) olarak gerçekleşmiştir (tsb.org.tr, 2015). Doğa Sigorta Kooperatifi, kaza, kara araçları, nakliyat, yangın ve doğal afetler, genel zararlar, kara araçları sorumluluk, genel sorumluluk ve finansal kayıplar branşlarında sigorta sözleşmesi düzenlemektedir.

Grafik 6. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Sigorta Kooperatiflerinin 2014 Yılı Prim Üretimlerinin Hayat Dışı Sigorta Branşlarına Göre Dağılımı

Kaynak: Grafik, Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği (TSB) tarafından yayımlanan resmi istatistikler kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 6 incelendiğinde, her iki sigorta kooperatifinin prim üretimi içinde de en büyük payı, kara araçları sorumluluk branşının oluşturduğu görülmektedir. Bu branşı, Kuru sigorta kooperatifi için yangın ve doğal afetler, kara araçları ve genel zararlar branşları izlemektedir. Doğa sigorta kooperatifi için ise kaza ve kara araçları branşları izlemektedir. Bu durum, her iki kooperatifin sigorta portföyü içinde de oto sigortalarının (kara

araçları ve kara araçları sorumluluk) hâkim durumda olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Türk sigorta sektörünün küresel sigorta piyasası içindeki payı, prim üretiminin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı ve kişi başına düşen prim üretimi verileri, Türkiye’de sigortalılık oranının düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak, Türk sigorta sektörünün de henüz gelişme aşamasında olduğunu ifade etmek mümkündür. Sigorta kooperatiflerinin ve dolayısıyla karşılıklı sigortacılığın Türk sigorta sektörü içindeki payının artması ile birlikte, potansiyel müşteriler için var olan alternatiflerin çoğalması, sektörde rekabetin artması ve sigortanın daha geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlanması beklenmektedir. Türk sigorta sektöründe sigorta kooperatiflerinin yaygınlaşması, sigorta sektörünün istikrarının ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından da önem taşımaktadır.

Sigorta sektöründe, işin doğası gereği, öncelikle prim toplanmakta, daha sonra sözleşme süresi içinde bir tarihte riskin gerçekleşmesi durumunda poliçe sahiplerinin hasarı tazmin edilmektedir. Tersten işleyen bu süreç nedeniyle, sigortacılığın temelinde güven ilkesi yer almaktadır. Bu bakımdan, Türkiye’de sigorta kooperatiflerinin başarılı olabilmesi için, öncelikle özellikle yapı kooperatiflerine bağlı olarak kamuda oluşan olumsuz alginın düzeltilmesi ve kooperatiflere karşı duyulan güvensizliğin giderilmesi gerekmektedir. Bu süreçte sigorta kooperatifçiliğinin tanıtılması ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesi de önem taşımaktadır.

Türkiye’de sigorta kooperatiflerinin başarılı olabilmesi için dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, sigorta kooperatiflerinin faaliyet göstereceği sigorta branşları ile ilgilidir. 2014 yılı sonu itibarıyla, Kuru Sigorta Kooperatifi tarafından üretilen primlerin %77’sini, Doğa Sigorta Kooperatifi tarafından üretilen primlerin ise %92’sini oto sigortalılarından (kara araçları ve kara araçları sorumluluk) elde edilen primler oluşturmaktadır (Bkz. Grafik 6). Ancak, oto sigortalıları, tüm dünyada rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı ve sigorta şirketlerinin kâr elde etmekte zorlandığı sigorta branşları olarak dikkat çekmektedir (Özer, 2010:22). Bu nedenle, sigorta kooperatiflerinin, bu branşlardaki iş kabullerini çok dikkatli yapmaları gerekmektedir. Daha da önemlisi, Türkiye’de sigorta kooperatiflerinin mevcut kooperatifler tarafından kendi faaliyet gösterdikleri alanlarda ortaklarının sigorta ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulması, sigorta kooperatifçiliğinin daha sağlam

temeller üzerine oturmasını sağlayacaktır. Nitekim dünyada da sigorta kooperatifçiliği bu şekilde bir gelişim göstermiştir.

KAYNAKÇA

AMICE (2014), United in Diversity The European Mutual Insurance Manifesto, Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe, Brussels.

AMICE, What is mutual insurance?, <http://www.amice-eu.org/today.aspx>, 03.01.2015.

Aypek, Nevzat (2015), “21 Aralık ve Sonrası Yeni Nesil Kooperatifler” **Karınca**, Yıl 81, Sayı 937, s: 3-5.

Bradford, David F., ed. (1998), The Economics of Property – Casualty Insurance, NBER Project Report series, University of Chicago Press, Chicago and London.

Broek, S., Buiskool, B.J., Vennekens, A., Horst, R. (2012), Study on the current situation and prospects of mutuals in Europe, Final report, Project number: BA03954, Panteia – EIM, Zoetermeer.

Euresa, <http://www.euresa.org/index.php?id=24&L=1>, 14.01.2015.

Gönülal, Serap O., ed. (2013), Takaful and Mutual Insurance: Alternative Approaches to Managing Risks, International Bank for Reconstruction and Development/World Bank, Washington, DC.

Güvenç, Tuba (2013), Kooperatif Bankacılığı Sistemi: Dünya Uygulamaları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Uzmanlık Tezi, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.

HUK-Coburg, <https://www.huk.de/ueber-uns.jsp>, (16.01.2015).

ICA, What is a co-operative?, <http://ica.coop/en/what-co-operative>, (16.02.2015).

ICMIF (2011a), “Putting Customers at the Heart of the Business”, **Voice**, the Magazine of the International Cooperative and Mutual Insurance Federation, Issue 72, s: 22-24.

ICMIF (2011b), “Affinity Marketing at Its Best: South African Member Celebrates 70th Anniversary”, **Voice**, the Magazine of the International Cooperative and Mutual Insurance Federation, Issue 72, s: 6-7.

ICMIF (2014), Global Mutual Market Share 2012, <http://www.icmif.org/2012-global-mutual-market-share>, (16.02.2015).

ICMIF, <http://www.icmif.org/icmif/history>, (16.02.2015).

ICMIF, Global mutual and cooperative market infographic 2014, <http://www.icmif.org/global-mutual-and-cooperative-market-infographic-2014>, (03.03.2015).

Lamm-Tennant, Joan; Starks, Laura T. (1993), “*Stock versus mutual ownership structures: The risk implications*”, **Journal of Business**, Volume 66, Issue 1, s: 29-46.

MacMinn, Richard; Ren, Yayuan (2011), “*Mutual versus Stock Insurers: A Synthesis of the Theoretical and Empirical Research*”, **Journal of Insurance Issues**, Volume 34, Issue 2 s: 101–111.

Michie, Jonathan; Llewellyn, David T. (2010), “*Converting Failed Financial Institutions into Mutual Organisations*”, **Journal of Social Entrepreneurship**, Volume 1, Issue 1, s: 146-170.

Moody’s insurance (2009), *Revenge of the Mutuals Policyholder-Owned U.S. Life Insurers Benefit in Harsh Environment Summary Opinion*.

Mutuelle d'assurance des instituteurs de France (MAIF), <https://www.maif.fr/>, 14.01.2015.

National Farmers Union Mutual Insurance Society Limited (NFU Mutual), <http://www.nfumutual.co.uk/>, 14.01.2015.

National Mutual Insurance Federation of Agricultural Cooperatives (Zenkyoren), http://www.ja-kyosai.or.jp/about/annual/index_e.html, 17.02.2015.

Nationwide Mutual Insurance Company (Nationwide), <http://www.nationwide.com/>, 15.01.2015.

Öner Kaya, Emine (2013), “*Sigorta Sektöründe Sermaye Yeterliliği ve Türk Sigorta Sektörünün Solvency II Kapsamında Değerlendirilmesi*”, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özer, Uğur (2010), “*Kasko ve Trafik Sigortaları Kârlılık Değerlendirmesi*” **Reasürör**, Sayı 76, s: 7-23.

Professional Provident Society (PPS), <https://www.pps.co.za/pages/home/home.php>, 16.01.2015.

Reference for Business, <http://www.referenceforbusiness.com/history2/60/HUK-Coburg.html>, (16.01.2015).

Smith, Bruce D.; Stutzer, Michael (1995), “A Theory of Mutual Formation and Moral Hazard with Evidence from the History of the Insurance Industry”, **The Review of Financial Studies**, Volume 8, Issue 2, s: 545-577.

Swiss Re (2014), “World Insurance in 2013: Steering Towards Recovery”, **Sigma**, No. 3.

S.S. Korum Sigorta Kooperatifi, <http://www.korusigorta.com.tr/>, (15.02.2015).

S.S. Doğa Sigorta Kooperatifi, <http://www.dogasigorta.com/>, (15.02.2015).

TSB, Resmi İstatistikler, <http://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>, (15.02.2015).

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor - 2013.

Üstün, Yusuf (2014), Kooperatif Sigortacılığı, Yeni Bir Sigortacılık Modeli: Kooperatif Sigortacılığı Konferansı, İstanbul, 24 Nisan 2014.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 10/5/1969, Sayı: 13195.

5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 14/06/2007, Sayı: 26552.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 14/02/2011, Sayı: 27846.

Emrah ERDEM *
İsmail FIRAT **
Nail Öztaş ***

Anahtar Kavramlar: Bölgesel Kalkınma Ajansı, Kooperatifçilik, Kooperatif, Kalkınma, Küreselleşme

Turning the emerging threads, which are because the countries are exposed to change and transformation in the globalizing world, into an opportunity has become a mandatory situation in today's conditions. With the

*** Prof. Dr. Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

effect of globalization can come up with the development difference between the regions in the country. Regional development and progress confronted us as an important factor for a solution for the inequality between the regions and development. The process of the policy of regional development in Turkey has speeded up and become important, especially after Helsinki Summit in 1999 with beginning of EU harmonization process. In this context, establishing regional development agencies has been added to agenda. The main aim of the development agencies is to reveal the dynamics of the region, which they are responsible, and so to develop dynamics and to reach the level of the other developed regions. The other important factor of the regional development is the cooperative system. In the cooperative system, it is the basis to transform the power arising from union into local, regional and national development potential with using this power than making profit. In this study, it will be tried to determine activities of South Aegean Development Agency (TR32 region) on developing the cooperations and the cooperative system in its region and its effects on the cooperations.

Keywords: Regional Development Agency, Cooperative System, Cooperation, Development, Globalization

GİRİŞ

Küreselleşmenin teknoloji vasıtası ile daha da hız kazanması ülkeleri ekonomik, sosyal ve politik olarak etkilenmeye açık hale getirmektedir. Bu etki pozitif veya negatif etki olabilir. Olumsuz sonuçların kooperatifler eliyle nasıl bertaraf edilebileceği bu çalışmanın konusunu meydana getirmektedir. Ülkelerin küreselleşme sürecinde karşılaştığı problemlerin en başında bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi dengesinin bozularak, bazı bölgelerde bölgesel kalkınmanın sağlanamaması ve kalkınmışlık farklarının ortaya çıkması yer almaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajansları bu ve benzeri ihtiyaçları karşılamak kalkınmışlık farklarını ortadan kaldırmak için gündeme gelmiştir. Kalkınma Ajansları devlet tarafından vatandaşlara, özel şirketlere ve sivil toplum kuruluşlarına sağlanan hizmet ve desteklerin bölgeler arasında eşit bir şekilde dağılımını sağlamak ve geliştirmekle görevli bölgesel kuruluşlardır. Kurulduğu bölgede, sorumlu olduğu alanlarda sorunlu ve gerekli olan konularda eğitim vermek, proje üretmek, desteklemek ve bölge dinamiklerini harekete geçirmek misyonuna sahiptir. 1999 Helsinki

Zirvesi Katılım Ortaklığı belgesinin imzalanmasıyla Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının kurulması ve faaliyet göstermesi için çalışmalar başlatılmıştır. Avrupa Birliği’ne uyum süreci Kalkınma Ajanslarının kurulmasında ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında itici güç olmuştur. 5449 sayılı Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilmesi ile Kalkınma Ajansları, Türkiye’nin 26 farklı bölgesinde faaliyete geçmiştir.

Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında, Kalkınma Ajanslarının faaliyet bölgelerinde kooperatifler büyük potansiyel arz etmektedir; dolayısıyla kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ve desteklenmesi önem arz etmektedir. Kooperatifçilik, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyal ve ekonomik hareket olarak kabul edilmektedir. Kooperatif tarzı örgütlenme biçimi, kamu sektörünün ve özel sektörün alternatifi olan üçüncü sektör örgütleri adı altında anılmaktadır. Dünyada demokrasinin, barışın, çevrenin korunmasında; istihdam oluşturma, kaynakları harekete geçirme, yatırım oluşturma ve ekonomiye, sürdürülebilir kalkınmaya ve yoksullukla mücadeleye katkı fonksiyonlarına sahip olarak ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma ve gelişmelerinde kooperatifçilik önemli bir araç olarak tanımlanmakta ve kullanılmaktadır (Çardak, 2014: 37). Bu sebeple Bölgesel Kalkınma Ajanslarının, kendi bölgelerinde yerel kalkınmanın sağlanması için kooperatiflere gerekli önemi vermesi ve desteklemesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, TR32 koduyla anılan İstatistiki Bölge biriminde faaliyette bulunan ve amacı yerel kalkınma olan Güney Ege Kalkınma Ajansının, kooperatiflere sağladığı destekler ve bu desteklerin bölgenin kalkınmasındaki rolünü incelemektir.

1. KÜRESELLEŞME

Yaşamımızda sıkça duyduğumuz, kullandığımız, bir anlamda aşına olduğumuzu düşündüğümüz kelimelerden birisi olan “küreselleşme”, çoğu zaman içeriği pek fazla düşünülmeden kullanılan,

aslında bünyesinde birçok belirsizliği ve zıtlığı bir arada taşıyan kavramlardan birisidir. Küreselleşme günümüzde, hayatın pek çok alanında karşılaştığımız sorunların / fırsatların, değişim ve farklılaşma eğilimlerinin en temel gerekçeleri arasında sıralanmaktadır. Küreselleşme, bir sistem veya bir model değil, bir değişim ve dönüşüm sürecidir (Sakınç, 2013: 26). Küreselleşmenin etkisini ülkeler zorunlu olarak hissediyorlar ve hissedeceklerdir. Gerek ülkeler, gerekse de bir ülke içerisindeki bölgeler arasında; üretilen GSYH, yörelerin üretimden aldıkları paylar, o yörelere yapılan eğitim, sağlık harcamaları vb. alanlardaki farklılıklar nedeniyle gelişmişlik farkları ortaya çıkabilir. Genel olarak bakıldığında, bölgelerarası gelişmişlik farklarının az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha fazla olduğu görülmektedir (Işık, Baysal ve Ceylan, 2010: 2). Az gelişmiş bölgelerde, imkansızlıklar ve istihdam beklentileri geçiş sürecini (Reeves, 2006: 35) hızlandırmıştır. Ulusal ölçekte düzenleyici politikalar rekabetin, piyasa serbestisinin ve küresel piyasalarla bütünleşmenin sağlanmasına odaklanırken; kamu hizmetinin çerçevesi de dönüşmekte, kamu, “müşteri” kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Ve böylelikle müşteri yani vatandaş talepleri bu dönüşümün yapı taşı haline gelmektedir.

2. TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARI VE TEŞKİLATLANMASI

Küreselleşme ve artan ekonomik rekabet ortamında hızlı ekonomik değişimin ortaya çıkardığı baskı ve tehditlerle baş edebilmek ve bu süreçte ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilmek üzere bölgesel gelişme politikalarında yapısal dönüşüm yapmak (Akiş, 2011: 238) zorunlu bir durum olmuştur. Bir bölgedeki tüm ilgili kurumların rolünü bir adım ileriye taşımak için 'yerel kalkınma sistemi' kurularak kurumların birlikte çalışmasının sağlanması, verimliliği arttırmanın önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu amaçla Kalkınma Ajansı, etkili altyapı, kamu hizmetleri, arazi kullanım planlaması ve eğitim sistemi ihtiyaçları doğrultusunda çalışarak kendi başarısı için değil bölgenin ihtiyacı ve beklentisi doğrultusunda çalışacak bir yapı olarak kurgulanmış ve teşkilatlandırılmıştır (Erdem, 2014: 68). En etkili Kalkınma Ajansları, bu faaliyet alanlarında iyi planlama ve koordinasyon sağlayarak yerel kalkınma sistemi içinde önemli katkı sağlayabilenlerdir (Mountford, 2009: 4).

Yeni kalkınma anlayışında kararlar ve güç; mümkün olduğunca bölgeye ait olmalı, dışarıdan veya üstten bir zorlama ve baskı

olmamalıdır. Bu yeni yaklaşımın en önemli aktörü ise Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) olarak görülmektedir (Akiş, 2011: 238). Bölgesel kalkınmanın önemli bir ayağı olan kırsal kalkınma, hem bölgelere entegre olmalı hem de bu bölgelerin farklılığının farkında olarak stratejilerle sağlanmalıdır (Gündüz, 2013: 76). Kalkınma Ajansları, dolayısıyla sadece ihtiyaçlar için yerinde mal ve hizmet üreten, bunların üretimine destek veren değil aynı zamanda yerinde karar almayı sağlayan bu hedef doğrultusunda yerel paydaşları karar organlarında bir araya getiren, gücün merkezden kendilerine aktarıldığı bir teşkilatlanma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgesel Kalkınma, Avrupa Birliğine üye ülkelerin üzerinde önemle durması gereken sorumluluk alanıdır (Kovács, 2009: 43). Türkiye, Bölgesel Kalkınma Ajansı sistemi ile ciddi anlamda ilk kez üye adaylığının tescil edildiği 1999 Helsinki zirvesi sonunda tanışmıştır. Avrupa Birliği Komisyonunun hazırlamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgesi'nde orta vadede yapılması gereken düzenlemeler arasında BKA'ları oluşturmak yer almış ve buna yönelik yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için süreç başlatılmıştır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 81; Metin ve Çelepci, 2005: 146; Tutar ve Demiral, 2007: 72; Akiş, 2011: 249). Türk bölgesel politikaları için, AB ile uyumlulaşma süreci önemli bir itici güç olmuştur (Reeves, 2006: 45). Türkiye, girdiği AB'ye katılım sürecinde, yukarıdan aşağıya müdahale etme, yerel yönetimlerin yerel ilgi odaklarının fikrini almadan masa başında kalkınma politikaları üretme alışkanlığını terk etmek; bu kez aşağıdan yukarıya bildirilen talepler doğrultusunda, katılımcı yöntemlerle belirlenen, yöreye özgü politikalar geliştirmek ve bu politikaları uygulayacak yeni idari yapıları (Özen, 2005: 19) kurmak için Kalkınma Ajanslarının yapılandırılmasına önem vermiştir.

Türkiye'de bölgesel politikalar ilk olarak 1960'lı yıllarda kalkınma plânları ile başlamış (Müftüoğlu, 2012: 100) ve sekiz kalkınma plânında da yer almıştır. Geleneksel bölgesel politikalar, merkezi hükümetin karar sürecindeki ana rolünü tanımlarken, 1970 sonrasında yerel yönetimlere verilen görevler ağırlık kazanmış, en azından merkezi, bölgesel ve yerel yönetimlerin birlikte sorumluluğu konusu gündeme gelmiştir. Bölgesel politikaların kurumsallaşmasında bölgesel birimlerin ağırlık kazanması ve merkeze bağlı bürokratik örgütlenmeler yerine yarı-özerk birimlerin gündeme gelmesi ve bölgesel gelişmeden sorumlu yeni birimlerin oluşturulması (Akiş, 2011: 242) planlanmıştır. Merkez kentler ile bölgeyi oluşturan diğer kentler arasındaki eşitsizliğin giderek artmasının

kaçınılmaz (Karasu, 2009: 18) olduğu öngörüsü ile; Türkiye’de uygulanan bölgesel gelişme politikaları, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi önceliğine sahip olmuş (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 99; Tutar ve Demiral, 2007: 78; Turgut ve Aydemir, 2011: 3; Tekin, 2011: 42) bu amaçla kurulan Kalkınma Ajansları kuruldukları bölgelerin küresel rekabet düzeylerini yükseltmeyi (Yılmaz, 2010: 194) amaçlamıştır.

Ajansların kuruluş sürecinde aslında ilk adım Eylül 2002’de atılmıştır. Bu tarihte çıkarılan bir Bakanlar Kurulu kararı ile tüm Türkiye’yi kapsayan 26 istatistikî düzey-bölge belirlenmiştir (Yılmaz, 2010: 185). Kalkınma Ajansları 1982 Anayasasının 126’ncı maddesi gerekçe gösterilerek 2006’da kurulmuştur. 5449 sayılı Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilmiş ve Türkiye’nin farklı bölgelerinde Kalkınma Ajanslarının sayısı istatistikî düzey-bölge sayısı ve sınırları ile aynı olacak şekilde 26 olarak tespit edilmiştir.

Kalkınma Ajansının Teşkilât yapısı 5449 sayılı kanun ile şu şekilde tespit edilmiştir:

- Kalkınma kurulu.
- Yönetim kurulu.
- Genel sekreterlik.
- Yatırım destek ofisleri

2.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Amaçları ve Görevleri

Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu’na (2013: 6) göre Kalkınma ajansları, Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda, kendine özgü teknik ve finansman (bütçe) mekanizmasına sahip, çabuk karar alıp uygulayabilen, merkezi ve yerel idarelerin dışında, kamu ve özel sektörü bir araya getiren, tüzel kişiliğe sahip, işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (düzey 2 bölgeleri) esas alınarak Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan, teknik kapasitesi yüksek, uygulamacı olmayan, destekleyici, koordinatör ve katalizör olarak faaliyet gösteren kuruluşlardır. Bölgesel Kalkınma Ajansları, genel olarak, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyoekonomik koşullarını geliştirip canlandırma amacıyla kurulmuş ve kısmen kamunun finanse ettiği kuruluşlar (Oskay ve Kubar, 2007: 205) olarak görülmüştür. Merkezi hükümetlerin kuruluşunu gerçekleştirdikleri ve finansmanının önemli bir kısmının merkezi bütçeden ve özel fonlardan sağlandığı Kalkınma

Ajansları, strateji belirlemede ve fon kaynaklarının projelere tahsisinde değerlendirmelerini kendi organları aracılığı ile gerçekleştirmektedirler (Sakinç, 2013: 31).

Genel olarak amacı, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltarak (5449 Sayılı Kanun; Özen, 2005: 7) devlet desteğinin sağlanması, çevrenin ve sağlığın iyileştirilmesi, etkili kurumların oluşturulması (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 85), ile bölgenin tanıtımını yaparak (Özer, 2012: 45) bölgesel gelişimi hızlandırmaktır.

5449 sayılı kanunda (Md.5) Kalkınma ajansının görev ve yetkiler şu şekilde sayılmıştır;

- Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak,
- Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek,
- Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak,
- Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek,
- Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.
- Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek,
- Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak,
- Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve

işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek,

- Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek,
- Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak,
- Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmaktır.

2.2. Kalkınma Ajansları Tarafından Sağlanan Destekler

Kalkınma Ajansları tarafından iki tür destek sağlanması öngörülmüştür: Mali destek ve teknik destek. Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği'ne (Md. 11) göre, ajanslar tarafından uygulanacak mali destek türleri şunlardır:

Doğrudan finansman desteği: Ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir.

Faiz desteği: İlgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

Faizsiz kredi desteği: İlgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin Kalkınma Ajansları yönetmeliğinde belirtilen usul ve esaslar dahilinde faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır.

Kalkınma ajansları tarafından sağlanacak teknik destek; eğitim verme, program ve proje hazırlanmasına katkı sağlama, geçici uzman personel görevlendirme, danışmanlık sağlama, lobi faaliyetleri ve uluslararası ilişkiler kurma gibi kurumsal nitelikli ve kapasite geliştirici faaliyetler şeklinde sıralanabilir.

Dolayısıyla özellikle yerel kalkınma kooperatifleri kalkınma ajanslarının doğal işbirlikçisi gibi düşünülebilir. Kalkınma ajanslarının hedefleri ve onlara kanunla verilen görevler özellikle yerel kooperatifler için ciddi fırsatların varlığına işaret etmektedir. Maddi destekler ve teknik destek ise hem kooperatifler için fırsatlar hem de yerel kalkınmanın desteklenebilmesi için imkanlar anlamına gelmektedir. Teorik olarak kalkınma ajansları ile kooperatifler arasında simbiyotik bir ilişki kurma potansiyeli oldukça yüksektir. Fiiliyattaki durum ise aşağıda TR32 kalkınma ajansı örneğinde incelenecektir.

3. KOOPERATİFÇİLİK

Dünyada, günümüzdeki anlamda ilk kooperatif hareketi Avrupa ülkelerinde başlamıştır. Bu anlamda ilk Kooperatif 1844 yılında İngiltere’de kurulan Rochdale Tüketim Kooperatifi kabul edilmektedir. Bu kooperatifin kuruluşundan sonra geçen yarım asır içinde kooperatifçilik, gelişmiş ülkelere yayılmıştır (Ünal ve Yercan, 2006: 221).

Günümüzde özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde kooperatifler ciddi katma değerler oluşturan kuruluşlar olarak görülmektedir. Kooperatiflerin bu öneminin oluşmasında 19.yüzyılın başlarından itibaren yaşanan süreç içerisinde ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerin ortaya çıkardığı kooperatifçilik kimliğinin payı bulunmaktadır (Taş, 2012: 62; Yüksel, 2006: 35). Kooperatiflerin yayılmasını ifade eden kooperatifçilik hareketi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasında çok önemli rol oynamaya başlamıştır. Bugün, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik önemli bir sosyal ve ekonomik hareket olarak kabul edilmekte; ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma ve gelişmelerinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Çardak, 2014: 37).

Türkiye Uluslararası Kooperatifler Yılı Faaliyet Raporu’na (2012: 3) göre, “Birleşmiş Milletler, kurulduğu ilk günden bu yana kooperatiflerin yoksulluğun azaltılması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında oynadıkları kilit rolü vurgulamış ve bu amaçla, 1971 yılında kooperatifçiliğin dünya genelinde geliştirilmesi için “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi Komitesi (COPAC)” kurulmuştur”. 1992 yılına gelindiğinde “Yeni Ekonomik ve Sosyal Eğilimlerin Işığında Kooperatiflerin Statü ve Rolü” başlıklı Genel Sekreter Raporu yayınlanmış ve aynı yıl, International Cooperatives Agency’nin 100. Kuruluş yılı olduğu da

dikkate alınarak, A/RES/47/90 sayılı Genel Kurul kararıyla Temmuz ayının ilk cumartesi gününün “Uluslararası Kooperatifler Günü” olarak kutlanmaya başlanmıştır.

Türkiye Kooperatifçilik Raporu’na (2013: 7) göre; “coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal gelişmişliği, refah seviyesi ve siyasal sistemi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkelerde kooperatifçilik faaliyetlerine rastlanmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletlerin (BM) açıklamalarına göre dünyada 750.000’i aşkın kooperatif ve bir milyara ulaşan sayıda kooperatif ortağı bulunmaktadır. Dünya çapında yaklaşık bir milyar insanı bir araya getiren, küçük ölçekli toplumsal organizasyonlardan cirosu milyarlarca doları bulan küresel işletmelere dönüşen kooperatifler yaklaşık 100 milyon kişiye de iş imkânı sunmaktadır. Böylece kooperatifler ortaklarını ve kamuoyunu bilgi paylaşımı, savunma, eğitim ve öğretim yoluyla harekete geçirme konusunda önemli bir potansiyele sahiptir.” Dünyada bu yaygınlığına, tarihine, iktisadi-sosyal ve siyasi etkinliğine rağmen Türkiye de kooperatifçilik nispeten cılız kalmıştır ve algılanışı büyük kentlerde daha çok sorunlu inşaat kooperatiflerini kırdı ise ucuz tarım ya da hayvancılık destek kredisi alabilmek için uğraşılması gereken formaliteyi pek aşamamaktadır.

Kooperatif kelimesi latince “*Cooperatio*” kelimesinden çıkartılmıştır: “işbirliği” anlamına gelmektedir. Kooperatiflerin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlardan hukuki nitelikli olanlar kooperatiflerin hukuk içerisindeki statüsünü ve kapsamını belirlerken, sosyal ve ekonomik tanımlar kooperatiflerin toplumsal ve ekonomik yapıları içinde yerine getirdiği işlevleri ifade etmektedir (Yüksel, 2006: 6 ; Erdal, 2010: 26). Türkiye’de, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu kooperatifleri şöyle tanımlamaktadır: “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.”

“Kooperatif, kişilerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinim ve özelemlerini, müştereken sahip olunan ve demokratik kurullarla yönetilen bir işletme vasıtası ile karşılamak için gönüllü olarak oluşturdukları özerk bir işletmedir. Kooperatifler, özellikle satın alma

gücü düşük olan kişilerin ortak amaçlarına ulaşmak ve ekonomik çıkarlarını korumak için bir araya gelerek kar amacı gütmeyen kolektif olarak iş birliği yaptıkları örgütlenmelerdir” (Çardak, 2014: 38). “Belli ekonomik grupların kendi aralarında işbirliği yapmaları şekliyle müşterek ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla kurulan kooperatifler, insanların ekonomik faaliyetlerinde daha az külfetle ve daha az zamanda refahı sağlamaya hizmet eden bir güven ve inanç kurumudur (Kazdal, 2013: 2). Kooperatifçiliğin amacı, karşılık gözetmeden ortakların bir araya getirilmesini sağlayarak sorunlarını çözmek, onların sosyo-ekonomik gelişmelerini sağlamak ve ekonomik olarak güçlü bir kitleye karşı ortaklarını koruyarak devamını sürekli hale getirmektir.

Kooperatifçilikte kazanç elde etmekten çok birlikten doğan gücün kullanılarak yerel, bölgesel ve ulusal kalkınma potansiyeline dönüştürülmesi esastır.

Kooperatifçilik mantığı dayanışmacı Türk kültürü ile tezat içinde değildir. Tersine Türkiye’deki kooperatifçilik hareketi toplumun dayanışmacı özelliğinden beslenmiştir. Kırsal kesimde, az veya çok hissedilen ekonomik ve toplumsal dayanışmalar, Türk kooperatifçilik hareketinin temelini ve en güçlü kaynağını oluşturmaktadır. Bu anlamıyla Türk kooperatifçilik hareketi yepyeni bir hareket olarak birdenbire ortaya çıkmış bir hareket değildir; kökü çok eskilere dayanan örgütlenmiş ekonomik ve toplumsal dayanışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Uluocak, 2009: 35). Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’na (2012–2016: 16) göre; çağdaş kooperatifçiliğin Türkiye’deki ilk uygulamasının, 1863 yılında devlet eliyle kurulan “memleket sandıkları” ile başladığı kabul edilmektedir. Memleket sandıkları tarım kredi kooperatifçiliği benzeri bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, Türkiye’de kooperatifçiliğin ilk esaslı gelişmesi Cumhuriyet dönemine rastlamaktadır. Kooperatifçiliği desteklemek amacıyla 1926 yılında Türk Kooperatifçilik Kurumu kurulmuştur.

Türkiye’de kooperatifler, türlerine göre üç ayrı kanuna tabi olarak kurulmakta ve faaliyet göstermektedirler: 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu: 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun’dur. Türler itibariyle kurulan ilk kooperatiflere bakılacak olursa (Yüksel, 2006: 49 ; Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2013: 10);

➤ 1925 yılında Ankara’da, ilk tüketim kooperatifinin,

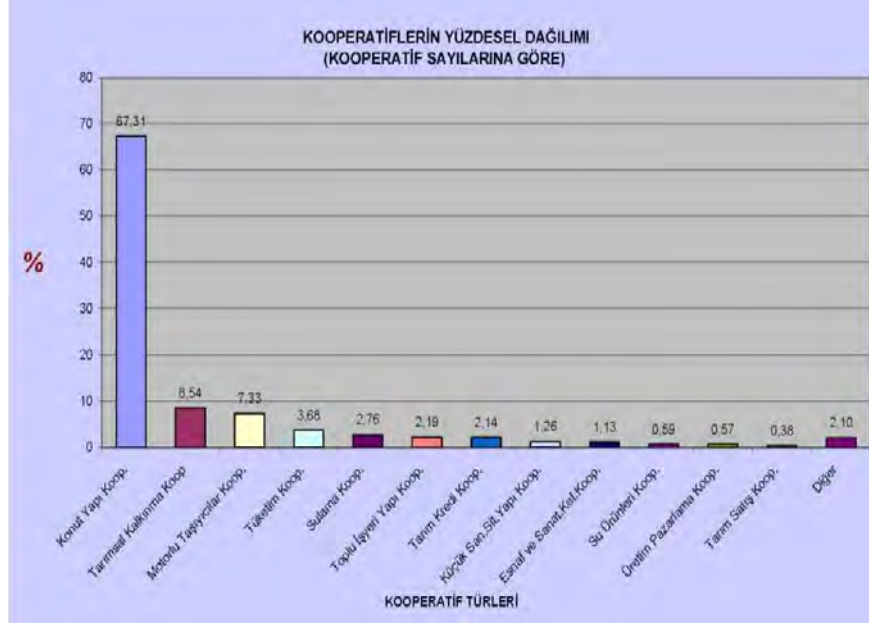
- 1934 yılında yine Ankara’da, ilk yapı kooperatifinin,
- 1948 yılında Rize’de ilk tedarik kooperatifinin,
- 1951 yılında Adapazarı’nda, ilk pancar ekicileri kooperatifinin,
- Yine 1951 yılında Ankara’da ilk esnaf kefalet kooperatifinin,
- 1958 yılında İlk Sigorta Kooperatifi “Birlik Sigorta Kooperatifi” adıyla kurulduğu görülmektedir.

Türk Hukuk sistemi içinde özel önem verilen ve düzenleme yapılan bir ortaklık modeli olan kooperatifler aracılığıyla, sekiz milyondan fazla kooperatif ortağına yönelik hizmetler sunulmaktadır. Bu hizmetlerin kooperatifler aracılığıyla yürütülmesinde T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı düzenleme ve denetleme başta olmak üzere çeşitli açılardan kooperatif faaliyetleri üzerinde görev ve sorumluluk sahibidir. Kooperatifler genellikle faaliyet alanlarına göre sınıflandırılmaktadır. Kooperatif İstatistikleri Bülteni’ne (2014: 3) göre; halen, 32 ayrı türde; 84.000 kooperatif, 571 birlik bulunmaktadır. Kooperatiflerin kayıtlı ortak sayısı 7.845.509 dur. Oran olarak kooperatiflerin %16’sı Gıda ve Tarım Bakanlığı, %10’u Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve %74’ü Gümrük ve Ticaret Bakanlığının faaliyet alanında bulunan kooperatiflerdir .

Türkiye Kooperatifçilik Raporu’na (2013: 10) göre Kooperatifçilik ilk defa 1961 Anayasasında yer bulmuştur. Anayasal dayanak, kooperatifçilikle ilgili müstakil bir kanunun çıkarılması hususunda teşvik edici olmuştur. Nitekim 1914 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürü Cemal Bey tarafından hazırlanan “Kooperatif Şirketler Kanunu Layihası” 1960’lı yıllarda düzenlenen toplantı ve kongrelerde revize edilerek 1969 yılında “Kooperatifler Kanunu” olarak hayata geçirilmiştir.

BM tarafından 2012 yılının “Uluslararası Kooperatifler Yılı” ilan edilmesinden sonra Türkiye’de anayasanın 171. Maddesindeki “Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır” ibaresi temel alınarak “Kooperatifçilik Stratejisi” oluşturulmuştur (Özçelik, 2003: 5).

Tablo 3.1. Türkiye’de Kooperatiflerin Dağılımı

Kaynak: Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012–2016: 22)

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’na (2012–2016: 22) göre; kooperatifleri tarımsal amaçlı ve tarım dışı amaçlarla kurulanlar olarak ikiye ayıracak olursak; ülke genelindeki yaklaşık 84.000 kooperatiften, 13.000’inin tarımsal amaçlı, 71.000’inin tarım dışı amaçlarla kurulmuş olduğu görülmektedir.

4. KOOPERATİFÇİLİK VE YEREL KALKINMA

Kooperatifler birinci (kamu sektörü) ve ikinci (özel sektör) sektörün alternatifi olarak son yıllarda üçüncü sektör adı altında anılmaya başlanmışlardır. Kar amacı gütmeyen kuruluşlar (not for profit organizations) , devlet dışı örgütler (non governmental organizations) sivil toplum kuruluşları (organizations of civil society) üçüncü sektörde yer alan örgüt türleridir. Üçüncü sektör örgütleri “sivil toplumun” menfaatlerini gözetmek, ihtiyaçlarını karşılamak üzere sivil toplum üyeleri tarafından kurulup yönetilen yapılardır. İktisadi, sosyal, siyasi amaçlar güdebilirler. Dünyanın ucra bir yerinde bir köydeki süt

kooperatifçiliğinden bio-kimya alanında yahut sigortacılık alanında faaliyette bulunan ve yüzlerce milyar dolarlık yıllık ciroya ulaşan ekonomik faaliyetleri olan kooperatiflere bu tür içerisinde rastlanılmaktadır.

Küreselleşme sürecindeki gelişmeler, özelleştirmeler ile kamu sektörünün küçülmesi ve kamu sektörünün tek başına, mevcut yapısıyla artan sosyal sorunlara çözüm getirememesi, özel sektörün doğası gereği sosyal sorunlara yalnızca kar amacıyla yaklaşması, “sosyal ekonomi” ya da “üçüncü sistem” ya da “üçüncü sektör” olarak adlandırılan yeni bir ekonomik, toplumsal ve siyasal alternatifi gündeme getirmiştir (Köstekli, 2005: 97). 1980 lerden beri hız kazanan yeni kamu yönetimi hareketi ile dünya genelinde geleneksel olarak devletlerin icra ettikleri bazı faaliyetler ve ürettikleri hizmetler özel sektöre devredilmiş ve hatta “üçüncü” alternatife gördürülmeye başlanmıştır. Son yıllarda kamu özel ortaklıkları adıyla ülkemizde de ortaya çıkan yapılar bu sürecin son halkasını meydana getirmektedir.

Günümüzde devletlerin fonksiyonlarının bir bölümünü sivil toplum örgütlerine devretme eğilimi giderek ağırlık kazanmakta ve kooperatiflerin de dâhil edildiği üçüncü sektör, bu alanda önemli ve yeni görevler üstlenmektedir (Özçelik, 2003: 4). Üçüncü sektörün kamu politikasının sadece uygulanması değil yapımı süreçlerine dahil edilmesi ulus üstü kuruluşlar tarafından son 30-40 yıldır özellikle teşvik edilmekte hatta pek çok uluslararası üyeliğin (AB gibi) ve mali destek alabilmenin(IMF, Dünya Bankası vb) zorunlu koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye Uluslararası Kooperatifler Yılı Faaliyet Raporu’na (2012: 1) göre; ekonomik ve sosyal hayat ile kamu yönetimi anlayışında yaşanan değişikliklerin sonucu olarak devletler, ekonomik ve sosyal alandaki rollerini azaltmaya gitmektedirler. Bu çerçevede idari, politik ve ekonomik yapılar serbestleştirilmekte, yerelleştirilmekte ve planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçilmektedir. Bu nedenle devletler, farklı ekonomik sektörlerin gelişimini dengelemeye doğru yönelmektedir. Kooperatifler, kendine özgü işletme modeliyle, yerel veya küresel ölçekte yaşanan sorunların üstesinden gelmenin yollarından biri olarak karşımıza çıkmış, ekonomik ve sosyal alanın her ikisinde birden başarılı performans gösterebilen örgütlenme biçimlerinden biri olabilmişlerdir.

Bu çalışmanın konusunu meydana getiren yerel kalkınma açısından baktığımızda kooperatiflerin çeşitli avantajları ve üstünlükleri karşımıza çıkmaktadır. Yerel kaynakların, yerelde tanımlanan sorunları çözmek, yerelde tespit edilen hedefleri gerçekleştirmek için yerel aktörlerin kararları ve gayretleri ile harekete geçirilmesi; üretilen katma değer büyük çekim merkezlerine akmasının önlenmesi; küçük olmanın sağladığı örgütsel esneklik ve uyum kabiliyeti; gönüllülük ve katılımcılığın sağladığı işlem maliyetlerindeki ve denetim maliyetlerindeki avantajlar üçüncü sektörün birinci ve ikinci karşısındaki üstünlüklerini meydana getirmektedir. Kooperatifçiliğin yerel kalkınmadaki üstünlüklerinden bazıları literatürde şu şekilde sıralanmaktadır (Özçelik, 2003: 3):

- Piyasa başarısızlığını düzeltebilir ve etkin bir piyasa organizasyonun destekleyebilir,
- Küçük işletmelere, kendi özerkliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde birleşme olanağı sağlar,
- Ürün ya da hizmet arzını koordine etmek suretiyle bireylerin ya da küçük işletmelerin pazar gücünü artırabilir,
- Düşük sermayeli ortaklara da ekonomik kararlara katılım olanağı sağlar,
- Kooperatif ortaklarına/vatandaşlara hizmet ihtiyaçlarını düzenleme veya tespit etme olanağı sağlar,
- Hissedarlarla ilgili değer değil de paydaşların yararı ön planda olduğundan, geleceği daha fazla düşünebilir. Kooperatif ortaklar, (şirket) hissedarlara göre daha az değişkendir,
- Yerel piyasalar için avantajlar sağlar, orada oturanlarla yakın temaslar sayesinde yerel ihtiyacı karşılar ve kendi bölgesinde ya da ilgili sektörde ekonomik faaliyeti canlandırır,
- İstikrara katkıda bulunur. Kooperatifin amacı, maksimum kar elde etmek değil de ortakların desteklenmesi olduğundan, hiç kar etmediği durumda dahi, ortaklarına hizmet götürmeyi sürdürebiliyorsa genelde ayakta kalmayı başarmakta ve başarılı olmaktadır. Aynı durum yatırımcıların kurduğu ticari şirketler için geçerli değildir,
- Demokratik olarak yönetildiğinden ve ekonomik açıdan yönetime katılmaya olanak sağladığından güven yaratır, sosyal sermaye oluşturur ve muhafaza eder.

Ekonomik bakımından bireysel olarak güçsüz durumda olan kooperatif ortakları; kooperatifler aracılığıyla örgütlenerek, ekonomik

sistemde yer ve söz sahibi olabilmeleri bakımından denge sağlayıcı bir mekanizma elde etmektedirler. Kooperatifler, sağlayabildikleri üstünlükler veya başarıları ölçüsünde, yerel düzeyde mevcut olan güç ve birikimleri harekete geçirerek, bir yandan ortaklarına ekonomik güç kazandırırken diğer yandan da bunları ekonomiden dışlanan kesimler olmaktan çıkararak etkili bir araç olarak işlev görebilmektedirler (Yüksel, 2006: 18).

Türkiye’de 1961 yılından bu yana devletin kooperatifçilik politikası, Anayasa’da kendisine yer bulmaktadır. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’na (2012–2016: 21) göre; “Kalkınma Planlarında kooperatifçiliğin geliştirilmesi çoğu zaman ilke olarak benimsenmiş ve özellikle tarımsal kooperatifçilik, kalkınma politikasının önemli araçlarından biri olarak görülmüştür. Devlet zaman içerisinde düzenleyici yetkisini de kullanarak genel ve özel kooperatif kanunları çıkartmış ve kooperatifleri diğer kuruluşlardan ayıran bir hukuki statü belirleme yoluna gitmiştir”. Yine, birçok kooperatifin kurulup gelişmesine de devlet tarafından öncülük edilmiştir. Gerek kamu gerekse kooperatifçilik sektörü ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının geniş katılımıyla hazırlanan “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” Türkiye’deki kooperatifçilik sektörünün gelişmesi ve toplumda kooperatif bilincinin oluşturulması açısından ne kadar önemliyse, bu belgede belirtilen hedeflere ulaşılması ve doğru politikalarla istikrarlı ve sürdürülebilir bir ülke kooperatifçiliğinin yaratılması da o kadar önemlidir. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanırken kooperatifçilik vizyonu net bir şekilde ortaya konulmuştur. Türkiye Kooperatifçilik Vizyonu; “kooperatifçiliğe daha elverişli bir ortam sağlamak; toplumda olumlu bir kooperatifçilik imajı oluşturmak ve sektöre güveni artırmak; verimli ve etkin uygulamaları ortaya çıkarmak; sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak; kooperatiflerin ekonomik kalkınmaya ve gelirin daha adil paylaşımına olan katkılarını arttırmak” (Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, 2012–2016: 35 ; Özçelik, 2003: 5) olarak tanımlanarak yerel kalkınma da kooperatiflerin önemine dikkat çekilmiştir.

Türkiye Kooperatifçilik Raporu’na (2013: 57) göre; Dünyada yaşanan ekonomik krizler birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Yakın geçmişte tüm dünyada yaşanan mali kriz sonrası yapılan değerlendirmelerde, kooperatiflerin diğer ticari şirketlere göre krizlere daha dayanıklı olduğuna dikkat çekilmiştir. Bilhassa birçok ticari

bankanın faaliyetlerini sonlandırması veya birleşme yoluyla faaliyetlerini ancak sürdürebilmiş olmalarına karşın kooperatif bankalarının krizden etkilenmeden çıkmış olmaları örnek gösterilmiştir. ILO'nun 2009 yılında yaptırdığı "kriz dönemlerinde kooperatiflerin krize dayanıklılığı" konulu araştırmasının sonuç raporunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatiflerin kriz dönemlerinde birkaç istisna dışında başarılı bulunduğuna vurgu yapılmıştır.

4. GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI

Güney Ege Kalkınma Ajansı 2009 yılında kurulmuş olup; kuruluş amacı, TR32 Düzey 2 Bölgesi'ndeki kaynakların etkin kullanımı, yerel potansiyelin harekete geçirilmesi, ulusal ve uluslararası alanda bölgenin rekabet düzeyinin en üst seviyeye çıkarılması, istihdam olanaklarının ve yeni sektörlerin desteklenmesi amacıyla şeffaflık, katılımcılık ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde tüm paydaşlarıyla birlikte sürekli ve dengeli kalkınmanın gerçekleştirilmesi, kentsel ve çevresel sorunların üstesinden gelerek bölge halkının yaşam standardının yükseltilmesini sağlamak olarak tanımlanmıştır (*TR32 Düzey 2 Bölgesi 2010 - 2013 Bölge Plan, 2011*). Aydın, Denizli ve Muğla illeri bu kalkınma ajansının faaliyette bulunduğu illerdir. Ajans merkezi Denizli ilindedir.

Ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan Kalkınma Bakanlığı sorumlu olup Ajansın teşkilat yapısı; Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve bağlı birimlerden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu karar organı olup birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşmaktadır. Yönetim Kurulu Başkanlığı ilgili mevzuat kapsamında Denizli'den başlayarak sırasıyla Aydın ve Muğla valileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ajansı yerel ve uluslararası platformlarda temsil eden Genel Sekreter Ajansın icra organı olup GEKA Genel Sekreterlik görevini Süleyman ALATA yürütmektedir. Ajansın danışma organı olan Kalkınma Kurulu ise; bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör, STK'lar, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliği geliştirmek ve Ajansı yönlendirmek üzere bu kuruluşların temsilcileri olan toplam 100 kişiden oluşmaktadır.

Bölgede nitelikli bilgi üretme misyonuyla çalışmalarına yön veren GEKA; yürüttüğü destek programları, yatırım faaliyetleri ile planlama ve analiz çalışmalarıyla bölge kalkınmasına yön veren bir kurum olma konusunda faaliyetlerine devam etmektedir. Ajans bölge planında yer alan gelişme eksenleri ile gerçekleştirdiği planlama ve analiz çalışmaları ışığında, bölge ekonomisinin rekabet edebilirlik düzeyinin artırılması amacıyla bölgenin ihtiyaçlarını belirleyerek uygun destek programları tasarlayarak bu programları yönetir.

Aşağıdaki tablolarda bulunan bilgiler GEKA'dan e-mail ve telefon irtibatı ile elde edilmiştir.

Tablo 4.1. Güney Ege Kalkınma Ajansı Personel Bilgisi

ÜNVAN	PERSONEL SAYISI
Genel Sekreter	1
Destek Personel	6
Uzman	29
TOPLAM	36

2010-2014 yılları arasında GEKA'nın bütçesine yönelik temel mali durum bilgisi aşağıda açıklanmaktadır.

Tablo 4.2. Güney Ege Kalkınma Ajansı Mali Bilgileri

GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI MALİ BİLGİLERİ					
YIL	TAHSİS EDİLEN BÜTÇE	ÖNCEKİ YILLARDAN DEVREDDİLEN BÜTÇE	TOPLAM BÜTÇE	PLANLANAN PROJE VE VE FAALİYET DESTEKLEME GİDERLERİ	GERÇEKLEŞEN PROJE VE VE FAALİYET DESTEĞİ
2010	24.304.359,00 TL	4.384,589,00 TL	28.688.948,00 TL	16.000.000,00 TL	0
2011	24.320.213,60 TL	28.639,177,21 TL	52.959.390,81 TL	38.705.000,00 TL	22.777,73 TL
2012	22.679.636,33 TL	38.510.016,00 TL	61.189.652,33 TL	30.192.724,00 TL	7.430.439,94 TL
2013	15,407,000.00TL	34,908,117.11 TL	58,270,062.60 TL	37.189.112,00 TL	7.470.820,90 TL
2014	55.082.818,00	43.050.000,00 TL	55.082.818,00 TL	36.957.150,00 TL	7.418.798,39 TL

Kaynak: GEKA Faaliyet Raporları

İl özel idarelerinden, il belediyelerinden, ilçe belediyelerinden, belde belediyelerinden, sanayi ve ticaret odalarından aktarılan paylar,

faiz gelirleri, diğer faaliyet gelirleri ve önceki yıllardan tahakkuk ettirilip tahsil edilecek katkı paylarıyla birlikte Ajans'ın bütçe gelirleri toplamı oluşturulmaktadır. Tablo da görüldüğü gibi tahsis edilen bütçeye önceki yıldan kullanılmayan devredilen bütçenin toplanması ile yıllık olarak GEKA'nın kullanabileceği kaynak oluşmaktadır. Fakat ajansın bu kaynağı tam olarak kullandırmadığı görülmektedir. Bunun sebebi; desteğin aktarılması için uygun proje başvurusu olmaması ve kabul edilen projelerden sözleşmeye uymayarak iptallerin olmasıdır. Bu sebeple tahsis edilen bütçe diğer seneye devir olmaktadır. Tablo da görüldüğü üzere proje desteğine planlanan kaynağın en fazla %20'sinin kullanılabildiği görülmektedir.

2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Strateji Belgesi ve Eylem Planı ile Türkiye'de sayısı 80 bini geçen kooperatifler ile 500'ü aşkın birliğin dünyada örneklerinin görüldüğü üzere etkin birer kalkınma aracına dönüştürmek amaçlanmıştır.

Tablo 4.3. GEKA Mali Destek Programları (Kooperatifler Dahil)

YILI	PROGRAM ADI	DESTEK KAPSAMINDA YÜRÜTÜLEN PROJE SAYISI			
		AYDIN	DENİZLİ	MUĞLA	TOPLAM
2010	İKTİSADİ KALKINMA GÜDEN	5	8	3	16
2010	İKTİSADİ KALKINMA GÜTMİYEN	4	3	7	14
2010	İKTİSADİ KALKINMA ALTYAPI	11	6	6	23
2012	TARIMA DAYALI SANAYİ KAR AMACI GÜDEN	17	4	8	29
2012	TARIMA DAYALI SANAYİ KAR AMACI GÜTMİYEN	5	0	3	8
2012	MİRASIMIZ DERİCİLİK	0	8	0	8
2013	ALTERNATİF TURİZM KAR AMACI GÜDEN	1	1	5	7
2013	TURİZM ALTYAPISI KAR AMACI GÜTMİYEN	2	5	10	17
2014	ÇEVRE	6	10	4	20
2014	YENİLİK KAR AMACI GÜDEN	9	18	2	29
2014	YENİLİK KAR AMACI GÜTMİYEN	1	1	1	3
	TOPLAM	61	64	49	174

Güney Ege Kalkınma Ajansı; TR32 bölgesinde yerel kalkınmayı desteklemek için iktisadi kalkınma, tarım, turizm ve çevre gibi alanlarda mali destek sağlayarak bölgenin gelişiminde etkin bir rol oynamaktadır. 2010-2014 yılları arasında Aydın, Denizli ve Muğla illerinde toplam 174 adet proje yürütmüş ve mali destek sağlamıştır. Mali desteklerin illere göre faklılık göstermesi mali destek programlarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.4. GEKA Doğrudan Faaliyet Desteği (DFD) Programları
(Kooperatifler Dahil)

YILI		DESTEK KAPSAMINDA YÜRÜTÜLEN PROJE SAYISI			
		AYDIN	DENİZLİ	MUĞLA	TOPLAM
2011	DFD	6	1	4	11
2012	DFD	0	0	0	0
2013	DFD	7	9	11	27
2014	DFD	7	6	3	16
TOPLAM		20	16	18	54

Güney Ege Kalkınma Ajansının yaptığı doğrudan faaliyet desteğinin asıl amacı; bölge ekonomisine yönelik tehdit ve risklerin önlenmesinde acil tedbirlerin alınması ve kritik öneme sahip araştırma ve planlama çalışmalarının hemen yapılarak bölgenin istikrarlı kalkınmasını sağlamaktır. Tabloya göre, 2013 yılında doğrudan faaliyet desteğinin arttığı görülmektedir. Bölgenin istikrarlı bir kalkınma trendine girmesi için proje sayısının artırılması önem arz etmektedir.

Tablo 4.5. GEKA Teknik Destek (TD) Programları (Kooperatifler Dahil)

TEKNİK DESTEK	YÜRÜTÜLEN PROJE SAYISI			
PROGRAM YILI	AYDIN	DENİZLİ	MUĞLA	TOPLAM
2013 TD	15	20	21	56
2014 TD 5. DÖNEM DAHİL	16	24	29	69

Teknik destek programları, yerel kalkınmaya destek sağlayabileceği düşünülen konularda eğitim ve danışmalık vermek amacı ile yürütülür. Tabloya göre; Ajansın TR32 bölgesinde 2013 ve 2014 yıllarında teknik destek yolu ile proje desteğini sağladığı ve yıllara göre sayısında artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4.6. GEKA Mali Destek Programları (MDP) Tablosu (Kooperatifler Dahil)

2010-2014 Yılları Destek Programları	
2010 yılı İktisadi Kalkınma MDP	16 milyon TL
2012 yılı Tarıma Dayalı Sanayi MDP	11,6 milyon TL
2012 yılı Mirasımız Dericilik MDP	3 milyon TL
2013 yılı Alternatif Turizm MDP	14 milyon TL
2014 yılı Yenilikle Dönüşüm MDP	18 milyon TL
2014 yılı Çevre MDP	6 milyon TL
Diğer Destekler	6,3 milyon TL
TOPLAM	74,9 milyon TL

Güney Ege Kalkınma Ajansı, sorumlu olduğu bölgede yerel kalkınmada önemli rolleri olduğu düşünülen alanlarda 2010-2014 yılları arasında yaklaşık olarak 75 milyon TL mali destek sağlamıştır.

4.1. Güney Ege Kalkınma Ajansı TR32 Bölgesi'nde Kooperatiflerin Geliştirilmesi Faaliyetleri

Bu bölümde Güney Ege Kalkınma Ajansı'nın sorumlu olduğu TR32 bölgesinde; kooperatif sayısı, kooperatiflere yönelik olarak verilen destekler ve destek (mali ve teknik) verilen kooperatif bilgisine yer verilmiştir. Aşağıdaki tablo bilgileri; Güney Ege Kalkınma Ajansı resmi sitesinde bulunan yıllık faaliyet raporlarından ve Ajans ile sağlanan telefon irtibatı sonucunda e-mail yolu ile elde edilmiştir.

Tablo 4.1.1. TR32 Bölgesi Kooperatiflerin İllere Göre Dağılımı

TR32 Bölgesi	KOOPERATİF SAYISI	ORTAK SAYISI
AYDIN	1576	172.144
DENİZLİ	964	134.879
MUĞLA	1138	128.068
TOPLAM	3.678	435.091

Kaynak: Koop.gtb.gov.tr, 2015

Kooperatif sayısı büyüklüğüne göre Türkiye tüm illerin sıralamasına bakıldığında; 1576 kooperatif sayısı ile Aydın ili dokuzuncu

sırada, 1138 kooperatif sayısı ile Muğla ili 15'inci sırada ve 964 kooperatif sayısı ile Denizli ili 20'nci sırada yer almaktadır. Bu sıralamadan da anlaşıldığı üzere TR32 bölgesinde kurulan kooperatif sayısı Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Araştırmaya konu olarak bu yörenin seçilmesinin sebeplerinden biride bu durumdur. Ayrıca bölgede tarım, sanayi, turizm ve ticari faaliyetlerin her birinin önemli olması farklı kooperatifçilik faaliyetlerine uygun bir ortamın varlığına işaret etmektedir.

Tablo 4.1.2. GEKA Kooperatif Teknik Destek Tablosu

BAŞVURU SAHİBİ	PROJE ADI	KATILIMCI SAYISI	AÇIKLAMA
S.S. AYDIN BÖLGESİ HAYVANCILIK KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ (S.S.ÖRKOOP NAZILLI ve ÇEVRESİ TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFİ ortaklı)	Etkin Kooperatif Yönetimi	40	Söz konusu faaliyet teklifinde kooperatifçilik, lider yöneticilik, iletişim ve muhasebe konularına yönelik eğitim talep edilmiştir. 5 günlük olarak gerçekleştirilen eğitime 40 kooperatifçi katılım sağlamıştır. Eğitim, Kooperatifçilikte profesyonellik anlayışının getirilmesi açısından ve kurumsallaşmaya katkı sağlayacak olması bakımından önemli görülmüş ve Ajansımız tarafından desteklenmiştir.
S.S. AYDIN BÖLGESİ HAYVANCILIK KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ	Süt Sağım ve Hijyeni	30	Aydın Bölgesinde çiftlik, işletme, ahır gibi yerlerde üretilen inek sütünün sağlıklı ve hijyenik sağılması, saklanması için bölgemizdeki bazı yerlerde çiftçilerimize uygulamalı ve teorik eğitimler talep edilmiştir. 2014 Yılı 4. Dönemde 5 günlük olarak planlanan eğitimde katılım oldukça yüksek olmakla birlikte başarılı bir eğitim gerçekleştirilmiştir.
SS OVAYURT SULAMA KOOPERATİFİ (Acıpayam İlçe	Rasyon Hazırlanması	20	Denizli Acıpayam ilçesi Ovayurt mahallesinde hayvancılıkla uğraşan yaklaşık 20 Sulama Kooperatifi üyesine Rasyon Hazırlama Eğitimi talep edilmiştir. Acıpayam İlçe Gıda ve Tarım

Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü ortaklı)			Müdürlüğünün ortak olarak yer aldığı eğitim faaliyeti ile kooperatif üyelerinin besleme konusunda yaptıkları yanlışları düzeltilerek daha iyi verim almaları sağlanması, besleme ile ilgili problemlerin daha kolay çözülmesine dolayısıyla dövl verimini de etkileyen yanlış beslenmenin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.
--	--	--	--

Tabloda Denizli’den SS Ovacık Sulama Kooperatifi yer almaktadır. Aydın ilinde Tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörleri potansiyeli yüksek sektörler arasında yer almaktadır. Yukarıdaki destekler Teknik Destek (Eğitim Desteği) kapsamındadır. S.S. Aydın Bölgesi Hayvancılık Kooperatifleri Birliği - Etkin Kooperatif Yönetimi projesi ile S.S. Aydın Bölgesi Hayvancılık Kooperatifleri Birliği - Süt Sağım ve Hijyeni projesi ile SS Ovacık Sulama Kooperatifi-Rasyon Hazırlanması projesi (Toplam 3 kooperatif projesi) GEKA 2014 Yılı Teknik Destek Programı kapsamında desteklenmiştir. Kooperatif Yönetimi - Süt Sağım ve Hijyeni-Rasyon Hazırlanması, bu kapsamda desteklenen alanlardır.

Tablo 4.1.3. GEKA Kooperatif Mali Destek Tablosu

BAŞVURU	PROJE ADI	İLİ	YILI / PROGRAMI
S.S. Egridere-Karacaören-Paşaköy Ve Hacıköşeler Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Alacakız Sağılsın; Ayşe Teyzem Kazansın..	Aydın	2010 İktisadi Kalkınma Mali Destek Programı
S.s. Gözler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Kuru Kekik İşleme Ve Kekik Yağı, Kekik Suyu Üretim Tesisi	Denizli	2010 İktisadi Kalkınma Mali Destek Programı
ÖR-KOOP S.S. Nazilli ve Çevresi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	20 ton/saat Yem Fabrikası Projesi	Aydın	2010 İktisadi Kalkınma Mali Destek Programı
S.S. 1076 no’lu Aydın Zeytin Ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifi	Zeytinden İkinci Doğuş Öyküsü; Pirina Yağı ve Odunu	Aydın	2012 yılı Tarıma Dayalı Sanayi Mali Destek Programı
S.S. Balakçık Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Teknolojisinden Yağ Kalitesinden Katma Değer	Aydın	2012 yılı Tarıma Dayalı Sanayi Mali Destek Programı

	Kooperatif		
S.S. 811 nolu Germencik Zeytin Ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifi	Atık Pirinadan Artı Katma Değer Yaratıcı Yeni Ürünler	Aydın	2012 yılı Tarıma Dayalı Sanayi Mali Destek Programı
S.S. Fethiye Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Fethiye Arıcılık Sektörünün Geliştirilmesi Projesi	Muğla	2012 yılı Tarıma Dayalı Sanayi Mali Destek Programı
S.S. Pinar ve Çevresi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Pinar Bal İşleme ve Paketleme Tesisinin Modernizasyonu	Muğla	2012 yılı Tarıma Dayalı Sanayi Mali Destek Programı
S.S.ÖRKÖP Nazilli ve Çevresi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Mozzarella Peynir Üretimi İle Ürün Yelpazesinin Geliştirilmesi	Aydın	2012 yılı Tarıma Dayalı Sanayi Mali Destek Programı
S.S. 144 nolu Çine Zeytin Ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifi	Doğanın Mucizesinden Doğaya Zarar Gelmesin - Çine Tarış Atıklarından Katma Değer Üretsin	Aydın	2012 yılı Tarıma Dayalı Sanayi Mali Destek Programı
Bodrum Eko Sanayi Çarşısı Fizibilite Çalışması	S.S Bodrum Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	Muğla	2013 yılı Doğrudan Faaliyet Desteği

Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2010-2014 yılları arasında TR32 bölgesinde mali destek programı kapsamında tabloda sunulan 10 kooperatife 11 proje için toplam 2.331.971,19 TL mali destek sağlanmıştır. Proje başvuru sayıları desteğin ilgili olduğu sektör ve bu sektörün ildeki potansiyeline göre farklılık gösterebilmektedir. Bu sebeple illere göre hibe alan kooperatifler arasında sayısal olarak farklılık olması normal olarak kabul edilir.

Bölge ilçelerinde gerçekleştirilen ilçe çalışmaları ve GZFT analizlerinde de ortaya çıkan sorunların başında kooperatifçiliğin işlememesi, piyasa koşullarına karşı koyamamanın geldiği sonucuna varılmıştır (Aydın ilçeleri GZFT Raporları, 2012; Tarım Çalıştay, 2013). Bu sebeple Güney Ege Kalkınma Ajansı, TR32 bölgesinde kooperatifleri destekleyici (mali ve teknik destek ve doğrudan faaliyet desteği) önlemlerini daha da etkinleştirmesi ve sonuç odaklı olarak faaliyetlerini sürdürmesi gereklidir. Yerel kalkınma da kilit rol oynayan kooperatiflerin piyasa koşullarında etkin ve verimli çalışmasında zemin oluşturması açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ

Ajansa tahsis edilen bütçeden yıllık olarak proje ve faaliyet desteğine planlanan kaynağın (Tablo 4.2.) sadece %20'sinin kullanılabildiği görülmüş ve bölgesel bazda uygun projelerin üretilmesi için kooperatif, özel sektör ve diğer kuruluşlara daha fazla teknik destek verilmesine gerek duyulduğu değerlendirilmektedir. Kanımızca, her sene kaynağın %80'ni bir sonraki yıla devrolması engellenerek bu kaynağın yerel ve bölgesel kalkınmayı sağlamada etkin olarak kullanılması bölgesel gelişmişlik düzeyinin artırılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Güney Ege Kalkınma Ajansı TR32 bölgesinde halihazırda faaliyet gösteren kooperatiflerin, Türkiye geneline bakıldığında sayıca çok olmasına rağmen (3.678) teknik destek ve mali destekten faydalanma oranlarının (tablo 4.1.2.- tablo 4.1.3.) düşük olduğu görülmektedir. Kanımızca, Ajans tarafından kapsamlı bir çalışma yapılarak söz konusu kooperatiflerin desteklerden (mali ve teknik) faydalanmasının sağlanması ile, kooperatiflere işlevsellik kazandırılmış olunacağı değerlendirilmektedir. Etkin ve işlevsel olan bir kooperatifin yerel kalkınma için istihdam yaratacağı aşîkardır.

Kanımızca, Güney Ege Kalkınma Ajansının teknik destek faaliyetlerini yürüttüğü ve bu çalışmaların bölgesinde bulunan tüm kooperatifleri kapsayacak şekilde organize ederek yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu sebeple; eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetlerinin düzeyi, örgütlenme kapasitesi ve kooperatifler arası işbirliği imkânları, sermaye yapısı ile kredi ve finansmana erişim imkânları ve profesyonel yönetim kapasitesi gibi başlıkların ayrı ayrı incelenerek bölgedeki kooperatiflere teknik destek verme yolu ile problemlerin çözüm noktasında olumlu sonuçlar vereceğini öngörmekteyiz.

Ajans tarafından kooperatiflere yapılan mali desteklerden sonra, kooperatiflerin bu kaynağı bölgesel kalkınmaya etkisi olacak şekilde kullanmasının sağlanması ve sonuçlarının analiz edilmesi sonraki desteklerde etkinliğin sağlanması ve sonuç odaklı fayda sağlanması açısından önemlidir.

Sonuç olarak, yerel kalkınmanın sağlanmasında Kalkınma Ajanslarının sorumlu olduğu bölgede teşkil edilmiş kooperatiflere etkin

bir şekilde destek vererek teşvik etmesi, bölgesel bazda ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanmasında çok önemli bir unsur olduğunun farkına varılması açısından vazgeçilemez bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

- Akiş, Elife (2011), “Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, s:237-256
- Berber, Metin; Çelepçi, Ebru (2005),”*Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*”,
www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/12.doc
02.02.2015
- Bilgin, Necdet; Tanıyıcı, Şaban (2008), “*Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*”, **KMU İİBF Dergisi**, S:15, s:136-159
- Çardak, Müveddet (2014), “*Yerel Demokrasi Anlayışının İki Örneği: Kooperatifler ve Belediyeler*”, **İdarecinin Sesi Dergisi**, S:161, s:37-42
- Erdal, Murat (2010),” *Kooperatif İşletmelerde Örgüt Kültürü; Kooperatif ve Özel Sektör İşletmelerinde Örgüt Kültürünün Karşılaştırmalı Analizi*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
- Erdem, Emrah (2014), “*Kurumsal Risk Yönetiminde Çalışanların Risk Algısı: Bir Kalkınma Ajansı Örneğinde*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Gündüz, Ali Yılmaz (2013),” *Türkiye’de Azgelişmiş Bölgelerin Kalkındırılmasında Bölgesel Kalkınma Ajansları ve TRB1 Bölgesi*”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:27, S:2, s:63-78
- Güney Ege Kalkınma Ajansı (2011), “*TR32 Düzey 2 Bölgesi (Aydın - Denizli - Muğla) 2010 - 2013 Bölge Planı*”,

<http://geka.org.tr/yukleme/dosya/tr32duzeybolgeplani.pdf>
(20.02.2015)

Güney Ege Kalkınma Ajansı (2012), “Aydın İlçeleri GZFT Raporları”,
<http://geka.org.tr/icerik/4/320/anasayfa.htm> 20.02.2015

Güney Ege Kalkınma Ajansı (2013), “Tarım Çalıştayı”,
<http://geka.org.tr/icerik/4/320/anasayfa.htm> 10.02.2015

Hasanoğlu, Mürteza; Aliyev, Ziya (2006),” Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **Sayıştay Dergisi**, S:60, s:81-103.

Işık, N., Baysal, D., Ceylan, O. (2010), “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları”, **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, C:3, S:2, s. 1-18

Kazdal, Enver (2013), “Yapı Kooperatiflerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Akademik Bakış Dergisi**, S:36, s:1-15

Kovács, Ilona Pálné (2009),”Europeanisation of territorial governance in three eastern/central european countries”, Hungarian Academy of Sciences,
<http://halduskultuur.eu/journal/index.php/HKAC/article/view/21/24> 15.02.2015

Köstekli, Şeyma İpek (2005), ” İstihdam Stratejileri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Mountford, Debra (2009),” *Organising For Local Development: The Role Of Local Development Agencies*”, *OECD LEED Programme*,
<http://www.oecd.org/regional/leed/44682618.pdf> 10.02.2015

Müftüoğlu, Berna Güler (2012),” Türkiye’de Yeni Emek Denetim ve Kontrol Alanı: Kalkınma Ajansları”, **Çalışma ve Toplum**, C:2, S:33, s:95-116

Oskay, Cansel Seymen; Kubar, Yeşim (2007),”Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Finansmanında Kalkınma Ajansları”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi**, s: 204- 214

- Öselmiş, Gülşah (2013), “Güney Ege Bölgesi’nde Tarım ve Hayvancılık”, Güney Ege Kalkınma Ajansı, http://geka.org.tr/yukleme/planlama/guney_ege_bolgesinde_tarim_ve_hayvancilik.pdf 03.02.2015
- Özçelik, Mehmet (2003), “Avrupa Birliği’nde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yaşamda Kooperatiflerin Rolü Raporu”, Konya Ticaret Odası, s:1-8 <http://www.kto.org.tr/d/file/kooperatifcilik.pdf> (15.02.2015)
- Özen, Pınar (2005), “Bölge Kalkınma Ajansları, Tepav, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271245092r8246.Bolgesel_Kalkinma_Ajanslari.pdf 14.02.2015
- Özer, Mehmet Akif (2012), “ Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri”, **Kamu-İş**, C:12, S:2, s:37-74
- Reeves, Teresa (2006), “Regional Development in the EU and Turkey”, **Delegation of the European Commission to Turkey**, Tepav, s:29-38
- Sakınç, Süreyya (2013), Yerel Kalkınma Politikalarında Yerellik ve Katılımcılık, Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Matbaa Birimi, Manisa
- Şaylan, Gencay (2002), “The State’s Regulatory Reforms in Turkey: Critical Appraisal of OECD’s Report”, **Turkish Public Administration Annual**, C: 27, s. 32-33
- Taş, Yunus (2012), “Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar ve Sendikaların Geleceği”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, C:1, S:1, s:61-80
- Tekin, Ahmet (2011), “Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:30, s:37-48
- Turgut, Ahmet; Aydemir, Naciye (2011), “Türkiye Ve Ab De Bölgesel Kalkınma Programları”, **İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, C:23, S:5, s:1-15

- Tutar, Filiz; Demiral, Mehmet (2007),” *Yerel Ekonomilerin Yerel Aktorleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları*”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C:2, S:1, s:65- 83
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Kalkınma ajansları genel faaliyet raporu, 6, Ankara. <http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/IKA-Stratejik-Plan-443310.pdf> 02 Mart 2015
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2012), “*Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012–2016*”, http://www.izmiriplanliyorum.org/static/upload/file/kooperatifcilik_stratejisi_ve_eylem_plani_%282012-2016%29.pdf 02.03.2015
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2012), “*Türkiye Uluslararası Kooperatifler Yılı Faaliyet Raporu*”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara <http://geka.org.tr/icerik/2/138/anasayfa.htm> (05.02.2015)
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2013), “*Türkiye Kooperatifçilik Raporu*”, <http://koop.gtb.gov.tr/data/53fb2872f293702d20c8bd88/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20KOOP%20RAPORU%202013.pdf> , 16.02.2015
- Uluocak, İsmail (2009), “*Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması, Bursa Çağdaş Eğitim Kooperatifi Örneği*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Ünal, Vahdet; Yercan, Murat (2006), “*Türkiye’de Su Ürünleri Kooperatifleri ve Balıkçılar İçin Önemi*”, **Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi**, C:23, S:1-2, s:221-227
- Yılmaz, Ali (2010),”*Kalkınma Ajansları ve Yerel Yönetişim*”, **Türk İdare Dergisi**, S:466, s: 175-195
- Yüksel, Şakir Engin (2006), “*Kooperatiflerde Örgüt Kültürü*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

(<http://koop.gtb.gov.tr/data/53fb2872f293702d20c8bd88/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20KOOP%20RAPORU%202013.pdf> 05.03.2015)

(<http://koop.gtb.gov.tr/bilgi-bankasi/istatistiki-veriler/kooperatif-ve-birliklerin-illere-gore-dagilimi> ,24.11.2014)

(<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/11/20081108-3.htm>, 10.02.2015)

(<http://www.ankaraka.org.tr/tr/content.asp?id=54>, 10.02.2015)

**Kooperatif Örgütlerinde Çalışanların Örgütsel Adalet
Algısının İşten Ayrılma Niyetiyle İlişkisi: Türkiye Tarım
Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Örneği**

***The Relationship between The Perception of Organizational Justice
and Turnover Intention in Cooperative Organizations: A research on
Employees of The Central Union of Turkish Agricultural credit
Cooperatives***

Arş. Gör. Emre Burak EKMEKÇİOĞLU
Gazi Üniv. İİBF.
İşletme Bölümü
emreburak.ekmekcioglu@gazi.edu.tr

Prof. Dr. Enver AYDOĞAN
Gazi Üniv. İİBF.
İşletme Bölümü
aydogan@gazi.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinde çalışanların örgütsel adalet algısı ve örgütsel adaletin boyutları olan dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. 91 merkez kooperatif çalışanından elde edilen veriler doğrultusunda çalışanların örgütsel adalet algılamaları ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik önce korelasyon daha sonra regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre çalışanların örgütsel adalet algıları ve işten ayrılma niyetleri arasında anlamlı ve negatif bir ilişkinin olduğu, örgütsel adaletin üç boyutu olan dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet ile işten ayrılma niyeti arasında da negatif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda dağıtımsal ve etkileşimsel adaletin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı katkısı olduğu ancak prosedürel adaletin işten ayrılma niyetini açıklamada anlamlı bir katkısı olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Örgütsel Adalet, Dağıtımsal Adalet, Prosedürel Adalet, Etkileşimsel Adalet, İşten Ayrılma Niyeti

Abstract

The aim of this study is to determine the relationship between the perception of organizational justice and turnover intentions of The Central Union of Turkish Agricultural Credit Cooperatives' employees. First correlation and then regression analysis was performed to determine the relationship between the perception of

organizational justice and turnover intentions by getting data from 91 The Central Union of Turkish Agricultural Credit Cooperatives employees. According to the findings, there is a negative and significant relationship between the perception of employees' organizational justice and turnover intentions and there is a negative and significant relationship between the perception of distributive justice, procedural justice, interactional justice and turnover intentions. It was observed that there is a significant contribution of distributive and interactional justice on turnover intention but there is not a significant contribution of procedural justice on turnover intention based on the results of the multiple regression analysis.

Key Words: Cooperative, Organizational Justice, Distributive Justice, Procedural Justice, Interactional Justice, Turnover Intention

1.GİRİŞ

Kamu ve özel sektörden ayrı bir şekilde üçüncü sektör olarak ifade edilen kooperatifler, ekonomik ve toplumsal gelişim açısından önemli bir potansiyele sahiptir (Turan, 2002; Koçtürk, 2006; Şafaklı, 2003; Yüksel, 2006; Bilgin ve Tanıyıcı, 2008). Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin (TMKB) 2013 yılı faaliyet raporlarına göre Türkiye’de toplam faal kooperatif sayısı 35.775 ve toplam ortak sayısı ise 6.253.036’dır (TMKB Faaliyet Raporu, 2013). Sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen ve önemi her geçen gün artan kooperatiflerin, çalışanlarının tutum ve davranışları da kooperatifin stratejik kararlarını, etkinlik ve verimliliğini ve sürekliliğini etkileyebilmektedir. Buna bağlı olarak mevcut araştırmada, TMKB’ye ortak merkez birliklerinden biri olan Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinde çalışanlarından elde edilen verilerle çalışanların işten ayrılma niyetinin bir belirleyicisi olarak örgütsel adalet algılamalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Adams’ın eşitlik teorisine dayanan (Loi, Hang-Yue ve Foley,2006) ve genel olarak literatürde dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet olmak üzere üç boyutta incelenmekte olan örgütsel adalet, çalışanların örgüt içindeki adalet algılarıyla ilgili bir kavramdır (Blakely, Andrews ve Moorman, 2005; Moorman, 1991). İşten ayrılma niyeti ise, çalışanın işten ayrılma konusunda bilinçli olarak verdiği kararı ya da niyetidir (Egan, Yang ve Barlett, 2004). Bu araştırmada örgütsel adalet algısını ölçmek için Niehoff ve Moorman (1993)’ın geliştirmiş oldukları örgütsel adalet ölçeği; işten ayrılma niyetini ölçmek için ise, Mobley, Horner ve Hollingsworth (1978) tarafından geliştirilen işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır.

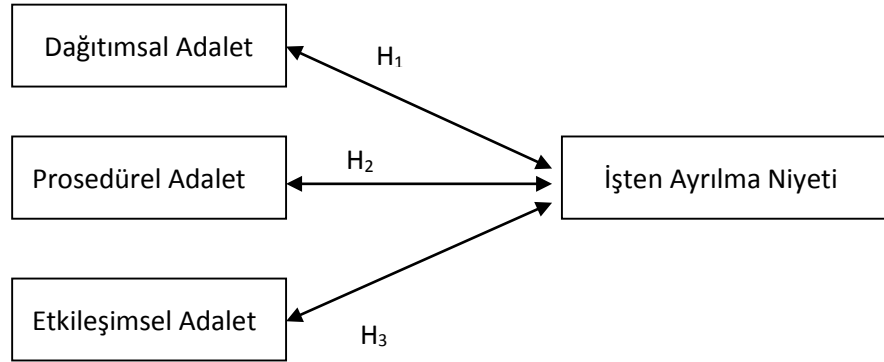
2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Örgütsel adalet, bireyin ya da grubun, örgütlerinin onlara adaletli davranıp davranmamasıyla ilgili algılarıdır (Lambert ve Hogan,2013:316; Choi,2011:186;DeConinck ve Johnson,2009:333, Nakra,2014:186-187). Yapılan araştırmalar örgütsel adaletin, dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet olmak üzere üç boyutunun olduğunu göstermektedir (Cropanzano, Bowen ve Gilliland, 2007:36; Choi,2011:186; De Gieter vd.,2012:51;Nakra,2014:187). Adams (1965)'in eşitlik teorisinden geliştirilen dağıtımsal adalet, örgütteki kaynakların (ücret, terfi, ikramiye, ceza, takdir gibi) adil bir şekilde dağıtılmasıyla ilişkili olan adalet algılarıdır (Sharoni vd.,2012:270; Choi,2011:187; Lambert ve Hogan,2013:316; Crawshaw vd.,2013:888; Colquitt,2001:386). Çalışanların eşitlik ya da eşitsizlik algıları, bir bireyi ya da grubu referans olarak sosyal karşılaştırmasına dayanır (DeConinck ve Johnson,2009:334). Çalışanlar elde ettikleri ücret, ikramiye ve terfi gibi sonuçlarını, diğer çalışanlarla karşılaştırma yapar ve bunun sonucunda kendilerine adil davranılmadığını düşünebilirler (Gürbüz ve Mert, 2009:120). Prosedürel adalet ise ücret, terfi, ikramiye gibi unsurların dağıtımına yönelik kararların alınmasında yöneticiler tarafından kullanılan süreç ve prosedürlerin adilliğiyle ilgili algılarıdır (Crawshaw vd.,2013:888; Sharoni vd.,2012:271; Gürbüz ve Mert, 2009:121). Çalışanlar mevcut süreç ve prosedürleri tutarlı, doğru ve tarafsız olarak algıladıklarında, prosedürlerin adil olarak gerçekleştiğini düşünürler (Choi,2011), örgüte karşı daha yüksek sadakat gösterir ve örgütün çıkarları doğrultusunda davranmaya daha istekli olurlar (Cropanzano, Bowen ve Gilliland, 2007:38). Etkileşimsel adalet, çalışma sırasında ortaya çıkan kişilerarası etkileşim adaletidir (Crawshaw vd.,2013:888). Bir bireyin diğerine veya yöneticinin adaletin alıcısına nasıl davrandığıyla ilgilidir (Cropanzano, Bowen ve Gilliland, 2007:38;Sabuncuoğlu ve Vergiliel Tüz, 2013:74). Buna göre, etkileşimsel adaletsizlik algılayan bir çalışan yöneticilere karşı olumsuz yönde tepkilerde bulunabilir (Sabuncuoğlu ve Vergiliel Tüz, 2013:74). İşten ayrılma niyeti, bilinçli olarak örgütten ayrılma isteğidir (Egan, Yang ve Barlett, 2004). Bu süreçte çalışan mevcut işinden ayrılmayı düşünür ve alternatif bir iş aramaya başlar (Rai,2013:263).

Yapılan birçok çalışmada çalışanların örgütsel adalet algılarının, pozitif tutum ve davranışları teşvik ettiği, adaletsizlik algılarının olumsuz tutum ve davranışları tetikleyebileceği tespit edilmiş olup örgütsel adaletin de işten ayrılma niyetini etkilediği, adaletsizlik algısı olan çalışanların daha güçlü işten ayrılma niyeti gösterdikleri tespit edilmiştir (De Gieter vd.,2012:51-52). Literatür incelendiğinde, Choi (2011), De Gieter vd. (2012), Örücü ve Özafşarlıoğlu (2013), örgütsel adaletin her üç boyutuyla (dağıtımsal, prosedürel ve etkileşimsel adalet) da işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuştur. Li ve Bagger (2012), prosedürel adaletle, işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Poon (2012) dağıtımsal adaletin ve prosedürel adaletin işten ayrılma niyetiyle arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuştur. Sharoni vd. (2012) örgütsel adalet ile işten ayrılma niyetiyle güçlü ve negatif yönlü bir ilişki bulmuştur.

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR

Bu araştırmanın temel amacı Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinde çalışanların örgütsel adalet algılarının ve örgütsel adaletin boyutları olan dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Mevcut literatür ve yapılan araştırmalar doğrultusunda oluşturulan hipotezler ve araştırmanın modeli aşağıda Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₁: Çalışanların dağıtımsal adalet algısı ve işten ayrılma niyetleri arasında negatif bir ilişki vardır.

H₂: Çalışanların prosedürel adalet algısı ve işten ayrılma niyetleri arasında negatif bir ilişki vardır.

H₃: Çalışanların etkileşimsel adalet algısı ve işten ayrılma niyetleri arasında negatif bir ilişki vardır.

Araştırmanın örneklemini Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinde çalışan 91 denek oluşturmaktadır. Araştırma Ekim 2014- Şubat 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Anket formu Tarım Kredi Kooperatifleri merkez birliği çalışanlarına gruplar halinde dağıtılmış ve geri toplanmıştır. 150 anket formundan eksik cevapların yer alması ve gayri ciddi cevapların verilmesinden dolayı 91 anket formu araştırma kapsamı içine alınmıştır. Mevcut araştırmada verileri toplamak için kullanılan anket formu örgütsel adalet, işten ayrılma niyeti ve demografik bilgiler sorularının yer aldığı toplam üç bölümden oluşmaktadır. Çalışanların bazı bilgileri vermekten kaçınması ve/veya sosyal beğenilirlik etkisi altında kalarak soruları cevaplama olasılığını azaltabilmek için, isimlerinin ve bölümlerinin anket formuna kesinlikle yazılmayacağı ifade edilmiştir.

Anketin ilk bölümünde örgütsel adalet algısını ölçmeye yönelik olarak Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen örgütsel adalet ölçeği yer almaktadır. Orjinal ölçekte toplam 20 madde yer almakta olup, dağıtımsal adalet algıları ölçeğin bir boyutunu ve prosedürel adalet algıları ölçeğinin iki boyutundan (formal prosedür ve etkileşimsel adalet) oluşan toplam üç boyutla örgütsel adalet algısı ölçülmektedir (Niehoff ve Moorman,1993:537). Dağıtımsal adalet, 5 madde; formal prosedürel adalet, 6 madde ve etkileşimsel adalet ise 9 madde ile ölçülmüştür. Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen örgütsel adalet ölçeğinin güvenirliği (cronbach alfa) 0,90'ın üzerindedir (Niehoff ve Moorman,1993:538). Mevcut araştırmada bu ölçek kullanılmış ve cevaplar 5'li Likert ölçeği ile alınmıştır. Ankette, "Çalışma programım adildir", "Ücretimin adil olduğunu düşünüyorum", "İşimle ilgili karar alınırken yöneticilerim bana karşı dürüst ve samimidirler" şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Anketin ikinci bölümünde ise Mobley, Horner ve Hollingsworth (1978) tarafından geliştirilen ve Örucü ve Özafşarlıoğlu (2013) tarafından Türkçe'ye çevrilen 3 maddeden oluşan işten ayrılma niyeti ölçeği yer almaktadır. Cevaplar 5'li Likert ölçeği ile alınmıştır. Ankette, "Aktif bir şekilde başka

şirketlerde iş arıyorum”, “İşimden muhtemelen yakın bir zamanda ayrılacağım” şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Anketin üçüncü bölümü, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık gelir, çalışılan birim ve ünvan gibi çeşitli demografik sorulardan oluşmaktadır.

Mevcut araştırmada örgütsel adalet ölçeğindeki 20 madde ile yapılan faktör analizine göre orjinal ölçekte olduğu gibi üç faktörel boyut (dağıtımsal adalet, etkileşimsel adalet ve prosedürel adalet) belirlenmiştir (KMO örneklem değeri 0,922 ve Barlett testi sonucu 1565,411, $p=0,000<0,05$). Elde edilen bu üç faktör toplam varyansın % 70,493’ünü açıklamaktadır. Dağıtımsal adalet faktörü 5 madde, prosedürel adalet faktörü 4 madde ve etkileşimsel adalet faktörü ise 9 madde ile ifade edilmiştir. Faktör analizi sonucunda “13.” ve “17.” sorularının faktör yüklerinin 0,50’den düşük olmasından dolayı ölçekten çıkarılmıştır. Buna bağlı olarak çıkarılan 2 madde sonucunda ölçekte kalan 18 maddenin faktör analizinden sonra yapılan güvenilirlik analizine göre örgütsel adalet ölçeğinin Cronbach Alfa değeri 0,953 çıkmış olup, yüksek derecede güvenilir bir değer almıştır. Aynı şekilde işten ayrılma niyetini ölçen 3 madde için yapılan faktör analizine göre 1 faktör boyutu tespit edilmiştir. 3 madde 1 faktör altında toplanmış olup, toplam varyansın % 80,93’ünü açıklamaktadır. Faktör analizi sonucunda yapılan güvenilirlik analizine göre Cronbach Alfa değeri 0,878 çıkmış olup işten ayrılma niyeti ölçeği, yüksek derecede güvenilir bir seviyededir. Bu çalışmada elde edilen Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları Tablo1’de gösterilmektedir.

Tablo 1.Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Katsayıları
<i>Örgütsel Adalet (genel)</i>	18	.953
<i>Dağıtımsal adalet</i>	5	.848
<i>Prosedürel Adalet</i>	4	.873
<i>Etkileşimsel Adalet</i>	9	.955
<i>İşten Ayrılma Niyeti</i>	3	.878

Örneklemin demografik dağılımı aşağıda Tablo 2’de yer almaktadır. Buna göre araştırmada örnekleme katılan çalışanların önemli bir kısmının erkek (%67), orta yaş (28-39 yaş arası) grubunda (%61,5) ve lisans (%58,5) mezunu olduğu geriye kalanların ise yüksek lisans (%29,7) ve % 12,1’inin ise lise

mezunu olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde büyük bir çoğunluğun memur (%48,3) ve yetkili memur (%22) olduğu, % 3,3'ünün daire başkanı ve % 14,3'ünün de birim müdürü ünvanına sahip yöneticiler örneklem içinde yer almaktadır. Araştırmada en çok pazarlama daire başkanlığında (%24,1) çalışan deneklerin olduğu onu takiben strateji geliştirme ve teşkilatlandırma daire başkanlığı (%17,6) altında çalışanlar yer almaktadır.

Tablo 2. Demografik Dağılım

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	<i>Kadın</i>	30	% 33
	<i>Erkek</i>	61	% 67
Yaş	<i>27 ve altı</i>	3	% 3,3
	<i>28 – 39</i>	56	% 61,5
	<i>40 ve üstü</i>	32	% 35,2
Eğitim Durumu	<i>Lise</i>	11	% 12,1
	<i>Lisans</i>	53	% 58,2
	<i>Yüksek Lisans</i>	27	% 29,7
Ünvan	<i>Daire Başkanı</i>	3	% 3,3
	<i>Birim Müdürü</i>	13	% 14,3
	<i>Memur</i>	44	% 48,3
	<i>Yetkili Memur</i>	20	% 22
	<i>Mühendis</i>	11	% 12,1
Daire Başkanlıkları	<i>Destek Hizmetleri</i>	21	% 23
	<i>Fon Yönetimi ve Muhasebe</i>	9	% 10
	<i>İnsan Kaynakları</i>	10	% 11
	<i>Krediler</i>	13	% 14,3
	<i>Pazarlama</i>	22	% 24,1
	<i>Strateji Geliştirme ve Teşkilatlandırma</i>	16	% 17,6

Örgütsel adalet ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan korelasyon analizi Tablo 3’de yer almaktadır. Buna bağlı olarak, çalışanların genel örgütsel adalet algılarıyla işten ayrılma niyeti arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ($r = -.585, p < 0,01$) görülmektedir. Yine çalışanların genel örgütsel adalet algılarıyla örgütsel adaletin boyutları olan dağıtımsal adalet ($r = ,854, p < 0,01$), prosedürel adalet ($r = ,820, p < 0,01$) ve etkileşimsel adalet ($r = ,953, p < 0,01$) arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Örgütsel adaletin boyutlarıyla işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki incelendiğinde, çalışanların dağıtımsal adalet algıları ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü ve anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmaktadır ($r = -.550, p < 0,01$). Çalışanların prosedürel adalet algıları ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü ve anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmaktadır ($r = -.397, p < 0,01$). Çalışanların etkileşimsel adalet algıları ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü ve anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmaktadır ($r = -.566, p < 0,01$). Buna göre H_1, H_2 ve H_3 kabul edilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

	Genel Örgütsel Adalet Algısı	Dağıtımsal Adalet	Prosedürel Adalet	Etkileşimsel Adalet	İşten Ayrılma Niyeti
Genel Örgütsel Adalet Algısı	1				
Dağıtımsal Adalet	,854**	1			
Prosedürel Adalet	,820**	,550**	1		
Etkileşimsel Adalet	,953**	,728**	,712**	1	
İşten Ayrılma Niyeti	-,585**	-,550**	-,397**	-,566**	1
** $p < 0.01$					

Tablo 4'te yer alan regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel adaletin boyutları olan dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adaletin işten ayrılma niyetini ne şekilde açıkladığını ortaya koymak için yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet değişkenleri, birlikte, işten ayrılma niyeti ile anlamlı bir ilişki ($R=0,601$, $R^2=0,361$) sergilemişlerdir ($F_{(3-87)}=16,369$, $p< 0.01$). Düzeltilmiş R^2 değeri 0,361'dir. Buna göre söz konusu üç değişken, birlikte işten ayrılma niyetindeki değişimin %36'sını açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında, dağıtımsal adalet ($\beta=-0,296$, $p<0,05$) ve etkileşimsel adalet ($\beta=-0,372$, $p<0,05$) değişkenlerinin, işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı katkısı olduğu görülmektedir. Prosedürel adaletin ($\beta= 0,031$, $p>0,05$), diğer bağımsız değişkenlerle birlikte regresyon modeline sokulduğunda işten ayrılma niyetini açıklamada anlamlı bir katkısı yoktur.

Tablo 4. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları (N=91)

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	4,489	0,356	-	12,608	0,000	-	-
Dağıtımsal Adalet	-0,331	0,141	-0,296	-2,359	0,021	-0,550	-0,245
Prosedürel Adalet	0,034	0,135	0,031	0,253	0,801	-0,397	0,027
Etkileşimsel Adalet	-0,442	0,177	-0,372	-2,499	0,014	-0,566	-0,259
$R= 0,601$ $R^2 = 0,361$ $F_{(3-87)}= 16,369$ $p = 0,000$							

4. SONUÇ

Yapılan mevcut araştırma ile çalışanların örgütsel adalet algıları ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre örgütsel adalet ve örgütsel adalet boyutları olan dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna bağlı olarak kurulan H_1, H_2 ve H_3 kabul edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda, dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet, birlikte, işten ayrılma niyetindeki değişimin %36'sını açıklamakta olduğu tespit edilmiştir.

Dağıtımsal ve etkileşimsel adaletin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı katkısı olduğu ancak prosedürel adaletin işten ayrılma niyetini açıklamada anlamlı bir katkısı olmadığı görülmüştür.

Kaynakça

Bilgin,N., Tanıyıcı Ş., (2008), “Türkiye’de Kooperatif Ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl:10 Sayı:15, s:136-159.

Blakely, G., Andrews, M., Moorman, R. (2005), “*The moderating affects of equity sensitivity on the relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors.*” **Journal of Business and Psychology**, 20, s: 259-273.

Choi, S., (2011), “*Organizational Justice and Employee Work Attitudes: The Federal Case*”, **The American Review of Public Administration**, 41(2), s:185–204.

Crawshaw, J.R., Cropanzano, R., Bell, C. M. , Nadisic, T., (2013), “*Organizational justice: New insights from behavioural ethics*”, **human relations** , 66(7), s: 885–904.

Cropanzano, R., Bowen, D. E., Gilliland, S. W., (2007), “*The management of organizational justice*”, **Academy of Management Perspectives**, 21, s: 34-48.

De Gieter,S., De Cooman, R., Hofmans, J., Pepermans, R., Jegers, M., (2012), “*Pay-Level Satisfaction and Psychological Reward Satisfaction as Mediators of the Organizational Justice–Turnover Intention Relationship*”, **Int. Studies of Mgt. & Org.**, Vol. 42, No. 1, s: 50–67.

DeConinck, J. B., Johnson, J. T., (2009), “*The effects of perceived supervisor support, perceived organizational support, and organizational justice on turnover among salespeople*”, **Journal of Personal Selling & Sales Management**, vol. XXIX, no. 4, s: 333–350.

Egan, T.M., Yang, B., Barlett, K.R., (2004), “*The Effects of Organizational Learning Culture and Job Satisfaction on Motivation to Transfer Learning and Turnover Intention*”, **Human Resource Development Quarterly**, vol. 15, no. 3, s: 279-301.

Gürbüz, S., Mert, İ.S., (2009), “Örgütsel Adalet Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Uygulaması: Kamuda Görgül Bir Çalışma”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 42, Sayı 3, s:117-139.

Koçtürk, O. M., (2006)., “Türkiye’de Kooperatiflerin Vergilendirilmesi”, **Yönetim ve Ekonomi** ,Cilt:13 Sayı:2, s: 119-136.

Lambert, E.G., Hogan, N.L., (2013), “The Association of Distributive and Procedural Justice With Organizational Citizenship Behavior”, **The Prison Journal**, 93(3), s: 313–334.

Li, A., Bagger, J., (2012), “Linking Procedural Justice to Turnover Intentions: A Longitudinal Study of the Mediating Effects of Perceived Job Characteristics”, **Journal of Applied Social Psychology**, 42, 3, s: 624–645.

Loi, R., Hang-Yue N., Foley, S., (2006), “Linking employees’ justice perceptions to organizational commitment and intention to leave: The mediating role of perceived organizational support” , **Journal of Occupational and Organizational Psychology**, Vol: 79, s:101–120.

Mobley, W.H., Horner, S.O., Hollingsworth, A.T. (1978), “An Evaluation of Precursors of Hospital Employee Turnover”, **Journal of Applied Psychology**, 63(4), s: 408-414.

Moorman, R. H., (1991), “Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perceptions influence employee citizenship?”, **Journal of Applied Psychology**, Vol :76 (6), s: 845-855

Nakra, R. (2014), “Understanding the Impact of Organizational Justice on Organizational Commitment and Projected Job Stay among Employees of the Business Process Outsourcing Sector in India”, *Vision*, 18(3), 185–194.

Niehoff, B.P., Moorman, R.H. (1993), “Justice As a Mediator of the Relationship between Methods of Monitoring and Organizational Citizenship Behavior”, **Academy of Management Journal**, 36 (3), s: 527-556.

Örücü , E., Özafşarlıoğlu, S., (2013), “Örgütsel adaletin çalışanların işten ayrılma niyetine etkisi: Güney Afrika Cumhuriyetinde bir uygulama”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 23 (10), 335-358

Poon, J.M.L., (2012), *“Distributive Justice, Procedural Justice, Affective Commitment, and Turnover Intention: A Mediation–Moderation Framework”*, **Journal of Applied Social Psychology**, Vol:42, 6, s: 1505–1532.

Rai, G. S., (2013), *“Impact of organizational justice on satisfaction, commitment and turnover intention: Can fair treatment by organizations make a difference in their workers’ attitudes and behaviors?”*, **International Journal of Human Sciences**, 10(2), s: 260-284.

Sabuncuoğlu, Z.; Vergiliel-Tüz, M., (2013), **Örgütsel Davranış**, Alfa Aktüel.: Bursa

Sharoni, G., Tziner, A., Fein, E.C., Shultz, T., Shaul, K., Zilberman, L., (2012), *“Organizational citizenship behavior and turnover intentions: Do organizational culture and justice moderate their relationship?”*, **Journal of Applied Social Psychology**, Vol:42, S1, s: E267–E294.

Şafaklı, O. (2003), *“KKTC’de Kooperatiflerin Finansman Üzerine Bir Çalışma”*, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:10 Say :2, s: 175-189.

Turan,N.(2002).,“Kooperatif İşletmelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmayı Gerçekleştirmede Başarı Sağlamalarında Etkili Olan Faktörler ve Bu Faktörlerin Türk Kooperatif İşletmeciliği Açısından Ele Alınması”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF. Dergisi**, C.4,S.2., 83-101.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Faaliyet Raporu, 2013, <http://www.turkey.coop/menu/2013-Faaliyet-Raporu/22>, Erişim Tarihi: 15.01.2015

Yüksel, Ş., E., (2006), *Kooperatiflerde Örgüt Kültürü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küreselleşen Ekonomide Küçük İşletmelerin Teminatı : Kooperatifleşme

M. Fersan DURSUN
Teşkilatlanma Daire
Başkanı
TRGM /GTHB

Dr. Erhan EKMEN
Projeler ve Dış
İlişkiler Koordinatörü
TRGM /GTHB

Dr. Nezaket CÖMERT
Ziraat Yüksek
Mühendisi
TRGM /GTHB

Özet:

İnsanoğlunun var olduğu günden beri hep bir sorunun cevabını aramıştır: İnsanların hiç bitmeyen sonsuz ihtiyaçlarını, yeryüzünün kısıtlı olanakları ile nasıl karşılayabilmek?

Önceleri hayatta kalmak için gereksinim duyduğumuz mutlak ihtiyaçlar, küreselleşmenin de etkisiyle günümüz modern yaşam tarzı karşısında giderek çeşitlenmekte ve artmaktadır. Bu ihtiyaçların giderilebilme oranı, toplumların refah düzeylerini göstermektedir. Duyulan bir ihtiyaç ne kadar vazgeçilmez ise, bu ihtiyacı temin edecek imkânın değeri de o oranda büyük olmaktadır. Küreselleşmenin etkisi ile ihtiyaçların temin şekli değişmekte ve değeri yeniden belirlenmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanmasında kıt kaynaklarımızı sürdürülebilir olarak kullandığımız söylenemez.

Dünya nüfusunun neredeyse yarısı aç ve kaybedecek hiçbir şeyi kalmamış insanlar insanlardan oluşuyor. Bu nedenle huzur ve barıştan bahsetmenin giderek zorlaştığı bir Dünyada gelişmiş ülkeler güvenlik kaygısı içinde yaşıyorlar. 21. Yüzyılın bütün imkanlarına rağmen Dünyanın önemli bir kısmı açlıktan, bir diğer kısmı ise korkudan geceleri uyuyamıyor. Geline bu noktada, 2050 yılına kadar 12 milyara ulaşacak nüfusun refah içinde yaşaması için gıda ve enerji ihtiyacının asgari düzeyde temin edilmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, uluslararası gönüllü kuruluşlar gibi Dünyanın önde gelen kurumları ve gelişmiş ülkelerin Hükümetleri gittikçe artan açlık, enerji, çevre ve refah dağılımındaki denge ile ilgili küresel sorunlar için önerdikleri çözüm yolları içinde en önemlisi kooperatifçiliktir.

Küçük tarım işletmelerinin, kooperatifler altında bir araya gelerek birlikte hareket etmeleri, onlara piyasada sürdürülebilir, uzun soluklu bir güç verecektir. Bu sayede gıda zinciri yönetiminde etkin bir rol üstlenmelerini, ürettikleri ürünün katma değerini arttırıcı tedbirler almalarını ve piyasada ciddi bir rekabet gücüne sahip olmalarını sağlayacak bir kurumsal kapasite oluşturulabilecektir. Kooperatifleşerek güçlerini birleştiren küçük çiftçiler, gelirlerini arttırmaya imkan tanıyacak fırsatları oluşturmanın yollarını hep birlikte bulacaklardır. Bu sayede üretimini planlayarak, ürünü sözleşmeli bir şekilde pazarlayarak ve ürüne katma değer katarak çiftçi gelirini arttırabilecek rekabet gücüne ulaşacak, kendi ayakları üzerinde durabileceği kabiliyete gelecektir. Küreselleşmenin yarattığı baskıdan korunabilmenin en ideal yolu, kooperatifler konusunda toplumda farkındalığın arttırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler :

Küresel Ekonomi, Liberal Piyasa, Rekabet, Avrupa Birliği ve Örgütlenme

Abstract:

COOPERATIVES: SAFEGUARDS OF SMALL BUSINESSES IN GLOBALISING ECONOMY

Answer to this one question has been sought ever since the day man existed: How do we satisfy the unlimited needs of humanity using limited resources of the earth?

In the beginning, our needs were for survival, but with the influence of globalisation, our modern lifestyle creates a variety and an increasing number of needs. The ratio of satisfying those needs indicates populations' the level of welfare. Higher the desire to satisfy those needs, higher the price to pay to provide it. With the influence of globalisation, means to provide for those needs and the price to pay have been changing. While proving for those needs, it is hard to say that we have been using out limited resources sustainably.

Half of world's population consists of hungry people who have nothing to lose. For this reason, in a world where it is increasingly difficult to talk about serenity and peace, developed countries are concerned about their safety. Despite all the means of the 21st century, a considerable part of the world cannot sleep at night due to hunger, and other parts of it due to fear. So as now, we need to take the measures to provide for the minimum food and energy needs of the world's population, which will surpass 12 billion by 2050. Cooperatives are the most important recommendation amongst what the world's forerunning institutions such as United Nations, World Bank, European Union, and international NGOs, and the governments of the developed countries see as methods for a solution.

Small agriculture establishments coming together under cooperatives and acting together will give them a long running and sustainable strength in the market. As a result, an institutional capacity will be created that will enable them to assume an active role in the food chain management, to take the measures that will increase the added value of their products, and to obtain the strength to stay seriously competitive in the market. Small farmers that combine their strength by becoming cooperatives will collectively look for the ways to create the opportunities that will enable them to increase their income. Thus, they will reach the capability level, where they will be able to increase the income level of the farmer through production planning, contracted selling of the product, increasing the added value of the product, and stand on their own feet. The most ideal method for avoiding the pressure created by globalisation is to increase the public awareness about cooperatives.

Key Words :

Global Economy, Liberal Markets, Competition, European Union and Agricultural Organisations.

Giriş:

İnsanoğlu var olduğu günden beri hayatta kalma mücadelesinde hep aynı sorunun cevabını aramıştır. Her gün yinelenen hatta zamanla yenilenen ama hiç bitmeyen sonsuz ihtiyaçlarını, yeryüzünün kısıtlı olanakları ile karşılayabilmenin yollarını bulma çabası olarak tanımlayabileceğimiz bu mücadele her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Önceleri hayatta kalmak için gereksinim duyduğumuz mutlak ihtiyaçlar, küreselleşmenin de etkisiyle günümüz modern yaşam tarzı karşısında giderek çeşitlenmekte ve artmaktadır. Bu ihtiyaçların giderilebilme oranı, toplumların refah düzeylerini göstermektedir. Duyulan bir ihtiyaç ne kadar vazgeçilmez ise, bu ihtiyacı temin edecek imkânın değeri de o oranda büyük olmaktadır. Küreselleşmenin etkisi ile ihtiyaçların temin şekli değişmekte ve değeri yeniden belirlenmektedir.

Bu ihtiyaçların karşılanmasında kıt kaynaklarımızı sürdürülebilir olarak kullandığımız söylenemez. Özellikle tarımsal üretim kaynaklarının kullanım sınırına gelinmiştir. Neredeyse bütün tarım alanları son noktasına kadar aşırı bir şekilde kullanılmaktadır. Bir yandan bilinçsiz kullanım diğer yandan yaratılan kirlilik ile doğal alanlar giderek azalmaktadır. Bu azalma aynı zamanda sera gazları (Karbondiyoksit, Metan, diazotmonoksit, CFC's) emisyonlarında artışa ve dolayısıyla ciddi bir küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine sebep olmaktadır. Bu durum yeni tehditleri tetiklemektedir. Sel, taşkın, şiddetli fırtınalar gibi ekstrem meteorolojik olaylarda artışlar yaşanmakta, daha sıcak ve az yağışlı iklim koşulları Dünyayı sarmaktadır. Daha önemlisi su kaynaklarındaki azalma ve kuraklık artışı, su ve toprak kalitesinin bozulmasına, hayvan hastalıkları ve zararlılarda artışa, eko sistemin bozulmasına ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına sebep olmaktadır (Türker.2012) . Bütün bunlar bir araya gelince tarımsal üretim doğrudan olumsuz etkilenmektedir.

Bu durum, eski bir teoremi tekrar anımsatmaktadır. Malthus Teoremi olarak bilinen ve yaklaşık 220 yıl öncesine ait meşhur bir teoriye göre; Dünya nüfusu geometrik olarak artarken, gıda üretimi aritmetik olarak artacak ve Dünya büyük bir krize sürüklenecektir. Gerçekten Dünya nüfusu birçok salgın hastalık ve büyük savaflara rağmen 1800'lü yıllarda 700 milyon, 1900'lü yıllarda 1,5 milyar ve 2000'li yıllarda 7 milyara yakın bir sayıya ulaşmıştır. Bu sayının 2050 yılında 12 milyar olması

beklenmektedir. Nüfuzdaki bu artışa ve tarımsal üretim kaynaklarındaki bu olumsuzluklara rağmen Malthus'un teoremi gerçekleşmemiştir. Teknolojideki gelişme 20. Yüzyılın başında büyük bir ivme kazanmış ve gıda dağları oluşturmayı başarmıştır.

Yine de aynı teknolojinin hızla Dünya'ya zarar verdiği düşünülürse; Malthus'un iddia ettiği kaostun dünya için hala bir tehdit oluşturmaya devam ettiğini düşünebilir. Örneğin; herkese yetecek kadar gıdanın olduğu Dünyamızda, bunca teknolojik gelişmeye rağmen, kıt kaynaklarımızı sürdürülebilir olarak kullanamadığımız için ne yazık ki; her gün 25 bin kişi, en açısı her beş saniyede bir çocuk açlıkla ilgili nedenlerden ölmektedir. Her gece 800 milyon insanın yatağa aç yatmakta, 2 milyardan fazla insan yeterli beslenememektedir. Yani Dünya nüfusunun neredeyse yarısı aç insanlardan oluşmakta ve öyle ya da böyle Malthus'un bahsettiği yokluğu yaşamaktadır. Aç olduğu için kaybedecek hiçbir şeyi kalmamış insanlar nedeniyle huzur ve barıştan bahsetmenin giderek zorlaştığı bir Dünyada gelişmiş ülkeler ise; terör korkusuyla sınırlarını kapatmış, büyük güvenlik tedbirleri ile yaşamaktadır. 21. Yüzyılın bütün imkanlarına rağmen Dünyanın önemli kısmı bir açlıktan, biri diğer kısmı ise korkudan geceleri uyuyamamakta olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Küresel Krizler ve Çözüm Arayışları:

Mevcut kıt kaynakların rasyonel kullanılamaması ve sürdürülebilir bir kalkınma temin edilemediği için Dünya nüfusunun önemli bir çoğunluğu arzu ettiği şekilde yaşayamamaktadır. Günümüz küresel ekonomisinde, toplumların refah seviyeleri, gıda, sağlık, barınma, eğitim gibi temel yaşam haklarına ulaşabilmek ile teknolojinin sağladığı imkanlar sayesinde sınır tanımayan yeni boyutlar arasında değişmektedir. Arzulanan refahın satın alınabilmesinde verilen emeğe biçilen değer önemlidir. Serbest piyasa şartlarında emek ile sermaye arasındaki değer paylaşımında emeğin karşılığı olan değer alınamazsa, refah dağılımında dengesizlik baş göstermektedir. Geline bu noktada, 2050 yılına kadar 12 milyara ulaşacak nüfusun refah içinde yaşaması için gıda ve enerji ihtiyacının asgari düzeyde temin edilmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasını

gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, gönüllü kuruluşlar gibi Dünyanın önde gelen kurumları ve gelişmiş ülkelerin Hükümetleri gittikçe artan açlık, enerji, çevre ve refah dağılımındaki denge ile ilgili bütün sorunlar için aradıkları çözümü hiç kimsenin ummadığı bir yerde bulmuşlardır. Yıllardır iktisat kitaplarında yazan geri kalmışlığın göstergesi olan ve bir an önce terk edilmesi gerektiği iddia edilen tarım, milenyumun kurtarıcısı durumuna gelmiştir. Halbuki iktisat kitaplarında son birkaç yüzyıldır toplumların gelişmişlik düzeyleri, tarımdan sanayiye, sanayiden bilgi ve teknoloji kullanımına geçiş ile ölçülmüştür.

Küresel sorunların çözümünde öncelikle kıt kaynaklarının sürdürülebilir yönetilebilmesi için tarımın bilinçli ve teknik bir şekilde yapılması gerektiği anlaşılmaya başlamıştır. Tüklenen enerji kaynaklarına karşı alternatif olarak enerji tarımı yapılarak çevre dostu yeşil enerji üretimi gittikçe önem kazanmaktadır. Dünyadaki açlık karşısında tarımın enerji üretimi için kullanılması, tarımsal üretim kaynaklarının rasyonel kullanımının önemini ve küresel politikalara ihtiyaç duyulduğu göstermektedir. Refah Dağılımındaki Dengesizlik, Dünya barışı açısından küresel sorunlar içinde belki de en tehlikeli olan olarak kabul edilebilir. Bu soruna karşı, en etkin çözüm yoksulluğun yaygın olduğu kırsal alanlarda tarıma dayalı ekonomik ve sosyal tedbirler ile alınabilecektir (İnan. 2005). Bu politikaların ve tedbirlerin uygulanmasında etkin araçların kullanılması gerekmektedir

Gelişmiş ülkelere dikkatle bakıldığında, tarımda çok ileri gittikleri ve Dünya Ticaret Örgütü'nün bütün yasaklamalarına rağmen birçok küçük ülkenin bütçesinden daha fazla parayı tarım sektörüne harcadıkları görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde tarım politikalarının en önemli uygulama aracı olarak üretici örgütlerinden istifade edildiği görülmektedir. Her ülkede tarımın örgütlenmesi, o ülkenin tarımsal yapısına, uygulanan tarım politikalarına ve ihtiyaçlara göre olağan olarak farklılıklar göstermektedir. Fakat genel bir yaklaşımla, toplumsal dinamikler ve birikimlerin etkisiyle, gelişmiş ülkelerde örgütlenmenin yaygın ve güçlü olmasına karşın az gelişmiş ülkelerde örgütlenmenin yetersiz ve güçsüz kaldığı gerçeği hiç değişmemektedir (Turan 2001). Sosyo-ekonomik olarak kalkınmasını sağlamış ülkelerin tarımında, üretici örgütlerinin en üst düzeyde geliştiği ve kırsal kalkınmada önemli rol oynadığı görülmektedir.

Aslında örgütlenme, sadece günümüz sorunları için değil; tarih boyunca hep önemli olmuştur. İnsanlığın varlığını sürdürmesinde ve medeniyete geçişte örgütlenmenin büyük payı bulunmaktadır. Başlangıçta insanlar hayatta kalmak için tek başına üstesinden gelinemeyen işleri yapabilmek amacıyla bir araya gelmişlerdir. Günümüzde ise, serbest piyasa şartlarının ağır rekabet koşullarına karşı güçlü olabilmek ve refah dağılımında sosyo-ekonomik dengeleri kurmak amacıyla örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır(Anonim 2005)

Günümüzde; Birleşmiş Milletler Örgütü (BM), tüm üye ülkelere 2000 yılında Milenyum Zirvesi'nde imzalattığı "Milenyum Kalkınma Hedefleri" ile yoksulluk, açlık, çevresel konular, sağlık, eğitim ve toplum içi eşitlik gibi evrensel konulara çözüm getirmeyi amaçlamıştır. Türkiye’de bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için alınan kararlara taraf olmuştur. Bu durum BM’nin uluslararası yıllar ile ilgili etkinliklerine de yansımıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletlerin son yıllarda gündeme getirdiği konular gerçekten dikkat çekicidir.

- 2003 Uluslararası İçilebilir Su Yılı
- 2004 Uluslararası Pirinç Yılı
- 2005 Uluslararası Mikro Kredi Yılı
- 2006 Uluslararası Çöller ve Çölleşme Yılı
- 2007 Uluslararası Kutup Yılı
- 2008 Uluslararası Patates Yılı
- 2009 Uluslararası Yün ve Pamuk Elyaf Tarımı Yılı
- 2010 Uluslararası Biyoçeşitlilik Yılı
- 2011 Uluslararası Ormanlar Yılı
- 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı
- 2013 Uluslararası Su İşbirliği Yılı
- 2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı
- 2015 Uluslararası Toprak Yılı
- 2016 Uluslararası Hububat Yılı

Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından Dünyamızdaki açlık, gıda ve gelir dağılımındaki adaletsizlik ve küresel krizler ile mücadelede en önemli araç üretici örgütleri görülmektedir. Bu nedenle, 2012 yılı “Kooperatifler

Yılı" ilan edilmiş (coopsyear@un.org) ve o yılın gıda günü temasını da "Tarımsal Kooperatifler: Dünyayı Beslemenin Anahtarı" olarak belirlenmiştir (www.fao.org 2012). Birleşmiş Milletlerin son 15 yıldır ilan ettiği yıllara bakılırsa tarıma ve örgütlenmeye ciddiye şekilde yöneldiği görülmektedir. Bu farkındalık sadece Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile sınırlı değildir. Diğer önemli kuruluşlarda da benzer faaliyetler görülmektedir.

Giderek artan yoksulluk, açlık ve eşitsizlikler karşısında Dünya Bankası, 2003 yılında ülkelerin ulusal ve uluslararası politika ve uygulamalarında değişiklikler yapmak ve iç uygulamalarına yön vermek amacıyla "Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi" hazırlamıştır. Bununla Dünyada gelişen olaylar karşısında küresel sorunlara daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayrılması gerektiği konusuna dikkat çekilmiştir.

Dünyada yaşanan gelişmelerin etkileriyle Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası'nda ve yapısal fonlarda gerekli tedbirlerin alınması amacıyla Gündem 2000 Reform Anlaşması kabul edilmiştir. Kırsal alanda karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik olarak tarımda rekabet, çevreyle ilgili konular, kırsal kalkınma ve genişleme konularında alınan kararlar ile Avrupa Birliği kendini Dünyayı saran küresel krize karşı koruma altına almaya çalışmıştır (Ekmen.2013). Avrupa Birliği, 2014 yılında Aile Çiftçiliği ile ilgili özel bir komisyon oluşturmuş ve bu konuda çalışmalar yapmaya başlamıştır (copa.2015). Avrupa Birliği'nde ortak faaliyetleri arasında en fazla mevzuata ve bütçeye sahip politikaların başında gelen Ortak Tarım Politikası ve Ortak Balıkçılık Politikası'nın uygulanabilmesi ve Avrupa Birliği içinde pazarın ortak kurallar altında yönetilebilmesi için oluşturulan Ortak Piyasa Düzenleri neredeyse Üretici Örgütleri üzerinden yürütülmektedir. Ürün veya ürün gruplarına ilişkin Ortak Piyasa Düzenleri; üretim, destekleme, işleme, pazarlama, dış ticaret, stoklama, kalite/pazarlama standartları, tüketici bilgisi, rekabet kuralları ve piyasa istihbaratı ile ilgili kuralların uygulanması aşamasında üretici örgütlerine önemli görevler düşmektedir (Eraktan 2004). Ayrıca Kırsal Kalkınma Tedbirlerinin uygulanmasında da üretici örgütlerine özel sorumluluklar verilmektedir. Yani Ortak Tarım Politikası ve Ortak Balıkçılık Politikasının uygulanmasında Üretici Örgütlerine önemli görevler düşmektedir. (Ekmen. 2009).

AB’de Üretici Örgütlerine verilen görevler, üründen ürüne ya da politikalara göre değişmektedir. Genel bir yaklaşımla bu görevler aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Bourzoukos 2003, Ekmen.2006, Erkal 2004, Güldoğan 2004, Anonim. 2013.a Anonim. 2013.b):

- 1 - Üretimi, talebe bağlı olarak, kalite, standart ve miktar açısından planlamak.
- 2 - Üyeleri tarafından üretilen ürünlerin piyasaya satışını - arzını düzenlemek.
- 3 - Üretim maliyetlerini azaltıcı tedbirler almak.
- 4 - Piyasada fiyat istikrarını sağlayıcı müdahalelerde bulunmak.
- 5 - Uygulama için bir fon oluşturmak ve bunu finanse etmek.
- 6 - Destekleme, depolama, girdi gibi yardımlarını dağıtmak.
- 7 - Üyeleri ve üretimlerini kayıt altına almak.
- 8 - Ürünlerin işlenmesi ve atıkların değerlendirilmesinde çevreyi koruyucu tekniklerin uygulanmasını sağlamak.
- 9 - Su ve toprak kaynakları ile peyzajın korunması ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesine yönelik uygulamaları teşvik etmek.
- 10- Kırsal Kalkınma Politikalarının uygulanacağı yerde bulunan güçsüz üreticilerin ekonomik faaliyetlere katılımını desteklemek ve yönlendirmek

Avrupa Birliği’nde üye devletlerin bu kadar çok yetkiyi üretici örgütlerine devretmelerinin kendilerine göre haklı gerekçeleri bulunmaktadır. Hem AB Komisyonu, hem de üye devlet yetkili makamları, tarımsal verilerin doğruluğunu takip etmek ve kararların uygulanabilirliğini arttırmak için OPD hükümlerinin uygulanmasında üretici örgütlerine önemli roller vermektedir. Ayrıca bu yöntem, üye devletler açısından sahada büyük kolaylıklar sağlamakta ve daha ucuza mal olmaktadır. Bu nedenle üye ülkeler, tarımda hedeflerine ulaşabilmek için piyasa müdahalesi ve girdi desteği, standartlara uyumun kontrolü, arzı düzenleme ve denetleme, çevreyi koruma ve kırsal kalkınma gibi konularda aldıkları önlemleri üretici örgütleri aracılığı yürütmektedirler (Lambrechts, 2003).

Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikaları kapsamında Ortak Piyasa Düzenleri ile ilgili 2013 yılı Aralık ayında çıkartılan yeni mevzuat ile Avrupa Birliği küresel ekonomik değişimlere karşı tarımında sürdürülebilir tedbirlerin alınmasında üretici örgütlerine verdiği önemi bir önceki mevzuata göre daha da arttırmıştır (Ekmen.2013).

Avrupa Birliği Resmi Gazetesinde (Official Journal of the EU), 20 Aralık 2013 tarih ve 1308 sayılı Ortak Piyasa Düzenleri Tüzüğü, 28 Aralık 2013 tarih ve 1379 sayılı Ortak Piyasa Düzenleri Tüzüğü ile 1380 sayılı Ortak Balıkçılık Politikası Tüzüğü ile Avrupa Birliği'nin tarım ve balıkçılık alanında hiç bitmeyen reform sürecinin son çıktısı olan yayımlanmıştır. Bu son mevzuat, sürdürülebilirliği hedef alan çalışmalar sonucunda alınan kararların uygulanabilmesi hem Komisyon hem de üye ülkeler açısından iki unsur üzerinde yoğunlaşmaktadır. Piyasa düzenlerinin daha etkinleştirilebilmesi amacıyla öncelikle üretici örgütlerine verilen sorumluluklar bir önceki mevzuata göre daha da genişletilmiştir. Bununla birlikte piyasada pazarlamanın önemi daha da arttırılmıştır. Yani eskiden piyasa düzenleme için kullanılan ve üretici örgütleri tarafından üretim planlaması amacıyla yapılan "Operasyonel Program" adı verilen yöntem, yeni düzenleme ile "Üretim ve Pazarlama Planları" olarak değiştirilmiştir. Çünkü AB, geçen dönemlerde piyasa düzenleri ile ilgili kararlarının üreticiye yeterli kazancı getirmediği için ilgi görmediği tespit etmiş ve bunu daha cazip hale getirebilmek için pazarlama ile ilişkisini kurmak zorunda kalmıştır. Bundan sonra stoklar ve üretim kaynakları üzerinde baskıyı hafifletecek ve toplumun ihtiyacı kadar bir üretimi planlarken, piyasanın talep ettiği kalite, standart ve miktar dönemler ve bölgeler halinde pazarlama sistemi içinde dikkate alınarak hazırlanacaktır. (Anonim. 2013a, Anonim. 2013b, Anonim. 2013c)

Küreselleşen Ekonomide Küçük İşletmelerin Önemi

İster gelişmiş, ister az gelişmiş olsun bütün ülkelerde tarımsal üretimi genellikle küçük ailelere ait işletmeler tarafından yapılmaktadır. Her ne olursa olsun bu işletmeler tarımsal üretime devam ederek toplumun ihtiyaç duyduğu gıdayı kesintisiz temin etmektedirler. (iffy@www.un.org.2014). Atadan gelen geleneksel yöntemlerin gelecek

kuşaklara ulaştırılabilmesi ve bu kültür korunabilmesi için piyasa baskısı karşısında, aile tarım işletmelerinin ayakta kalmaları ve mevcudiyetlerini sürdürmeleri sağlanmak zorundadır. Dünyada 570 milyon tarım işletmesi içinde 500 milyonun üzerinde aile, çiftçilikle geçimini sağlamaktadır. Tarım üretiminin önemli bir bölümünü bu ailelerin çiftliklerinde küçük işletmelerde üretilmektedir (www.tarim.gov.tr/Aile Çiftçiliği Etkinlikleri.2014). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu oran %80'lere ulaşmaktadır. Ailelin küçük işletmelerinin yanı sıra, gelişen teknoloji ile sermaye sahibi kişiler de tarım sektörüne büyük yatırımlarda bulunmaya ve üretimde ciddi paylara sahip olmaya başlamışlardır. Endüstriyel tarım yapan büyük işletmelerin, aile çiftçilerine göre çok büyük bir farklılıkları vardır. Küresel krizler karşısında büyük işletmeler, tesislerini zarar etmeden önce kapatıp sektörden kaçarken; küçük aile işletmeleri, üretime devam etmektedirler. Bu durum, Dünya gıda üretiminde sürekliliğinin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. En ufak bir krizle bütün tarım işletmelerinin kapanması, büyük kaoslara neden olabilir. Ama aile çiftçileri, bu güne kadar krizlere dayanmışlar ve Dünyanın gıda ihtiyacını sağlamaya devam etmişlerdir. Üstelik bunu geleneksel yöntemleri kullanarak ve kaynakları koruyarak yapmışlardır.

Bugüne kadar zorla süregelen bu durumun yıllarca daha devam edeceğini beklemek mümkün değildir. Bir taraftan gençler hızla başka sektörlerle geçtiği için gittikçe yaşanan bir tarım sektörü, diğer taraftan güçlü sermayesi ve teknolojisi ile pazarda küçük aile işletmelerine fırsat tanımayan büyük işletmeler nedeniyle Dünyanın gıda temininin sigortası olarak görülen aile çiftlikleri yakın bir gelecekte hızla yok olacaklardır. Küçük aile tarım işletmelerinin ağır piyasa şartlarında tek başlarına mevcudiyetlerini sürdürmeleri gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Gıda ihtiyacının sadece kar amacı güden birkaç firma tarafından karşılandığı bir Dünya hiçbir ülke ya da hükümet tarafından kabul edilebilecek bir zafiyet değildir.

Bu sorunu çözmek için ortaya sürülen öneriler, küçük işletmeleri piyasada güçlendirecek bir mekanizma oluşturmadığı sürece, herhangi bir başarı sağlamayacaktır. Küçük işletme sahibi aile çiftçisinin hayatta kalabilmesinin tek yolu, girdi, finansman, teknoloji temin ederek ürününü hak ettiği fiyattan satabilme gücüne ulaşabilmesidir. Yani piyasada rekabet gücüne sahip olabilmelidir. Tek başlarını zayıf olan çiftçi aileleri bunu ancak güç birliği yaparak başarabilirler. Sürdürülebilir bir

güç birliğinin bilinen en ideal şekli ise; kooperatif çatısı altında örgütlenmektir. Küçük aile işletmelerinin, kooperatifler altında bir araya gelerek birlikte hareket etmeleri, onlara piyasada sürdürülebilir, uzun soluklu bir güç verecektir. Bu sayede ürün zinciri yönetiminde etkin bir rol üstlenebilecekler, ürettikleri ürünün katma değerini arttırıcı tedbirler alabilecekler ve piyasada ciddi bir rekabet gücüne sahip olacaklardır. Kooperatifler altında güçlerini birleştiren küçük aile işletmeleri gelirlerini arttırmaya imkan tanıyacak fırsatları oluşturmaının yollarını hep birlikte bulacaklardır (Dursun.2014). Toplumun en fakir kesimleri arasında yer alan küçük aile işletmelerinin gıda değer zincirinde yer alan tedarikçi, depolayan, işleyen, nakleden, komisyoncu, perakendeci gibi fiyatı arttıran halkaların yerine kooperatifleri aracılığıyla geçmeleri piyasada, üreticinin emeğinin karşılığında aldığı para ile tüketicinin aynı ürüne ödediğı para arasındaki farkı azaltacaktır. Diğer taraftan küreselleşen ve tek Pazar haline gelen dünyada tarım ve diğer sektörlerdeki işletmeler, artan rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için günümüz tüketicisinin küresel kalite standartlarına uygun ürün ve hizmet taleplerini karşılayabilecek sürdürülebilir üretim yapmak zorundadırlar. Bu nedenlerden dolayı, işletmeler faaliyet gösterdikleri alana yönelik değer zinciri analizi yöntemi aracılığıyla bir değer zinciri stratejisi oluşturarak rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü kazanabilirler. (Cömert, 2014a)

Son yıllarda dünya’da tarımla ilgili uluslararası kuruluşlar tarımda suni gübre ve kimyasallara dayalı geleneksel tarımsal üretim yöntemlerinin kullanılmasının sürdürülebilir tarımı ve çevreyi ciddi anlamda tehdit ettiğini bildirmektedirler. Bu nedenle Birleşmiş Milletler; tarımda yaygın olarak kullanılan geleneksel üretim yöntemlerinin yerine küçük ölçekli çiftçiyi ve kırsal kalkınmayı destekleyecek, çevresel kaygıları ortadan kaldıracak, açlık ve yoksulluğa çözüm olabilecek ve gelecek kuşaklara daha iyi bir dünya bırakmada etkili olabilecek “Aile Çiftçiliğı” modelini 2014 yılının teması olarak ilan etmiştir (Cömert, 2014b).

Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin, bir ülkenin tam bağımsız olabilmesi gıda üretimindeki bağımsızlığına bağlıdır. Küresel iklim değışikliklerinin etkilerinin daha fazla hissedilmeye başlandığı günümüzde, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkeler, tarımsal üretimin vazgeçilmez olduğunun farkındadırlar. Bu nedenle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarımın stratejik önemi artarak devam etmektedir.

Türkiye’de nüfusu sıralamasında Dünyada 16.ncı, Avrupa Birliği içinde ise 2.nci sıradadır. Bu nüfusun beslenme ihtiyacını karşılaması ve ekonomiye katkı sağlanması açısından tarıma büyük ihtiyaç duyan Türkiye’de, 24,5 milyon hektar tarıma uygun işlenebilir arazi varlığı ile Dünyada 12.ci, AB ise 1.nci sırada yer almaktadır. Dünyanın önemli uluslararası ekonomik organizasyonlarından birisi olan “İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)” tarafından 2011 yılında Türk Tarımı ile ilgili yayınlanan "Tarımsal Politika Reformlarının Değerlendirilmesi Türkiye Raporu”na göre; Türkiye tarımsal ekonomik büyüklük açısından, Fransa, İspanya ve İtalya gibi tarıma ciddi destekler sağlayan ülkeleri geride bırakarak Avrupa’da 1’inci sırada, Dünyada ise 7’inci sırada bulunmaktadır (Anonim. 2011). Türkiye’nin tarımsal dış ticareti 16 milyar dolara yaklaşmıştır. FAO verilerine göre ise; Türkiye’de 5 ürünün (kayısı, kiraz, fındık, vişne, incir) üretiminde Dünyada lider, 30’dan fazla ürünün üretiminde ise Dünyada ilk 5’te yer almaktadır. Yine Türkiye’de 6 tarımsal ürünün (kuru kayısı, yaş-kuru incir, iç fındık, kuru üzüm, ayva) dış ticaretinde Dünya lideri, 20’den fazla ürünün ihracatında ise Dünyada ilk 5’tedir. Su ürünleri alanında Avrupa Birliği ülkeleri arasında yetiştiricilik üretimde 5. sırada, Alabalık üretiminde AB ülkeleri arasında 1. sıradadır. Türkiye’de Avrupa Çipura-Levrek pazarında %25’lik paya ulaşmış bulunmaktadır. (Anonim. 2009).

Tarım alanında Dünyada önemli bir güç olan Türkiye’de, pek çok tarımsal ürünün üretiminde dünyada lider ülkedir ve Dünya tarım sektöründe küresel bir aktördür. Ciddi bir ekonomik güç olarak değerlendirilebilecek tarım alanındaki bu pozisyon, asıl stratejik açıdan çok önemlidir. Küresel liberal piyasalarda rekabet edebilmenin yollarını arayan Türkiye için örgütlenme önemli araçtır. Tarımsal yapının dünya piyasalarında yeterince güçlü olduğunu söylemek mümkün değildir. Mevcut işletmelerin büyüklükleri girdi, finansman ve teknoloji kullanımı açısından yeterli olmadığı için optimal verim düşük kalmakta dolayısıyla da tatminkar bir gelir sağlanamamaktadır. Buna ilaveten üretici - tüketici arasındaki pazarlama kanalında aracı kademelerin çok olması ve gelirin önemli bir kısmının bu ara kademeler tarafından alınması üreticinin zaten az olan gelirini daha da düşürmektedir. Tarımsal yapıda pazarlamaya ilişkin bir başka sorun ise, iç ve dış piyasaların ürün taleplerinin takip edilmemesi nedeniyle ülkede doğru bir üretim

planlaması yapılamaması ve ürünlerin gerçek değeri üzerinden pazarlamaması durumudur (Albayrak. 2015).

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2014-2015 Küresel Rekabet Gücü Raporu sonuçlarına göre, Türkiye'nin Global Rekabet Gücü Endeksi 7 üzerinden 4.5 olarak belirlenmiş olup, Türkiye 144 ülke arasında 45. Sırada bulunmaktadır. Son dört dönemde yayınlanan raporlara göre, Türkiye'nin rekabet gücü puanında pek önemli bir ilerleme saptanamamıştır. Türkiye ekonomik büyüklük olarak, Dünya sıralamasında 16. sırada yer almaktadır. Dış ticarete ise daha geride bulunmaktadır. Dünya ithalat sıralamasında 22. sırada yer alan ülke, ihracat sıralamasında ise, 34. sırada yer almaktadır. Türkiye, tarımsal ürünler ihracatında 197 ülkeye 1.750 çeşit tarımsal ürün satmaktadır. Türkiye'nin tarımsal pazarlamadaki rekabet gücünü ortaya koymak için Türkiye'nin yıllık ihracatı içinde 2013 yılı itibariyle 28 ülkeli AB'nin payı %41.5 (yaklaşık 63 milyar dolar), ithalatı içindeki payı ise %36.7 (yaklaşık 92.5 milyar dolar)'dır (Anonim 2015).

Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme Kooperatiflerin Yeri, Kamu Yapılanması ve AB ile Uyum Konusundaki Görevleri

Genel olarak örgütler, bilimsel anlamda ekonomik ve mesleki olmak üzere iki ana örgütlenme yapısı altında incelenebilirler. Tarım sektöründe, kooperatifler ve çeşitli maksatlarla kurulmuş birlikler ekonomik amaçlı örgütleri, ziraat odaları, dernekler ve vakıflar da mesleki amaçlı gönüllü örgütleri oluşturmaktadır. Tarımsal amaçlı çok fazla sayıda örgüt tipi ve bu örgütlerden sorumlu birden fazla kurum bulunmaktadır.

Tarımsal amaçlı kooperatifler, 4 milyona yakın ortağı ile yaklaşık 13 bin kooperatiftan oluşan dev bir oluşum yaklaşık 160 yıldır ortaklarının ve toplumun yaşam düzeyini yükseltmeye dönük parasal ve sosyal yararlar sağlayan örgütlerdir. Kooperatifler üretim planlama, ucuz girdi sağlama, ürünün değer fiyatında satışı, katma değer kazandırma, vergi muafiyetleri sağlama, devlet yardımı temini, sübvansiyonlardan yararlanma, sigorta

yoluyla risklerin karşılanması ve hukuki kolaylıkların sağlanması gibi birçok maddi kazançlar sağlayabilmektedirler. Bunların yanı sıra yaşam düzeyini yükseltilmesine yönelik sağlık, beslenme ve mesleki eğitim gibi çeşitli alanlarda sağlanan destek ve iyileştirme hizmetleri de sunabilmektedirler. Özetle; ülke kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca kooperatifler, sürdürülebilir üretimde de önemli aktörlerden bir tanesidirler. Kooperatiflerin sürdürülebilirlikte etkili rol oynayabilmeleri için ortaklarının ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kurumsal kapasiteye sahip olmaları ve profesyonelce yönetilmeleri gerekmektedir (Cömert, 2015).

Kooperatifçilik ile ilgili temel düzenlemeler en başta Anayasa’da yer almaktadır. Anayasa’nın 171. maddesinde “Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” hükmü yer almaktadır. Devlet, planlı dönem uygulamaları ile birlikte kooperatifçiliğin geliştirilmesini ana ilke olarak benimsemiştir. Kırsal alandaki kaynakların ekonomiye kazandırılmasında, üretilen ürünlerin değerlendirilmesine yönelik tarımsal sanayi tesislerinin geliştirilmesinde ve kırsal alandan büyük şehirlere olan göçün önlenmesinde kooperatiflerden yararlanmak üzere çok amaçlı köy kooperatifleri modeli 1964 yılında uygulamaya konulmuştur. Daha sonra 1969 yılında “1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu” yürürlüğe girmiştir. İçinde bulunduğumuz günlerde bu kanunda özellikle “Kooperatifçilik Strateji Belgesi” çerçevesinde bir takım düzenlemeler yapılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Devlet bünyesinde kooperatifçilik ile ilgili birçok birim kurulmuştur. Tarımsal amaçlı kooperatifçilik çalışmalarını yapmak, çiftçileri bilgilendirmek, gerekli teknik ve mali desteği sağlamak görevi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile ağırlıklı olarak Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının olmuştur.

Aşağıdaki tabloda çeşitli kanunlar çerçevesinde kurulan kooperatiflerin iki bakanlık arasındaki dağılımı görülmektedir.

ÜLKEMİZDE BULUNAN TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER VE İLGİLİ BAKANLIKLAR			
TARIM GIDA VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI'NA BAĞLI OLAN KOOPERATİFLER			
Kanun No	Kanunun Adı ve İlgili Örgütler	Örgüt Sayısı	Ortak/Üye Sayısı
1163	Kooperatifler Kanunu - Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri - Sulama Kooperatifleri - Su Ürünleri Kooperatifleri - Pancar Ekicileri Kooperatifleri	10.740 7.725 2.423 559 31	2.688.910 806.204 287.578 30.808 1.564.320
1581	Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu - Tarım Kredi Kooperatifi	1.634	1.055.912
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI T O P L A M		12.372	3.744.822
GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI'NA BAĞLI OLAN KOOPERATİFLER			
Kanun No	Kanunun Adı ve İlgili Örgütler	Örgüt Sayısı	Ortak/Üye Sayısı
1163	Kooperatifler Kanunu - Üretim ve Pazarlama Kooperatifleri - Yaş Sebze Meyve Kooperatifi	483 37	22.491 2.886
4572	Tarım ve Satış Koop. Ve Birlikleri Kanunu - Tarım Satış Kooperatifleri(+Bağımsız)	344	604.483
1196	Tütün Tarım Satış Koop. Ve Birlik. Kanun. - Tütün Tarım Satış Kooperatifleri	66	23.414
5957	Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun - Üretici Örgütü	581	-
GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI T O P L A M		930	653.274
KOOPERATİF ÜLKE T O P L A M I		13.304	4.398.096

(kaynak: www.trgm.gov.tr.2015 GTHB-TRGM-Teşkilatlanma Dairesi verileri ve
www.gtb.gov.tr.2015 GTB- Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü verileri)

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı sorumluluğunda bulunan iki ayrı kanunla kurulmuş iki ayrı kooperatif vardır. Bunlar, 1163 sayılı kooperatifler kanunu ile kurulan tarımsal amaçlı kooperatifler ve 1581 sayılı kanunla kurulan tarım kredi kooperatifleridir.

Tarımsal amaçlı kooperatifler;

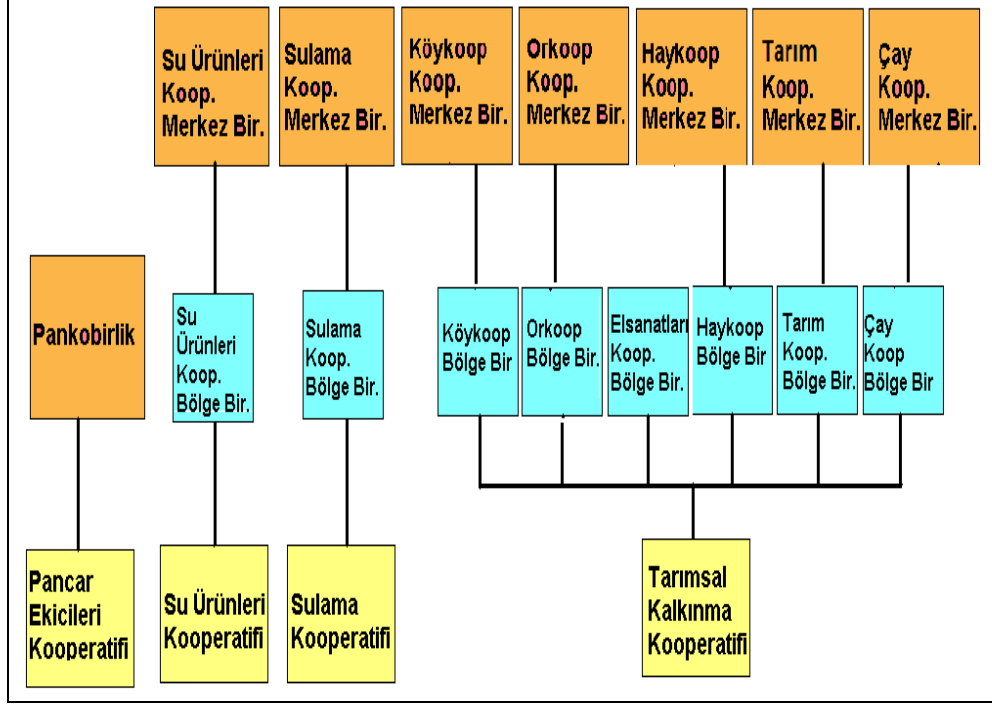
- 1) tarımsal kalkınma,
- 2) sulama,
- 3) su ürünleri ve

4) pancar ekimi olmak üzere, 4 ana konuda hazırlanan tip anasözleşmeye göre kurulmakta ve bu anasözleşmelerde yer alan çalışma konularında faaliyet göstermektedirler. Tarım Kredi kooperatifleri de yine kendi anasözleşmeleri kapsamında kurulmaktadır. Ülkede halen Tarım Kredi Kooperatifini de eklersek; karşımıza 13 binden fazla kooperatif çatısı altında toplanmış 4 milyona yakın ortağı ile dev bir oluşum çıkmaktadır. Bu kooperatiflerin %93'ü ve ortak sayısının %85'i Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın sorumluluğu altındadır (tarim.gov.tr,2015). Bununla birlikte, GSYİH'nın %10'luk kısmını üreten yaklaşık 3 milyon tarım işletmesinin olduğu bir ülke için aslında bu kooperatif miktarı ve ortak sayısı çok değildir. Burada esas dikkat edilmesi gereken husus, kooperatiflerin sayısının çokluğu değil, etkinliğidir.

Aynı çalışma konularında faaliyet gösteren kooperatifler, bölge birliği ve merkez birliği şeklinde de örgütlenmektedirler. Konuları aynı veya birbiriyle ilgili nitelikte olan (7) veya daha çok kooperatif tarafından üst birlik kurulabileceği anasözleşmelerinde tespit edilebilir 3476 Sayılı Kanun'la değişik 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 72. maddesinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına birlikler için bölge belirleme yetkisi verilirken, birliklerin konu bazında kurulması görevi de verilmiştir. Kooperatif birlikleri, kendi aralarında merkez birlikleri kurabilirler. Aynı çalışma konularına sahip kooperatif birlikleri birden fazla kooperatif merkez birliği kuramazlar. Kooperatif merkez birlikleri, kendisine bağlı birlik ve kooperatifleri denetler ve bunların eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını karşılar. Merkez birliklerinin bazıları Türkiye Milli

Kooperatifler Birliği altında örgütlenmişlerdir. Aşağıdaki tabloda bu yapılanma görölmektedir.

TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLERİN DİKEY YAPILANMALARI

(Kaynak: EKMEN, 2013)

Genel olarak tarımsal amaçlı kooperatiflerin kuruluş amacını; ortaklarının her türlü tarımsal faaliyet konularındaki istihsalini geliştirmek ve ihtiyaçları ile ilgili temin, tedarik, işletme, pazarlama, değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak, ortakların ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, iş sahası temin etmek, ortakların ekonomik gücünü arttırmak için tabii kaynaklardan faydalanmak, el ve ev sanatları ile tarımsal sanayinin gelişmesini sağlayıcı tedbirler almak şeklinde özetleyebiliriz. .

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, tarımsal üretimde dünya lideri olan Türkiye’de çiftçisini, küresel liberal piyasalarda rekabet edebilecek güce getirebilmek için en önemli araç olarak, diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi; üretici örgütlerini görmektedir.

Ülkede bulunan tarımsal amaçlı üretici örgütlerinin önemli bir bölümü Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın sorumluluğu altındadır. Bakanlık, 2011 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevlerini Düzenleyen 639 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırmada bitkisel üretim, hayvancılık ve su ürünlerinde üretim ile ilgili konular, üretimden sonra ürünün gıda halini alması ve tüketiciye kadar uzanan diğer konulardan idari olarak ayrılmıştır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, çiftçiye küresel liberal piyasalarda rekabet edebilecek güce getirebilmek için en önemli araç olarak, diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi; üretici örgütlerini görmektedir. Bu kapsamda örgütlenme ile ilgili faaliyetler, alt yapı hizmetleri (sulama, toplulaştırma, ıslah vb), pazarlama, sigorta, kredilendirme, desteklemeler ve kırsal kalkınma faaliyetleri ile birlikte Bakanlık bünyesinde oluşturulan Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından sürdürülmektedir. 639 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye istinaden çıkartılan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Merkez Teşkilatı Görev Yönergesine göre, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan ilgili Daire Başkanlıkları ile birlikte Teşkilatlanma Daire Başkanlığı, ülkedeki üretici örgütlenmesi ile ilgili sorumlulukları yerine getirmesi ile ilgili aşağıda belirtilen görevleri üstlenmiştir:

- Çiftçilerin örgütlenmesini sağlamak,
- Örgütlenmiş çiftçileri desteklemek ve denetlemek,
- Örgütlerin kurumsal kapasitelerin güçlendirmek
- Örgütleri, kırsal kalkınmanın itici gücü haline getirmek
- Uluslararası çiftçi organizasyonlarıyla işbirliği yapmak
- AB’ne uyumu ile ilgili sorumlulukları yerine getirmek.

Bu görevleri yerine getirmek üzere, Teşkilatlanma Daire Başkanlığı tarafından çeşitli faaliyetler sürdürülmektedir. Özellikle uluslararası kuruluşlar ve AB ile işbirliği yaparak ve ortak fon kaynakları kullanarak ülkede üretici örgütlerinin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar son zamanlarda hız kazanmıştır. Bu kapsamda tarımsal amaçlı üretici örgütlerinin Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları sürdürülmektedir. Türkiye'nin ileride bir tarihte Avrupa Birliği'ne tam üye olduğunda, AB'nin ortak politikalarını uygulayabilmesi için ya da bu üyelik gerçekleşmese bile ülkedeki örgütleri AB'deki emsalleri kadar güçlendirilmesi açısından, mevcut üretici örgütlerinin AB'deki emsalleri düzeyine getirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar ile ülkedeki tarım üreticisinin piyasa şartlarının muhtemel olumsuz etkilerinden korumak amacıyla üretici örgütlerinin rekabet gücünün arttırılması, kendi üretici örgütleri üzerinden kendi gelir ve yaşam düzeyini arttıracakları faaliyetlere aktif katılımları amaçlanmaktadır. Bu kapsamda örgütlere yönelik destekleme yaklaşımı da değişmektedir. Ortaklarının gelir ve yaşam kalitesinin yükselmesine en fazla katkıyı yapan üretici örgütleri için özel destekleme sistemlerin geliştirilmesi planlanmaktadır.

Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde bir aday ülke olarak, Türkiye aşağıda belirtilen bir takım sorumlulukları yerine getirmek durumundadır.

- Temel Avrupa Birliği anlaşmasında ve uygulamada olan ilgili mevzuatta (tüzük, karar, yönerge vs.) yer alan kurallar doğrultusunda, milli mevzuatta düzenlemeler yapılması
- Katılım öncesinde, mevzuatta yer alan hükümlerin uygulanmasına yönelik idari ve teknik yapının ve uygulama mekanizmalarının oluşturulması
- Uygulama konusunda deneyim kazanılması

Ancak bazı alanlarda mevzuatın uygulanması aday ülkeye önemli sıkıntılar ve mali yükler getirebilmektedir. Bu aşamada aday ülke tarafından bir geçiş süresi ya da istisna (derogasyon) istenebilmektedir. Üzerinde anlaşma sağlanan hususlarda, ilgili müzakere başlığı geçici olarak kapatılmakta ve ilgili konu başlıklarına gerek duyulduğunda geri dönülebilmektedir. Müzakerelerde derogasyonların belirlenmesinin yanı

sıra, aday ülkenin Topluluk bütçesine katkısı, AB politikalarına katılım şekilleri vb. diğer konular da ele alınmaktadır. Aday ülkelerdeki mevzuatın Avrupa Birliği mevzuatına uygun hale getirilmesi, uygulanması ve yürürlüğe konulmasına odaklanan iki taraflı işbirliği projeleri yürütülmekte ve Avrupa Birliği tarafından aday ülkelere verilen fonlardan faydalanılmaktadır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Aracı (Instrument Pre-Accession - IPA-1) kapsamında Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından bir eşleştirme projesi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra tarımda bütün sektörlerle yaygınlaştırılması planlanan projede pilot sektör olarak su ürünleri seçilmiştir. Proje ile Ortak Piyasa Düzeninin Türkiye’de etkin bir şekilde uygulanabilmesi için yasal ve kurumsal bir çerçeve hazırlanarak hem bakanlık bünyesinde hem üretici örgütleri arasında kurumsal kapasitenin en üst seviye çıkartılması hedeflenmiştir.

AB ile müzakerelerin yoğun bir sürece girdiği son 10 yıldır, Türkiye’nin uyguladığı tarımsal destekleme politikasının AB’nin Ortak Tarım Politikası ile uyumlu değildir. Bu konuda AB’nin Türkiye ile ilgili 2014 İlerleme Raporu’nda “Üreticilere verilen doğrudan destekler konusunda, Türkiye kendi tarımsal destekleme politikasını Ortak Tarım Politikası (OTP) ile uyumlaştırmak üzere bir strateji hazırlama yönünde ilave bir adım atmamıştır” şeklinde bir vurgu yapılmaktadır. Buna karşın aynı Raporda uzun yıllardan sonra 13. Fasil ile ilgili kısımda bu projeye yer verilerek yapısal eylemler, piyasa politikaları ve devlet yardımları konularında önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa Birliği’ne tam üye olalım ya da olmayalım; uyum çalışmalarını tamamlayarak, bizim balıkçılarımızın Avrupa’daki emsalleri ile rekabet edebilmesi için öncelikle örgütlenmesi ve örgütlü güçlerini iyi kullanması gerekmektedir. Artık Türkiye’deki üretici örgütlerinin de Avrupa Birliği’ndeki emsalleri gibi sektörde etkinliğinin artması gerekmektedir. Bu kapsamda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın tarımsal amaçlı üretici örgütlerinden genel olarak üstlenmelerini beklediği görevler bulunmaktadır:

1. Üyeleri tarafından üretilen ürünlerin piyasaya satışını - arzını düzenlemek

2. Üretimi, talebe bağılı olarak, kalite, standart ve miktar açısından planlamak
3. Piyasada fiyat istikrarını sağlayıcı müdahalelerde bulunmak.
4. Destekleme, depolama, girdi gibi yardımlarını dağıtmak.
5. Üyeleri ve üretimlerini kayıt altına almak.
6. Faaliyetlerinde çevreyi koruyucu tekniklerin uygulanmasını sağlamak.

Bu görevleri üstlenebilen üretici örgütleri, gelecek açısından kendi ayakları üzerinde durabilen ve ortaklarına büyük faydalar sağlayan başarılı birer işletme olacaklardır.

Sonuç:

Dünyanın önde gelen kurumları ve gelişmiş ülkelerin hükümetleri gittikçe artan açlık, enerji, çevre ve refah dağılımındaki denge ile ilgili küresel sorunlar için önerdikleri çözüm yolları içinde en önemlisi kooperatifçiliktir. Bu durum tarım sektöründe daha da öne çıkmaktadır.

Dünyanın gıda temininde her şartta üretime devam eden küçük işletmelere sahip aile çiftçileri serbest piyasa ekonomisinin ağır piyasa şartlarına karşı tek başlarına mevcudiyetlerini korumakta zorlanmaktadır. Gıda ihtiyacının sadece kar amacı güden birkaç firma tarafından karşılanması hiçbir ülke ya da hükümet tarafından kabul edilebilecek bir zafiyet değildir. Küçük çiftçinin hayatta kalabilmesinin tek yolu, girdi, finansman, teknoloji temin ederek ürününü hak ettiği fiyattan satabilme gücüne ulaşabilmesidir. Yani piyasada rekabet gücüne sahip olabilmelidir. Tek başlarına zayıf olan çiftçi aileleri bunu ancak güç birliği yaparak başarabilirler. Kooperatifler sürdürülebilir bir güç birliğinin bilinen en ideal şeklidir.

Küçük tarım işletmelerinin, kooperatifler altında bir araya gelerek birlikte hareket etmeleri, onlara piyasada sürdürülebilir, uzun soluklu bir güç

verecektir. Bu sayede gıda zinciri yönetiminde etkin bir rol üstlenmelerini, ürettikleri ürünün katma değerini arttırıcı tedbirler almalarını ve piyasada ciddi bir rekabet gücüne sahip olmalarını sağlayacak bir kurumsal kapasite oluşturulabilecektir. Kooperatifleşerek güçlerini birleştiren küçük çiftçiler, gelirlerini arttırmaya imkan tanıyacak fırsatları oluşturma yollarını hep birlikte bulacaklardır. Bu sayede üretimini planlayarak, ürünü sözleşmeli bir şekilde pazarlayarak ve ürüne katma değer katarak çiftçi gelirini arttırabilecek rekabet gücüne ulaşacak, kendi ayakları üzerinde durabileceği kabiliyete gelecektir. Küreselleşmenin yarattığı baskıdan korunabilmenin en ideal yolu, kooperatifler konusunda toplumda farkındalığın arttırılmasıdır.

Kooperatifçilik açısından konuya ister AB, ister BM tarafından bakın tek bir doğruya ulaşılmaktadır. İyi yönetilen, başarılı çalışmalar yaparak halkın desteğini kazanan kooperatifler, bulundukları çevreye hizmetlerinin yanı sıra birçok sosyal-kültürel etkinlikler de getirmekte ve ülke kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasına yardımcı olmaktadır.

Bir ülkenin tam bağımsızlığı açısından silahtan daha önemli hale gelen Gıda Güvencesini sağlamak ve Güvenilir Gıda temin etmek için tarımın önemli hale geldiği günümüzde, Türkiye büyük bir avantaja sahiptir. Türkiye’de, iklimi ve 24,5 milyon hektar tarıma uygun işlenebilir arazi varlığı ile Dünyada tarımsal üretimde 12.ci, AB ise 1.nci sırada yer almaktadır. Tarımsal ekonomi büyüklüğü bakımından ise Dünya’da 7.nci büyüklüktedir. Bu durumu muhafaza etmek ve daha ileri seviyelere çıkartmakla sorumluyuz. Fakat önümüzde bizleri bekleyen ciddi sorunlar bulunuyor. Dünyada toprak rezervi kalmayan 19 ülkeden biri olan Türkiye’de nüfus artışı, çarpık sanayileşme, plansız kentleşme, küresel iklim değişiklikleri Türkiye’de toprak, su ve orman gibi doğal kaynaklarımızı her geçen gün daha fazla tehdit etmeye devam etmektedir. Diğer yandan ise, küresel krizlerin olumsuz etkileri tarımda bir yandan dış pazarı küçültürken, diğer yandan girdi maliyetlerini arttırmaktadır. Bunlar dikkate alındığı zaman, 2 milyondan fazla işletme sayısı ile Türkiye’de tarımında aile tarım işletmelerinin önemi daha ön plana çıkmaktadır. Bunların ayakta kalmalarının, nesilden nesile mevcudiyetlerinin sürdürülebilmesinin sağlanması gerekmektedir. Tarımda dünya çapında bir potansiyele sahip olan Türkiye’nin, aynı başarıyı rekabet alanında da gösterebilmesi kooperatiflerin ülke tarımına

sağlayacakları katkı oranında olacaktır. Bu nedenle daha güçlü bir Türkiye'nin yolu daha kooperatiflerden geçmektedir.

Türkiye'deki tarım üreticisini piyasa şartlarının muhtemel olumsuz etkilerinden korumak ve piyasada rekabet gücü kazandırabilmek amacıyla, çiftçilerin, kendi üretici örgütleri üzerinden kendi gelir ve yaşam düzeyini artıracakları faaliyetlere aktif katılımları sağlanmalıdır. AB'deki Üretim ve Pazarlama Planları benzeri uygulamalar ile üreticinin kendi gelirlerini artıracak somut projeler üretebilecek seviye ulaşmaları, piyasa ve değer zincirine aktif katılımları için fırsat yaratılabilir. Bu kapsamda köy ve havza bazlı kalkınma ve yatırım planları çerçevesinde üretici örgütlerinin anlaşmalı üretim, çatı marka, franchaising vb iş modelleri oluşturarak sektördeki şirketlerle stratejik ortaklıklar kurması ve ulusal ve uluslararası pazarlara açılması yönünde girişimlerde bulunması aslında hiç de zor olmayan hedeflerdir. Burada devlete düşen görev, ortaklarının gelir ve yaşam kalitesinin yükselmesine en fazla katkıyı yapan üretici örgütleri için daha iyi imkanlar sağlayacak özel destekleme sistemlerin geliştirmektir.

Büyük Önder Atatürk'ün örgütlenme ile ilgili "Muhakkak birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zeka ve maharetleri birleştirmektir." sözü hepimiz için yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA:

1. Anonim. 2005. II. Tarım Şurası Sonuç Belgesi, X: Komisyon Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme Raporu. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Ankara.
2. Anonim. 2009. Başarıya Giden Yollar - Tarımsal Üretim ve Gıda Güvenliğinde Başarı Öyküleri” Raporu. BM FAO
3. Anonim. 2011. Tarımsal Politika Reformlarının Değerlendirilmesi Türkiye Raporu, OECD
4. Anonim. 2013a. AB Resmi Gazetesi. 20 Aralık 2013 tarih ve 1308 sayılı Ortak Piyasa Düzenleri Tüzüğü
5. Anonim. 2013b. AB Resmi Gazetesi. 28 Aralık 2013 tarih ve 1379 sayılı Ortak Piyasa Düzenleri Tüzüğü
6. Anonim. 2013c. AB Resmi Gazetesi. 28 Aralık 2013 tarih ve 1380 sayılı Ortak Balıkçılık Politikası Tüzüğü
7. Anonim. 2015. “2014-2015 Küresel Rekabet Gücü Raporu”, Dünya Ekonomik Forumu
8. ALBAYRAK, Mevhibe, EKMEN, Erhan ve ark. 2015. “Değişen Küresel Stratejiler Çerçevesinde Türkiye’deki Tarımsal Pazarlama Sisteminin Değerlendirilmesi”, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası VII: Teknik Kongresi, Ankara.
9. BOURZOUKOS, K. 2003. Zeytinyağı Üretici Organizasyonları (Olive Oil Producer Organizations). TAIEX Semineri, ABGS, Ankara.
10. CÖMERT, N. 2014. “Sürdürülebilir Tarım İçin Bir Model : Aile Çiftçiliği ”, Köykoop Haber ,Sayı :27, s.14, Yıl: 3, Şubat 2014.a.
11. CÖMERT, N. 2014. “Sürdürülebilir Tarım İçin Bir Model : Aile Çiftçiliği ”, Köykoop Haber ,Sayı :30, s.14, Yıl: 3, Nisan 2014.b.
12. CÖMERT, N. 2015. “Sürdürülebilirlik : Kooperatif Modelinin Dahil Olduğu” Köykoop Haber ,Sayı :40, s.15, Yıl: 4, Mart 2015.
13. DELİGÖZ, Muzaffer. 2011. Kooperatiflerin Denetimi. www.deligoz.com.tr
14. DURSUN, Fersan. EKMEN, Erhan. 2014. “Üretici Örgütlerinin Dünyadaki ve Türkiye’deki Önemi” TZOB Çiftçi ve Köy Mayıs 2014.
15. EKMEN, Erhan. Avrupa Birliği Ortak Piyasa Mekanizmasının Uygulanmasında Çiftçi Örgütlerinin Rolü Ve Türkiye için öneriler konulu Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. 2006.
16. EKMEN, Erhan 2011. XX: "DTÖ, AB Çerçevesinde Dünya Tarım Piyasalarında Örgütlenme ve Türkiye’de İçin Öneriler”, Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi'

17. EKMEN, Erhan 2013. "AB'nde Üretici Örgütleri ve Uyum İçin Öneriler" Uzman Gözüyle GTHB, DİABGM Yayını.No:9
18. ERAKTAN, Gülcan. 2004 Avrupa Birliği'nde Üretici Örgütleri. Türkiye Ziraatçılar Derneği, 4. Ulusal Tarım Kongresi, Ankara.
19. İNAN, Hakkı. ve Arkadaşları. 2005. Tarımda Örgütlenme. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, VI. Tarım Teknik Kongresi, Tarım Haftası Sempozyum Bildirileri, Ankara.
20. Lambrechts, G. 2003. Ortak Piyasa Düzeni İle Geleceğe (With the CMO to the Future) TAİEX Semineri, ABGS, Ankara
21. TURAN, Ahmet. 2001. Türkiye'de Çiftçi Örgütlenmesi. Tarım ve Kredi Kooperatifleri Merkez .Birliği. Ekin Dergisi
22. TÜRKER, Metin. 2012. Türkiye'de Sulama Kooperatifleri ve Türk Tarımına Etkileri. Sulama ve Örgütlenme Sempozyumu. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
23. TÜRKER, Metin. EKMEN, Erhan 2012. Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerde GTHB Hizmetleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Karınca Dergisi, Sayı: 906
24. www.copa-cogeca.be.2015 COPA- COGECA
25. www.tarim.gov.tr.2015 GTHB
26. www.trgm.gov.tr.2015 GTHB-TRGM-Teşkilatlanma Dairesi verileri
27. www.gtb.gov.tr.2015 GTB-Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü verileri
28. www.tzob.org.tr.2015 Türkiye Ziraat Odaları Birliği
29. www.adminkopkur.org.tr.2015 Türk Kooperatifçilik Kurumu
30. www.Turkiyemillikoop.org.tr. 2015 Türkiye Milli Kooperatifler Birliği
31. www.fao.org/food 2012 BM Gıda ve Tarım Teşkilatı
32. coopsyear@un.org. 2012 BM Kooperatifler Yılı Resmi Sitesi
33. iffy@un.org.2014 BM Aile Çiftçiliği Yılı Resmi Sitesi
34. www.un.org. 2015 BM Resmi Sitesi

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'na Genel Bir Bakış

Yrd.Doç.Dr.Ertuğrul GÜREŞÇİ

Ahi Evran Üniversitesi

İ.İ.B.F. Kırşehir

ÖZET

Değişen ve gelişen dünyada, kooperatifçiliğin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu önem, gerek Birleşmiş Milletler (BM) gerek Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve gerekse Avrupa Birliği (AB) nezdinde yer yer çeşitli vesilelerle gündeme getirilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'nin kooperatifçilik konusunda dünyadaki bu gelişmeler doğrultusunda hazırlanmış olduğu ve 2012-2016 yıllarını kapsayan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nı ile ilgili düşüncelerin genel olarak yansıtılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda söz konusu strateji ve eylem planının hareket noktası, kapsamı ve amaçları ayrı ayrı değerlendirilerek Türkiye'deki kooperatifçiliğin mevcut durumu ve geleceği ile ilgili tartışmalar karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, Kooperatif, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Türkiye.

A General View to Turkish Cooperative Strategy Paper and Action Plan

ABSTRACT

The cooperation has been raised in importance in the developing and changing world with every passing day. The important is made something a current issue with various causes in the United Nation (UN), International Labor Organization (ILO) and European Union (EU). In this study is aimed to reflection as general of thoughts about The Turkish Cooperative Strategy Paper and Action Plan that is coverage to 2012-2016 years and prepared in the direction of the developed on cooperation of Turkey. Accordingly, it is approached as comparatively to argue about the existing state and future of cooperation in Turkey by evaluating separately to aims, extent and starting point of the strategy and action plan.

Keywords: Cooperative Strategy Paper and Action Plan, Cooperative, United Union (UN), International Labor Organization (ILO), Turkey.

GİRİŞ

Kooperatif, kavram olarak birlikte iş görmek veya işbirliği yapmak anlamında kullanılmaktadır. Belirli bir amaç için işbirliğini karın önüne çıkartan kooperatifler tüm dünyada özellikle gelişmiş ülkelerde gerek toplum gerekse devlet tarafından desteklenmektedir (Koç, 2001).

İnsanoğlu özellikle tarım toplumuna geçtikten sonra yerleşik hayatında gerekliliğini yerine getirmeye çalışmıştır. Bu gereklilik birlikte yaşam ve bunun için birlikte bir şeyler yapabilmek olarak ifade edilebilmektedir. Bunun için tarihin çeşitli dönemlerinde insanlar kooperatif benzeri birliktelikleri kurmuş ve geliştirmişlerdir. Ancak günümüzdeki modern kooperatifçiliğin temeli Sanayi Devrimi sonrası değişen ekonomik ve toplumsal yapıya dayanmaktadır (Özdemir vd., 2011).

Sanayi Devrimi ile birlikte feodal yapıya meydan okuyan küçük üreticiler veya emekçiler çeşitli şekillerde bir araya gemlilerdir. 1816 yılında İngiltere’de Robet Owen’in başlattığı kooperatif düşüncesi günümüz modern kooperatifçiliğinin de temelini oluşturmaktadır. Benzer gelişmeler sonraki yıllarda da başta Fransa ve Almanya olmak üzere batılı ülkelerde de kendisini göstermiştir (Güreşçi, 2014).

Türkiye’de kooperatifçiliğin elişimi Cumhuriyet öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenmektedir. Ahilik kültürünü Anadolu Coğrafyası’na taşıyan Türk Milleti kooperatif tipi örgütlenme biçimlerine karşı oldukça yakın bir tutum sergilemiştir. Kendi varlığında İmece benzeri yardımlaşma örnekleri olan Türk milleti kısa sürede kooperatifçilik düşüncesini benimsemiştir (Bilgin, 2008, Kocabağ, 2011).

Ülkemizde ilk kooperatifleşme hareketinin Mithat Paşa tarafından başlatılan ‘*Memleket Sandıkları*’ olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu sandıklar sonraki yıllarda ‘*Menafi Sandıkları*’na dönüşmüş ve günümüz modern kooperatifçiliğin de bir nevi temelini oluşturtmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra er alanda başlatılan yenilik hareketi kooperatifçilik alanında da kendisini göstermiştir. 1924 yılında çıkartılan 498 Sayılı ‘İtibari Zirai Birlikler Yasası’ kooperatifçiliği ülkemizde yasal bir zemine taşımıştır. Sonraki yıllarda çıkartılan yasalar ve 1925 yılında İstanbul’da ‘*Ayakkabıcılar Küçük Sanat Kooperatifi*’ ile devam eden kooperatifçilik hareketi aha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

1961 Anayasası'nın 51 ve 52. Maddeleri kooperatiflerin devlet tarafından desteklenmesi gerekliliğine vurgu yapmış benzer ifadeler 1982 Anayasası'nın 171. Maddesi'nde de vurgulanmıştır. Günümüzde Türk Kooperatifçiliği'nin yasal çerçevesi ise büyük ölçüde 1969 yılında yürürlüğe giren 1163 Sayılı '*Kooperatifler Yasası*' oluşturmaktadır. Benzer şekilde Tarım Satış Kooperatifleri ve Tarım Kredi Kooperatifleri ile ilgili de yasal çerçeve oluşturulmuştur (Güreşçi, 2014).

Dünyada son yıllarda hızlı bir değişim ve gelişme yaşanmaktadır. Bu yaşananları devletlerin sorumluluklarını, görev ve yetkilerini yeniden tanımlamıştır. Bu gelişmeler dikkate alınarak, Birleşmiş Milletler (BM) 18 Aralık 2009 tarih ve 64/136 sayılı kararı ile 2012 yılını '*Uluslararası Kooperatifler Yılı*' olarak ilan etmiştir. Böylece kooperatifler hakkında farkındalık oluşturulması hedeflenmiş ve ekonomik ve sosyal kalkınmada kooperatiflerin rolünün arttırılmasını hedeflemiştir. Türkiye'de bu gelişmeler doğrultusunda yeni bir planlama sürecini başlatmış ve 2012-2016 yıllarını kapsayan '*Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı*'nı hazırlamış ve uygulamaya koymuştur. Bu doğrultuda bu çalışmada Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nın ortaya çıkışı, amaçları ve sonuçları ile birlikte genel bir değerlendirilmesi amaçlanmıştır(<http://www.tekb.org.tr>, 2015).

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI'NIN GEREKÇELERİ

İnsanoğlunun birlikte yaşama ve yaşarken ortak sorumluluk bilinciyle davranması erdemli bir davranıştır. Kooperatifleşme, birlikte yaşayıp ortak sorumluluk alma ve sorunları ortak akıl ve işbirliği içinde halledilmesi noktasında oldukça önemlidir.

Dünya, Tarım Devrimi, Sanayi Devrimi, savaşlar, doğal afetler, ekonomik krizler ve sosyal olayları tarihin eskiçağlarından beri yaşamaktadır. Bu süreç içinde sorunların çözümünde çeşitli yöntemler veya girişimler denemiştir. Özellikle son yıllarda dünyada meydana gelen sosyo-ekonomik gelişmeler devletlerin rollerini de tartışılır hale getirmiştir. Bu doğrultuda; devletlerin rolü ekonomik ve sosyal hayatta azalmaya başlarken bu rolü üstlenebilecek yapılara ve örgütlere ihtiyaç duyulmuştur. Böyle bir ortamda, kooperatifler yeniden dünya

gündemine taşınmış ve ekonomik ve sosyal hayattaki rolleri yeniden tartışmaya açılmıştır.

Özelikle bu aşamada Birleşmiş Milletlerin yoksullukla mücadelede ve sürdürülebilir kalkınmada kooperatiflerin rolüne dikkat çekmiştir. Bu düşünceler çerçevesinde BM Genel Kurulu'nun 64. Dönem çalışmaları çerçevesinde 18 Aralık 2009 tarih ve 64/136 sayılı Kararı ile 2012 yılı 'Uluslararası Kooperatifler Yılı' ilan edilmiştir (<http://www.gtb.gov.tr>, 2015).

Birleşmiş Milletlerin 2012 yılını 'Uluslararası Kooperatifler Yılı' ilan etmesinin nedenleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

1. Kooperatifçilik konusunda farkındalık oluşturmak,
2. Kooperatiflerin kurulması ve güçlendirilmesini desteklemek,
3. Devletlerin kooperatiflerin kurulması ve gelişmesi yönünde istek oluşturmak,
4. Yoksullukla mücadelede rol oynamak,

Bu amaçlar doğrultusunda BM'in 2012 yılı için temel sloganı 'Kooperatif işletmeler daha iyi bir dünya kurar' olarak belirlenmiştir.

BM'in yanı sıra Uluslararası Çalışma Örgütü'nün de (ILO) 2002 yılından beri sürdürdüğü çalışmalar ile kooperatifçiliğin gelişmesini desteklemiş ve 'Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi' başlıklı 193 sayılı Tavsiye kararını kabul etmiştir. Benzer şekilde AB'nin kooperatifçiliğin geliştirilmesi yönündeki çalışmaları da dikkat çekmektedir.

Türkiye her geçen gün gelişen ve değişen yapısı ile bütün bunlardan geri kalamazdı. Dünya ile entegrasyonu her platformda sürdürmeye çalışan Türkiye BM, ILO ve tam üyeliğini hedeflediği AB'nin politikaları ve uygulamaları ile yakından ilgilenmektedir.

Türkiye bu gelişmelerden etkilenmiş ve kendi koşullarını da dikkate alarak kooperatifçiliğin ideal yönde geliştirilmesi hedefi çerçevesinde, kamunun ve diğer aktörlerin rolünün de tam olarak tanımlanması ve alınabilecek tedbirler için yeni bir planlama sürece girmiştir.

Türkiye bu strateji kapsamında Anayasanın 171. Maddesi, 9. ve 10. Kalkınma Planları çerçevesinde kooperatifçiliği en etkili kalkınma

araçlarından birisi olarak tanımlamıştır. *‘Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nın temel gerekçeleri özet olarak;*

1. BM, ILO ve AB politikaları ile uyumlu olmak,
2. Değişen ve gelişen ekonomik ve sosyal olaylara uyum sağlamak,
3. Ekonomik ve sosyal kalkınmada, devletin rolünü azaltarak, kooperatifleri etkin hale getirmek şeklinde sıralanabilmektedir.

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI’NIN İÇERİĞİ ve AMAÇLARI

‘Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nın hazırlanmasında ve içeriğinin tespitinde temel ilke katılımcılık olarak benimsenmiştir. Ortak akıl ve katılımcılık çerçevesinde söz konusu strateji ve planın paydaşları veya yürütücüleri başta Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (Sekretarya görevi) olmak üzere Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Alan Kooperatifleri Konfederasyonu Türkiye Temsilciliği olmuştur (<http://www.tekb.org.tr>, 2015).

Belgenin içeriğinin oluşturulmasında sürekli taraflar ile görüş alışverişi içerisinde olunmuş, açık ve şeffaf bir süreçte içerik hazırlanmıştır. Süreçte paydaşların yanı sıra sendikalar, üniversiteler ve diğer kuruluşlarında görüşleri alınmış ve genel içerik hazırlanmıştır.

Belgenin temel içeriği; durum tespiti, sorunları belirleme, sorunlarla mücadele teknikleri ve bu mücadelelerin kalıcılığı üzerinde durulmuştur. Böylece, BM, ILO ve AB dokümanları ile Türkiye’deki kooperatiflerin mevcut durumu ve sorunları da dikkate alınarak belgenin içeriği oluşturulmuştur.

‘Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nın içeriğinin tespitinde öncelikli olarak vizyon tespit edilmiş ve bu vizyon çerçevesinde genel amaçlar ve stratejik amaçlar oluşturulmuştur. Güvenilir, verimli, etkin ve sürdürülebilir ekonomik girişimler niteliğini kazanmış bir kooperatifçilik yapısına ulaşmak planın temel vizyonu olarak belirlenmiştir. Bu vizyon doğrultusunda planın genel amacı ise;

1. Kooperatifçiliğe aha elverişli bir ortam hazırlamak,
2. Toplumda olumlu bir kooperatifçilik imajı oluşturmak,

3. Sektöre güveni arttırmak,
4. Verimli ve etkin uygulamaları ortaya çıkarmak,
5. Sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak,
6. Kooperatiflerin ekonomik kalkınmaya ve gelirin daha adil paylaşımına olan katkılarını arttırmak olarak belirlenmiştir.

‘Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nın içeriği vizyon ve genel amaçlar ile şekleşen stratejik hedefleri de içermektedir. Bu hedefler ise ana başlıkları ile

1. Kamu teşkilatlanması ve kooperatiflere hizmet sunum biçimi yeniden yapılandırılması,
2. Eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi,
3. Örgütlenme kapasitesi ve kooperatifler arası işbirliği olanakların arttırılması
4. Sermaye yapısı ile kredi ve finansmana erişim imkânlarının güçlendirilmesi,
5. İç ve dış denetim sistemlerinin tümüyle revize edilmesi,
6. Kurumsal ve profesyonel yönetim kapasitesinin arttırılması,
7. Mevzuat altyapısı uluslararası esaslara ve ihtiyaçlara göre geliştirilmesi,

Özetlenecek olunursa, *‘Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nın içeriği, katılımcı, şeffaf ve akademik bir disiplin çerçevesinde oluşturulmuştur. Paydaşların sürekli olarak fikir beyan ettiği, uluslararası gelişmelere uygun bir içerik hazırlanmış ve şekil yönünden vizyon, amaç ve stratejik hedefler doğrultusunda oluşturulmuştur.*

SONUÇ ve TARTIŞMA

Kooperatifçiliğin öneminin uluslararası örgütlerce teyit edilmesi, bu konuda kararlar alınması oldukça önemli bir gelişmedir. Özellikle dünyadaki ekonomik ve sosyal gelişmeler doğrultusunda devletin rolünün azaltılması ve doğacak boşluğun işbirliği ve yardımlaşma anlayışı içinde kooperatifleşme ile doldurulmaya çalışılması olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Her şeyden önce kooperatifleşme konusunda farkındalığın arttırılması başlı başına bir ilerleme olarak değerlendirilebilmektedir.

Türkiye'nin uluslararası örgütlerin kararlarını takip etmesi ve o kararlara uyum içinde hareket etmesi her şeyden öncesi ülkemizin küresel dünyanın bir parçası olduğunu göstermektedir. Dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmesi ve özellikle kooperatifçilik gibi kendi kültürüne ve yaşam tarzına uygun hareket Türkiye için beklenen bir gelişmedir. Bu konuda sadece takip eden bir ülke değil aynı zamanda Ahlik, imece ve karşılıklı yardımlaşma ülküsünü asırlarca bünyesinde taşıyan ülkemizin bu hareketin takipçisi değil öncüsü olması gerekmektedir.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nın hazırlanışı, koordinasyonu, içeriği ve hedeflerinin yerinde olduğunu söylemek gerekmektedir. Ancak bu eylem planının tam ve uygulanabilir olması için Türkiye'de kooperatifçilik konusunda iki önemli adımın atılması ya da geliştirilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki; Türkiye'de kooperatifçilik konusunda ciddi bir saha çalışması yapılarak sahada kooperatiflerin sorunları ile yüzleşmelidir. Böylece hazırlanan raporlarla değil birebir vatandaşın kooperatife bakış açısı, sorunları ve onların ağzından çözüm önerileri dinlenmeli ve bu doğrultuda eylem planına katkı sunulmalıdır. Bunların kısmen ya da eksik yapılması söz konusu bu eylem planının başarısını etkileyebilecektir. Diğer ikinci bir konu ise, kooperatifçilik konusundaki yasal boşluk ve eksiklerin giderilmesi öngörülmelidir. Özellikle 1163 sayılı Kooperatifler yasası tamamen yürürlükten kalkmalı ve diğer kooperatiflerle ilgili yasalar da dikkate alarak yeni, kapsayıcı, bütünleştirici ve dünyadaki kooperatifçilik konusundaki gelişmelere uygun yeni bir yasal düzenleme yapılmalıdır. Özellikle kooperatiflerin günlük siyasi çıkar ve beklentilere alet edilmemesi konusunda asgari özen ve önemin verilmesi de gerekmektedir.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nın başarılı olması için her şeyden önce uygulanabilir veya uygulanması gerekmektedir. Yani kâğıt üzerindeki bütün öngörülerin uygulama aşamasına geçmesi gerekmektedir. Böylece somut uygulamalar ile bu planın somut sonuçları daha iyi algılanabilmekte ve sahiplenilebilmektedir. Günümüzde söz konusu bu eylem planının uygulama aşamaları tekrar takibe altına alınmalı ve arar ara değerlendirme ve raporlar hazırlanıp derhal eksikler giderilmelidir. Örneğin üniversitelerdeki İktisadi ve İdari Bilimler

fakültelerinin işletme bölümlerinde kooperatifçilik ana bilim dallarının yeterince oluşturulamaması ve kooperatifçilik derslerinin müfredatlara girememesi bile başlı başına bir eksikliği göstermektedir.

Bu çalışmada sonuç olarak Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nın genel olarak olumlu değerlendirildiği ancak uyulama aşamasında daha çok çabanın ön plana çıkartılması bir gerçek olarak ortaya konulmuştur.

Kaynakça

Bilgin, Necdet; Taniyıcı, Şaban (2008). *‘Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi’*, **KMU İ.İ.B.F.**, Sayı :15, 136-159.

Güreşçi, Ertuğrul (2014). *‘Tarımda Kooperatifçiliğin Önemi ve Türkiye’deki Durum’*, Kooperatif Postası Karınca Dergisi, Sayı: 933, 8-12.

[http://www.gtb.gov.tr/data/51c7eb1d487c8e0a98f15f9b/t%C3%BCrkiye%20kooperatif%C3%A7ilik%20stratejisi%20ve%20eylem%20plan%C4%B1%20\(2012-2016\).pdf](http://www.gtb.gov.tr/data/51c7eb1d487c8e0a98f15f9b/t%C3%BCrkiye%20kooperatif%C3%A7ilik%20stratejisi%20ve%20eylem%20plan%C4%B1%20(2012-2016).pdf) (19.02.2015)

<http://www.tekb.org.tr/?p=list&lst=25&d=388> (20.01.2015).

Kocabağ , Özlem Yıldırım (2011). *‘Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu’*, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi.

Koç, Hakan. (2001). *‘Kooperatifçilik Bilgileri’*, Nobel Yayın Dağıtım, 187s, İstanbul.

Özdemir, G; Keskin, H; Özüdoğru, H. (2011). *‘Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Tarımsal Kooperatiflerin Önemi’*, **Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 8(1), 101-113.

Türkiye’deki Konut Yapı Kooperatifi İstatistiklerinin Zaman Serileri Analizi İle İncelenmesi

FATİH ÇEMREK¹

Özet

Uluslararası Kooperatifler Birliği’ne göre kooperatif, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilat olarak tanımlanmaktadır.

*Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren 84232 kooperatif içinde yaklaşık %67,3’lük bir paya sahip olan ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren konut yapı kooperatifleri (54996 adet) incelenmiştir. 1980-2013 yılları arasındaki yapı ruhsatı istatistikleri kullanılarak, **Konut Yapı Kooperatifi Sayısı ve Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü (m2)** için Box-Jenkins Tekniği uygulanmıştır. **Konut Yapı Kooperatifi Sayısı** zaman serisi için uygun model ARIMA (1,1,0) olduğu ve **Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü (m2)** zaman serisi için ARIMA (1,0,0) modelinin uygun olduğu belirlenmiştir. Daha sonra bu seriler için 2014-2018 yıllarına ilişkin öngörüler yapılmıştır. Söz konusu veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet sitesinden elde edilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: Kooperatifler, Konut Yapı Kooperatifleri, Yapı Ruhsatı İstatistikleri, Zaman Serileri Analizi, ARIMA Modelleri

INVESTIGATION of HOUSING COOPERATIVES STATISTICS in TURKEY BY TIME SERIES ANALYSIS

Abstract

According to International a Co-operative Alliance (ICA), co-operatives is an autonomous association of persons united voluntarily to meet their common economic, social, and cultural needs and aspirations through a jointly owned and democratically-controlled enterprise.

In this study, housing co-operatives operating in Turkey (54996) - with a share of (67.3 %) about total 84232 cooperatives, and under the control of the Ministry of Environment and Urbanization - are examined. Using the building permit statistics for the years 1980 to 2013, Box-Jenkins technique has been applied for Housing Cooperative Number and Housing Cooperative Area (m2) time series. The appropriate model for Housing Cooperative Number time series is ARIMA (1,1,0), and ARIMA (1,0,0) model is determined to be appropriate for Housing

1 Yrd.Doç.Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü Meşelik Kampüsü F1 Blok 26480 Odunpazarı/Eskişehir. e-posta adresi: fcemrek@ogu.edu.tr

Cooperative Area (m2) for time series. Then forecasts have been done for these series for the years 2014 to 2018. These data are obtained from the Turkey Statistical Institute (TSI) website.

Key words: Cooperatives, Housing Cooperatives, Construction Permits Statistics, Time Series Analysis, ARIMA Models.

1.GİRİŞ

Kooperatifler ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattırlar. (Uluslararası Kooperatifler Birliği).

Kooperatif kelimesinin kökeni Latince “Cooperatio” dur ve işbirliği yapmayı tanımlar. Ekonomik olarak ise kooperatif, dağılımdan zarar görenlerin, bu zararı ortadan kaldırmak ve dağılımda bir denge yaratmak amacıyla, kendi istekleri üzerine birleşip meydana getirdikleri kolektif bir işletmedir.” (Güney, 2009:404)

Diğer bir tanıma göre kooperatif, bireylerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri veya işbirliği yapılması halinde karşılıklı olarak yarar sağlanacak işlerde, ekonomik güçlerin birleştirilmesiyle kurulan bir işletmedir. Kooperatifler kar amacı gütmeyen ve bazı ilke ve değerler ile hareket etmektedirler (Turan vd. 2012:3; Yüksel,2006:6).

Dünyada ilk kooperatif, İngiltere’de 28 dokuma işçisi ile 1844 yılında kurulmuştur. Ülkemizde ise, ilk kooperatifçilik uygulaması 1863 yılında devlet eliyle kurulan “memleket sandıkları” ile başladığı kabul edilmektedir. Ancak, kooperatifçiliğimizde ilk esaslı gelişme Cumhuriyet dönemine rastlamaktadır (<http://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkında/turkiyede-kooperatifçilik>).

İlk olarak, tarımsal alanlarda ortaya çıkan ve uzun yıllar boyunca tarımsal alanda yoğun şekilde çalışan kooperatifçilik, daha sonra, ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişimler ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar sebebiyle, başta konut/işyeri inşaatı olmak üzere taşımacılık, tüketim, kredi-kefalet gibi alanlara da yayılmıştır (Kocabaş, 2011: 39-42).

Dünya genelinde, Birleşmiş Milletler’in yaptığı çalışmaya göre 750.000’den fazla kooperatif ve bir milyardan fazla kooperatif ortağı bulunmaktadır. Avrupa Birliği içerisinde ise yaklaşık 163 milyon kooperatif ortağı ile 250.000 civarında kooperatif bulunmakta ve bu kooperatifler aracılığıyla 5,4 milyon kişiye iş imkânı sağlanmaktadır.

ICA Kürsel-300 raporuna göre 2008 yılında kooperatiflerin toplam ciroları **1,6 trilyon Dolar**'a ulaştığı ve 300 kooperatifin ciro toplamı, dünyanın 9. büyük ekonomisinin gayrisafi yurtiçi milli hasıla rakamına eşit olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, The World Co-operative Monitor. 2014'e göre, 65 ülkeden 1926 kooperatiftan toplanan veriler cironun 2012 yılında toplam 2,6231 trilyon dolara ulaştığı ifade edilmektedir (<http://www.euricse.eu/en/node/2576>).

Günümüzde ülkemizde Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB)'nin görev ve sorumluluk alanında faaliyet gösteren 26 ayrı türde 84.232 kooperatif ve 8.109.225 ortağı vardır. Bakanlıklara kooperatiflerin ve üye sayılarının dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye'deki Kooperatiflerin Bakanlıklara Göre Dağılımı

Bakanlık adı	Kooperatif		Birlik		Merkez birliği	
	Sayı	Üye sayısı	Sayı	Ortak kop.sayısı	Sayı	Ortak B.sayısı
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB)	13384	2003037	122	2608	3	56
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB)	12990	3890478	126	7672	7	115
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB)	57858	2215710	350	10783	3	62
<i>Toplam</i>	<i>84232</i>	<i>8109225</i>	<i>508</i>	<i>21063</i>	<i>13</i>	<i>233</i>

Kaynak: <http://koopkur.org.tr/istatistikler/>

Katma değer ve sağladığı istihdam nedeniyle ekonomik büyüme anlamında önemli bir rolü olan sektörlerin başında inşaat sektörü gelmektedir. Türkiye'de 2001-2014 yılları arasında inşaat sektörünün GSYİH içindeki payı ortalama % 5,8 kadardır (Ertem ve Yılmaz, 2014). İnşaat sektöründe de konut yapı kooperatifleri aktif rol üstlenmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren konut yapı kooperatifleri özellikle 1980'lerde halkın konut edinme ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuşlardır.

İnşaat sektöründeki konut yapı kooperatiflerinin öneminden hareketle, bu çalışmada Box-Jenkins yöntemi ile konut yapı kooperatifi sayısı ve konut yapı kooperatifleri tarafından tamamlanan konutların yüzölçümü zaman serileri için öngörü yapılması amaçlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Box-Jenkins yöntemi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise analizden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

2. Box – Jenkins Yöntemi

Box-Jenkins yöntemi, tek değişkenli zaman serilerinin ileriye dönük tahmininde kullanılan yöntemlerden biridir. Kısa dönem tahmin yöntemlerinin bu yeni ve başarılı yöntemi, eşit zaman aralıkları ile elde edilen gözlem değerlerinden meydana gelen kesikli ve durağan zaman serilerinin ileriye dönük tahmin modellerinin kurulmasında ve tahminlerin yapılmasında sistemli yaklaşım göstermektedir (Özmen, 1986: 17-18). Box-Jenkins yöntemi, incelenen zaman serisinin özelliklerine göre belirlenen uygun modeller arasından en uygun olanını seçer ve modeli tahmin etme işlemi gerçekleştirir. Bu tür zaman serisi modellerinde seri kendi gecikmeli değerleri ve hata teriminin gecikmeli değerleriyle açıklanmaktadır. (Göktaş, 2005: 92).

Box-Jenkins yaklaşımının esasını cimrilik (tutumluluk) prensibi oluşturmaktadır. Bu prensip, zaman serisini oluşturan verilerin özelliklerini açıklayan en uygun (en az sayıda parametre veya serbestlik derecesini dikkate alan) model kurmayı ifade eder. Modele eklenen her katsayı modelin verilere uygunluğunu artırır ve aynı zamanda serbestlik derecesini azaltabileceğine dikkat edilmelidir. Box ve Jenkins' e göre tahmin açısından cimri modeller aşırı parametrelili modellere nazaran daha iyidir. Bir başka ifade ile cimri bir modelin verilere uyumu gereksiz herhangi bir katsayının eklenmesinden daha iyidir. Yöntemin amacı, doğru veri üretme sürecine yaklaşımdır (Montgomery et al. 2007; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2005: 164).

Durağan bir zaman serisi, göz önünde bulundurulacak süreci içerisinde, serinin ortalamasının ve varyansının sabit olması yani zaman ekseninde kaymalar yaşandıkça değişkenlik göstermemesidir. Ayrıca gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin birlikte değişimlerinin (kovaryanslarının) zamana değil değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olması da gerekir.

Bir zaman serisinin durağan olmaması (trend) içermesi anlamına gelmekte ve yapılan analizler, öngörüler yanıltıcı olabilmektedir. Bunun birlikte, zaman serilerinde ele alınan değişkenlerin durağan olmaması, değişkenleri stokastik bir sürece sahip olmaları başka bir ifadeyle, bileşik bir olasılık dağılımına sahip olmaları anlamına gelir ve bu bilindiği gibi normal dağılım varsayımında, öngörülerini imkânsız kılan bir durumdur (Şahbaz, 2007:9-10).

Box-Jenkins yöntemi fark alma yöntemini kullanarak seriyi durağanlaştırdıktan sonra, hareketli ortalamalar ve otoregresif süreci

birlikte kombine ederek, geleceğe yönelik sağlıklı öngörüler yapmayı mümkün kılan bir yöntemdir. (Yaffee and McGee, 1999, s:70)

Box-Jenkins yönteminin kullanılabilmesi için bir zaman serisinin ya durağan olması, ya da bir veya birkaç kez farkı alındığında durağanlaşması gerektirir. Durağanlık varsayımının yapılmasının nedeni şöyle açıklanabilir: (Gujarati, 2009: 738).

Box- Jenkins yaklaşımı, zaman serisi verilerinin analizinde en yaygın kullanılan yöntemlerden biridir. Box-Jenkins yöntemi durağan zaman serilerinin modellemesinde kullanılır. Zaman serisinin modelini kurmada ortaya çıkan problem, en uygun (p, d, q) değerlerinin seçimidir. Bir seride bu değerlerin bulunmasında Box- Jenkins yöntemi uygulanmaktadır.

Yöntem dört aşamadan oluşur:

1. Model Belirleme: Bu aşamada uygun (p, d, q) değerleri belirlenir. Bunun için serinin korelogramı çizilir. Serinin korelogramından MA(q), AR(p) veya ARMA(p,q) süreçlerinden hangisine uygun olduğu tespit edilir.

2. Modelin Tahmini: Birinci aşamadaki değerlendirmeler ışığında belirlenen geçici bir ARIMA modeli tahmin edilir.

3. Modelin Uygunluğunun Araştırılması: Tahmin edilen ARIMA modelinin incelenen seriye uygun olup olmadığı araştırılır. Hata terimleri beyaz gürültü (white noise) özelliğini gösteriyorsa (yani sabit bir ortalama ve varyansa sahipse) modelin uygunluğuna karar verilir. Bunun için regresyonun hata terimlerinin korelogramı incelenir. Ayrıca modelin uygunluğunun belirlenmesi için Ljung-Box veya Box-Pierce istatistikleri kullanılır.

4. Öngörü: Uygun olduğuna karar verilen ARIMA modeli ile zaman serisinin ileri dönemlerde alacağı değerler tahmin edilir (öngörü yapılır). Genel ARIMA (p, d, q) modelinin ifadesi ise şöyledir.

$$w_t = \phi_1 w_{t-1} + \phi_2 w_{t-2} + \dots + \theta w_{t-p} + a_t - \theta_1 a_{t-1} - \theta_2 a_{t-2} - \dots - \theta_q a_{t-q} \quad (1)$$

Δ : Fark alma operatörü , d : Fark alma derecesi

(w_t) : Farkı alınmış seridir

Eğer birinci farklar $(d = 1)$ seriyi durağan hale getiriyorsa fark operatörü Δ 'nın işleyişi

$$\Delta x_t = w_t = x_t - x_{t-1} \quad (2)$$

şeklinde gösterilir. Bu gösterim B operatörünü kullanarak

$$\Delta x_t = x_t - x_{t-1} = (1 - B)x_t \quad (3)$$

gibi yazılır. Eğer d'inci farklar seriyi durağan hale getiriyorsa Δ fark alma operatörünün işleyişi

$$\Delta^d x_t = w_t = (1 - B)^d x_t \quad (4)$$

gibi ifade edilir. Eğer fark alma işlemini kullanılmazsa ($d = 0$ olduğunda) model ARMA ($p, 0, q$) şeklinde gösterilir. Ayrıca, $d = 0$ olması zaman serisinin durağan olduğunu ifade eder (Özmen, 1986, s:27-28).

Box Jenkins yöntemi enerji, turizm, finans, tarım gibi birçok alandaki verilerin analizinde kullanılmıştır. Box- Jenkins yöntemini kullanan bazı çalışmalar için Lim and McAleer (2002), Yayar ve Karkacier (2003), Bircan ve Karagöz (2003), Wong vd (2005), Cadenese and Rivera (2007), Hamzaçebi (2007), Tekindal (2008), Kaynar ve Taştan (2009), Önder ve Hasgöl (2009), Çemrek ve Polat (2011), Atalay vd. (2012), Çelik (2012), Çuhadar (2014) incelenebilir.

3. ANALİZ SONUÇLARI ve YORUMLAR

Türkiye için 1980-2013 yılları arasındaki “yapı sahipliğine göre yapılacak yeni ve ilave yapılar” a ilişkin sayısal verilere Tablo 2’de yer verilmiştir. Söz konusu veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ‘nun web sitesinden alınmıştır.

Tablo 2. Yapı Sahipliğine Göre Yapılacak Yeni Ve İlave Yapılara İlişkin Veriler

Yıl	Toplam Yapı Sayısı	Toplam Yüzölçüm (m ²)	Toplam Değer (TL)	Kooperatif Yapı Sayısı	Yapı koop Yüzölçümü (m ²)	Yapı Koop Değer (TL)
1980	69579	28422401	249539,727	5156	4055121	35791,289
1981	58103	19884344	209336,533	5913	3486780	37461,798
1982	54361	21728271	288051,64	7983	5813383	79618,684
1983	58968	25554984	485336,433	7785	4689278	90656,787
1984	63153	28887793	799094,538	9105	5170039	145945,724
1985	71844	37251360	1615191,93	13740	9148983	399333,013
1986	102888	55624440	3881416,893	28240	18011234	1255325,67
1987	138155	70912137	6668935,618	37303	20216653	1892215,356
1988	139995	67861304	12174499,86	41671	20396364	3621025,432
1989	136015	62923939	17232578,75	37724	17000637	4642148,652

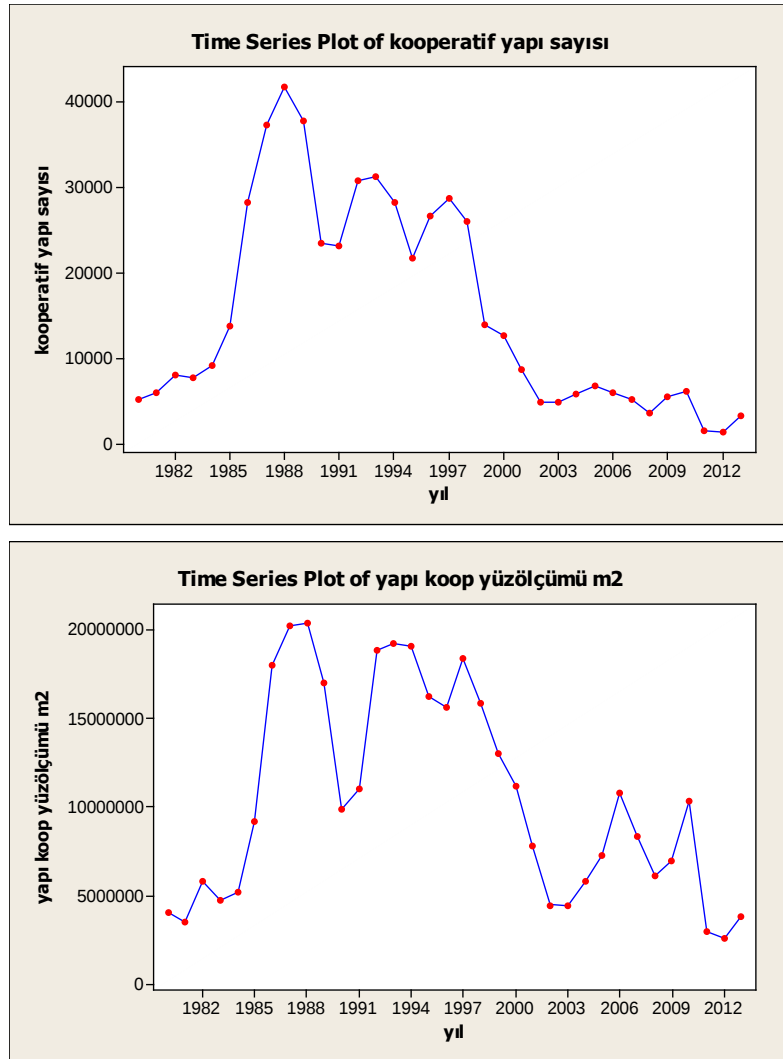
Tablo 2 (devam)

Yıl	Toplam Yapı Sayısı	Toplam Yüzölçüm (m ²)	Toplam Değer (TL)	Kooperatif Yapı Sayısı	Yapı koop Yüzölçümü (m ²)	Yapı Koop Değer (TL)
1990	123304	60083035	26077483,6	23477	9880778	4232257,348
1991	121486	61447817	51916499	23066	11018045	9475708
1992	137990	73062016	108463497	30709	18832200	28554633
1993	147033	85080806	220975320	31200	19267486	50273667
1994	143281	81715801	417811341	28153	19109142	97776597
1995	137905	83956863	745177967	21761	16269210	144693093
1996	126722	78477686	1237925263	26572	15615211	255139517
1997	126956	83388824	2574236895	28714	18378690	574320103
1998	116235	78568789	4197013393	25956	15862738	877098280
1999	92469	62761914	4970994880	13898	12984378	1065146482
2000	79140	61694941	7141019688	12664	11190779	1312630215
2001	77430	57449494	10547936096	8649	7754472	1478611288
2002	43430	36187021	8945190204	4928	4446122	1111334886
2003	50140	45516030	13626845773	4911	4444900	1317320518
2004	75495	69719611	24108198467	5793	5771760	1986354160
2005	114254	106424587	40529421744	6809	7218013	2777802354
2006	114204	122909886	56195862967	6005	10798286	4891295986
2007	106659	125067023	61300286560	5194	8308582	3974329977
2008	95193	103846233	59006449177	3556	6084524	3432728485
2009	92342	100726544	54367862313	5526	6936646	3692214873
2010	139422	176253990	101794000000	6089	10347493	5991163467
2011	101900	123621864	80755662747	1591	2942059	1867494324
2012	104151	152952913	104965000000	1411	2589507	1772671386
2013	116525	168207842	121339000000	3248	3807591	2695765235
Ortalama	102256,676	77005073,6	22329909772	15426,471	10524914,24	1218253736

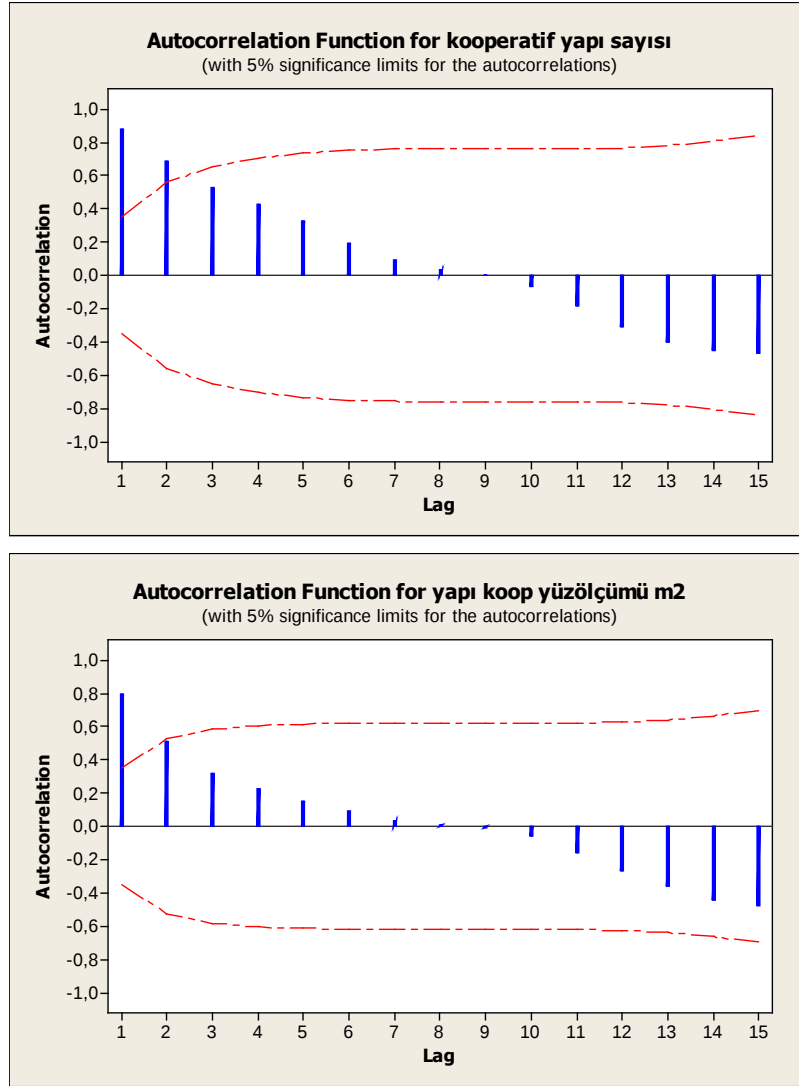
Tablo 2'ye göre; 1980-2013 yılı arasında ortalama 102257 yapı inşa edilirken; bunun 15426'sı (yaklaşık %15'i) konut yapı kooperatifleri tarafından inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca, inşa edilen konutların yüzölçü ortalaması 7705074 metrekare iken, konut yapı kooperatifleri tarafından tamamlanan konutların yüzölçümü ortalaması 10524914 (toplam içindeki payı % 14) metrekare olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de

yapılan konutların toplam değerinin ortalaması 2.232.990.977.224 TL iken, konut yapı kooperatifleri tarafından inşa edilen konutların toplam değeri ise 1.218.253.736 TL (payı %5,5)'dir.

Konut Yapı Kooperatifi Sayısı ve Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü (m²) zaman serilerinin özelliklerini açıklamak için serilerin kartezyen grafikleri Şekil 1'de verilmiştir. Zaman serilerinin analizi için Minitab 15 paket programları kullanılmıştır.

Şekil 1: Konut Yapı Kooperatifi Sayısı ve Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü (m²) zaman serileri için Kartezyen Grafikleri

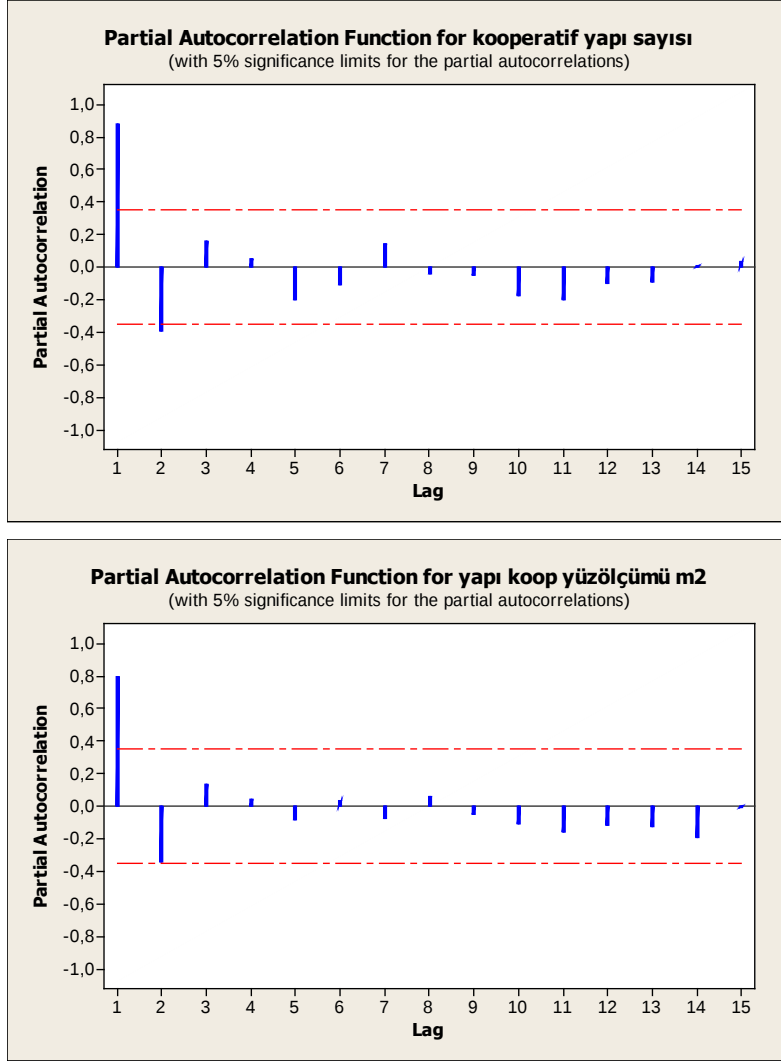
Şekil 2. Orijinal veriler için ACF grafikleri.

Tablo 3: Konut Yapı Kooperatifi Zaman Serisi İçin Otokorelasyon Değerleri

Gecikme (k)	1	2	3	4	5	6	7	8
$r(k)$	0,8809	0,6878	0,5280	0,4255	0,3222	0,1922	0,0908	0,0344
Gecikme (k)	9	10	11	12	13	14	15	
$r(k)$	0,00008	-0,0691	-0,1869	-0,3097	-0,4036	-0,4515	0,465747	

Tablo 4: Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü Zaman Serisi İçin Otokorelasyon Değerleri

Gecikme (k)	1	2	3	4	5	6	7	8
$r(k)$	0,8809	-0,3939	0,1611	0,0473	-0,2009	-0,1082	0,1398	-0,0455
Gecikme (k)	9	10	11	12	13	14	15	
$r(k)$	-0,0514	-0,1778	-0,2001	-0,1026	-0,0956	0,0123	0,0297	

Şekil 3. Orijinal veriler için PACF grafikleri

İlgili serilere ait Şekil 2' deki ACF grafikleri incelendiğinde serilerde önce artan sonra da azalan trendin durağanlığı bozduğu söylenilebilir. Box – Jenkins yönteminde uygun modelin belirlenebilmesi için serinin durağan olması gerekir. Box–Jenkins yönteminde durağan olmayan serileri durağanlaştırmak için birinci dereceden fark alma işlemi tercih edilmektedir. Bu çalışmada da durağan olmayan bu serileri durağan hale getirmek için ARIMA modellemesinde fark alma işlemi uygulanacaktır.

Öncelikle ilgili her bir seriye en uygun ARIMA modelini bulmak için deneme yanılma yoluyla çeşitli modeller denenmiştir. Fakat bazı serilerde veri yapısı nedeniyle uygun ARIMA modelinin belirlenmesi için ek bazı işlemlere başvurulmuştur. ARIMA (p, d, q) modelleri için uygun görülen ve denenilen bazı modeller Tablo 5' te verilmiştir.

Tablo 5: ARIMA modelleri sonuçları

Seriler	Denenen Modeller	Katsayılar	Katsayıların anlamlılığı		Uygun modelin Belirlenmesi için MS (Kareler Ortalaması) Kriteri Değeri
			t	p	
Konut Yapı Kooperatifi Sayısı	ARIMA(1,0,0)	AR(1)=0,99663 MA(0)	21,14 -----	<0,05 ----	27167390
	ARIMA(1,1,0)	AR(1) =0,3831 MA(0)	2,34	0,026	24358331*
	ARIMA(1,1,1)	AR(1) =0,0740 MA(1)=	0,20	0,841	23392557
Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü (m ²)	ARIMA(1,0,0)	AR(1)=0,9640 MA(0)	20,02	<0,05	11429179711840*
	ARIMA(1,1,0)	AR(1)= -0,2233 MA(1)	1,29 -4,18	0,205 0,00	11422926064365
	ARIMA(1,1,1)	AR(1) =-0,2186 MA(1)=-0,5423	-0,40 -1,13	0,689 0,268	11177970066171

Buna göre; Konut Yapı Kooperatifi Sayısı zaman serisi için uygun ARIMA Modeli ARIMA(1,1,0) iken; Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü zaman serisi için ise ARIMA (1,0,0) modeli uygun model olarak bulunmuştur.

Katsayıların için sınanan hipotezler şu şekildedir;

H_0 : AR (p)katsayısı anlamsızdır (p = 0)

H_1 : AR (p)katsayısı anlamlıdır (p ≠ 0)

H_0 : MA (q)katsayısı anlamsızdır (q = 0)

H_0 : MA (q)katsayısı anlamlıdır (q ≠ 0)

Konut yapı kooperatifi zaman serisi için uygun ARIMA (1,1,0) modeli aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$W_t = \phi_1 W_{t-1} + a_t = 0,3831 W_{t-1} + a_t$$

Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü (m²) zaman serisi için uygun olan ARIMA (1,0,0) modeli aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y_t = \phi_1 Y_{t-1} + a_t = 0,9640 Y_{t-1} + a_t$$

Uygun olduğunu düşündüğümüz modellerin belirlendikten sonra, sözkonusu zaman serilerine ilişkin 2014-2018 yılı (5 yıllık) hesaplanan öngörü değerleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 6: Öngörü değerleri

Yıllar	Konut Yapı Kooperatifi Sayısı	Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü
2014	3952	3670539
2015	4221	3538419
2016	4325	3411056
2017	4364	3288277
2018	4379	3169917

4. SONUÇ

Türkiye’de ekonomik büyümeye önemli katkı sağlayan sektörlerin başında bir inşaat sektörü gelmektedir. İnşaat sektörü içinde ise, bireylerin konut sahibi olmalarında oldukça önemli olan konut yapı kooperatifleri önemli bir etkinliğe sahiptir. Ayrıca, Türkiye’de faaliyet gösteren kooperatifler arasında da yapı kooperatiflerinin ağırlığı tartışılmaz bir konudur. Bu çalışmada, tek değişkenli zaman serisi analizlerinde kullanılan Box-Jenkins yöntemi anlatılmıştır. Daha sonra, Türkiye için 1980-2013 yılları arasında Konut Yapı Kooperatifi Sayısı ve Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü (m²) zaman serileri Box–Jenkins yöntemi ile incelenmiştir ve öngörüler yapılmıştır. Konut Yapı Kooperatifi zaman serisi için ARIMA (1,1,0) modeli uygun bulunurken; Konut Yapı Kooperatifi Yüzölçümü (m²) zaman serisi için ise ARIMA (1,0,0) modelinin uygun olduğu belirlenmiştir. Bu

modellere dayanarak 2014-2018 yılları için öngörüler yapılmıştır. Buna göre 2018 yılında konut yapı kooperatifi sayısı 2013 yılına göre %35 artacağı öngörülmektedir. Konut yapı kooperatifleri tarafından tamamlanacak yapıların yüzölçümü değeri de 2018 yılında 2013 yılına göre %17'lik bir azalma göstereceği öngörülmektedir.

Bu analizden elde edilen sonuçlardan yararlanılarak konut yapı kooperatiflerinin geleceği, yapılacak konut sayısı gibi konular hakkında sağlıklı planlamalar yapılabileceği düşünülebilir. Ayrıca, diğer değişkenler de eklenerek bir başka zaman serileri analizi ya da diğer istatistiksel analizler kullanılacak başka araştırmalar da yapılabilir.

KAYNAKÇA

Atalay A. ,Tortum A., Gökdağ M., (2012), “Türkiye’de 1977-2006 Yılları Arasında Meydana Gelen Aylık Trafik Kazalarının Zamansal Analizi”, **Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi**, Cilt:18, Sayı:3, s:221-229.

Bircan Hüdaverdi , Karagöz Yalçın (2003), “Box-Jenkins Modelleri ile Aylık Döviz Kuru Tahmini Üzerine Bir Uygulama”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** , Cilt:6, Sayı: 2,s: 49-62.

Cadenasa Erasmo and Rivera Wilfrido (2007), “Wind speed forecasting in the South Coast of Oaxaca, México”, **Renewable Energy**, Vol:32, Issue 12, p:2116–2128.

Çelik Şenol (2012), “Türkiye’de Kırmızı Et Üretiminin Box-Jenkins Yöntemiyle Modellenmesi ve Üretim Projeksiyonu”, **Hayvansal Üretim**, Cilt:53, Sayı:2, s: 32-39.

Çemrek Fatih ve Polat Hakkı (2011), “Bazı Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye’deki İşsizlik Oranlarının Modellenmesi Ve Öngörülmesi”, 12th International Symposium On Econometrics Statistics and Operations Research, May 26-29 2011 Denizli–Turkey p.176-188

Çuhadar M., Güngör İ., Göksü A., (2009), “ Turizm Talebinin Yapay Sinir Ağları ile Tahmini ve Zaman Serisi Yöntemleri İle Karşılaştırmalı Analizi: Antalya İline Yönelik Bir Uygulama”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:14. Sayı:1 , s:99-114.

Çuhadar, Murat (2014), “Muğla İline Yönelik Dış Turizm Talebinin Modellenmesi Ve 2012 -2013 Yılları İçin Tahminlenmesi”, **International Journal of Economic and Administrative Studies** Year:6 Number 12, p:1-21

Ertem Cemil; Yılmaz M. Levent., **Türkiye Konut Sektörü Gelişmeler – Beklentiler**, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Aralık 2014, Ankara. (<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/T%C3%BCrkiye%20Konut%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20Geli%C5%9Fmeler%20%E2%80%93%20Beklentiler%20Raporu.pdf>).

Göktaş, Özlem (2005), **Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi**, İstanbul: Beşir Kitabevi

Gujarati Damodar, N., (2009), **Basic Econometrics**, International Edition, McGraw-Hill Publishing, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Güney, Selami (2009), “Yapı Kooperatifleri ve Katma Değer Vergisi Kanunu”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 13 Sayı:1, s: 403-412.

Hamzaçebi, Coşkun (2007), “Forecasting of Turkey's Net Electricity Energy Consumption on Sectoral Bases”, **Energy Policy**, Vol:35, Issue: 3, March 2007, p:2009–2016.

Javier Arroyo, Antonio Muñoz San Roque, Carlos Mate, (2007) **Exponential Smoothing For Interval Time Series**, Universidad Complutense Facultad de Informática Profesor José García-Santesmases s/n, 28040 Madrid – Spain

Kaynar, Oğuz ; Taştan Serkan (2009), “ Zaman Serisi Analinde MLP Yapay Sinir Ağları Ve Arıma Modelini Karşılaştırılması”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 33: Özel Sayı.

Lim Christine,, McAleer Michael, (2002), “Time series forecasts of international travel demand for Australia”, **Tourism Management** Vol: 23, Issue 4, August 2002, p:389–396.

Montgomery D., Jennings C.I., Külahçı M., (2007), **Introduction to Time Series Analysis and Forecasting**, Wiley Series in Probability and Statistic, United States of America

Önder, Emrah; Haşgöl, Özlem, (2009), “Yabancı Ziyaretçi Sayısının Tahmininde Box-Jenkins Modeli, Winters Yöntemi Ve Yapay Sinir Ağlarıyla Zaman Serisi Analizi Yönetim : **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi**—Cilt:20, s: 62-89

Özmen, Ahmet, (1986), *Zaman Serileri Analizinde Box-Jenkins Yöntemi ve Banka Mevduat Tahmininde Uygulama Denemesi*, Eskişehir.

Sevüktekin, Mustafa; Nargeleçekenler, Mehmet, **Zaman Serileri Analizi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005

Şahbaz, Ümit, (2007), *Zaman Serileri Analizinde Nedensellik Analizi* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Tekindal, Mustafa Agah, (2008), “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’nin Borsa Endekslerinin Modellenmesi ve Geleceğe Yönelik Kestirimlerinin Değerlendirilmesi”, Türkiye İstatistik Kurumu, 17. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara.

Turan, N., Kara M., Gürbüz M., Özer Sarıtaş D., (2012), “**Konut Yapı Kooperatifçiliği**”, Ed. Nurcan Turan)Anadolu Üniversitesi AÖF Ya. No: 2541/1512 Eskişehir.

Wong ,James M. W, Chan Albert P. C. and Chiang Y. H. (2005), Time series forecasts of the construction labour market in Hong Kong: the Box-Jenkins approach, Construction Management and Economics, Volume 23, Issue 9, 979-991

Yaffee, Robert ; McGee Monnie, (1999), **Introduction to Time Series Analysis and Forecasting with Applications of SAS and SPSS**, Acedemic Press Inc., Newyork - U.S.A.

Yayar, Rüştü ; Karkacier Osman (2003), “Tarım Sektörü Dış Ticaret Serileri İçin Model Belirleme ve Gelecek Tahmini (Box- Jenkins Tahmin Yöntemi)”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2 s:89-108.

Yüksel, Şakir Engin (2006), “*Kooperatiflerde Örgüt Kültürü*”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

Yıldırım Kocabaş, Özlem (2011), “Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu”, Türk Kooperatifçilik Kurumu 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, s:39-86

<http://koop.gtb.gov.tr/data/51ef83fe487c8e374c07466b/turk%20koop%20hareketi%20-%20oyk.pdf>

(<http://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik>).

(<http://www.euricse.eu/en/node/2576>).

<http://koopkur.org.tr/istatistikler/>

Erişim Tarihi:10.01.2015

SİGORTA KOOPERATİFLERİNİN VERGİLENDİRİLMESİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Doç.Dr.Fatih SARIOĞLU^{1*}

Yrd.Doç.Dr.Sibel BİLGİN^{**}

ÖZET

Türkiye’de kooperatiflerin büyük bir bölümünü tüketim ve yapı kooperatifleri oluşturmaktadır. 2007 yılında AB müktesebatına uyum programı çerçevesinde yeni bir kooperatifçilik alanı olarak sigorta kooperatifçiliği de mevzuatımıza girmiş bulunmaktadır. Sigorta kooperatifleri bugün emekleme aşaması olarak nitelendirilebilecek bir noktadadır. Kooperatiflere ve ortaklarına sağlanacak avantajları etkileyen bir faktör de vergi düzenlemeleridir. Bu çalışmada ülkemizde henüz gelişen sigorta kooperatiflerine daha fazla vergi kolaylığı tanınması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sigorta kooperatifi, tekaful, kurumlar vergisi, gelir vergisi, risturn istisnası, vergi muafiyeti.

ABSTRACT

Most of cooperatives are concerning with consumer and housing areas in Turkey. In 2007, in the framework of a compliance program to the EU’s legislation, insurance cooperatives have also been entered into our legislation as a new cooperative area. Insurance cooperatives is at a point that can be considered as the infancy today. Tax regulations affected the level of benefits to be provided to cooperatives and partners. This study concluded that our country is still growing insurance cooperatives should be more recognition of tax benefits.

Keywords: Insurance cooperative, reciprocity, corporation tax, income tax, risturn exemption, tax allowance

* Gazi Üniversitesi .Polatlı Sosyal Bilimler MYO, sarioglu@gazi.edu.tr

** Gazi Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, bsibel@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Dayanışma ve ortak hareket etme, çok eski zamanlardan beri insanoğlunun zorlukları aşmak üzere başvurduğu yollardır. Kooperatifler, başlangıçta basit olarak birkaç kişinin bir araya gelmesiyle oluşturulan dayanışma ve ortak hareket etme kuruluşları olarak ortaya çıkmış, bugün dünya üzerinde yaklaşık 1 milyar insana hizmet eden önemli organizasyonlara dönüşmüşlerdir. Dünya üzerindeki tüm ülkelerin gayrisafi hasıllarının %3-10'u arasında bir büyüklüğe ulaştıkları tahmin edilen kooperatifler birçok farklı biçimde ve neredeyse tüm sektörlerde faaliyet göstermektedirler (koop.gtb.gov.tr, 2015).

Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin yaptığı tanımlamaya göre; kooperatifler ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk teşkilatlardır (koop.gtb.gov.tr, 2015).

Somut ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak kooperatifler vasıtasıyla dayanışma içerisine giren insanlar, potansiyel tehlikelere karşı da sigortaları oluşturarak risk paylaşımının yollarını araştırmışlardır. Sigorta, risklere karşı maddi güçlerin birleştirildiği, küçük birikimler ile oluşturulan ortak bir fondan risklerin karşılandığı yapının adıdır (Üstün; s.4) Tıpkı, kooperatifler gibi dayanışma halinde sorunların çözümünü amaçlamaktadır. Dolayısıyla, sigorta sisteminin oluşmasında kooperatiflerin rolü büyüktür. Öyle ki, bugün dünyadaki güçlü sigorta şirketlerinin arkasında veya arasında kooperatifler bulunmaktadır. Türkiye'de son yıllarda biraz da dış faktörlerin etkisiyle kooperatif anlayışla sigortacılık faaliyetlerinin yapılabilmesi için bir takım gelişmeler yaşanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye için yeni kuruluşlar olan sigorta kooperatifleri için oluşturulmaya çalışılan mevzuatın bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

1. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFLER VE SİGORTA

ŞİRKETLERİ

Türkler arasında da çok eskiden beri kuvvetli bir biçimde yaşatılan dayanışma ve paylaşım duyguları kooperatif ve sigorta anlayışının

yeşermesi için uygun bir ortam sunmuştur. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu döneminde üretim ilişkilerini düzenleyen “*ahilik teşkilatı*”nın, aynı zamanda kooperatifçiliğin ve sigortacılık sisteminin başlangıcını da oluşturduğu iddia edilmektedir (Üstün, 2014; 6).

Kooperatifler, 1982 Anayasasına göre toplumsal kalkınmayı geliştiren ve ticari işletmeler için temel sağlayan özgün bir model olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Anayasanın 171. maddesinde “Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” hükmüne yer verilmektedir.

Kooperatif, ortaklarıyla bir arada büyük bir aile şirketi durumundadır. Buradaki karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet asıl gaye olup, kar elde etme önemini tamamen kaybetmektedir. Kooperatif ortaklarının gücünden faydalanılarak ihtiyaçların ucuz ve kolay yoldan karşılanması öngörülmektedir. (Tüzün, 1970: 184). Nitekim, bu amaçlarla günümüzde özellikle tarım ve konut sektöründe faaliyet gösteren çok sayıda kooperatif bulunmaktadır.

Kooperatiflerin yaygın dayanışma kuruluşu olarak tercih edilmesine karşın modern sigorta ve sigortacılık ülkemizde kadercilik, ekonomik ve sosyal gelişmeler ve daha çok dini hassasiyetler nedeniyle ciddi bir gelişme gösterememiştir. Öyle ki, sigortacılık sektörünün geri kalmışlığını hem katılımcıların hem de şirketlerin ilgisizliğine bağlamak mümkündür. Bugün Türkiye’de aktif olarak sigorta sözleşmesi yapan 58 sigorta şirketi bulunmaktadır. Bu şirketlerin 52’si özel 6’sı kamuya aittir. Yine aynı şirketlerin 45 tanesi Türkiye’de kurulu yabancı ortaklı şirkettir. Bu şirketlerin sektör içindeki payı ise %70’i aşmaktadır (Üstün, 2014: 6). Toplumun inanç değerlerinden ve sosyo – kültürel yapısından kaynaklanan kısıt sigorta satışını ve sigorta sektörünün gelişimini güçleştirmektedir (Güvel, 2012). Faaliyet gösteren sigorta şirketleri toplamış oldukları primleri faizli yatırım araçlarında değerlendirdiğinden zorunlu haller dışında bu şirketlere prim ödemek ve onlardan tazminat almak toplumun büyük bir kesimi tarafından uygun görülmemektedir. Bahsi geçen yabancı ortaklı şirketlerin bir kısmı da başka ülkelerde dini hassasiyeti olanlara yönelik sundukları “*tekaful*” hizmetini çeşitli gerekçelerle

Türkiye’de sun(a)madıklarından sigortacılık sektörünün gelişimi çok yavaş bir seyir izlemektedir (Meral, 2012).

Bu tablo karşısında hem kooperatifçiliği konut ve tarım sektöründe sıkışmış bir şekilde faaliyet gösteren hantal ve hatta demode yapısından kurtarmak hem de sigorta sektörüne yeni bir anlayış kazandırmak öncelik kazanmaktadır. Kooperatifçilik ve sigortacılık sektörlerini faaliyet alanı bakımından birbirine entegre etmek ve mevzuat çalışmalarına hız kazandırmak gerekmektedir.

2.TEKAFÜL VE KOOPERATİF SİGORTACILIĞI

Günümüzde faaliyet gösteren sigorta şirketleri başlıca iki sınıfta incelenmektedir:

- Karşılıklılık (mütakabiliyet) esasına dayanan sigorta şirketleri (mütüel şirketler, kooperatif şirketler)
- Belirlenmiş bir prim karşılığı sigorta faaliyeti gösteren sigorta şirketleri.

Karşılıklılık esasına dayanan sigorta, aynı tehlikeye maruz kalan kişilerin belirli meblâğlar ödeyerek sisteme üye olmaları yoluyla kurulur. Üyelerden herhangi birisi, sigortaya konu teşkil eden zarara maruz kalınca, toplanan meblâğdan onun zararı ödenir. Toplanan meblâğın zararların tazmini için yeterli gelmemesi halinde, meblâğın arttırılması cihetine gidilir. Hasar tazminatları ödendikten sonra artan olursa ya üyelere iade edilir, yahut da gelecek için ihtiyat olarak saklanır (Üstün, 2014: 4).

Prim karşılığı sigorta sisteminde ise yardımlaşma yanında kâr amacı ve karşılık unsurları beraberce bulunmaktadır. Bu sigortada kaza meydana gelince şirketin ödediği tazminat ile sigortalılardan topladığı primler takas edilmek suretiyle yardımlaşma gerçekleşmektedir. Gerçekte zarar görene tazminatı, şirket nezdinde biriken primler vasıtasıyla sigortalıların hepsi birden ödemektedirler. Fakat ödenen tazminattan artan prim bakiyesi şirketin kârını oluşturmakta, herhangi bir surette sigortalılara kârdan pay verilmemektedir.

Bundan anlaşıldığına göre karşılıklı sigorta (mütüel), kâr amacı gütmeyen karşılıklı yardımlaşma ve taahhüt kooperatifine benzetilmektedir. Bu nevi sigortada, samimî yardımlaşma düşüncesi, aracısız bir şekilde kendini göstermektedir. Bu yönüyle

karşılıklı sigortanın İslam hukukuna uygun ve caiz bir sistem olduğu konusunda bir fikir birliğinin oluştuğu da görülmektedir (Karaman, 2014). Çalışma prensibi bakımından elde edilen gelirin helal/haram kriterine göre değerlendirildiği bu sigortacılık yöntemine “*tekafül sigortacılığı*” veya “*İslami sigortacılık*” adı verilmektedir. Özellikle Malezya’da örneklerine rastlanan bu tip sigortacılıkta dönem sonunda ortaya çıkan kar veya zarar ortaklara yansıtılmaktadır (Üstün, 2014: 7).

Bu nokta da kooperatif sigorta şirketleri ile tekafül sigorta şirketleri birbirlerine iyice yaklaşmaktadır. Ancak aralarındaki farklılığı şu şekilde ifade etmek mümkündür: Üyelerine yönelik sigortacılık yapan kooperatiflerde sadece üye (ortak) olunan kişilerle sigorta sözleşmesi yapılabiliyor. Sadece üyelerin sigortalanması ve gelirlerin hasarları karşılamaması durumunda üyelerden ek ücret istenmesi söz konusu olabiliyor. Tekafül sigortacılığında ise normal sigorta mevzuatı geçerli olup, dönem sonundaki kar edilmesi durumunda bu kar müşterilere iade edilirken, zarar durumunda dönem içerisinde ek ücret talep edilmemektedir (ogunhaber.com, 2014).

3. TÜRKİYE’DE KOOPERATİFLERİN SİGORTA ŞİRKETİ KURMALARINA İLİŞKİN MEVZUAT

Türkiye’de sigortacılık sektörüne girişte yaşanan tereddütler düşünüldüğünde karşılıklı sigorta anlayışını esas alan kooperatif sigortacılığı bir alternatif yaratmaktadır. Bu amaçla sigorta işlemlerinin kooperatifler eliyle yapılabilmesi için gerekli mevzuat değişikliği 2007 yılında gerçekleştirilmiştir. Ancak, kooperatif sigortacılığının teşviki için gerekli yasal düzenlemeler konusunda hala bir takım eksiklikler mevcuttur.

Ülkemizde sigortacılık faaliyetleri yakın bir zamana kadar ancak anonim şirket şeklinde kurulacak sermaye şirketlerince yapılabilir iken, 2007 yılında yürürlüğe giren 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu ile bu şirket türüne kooperatifler de ilave edilmiştir. Bu ilave sigortacılık mevzuatımızın aynı zamanda AB müktesebatına uyum sürecinin bir gereği olarak da karşımıza çıkmıştır.

5684 sayılı Sigortacılık Kanununun “**Sigorta şirketlerinin ve reasürans şirketlerinin kuruluşu**” başlığını taşıyan 3. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

*“Türkiye’de faaliyet gösterecek sigorta şirketleri ile reasürans şirketlerinin anonim şirket **veya kooperatif şeklinde** kurulmuş olması şarttır. Sigorta şirketleri ve reasürans şirketleri, sigortacılık işlemleri ve bunlarla doğrudan bağlantısı bulunan işler dışında başka işle iştigal edemez.Üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapmayan kooperatif şeklinde kurulan sigorta şirketleri ve reasürans şirketlerinin;*

- *Mütüel (karşılıklı) sigortacılık yapması,*
- *Ortak sayısının ikiyüzden az olmaması,*
- *Yöneticilerine herhangi bir ayrıcalık vermemesi, zorunludur.”*

Ayrıca, 2011 yılında yürürlüğe giren 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanununun “**Karşılıklı sigorta**” başlıklı 1402’nci maddesinde;

*“Birden çok kişinin birleşerek, içlerinden herhangi birinin, belli bir rizikonun gerçekleşmesi durumunda doğacak zararlarını tazmin etmeyi borçlanmaları karşılıklı sigortadır. **Karşılıklı sigorta faaliyeti ancak kooperatif şirket şeklinde yürütülebilir.**”*denilmekte ve mütüel sigortacılık, karşılıklı sigortacılık, kooperatif sigortacılığı veya tekafül olarak adlandırılabilir sigortacılık faaliyetlerinin ancak kooperatif model ile yapılabileceği karara bağlanmaktadır. Nitekim, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 1. maddesinde kooperatif tarif edilirken;

*“Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla **karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle** sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.”* denilmekte ve bir kooperatif organizasyonunun olmazsa olmazı “**karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve kefalet**” unsurları vurgulanmaktadır.

Yukarıda detayları verilen 5684 sayılı Kanunun 3. maddesine göre sigortacılık faaliyetinin yapılabilmesi için anonim şirket kurma zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Aynı madde hükmüne göre sigortacılık faaliyetinde bulunabilme hakkı kooperatiflere de tanınmıştır. Ancak bu maddeye göre biri genel olarak sigorta şirketlerine, diğeri özel olarak kooperatif şeklinde kurulan sigorta şirketlerine yönelik iki sınırlama getirilmektedir.

- Sigorta ve reasürans şirketleri, güven unsuruna dayalı, teknik ve ticari bir faaliyet sürdürerek toplumun geniş bir kesimine hitap ettiklerinden, başka alanlarda faaliyet göstermeleri halinde, doğması muhtemel riskler sonucu sigortalıları mağdur olabilecektir. Bu nedenle, söz konusu şirketler münhasıran sigortacılıkla ve bunlarla doğrudan bağlantısı bulunan işlerle uğraşabilecektir. Buradaki bağlantılı iş ibaresini “sigortacılıkla doğrudan bağlantısı bulunan işler” olarak anlamak gerekmektedir (Koçtürk, 2006, 124).

Sigorta şirketlerine getirilen faaliyet alanı sınırlaması tüm sigorta şirketlerini topladıkları primleri istedikleri gibi değerlendirme ve gelir elde etme imkanından mahrum bırakmaktadır. Çalışma konumuz olan sigorta kooperatifleri bakımından ise getirilen bu kısıtlama daha büyük önem taşımaktadır. Kooperatif olarak örgütlenen sigorta şirketlerine yukarıda değindiğimiz üzere dini hassasiyetle ortak olan kişiler açısından toplanan primlerin değerlendirileceği alan kritik önemdedir. Çünkü, sigorta şirketleri tarafından toplanan primlerin İslami hükümlere aykırı olmayacak bir tarzda değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak yukarıda değinilen faaliyet yasağı kooperatif sigortalarının ortakları bakımından bir çıkmaz oluşturarak sigorta kooperatiflerinin yaygınlaşması bakımından engelleyici bir karakter kazanmaktadır. Bu zorluğu aşmak üzere, kooperatif sigortalarının şirket, sandık ve vakıf yoluyla sigorta primlerini değerlendirebilmeleri için mevzuat değişikliği yapılması gerekmektedir (Karaman, 2014)

- İkinci sınırlama, sadece ortaklarıyla sigorta sözleşmesi yapan kooperatiflerin (karşılıklı sigorta yapmak zorundadırlar), ortak sayısının ikiyüzden az olmamasına ilişkindir. Dini hassasiyetle sigorta yaptırımlar açısından sadece karşılıklı sigorta yapılan bir kooperatife ortak olmak bir teşvik unsuru iken bunun ikiyüz ortak gibi yüksek bir sınırlamaya tabi olması olumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Nitekim, bu zorlayıcı hüküm nedeniyle 5684 sayılı Kanun ile 2007 yılından bu yana mümkün

olduğu halde sadece karşılıklı sigorta yapan 1 (bir) adet şirket kurulmuş bulunmaktadır.

Yukarıda açıkladığımız iki sınırlama sigorta kooperatiflerinin gerek kuruluşu gerekse karlılığı açısından teşvik edilmesi için başka araçların varlığını zorunlu kılmaktadır ki bu araçların içerisinde en önemlilerinden birisi vergilerdir.

4.SİGORTA KOOPERATİFLERİNİN VERGİLENDİRİLMESİ

4.1.Ortaklık Bakımından

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, kooperatifler kural olarak kurumlar vergisinin mükellefidirler. 13.06.2006 tarih ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 1/B maddesine göre muafiyet ve istisna şartlarını taşımayan kooperatifler ve bu arada doğal olarak sigorta kooperatifleri elde ettikleri kurum kazancı üzerinden kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır.

Ancak sigorta kooperatiflerinin bu genel hüküm çerçevesinde vergilendirilmesini ayrı bir değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir. Şöyle ki kooperatifler çalışmamızın başlangıcında da belirttiğimiz üzere tüketicileri koruyan, ortaklarının menfaatlerini tekелci ve spekülâtör gruplara karşı dengeleyen kuruluşlardır (Deligöz, 2006). Nitekim, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 1/B maddesinde sayılan mükelleflerden biri olmalarına karşın, aynı Kanunun değişik maddelerinde kooperatiflerin vergisel yükümlülükleri daraltılmaktadır. Dolayısıyla, kooperatiflere tanınan bu kolaylıklardan sigorta kooperatiflerinin de faydalanması gerekmektedir.

Kooperatiflerin vergisel yükümlülüğü KVK'nun 4/k.maddesinde düzenlenen muafiyet ile aşağıdaki hususların ana sözleşmelerinde yazılı olması şartına bağlı olarak tamamen ortadan kaldırılmaktadır.

- Sermaye üzerinden kazanç dağıtılmaması,
- İdare meclisi başkan ve üyelerine kazanç üzerinden hisse verilmemesi,
- İhtiyat akçelerinin ortaklara dağıtılmaması,
- Münhasıran ortaklarıyla iş görülmesi
- Muafiyet şartlarına fiil olarak da uyulması
- Faaliyete geçen bir üst birliğe üye olunması (Kooperatif Birlikleri).

Yukarıdaki şartlara uygun olarak faaliyet gösterilmesi halinde kooperatiflerin kar amacından ziyade kamu hizmetine benzeyen bir hizmet yerine getirdikleri, iktisadi gücü zayıf kitleleri korudukları ve ekonomik-sosyal hayata zararlı teşebbüslerin etkilerini gidererek istikrar sağlayıcı bir rol oynadıkları kabul edilmektedir. Sigorta kooperatiflerinin kurulma gerekçeleri göz önünde bulundurulduğunda bu şartlara yakınlıkları aşıkardır. Dolayısıyla, özellikle sadece kendi ortaklarıyla iş gören ve (mevzuat sınırlaması dolayısıyla) kar elde etme kapasiteleri zaten sınırlı sigorta kooperatiflerinin kurulması yönünde vergisel bir kolaylıktan bahsetmek, kurumlar vergisinden muaf tutulabileceklerini iddia etmek pekâlâ mümkündür.

Kurumlar Vergisi Kanununa göre kooperatiflerin vergiye tabi kurum kazançlarının ortaklarıyla yaptıkları işlere isabet eden kısmı (kooperatif faaliyetin doğası gereği) kurumlar vergisinden istisna tutulmaktadır. Risturn istisnası adı verilen bu uygulamaya göre üretim, tüketim ve kredi kooperatiflerinde kooperatif faaliyeti sonucunda oluşan kazançtan ortakların faaliyetine isabet eden kısım kurumlar vergisinden istisnadır (KVK md.5/i). Yürürlükteki Kurumlar Vergisi Kanununa göre sigorta kooperatifleri yukarıda sayılan kooperatif türlerinden biri olmadığı için risturn uygulamasından faydalanma imkanı bulunmamaktadır. Ancak bu hususun sigorta kooperatiflerine yönelik bilinçli bir düzenleme olmadığını belirtmek gerekir. Aksine, bu durumu kooperatiflere sigorta yapabilme yetkisi veren düzenlemenin yeniliğine bağlı bir eksiklik olarak görmek daha doğru olacaktır. Kurumlar Vergisi Kanununun 5/i.maddesine yapılacak bir cümle ilavesi ile risturn müessesesini sigorta kooperatifleri lehine genişletecek bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu açıktır. Böyle bir düzenleme ile özellikle ortakları dışındaki kişilerle de sigorta yapabilen 200'ün üzerinde ortakla kurulacak sigorta kooperatiflerinin kurulması teşvik edilmiş olacaktır.

4.2.Ortaklar Bakımından

Sigorta kooperatifi ortaklarının vergi kanunları karşısındaki konumları için herhangi bir kazanç dağıtımı halinde ortakların Gelir Vergisi Kanununda düzenlenen hükümlere göre durumlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yönden bakıldığında risturn uygulamasının kooperatifçiliği teşvik eden yönü sadece kurum

kazancına tanınan istisna ile sınırlı değildir. Risturn aynı zamanda kooperatif ortaklarının gelir vergisi yükümlülüğünü de tanımlamaktadır. Gelir Vergisi Kanununun menkul sermaye iratlarını düzenleyen 75/2.maddesine göre ticari/zira/serbest meslek faaliyetlerine bağlı olarak bir kooperatife katılan ve kazançtan pay alanlar gelir vergisine tabi tutulurlar. Ticari/zirai/serbest meslek faaliyetine bağlı olmaksızın kooperatife katılan ortaklara yapılan kazanç dağıtımı ise gerçek anlamda kazanç dağıtımı sayılmamaktadır ve ortaklar bu şekilde kooperatiflerden elde ettikleri kazançlarını gelir vergisi beyannamesine dahil etmezler ve vergilendirilmezler. Bu kazançlara ilişkin GVK'nun 94.maddesine göre herhangi bir tevkifat (stopaj) yapılması da mümkün değildir. Görüldüğü üzere Kurumlar Vergisi Kanununda düzenlenen risturn uygulamasının kapsamının yukarıda değinildiği üzere sigorta kooperatiflerini de içine alacak şekilde genişletilmesi ortaklara gelir vergisi yönünden de teşvik olacaktır.

4.3.Sigortacılık İşlemleri Bakımından

Tüm sigorta şirketleri gibi sigorta kooperatiflerinin her türlü işlemleri, dolayısıyla nakden veya hesaben aldıkları paralar, Gider Vergileri Kanunu'nun banka ve sigorta muamelelerini düzenleyen 28.maddesi hükmüne göre, banka ve sigorta muamele vergisine tabidir (aig.com.tr, 2014).

Aynı şekilde, sigorta şirketleri gibi yangın sigortası işlemi yapan sigorta kooperatifleri de belediye ve mücavir alan içerisinde menkul ve gayrimenkul mallar için yapılan poliçeler üzerinden Yangın Sigorta Vergisi ödemekle yükümlü tutulmaktadır.

Katma Değer Vergisi Kanununa göre banka ve sigorta muamele vergisi kapsamına giren işlemler katma değer vergisinden istisna edilmiştir. Bu husus, iki verginin aynı tip olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, sigorta işlemleri damga vergisinden de istisna tutulmuştur.

SONUÇ

5684 sayılı Kanun ile ilk defa mevzuatımıza dahil edilen sigorta kooperatifçiliği Türkiye için yeni bir sigortacılık anlayışı öngörmektedir. Ancak, Avrupa Birliği müktesebatıyla uyum sağlama amacıyla yapılan yasal düzenlemenin ülkemizin sosyal ve

ekonomik gerçekleriyle tam anlamıyla bağdaştırıldığını söylemek imkanına sahip değiliz. Nitekim, aradan geçen 7-8 yıllık dönemde sigorta kooperatifçiliği uygulaması yok denecek düzeyde kalmıştır. Bu çalışma böyle bir sonucu doğuran faktörleri iki başlık altında özetlemektedir. Birincisi, sigorta kooperatiflerinin toplayacakları primleri değerlendirecekleri faaliyetlere getiren sınırlamadır. İkincisi ise esasen ülkemiz için yeni bir sigorta türü olan karşılıklı sigortaya sağlanan vergisel teşviklerin yetersizliğidir. İlk planda, diğer sigorta şirketleri ve işlemleri için tanınan yasal kolaylıkların kapsamına sigorta kooperatiflerinin ve ortaklarının da dahil edilmesi yerinde olacaktır. Böylece, sigorta sektörünün hem büyütülebilmesi hem de sıkça şikayet edilen tekелci yapısı bir ölçüde değiştirilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Deligöz Muzaffer(2006), “*Kooperatiflerin Gelişimi*”, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_372.html, (13.02.2015).
- Güvel Enver Alper (2012), **Sigortacılık**, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Karaman Hayrettin (2014), “*İslami Sigortacılık*”, www.HayrettinKaraman.net, (16.02.2015).
- Koçtürk O. Murat: “*Türkiye’de Kooperatiflerin Vergilendirilmesi*”, **Yönetim ve Ekonomi**, Yıl 2006, C.13, S.2, s.119-136.
- Meral Hasan, “*Türk Sigortacılık Sektöründe Yeni Bir Soluk: Tekafül*”, <http://hasanmeral.com.tr/turk-sigortacilik-sektorunde-tekaful/> , 16.02.2015).
- Tüzün Necat (1970), **Şirketler Hukuku**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara.
- (http://aig.com.tr/tax-manegement_3238_539523.html, (09.03.2015).
- Üstün Yusuf (2014), “*Sigorta, Tekafül ve Kooperatif Sigortacılığı*”, **Karınca Dergisi**, Mart 2014, Yıl 80, S.927, s.1-12.

(<http://www.ogunhaber.com/haber/kooperatif-sigortaciliginda-sona-dogru-haberi-62161h.html>, (16.02.2015).

(<http://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/kooperatif-nedir>, (16.02.2015).

(<http://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/kooperatifcilik-ilkeleri>, (16.02.2015).

Türk Kooperatifleri İçinde Bir Başarı Öyküsü: Konya Şeker-Torku Örneği

Arş. Gör. Gülfiz Ergin-Demirdağ¹

Prof. Dr. Enver Aydoğan²

Öz

Bireylerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri yapma amacı ile kurulan ülkemizdeki kooperatiflerden biri olan Pancar Kooperatiflerinin Şeker Fabrikası, Konya Şeker'in gıda markası Torku, son yıllarda farklılaştırılan ürün karmasıyla piyasada yerini almaktadır.

Bu çalışmada geleneksel ve sosyal medyada tüketicilere kendisini bir çiftçi kuruluşu olarak tanıtmaktan vazgeçmeyen Torku markası, sanal dünyanın önemli mecralarından biri olan Ekşi Sözlük'teki yorumlar çerçevesinde incelenmektedir. Araştırmanın temel amacı, Torku markası ile ilgili Ekşi Sözlük'te yer alan yorumların kodlamalar sonrası belirlenen kategoriler olan; pazarlama karması, tutundurma karması, marka tanınırlığı, müşteri memnuniyeti ve marka imajı şeklinde incelenmesidir. Bu amaca ek olarak yorumların yıllara göre dağılımı ve niteliği (pozitif, negatif, nötr ve ilişkisiz) de incelenmiştir. İçerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada seçkisiz atama ile belirlenen 61 yorum üzerinden analiz gerçekleştirilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Torku, Konya Şeker, Ekşi Sözlük, Marka, Pazarlama Karması, Müşteri memnuniyeti

Pancar Kooperatifleri ve Pankobirlik'in Kuruluşu

Ülke ve toplum hayatına sağladığı katkılardan ötürü Türkiye ekonomisi bakımından büyük önem taşıyan tarım sektörü (Koçtürk, 2008: 53), tarımın doğasından kaynaklanan riskleri minimize edebilmek için kooperatifleşmenin sıklıkla gözlendiği bir sektör olma özelliği taşımaktadır (Şahin, Cankurt, Günden, vd., 2013: 21). Kooperatifler, “*bireylerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirerek, aralarında örgütlenmeleri*” olarak tanımlanmaktadır (Mülayim, 1995: 33). Kooperatiflerin aynı amaçla bir araya gelerek oluşturdukları birliklere ise “üst birlik” adı verilmektedir.

¹ Araş. Gör. Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, gulfizer@gmail.com

² Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, aydogan@gazi.edu.tr

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2014) istatistiklerine göre 31.12.2014 tarihi itibarıyla faal olan kooperatif sayısı 8.575, faal olan ortak sayısı ise 1.664.159'dur. Bu listede yer alan kooperatiflerden biri olan Pancar Kooperatifleri'nin; üst birliği olan Pankobirlik'e bağlı toplam 31 pancar kooperatifi ve 312 şubesi, 5 adet kooperatif şeker fabrikası (Amasya, Kayseri, Boğazlıyan, Konya, Çumra) ve 50'nin üzerinde tarımsal amaçlı iştiraki ile 1,5 milyonun üzerinde ortağı bulunmaktadır. Devletten herhangi bir destek almadan, tamamen üyelerinin kendi imkânlarıyla oluşturduğu sermayeleri ile ortaklarının tarımsal faaliyetlerinde kullandıkları her türlü girdinin teminini, dağıtımını, denetimini ve koordinasyonunu yapan Pancar Kooperatiflerinin üst örgütü olan Pankobirlik araştırılmaya değer bir örnek olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Pancar Kooperatifleri, ülkedeki artan şeker ihtiyacını karşılamak üzere yeni şeker fabrikalarının kurulması aşamasında hammadde temininin sürekliliğini sağlayabilmek ve çiftçilerin fabrikalar için yalnızca üretici olmayıp aynı zamanda ortak da olması fikriyle birlikte; toplu halde sermayeye katılmaları amacı ile oluşmaya başlamıştır. Pancar Kooperatifleri ve üst kuruluşu Pankobirlik; ortaklarının ürünlerinin değerlendirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yeni yatırımlar gerçekleştirilmiş veya kurulmuş tesislere ortak olunması yönünde çalışmalar yapılmıştır (Pankobirlik, 2015a).

Türkiye'nin En Büyük 500 Sanayi Kuruluşundan Biri: Konya Şeker ve Gıda Markası Torku

Pankobirlik'in şeker fabrikalarından biri olan Konya Şeker; Konya, Eskişehir, Akşehir, Ilgın ve civarı Pancar Ekicileri Kooperatifleri, Konya Sınai Kalkınma A.Ş. ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin ortaklıkları ile 19 Eylül 1954 tarihinde üretime başlamıştır. Konya Şeker, 1999 yılından sonra yaptığı yatırımlar ve atılımlar sayesinde Türkiye'nin En Büyük 500 Sanayi Kuruluşu içerisinde 49. büyük şirket olmuştur. Şirketin ikinci şeker fabrikası olan Çumra Şeker Fabrikası 25 Eylül 2004 tarihinde işletmeye açılmıştır. Çumra Şeker'e entegre olabilecek yeni tesislerin kurulmasına devam edilmiş ve ilk olarak Sıvı Şeker Tesisi kurulmuştur. Sıvı Şeker Tesisi, 2005 sonunda üretime başlamış ve kapasitesi 2007 yılında yeni yatırım ile iki katına çıkarılmıştır (Pankobirlik, 2015b; Konya Şeker, 2015).

2000'li yılların başında Konya Şeker çiftçisinin ürettiği bitkisel ve hayvansal ürünleri katma değerli ürün haline getirerek sunma amacıyla yeni yatırımlar yapmaya başlamıştır (Torku, 2015a). Kristal şekerin daha iyi değerlendirilmesi ve piyasaya sunumunda ürün çeşitliliği

hedeflenmiş; bu yöndeki yatırımlara ağırlık verilerek kristal şeker paketleme, küp şeker, sert şekerleme, çikolata, lokum, helva ve arı yemi şurubu üretim tesisleri tamamlanmış ve ürünler piyasaya sunulmuştur. Bu tesislere ek olarak küresel kirlenmeyi engellenmeye katkıda bulunacak olan Biyoetanol Tesisi tamamlanarak 2007 tarihinde üretime başlamıştır (Konya Şeker, 2015).

Konya Şeker'in kuruluşunu takip eden yıllarda yatay ve dikey olarak büyümesiyle oluşan kurumların çatı şirketi olarak Anadolu Birlik Holding, 2008 yılında kurulmuştur (Anadolu Birlik Holding, 2015). Anadolu Birlik Holding'in gıda markası olan Torku, Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı ilk Türkçe sözlük olan, Divan-ı Lügati't Türk'te ipek gibi saf, temiz, sağlam, ipeksi anlamına gelmektedir. Torku markası, 2007 yılında tüketiciyle tanışmıştır. Konya Şeker; şekerle başlayarak çikolata çeşitleri, bisküvi, lokum, sert şekerleme, helva, dondurulmuş gıda ve et ve süt ürünlerine kadar uzanan geniş bir ürün yelpazesini Torku markası altında üretmeye başlamıştır (Torku, 2015a).

Konya Şeker'in Çikolata Üretim Tesisi, 2010 yılında yenilenmiş, 2012 yılı sonunda bu tesislere ilave olarak Unlu ve Şekerli Mamuller, Çikolata, Bisküvi, Kek, Gofret Üretim Tesisleri de eklenmiştir. 2013 yılında da topraksız üretimin yapıldığı modern seralarla genişletilmiştir. Konya Şeker, 2011 yılında dünyanın en büyük et-süt entegre tesisi olan Panagro'nun temelinin atmasıdır. Panagro Et-Süt Entegre Gıda Kompleksi'nde süt bölümünde üretime 2013, et ürünlerinde ise 2014 yılında başlanmıştır (Torku, 2015b).

Torku birbirinden farklı gıda ürünlerini bünyesinde barındıran bir çatı marka özelliği taşımaktadır. Yeni ürün kategorilerinin mevcut marka ile birlikte sunulması marka uzantısı (brand extension) olarak adlandırılmaktadır (Armstrong ve Kotler, 2007: 237). Farklı nitelikteki ürünlerin tek bir marka altında sunulması nedeniyle zaman zaman tüketicinin zihninde karmaşalara yol açabildiği gibi, pazarlamacılar tarafından da “obez marka” olmakla eleştirilmektedir (Pazarlamasyon, 2015). 2007 yılında çikolata ile üretim hayatına başlayıp daha sonra bisküvi, kek, gofret, süt ve peynir gibi çok sayıda ürün ile piyasadaki varlığını 8 yıldır devam ettiren Torku markası bir çiftçi kooperatifinin kararlı bir çabayla başarabilecekleri konusunda topluma fikir vermektedir. Bu araştırmada, bir üretici kooperatifi olan Konya Şeker'in Torku markasıyla olan serüveni katılımcı bir sözlük olan www.eksisozluk.com'daki yorumlar (entry) kapsamında incelenmektedir. Bunun gerekçesi yöntem kısmında daha detaylı olarak anlatılmaktadır.

Amaç

Araştırmanın temel amacı, Torku markası hakkında Ekşi Sözlük (www.eksisozluk.com) internet sitesinde yer alan yorumların belirlenen kategoriler (pazarlama karması, tutundurma karması, marka tanınırlığı, müşteri memnuniyeti ve marka imajı) altında incelemektir. Bu amaca ek olarak, yorumların yıllara göre dağılımı ve niteliği (pozitif, negatif, nötr ve ilişkisiz) de incelenecektir.

Yöntem ve Kapsam

Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle kodlar belirlenmiş, kategoriler altında toplanmış ve son olarak yorumlanmıştır. Marka tarafından yönetilen sosyal medya hesapları (Twitter, Facebook ve Youtube) yerine Ekşi Sözlük'ün tercih edilmesindeki ana neden, sözlük yazarlarının kendi düşüncelerini herhangi bir baskı altında hissetmeden özgürce ifade edebilmeleri ve bu özelliği sayesinde Ekşi Sözlük'ün markanın sosyal medya hesaplarına göre daha tarafsız bir platform olarak algılanmasıdır.

1 Şubat 1999 tarihinde yayına başlayan Ekşi Sözlük'ün yaklaşık 700.000 sözlük yazarı, 7.000.000 okuyucu kitlesi bulunmaktadır. Sözlükte konu kısıtlaması yoktur. Ayrıca sözlük tarafsız ve gerçek dışı bilgi içerebilmektedir. Diğer bir deyişle, Sözlük'te yer alan bilgilerin ansiklopedik bilgi olma zorunluluğu yoktur. Her yazarın kendi görüşünü kendi üslubunda dile getirdiği sözlükte farklı görüşlere ait yorumlar bulabilme olasılığı yüksektir. Öte yandan Sözlük'te kullanılan dil argo da içerebilmektedir (Wikipedia, 2015a).

Sanal dünyanın önemli mecralarından biri olan Ekşi Sözlük; 'bir arama ve araştırma motoru', 'bir tartışma platformu', 'bir alt kültür formu', 'bir sosyalizasyon aracı', 'bir mizah aracı' ve 'tarihi bir belge' olarak da ele alınabilmektedir (Gürel ve Yakın, 2007: 213). Ekşi Sözlük, kendine has kullanım diliyle gündelik yaşama dair her şeyin (örneğin: gündem ile ilgili yorum ve değerlendirmeler; televizyon programları, haberler, ürünler, reklamlar vb.) tartışılabilirdiği ve eleştirilebildiği bir ortam olması nedeniyle bir fenomene dönüşerek Türkiye'nin en çok ziyaret edilen web sitelerinden biri olmuştur (Taşdemir ve Çevik, 2013: 29-30; Gürel ve Yakın, 2007: 204).

Ekşi Sözlük yazarları hayatın içinden kişilerdir; bu anlamıyla gerçekçi ve samimi bir üslupları vardır (Gürel ve Yakın, 2007: 205). Ekşi Sözlük tam anlamıyla tek düze bir yapı olarak değerlendirilemeyeceği için araştırılan konu hakkında farklı görüş ve kesimlere ait içeriğe

ulaşmak mümkündür. Bu niteliğiyle sözlük araştırılan konu hakkında çok yönlü fikir verebilecek yapıdadır. Öte yandan yazarların sadece takma ad (nickname) aracılığıyla görünür olması sebebiyle demografik bilgileri hakkında çıkarımda bulunmak g olmakla beraber, yorum içeriklerine bakıldığında eğitim düzeyinin Türkiye ortalamasının üstünde olduğu söylenebilir.

Bu araştırma kapsamında analiz edilecek yorumların belirlenmesi amacıyla, 5 Mart 2015 tarihinde Ekşi Sözlük'te yer alan başlıklar "Torku" ve "Konya şeker" anahtar sözcükleriyle aratılmıştır. Anahtar sözcüklerden Torku ile arama yapıldığında toplam 152 başlık çıkmaktadır. Bu başlıklar tek tek incelenerek marka ile ilişkisiz olan ve Torku Konya Spor'un futbol maçları (r: 28 şubat 2015 Torku Konya Spor Fenerbahçe Maı vb.) ile ilgili olan başlıklar elendiğinde toplam 65 adet başlık geriye kalmaktadır. Bu başlıklardan en çok yorum barındıran ilk 5 tanesi Tablo 1'de verilmiştir. Araştırma evrenindeki ilk yorum Ekşi Sözlük'e 20 Eylül 2007, son yorum ise 12 Mart 2015 tarihinde girilmiştir. Değerlendirme kapsamındaki (rneklemdeki) yorumlar ise 24 Eylül 2007 ve 11 Mart 2015 tarihleri aralığını kapsamaktadır. Değerlendirilecek olan yorumlar seçkisiz olarak belirlenmiş ve belirleme aşamasındaki prosedür aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır.

Tablo 1. "Torku" Anahtar Sözcüğü Arama Sonuçları

Başlıklar	Yorum Sayısı
Torku	715
Torku Banada	166
Torku Konyaspor	55
Torku okofest	31
Konya Torku şekerspor	26

"Konya şeker" anahtar sözcüğü ile arama yapıldığında toplam 6 başlık çıkmıştır. Bunlardan en çok yoruma sahip olan ilk üçü sıralanmış ve Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. “Konya Şeker” Anahtar Sözcüğü Arama Sonuçları

Başlıklar	Yorum Sayısı
Konya Şeker	32
Köylü Çocukların Oynadığı Konya Şeker Reklam Filmi	19
Konya Torku Şeker Spor-Vivelo	4

Araştırma için en çok yorumu barındırması nedeniyle daha kapsamlı analiz imkânı sağlayacağı düşünüldüğü ve Konya Şeker’in gıda markasının adı olduğu için Torku başlığı seçilmiştir. İlk olarak 715 yorumun aylara ve yıllara göre dağılımı ve sayısı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 3). Ardından, bu başlık altında yer alan yorumlar arasından, her aya 1 yorum düşecek şekilde her yıl için toplam 12 adet yorum rastgele sayı tablosu (random numbers table) yardımıyla seçkisiz olarak belirlenmiştir. Ancak bazı yılların bazı aylarında (Ör: 2013-Ocak, Şubat, Nisan ve Temmuz) hiç yorum girilmediği, dolayısıyla yılda 12’den daha az yorum bulunduğu görülmüştür. Bu gibi durumlarda, yorum girilmeyen ay için, ondan bir önceki ve bir sonraki ayda girilen ve zaman açısından ona en yakın tarihte girilen yorum seçilmiştir. Eğer bir önceki ve bir sonraki ayda da yorum bulunmuyorsa mevsimsel olarak o ayı içinde barındıran aylardaki yorumlardan biri bu ay için seçkisiz olarak seçilmiştir. Bu koşul da sağlanamıyorsa ise o yılda girilen bütün yorumların içinden bir adet yorum seçkisiz olarak belirlenmiştir. Bu seçim yönteminin kullanılmasının temel amacı seçilen yorumların o yılı en iyi şekilde temsil etmesini sağlamaya çalışmaktır. Bazen yazarların düzeltme (edit) yapmak için tekrar ilk yazdıkları yoruma döndüğü bilinmektedir. Bu gibi durumlarda yorumun ilk girildiği tarih dikkate alınmıştır. Belirlenen bu prosedür ile 24 Eylül 2007 ve 11 Mart 2015 zaman aralığı için toplam 61 tane yorum seçilmiş ve kodlamalar yapılarak kategoriler belirlenmiştir.

Tablo 3. Aylara ve Yıllara Göre Yorum Sayıları (2007-2015)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ocak	-	-	-	-	-	2	-	1	76
Şubat	-	-	1	-	1	-	-	6	48
Mart	-	-	-	1	3	2	4	17	7
Nisan	-	-	-	3	1	5	-	22	
Mayıs	-	-	-	-	1	1	2	364	
Haziran	-	-	-	2	-	16	4	30	
Temmuz	-	1	-	-	1	-	-	7	
Ağustos	-	-	-	-	2	1	8	6	
Eylül	17	-	-	-	1	-	2	3	
Ekim	4	-	-	-	1	1	4	6	
Kasım	2	-	-	1	1	1	1	8	
Aralık	1	-	-	-	2	-	8	5	
Toplam	24	1	1	7	14	29	33	475	131

Bulgular ve Yorum

Torku anahtar kelimesi ile yapılan Ekşi Sözlük taramasında yıllara göre dağılım incelendiğinde Torku markasının ilk piyasaya girdiği yıl olan 2007 yılında toplam 24 yorumun bulunduğu görülmektedir. Bu yorumlardan 17 tanesi Eylül ayındadır. Yıl sonuna doğru yorumların sayısının giderek düştüğü görülmektedir.

2008 ve 2009 yıllarının Ekşi Sözlük’deki yorum sayısına bakılarak Torku markası için çok yorum yapılmadığını söylemek mümkündür. Her iki yılda da birer yorum girilmiştir. Bu yorumlardan ilki 2008 yılında Temmuz ayında, ikincisi ise 2009 yılında Şubat ayındadır. Bu iki yorumdan anlaşıldığı kadarıyla işletme Frema isimli çikolata kremasını piyasaya sürmüştür ve müşteriler tarafından beğenilmiştir.

2010 yılına gelindiğinde önceki iki yıla nazaran yorum sayısında bir artış olduğu söylenebilir. Bu yıl zarfında Ekşi Sözlük’e toplam 7 yorum girilmiştir. 2011 yılında ise toplam 14 tane yorum bulunmakta, Ocak ve Haziran ayları dışında ise her aya en az bir yorum düşmektedir.

2012 yılında yorum sayısı artmış ve 29'a ulaşmıştır. Bu yıl içinde dikkat çeken unsur Şubat, Temmuz, Eylül ve Aralık ayında yorum girilmemiş olmasının yanında Haziran ayında diğer aylara nazaran çok sayıda yorum girilmiş olmasıdır (n=16). Bu aydaki yorumlar incelendiğinde bakanlığın yayınladığı listeye göre işletmenin ürünlerinden birinde Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) tespit edildiği ve yorumlardaki artışın buna bağlı olduğu görülmektedir.

2013 yılında 2009 yılından beri devam eden artış eğilimine paralel olarak yorum sayısı 33'e yükselmiştir. Buna ek olarak Ocak, Şubat, Nisan ve Temmuz aylarında herhangi bir yorum bulunmadığı göze çarpmaktadır. 2014 yılı marka ile ilgili en çok yorumun yapıldığı yıl olmuştur. Her aya en az bir yorumun düştüğü görülmektedir. Yorum sayısındaki bu çarpıcı artış ayrıntılı olarak incelendiğinde Mayıs ayında özellikle 26 Mayıs tarihinde bir günde toplam 214 yorum girildiği görülmüştür (Bu aydaki yorum dağılımı Tablo 4'te görülebilir).

2015 yılının ilk üç ayında (son tarih 12 Mart 2015 olmak üzere) ise toplam 131 yorum girilmiştir. Girilen yorumların sayısının ilk 7 yılda girilen yorum sayısından fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 4. 2014 Yılı Mayıs Ayı Entry Dağılımı

Günler	1	2	7	9	11	13	19	21	26	27	28	29	30	31
Yorum Sayısı	1	2	1	1	1	3	1	3	215	124	6	1	1	4

Yorumlar niteliklerine göre incelendiğinde örnekleme yer alan 61 yorum yıllara göre pozitif, negatif, nötr ve ilişkisiz kategorilerine ayrılmıştır. Tablo 5'te yer alan bu dağılıma göre yorumların çoğunun pozitif olduğu görülmektedir (n=38). Bunu sırasıyla negatif, nötr ve ilişkisiz yorumlar takip etmektedir. Her bir niteliğe ait birer örnek aşağıda yer almaktadır:

Pozitif: *“latteli çikolatasına bittigim marka.. öyle her yerde bulamıyorum gördüğüm zamanda arsızca birkaç tane alıyorum.cok hoş bir kıvamı var insanın agzında eriyor buna bir de hafif kahve kokusu eslik ediyor ya iste o zaman hazzın doruklarına çıkıyorum.. 27.08.2012 20:43 schlucken”*

Negatif: “maalesef antep fıstıklı çukulatası yeşil ülker'in yanına bile yaklaşmıyor. 03.06.2010 20:52 ~ 20:54 sece the avare rulman”

Nötr: “(bkz: torku play) 08.07.2011 21:57 manfool”

İlişkısiz: “ekşi sözlük'ün bittiğini tekrar kanıtlayan firma. bir haberle karalama kampanyası yapıyor yazarın(!) biri. haber 9 ay öncesinin. sanki ilk kez kendi haberdar olmuş gibi. ama 9 ay önce, yani haziran ayında, 22 entry girilmiş bu başlığa. aferin ssg, nerede ne kadar forumcu varsa doldurun buraya. yakında konu kilitlemeye de başlarsınız. 30.03.2013 19:11 kor arabin mahnisi”

Tablo 5. Yıllara Göre Yorumların Nitelikleri

	Pozitif	Negatif	Nötr	İlişkısiz
2007	2	1	1	-
2008	1	-	-	-
2009	1	-	-	-
2010	2	2	-	-
2011	7	1	4	-
2012	5	4	3	-
2013	10	1	-	1
2014	8	2	1	1
2015	2	1	-	-
Toplam	38	12	9	2

Markanın ilk kez piyasaya girdiği yılda yaptığı reklamlar video paylaşım sitelerinden (Bakınız: Youtube) incelendiğinde Tor ve Ku isimli iki maskot kullanıldığı görülmektedir. Bu yıl girilen yorumların da ana teması bu maskotlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin bir yorumda: “harika ötesi reklama sahip çuku çeşidi. dizisini çeksinler o reklamların. hiç konuşmasın tor ve ku. hep çipil çipil gözlerle baksın insanlar napio. 24.09.2007 22:42 mariadebonne” denilmektedir.

Bir diğer çok konuşulan konu da marka adıdır. Torku kelimesinin anlamının ne olduğu hakkında yorumlara (Ör: “eski türkçe'de ipek anlamına gelen kelime (...)13.11.2007 19:28 ~

24.09.2010 11:47 kırık bir kalp en iyi parcam” ve “ipek anlamının yanı sıra "güç üreten" anlamına gelen kelime (...) 27.12.2007 10:48 slot”) rastlanmaktadır.

Maskot kullanımı, tutundurma karması çerçevesinde incelenen reklamlarda (Mucuk, 2006: 179) başvurulan etkili yöntemlerden biridir. Reklamın bileşenleri arasındaki maskotlar, logolar ve renkler marka kişiliğini yansıtmaya, hedef kitle ile marka arasında duygusal bağ kurma açısından büyük bir öneme sahiptir (Fırlar ve Dündar, 2011: 333). Torku’nun da piyasaya ilk girdiği zaman maskot kullanımına gitmesi olumlu bir imaj yaratma çabası olarak yorumlanabilir. Buna ek olarak marka adı hedef pazardaki tüketicinin zihninde olumlu şeyleri çağrıştırmaya açısından önemlidir. Marka adının tercihen kolay telaffuz edilmesi, dikkat çekici, ayırt edici, kısa ve basit olması gerekmektedir (Mucuk, 1996: 134). Torku kelimesinin eski Türkçe bir kelime olarak günlük hayatta karşılaştığımız bir kelime olmaması nedeniyle dikkat çektiği söylenebilir.

2008 ve 2009 yıllarında Torku başlığı altında birer tane yorum bulunmaktadır. Bu yorumlara göre ürünü deneyen yazarların üründen memnun olduğu görülmekte, ek olarak marka adının eleştirildiği ve dağıtımda karşılaşılan sorunlar olduğu göze çarpmaktadır: “*yeni slogani soyle olabilir mesela: adi cok cirkin ama tadi cok guzel..valla oyle. bu salak ismi nasil ve nerden bulmuslar bilemem ama cikolatalarinin tadi hakikaten de guzelmis. frema yiyorum dunden beri. nutella'nin ustune lezzet olmaz bilirem ve fakat bunun da tadi pek hosmus. her yerde de yok nedense. bi turlu acilamadilar piyasaya. yesil diye ulkeri, israilli diye nestle'yi falan protesto ediyorsaniz torku yiyebilirsiniz. ilk dediklerimi de aramazsiniz bile. 10.02.2009 23:52 knidos*”.

Marka adı ürünü diğerlerinden ayıran en önemli göstergelerden biridir (Odabaşı ve Oyman, 2009: 367). Bu nedenle taşıması gereken çeşitli özellikler (kolay telaffuz edilmesi, basit olması vb.) bulunmaktadır. Fakat yukarıdaki yorumdan da anlaşıldığı üzere Torku kelimesi tüketiciler tarafından anlaşılmamakta ve beğenilmemektedir. Öte yandan, 2008 ve 2009 yılında yer alan her iki yorumda da ürünü denediğini söyleyen tüketicilerin ürünle ilgili herhangi bir tatminsizlik yaşamadıkları görülmektedir (Ör: “*frema markasıyla bugüne kadar tattığım (bkz TR'deki tüm markalar neredeyse) en güzel krem çikolatayı üreten şirket. 13.07.2008 16:15 serdar 24*”).

2010-2011 yıllarında yer alan yorumlara göre; işletme literatürünün önemli konularından biri olan marka bilinirliğinin arttığı gözlenmektedir (Aaker, 1996: 300). Ürünleri deneyen ve memnun kalan yazar sayısının arttığı görülmektedir. Ürünle ilgili yazılan 10 yorumda yalnızca 2 kişi memnun olmadığını belirtmiştir. Öte yandan Torku'nun bir "çikolata markası" olduğu görüşüne sahip yazarların olduğu göze çarpmaktadır. 2010-2011 yılları arasında incelenen 14 yorum içerisinde 5 tanesinin Torku'yu yalnızca farklı ürünler de üretmesine rağmen "çikolata markası" olarak tanımladığı görülmektedir. Buna ek olarak yine marka isminin eleştirildiği üretilen ürün ile marka arasında bir bağ olmadığını ifade eden bir yorum bulunmaktadır: *"urunleri ve reklamlari guzel. guzel de kardesim, o isim ne yahu?! cakma italyan mali oto lpg markasi ismi gibi. yani ben bunun cikolata oldugunu bilmesem, bi yerde torku adini duysam "sirali sistem mi? 100 km.'de kac yakiyor?" diye sorardim. 06.11.2011 15:16 arnatuile"*.

Marka ile ilgili en ciddi sorunun farklı yorumlarda defaten belirtilen dağıtım sorunu olduğu söylenebilir. 2007-2011 yılları arasında toplam 4 yorumda ürünlerin her yerde bulunamadığı belirtilmiştir (Ör: *"mükemmel bir tahin helvası var bu firmanın. yazlıktaki konyalı komşularımız getirmiş, ben böyle helva yemedim ömrümde. ali uzun'muş, abdurrahman tatlıcı'ymış hikaye yemin ederim. ankara'da bulmak mümkün değil sanırım. hızlı trene atlayıp, gidip konya'dan alınıp getirilesi. 09.09.2011 18:10 kibritsuyu"*).

Yazarların çoğu üründen haberdar ve hatta memnun olmasına rağmen ürünü kolaylıkla bulmadığından şikâyet etmektedir. Pazarlama literatüründe pazarlama karması (4p) olarak bilinen ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerinden (Mucuk, 2006: 179) fiyatla ilgili bir eleştiri göze çarpmazken ürün (ambalaj, marka adı) ve dağıtım faaliyetleri ile ilgili çeşitli eleştirilerin yapıldığı görülmektedir (Ör: *"çikolataları gerçekten de çok lezzetli olan marka. ne yazık ki ciddi biçimde ambalaj ve pazarlama sıkıntısı yaşıyorlar. misal; antep fıstıklısını ve frema'yı milka veya başka birisi üretseydi çoktan efsane olmuştu. kendilerine şölen'i takip etmelerini öneriyorum..27.04.2010 00:33 gnnvry"*). Ambalaj satışa sunulan ürünün bir uzantısıdır. Buna ek olarak ambalaj, dağıtım ve tutundurma işlemlerini kolaylaştırmakta ve etkilemektedir (Tenekecioğlu, 2004: 129).

Son olarak 2011'de girilen *"hakikaten muhtevasında tatlandırıcı yerine gerçek şeker kullanan belki tek yerli çikolata. bilinçli tüketiciler olsaydık bu farkıyla piyasayı alt üst ederdi. (bkz:*

konya şeker) 08.02.2011 13:36 controleur” yorumunda “gerçek şeker/doğal şeker/pancar şekeri” ve “yerli malı” vurgusu yapıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki yorumlarda da görüldüğü gibi çekirdek ürünle ilgili bir sorun yaşanmazken, genişletilmiş ürün kapsamında değerlendirilen ambalaj ve marka adı ile ilgili (Tenekecioğlu, 2004: 121) bir memnuniyetsizlik söz konusudur. Buna ek olarak dağıtımla ilgili sorun olduğu görülmektedir. İşletmelerin temel amaçlarına ulaşabilmelerinin ilk koşullarından biri ürünlerini müşteriye doğru zamanda doğru yerde sunabilmeleridir. Bu noktada 2007’de pazara giren Torku’nun 2011 yılına gelindiğinde tüketiciler tarafından rahatlıkla bulunamadığı göze çarpmaktadır.

2012 yılında yer alan yorumlarda mevcut problemlerin devam ettiği öte yandan ise markanın yeni ürünlerle piyasadaki tanınmışlığını artırdığı gözlenmektedir (Ör. *latteli çikolatasına bittigim marka.. öyle her yerde bulamıyorum gördüğüm zamanda arsızca birkaç tane alıyorum.cok hoş bir kıvamı var insanın agzında eriyor buna bir de hafif kahve kokusu eslik ediyor ya iste o zaman hazzın doruklarına çıkıyorum..27.08.2012 20:43 schlucken).*

Ek olarak bazı yazarların işletmeye ürünlerin içerikleri ile ilgili tavsiyelerde bulunduğu (Ör: *“çikolatalarındaki şeker oranının biraz düşürülmesi gerekiyor bence (...) 21.05.2012 00:46 self abandonment”*) görülmektedir. Müşterinin firma ile iletişime geçmeye çalıştığı bu gibi yorumlar, markaya olan sadakatin artması şeklinde yorumlamak mümkündür. Markanın diğer büyük çikolata üreticileriyle karşılaştırıldığı (Örneğin: *“sen nutella'ya rakip olabilecek bir ürün yap (...) 05.01.2012 01:06 dünyanın yerel adamı”*) gözlenmektedir. Çekirdek ürün tüketici tatmini sağlarken, işletmenin genel olarak pazarlama stratejilerini uygulama güçlüğü çektiği söylenebilir.

Yine bu yılda markanın arkasındaki üst yöneticinin anıldığı göze çarpmaktadır (Ör: *“pankobirlik genel başkanı recep konuk beyin vizyonu ile konya şeker çatısı altında yatırıma dönüşen torku çikolatanın (...) 14.03.2012 12:33 chapa”*).

Son olarak, girilen bir yorumda ise doğal şeker kullanımına vurgu yapılmıştır (*“genelde bal küpü kullanan birisi olarak kısa bir süre önce küp şekerini kullanmışım ve çaya verdiği tat çok farklı gelmişti. fakat fazla takılmadım nihayetinde hepsi küp şeker diyerek sonrasında bal küpünü tekrar kullanmaya devam ettim. bugün de rafta tekrar torku'nun küp şekerini gördüm,*

paketi açtım ve çayı içerken çaydan gerçekten güzel bir tat aldığımı farkettim. sol framede de görünce bu tadın doğal şeker kullanmasından kaynaklandığını anladım. kısacası şekerlerinin yanında bal küpü mal küpü hikaye olan firma. 14.06.2012 16:17 hayal fazlası”). Öte yandan, işletmenin genel olarak yaptığı doğal şeker vurgusuna ters olarak ürünlerinde GDO bulunduğu iddiasına yer veren yorumlara rastlanmıştır (“findık yerine gdo’lu soya kullanan firmalar: -torku frema markalı kakaolu sütlü findık kreması (...) 08.06.2012 09:24 patlamismisir”). Arama motorlarında yapılan araştırmalara göre işletmenin o dönem bu konu ile ilgili çeşitli halkla ilişkiler çalışmaları yaptığı (Örneğin; basın açıklaması) görülmüştür (Bakınız; Milliyet, 2012). Bu faaliyetler aracılığıyla işletmenin oluşan negatif algıyı değiştirebilmek için çaba gösterdiği söylenebilir. Bunun yanında Ekşi Sözlük’teki yorumlarda da bazı yazarların işletmeyi savunduğu ve Ekşi Sözlük’te gözlenebilen spekülative yapıyı eleştirdiği görülmektedir (“ekşi sözlük’ün bittiğini tekrar kanıtlayan firma. bir haberle karalama kampanyası yapıyor yazarın(!) biri. haber 9 ay öncesinin. sanki ilk kez kendi haberdar olmuş gibi. ama 9 ay önce, yani haziran ayında, 22 entry girilmiş bu başlığa. aferin ssg, nerede ne kadar forumcu varsa doldurun buraya. yakında konu kilitlemeye de başlarsınız. 30.03.2013 19:11 kor arabin mahnisi”).

2013 yılındaki yorumlar incelendiğinde ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma ile ilgili olan yorumlara ek olarak işletmenin AR-GE çalışmaları ile ilgili bir yorumun olduğu gözlenmiştir (“ürünlerini gönül rahatlığı ile gere gere yiyeceğiniz marka. müsterih olun tamamen pancar şekerinden üretilen şeker kullanılır tüm ürünlerinde. arge bölümüne çok önem verirler. beyin fırtınası anlamını toplantılarda görürsünüz. şeker pancarını üreticiden nakit para ile alır. son yıllarda şeker küspesinin enerjisini seralarda muz yetiştirerek kullanmışlardır. 30.03.2013 19:20 kuturkuturyesilpapazerik”).

Yorumlara göre işletmenin hali hazırda devam eden dağıtım problemi 2013 yılında da varlığını sürdürmekte olduğu anlaşılmaktadır (“marketlerde satılmayan daha doğrusu bulamadığım çay şekeri üreten firma. içinde glikoz şurubu olmadığı için diğer mamüllerine de kafadan geçiş yapacağım, yeterki dağıtım ağını biraz daha genişletsinler. 12.05.2013 20:00 gnome”). Buna rağmen ürünü deneyen yazarların çoğunun ürünle ilgili bir memnuniyetsizlik yaşamadığı söylenebilir. Toplam 12 yorum içerisinde 9 tanesi üründen çok memnun olduğunu ve tekrar satın alacağını ifade etmektedir (Örneğin: “karamelli-fındıklı gofreti harika. bi küçük paket asla yetmiyor. 11.09.2013 16:26 benim adim iggle piggle”). Öte yandan işletmenin üst yöneticisi ile ilgili birbirinden farklı iki yorum göze çarpmaktadır:

“son iki yıldır kristal toz şekerini kullandığımız firma... işin garibi konya şeker akp iktidarına oldukça yakın bir firma, hani pınar konusunda insanlar bu işler siyasi bir şey diyorlardı ya, artık bu argümanlarla gelmesinler lütfen... vesselam nereye elimi atsam kurutuyorum arkadaş... (bakınız: recep konuk) 08.06.2012 10:47 tombikpasta”

“(...) eti ve ülker hegemonyasını yıkacağına inandığım bu markanın mimarı recep konuğu tebrik ederken üretildiği topraklardan, ilk elden test eden bir kardeşiniz olarakta tüm ürünlerini şiddetle tavsiye etmekteyim. hizmet kalitesi açısından puanım 10/10 27.12.2013 23:28 islergucler”

Ekşi Sözlük’ün işletmenin üst yöneticisi hakkında ikiye bölündüğünü söylemek mümkündür. Yorumlara bakıldığında, yöneticinin işletme imajını hem pozitif hem de negatif yönde etkileyebilme gücünün olduğu da açıkça görülmektedir.

Son olarak bu yıl içerisinde değerlendirilen yorumlardan birinde 2012 yılına benzer bir şekilde, işletmenin doğal şeker iddiasına rağmen sağlıksız ürünler kullanmasına yönelik bir algı olduğu görülmektedir (*“geçen gün retro hissi yaratan pakede sahip gofretiyle ilgimi çekti. hoşbeş ayarında bir ürün çıkarmaya çalışmışlar. alacaktım. içindekilere baktım. glikoz şurubu ifadesini gördüğüm gibi reyondaki yerine koymam bir oldu. torku'nun; yani konya şeker fabrikası'nın sattığı üründe laboratuarda yapılan sentetik şeker var. gel de küfretme! 18.06.2013 17:35 atmosphere”*). Bu konuda yapılan halkla ilişkiler çalışmalarının yeterli olmadığını söylemek mümkündür.

En çok yorumun girildiği yıl olan 2014 yılı Mayıs ayındaki yorum sayısındaki radikal artış sonucu Ekşi Sözlük yazarları ikiye bölünmüştür. Yazarların bir kısmı bir gecede bu kadar çok yorum girilmesinin sebebinin viral reklam olduğuna inanmaktadır (Örneğin: *“ne övülmüş be! iyidir, hoştur tamam da bu kadar coşmak niye? yoğurtla çikolatayı merak ettim şimdi. soktunuz aklıma, yaptınız reklamı. 26.05.2014, 18:03, dkoa”*). Bilindiği gibi internet üzerinde ağızdan ağıza iletişimi başlatma girişimine “viral pazarlama” denilmektedir (Argan ve Argan, 2006: 233). Viral reklamlar ise büyük çoğunlukla videoların, e-posta veya video paylaşım siteleri üzerinde yayılması ile yapılmaktadır (Wikipedia, 2015b). Mayıs ayındaki yorumların viral reklam olması ihtimali sebebiyle örneklem oluşturma aşamasında bu aydan yorum seçilirken 26-27 Mayıs tarihleri arasındaki yorumlar analiz dışında tutulmuştur.

2014 yılı itibariyle pazarda 7 yıllık tecrübe kazanan Torku'nun, viral reklam şüphesi bulunan yorumlar dışarıda bırakıldığında 146 yorum ile yorum sayısında ciddi bir ivme kaydettiği ve marka tanınırlığını artırdığı görülmektedir. Yine bu yılda girilen yorumlarda işletmenin rakipleriyle daha sık karşılaştırılmaya başlandığı görülmektedir. Yıl içindeki 12 yorumdan 3 tanesinde rakip marka isimleri anılmaktadır ((...)ülker ve eti (...) 09.01.2014 22:19 calvin; (...)ülkerin etinin (...) 03.02.2014 18:43 ~ 18:45 calvin klein; (...)sarelle (...) 24.03.2014 16:26 ulmia). Doğal şekere yapılan vurgu 12 yorum içinde 6 yorumda gözlenmektedir (Ör: “bana; banada adlı kakaolu fındık kremasıyla nutellaya alternatif olabilmiş markadır. tamam nutella kadar mükemmel değil, kıvam bakımından daha sıvı ama içerisinde glikoz şurubu denen; şeker hastalığına ve obeziteye davet yollayan zehirden yok... pancar şekerinden üretilmesi bile alma sebebim. 19.08.2014 14:16 ne sen sor ne ben soyleyeyim”). Yine 12 yorum içinde 7 tanesinde çekirdek ürünle ilgili herhangi bir şikâyetinin olmadığı hatta memnuniyet olduğu gözlenmiştir (“glikoz şurubu içermeyen bisküvileriyle, kesinlikle tüketilmesi ve reklamı yapılması gereken marka 25.10.2014 22:10 chumarro”). Yine yorumlar kapsamında farklı ürünlerin çikolata (bar, krema, gofret vb.), toz/küp şeker, helva, bisküvi, yoğurt gibi denenmeye başlandığı görülmektedir. Buna ek olarak yeni çıkacak ürünlerle ilgili yorumlara rastlamak mümkündür (Ör. facebook'ta yakın zamanda kolasının çıkacağına dair paylaşımlar gördüğüm firma.21.07.2014 01:02 televizyondaki pislik). Yorumlar genel olarak incelendiğinde, müşteri memnuniyetinin sağlandığı ve hatta müşterilerin gönüllü marka elçilerine (Bkz. Aksoy, 2013) dönüştüğü söylenebilir. Buna ek olarak işletme tarafından web sitesinde, reklamlarda (basılı ve görsel) ve halkla ilişkiler çalışmalarında sıklıkla yinelenen “doğal şeker” mesajının tüketiciler tarafından içselleştirdiği hem işletmenin hem de müşterilerin markayı “sağlıklı ve doğal” olarak konumlandığı söylenebilir. Kotler’e göre konumlandırma müşterilerin zihninde yer alma şekli olarak ifade edilmektedir (2005: 68).

2015 yılının ilk üç ayından seçilen yorumlarda da doğallığa (“(...)ürünlerinde glikoz şurubu ve fruktoz şurubu kullanmayan marka(...).20.02.2015 15:44 calvin klein”) ve ürün çeşitliliğine yapılan vurguyu gözlemlemek mümkündür (“ürünleri gerçekten başarılı marka. çikolatasından sütüne, diğer markalardan çok daha farklı ve lezzetli ürünler ortaya çıkarıyorlar. özellikle çokofest oldukça başarılı, umarım nazar değmeden bu şekilde devam ederler. 11.03.2015 20:34 sytemofadownmanyagi”). Bunun yanında Torku üst yöneticisinin siyasete atılma sebebiyle istifa ettiğine dair bir yorum bulunmaktadır (“2015 genel seçimleri için yönetim kurulu başkanı akp milletvekili aday adayı olmuştur. ama bu markanın akp ile

alakası yokmuş... yersen. 31.01.2015 12:06 boom”). 2013 yılında yapılan yoruma benzer şekilde üst yöneticilerin marka ile bütüncül algılandığı bu nedenle yöneticinin özel hayatında dahi olsa yaptığı şeylerin marka imajını olumlu veya olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Sonuç

Yapılan bu araştırmada bir çiftçi kooperatifi markası olan Torku’nu hakkında Ekşi Sözlük (www.eksisozluk.com) internet sitesinde yer alan yorumların pazarlama karması, tutundurma karması, marka tanınırlığı, müşteri memnuniyeti ve marka imajı kategorileri altında değerlendirilmiştir. Evrende yer alan tüm yorumlar aylara ve yıllara göre tasnif edilmiş ve niteliği dört kategori (pozitif, negatif, nötr ve ilişkisiz) altında incelenmiştir.

Bulgulara göre 2007 ve 2015 yılları arasında yorumların içeriği ve sayısı göz önünde bulundurulduğunda markanın tanınırlığının arttığı ve sadık bir müşteri kitlesine sahip olmaya başladığı görülmüştür. Ekşi Sözlük, tüm internet kullanıcılarına açık olması nedeniyle marka yöneticileri tarafından da kolaylıkla takip edilebilen bir mecradır. Dolayısıyla tüketici davranışlarının öngörülebilmesi ve yönetilmesi açısından da önemli bir araç olarak kullanılabilir. Buradaki verileri sınırlı bir pazar araştırması olarak değerlendirmek mümkündür.

Araştırmanın analizleri, marka adı olması ve daha çok entry’i barındırması nedeniyle yalnızca “Torku” başlığı altında yer alan 715 entry’den seçkisiz olarak belirlenen 61 entry üzerinden yapılmıştır. Zaman kısıtı nedeniyle analizler yorumların tamamı üzerinden yapılamamıştır. Tüm yorumların yalnızca yazarlar tarafından değerlendirilmesi de araştırmanın önemli bir kısıtını oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda tüm yorumların değerlendirmeye alınması daha genellenebilir sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aaker, D.(1996). Building Strong Brands. The Free Press, New York.
- Aksoy,T. (2013). Marka Elçileri. <http://www.temelaksoy.com/marka-elcileri/> 14 Mart 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Birlik Holding. (2015). <http://www.abholding.com.tr/TR-tr/kurumsal/hakkimizda> 01.03.2015 tarihinde erişilmiştir
- Argan, M. ve Argan, M.T. (2006). “Viral Pazarlama veya İnternet Üzerinde Ağızdan Ağıza Reklam: Kuramsal Bir Çerçeve”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (11), 231-250.
- Fırlar, B. Ve Dünder, P. (2011). Reklamlarda Maskot Kullanımının Marka Farkındalığına Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(19), 330-345.
- Gürel, E. T. ve Yakın, M. T. (2007). Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür. Selçuk İletişim, 4(4), 203.
- http://www.konyaseker.com.tr/konya_seker
- Konya Şeker. (2015). http://www.konyaseker.com.tr/konya_seker 05. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2014) <http://koop.gtb.gov.tr/data/54cb4737f293702068ceb47e/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20GEN.%20KOOP.VE%20B%C4%B0RL%C4%B0K%20SAYILARI.pdf> 03. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Kotler, P. (2005). A’dan Z’ye Pazarlama. İstanbul: Mediacat.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2007). Principles of Marketing. (12th Edition), Pearson Prentice Hall.
- Milli Kooperatifler Birliği. (2013). 2013 yılı Faaliyet Raporu, <http://www.turkey.coop/menu/2013-Faaliyet-Raporu/22> 03. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Milliyet (2012). <http://www.milliyet.com.tr/torku-dan-gdo-aciklamasi/ekonomi/ekonomidetay/14.06.2012/1553661/default.htm> 12. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Mülayim, (1995). Kooperatif Kuruluşlarda Üst Örgütlenmenin Önemi ve Türkiye’de Sorunları. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 40, 33-42.
- Odabaşı, Y. ve Oyman,M. (2009). Pazarlama İletişimi (8. Baskı), İstanbul: MediaCat.
- Pankobirlik. (2015a). <http://www.pankobirlik.com.tr/tr/SayfaDetay/2> 05. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.

- Pankobirlik. (2015b). <http://www.pankobirlik.com.tr/tr/SayfaDetay/11> 05. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Pazarlamasyon. (2014).<http://www.pazarlamasyon.com/pazarlama-analizleri/obez-marka-torku/> 10. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Şahin, A., Cankurt, M., Günden, C., Miran, B., & Meral, Y. (2013). Türkiye'de Tarımsal - Kalkınma Kooperatiflerinde; Ortak-Kooperatif İlişkileri. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Taşdemir, B. ve Çevik, R. (2014). Hâkim Tasarım ve Ekşi Sözlük: İnternet'in Dönüşümünü Anlamak. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 37, 22-39.
- Tenekecioğlu, B. (2004). Ürün Planlama ve Geliştirme. Birol Tenekecioğlu (Ed.), Pazarlama Yönetimi içinde (s.121-140), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Torku. (2015a). <http://www.torku.com.tr/icerik/biz-kimiz.htm> 05. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Torku. (2015b). <http://www.torku.com.tr/default.aspx#!Kurumsal> 05. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Wikipedia. (2015a). http://tr.wikipedia.org/wiki/Ek%C5%9Fi_S%C3%B6zl%C3%BCk 11. Mart. 2015 tarihinde erişilmiştir).
- Wikipedia. (2015b). http://tr.wikipedia.org/wiki/Viral_reklam 12.03.2015 tarihinde erişilmiştir.

Türkiye’de Ekonomi Politikaları ve Tarım Satış Kooperatifçiliği İlişkisinin Dönemsel Gelişimi

Hakkı Çetin¹

Özet

Türkiye’de tarım satış kooperatifçiliği günümüzden tam yüz yıl önce Aydın ili civarındaki incir üreticileri tarafından temelleri atılmış, 1935 yılında çıkartılan 2834 Sayılı Kanun ile kurumsal kimliğine kavuşarak diğer ticari değeri yüksek tarım ürünü konularında da ülke geneline yayılmıştır. Bu kuruluşların ürün piyasalarını dengeleme, ihracat gelirlerini arttırma, kayıtdışı ekonomiyi engelleme, işsizliği azaltma ve gelir dağılımı dengesizliklerini giderme konularında üstlendikleri fonksiyonlar, devletin ekonomi politikaları oluşturma süreçlerinde tarım satış kooperatifleri ve birliklerini önemsemesini sağlamıştır. Devletin tarım satış kooperatifçiliğine olan bu yakın ilgisi, ekonomi politikalarının değişime uğradığı dönemlerde de devam etmiş ancak çeşitli dönemlerde bu politikaların kooperatifçilik özelinde uygulamadaki eksiklikleri ve hataları, Türkiye’de tarım satış kooperatifçiliğinin evrensel değer ve ilkelerinden uzaklaşmasına neden olmuştur.

Bu bildiri çalışmasının amacı, Türkiye’de tarım satış kooperatifçiliğinin temellerinin atıldığı tarih olan 1915 yılından günümüze kadarki yüz yıllık süreçte ekonomi politikalarının değişim dönemlerini baz alarak, bu politikalar ile tarım satış kooperatifçiliği ilişkisinin genel bir değerlendirmesini yapmak ve bu değerlendirmeye dayanarak da günümüz küresel ekonomik kriz ortamında ve gelecekte, ulusal ekonomi ve kooperatifçilik politikalarının belirlenmesi ve etkin hedefler konulmasında, tarım satış kooperatifleri birliklerinin tarihsel misyonları ve evrensel kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde nasıl daha belirleyici roller alabileceği ile ilgili tespitte bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler:

Ekonomi Politikaları, Birlikler, Tarım Satış Kooperatifçiliği, Kooperatifçilik İlkeleri, Stratejik Planlama

¹ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Bölümü, TARİŞ Zeytin A.Ş. Stratejik Planlama ve Kurumsal Yönetim Danışmanı. Adres: TARİŞ Zeytin A.Ş. A.O.S.B. 10006/1 Sok. No:10/B 35620 Çiğli/İzmir, Tel:+90(232)3940094,E-Posta:hcetin@tariszeytin.com.tr/hkctn@gmail.com

The Periodic Evolution of the Relationship Between Economic Policies and Agricultural Sale Cooperation in Turkey

Abstract

Hundred years before, agricultural sale cooperatives founded by the fig producers in the Aydın province of Turkey. The movement retrieved its institutional identity with the 2834 Numbered Legislation, after that sale cooperatives spread out in the country about the other high trading valued agricultural products. The functions of these institutions about; regulation of agricultural product markets, increasing the export revenues, preventing black economy, decreasing unemployment rates and eliminating the income distribution disequilibrium effects, provide agricultural sale cooperatives and unions to be considered as important institutions by the government in the process of developing economic policies of state. This close interest of the state to the agricultural cooperatives had continued in the changing periods of the economic policies but sometimes with lacking and wrong implementations; it drew away the agricultural sale cooperative movement of Turkey, far away from the international cooperative values and principles.

The purpose of this study is, to make an evaluation of the relationship between the economic policies and agricultural sale cooperative movement in Turkey in the period of hundred years from its foundation year of 1915 till today and based on this evaluation, to make a determination about how the agricultural sale cooperatives unions can take significant roles within the framework of historical missions and international cooperative principles, in determining and setting efficient goals for national economy and cooperative policies, in today's global economic crisis condition and also in the future.

Key Words:

Economic Policies, Unions, Agricultural Sale Cooperatives, Cooperative Principles, Strategic Planning

GİRİŞ

Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri üreticilerin ortak çıkarlarını korumak amacıyla tek başlarına yapamayacakları ya da yapmakta zorlanacakları ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmek için oluşturdukları ekonomik birliklerdir.

Ekonomik birlikler, dayanışmanın ortaya çıkardığı güç ile, gerek ekonomik sürecin akışını gerekse ekonomi politikasındaki karar sürecini kendi istek ve amaçları doğrultusunda etkilemeye çalışırlar. Prof. Dr. Hüsnü Erkan, konuyla ilgili yapmış olduğu TÜSİAD özel ödüllü eserinde, ekonomik birlikleri, piyasa birlikleri ve ekonomi politikası birlikleri olarak ikiye ayırmıştır. Erkan'a göre piyasa birlikleri daha çok rekabeti engelleme, rekabetten kaçma veya karşıt piyasa gücü oluşturmaya yönelik olmaktadır. Holdingler, kooperatifler ve hatta tröstler bu tarz birliklerdir. Ekonomi politikası birlikleri ise ekonomi politikası karar birimleri olan devlet organlarının ve bürokrasinin etkilenmesine yöneliktir. Bu birliklere, sendikalar, sanayici, mühendis ve benzeri meslek gruplarının oluşturduğu federasyonlar örnek gösterilebilir. Pratikte ise bazı birlikler her iki alanda birden fonksiyon üstlenebilmektedirler (Erkan,1993:18). Birim satış kooperatifleri, piyasa düzeyinde ekonomik güç kullanımı ile sınırlıyken, kooperatiflerin oluşturdukları birlikler ise ekonomi politikalarının karar birimlerini etkileyebilecek örgüt gücüne ulaşabilmektedir.

Ancak Türkiye'nin ekonomi politikalarının gelişim sürecinde tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ekonomi politikalarını yönlendirmekten ziyade çoğunlukla merkezden üretilen politikaların birer uygulama aracı olarak kullanılmıştır. Devlet, bu süreçte tarım satış kooperatifleri ve birliklerini;

- Ürün piyasaları regülasyon araçları,
- İhracat politikaları araçları,
- İstihdam politikalarının araçları,
- Tarımsal sanayileşme araçları,
- Gelir transferi politikaları araçları,
- Sermaye birikimin sağlanmasına yönelik araçlar,

olarak kullanmıştır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de ekonomi politikaları değişim dönemleri ile tarım satış kooperatifçiliği ilişkisinin gelişimini, bu dönemlerin genel özellikleri ile birlikte ele alarak bir değerlendirmesini yapmak ve bu değerlendirmeye istinaden de günümüzün gelişmiş ülkelerin tabandan

tavana doğru gelişen kooperatifçilik anlayışında olduğu gibi, ulusal politikaların belirlenmesi ve etkin hedefler konulmasında tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin “ekonomi politikası birliği” fonksiyonlarını nasıl daha etkin kullanabilecekleri ile ilgili tespitlerde bulunmaktadır.

TÜRKİYE’DE EKONOMİ POLİTİKALARI GELİŞİM DÖNEMLERİ VE TARIM SATIŞ KOOPERATİFÇİLİĞİ İLİŞKİSİ

Çalışmada, Türkiye’de tarım satış kooperatifçiliğinin başlangıcından bugüne kadarki bir asırlık süreçteki merkezi ekonomi politikaları ve tarım satış kooperatifçiliği ilişkisinin genel bir değerlendirmesi, sekiz döneme ayrılarak yapılmıştır. Çalışma kapsamındaki dönem aralıklarının keskin sınırları olmamakla beraber, bu aralıklar ekonomik krizlerin öncesinde veya sonrasında gerçekleştirilen uluslararası anlaşmalar, yapısal düzenlemeler gibi mihenk taşı kabul edilebilecek olaylar ile belirginleşmiş dönemleri kapsamaktadır.

1908 – 1918 Milli İktisat Politikası Dönemi

18. yüzyıl sonlarına doğru Sanayi devriminin başlayıp geliştiği ülkelerde sanayileşmeye dayalı artan üretim sonucunda, bu ülkelerin ürünleri için hammadde ve geniş pazar alanları bulma gerekliliği ortaya çıkmıştı. Klasik iktisat ekolünün, Laissez faire, laissez passer “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” temelindeki ekonomi felsefesi, başta İngiltere olmak üzere sanayileşmiş ülkeler tarafından, eski ihtişamlı günlerine tekrar ulaşma arzusunda olan ancak sanayi devrimini yakalayamamış Osmanlı’ya da önerilmekteydi. Bu bağlamda teorinin uygulamaya dönmesi 1838 yılında İngiltere ile Osmanlı arasında imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile olmuştur. Bu anlaşma ile sanayisi için hammadde ve ürünleri için pazar arayışına giren İngiltere çok geniş ve verimli arazilere sahip bir ülke bulmuştur.

Anlaşmanın getirdiği avantajlardan biri olarak yabancı tüccarların düşük bir vergi ödeyerek ticaret yapması yerli tüccarlar karşısında maliyet avantajı elde etmelerine imkan verirken, denetimsiz piyasa şartları ise imtiyaz sahibi tüccarların oluşturdukları tröstler vasıtasıyla üreticiden ürünlerini çok ucuza alıp yurt dışına kolayca çıkarmalarına imkan veriyordu. Devlet ise gerçekleşen ticaretin büyüklüğüne oranla çok düşük bir oranda ihracat vergisi elde ediyordu. Bu süreç, uzun yıllar bu şekilde devam etmiş ve Osmanlı, sanayi devrimini gerçekleştirmiş ülkeler karşısında yarı sömürge durumuna düşmüştü.

Bununla birlikte bir tarım ülkesi olan Osmanlı’da ekonominin en önemli üretim birimi olan çiftçilerin aşar vergisinin getirdiği ağır yük altında

ezilmesi, ayrıca tarım kredi müessesinin yeterli seviyede olmaması Osmanlı ekonomisinin en temel üretim birimi olan çiftçilerin tefecilere bağımlı olması sonucunu doğurmaktaydı. İmparatorluğun tarım politikası, 1838 yılından 1893 yılına kadar, bir tarım müdürü tarafından yönlendirilmişti. 1888 yılında kurulan Ziraat Bankası ise tarımsal modernizasyon için gereksinme duyulan krediyi büyük toprak sahiplerine vermişti. Onlar kalkınırken küçük çiftçi, teknik olanaklardan yoksun olan verimsiz arazilerde yaşam savaşı veriyordu (Bora,1993:396). Ülkenin en önemli üretim birimi olan çiftçinin örgütlü olmayışı ülkede sermaye birikiminin gerçekleşmemesinin esas nedenlerinden biriydi.

1908 - 1918 yılları arasında Dünya Savaşını doğuran kriz koşulları ve savaşın etkisiyle, o dönem iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi'nin "milli iktisat" ilkelerinin benimseyişi, zorunlu olarak, "milli sermaye" oluşturma gerekliliğini gündeme getirmişti. Artık Almanya örnek alınmaya başlanıyor, Smith, Ricardo, Bastiat gibi klasik iktisatçılara yüz çevrilip, Friedrich List, John Rae, Paul Cauwes gibi "milli" iktisatçıların görüşleri revaç buluyordu (Toprak,2012:206).

Milli iktisatçılar, sermaye birikimini önemsiyorlardı; ancak bunun vahşi bir biçimde gerçekleşmesini istemiyorlardı. Devletin merkezi rolüne ve gücüne olan inancın yanında sermayedarlar kadar onların yüksek kazanç hırsına karşı sermayesizleri de koruma refleksini doğuruyordu (Toprak,2012:394). Bu doğrultuda dengeli bir sermaye birikimini sağlayabilmek için kooperatiflere mutlak gereksinim duyulmuştu.

İttihat ve Terakki üreticiyi satış ve kredi kooperatiflerinde örgütleyerek tek alıcı konumundaki ihracatçı şirketler, o günkü deyişle sendikalar karşısına tek satıcı olarak çıkarmayı amaçlamıştı. Kredi olanaklarını genişleterek köylünün tefeciye ve tüccara yüksek faizle borçlanmasını önlemeye çalışmıştı. Nitekim bu konu Osmanlı İttihat ve Terakki Parti Programı'nda da yer alıyordu. Programın 18.,20., ve 26. maddeleri parti için şu hedefleri belirlemişti: Tarım sektörünü geliştirmek için çiftçiye düşük faizli uzun süreye yayılmış kredi sağlanacaktı. Üreticinin ortak çıkarlarını korumak için malını yok pahasına alan tüccara karşı hükümetin de desteğiyle "tarım örgütleri" kanun taslağı Meclis'e sevk edilecekti. Böylece köylü "tek alıcı"nın karşısına "tek satıcı" olarak çıkacaktı. (Toprak,2012:354).

İttihat ve Terakkinin Parti programında yer alan ifadeler uygulamaya geçişinde öncülüğü partinin Aydın örgütü temsilcileri olan Nazmi Topçuoğlu, Kazım Nuri ve Ahmet Sarızade yapmıştır. Bu isimler, Aydın ili civarında yetiştirilen ihraç değeri yüksek incir ürününün ticaretiyle

uğraşan Fig Packers isimli tröstün tekeli kirmaya yönelik olarak, yöre eşrafını örgütlemişlerdir. Bunun için ilk etapta tefecilere ve tüccarlara borçlu olan üreticilerin finansal gücünü ele alabilmesi için bir kooperatif bankası kurma yoluna gitmişlerdir. Bu doğrultuda 1913 yılının Eylül ayında Aydın ilinde kooperatifçilik ilkelerine bağlı olarak Milli Aydın Bankası kurulmuştur. Esasında yerli sermayeye dayalı bankalar o dönem İttihat ve Terakki tarafından Batı Anadolu kırsalının çeşitli yerlerinde kurulması teşvik edilmiştir.

Milli Aydın Bankasını, dönemin diğer milli bankalarından ayırtıran temel faktör, Banka'nın kooperatifçilik ilkelerine dayalı bir satış organizasyonunu kurulmasına öncülük etmesidir. Türkiye'nin ilk tarım satış kooperatifi niteliğinde olan, Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Ortaklığı 21 Ağustos 1915 günü kurulmuştur. İncir üreticileri artık yönetiminde söz sahibi oldukları bu kurumlar vasıtasıyla Fig Packers Tröstü gibi tekelleri örgütlenmelere karşı tek satıcı olarak çıkarak ürünlerinin gerçek değerlerini bulabilmişlerdir.

Bunun yanında yerel sermayeli bankanın, kendine bağlı ortaklık olan tarım satış organizasyonu ile bütünleşik faaliyet göstermesi, çiftçilere verilen kredilerin spekülasyona maruz kalmadan geri dönmesini garanti altına almış oluyordu. Çiftçi, kooperatifi vasıtası ile en iyi fiyattan ürününü satabildiği için bankasından aldığı krediyi zamanında geri ödeyebiliyordu. Kooperatifçilik vasıtasıyla spekülasyondan arındırılmış bu döngü, bankanın bulunduğu bölgedeki sermaye birikimini de sağlamış oluyordu (Çetin,2013:61). Bu yöntemle sömürgeye dayalı işleyişe dur denilerek ülke çapında milli sermaye oluşturma hedefine daha da yaklaşıyordu.

Ancak ilerleyen dönemde Milli İktisat Politikası, Birinci Dünya Savaşı koşullarının daha da ağırlaşması üzerine geçerliliğini yitirmiş ve Cumhuriyetin kuruluşuna kadar ki süreçte kooperatifçilik faaliyetleri ise diğer tüm ticari faaliyetler gibi olumsuz etkilenmiştir.

1923 – 1930 İzmir İktisat Kongresi Kararları Dönemi

17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de gerçekleştirilen, İzmir İktisat kongresi, kuruluş sürecinde olan Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaşılabileceği tüm ekonomi politikası sorunlarının tartışıldığı, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi sınıflarının temsilcilerinin blok oylarıyla kararların alındığı bir platform olmuştu (Altun,2007:78). Kongrenin amacı, savaştan yorgun çıkmış bir milletin iktisadi birimlerinin birbirlerini tanımalarını ve koordinasyonunu sağlamak, temel ihtiyaçları ve sorunları

tespit etmek ve yeni ekonomi politikalarını birlikte alınacak kararlara göre belirlemektir. Yapılan tartişmalar ve gelinen mutabakat sonucunda, yurt içi sanayi kurmayı ve geliştirmeyi amaçlayan bunun için özel girişimlere öncelik veren ve mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik sistemi kurma politikası olan “Misak-ı İktisadi” benimsenmiştir (zelik ve Tuncer,2007:255).

Kongre’de konuşma yapan iktisat vekili Mahmut Esat Bozkurt, yeni iktisadi düzende serbest girişimciliğın ve şirketleşmenin gerekliliğinden bahsetmiş ancak mevcut dönemin iktisadi düzeninde, yabancı iktisat dünyasına karşı ezilmeden ayakta durulabilmesi için bu girişimler arasında kooperatiflere daha fazla önem verilmesi gerektiğii hakkında görüşlerini belirtmiştir (ıkın,2003:26).

Kongre’de alınan kararlarda daha çok, bireylerin daha fazla girişimde bulunabilmelerine yönelik, ülke ekonomisinin gelişiminde engeller oluşturan, rekabeti ve fırsat eşitliğini engelleyen yapısal sorunların üzülmesine odaklanılmıştır. Bu nedenle İzmir İktisat Kongresi kararlarının geçerli olduğu döneme “liberal dönem” denilebilir. Örneğın ifti grubu için alınmış kararlara bakıldığında, ifti için ağır bir yük yaratan Aşar vergisinin kaldırılması, sömürge döneminden kalan bir kurum olan Reji İdaresinin kapatılması, tütün ekiminin ve ticaretinin serbest bırakılması, tarımsal kredilerin düzene sokulması, yol vergisi gelirinin kırsalda yol yapımlarına harcanması, tarım derslerinin okul programlarına konulması, tarım piyasasını iyileştirici yapısal önlemler alındığı görülmektedir (TARİş,1992:7).

Türkiye’de Kurtuluş Savaşı yıllarında duraklayan kooperatifçilik hareketi, İzmir İktisat Kongresi kararları ve Cumhuriyetin kurulmasından sonraki süreçte canlılık kazanmıştır. 1926 yılında ıkarılan 865 Sayılı Ticaret Yasasında kooperatifler bir şirket tipi olarak kabul edilerek, kooperatif kurmanın ve ortak olmanın şartları hükme bağlanmıştır (Mlayım, 2006:109). Ticaret kanunun kooperatif kimliğinin hukuken kabul edilmesinin de olumlu etkisiyle bu dönemde İncirlioiva (1927), Erbeyli (1928), Köşk (1929) ve Germencik (1931) incir satış kooperatifleri kurulmuştur. Daha sonra Ziraat Bankası’nın desteğiiyle Batı Anadolu dışında da satış kooperatifleri kurulmaya başlamıştır. Bunlar; Adana, Mersin pamuk satış kooperatifleri ile Giresun fındık satış kooperatifleridir (Kayıki ve Kayıki,2007:38).

1929 yılında Amerika finans piyasalarında başlayan ekonomik buhran çok kısa bir süre içinde tüm dünyaya yayılmış ve dünya tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden birine dönüşmüştür. Küresel ekonomik

kriz, 1930 yılında kalkınma çabasında olan Türkiye'yi de derinden etkilemeye başlamıştır. Ekonomik kriz, İzmir İktisat Kongresinde alınan liberal kararların gözden geçirilmesine neden olmuş, buhranın etkilerinden korunmak ve kalkınmanın devamının sağlanması için devletin ekonomiye etkin katılımı ve yön verici olması üzerinde yeni bir makro ekonomik yaklaşım geliştirilmiştir.

1931 – 1938 Büyük Buhran Sonrası Atatürk'ün Ekonomi Politikaları Dönemi

Dönemin ekonomi politikası, ferdi girişimlerin yetersiz kaldığı sanayi alanlarında devletin iktisadi teşebbüsler vasıtasıyla ekonomik işleyişte öncü olmasını sağlayarak sermaye birikiminin önünü açmak ve böylece kalkınmanın her hangi bir sektöre uğramadan devamının sağlanması şeklinde özetlenebilir. Büyük Buhranın etkilerinin hissedildiği bu dönemde kalkınmanın kesintiye uğramaması için, kalkınmanın belirli bir plan ve programla olması ve bu süreçte kamu iktisadi teşebbüslerinin öncü rol oynaması benimsenmiştir. Atatürk ayrıca, özel sektör ve kamu sektörünün yanında üçüncü bir sektör olarak da kooperatifçilik sektörünün oluşumunda teori ve eylemde büyük çaba göstermiştir. Atatürk, yereldeki gözlemlerinde tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerini kırsal kesimin kalkınmasındaki potansiyellerini görmüş, bunun yanında kriz koşullarının olumsuz etkilerini giderecek örgütler olması itibarıyla bu yapıları stratejik kuruluşlar olarak kabul etmiştir. Atatürk'ün öncülüğünü yaptığı Türkiye'ye özgü bu karma ekonomik modelin içinde kooperatifler çok önemli bir yer teşkil etmektedir.

Şöyle ki Atatürk 1931 yılında çıktığı yurt gezisinde kooperatiflere yönelik çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Atatürk, yurt gezisinin Batı Anadolu ayağında, Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığını yerinde ziyaret etmiş ve örgütün faaliyetleri hakkında detaylı bilgi almıştır. Bu ziyarete istinaden yapmış olduğu tespitleri ise “satış kooperatifleri” konu başlığı altında kendi notlarında yer almaktadır. Bu tespitler aşağıdaki gibidir (Kaynak Yayınları,2013:50);

“Memleket üretiminin satışını tanzim etmek bir büyük iktisat işimizdir. Bir taraftan kredi kooperatifleri ile üretimi kolaylaştırır ve maliyet fiyatlarımızı düşürürken diğer taraftan da satış fiyatını arttırmak lazımdır ki, üreticilerin emeği ziyan olmasın. Satış tedbirleri, birçok aracılardan yaptığı karın mümkün mertebede çok kısmını çiftçiye götürdükten başka mallarımızın standardizasyonunu, ambalajını, taşıma mücadelesini kendiliğinden temin edecektir. Bundan başka mahsul, alıcının

istediği zaman teklif edeceği fiyatla değil, en müsait zamanında tüketici piyasalara arz edilmek suretiyle değer fiyatına satılacaktır. Bu işleri görecektür müesseseler "satış kooperatifleri"dir. Aydın incir kooperatifçilerinin kredi ile satışı karıştıran karma bir tarzları vardır. Esasında büsbütün ayrı olması ve fakat aralarında irtibat bulunması lazım gelen bu iki işi birlikte gören Aydın tipinin de halka temin ettiği faydalar büyük olmuştur. Satış kooperatifleri zirai kredi kooperatiflerinin eşi ve tamamlayıcısı olacaktır... Satış kooperatifleri olmaksızın yalnız zirai kredi kooperatifleri bizim memleketimiz için tek taraflı ve faydası sınırlı bir müessese halinde kalır...Kredi kooperatifleri vasıtasıyla çiftçiye verilecek milyonlar liranın zamanında sıkıntısızca ve köylüyü sıkmadan tahsili için de yegane etken satış kooperatifleri olacaktır."

Diğer taraftan ise, Büyük Dünya Buhranı'nın Türkiye'yi olumsuz etkilediği bu dönemde Aydınli üreticiler kooperatif sayılarını arttırarak Türkiye'nin ilk tarım satış kooperatifi birliğini "Aydın Zirai Satış Kooperatifleri İttihadı" adıyla kurmuşlardır. Bununla beraber ekonomik krizin Türkiye'de bankacılık sektörüne de olumsuz etkileri olmuş ancak Türkiye'nin ilk kooperatif bankası olan Milli Aydın Bankası bu krizden fazla etkilenmemiştir (Erkan vd,1993). Bunun nedeni ise gayet açıktır, bankanın kredi vermiş olduğu üretici ortakları aynı zamanda ilk tarım satış kooperatifi olan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi'nin de ortaklarıdır. Ortaklar aldıkları krediyi satış kooperatifi sayesinde kolaylıkla geri ödeyebilmekte, bu işleyiş sistemi, ekonomik döngüyü finansal dar boğazlara karşı koruyabilmektedir.

Gerek uygulama sahasındaki bu gelişmeler gerekse de Atatürk'ün konuya verdiği yüksek önemin de etkileriyle, Ekim 1935 tarihinde 2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile 2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Hakkındaki Yasa, Meclis'ten geçerek yürürlüğe girmiştir.

Tarım satış kooperatifçiliği yasal altyapıya kavuştuktan sonra bu dönemin temel ihracat mallarının satışlarının örgütlü yapılması temel ekonomi politikalarından biri olarak kabul edilmiş, tarım satış örgütlenmesi dönemin ekonomi bakanlığının yakın kontrolünde gerçekleşmiştir (tbmm.gov.tr,2015).

Bu dönem ayrıca devlet ve tarım satış kooperatifleri arasında etkin işbirliklerinin yürütüldüğü dönemdir. Büyük Dünya Buhranı'nın olumsuz etkileri 1930 yılından itibaren Türkiye'de başlıca ihraç ürünlerinden olan üzüme yansımış, fiyatların düşmesiyle birlikte Manisa'da üzüm üreticileri kooperatifleşmeye başlamıştır. Ancak fiyatlarda oluşan dengesizlikleri gidermede üzüm satış kooperatifçiliği yeterince güçlenememiş olması

nedeniyle, hükümet Tarım Bankası ve İş Bankası'na bir satış şirketi kurması ve şirketin üreticiden ürünün değer fiyatından satın alması görevini vermiştir. Bu göreve istinaden kurulan TARIŞ Ltd Şti. 1935-1938 yılları arasında üreticiden ürün satın alarak, yurt dışı piyasalara pazarlamıştır. Piyasadaki kriz giderildikten sonra şirket tasfiye edilerek faaliyet sahası ve TARIŞ markası Aydın ve Manisa tarım satış kooperatiflerinin 1938 yılında birleşerek kurdukları, İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'ne bırakılmıştır (Çetin ve Uyar,1993).

1938 – 1948 Dünya Savaşı, Korumacı Politikalar Dönemi

İkinci Dünya Savaşı dönemi koşulları Türkiye'nin 2.Sanayi Planı'nın uygulanamamasına neden olmuş, ayrıca ülkenin her an savaşa girme tehlikesine karşı uyguladığı seferberlik, ülke ekonomisini de son derece olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde üretim daralması, artan askeri harcamalar ve emisyon hacmindeki artışlar nedeniyle enflasyon hızla tırmanmıştır (Akyıldız ve Eroğlu,2004:50).

18.01.1940 tarihinde TBMM'de kabul edilen Milli Koruma Kanunu ziraat ve ordunun ve büyük şehirlerin yeme içme, giyinme ihtiyaçlarına yönelik olarak iktisadi tedbirler alma yetkisini hükümete tanımıştır. Örneğin üretilen her türlü mahsulün ihraç ve ithali izne bağlanmış, ürün fiyatlarının kontrolü devlete bırakılmış ve hükümete her türlü ürüne el koyma yetkisi tanınmıştır (Şener,2004:78). Milli Koruma Kanunu, tarımsal üretimin ve ticaretinin mutlak devlet kontrolünde olduğu bir dönemi başlatmış dolayısıyla bu süreçten tarım satış kooperatifçiliği de etkilenmiştir.

1940 – 1943 yılları arasında Batı Anadolu'da 10 yerde pamuk üreticileri, 7 yerde de zeytinyağı üreticileri kooperatifler kurarak örgütlenmişlerdir. 1937 yılında 20 olan kooperatif sayısı 2. Dünya Savaşının devam ettiği 1940 yılında yaklaşık üç kat artarak 59 kooperatif sayısına ulaşmıştır. 1943 yılında zeytinyağı tarım satış kooperatifleri devlet adına devletin belirlediği fiyattan üreticiden yağ toplamış, toplanılan bu yağlar ise ordunun ve halkın ihtiyaçlarını gidermek üzere Milli Koruma Kanunundaki hükümlere istinaden devlet denetimine verilmiştir (Aslan ve Yıldırım,1993:299).

Korumacı dönemde, uluslararası ikili anlaşmalarla yapılan ihracatta, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinden devlet büyük ölçüde faydalanılıyordu. Bu konuyla ilgili olarak başlıca ihraç ürünlerinin değerlendirilmesinde büyük önem verilen tarım satış kooperatiflerinin “vatan içinde yıkılmaz iktisadi abideler olduğu” görüşü 1940'lı yıllarda

hükümet çevrelerinde yaygın olarak benimsenmiştir (Çetin ve Uyar,1993:183).

Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşının sonlarına yaklaşılmış ve uluslararası boyutta önemli iktisadi işbirlikleri süreçleri başlamıştır. Savaş henüz sona ermeden 1-22 Temmuz tarihinde ABD'nin Bretton Woods kasabasında Türkiye dahil 44 ülkenin katılımıyla toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansında, iki önemli dünya çapında mali kuruluşun kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kuruluşlardan birisi, uluslararası parasal konularda bir işbirliği girişimini yansıtan Uluslararası Para Fonu (IMF); diğeri de başlangıçta Avrupa'nın savaşta yıkılan ekonomilerinin yeniden imarına yönelik çalışmalar yapan, sonra ise tümüyle az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına dış finansman sağlayan temel bir mali kuruluş haline gelen Dünya Bankası'dır (Güran ve Aktürk,1999:27).

Türkiye'de 7 Eylül 1946'da gerçekleştirilen devalüasyonun etkisiyle dış ticarete serbestleşmeye gidilmiş, 1948 yılında Marshall Planı doğrultusunda kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi'ne (OEEC) giriş anlaşması imzalanmıştır (Tekeli,1980:292). Bu gelişmeler Türkiye'nin ekonomi politikalarında savaş ekonomisi ile ilişkili korumacı dönemi bitirmiştir.

1950 – 1960 Liberal Politikalar Dönemi

1950 yılından sonra başlayan ve yaklaşık on yıl süren dönemde, yeni bir ekonomi politikası uygulamaya konulmuştur. Bu politikaya "Liberal Ekonomi" adı verilmesine ve başlangıçta devletin rolünün daraltılması hedef alınmasına rağmen belirtmek gerekir ki kamu harcamalarının GSMH içindeki payında önemli bir azalma olmamıştır (kalkınma.gov.tr, 2015).

1950'li yılların başında savaş sonrası Avrupa'da gıda maddesi talebi sayesinde Türkiye, gıda maddesi ve hammadde ihracatı temelinde bir ekonomik mucize yaşanmıştır. Kırsal kesime Ziraat Bankası tarım kredi kooperatifleri ve diğer ticari bankalar aracılığıyla para akarken, ülke içinde ve dışında tüketici mallarına talepte bir artış olmuştur (Ahmad,2014:141). Nitekim 1950 yılı hükümet programını incelediğimizde tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla üreticilere daha fazla kredi sağlanacağı vurgulanmıştır (tbmm.gov.tr,2015). Artan tarımsal kredilerin etkisi 1950-1953 yılları arasında Türkiye tarımsal üretimin artmasının kaldıraç olduğu yüzde 13'lük bir ekonomik büyüme yakalamıştır. Ancak gıda maddesi ve pamuk üretimi kırsal sanayi gelişimi ile değil, sadece ekim alanlarının artışı temel alınıyordu. 1954'de yaşanan

kötü hava koşulları nedeniyle düşen üretimin daha sonraki senelerde de devam etmesi, büyüme rakamlarının kademeli olarak yüzde 4'e kadar düşmesine yol açmıştır (Ahmad,2014:141).

1954 yılı ve sonrasında yaşanan bu gelişmeler karşısında dördüncü ve beşinci Menderes Hükümeti programlarında liberal doktrinden ziyade, daha çok Keynezyen doktrin kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde kalkınmayı sağlamak ve ekonomiyi dengede tutmak için, para ve bütçe politikalarına bağlı devlet müdahaleleri kabul edilmiştir (Avcioğlu, 1968:352). TMO, TEKEK, Şeker Şirketi, ÇAYKUR gibi KİT'ler ile tarım satış kooperatifleri ile köylünün ürünü pazarlanabildiğinden, siyasi iktidar özellikle seçimler öncesinde bu kesimleri memnun eden taban fiyat politikaları uygulamıştır (Durmuş,2011:112).

Tarım satış kooperatifleri birliklerinin, popülist politikalara bağlı gelir transfer uygulamalarının karşılığında kamu adına yatırım yapmak için devlet tarafından kullanıldığı zamanlarda olmuştur. Örneğin 1950'lilerin sonuna yaklaşıldığında Ege Bölgesinde kurulması kararlaştırılan bir kamu iktisadi teşekkülü olan Ege Elektrik İşletmesine TARİŞ Birlikleri 5 Milyon Türk Lirası gibi bir yatırım yapmak mecburiyetinde bırakılmıştır (Çataloğlu,1971:35).

Bu dönemde uygulanan ekonomi politikaları sonucunda oluşan dış ödeme dar boğazını aşabilmek ve kamu açıklarını kapatabilmek için 4 Ağustos 1958'de hükümet bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur.

1961 – 1979 Merkezi Planlama ve Müdahaleci Politikalar Dönemi

1958 yılında yaşanan dış ödeme dar boğazı ve kamu açıkları, 27 Mayıs sonrası Türkiye'de ekonomik anlamda birtakım tedbirlerin alınmasına neden olmuştur. Bu tedbirler özetle, kalkınmanın belirli plan ve programlara bağlanması, devletin emredici merkezi planları ve bütçe politikaları ile ekonomik sistemde daha düzenleyici bir rol üstlenmesi, devletin bu politikaları uygulayabilmesi içinse, piyasalarda üretimi, fiyat dengelerini ve dış ticaret dengelerini düzenleyici kurumlar oluşturulması öngörülmüştür.

Türkiye'de merkezden planlı dönemin başlaması, devlete toplumsal ve ekonomik görevler yükleyen 1961 Anayasası'nın buyurucu rolü olmuştur. Bu anayasa devlete, "iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planları yapmak" ödevi yüklerken, ekonomik, toplumsal ve

kültürel kalkınmanın plana bağlanmasını ve kalkınmanın bu plana göre gerçekleştirilmesini öngörmüştür (Sencer,1991:34).

1961 Anayasası'nın buyurucu hükümleri doğrultusunda ilk beş yıllık kalkınma planı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanarak 1963-1967 yılları arasında yürürlüğe konmuştur. İlk beş yıllık kalkınma planında, Anayasanın 51. Maddesinde yer alan "devlet kooperatifçiliğin geliştirilmesini sağlayacak tedbirler alır" hükmüne de dayanarak, tarım satış kooperatiflerinin kurulup gelişmesine önem verilmiş bu konuyla ilgili devletin hem mevzuat hem de finansman konusunda destek ve teşviklerde bulunulacağı belirtilmiştir (DPT,1963:498).

Planın fiyat politikası konu başlığı altında ise ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşılmasında üretim ve fiyatlar arasındaki dengeye dikkat çekilmiş, bu doğrultuda da fiyat mekanizmasını tamamlamak üzere üretim ile ilgili alınacak tedbirler üzerinde durulmuştur. Bu tedbirlerin tarım satış kooperatiflerine misyon yükleyen kısmı ise planın aşağıdaki paragrafidir (DPT,1963:505);

"Tarım ürünlerinin fiyatları, esas itibariyle bu ürünlerin maliyetlerine giren unsurlara sübvansiyon verilmesi yolundan korunmalıdır. Ancak, bu yoldan veya satış kooperatiflerinin kurulup gelişmesi suretiyle tarım ürünleri fiyatlarının müstahsili tatmin edecek ölçüde korunması usulü, tesirli bir sistem haline gelinceye kadar olağanüstü hal ve şartlarda bazı ürünlerin, kooperatifler veya birlikler kanalıyla münhasıran ortaklara mahsus olmak ve bütçeden karşılanmak kaydıyla sübvansiyon yoluyla korunması cihetine gidilebilir."

Devletin kalkınma planlarında tarım satış kooperatiflerine fiyatların dengelenmesi konusunda yüklediği ödev yukarıda ifade edilen hükümler doğrultusunda 1963 yılında "devlet destekleme alımları" başlamıştır. Buna göre devlet, merkezden belirlediği ürün fiyatları doğrultusunda tarım satış kooperatifleri ve birliklerini üreticiden ürün almak ile görevlendirecek birlikler ise kooperatifleri vasıtasıyla bu ürünleri devlet adına yine devlet bütçesinden ayrılacak kaynakla üreticiden alacaktır².

² Devlet destekleme alımları planda belirtildiği üzere olağanüstü hal ve şartlar dışında kalan dönemlerde de devam etmiş, başta üreticiyi koruyor gözükmese de rağmen, devlet adına yapılan bu alımlar, tarım satış kooperatifçiliğinin evrensel kooperatifçilik değerlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Ortak, kooperatifini kamuya ait bir alım ofisi olarak

Bu dönemin, merkezden emredici planlama anlayışının destekleme uygulamaları, hangi ürünün destekleme kapsamına alınacağı ve taban fiyatın ne olacağı, bilimsel değil politik gerekçelere dayandırılmıştır. Fiyat tespitinde politik amaçların ağır basması ve ekonomik etkenlerin geri plana itilmesi sonucu ortaya çıkan stok birikimi ve enflasyonist etkiler destekleme politikalarının en çok eleştirilen yönü olmuştur (Kazgan,2003:383).

Destekleme politikaların kooperatifçiliğe maliyeti ise Türkiye’de kooperatif kimliğinin evrensel değerlerinden uzaklaşmasıdır. devletin giderek artan müdahaleleri sonucunda artık çiftçilerin ortak çıkarlarını korumak, en üst düzeye çıkarmak için eylem birliğinde bulunmaları ve kooperatif çatısı altında bir araya gelmeleri söz konusu değildir. Devlet ortağın yerine kendini koymuş, tarım satış kooperatifçilik hareketini temelinden yozlaştıracak bir gelir transfer politikasını bu kuruluşlar eliyle yürütmeye kalkışmıştır (Soral, 1981: 15). 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Yasası doğrultusunda kurulan Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliği “TARKO” devlet güdümüne maruz kalması sebebiyle zamanla işlevsizleşmiştir (Mülayim,2006:364).

Destekleme alımları ve devlet güdümü, bir taraftan da tarım satış kooperatiflerinin sayılarını artmasına neden olmuştur. Bu örgütler 70’li yılların sonuna yaklaşırken, 418.000 üretici ortak 524 kooperatif ve 33 üst birlik rakamlarına ulaşmıştır. Bu dönemde birlikler, temel ihraç ürünlerinin satış işlemlerini yürütmüşlerdir (Kazgan, 2003:380). Örneğin Birlikler, 1960-1970 yılları arasında Türkiye’nin toplam ihracatının yaklaşık yüzde 20’sini gerçekleştirmiştir (Çataloğlu,1971:52). 1979 yılında sadece TARİŞ Birlikleri 210 Milyon Dolarlık ihracat ile Türkiye’nin toplam ihracatının yüzde 10’unu gerçekleştirmiştir (Gönenç, 1997:92). Ancak satış kooperatiflerinin genel ihracat içindeki payları sanayi ürünlerinin ihracatının artmasına bağlı olarak 1980’li yıllarda gerilemeye başlamıştır.

Artan sayıları ile birlikte ülke çapında kırsaldan ve kente ulaşan geniş bir toplumsal taban oluşturan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerini 1974-1980 yılları arasında iktidarda bulunan siyasi partiler bu kuruluşları kendi siyasi kadrolaşmaları için kullanmışlardır. Siyasi iktidarın bu uygulamaları öncelikle TARİŞ İzmir İncir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış

görmeye başlamış, ortaklar arası, kooperatifler arası ve birlikler arası işbirliği dinamikleri, özetle “kooperatif kimliği” zarar görmüştür.

Kooperatifleri Birliklerinde gidilmiş daha sonraki yıllarda diğer Birliklere de yaygınlaştırılmıştır (Koç,1984:371). Bu durum, personel politikasını kendi belirleyemeyen kooperatif ve birlik yönetimlerinin kooperatifçilik ve işletmecilik ilkelerinden uzaklaşmasına, buna bağlı olarak da toplum nezdindeki imajlarının bozulmasına yol açmıştır.

1980 – 2000 Neo-Liberal Politikalar ve Küreselleşme Dönemi

1970’li yılların sonunda dünya ekonomilerinde kendini gösteren stagflasyon sorunu ve 1978’deki Dünya’da petrol krizi ile birlikte ekonomi politikalarında devlet müdahalelerini öne çıkaran Keynezyen doktrinin terkedilmesine neden olmuştur. Buna karşın Neo-liberal politikalar ve küreselleşme olgusu IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret örgütü gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar öncülüğünde hızla tüm dünyaya yayılmıştır.

Türkiye’de 24 Ocak kararları ile başlayan süreçte ekonomide Neo-liberal politikaları uygulamaya konulmuştur. Bu politikalara bağlı olarak kamu harcamalarının daraltılması amaçlanmış, bu amaca yönelik; KİT’lerin özelleştirilmesi, destekleme alımlarının azaltılması, gübre ve enerji dışında tarımsal sübvansiyonların azaltılması, ithal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracata yönelik büyüme politikalarına geçişin gerçekleştirilmesi, serbest ticaretin önünü açmaya yönelik engellerin kaldırılması, Türkiye’de Neo-liberal politikaların ana uygulama alanları olmuştur. 1995 yılında Gümrük Birliği Anlaşması’nın imzalanması, çok uluslu şirketlerin tüm sektörler hızla bir şekilde girip piyasa üstünlükleri elde etmesi, yine bu dönemde gerçekleşen iktisadi gelişmelerdir.

Neo-liberal politikaların ve küreselleşme akımlarının hızlı bir şekilde dönüştürdüğü Türkiye’de başta finans sektörü gibi yapısal sorunları olan sektörler bu hızlı ekonomik değişime ve küresel entegrasyona uyum sağlamakta zorlanmıştır. 1990’lı yıllarda Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler Türkiye’nin küresel piyasalara entegre olmaya çalışırken karşılaştığı ekonomik krizler, ekonominin yapısal sorunlarıyla ilişkili olduğu kabul edilmiştir.

Türkiye ekonomisinde Neo-liberal politikalara geçiş dönemi olarak da kabul edilebilecek 1980 ile 2001 yılları arasındaki gelişmeler, Türk tarım sektöründe radikal değişimleri getirmiştir. Bu dönemde tarımsal sübvansiyonlar azaltılmış, Et-Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu, ÇAYKUR, Şeker Fabrikaları, Yem Fabrikaları, Tütün Fabrikaları gibi tarımsal sanayi KİT’leri özelleştirilmiş, diğer taraftan da Tarım Satış

Kooperatifleri ve Birlikleri'ni yakından ilgilendiren yeni yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

1980 yılı sonrası her ne kadar liberal politikalar, serbestleşmeye dayalı ekonomik sistem öngörse de, bu politikaların temel bakış açısı uygulamada Türkiye ekonomisinin en önemli çiftçi örgütlerinden olan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri için geçerli olmamıştır. 1935 yılından beri yürürlükte olan ilk tarım satış kooperatifçiliği kanunu 1985 yılında kaldırılarak 3186 sayılı kanun yürürlüğe girmiş ve bu kanun ile Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine müdahale kapsamı devlet tarafından genişletilmiştir.

Kanunun 9. Maddesinde, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine atamayla gelmiş genel müdürün yönetim kurullarına başkanlık etme yetkisi verilmiş, demokratik kooperatifçiliğe aykırı bu madde 1993 yılında kaldırılrsa da, kanunun genel çerçevesi ve diğer hükümleri, Birliklerin devlet tarafından yönetilmesine imkan vermiştir (Mülayim,1998:200).

1994 yılına gelindiğinde, Birliklerin faaliyetlerinde yoğun bürokrasi doğuran ve verimsizliğe yol açan destekleme alımları, 5 Nisan kararlarıyla sonlandırılmış ancak tarım satış kooperatifçiliği üzerindeki devlet güdümü, özerkleşme kanununun kabul edildiği 2000 yılına kadar devam etmiştir. 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasıyla beraber Türkiye'nin AB ülkelerine yapacağı ihracatta gümrük duvarlarının indirilmesinde tarım ürünlerinin kapsam dışında bırakılması ve buna karşın Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı uygulayacağı gümrük vergilerinin AB Ortak Gümrük Tarifesi seviyelerine indirmesi, Türkiye'de başta tekstil olmak üzere, hammaddesi tarım ürünleri olan sanayileri olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte pamuk, tiftik, ipek gibi, tekstil sanayinin hammaddesi ürünlerin satış kooperatifçiliğinde devlet bürokrasisinin getirdiği hantallaşma, rekabetçi piyasalara uyum sorunlarının doğmasına ve üretimde gerilemelere neden olmuştur.

1997 Mayıs'ında başlayan Uzakdoğu mali krizinin sıcak para girişleri üzerindeki dolaylı ve olumsuz etkisiyle birlikte Türkiye ekonomisi 1997 sonbaharından itibaren gerileme dönemine girmiştir. Türkiye'de Neo-liberal politikaların uygulamaya geçmesinden sonraki yaşadığı ekonomik sıkıntılarının önemli bir nedeni; kısa vadeli ve büyük hacimli yabancı sermaye hareketleri olmuştur (Falay,2000). Ekonomideki olumsuz gelişmeler akabinde 1999 yılında IMF'ye verilen niyet mektubunda, enflasyonu rakamlarını indirmek, kamu harcamalarını azaltmak, özelleştirmeler gerçekleştirmek, vergi reformları gerçekleştirmek, tarımda yapısal reformları yapmak gibi çeşitli makro ekonomik hedeflere

uyulacağı taahhüt edilmiştir. Tarımda yapısal reformlar kapsamında verilen taahhütler arasında TSKB'lerin yeniden yapılandırılmasına yönelik kanun çıkarılacağı ifadesi de yer almıştır. IMF'ye verilen niyet mektubu kapsamında, 2000 yılında 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu kabul edilmiş ve bu kanun ile birlikte TSKB'ler özerkleşmiştir.

2001 – 2015 AB Yapısal Uyum Politikaları Dönemi

1990'lı yıllardan sonra gerek piyasalardan serbestleşmenin etkisi, gerekse de baş döndürücü bir hızla gelişen iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin de etkisi ile Türkiye'de hızlı ve spekülâtif sermaye hareketleri gerçekleşmeye başlamıştır. Genel bir görüş olarak, 1994, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan finansal krizlerin, Türkiye ekonomisinin küreselleşmenin getirdiği hızlı sermaye akışları karşısında adaptasyon sorunları ile ortaya çıkmış, yapısal nedenlere bağlı krizler olduğu kabul edilmektedir.

Türkiye'de yapısal nedenler bağlı olarak yaşanan ekonomik krizlerin aşılması amacıyla, IMF ile yapılan anlaşma gereği 14 Nisan 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konmuştur (Akyıldız ve Eroğlu,2004:58). Para ve maliye politikaları ile enflasyonu düşürme, bankacılık sektöründeki düzenlemeleri gerçekleştirme, mali disiplini sağlama, kamu harcamalarını azaltarak özel sektörün ekonomik düzende daha fazla rol almasının sağlanması gibi hedefler, programın genel çerçevesini oluşturmuştur.

Bu dönemde gerek IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalarda, gerekse de AB Bütünleşme sürecindeki Katılım Ortaklığı Belgelerinde, uluslararası kuruluşların Türkiye'den ortak taleplerinden biri de, kamu harcamalarının daraltılması amacına yönelik olarak tarım sektöründe reformun gerçekleştirilmesi olmuştur (ab.gov.tr). Bu doğrultuda 2000 yılında Dünya Bankası ile Türkiye'de tarım sektörünün yapısal değişikliklerine bağlı 600 Milyon Dolarlık kredi anlaşması yapılmıştır.

Dünya Bankası tarafından tasarlanan ve finansal desteği ile Türkiye'de 2001 yılında uygulamaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesinin (TRUP/ARIP) temel amacı, tarım sübvansiyonlarının kaldırılması, tarım satış kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması, doğrudan gelir desteği programına geçilmesi ve piyasa odaklı bir tarım politikasına geçmek olmuştur. ARIP projesinin "C" maddesine göre 600 Milyon Dolarlık kredinin 152 Milyon Doları, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin yeniden yapılandırılmaları için ayrılmıştır. Projeye göre Türkiye'ye

verilecek kredi içinde tarım satış kooperatifleri ve birlikleri için ayrılan bu kaynak, Birliklerin devlete olan borçlarının tahkimi, personel kıdem tazminatlarının ödenmesi, teknik destek maliyetlerinin karşılanması konularında harcanmasına yönelik şartlara bağlanmıştır (World Bank, 2001).

2001 yılında Türkiye’de yaşanan finans krizinden Milli Aydın Bankası da (TARİŞBANK) olumsuz etkilenmiş, TARİŞ Birlikleri, bankanın mali durumunun düzeltilmesine yönelik sermaye artırımını yapmak istedilerse de Dünya Bankası’nın ARIP anlaşmasının şartlarına dayandırdığı uyarıları doğrultusunda, Hazine TARİŞ Birlikleri’nin sermaye artırımına müsaade etmemiştir. TARİŞ Birlikleri’nin Banka’nın diğer tüm Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri’nin de ortak Bankası olması önerileri ise yine aynı gerekçeyle reddedilmiştir (milliyet.com.tr). Sonuç olarak, Türkiye’nin ilk ve tek kooperatif bankası olan Milli Aydın Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilmiştir.

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine yönelik 2001 ve 2008 yılları arasında yürütülmüş olan Yeniden Yapılandırma Sürecine demokratik katılım boyutunda eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştiriler özellikle; Yeniden Yapılandırma Kurulu’nda Birliklerden yeterli temsilci olmaması, bununla bağlantılı olarak da Birliklerin süreç boyunca kendi yapılanmaları ile ilgili bir konuda Kurulun görüşleri doğrultusunda hareket etmeleri zorunluluğu ile ilgili olmuştur (Mülayim, 2006:352).

Yeniden yapılandırma konusu Türkiye’nin 2001 ve 2009 yılına kadarki AB Katılım Öncesi Ekonomik Programlarına da geçmiştir. Bu programlarda özet olarak Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin yeniden yapılandırılacağı ve mali sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik hukuki düzenlemeler yapılacağı vurgulanmıştır (kalkınma.gov.tr). Bunun yanında 2003 yılında kabul edilen 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrolü Kanunu hükümleri doğrultusunda sektör bazında geliştirilen strateji belgeleri, tarım, sanayi, enerji, çevre, ulaşım, turizm gibi birçok sektörün yapısal reformlara temel oluşturmuştur. Bu belgelerden biri de Türkiye’de kooperatifçilik sektörünün yapılanması amacıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanmış olan, 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’dır. 2007, 2008 ve 2009 yıllarının AB Katılım Öncesi Ekonomik Programlarında yer alan, Birliklerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik hedefler, Türkiye Kooperatifçilik Strateji Belgesi’ne de aynen yansımıştır.

Bu bağlamda Belge'nin 7.2 numaralı eyleminde, "Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin sürdürülebilir mali ve idari yapılara sahip olmaları ve rasyonel bir finansman modeli oluşturulması yönünde düzenlemelerin yapılması amacıyla 4572 Sayılı Kanun'da değişiklik yapılacaktır" denmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012:63).

İlgili eylem doğrultusunda 2014 yılında 4572 Sayılı Kanun'da yapılan değişiklikle birlikte, Birliklerin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla yönelik olarak "Kurumsal Strateji Belgesi" hazırlamaları anasözleşme hükmüne bağlanmıştır. Böylece Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin kısa, orta ve uzun vadeli hedeflere yönelik faaliyetlerini düzenleyen stratejik planlarını hazırlayıp uygulanmasını takip edecekleri bir sürece girilmiştir. Stratejik planlamanın, katılımcılığı gerektiren ve kuruluşun paydaşları ile işbirliğini teşvik eden bir yönetim modeli olması, esasında Birliklere, ilgili konularda Türkiye'nin ulusal politika oluşturma süreçlerinde etkin rol alabilmelerine imkan sağlayacak bir kapı açmıştır.

SONUÇ

Türkiye'nin ekonomi politikalarının değişim dönemleri incelendiğinde, kooperatiflerin, ekonomi politikalarının değişmesine neden olan ekonomik krizlerin etkilerinin azaltılmasında ve kalkınmanın devamlılığının sağlanmasında devlet tarafından önemsenen kuruluşlar oldukları görülecektir. Türkiye gibi, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci uzamış ülkelerde, tarım satış kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri bahsi geçen kriz dönemlerinin aşılmasında diğer kooperatif tiplerine göre daha çok önem verilmiştir.

Ancak kriz dönemlerinde devlet ve kooperatifler arasında kuvvetlenen bağ, daha sonraki süreçte uygulamada yapılan bir takım hatalarla birlikte, tarım satış kooperatiflerinin evrensel değer ve ilkelerinden uzaklaşarak yarı kamu kuruluşu kimliğine bürünmelerine neden olmuştur. Bu durum ise kooperatifçiliğin sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak olan lokomotif gücünü sekteye uğratmıştır. Kooperatiflere ortak olanlar, işbirliği ve dayanışmanın ortaya çıkaracağı maddi ve manevi kuvvete ulaşmaktan ziyade daha çok devletin verdiği iyi fiyattan yararlanmak gibi kısa vadeli hedeflere odaklanmıştır.

Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, yasal alt yapıya kavuştuğu tarihten bugüne kadar geçen sürede, ekonomi politikaları oluşturma süreçlerinde her dönem edilgen bir konumda olmuşlardır. Kooperatifler ulusal politikaları değil, politika tasarlایıcıları kooperatifleri şekillendirmiştir.

Ekonomi politikalarında, TSKB'lere yönelik olarak popülist yaklaşımların yoğunlaştığı dönemler, devlet müdahalelerinin artış gösterdiği dönemler olmuştur. Özellikle 1950 ve 1994 yılları arasında hükümetlerin, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri üzerinden yürüttükleri destekleme alımları, kooperatif kimliğine zarar vermiştir. Uzun yıllar sürmüş olan devlet vesayeti, bu kuruluşların faaliyetlerinde verimsizliklere neden olmuş, ayrıca tarım satış kooperatifçiliğinin toplum gözündeki imajını düşürmüştür. Neo-Liberal politikaların hakim olmaya başladığı 1980'li yıllardan 2005 yılına kadarki yapısal uyuma yönelik ekonomik programlarda, sürekli olarak bu kuruluşların "yeniden yapılandırılması" yönünde ifadeler kullanılmıştır.

Geçmiş dönemlerin müdahaleci devlet anlayışından kalan, Neo-Liberal politikaların ekonomik programlarına da geçen, tepeden bir elin "yapılandırması" şeklindeki anti demokratik bir bakış açısı artık günümüzde geçerliliği kalmamış bir yaklaşımdır. Günümüz bilgi toplumu yapısında Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, ulusal politika oluşturma süreçlerine katılmak durumundadır. Bu gereklilik kamu açısından, kayıtdışı ekonominin önlenmesi, ihracat gelirlerinin arttırılması, ürünlerde taşışın önüne geçilmesi, rekabetin korunması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve gıda krizlerinin önlenmesi açısından önemlidir. Politika oluşturma sürecine katılımın Birlikler açısından önemi ise, etkin devlet desteklerinin sağlanması, demokratik yasal düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi, ihtiyaç duyulan teşviklerin çıkarılması, haksız rekabetin engellenmesi gibi konular çerçevesinde kendini göstermektedir.

2015 yılı itibarıyla Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri 17 birlik altında örgütlenmiş olup günümüzde 13'ü faal durumdadır. Birliklere üye kooperatif sayısı 318, kooperatif ortağı sayısı toplamı 505.732, toplam kooperatif sayısı 337, toplam ortak sayısı 524.180'dir (koop.gtb.gov.tr). Kooperatif ve Birlik sayısı 1970'li yıllardan bugüne azalmış olsa da, halen kırsaldan kente uzanmış büyük bir üretici ağ yapısı faaldir. Doğru planlamalarla, ulusal ve uluslararası stratejik işbirlikleriyle beraber, bu kuruluşlar ciddi bir baskı grubu gücüne ulaşabilecektir. Bununla beraber günümüzün iletişim ve ağ teknolojilerinden en yüksek seviyede faydalanmak, e-kooperatif projeleri gerçekleştirmek, yerinden ve uzaktan eğitim modelleri geliştirmek, etkin izleme ve değerlendirme sistemleri kurmak, inovasyon ve AR-GE merkezleri oluşturmak, ulusal ve global ölçekte markalaşmak, ortak dil ve ortak stratejiler geliştirerek, "bilgi toplumunun ekonomi politikası birliklerine dönüşmek", bugün tarım satış kooperatifleri birliklerinin temel hedefi olmalıdır.

KAYNAKLAR

- (<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm>, 21.02.2015)
- (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/60OncesiDonem.aspx>, 18.02.2015)
- (<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1>, 26.02.2015)
- (http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d3yy.htm, 27.02.2015)
- (<http://koop.gtb.gov.tr/data/54b53addf293709bc0985729/istatistik%20%20%20aralik.pdf>, 11.03.2015)
- (<http://www.milliyet.com.tr/2002/06/03/ekonomi/eko02.html>, 08.03.2015)
- Ahmad, Feroz (2014), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul
- Akyıldız, Hüseyin; Eroğlu, Ömer (2004), *"Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları"*, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:9, S:1, s:43-62
- Altun, Şafak (2007), *İlk Hedef Akdeniz'di İkinci Hedef: İktisat*, Platin Yayınları, İstanbul
- Aslan, Erdal; Yıldırım, Özlem (1993), **"Tariş Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği"**, TARIŞ Tarihi Projesi, Ed. Zeki Arıkan vd., Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, İzmir
- Avcıoğlu, Doğan (1968), *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara
- Bora, H. Siren (1993), *"Alliance Isreelite, Universelle'in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım Sektöründe Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınlarında Kurulan Bir Çiftlik Okulu: Or Yehuda"*, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C:1, S:3, s:387-400
- Çataloğlu, Oğuz (1971), *Kooperatifçilik ve Sermaye Birikiminde Kooperatiflerin Rolü*, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları No:64/20, İzmir
- Çetin, Hakkı (2013), *"Kırsal Kalkınma Sürecinde Milli Aydın Bankası Deneyimi"*, **İzmir Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Dayanışma Dergisi**, S:119, s:56-63
- Çetin, Türkan; Uyar, Hakkı (1993), **"Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği"**, TARIŞ Tarihi Projesi, Ed. Zeki Arıkan vd., Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, İzmir

- Çıkin, Ayhan (2003), *“Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik”*, **YAR Müdafaa-ı Hukuk Dergisi**, S:62, s:25-32
- Devlet Planlama Teşkilatı (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, DPT, Ankara
- Durmuş, Mustafa (2011), *“12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası”*, **Memleket ve Siyaset Yönetim**, C: 6, S:15, s:95-135
- Erkan, Hüsnü (1992), *Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler (Odalar-Sendikalar-Dernekler)*, Şahsi Yayın, İzmir
- Erkan, H., Yetin, S., Yıldırım, Ö., Gökdemir, O., Altay, N.O. (1993), **Tarişbank Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İzmir
- Falay, Nihat (2000), *“İstikrar Programları ve Türkiye”*, <http://www.toprakisveren.org.tr/2000-46-nihatfalay.pdf>, (05.03.2015)
- Gönenç, Erdinç (1997), *“Küreselleşme ve Ekonomik Planlama”*, İzmir’im (II), Ed. S. Ayla Gönenç, Egetan Yayın, İzmir, s.90-95
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2012), **Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016**, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara
- Güran, Nevzat; Aktürk, İsmail (1999), **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, Isparta
- Kayıkçı, Murat; Kayıkçı, Sabrina (2007), *“Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri’nin Yeniden Yapılandırılması”*, Gazi Üniversitesi KOOP-MER Ulusal Kooperatifçilik Sempozyum Bildirileri, Ed. Hakan Koç, T.C. Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayını No:1, Ankara
- Kaynak Yayınları, (2013), Atatürk’ün Bütün Eserleri, Cilt 25, Kaynak Yayınları, İstanbul
- Kaynak Yayınları, (2013), Atatürk’ün Bütün Eserleri, Cilt 27, Kaynak Yayınları, İstanbul
- Kazgan, Gülten (2003), *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Koç, Yıldırım (1984), *“Türkiye’de 1974-1980 Döneminde Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde İşçi-İşveren İlişkileri”*, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C:38, S:3-4, s:367-403

- Mülayim, Z. Gökalp (1998), Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara
- Mülayim, Z. Gökalp (2006), Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara
- Özçelik, Özer; Tuncer, Güner, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:9, S:1, s:254-266
- Sencer, Müzaffer, "Türkiye'de Kalkınma Stratejileri ve Planlama Süreci" **Amme İdaresi Dergisi**, C:24, S:4, s:22-55
- Soral, Erdoğan (1981), Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Sorunu, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No: 159, Ankara
- Şener, Sefer (2004), "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:7, S:1, ss:73-92
- TARİŞ (1992), TARİŞ'in Sesi 3. İzmir İktisat Kongresi Özel Sayısı, TARİŞ, İzmir
- Tekeli, İlhan (1980), "II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Planı ve Programları", **ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı**, ss:289-325
- Toprak, Zafer (2012), Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, Doğan Yayıncılık, İstanbul
- World Bank (2001), "Project Appraisal Document on a Proposed Loan in the Amount of US\$600 Million to the Republic of Turkey for an Agricultural Reform Implementation Project/Loan", Report No: 21177-TU, <http://www.worldbank.org/projects/P070286/agricultural-reform-implementation-project-arip?lang=en>, (08.03.2015)

Enerji Üretiminde Yeni Bir Alternatif Olarak Yenilenebilir Enerji Kooperatifçiliği

The Cooperative Of Renewable Energy As a New Alternative On Energy Generation

Hasan YAYLI*

Refik YASLIKAYA**

ÖZET

Kalkınma ideolojisinin en önemli girdi kalemini oluşturan enerji, kamu politikalarının en temel sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Enerji üretiminde kullanılan özellikle fosil yakıtların yarattığı çevre sorunları ve bu kaynaklara sahip olamayan ülkelerin ödemek durumunda oldukları ithalat miktarı ekonomi politikaları üzerinde önemli bir baskı yaratmaktadır. Diğer taraftan fosil yakıt bazlı gerçekleştirilen enerji üretiminin çevreye olan zararları, uluslararası çevre hukuku bağlamında taraf olunan sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükler bakımından da önemli bir risk alanını oluşturmaktadır.

Sahip oldukları topluma karşı sorumluluk ilkesi sayesinde kooperatifler, yerel faydadan genel faydaya katkı sağlayan yenilenebilir enerji alanına yönelmiştir. Sürekli devam eden doğal süreçlerde var olan, kaynağını güneşten, doğadan ve atık maddelerden alan yenilenebilir enerji, doğal akış ile hidrolik, rüzgar, güneş, jeotermal, biokütle, dalga, akıntı enerjisi ve gel-git gibi fosil olmayan yani tükenmeyen kaynaklardan elde edilen bir enerji türüdür. Söz konusu kaynaklara dayalı yerel ve yenilenebilir enerji yatırımlarının, ister küçük ister büyük ölçekte, ister şehir ister kırsal alanda olsun, imece usulünün bir ürünü olarak kurulan kooperatifler çatısı altında değerlendirilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmak konusunda önemli katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

Bu çalışmada yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji üretiminde kullanımının yaygınlaştırılması için yeni nesil kooperatiflerden biri olarak yenilenebilir enerji kooperatiflerinin öneminden ve Türkiye'deki hukuki durumundan bahsedilecektir. Bu çerçevede öncelikle yenilenebilir enerjini kavramı ele alındıktan sonra, yenilenebilir enerji kooperatifçiliği; dünyadaki iyi uygulamalar çerçevesinde ortaya koyulacaktır. Çalışmanın devamında Türkiye açısından hukuki ve fiili açıdan bir durum tespiti yapılacak ardından da yenilenebilir enerji kooperatifleri Enerji Üretim ve Tüketim Kooperatifi Örnek Ana Sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

* Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Öğretim Üyesi, hyayli@hotmail.com

** Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü Öğretim Üyesi, reikyaslikaya@yahoo.com

Anahtar kavramlar: Yenilenebilir enerji, enerji kooperatifleri, koöpratifçilik, Yenilenebilir enerji kooperatifleri

ABSTRACT

Energy, which is the most important input for development ideology, is one of the major problem fields. The environmental problems of fossil fuel used for energy generation and the money for import that the countries without these sources have to pay have created an important pressure on economical policies. On the other hand, the environmental harm of energy generation, performed on the base of fossil fuel, makes up an important risk field in terms of responsibility arising from the agreements in the context of international environmental law.

Due to the responsibility principle to public, the cooperatives have gone towards renewable energy field that contributes from local to general benefit. Renewable energy that takes its source from sun, nature and waste material is a type of energy, obtained from unending sources like hydraulic, wind, sun, geothermal, biomass, wave, flow energy and tide. To discuss the renewable energy investments under the umbrella of cooperatives founded as a product of collective work has an important potential for contributing to reach the social and economical objectives.

In this study, the importance of renewable energy cooperatives and legal situation of them in Turkey will be mentioned in order to generalize the usage of renewable energy sources in energy generation. In this context, first, the concept of renewable energy will be discussed and then the cooperative of renewable energy will be put forth within the frame of the good applications in the world. After that a determination will be made in terms of real and legal situation in Turkey, and the cooperatives of renewable energy will be discussed within the scope of Sample Master Contract of the Cooperative of Energy Generation and Consumption.

Key words: Renewable Energy, The Cooperatives of Energy, Cooperative, The Cooperatives of Renewable Energy

YENİLENEBİLİR ENERJİ

İnsanoğlu var olduğu günden beri kendi fiziksel gücünü aşan işleri başarmak için enerjiye ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç sanayi devrimiyle birlikte çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Bugün başta elektrik olmak üzere enerji kaynaklarına olan ihtiyacımız bağımlılık olarak tanımlanmaktadır. Artan nüfus, çeşitlenen ihtiyaçlar, kentleşme hızındaki baş döndürücü gelişmeler, her gün yeni sektörlerle açılan sanayileşme ve özellikle konut ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler enerji ihtiyacını her geçen gün arttırmaya devam etmektedir.

Tüketime sunulan enerjinin önemli bir kısmı fosil yakıt dediğimiz kaynaklardan sağlanmaktadır. Aynı zamanda yenilenemeyen enerji kaynakları olarak da adlandırılan bu kaynaklar kömür, petrol, doğalgaz ve nükleer enerjidir. (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012, s. 149) Yenilenemeyen enerji kaynaklarının en önemli sorunu bir gün tükenecek olması yanında çevreye verdiği ciddi zararlarıdır. Zararlar yalnızca enerjinin üretimi aşamasında ortaya çıkmamaktadır. Aynı zamanda “çevrimi, taşınması ve tüketimi” (Keleş vd, 2012, s. 149) aşamalarında da çevreye zarar verilmektedir. 20. Yüzyıl ortalarına kadar bu zararlar insanlığın dikkatini çok çekmemiştir. İkinci dünya savaşının yıkıcı etkilerinin fark edilmesi bu anlamda bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Yine 1952 yılında Londra’da 4.500 kişinin hava kirliliğine bağlı zehirlenme sonucu ölmesi (Bell, Davis, & Fletcher, 2004, s. 6-7) dramatik bir şekilde fosil yakıtların zararları konusunda dünya ülkelerinin dikkatini çekmiştir.

Başlangıçta yerel sorunlar olarak kabul edilen fosil yakıt kaynaklı çevre sorunlarının zaman içinde sınırları aşan niteliği olduğu, hatta küresel boyutta kirlenmeye sebep olduğu fark edilmiştir. Bu fark ediş yenilenebilir enerji kaynaklarına ilginin de başlangıç tarihi olarak kabul edilebilir. Ancak dünya çapındaki enerji kullanım istatistikleri enerji sektöründe hala fosil kaynakların toplam enerji kaynakları içinde en büyük kütleyi oluşturduğunu göstermektedir.

BP tarafından yayınlanan 2014 yılı dünya enerji istatistiklerine göre, dünya enerji tüketiminin yüzde 90’a yakın kısmın hala fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Tüketim içinde petrol %32,4, kömür %30,1, doğalgaz %23,7, nükleer enerji %4,4, hidroelektrik %6,7 ve yenilenebilir enerji kaynakları %2,7 olarak sıralanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı toplam içinde küçük bir oranı oluşturmakla beraber son 10 yıl içindeki gelişimin umut verici olduğu söylenebilir. 2003 yılı verilerine göre %0,8 olan yenilenebilir enerji tüketimi 3,5 kat artmıştır. (BP, 2014)

Fosil yakıt rezervlerinin her geçen gün azaldığı bilinen bir gerçektir. Bugünkü tüketim kalıpları devam ettiği takdirde mevcut rezervin kömür stokları için 200 yıl, petrol için 40 yıl, doğal gaz içinse 60 yıl yetebileceği öngörülmektedir. (Muneer & Tham, 2013, s. 43) Dünyadaki enerji tüketim hızı ise, fosil yakıtların oluşum hızının 300 bin katı kadardır. Bir başka ifadeyle, bir günde bin yıllık fosil yakıt oluşumu tüketilmektedir. (İlker, İlbaş, & Su, 2003, s. 401). Bu kaçınılmaz gerçek tüm dünyada yenilenebilir enerji kaynaklarını bulup kullanma yönündeki teknolojik gelişmelerin en önemli tetikleyicisi olmuştur.

Yenilenebilir enerjiye yönelimin arkasındaki en önemli itici güç iktisadın temel diyalektiğiyle “kaynakların kıt, ihtiyaçların sınırsızlığı” olmasına rağmen, tek sebep bu değildir. Yenilenebilir enerji kaynakları aynı zamanda çevre dostu kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Bu tür kaynaklardan enerji üretilirken çevreye verilen zararlar en az seviyede gerçekleşmektedir. Çevreye verilen zararlar başlangıçta yerel sorunlar olarak algılanmasına karşın bugün artık küresel sorun olarak değerlendirilmektedir. “Fosil yakıt kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan karbondioksit gazının atmosferde yoğun olarak birikmesi, küresel ısınmaya yol açmaktadır. Meydana gelen sıcaklık artışı, dünya ikliminin değişmesine, kutuplardaki buzulların erimesine, deniz seviyelerinin yükselmesine ve neticede bir çok verimli tarım topraklarının sular altında kalmasına neden olacaktır.Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı tüm insanlığın geleceğini güvence altına almak için yaşamsal bir öneme sahiptir. Karbondioksit gazının Küresel ısı artışını önlemenin ilk koşulu, fosil yakıt kullanımını azaltarak, enerji altyapısını yenilenebilir enerjileri kullanmaya uygun duruma getirmektir”. (Keleş & Hamamcı, 2002, s. 105) Bugün artık çevresel tehditlerin önemli bir kısmının “aşırı miktarda enerji kullanımı” (Çukurçayır & Sağır, 2008, s. 258) kaynaklı olduğu kabul edilmektedir.

Öte yandan özellikle gelişmekte olan ülkeler için yenilenebilir enerji kullanımı enerji sektöründe dışa bağımlılığı azaltan bir kalkınma modelinin de önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Enerji güvenliği ana başlığı altında enerji çeşitlendirmesi ve sürekliliğinin sağlanması kalkınma planlarının da ana gündem maddeleri haline gelmiştir.

Yenilenebilir enerji kaynakları, “doğanın kendi evrimi içinde, bir sonraki gün aynen mevcut olabilen enerji kaynağı olarak tanımlanmaktadır.(Önal & Yarbay, 2010, s. 79) Kaynağın üretimi için herhangi bir sürece ihtiyaç yoktur. Fosil kaynaklı olmadığı, çevreye zararı geleneksel enerji kaynaklarına göre daha düşük olduğu, girdi olarak kullanıldığı ikincil enerji kaynakları üretiminde daha az karbondioksit ürettiği için “yeşil enerji” olarak da tanımlanan bu kaynaklar arasında en sık üretime sokulanları rüzgar, güneş ve su enerjisidir. Bunların yanında bazı ülkelerde daha özellikli kaynakların (biyokütle, gelgit enerjisi gibi)

(Muneer & Tham, 2013, s. 44) da enerji üretiminde kullanıldığı görülmektedir.¹

Bugün dünyanın pek çok ülkesi kimi zaman devlet kurumu olarak ama çoğunlukla serbest piyasa koşullarında, güvenilir, kaliteli ve ekonomik yenilenebilir enerji üretmek amacıyla teknolojilerini bu yönde geliştirmekte, mevzuatlarını bu yönde değiştirmekte ve vatandaşlarını yenilenebilir enerji üretimi ve tüketimi yönünde özendirmeye çalışmaktadır.

Yenilenebilir enerji sektöründe dünya ülkeleri uzun zamandır kamu ya da piyasa firmaları eliyle üretim dışında üçüncü bir yol daha geliştirmişlerdir. Yenilenebilir enerji kooperatifçiliği olarak adlandırılan model dünyanın pek çok ülkesinde bugün başarıyla uygulanmaktadır.

YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFÇİLİĞİ

İnsanlık tarihi aynı zamanda insanlar arasında işbirliğinin (kooperasyon) de tarihi olarak kabul edilir. Özellikle toplayıcılık döneminden avcılık sürecine geçerken insanlık işbirliğinin önemini keşfetmiştir. Bu keşif tarım toplumuna geçişte daha fazla anlam kazanmış ve zaman içinde toplumsal değişmeye paralel olarak yeni işbirliği türleri ortaya çıkmıştır. Geleneksel yapıda iki boyutlu olan işbirliği zaman içinde çok boyutlu hale gelmiştir.

Çok boyutlu işbirliği ağırlıklı olarak ekonomik faaliyetlerde yoğunlaşmıştır. Tarihsel arka plan, kooperatifçilik fikrinin “kabileler arasında ortak yararı sağlamak yanında, kaynakların ve işlerin dağılımını

¹5 Ekim 2005 tarihli ve 25956 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun”da yenilenebilir enerji kaynakları şu şekilde tanımlanmaktadır. Kanunun “Tanımlar ve kısaltmalar” başlıklı üçüncü maddesinin birinci fıkrasının (8) numaralı bendinde, “Yenilenebilir enerji kaynakları : Hidrolik, rüzgar, güneş, jeotermal, biyokütle, biyogaz, dalga, akıntı enerjisi ve gel-git gibi fosil olmayan enerji kaynaklarını,”; yine üçüncü maddenin birinci fıkrasının (11) numaralı bendinde, “Bu Kanun kapsamındaki yenilenebilir enerji kaynakları: Rüzgar, güneş, jeotermal, biyokütle, biyogaz, dalga, akıntı enerjisi ve gel-git ile kanal ya da nehir tipi ya da rezervuar alanı onbeş kilometrekarenin altında olan hidroelektrik üretim tesisi kurulmasına uygun elektrik enerjisi üretim kaynaklarını, ... ifade eder.” biçiminde; tanımlanmaktadır.

yapan ve topluluklar arasında ticareti geliştiren” (Muneer & Tham, 2013, s. 47) bir model olarak ortaya çıktığını göstermektedir. İşgücünden çok, yöntemin önem kazandığı yeni dönemin işbirliği modelleri arasında kooperatifler, zaman içinde gerek sağladıkları ekonomik faydalar, gerekse uzmanlaşma birikimiyle dikkat çekmiştir. Modelin gücü ulusaldan çok yerel ya da bölgesel kalkınma hedeflerinin hayata geçirilmesinde üstlendiği rolden, yerel demokrasiye yaptığı katkıdan ve mülkiyet konusuna getirdiği yeniliğin kapitalist paradigmanın hem dışında (kollektif mülkiyet ve sermayeyi tabana yayması boyutuyla) hem içinde kalmasından kaynaklanmaktadır.

Kooperatifçiliğin bir yerel kalkınma aracı olarak tanımlanması finansman sorununa getirdiği özgün çözüm nedeniyledir. Yerel kaynakları harekete geçirmeye odaklanan yerel kalkınma hedefinin çözmesi gereken sorunların başında finansman sorunları gelmektedir. Finansman sorunu ise ancak “etkin işleyen bir kaynak mekanizmasına bağlı oluşturulacak finansal kurumlar ile mümkündür”(Sakarya, 2008, s. 99) “Sermayenin tabana yayılması için yerel sermayeyi hareket geçirecek finansal faaliyetlerin tabanda yeşermesi gerekmektedir. Sistem, yerelde biriken sermayeyi büyük kentlere aktarmak yerine; yerelde, üretim ve istihdam için kanalize etmeli hatta ulusal piyasa ile bütünleşerek yöreye kaynak aktarabilmelidir”. (Bilen, 2003, s. 2)

Kooperatifler aynı zamanda yöre halkının kendileriyle ilgili konularda karar alabildikleri, ya da alınan kararlara etki edebildikleri yerel demokratik mekanizmaları da ortaya çıkarmaktadır. Şeffaf ve katılımcı bir kooperatif yapısı, üyeler arasında dayanışma ve yardımlaşma yanında demokratik kültürün de gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle yenilenebilir enerji kooperatifçiliği demokrasi alanında inovatif bir yöntem olarak kabul edilmekte ve kooperatifler aracılığıyla oluşturulan demokratik ortam “enerji demokrasisi” (Turhan,2015) (CSI) olarak adlandırılmaktadır.

Kooperatifçiliğin mülkiyet konusuna getirdiği yenilik ise kapitalist paradigma içinde diğer firmalar gibi tanımlanabilecek bir firma olmasına rağmen “yatırımcılardan çok kullanıcılarının mülkiyetinde” (Huybrechts & Mertens, 2014, s. 193) kabul edilen kuruluşlar olmalarıdır. Mülkiyet paydaşlığı olarak da tanımlanabilecek bu durum başlangıç sermayesinin oluşturulması kadar üretimin de doğal olarak satılabileceği müşteri kitlesini oluşturma yönüyle piyasa firmalarına karşı avantajlar içeren bir model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel kooperatifçilik tüm dünyada bankacılık, tarım veya perakende satış gibi alanlarda uzun süredir ilgi gören bir iş yapma yöntemidir. Son yıllarda geleneksel olmayan hizmet alanları da kooperatiflerin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Bunlar arasında ilk etapta sağlık ve bakım hizmetleri sayılabilir. Yine son zamanlarda mikrofinans ve yenilenebilir enerji gibi alanlarda da önemli sayıda kooperatiflerin ortaya çıktığını görüyoruz.

Yenilenebilir enerji alanında ortaya çıkan kooperatiflerin organizasyon yapısı ve amaçlarına bakıldığında temelde üç türün olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi kooperatif konsorsiyumu olarak adlandırılmaktadır. Orijinal marka ve üretim süreçlerini koruyarak daha etkili satışlar ya da üretim yapmak isteyen, yeni fırsatları ve süreçleri kaçırmak istemeyen işletmeler arası işbirliği olarak tanımlanan tür, aynı zamanda maliyetleri ölçek ekonomisi kuralları çerçevesinde azaltmak amacındadır. İkinci kooperatif türü işçi mülkiyetindeki kooperatiflerdir. İşçi mülkiyeti, kooperatifin tüm hisselerini kapsayabileceği gibi, başka hissedarlarla ortak mülkiyete sahip yapılar da olabilmektedir. Modelin amacı temelde istihdam yaratmaktır. Ancak strateji geliştirme ve çalışma koşulları gibi konularda kooperatif çalışanlarına diğer ortaklardan daha fazla hak veren yapısıyla bireysel refahı ve zenginliği yaratan bir model olarak kabul edilmektedir. Son tür topluluk mülkiyetindeki kooperatiflerdir. (Muneer & Tham, 2013, s. 47-48)(Lipp, Emanuele, & McMurty, 2012, s. 2) (Willis & Willis, 2012, s. 6)

Yenilenebilir enerji alanında en sık karşılaşılan model topluluk mülkiyetindeki kooperatiflerdir. Topluluktan kasıt kooperatifin müşteri kitlesidir. Müşterilerini aynı zamanda kooperatif hissedarı yapan model, ortak çıkara ya da ihtiyaçlara sahip her toplulukta geçerli olabilecek bir model olarak gözükmemektedir. Özellikle evsel ya da sanayi tipi enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında bu tür kooperatiflere dünyanın pek çok ülkesinde rastlanılmaktadır. Herhangi bir yenilenebilir enerji kaynağının üretim aşamasında kullanıcıları kooperatif şeklinde örgütleyen ve kullanıcılardan oluşan ortaklık yapısıyla başlangıç sermayesini oluşturan model, üretimin satılması noktasında da piyasa talebine ihtiyaç duymamaktadır. Topluluğun kooperatif aracılığıyla elde ettiği fayda iki boyutta ortaya çıkmaktadır. Hem enerji ihtiyacı piyasa koşullarına göre daha uygun bedellerle karşılanmakta, hem de satışın ortaya çıkardığı kartopluluk üyelerine pay olarak geri dönmektedir. Enerji ihtiyacının karşılanması için yapılacak harcamalar dünyanın her yerinde pahalı harcamalardır. Ancak bu yöntem sabit ve düşük bedel üzerinden (yöntem “A feed-in tariff” (Lipp, vd., 2012, s. 2) ya da “FIT,

standardoffercontract” olarak adlandırılmaktadır) ödeme yöntemini garanti etmektedir. Öte yandan ihtiyaç fazlası üretim yapılabilen tesislerde üretilen enerjinin ulusal enerji hatlarına bağlanmasıyla önemli miktarda bir gelir de elde edilebilmektedir.

Sosyal-ekolojik hareketlerin kamunun ilgisini alternatif enerjinin gerekliliğine yönlendirmesiyle ilk defa 1970’li yıllarda başlayan süreç bugün dünyanın pek çok ülkesinde büyük yenilenebilir enerji projelerinin hayata geçirilmesini sağlamıştır. (Huybrechts & Mertens, 2014, s. 193) Bu projelerin bir kısmı piyasanın büyük firmaları eliyle yapılırken bir kısmı ise değişik adlara ve formlara sahip olsa da esas olarak kooperatifler eliyle yürütülmektedir.

Yenilenebilir enerji alanında önemli başarılarla imza atan kooperatiflere dünyanın hemen hemen her ülkesinde rastlanmakla beraber Danimarka,Almanya, Birleşik Krallık ve Kanada örnekleri gerek üretilen enerji miktarının büyüklüğü gerekse ortak sayısının fazlalığıyla diğer ülkelerle karşılaştırıldığında dikkat çekmektedir. Bu ülkelerde enerji kooperatiflerinin üyesi olmak “sosyal ve ekonomik anlamda sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yatırımcısı olmak” olarak değerlendirilmekte ve “iklim için aktif olun ve onunla kazanın” gibi sloganlarla yenilenebilir enerji kullanımı yalnızca özendirilmeye değil aynı zamanda bu alana yatırım yapmaya da vatandaşlar davet edilmektedir. (ILO, 2013, s. 2) Sözü edilen ülkelerdeki yenilenebilir enerji kooperatifçiliği örnekleri aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Danimarka

Avrupa’nın enerji sektöründeki kooperatifleşmede en güçlü ülkesi kabul edilen Danimarka’da 1970’lerin başında kurulan *Middelgrunden Kooperatifi* (başlangıçta kooperatif yerini çiftlik tabiri kullanılmaktaydı) 20 türbin üzerinden rüzgar enerjisi kullanarak elektrik üretmekte ve dağıtmaktadır. Kooperatif Kopenhag kentinin ihtiyaç duyduğu elektriğin yaklaşık olarak yüzde 4’ünü sağlamaktadır. 10 türbin Middelgrunden Rüzgar Kooperatifine geri kalan 10 türbin ise Kopenhag Belediyesi ile dönüşümlü olarak yerel elektrik şirketine aittir. 40.500 hisse, 8600 üyeye yaklaşık 3.000 Danimarka kronu karşılığında satılmıştır. Yenilenebilir enerji sektörünün dünyadaki ilk örneklerinden kabul edilen ve bu nedenle özellikle rüzgar kooperatifçiliğine yönelik çalışmalarda en sık alıntılanan uygulama olan kooperatiften hisse alabilmek için bankaların uygun koşullarda kredi vermesi de kooperatifleşmeyi kolaylaştırmıştır. (Lipp, vd., 2012, s. 10) (Işıksungur, 2015) (ILO, 2013, s. 20-21) (Middelgrundens Vindmøllelaug)

Almanya

Almanya’da bugün yaklaşık 80 bin vatandaş 500 den fazla sayıdaki yenilenebilir enerji kooperatiflerinin ortağı durumundadır. Bu kooperatifler eliyle yenilenebilir enerji alanına yapılan yatırımsa 800 milyon Euro civarındadır. (Ayanoglu, 2014, s. 32) Kooperatifler arasında en dikkat çekici olan ise önce ismiyle daha sonra da üye sayısıyla *Greenpeace Energy*’dir. Aynı adı taşıyan sivil toplum kuruluşuyla bağlantısı olmayan² kooperatifin 20 bin ortak ve 100 binden fazla müşterisi bulunmaktadır. Kooperatif rüzgar tarlaları ve türbinleri, fotovoltaik (güneş enerjisi) ve hidroelektrik gibi yöntemler kullanarak ortaklarına ve müşterilerine uygun fiyatla yenilenebilir enerji satmaktadır. (ILO, 2013, s. 21)(Agnolucci, 2006, s. 3538-3543) (Lipp, 2007)

Birleşik Krallık

Birleşik Krallık parlamentosu 2009 yılında kabul ettiği bir direktifle 2020 yılına kadar enerji harcamaları içindeki yenilenebilir enerji payının %15 olması için bir hedef koymuştur. (Muneer & Tham, 2013, s. 44) Hedefi gerçekleştirebilmek için sadece İngiltere’de son 7 yıl içinde kurulan ve yenilenebilir enerji alanında faaliyette bulunan kooperatif sayısı 43’tür. Bu kooperatiflere yapılan yatırım ise yaklaşık olarak 16 milyon sterlini bulmuştur. (Ayanoglu, 2014, s. 31)

Birleşik Krallık ülkeleri yenilenebilir enerji kaynakları açısından zengin ülkelerdir. Özellikle İskoçya rüzgar enerjisi alanında çok büyük bir potansiyele sahiptir. Kooperatiflerin önemli bir kısmı zaten rüzgar enerjisinden elektrik üretmek amacıyla kurulmuştur. Bunlar arasında en dikkat çeken *Boyndiewind* enerji kooperatifidir. (Willis & Willis, 2012, s. 5) 1996 yılında kurulan kooperatif 1.870.000 Euro yatırım yaparak üç türbinde üretim yapmaktadır. Kooperatifin bugün itibarıyla 1300 hissedarı bulunmaktadır. Bu hissedarlar ucuz enerji kullanmak yanında, sahip oldukları hisseler yoluyla 1996 yılından bu yana yüzde 7 ila 8,2 oranında gelir de sağlamıştır. (ILO, 2013, s. 22) Kooperatif 8500 evin elektriğini sağlamaktadır. Büyük çoğunluğu İskoçya’da olan diğer kooperatifler arasında ilk etapta sayılabilecek olanlar ise 14.000 eve elektrik sağlayan Ben AketilWindFirm, 22.000 hane halkına elektrik sağlayan Great GlenEnergyCo-operative, 27.000 kişinin elektrik ihtiyacını

²Greenpeace adlı çevreci sivil toplum kuruluşunun kooperatifle organik bağı olmamakla beraber sembolik anlamda her biri 55 Euro değerindeki 5 hissenin sahibidir.

karşılayan KilbraurWindEnergy Kooperatifidir. (Muneer & Tham, 2013, s. 49-50)Büyük potansiyeline rağmen Birleşik Krallık ülkelerinin Almanya ya da İspanya ile karşılaştırıldığında işletmeye aldığı yenilenebilir enerji kaynaklarının bu iki ülkenin beşte biri kadar olduğu belirtilmektedir. (Muneer & Tham, 2013, s. 44)

Kanada

Kanada’da 200 civarında yenilenebilir enerji projesi bugün faal durumdadır. Bunlardan 70 kadarı kooperatif şeklinde örgütlenmiştir. Bunların önemli bir kısmı Kanada’nın en büyük nüfusa sahip ikinci eyaleti Ontario’da yerleşik durumdadır. Ontario’nun gücü büyük oranda Yeşil Enerji ve Yeşil Ekonomi Yasalarının (Service Ontario e-Laws)arkaplanında yer aldığı çevre politikalarından kaynaklanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim açısından ilk sırayı biyogaz üreten kooperatifler almaktadır. Genellikle tarım sektöründeki üreticilerin ortağı olduğu kooperatifler tüm kooperatiflerin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Sonra sırasıyla yüzde 22’lik oranla rüzgar ve yüzde 13’lük oranla güneş enerjisi kullanan kooperatifler gelmektedir.(Lipp, vd., 2012, s. 2-4) Kanada’da yenilenebilir enerji sektöründe kurulan ilk tesis 1998 yılında kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan “TREC RenewableEnergyCo-op” dur. 2003 yılında TREC “WindShareCo-op”ve“Ex-Place” adında iki rüzgar enerjisi üreten kooperatif ile “Solar Share” adında bir güneş enerjisi kooperatifini de kurmuştur. (Lipp, 2011, s. 56-59) (TREC Renewable Energy Co-Op)

Diğer Ülkeler

Yukarıdaki ülkeler dışında da pek çok ülkede yenilenebilir enerji üretimi yapan kooperatifler bulunmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayınlanan bir raporda (ILO, 2013, s. 4) dünyanın değişik ülkelerindeki kooperatiflere ilişkin bilgiler şu şekilde özetlenmiştir.³

- Arjantin’de elektrik kooperatifleri, ulusal enerjinin yüzde onunu sağlamakta ve ulusal düzeydeki tüketicilerin yüzde 17’sine, kırsal tüketicilerin yüzde 58’ine hizmet vermektedir

³Raporda Arjantin bilgileri El cooperativismo en cifras. (<http://www.face.coop>), Brezilya bilgileri BrazilianElectricityRegulatoryAgency (ANEEL) (<http://www.aneel.gov.br>), Bolivya bilgileri CooperativaRural de Electrificación (CRE). (<http://www.cre.com.bo>), Filipinler verileri World Bank: “Assessingthecorporategovernanceelectriccooperatives in thePhilippines”. (<http://go.worldbank.org/NHLPLDSR10>), ABD bilgileri NRECA: “Co-op factsandfigures” (<http://www.nreca.coop>)’dan alınmıştır.

- Brezilya’da, üç milyon üzerinde tüketiciye elektrik sağlayan, toplamda bir milyonu geçen ortak sayısıyla 126 tane kırsal elektrik kooperatifi bulunmaktadır
- Bolivya’da 1 milyondan fazla insana hizmet sağlayan bir elektrik kooperatifi, elektrik dağıtım piyasasının yüzde 30’dan sorumludur
- Filipinlerde, yaklaşık olarak hanelerin yarısı ve kırsal alanın çoğunluğu elektrik kooperatifleri gücüne dayanmaktadır
- ABD’de, 47 eyalette 42 milyon insana hizmet eden 841’i dağıtım, 65’i üretim ve iletim alanında faaliyet gösteren kooperatif vardır. Toplamda kooperatifler Birleşik Devletler nüfusunun yüzde 12’sine hizmet vermektedirler.

TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİYE DUYULAN İHTİYAÇ

Türkiye hızla artan nüfusu, sürekli metropoliten alanlara göç veren nüfus yapısı, sanayileşen ekonomisi ve hızlı kentleşme süreciyle enerji ihtiyacı her geçen gün artan bir ülkedir. Türkiye İstatistik Kurumu elektrik enerjisi üretimi verilerine göre son 30 yıllık periyod analiz edildiğinde, 1985 yılında 34.219 GWh (GigaWoldSaat) üretim yapılırken 2013 yılında bu rakamın 240.154 GWh’ye çıktığı görülmektedir. Üretimdeki artış tüketimin artış hızı konusunda da fikir vermektedir. Bu veri enerji kaynakları bakımından incelendiğinde 1985 yılında üretilen enerjinin % 43,9’unun kömür, %20,7’sinin sıvı yakıtlar, %0,2’sinin doğalgaz, %35,2’sinin hidrolik kaynaklı olduğu görülmektedir, Aynı dağılıma 2013 yılı için bakıldığında kömür oranının %26,6’ya, sıvı yakıtlar oranının %0,7’ye, hidrolik oranının %24,7’ye düştüğü görülmektedir. Yine 2013 yılı verilerine göre 1985 yılında nerdeyse yok denecek kadar küçük orana sahip doğalgaz kaynaklı elektrik enerjisi üretiminin %43,8’e çıktığı, 1985 yılında hiç üretimin olmadığı yenilenebilir enerji ve atık kaynaklı elektrik üretiminin ise tabloda %4,2’lik paya ulaştığı görülmektedir. (TÜİK Enerji İstatistikleri)

Yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretiminde kullanılması sevindirici bir gelişme olmakla birlikte dünya ortalamasının oldukça altında olduğu da ortadadır. Özellikle yukarıda sözü edilen ülkelerle karşılaştırıldığında ülkemizin bu alanda oldukça geride kaldığı rahatlıkla söylenebilir. Tablonun daha iç karartıcı olan tarafı ise ülkemizin en büyük ithal kalemleri arasında yer alan doğalgazın enerji üretiminde gittikçe artan payıdır. Bu veri artan enerji ihtiyacının ülke dışı kaynaklardan karşılandığının açık göstergesidir. Dünya Enerji Konseyi 2012 yılı verilerine göre Türkiye’de “Birincil enerji üretimi, tüketimin %28’ini karşılamaktadır. Enerjide dışa bağımlılık 1990’da %52, 2000 yılında %68

iken 2011 yılında %72 olmuştur. Enerjide dışa bağımlılık giderek artmaktadır". (WEC, 2012)

Bu rakamlar Türkiye'nin kalkınma ve büyüme politikaları içinde de önemli bir yere sahip olan enerji ihtiyacının, fosil yakıtlar dışındaki kaynaklardan üretilmesinin desteklenmesi ve bu sayede toplam enerji üretimi içinde yerli kaynakların payının arttırılabilmesi gerekliliğinin açık kanıtı olarak okunmalıdır. Zira Türkiye'nin fosil yakıt kaynaklarına dayalı yerli enerji üretimi konusunda kıt rezervlere sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda enerji üretiminde yerli kaynakların payının artırılması ancak yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin kullanılması ile mümkündür.

2000'li yılların başından beri gerek ulusal mevzuatta yapılan düzenlemeler gerekse akademik ve teknik çalışmaların bu alana yönelmesiyle yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Takip eden bölümde konuya ilişkin mevzuat düzenlemeleri özetlenmeye çalışılmıştır.

YENİLENEBİLİR ENERJİ ALANINDA ULUSAL MEVZUAT

Türkiye'de özellikle 2000'li yıllarda başlayan yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji üretiminde daha etkin kullanımını sağlamaya yönelik yasal ve kurumsal düzenlemeler değerlendirildiğinde yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji üretimindeki yasal çerçevesini oluşturan başlıca mevzuat düzenlemeleri şu şekilde sıralanabilir.

- 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu,
- 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun,
- 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu,
- 5686 sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu,
- Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği,
- Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik,
- Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik
- Güneş Enerjisine Dayalı Lisans Başvurularının Teknik Değerlendirilmesi Hakkında Yönetmelik
- Elektrik Enerjisi Üretimine Yönelik Jeotermal Kaynak Alanlarının Kullanımına Dair Yönetmelik,
- Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu Uygulama Yönetmeliği,
- Elektrik Enerjisi Üretimine Yönelik Jeotermal Kaynak Alanlarının Kullanımına Dair Yönetmelik

- Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Enerjisi Üreten Tesislerde Kullanılan Aksamın Yurt İçinde İmalatı Hakkında Yönetmelik

Konuyla ilgili temel mevzuat olarak kabul edilen 10.5.2005 tarihli 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, amaç kısmında bu kaynakların elektrik enerjisi üretimi amaçlı kullanımının yaygınlaştırılması, güvenilir, ekonomik ve kaliteli biçimde ekonomiye kazandırılması, kaynak çeşitliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, atıkların değerlendirilmesi, çevrenin korunması ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan imalat sektörünün geliştirilmesini hedef olarak koymaktadır. Kanun, yenilenebilir enerji kaynak alanlarının belirlenmesi, korunması, kullanılması, yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisinin belgelendirilmesi ile yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretiminde uygulanacak usul ve esasları düzenlemektedir. Yine kanunda bu tesisleri kuracaklara sağlanacak muafiyetlerde net bir şekilde belirlenmektedir.

Ancak muafiyetlerden kimlerin yararlanacağı kanunda belirtilmemiştir. Yenilenebilir enerji üretimine yönelik detaylı düzenleme ise 14.3.2013 tarihli ve 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanununa dayanılarak çıkarılan 2 Ekim 2013 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmeliktir. Yönetmelik tüketicilerin elektrik ihtiyaçlarının tüketim noktasına en yakın üretim tesislerinden karşılanması, arz güvenliğinin sağlanmasında küçük ölçekli üretim tesislerinin ülke ekonomisine kazandırılması ve etkin kullanımının sağlanması, elektrik şebekesinde meydana gelen kayıp miktarlarının düşürülmesi amacıyla lisans alma ile şirket kurma yükümlülüğü olmaksızın, elektrik enerjisi üretebilecek gerçek veya tüzel kişilere uygulanacak usul ve esasların belirlemektedir.

Yönetmeliğin 5. Maddesine göre; yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olarak üretim yapan bazı üretim tesislerini üretim lisansı almak ve şirket kurmak yükümlülüğünden muaf tutulmuştur. Adı geçen yönetmelikte muafiyet kapsamındaki tesisler;

a) İmdat grupları,

b) İletim ya da dağıtım sistemiyle bağlantı tesis etmeden izole çalışan üretim tesisleri,

- c) Kurulu gücü bir megavat veya Kanunun 14 üncü maddesi çerçevesinde Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenmiş kurulu güç üst sınırına kadar olan yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisleri,
- ç) Ürettiği enerjinin tamamını iletim veya dağıtım sistemine vermeden kullanan, üretimi ve tüketimi aynı ölçüm noktasında olan, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisleri,
- d) Bakanlıkça belirlenecek verimlilik değerini sağlayan kategorideki kojenerasyon tesisleri,
- e) Mikrokojenerasyon tesisleri,
- f) Belediyelerin katı atık tesisleri ile arıtma tesisi çamurlarının bertarafında kullanılmak üzere kurulan üretim tesisleri,
- g) Sermayesinin yarısından fazlası doğrudan veya dolaylı olarak belediyeye ait olan tüzel kişilerce, belediyeler tarafından işletilen su isale hatları ile atık su isale hatları üzerinde teknik imkanın olması ve DSİ tarafından uygun bulunması halinde kurulan üretim tesisleri olarak sayılmıştır.

Lisans alma ve şirket kurma muafiyetine ilişkin b ve c maddelerindeki hüküm yenilenebilir enerji alanında üretim yapan tesislere ilişkin üretilecek güç anlamında bir sınır getirmektedir. Buna göre eğer yenilenebilir enerji kaynaklarından yapılan üretim belli bir bölgenin, mahallenin, fabrikanın ya da sanayi bölgesinin ihtiyacını karşılamaya yönelikse ve ulusal şebekelere bir iletim ya da dağıtım sistemiyle bağlı değilse lisans almasına ya da şirket kurulmasına gerek duyulmamaktadır. Benzer şekilde kurulu gücü bir megavat veya Kanunun 14 üncü maddesi çerçevesinde Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenmiş kurulu güç üst sınırına kadar olan yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisleri de bu muafiyet kapsamında değerlendirilmektedir.

Ayrıca muafiyet kapsamındaki bu tesislerden, c, f ve g bendinde sayılan tesisler ürettikleri fazla enerjiyi, üretim tesislerinin tamamen veya kısmen işletmeye girdiği tarihten itibaren on yıl süreyle, bölgesinde bulundukları görevli tedarik şirketleri aracılığıyla enerji dağıtım ağına verebilmektedirler.

Bu şekilde, dağıtım sistemine verilen elektrik enerjisinin, perakende satış lisansına haiz olan ilgili dağıtım şirketi tarafından satın alınmasının zorunlu olduğu ve ilgili şirketlerin bu çerçevede satın aldıkları elektrik enerjisinin, söz konusu dağıtım şirketlerince YEK Destekleme Mekanizması kapsamında üretilmiş ve sisteme verilmiş olarak kabul

edileceği adı geçen yönetmeliğin 18. maddesinde hüküm altına alınmıştır.

5346 sayılı Kanunun 6/A maddesine göre, dağıtım şirketlerine verilecek ve muafiyetli üretim kapsamında sayılarak desteklenecek (desteklemeden kasıt bu fiyatlardan alım garantisidir) olan yenilenebilir enerji kaynaklı üretime verilecek olan destek miktarı şu şekilde belirlenmiştir. Bu fiyatlar 10 yıl süreyle uygulanacaktır.

Tablo1: yenilenebilir enerji kaynaklı üretime verilecek olan destek

Yenilenebilir Enerji Kaynağına Dayalı retim Tesis Tipi	Uygulanacak Fiyatlar (ABD Doları cent/kWh)
a. Hidroelektrik retim tesisi	7,3
b. Rüzgar enerjisine dayalı üretim tesisi	7,3
c. Jeotermal enerjisine dayalı üretim tesisi	10,5
d. Biyokütleye dayalı üretim tesisi (p gazı dahil)	13,3
e. Güneş enerjisine dayalı üretim tesisi	13,3

Yine 5346 sayılı kanunla fiyat garantisi dışında yenilenebilir enerji kullanımına başka desteklerde sunulmaktadır. Bu destekler: Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla elektrik üretim tesisi ve şebeke destekli elektrik üretim tesisi kuran gerçek ve tüzel kişilerden, kesin proje, planlama, master plan, n inceleme veya ilk etüdü Dşİ ya da EİE tarafından yapılan projeler için hizmet bedeli alınmaması (Madde 7), kamu veya hazine arazilerinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını ve verimliliğini etkileyici imar planları düzenlenememesi (Madde 4), retim tesislerinde kullanılan mekanik ve/veya elektro-mekanik aksamın yurt içinde imaledilmiş olması halinde garantili fiyat üzerine eklenecek olan 0,4 ila 3,5 cent arasında değişen ilave demeler (Madde 6/B), orman vasıflı olan veya hazinenin özel mülkiyetinde ya da devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunantaşınmazlardan bu Kanun kapsamındaki yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretimi yapılmak amacıyla tesis,ulaşım yolları ve şebekeye bağlantı noktasına kadarki enerji nakil hattı için kullanılacak olanlar hakkında evre ve OrmanBakanlığı veya Maliye

Bakanlığı tarafından bedeli karşılığında izin verilmesi, kiralama yapılması, irtifak hakkı tesis edilmesi veya kullanma izni verilmesidir(Madde 8).

Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak üretim yapmak noktasında en avantajlı kurumların kooperatifler olduğu yukarıda verilen örnek ülkelerden de anlaşılabilceği gibi kooperatiflerdir. Ancak Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği henüz çok yeni bir örgütlenme biçimidir. Bunda gerek yenilenebilir enerjinin kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal kamu politikalarının öncelenmesinin yeni oluşu, gerekse lisanssız enerji üretimine yönelik politikaların yeni oluşunun etkisi vardır. Enerji kooperatiflerinin örgütlenmesine kaynaklık edecek olan “Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri Örnek Anasözleşmesi” 2013 yılında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2013)

Anasözleşmeye göre, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'na dayanarak en az 7 gerçek ve/veya tüzel kişi ortak tarafından ana sözleşmenin imzalanması ile kurulabilecek olan kooperatife ortak olacak kişilerin medeni hakları kullanma ehliyetine ve elektrik aboneliğine sahip olmaları yeterli olacak. Kooperatifin kuruluş işlemlerinin akabinde elektrik piyasası mevzuatı devreye girecek ve bu kapsamda kooperatif ortakları "Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimi Yönetmeliği" ve tebliği çerçevesinde faaliyette bulunacaktır.

Amacı, ortaklarının elektrik enerjisi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, elektrik piyasasına ilişkin ilgili mevzuata uygun olarak yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretmek olarak belirlenmiş olan kooperatiflerin gerçekleştirebilecekleri faaliyetler Anasözleşmenin 6. Maddesiyle şu şekilde belirlenmiştir.

- Elektrik piyasasına ilişkin ilgili mevzuata uygun olarak, aynı bağlantı noktasına bağlanan veya elektrik enerjisi tüketimleri tek bir ortak sayaç ile ölçülebilen, kendisinin ve kooperatif ortaklarının uhdesindeki/uhdelerindeki tesislerde tüketilen elektrik enerjisi tüketimlerinin birleştirmek suretiyle yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı lisanssız elektrik üretim tesisi ya da tesisleri kurar, işletir, bu tesislerden elektrik enerjisi üretir, ürettiği elektrikten kendisinin ve vekaleten ortaklarının ihtiyacını karşılar.
- İhtiyaç fazlası elektriği elektrik piyasasına ilişkin ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde değerlendirir.
- Elektrik enerjisi üretiminde kullanılmak üzere gerekli olan her türlü makine, tesisat, nakil vasıtaları, cihaz, alet, edevat, sair menkul malları

ve hakları satın alabilir, gerektiğinde satabilir, ithal edebilir, kullanabilir, kiralayabilir ve kiraya verebilir.

- Enerji üretimine yönelik üretim alanlarını belirler, tesisler kiralar, satın alır, işletir. Arsa, arazi, bina ve gayrimenkul alır, her türlü tesisi kurar, inşa eder, işletir, devralır, kiralar, kiraya verir, gerektiğinde imal eder ve satar.
- Kooperatifin kredi ihtiyacının karşılanması amacıyla yurtiçi veya yurtdışı ilgili finansman kuruluşlarına başvuruda bulunur, borçlanır, açılan kredinin zamanında ve amacına uygun kullanılmasını sağlayıcı tedbirleri alır.
- Amacına uygun faaliyet konusu bulunan diğer kooperatifler ile işbirliği yapar. Amaçları doğrultusunda faaliyet gösteren şirketlere ortak olur.
- Kooperatifin amacına yönelik araştırmalar yapar, bu konuda danışmanlık hizmeti alır, ortaklarını eğitir ve bu amaçla gerekli personel istihdam eder
- İpotek alır-verir, gayrimenkule müteallik tevhit, ifraz, terk, irtifak hakkı tesisi ve benzeri tüm işlemleri yapar, aynı haklar tesis eder. Kısa, orta ve uzun vadeli istikrazlar akdedebilir.
- Yerli ve yabancı şirketlerle anlaşmalar yapar, yurtiçi ve yurtdışı ihalelere girer, taahhütte bulunur. Kurucu olarak iştirak ettiği mevcut ya da kurulacak şirketlerin idare ve teknik organizasyonlarına katkı sağlar.
- Amaçlarını gerçekleştirmeye uygun olarak faaliyette bulunan yerli ve yabancı ticari kuruluşlar ile ortaklıklar kurar, kurulmuş ortaklıklara katılır, bunların hisse senetlerini ve tahvillerini aracılık etmemek şartıyla alır ve satar.
- Amaç ve faaliyet konularına giren sınai ve ticari yatırımlarda bulunur. Amacı ile ilgili olarak marka, ihtira beratları ve diğer sınai mülkiyet haklarını iktisap eder, devir ve ferağ eder ve bunlar üzerinde lisans anlaşmaları yapar.
- Mevzuat hükümleri çerçevesinde izin, imtiyaz, ruhsatname, patent, lisans, know-how marka, fesihname, belge, alameti farika gibi sınai, mülkiyet haklarını ve emsali hakları iktisap eder veya tamamen üçüncü şahıslara devredebilir, kiraya verir, kiralar.
- Gerektiğinde konusu ile ilgili eğitim, yayın, araştırma ve benzeri faaliyetlerde bulunur.
- Amaçları doğrultusunda fonlar oluşturabilir.

GELİNER NOKTA: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin başta enerji ve yerel kalkınma politikalarının önemli bir uygulama aracı olarak son yıllarda hızla yayılan yenilenebilir enerji kooperatifçiliğinin Türkiye’de henüz ciddi ilerleme katedememiş olması son derece düşündürücü bir durumdur. Zira 2005 yılında yürürlüğe giren 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun yürürlüğe girmesinin üzerinde on yıl geçmiş olmasına ve enerji kooperatifçiliğinin örnek Anasözleşmesinin yayınlanmasının üzerinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen ülkemizde henüz hiçbir enerji kooperatifi faaliyet aşamasına ulaşamamıştır. Bugün itibariyle toplamda iki adet Yenilenebilir Enerji Kooperatifi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığına kuruluş işlemlerini başlatmak için başvurmuştur. Karaman ve Denizli illerinde kurulma süreci başlatılan bu iki kooperatif henüz tesisleşme aşamasına geç(e)memiştir. Her iki kooperatifin de yenilenebilir enerji kaynağı güneş enerjisidir.

Dünyada hızla yaygınlaşan yenilenebilir enerji kullanımının kooperatif düzeyinde örgütlenmesine ilişkin modelin Türkiye’de henüz yeterli ilgiyi görememiş olması enerji ve kooperatif gibi son derece sorunlu iki alanın bir araya gelmiş olması ile açıklamak mümkün görünmektedir.

Enerji kooperatifleri enerji politikası ve yerel kalkınma politikası alanının ortak paydalarından biri olarak her iki politika alanının paydaşlarının birlikte politika üretmesini gerektirmektedir. Ülkemizde enerji kooperatifçiliğinin en önemli sorunlarından biri bu noktada ortaya çıkan ve enerji mevzuatı ile kooperatifçilik mevzuatının uyumundan kaynaklanan sorunlardır. Bu bağlamda ortaya koyulabilecek önemli bir öneri Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmeliğin 23. maddesinde yer alan tüketim birleştirme mekanizmasından enerji kooperatiflerinin muaf tutulması gerekliliğidir. Yönetmeliğe göre “Aynı bağlantı noktasına bağlanan veya elektrik enerjisi tüketimleri tek bir ortak sayaç ile ölçülebilen” tüketimler yönetmelik kapsamında üretim tesisi ya da tesisleri kurabilmektedirler. Enerji politikası açısından anlamlı ve hatta gerekli olan bu mekanizma kooperatif düzeyindeki örgütlenmeler için bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bu şartlar aynı şehirde ve hatta aynı semtte ikamet eden kişilerin söz konusu şartları taşımamaları sebebiyle tüketimlerini birleştirmek suretiyle kooperatif kurmalarını engellemektedir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından enerji kooperatiflerinin kurulmasının ilk adımını oluşturan örnek anasözleşmenin hazırlanmış

olması önemli bir başlangıçtır. Ancak bununla yetinilmeyip yenilenebilir enerji üretimi, dağıtımı ve tüketiminde kooperatiflerin daha aktif ve etkin görev almalarının teşvik edilmesi gerekmektedir.

Yenilenebilir enerji alanında üretim yapacak kooperatiflere yönelik en önemli destek 2014 yılından itibaren Kalkınma Ajansları ile gelmiştir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı Kooperatif örgütlenmelerin de dahil olduğu kar amacı gütmeyen kurumlar için en az 75.000 en çok 750.000 Türk lirasına kadar destek sağlamayı öngören bir çağrı yayınlamıştır. Adı geçen ajansın proje destek oranının üst limiti %75 olarak belirlenmiştir. Yenilenebilir enerji kaynakları ile lisanssız elektrik üretimine yönelik olarak kooperatif ölçeğinde örgütlenecek olan kooperatiflerin amaçları ısıtma ve soğutma, tarımsal sulama, kurutma, ısı depolama, sıcak su buhar temini gibi başlıklarda belirlenmiştir. Ajansın desteği Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelikte belirlendiği gibi 1 Megawatt kapasite ile sınırlı tutulmuştur. (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2014)

Benzer bir destek 2015 yılı çağrısında Mevlana Kalkınma Ajansı tarafından da öngörülmüştür. Ajans yenilenebilir enerji kooperatiflerinin de aralarında bulunduğu kar amacı gütmeyen kuruluşların önerecekleri projelere 100.000-500.000 TL arasında destek vereceğini beyan etmektedir. Bu destek çağrısının da üst limiti %75'olarak açıklanmıştır. (Mevlana Kalkınma Ajansı, 2015)

10. kalkınma planının öncelikleri arasında yer alan yerli kaynaklı enerji tedariki politikasının en önemli uygulama aracını oluşturan yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılmasına yönelik projelerin önümüzdeki süreçte de yaygın bir şekilde desteklenmeye devam edileceği açıktır. Zira hemen hemen tüm Kalkınma Ajansları Yenilenebilir Enerji Mali Destek Programı kapsamında çağrıya çıkmaktadır. Bu bağlamda Ajansların destek vereceği kuruluşlar içinde Kooperatiflerin de ayrıca zikredilmesi yenilenebilir enerji alanında kooperatifleşmenin yaygınlaşmasında önemli bir faktör olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Gerek kooperatifçiliğin özel bir alanı olarak yenilenebilir enerji sektörüne yönelik ajans destekleri, gerek merkezi hükümet ve yerel yönetimlerin çabalarının son yıllarda arttığı bir gerçek olmakla birlikte dünyanın geri kalan ülkeleriyle karşılaştırıldığında yenilenebilir enerji alanının yeni yeni ilgi çeken bir alan olduğu açıktır. Ama hızla geliştirilmesi gereken bir alan olduğu da ortadadır. Bu sayede enerji sektöründe yaşanan dışa

bağımlılığın en aza indirilmesi yönünde ulusal kamu politikasına katkı sağlanabilecek; ayrıca sektörün katılımcı ve demokratik bir yapı olan kooperatif düzeyinde örgütlenmesi sağlanarak şeffaf ve hesap verebilir bir duruma gelmesine de katkı sunulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- AgnoIucci, P. (2006). Use of Economic Instruments in the German Renewable Electricity Policy. *Energy Policy*, 34(18), 3538-3548.
- Ayanoğlu, G. G. (2014). Dünya Örnekleri İle Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri. *Enerji Piyasası Bülteni*, 31, 30-34.
- Bell, M.L., Davis, D.L., & Fletcher, T. (2004). A Retrospective Assessment of Mortality from the London Smog Episode of 1952: The Role of Influenza and Pollution. *Environmental Health Perspectives*, 112(1), 6-9.
- Bilen, Ö. (2003). Bölgesel/Yerel Kalkınmada Kullanılabilecek Finansal Sistemler, Aracı Kurumlar ve Türkiye İçin Önergeler (Uzmanlık Tezi). Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- BP. (2014). *BP Statistical Review of World Energy*. BPstats.
- CSI. 10 Mart 2015 tarihinde <http://www.centerforsocialinclusion.org/ideas/energy-democracy/> adresinden alındı
- Çukurçayır, M.A., & Sağır, H. (2008). Enerji Sorunu, Çevre ve Alternatif Enerji Kaynakları. *Selcuk University Social Sciences Institute Journal*, 20, 257-278.
- Huybrechts, B., & Mertens, S. (2014). The Relevance Of The Cooperative Model In The Field Of Renewable Energy. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 85(2), s. 193-212.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2013). 12 Mart 2015 tarihinde <http://koop.gtb.gov.tr/data/52b18e46487c8ec1a8fccebd/yenilenebilir%20enerji%20kooperatifleri%20anas%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf> adresinden alındı
- İlker, Y., İlbaş, M., & Su, Ş. (2003). Türkiye Rüzgar Enerjisi Potansiyelinin değerlendirilmesi. *Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, 399-401.

ILO. (2013). *Providing clean energy and energy access through cooperatives*. Geneva: ILO (International Labour Organization).

Işıksungur, Ö. D. (2015). Enerji Piyasasında Kooperatifleşme. Petrotürk: 10 Mart 2015 tarihinde <http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=9011&haber=Enerji-piyasasinda-kooperatiflesme> adresinden alındı

Karacadağ Kalkınma Ajansı. (2014). 15 Mart 2015 tarihinde http://www.karacadag.org.tr/SayfaDownload/Yenilenebilir_Enerji_Basvuru_Rehberi.pdf adresinden alındı

Keleş, R., & Hamamcı, C. (2002). *Çevre bilim*. Ankara: İmge.

Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (2012). *Çevre Politikaları*. Ankara: İmge

Lipp, J. (2007). Lessons for effective renewable electricity policy from Denmark Germany and The United Kingdom. *Energy Policy*, 35(11), 5481-5495.

Lipp, J. (2011). Highs and lows for Canada solar co-op. *Renewable Energy Focus*, 12(5), 56-59.

Lipp, J., Émanuèle, L.F., & McMurty, J.J., (2012). Renewable Energy Co-Op Review Scan of Models Regulatory Issues. *Preliminary Research Findings*. 8 Mart, 2015 tarihinde http://www.cooperativedifference.coop/assets/files/National/RE_Co-op_Review_RegulatoryScan_Jan2012.pdf adresinden alındı.

Mevlana Kalkınma Ajansı. (2015). 15 Mart 2015 tarihinde <http://www.mevka.org.tr/download.aspx?filePath=6n1bnLHYDqSW6472g/CnCw==> adresinden alındı.

Middelgrundens Vindmøllelaug. 10 Mart 2015 tarihinde <http://www.middelgrunden.dk/middelgrunden/?q=en/node/75> adresinden alındı

Muneer, Y., & Tham, T. (2013). Energy co-operatives in the UK. *International Journal of Low-Carbon Technologies*, 8, 43-51.

Önal, E., & Yarbay, R. Z. (2010). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli Ve Geleceği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 18, 77-96.

Sakarya, Ş. (2008). Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye'deki Gelişmeler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 37, 98-107.

Service Ontario e-Laws. 13 Mart 2015 tarihinde http://www.e-laws.gov.on.ca/html/source/statutes/english/2009/elaws_src_s09012_e.htm adresinden alındı

Turhan, Ethemcan. (2015). İstedğimiz Sorudan Başlayabiliyor muyuz Küresel Bir Sınav Olarak Antroposan. EKOIQ 11 Mart 2015 tarihinde <http://ekoIQ.com/istedigimiz-sorudan-baslayabiliyor-muyuz-kuresel-bir-sinav-olarak-antroposen/> adresinden alındı.

TREC RenewableEnergyCo-Op. 13 Mart 13, 2015 tarihinde <http://www.trec.on.ca/> adresinden alındı

TÜİK Enerji İstatistikleri. 6 Mart 2015 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1578 adresinden alındı.

WEC. (2012). *Türkiye Enerji Verileri 2012*. Ankara: DEKTMK.

Willis, R.,&Willis, J. (2012). Co-operativerenewableEnergy in th UK: A Guide tothisGrowingSector. TheCo-OperativeandCo-Operatives UK Pub.

Sigortacılık Sistemi İçerisinde Tarım Sigortaları Ve TARSİM

Doç. Dr. Haşim ÖZÜDOĞRU*

Arş. Gör. M. Burak ÜNLÜÖNEN**

Özet;

Dünyada sigortacılık genel olarak iki farklı şekilde yapılmaktadır. Birincisi, sermaye şirketleri tarafından yapılan risk transferleridir. İkincisi ise, kooperatifler aracılığıyla yapılan risklerin paylaşılması şeklindedir. Dünyada sigorta şirketlerinin kurulmasında kooperatifler de önemli bir aktör haline gelmiştir. Hatta büyük sigorta şirketlerinin arkasında sigorta kooperatifleri bulunmaktadır. 2009 yılında Uluslararası Kooperatif ve Karşılıklı Sigortacılık Federasyonu'nun (ICMIF) 70 ülkede gerçekleştirmiş olduğu araştırmaya göre karşılıklı sigorta kooperatiflerinin toplam sigortacılık pazarında %24'lük bir paya sahip bulunduğu görülmektedir. Türkiye'de sigortacılık sektöründe toplam sermayenin yaklaşık % 66'sı yabancı yatırımcılara aittir. Türkiye'de ise kooperatif sigortacılık terimi geç de olsa yerli yatırımcıları teşvik amacıyla yeni bir yatırım şekli olarak gündeme gelmiştir. Yeni bir piyasa olan kooperatif sigortacılık devletin yapacağı yeni açılımlar ile büyümeyi beklemektedir. Türkiye'deki toplam nüfusun % 24'ünü tarım sektörü oluşturmaktadır. Milli gelirimizde ise payı % 25'dir. Ayrıca tarım sektörü ihracatın % 11'ini, ithalatın % 7'sini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda Türkiye'de önemli bir sektör olan tarım sektöründe sigortacılık kavramı ve devlet destekli tarım sigortası çerçevesinde oluşturularak uygulamaya konulan, tarım sigortaları havuzu, bu havuz adına işlemleri yöneten Tarım Sigortaları İşletmesi A.Ş. (TARSİM) incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: TARSİM, Tarım Sigortaları, Sigortacılık, Tarımsal Risk, Havuz Modeli

Abstract;

Insurance sector around the world operates in two distinct ways. The first one being risk transfers done by stock corporations, the second one is sharing risks with the help of co-operatives. Lately co-operatives have been important actors in establishing insurance firms throughout the world, going as far as insurance

* Gazi Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu,
hozudogru@gmail.com

** Gazi Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu,
burakunluonen@gazi.edu.tr

co-operatives backing up some big insurance companies. According to a study conducted by ICMIF in 2009, mutual insurance co-operatives have a share of 24% in total insurance sector. In Turkey, 66% of total capital in the insurance sector belongs to foreign investors. Parallel to this, the term “co-operative insurance” was introduced as a new way of investment to tempt national investors. This new sector is expected to grow with the help of government investments. 24% of Turkey’s total population is based on agriculture along with a %25 shares of agricultural sector in national income. To add more, 11% of exports and 7% of imports of Turkey belong to agricultural sectors. In this perspective, this study will be focusing on insurance concept in this important sector and agriculture insurance pool, which have been established in response to government backed agriculture insurance, and TARSİM, who directs the operations on behalf of this pool.

Keywords: TARSİM, agricultural insurance, insurance, agricultural risk, pool model

GİRİŞ

Tarım, dünya nüfusu açısından önemli bir ekonomik faaliyet olmasının yanı sıra ekonomik, sosyal, toplumsal, siyasi, teknolojik ve doğa kaynaklı risklerin etkisi altında bulunan kendine özgü bir sektördür. Doğa şartlarına bağlı üretim yapıldığı için tarım, her zaman en hassas ve stratejik bir sektör olarak ele alınmaktadır. Gelişmiş ülkelerin hemen hemen hepsinde tarımsal faaliyetler ile uğraşan kesimlere büyük önem verilmekte ve bu kesimin gelir seviyelerini korumak için bir takım önlemler alınmaktadır. Tarım, sosyal açıdan bakıldığında istihdam edilen iş gücü ve geçimini sağlayan nüfus hacmi açısından önemlidir. (Doğan, 2012) Lakin tarım üstü açık bir işletme olmasından dolayı üretilen ürünlerin miktarını ve kalitesini tespit etmek çok zor olmaktadır. Çünkü doğal risklerin önemli derecede etkisi bulunmaktadır. Bu yüzden tarım işletmelerinin gelirlerinde doğal olarak bir dalgalanma yaşanması söz konusu olmaktadır. Bu durum tarım ekonomisi açısından temel bir sorun olarak gündeme gelmektedir. Tarım işletmeleri bu belirsizlikten bir takım önlemler alarak kurtulmaya çalışmaktadırlar. Ancak alınan bu önlemlerin bir çoğu yeterli olmamakta ayrıca bu önemleri almak içinde daha fazla ek harcama yaparak gelirlerinin düşmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı tarım sektörü gelişme göstermiş ve istikrar yakalamış ülkelerde, söz konusu önlemlerden ziyade ortaya çıkabilecek tarımsal üretim riskinin kurumsal bir yapı içerisinde paylaşıldığı “tarım sigortaları” organizasyonuna başvurulduğu görülmektedir. Olması muhtemel olan

ancak, kimi ne zaman ve ne derecede etkileyeceği belli olmayan riskler için tarımsal sigorta şirketleri ile üreticilerin birbirlerine verdikleri karşılıklı garanti anlamına gelen sigortalama işlemi sonucunda beklenen riskin gerçekleşmesi halinde zararlar tazmin edilmektedir. (Çetin, 2007:1)

Sigorta sistemi, Büyük Sayılar Kanunu'na göre çalışmaktadır. Yani ne kadar fazla sigortalıya ulaşılabilirse, daha sağlıklı veriler temin edileceğinden, risk o kadar kolay yönetilebilir ve, prim fiyatları da sigortalı sayısının artışına paralel olarak azalacaktır. Tarım sektörünü tehdit eden risklerin teminat altına almak amacıyla, devlet prim desteği olan sigorta sistemine geçilmesi ön görülmüş ve bu amaçla 14.06.2005 tarih ve 5363 sayılı "Tarım Sigortaları Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanun kapsamında alınan riskler ile ilgili olarak yapılacak sigorta sözleşmesinin bir standarda bağlanması, riskin transferi için ortamın oluşturulması, oluşmuş olan hasarların tek bir merkezden tazmin edilmesi ve tarım sigortalarının geliştirilmesi ve yaygınlaşmasına olanak sağlaması adına bir kamu havuzu olan Tarım Sigortaları Havuzu kurulmuştur. (TARSİM 2013:20)

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de önemli bir sektör olan tarım sektörüne sigortacılık kavramını ve devlet destekli tarım sigortası çerçevesinde oluşturularak uygulamaya konulan, tarım sigortaları havuzu, bu havuz adına işlemleri yöneten Tarım Sigortaları İşletmesi A.Ş. (TARSİM) incelenecektir.

TARIM SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Tarımsal üretim, ekonomik istikrar ve ekonomik kalkınma üzerinde etkili öğelerden biridir. Kalkınma, sektörel yönden değerlendirildiğinde; tarımsal üretimin artması ekonomik kalkınmayı doğrudan etkilemektedir. Ekonomik istikrarla tarım ürünleri üretimi arasındaki ilişki, tarım ürünleri miktarındaki dönemsel dalgalanmalardan ileri gelmektedir. Tarım ürünleri üretiminin geniş ölçüde doğa şartlarına bağlı olması, üretilen ürün miktarını ve tarım ürünlerinin çeşitliliğini etkilemektedir. Doğal afetler, dolu yağmur, kuraklık gibi doğal olaylar, tarım ürünlerinin artış ve azalışlarına sebep oldukları için ürün fiyatlarında ve miktarlarında istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bu istikrarsızlıkların sonucu ise risk ve belirsizliklerdir. (Ortaç, Ünsal ve Çaşkurlu, 2006:11-12) Tarım sektörünün ülke ekonomisi yönünden önemi; gıda maddelerinin sağlanması, diğer sektörlere üretim kaynağı

aktarılması konusundaki aracılık görevi (Ortaç, Ünsal ve Çaşkurlu 2006:2), nüfusun ve istihdamın büyük kısmını bünyesinde barındırması (TKB, 2005) ve dış ticaret yönünden gördüğü işleve bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Ortaç, Ünsal ve Çaşkurlu 2006:2). Tarım sektörü, ulusal gelire katkısı, beslenme ve sanayi açısından maddelerini üretmesi, toplam aktif nüfus ve tüketim harcamaları içindeki payının yüksekliği nedeniyle, Türkiye ekonomisi için stratejik öneme sahiptir (Turhan 2005:36). Ülkemizde tarım, ekonominin temel sektörlerinden biridir. Bu nedenle tarım sektöründe yaşanan sorunları ülke ekonomisini etkilemektedir.

Tarım sektörünün ekonomiye katkısını GSYİH'nın genel ekonomi içindeki büyük payından da anlayabiliriz. Türkiye'nin milli geliri 2012 yılında 782 Milyar dolara ulaşmış olup, bunun 62,5 Milyar dolarını tarım oluşturmuştur.

Tablo:1 Tarımsal Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Yıllar İtibari ile Gelişim Hızları (Üretim Yönetimi ve Sabit Fiyatlar ile GSYİH-1988 Temel Fiyatlarına göre)

Yıllar	Tarımsal GSYİH Tutarı (1000 TL)	Gelişim Hızı (%)	Tarımsal GSYİH'nın Genel GSYİH
1998	8.757.483	-	12,5
1999	8.259.850	-5,7	12,2
2000	8.844.649	7,1	12,2
2001	8.147.374	-7,9	11,9
2002	8.860.621	8,8	12,2
2003	8.683.621	-2,0	11,4
2004	8.929.288	2,8	10,7
2005	9.570.752	7,2	10,6
2006	9.700.944	1,4	10,0
2007	9.046.723	-6,7	8,9
2008	9.433.550	4,3	9,3
2009	9.768.638	3,6	10,1
2010	9.999.429	2,4	9,5
2011	10.604.053	6,1	9,2
2012	10.935.277	3,1	9,3

2013	11.315.315	3,5	9,2
-------------	------------	------------	------------

Kaynak: Türkiye İstatistik Veri Kurumu Ulusal Hesaplar Veri Tabanı

Tarımsal GSYİH; 1998 Yılında 8.757.483 TL den, 2013 yılında 11.315.315 TL'ye çıkmıştır. Tarımsal faaliyet alanı gibi büyüklük olarak değişmeyen bir sektörde, daha az insanın daha çok ürettiğini ve verimliliğinin arttığını göstermektedir. 2002 yılında tarımda kişi başına düşen gelir 1000 Dolar civarında iken 2012 yılında 3.653 Dolar'a çıkmıştır. Ülkemizde 2002 Yılında çalışan insanların %35'i tarım sektöründe aktif olarak çalışırken bugün; çalışanların %25'i yani 6,1 Milyon kişi tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

SİGORTACILIK VE TARIM SİGORTACILIĞI

Sigorta, insanların karşılaştıkları ve karşılaşılabilecekleri tehlikelere karşı birleşmeleri, böylece tek başlarına katlanacakları riskleri aralarında bölüşerek ortadan kaldırmaktır (Babaoğlu 1989:1). Diğer bir ifadeyle sigorta, insanların günlük hayatta karşılaşılabilecekleri risklerden korunmak için belli bir ücret vermeye razı olup, bu ücret karşılığında rizikoları teminat altına aldıkları bir güvence oluşumudur (Bölükbaşı VE Pamukçu 2010:5) Sigorta, doğabilecek hasar ve zararların bir daha önceden ödenmiş prim sayesinde sigorta edilen malın tazmini sağlamak amacıyla yapılan çift taraflı bir sözleşmedir (Yalvaç 1990:224). Sigortayı yaptırmaktaki temel amaç sigortalı olan kişiyi parasal bir kayıptan korumaktır (Ünsal 1997). Sigorta, varsayılan risklerin gerçekleşmesinden dolayı doğacak olan ekonomik zararları bir dayanışma şeklinde sigortalıların korunmasıdır (Uralcan, 2004:21). Güvel'e göre sigortacılık terimi ise; belirli bir prim karşılığında, sigorta yaptıran kişi ve kuruluşların para ile ölçülebilir varlıklarının, gerçekleşmesi muhtemel olan risklere karşı koruma altına alınması ve aynı risklere sahip olanları bir araya getirerek, sosyo-ekonomik yıkımları dağıtan ve önleyen bir kurumdur. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunun 1401. maddesinde yapılan sigorta sözleşmesi tanımına göre, sigorta; sigortacının bir prim karşılığında, kişinin para ile ölçülebilir bir menfaatini zarara uğratan tehlikenin, rizikonun, meydana gelmesi hâlinde bunu tazmin etmeyi, ya da bir veya birkaç kişinin hayat süreleri sebebiyle ya da hayatlarında gerçekleşen bazı olaylar karşısında bir para ödemeyi veya diğer edimlerde bulunmayı yükümlendiği sözleşmedir.

Tarım sigortası ise; tarımsal üretimde doğabilecek doğal risklerin, hastalıkların, kazaların ve kayıpların teminat altına alınması ve

sigortalının sürdürülebilirliğinin sağlanması olarak tanımlanabilir (Çetin 2007:5). Tarımsal sektördeki lider ülkelerde tarımsal riskleri tarımla uğraşan kişi veya kuruluşların üzerinden alacak bir şekilde risk transferleri sistemlerini kurmuşlardır (Yavuz, 2010). Tarım sigortası olarak adlandırılan bu sistemlerin genel özellikleri; bitkisel ürünlerin, seracılığın, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın ve su ürünlerinin sürdürülebilirliğini güvence altına alınmasıdır.

TARIMSAL RİSK YÖNETİMİ

Tarımsal üretim faaliyetleri kontrol edilebilen ve kontrol edilemeyen birçok faktöre bağlı olarak değişmektedir. Tarımsal üretimde, üretim, finansman, teknoloji, pazar, iklim ve politika gibi koşullardan kaynaklanan risk ve belirsizlikten oluşmaktadır. Tarımsal üretimi etkileyen dışsal kaynaklı risk ve belirsizlikleri doğal, sosyal ve ekonomik olarak üç grupta toplayabiliriz. (Çetin, 2003)

1. **Doğal Risk ve Belirsizlikler:** Kuraklık, aşırı yağışlar, taşkın, don, dolu vb. Doğal afetler ile arazide taban suyunun yükselmesi, haşereler ve hastalıklar, tarımsal üretimin başlıca doğal risk ve belirsizlikler sayılabilir. (Çetin, 2003)
2. **Ekonomik Risk ve Belirsizlikler:** Kısa sürede tarımsal ürün arzının talebe uydurulmaması, bitkisel ve hayvansal ürünlerin yapısal bozulmalarından ve fiyat değişimlerinden meydana gelen hasıla kaybı, dağıtım kanallarından doğan aksamalar, devlet müdahaleleri ve dış ticaretteki değişimler gibi etkenler ekonomik risk ve belirsizlikleri oluşturmaktadır. (Çetin, 2003)
3. **Sosyal Risk ve Belirsizlikler:** Emek yoğun işletmelerde işgücünün zamanında ve yeterince temindeki aksamalar, küçük işletmelerde uzmanlaşmanın zorluğu, savaş, göç, hırsızlık gibi faktörler sosyal risk ve belirsizliği oluşturmaktadır. (Çetin, 2003)

TARIM SİGORTALARI SİSTEMİ'NİN (TARSİM) AMACI VE GEREKÇESİ

Tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından, üreticilerin doğal afetler yüzünden yaşayacakları gelir kayıplarını ve yeni gelir kaynaklarına yönelmesini azaltmak açısından bir risk transfer sistemi olan tarım sigortaları, 5363 sayılı tarım sigortaları kanunun 21 Haziran 2005 tarihinde resmi gazetede yayınlanmasıyla tarım sigortaları havuzu ve buna bağlı olarak kurulan Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi A.Ş. olarak

kurulmuştur. Bu kanun ile birlikte tarım sigortacılığında önemli bir döneme adım atılmış ve bir çok tarım ile uğraşan kişi veya kurumların beklentileri üzerine havuz sistemine geçilmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber, Hazine Müsteşarlığına, Sigortacılık Genel Müdürlüğü ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının ortak çalışmaları sonucunda, ikincil mevzuatlar süratle hazırlanmış ve sistemin iyi bir şekilde çalışması için gerekli altyapı hazırlanmıştır. Bu bağlamda, işlevsel bir bilgi altyapısı oluşturulmuş ve risk inceleme ve hasar tespit işlemlerinde, çağdaş yöntemler uygulamaya konulmuştur. Bu yöntemlerin en başında çiftçinin ödeyeceği sigorta primine devlet desteği verilmesi başlanırken aynı zamanda teminat kapsamının genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi, tazminat ödemelerinin en kısa sürede yapılması, tarım sigortalarının ülke genelinde geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede; özellikle bitki üretiminde, dolu teminatının yanı sıra don riski dahil pek çok risk bu kapsamda ele alınmıştır. Bu sürecin tamamlanmasından sonra 01.06.2006 tarihinde TARSİM devreye girmiş ve poliçe kesme işlemlerine başlamıştır. TARSİM başlangıçta 13 sigorta şirketinin havuza eşit paylarla üye olmasıyla yola çıkmış bugün havuza toplam 23 sigorta şirketi ortak olmuştur (İsel, 2010). Tarım Sigortaları Kanunu ile amaçlanan, Tarım Sigortaları'nın tanıtılması ve yaygınlaştırılmasının sağlanması ile üreticilerin, doğal afetlerden ve diğer oluşabilecek risklerden korunması amacına yönelik, gerekli uygulamaları, tam ve hızlı bir şekilde yürütmektir (tarsim.gov.tr 2015). Bu amaçla TARSİM; ülkemizin, tarımsal üretim yapılan her yöresinde, tarımı yapılan her ürüne, mümkün olan en geniş kapsamlı sigorta güvencesini sağlayabilen, çiftçimizin güvenin kazanmış, örnek bir kurum olmaktadır (tarsim.gov.tr 2015).

HAVUZ MODELİNİN YARARLARI

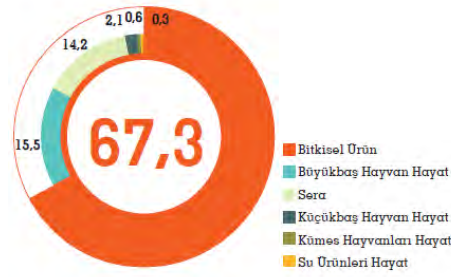
Tarım Sigortaları Kanunu'nun getirmiş olduğu en önemli yenilik olan Tarım Sigortaları Havuz modelinin yararları; (TARSİM, 2013)

- a) Bütünsellik: Tek bir organizasyon şeklinde işlerin yürütülmesi
- b) Standardizasyon: Sistemin standart ve bir bütün olarak, güvenilir ve sürdürülebilir olması ile TARSİM'e ait standart poliçenin düzenlenmesi
- c) Verimlilik ve Ölçek Ekonomisi: Üreticilerin daha düşük prim fiyatları ile sigorta yaptırabilmesine imkan sağlanması
- d) Yüksek Güvence: Üreticilerin çeşitli sigorta ihtiyaçlarının büyük ölçüde karşılanması yönüyle; yüksek güvence sağlanması

- e) Sürdürülebilirlik: Sigorta sisteminin en önemli unsuru olan sürdürülebilirlik ve güvenilirlik özelliğine sahip olması
- f) İstikrar: Üretici gelirinde ve bütçede istikrar sağlanması gibi yararları bulunmaktadır.

RAKAMLARLA TARSİM

Sigorta Bedelinin Branşlara Göre Dağılımı
2013 %

Şekil-1

Sigorta Bedeli*
(Milyon TL)

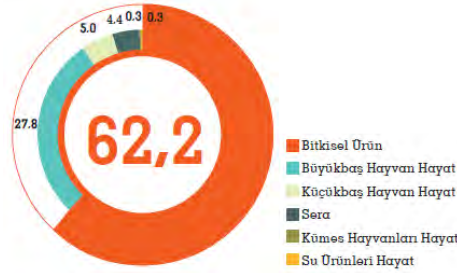
Şekil-2

Sigorta Bedeli (TL)							
Branş Adı	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bitkisel Ürün	1.094.986.778	1.573.804.574	2.000.811.283	2.502.511.446	4.003.686.046	5.526.899.136	7.566.681.641
Sera	184.314.485	315.508.650	421.836.052	414.072.957	766.305.824	1.328.112.314	1.599.847.365
Büyükbaş Hayvan Hayat	168.442.569	264.314.417	410.542.267	959.597.418	1.930.406.314	2.030.980.099	1.746.983.995
Küçükbaş Hayvan Hayat (*)	-	-	-	-	46.251.653	195.262.420	236.423.865
Kümes Hayvanları Hayat	12.198.822	25.002.594	20.631.496	44.589.963	57.637.755	94.674.861	68.381.354
Su Ürünleri Hayat	18.471.999	46.341.370	46.738.519	67.094.745	182.021.107	321.547.998	34.419.141
Genel Toplam	1.478.414.653	2.224.971.605	2.900.559.617	3.987.866.529	6.986.308.699	9.497.476.828	11.252.737.360

* Küçükbaş hayvanlar, 01 Mayıs 2011 tarihi itibarıyla teminat kapsamına alındı.

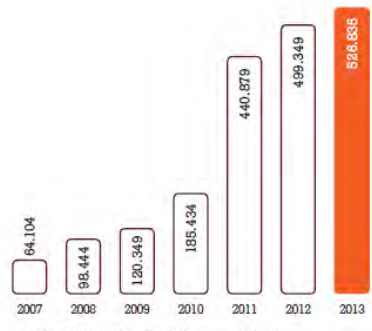
Şekil-3

**Prim Üretiminin Branşlara
Göre Dağılımı**
2013 %

Şekil-4

Prim Üretimi*
(Bin TL)

* Prim üretiminin yıllar itibarıyla gelişimi.

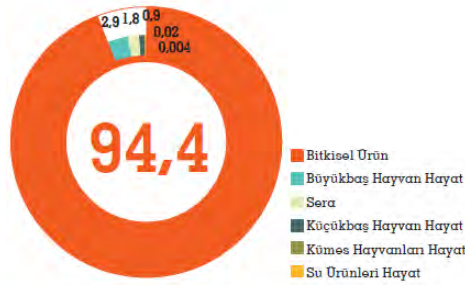
Şekil-5

Branş Adı	Prim Üretimi (TL)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bitkisel Ürün	46.775.114	72.668.851	81.076.489	95.090.574	248.828.639	272.515.020	327.212.053
Sera	1.990.538	3.758.149	4.472.491	5.775.840	11.152.748	15.529.281	23.383.478
Büyükbaş Hayvan Hayat	14.197.460	20.089.686	32.838.346	80.763.074	165.800.932	169.891.684	146.521.812
Küçükbaş Hayvan Hayat (*)	-	-	-	-	6.288.201	25.314.809	26.479.208
Kümes Hayvanları Hayat	342.224	760.531	512.816	1.283.489	1.442.074	2.466.192	1.740.408
Su Ürünleri Hayat	798.243	1.166.332	1.448.539	2.520.767	7.366.428	13.631.886	1.498.366
Genel Toplam	64.103.579	98.443.549	120.348.681	185.433.744	440.879.023	499.348.870	526.835.325

* Küçükbaş hayvanlar, 01 Mayıs 2011 Tarihli itibarıyla teminat kapsamına alındı.

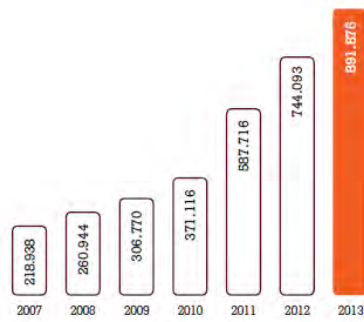
Şekil-6

**Police Sayısının Branşlara
Göre Dağılımı**
2013 %

Şekil-6

Police Sayısı*
(Adet)

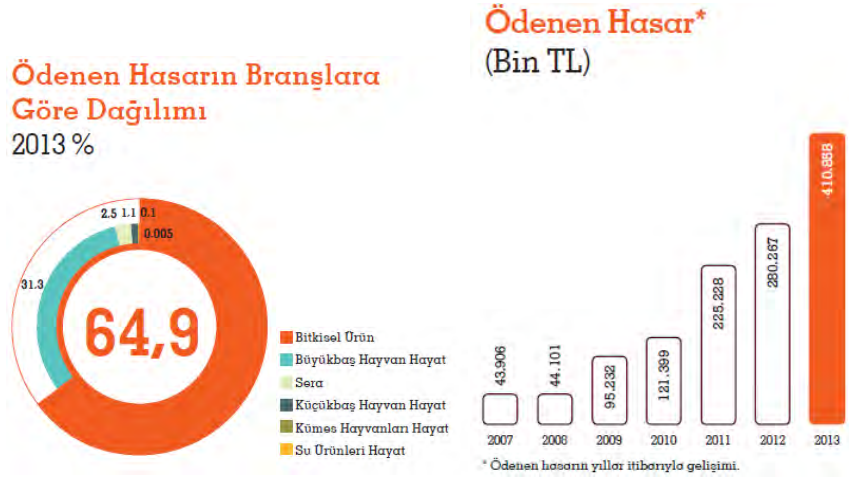
* Police sayısının yıllar itibarıyla gelişimi.

Şekil-7

Branş Adı	Police Sayısı (Adet)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bitkisel Ürün	207.328	250.225	285.243	350.281	549.538	693.417	841.694
Sera	1.456	2.489	3.622	3.456	6.431	14.244	16.252
Büyükbaş Hayvan Hayat	10.113	8.099	17.806	17.200	29.852	29.831	25.683
Küçükbaş Hayvan Hayat (*)	-	-	-	-	1.701	6.325	8.054
Kümes Hayvanları Hayat	35	118	86	159	166	196	159
Su Ürünleri Hayat	6	13	13	20	28	80	34
Genel Toplam	218.938	260.944	306.770	371.116	587.716	744.093	891.876

* Küçükbaş hayvanlar, 01 Mayıs 2011 Tarihli itibarıyla teminat kapsamına alındı.

Şekil-8

Şekil-9

Şekil-10

Branş Adı	Ödenen Hasar (TL)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bitkisel Ürün	41.051.817	28.567.061	70.463.109	90.812.875	137.901.026	113.391.176	266.494.336
Sera	509.947	1.114.018	841.819	1.757.858	6.494.050	15.235.538	10.426.963
Büyükbaş Hayvan Hayat	2.343.159	14.386.644	23.902.835	28.256.701	77.128.898	149.216.723	128.799.720
Küçükbaş Hayvan Hayat (*)	-	-	-	-	119.480	2.244.149	4.649.917
Kümes Hayvanları Hayat	80	33.151	19.260	17.630	135.564	34.608	468.298
Su Ürünleri Hayat	525	-	4.917	554.417	3.448.819	144.512	18.661
Genel Toplam	43.905.528	44.100.874	95.231.940	121.399.481	225.227.838	280.266.706	410.857.897

* Küçükbaş hayvanlar, 01 Mayıs 2011 Tarihli itibarıyla teminat kapsamına alındı.

Şekil-11

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye için tarım sektörü şüphesiz çok önemli bir sektördür. Türkiye'nin tarım hasılası yaklaşık olarak 62,5 milyar dolar. 24 milyon hektarlık tarım arazisiyle Türkiye, Dünyada 7. Sırada, Avrupa'da ise 1. Sıradadır. Daha da önemlisi Türkiye de çalışanların %24,6 sının tarım sektöründe çalışmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu tarım sektörü olunca, işin ekonomik boyutuyla sosyal boyutunu ayırmak mümkün olmamaktadır. Artık Türkiye'de diğer gelişmiş ülkeler gibi kendi kendine yeter bir ülke konumuna gelmiş durumdadır. Hatta her geçen yıl ihracatımız da artmaktadır. Diğer yandan sigortacılık sektörü ise hızla gelişen bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama maalesef hala yeterli bir seviyeye ulaşamamıştır. Avrupa'da tarım sigorta uygulamaları 1797'de, Amerika'da ise 1879'da başlarken bizim bu konudaki çalışmalarımız ancak 1930'lu yıllarda başlamıştır. TARSİM ise 2006 ancak yılında faaliyete geçebilmiştir. Buna rağmen TARSİM 2007 yılından itibaren düzenli, sağlıklı bir büyüme ve gelişme göstermiş olup, 2008 yılı ile 2012 yılları arasındaki büyüme oranları analiz edildiğinde; Avrupa'nın önde gelen sigorta kuruluşları arasında, açık ara farkla önde olduğu görülmektedir. TARSİM, 2008 yılında 51 Milyon Euro tutarında prim üretimi ile Avrupa'da 6. sırada iken, 2012 yılında gerçekleştirmiş olduğu 216 Milyon Euro tutarındaki prim üretimi ile %323 gibi çok yüksek bir oranda artış göstererek 3. Sıraya yükselmiştir.

Tarım sektörünün en temel özelliklerinden birisi de doğa koşullarına bağlı olmasıdır. Tarım sektörü doğal afetler, hastalıklar ve olumsuz hava koşullarıyla karşı karşıya gelmektedir. Her ne kadar teknoloji gelişse de bu riskler tamamen ortadan kalkmamaktadır. Türkiye'de tarım sigortasına sahip olmayan ve düşük gelirli çiftçilerin sayısının yüksek olması nedeniyle tarım üretiminin devamlılığı konusunda sıkıntılar oldukça fazladır. Tarım sigortası yapılmadığı zaman hem çiftçi, hem de ülke ekonomisinde büyük zararlar meydana gelmektedir.

Bu bağlamda TARSİM'in faydalarını

- Tüm risklerin kapsama alınabilmesine imkan verecek bir Havuz sisteminin olması,
- Mevcut teminatların, ekonomik öneme sahip tüm ürünleri ve hayvanları içermesi,
- Mevcut teminatların, kuraklık ve yağış dışında hemen hemen tüm doğal riskleri kapsamaması,

- Sistemin özel sektör, kamu ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde, tüm tarafların katkısı ile yürütülmesi,
- Yasal dayanak olarak Tarım Sigortaları Kanunu'nun bulunması,
- Üreticilerin sigorta yaptırabilmesi için primin önemli bir kısmının, Devlet tarafından prim desteği olarak karşılanması,
- Ulusal ve uluslararası piyasalardan sağlanan korumanın yeterli olmaması halinde, Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek kısmın, Devlet tarafından taahhüt edilerek, hasar fazlası desteği şeklinde, Havuz'a aktarılması ile hasarların tazmin edilmesinin mümkün olması,
- Sistemin denetiminin; sigortacılık uygulaması yönüyle Hazine Müsteşarlığı tarafından, diğer tüm işlerini ise Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yapılıyor olması,
- Ekspertlerin tarafsız ve bağımsız olması,
- Hasar tespit forumlarının, ülke bazında ayrı ayrı hazırlanması ve hasar tespit uygulama esaslarının, ülke çapında standart olması şeklinde sayabiliriz.

Tabi bu sistemin sürdürülebilir olması çok önemlidir. Sistemin sürdürülebilir olması için;

- Bütçeden yeterli kaynak aktarılması,
- Prim fiyatlarının üreticiler tarafından ödenebilecek düzeyde olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Babaoğlu, Ö. Ş. (1989), **Sigortacılığa Giriş**, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3547, İstanbul.
- Bölükbaşı, A. G. Ve Pamukçu, E. B. (2010), **Sigortacılıkta Risk Yönetimi**, 2. Baskı, İstanbul
- Çetin, B. (2003), **Tarımsal Sigorta İşletmeciliği**, Uludağ Üniversitesi Bursa.
- Çetin, B. (2007), **Tarım Sigortaları**, Nobel Yayın, Ankara.
- Doğan, R. (2012), **Türkiye’de ve Avrupa’da Tarım Sigortaları Uygulamaları**, Namık Kemal Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Güvel, E. A. Ve Güvel, A. Ö. (2004), **Sigortacılık**, 2. Baskı, Ankara.
- <http://tarsim.gov.tr> , 01.03.2015
- <http://tuik.gov.tr> , 03.03.2015
- İsel, M. (2010), **AB Ortaklık Sürecinde Türkiye’nin Tarım Politikaları ve Buna Bağlı Olarak Değişen Tarım Sigortalarının (TARSİM) İncelenip Değerlendirilmesi**, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ortaç, R., Ünsal, H., Çaşkurlu, E. (2006), **Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Fiyatlama Politikaları**, Gazi Kitapevi, Ankara
- TARSİM (2013), **Tarım Sigortaların Gelecek 10 Yılı Çalıştayı**, TARSİM
- TARSİM (2013), **Faaliyet Raporu**, TARSİM
- Turhan, Mehmet Serdar (2005), Katılım Öncesi AB Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye, **Türktarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi**, Kasım-Aralık, Sayı:166.
- Uralcan, G. Ş. (2004), **Temel Sigorta Bilgileri ve Sigorta Sektörünün Yapısal Analizi**, Beta, İstanbul
- Ünsal, D. (1997), **Muhtelif Branşlarda Hasar İle İlgili Uygulama Notları**, Türk Sigorta Enstitüsü Vakfı Yayınları, İstanbul
- Yalvaç, F. (1990), **Bankacılık Terimler Sözlüğü**, Ankara
- Yavuz, G.G. (2010), **Polatlı İlçesinde Üreticilerin Tarım Sigortası Yaptırmaya karar Verme Sürecinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi**, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kooperatiflerin Yönetimine Küresel Sürecin Etkisi (Stratejik Yönetim Dönemi)

Dr. Hayati BAŞARAN Burak ÖZSARAÇ Hakan TUNÇAĞIL

Işıl UÇAN Hazal GÖKALP Nilay Özlem KIYAK*

ÖZET

Günümüzde yaşanan küreselleşmenin sonucu olarak piyasalardaki fırsat ve risklerin her an değişiklik göstermesi, rekabetin tüm alanlarda yoğunlaşması, işletmeler için stratejik yönetimin her geçen gün daha fazla önem kazanması sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan, modern devlet anlayışının da vatandaşlara sunulan hizmetin kalitesi artırılırken maliyetinin de düşürülmesi yönünde değişimi sonrası, devletler birçok alanda hizmet sunumunu doğrudan değil de sosyal sorumluluk sahibi olan kurumlar aracılığıyla sunmaya başlamıştır.

Bu durum, özellikle dar gelirli, sermaye birikimi yetersiz ve küçük birikimlerle ekonomik değer üretme çabasında olan insanları bir araya getiren ve ekonominin her alanında faaliyet gösteren kooperatifler için ayrı bir önem taşımaktadır. Kooperatifler, toplumsal sorumluluk sahibi işletme modeli olmaları nedeniyle devletin çekildiği alanlarda hizmet sunmada daha etkin rol üstlenirken bir yandan da küresel ekonominin yarattığı ortamda varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında 7 Stratejik Hedef altında belirlenen 36 eylemle ilgili olarak 2012-2014 yılları arasında yürütülen faaliyetlerin de değerlendirildiği bu çalışmada daha etkin ve verimli bir uygulama sağlaması amacıyla önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: üçüncü sektör, kooperatif, küreselleşme, sosyal sermaye, stratejik yönetim, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi, yerel kalkınma

ABSTRACT

The Effect Of Globalisation Process On Cooperative Management

Changing of risks and opportunities on the market momentarily, concentration of competition on all areas, occurring as a result of globalization, causes strategically management to become more important for enterprises every passing day. On the other hand, after the change of perception of modern state

* Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
H.Basaran@gtb.gov.tr ; B.Ozsarac@gtb.gov.tr ; H.Tuncagiltb.gov.tr ;
I.Ucan@gtb.gov.tr ; hazal.gokalp@gtb.gov.tr ; n.kiyak@gtb.gov.tr

towards offering the citizens more qualified and cheaper service, states are started to offer its service on many areas, through the intuitions which have social responsibility.

This situation is especially more important for the cooperatives which brings people who have low income, low capital and struggle to producing value with these low economy together and active in every area of the economy. Since cooperatives are a business model which has social responsibility, they undertook a significant role on the areas where government withdraws and they also try to exist in the atmosphere of the global economy made.

In this paper, implementation of the 36 actions under the 7 Strategic Target exist within the scope of "The Turkish Cooperative Strategy and Action Plan" are evaluated between the period 2012 and 2014 and in order to provide efficient and productive practice, some examples are given place to also.

Key words: third sector, cooperatives, globalisation, social capital, strategic management, Turkish Cooperative Strategy, local development,

GİRİŞ

Dünya genelinde kooperatifçiliğin modern bir ekonomik organizasyon biçimi olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Sanayi devriminin hayatın her alanında yaratmış olduğu hızlı değişim ve dönüşüm, işsizlik, iç göç, kentleşme, fiyatların hızlı artışı, gelir dağılımındaki adaletin bozulması gibi ekonomik ve sosyal problemler kooperatifçiliğin doğuşunda büyük oranda itici güç olmuş ve kooperatifçilik, sanayi devriminin tam ortasında yer alan İngiltere’de dokuma işçileri tarafından başlatılan tüketim kooperatifçiliği akımı ile kendini göstermiş ve dünyaya yayılmıştır (TÜKOSEP, 2012: 7).

Temelinde, birlikte hareket etme, işbirliği yapma, dayanışma ve sorunlara ortak çözüm bulma yatan kooperatifçiliğin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir (HAZAR, 1990: 79). Türk toplumlarında ise birlikte çalışma, ortaklaşa iş yapma ve dayanışma; dönemsel ihtiyaca göre daha da ileri boyuta taşınarak *imece*, *lonca* veya *ahilik* gibi isimler almış ve yüzyıllardır kooperatifçilik ilkeleriyle paralel olarak uygulanmıştır (GTB, 2013). Bu nedenle, Türk toplumunun temelinin iş birliği ve dayanışmaya, yani kooperatifçiliğe yatkın olduğunu söylemek mümkündür.

Küreselleşme olarak adlandırılan, malların, hizmetlerin, sermaye ve yatırımların ülke sınırlarını kolayca aştığı bir dönemde piyasalar tüm

oyuncuların erişimine açılmış ve rekabet düzeyi de iyice artmış, ülkelerin milli ekonomileri için bu dönemin en önemli tehdit unsuru haline gelmiştir. Toplamların ekonomik olarak gelişmesi, refah seviyesinin yükselmesi, tüketici taleplerinin daha sık değişerek çeşitlenmesi, doğal, sağlıklı, güvenilir ve kaliteli ürünler gibi arayışlar ise rekabetin her piyasada daha da yoğun bir şekilde yaşanmasına sebep olmaktadır. Böyle bir ortamda rakiplerle yarışmak, sürekli değişen piyasa şartlarına ayak uydurabilmek, kısaca yarına güçlü kalabilmek için etkili bir kurumsal yapıya, örgütlenmeye sahip olunması önem taşımaktadır. Bu anlamda kooperatifler, küçük birikimlerin ve yerel dayanışmanın en etkin örgütlenme yöntemidir.

Son yıllarda dünyanın hemen her yerinde kooperatif işletmelerin küresel gelişmelere ayak uydurarak hayatta kalabilmek için yeni arayışlara girdikleri ve yeni stratejiler oluşturmaya başladıkları görülmektedir. Bu çerçevede, kooperatifçiliğin temel ilkelerinden biri olan “eğitim, öğrenim ve bilgilendirme” ilkesi uyarınca kaliteli kooperatifçilerin yetiştirilmesi amacıyla birçok ülkede kurumsal yapılanmaya gidilmiş ve pazarlama, stratejik yönetim, markalaşma gibi alanlar başta olmak üzere eğitim konuları çeşitlendirilmiştir. (HAZAR, 1990: 42; POLAT, 2014)

Diğer taraftan, “Uluslararası Kooperatifler Birliği” başta olmak üzere “Birleşmiş Milletler” ve “Uluslararası Çalışma Örgütü” gibi uluslararası kuruluşların aldıkları karar veya bildirilerinde kooperatiflerin öteden beri sürdürdükleri sosyal sorumlulukları hatırlatılarak farklı bir işletme türü olduklarına dikkat çekilmekte ve devletlerden kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak bir ortam yaratmaları talep edilmektedir.

Öte yandan, bazı ülkelerde kooperatif üst kuruluşlarından gelen talepler, bazı ülkelerde ise doğrudan devlet kademesinden gelen talepler sonucunda 2012 yılı Birleşmiş Milletler tarafından “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olarak ilan edilmiştir. Günümüzde yaşanan küreselleşme sürecinde bu işletmelere verilen önem, bu Kararla bir kez daha ortaya konulmuştur. Uluslararası alanda bütün dikkatleri dayanışma temelli olan kooperatiflere çeken anılan Karar, sadece bu işletmelerin hayata kattıkları değere odaklanmamış aynı zamanda gençlere de işbirliği içerisinde hareket etme yeteneği kazandırılmasını sağlamıştır.

İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağında müdahaleci devletten düzenleyici devlete geçilmiş ve bunun sonucu olarak kamu otoriteleri piyasalara doğrudan müdahale etmek yerine piyasaların düzgün çalışması için gerekli önlemleri almaktadır. (Güldoğan, 2007). Yeniden yapılandırma olarak da adlandırabileceğimiz bu dönemde, daha etkin ve verimli

işletmeler haline gelmeyi hedefleyen kooperatifler nicelik olarak küçölürken veya diğerk kooperatiflerle birleşme yoluna giderken, nitelik olarak ise daha da gelişmek zorunda kalmışlardır. Bu süreçte, her ne kadar bazı kooperatifler faaliyetlerini sınırlandırma yolunu seçse de, diğerk kooperatifler gibi ortaklarının menfaatlerini koruyarak mali yönden sürdürülebilir bütçeler oluşturmak ve sosyal sorumluluklarını da gözeterek etkin işleyen bir yönetim politikası belirleme yolunu seçmişler ve bu amaçla stratejik anlayışa yönelmişlerdir. (gtb.gov.tr).

Gönüllölük ilkesi çerçevesinde ekonomik olarak zayıf kişilerin bireysel menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacıyla bir araya gelerek kurulan kooperatifler, uluslararası çalışmalarla ortaya konulduğu gibi, istenildiğinde büyük işletmelere dönüşebilen yapılardır (UKB, 2014). Uzun yıllardır göz ardı edilen fakat “küçük birikimleri büyük yatırımlara dönüştürebilen işletmecilik modeli” olan kooperatiflerin bu başarısı, küresel güçlerin meydan okumasına karşı yerel dayanışmanın onurlu duruşu olarak da görölabilir. Her an, her ortamda çeşitli tehditlerle karşı karşıya kalan kooperatifler, bu duruma yeniden yapılanma ve stratejik temelli yaklaşımlarla fırsata çevirerek cevap vermişler ve varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Bu gelişmeler ışığında, kökleri binlerce yıl eskiye dayanan kooperatifçiliğimizin uluslararası alanda yaşanan gelişmelere ayak uydurabilmesi, ekonomik ve sosyal yaşamda kooperatiflerin öneminin ortaya konularak bilincin artırılması ve bu işletmelerin gelişmesini sağlayacak elverişli yasal ortamın yaratılması amacıyla ölkemizde de tüm sektörü kapsayacak bir stratejik plan hazırlanması ile kooperatiflerin stratejik yönetimin anlayışına geçmelerini önemi kamu ve kooperatifler tarafından anlaşılmıştır.

Tahminlere göre, 2014 yılı sonu itibariyle dünya genelinde 800 bine yaklaşan kooperatiflerin 73,5 bini ölkemiz de faaliyet göstermekte ve bir milyarı aşkın kooperatif ortağının ise 7,5 milyonu ölkemizde bulunmaktadır (GTB, 2013). Bu rakamlar, kooperatifçilik sektörüne stratejik bakış açısının yerleştirilmesinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede; makale dahilinde küreselleşmenin kooperatifler üzerine etkisi incelenmiş, “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”nın oluşturulması ve uygulanmasının önemine değinilmiş ve stratejik plan temelli yeni yaklaşımların kooperatifçiliğimizin geleceğine etkileri konusunda analiz ve değerdendirmeler yapılmıştır.

1. KÜRESELLEŞME VE KOOPERATİFLER

Günümüzdeki küreselleşme kavramı, devletlerin milli sınırları içerisinde ve devletlerarası anlaşmalar yolu ile çözülemeyen problemlerin dünya çapında çözümlenmeye çalışılması çabaları olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin kendi içerisinde değişime ve dönüşüme uğrayan dinamik bir olgu olarak görülmesi olanaklıdır. Kimine göre kapitalizmin maskesini düşüren, kimine göre ise ekonomik sürecin gelişmesini sağlayan bu süreç, somut anlamda ise etkilerini herkese hissetmektedir. Soyut anlamda da “hayalet” gibi dolaştığı için ona karşı kimsenin bir şey yapamadığı küreselleşmenin belirgin özellikleri arasında “geleneksel olanı yok etmek” ve “her şeye sahip olmak” bulunmaktadır. Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde küreselleşme kavramı dünya çapında ekonomik, politik, sosyal ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşması anlamında tanımlanmaktadır (Kartal, 2007).

Tüm dünyayı etkileyen ekonomik ve sosyal gelişmeler, bilgi ve haberleşme teknolojilerinde ortaya çıkan yenilikler her yapıyı olduğu gibi kooperatifleri de değişmeye zorlarken, kooperatif harekette değişim içinde temel değer ve ilkelerini korumaya çalışmaktadır (Rehber, 2011).

Kooperatifçilik faaliyetlerinin evrensel ilkeler çerçevesinde yürütülüyor olması, kooperatifleri yerel dayanışmadan küresel ilişkilere kadar götürebilmektedir. Nitekim ilk kurulduklarında kooperatifler yerel ilişkiler içindeyken, kısa süre içerisinde örgütlenmişler ve 1895 yılında Uluslararası Kooperatifler Birliği kurulmuştur. Birleşmiş Milletler dahil siyasal, sosyal ve ekonomik alanda görev alan uluslararası organizasyonların birçoğunun ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıktığı dikkate alındığında kooperatiflerin 1895 yılında Uluslararası Kooperatifler Birliği şemsiyesi altında örgütlenmesi küresel bakımdan değer taşımaktadır.

Öte yandan, UKB tarafından “Dünya Kooperatifçilik İzlenesi” başlığı altında yürütülen istatistikî verilere bakıldığında, çalışmalara katkı veren kooperatiflerin ekonomik büyüklüklerini istikrarlı olarak artırdıkları görülmektedir. Bu işletmeler yakından incelenirse, her gün daha da küreselleşen ticaret hayatında veya krizlerde kooperatiflerin diğer işletmelere göre daha dayanıklı olmasının nedenleri daha net olarak görülebilir. Devletten gelen bir kaynağa bağımlı olarak ticari hayatta faaliyet göstermemeleri, belirsiz plan ve projelere yatırım yapmak yerine ya da piyasada hakim konum elde edebilmek için sürekli olarak genişleme odaklı politikalar üretmek yerine ortaklarının somut ihtiyaçlarına en kaliteli ve etkin şekilde cevap vermeyi hedeflemeleri bunların başında sayılabilir. Diğer taraftan, özellikle bilinçli ortaklarca ve ihtiyaçlar

doğrultusunda kurulan kooperatiflerde ortakların aidiyet seviyesi daha yüksektir. Bu nedenle, tüm ortaklarca kooperatife sahip çıkıldığı görülmektedir. Ayrıca, bankacılık, sigortacılık gibi ekonomik krizin etkilerine daha açık sektörlerde faaliyet gösteren kooperatifler milyonları bulan geniş ortaklık yapılarına sahiptir. Böylece, riski her zaman rakiplerine göre daha rahat bir şekilde dağıtabilmektedirler (ILO, 2009).

Uygulamada ilk olarak 28 tekstil işçisinin ortak girişimi olarak başlayan kooperatifçilik, günümüzde bir milyara yakın insanın ortak gücü haline gelmiştir. Felsefesini dayanışma ve ortak hareket etme düşüncesi üzerine temellendiren kooperatifçilik, “Kooperatif Girişimler Daha İyi Bir Dünya Kurar” sloganıyla uygulamada evrensel niteliğini ve küresel güç haline geldiğini göstermektedir.

Artan nüfus ve zenginleşme dünyada gıda ve enerji taleplerini arttırmaktadır. Son yıllarda ABD kaynaklı yaşanan küresel mali kriz ve sonrası gelişmeler, başta gıda ve enerji olmak üzere birçok küresel kaynaklı sorunun tartışılmasını sağlamış/başlatmıştır. Nitekim Uluslararası Kooperatifler Birliği 2008 yılı Genel Kurulunda iklim değişikliği ve ekonomik kriz konusunu tartışmıştır. Uluslararası Kooperatifler Birliği 2008 Genel Kurulunda; ekonomik koşulların mali kriz kaynaklı olarak hızla gerilediğini, krizin şirket karlarını düşürdüğünü, işsizliği arttırdığını, doğrudan üretim faaliyetlerinde bulunan kooperatifler ve kooperatif ortaklarının gündelik yaşamları üzerinde etkileri olduğunu ve kooperatiflerin mali durumlarında sıkıntılar yarattığını belirtmiş bununla birlikte kooperatiflerin şirketlere oranla krizlere daha dayanaklı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yükselen enerji ve gıda fiyatlarına dikkat çekilmiş tüm sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflere yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaları çağrısında bulunmuştur (ica.coop, 2015).

Tarihsel süreçte; küresel gelişmeler küresel sorunlara dönüşmüştür. Bu durum özellikle 1980’li yıllardan sonra hemen her alanda olduğu gibi kooperatifçilik alanında da yeniden yapılanma programları ve yeni düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır (Güldoğan, 2007). Dünyada kooperatifçilik düzenlemeleri açısından en önemli çalışmalar Birleşmiş Milletler, Uluslararası Kooperatifler Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede Uluslararası Kooperatifler Birliğinin 1995 yılı genel kurulunda yeni bir “kooperatif kimlik” oluşturması ve kooperatif ilkelerini yeniden düzenlemesi ilk akla gelen düzenleme olmaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından 2001 yılında onaylanan “Sosyal Gelişimde Kooperatifler” konulu rapor ve Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 193 Sayılı

“Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin Tavsiye Kararı” da küresel gelişme/sorun döneminin önemli düzenlemeleri olarak görülmektedir.

Bu gelişmelerin sonucu olarak yoksulluğu azaltma, gelir dağılımında eşitliği sağlama ve kırsal alanda kalkınmayı gerçekleştirecek model olması dünya refahına ve barışına olan katkıları ve rolü dikkate alınarak dünyada gündem ve farkındalık oluşturmak amacıyla BM 64/136 sayılı kararıyla 2012 yılı “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olarak kutlanmıştır.

Küreselleşmenin ülkemiz üzerindeki etkilerini tüm boyutlarıyla gözlemlemek mümkündür. 1960’larda alınan ekonomik yardımlar, radyo ve televizyonun yaygınlaşmasıyla kültürümüzde ve dilimizde yaşanan erozyon, 1970’lerde yaşanan ve sonrasında da hissedilen krizler, ekonomik küreselleşmenin dinamiklerine uyum sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşebilmek amacıyla 1980 sonrasında Türk ekonomisindeki köklü bir yapısal değişim, 1990’larda Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve onun belirlediği ticaret kurallarına uyum çalışmaları bunlara örnek olarak verilebilir.

Bu gelişmeler doğrultusunda; dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülkemizde de korumacı ve ithal ikameci ekonomik yapının yerini, serbest pazar ve ihracat teşviklerine dayanan, dış ticaretin, kurun, faizin ve sermaye hesabının serbestleştirilmiş olduğu bir yapıya terk ettiği görülmektedir (Bayar, 2013).

Diğer taraftan, kooperatifçiliğin başarılı şekilde uygulandığı Almanya, Japonya, Amerika, İngiltere, Fransa, Finlandiya gibi ülkeler göz önüne alındığında, bu ülkelerde serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu görülmektedir (GTB, 2013; 11). Bu durum, kooperatiflerin serbest piyasa şartlarında daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Öte yandan, dünyada ve ülkemizde etkileri hissedilen ekonomik ve mali krizler, ekonomik ve sosyal sorunlara yeni bir yaklaşım olarak “Program Esaslı” çözüm önerilerini zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve mali istikrarın sağlanması, sosyal refahın artırılması gibi temel hedefleri olan programlarla, ekonomide strateji temelli yaklaşım dönemi başlamıştır (gtb.gov.tr). Bu yaklaşım ve dünyadaki gelişmeler de dikkate alınarak, ülkemizde kooperatifçiliğin ideal yönde geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve kooperatifçilikte yeni bir planlama süreci başlatılmıştır. Nitekim, Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Orta Vadeli Plan gibi üst politika belgelerinde ortaya konulan hedefler de gözetilerek “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” uygulamaya konulmuştur.

2. TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI

2.1 Hazırlık Aşaması ve Özellikleri

Kamu yönetimi anlayışı, özellikle son elli yılda dünya genelinde yaşanan ekonomik, siyasal ve teknolojik değişimlerden derinden etkilenmiş ve kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimliliğin korunması amacıyla bu değişimlerin gerisinde kalmamak için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Bu çerçevede, küreselleşmeyle beraber rekabetin daha da arttığı günümüzde işletmelerin geleceğe hazırlık yapmak amacıyla daha tedbirli ve organize hareket etme ihtiyacı sonucu ortaya çıkan “stratejik planlama” kavramı kamu yönetimine de sirayet etmiş ve devlet hizmetlerinin en iyi şekilde sunulabilmesi için strateji odaklı çalışmalara başlanılmıştır (SAYGILI, 2014; 6).

Ticaret hayatında yaşanan bu gelişmeler sonrasında ayrı bir önem kazanan “stratejik yönetim” kavramına, özel sektör, kamu ve üçüncü sektörün eskisinden daha fazla önem verir hale gelmiştir (AKTAN, 2008). Bu noktada, üç aktör de aynı pencereden bakarak kendileriyle ilgili eyleme geçmiştir. Ülkemizde özellikle kurumsal yapıları güçlü olan kooperatif ve üst kuruluşlarının daha önce benimseyerek uygulamaya koyduğu bu anlayış (Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, gibi), tüm ülke kooperatifçiliği için de “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi” ile hayata geçirilmiştir.

Strateji, bir taraftan da Anayasamızda devlete verilen “kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alma” görevinin de bir sonucu olarak kamunun, kooperatifçilik sektörünün de işbirliğiyle hazırladığı bir belgedir. Bu nedenle, ülkemiz kooperatifçiliği için bir dönüm noktası olarak kabul edilen Strateji sonrasında, kooperatifçilikle ilgili devlet politikaları bu metin doğrultusunda belirlenmeye başlanmıştır.

Bu çerçevede; ülkemiz kooperatifçilik sektörünü daha ileri seviyelere taşımak, sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak, toplumdaki kooperatifçilik imajını olumlu yönde güçlendirmek ve kooperatifçilik sektörünü dünyadaki gelişmelere paralel biçimde geliştirme amacını taşıyan “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)” yukarıdaki bölümde bahsedilen uluslararası kurum ve kuruluşların çalışmaları, istatistikî veriler, başarılı ülke uygulamaları, yerli ve yabancı bilimsel yayınlar ve raporlar değerlendirilerek hazırlanmıştır. TÜKOSEP’te Türk kooperatifçiliğinin vizyonu olarak “Güvenilir, verimli, etkin ve sürdürülebilir ekonomik girişimler niteliğini kazanmış bir

kooperatifçilik yapısına ulaşma”nın belirlenmesi, belgenin bir anlamda ruhunu da yansıtmaktadır.

Yaklaşık beş yıl süren hazırlık döneminde, kooperatifçilikle ilgili elliye yakın kurum ve kuruluşan yüzü aşkın temsilcinin katılımıyla ulusal ve uluslararası nitelikli birçok toplantı düzenlenmiştir. Ayrıca, kırka yakın kurumdan strateji çalışmalarına ilişkin alınan yazılı görüş ve öneriler metne işlenmiştir. Bunun sonucunda, kamu ve sektörün geniş katılımlarıyla hazırlanan TÜKOSEP; kamu ve ilgili kurum ve kuruluşların yanı sıra faaliyet alanları farklı da olsa kooperatiflerin tümünü kapsayan bir nitelik kazanmıştır.

Yürürlüğe girdiği yılında “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olmasıyla ayrı bir anlam kazanan Stratejide ortaya konulan yedi temel stratejik hedefin çağımızın stratejik yönetim anlayışına hizmet edecek alanları kapsadığı görülmektedir. Eğitime ayrı bir önem verildiği görülen Stratejide, özellikle mevzuat düzenlemelerinin yapılması, kooperatiflerin finansmana erişimde iç ve dış olanaklarının artırılması ve yönetimde profesyonel ve stratejik anlayışa geçilmesi dahil birçok konuda önemli kazanımlar öngörülmüştür.

2.2. Eylem Planı

Türk kooperatifçiliğini geleceğe hazırlamak amacıyla uygulamaya konulan TÜKOSEP, dönemsel olarak 2012-2016 yıllarını kapsamaktadır. Bu çerçevede, ülke kooperatifçiliğinin mevcut durumuna ilişkin değerlendirmeler yapıldıktan sonra sorunlu alanlar tespit edilerek, bunların hızlı ve etkin bir şekilde çözümü amacıyla somut hedefleri olan Eylem Planında otuz altı eyleme yedi stratejik hedef başlığı altında yer verilmiştir. Stratejik hedefler:

1. Kamu teşkilatlanması ve kooperatiflere hizmet sunum biçimi yeniden yapılandırılacak (üç faaliyet).
2. Eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetleri geliştirilecek, (dokuz faaliyet).
3. Örgütlenme kapasitesi ve kooperatifler arası işbirliği olanakları arttırılacak (yedi faaliyet).
4. Sermaye yapısı ile kredi ve finansmana erişim imkânları güçlendirilecek, (altı faaliyet).
5. İç ve dış denetim sistemleri tümüyle revize edilecek, (iki faaliyet).
6. Kurumsal ve profesyonel yönetim kapasitesi arttırılacaktır (beş faaliyet).

7. Mevzuat altyapısı uluslararası esaslara ve ihtiyaçlara göre geliştirilecektir (dört faaliyet).

Şekil-1. TÜKOSEP Stratejik Hedef Alanları

Eylem Planında yer alan 36 faaliyetin gerçekleştirilmesi amacıyla ilk etapta 44 kurum ve kuruluşla işbirliği yapılması öngörüldüğü anlaşılmaktadır. İhtiyaç duyulması halinde ise ilgili kurum ve kuruluşlardan da katkı alınması mümkündür.

Eylem Planında yer alan faaliyetlerin 2012-2016 yılları arasında 21 tanesinin, 2014 yılı sonuna kadar ise 15 tanesinin gerçekleştirilmesi planlanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: TÜKOSEP'te yer alan 36 Faaliyetin Zaman Çizelgesi

Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016
Başlayan Faaliyetler	17	5	-	-	-
Biten Faaliyetler	4	7	4	-	21

TÜKOSEP'te uygulama, izleme ve koordinasyon sistemine ilişkin sekretarya görevini yürütmekle sorumlu kuruluş olarak Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü belirlenmiştir.

2.2 Eylem Planının 2012-2014 Dönemi Uygulama Sonuçları

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi, kooperatif türlerine özgü sorunlar yerine kooperatifçilik sisteminin genel ve yapısal sorunlarını ele alan bir anlayış içermekte, Eylem Planı ise somut uygulamalarla sonuca ulaşılacak etkin ve verimli çözüm önerileri getirmektedir. Bu bölümde; Eylem Planının 2012-2014 yılları arasındaki gerçekleştirmeleri ele alınmıştır.

TÜKOSEP'in sekretarya görevini yürüten Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, her bir eylem bazında oluşturulan "Çalışma Birimleri" eşliğinde uygulamayı izlemektedir.

TÜKOSEP 2014 raporuna göre, 2012-2014 dönemine ilişkin olarak genel performans değerlendirmesi yapıldığında; 36 eylemden 16'sının tamamlandığı, 20 tanesinde ise çalışmaların devam ettiği görülmektedir. Ayrıca, bu dönemde 6 eylemle ilgili olarak proje başlatılmıştır (Tablo-3).

Tablo 3: Eylem Planı 2012-2014 Dönemi Gerçekleşmeleri

No	Stratejik Hedefler	Eylem Sayısı	Tamamlanan Eylem Sayısı
1	Kamu Teşkilatlanması ve Kooperatiflere Hizmet Sunum Biçimi Yeniden Yapılandırılacaktır	3	1
2	Eğitim, Danışmanlık, Bilgilendirme ve Araştırma Faaliyetleri Geliştirilecektir.	9	4
3	Örgütlenme Kapasitesi ve Kooperatifler Arası İşbirliği Olanakları Artırılacaktır.	7	5
4	Sermaye Yapısı ile Kredi ve Finansmana Erişim İmkânları Güçlendirilecektir.	6	2
5	İç ve Dış Denetim Sistemleri Tümüyle Revize Edilecektir.	2	1
6	Kurumsal ve Profesyonel Yönetim Kapasitesi Tümüyle Artırılacaktır.	5	1
7	Mevzuat Altyapısı Uluslararası Esaslara ve İhtiyaçlara Göre Geliştirilecektir.	4	2
Toplam		36	16

Kaynak: GTB

Her bir faaliyeti ayrı ayrı değerlendirmek yerine, Stratejik Hedef başlıkları altında Eylem Planının 2012-2014 yılları arasındaki gerçekleştirmelerini izlemek daha faydalı olacaktır.

Stratejik Hedef 1: Kamu Teşkilatlanması ve Kooperatiflere Hizmet Sunum Biçimi Yeniden Yapılandırılacaktır.

Bu hedef kapsamında üç faaliyet öngörülmüştür. Kooperatiflerin kuruluş, işleyiş ve denetimine ilişkin hizmet sunan kamunun hizmetleri geliştirilmesi amacıyla bazı uygulamalara gidildiği görülmüştür. Gümrük ve Ticaret Bakanlığının bünyesinde “Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünün” kurulması, Bakanlıkların personel kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalarda bulunulması, uzman kadrolarının genişletilmesi bunlardan birkaçıdır. Öte yandan, henüz kanuni düzenlemeler tamamlanamadığı için, kamu yönetiminin yürütülen hizmetlerden kooperatif üst kuruluşlarına yetki devri gerçekleştirilememiştir. Söz konusu yetki devri için 2016 yılına kadar süre öngören Eylem Planında yer alan diğer bir çalışma ise; kooperatifçilik hizmetlerinin daha hızlı, verimli ve etkin yürütülmesi, kooperatiflerin yürüttükleri faaliyetler ile sonuçlarına ilişkin istatistikî veri elde edilmesi, sektör büyüklüklerinin belirlenmesi ve daha sağlıklı strateji ve politikaların oluşturulabilmesi amacıyla tasarlanan “Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOP-BİS)”dir. Kullanıma açılan sistem sayesinde kooperatiflere sunulan birçok hizmetin çevrimiçi ortamda verilmesi mümkün olacaktır. Ayrıca, kooperatifçilikle ilgili kurum ve kuruluşlar ile Uluslararası Çalışma Örgütü’nün katkılarıyla, diğer ülkelere de model olabilecek şekilde ülkemizde kooperatifçilik istatistiklerinin geliştirilmesi amacıyla “Türkiye Kooperatifçilik İstatistiklerinin Güçlendirilmesi Projesi” başlatılmıştır. (koop.gtb.gov.tr, 2015).

Stratejik Hedef 2: Eğitim, Danışmanlık, Bilgilendirme ve Araştırma Faaliyetleri Geliştirilecektir.

Bu hedef kapsamında dokuz faaliyet öngörülmüştür. Temel olarak eğitimle ilgili olan bu hedef, TÜKOSEP’in özel bir önem vererek en fazla eylemi belirlediği bu Stratejik Hedef’tir. Aynı zamanda 2012-2014 yıllarında en fazla gelişme sağlanan alan olduğu da görülmektedir.

Yürütülen faaliyetler kapsamında:

- Kooperatifçilik potansiyeli bulunan alanlarda, kooperatif kurulmasına önderlik edebilecek kişi ve kurumları harekete geçirebilmek, toplumda kooperatifçilik bilincinin artırılarak yaygınlaşmasını ve atıl işgücü ile küçük sermayenin ekonomiye kazandırılmasını sağlamak, kooperatifler aracılığıyla istihdamının arttırılmasına katkıda bulunmak amacıyla “Kooperatif Girişimciliği Eğitim Projesi (KOOP-GİR)” uygulanmaktadır. Bu kapsamda Adana, Ankara, Aydın, Bolu, Konya, Nevşehir ve Rize illerinde

düzenlenen toplantılara katılan yaklaşık bin kişiye sertifika verilmiştir (koop.gtb.gov.tr, 2015).

- Kooperatifçilikle ilgili akademik çalışmaların artırılması ve böylece sektörün bilgi temelli gelişmesini sağlamak amacıyla “Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi (KOOP-TEZ)” başlatılmıştır. Bu çerçevede, 31 Mayıs 2015 tarihine kadar iletilen yüksek lisans ve doktora tezleri değerlendirmeye alınması planlanmıştır (koop.gtb.gov.tr, 2015).
- Kooperatiflerde kurumsallaşmayı artırmak, kooperatif yönetici, denetçi, çalışanlarında profesyonelleşmeyi sağlamak, ortakları, yeni kooperatif kurmak isteyen girişimcileri veya kooperatiflere hizmet sunan kişileri (muhasebeci, avukat gibi) bilgilendirmek amacıyla “Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)” uygulamaya konulmuştur. 2014 yılı sonu itibariyle programa 821 kişinin katılmıştır (koop.gtb.gov.tr, 2015).
- Türk kooperatifçiliğinin tarihsel gelişimini, mevzuatını, kooperatiflerin sayısal büyüklüğünü, ekonomi içindeki yer ve önemini sektör, il ve ülke bazında analiz eden “Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2013” yayınlanmıştır (GTB, 2013).

Stratejik Hedef 3: Örgütlenme Kapasitesi ve Kooperatifler Arası İşbirliği Olanakları Artırılacaktır.

Bu hedef kapsamında yedi faaliyet öngörülmüştür. Türkiye’de genelinde çoğunlukla küçük ölçekli işletme boyutunda olan kooperatiflerin üst kuruluşlara katılım oranı da düşüktür. Bu yapısal özellik, kooperatiflerin etkinliğini ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Kooperatiflerde üst örgütlenmenin düşük olmasının nedeni katılımın gönüllü olması ve yasal zorunluluğa dayanmamasıdır. Tarım kredi kooperatiflerine kendi özel mevzuatları gereği getirilen yasal zorunluluktan nedeniyle tüm kooperatifler Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinin ortaklarıdır. Bu hedef çerçevesinde öngörülen kooperatiflere yönelik destekleme yapılması konusunda “Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı (KOOP-DES)” oluşturulmuş ancak 2014 yılı sonu itibariyle destekleme sisteminin uygulanmasına başlanılamamıştır. Gerçekleşme süresi olarak 2016 yılının öngörüldüğü bu hedefler altında yer alan faaliyetlere yönelik gelişmelerden bazıları şunlardır:

- Anasözleşmelerin günün ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi ve yeni tür kooperatiflerin kurulmasını sağlayacak 15 örnek

anasözleşmenin Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğüne uygulamaya konulmuştur.

- Kooperatifler küçük birikimler ve yerel ilişkiler temelinde kurulmuş olsa da, kooperatif işletmeciliği diğer modellerde olduğu gibi rekabetçi ve sürdürülebilirliği sağlamak için dünyadaki gelişmelerin izlenmesini gerekli kılmaktadır. Başta Uluslararası Kooperatifler Birliği olmak üzere sektörel ve bölgesel bazlı uluslararası kuruluşlar kooperatifçilik alanında önemli aktörler olduğu gibi sektör ve ekonomi yönetimlerinde de karar alıcıları etkileyecek güç haline gelmişlerdir. Stratejik planda uluslararası ilişkilerin güçlenmesine yönelik hedefin ortaya konulması kooperatif üst yapılarının bu kuruluşlara üyeliğini teşvik edici olmaktadır. Son dönemlerde başta Uluslararası Kooperatifler Birliği olmak üzere birçok kuruluşun yönetim kademelerinde Türk Kooperatiflerinin görev aldığı görülmektedir.
- Kadın işgücünün ekonomiye kazandırılması, kadınların sosyal ve kültürel faaliyetlerinin geliştirilmesi, desteklenmesi, kadın istihdamının artırılması amacıyla kadın girişimcilerin talepleri doğrultusunda 2013 yılında 'Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi' adıyla Gümrük ve Ticaret bakanlığınca örnek anasözleşme yayınlanmış ve birçok yeni kadın kooperatiflerinin kurulması gerçekleştirilmiştir.

Stratejik Hedef 4: Sermaye Yapısı ile Kredi ve Finansmana Erişim İmkânları Güçlendirilecektir.

Bu hedef kapsamında dört faaliyet öngörülmüştür. Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden yapılandırma döneminde yaşadıkları mali sorunların çözülmesi ve yapısal sorunların giderilmesi amacıyla yasal düzenleme (4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun'daki değişiklikler) yapılması Eylem Planı süresine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Yasal değişikliği takiben; günümüz işletmecilik anlayışı ve kooperatifçilik ilkelerinin daha etkin değerlendirilmesi, yaşanan finansmana erişimde yaşanan sorunların çözümlenmesi ile şeffaf, hesap verebilir, etkin ve verimli yönetimin yerleşmesi amaçlarıyla yeni örnek anasözleşmeler hazırlanarak kooperatif ve üst birliklerinin bu anasözleşmelere intibakları sağlanmıştır. Diğer kooperatifler için de aynı doğrultuda yenilikler Kooperatifler Kanunu değişikliği çalışmalarında ele alınmaktadır.

Stratejik Hedef 5: İç ve Dış Denetim Sistemleri Tümüyle Revize Edilecektir.

Bu hedef kapsamında iki faaliyet öngörülmüştür. Bu faaliyetler çerçevesinde yasal değişiklik sonrası özellikle tarım satış kooperatiflerinde denetim sisteminde yenilikler getirilmiş ve dış denetime imkân sağlanmıştır. Diğer kooperatif türlerinde denetim sisteminde gelişme sağlanması Kooperatifler Kanunu değişikliğine bağlı olarak gerçekleştirilecektir.

Stratejik Hedef 6: Kurumsal ve Profesyonel Yönetim Kapasitesi Tümüyle Artırılacaktır.

Bu hedef kapsamında beş faaliyet öngörülmüştür. Bu hedef çerçevesinde en önemli gelişme, kooperatiflerin üst örgütleri tarafından hazırlanan strateji belgelerinin yayınlanmış olmasıdır. 2014 yılı sonu itibarıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre 13 birlik/merkez birliği strateji belgesi hazırlamış ve eylem planlarını oluşturmuştur.

Stratejik Hedef 7: Mevzuat Altyapısı Uluslararası Esaslara ve İhtiyaçlara Göre Geliştirilecektir.

Bu hedef kapsamında dört faaliyet öngörülmüştür. Bu faaliyetlerden 4572 sayılı kanunda gerekli düzenlemeler tamamlanmış ve tarım satış kooperatifleriyle ilgili yeni dönem başlatılmıştır. Kooperatiflerle ilgili diğer mevzuat düzenlemelerine yönelik çalışmalar bitirilerek ilgili kurumlara kooperatiflerden gelen öneriler iletilmiştir. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun Geçici 7'inci maddesine göre; tasfiye olmuş kooperatifler ile son beş yıla ait genel kurul toplantılarını yapmayan kooperatiflerin tasfiyesine ilişkin süreç devam etmektedir. Kooperatifler Kanunu değişikliği ile ilgili hazırlık çalışmaları da sürdürülmektedir.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Genel tanımıyla küreselleşme her an ortaya çıkabilecek, her yerde görülebilecek ve herkesi etkileyebilecek gelişmelerdir. Özelde de kooperatifçilik en basit tanımıyla birlikte hareket etme, dayanışma ve sorunlara ortak çözüm bulmaktır. Farklı coğrafyalarında, farklı siyasal yapılarında ortaklaşa hareket etmenin ve dayanışmanın modeli olarak var olan kooperatif işletmeler, dünyanın her yerinde, her an ortaya çıkabilecek küresel sorunlara karşı koyabilmenin en etkili araçlarından biri olduğu yakın geçmişte tekrar görülmüştür.

Son dönemde yaşanan küresel mali kriz sürecinden sermaye şirketlerinin zarar ettikleri ve bazılarının faaliyetlerini sonlandırdıkları, kooperatiflerin ise güçlenerek çıktıkları görülmüştür. Bu durum küresel gelişmelere karşı koyamasa da, küresel sorunlara karşı kooperatiflerin dayanıklılığını göstermektedir.

Türkiye, küresel gelişmeler ve kendine özgü yapılarıyla karşılaştığı ekonomik sorunları, stratejik yaklaşımlı oluşturulan ekonomik programlar ve eylem planlarıyla yöneterek aşmayı başarmıştır. Dönemin özelliğine uygun olarak hazırlanan “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”, kooperatif işletmelerin gerek küresel gelişmelere ayak uydurabilmesi gerekse kriz zamanların etkin yönetim sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan vizyon ve stratejik yaklaşım ihtiyacını karşılamıştır.

Sektörel strateji belgeleri ise, kooperatif üst kuruluşları tarafından kurumsal olarak hazırlanmaktadır. Strateji belgelerinin hazırlanmasıyla kooperatifler kendi yol haritalarını da kendileri çizmektedir. 2014 yılı sonuna kadar strateji belgesi yayınlayan üst kuruluşlar ele alındığında, başta tarım satış kooperatifleri birlikleri olmak üzere kooperatifçilik geçmişi uzun/deneyimli ve kurumsal kapasitesi gelişmiş birliklerdir. Bu durum, stratejik yönetimlerin kurumsal yapılarda daha erken başladığını göstermektedir.

Öte yandan kooperatifçilik, tarihimizde birçok konuda ilkleri gerçekleştirmiş ve örnek uygulamaları başlatmıştır. Mithat Paşa ile başlayan “Memleket Sandıkları” hareketi, Ziraat Bankası’nın kuruluşunda önemli bir rol oynamış, savaş zamanlarında bile ihracat yapabilen TARİŞ çiftçileri tefecilere karşı korumuştur. Birer “demokrasi okulu” olan kooperatifler, yıllardır insanımıza ortak iş yapabilme kültürünü aşılama ve sosyal sermayeye katkıda bulunmaktadır.

Ülkemizde son dönemlerde sıkça gündeme getirilen kadının ekonomik ve sosyal yaşamdaki yeri konusunda, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planında “kadınlara yönelik cinsiyete dayalı ayrımcılıktan kaynaklanan toplumsal engellerin azaltılarak iş hayatında kadınların lehine fırsat eşitliğinin sağlanması”na yönelik eyleme yer verilmesi ve kısa sürede birçok “kadın kooperatiflerinin” kurulmuş olması ayrı bir önem taşımaktadır.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı izleme sonuçlarına göre eğitim, bilgilendirme ve düzenleme konularında kamu yönetimleri tarafından üstlenilen görevlerde genellikle takvime uygun gelişmeler olduğu görülmektedir. Öte yandan, Stratejinin daha etkin ve verimli bir

şekilde uygulanabilmesi için daha fazla bilgilendirme ve tanıtım çalışmalarının yapılması, özellikle kooperatiflerin belgeyi daha fazla sahiplenmelerinin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, Eylem Planında yer alan faaliyetler genel olarak ele alındığında, bunların birçoğunun 2016 yılı sonrasında da devam etmesinin gerek kooperatifçilik sektörü gerekse ülke geneli için faydalı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aktan, Can Coşkun (2008), “Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama”,
<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale132.pdf> (15/03/2015).
- Bayar, Fırat. “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”,
<http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDerGISi/sayi32/firatbayar.pdf> (15/03/2015).
- Çıkın, Ayhan (1990), Tarımsal Kooperatif İşletmeciliği, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Basımevi, İzmir
- Demir Saygılı, Duygu (2014), Merkezi Kamu İdarelerinde Stratejik Planların Uygulama Etkinliğinin Artırılması, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara
- Güldoğan, Evren (2007), “Tarımsal Kooperatifçiliğin Düzenlenmesi ve Desteklenmesi”,
<http://www.promaya.com.tr/assets/doc/1%20Evren%20G%C3%BCldo%C4%9Fan%20-%20TAR%C4%B0S%20Rapor%20-%202007.pdf> (15/03/2015).
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2013), Gelişmiş Ülkelerde Başarılı Kooperatifçilik Uygulamaları, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2013), “Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2013”,
<http://koop.gtb.gov.tr/data/53fb28e3f293702d20c8bd8a/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20KOOP%20RAPORU%202013.pdf> (15/03/2015).
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2012), Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016 (TÜKOSEP), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
(<http://koop.gtb.gov.tr/faaliyetlerimiz/projelerimiz/kooperatif-bilgi-sistemi-koopbis> 15/03/2015)
(<http://koop.gtb.gov.tr/faaliyetlerimiz/projelerimiz/kooperatifcilik-gelistirme-ve-uyum-egitimi-programi-koopgep> 15/03/2015)

(<http://koop.gtb.gov.tr/faaliyetlerimiz/projelerimiz/kooperatif-girisimciligi-egitim-projesi-koopgir> 15/03/2015)

<http://koop.gtb.gov.tr/faaliyetlerimiz/projelerimiz/kooperatifcilik-yuksek-lisans-ve-doktora-tezleri-destek-projesi-kooptez> 15/03/2015)

(<http://koop.gtb.gov.tr/faaliyetlerimiz/turkiye-kooperatifcilik-istatistiklerinin-guclnirilmesi-projesi-20152018> 15/03/2015).

- Hazar, Nurettin (1990), Kooperatifçilik Tarihi, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara
- International Labour Organization-ILO (2009), “Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis”,
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_108416.pdf (15/03/2015).
- Kartal, Zeki (2007), “Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme”
http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/8_2_Makale_14.pdf (15/03/2015).
- Polat, Hüseyin (2014), “Kooperatif Eğitimi: Dünyadan Örnekler”,
<http://www.turkey.coop/haberdetay/TURKIYE%E2%80%99-DE-KOOPERATIFCILIK-EGITIMININ-KURUMSALLASTIRILMASI-CALISTAYI-YAPILDI---25-NISAN-2014-/42> (15/03/2015).
- Rehber, Erkan (2011), “Kooperatifçilik”, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa
- Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr/>
- Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı
- Uluslararası Kooperatifler Birliği,
<http://www.ica.coop/coop/statistics.html>
- Uluslararası Kooperatifler Birliği (UKB)/ Avrupa Kooperatif ve Sosyal İşletmeler Araştırma Enstitüsü (2014), “Dünya Kooperatifçilik İzlenesi (DKİ) 2014”,
<http://ica.coop/sites/default/files/WCM2014.pdf> (15/03/2015).

Yerel Dayanışmadan Büyük İşletmelere (Yüzyıllık Geçmişle Tarım Satış Kooperatifleri)

Dr. Hayati BAŞARAN Serkan BİRİNCİ Hacer Banu ŞENER
Arda ÖZÇAĞLAR¹ Ayten Esra ZEYREK*

ÖZET

Mithat Paşa'nın kurduğu "Memleket Sandıkları" Türk kooperatifçiliğinin ilk uygulamasıdır. Bu deneyim tarım satış kooperatiflerinin kurulmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri tarım sektörünün gelişmesine önemli katkılar sağlamış ve ülke kooperatifçiliğine öncülük etmiştir.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin kuruluş amaçlarına uygun olarak en önemli faaliyetleri ortaklarının ürününü alarak en iyi şekilde değerlendirmektir. Satın alınan ürünü muhafaza etmek ve işlemek için zaman zaman öz kaynak kullanılarak zaman zaman da devlet destekli projelerle yatırımlar yapmışlardır. Yatırım yaparak ekonomik olarak büyüyen tarım satış kooperatif ve birlikleri, sermaye birikimi yetersiz ve işletme ölçeği küçük Türkiye için önemli ekonomik birimler haline gelmişlerdir. Nitekim kurumsallaşan birlikler tarım politikalarının önemli aktörleri olarak kabul edilmiş ve 1960'lı yıllardan sonra, hükümetler tarafından, devlet destekli alım yapan kurumlar haline getirilmiştir.

Ürün alımlarında uygulanan politik baskılar ve ekonomik krizler tarım satış kooperatiflerini ve birliklerini olumsuz etkilemiş birçok kooperatif mali yapıları nedeniyle faaliyetlerini sürdürmekte zorlanmış ve kapanmışlardır. Buna karşın başlangıçta ortaklarının üretimle ilgili taleplerine yönelik faaliyette bulunan tarım satış kooperatif ve birlikleri günümüzde, ticari değeri yüksek marka ürünler üreten, ülke sanayisinin önemli kurumları olma özelliklerini sürdürmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, tarım, tarım kooperatifleri, yerel ekonomik gelişme, sanayileşme

ABSTRACT

From Local Solidarity Towards Big Enterprises (Agricultural Sales Cooperatives, With Century of History)

'Memleket Sandıkları' founded by Mithat Pasha, was the first practice of the Turkish cooperatives. This experience has led to the establishment and expansion of the Agricultural Sales Cooperatives. Agricultural Sales

*Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
H.Basaran@gtb.gov.tr ; S.Birinci@gtb.gov.tr ; H.Sener@gtb.gov.tr
a.ozcaglar@gtb.gov.tr ; a.zeyrek@gtb.gov.tr

Cooperatives have significantly contributed to the development of the agricultural sector and has pioneer to the country's cooperatives.

In accordance with the objectives, the most important activity of the agricultural sales cooperatives is to buy the products of their members. For storage the products or process them, cooperatives made investment sometimes using equity sometimes state capital. Agricultural Sales Cooperative Unions which grew economically by making investment have become important economic units for Turkey which although has insufficient capital accumulation and small-scale enterprises. After the fact, institutionalized associations have been recognized as important actors in the agricultural policies and after 1960s, by the government, was made into state institutions that funded the purchase.

Economic crisis and political pressures applied at product purchase have negatively affected agricultural sales cooperatives also because of their financial situation many cooperatives forced and liquidated. On the other hand, agricultural sales cooperatives—initially operated to demand of plant producers' member —have become high commercial value brand producers and major institutions of country's industry.

Key Words: Cooperatives, agriculture, agriculture cooperatives, local economic development, industrialization

1. GİRİŞ

Kooperatifçiliği, birlikte hareket etme, dayanışma ve sorunlara ortak çözüm bulma anlamında aldığımızda kooperatif tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu belirtebiliriz (Rehber, 2011). Birlikte çalışma ve ortaklaşa iş yapma şeklinde Türk toplumlarında görülen dayanışma; dönemsel olarak *imece*, *lonca* veya *ahilik* gibi isimler almış yüzyılı aşkın süreden bu yana kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde yürütülmektedir.

Kuruluş yıllarında Türkiye milli gelirinin büyük kısmı tarımdan karşılanıyor, iş gücünün büyük kısmı tarımda istihdam ediliyor ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal yerleşimde yaşıyordu. Ekonominin tarıma dayalı olması ekonomi politikalarında tarım sektörünü de önemli kılıyordu. Politik kararların uygulamaya dönüşmesinde tarım alanında yeni kurumlar ortaya çıkıyor tarım satış kooperatifleri gibi yapılar önemli aktörler olarak rol alıyordu. Bu nedendir ki Türkiye’de, kooperatifçiliğin ilk uygulamaları da tarım sektöründe başlamıştır. Nitekim sektörü etkin düzenlemek amacıyla 1920’li yıllarda “İtibari Zirai Birlikleri (Kooperatifleri) Kanunu”, daha sonrasında “Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu” ve “Tarım

Kredi Kooperatifleri Kanunu" çıkartılmıştır. Bu kanunlar kooperatifçilik alanında Türkiye'nin ilk özel yasal düzenlemeleridir.

Geniş alanlarda ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler olması ve sağlanan katkının gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) ile doğrudan ilişkilendirilmemesi nedeniyle ülke ekonomilerinde kooperatifçiliğin yerini ve etkisini belirlemek zordur. Bu önemi ve büyüklüğü ortaya koymak için tüm dünyada genel tercih edilen yöntem sektörel analiz ve değerlendirmelerdir.

Uluslararası Kooperatifler Birliği kooperatif işletmelerin önemini vurgulamak, ülke ekonomilerine ve sosyal yaşamlarına etkilerini/katkılarını göstermek amacıyla kooperatiflerin iş hacimlerine göre değerlendirmelerini içeren "Global-300" başlıklı bir proje geliştirmiştir. Bu kapsamda hazırlanan Raporlarda yer alan istatistiki verilerle kooperatiflerin ülke ekonomisine olan etkilerini ölçebilmek mümkündür (GTB, 2013).

Ülkemizde GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre cari ve sabit (1998 bazlı) fiyatlarla dönemsel tahmin sonuçları üzerinden verilmektedir. Bu sınıflamaya göre dönemsel tahminlerde içerilen faaliyet kolları sektörel olduğundan kooperatifçilikle ilgili ayrı bir değerlendirme yapılamamaktadır. Bu nedenle kooperatifçiliğin GSYH ilişkisini doğrudan ortaya koymak mümkün olamamaktadır (GTB, 2013).

Mal ve hizmetlerin, sermaye ve yatırımların sınırları kolayca aştığı bir dönemde yaşıyoruz. Küreselleşme diye tanımlanan bu dönemde bolluk yaşanırken, rekabet te artıyor. Tarım sektöründe de bu dönemin en önemli tehdit unsuru rekabet olmaktadır. Toplumların ekonomik olarak gelişmesi ve refah seviyesinin yükselmesiyle tüketici taleplerinin çeşitlenmesi, güvenilir gıda ve kaliteli ürün gibi arayışlar rekabeti daha da belirginleştiriyor. Rekabetçi ortama hazırlık ve güçlü olabilmek için sektörün etkili örgütlere sahip olmasının önemi artıyor.

Tarımsal örgütlenmede en etkin işleyen sistem kooperatif örgütlenmesi modelidir. Türk Kooperatifçiliğinin en eski ve ilk uygulamaları tarım satış kooperatifleridir. Bu çalışmada; tarım satış kooperatif ve birliklerinin tarihsel gelişimine değinilmiş, günümüzde ulaştığı büyüklüğe vurgu yapılmış, tarım sektöründeki gelişmelere katkısı değerlendirilmiş, tarım-sanayi entegrasyon boyutu incelenmiş ve analizi yapılmıştır.

Çalışmanın ana materyalini, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin verileri

oluşturmaktadır. Ayrıca, daha önce yapılmış bilimsel çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan da yararlanılmıştır.

2. TÜRK KOOPERATİFÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türk kooperatifçilik hareketinin Mithat Paşa'nın kurduğu "Memleket Sandıkları" ile başladığı kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli topraklarında bulunan Şehirköy (Piot) kasabasında 1863 yılı Kasım ayında kurulan "Memleket Sandıkları" kooperatifçiliğin ilk uygulamasıdır (GTB, 2013). Uygulamanın olumlu sonuçlar vermesinin ardından 1867 yılında çıkarılan "Memleket Sandıkları Nizamnamesi" ile bir devlet politikası olarak Memleket Sandıkları tüm ülkeye yayılmıştır. Memleket Sandıkları önce Menafi Sandıklarına sonra tüm sermayesiyle Ziraat Bankasına dönüştürülmüştür.

Kooperatifler; tarımsal girdi ve kredi temininde işbirliği yapmayı, ürün pazarlanmasında ortak hareket etmeyi sağlamıştır. Kooperatifçilik anlayışının yayılmasıyla tarım alanında kooperatifler kurulmaya başlanmıştır. Cumhuriyetten önce; 1911 yılında Aydın'da İncir Himaye-i Ziraat Anonim Şirketi, 1913 yılında Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi ve İstanbul Çırçıl'da ilk tüketim kooperatifi, 1915 yılında Milli Aydın Bankası ve 1921 yılında Ankara Memurin Erzak Kooperatifi kurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarda kooperatifçilikle ilgili hususlar Ticaret Kanunu hükümlerine göre yürütülürken, kooperatifçiliğin ilk uygulamaları tarım sektöründe başlamış bunun bir sonucu olarak kooperatifçilikle ilgili yasal ilk düzenleme 1929 tarihli "*Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu*" ve onu takip eden 1935 tarihli ve 2834 sayılı "*Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun*" olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında; Atatürk'ün de kurucu ortak olduğu "Ankara Memurları İstihlak Kooperatifi" 1925 yılında Ankara'da, ilk "İtibarı Zirai Birliği" 1927 yılında İzmir'de, ilk yapı kooperatifi "Bahçelievler Yapı Kooperatifi" 1934 yılında Ankara'da ve ilk tarım kredi kooperatifi "Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi" 1936 yılında Silifke'de kurulmuştur.

Türkiye'de 1960'lı yıllar ekonomik ve sosyal alanda planlama dönemine geçilen dönemdir. Planlama döneminde kırsal alanda üretimi artırmak ve kentlerde istihdam oluşturmak amacıyla birtakım politikalar geliştirilmiştir. Bu dönemde küçük sermaye sahiplerinin ortak olabileceği

bir model olduğundan kooperatifçilik üzerinde durulmuş, 1956 tarihli Ticaret Kanununun yetersizliği de anlaşılınca kongre ve konferanslarda kooperatifçilikle ilgili müstakil bir kanuna ihtiyaç olduğu vurgulanmış ve geçmiş çalışmalarda dikkate alınarak hazırlanan tasarı 1969 yılında TBMM'den geçerek 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu olarak yürürlüğe girmiştir.

Bu dönemde; kooperatifler sayısal olarak artmış, tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve tarım satış birlikleri yatırımlar yaparak sanayi tesisleri kurmuş ve faaliyetlerin çeşitlenmesi nedeniyle kooperatiflere bağlı ticari ortaklıklar ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 2014 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 7,5 milyon kooperatif ortağı bulunmakta olup, kooperatif sayısı 73.000'i aşmıştır. Kooperatif türlerine göre kooperatif ve ortak sayıları tablo-1'de özetlenmiştir.

Dünyada son otuz yıl içerisinde, ekonomik ve sosyal yaşam ile kamu yönetimi anlayışındaki değişimlerin sonucu olarak, devletlerin; ekonomik ve sosyal alanda rollerini azaltmaya, idari, politik ve ekonomik yapıları serbestleştirmeye ve yerelleştirmeye, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye ve farklı ekonomik sektörlerin gelişimini dengelemeye doğru yöneldikleri bir süreç yaşanmıştır (GTB, 2013).

Dünyada yaşanan bu gelişmeler ve bu gelişmelerden ayrı olarak ülkemizde yaşanan ekonomik ve mali krizler, ekonomik ve sosyal sorunlara yeni bir yaklaşım olarak "*Program Esaslı*" çözüm önerilerini zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve mali istikrarın sağlanması, sosyal refahın artırılması gibi temel hedefleri olan programlarla, strateji temelli dönem başlamıştır. Bu yaklaşım dikkate alınarak kooperatifçiliğin ideal yönde geliştirilmesini temin amacıyla "*Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı*" hazırlanmış ve kooperatifçilik için yeni dönem başlamıştır (GTB, 2012).

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünüdür. Stratejik Plan'da ülke kooperatifçiliğinin yapısal özellikleri dikkate alınarak "2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı Bildirgesinde" yer alan BM 2012 yılı hedefleriyle örtüşen vizyon ve amaçlar ortaya konmuştur. Bu dönemim en temel özelliği kooperatiflerin belirleyeceği stratejik yaklaşımlı politikaların eylem planları aracılığıyla izlenecek olmasıdır.

Tablo-1 Türkiye’de Kooperatif ve ortak sayıları (2014 yılsonu itibarıyla)

Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Konut Yapı Kooperatifi	44.910	1.655.098
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	8.104	871.564
Taşıma Kooperatifleri	6.491	187.277
Tüketim Kooperatifi	2.617	234.797
Sulama Kooperatifi	2.477	295.993
Tarım Kredi Kooperatifi	1.641	1.056.097
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.617	92.706
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	1.094	131.493
Kredi Kefalet Kooperatifi	994	648.743
İşletme Kooperatifi	640	114.422
Su Ürünleri Kooperatifi	577	30.975
Üretim Pazarlama Kooperatifi	428	18.845
Turizm Geliştirme Kooperatifi	360	18.908
Temin Tevzi Kooperatifi	305	24.221
Küçük Sanat Kooperatifi	295	8.783
Tarım Satış Kooperatifi	289	524.180
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	177	2.876
Tütün Tarım Satış Kooperatifi	61	17.751
Eğitim Kooperatifi	46	2.780
Yaş Sebze Meyve Kooperatifleri	37	3.142
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.629.340
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri	27	689
Yayıncılık Kooperatifi	25	588
Yardımlaşma Kooperatifi.	19	13.909
Kadın Girişimci Üretim Kooperatifi	13	105
Tedarik Kooperatifi	7	599
Hamal Taşımacılığı Kooperatifi	6	522
Sigorta Kooperatifi	5	63.638
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	4	171
Elektrik Enerjisi Üretim Kooperatifi	2	14
Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1	37
Basın Yayın İletişim Kooperatifi	1	23
Deniz Yük Taşımacılığı Kooperatifi	1	8
TOPLAM	73.314	7.572.466

Strateji belgeleri kooperatiflerin üst örgütleri tarafından hazırlanmakta ve yayınlanmaktadır. 2014 yılı sonu itibarıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre 13 birlik/merkez birliği strateji belgesi hazırlamış ve eylem planlarını oluşturmuştur. Faal tarım satış kooperatif birliklerinden 10 tanesi Strateji Belgesi hazırlamıştır.

3. TARIM SATIŞ KOOPERATİF VE BİRLİKLERİ

3.1. Tarım ve Kooperatifler

Tarımın ülke ekonomisindeki öneminin farkında olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümünde örgütlenme konusu, önemli bir çalışma alanıdır. Nitekim dünyadaki en önemli ve başarılı entegrasyon hareketlerinden biri olan Avrupa Birliğinde de kuruluşundan itibaren tarım sektörüne gerekli önem verilerek belirli amaçlar, ilkeler ve araçlar üzerine kurulmuş politikalar çerçevesinde dinamik bir örgütlenme modeli oluşturulmuştur (Köroğlu, 2003). Tarım sektöründe en güçlü ekonomik örgütlenme modeli kooperatifleridir.

Gelişmiş ülkelere oranla Türkiye’de tarım sektörünün hem GSMH içinde ki payı hem de istihdam oranı yüksek, buna karşın işletme ölçeği küçük ve verimlilik değeri düşüktür. Sektörde, sermaye birikimi yetersiz yabancı sermaye ilgisi düşük ve örgütlenme bilinci yeterince gelişmemiştir.

Son on yılda 2009 yılı dışında sürekli büyüme gösteren Türkiye ekonomisinde tarım sektörü; 2007 yılında küçülmüş, 2013 yılının son iki çeyrek ve 2014 yılının ilk çeyrek döneminde genel ekonomiden daha düşük oranlı büyüme göstermiş ve 2014 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde arka arkaya iki kez küçülmüştür. Bu gelişmelerle tarımın GSYH içindeki pay 2014 yılı itibarıyla %8-9 arasında gerçekleşecektir (Başaran, 2014).

Kooperatiflerin ülke ekonomilerine katkısı farklı ekonomik sistemlerde değişmekle birlikte önemini korumaktadır. Uluslararası Kooperatifler Birliğinin verilerine göre tarımsal kooperatiflerin gayri safi milli hasıladan aldığı pay 2009 yılında Brezilya’da %40, Kenya’da %45, İran’da %6 olmuştur. Son yıllarda, Finlandiya’da et üretiminin %74’ünü, süt üretiminin %96’sını, yumurta üretiminin %50’sini ve orman ürünleri üretiminin %34’ünü, toplam kredilerin ise %34,2’ünü kooperatifler sağlamıştır. Fransa’da kooperatifler bankası kredilerin %60’ını karşılamakta, Polonya’da ise sütün %75’i kooperatifler tarafından pazarlanmaktadır (ica.coop/statistics).

Kooperatifleri; tarım ve tarım dışı kooperatifler olarak iki gruba ayırdığımızda, tarımsal kooperatiflerin kuruluş yerleri, amaçları ve ilkeleri yanında sosyal ve ekonomik fonksiyonları yönünden de tarım dışı kooperatiflerden ayrıldığını görmekteyiz. Tarım kooperatifleri; tarımsal kalkınma, tarım kredi, tarım satış, pancar ekicileri, sulama ve su ürünleri kooperatifleri gibi farklı hizmet türlerine göre gelişme göstermiştir.

Türkiye’de (2014 yılsonu itibarıyla) sayısal anlamda en büyük ortaklı kooperatifler tarım sektöründe bulunmaktadır. Türkiye’de; kooperatif sayısının %18’i, ortak sayısının %57’si, tarım sektöründe bulunmaktadır (tablo-2).

Türkiye’de tarımsal kooperatifler içinde, *tarım satış kooperatiflerinin* önemli bir yeri bulunmaktadır. Tarım satış kooperatifleri; ortaklarının ürünlerini satın alarak bu ürünleri en iyi şekilde değerlendirmek yanında ortaklarının gerek duyduğu tarımsal girdileri sağlamak için gerekli tedbirleri almaktadır.

Tablo 2: Tarım kooperatiflerinin sayısal büyüklükleri*

Kooperatif Türleri	Kooperatif	
	Sayı	Ortak Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.629.340
Tarım Kredi Kooperatifi	1.641	1.056.097
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	8.104	871.564
Tarım Satış Birliği Kooperatifleri	289	393.292
Sulama Kooperatifleri	2.477	295.993
Su Ürünleri Kooperatifleri	577	30.975
Tütün Tarım Satış Kooperatifleri	61	17.751
Yaş Sebze ve Meyve Kooperatifleri	37	3.142
Tarım Satış Kooperatifleri	15	2.132
Tarım Sektörü Toplamı	13.232	4.300.286
Türkiye Toplamı	73.314	7.572.466
Tarımın Payı (%)	18	57,3

* Sanayi net ve Birliklerden sağlanan veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin geçmişi Osmanlı Dönemine kadar uzanır. İlk tarım satış kooperatifi, 1911 yılında büyük tüccarların küçük üreticiler üzerindeki baskısını kırmak amacıyla Aydın’da kurulan “Aydın İncir Himaye-i Züra A.Ş.”dir.

Tarım satış birliklerinin bir kısmı üzüm, incir, fındık, tiftik, gül, ipek kozası, pamuk, zeytin-zeytinyağı gibi faaliyet konusu tarımsal ürünlerin adıyla tüzel kişilik kazanmışken, bazıları da Antbirlik, Çukobirlik, Marmarabirlik, Karadenizbirlik, Trakyabirlik gibi bölgesel isimlerle faaliyette bulunmaktadır.

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanununun yürürlüğe girmesiyle, incir ve üzüm birlikleri örnek alınarak fındık, zeytin/zeytinyağı, pamuk, gül çiçeği ve tiftik gibi ürünlerin üreticileri de kooperatifler aracılığıyla örgütlenmişlerdir. Sonraki yıllarda bölgesel bazı örgütlenmeler görülmüştür. Bölgesel bazı ilk tarım satış birliği Çukobirlik Adana'da kurulmuş, sonraki yıllarda Antalya'da Antbirlik, Bursa'da Marmarabirlik, Edirne'de Trakyabirlik ve Samsun'da Karadenizbirlik kurulmuştur.

Ortak ve kooperatif sayısı dönemsel olarak değişen tarım satış kooperatiflerinin, Gümrük ve Ticaret Bakanlığının verilerine göre, 2014 yılsonu itibarıyla kooperatif sayısı 289'u birlik ortağı 15'i bağımsız olmak üzere 314, birlik sayısı 13'ü faal olmak üzere toplam 17, ortak sayısı 393.292 olarak kaydedilmiştir (tablo-3).

Tablo 3: Tarım Satış Birliklerinin, kooperatif ve ortak sayıları*

Birlik	Birlik Kuruluş Yılı	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Tariş İncir Birliği	1937	14	4.012
Tariş Üzüm Birliği	1937	13	10.385
Fiskobirlik	1938	50	178.883
Çukobirlik	1940	34	15.681
Kozabirlik	1940	5	3.344
Tariş Pamuk Birliği	1949	44	31.996
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	1949	32	23.548
Antbirlik	1952	5	6.297
Marmarabirlik	1954	8	31.039
Gülbirlik	1954	6	3.282
Trakyabirlik	1967	48	43.441
Tiftikbirlik	1969	12	2.965
Karadenizbirlik	1978	18	38.419
TOPLAM	-	289	393.292

* Birliklerden sağlanan veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tarihsel süreçte; ülke ekonomisi, dış ekonomik gelişmeler ve kooperatiflerin özel durumları tüm kooperatiflerde olduğu gibi tarım satış kooperatiflerinde de zaman zaman faaliyetleri aksatmış ve yeniden yapılanma programları uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Yeniden yapılandırma dönemlerinde sayıca küçülen ve faaliyetlerini sınırlandıran kooperatifler, ortaklarının menfaatlerini koruyarak mali yönden sürdürülebilir bütçeler oluşturmak ve sosyal sorumluluklarını da gözeterek etkin işleyen yönetim politikası belirlemek zorunda kalmışlardır.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde sonuçları itibarıyla en etkili yeniden yapılandırma programı 2000 yılında 4572 sayılı yasa kapsamında yapılmıştır. Önemli gelişme olarak tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin idari ve mali yönden özerk olacakları süreç başlatılmıştır. Yeniden yapılandırma çalışmaları 2013 yılında yapılan yasal düzenlemeyle (6455 sayılı Kanun ile 4572 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler) sonuçlanmıştır.

4572 sayılı Kanunda yapılan değişikliklerle;

- Kanunun amacı yeniden düzenlenmiş, tarım satış kooperatif ve birliklerinin kooperatifçilik ve kurumsal yönetim ilkelerine uygun olarak yönetilmelerini, özerk, güçlü ve bağımsız mali yapıyla piyasa koşullarında etkin, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlamak olarak belirlenmiş,
- Birliklerin Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) borçları yeniden yapılandırılmış, miktar (yaklaşık yarıya) indirilmiş ve yılda bir defa ödeme yapılmak üzere 15 yıla yayılmış,
- Kooperatif ve Birliklerde denetim sisteminde yaşanan aksaklıkları gidermek için bağımsız denetim anlayışı getirilmiş,
- Kooperatif ve birliklerdeki ortaklık paylarının rehin ve haciz edilememesine ve
- Devirlerin örnek anasözleşmede belirtilen şartlarda yapılmasına yönelik uygulamalar getirilmiştir.

3.2 Tarım Satış Kooperatiflerinin Sektörel Önemi ve Sanayileşme Katkısı

Tarım satış kooperatifleri, üreticilerin (ortaklarının) karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle tarımsal üretim faaliyetleri ile mesleki faaliyetlerinde ihtiyaçlarını karşılamak, ürünlerini daha iyi değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla hizmet vermektedir. Bu

amacı gerçekleştirmek için ortaklarının üretim girdilerini temin etmek, ürünlerini alıp en iyi şartlarda değerlendirmek gerekirse işleyip mamul haline getirerek piyasaya sürmek ve ortaklarının finansman ihtiyaçlarını aynı veya nakdi kredi yoluyla karşılamak faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri, kuruldukları yıllardan itibaren, sermaye birikimi yetersiz ve işletme leği küçük Türkiye için önemli ekonomik birimler olmuştur. Kısa sürede kurumsallaşan tarım satış kooperatif ve birlikleri tarım politikalarının önemli aktörleri olmuş, diğer faaliyetleri yanında istihdam sağlayan ve 1960'lı yıllardan sonra hükümetler tarafından devlet destekli alım yapan kurumlar haline getirilmiştir. Ortaklarının ve ortak dış üreticilerin ürünlerinin alınması ve pazarlanması halen en önemli faaliyetleri arasındadır.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri, üretici sayısı ve üretim miktarı fazla, geniş alanlara yayılmış, ekonomik değeri yüksek fındık, ayeği, pamuk, zeytin ve zeytinyağı gibi ürünler ile tiftik, gl ve ipek kozası gibi kültür ve geleneksel ürünlerin alımını yapmaktadır. Nitekim birçok geleneksel ürün ticari değerini kaybetmiş ve üretimden kaldırılmışken, tiftik, ipek kozası ve glyeği üretiminin sürdürülüyor olmasında tarım satış kooperatiflerinin önemi büyüktür.

Tarım satış birliklerinin yıllara göre ürün alım miktarları, rekolte ve finansman temin durumuna göre değişkenlik göstermektedir (tablo-4). Kamu kaynaklı finansmanla (Kamu kaynaklı krediler, DFİF kredileri ve yeniden yapılandırma dönemi) alım yapılan dönemlerde satın alınan miktarlar artmış ve fiyatlar yükselmiştir (tablo-5).

Tablo-4. Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünler ve miktarları

Ürün	Birlik	Alım Miktarı (ton)		
		2012	2013	2014
Yağlık Ayçiçeği	Trakyabirlik	205.896	297.280	297.937
	Karadenizbirlik	36.591	55.244	17.433
	Çukobirlik	123	771	218
Kütlü Pamuk	Tariş Pamuk Birliği	11.556	22.817	37.083
	Çukobirlik	17.700	20.590	25.340
	Antbirlik	25.580	17.901	17.624
Zeytinyağı	Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	5.125	1.906	3.276
Zeytin	Marmarabirlik	38.897	36.523	23.798
	Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	1.883	181	1.416
K. Üzüm	Tariş Üzüm Birliği	41.016	16.403	25.727
K. Fındık	Fiskobirlik	51.2	122.4	421
Soya	Çukobirlik	234	1.214	707
	Karadenizbirlik	539	912	724
Kuru İncir	Tariş İncir Birliği	2.225	3.624	1.023
Gül çiçeği	Gülbirlik	1.067	944	943
Tiftik	Tiftikbirlik	150,2	185	213
Yaş koza	Kozabirlik	133,7	121,4	80,05

* Birliklerden sağlanan veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Birliklerce satın alınan ürün miktarı bölgesel olarak önemli paya sahip olduğu gibi bazı türlerde ülke genelinde de önem taşımaktadır. Birliklerin 1996 yılından 2014 yılına kadar (ilk on beş yıl beşer yıllık periyotlar ve son dört yıl) satın aldıkları ürün miktarının rekolteye oranı incelendiğinde yağlık ayçiçeğinde ülke üretiminin yaklaşık %42'sinin kooperatiflerce satın alındığı, Trakyabirlikçe satın alınan miktarın Trakya Bölgesi üretiminin %62-66 kadarına karşılık geldiği görülmektedir. Aynı şekilde kooperatiflerce satın alınan kütlü pamuk alım miktarı ülke üretiminin %11,8 kadarı iken, Antbirlikçe satın alınan ürün miktarı bölge üretiminin %70, Tariş Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım satış Kooperatifleri Birliğince satın alınan ürün miktarı bölge üretiminin %25 kadarını oluşturmaktadır (tablo-5).

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerin alım değeri son yıllarda yıllık ortalama 700-800 milyon lira arasında değişmektedir. Alınan ürünler doğrudan pazarlanabildiği gibi işlenip mamul hale getirilerek, ticari ve pazar değeri artmaktadır. Bu faaliyetler kooperatiflerin iştiraki olan veya ortaklık ilişkisi içinde olduğu kurumlarca yerine getirildiğinden ekonomik büyüklüğü konusunda tam bir ölçümleme yapılamamaktadır. Bu tür faaliyetler tarım satış kooperatiflerini büyük sanayi kuruluşu haline getirmiştir.

Tablo-5. Birliklerce satın alınan ürün miktarlarının dönemsel olarak Türkiye üretimine oranı (%)

Dönem	Kütlü Pamuk	Yağlık Ayçiçeği	Kuru Üzüm	İncir	Soya	Zeytin	Zeytin Yağı
1996-2000	17,5	45,3	26,5	11,0	34,8	9,3	4,6
2001-2005	15,9	52,2	20,2	9,0	32,9	8,0	0,7
2006-2010	7,4	37,2	12,7	7,2	17,3	12,7	1,0
2011-2014	5,4	24,6	9,2	3,8	1,1	8,9	3,4
	11.8	42.0	17,9	8,1	22,3	10,2	2.0

* Birliklerden sağlanan veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Hükümetlerin 1960'lı yıllardan sonra tarım satış kooperatif ve birliklerine ürün alım görevi vermesi ve sık aralıklarla karşılaşılan ekonomik ve mali krizler tarım satış kooperatiflerini mali yönden olumsuz etkilerken, idari olarak devletle ilişkili hale getirmiştir. Bu durum kooperatifçilik ilkeleri ve işletmecilik bakımından önemli olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kamu müdahalesinin yapıldığı dönemlerde, hem finansman hem de stok maliyetlerinin külfeti gibi, mali yönden kooperatiflerin gücünü aşan ve piyasaları tahrif eden, maliyetleri yükselten sonuçlarla karşılaşmıştır.

Tarım sektörünün karakteristik özelliklerinden biri sermaye birikiminin yetersiz ve finansmana ulaşımın zor olmasıdır. Son yıllarda faiz destekli politikalarla Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla kullanılan kredi hacminde artış olsa da üreticilerin finansmana erişim konusunda sorunları bulunmaktadır. Finansmana erişimde kooperatiflerin kefalet sistemi en etkin işleyen yöntemdir. Nitekim Türk kooperatifçiliğinin zihinsel altyapısını da küçük üreticilerin finansman ihtiyacını karşılamak oluşturmaktadır. Tarım satış kooperatif ve

birliklerinin önemli faaliyetleri arasında ortaklarının kullandığı girdiler (tohumluk, fide/fidan, gübre, ilaç alet ve makine) için aynı veya nakdi kredi kullandırmak yer almaktadır. Yıllar itibarıyla değişkenlik gösterse de uzun yıllar ortalaması (son on yıl) olarak yıllık kredi hacminin 250 milyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Tarım satış kooperatifleri ağırlıklı olarak aynı kredi kullandırmaktadır.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri ülkemizin geleneksel ihraç ürünlerden üzüm, incir ve zeytin tarımında etkin rol üstlenirken dış satımında da önemli aktörler olarak öne çıkmaktadırlar. Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM) tarafından yayımlanan "Türkiye'nin İlk 1000 İhracatçı Firması" içinde Tarih Üzüm Birliği ve Marmarabirliğin sürekli yer aldığı görülmektedir. Ayrıca kuru üzüm ihracatında sektörün lideri olan Tarih Üzüm Birliğinin toplam kuru meyveler ihracatında, sofralık zeytin ihracatında da %17'lik payla Marmarabirliğin sektörde lider durumda oldukları görülmektedir (TİM, 2014).

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin tarımsal teknik destek sağlama faaliyetleri yanında yerel ekonomilerin kalkınmasına etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim Trakyabirlik Edirne ilinde hemen her yıl vergi rekortmeni kurum olma özelliğini sürdürmektedir. Benzer şekilde başta İzmir ve Aydın illeri olmak üzere Ege Bölgesinde TARIŞ'ın, Isparta'da Gülbirlik'in, Antalya'da Antbirlik'in ve Karadenizde Fiskobirlik'in önemli katkıları bulunmaktadır.

Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri maaş ve ücretli çalışanlarına istihdam sağladığı gibi, kooperatif ortaklığı sayesinde üretimde bulunanlara da istihdam imkânı sağlamaktadır. Kooperatif ortaklarının sosyal güvenlik durumları ve gelir ilişkileri tam olarak bilinmediğinden kooperatiflerin istihdam katkısını ortaya koymak oldukça zordur.

Bilahare kooperatif ortaklarının bir kısmının başka faaliyetlerinden gelirleri olabileceğinden kooperatif ortak sayısı kadar istihdam sağlandığını söylemek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak tarım satış kooperatifleri ortaklarının yaklaşık %65'inin 50 ve üzeri yaşta oldukları, kırsal yerleşimde ikamet ettikleri ve kooperatif ortaklık ilişkileri geçmişinin uzun yıllara dayandığı dikkate alındığında, yaklaşık 250.000 kişiye bu kooperatiflerce istihdam sağlandığı söylenebilir. Ayrıca kırsal yerleşimde hane halkı ortalaması 5 kişi olarak alındığında tarım satış kooperatiflerinin yaklaşık 1.250.000 insanının geçimine doğrudan katkı sağladığını söylemek mümkün olacaktır.

Gönüllülük ilkesi çerçevesinde ekonomik olarak zayıf kişilerin bireysel menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacıyla bir araya gelerek kurulan kooperatiflerin günümüzde büyük işletmelere dönüşen örneklerine rastlamaktayız. Kooperatifçiliğe, küçük birikimleri büyük işletmelere dönüştüren işletmecilik modeli tanımlaması bu başarılı örneklerden sonra kabul görmüştür. Kurulduğu dönemden başlayarak günümüze kadar tarım satış kooperatif ve birlikleri; ortaklarının ürünlerini muhafaza edecek depolar, ürünleri işleyecek tesisler/fabrikalar ve yem fabrikaları kurmuş adeta birer sanayi kurumları haline gelmişlerdir (tablo-6).

Tablo-6. Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Depolama Kapasiteleri*

Birlik	Depolama Kapasitesi
Antbirlik	Kütlü Pamuk 13.000 ton
Çukobirlik	Kütlü Pamuk 251.400 ton Soya 97.200 ton
Fiskobirlik	Kabuklu Fındık 272.220 ton
Gülbirlik	Gül çiçeği 10.000 ton Gülsuyu mayası 70 ton
Karadenizbirlik	Ayçiçeği 53.000 ton
Kozabirlik	Kuru Koza 200 ton
Marmarabirlik	Zeytin 77.000 ton Zeytinyağı 5.000 ton
Tariş İncir Birliği	Kuru İncir 12.000 ton
Tariş Pamuk Birliği	Pamuk (lif) 13.500 ton
Tariş Üzüm Birliği	Kuru Üzüm 66.158 ton
Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği	Zeytin ve Zeytinyağı 36.000 ton
Trakyabirlik	Ayçiçeği 50.000 ton Ham yağ 66.000 ton
Tiftikbirlik	Tiftik 3.000 ton

* Birliklerden sağlanan veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tarım sektörü, sanayileşme için gerekli olan sermaye birikimini sağlayan önemli kaynaklardan biridir. Ekonomik gelişmenin ilk aşamasında, tarımsal sermaye sürükleyici olmasa da besleyici ve hazırlayıcı bir rol üstlenmiştir (Knox, 2002).

Sayısal olarak büyüyen tarım satış kooperatifleri, faaliyetlerinin çeşitlenmesi sonucu zamanla yeni işletmeler kurmuş veya kurulmuş olan işletmelere ortak olmuşlardır. Başlangıçta anasözleşmelerdeki faaliyetler çerçevesinde işletmeler kuran tarım satış kooperatifleri zamanla akaryakıt istasyonu işletmeciliği, paketleme tesisleri, ürün işleme tesis ve fabrikaları

ile hammadde temin eden işletmeler kurmuş olup, ayrıca sigortacılık faaliyetleri de yürütmektedirler. Kooperatifçilik faaliyetleri yanında bağlı işletme ve ortaklık ilişkileriyle tarım satış kooperatifleri günümüzde hem bölgesel hem sektörel hem de ülke ekonomisinde önemli kurumlar haline gelmişlerdir.

Tarıma dayalı sanayilerin varlığı, tarımsal hammaddelerin üretimiyle mümkündür. Tarıma dayalı sanayiler içinde en yüksek tarımsal girdi kullanım payı %87,71 oranıyla çırçırılama sanayinde; en düşük tarımsal girdi kullanım payı %38,72 oranıyla alkollü içki sanayindedir (Gürler, N. vd). Türkiye’de de cumhuriyetin ilk yıllarında tarım satış kooperatifleri bir taraftan tarımın gelişmesi için çaba gösterirken öte yandan tarım ürünlerinin işlenmesi ve tarımsal sanayinin gelişmesine de önderlik etmiştir. Nitekim 1930’lu yıllardan başlayarak kurulan ilk çırçırılama tesislerinin, tarım ürünleri depolarının, yağ işleme ve ezim evlerinin, çok sayıda yem fabrikasının ve birçok sanayi tesisinin sahipleri tarım satış kooperatifleri olmuştur.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin sahip olduğu sanayi tesislerinin ülke açısından önemini ortaya koymak için İstanbul Sanayi Odası (İSO) "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırma sonuçları bu çalışmada referans alınmıştır. Yıllar itibarıyla (2007-2013) İstanbul Sanayi Odası (İSO) "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırmasında listeye girmiş kooperatif sanayi kuruluşları tablo-7’de gösterilmiştir.

Tablo-7 İSO Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu listesinde tarım satış birliklerinin sıralama yerleri*.

Kooperatif Kuruluşları	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Trakyabirlik	82	101	65	76	76	77	77
Marmarabirlik	388	401	345	340	418	465	433
Tariş Pamuk Birliği	132	301	459	-	-	-	-
Tariş Üzüm Birliği	427	-	-	-	-	-	-

* İSO verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tarım satış kooperatiflerince üretilen ürünler, son yıllarda ticari değeri artan ve markalaşan ürünler olmuşlardır. İPSOS araştırma şirketi tarafından 2012 yılında yapılan bir araştırmada; Türkiye’de ayçiçeği yağı sektöründe yaklaşık 30 kadar teşebbüsün faaliyet gösterdiği, %14,6’lık

satış miktarı ve %14,7'lik ciro payı ile pazarın lider firmasının Trakyabirlik olduğu belirtilmiştir. IPSOS tarafından yapılan bir başka çalışmada Türkiye'deki sofralık zeytin sektörü değerlendirilmiş ve sektörde faaliyet gösteren önemli 12 firma arasında paketlenmiş siyah zeytinde %50 pazar payı ile Marmarabirliğin ilk sırayı aldığı belirtilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye tarım sektöründe örgütlenme yetersizdir. Örgütlenmede çiftçilerin menfaatini en etkin şekilde koruyan/sağlayan sistem kooperatiflerdir. Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri tarım kesimi örgütlenmesinde birçok konuda örnek ve önder kurumlardır. Nitekim son dönemin özelliklerinden Stratejik Belgesi hazırlama ve Eylem Planı oluşturma konusunda da tarım satış kooperatif ve birlikleri ilk olmuşlardır.

Türkiye tarım sektörünün başta ölçek büyüklüğü olmak üzere yapısal sorunları nedeniyle rekabet gücünün zayıf olduğu kabul edilmektedir. Ülkemiz açısından ekonomik değeri yüksek ve ağırlıklı olarak dış ticarete değerlendirilen fındık, incir, üzüm ve zeytin türlerinde üretim halen küçük aile işletmeleri tarafından yapılmaktadır. İşletme ölçeği sorununa rağmen kooperatifler; fındık, incir, üzüm ve zeytin ürünlerinde küresel etkilere karşı rekabet edebilmeyi başarmış olup, dünya ticaretinde söz sahibi olmayı sürdürmektedirler. Üreticilerin ürün bazlı örgütlenmiş olmaları (kooperatifler) bu başarıda önemli etkidir.

Tarımsal amaçlı kooperatifler, hem yönetim organizasyonlarında maaş ve ücretli çalışanlara kırsalda istihdam sağlamakta hem de kooperatif ortaklarının (genelde küçük aile işletmeleri) çiftçilik faaliyetlerini sürdürmelerine fırsat tanıyarak istihdam alanı oluşturmaktadır. Nitekim dış şoklara ve ekonomik krizlere karşı tarım satış kooperatiflerinin yoğun faaliyette bulunduğu illerde tarım ile sanayi entegrasyonu sağlanmış, kırsal ekonomi daha gelişmiş ve tarımdan kopuşlar yüksek oranlı olmamıştır.

Yüzyılı aşan süreden bu yana faaliyetlerini sürdüren TARİŞ Kooperatifleri ile yaklaşık 70 yıldır faaliyet gösteren Fiskobirlik, Çukobirlik, Kozabirlik, Antbirlik Marmarabirlik, Gülbirlik ve Trakyabirlik'in faaliyetlerini devam ettirip önemli sanayi kurumları haline gelmiştir. Tarım satış kooperatif ve birliklerinin, ekonomik krizler ve siyasi müdahalelere rağmen varlıklarını

sürdürmesinde kooperatifçilik ilkelerine bağlılık ve kooperatif bilincinin etkisinin önemli olduğu söylenebilir. Nitekim 1980’den sonra kurulan ve faaliyetlerini sürdüremeyen Taskobirlik, Güneydoğubirlik, GAP Birlik ve Kayısbirlik’in tasfiye sürecinde oldukları dikkate alındığında deneyim ve kooperatifçilik bilincinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin çalışma alanları 2014 yılında Anasözleşmelerde yapılan değişiklikle; lisanslı depoculuk işletmesi kurmak veya kurulmuş işletmelere iştirak etmek veya lisanslı depolara hizmet vermek, birlik ve ortaklarının enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tesis ve işletmeler kurmak ve kurulmuş olanlara iştirak etmek gibi yeni faaliyetlerle genişletilmiştir. Bu düzenlemeyle faaliyetleri çeşitlenen tarım satış kooperatif ve birliklerinin ekonomi içindeki yerinin artması beklenilmektedir.

Yüzyıllık geçmişinde önemli ekonomik krizler ve siyasi otorite müdahalelerine rağmen yerel dayanışmayı ve küçük birikimleri büyük işletmelere dönüştürmeyi başaran tarım satış kooperatif birliklerinin, stratejik plan temelli ve profesyonel kişiler tarafından yönetim süreçlerinin başladığı günümüzde daha etkin ve daha başarılı sonuçlar alması öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Başaran, Hayati (2014), “Tarım Sektöründe Büyüme-II”,
<http://www.gidahatti.com/gida-haber/tarim-sektorunde-buyume-2>
(15/03/2015).
- Çıkın, Ayhan (1990), *Tarımsal Kooperatif İşletmeciliği*. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Basımevi, İzmir.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2013), *Gelişmiş Ülkelerde Başarılı Kooperatifçilik Uygulamaları*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2012), *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016 (TÜKOSEP)*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2013), “Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2013”,
<http://koop.gtb.gov.tr/data/53fb28e3f293702d20c8bd8a/T%C3%9CRK%C4%BOYE%20KOOP%20RAPORU%202013.pdf> (15/03/2015).
- Gürler, Arslan, Zafer Nuray Kızılaslan ve Halil Kızılaslan. (2000), *Tarıma Dayalı ve Tarıma Bağlı Sanayi İşletmeleri*, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın Nu. 47/18,
- İstanbul Sanayi Odası.
(<http://www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/turkiyenin-500-buyuk-sanayi-kurulusu> 15/03/2015).
- KNOX, Hugh W., “Emerging Trends in Agricultural-Based Industries in The Northeast” (Invited Presentation), Economic Trends, USA, Sebtember 2002.
- Köroğlu, Semiha (2003), *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme*. AB Uzmanlık Tezi. Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Ankara
- Müftüoğlu, H., Aydos, V. (2001). 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğ alıntısı s: 369.
- Rehber, Erkan (2011), *Kooperatifçilik*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa
- Türkiye İstatistik Kurumu
(<http://www.tuik.gov.tr/> 15/03/2015)

- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM),
(<http://www.tim.org.tr/tr/> 15/03/2015)
- Uluslararası Kooperatifler Birliği
(<http://www.ica.coop> 15/03/2015)

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KRİZLERE KARŞI KOOPERATİFLER

İsmail Hakkı İNAN*

Nilüfer SERİNİKLİ**

Burçin BAŞARAN***

ÖZET

Büyük Buhran olarak isimlendirilen Dünya çapındaki ciddi ekonomik kriz 1929'da başladı ve 1930'un sonuna kadar sürdü. Yirminci yüzyılın en uzun, en derin ve en geniş bir alana yayılan buhranıydı. 2007-2008 döneminin küresel finans krizi iktisatçıların çoğuna göre Büyük Buhrandan sonra en kötü finansal kriz olarak nitelenmektedir. Kriz büyük finansal kurumların tümünün çöküşüne neden oldu ve ulusal hükümetlerin bankaları kurtarma operasyonu ile önlemleri. Ancak borsalar yine de dünya çapında olumsuz etkilendi. Birçok yörede konut piyasası da evlerin boşaltılmasına, icraya ve işsizliğe neden olduğundan zarar gördü. İyi tarafı kooperatifler küresel finans krizinden finansal güçleri ve kooperatifçilik ilkelerinden ötürü zarar görmedi.

Bazı iktisatçılar küreselleşmeyi toplumsal hastalıklara evrensel çare olarak düşünürler ve diğerleri küreselleşmeye kapitalizmin çalışan insanlara baskısının son aşaması olarak bakarlar. Uluslar arası Çalışma Örgütüne göre değişen küresel ekonomi hem tehditler ve hem de fırsatlar sunar. Bunların tümü açılım ve genişleme halindeki küresel ekonomik güçlerden dolayı önceden tahmin edilemez. Küreselleşme Devlet, emek ve iş dünyası arasındaki ilişkilerin dengesini derinden etkilemiş, eşitsizlik, işsizlik ve güvencesizlikle birlikte refah artışı, yeni iş alanlarının ortaya çıkışıyla gelişmeye yol açmıştır.

Kooperatifler tehditleri ve fırsatlarına rağmen küreselleşmeyi bir olgu, yaşam gerçeği olarak görmelidirler. Küreselleşmenin reddi kooperatif ortaklarının ve toplulukların çıkarlarına değildir. Küreselleşmeye kooperatif kimliğini, değerlerini ve ilkelerini kaybetmeden etkili bir şekilde tepkide bulunmak benimsenecek daha uygun bir stratejidir. Küreselleşmeye ve özellikle küresel krizlere etkili biçimde karşılık vermek amacıyla kooperatiflerin üstleneceği bazı görevler ve kooperatif çözümleri vardır. Bunlar kooperatif kimliğini güçlendirmek ve ortaklara kaliteli hizmetler sunmak, cinsiyet eşitliğini sağlamak, kooperatif işletme birliklerini oluşturmak, e-ticareti ve sosyal birlikleri teşvik etmek, imaj geliştirmek, uygun yasal ve düzenli çevre için lobi faaliyetlerinde bulunmaktır. Bu görevler ve kooperatif çözümleri küreselleşmeye ve küresel krize cevap olarak kapsamlı bir stratejiye yol açabilir.

ABSTRACT

The Great Depression was a severe worldwide economic crisis that started in 1929 and lasted until the late 1930. It was the longest, deepest, and most widespread depression of the 20th century. The global financial crisis of 2007–2008 is considered by many economists to have been the worst financial crisis since the Great Depression. The crisis led to the total collapse of large financial institutions, which was prevented by the bailout of banks by national governments, but stock markets still were influenced negatively worldwide. In many areas, the housing market also suffered, resulting in evictions, foreclosures and unemployment. Fortunately cooperatives did not suffer from global financial crisis due to their financial forces and cooperative principles.

Some people consider globalization to be universal cure for all of society's ills and the others regard globalization as the latest stage in capitalism's press on working people. According to International Labour Organization, the rapidly changing global economy provides both threats and opportunities, not all of which can be foreseen due to the fact that global economic forces are unfolding. Globalization has deeply affected the balance of relationships between the State, labour and business, and has brought new opportunities for welfare increase, new jobs and prosperity together with new insecurities, unemployment and inequalities.

The cooperatives would consider globalization as a reality, as a fact of life in spite of its threats and opportunities. Rejection of globalization will not advance the interests of cooperative members and their communities. Effectively responding to globalization without losing the cooperative identity, values and principles is a more appropriate strategy to adopt. In order to respond to globalization and especially global crises effectively, there are some of tasks and cooperative solutions that cooperatives could undertake. These are strengthening cooperative identity and member services, promoting gender equality, establishing business alliances of cooperatives, promoting e-commerce and social alliances, image promotion, lobbying for an appropriate legal and regulatory environment. These tasks and cooperative solutions may lead to a broad strategy for cooperatives to provide answers to globalization and global crisis.

* Prof. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 0533 242 26 20, hinan@nku.edu.tr

** Yrd.Doç. Dr., Trakya Ü., Uzunköprü Uygulamalı Sosyal Bilimler Yüksek Okulu, 0532 774 7510, nserinikli@hotmail.com

*** Doktor, Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 0532 675 68 21,bbasaran@nku.edu.tr

1. Giriş

Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması ve bir anlamda liberalizmin yeni bir biçimi olarak ifade edilebilir. 1980’li yıllardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan küreselleşme, 1980 sonrası finansal küreselleşme ile yaygınlaşmıştır. Finansal küreselleşme beraberinde krizleri de meydana getirmiş ve bir ülkede ya da bölgede yaşanan krizler diğer ülkelere ve bölgelere sıçramıştır. Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralmasından kaynaklanabilir. Gerek arz, gerekse talep krizinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler; küreselleşme, siyasal, ekonomik, teknolojik ve ekolojik alanlardaki hızlı değişimler, uluslararası ve bölgesel entegrasyonların önem kazanmasıdır. Krizlerin ortaya çıkış nedenleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, milli gelir dağılımının bozulması, yoksulluğun artması, ülkelerin büyüme oranlarının düşmesi, işsizliğin artması gibi sorunlar yaratmaktadır.

Finansal piyasaların entegrasyonu, herhangi bir ülkenin finansal piyasasında oluşan istikrarsızlığı, uluslararası finansal piyasalara kolayca yansıtılabilmekte ve böylece küresel ekonomik krizlere yol açabilmektedir. Böylece bir ülkede ya da bölgede yaşanan ekonomik kriz kısa bir süre içinde diğer ekonomileri de etkileyebilmektedir (Şimşek ve Özpınar, 2003: 9).

2. Krizler ve Ortaya Çıkış Nedenleri

Kriz, önceden tahmin edilemeyen ya da bilinmeyen aniden ortaya çıkan olumsuz gelişmeler olarak tanımlanabilir (İnan ve Serinikli, 2011:100). Bu olumsuz gelişmeler “büyük sıkıntı”, “bunalım”, “buhran” gibi krizle eşanlama sahip kelimelerle ifade edilmektedir. İçinde bulunulan durumun kriz olarak tanımlanabilmesi için bir takım koşullar gereklidir: (Aktan ve Şen, 2002:1-2)

- Kriz, önceden öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet, mikro düzeyde ise firmaları ciddi şekilde etkileyecek olumsuz sonuçlar meydana getirmesidir. Normal koşullarda ortaya çıkan her olumsuz durum kriz değildir. Kriz, aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkar. Rutin gelişmeler ve sorunlar kriz değildir.
- Kriz, kişiler ve firmalar için bir yandan tehlike ve tehditler oluştururken, diğer yandan yeni fırsatlar yaratır. Bu nedenle kriz, genellikle düşünüldüğü gibi tümüyle olumsuz değildir.
- Krizler, kısa ya da uzun süreli olabilirler. Krizlerin firmalar üzerindeki etkisinin kısa ya da uzun sürmesi, örgütün krize karşı alınabilecek önlemleri zamanında alıp almamasına ve bunları uygulamasına bağlıdır.
- Herhangi bir kuruluştaki ya da ülkede ortaya çıkan bir kriz diğer kuruluşları ya da ülkeleri de etkisi altına alabilmektedir. Benzer şekilde bir kuruluştaki ya da ülkede yaşanan kriz, bu kuruluşla ya da ülkeyle ilişkisi olan diğer kuruluşlara ya da ülkelere de bulaşıcı bir hastalık gibi yayılabilmektedir.

Küreselleşme, uluslararası ve bölgesel entegrasyonların ortaya çıkışı, dış ticarete serbestleşme gibi ekonomik olaylar, devletin ekonomiye müdahaleleri (vergilerin artırılması, ani devalüasyonlar vb) siyasal, teknolojik ve ekolojik değişimler ekonomik krizlerin meydana gelmesine neden olabilir. Ekonomide üretim, istihdam ve fiyatlarda görülen ani ve konjonktürel dalgalanmalar depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi krizlere yol açabilir.

Dünya’da ilk büyük küresel kriz 1929-1933 yılları arasında ortaya çıkmıştır. İşsizlik ve şirket iflasları ABD ekonomisini derinden sarsmıştır. Çizelge 1’de Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan başlıca krizler, krizlerin nedenleri ve sonuçları gösterilmiştir. En son 2008’de ABD’de başlayan küresel ekonomik kriz ipotekli (mortgage) konut satışlarından kaynaklanmıştır (www.wikipedia.org,2015). Yatırım bankaları iflas etmiş, konut değerleri düşmüş ve konut sahiplerinin kalan borçları evlerin değerini aşmıştır. Neticede konut sahiplerinin evlerine el konulmuştur. ABD Kongresi 700 milyarlık bir kurtarma paketi ile bankaları kurtarmaya çalışmıştır.

Çizelge 1: Dünya’da ve Türkiye’de Yaşanan Başlıca Ekonomik Krizler

Kriz dönemi	Krizler, nedenleri ve sonuçları
1929-1933	Küresel Büyük Kriz: ABD’de 1929’da 1,5 milyon kişi işsiz iken 1933’de işsiz sayısı 13 milyona ulaşmıştı. 1929’da 103 milyar dolarlık mal ve hizmet üretilirken, 1933’de 55 milyar dolarlık mal ve hizmet üretilebildi. Ekim 1929’da borsa çöküşü sonucu büyük şirketler iflas etti ve milyarlarca dolarlık servetler kaybedildi.
1948 ve 1958	Türkiye’de ilk devalüasyonla dolar 1,80 liradan 2,82 liraya çıkarıldı. İkinci devalüasyonla ABD doları 2,82 liradan 9,02 liraya yükseltildi. IMF’den 300 milyon dolar destek sağlandı.
1970,1973	1970’de yapılan devalüasyonla dolar 13,5 liraya çıktı. 1973’de ilk petrol krizi meydana geldi.
1980	Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları ile yine devalüasyon yapıldı ve dolar 70 liraya çıkarıldı. Türkiye döviz yetersizliği nedeniyle petrol, yağ vb ürünleri ithal edemez hale gelmişti. Bunun sonucunda 12 Eylül 1980’de askeri darbe olmuştur.
1988-1989	1984’de 375 TL olan dolar 1989 sonunda 2142 TL oldu. 20 milyar dolar dış borç 1989’da 41 milyar dolar oldu. Döviz rezervi azaldı, işsizlik arttı. Enflasyon % 32’den % 69’a yükseldi.
1989-1991	Sovyetler Birliği’nin dağılması ve 1990 Körfez krizi değişen finansal yapı 1990’lardan itibaren krizlere neden olmuştur. Irak savaşı sonrası ülkemize gelen mülteciler ekonomiye yük oldu.
1994	Türkiye’de 1993’de 6,5 milyar dolara yükselen cari açık yüzünden ilk büyük kriz yaşandı ve TL büyük değer kaybetti. Hazine bonosu faizi % 400’ü aştı, TEFE % 120 ve TÜFE % 106 oldu. İşsizlik % 20’ye çıktı ve 500 bin kişi işten çıkarıldı. Meksika da 1994 krizinden çok etkilendi.
1997	Asya (Uzak Doğu) krizi: 1997 başında Tayland Baht’ı aşırı değer kazanmış, Tayland Merkez Bankasının döviz rezervleri azalmış ve yeterli önlemler alınamadığından kriz hızla Malezya, Endonezya, Güney Kore, Filipinler, Hong Kong ve Singapur’a yayılmıştır. Borsalar çökmüştür.
1998	Rusya krizi: 1997 sonlarında Rusya’nın kamu kesimi finansal açıkları ve dolayısıyla borçları artmış, buna karşılık Rusya’nın petrol, kereste, altın gibi başlıca ihraç ürünlerinin Dünya emtia fiyatları düşmüştür. Gelirleri azalan Rusya iç ve dış borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Borsaların, bankaların ve rublenin çöküşüyle kriz derinleşmiştir. Borçlar ertelenmiş, bankalar batmış ve halk yoksullaşmıştır. Rusya’dan ithal edilen Uzakdoğu krizi Türkiye’yi de etkilemişti.
2001	Kasım 2000’de başlayan ve Şubat 2001’de doruğa yükselen büyük Türkiye krizinde 2000’de 10 milyar dolara yükselen cari açığın payı önemlidir. 22 Kasım 2000’de (Kara Çarşamba) para krizi patladı. 13 banka ve çok sayıda aracı kurum battı. Dolar 670 binden 1 milyon 161 bin’e çıktı. Gecelik faizler göklere yükseldi. 1999’daki iki büyük depremin de krizde rolü olmuştur.
2007-2008	Gıda Krizi: 2000’li yıllarda petrol ve tarım ürünleri fiyatları çok yükseldi. 2008’de gıda fiyatları tarihin en yüksek düzeyine ulaştı. Altın ve petrolün değeri artarken doların değeri düştü.
2008-2012	Küresel Ekonomik Kriz (Mortgage Krizi): 2000’li yıllarda konut fiyatları ipotekli satışlardan (mortgage) ötürü çok artmıştı. Ancak gıda kriziyle birlikte ABD taşınmaz mal piyasasında ve özellikle konut fiyatlarında büyük bir düşüş yaşandı. Daha önce konut almak için bankalardan kolayca kredi alan düşük gelirli aileler kredi taksitlerini ödeyemedi ve kredi piyasası çöktü. Kredi taksitlerini ödeyenlerin kalan borçları evlerin değerlerinin üstüne çıkınca evlerin anahtarlarını bankalara yollayarak geri ödemedi ve vazgeçtiler. Aileler iflas etti ve konutlarına el kondu. Mortgage krizi elinde çok miktarda riskli konut kredisi tutan yatırım bankalarının da iflasına neden oldu. 2008 Eylülünde ABD Kongresi 700 milyar dolarlık bir kurtarma paketini onayladı. ABD krizi Avrupa’ya sıçradı. Birleşik Krallık’taki konut piyasası da düşüşe geçti. İzlanda’nın 3 büyük bankası iflas etti.

Kaynak: (Alkin, Yıldırım ve Özer, 2009:249), www.wikipedia.com Mart 2015, Apak, S., ve Aytaç, A., Küresel Krizler, Avcıol Yayınevi, 2009:13-14.

Avrupa ülkelerine de sıçrayan kriz İzlanda'nın devlet olarak iflasına neden olmuştur. İngiltere ve Almanya'yı da kriz derinden etkilemiştir. Buna karşılık ABD ve Almanya'da ki Kooperatif Bankaları krizden etkilenmemişlerdir. ABD'de kısa bir sürede krizden etkilenen bankalardaki mevduatın önemli bir kısmı vatandaşlar tarafından çekilerek kooperatif bankalarına yatırılmıştır. Almanya'da kooperatif bankalarının toplumun lehine hizmet verdiği ve kar hırsı ile hareket eden özel bankaların durumu tartışılmaya başlanmıştır.

2. Küreselleşmenin Tanımı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Etkileri

Küreselleşme ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal bir olgu olmakla birlikte, ekonomik yönü ağırlık basar. (Talas ve Kaya, 2007:149). Küreselleşme hakkında değişik görüşler vardır. Bazılarına göre küreselleşme toplumun bütün hastalıklarına çare, diğerlerine göre kapitalizmin çalışan insanlara baskısının son aşamasıdır.(Levin, M. 2001:1-2). Küreselleşmeyi sömürgecilik anlayışının değişik bir sonucu olarak değerlendirenlere göre, küreselleşme belli bir merkezin çıkarına gelişmekte ve bu merkezi ABD temsil etmektedir.(Karabıçak, M., 2002:117).

Küreselleşme ya da diğer adıyla globalizasyon sadece ekonomik bir olgu değildir. O aynı zamanda sosyal ve politik değişimleri de içerir.(Schwettmann, J., 2001:1) Örneğin, demokrasinin uygulandığı siyasal sistemlerin oluşumu, bireysel özgürlüğün genişlemesi ve karar vermede katılımcılık gibi konular da küreselleşmeyle ilgilidir. Bilgi ve iletişim teknolojileriyle hızlanan küreselleşme hareketi tüm Dünya'da gençlerin benimsediği batı tipi bir kültüre yol açmıştır. (Schwettmann, J.2001:1). Bununla birlikte, küreselleşme en çok etkiyi ekonomide göstermiştir. Piyasa ekonomisi yaşayabilen tek ekonomik sistem olarak üretimden hizmetlere doğru bir değişim içersindedir. Ulusal ekonomiler neredeyse Dünya'nın her yerinde bölgesel bloklar halinde bütünleşmektedir. İktisat politikalarının başlıca terimleri serbestleşme, liberalleşme ve özelleştirme olmuştur. Kuşkusuz küreselleşme her ekonomik faaliyetin küresel olduğu anlamına gelmemektedir. İnsanların çoğu hala belirli bir işte çalışmakta ve hayatları boyunca özel bir şehirde ya da ülkede yaşamaktadır. Bu nedenle küreselleşme terimi yerel faaliyetin yerini küresel faaliyetin almasından ziyade uluslar arası ekonomik faaliyetin belirgin genişlemesi anlamına gelmektedir.

Uluslar arası Çalışma Örgütüne (International Labour Organization) göre küresel ekonomi önceden tümü tahmin edilemeyen tehditler ve fırsatlar sunar. Küreselleşme arttıkça Devlet, emek ve iş dünyası arasındaki ilişkiler dengesi değişir, refah ve zenginlik açısından fırsatlar ortaya çıkarken, aynı zamanda eşitsizlikler ve sosyal güvenlik sorunları da görülür. Her bölge bu değişimleri farklı biçimde yaşar. OECD ülkeleri küresel ekonominin fırsatlarından daha iyi yararlandıklarından krizlere karşı daha iyi durumdadırlar. Ortadoğu ülkeleri değişen petrol fiyatlarına bağlı olarak krizlerden etkilenirler.

Ekonomik gelişmelere rağmen, dünya nüfusunun % 24'ü hala günde bir dolardan daha az kazanmaktadır. Küresel gelir eşitsizliği en zengin ülkelerdeki ortalama gelirle en yoksul ülkeler arasındaki uçurumu artırmıştır. 1960'dan günümüze gelirler arasındaki fark 35 kata çıkmıştır. İşsizlik ciddi bir sorun olarak devam etmektedir. Yaratılan her 10 yeni işten sadece 3'ü yeter gelir, uygun istihdam ve sosyal güvenlik koşulları sağlamaktadır. Kayıt dışı sektör çoğu düşük gelirli ülkelerde ve hizmet sektöründe olmak üzere yaratılan 10 yeni işten altısını kapsamaktadır. İş yeri kazaları ve hastalıklarının maliyeti yüksektir. Pek çok ülkede sendikal hakların ihlali üzücü bir gerçek olarak karşımıza çıkmakta ve gelişmekte olan ülkelere 5-14 yaş grubunda 120 milyonun üstünde çocuk tam gün çalışmaktadır. ILO bütün bu olumsuzluklara karşı iyi ve doğru iş anlamında decent work kavramını başlıca hedef olarak belirlemiştir. Hedef, kadınlar ve erkekler için özgürlük, eşitlik, güvenlik ve insan haklarını sağlayan uygun ve üretken iş fırsatlarını yaratmaktır.

Küreselleşmenin ekonomiye yaptığı en büyük katkı sermaye hareketlerine getirdiği ivmedir. Küreselleşme ile sermaye büyük bir hızla el değiştirmiş ve dünya finans piyasaları bütünleşmiştir. Küresel ekonomi büyük ölçüde şirketlere bağımlı olmuştur. Dünya'daki 200 büyük şirketin global cirosu dünya'daki ekonomik faaliyetlerin % 25'inden fazladır. Örneğin Apple şirketinin yıllık cirosu Türkiye'nin GSMH'sına yakındır. General Motors firmasının GSMH'sı Danimarka'nın GSMH'sından. Toyota'nın ki Norveç'in GSMH'sından fazladır.

Uluslar arası şirketler, küreselleşme ile üretim faaliyetlerini dünya ölçeğine yayarak mal ve hizmet üretiminde önemli artışlar sağlamaktadırlar. Bu şirketler izledikleri politikalarla işgücü maliyetlerinin düşük ve çalışanların sosyal güvenlik haklarının yeterince gelişmediği ülkelere

yönelmişlerdir. Üretim maliyetlerinin bir kısmını gittikleri ülkelere yüklemekte ve istedikleri koşullar sağlanmazsa ülkeden çıkma tehdidiyle ücretleri ve sosyal güvenlik harcamalarını düşürmeye çalışmaktadırlar. (Hirst, Thompson, 2000:15). Sonuçta gittikleri ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizliği artırmaktadırlar. Bu nedenle küreselleşmeyi emperyalizmin yeni yüzü olarak niteleyenler bulunmaktadır.

Küreselleşme sürdürülebilir ekonomik büyüme ve dünya ekonomisinin gelişmesi açısından yeni fırsatların önünü açarken, küreselleşmenin gerektirdiği hızlı değişim ve düzenleme süreçleri yoksulluğun artmasına, işsizliğe ve sosyal çöküntülere neden olmaktadır. Bir başka deyişle, günümüzün küresel ekonomisi bir tarafta zenginlik ve fırsatların bulunduğu, diğer tarafta işsizlik, yoksulluk, güvencesizlik ve tehditler olan kapitalist ekonomilere benzetilmektedir.

3. Küreselleşmenin Kooperatiflere Etkileri ve Krizlere Karşı Kooperatif Çözümler

Kooperatifler krizlere karşı direnen ve krizlerin olumsuz etkilerini azaltabilen kuruluşlardır. Bunun en önemli nedenleri; kooperatifçilik ilkeleri, değerleri ve felsefesidir. Küreselleşme olgusu diğer toplumsal örgütleri olduğu kadar kooperatifleri de etkilediğinden, bu konuda kooperatiflerin yapmaları gereken bazı çalışmalar bulunmaktadır. Küreselleşme kooperatiflere bazı avantajlar ve fırsatlar sağladığı gibi, tehditler ve sorunlar da getirmektedir. Önemli olan fırsatlar ve avantajlardan yararlanarak küreselleşmenin getireceği sorunları çözmek, tehditlere karşı önlemler almak ve küreselleşmenin faydalarını daha geniş kitlelere ulaştırmaktır. Küreselleşme bazılarının iddia ettiği gibi, ideolojik bir kutuplaşma ya da kapitalizmin zorlaması değildir(Polat, 1997).

Kooperatifler küreselleşmeyi tehditleri ve fırsatları ile bir yaşam gerçeği olarak kabul etmeli ve güçlerini birleştirerek fırsatlardan yararlanmaya çalışmalı ve tehditlere karşı uygun stratejiler geliştirmelidirler. Küreselleşmenin reddi kooperatif ortaklarının ve yerel halkın yararına değildir. Küreselleşmeyi kooperatif kimliğini kaybetmeden etkili bir şekilde karşılamak benimsenecek daha uygun bir stratejidir.

Kooperatifleri yeni dünya düzeni için uygun olmayan kuruluşlar olarak görenler de vardır. Onlara göre kooperatifler kar amaçlı değildir, küreselden ziyade yerel örgütlerdir. Bu nedenlerle bireysel, rekabetçi, liberal ve küresel piyasaların mevcut paradigmasına uygun değildirler. ILO'nun görüşü ise bunun tam tersidir. Çünkü kooperatifler sahip oldukları özel kimliklerinden, ekonomik ve sosyal hedeflerinden, kooperatifçilik ilke ve değerlerinden, toplumsal sorumluluk sahibi olduklarından ve insan odaklı yerele önem veren örgütler olduğundan küreselleşme için uygun kuruluşlardır. İlkelerine ve değerlerine bağlı çalışan kooperatifler küreselleşme sorunlarına yerelde uygun çözümler getirebilirler. Küreselleşen bir süreçte ulus ve toplum olarak yerini koruyabilmek ve varlığını sürdürebilmek için "kooperatifçilik eğitime", hatta "eğitimin kooperatifleşmesine" büyük ihtiyaç duyulmaktadır(Çıkin, 2014).

Kooperatiflerin küreselleşmeye ve küresel krizlere yerel tepkiler vermesi ve uygun çözümler üretmesine Çizelge:2'de gösterilen önlemler katkı sağlayabilir(Levin, M., 2001:4-6). Bu önlemler küreselleşmeye ve küresel krizlere karşı kooperatifler için strateji geliştirmek açısından da önemlidir.

Kooperatifçilik değerleri, ilkeleri, etiği ve işletme etkinliği kooperatiflerin ortakları ve kooperatifin bulunduğu yöredeki insanlar için önemli avantajlardır. Kooperatifler birçok açıdan küreselleşmenin adil ve insan odaklı yüzünü temsil etmekte ve çok uluslu şirketlere göre Dünya'da daha çok kadın ve erkek istihdam etmektedirler. Kooperatifler yerel toplumlara saygı gösteren ve aynı zamanda uluslararası kooperatifler aracılığıyla çok uluslu şirketlerle rekabet ederek faaliyetlerini küresel boyuta taşıyabilirler. Kuzey Avrupa ülkelerindeki ulusal kooperatifler arasında son yıllarda ülkeler arası birleşmeler ve işbirlikleri bunun somut örnekleridir.

Avrupa Birliği'nde kooperatifler küreselleşme nedeniyle sınırların ortadan kalkması sonucu artan rekabetle karşı karşıya kalmışlar ve rekabet beraberinde tehdit ve fırsatları getirmiştir(Başaran ve İnan, 2006). Kooperatifler bu değişime ayak uydurabilmek için organizasyon yapılarında, ortaklıklarında, finansmanlarında, vergilendirme ve yasal sorunlar vb. konularında değişim ve düzenlemeler gerçekleştirmek zorundadırlar.

Çizelge:2 Küreselleşmede Krizlere Karşı Kooperatiflerin Önlemleri

Önlemler	Önlemlerin Kapsamı
Kooperatif kimliğini güçlendirme	Kooperatiflerde karşılıklı yardım ve dayanışmanın yararları tam olarak anlaşılamadığından ortakların eğitimi çoğu zaman ihmal edilmektedir. Ortaklar, liderler ve çalışan personelin başarılı bir şekilde eğitimi kooperatif kimliğini güçlendirmek açısından önemlidir.
Kooperatif hizmetlerini etkinleştirme	Ortakları kooperatiflere bağlayan en önemli faktör kooperatif hizmetlerinin kalitesidir. Artan rekabet koşullarında kooperatifin yaşamını sürdürebilmesi için başarılı kooperatif girişimciliği ile ortaklara daha iyi hizmet vermesi bir ön koşuldur.
Cinsiyet eşitliğini sağlayıcı önlemler	Kooperatiflerde cinsiyet ayrımı olmaması ana sözleşmelerde bir hüküm olarak yer alsın da, gerçek yaşamda durum farklı olabilmektedir. Bu nedenle kooperatiflerde kadınlara eşit fırsatlar sağlamak çok önemlidir. Kooperatifler küreselleşmeden kaynaklanan eşitsizliklere karşı yerel çözümler düşünürlerse, cinsiyet eşitliğini sağlamak öncelik verilecek bir konudur. Kadınlar için liderlik eğitimi ve kadınları güçlendirme programları yaşamsal öneme sahiptir. ILO'nun kooperatifler için bu konularda eğitim programları ve malzemeleri bulunmaktadır.
Yatay ve dikey bütünleşme	Kooperatifçilik hareketinin üzerinde pek durulmayan bir konusu da bölgesel, ulusal ve uluslar arası düzeylerde yatay ve dikey bütünleşmenin sağlanmasıdır. Küresel piyasalarda başarı için önemli olan faktörlerden birisi ortaklarla stratejik birlikler meydana getirmektir. Örneğin, İsveç, Norveç ve Danimarka'nın tüketici kooperatifleri oldukça rekabetçi tüketici piyasasında pazar paylarını artırmak için birlikte hareket etmektedirler. Hollanda ve Almanya'daki süt kooperatifleri yaşayabilmek ve çok uluslu şirketlerle rekabet edebilmek için işbirliği yapmaktadırlar.
E-Ticaret	İnternet kanalıyla satışlar giderek artmakta ve çok sayıda firma bu işe girmektedir. Kooperatifler de bu alana girmişlerdir. ABD'nin Ulusal Kooperatif İşletme Örgütünün çabaları ile Birleşik Krallıkta ve ICA'da Poptel isimli internet kooperatifi kurulmuş ve "coop" soneki üst düzey domain (alan) olarak onaylanmıştır. Kooperatiflere ait "coop" soneki küresel düzeyde kooperatif ürünleri için yeni pazarlama kanalları açabilmektedir. İnternet bağlantıları çok kısa sürede gerçekleştiğinden fırsatlar da artmaktadır. "Küresel düşünmek ve yerelde faaliyete geçmek" ya da "yerel düşünmek ve küreselde harekete geçmek" olarak tanımlanabilecek olan bu durum kooperatifler için önemli fırsatlardır.
Sosyal örgütlerle işbirliği	Kooperatifçilik hareketi Dünya'da en uzun süre yaşamını sürdüren sosyal hareketlerden birisidir. Kooperatif gündemini gerçekleştirmek amacıyla sivil toplum örgütleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve işbirliği yapılması gerekir. Bu örgütler; işçi ve işveren sendikaları, kooperatifçilik hareketinin doğal dostları, sivil toplum örgütleri, kadın örgütleri ve benzeri diğer kuruluşlardır. Bu örgütler kendi çıkarlarına benzer çıkarlara sahip ortakları zaten aramaktadırlar. Her iki tarafın memnun olacağı ortak kampanyalar vb hareketler organize edilebilir. Bu tür lobilerin oluşturulması sadece kooperatiflerin yararına olmakla kalmayacak ve aynı zamanda yerel toplumlar da küresel fırsatlardan faydalanacaklardır.
İmaj oluşturma	ICA gündemindeki en önemli konulardan birisi kuşkusuz kooperatif kimliği ve imajının geliştirilmesidir. Küresel düzeyde kooperatif imajının iyileştirilmesi ülkesel düzeydeki kooperatif imajını etkileyecektir. Bunun tersi de söz konusu olabilir. Dünya'yı küresel bir köy olarak düşündüğümüzde hızlı iletişim ve bilgi transferinden dolayı hepimiz kürenin diğer bölgelerinde meydana gelen olaylardan etkilenmekteyiz. Bir ülkedeki kooperatiflerin kötü örnekleri kooperatiflere yeni ortakların katılımını, iş hacminin gelişimini ve hatta kooperatiflerin yaşamını sürdürmelerini olumsuz etkileyebilir. Küresel ekonomide "yerel" ile "küresel" arasındaki ayrım da kesin değildir. Bu nedenle, kooperatif hareketin dayanışmaya dayalı Dünya çapında kooperatif işletmeler arasında iletişimi sağlayacak bilgisayar ağına sahip olmaları gerekir. Kooperatifler sosyal ekonomi girişimleri olarak sosyal sermaye, ağlar ve bağlantılar kurarak küreselleşmeye ve diğer baskılara karşı koyabilirler.
Kooperatif hareket için uygun iklim oluşturma	Uygun yasal zemin ve düzenli çevre ya da sık kullanılan diğer adıyla "kooperatifçilik hareketi lehine bir iklim" oluşturma da yaşamsal öneme sahiptir. Devletin kooperatif faaliyetlerini yerine getirilmesi zor yasa ve yönetmeliklerle veya gereksiz aşırı denetimlerle engellemesi ve kooperatif yönetimine müdahaleleri önemli sorunlar olup, kooperatiflerin kuruluş ve gelişimini olumsuz etkilemektedir. Devletin rolü kooperatifçilik ilkelerine dayalı bir yasal çerçevenin ve politikaların oluşturulmasıyla sınırlı olmalıdır. Bu bağlamda kooperatiflerin ticaret siciline ve ilgili bakanlık kuruluşlarına kaydını basit ve hızlı biçimde yapacak bir kurumsal çerçevenin oluşturulması önemlidir.

Kaynak: Levin, 2001:4-6., İnan, 2008:47, 235, 315.

Bu düzenlemelerden birisi de kooperatiflerin rekabet gücünü artıracak ekonomik büyüklüklere ulaşmalarının önündeki hukuki ve idari engelleri kaldırmak amacıyla kabul edilen “Avrupa Kooperatifi” belgesidir. Birliğin kabul ettiği bu belgenin ülkemiz kooperatiflerine etkisi de uyumu sağlamak amacıyla temel kooperatifçilik yasamızın iki maddesinde değişikliğe gidilmesi olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği’ne uyum amacıyla 2001 yılında onaylanarak yürürlüğe giren ve 2008’e kadar devam eden 662 milyon dolarlık Dünya Bankasının finanse ettiği Tarım Reformu Uygulama Projesi (Agricultural Reform Implementation Project) kapsamında kooperatifler için yapılan düzenlemeler de bulunmaktadır.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (International Co-operative Alliance), Dünya çapında 100’ü aşkın ülkedeki kooperatifleri birleştiren, temsil eden ve onlara hizmet eden, bağımsız ve en eski ve en büyük sivil toplum örgütlerinden birisidir. Birlik 3 Temmuz 2004 tarihinde 82. ICA günü vesilesiyle adil bir küreselleşme için kooperatiflerin bir fırsat olduğunu bir bildirme ile Dünya’ya duyurmuştur. Adil küreselleşme; insana değer vermek, insan haklarına ve kültürel kimliklere, bağımsızlık ve özerkliğe saygı göstermek ve insanların içinde yaşadığı toplumlara yetki ve sorumluluk vermektir. Bununla birlikte Dünya’da adil bir küreselleşme gerçekleşmediğinden, Dünya nüfusunun büyük bir bölümü küreselleşmenin avantajlarından yararlanamamakta, hatta olumsuz etkilenmektedir. Oysa adil bir küreselleşme için kooperatiflerden yararlanılabilir. Birleşmiş Milletler 2012 yılını Uluslar arası Kooperatifler Yılı olarak ilan etmiştir.

Rekabetçi firmalar, iktisat politikalarındaki değişimler, piyasa koşulları, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kararları, küreselleşme vb faktörler kooperatif sektörünü yakından etkilemektedir. DTÖ kararlarıyla Dünya’da ticareti kısıtlayan engellerin azaltılması piyasalarda küreselleşmenin artışına neden olmuştur(Siebert, J.B., 2001:5). Ticaret küreselleşmenin sadece bir yüzüdür. Diğerleri firmaların yabancı ülkelerdeki faaliyetleri, lisans anlaşmaları, ortak şirketlerin kurulması ve stratejik birliklerdir. Bunların yanı sıra fiyat/maliyet makasının daralması perakende sektördeki gelişmeler de kooperatifleri olumsuz etkilemektedir. Bu değişimler karşısında kooperatiflerin ulusal ve uluslar arası düzeyde yatay ve dikey birleşmeleri gerçekleştirmesi, etkinliği artırmak için teknolojik yenilikleri izleyerek işletmelerinde uygulamaları gerekir. Kooperatifler uluslar arası açıdan, ekonomik uygulanabilirliğin ve sosyal sorumluluğun birlikte olabileceğinin göstergesidir.

Uluslararası Çalışma Örgütü’ne üye ülkelerce 2002 yılında kabul edilen kooperatifçiliğin teşviki hakkındaki 193 sayılı Tavsiye Kararı evrensel bir konumdadır. Bu kararın uygulamaya konulması ve AB uyum paketi içerisinde yer alması, ülkemiz açısından önemli bir gelişme olabilir. Bu kararla ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bilgi verilmiş ve Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planında karar hakkında kapsamlı bilgi verilmiştir(Anonim, 2012:20-22). Tavsiye Kararı’nda ayrıca kooperatiflerle ilgili yasa ve yönetmelikler hazırlanmasında, yasalarda değişiklik yapılmasında ve ilgili politikalar saptanmasında hükümetlerin işveren ve işçi kuruluşları ve kooperatif örgütlere danışmaları istenilmektedir. Bu konuda bürokratik engellerin aşılması ve Tavsiye Kararı ile uyumlu çalışmaların bir an önce başlatılması gerekmektedir.

Kasım 2000’de başlayan ve Şubat 2001’de doruğa ulaşan krizle 2008-2012 döneminde yaşanan büyük küresel ekonomik kriz ile 2007-2008 yıllarında yaşanan küresel gıda krizi ülkemizdeki kooperatifleri de olumsuz etkilemiştir. Çünkü ülkemiz kooperatiflerinde yatay ve dikey bütünleşme süreci henüz tam olarak gerçekleşmediğinden ülkesel düzeyde bütünleşmeden kaynaklanan ölçek ekonomileri vb avantajlardan yararlanmak ve dolayısıyla krizden daha az etkilenen bilmek mümkün olmamıştır. Kooperatif kimliği ve imajının güçlü olmaması, kooperatifler arası işbirliği ve kooperatifçilik eğitiminin yetersiz oluşu da küresel krizlere karşı koymada kooperatifçilik hareketinin elini zayıflatmaktadır. Ayrıca, ülkemizdeki kooperatifler finansman, mevzuat, araştırma geliştirme, yöneticilerin ve ortakların kooperatif bilincinden yoksun olmaları, denetim, yetersiz yönetim, siyasi iktidarların kooperatiflere müdahaleleri gibi sorunlar nedeniyle çok fazla gelişme gösterememişler ve ortaklarına gerekli hizmeti sunamamışlardır. Bu sorunların yanında küresel krizlerin ve gıda krizinin de etkisi ile bazı kooperatifler kapanma aşamasına gelmiş, bazı kooperatifler ise iflas ederek kapanmışlardır. Özellikle 2000-2001 ekonomik krizlerinde tarım dışı kooperatifler, genelde yabancı kredi kullandıklarından, kriz zamanında aldıkları krediyi geri ödemede zorluk çekmişlerdir. 2008 yılındaki küresel mortgage krizinde ise, özellikle inşaat sektöründe yer alan yapı kooperatifleri olumsuz etkilenmiştir. Gıda krizine neden olan küresel ısınma sonucunda, 2007-2008 yıllarında tarım

kooperatifleri ortaklarının üretimleri kuraklıktan dolayı azalmış ve zarar etmişlerdir. Dolayısıyla, bölge birliklerinin finansman, üretim ve pazarlama faaliyetleri olumsuz etkilenmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmeye karşı kooperatifler ve üst örgütleri etkili faaliyetlerle insanları güçlendirebilir, dayanışmayla fırsatlar yaratabilir ve karşılıklı yardımlarla sosyal güvenliği sağlayabilir. Gerçek, özerk, demokratik, iyi yönetilen ve ekonomik açıdan yaşayabilir kooperatifler yoksulluğu azaltabilir, sosyal dışlanmaya karşı mücadele edebilir, sosyal adaleti güçlendirebilir ve böylece hem istihdama ve hem de barışa katkı yapabilir. Ulusal ve ulus ötesi kooperatifler arası dayanışmalar yoluyla küresel kooperatif hareketi, finansal kapitalizme karşı küresel bir seçenek sunabilir.(Çıkın, 2014).

Krizlerin olumsuz etkilerini azaltmak için kooperatifler alternatif çözüm olarak görülmektedir. Küresel düzeyde gerçekleşen 2008 yılındaki mortgage krizinden kooperatifler değil, en çok mortgage sistemi ile konut kredisi veren yatırım bankaları zarar görmüşlerdir. ABD, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş ülkeler devlet bankalarını kurtarmak için mali piyasalara müdahale etmek zorunda kalmışlardır. Öte yandan Almanya ve Avusturya'daki Raiffeisen Tarım Kredi Kooperatifleri ve onların üst örgütü olan Kooperatifler Bankası son küresel krizden olumsuz etkilenmemiştir. Almanya'da kooperatif bankalarının finansal krizlere dayanıklılığının temelinde kooperatifçilik ilkeleri olduğu ve gelecekte örnek alınmaları gerektiği kamu oyunda tartışılmaya başlanmıştır.

Kooperatifler küreselleşme ve değişen iş dünyasının karakterize ettiği bir ortamda daha büyük bir role sahip olmalıdırlar. Bu da kooperatifleri politika oluşturanların gündemine kalkınma aracı olarak sokmakla gerçekleşir. ILO'nun global gündeminde kooperatifler verimlilik ve rekabeti sosyal amaçlarla birleştiren ve dolayısıyla nitelikli iş yaratmada benzersiz araçlar olarak görülmektedir.

Ülkemizde ki kooperatiflerin krizden etkilenmemeleri ve krize çözüm olabilmeleri için, kooperatifçilik ilkeleri ve değerleri uygulanmalı, kooperatif kimliği ve imajı güçlendirilmeli, kooperatiflerin üst örgütlenmelerini tamamlamaları, ürün ve hizmet farklılaşmasına giderek dikey bütünleşmeye gitmeleri, e-ticarete önem vermeleri, mevzuat sorununu çözmek için güçlü lobiler oluşturmaları, kooperatifler ve diğer sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmaları, finansman sorununa temel çözüm olan Kooperatifler Bankasını kurmaları gerekir.

Ziraat Bankasının zaten yetersiz olan üreticilere verdiği kredilerin son yıllarda azaltılması ve bankanın özelleştirilmeye çalışılması, tarım kesiminin finansman sorunlarını artırmaktadır. Ziraat Bankası özelleştirilirse, tarım sektörüne ve tarım kredi kooperatiflerine kredi veren banka kalmayacak ve tarımda ciddi bir finansman sıkıntısı ortaya çıkacaktır. Halk Bankasının özelleştirilmesi halinde benzer sorunlar esnaf kefalet kooperatifleri ve esnaf için söz konusu olacaktır. Bu nedenle, tarımda çiftçilerin, esnafın ve kooperatiflerin kredi sorununun köklü çözümü Türkiye'de de Avrupa ülkelerinin çoğunda olduğu gibi bir Kooperatifler Bankasının kurulması ile mümkündür. Tarım kredi kooperatiflerinin mevduat kabul ederek banka şubesi gibi çalışmaları halinde üreticilerin kredi sorunlarının çözümü kolaylaşır.

Kooperatiflerin finansmanında döner fonlar (revolving funds) adı ile bilinen, bir anlamda "*döner sermaye*" uygulamasını ifade eden finansman yönteminden yararlanılabilir. Bu finansman şeklinde kooperatifte ihtiyaç duyulan sermaye istenilen düzeye gelinceye kadar risturn ödemelerinin ertelenmesi veya sermayeye ödenen faiz ödemelerinin geciktirilmesi ya da ortakların kooperatife teslim ettikleri ürün bedellerinin belirli bir yüzdesinin alıkonulmasıyla bir kaynak yaratılmaktadır.

Kaynaklar

- Anonim, Communities Under Pressure: The Role of Co-operatives and the Social Economy, Synthesis Report, Government of Canada, June 2006.
- Anonim, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, 2012-2016, T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara 2012.
- Atilla A.N., Adil Bir Küreselleşme İçin Kooperatifler, Akşam Gazetesi, 9 Temmuz 2004.
- Çakmak, Z., Küreselleşmenin Tanımı ve Türkiye Ekonomisine Etkisi, Afyon Kocatepe Ü. Uşak Meslek Yüksek Okulu, Mayıs 2003, Uşak.
- Çıkın, A., Neden Kooperatifçilik, blog.radikal.com.tr, 22.10.2014.
- Çıkın, A., Yeni Bir Kooperatif Çağı, blog.radikal.com.tr, 18.12.2014.
- Hirst, P. ve Thompson, G., Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev.: Ç. Erdem ve E. Yücel, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2000.
- Karabıçak, M., Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelimler ve Tepkiler, SDÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:7, sayı:1, s.115-131, Isparta 2002.
- Kazgan, G., Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, İstanbul.
- Lane, P. R., Financial Globalization and the Crisis, Trinity College Dublin, presented for the conference on “The Future of Financial Globalization”, June 2012.
- Levin, M., The Role of Cooperatives in providing Local Answers to Globalization, Keynote speech to the 10th National Cooperative Congress, San Jose, Costa Rica, 29 March 2001.
- Saral, T., Küresel Kriz Üzerine Düşünceler ve Öneriler, Maliye Finans Yazıları, Sayı:23, Nisan 2009, s.9-24.
- Siebert, J., The Role of Bargaining Cooperatives in a Global Market Economy, University of California Center for Cooperatives, Working Paper Series No:10, 2001.
- Şimşek, E., ve Özpınar, Ö. (2003), Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt XXII, Sayı 2, 2003, s. 1-11.
- Talas, M., Yaşar, K., Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları, Türklük Bilimi Araştırmaları, 2007.
- www.wikipedia.org, 2008-2012 Küresel Ekonomik Kriz, 13 Mart 2015.

Balıkçılık Sektöründe Su Ürünleri Kooperatiflerinin Yeri ve Önemi

Kadir DOĞAN*

*İstanbul Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Yetiştiricilik Bölümü
Ordu Cad. No 200 Laleli/İstanbul E-mail: kadogan@istanbul.edu.tr

ÖZET

Tarım sektörü, gıda gereksinimini karşılaması, sanayiye ham madde sağlaması, istihdam yaratması gibi fonksiyonlarından dolayı önemini sürekli korumaktadır. Balıkçılık alt sektörü tarım sektörü içerisinde ekonomik bakımdan önemli bir paya sahiptir. Balıkçılar sektör içerisinde faaliyetlerini sürdürürken kooperatif adı altında örgütlenmişlerdir. Su Ürünleri Kooperatiflerinin amaçları, balıkçılık alt sektöründe her türlü su canlılarının üretimi, yetiştiriciliği, avcılığı, işleme, depolama ve pazarlama konularında ortaklarına hizmet vermek ve gerektiğinde bu konularla ilgili tesisleri kurmak ve işletmektir. Bu çalışmada, su ürünleri kooperatiflerinde örgütlenmenin tarihsel gelişimi, mevcut durumu ve ekonomik öneminin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen verilere göre 2013 yılı sonu itibarıyla 68 ilimizde % 64,1'i denizlerde, % 35,9'u içsularda olmak üzere toplam 572 adet su ürünleri kooperatifi ve bu kooperatiflere üye 31.070 balıkçı faaliyet göstermektedir. Kooperatiflerin bölgelere göre dağılımında Marmara Bölgesi %29,0'luk oranla ilk sırada yer alırken, bu bölgeyi sırasıyla Karadeniz Bölgesi % 22,2, Ege Bölgesi % 18,2, Akdeniz Bölgesi % 13,6, İç Anadolu Bölgesi % 7,5, Doğu Anadolu Bölgesi % 7,2 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi % 2,3 ile takip etmektedir. Kooperatif çatısı altında örgütlenen balıkçılar, dikey örgütlenmede birim kooperatifleri kadar başarılı değildir. Kooperatiflerin % 39,2'si bir araya gelerek 16 bölge birliği, 15 bölge birliği ise üst örgüt olan Su Ürünleri Merkez Birliğini kurmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Tarım sektörü, balıkçılık sektörü, kooperatifçilik, su ürünleri kooperatifleri, balıkçı örgütleri.

Importance and Place of Cooperatives in the Fisheries Sector

ABSTRACT

Agriculture sector always keeps its importance because of some of its functions such as meeting the need of nutrition, providing raw material to the industry and generating employment. Among agricultural sectors, fisheries sector has an important share economically. While the fishermen continue their activities in the sector, they were organized under cooperatives. The aims of the fisheries cooperatives are, providing service to the cooperative society on the production, culturing, hunting, processing, storage and marketing of all kinds of seafood and besides, building and managing facilities on these subjects. In this study, analysis of historical development, current status and economical importance of organizing under fisheries cooperatives was aimed. Depending on the obtained data, a total of 572 fisheries cooperatives (64.1% in the seas and 35.9% in freshwater) and 31.070 fishermen continue their business in 68 cities of Turkey as of the end of 2013. In the distribution of the cooperatives to the regions, Marmara region takes the first place with a rate of 29%. Marmara region is followed by Blacksea region with a rate of 22.2%, Aegean region with 18.2%, Mediterranean region with 13.6%, Central Anatolia region with 7.5%, Eastern Anatolia region with 7.2% and Southeastern Anatolia region with 2.3%. Fishermen organized under cooperatives are not as successful as unit cooperatives in the vertical unionization. 39.2% of the cooperatives has united and formed 16 regional unions and 15 of the regional unions have formed a one level upper organization which is called Central Fisheries Union.

Key words: *Agriculture sector, fisheries sector, cooperation, fishery cooperatives, fishermen organizations.*

GİRİŞ

Tarım sektörü, gıda ihtiyacını karşılaması, sanayiye ham madde sağlaması, istihdam yaratması gibi fonksiyonlarından dolayı önemini sürekli korumaktadır. Tarım sektörü içerisinde çiftçilerin ekonomik ve sosyal problemlerini çözmede etkinliğini arttırabilmeleri için örgütlenmeleri yetersiz kalmıştır. Bu bakımdan tarımsal faaliyetlerini ekonomik koşullara göre geliştirmeleri ve sürdürebilmeleri için örgütlenmelerini tamamlamaları gerekmektedir. Tarım kesiminin örgütlenmesinde kamu kesimi, kooperatifler, ziraat odaları, hizmet birlikleri ve üretici örgütleri faaliyet göstermektedir. Çiftçi örgütleri içinde en önemli yeri kooperatifler almaktadır. Çiftçiler, ekonomik haklarını korumak ve güç birliği yaparak üretim faaliyetlerinden daha fazla pay almak amacıyla tarımsal kooperatiflere ortak olurlar. Ülkemizde

2014 yılı verilerine göre değişik konularda faaliyet gösteren 12.598 tarım kooperatifi ve bu kooperatiflerin de 4.321.838 ortağı bulunmaktadır (tarim.gov.tr, 2014). Bu kooperatifler ve ortakları; tarımsal üretim, pazarlama ve üretilen ürünlerin tüketiciye ulaştırılmasında en önemli ekonomik ve sosyal amaçlı örgütlerdir.

Balıkçılık alt sektörü de tarım sektörü içerisinde ülke ekonomisine sosyo ekonomik bakımdan katkılar sağlayan önemli bir koludur. Balıkçılık alt sektöründe yaşanan birçok sorunun çözümlenmesinde balıkçıların kooperatif adı altında örgütlenmesi önemli rol oynamaktadır. Balıkçılık alt sektöründe çok önemli bir paya sahip olan balıkçı av filolarının yasal olarak bağlı olduğu, su ürünleri kooperatifleri ve bölge birlikleri yaptığı balıkçılık faaliyetleriyle ekonomik ve sosyal gelişmeye katkıda bulunmaktadırlar.

Türkiye’de TÜİK 2013 yılı verilerine göre toplam su ürünleri üretimi 607 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Üretimin % 48,6’sını deniz balıkları, %7,2’sini diğer deniz ürünleri, %5,8’ini içsu ürünleri ve %38,4’ünü kontrollü yetiştiricilik ürünleri oluşturmuştur. Su Ürünleri Kooperatiflerinin amaçları; balıkçılık sektöründe her türlü su ürünlerinin entansif yetiştiriciliği, avcılığı, işleme, depolama ve pazarlama konularında ortaklarına hizmet vermek ve gerektiğinde bu konularla ilgili tesisleri kurmak ve işletmektir. Balıkçılık sektörünün her aşamasında faaliyet gösteren su ürünleri kooperatifleri tarım sektörüne ve ülke ekonomisine azımsanmayacak derecede katkı sağlamaktadır.

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye’de de kıyısız alanların en yoğun ve en eski kullanıcıları balıkçılardır. Geleneksel nedenlerin yanı sıra coğrafik nedenler ve işsizlik gibi faktörlerin etkisiyle, kıyısız alanlarda yaşayan insanların bir bölümü balıkçılığa yönelmiş ve bu uğraşıyı kendilerine meslek olarak seçmişlerdir. Buna karşılık balıkçılığa bağlı kooperatifçilik hareketi beklenen ivmeyi gösterememiş, var olan birçok su ürünleri kooperatifi de kuruluş amaçlarını gerçekleştirmekten uzak bir yapı sergilemiştir (Ünal ve Yercan, 2006:223).

Türkiye’de su ürünleri kooperatifçilik hareketi 1942 yılında Halk Bankasının öncülüğünde başlamış, 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun çıkmasıyla derli toplu bir mevzuata kavuşmuştur. 1971 yılında 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu ile sektöre canlılık gelmiş, su ürünleri kooperatiflerine tanınan değişik ayrıcalıklarla, balıkçıların çok

sayıda kooperatif bünyesinde toplanmaları sağlanmıştır (Arısoy 1974: 24, Çıkin ve Elbek 1991: 167).

Türkiye’de su ürünleri kooperatifçiliğinde yıllara göre değişiklikler görülmektedir. Ülkemizde 1973 yılında 133 su ürünleri kooperatifi ve 4 su ürünleri kooperatif birliği (GTHBSÜGM,1975:31), 1980 yılında 227 su ürünleri kooperatifi 6 kooperatif birliği ve 14.750 üyesi (TOBSÜDB, 1982:10) var iken bu sayı 1989 yılında 421 kooperatif, 8 kooperatif birliğine (Çıkin ve Elbek 1991:168, Akyol vd., 2006:379), 2009 yılında 522 kooperatif ve 29.198 ortağa, 14 kooperatif bölge birliğine (Doğan ve Timur, 2010:855) yükselmiş, 2012 yılında ise kooperatif sayısı 574’e, kooperatife ortak sayısı 30.893’e, 16 kooperatif bölge birliğine ulaşmıştır (tedgem.gov.tr, 2012). Günümüzde 2014 yılı sonu itibariyle kooperatif ve üye sayısında bir düşüş yaşanarak 559 adet su ürünleri kooperatifi ve bu kooperatiflere ortak olan 29.997 balıkçısı bulunmaktadır (tarim.gov.tr, 2014). Balıkçılık sektörü içinde kooperatif adı altında örgütlenmek önemlidir. Kooperatifler birim kooperatifleri dışında bölge birlikleri, bölge birlikleri dikey örgütlenerek merkez birliklerini oluşturmuşlardır. Ayrıca sektör içerisinde kooperatiflerin dışında üretici birlikleri de faaliyet göstermektedir (Yılmaz vd.,2009:229).

Bu çalışmada, balıkçılık alt sektörünün ülke ve tarım sektörü içerisindeki yeri değerlendirilerek su ürünleri kooperatiflerinin balıkçılık sektörüne katkıları irdelenmiştir. Balıkçılık alt sektörünün önemli ekonomik fonksiyonlarından olan su ürünleri kooperatiflerinin tarihsel gelişimi, mevcut durumu, illere ve bölgelere göre dağılımı, örgütlenme yapıları, balıkçılık sektörüne katkıları ve ekonomik öneminin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçların bu konuda yapılacak olan çalışmalara ve kooperatif organizasyonları ile uğraşanlara ışık tutması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Çalışmanın materyalini ülkemizdeki denizlerde ve içsu kaynaklarında avcılık amacıyla kurulmuş ve halen faaliyetlerini sürdüren su ürünleri kooperatiflerine ait dokümantasyon bilgileri oluşturmaktadır. Öncelikle birincil veriler Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından tutulan tarımsal örgütlenme tablosundan elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda su ürünleri kooperatiflerinin Türkiye’deki sayılarını, illere göre dağılımlarını, kooperatiflere üye olan balıkçı sayılarını ve balıkçılık sektörüne katkılarını

ortaya çıkarmak amaçlandığından bu amaca yönelik düzenlenen bir anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anketler Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerine gönderilmiştir. Daha sonra İl Müdürlüklerinden gelen bilgiler doğrultusunda ayrıca kooperatiflerin yerelde kurulu bulundukları yerleşim yerlerindeki kooperatif yöneticileriyle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler illere göre kooperatif sayıları, üye sayıları, örgütlenme yapıları bilgisayara aktararak veriler bilgisayar ortamında Microsoft Excel XP yazılımında düzenlenmiş ve bu programda analizler yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma bulguları balıkçılık alt sektörünün ülke ekonomisi ve tarım sektörü içerisindeki yeri, su ürünleri kooperatiflerinin yıllara, illere ve bölgelere göre dağılımları, gelişimleri, örgütlenme yapıları ve balıkçılık sektörüne katkıları ayrı ayrı ele alınıp analiz edilecektir.

Balıkçılık Alt Sektörü

Türkiye’de balıkçılık sektörü, tarım sektörü içerisinde önemli bir yere sahiptir. Balığın değerli bir besin kaynağı olmasının yanında iş kolu bakımından da sosyo-ekonomik alanda önemli katkıları bulunmaktadır. Balıkçılık sektörü; başta gıda olmak üzere sağlık, çevre, turizm, imalat ve lojistik sektörleri ile yakın ilişkileri nedeniyle ekonomik büyümede dolayısıyla ülke kalkınmasında stratejik bir öneme sahiptir (Bilecik, 2012:209). Üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada konumunda olan ülkemizin 8.333 km’lik kıyı şeridi ve 177.714 km uzunluğunda nehirleri ve her geçen gün artan su ürünleri yetiştiriciliğine uygun koşullar içeren göl, gölet ve baraj gölleri mevcuttur. Bu nedenle var olan balıkçılık kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir kullanımı sektör açısından büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde TÜİK 2013 yılı verilerine göre toplam su ürünleri üretimi 607.515,2 ton olarak gerçekleşmiştir. Üretimin %61,6’sı (374.121,3 ton) deniz ve iç sulardan avcılıkla, %38,4’ü (233.393,9 ton) ise deniz ve iç sularda kontrollü yetiştiricilikle elde edilmiştir (TÜİK, 2013). Balıkçılığın ekonomiye katkıları; insan beslenmesinde önemli bir protein kaynağı olarak beslenme açısından taşıdığı önem, bazı sanayilere hammadde sağlaması, sektörde geniş istihdam olanakları bulunması, yüksek ihracat potansiyeline sahip olması, avlama, işleme, yetiştiricilik ve taşımacılık gibi araç ve gereçlerin getirdiği teknolojik gelişme gibi ekonomik nedenlerden dolayı balıkçılık sektörünün önemi ortaya çıkmaktadır

(Doğan, 1997:15). Balıkçılık sektörünün ülke ekonomisine sağladığı sosyo-ekonomik katkıları 2009 ve 2013 yılları arasında Tablo 1’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1. Balıkçılık alt sektörünün ülke ekonomisine sağladığı sosyo-ekonomik katkıları (2009-2013)

Balıkçılık Alt Sektörünün Katkıları	Değer (2009)	Değer (2013)
Üretim (Ton)	622.962	607.515,2
GSMH değeri (TL)	1.778.417.772	3.261.824.440
İhracat (TL)	524.118.881	1.083.243.678
İthalat (TL)	165.226.808	359.450.196
Kişi başı tüketim (Kg)	7,569	6,300
Ruhsatlı tekne sayısı (Adet)	16.845	19.669
Avcılık ruhsat sayısı (Kişi)	141.171	142.097
Teknelerde çalışan sayısı (Kişi)	47.413	33.455
Kooperatif sayısı (Adet)	522	572
Kooperatife üye balıkçı sayısı (Kişi)	29.198	31.070

Kaynak, TÜİK, 2009, TÜİK, 2013, tuik.gov.tr, 2014

Balıkçılık alt sektörü, 33.455’i avcılık faaliyetinde olmak üzere yaklaşık 80.000 kişiye doğrudan istihdam sağlamaktadır. Üretilen balığı işleyen, ürünü muhafaza eden, nakleden, pazarlayan bir dizi alt sektörleriyle de dolaylı olarak birçok kişiye iş alanı ve katma değer yaratan bir sektördür. Balıkçılık sektörünün 2013 yılı cari fiyatlarla ülke ekonomisine sağladığı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri 3.261.824.440 TL olarak gerçekleşmiştir (tuik.gov.tr, 2014). Ayrıca sektör ihracatta yarattığı katma değer yönünden de büyük bir öneme sahiptir.

Balıkçılık sektörünün her aşamasında su ürünleri kooperatiflerinin katkısı vardır. Tablo 1’den de anlaşılacağı gibi tarım sektörü içerisinde yer alan ve ülke ekonomisine katma değer sağlayan balıkçılık sektörü katkıları artış göstermiştir. Avcılık ve yetiştiricilikte teknolojinin gelişmesi sonucu av araç ve gereçlerinde, tekne sayılarında ve niteliklerinde gelişmeler olmuş ve teknelerde istihdam edilen balıkçı sayısında artış sağlamıştır. Bu da su ürünleri kooperatiflerinin ve kooperatiflere ortak olan balıkçı sayılarının istihdamına olanak sağlamıştır.

Su Ürünleri Kooperatifleri ve Tarihsel Gelişimi

Kooperatifin amacı, her türlü su ürünlerinin yetiştiriciliği, avcılığı, işlenmesi, depolanması, pazarlanması konularında ortaklarına hizmet vermek ve gerektiğinde bu konularla ilgili tesisleri kurmak ve işletmek olduğundan buna yönelik faaliyetinde bulunmaktadır.

Su ürünleri kooperatiflerinin kuruluş sebebi; balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren ortakların üretimi arttırarak toplum içerisinde yaşam ve refah seviyesini yükseltmektir. Ortak amaç doğrultusunda bir örgütlenme biçimi olan kooperatifler ülke ekonomisine girdi sağlamak için sektörde avcılık, yetiştiricilik, işleme ve pazarlama faaliyetinde bulunarak amacını gerçekleştirmiş olur.

Türkiye’de su ürünleri kooperatifçilik hareketi Halk Bankası’nın öncülüğünde başlamış ve su ürünleri kooperatifi ilk olarak 1949 tarihinde İstanbul’da kurulmuştur (DPT, 2001:42, Timur ve Doğan, 2003:71). Su ürünleri kooperatifçiliğinin başladığı 1942 yılından günümüze kadar olan süreçte kooperatifçilikte yeni yapılanmalar, gelişmeler ve değişiklikler kaydedilmiştir. 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun çıkmasıyla bir mevzuata kavuşmuş ve 1971 yılında 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu ile kooperatif çatısı altında örgütlenmeye başlamıştır. 1973 yılında 133 olan su ürünleri kooperatifi yıllar itibariyle günümüze kadarki zaman içerisinde bazı yıllarda azalma olsa bile artış kaydeden bir seyir göstermiştir. Su ürünleri kooperatifleri 1980 yılında 227, 1986 yılında 384, 1989 yılında 412, 1999 yılında 374, 2001 yılında 407, 2003 yılında 413, 2005 yılında 465, 2009 yılında 522, 2012 yılında 574 ve 2013 yılında ise 572 kooperatif ve kooperatife ortak olan 31.070 balıkçıya ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde hem kooperatif hem de ortak balıkçı sayısında artış kaydedilmiştir.

Balıkçılık faaliyetlerini gerçekleştiren ve ortaklarının ekonomik kazanımlarını yükseltmeye çalışan su ürünleri kooperatifleri ülkemizde yıllar itibariyle değişiklik göstermişlerdir. Bu değişim sadece birim kooperatiflerinde olmayıp bölge birlikleri ve merkez birliğinde de kaydedilmiştir. Kooperatiflerin değişimi ve gelişimi yıllar itibariyle Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye su ürünleri kooperatiflerinin yıllar itibariyle gelişimi

Yıllar	Birim Kooperatif (*)		Kooperatif Bölge Birliği			Kooperatif Merkez Birliği			
	Kooperatif Sayısı	Ortak Balıkçı Sayısı	Kooperatif Sayısı	Ortak Kooperatif Sayısı	Ortak Balıkçı Sayısı	Merkez Birliği Sayısı	Ortak Birlik Sayısı	Ortak Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1973 ¹	133	5.600	4	45	1.743	-	-	-	-
1980 ²	227	14.750	6	55	2.586	-	-	-	-
1985 ³	260	16.940	6	85	5.281	-	-	-	-
1989 ³	421	21.703	8	115	8.250	-	-	-	-
1990 ³	208	14.500	2	45	4.567	-	-	-	-
1995 ³	312	15.783	4	51	5.054	-	-	-	-
2000 ³	379	17.329	5	77	9.680	-	-	-	-
2003 ³	413	21.719	8	111	9.800	1	7	97	6.200
2005 ³	479	25.325	12	160	11.150	1	8	111	6.801
2006 ³	501	27.072	13	158	11.174	1	8	120	7.736
2007 ³	519	28.162	13	178	11.189	1	11	159	9.722
2008 ³	523	28.400	14	197	12.013	1	11	174	10.144
2009 ⁴	522	29.198	14	200	11.945	1	12	180	10.420
2010 ³	550	29.957	14	202	12.377	1	12	182	10.824
2011 ³	557	30.021	15	207	13.539	1	12	179	10.935
2012 ³	574	30.893	16	212	13.020	1	13	185	10.416
2013 ³	572	31.070	16	210	13.053	1	13	184	10.490
2014 ³	559	29.997	16	224	14.549	1	15	215	13.457

(*) 06.10.1988 tarih ve 3476 sayılı Kanun 3'üncü Geçici Maddesindeki, "Halen kurulmuş ve faaliyette bulunan kooperatifler anasözleşmelerini 2 yıl içinde bu Kanun hükümlerine intibak ettirmek zorundadırlar. Bu hususa riayet etmeyen kooperatifler dağılmış sayılır." hükmü gereği, 25.10.1988-25.10.1990 tarihleri arasında, 1163 sayılı Kanunla değişik 3476 sayılı Kanuna intibak yapmayan su ürünleri kooperatifleri dağılmış sayılarak tüzel kişilikleri sona erdiğinden kooperatif sayısı düşmüştür.

Kaynak: ¹(GTHBSÜGM,1975:31), ²(TOBSÜDB, 1982:10), ³(GTHB, 2015), ⁴(Doğan ve Timur, 2010:855)

Su ürünleri Kooperatiflerinin İllere Göre Dağılımı

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı kayıtlarının değerlendirilmesi sonucu ülkemizin 68 ilinde balıkçılıkla uğraşan su ürünleri kooperatifleri kurulmuştur. 2013 yılı sonu itibariyle kıyılar ve içsu yörelerimizdeki 68 ilimizde örgütlenmiş 572 adet su ürünleri kooperatifi ve 31.070 bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kooperatiflerden 423'ü kooperatif ve 24.943 ortağı denize kıyısı olan yörelerde, geriye kalan 149 kooperatif ve 6.127 ortağı ise içsu yörelerindeki su canlıları üretim kaynaklarında faaliyet göstermektedirler. İç su balıkçılığı ile uğraşan ve su ürünleri kooperatiflerinin bulunduğu il sayısı 39, denize kıyısı olan ve deniz balıkçılığı ile ilgili su ürünleri kooperatifi olan il sayısı ise 29 olarak bulunmuştur (Tablo 3).

Türkiye su ürünleri kooperatifleri ile ilgili 1980 yılında yapılan bir çalışmada ülkemizin sahilleri ve iç su kaynaklarında yer alan toplam 42 ilimizde 227 adet su ürünleri kooperatiflerinin faaliyet gösterdiği, bunlardan % 42'sinin (96) deniz balıkçılığı %58'inin (131) içsu balıkçılığı konusunda faaliyet gösteren kooperatiflerden oluştuğu bildirilmiştir (TOBSÜDB, 1982:11). Doğan ve Timur (2010:855) yılında aynı konuda yaptıkları çalışmada 2009 yılı sonu itibariyle %64'ü (336) denizlerde, %36'sı (186) iç sularda balıkçılık yapan toplam 522 adet kooperatif ve 29.198 ortağın olduğunu rapor etmişlerdir. Yapılan bu çalışmada ise, 2013 yılı sonu itibariyle 2009 yılında 522 olan kooperatif sayısı 68 ilde 572 ye kooperatiflere üye sayısı ise 31.070'e yükselmiştir. 1980'li yıllarda içsularda daha fazla kooperatif var iken bu sayı 2009 yılında denizlerde daha fazla bulunmuştur. Bunun nedeni denizlerdeki üretimin artmasından ileri gelmektedir.

Türkiye'de kurulmuş faal olan su ürünleri kooperatiflerinin 2009 ve 2013 yılları illere göre dağılımları ve üye sayıları 2009 ve 2013 Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye su ürünleri kooperatiflerinin illere göre dağılımları (2009 ve 2013).

Su Ürünleri Kooperatifinin Bulunduğu İlin Adı	Su Ürünleri Kooperatifleri (2009 Yılı)		Su Ürünleri Kooperatifleri (2013 Yılı)	
	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Adana	11	806	13	852
Adıyaman	7	145	6	158
Afyonkarahisar	7	308	7	300
Aksaray	1	36	1	36
Ankara	7	140	8	151
Antalya	18	821	16	710
Ardahan	0	0	1	26
Artvin	3	216	3	216
Aydın	13	652	12	794
Balıkesir	18	1.022	21	760
Bartın	3	258	3	258
Bilecik	1	26	1	24
Bingöl	2	30	1	15

Bitlis	3	225	3	180
Bolu	1	27	2	31
Burdur	8	332	8	316
Bursa	15	879	18	1.004
Çanakkale	22	621	27	864
Çankırı	2	191	2	170
Çorum	0	0	1	17
Denizli	3	184	4	154
Diyarbakır	0	0	1	14
Düzce	2	98	2	99
Edirne	14	1.050	16	1.156
Elazığ	14	272	13	283
Erzincan	1	15	1	19
Eskişehir	6	130	6	120
Gaziantep	1	22	1	22
Giresun	8	446	10	575
Gümüşhane	2	36	2	36
Hatay	11	366	12	362
Isparta	14	885	14	815
İstanbul	50	3.793	51	4.044
İzmir	42	2.613	45	2.649
Kahramanmaraş	3	170	3	197
Karaman	1	22	1	22
Kars	1	28	1	30
Kastamonu	6	241	6	252
Kayseri	4	172	4	287
Kırıkkale	0	0	1	15
Kırklareli	3	197	3	189
Kırşehir	1	20	2	20
Kocaeli	10	629	10	614
Konya	11	1.000	11	993
Kütahya	3	90	3	99
Malatya	6	349	7	349
Manisa	6	490	6	403
Mardin	0	0	1	16
Mersin	10	440	11	517
Muğla	26	1.409	27	1.711
Muş	0	0	1	46
Nevşehir	1	15	2	30
Ordu	10	622	11	577
Osmaniye	0	0	1	39

Rize	20	1.525	26	1.637
Sakarya	2	194	2	194
Samsun	17	1.449	19	1.388
Sinop	9	329	9	313
Sivas	4	123	4	113
Şanlıurfa	4	104	4	89
Tekirdağ	7	365	8	394
Tokat	2	58	2	62
Trabzon	20	1.480	23	2.015
Tunceli	3	78	4	85
Van	5	146	9	263
Yalova	7	274	9	325
Yozgat	1	112	1	113
Zonguldak	9	422	8	443
Toplam	522	29.198	572	31.070

Kaynak. GTHB, 2009, GTHB, 2013

Tablo 3'ün incelenmesinden görüleceği gibi kooperatif sayısının en fazla olduğu (50 kooperatif ve 4.044 üye balıkçısıyla) il İstanbul'dur. Coğrafi bakımdan su canlıları üretim potansiyeli kısıtlı olan Ardahan, Bilecik, Bingöl, Çorum, Diyarbakır, Erzincan, Gaziantep, Karaman, Kars, Kırıkkale, Mardin, Muş, Osmaniye ve Yozgat illerinde kurulmuş birer adet su ürünleri kooperatifi ile son sırada yer almaktadırlar.

Timur ve Doğan, (2003:69)'de yaptıkları bir çalışmada İstanbul'da 2002 yılında 34 su ürünleri kooperatifi 2.427 üye balıkçısı olduğunu rapor etmişlerdir. Aynı konuda yapılan farklı bir çalışmada 2009 yılı sonu itibarıyla İstanbul ilinde 50 adet kooperatif ve 3.793 balıkçısının olduğunu bildirmişlerdir (Doğan ve Timur, 2010:856; Karademir, 2012:35). Yapılan bu çalışmada ise İstanbul ilinde 2013 yılı sonu itibarıyla hem kooperatif sayısında hem de üye sayısında artış kaydedilmiştir. Önceki yıllarla karşılaştırıldığında hiç su ürünleri kooperatifi olmayan, kısıtlı iç su potansiyeline sahip Ardahan 16, Çorum 17, Diyarbakır 14, Kırıkkale 15, Mardin 16, Muş 46 ve Osmaniye 39 ortaklı birer su ürünleri kooperatifi kurulmuş ve balıkçılığa başlamışlardır.

Su Ürünleri Kooperatiflerin Bölgesel Dağılımı

Su ürünleri kooperatifleri balıkçılıkla ilgili kaynağın bulunduğu her bölgede ve ilde faaliyetini sürdürmektedir. Bu araştırmada, su ürünleri kooperatiflerinin coğrafik bölgelere göre dağılımında 166 kooperatif ve

9.568 üye balıkçısıyla Marmara Bölgesi ilk sırada, 13 kooperatif ve 299 üye balıkçısıyla Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin ise son sırada yer aldığı bulunmuştur. Ülkemizdeki su ürünleri kooperatiflerinin bölgelere göre kooperatif sayısı ve üye dağılımları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Su ürünleri kooperatiflerinin bölgelere göre dağılımları (2013)

Coğrafi Bölge	Kooperatif Sayısı	% Dağılımı	Üye balıkçı Sayısı	% Dağılımı
Marmara Bölgesi	166	29	9568	30,8
Karadeniz Bölgesi	127	22,2	7919	25,4
İç Anadolu Bölgesi	43	7,5	2070	6,7
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	13	2,3	299	1
Ege Bölgesi	104	18,2	6110	19,6
Doğu Anadolu Bölgesi	41	7,2	1296	4,2
Akdeniz Bölgesi	78	13,6	3808	12,3
TOPLAM	572	100	31070	100

Tablo 4 incelendiğinde su ürünleri kooperatif ve kooperatiflere ortak olan balıkçı sayısında coğrafi bölgelere göre değişiklik görülmektedir. Kooperatiflerin bölgelere göre dağılımında; Marmara Bölgesi %29,0'luk oranla ilk sırada yer alırken, bu bölgeyi sırasıyla Karadeniz Bölgesi (%22,2), Ege Bölgesi (%18,2), Akdeniz Bölgesi (%13,6), İç Anadolu Bölgesi (%7,5), Doğu Anadolu Bölgesi (%7,2) ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi (%2,3) takip etmektedir.

Denize kıyısı olan bölgelerde kooperatif sayısı ve üye sayısı tüm kooperatiflerin %42,6'sını oluştururken üye sayısı %80,3'ünü oluşturmaktadır. Bunun sebebi avcılığın ve kooperatifçiliğin daha çok deniz kenarında balıkçılık yapan bireylerden oluştuğu ve geçimlerini bu işten kazanımlarıyla açıklanabilir. İç bölgelerdeki üretim alanlarının kısıtlı olması ve kooperatifçiliğin dışında bireysel balıkçılık yaptıklarından içsu balıkçılığıyla ilgili kooperatifleşme sayısı daha alt seviyelerde kalmıştır. Ancak son yıllarda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl Müdürlüğü tarafından göl, gölet, baraj ve nehirler kiraya verilmektedir. Bu yüzden iç sularda balıkçılık yapabilmek için kooperatif çatısı altında örgütlenmenin bir zorunluluk olduğu ortaya çıkmıştır. Kooperatif üyesi olmayan ve üye olup da aidatını ödemeyen üyeler bulunduğu bölgede içsu balıkçılık kaynaklarından yararlanma olanağına sahip değildir.

Su Ürünleri Kooperatiflerinin Örgütlenme Yapıları

Ülkemizde 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu kapsamında kurulan ve faaliyet gösteren su ürünleri birim kooperatifleri dikey örgütlenme ile su ürünleri bölge birliği oluşturmuşlardır. Su ürünleri kooperatiflerinde birlik kurmanın amacı, ortak kooperatiflerin su ürünlerini değerlendirme ve pazarlama konularındaki müşterek menfaatlerini korumak, bu hususta iktisadi faaliyette bulunmak, faaliyetlerini koordine etmek ve denetlemek, dış memleketlerle olan münasebetlerini düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek ve ihtiyaç duyulan hususlarda eğitimlerine yardımcı olmaktır. Bu amaçları gerçekleştirmek ve daha verimli faaliyet yürütmek için bölge birliklerine üye olan 224 kooperatif ve 14.528 balıkçı ortağı, üye olmayan 348 kooperatif ve 16.452 balıkçı ortağı olduğu saptanmıştır. Ülkemizin farklı coğrafi bölgelerinde faal olan 572 kooperatiften %39,2'si üst örgütlenmeye olumlu bakarak 16 Su Ürünleri Kooperatifleri Bölge Birliği kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. Su ürünleri kooperatifi bölge birlikleri ve birliklere üye kooperatif ve üye sayıları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5 Su ürünleri kooperatif bölge birliklerine ortak kooperatif ve üye sayıları (2014)

Kooperatif Birliğinin Adı	Bağlı Kooperatif Sayısı	Bağlı Ortak Sayısı
Adana Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	9	582
Antalya Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	10	630
Balıkesir Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	14	800
Çanakkale Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	17	515
Doğu Karadeniz Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	22	1.616
Hatay Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	7	322
İstanbul Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	38	2.850
İzmir Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	20	1.349
Marmara Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	11	791
Mersin Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	9	552
Muğla Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	14	722
Sinop Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	11	443
Samsun Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği*	10	1.062
Tekirdağ Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	8	375
Kocaeli Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	10	589
Rize-Artvin Bölgeleri Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği	10	1.330
Toplam	224	14.528

* Su Ürünleri Merkez Birliğine üye olmayan bölge birliği

Kaynak. tarim.gov.tr.,2014, surkoop.org.tr, 2014

Bölgelere göre kurulmuş olan su ürünleri kooperatifi bölge birlikleri daha çok deniz balıkçılığı kooperatiflerinin oluşturduğu birliklerdir. İç sularda hizmet veren kooperatif bölge birliği henüz örgütlenememiştir. Bu da iç su balıkçılığı yapan kooperatiflerde örgütlenmenin yeterli olmadığını göstermektedir.

Mevcut olan 16 bölge birliğinden, 15 bölge birliği ve 13.466 balıkçı ortağı bir araya gelerek üst örgüt olan Su Ürünleri Merkez Birliğini kurmuşlardır. Bir bölge birliği ise üst örgütlenmeye sıcak bakmadıkları için katılmamışlardır. Su ürünleri birim kooperatiflerinin dikey örgütlenerek bölge birliklerine katılım oranları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Su ürünleri kooperatiflerinin bölge birliklerine bağlanma oranları (2014)

Coğrafi Bölge	Kooperatif Sayısı	Bağlı Kooperatif Sayısı	Bağlı Olmayan Kooperatif Sayısı	Bağlanma Oranı %
Akdeniz Bölgesi	78	49	29	21,9
Doğu Anadolu Bölgesi	41	0	41	0
Ege Bölgesi	104	20	84	8,9
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	13	0	13	0
İç Anadolu Bölgesi	43	0	43	0
Karadeniz Bölgesi	127	57	70	25,4
Marmara Bölgesi	166	98	68	43,8
Toplam	572	224	348	100

Kooperatiflerin dikey örgütlenmeye ve birliklere bağlanma oranları bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Günümüze kadarki süreç içerisinde bu konuda yapılan çalışmalarda üst birliğe bağlanma oranları düşük seviyelerde kalmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığı (Daha sonra Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, günümüzde ise Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı adını almıştır) tarafından yapılan 1980 Yılı Türkiye Su Ürünleri Kooperatif ve Birlikleri Araştırmasında kooperatiflerin birliklere bağlanma oranları %54'le Karadeniz Bölgesi en yüksek oranla önde gelmektedir. Bu bölgeyi sırasıyla Ege Bölgesi %45, Marmara Bölgesi % 40, Akdeniz Bölgesi % 20, İç Anadolu Bölgesi % 4 ile takip etmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde üst birliğe üyelik gerçekleşmemiş, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde de kooperatif olmadığından böyle bir girişim olmamıştır (TOBSÜDB, 1982:29). Bu konuda yapılan başka bir çalışmada 1991 yılında birliklere

bağlanma oranları Karadeniz’de %54, Batı Anadolu’da %45 olarak (Çıkın ve Elbek, 1991:170, Timur, 2002:17), bulunmuş, 2009 yılı kooperatiflerin birliklere bağlanma oranları ise, Karadeniz Bölgesi % 38, Marmara Bölgesi %55, Akdeniz Bölgesi %71, Ege Bölgesi %23 olarak rapor edilmiştir (Doğan ve Timur, 2010:859). Üst birliklere bağlanma oranları günümüzde 2013 yılı itibariyle Karadeniz Bölgesi’nde % 25,4, Marmara Bölgesi’nde %43,8, Akdeniz Bölgesi’nde %21,9, Ege Bölgesi’nde %8,9 olarak bulunmuştur (Tablo 6).

Bu çalışma göstermiştir ki Türkiye’de su ürünleri kooperatiflerinde örgütlenme bilinci istenilen düzeyde değildir. Faaliyetlerini sürdürmekte olan 572 adet su ürünleri kooperatifinden, bölge birliklerine bağlı olan kooperatif sayısı 224 (%39,2) olarak tespit edilmiştir. Bu da göstermektedir ki kooperatiflerin yaklaşık %60,8’i birliklere bağlı değildir. Bu da göstermektedir ki ülkemizin bütün bölgelerinde su ürünleri kooperatifi kurulup faaliyette bulunsan bile deniz kıyısı olan bölgelerin dışında su ürünleri bölge birliği olmadığından kooperatifler de böyle bir örgütlenmeye gitmemişlerdir.

Su Ürünleri Kooperatiflerinin Balıkçılık Üretimine Etkisi

Su ürünleri kooperatifleri daha çok denizlerimizde ve iç sularımızdaki balıkçılık kaynaklarında avcılık yapmak için kurulmuşlardır. İç kesimlerde kurulan su ürünleri kooperatifleri avcılık dışında iç sularda gökkuşağı alabalığı yetiştiriciliği, işleme ve pazarlama faaliyetinde de bulunarak üretime katkıda bulunmaktadır. Su ürünleri kooperatiflerine ortak olan balıkçılar başta balık avcılığı olmak üzere üretim gerçekleştirerek geçimlerini sağlamaktadırlar. Ülkemizin her bölgesine dağılmış üretim kaynağının olduğu her yerde avcılık yapmaktadırlar. Bu avcılıkta kullanılan balıkçı tekneleri ve teknelerde istihdam edilen ve geçimini bu işten kazanan balıkçıların sektöre yoğun katkıları vardır. Türkiye’de 2013 yılı itibariyle ruhsatlı toplam 19.669 adet avlama teknesi bulunmaktadır (TÜİK, 2013). Bu teknelerden 16.437 adet denizlerde, 3.232 adet ise iç sularda avcılık faaliyetinde bulunup üretime katkı sağlamaktadır. Su ürünleri kooperatiflerinin üretimdeki etkinliği bölgenin su kaynakları ve bu kaynakların verimliliğine bağlıdır. Kooperatif ve üye sayısı coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermektedir.

Kooperatif ve üye sayısının fazla olması balıkçılık üretimine her zaman doğrudan etkili olmamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse Karadeniz

Bölgesi ülkemiz 2013 yılı toplam avcılık üretiminin % 66,2'sini sağlamasına rağmen tüm kooperatiflerin yalnızca %22,2'sini temsil etmektedir. Diğer tarafta aynı yılda Marmara Bölgesi'nde, toplam avcılık üretimimizin % 13,0'ü elde edilirken kooperatifleşme oranı % 29,0 düzeyindedir. Yine Ege Bölgesi'nde toplam avcılık üretiminin % 9,1'ini karşılarken kooperatifleşme oranı ise % 18,2 düzeyindedir. Balıkçılık ve üye sayısının fazla olması üretimin fazla olacağı anlamına gelmemelidir. Bunun nedeni bölgenin su kaynakları açısından verimliliği ve teknelerin av gücü ile ilişkilidir. Balıkçılıkta kullanılan teknelerin %5,4'ü trol gemisi, %3,3'ü gırgır, %1,3'ü taşıyıcı gemi ve %90'ı ise küçük ölçekli (Uzatma ağları, algarna ve dreçler, parakete ve oltalar ve diğer) gemilerden oluşmaktadır. Balıkçılık üretiminin büyük bölümü su olarak %10'luk paya sahip trol, gırgır gemilerinin avcılığından elde edilmektedir. Üretimin sağlandığı trol, gırgır ve taşıyıcı gemilerinin bölgesel dağılımında %46,6'lık oranda Karadeniz Bölgesi önde gelmektedir. Tablo 7'de bölgelere göre su ürünleri kooperatifleri, üye sayıları ve avcılıkla elde edilen toplam su ürünleri değeri verilmiştir. Bölgelere göre verilen kooperatif ve üye sayıları ile içsu, deniz üretimi ve toplam üretimin bölgelere göre oranları da verilerek analiz edilmiştir.

Tablo 7. Bölgelere göre su ürünleri kooperatifleri, üye sayıları ve su ürünleri avcılık üretimi (2013)

Coğrafi Bölge	Koop. Sayısı	Üye balıkçı Sayısı	Deniz Üretimi (Ton)	İç su Üretimi (Ton)	Toplam Üretim (Ton)	Toplam Üretimin % Dağılımı
Marmara Bölgesi	166	9568	40703,3	7952,8	48656,1	13
Karadeniz Bölgesi	127	7919	246501,4	1323	247824,4	66,2
İç Anadolu Bölgesi	43	2070	0	5859,2	5859,2	1,6
G. Anadolu Bölgesi	13	299	0	1470	1470	0,4
Ege Bölgesi	104	6110	31936	2142,2	34078,2	9,1
Doğu Anadolu Bölgesi	41	1296	0	11578,3	11578,3	3,1
Akdeniz Bölgesi	78	3808	19906	4745,9	24651,9	6,6
TOPLAM	572	31070	339046,7	35071,4	374118,1	100

Tablo 7'den de anlaşılacağı gibi su ürünleri kooperatif ve üye sayılarının yüksek ya da düşük olması üretimi direkt etkilememektedir. Bölgenin coğrafi yapısı ve su kaynaklarının verimliliği üretime doğrudan etki etmektedir. Örneğin Doğu Anadolu Bölgesi'nde içsu üretiminin %33,0'ünü sağlarken tüm kooperatiflerin yalnızca %7,2'sini temsil

etmektedir. İçsu rnlerinde bu bölgemiz kooperatif ve ortak sayısının çok olmasından değil kaynakların verimli olmasından üretimde ön plana çıkmıştır.

Aynı zamanda kooperatif ye sayısı ile üretim miktarı arasında da doğru ve ters orantı tespit edilememiştir. En yüksek oranda üyeye (9.568 ye) sahip olan Marmara Bölgesi toplam avcılık üretiminin ancak % 13,0 (48.656,1 ton)'n, Karadeniz Bölgesi ise, 7.919 yesi ile avcılık üretiminin %66,2 (247.824,4 ton)'sini sağlamaktadır.

Bu da ülkemizde faaliyetlerini sürdürmekte olan su ürünleri kooperatiflerinin etkinliklerinin yalnızca kooperatif ve ortak sayılarıyla ilişkilendirmelerinin yanlış olacağını göstermektedir. Üretim; kooperatifleşmenin etkinliğinin yanında, su ürünleri kooperatiflerinin bulunduğu bölgedeki su kaynaklarının verimli kullanılmasına da bağlıdır. Balıkçılık yapan kooperatifler su kaynaklarını kullanırken balıkçılığın sürdürülebilir olmasına zen göstermeleri gerekmektedir.

SONUÇ

Balıkçılık alt sektörü içerisinde kooperatifler, avcılık, yetiştiricilik, işleme, depolama, pazarlama konularında hizmet vermek ve bu konularla ilgili tesisler kurmak ve işletmek gibi faaliyetlerde bulunarak sektöre önemli ölçüde ve nitelikte katma değer sağlamaktadır. Balıkçılık coğrafik özellik ve doğal şartlara bağlı bir üretim işi olduğundan bu faaliyetlerini serbest ekonomi kurallarına göre devam ettirebilmeleri için kooperatif ortaklarının sosyo-ekonomik bakımdan uygun koşullarda olmaları gerekir. Bu koşulların sağlanabilmesi için balıkçılık politikası ve stratejilerinin ülke düzeyinde ve bölge şartlarına göre düzenlenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Balıkçılık politikasının amacı üretim ve verimliliğini arttırarak ürünü talep edenlerin yeterli, sağlıklı ve ekonomik yollardan elde edilmesi sonucu sektör çalışanlarının genel refah düzeyini yükseltmektir.

Bunun sağlanabilmesi için etkin ve tutarlı stratejilerin tespit edilip uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu da balıkçılık alt sektörün genel ekonomi içindeki fonksiyonunun geliştirmesiyle çözümlenebilir.

Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişme potansiyeli için gerekli ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi koşullar bulunmasına karşın, yılların birikimi ile oluşan sorunlar, yasal düzenlemelerin zamanında yapılmamış ve konunun öneminin yeterince anlaşılamamış olması, bu günkü sorunlu yapının en önemli nedenleri arasında sayılabilir.

Su ürünleri kooperatiflerinde görülen ve bir an önce çözüm bulunması gereken sorunlar, ülkemizdeki tüm kooperatifler için de geçerlidir. Bu sorunların giderilmesi ve kooperatifçiliğin ülke kalkınmasına daha fazla katkı sağlaması amacıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planında kooperatifçilik sektörünün sorunlarının çözümünde kamu kuruluşlarına, sektöre ve diğer aktörlere ne gibi görevler düştüğü ortaya konulmuştur. Planda yedi stratejik hedef belirlenmiştir. Bu hedefler; Kamu teşkilatlanması ve kooperatiflere hizmet sunum biçimi yeniden yapılandırılması. Eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi. Örgütlenme kapasitesi ve kooperatifler arası işbirliği imkânlarının arttırılması. Sermaye yapısı ile kredi ve finansmana erişim imkânlarının güçlendirilmesi. İç ve dış denetim sistemlerinin tümüyle revize edilmesi. Kurumsal ve profesyonel yönetim kapasitesinin arttırılması ve mevzuat altyapısı uluslararası esaslara ve ihtiyaçlara göre geliştirilmesi (GTB, 2012:34) olarak sıralanabilir.

Yazarın notu: Bu tebliğde ülkemizde balıkçılık Tarım Sektörü bünyesinde bir alt sektör/kol olarak tanımlanmakta ve tüm resmi kuruluşlardaki düzenlemelerde bu oluşum altında ortaya konulmaktadır. Bunun ne ölçüde sağlıklı bir uygulama olduğu kuşkuludur. Konuya şu şekilde açıklık getirmek olasıdır.

Türkiye’de balıkçılığa Tarım Sektörü bünyesinde yer verilmiştir. Bu nedenle tebliğde yapılan tüm bilgilendirmeler de bu çerçevede düzenlenmiştir. Oysa uluslararası platformda durum böyle olmayıp ülkemizin bu uyumsuzluğu dikkat çekicidir. Çünkü Avrupa Birliği tarımı ve balıkçılığı ayrı sektörler olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle AB’nin birbirlerinden bağımsız hem “Ortak Tarım Politikası” hem de “Ortak Balıkçılık Politikası” bulunmaktadır. AB bünyesindeki Ortak Balıkçılık Politikası 1983 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu politikanın esası hem balıkçılığa hem de AB entegrasyonunu etkileyen yasal, politik, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin bir kombinasyonunu yaratmaktadır.

Türkiye’nin balıkçılığı Tarım Sektörünün bir alt kolu olarak benimsemesi uluslararası arenada kabul görmeyecek bir uygulamadır. Haliyle ülke olarak bu uyumsuzluktan kendimizi arındırmak zorundayız.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma esnasında veri desteği sağlayan başta Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, İl Müdürlüğü yetkililerine ve su ürünleri kooperatif başkanları ve üyelerine teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Akyol O., Ceyhan T., Ünal V., (2006), “Marmara Bölgesi Su Ürünleri Kooperatif Ve Derneklerinin Lüfer Balıkçılığındaki Roller”, **Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi**, C:23, S:3-4, s: 379-383
- Arisoy, Süleyman (1974), “Türkiye Su Ürünleri Kooperatifleri Hareketinin Stratejisi Ne Olmalı II?” **Balık ve Balıkçılık**, C:22, S:4, s:23-25.
- Bilecik, Nezih (2012), Medeniyet Tarlasından Marş Marşla Geçenler (Denizler Çölleşmeden Balıklar Yok Olmadan), Bio Ofset, İstanbul
- Çıkin, Ayhan; Elbek, Ahmet Göker (1991), “AT (Avrupa Topluluğu) Ülkeleri Ve Türkiye’de Su Ürünleri Kooperatifleri”, **Eğitiminin 10. Yılında Su Ürünleri Sempozyumu**. 12-14 Kasım 1991 İzmir, 166-179
- Doğan, Kadir (1997), “Su Ürünleri Sektörü Türk Ekonomisinin Neresinde?” **Su Ürünleri Mühendisleri Derneği Yayın Organı SÜMDER** Ekim-Aralık 1997 C:1, S:1, s:15-20
- Doğan, Kadir; Timur Metin (2010), “Balıkçılık Sektöründe Su Ürünleri Kooperatiflerinin Rolü ve Örgütlenme Yapıları” **Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi Kitabı**, C:2, s:854-861. 22-24 Eylül, 2010 Şanlıurfa
- DPT, (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara
- DPT, (2001), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara
- DPT, (2007), Dokuzuncu Kalkınma Planı: Balıkçılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara
- GTB, (2012), “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016” Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara
- GTHBSÜGM, (1975), 1973 Yılı Su Ürünleri Kredileri ve Kooperatifleri Araştırması, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 2, Ankara
- GTHB, (2009), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları

- GTHB, (2013), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları
- GTHB, (2015), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım reformu Genel Müdürlüğü Tarımsal Örgütlenme Kayıtları (BİMER cevabı)
- Karademir, Metin (2012), *"Su Ürünleri Kooperatiflerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: İstanbul İli Örneği"* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- TEDGEM, (2010), Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü (TEDGEM) Kayıtları. <http://www.tedgem.gov.tr/takooperatif.htm> Erişim 20.01.2010
- TEDGEM, (2012), <http://www.tedgem.gov.tr/takooperatif.htm> (20.01.2012)
- Timur, Metin (2002), *"Su Ürünleri Mevzuatında Kooperatifçilik"* **Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İstanbul Tarım Dergisi**. S:80, s:16-19
- Timur, Metin; Doğan, Kadir (2003), *"A Model Study on the Role of Istanbul Fish Cooperatives at Turkish Fisheries"* **Tr. J. Marine Sci.** C:9, S:1, s:69-80
- TOBSÜDB, (1982), 1980 Yılı Türkiye Su Ürünleri Kooperatif ve Birlikleri Araştırması. Tarım ve Orman Bakanlığı Su Ürünleri Daire Başkanlığı Yayın No: 11, Ankara
- TÜİK, (2009), Su Ürünleri İstatistikleri Fishery Statistics, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara
- TÜİK, (2013), Su Ürünleri İstatistikleri Fishery Statistics, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara
- TÜİK, (2014), Ekonomik Göstergeler 2014/III, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara
- Ünal, Vedat; Yercan, Murat (2006), *"Türkiye'de Su Ürünleri Kooperatifleri ve Balıkçılar İçin Önemi"* **Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi**, C:23, S:1-2, s:221-227.
- Ünal V., Göncüoğlu H., Yercan M., (2009), **Ege Kıyıları Su Ürünleri Kooperatifleri**, Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği Yayınları, Yayın No:1 ISBN:978-605-60880-0-1, Ankara
- Yavuz, Fahri (2005), Türkiye'de Tarım. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara
- Yercan, Murat (2007), Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifler. **Tarım Ekonomisi Dergisi**, C:13, S:1, s:19-29

Yılmaz S., Erdilal R., Kebapçioğlu T., (2009), “*Su Ürünleri Sektöründeki Ekonomik Organizasyonlardan Üretici Birlikleri*”, **Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi**, C:22, S:2, s:223–232
<http://www.surkoop.com/iller.aspx?BBD=www.surkoop.com>,
18.02.2015)
[http://www.tarim.gov.tr/\)/TRGM/Duyuru/233/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu- 31-12-2014](http://www.tarim.gov.tr/)/TRGM/Duyuru/233/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu-31-12-2014) (15.01.2014)
<http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TRGM.pdf>
(15.01.2014)
www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2032, (03.02.2015)

Kooperatif Yönetim Performansına Etkisi Açısından

“Profesyonel Yöneticilik”

Kamil Ufuk BİLGİN¹

Vildan Hilal AKÇAY²

ÖZET

Kooperatif yönetim performansına etkisi açısından “Profesyonel Yöneticilik-CEO” kavramı, yönetim biliminde ve kamu yönetimi yazınında yeni bir anlayıştır. Çünkü, bu konu genellikle işletme bilimi ve özel sektör için kullanılmaktadır. Oysa, artık özellikle Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde, kooperatifçilik sektöründe de kariyer performanslarına bakılarak tepe yöneticiliği görevlerine getirilmek mümkün olmalıdır. Bu bağlamda, bildiride, öncelikle kooperatifçilik kavram ve ilkeleri ele alınmıştır. Daha sonra da, kooperatiflerin yönetim performanslarını etkileyen faktörler sıralanıp; özellikle kooperatif yönetimi için profesyonel yöneticilik-CEO konusu üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kooperatiflerde yönetim performansı, profesyonel yönetici, kooperatiflerde profesyonel yönetici.

Abstract

The notion of CEO-Chief Executive Officer in terms of Cooperative management

The notion of CEO-Chief Executive Officer in terms of Coop.management is a new approach in the administrative sciences and popular public administration writings. Because, this subject is generally use for the Management and private sectors. Whereas, especially that based on the new public management, to promote the CEO or top executive administrative posts in the coop.sector is quite possible because of their career performance. In this context, firstly, coop. concept and principles was studied. And than, the factors of coop.management

¹ Prof.Dr., TODAİE Öğretim Üyesi, kbilgin@todaie.edu.tr

² Yrd.Doç.Dr., Gazi Üni. Öğretim Üyesi, hilalvildan@gazi.edu.tr

performance was set in order. Finally, CEO for coop.management was especially emphasized.

Keywords : *Management performance in Coop, CEO-Chief Executive Officer, CEO for Cooperatives.*

GİRİŞ

Ulusal ve özellikle uluslararası ölçekteki sermayenin, hem üretim araçlarına sahip olması açısından, hem de pazar ekonomisine hakim olması açısından acımasızlığına, eskiden olumsuzlaştırıcı yönde “*vahşi kapitalizm*” denilirken; şimdilerde buna “*küreselleşme*” denilerek sevimli gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu süreçte, özellikle kırsal toplumun demokratik katılımı ve adil paylaşım anlayışıyla yönetimin hakim olduğu kooperatifçilik, kendi kısıt imkânlarıyla üretmeye çalıştığı ürününü pazarlama güclüğü çeken insanların var olma savaşıdır. Ancak, bu savaş ne yazık ki yine uluslararası ölçekte veya ulusal ölçekte de olsa, küresel dünya şartlarında verilmek zorundadır. Zira, küreselleşme durdurulamaz. Dışında kalınırsa da, örgütlerin entropiye uğramasına yol açan doğal bir süreç olmaktadır. Bu bağlamda, ülkemiz özel sektör kuruluşlarında çokça örneklerine rastladığımız “*profesyonel yöneticiler*”, Türk Kamu Yönetimi için de henüz yeni ve kurumsal geleneklerine pek uygun gözükmemektedir. Ancak, ulusal kalkınma çabaları açısından mal ve hizmet üretiminde kalite ve çeşitliliğinin sağlanması ile hedef kitlenin memnuniyetinin gözetilmesi adına konulacak kooperatif iş hedeflerine ulaşabilmek ve kooperatif yönetim performansını artırmak için, gerekli girişimlerden biri de “*Profesyonel Yöneticilik*” anlayışına fırsat verilmesidir. İşte bu çalışmada, kooperatif yönetim performansına etkisi olacak faktörlerin neler olduğu belirlendikten sonra, bu faktörlerden biri olan profesyonel yöneticilik konusu üzerinde durulacak; kooperatif yönetim ve işleyişine uygunluğu incelenecektir.

1 KOOPERATİF KAVRAMI VE KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ

Kelime anlamı “*işbirliği-işbirliği yapmak*” olan kooperatif kavramı, Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA- International Co-operative Alliance) tarafından kabul edilen ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO- International Labour Organisation) tarafından da benimsenen tanıma göre (ILO, 2015; ICA, 2015);

“Kooperatif; insanların, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve isteklerini karşılamak amacıyla gönüllü olarak oluşturdukları, mülkiyeti

müşterek olan ve demokratik olarak yönetilen özerk bir teşebbüstür” şeklinde tanımlanmaktadır.

Kooperatif kavramının daha iyi anlaşılması, kooperatif başarısını ve performansını etkileyen faktörlerin belirlenmesi açısından, Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından ilk kez 1937 yılında kabul edilen (Kooperatif Kanunları Hakkında Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Eksperler Raporu, 1954) ve günümüze kadar yapılan kongrelerde sayıları değişmiş olmakla birlikte içeriği itibarıyla aynı kalan kooperatifçilik ilkelerine değinmek gerekir. Günümüzde tüm dünyada geçerli ve yürürlükte olan, Uluslararası Kooperatifler Birliği Genel Kurulu tarafından 1995 yılında kabul edilen kooperatifçiliğin 7 ilkesi aşağıdaki gibidir (ICA, 2015; MacPherson, 1995; Mülayim, 2010; Çıkın ve Karacan, 1994):

➤ Gönüllü ve serbest katılım ilkesi:

Bu ilkeye göre, hiç kimse kooperatiflere, idari veya yasal yollardan zorla, siyasi baskıyla ortak yapılamaz. Kişisel istekleriyle, kooperatifin hizmetlerinden yararlanabilecek ve sorumluluklarını (Genel Kurul ve toplantılarına katılma, oy verme vb.) üstlenebilecek kişiler kooperatife giriş yapabilirler.

➤ Demokratik yönetim (kontrol) ilkesi:

Bu ilkeye göre kooperatifler, politika oluşturma ve karar alma sürecine aktif olarak katılan ortakları tarafından yönetilen (kontrol edilen) demokratik örgütlerdir. Ortakların işlevi ne olursa olsun (emek kooperatifinde işçi, tüketim kooperatifinde tüketici, üretim kooperatifinde üretici vb.) bunlar, kooperatifin yönetimine katılırlar ve kendilerine karşı sorumlu olacak temsilcilerini seçerler. Bu ilkenin önemi, birim kooperatiflerde ortakların eşit oy hakkına sahip olmaları (1 ortağa 1 oy hakkı) gerektiğini esas almasından kaynaklanır. Diğer bir ifadeyle, bir kooperatifin genel kurulunda bir ortak, sermayesi ya da kooperatifle alışverişi ne olursa olsun, yalnız bir oy kullanma hakkına sahiptir. Yani demokrasi, “*hisse başına oy*” prensibi yerine, “*kişi başına 1 oy*” prensibi ile sağlanır. Bu ilke, kooperatifleri sermaye şirketlerinden ayıran ilkelerden biridir. Birlik ve merkez birliği gibi üst düzey yapılanmalarda, birim kooperatiflerin ortak sayıları veya faaliyetleriyle orantılı olarak temsil gerçekleşse de karar alma sürecinde esas, sermaye mülkiyeti değil, insandır.

➤ Ortağın ekonomik katılımı ilkesi:

Bu ilke, kooperatifleri ekonomik anlamda sermaye şirketlerinden ayıran tek ilkedir. Ortaklar, kooperatifin sermayesine adil olarak katılırlar. Diğer bir ifadeyle, ortaklar ekonomik güçlerine ve kooperatiften yararlanma oranlarına göre sermayeye katılabilirler. Fakat bununla birlikte ortaklar, kooperatifin sermayesini Genel Kurulda eşit oyla ve demokratik olarak denetlerler. Kooperatif sermayesinin en az bir bölümü, uzun vadede varlığını idame ettirebilmesi amacıyla kooperatifin ortak mülkiyetinde olup, ortaklara dağıtılmaz ve rezerv olarak tutulur. Ortaklara, sermayeye katılımları karşılığında faiz verme zorunluluğu da yoktur. Faiz verilmesi halinde sınırlı oranla verilir. Bu ilkeyle öne çıkan örgütsel özellik şudur; kooperatiflerde işletme fazlası (kâr) ortaklara, sermaye oranına göre değil, ortakların kooperatif ile alışverişleri oranında (risturn olarak) dağıtılır.

Bu ilke, kooperatiflerde, gelirlerin paylaşılmasında sermayeden ziyade emeğin ve insanların öncelikli olduğunun göstergesidir. Bu ilke doğrultusunda ortaklar, kooperatiflere verdikleri destekten ötürü ödüllendirilir.

➤ Özerklik ve bağımsızlık ilkesi:

Kooperatifler; devlet ve diğer örgütlerle aralarındaki ilişkileri (işbirliği ve sermaye temini vs.) örgütün özerkliğini ve ortaklarının demokratik yönetim hakkını ihlal etmeden ve tehlikeye düşürmeden yürütürler.

➤ Eğitim, öğretim ve bilgilendirme ilkesi:

Kooperatifler; ortaklarına, seçilmiş temsilci, yönetici ve çalışanlarına kooperatifin gelişimine etkili biçimde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim imkanı sağlarlar. Zira, bir kooperatifin başarılı olabilmesi için, yöneticilerinin ve personelinin, özel sektörde ve kamu kurumlarında aynı pozisyonda çalışan kişilerle bilgi ve beceri bakımından en az eşit düzeyde olmaları gerekir. Verilecek eğitim ve öğretim ile çalışanların kooperatifçilik zihniyetini kavramaları, ortağı oldukları kooperatifleriyle dayanışma içinde olmaları ve sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için gerekli bilgi ve beceri ile donanmaları sağlanır. Kooperatif yöneticilerine ve personeline gerekli eğitim ve öğretimin birim kooperatiflerde verilme imkanı yoktur. Bu ancak üst düzey kooperatif örgütleri (kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve milli kooperatifler birliği), kooperatifçilik okulları ya da üniversitelerin kooperatifçilikle ilgili meslek okulları tarafından verilir.

➤ Kooperatifler arası işbirliği ilkesi:

Diğer kooperatiflerle yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde yapılacak işbirlikleri, kooperatiflerin daha güçlü faaliyet göstermelerine ve ortaklarına daha iyi hizmet vermelerine imkan sağlar. Bu işbirlikleri sayesinde kooperatifler büyük ölçekli aracı, tefeci, sanayici ve holdinglerle; uluslararası arenada çok uluslu şirketlerle rekabet edebilirler. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), uluslararası düzeyde kooperatifçilik hareketini geliştirme konusunda işbirliğine en iyi örnektir.

➤ Toplumsal sorumluluk ilkesi:

Kooperatifler, içinde faaliyet gösterdikleri toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkınmalarının sürekliliğini korumak açısından sorumluluk üstlenen örgütlerdir ve üyeleri tarafından onaylanan politikalar aracılığıyla toplumun sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar. Bunu gerçekleştirmenin yolu, gelir dağılımında adaleti sağlama noktasında sorumluluk üstlenmektir. Kapitalist kalkınma anlayışı, planlı eskitme ve sorumsuz tüketim dolayısıyla ortaya çıkan üretim/tüketim dengesizliği yüzünden ekolojik dengelerin alt üst olduğu gerçeği; “kalkınma” ve “sürdürülebilir kalkınma” kavramlarının, sadece ekonomik ölçütlere dayandırılan geleneksel kalkınma görüşünün gözden geçirilerek, yeniden tanımlanması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Kâr motivasyonu ve yatırım kârının maksimizasyonu esasına dayanan sermaye şirketlerinin sahip olduğu kalkınma anlayışının yerine, daha çok istihdam imkanı yaratan ve zenginliğin paylaşılmasını sağlayan anlayışın yer etmesi gereklidir. Kooperatiflerde böyle bir kalkınma zihniyetiyle yönetim esas alınır; gelirin paylaşılmasında sermayeden ziyade emek ve insan unsuru önceliklidir. İşletme fazlasının (kârın) ortaya çıkması, kooperatiflerin ortaklarına ve topluma sunduğu hizmet neticesinde ortaya çıkar, yani kâr hizmetin temel nedeni olmaktan ziyade araçtır.

Yukarıdaki ilkelerden yola çıkılarak kooperatiflerin;

- kişilerin tek başlarına yerine getiremedikleri ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve üretim faaliyetlerini sürekli kılmak, sermaye şirketlerine karşı kendilerini savunmak amacıyla kurulduklarını;
- rekabetin iyi işlemediği bir sistemde gelir dağılımının adil bir biçimde yapılmamasına karşı doğduğunu;
- kârdan ziyade üyelerine ve topluma hizmet amacını taşıdıklarını,
- gelir paylaşımında sermayeden ziyade emeğe ve insanlara öncelik verildiğini ifade etmek mümkündür.

Serbest ticaret ortamında var olabilen, antikapitalist olmayan ve fakat sermayenin, haktan fazla kâr elde etmek istemesi halinde sermaye ile rekabet etme amacı güden kooperatifçilik, son yıllarda bazı sosyolog ve ekonomistler tarafından kamu sektörü ve özel sektörden sonra “*üçüncü sektör*” olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde bu şekilde anılan ve etkinlik düzeyi yüksek olan kooperatifçilik hareketinin, bu süreçte karşılaştığı bir takım engeller ve güçlükler olmuştur. Bu engel ve güçlüklerden yola çıkılarak, kooperatiflerde performansı etkileyen faktörlere aşağıda değinilmektedir.

2 KOOPERATİFLERİN YÖNETİM PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kooperatifler, yukarıda açıklanan ilkeler doğrultusunda ekonomik ve toplumsal başarıya ve kalkınmaya vesile olabilmeleri için yönetim performanslarını etkileyen faktörleri gözetip, gerekli önlemleri alarak faaliyetlerini gerçekleştirmelidir. Bu faktörler, aşağıda başlıklar halinde ele alınmaktadır (Demirci, 1998; Çıkın ve Karacan, 1994; Steding and Kramer, 1996, TMKB, 2003):

2.1 Toplumsal Kooperatifçilik Bilincinin Varlığı ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi

Kooperatiflerin faaliyetlerini etkili bir biçimde sürdürebilmeleri ve gelişmeleri için toplumun desteğini almaları, bunun için de toplum nezdinde güvenilir olmaları gerekir. Toplum desteği, bireylerin kooperatifçiliğin değerleri, ilkeleri ve amaçları konusunda doğru bilgilendirilmesi ile elde edilebilir. Fakat, toplumun genel eğitim ve kültür düzeyi, kooperatifçilik konusunda bilinçlenmesi için altyapı teşkil ettiğinden daha önemlidir (Burada, genel kültür ve eğitimin, bireyleri toplumsal bilince ve diğergam olma vasfına kavuşturduğu varsayımı ve iyimserliği ile konu ele alınmaktadır). Oysa, ülkemizde Köy Kalkınma Kooperatiflerinde yapılan araştırmalarda, kooperatif ortaklarının ortalama eğitim düzeyinin ilkökul olduğu (eğitim düzeyinin kooperatif ortaklık sözleşmesini okumayı dahi etkilediği) ve bu durumun kooperatiflerin gelişme sürecini olumsuz etkilediği elde edilen bulgular arasındadır (Aydın, 1992; Özüdoğru, 2004).

Ortakların eğitim, kültür ve bilinç düzeyinin düşük olması, kooperatiflerin art niyetli yöneticiler tarafından yönetilmesi durumunda, kooperatiflerin güvenilirliğine daha çok gölge düşmesine sebep olabilmektedir.

Ülkemizde özellikle konut kooperatiflerinin durumu buna en iyi örnektir. Bütün bunlara ilaveten, her ne kadar ihtiyaçlarına cevap verecek olsa da; günlük yaşantısını güçlükle sürdüren, elde ettikleri gelirleri geçimlerine yetmeyen dolayısıyla da zorunlu eğitim sonrasında eğitim ve kültürlerini artırmaya yönelik maddi imkanlardan yoksun olan, ayrıca kooperatifçilik aleyhine yapılan propagandaların etkisinde kalan kitleler tarafından kooperatifçiliğin benimsenmesi oldukça zordur ve yoğun çaba gerektirir. Çünkü, kooperatiflerle rekabet halindeki özel sektör firmalarının, kooperatiflerin faaliyetlerini sekteye u ratmaya, zorla tırmaya, rekabet güçlerini azaltmaya yönelik faaliyetleri ve yönlendirmeleri kooperatif bilincinin gelişmesi ve yerleşmesini zaten engellemektedir.

Kooperatiflerin amaçlarına ulaşabilmeleri için toplumun yanı sıra personelinin de kooperatifçilik bilincine sahip olması gerekir. Yöneticilerin ve diğer çalışanların kooperatifçilik değerlerine ve ilkelerine ba lı olmaları, kooperatifçilikte *“eğitim,   retim ve bilgilendirme ilkesi”* ile ilgilidir. Yukarıda ilgili başlık altında bahsedildiği üzere bilinçli, kooperatiflere özgü sorunları bilen ve bunları çözme becerisine sahip olan lider ve çalışanların varlığı, eğitim ve   retim programları aracılığıyla sağlanır. Bu noktada yöneticilere i  düşmektedir. Çalışanların eğitimi ve bilinçlendirilmesi, yöneticilerin i inin ehli, gerekli entelektüel ve ahlaki değerlere sahip olması ile ilgilidir. Toplumda ve çalışanlarda kooperatif bilincinin geliştirilmesinin yanı sıra; kooperatif yöneticilerinin, ortaklarının ve çalışanlarının teknik ve mesleki becerilerini, girişimcilik ve yönetsel kapasitelerini, ekonomik ve sosyal politika konusundaki bilgilerini geliştirmelerini sağlamak üzere kooperatif yönetimi tarafından üstlenilen *“insan kaynakları geliştirme”* faaliyet ve eğitimleri gerçekleştirilmelidir.

2.2 Ekonomik ve Politik  evre

2.2.1 Devlet Desteği ve Müdahalesi

Devlet ve kooperatifler arasındaki ilişki, kooperatiflerin ekonomik ve toplumsal kalkınmayı gerçekleştirme rolüne ve devletin kooperatiflerin rolünü belirleyici yasal düzenlemeler yapmadaki sorumluluğuna dayanır. Dolayısıyla, kooperatifçilik sisteminin başarısı, devlet desteğine bağlıdır. Ülkemizde kooperatiflerle devlet arasındaki ilişki yoğun olmakla birlikte, hükümetten hükümete istikrarsız bir seyir izlemiştir. Devlet, birim kooperatiflerin i lerini düzenleme, yönlendirme ve kontrol etme şeklinde müdahale etmekten ziyade; üst düzey kooperatif örgütlerinin (kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve milli kooperatifler

birliği) eğitim programları oluşturmaları, bunlara gerekli finansman kaynağını sağlama, özerk yapılarına zarar vermeyecek biçimde yasal düzenlemeleri sağlama görevini üstlenmelidir. Oysa, ölkemizde tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerinin yönetiminde devletin ağırlığı ve müdahalesi sürmektedir. Kooperatiflerin yapabileceği pek çok iş, kamu kuruluşları tarafından yapılmakta; kooperatiflerin yatay ve dikey büyümesi engellenmekte, ortaklar zamanla kooperatiften kopmaktadır. Örneğin Migros, Gima gibi devlet desteği ile faaliyete başlayan kuruluşlar; Süt Endüstrisi Kurumu, Toprak Mahsulleri Ofisi, belediye destekli tanzim satış mağazaları gibi örgütler, tüketim kooperatifçiliğinin gelişmesine engel teşkil eden örgütlenmelerdir.

2.2.2 Özel Sektör Direnci ve Politik Çevre

Kooperatiflerin rekabeti karşısında özel sektörde faaliyet gösteren firmalar, sert birtakım önlemler almaya veya tepkiler vermeye çalışırlar. Damping, boykot, aleyhte kamuoyu yaratmak amacıyla kooperatiflerin belirli siyasi partilerin uzantıları olduklarını, haksız yere mali ayrıcalıklara sahip oldukları yönünde kampanyalar düzenlemek, politik güç kullanarak kooperatifler aleyhinde yasal düzenlemeler yaptırmak, yeni mağaza ve fabrikaların açılmasını ticaret ve sanayi odalarının iznine bağlamak suretiyle zorlaştırmak, ulusal düzeydeki kooperatiflere toptan ticaretin yasaklanması bu amaçla kullanılan yöntemlerdendir. Örneğin, büyük ekonomik kriz dolayısıyla 1933 yılında Fransa, Almanya, İsviçre gibi ölkelerde toptan fiyatlarda gerçekteşen büyük düşüşe kooperatifler ayak uydururken, özel firmaların perakende fiyatları düşmemiş, bu durumda tüketicilerin talebi kooperatiflere kaymıştır. Bu durumu lehlerine çevirebilmek amacıyla tacirler, kooperatiflerin aleyhine kampanya başlatmışlar ve neticesinde Fransa'da bir kooperatif mağazası yağmalanmıştır. Firmalar bununla da kalmamış, bu kampanyayı politik güçlerin de desteklemelerini sağlamışlar ve nihayetinde yasal düzenlemelerle kooperatiflerin vergileri ağırlaştırılmıştır.

Özel sektör direnci ve bunun için politik gücün kullanılması; kooperatiflerin piyasada tutunmalarını, mal ve kredi tedarik edebilmelerini engeller ve sürdürülebilir rekabetçi güçlerini koruyamamaları sonucu doğurur. Bu bağlamda, 2000'li yıllarda bir çok gelişmiş batı ölkesinde kooperatif yönetiminde, kooperatifçiliğin temel ilkelerini zedelemekten ve fakat piyasa mekanizması içinde varlığını ve etkinliğini yitirmemesi için benimsenen uygulamalardan biri, özel sektör ile kooperatifler arasındaki ticari ilişkilerle ilgilidir. Bu uygulamaya göre iş

çevresi, ortaklarıyla sınırlı olan kooperatifler, ortakları dışındaki kişilerle de ticari ilişki içine girebilmektedirler. Örneğin Fransa’da kooperatiflerin, iş hacimlerinin %20’si oranında ortak dışı ticari işlemlerde bulunabileceği kabul edilmiştir (Çıkın, 2007).

2.3 Yasal Düzenlemeler

Kooperatifler ekonomik bir örgüt oldukları için, işleyişleri tüm ülkelerde yasal esaslara göre gerçekleşmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 193 sayılı tavsiye kararına göre hükümetler, kooperatif değer ve ilkeleri doğrultusunda özel yasa ya da yönetmelikler düzenlemeli, bunları düzenleme ve gözden geçirme aşamasında kooperatiflerin ve ilgili işçi ve işveren örgütlerinin görüşlerini almalı, ekonomik ve toplumsal değişimleri gözetmeli, kooperatif yapı ve türüne göre esneklik göstermelidir.

Ülkemizde kooperatifler 163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 18/4/1972 tarihli 1581 sayılı, “*Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu*” ve 06/2000 tarihli 4572 sayılı “*Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun*” olmak üzere, türlerine göre üç ayrı kanuna tabi olarak kurulmakta ve faaliyet göstermektedirler. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kuruluş kanunu çerçevesinde, genel amaçlı kooperatif ve üst kuruluşları ile Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin kuruluş, işleyiş ve denetim hizmetleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca yürütülmektedir. Diğer taraftan, tarımsal amaçlı kooperatif ve üst kuruluşlarının kuruluş, işleyiş ve denetim hizmetleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yürütülmektedir (Mevzuat, 2015). Bu durumun kooperatiflere ayrılan beşeri ve kamu kaynakları açısından olumsuzluk yarattığı söylenebilir.

2.4 Finansman Sorunu

Kooperatifler, tekellerin ve spekülatif işletmelerin varlığı karşısında varlıklarını korumak isteyen, fiyatların maliyetten çok yüksek olması dolayısıyla zarar gören, bu sebeple bir araya gelen ve sermayeye adil olarak katkıda bulunan fakir kesimlerin bünyesinde oluşmaktadır. Bu nedenle de, kooperatiflerin işletme sermayeleri az ve yetersiz düzeydedir. Dolayısıyla, üçüncü şahıslardan elde edilecek finansmana ihtiyaç vardır.

Ülkemizde ise, kooperatiflerin dış finansman kaynakları oldukça sınırlıdır. Bu sorun çözüme kavuşturulamamıştır. Tarım kredi, Tarım satış ve Esnaf kefalet kooperatiflerini destekleyen kamu bankaları varsa da, bunların

bazı sakıncaları da vardır. Ülkemizdeki kooperatif öz sermaye sorunu; kooperatiflerin sermaye birikimini yeterince teşvik edemeyişi, ortakların düşük sermaye payına sahip olmaları ve bu sermayenin bile tam olarak ödenmemesi gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Finansman sorunu ise; kooperatiflerin kendilerini yeterli krediyle destekleyecek özel bir finansman kuruluşunun olmamasından, kredilerin kısa süreli ve yüksek faizli olmasından kaynaklanmaktadır. Finansman sorununa çözüm olarak, Kooperatifler Bankası önerisi yıllardır tartışılan bir öneridir (Mülayim, 2010). Bunun kooperatiflere kredi veren Ziraat ve Halk bankalarından farkı, Kooperatifler Bankasının yönetim ve finansmanına kooperatif ve üst örgütlerin egemen olması dolayısıyla demokratik bir biçimde yönetilecek olmasıdır.

2000’li yıllarda, bir çok gelişmiş batı ülkesinde kooperatif yönetiminde kooperatifçiliğin temel ilkelerini zedelemekten ve fakat piyasa mekanizması içinde varlığını ve etkinliğini yitirmemesi için benimsenen uygulamalardan biri, “*kooperatifçi olmayan ortak*” sıfatıyla, ortak olmayan kişilerin sermayelerinden faydalanmak olmuştur. Bu kişiler, kooperatif faaliyetinden doğrudan yararlanmamakla birlikte, sermayelerini kooperatifler kanalıyla değerlendirmektedirler. kooperatifler finans sorunlarını, “*kooperatif yatırım tahvilleri*” satarak çözmektedirler (Çıkın, 2007).

2.5 Kooperatifler Arası İşbirliği

Kooperatifçilik ilkelerinden biri olan bu ilkeye göre kooperatifler, ortaklarına daha etkili bir biçimde hizmet verebilmek için yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği yaparlar. Kooperatifler, makro düzeydeki fonksiyonlarını yerine getirebilmek için üst düzey kooperatif örgütleri kurmak ve bunlarla işbirliği yapmak suretiyle bölgesel ve ulusal düzeyde işbirliği yaparlar. Üst düzey kooperatif örgütleri, birim kooperatif ortaklarının ulusal/makro düzeyde ihtiyaçlarını karşılamak, onları büyük şirketlere, büyük aracı, tefeci, sanayi kuruluşu ve holdinglere karşı korumak amacıyla oluşturulur. Uluslararası Kooperatifler Birliği ise, uluslararası düzeyde kooperatifçilik hareketini geliştirme konusunda işbirliğine en iyi örneği oluşturur. Kooperatifler arası işbirliği, devlet karşısında kooperatifçilik hareketini güçlü olmasını, toplumun kooperatifçilik bilinci kazanması ve kooperatifçilik hareketini benimsemesini sağlaması bakımından da önem taşır (Mülayim, 2010).

Ülkemizde tarım ve tarım dışı kooperatifler, bugüne kadar birlikte çalışma ve fiyat hareketlerinde bir çeşit düzenleyici sistem kurma

biçiminde faaliyet gösterecek bir işbirliği içine girememişlerdir. Bu nedenle tarımsal malların fiyatlarındaki artışlar ile tarım dışı mal fiyatlarındaki artışlar arasında bir oransallık görülememektedir.

2.6 Profesyonel Yöneticilik (CEO)

2.6.1 Kavram Olarak CEO

Profesyonel yöneticilik kavramı, yöneticiliğin bir meslek olarak görülmesi ve üst yönetim görevlerine getirilecek genel yöneticilerin buna göre atanmasını öngörmektedir. Aslında, profesyonel yöneticilik öngörüsünün temelinde de bu “*genel yöneticilik*” anlayışı yatmaktadır. Kurum içindeki ana hizmetlerin veya yardımcı işlerin uzmanlığı yerine, tüm bu birimlerin başındaki birim yöneticilerini yönetmeyi bilmek. Bunu da (yöneticilik) eğitimi almış, bilgi ve becerisiyle, deneyime sahip biri olarak yapmak. Daha çok Amerikan kaynaklı batı yönetim dünyası buna, İngilizce “**CEO – Chief Executive Officer**”, yönetim/yürütme/icra kurulu başkanı demektedir.

Profesyonel yönetici için getirilen bu kısaltmanın “**CEO**” yerine, ülkemizde 2000’li yılların başına kadar ‘*koordinatör*’ deyiminin kullanıldığı görülmüştür. Ancak, koordinatör, yönetim işlevlerinden sadece birini, koordinasyonu sağlayan kişidir. Yaptırım ve yürütme gücü açısından yetkisizliği söz konusudur. Bu nedenle, günümüz profesyonel yönetim anlayışında CEO karşılığı olarak “**Genel Müdür**” deyimini uygun düşmektedir. Çünkü, **CEO** hem en üst yönetici olarak tek yetkili, hem de planlama, örgütleme, yürütme, koordinasyon ve denetimden oluşan yönetimin tüm temel işlevlerinden sorumlu yöneticidir. Bu sorumluluk, **CEO’nun** kurumsal kaynakları ekonomik, verimli ve etkin kullanacağı, insan kaynaklarını stratejik olarak yöneteceği, kurum amaçlarına ulaşmak için sürekli SWOT analizi yapacağı, kurum içi insan ilişkilerinde olduğu kadar, dışındaki ilişkilerinde de stratejik davranacağı bir sorumluluk anlayışıdır. Üstelik bunu, kendisine tanınan süre içinde ve mali ve hukuki sınırlarını aşmadan yapmak zorundadır.

2.6.2 CEO’nun Önemi

Bir kooperatif kurum yönetiminin/yöneticiliğinin ne kadar önemli olduğu, üstelik bunun sadece basit bir kurumsal sorumluluk için değil, ulusal ve hatta uluslararası düzeyde bir sorumluluk olduğu düşünülürse, daha iyi anlaşılmaktadır. Mesleği yöneticilik olmayan birinin, bu düzeylerde bir kooperatifin başında olması halinde yapabileceği küçük

hataların bile, nelere yol açacağını anlamak zor değildir. Diğer taraftan, kooperatif üst/tepe yöneticiliğinden beklenen özellikler, uygulaması gereken yöntemler ve kendisine konulan iş hedefleri, günden güne artmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Günümüz kurumları artık Taylor'un kapalı örgüt modeline göre değil, P.Senge'nin "*öğrenen örgüt*" modeline göre çalışmak zorundadırlar ve kooperatif kurumu personelinin yönetiminde İKY anlayışı esas olmak zorundadırlar.

Aslında, profesyonel yöneticiliğin bir gereklilik olarak gündeme gelmesi, üst yöneticinin tüm bu beklenti ve sorumluluklarının her geçen gün artmasından kaynaklanmaktadır. Bu beklenti ve sorumlulukların her biri için yönetim bilimi, sadece temel yönetim işlevi olan planlama, örgütleme, yürütme, koordinasyon ve denetimi değil, aynı zamanda aşağıdaki modern yönetim tekniklerini, sorun ve konu başlıklarını da belirlemiştir (Bilgin-Urhan:2014)

"Liderlik, yönetim, stratejik yönetim, takım kurma, koçluk, mentorluk, inovasyon, farklılıkların yönetimi, stres ve sorun yönetimi, değerlerle yönetim, örgüt kültürü ve iklimi, örgütsel adalet, misyon ve vizyon belirleme, kurumsal hedefler, işe alma ve eğitim, motivasyon, güçlendirme, kıyaslama, performans yönetimi, örgütsel vatandaşlık, değişim mühendisliği, iş analizi ve tasarımı, disiplin ve ceza, disiplin ve ödül, ücretleme, hizmet içi eğitim, kariyer yönetimi, süreç yönetimi, proje yönetimi, iş güvenliği, kurum içi güç kaynaklarının yönetimi, sendikal ilişkiler, dış temsil, rekabet yönetimi, dış halkla ilişkiler, ulusal sorumluluk, uluslararası/insan hakları açısından sorumluluk, toplumsal sorumluluk vb."

Üstelik üst yöneticiden beklenenler genel olarak bunlar olmakla birlikte, yöneticilik görevinin yapıldığı sektörün özel ve kamu olmasına göre de önemli değişiklikler söz konusudur. Örneğin, özel sektördeki bir kuruluşun yöneticisinden daha çok ticari ve mali açıdan başarı beklenirken; kamu sektöründeki bir yöneticiden siyasi ilişkilerinde başarı ve hukuka uygun yönetim beklentisi; kooperatiflerdeki bir yöneticiden ise, başarı ve hukuka uygunluğun yanı sıra demokratik yönetim anlayışına dayalı bir yönetim beklentisi söz konusudur. Oysa, her üçü için de mal ve hizmet üretiminde, "*yeterli sayı ve nitelikteki mal ve hizmetin en kısa sürede ve en uygun maliyet*" biçiminde aynıdır. Belki de en çok bu beklentinin karşılanması için kooperatif kurumları için de profesyonel yöneticilik, doğal bir gerekliliğin ürünü ve üretim-tüketim sürecinin doğal ve somut bir sonucudur.

2.6.3 CEO Özellikleri

Klasik kamu yönetimi yazınında daha çok “*liderlik*” başlığı altında ele alınan bu konudaki açıklamalar, CEO’ları, kurumları nezdinde oldukça özerk, güçlü ve etkileyici kişiler olarak tanımlamaktadır (Denis-Langley-Rouleau,2007:449). Ancak, klasik liderlerin, bir taraftan halkın haklı beklentileri, diğer taraftan kamu kurumlarının siyasi, iktisadi ve bürokratik söz sahipleri nedeniyle, kamu yönetimindeki değişimlere uyumlu bir yönetim için kamunun imkan ve gelenekleri büyük ölçüde sınırlayıcı olmaktadır (Broussine,2009:261). Oysa, Yeni Kamu Yönetimi anlayışının temel özelliklerinden birini oluşturan profesyonel yönetim, kooperatif kurumlarının bütün üretim ve yönetim alanlarında uzmanlaşmaya giderken, örgüt ve yöneticiler için de performansa dayalı ölçümü esas almaktadır (Özer,2013:15). Bu değişim, CEO’luğa atanmada ve değerlendirilmelerinde, performanslarının aktif ölçümünü getirerek, daha rasyonel bir liderlik öngörüsünde bulunmaktadır.

Özel sektör kuruluşlarının genel müdürlerine bile, basında **CEO** dendiğini görmekte birlikte, kooperatif kurum yönetimindeki üst yöneticilik görevleri henüz geleneksel yönetici atama yöntemlerinden kendini kurtaramamıştır. Bu yöntemlerin en çok rastlanılan ikisi şunlardır:

- Stratejik kooperatif kurumlarında, siyasetin etkisiyle adayın üst yöneticiliğe getirilmesi/atanması;
- Diğer ise, kooperatif kurum içi informal dayanışmayla belirlenen adayın üst yöneticiliğe getirilmesinin sağlanmasıdır.

Oysa, bu yöntemlerin hiçbirisi, profesyonel yönetici-CEO atamayı sağlamamaktadır. Zira, gerçek ise çok daha farklıdır. Çünkü, ilk yöntemle atamada, iktidardaki partinin etkisinde kalınarak adayın, aslında en önemli özelliği iktidara siyasal, partisel veya kişisel açıdan yakın olmasıdır. Diğer yöntemle kooperatif üst yöneticiliğine atanmada ise, yönetici adayının öncelikle kooperatif içinden olması veya meslekten olması veya belli bir eğitim alanından ve okuldan olması veya kooperatifin yer aldığı bir coğrafi bölgeden olması gibi ortak özelliklerle ortaya çıkan informal ilişkilerin etkisi olmaktadır.

Kamu yönetiminde profesyonelliğe geçiş, küreselleşmenin doğal süreci içinde yine doğal bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle teorik ve uygulamalar açısından devamlı olarak reformist girişimler sonucu, 1980’lerin ortasından itibaren kamu yönetiminde önemli bir değişim süreci söz konusu olmuş ve “*Yeni Kamu Yönetimi*” anlayışı, kamu yönetimindeki önemini giderek artırmıştır. Bu yeni anlayış

çerçevesinde kamu yönetimi, Starling'e göre (2008:448), ulusal düzeyde şu beş güç kaynağının yönetiminden oluşmaktadır:

- Yöneticiler
- Teknokratlar
- Sözleşmeliler
- Sendikalar
- Kooperatifler (STK'lar)

Starling'in yönetim beşlisi, Amerika Birleşik Devleti hükümetleri için uygun olabilmekle birlikte, bizim için önemli olan bunlar içinde başta üst yöneticiler olmak üzere, teknokratların ve sözleşmeli personelin öneminin artmakta oluşudur. Çünkü, her biri için de profesyonelleşme söz konusudur. Bunların her biri, çalışacakları alanı meslek olarak seçmiş uzmanlardan oluşmaktadır. Çünkü, uzmanlaşmayı, diğer bir ifadeyle profesyonelleşmeyi savunan bu yönetimin arka planında başta hükümetler olmak üzere kooperatif yönetimlerinin karşı karşıya kaldığı uluslararası ve ulusal değişim ve gelişmeler yatmaktadır (Mcnabb,2009:24). Bunlara uyum veya uygun tepkileri vermek gerekmekte, aksi halde üretim politikaları sekteye uğrayabilmektedir. Aynı zamanda, halkın beklentisiyle örtüşen söz konusu değişimleri, şu alanlarda toplamak mümkündür :

- Sürdürülebilir kalkınma,
- Ekonomik gelişme ve rekabet,
- Küreselleşme,
- Nüfus artışı,
- Günlük yaşam kalitesi,
- Yönetim Bilimi.

Kooperatiflerde üst yöneticiliğe (CEO) veya eşdeğer görevlere yükselmek için adayların kurumu içinde veya dışında olmasının aranması yerine; adayların "*üst yönetici kariyer performansı*"nın belirlenmesi ve buna göre atama yapılması gerekir. CEO kariyer performansı ise, üst yöneticiliğe yükselmek için adaylarda aranan niteliklerin ve yükselme şartlarının, çoğunlukla atanacak göreve ve yapılacak işlere ilişkin kariyer performansı olması demektir. Ancak, bu tanımlamada iki kavramın konuyla ilgisi açıklamak gerekir. Buna göre, tanımda adı geçen kariyer kavramı, İngilizce "*career*" meslek, uğraş, iş anlamına gelmektedir. Kavramın performansla ilgisi ise, üst yöneticiliğe atanmada, adayların üst yöneticilik görevine ilişkin olarak şu konulardaki iş/yöneticilik performansına bakılması gerektiğidir (Bilgin,2014):

- Yeteneği

- Bilgisi
- Becerisi
- Eğitimi
- Deneyimi
- Başarıları

Yukarıda belirtilen konular, bir başka ifadeyle bir profesyonel yöneticinin insan sermayesi, sosyal sermayesi ve psikolojik sermayesi açısından yapılan performans değerlemesi, bir bakıma onun, kurumsal ve bireysel performansı güçlendirme ve yönetme sorumluluğunu ne ölçüde yerine getirdiğinin de göstergesidir (Bilgin, Akçay, 2013).

CEO adaylarında, kariyer performansının karşılaştırılması, hem kayırmacılığı önleme açısından eşitlik ilkesine; hem özellikle siyasal ayrımcılığı önleme açısından tarafsızlık ilkesine, hem de göreve en uygun adayın atanması açısından yeterlilik ilkesine uygun düşecektir. Böylece, bu karşılaştırma *“hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım yapılamaz”* diyen Anayasamıza da (1982/70. md) uygun olacaktır.

İnsan kaynakları yönetimi ilkeleri açısından genelde sağlanan bu uygunlukta, geriye kalan tek konu, yeterlik ilkesinin ikinci aşaması olan atamada en uygun yöntemin ne olacağıdır. Diğer bir deyişle, CEO kariyer performansı için bakılacak konuların, adaylarda ne ölçüde mevcut olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tam bu noktada, yine bildiri başlığımızda adı geçen profesyonelliğe dikkate almak gerekecektir. Zira, kariyer performansı olarak bakılacak konuların her birinde de *“üst yöneticilik görevine/işine ilişkin”* ifadesi yer almaktadır. Böylece, atanılacak görevin/işin üst yöneticilik olduğu ve bu işi meslek edinmiş olanların adaylığının söz konusu olması gerekmektedir.

Kooperatif yönetimi açısından göz önünde bulundurulması gereken bu alanlarda, karşılaşılan sorunların giderilmesi için üst yöneticinin hem kurumsal kaynakların performansını yönetmesi, hem de kendi yöneticilik performansının ölçülmesi gerekmektedir (Flynn,2007:137). Zira, kooperatiflerde performans ölçümü ve yönetimi, profesyonel yönetimin sağlaması anlamına gelmektedir. Performansın ölçümü sonucu ortaya çıkan başarı oranı veya başarısızlık, üst yöneticinin profesyonellik kapasitesinin bir göstergesi olmaktadır. Bu açıdan, kooperatif kurumlardaki yöneticilerin profesyonellerden seçilmesi veya klasik yöntemlerle atanması sonrasında kendisinden profesyonellik beklenebilmesi için üst yöneticinin performansının belirlenmesi gerekir.

SONUÇ

Kooperatif kurumlarda profesyonel yöneticilik, diğer bir deyişle CEO'luk, Yeni Kamu Yönetimi anlayışının getirdiği radikal sayılabilecek değişim rüzgârlarına karşın, teorik ve uygulama alanındaki kamu yönetimi aktörlerinin genellikle karşı çıktıkları bir konudur. Aslında, yönetim yazınındaki yabancı yazarların daha çok “*Aktif Liderlik*” olarak ele alıp inceledikleri bu konu; yerli yazarlar tarafından “*Üst Yöneticilik*” olarak ele alınmaktadır. Uygulamada ise, hemen hiçbir kooperatif kurum tarafından profesyonel yöneticilik geleneği oluşmamıştır. Zaten, buna yukarıda incelenen kooperatif yönetim kültürü de izin vermemektedir.

Diğer taraftan, Türk Kamu Yönetiminde, kamu yöneticiliğini bir meslek olarak üstlenmiş bulunan valilerin bile, bu görev atanmalarında aranılan şartlar teamüllere dayanmakta; istisnai memur statüsü nedeniyle, profesyonel yöneticiliğe en uygun düşen bir tepe yöneticilik olduğu halde atamalar ve görevden alınmaların siyasi etkenlerle olduğu iddia edilmektedir. Bu iddialarla valiliğe atananların değil de, görevden alınan valilerin dava açmaları ise, bu durumun ünlem işaretli sorusunu oluşturmaktadır. Aynı soru işareti, benzer kamu görevlileri için de geçerlidir.

Sonuç olarak, özel sektör kuruluşlarında çok iyi bilinen CEO tarzı profesyonel yöneticiliğin, kooperatif kuruluşlarında gündemine getirilmesi; güçlerini birleştiren kooperatif üyelerinin ortak çıkarlarına en uygun üretimi sağlamak adına, en uygun üst yöneticilik anlayışı olacaktır. Zira, uluslararasılaşan/küreselleşen günümüz mal ve hizmet üretiminde giderek daha çok örneklerine rastlanılan bir üst yönetim anlayışı olmaktadır. Bu nedenle, kooperatiflerin de bir an önce yönetim performanslarını en uygun seviyeye getirebilmeleri için üst yönetimlerine profesyonel yönetici-CEO atamaları uygun bir girişim olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Aydın, R. (1992), Tokat İlinde Seçilmiş Bir Yörede Tarımsal Yeniliklerin Benimsenmesinde ve Uygulanmasında Etkili Olan Başlıca Sosyo-Ekonomik Faktörler Üzerinde Bir Araştırma. E.Ü.Fen Enstitüsü Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir.

Bilgin, Kamil Ufuk (2014), **Kamu Performans Yönetimi Ders Notları**, TODAİE, Ankara.

Bilgin, K.U., H.V. Akçay (2013), "Kamu Performansına Etkisi Açısından Psikolojik Sermaye", *TODAİE, PASAFEC- Uluslararası Konferans, "XXI. Yüzyılda kamu yönetiminin yeniden düşünülmesi: Kamu çalışanlarının ilişkiler, iletişim e işbirliği alanlarında kapasitelerinin geliştirilmesi"*, Elazığ.

Bilgin, K.U., V.F. Urhan, (2014), "Kamu Yönetiminde Profesyonel Yöneticiliğe Geçişte Üst yönetici Kariyer Performansı", **KAYFOR XII Bildiriler Kitabı**, TODAİE, Ankara.

Broussine, Mike (2009), "Public Leadership", **Public Management and Governance**, Ed.Tony Bovaird – Elke Löffler, Rautledge, New York, pp.261-277.

Çıkın, A. (2007), "Yapabilmenin bir başka biçimi: Kooperatifler", (çevrimiçi), <http://www.elelebizbize.com/t.ayhancikin/detay.php?id=68>, (22.02.2015).

Çıkın, A.ve A.Rıza Karacan, (1994), **Genel Kooperatifçilik**, E.Ü. Ziraat Fakültesi yay., İzmir.

Demirci, R. (1998), "Kooperatifçilikte Devlet Müdahalesi", *Karınca Dergisi*, Aralık.

Denis, J.L., A.Langley, L. Rouleau, (2007), "Rethinking Leadership in Public Organizations", **Public Management**, Ed. E.Ferlie, L.E. Lynn, C. Politt, Oxford Uni.press, pp.446-467.

Flynn, Norman (2007), **Public Sector Management**, SAGE Publications, London.

ICA, Uluslararası Kooperatifler Birliği, (çevrimiçi), <http://ica.coop/en/what-co-operative>, 22.02.2015

ILO, Uluslararası çalışma örgütü, (çevrimiçi), http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R193, 22.02.2015

Kooperatif Kanunları Hakkında Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Ekspertler Raporu, Cenevre, 1953, Çev.A.Erginay, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, B, 5, Ankara, 1954.

MacPherson, I. (1995), **Cooperative Principles for the 21st Century**, ICA.

McNabb, David E. (2009), "The New Face of Government-How Public Managers are Forging a New Approach to Governance", *American Society for Public Administration Series on Public Administration and Public Policy*, CRC Press, USA.

Mevuzat,
(çevrimiçi), http://www.kooptr.com/mevzuat/index_mevzuat.html ,
(22.02.2015).

Mülayim, Z.G. (2010), **Kooperatifçilik**, Yetkin, Ankara.

Özer, M.Akif (2013), "Yeni Kamu Yönetimi", **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed.E.G.İsbir, Anadolu Üni., Ankara, ss. 2-28.

Özüdoğru, H. (2004), Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin Ekonomik Analizi ve Yöneticilerin Kooperatif İşletmelerin Başarılarına Etkilerinin Değerlendirilmesi, A.Ü. Fen Bilimleri Doktora Tezi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 120, Ankara.

Starling, Grover (2008), **Managing the Public Sector**, Thomson Learning Academic Resource Center-Uni. of Houston, Boston, USA.

Steding, R. and J. Kramer, (1996), "Creating a Favourable Climate and Conditions for Cooperative Development in Central and Eastern Europa", *ILO*, Geneva.

TMKB, Kooperatiflerin Teşvikine ilişkin 193 Sayılı (ILO) Uluslararası Çalışma Örgütü Tavsiye Kararı, (2003), Türkiye Koop Yay. No8/7, Ankara.

Ulusal ekonomilere yeni bir heyecan: Girişim kooperatifleri

A new excitement to the national economy: Cooperative venture

Medet YILMAZ *¹

İsmail ULUOCAK *²

ÖZET

Bu çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda, kalkınmaya ve istihdam oluşturmaya yönelik olarak özel sektör ve kamu sektöründen farklı olarak 3.sektör olarak kabul edilen kooperatiflerin ekonomiye katkılarının incelenmesi amaçlanmış ve özellikle girişim kooperatiflerinin ülke ekonomileri açısından önemi üzerinde durulmuştur. Özel ve kamu sektörlerinin ülke ekonomileri açısından yeterli ivmeyi kazanamaması ve mikro ve makro düzeylerde hedeflenen sonuçlara ulaşamaması durumları kooperatiflerin önemini bir kez daha ortaya koymuş ve gerekli adımların atılması gereğini doğurmuştur. Girişim kooperatifçiliğinin iyi uygulandığı ve bu kooperatiflerin özendirilip yaygınlaştırıldığı ülkelerde halkın refahının arttığı ve ülke ekonomisinin büyüme gösterdiği sonucuna ulaşabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişim, girişimci, girişimcilik, ekonomi, üçüncü sektör, girişim kooperatifleri.

ABSTRACT

In this study, in developed and developing countries in recent years, in order to create development and employment Unlike the private sector and the public sector were aimed to investigate the contribution to the economy of cooperatives accepted as 3.sekt and especially initiatives focused on the importance of economies of cooperatives. Special and enough momentum to win the national

¹Dr. İstanbul Metropol Eğitim Kooperatifi Yönetim Kurulu Üyesi,
mail: medetyilmaz@gmail.com, gsm: 05322450149

² Dr. İstanbul Metropol Eğitim Kooperatifi Yönetim Kurulu Başkanı,
mail: misiristan@gmail.com, gsm: 05415456850

economy in terms of public sector micro and macro levels Failure to achieve the targeted results have demonstrated once again the importance of cooperatives and has led to the need to take the necessary steps. Initiative of the cooperative and the cooperative implementation of good encouragement to the conclusion that the increased dissemination of public welfare in the country and show the growth of the national economy can be reached.

Keywords: *linitiative, entrepreneur, entrepreneurship, economy, third sector, private cooperatives*

1.GİRİŞ

Kooperatifler, bireysel ekonomilerini geliştirmek ve ortak amaçlarına ulaşmak amacıyla bir araya gelen kişilerin oluşturduğu, demokratik yönetim ve kontrolün egemen olduğu organizasyonlar olarak tanımlanır. Günümüzde kooperatifler, piyasa şartlarına uygun olarak hareket eden, kar amacının yanında iyi ve daha kaliteli ürün veya hizmet üretmeyi amaç edinmiş kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği üzere kooperatifçilik ekonomik bir faaliyettir. Bu ekonomik faaliyetin sosyal ve kültürel yönleri de mevcuttur ama önemli olan ekonomik değer elde edilmesidir. Kooperatifçilikten önce, devletin, yani kamu kesiminin değişik sektörlerde ekonomik faaliyetlerde bulunduğu bilinmekte ve ayrıca özel şahıs ve tüzel kişilerin de ekonomik çalışmalar içinde olduğu hepimizin malumudur. Yani kooperatifçiliğe gelinceye kadar ekonomide devlet ve özel sektör olmak üzere iki önemli kesimin varlığı söz konusudur. Burada şunu belirtmekte yarar vardır: Kooperatifler hiçbir şekilde özel sektörün ve kamu sektörünün bir alt dalı veya parçası değildir. Kooperatifler, sadece basit bir işletme, birlik ve beraberlik kurumu olarak algılanmamalıdır. Kooperatifler açık ve net olarak özel sektör ve kamu sektöründen bağımsız olarak yer alan ve tüm ekonomiyi ilgilendiren konularda faaliyet gösteren (sağlık, eğitim, turizm, üretim, tüketim vb.) teşekküllerdir.

Yirmi birinci yüzyıla girerken ekonomik ve toplumsal koşullar kooperatifçilik hareketine hız vermiştir. Kooperatifi oluşturan insanlar ekonomik hayatın birer üretici ve tüketici varlığıdır; çünkü bütün

ekonomik uğraşlar insan içindir³. Kooperatifler insanların daha iyi bir yaşam düşlerini gerçekleştirmesine izin vererek günden güne kalkınmayı gerçekleştirmektedir. Geçmişten günümüze her dönemde kooperatifler milyonlarca insan için kalkınmayı bir hedef haline getirmekte açlığın ve fakirliğin milyonlarca insanı etkilediği bugünün dünyasında insanların fakirlikten kurtulmalarını sağlamak üzere hala var olmaya devam etmektedir. Çeşitli faaliyetleri aracılığıyla kooperatifler pek çok ülkede ulusal ekonomilerin önemli sosyal ve ekonomik oyuncularını olup, böylece sadece kişisel gelişmeyi gerçeğe dönüştürmez aynı zaman da tüm nüfusun iyiliğine katkıda bulunurlar⁴.

Bu çalışmamızda, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde, sayıları hızla artan işsizler için istihdam oluşturmaya yönelik bir kooperatif türünden bahsetmek istiyoruz. Bu kooperatif türünü “Girişim Kooperatifi” olarak ele almak kanımızca uygun olacaktır. Zira Avrupa ve Amerika’da ki gibi işçi ve emek kooperatifi söylemleri, örgütsel ve siyasal kavramları, ülkemizde yeni bir kooperatif türü olarak faaliyet gösteren, hizmet kooperatifi söylemi de, cemaat ve benzeri yapılanmaları anımsattığından veya en azından yanlış anlaşılmanın önüne geçilmek istenildiğinden kanımızca en uygun olan kavram “girişim kooperatifi” kavramıdır. Bütün kooperatif türlerinde olduğu gibi girişim kooperatiflerinde de faaliyet alanı ne olursa olsun ihtiyaçların karşılanması ve ortakların bireysel ekonomilerinin gelişmesi için demokratik bir yapı altında amaç birliği içinde olmanın yeterli olduğunu belirtmekte yarar görüyoruz⁵.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda istihdam oluşturmaya yönelik olarak özel sektör ve kamu sektöründen farklı olarak klasik olmayan yeni politikaların oluşturulmaya başlanıldığını görüyoruz. Bu politikalar ve istihdam stratejileri ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, özellikle Avrupa Birliği ve OECD’ye dahil ülkelerde ortak unsurları olan katılımcı bir özellik taşımaktadır. Bu ülkelerde ayrıca,

³ İbrahim Ulusoy, “Türk Ekonomisi İçinde Kooperatiflerin Yeri ve Rolü”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Kooperatifçilik Enstitüsü, 1976), s.8

⁴ **Karınca Dergisi**, “Kooperatiflerin Birleşmiş Milletler Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine Katkısı”, Sayı: 799, Temmuz 2003, s.16

⁵ İsmail Uluocak, “Ekonominin Yeni Lokomotifi: Girişim Kooperatifleri ”, **Karınca Dergisi**, Sayı: 930, s.3, Haziran 2014.

işsizlerin istihdamının yanı sıra, fabrika ve işletme kapanmaları nedeni ile işsizliğin ortadan kaldırılması için de aynı yöntemle başvurulmaktadır⁶.

Girişim kooperatifçiliği kavramından önce girişim, girişimci ve girişimcilik kavramlarına değinmemiz konumuzun anlaşılması açısından uygun olacaktır. Girişim kavramı kısaca, bir işe başlama, teşebbüs etme anlamlarına gelirken; girişimci, kar elde etmek amacıyla üretim faktörlerini bir araya getiren ve bunları organize eden kişidir. Girişimcilik ise ortaya çıkan fırsatlardan yararlanma ya da yeni fırsatlar oluşturmak amacıyla üretim girdilerini örgütleme ve risk alma yeteneğidir⁷.

Girişimcilik ekonomi kitaplarında dört temel üretim faktöründen biri olarak kabul edilse de akademik çalışmalarda emek ve sermayeye kıyasla daha az incelenmiştir. İktisat literatüründe girişimciliğin vurgulandığı ilk çalışmalar 17. yüzyılda görülmesine rağmen ayrıntılı incelemeler ancak 20. yüzyılda başlamıştır. Günümüze gelindikçe girişimciliği çeşitli yönleriyle inceleyen çalışmaların sayısının hızla arttığı görülmektedir.

Girişimciliğe ilişkin çalışmaların artışı birçok değişken ile ilişkilendirilebilir. Kuşkusuz bu sebeplerden biri de 20. yüzyılın sonunda Sosyalist Ülkelerin birbiri ardına yıkılmasıdır. On yıllar boyunca bir girişimci sınıfa sahip olmadan da kalkınmanın sağlanabileceğine inanan bir siyasal düşüncenin başarısızlığı, dikkatlerin girişimciliğin önemine çevrilmesinde önemli rol oynamıştır.

Girişimciliğin iktisadi kalkınma üzerinde olumlu bir rol oynadığına ilişkin ilk sistematik katkılar 20. yüzyılın başında Avusturya İktisat Okulu tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda özellikle Joseph Schumpeter'in adını zikretmek kaçınılmazdır. Schumpeter (1963) girişimciliğin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini, girişimcilerin yenilikleri adapte etme yeteneği ile ilişkilendirir. Yenilikçilik, yeni ürünlerin piyasaya çıkartılması, yeni üretim tekniklerinin kullanılmaya başlanması, yeni piyasalara girilmesi, yeni hammadde veya yarı mamul kaynaklarının bulunması veya piyasanın yeniden organizasyonu (tekelleşme veya bir kartelin bozulması) şeklinde olabilir. Girişimcilerin belirtilen yöntemler aracılığı ile yenilikleri kolaylıkla adapte etmelerinin

⁶ Cooperatives in the Year 2000, Dry. A. Laidlaw tarafından ICA 27. Kongresi Raporu, Londra 1980.

⁷ Başar, M., Tosunoğlu, B.T. & Demirci, A.E. (2001). Girişimcilik ve Girişimciliğin Yol Haritası: İş Planı. **Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası**, Yayın No:14, s.12

arkasındaki temel motivasyon kar etme güdüsüdür. Çünkü adapte edilen yenilikler, maliyetleri düşürecek ve/veya gelirleri arttıracaktır.

Kapitalist bir sistem içinde kalkınmayı hedeflemiş bir ülkenin girişimci sınıfını geliştirmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir hükümetin izlediği politikalar özel girişimcilik faaliyetlerinin arttırılması ve mevcutların geliştirilmesine yöneliktir. Hükümetler bu maksatla doğrudan ya da dolaylı olarak piyasaların işleyişine müdahale ederler. Müdahaleler en temelde mülkiyet haklarını garanti altına alan bir hukuk düzeninin oluşturulmasından başlayıp, gümrük duvarları arkasında yerli girişimcilerin korunması, sübvansiyonlar aracılığıyla girişimcilere doğrudan kamu kaynaklarının aktarılması, hatta devletin işletmeler kurup bizzat piyasada üretim faaliyetlerinde bulunmasına kadar genişleyebilir. Tüm bu müdahalelerin gerekçesi doğrudan ya da dolaylı olarak bir ülkedeki girişimciliğin geliştirilmesi ve topyekün ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır.

2. GİRİŞİM KOOPERATİFLERİ

Girişim kooperatifliğinin temelini, işsizlik, ya da mevcut işlerini belirli sebeplerden dolayı kaybetme endişesi ile karşı karşıya bulunanlar ile özel ve kamu sektörüne alternatif olarak kooperatif sektörde yer almak isteyen ve kooperatifliğin sunmuş olduğu sinerjiden yararlanmak isteyen kitle oluşturmaktadır. İşçi kooperatifi, emek kooperatifi, hizmet kooperatifi, işçi üretim kooperatifi gibi çeşitli adlarla tanımlanan bu örgütlenme modeli, dünya ekonomilerinin ve özellikle ülkemiz gibi genç nüfusa sahip ekonomiler için yeni bir kalkınma modeli olacaktır.

Girişim kooperatifleri her mesleki türden ve sektörden kurulabilir. Burada dikkate edilmesi gereken nokta, her kooperatif ortağının kooperatifte çalışması ya da başka bir deyişle, her çalışanın kooperatif ortağı olması gerekliliğidir. Klasik kooperatifçilikte, kooperatif ortağı, kooperatifin sermayedarı ve müşterisi durumunda iken girişim kooperatiflerinde kooperatif ortağı, kooperatifin sermayedarı, müşterisi ve aynı zamanda çalışanı konumundadır. Bir kooperatifin girişim kooperatifi sayılabilmesi için temel koşul, kurucu ve ortaklarının kooperatifte fiilen çalışmalarıdır.

Diğer kooperatif yapılanmalarından farklı olarak girişim kooperatiflerinde, kooperatifin kurucuları ve ortakları, kooperatifin yönetim ve denetiminde bizzat yer aldığı gibi kooperatifin işleyiş ve

organizasyonunda da söz sahibidirler. Geleneksel kooperatifçilikte (üretim, tüketim, konut) ortaklar fiilen kooperatifte çalışmadıkları halde onun hizmetlerinden yararlanırlar. Bu kooperatiflerde ortaklar kooperatifin müşterisi konumundadırlar.

Girişim kooperatiflerinin temelleri, işçi mücadelelerinin yoğunluk kazandığı sanayi devriminin başlangıç yıllarına dayanır. Önceleri küçük sanat erbabı ve işçiler üretim araçlarının kontrolünü kaybetmişler, akabinde denetim girişimcilerden yatırımcılara geçmiş ve bunun doğal sonucu olarakta sermaye, emeği kullanmaya başlamıştı. İşte bu duruma tepki olarak ortaya çıkan bu hareket bu sürecin yönünü değiştirerek emeğin sermayeyi kullanmasını sağlamayı amaçlamıştır. Ancak başlangıçtaki aksaklıklar ve başarısızlıklar girişim kooperatifçiliği modelinin 1950'lere kadar gelişimini engellemiş fakat bu tarihten sonra girişim kooperatifleri öncelikle Avrupa ülkeleri başta olmak üzere ABD ve zamanla üçüncü dünya ülkeleri arasında yeniden gelişmeye başlamıştır⁸. 1956 yılında İspanya'nın Bask bölgesinde bir din adamının öncülüğünde kurulan Mondragon İşçi Üretim kooperatifi, karmaşık endüstri alanlarında da girişim kooperatiflerinin başarı gösterebileceğinin güzel bir örneğidir⁹. Dünyanın en eski ve en ünlü işçi kooperatiflerinden olan Mondragon İşçi Kooperatifinin 2010 yılı itibari ile 71.500 çalışanı bulunmaktadır.

Girişim kooperatiflerinin gelişimi her ülkede aynı seyri izlememiş, İspanya'nın öncülüğünde başlayan bu hareket 1970'lerin ikinci yarısında İngiltere'de, 1980'lerin başında Amerika'da, 1990'ların başında ise Kanada ve Fransa'da hız kazanmıştır. İngiltere'de 1970'lerin başında sayıları 40 civarında olan girişim kooperatiflerinin sayısı 1990'lı yıllara gelindiğinde 1400'ü geçmiş, 2005 ve sonrasında ise bu sayı 1200'lere kadar düşmüştür. Amerika'da ise 1980'lerde sayıları 150 civarında olan girişim kooperatiflerinin sayısı 2005 yılında 2 katına çıkarak 300'e ulaşmış, Kanada'da 1990'ların başında 400 civarında olan bu hareket 2003 yılında 700'e ulaşmıştır. Fransa'da ki durum ise 1990'ların başında 1300 civarında olan girişim kooperatifleri 2005 ve sonrasında 1600'lü sayılara ulaşmıştır¹⁰.

⁸ Hüseyin Polat, "İşsizlikle Mücadelede Emek Kooperatifleri ", **Kooperatif Dünyası Dergisi**, Sayı: 278, (Mayıs 1992), s.7-8

⁹ a.g.e, s.8

¹⁰ Statistics on worker co-operatives for 2004 are based on an estimate from the US Federation of Worker Owned Co-operatives; statistics for 1980 are

Günümüzde ise dünya ekonomisindeki yeni yönelimler, pek çok hükümeti, giderek artan işsizlik problemini çözmede girişim kooperatiflerini etkili birer araç olarak kullanma eğilimine yöneltmiştir. Yukarıda belirttiğimiz ülkelerin dışında, Danimarka, İtalya, Japonya ve Avustralya gibi ülkelerde girişim kooperatiflerinin sayısı hızla artarken, bu kooperatiflere sağlanan kamu olanakları da genişletilmiştir. Girişim kooperatiflerinin işsizlik ile mücadelede etkin birer araç olarak kullanılabilecekleri OECD ve Avrupa Birliği çevrelerinde 1970'lerin ortalarından itibaren kabul görmeye başlamıştır. Her iki örgüt tarafından 1975 ve 1976 yıllarında düzenlenen seminerlerde, işsizliğe karşı girişim kooperatiflerinin çok önemli gelişmeler kaydedebileceği üzerinde durulmuştur¹¹.

Uluslar arası Kooperatifler Birliği'nin 1980 yılında gerçekleştirmiş olduğu kongrede Dr.A.Laidlaw'ın **"2000 Yılında Kooperatifler"** konulu raporunda, girişim kooperatiflerinin gelecek yüzyılda ikinci bir sanayi devrimi gerçekleştirebilecek ölçüde gelişme gösterebileceğini iddia etmiştir.

ABD başkanı seçilen Bill Clinton'la başkanlığa adaylığını açıkladığı bir toplantıda yapılan bir söyleşide Clinton, kooperatifçiliği her kesimden işsizlerin ve gençlerin istihdam sorununu çözmek için etkili bir araç olarak görmesi aynı sorunla karşılaşan bütün ülkeler ve özellikle ülkemiz açısından oldukça ilginç ve önemlidir¹².

10 Ağustos 1992 tarihli "İtalia Cooperative" dergisinde **"Clinton Kooperatifçiliği Keşfediyor"** başlığı altında verilen yazıda ABD'de ki işsizlik sorununun çözümü için bir reçetesinin var olup olmadığını soran gazeteciye Clinton şöyle yanıtlar: **"Evet var. 1987 yılında işsizlerin ve özellikle işsiz gençlerin kurduğu kooperatiflerin nasıl çalıştığını incelemek üzere İtalya'ya gittim. İtalya'da bu kooperatifler doğal; ABD'de ise değil. Çünkü, ABD'de gençler, bireysel olarak kendi hesaplarına çalışmaya alışmışlar ama bunu değiştirmek gerekli. Böylece, İtalya'dan kendi eyaletime döndüğümde genç işsizlere, madencilik, sağlık, sigorta vb. alanlarda 67 tane kooperatif kurdurdum. Bugün bu kooperatiflerde gençler bireysel değil, bir arada çalışıyorlar. Bu durum, ABD için alışılmamış, gerçekten olağanüstü bir durumdur.**

based on an estimate from the US Senate reprinted in Curl, John "History of Work Cooperation in America: Worker Cooperatives vs. Wage Slavery", 1980.

¹¹ A.g.e, s.9

¹²Mülayim, Ziya Gökalp, "Clinton ve Kooperatifçilik" **Kooperatif Dünyası Dergisi**, Sayı:261, (Aralık 1992) s.3

Bu fikir bana İtalya'dan geldi. Şimdi geleceğin işçilerini bu yönde beraber hazırlayacağız¹³."

Bu sistemin ABD'deki işsizliği çözüp çözemeyeceği sorusuna ise Clinton olumlu bir yanıt veriyor ve ekliyor: **" Bugün bu kooperatifler ile yeni istihdam olanakları doğuyor. Bunlar genellikle 50 kişinin altında, işsizlerin bir araya gelerek çalıştıkları küçük kooperatif işletmeler. Durum ne olursa olsun eğer gençler daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak istiyorlarsa, beraberce çalışmaya alışmalıdırlar. Bizim de özendirerek yaptığımız budur."**

Bu söyleşide eski ABD başkanı Clinton'ın işsizliği çözmede model olarak aldığı yöntem konumuzun özünü oluşturan **"girişim kooperatifi"** modelidir. Clinton, 1987 yılında bizzat İtalya'ya giderek bu kooperatifleri yerinde incelemiş ve eyaletine döndüğünde uygulama yapmış ve olumlu sonuçlar almış buna istinaden de geleceğin işçilerini bu yönde beraber hazırlayacağız diyerek de bu modele olan güvenini belirtmiştir. İtalya'da işsizlerin bir araya gelerek kurdukları kooperatiflerin yayılmasında ve başarısında en önemli neden olarak, bu kooperatiflerin işsizlere demokratik bir yönetim içerisinde kendi kendilerinin patronu olmalarını sağlamaları ve kendi kooperatiflerinde bizzat istihdam olanağı bulmalarıdır.

Girişim kooperatifçiliği modelinin ülkemiz açısından uygulanabilirliği konusuna da açıklık getirmemiz uygun olacaktır. Zira girişim kooperatifleri ülkemiz de işsizlikle mücadelede, fabrika ve işletme kapanmaları nedeni ile ortaya çıkan işsizliklerde, eğitimli genç nüfusumuzun işsizlik sorununu gidermede başvurulacak bir alternatif yöntem olarak düşünülebilir. Girişim kooperatifi modelinin uygulamaya konulmasına 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu engel değildir. Zira Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nce 2014 yılının başında hazırlanarak onaylanan anasözleşme ile girişim kooperatiflerinin kurulmasına yasal olarak izin verilmiş oldu. Girişim kooperatifleri açısından diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de yaşanabilecek sorun, işsizlerin girişim kooperatiflerinin nasıl örgütlenecekleri sorunudur. Zira girişim kooperatiflerinde kooperatif ortakları kooperatifin fiilen çalışanı konumundadırlar ve bu da beraberinde birtakım organizasyonel ve yönetsel sorunları beraberinde getirir. Kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu ve bilhassa girişim kooperatiflerinin yaygın olduğu ABD, İtalya, İngiltere, Kanada ve Fransa

¹³ A.g.e, s.3

gibi ülkelerde girişim kooperatiflerinde bahsedilen organizasyonel ve yönetsel sorunlar kooperatifçilik eğitimi ile en aza indirilmekle birlikte halen istenilen düzeye ulaşabilmiş değildir.

Girişim kooperatiflerinde, işsizler meslek gruplarına ya da eğitim düzeylerine ve becerilerine göre değişik girişim kooperatiflerinde örgütlenebilirler. Ayakkabıcılar, marangozlar, tornacılar, aşçılar, öğretmenler... Girişim kooperatiflerinde, ortakların işbirliği ile hedefledikleri şey, bireysel ekonomilerini kooperatifin sağlamış olduğu sinerji ile artırma güdüsüdür. Bu bakımdan işbirliği ve dayanışma başkalarından ziyade kendini düşünmenin bir sonucudur. Bu nedenle her kooperatif türünde olduğu gibi girişim kooperatiflerinde de, işbirliği ve dayanışma tavsiye ile değil aklın ve çıkarların ikna edilmesi sonucunda ortaya çıkar¹⁴.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hızlı bir kalkınma sürecine geçiş ancak kaynakların etkin bir biçimde bir araya getirilmesi ve verimli kullanılmasıyla sağlanabilir. Geleceğe dönük gereksinimleri saptayan, düşünen, analiz eden, yaratıcı ve yenilikçi girişim kooperatiflerinin kurulması bu süreci hızlandıracaktır. Bu amaçla toplumda girişimcilik ruhunun geliştirilmesi ve girişimciliğin desteklenmesi ülkenin refah düzeyinin artırılmasında önemli rol oynayacaktır.

Girişim kooperatifleri, girişimciliğini çalışanlarının üstlendiği yönetiminde ve denetiminde doğrudan söz sahibi olduğu, ekonominin tüm alanlarında faaliyet gösteren teşekküllerdir. Girişim kooperatifleri, bölgesel ve ulusal gücün sağlanması için kaynaklarını ve tüm imkanlarını bir araya getirerek işsizliğin azalmasına ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine hizmet eden bir modeldir. Girişim kooperatifleri, küçük yatırımların yanı sıra, büyük yatırımların da işçiler tarafından kurulup yönetilebileceğini ortaya koyan ortak işçilerin patron haline geldiği bir uygulamadır.

Sonuç olarak, işsizlikle mücadele ve ekonomik kalkınmanın hızlanmasında girişim kooperatiflerinin, etkili birer araç olarak kullanılmaları isteniyor ise bu tür kooperatiflerin ülkemiz koşullarında nasıl kurulabilecekleri, hangi alanda iş ve istihdam oluşturabilecekleri, bu

¹⁴ Duymaz, İsmail, "Kooperatifçilik Ekonomik Akılcılığın Ürünüdür" **Kooperatif Dünyası Dergisi**, Sayı:279, (Haziran 1994) s.3

kooperatiflerde örgütlenecek kişilerin nasıl eğitilecekleri, nasıl yönlendirilecekleri, kooperatif ana sözleşmelerinde hangi özel hükümlere yer verileceğinin kapsamlı bir araştırma ile ortaya çıkarılmasında yarar hatta zorunluluk bulunmaktadır. Kapsamlı bir araştırma sonucunda, girişim kooperatifçiliği modeli, yerel, bölgesel, sektörel ya da ulusal düzeyde işsizlikle mücadelede etkin birer araç olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

İbrahim Ulusoy, “**Türk Ekonomisi İçinde Kooperatiflerin Yeri ve Rolü**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Kooperatifçilik Enstitüsü, 1976).

Karınca Dergisi, “Kooperatiflerin Birleşmiş Milletler Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine Katkısı”, Sayı: 799, Temmuz 2003.

İsmail Uluocak, “Ekonominin Yeni Lokomotifi: Girişim Kooperatifleri ”, **Karınca Dergisi**, Sayı: 930, Haziran 2014.

Cooperatives in the Year 2000, Dry. A. Laidlaw tarafından ICA 27. Kongresi Raporu, Londra 1980.

Başar, M., Tosunoğlu, B.T. & Demirci, A.E. (2001). Girişimcilik ve Girişimciliğin Yol Haritası: İş Planı. **Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası**, Yayın No:14.

Hüseyin Polat, “İşsizlikle Mücadelede Emek Kooperatifleri ”, **Kooperatif Dünyası Dergisi**, Sayı: 278, Mayıs 1992.

Mülayim, Ziya Gökalp, “Clinton ve Kooperatifçilik” **Kooperatif Dünyası Dergisi**, Sayı:261, Aralık 1992.

Duymaz, İsmail, “Kooperatifçilik Ekonomik Akılcılığın Ürünüdür” **Kooperatif Dünyası Dergisi**, Sayı:279, Haziran 1994.

Yerel Demokrasinin Gelişiminde Kooperatifçilik Yaklaşımı

Mehmet GÜNEŞ * Hasan AKTAŞ **

ÖZET

Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (ICA) 20-23 Eylül 1995 tarihleri arasında İngiltere'nin Manchester şehrinde yapılan 31. Kongresinde kooperatifçilik ilkeleri ortaya konulurken kooperatif; "ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilat" olarak tanımlanmış ve kooperatiflerin temel değerleri olarak, kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma özellikle belirtilmiştir. Hatta kooperatifçiliğin dünyaca tanınan düşünür ve eylem adamı olan James Peter Warbasse'nin tanımlamasıyla kooperatifçilik sosyal bir kültür olmanın yanı sıra faaliyet ve hedefleriyle tek başına bir demokrasi alanıdır.

Bu açıdan yerel demokrasi denilen demokratik değerlerin geçerli kılınarak halkın karar verme süreçlerine aktif katılımı yanında eşit temsili, kararlarda pay sahibi olması, kararları etkileyecek görüş ve düşüncelerini özgür ortamlarda paylaşabilmesi dâhil birçok demokratik mekanizmayı kooperatifçilik yaklaşımının doğasında barındırdığı ancak bu durumun gerçekleşebilmesinin ve sonuç doğurabilmesinin ne tür özellik ve şartları gerektirdiğinin bu çalışma ile açıklanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Demokrasi, Kooperatifçilik Yaklaşımı, Demokratik Kültür, Katılımcılık, Yönetişim.

The Cooperative Approach for the Development of Local Democracy

ABSTRACT

A co-operative is an autonomous association of persons united voluntarily to meet their common economic, social, and cultural needs and aspirations through a jointly owned and democratically-controlled enterprise. In 1995, International Co-operative Alliance adopted the revised Statement on the Co-operative Identity which contains the definition of a co-operative, the values of co-operatives, and

* Doç. Dr. Ufuk Üniversitesi, dr.megunes@gmail.com

** Öğretim Elemanı, Kara Harp Okulu, haktas@kho.edu.tr

the seven co-operative principles tahat one of them is democracy. Co-operatives are democratic organisations controlled by their members, who actively participate in setting their policies and making decisions.

Generally in developing countries, cooperatives are regarded as non-governmental organizations that complete the political independence and provides the local democracy. Besides that cooperatives which are expected to create a wide public action have a burden for the application area of democracy. The intention for giving importance to the cooperatives is to create a national base which can stand upright by itself. It is necessary to give the cooperatives a half-autonomous structure related to the government and make the cooperatives which have a public-oriented and holy target, reach their main democracy mission. Cooperatives as self-sufficient economic corporations play a crucial role to get better the socio-economic status of their share-holders and local people. This study argues that cooperatives can be provide contribution for the development of local democracy.

Key Words: Local Democracy, Cooperative Approach, Cultural Democracy, Participation, Governance.

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nin 16. başkanı (1861-1865) olan Abraham Lincoln Başkanlık seçimlerinin yapıldığı 1864 yılında Gettysburg Söylev'inin sonunda demokrasiyi “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olarak tanımlamıştı (İba, 2008: 81). Halkın kendi aldığı kararlarla yönetilmesini ifade eden demokrasi, zaman içerisinde “insan hakları, çoğulculuk, sözleşme düzeni, temsil-katılım gibi temel ilkelere dayalı ve sivil toplumun devletten, ayrılığını kabul eden kapsayıcı bir yönetim tarzı”na (Yıldırım, 1990: 9) dönüşmüştür. Artık demokrasi kavramı içinde barındırdığı anlamlarla dünyada karşı çıkılamayan, aksi iddia edilemeyen ulaşılması için sorgulanmaz bir içerik taşımaktadır. Demokrasi, tıpkı diğer bir kutsallık izafe edilen insan hakları kavramı gibi topluluk halinde yaşayan her insanın sığındığı ve yarar beklediği ve ona bağlandığı bir yönetim, toplumsal yaşama biçimi olarak anlaşılmaktadır. Demokrasinin gittikçe artan benimsenme oranı aynı zamanda bu kavramın çoğullaşmasına ve farklı anlam ve içerikler kazanmasına da yol açmıştır. Demokrasi artık aldığı ön eklerle daha çok çeşitlenmiş ve daha fazla çeşide bölünmüştür. Amerikan Siyaset Bilim Derneği'nin 1995 yılındaki kongresinde David Collier ve Steven Lavitsky sundukları

“Sıfatlarla Demokrasi” başlıklı makalede demokrasinin içerikleri farklı 550 biçimini ortaya koymuşlardır. Bu kadar farklı demokrasi türünün olmasının asıl nedeni ise siyasal rejimlerin ve yönetimlerin demokrasiye referansla kendilerini meşrulaştırma çabası içinde olmalarıdır (Diomand,1996: 21).

Demokrasi artık farklı görünüm ve çeşitliliği ile tüm toplumların meşru bir kazanımı ve ulaşılması istenen hedefi konumundadır. Demokrasi genel anlamı ve teorik içeriğinden de sıyrılarak daha kolay, pratik ve ulaşılabilir hale geldiği ölçüde daha da çok benimsenecektir. İşte demokrasinin günlük hayatla iç içe uygulanabilir ve denetlenebilir halka, yakın uygulamalarının başında öncelikle yerel demokrasi anlayışı yer almaktadır. Yerel demokrasi, demokrasinin halka en yakın uygulama alanlarından biri, demokrasi idealinin gerçekleştiği halk düşüncesinin merkezine hitap etmektedir. Dolayısıyla demokrasi artık genel ve soyut anlamından sıyrılıp dünyada yerel nitelik kazandıkça ve halka yakınlaştıkça gerçek anlamını daha çok kazanmaktadır. Ülke, bölge veya karmaşık konuların yönetimi ve büyük çaplı ve uzun süreli kararların alınması için insanlar daha az ilgi gösterir ve kafa yorarken öte yandan yakın vadeli ve gündelik nitelikteki görünür hayat için öne çıkan yerel demokrasi, yerel halka sadece politik hayatın şekillendirilmesi için değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına biçimlendirilmesinde de daha yakın bir içeriğe sahiptir. Yerel demokrasi anlayışı, genel ve ülkesel genişliğe varmayan bir çerçevede sahip olduğu yönetim enstrümanları ile halkı demokrasi çemberinde birlikte ve doğru şekilde geleceğe yönelik karar ve uygulamalara yöneltebilmektedir. Yerel demokrasi bu bildiride de sunulacağı üzere halk grupları içerisinde önemli bir dayanışma örneği oluşturan kooperatifçilik hareketine ve onun birlikte geliştirilen yönetim anlayışına dayanan birçok ilkeyi kendiliğinden barındırmaktadır. Dolayısıyla yerel demokrasinin, yerel bir birlikteliği gerçekleştirmek isteyen kooperatifçilikle olan ilişkisi karşılıklı bir kazanım ve şekillendirmeyi de beraberinde getirmektedir. Kooperatifçiliğin uğraş alanı ile yerel demokrasinin hayat alanını aynı kategoride değerlendiren bu çalışmada esas amaç yerel demokrasinin geliştirilmesinde kooperatifçilik yaklaşımının güçlü rolüne işaret etmektir. Bahsedilen bu konuları açığa çıkarmak üzere ilk olarak demokrasi içeriğinde yerel demokrasinin konumu belirlemek, daha sonra kooperatifçiliğin yerel demokrasi ile uyumunu açıklamak ve yerel demokrasinin gelişme sağlamasında kooperatifçiliğin nasıl bir katkı sunabileceğini irdelemek gerekecektir.

1. DEMOKRASİ - YEREL DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Ünlü Amerikalı siyaset bilimci Robert A. Dahl, çağımızın en önemli yönetim düşüncesine kaynaklık eden demokrasi için beş kriter ortaya koymaktadır. Bu kriterler gerçek demokrasiye ulaşıp ulaşılmadığını bize gösteren asgari şartlardır. Bunlar; etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, gündem üzerinde son sözü söyleme hakkı ve bütün bunlara yetişkinlerin dâhil olmasıdır (Dahl, 2001: 40). Belirtilen şartları barındırdığında bir yönetim anlayışı artık demokratik olarak nitelendirilebilir. Ancak demokrasinin varlığı, bu bahsedilenlerin yani halkın yönetime iştirakini ve organize bir şekilde örgütlenmesini gerekli kılmının ötesinde ayrıca yurttaşın belirli dönemlerin dışında her zaman birçok mekanizma ile katılımını, çoğunluk ilkesini ve yöneticilerin hem danışmaya önem vermesini hem de seçmene karşı hesap verme sorumluluğu duymalarını gerektirmekte ve bunlar da demokrasi kavramının vazgeçilmez öğeleri olarak benimsenmektedir.

Demokrasinin saf ve doğal hali olan doğrudan demokrasi, halkın en üst karar verme gücü olan egemenliğini bizzat, aracılar kullanmasıdır. Ancak doğrudan demokrasi, çok istenmek ve demokrasi idealine en yakın sistem olarak anılmakla birlikte, gelişen nüfus dikkate alındığında bu sistemin pratikte uygulanma imkânı mümkün olamamaktadır. Doğrudan demokrasi idealine en yakın olan demokrasi çeşidi olarak yerel demokrasi kavramı ise bir arayış ve beklentinin karşılığı olarak üretilse de demokrasi kavramından daha öte tartışma ve farklı tanımlama çabaları barındırmaktadır (Görmez, 1997: 67). Özellikle yerel yönetimlerin demokrasi anlayışı olarak görülebilen yerel demokrasi, doğrudan yerel yönetimlere izafe edilmesinin dışında bir içeriğe sahiptir. Örneğin “yerel demokrasiden söz edebilmek için mutlaka yerel iktidar olması gerekir” yaklaşımına karşı, yerel demokrasi ile yerel iktidar arasında birebir bir bağlantı aranmasına gerek bulunmamaktadır. Yerel demokrasi kavramı henüz devletin egemen ve en üst bir düzen olarak ortaya çıkmasından önce varlığı bilinen bir düzen olduğundan kendiliğinden gelişen toplumun ihtiyaçları ve katkıları ile şekillenen bir öz yönetim şeklidir. Dolayısıyla yerel demokrasi tanımı ile doğrudan yerel iktidar kastedilmemektedir (Pustu, 2005: 127).

Yerel demokrasinin genel demokrasi kavramının içeriğine aykırı olmamak üzere bazı değerleri taşıdığı kabul edilmektedir. Bu değerler, yerel toplulukların kendilerini en çok ve yakından ilgilendiren konularda kendi kendilerini serbestçe ve demokratik yol ve usullerle yönetmelerini öngörmektedir. Taşıdığı farklı değerler dolayısıyla demokrasi gibi yerel

demokrasiye de yeterli ve tek bir tanım ve açıklama getirmek mümkün değildir. Bu nedenle kapsamı ve değerlerinden bahsetmek daha yerinde olacaktır: Yerel demokrasi idealinin gerçekleşmesi için bazı şartların varlığı zorunludur. Birincisi, yerel örgüt, meclis ve yerel yönetimlerde seçilmiş temsilciler karar vermede etkili olmalıdırlar. İkincisi, bu temsilciler, bir taraftan meclis üyeleri, diğer taraftan ortaklar, seçmenler ve baskı grupları arasında iletişim ve rekabet esasına dayanan seçimler yoluyla kendilerini seçenlere karşı tam sorumlu ve örgüt, kurum ve kamuoyuna karşı duyarlı olmalıdır. Üçüncüsü, yerel örgüt, meclis ve yerel yönetim faaliyetleri hakkında ortaklar, menfaati olanlar ve en önemlisi halk da bilgi sahibi olmalı ve toplumu ilgilendiren işlere oldukça yüksek oranda katılım gerçekleştirmelidir (Kalabalık, 2005: 58).

Yerel demokrasinin değerlerini uygulamada en yakın destekçisi ve uygulama benzeri olan müzakereci demokrasi; vatandaşların karar oluşturma sürecine katılımını öngören, bu sürece katılımın belli bir faydaya ulaşmak için değil karşılıklı bilgi alışverişi ve etkileşim ile ortak bir faydaya ulaşmak olduğunu kabul eden ve meşruluğun ve ortak faydanın katılımcı kişiler tarafından benimsenmesi noktasında oluşacağını iddia eden bir model olarak her türlü görüşün müzakere sürecine dâhil edilmesini benimsemektedir (Tunç, 2008: 1127). Bu yaklaşımda öne çıkan görüşler çoğunlukla sivil toplum kuruluşları tarafından öne sürülmekte; müzakerenin sınırları ise, devlet tarafından belirlenmektedir.

Müzakereci demokrasi içerisinde yer alan sivil kuruluşlara örnek olarak siyaset ve particilikten uzak ve bağımsız şekilde etkinlik gösteren “Vatandaş Birlikleri” uygulaması gösterilmektedir. Vatandaş birlikleri toplumun önemli konularını müzakere etmek ve bu konularda çözüm üretmek, öneriler doğrultusunda harekete geçerek gerekli mekanizmaları etkilemek amacıyla toplanmaktadır (Sitembölükbaşı, 2005:141). Dolayısıyla yerel demokraside toplumun sorunlarının sürekli müzakere ve katılımı ile çözüme kavuşturulması ve bunun için sivil toplumun siyaset dışı metod ve kaygıları da dikkate alarak harekete geçmesi aranan niteliklerden bazılarıdır. Kısaca yerel demokrasinin temel şartlarından biri yöneticilerin sadece bilgi ve karar sahibi olduğu ve yerel siyasal süreçlerin gizli ve kapalı şekilde değil açık ve herkesin görebileceği şekilde işletilmesini hedeflemektedir. O halde yerel demokrasi hedefleri ile çalışmanın konusu olan kooperatifçilik anlayışının değerlerini birlikte değerlendirmek gerekir.

2. KOOPERATİFÇİLİĞİN DEMOKRASİ İLE UYUMU

Kooperatif kelimesi Latince'de bulunan "Cooperatio" kelimesinden türetilmiştir ve "işbirliği" anlamına gelmektedir. Bu anlamla bağlantılı olarak Kooperatifçiliğin amacı, karşılık gözetmeden ortaklarının sorunlarını çözerek, onların ekonomik gelişmelerini sağlamak ve ekonomik olarak güçlü bir kitleye karşı ortaklarını korumaktır. Gelişmekte olan ülkelerde, kooperatifler siyasi bağımsızlığı tamamlayan ve ekonomik düşüncüyü ve beraberinde demokrasiyi sağlayan "Sivil Toplum Kuruluşları" (STK) olarak kabul edilmektedirler. Bu sebeple de, kooperatiflere sivil toplumun ekonomik örgütü veya ekonomik savunma aracıdır denilmektedir (Mülayim, 1998: 134). Demokrasinin ekonomik örgütleri olarak kooperatifler, piyasanın rolünü dışlamaksızın finans, araştırma, eğitim, gelişim sektörlerinde toplumda katılım ve bütünleşik hareket edilerek ilerlemenin aracı konumundadır.

Kooperatifler; piyasa tercihlerine ve karar alma süreçlerine katılan eşit konumdaki üyelerince denetlenen demokratik kuruluşlar olarak seçilmiş temsilci olarak hizmet eden üyelerine karşı sorumlu olmak yanında üyelerin eşit oy hakkına sahip olması (her üyeye bir oy hakkı) ve kooperatifin üyelerin katılımı ile birlikte yönetilmesi olarak anlaşıldığında demokrasinin kültür ve anlayış geliştireceği bir platformdur. Hatta kooperatifçiliğin dünyaca tanınan düşünür ve eylem adamı olan James Peter Warbasse'nin tanımlamasıyla kooperatifçilik sosyal bir kültür olmanın yanı sıra faaliyet ve hedefleriyle tek başına bir demokrasi alanıdır (Warbasse, 1946: 14).

19ncü yüzyılın ilk yarısında Fransız yazar Alexis de Tocqueville ziyaret ettiği Amerika'da önemli izlenimlerini yazdığı kitabı "Democracy in America"da ülkede kooperatiflerin demokrasi kültürü oluşumundaki çabalarından bahsetmektedir. Demokrasinin sadece oy verme ve tercihte bulunma eyleminden önce bir tercih oluşturup bunun gerçekleşmesine ilişkin çabayı içermektedir. Kooperatifçilik hareketi bu anlamda serbest ve açık bir tartışma ortamında, eşitler arasında bir uzlaşma ve hak ve menfaatleri birbirlerine yakınlaştırma tesis eden bir ortamı oluşturarak demokrasi idealini realize etmektedir. Kooperatifçiliğin geliştiği ülkelerin aynı zamanda ileri demokrasinin temsil edildiği ülkeler olması tesadüfi değildir. Diğer yandan kooperatifçilik yaklaşımı, demokrasinin bireyselleştirilmesi denilen sadece birey tercihlerinin toplamına hapsedilmesi ve bir anlamda kişiselleştirilmesinden kurtarıp onun sosyal bir zemin ve tabakada başta ekonomi ve sosyal olmak üzere birçok faktörü ile paylaşılmasını temin eden bir harekete vücut vermektedir.

Kooperatifçilik hareketi büyüyen alan ve faaliyetleri ile dünya genelinde, 800 milyon ortağı ile en büyük toplumsal örgüttür. Tüm dünyada birçok ekonomik sektörde varlığını sürdüren kooperatif işletmeler, temel olarak ortaklarının çıkarlarını en üst düzeye çıkarmayı hedeflerken, içinde yer aldıkları toplumun ekonomik, toplumsal, kültürel ve demokratik gelişimine de doğrudan katkı sağlarlar (Turan, 2002: 85).

Kooperatiflerin olanakları arasında dikkati çekecek şekilde bireylerin tek başlarına altından kalkamayacakları işleri gerçekleştiren dayanışma kuruluşu olmalarının yanı sıra, birer demokrasi okulu kabul edilmeleri ve yöneticilerinin seçimle göreve gelip, seçimle görevden ayrılmaları sayesinde toplum ihtiyaçlarına daha kısa sürede cevap verebilmeleri sayılmaktadır. Kooperatif ortakları, pay sayıları ve ekonomik güçleri ne kadar olursa olsun kooperatifin geleceğini belirleme konusunda eşit şartlara sahiptirler. Bu durum, kooperatiflerin gelişmekte olan ülkelerde demokratik kültürün gelişmesindeki önemini bir kat daha da artırmaktadır. Diğer yandan, kooperatiflerin şirketler gibi bir “sermaye birliği” değil, “kişilerin dayanışma birliği” olmasının da ayrı bir önemi bulunmaktadır (Yüksel, 2006: 13). Kooperatiflerde sermaye, bireylerin çıkarlarını savunmak ve güçlerini artırmak için sadece bir araçtır. Böylece ekonomik bakımından zayıf olan ve toplumsal karar verme yeteneği olmayan kesimlerin güç ve birikimlerini serbest piyasa ekonomisi bakımından harekete geçirip üretken hale getirmenin ve toplumsal kesimler arasında eşitliği, demokratik ekonomi yönetimi ile sağlamanın yolu olarak kooperatifçilik bir fırsat olarak öne çıkmaktadır. Kooperatifleşme ile insanların uyum ve dayanışma duyguları gelişmekte, örgütlenme ve demokratikleşme yetenekleri artmakta, dolayısıyla da bu mekanizma bireysel ve toplumsal refah ve ilerleme yolunun öncüsü olabilmektedir (Yüksel, 2006: 20).

Yukarıda belirtilen yaklaşımla uyumlu olarak Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin (ICA) 20-23 Eylül 1995 tarihleri arasında İngiltere’nin Manchester şehrinde yapılan 31. Kongresinde kooperatifçilik ilkeleri ortaya konulurken kooperatif; “ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilat” olarak tanımlanmış ve kooperatiflerin temel değerleri olarak, kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma özellikle belirtilmiştir. Bu temel değerler arasında öne çıkan demokrasi anlayışı kooperatifin ortakları arasında barış, uyum ve ortak düşünceye

olan kuvvetli desteği sebebiyle kooperatifçilik düşüncesinin vazgeçilmezi konumundadır.

Kooperatiflerde temel ilke konumundaki demokrasi ilkesi genellikle kooperatife katılan “her ortağa bir oy hakkı” şeklinde özetlenmektedir. Kısaca bütün ortakların eşitliğine dayalı olarak demokratik usullere göre aralarından seçtikleri kimseleri kooperatifin yönetim kuruluna seçmesi anlamına gelmektedir. Ticari şirketlere kolayca benzetilerek kooperatiflerin demokratik yönetimine ilişkin çeşitli şüpheler ileri sürülmektedir. Hâlbuki karar organlarının yapıları bakımından kooperatiflerle şirketler arasında benzerlikler bulunsa da ortakların genel kurulda temsili yönünden temelde önemli farklar bulunmaktadır: Anonim şirkette ortaklık paylarının büyük bölümünü elinde bulunduran ortaklar karar mekanizmalarında daha fazla etkili olma imkânı vermektedir. Kooperatiflerde ise bir ortak sadece bir oya sahiptir (Yüksel, 2006: 22). Bu ise kooperatiflerin sadece sermaye birlikteliği anlamına gelmeyip eşit oy ve eşit temsil düşüncesinin gerçekleşmesine ve doğrudan demokratik anlayışla uyuma imkân tanımaktadır. Ancak kooperatifçilik yaklaşımının değerli olan yanı demokraside idealize edilen ve fakat çoğu zaman gerçekleşmeyen katılım olgusuna verdiği önemdir. Kooperatifçiliğin demokrasine katkısını şekillendiren katılımı ayrıca incelemek gerekir.

3. DEMOKRATİK KATILIM VE KOOPERATİFÇİLİK

Halk katılımı, çoğulculuk ilkesi ve seçmene karşı hesap verme sorumluluğu demokratik yerel yönetimin asgari gerekleridir. Yerel nitelikteki örgüt ve yönetimlere halkın katılımı, sorunların daha sağlıklı bir şekilde belirlenmesini sağlamanın yanında, çözümlerin de daha etkili ve tutarlı olmasını sağlayacaktır. Kararların alınmasına ve uygulanmasına halk katılımının sağlanması, demokrasinin günümüzdeki anlamının da bir tezahürüdür. Demokrasi için günümüzde temsili olmaktan ziyade halkın bizzat kendisinin sorunları ile ilgili çözüm süreçlerine katılmasını ifade eden bu anlayış, katılımcı demokrasi anlayışıdır. Bu anlamda demokrasi, kooperatifler dâhil yerel topluluklarının kendilerini yakından ilgilendiren konularda, kendi kendilerini özgürce, demokratik yol ve yöntemlerle yönetmelerini öngörmektedir (Pustu, 2005: 132).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunundaki tanımına göre “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla

karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif “ denilmektedir. Yasal tanımında da görüleceği üzere kooperatifçiliğin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bu ilkeler (Çardak,2014: 39):

1. Kooperatiflerin demokrasi temeline oturması,
2. Kooperatiflerin kapitalist amaçlarla kullanılmasının söz konusu olmaması,
3. Kooperatiflerde kar motifinin olmamasıdır.

Ülkelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmasında önemli bir role sahip olan kooperatifler, katılımı güçlendirilmiş şekilde dünyada barış, demokrasi ve çevre korunmasına katkılarda bulunan, kendi kendine yardım, ortaklaşa sorumluluk, demokrasi, eşitlik ve dayanışma gibi değerlere sahip olan örgütler (Turan, 2002: 95) olarak bireylerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirmektedirler. Bağımsız ve önemli bir sosyal ve ekonomik hareket olarak kabul edilmekte birlikte kooperatifler, dünyada demokrasinin, barışın, çevrenin korunmasına ve istihdam yaratma, kaynakları harekete geçirme, yatırım oluşturma ve ekonomiye, sürdürülebilir kalkınmaya ve yoksullukla mücadelede katkıda bulunmakta ve ülkelerin ekonomik, sosyal kalkınma ve gelişmelerinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Çardak,2014: 37). Kooperatifler, özellikle satın alma gücü düşük olan kişilerin ortak amaçlarına ulaşmak ve ekonomik çıkarlarını korumak için bir araya gelerek kar amacı gütmeyen kolektif olarak iş birliği yaptıkları örgütlenmelerdir. Bu örgütlenmenin gerisinde işbirliği düşüncesi ve gönüllü katılım talebi ön plana çıkmaktadır.

Kooperatifçiliği diğer örgütlü hareketlere göre farklı kılan konu, katılımın gönüllüğü yanında aktif bir içeriğe sahip olmasıdır. Yani pasif bir tutuma dayalı bir katılıma olanak tanımaz kooperatifçilik. Dolayısıyla bir sosyal soruna ilişkin katılım; “toplumsal düzenin kuruluşu, yönetimi ve denetimine ilişkin politikaların saptanması, kararların alınması ve uygulanmasına ilişkin çabaların eylemli olarak içinde bulunulması” (Sezen, 2000: 52) olarak görüldüğünde kooperatifçilik yaklaşımında katılım daha anlamlı hale gelmektedir.

Bir toplumsal sistem içerisinde yapılması gereken ilk ve en önemli şey, çeşitliliğin sağladığı yetenek ve gücü birleştirebilmek adına katılımın bütün

topluma yaygınlaştırılmasıdır. Çünkü katılımın belli bireylerin ya da grupların elinde olduğu toplumsal ve yönetsel sistemlerde, kamusal ilişkilerin gelişmesi ve yaygınlaşması mümkün olamayacaktır.

Örgütlenmeyi ve çaba göstermek adına birleşmeyi hedefleyecek olan halkın yerel görülen her türlü faaliyet ve hizmetlerine katılımı, yerel ihtiyaçlarının belirlenmesi ile sorunların çözümlerine daha kolay ulaşılmasını sağlayacaktır. İşbirliği içeren örgütlenmeler dışında yerel yönetimler açısından da sosyal bir araç niteliğindeki katılma, yerel seviyedeki sorun ve politikaların belirlenmesi ve bunlara karşı çözüm ve çarelerin uygulanmasında merkezi ve yerel nitelikteki iktidarı kullananları etkilemeye yönelik tüm çabalar (Parry vd,1992: 36) olarak tanımlanabilir. Katılım için katılma olanakların varlığı, bu olanakların kolayca kullanılabilmesi ve sonucunda karar vericiler üzerindeki etkililiği öne çıkmaktadır. Katılma bu şekilde kendini ve düşüncelerini temsil ettirebilme, ilgili yerlere duyurabilme ve paydaş olarak faaliyetlerin içinde yer alarak birlikte belirleyebilmeyi sağlamalıdır. Çok aktörlü yönetimi içeren ve şeffaflık, sorumluluk, etkinlik, tarafsızlık konularına temas eden “yönetişim” kavramı ile ilişkili olarak kooperatiflerde sergilenen halkın katılımı; esasen “siyasal ve ekonomik süreçlerden dışlanmış, gücü olmayan vatandaşları yeni bir güç dağılımı yaparak geleceğe “dâhil etme”nin diğer adıdır (Arnstein, 1969: 216). Demokratik düşünceye katkı sağlayan katılımın hangi yöntemle olacağından ziyade, zorunlu ve gönüllü olup olmaması açısından değişiklik içereceği belki değerlendirilebilir. Ancak katılımın değerli olanı kooperatiflerin kuruluşunda sergilenen ve istekli şekilde yerel işlere ve faaliyetlere talip olarak artı bir kazanımı sağlamak için talep ortaya koymaktır.

Kooperatifler için katılımın gönüllü olma niteliği, ortak olup olmama, ortaklıktan ayrılmanın tamamen serbest olmasında açıkça görülmektedir. Sonuç olarak hiç kimse kooperatife ortak olma ya da kooperatifte kalmaya zorlanamaz. Ancak burada belirtilmesi gereken husus kooperatiflerin doğası gereği katılımı artırma ve genişletmedeki motivasyon becerisidir. Kooperatifler ilk olarak bir düşüncenin etrafında sonra ise onun gerçekleştirilmesi ve sonuçlandırılmasında katılımı öncelikli kılmaktadır.

Kooperatifçilikte öne çıkan katılımcı demokrasi, kooperatife dinamik bir yapı kazandırmaktadır. Bu ortamda ortakların kooperatif içinde veya kooperatif namına kurullar dâhil çeşitli görevler alabileceği türden farklı katılımcılık şekilleri de olabilecektir. Katılımın geliştirilmiş hali ile Almanya’da başarıyla uygulanan örnekleri bulunmaktadır. Bu modelle demokratik katılımı sağlayan güçlü bir organizasyon kurulabilmiştir.

Alman kooperatiflerinin tamamında görülen bu güçlü organizasyon yapısı, yöneticilerin temsilciler kurulundan başlayarak çeşitli görevlerde tecrübe kazanmaları ve seçilmeden önce belirli görevlerde dürüstlük ve kabiliyetleri test edilerek göreve gelmeleri mümkün olmaktadır (Yüksel, 2006: 191).

Yerel demokrasinin gerçekleştirilmesinde yerel halkın sadece kamu kurumlarına değil her türlü yerel örgüt yönetime katılarak başta mali konularda olmak üzere ortak kararların alınmasına katkı sağlaması gerekir. Çünkü yerel halkın başta kamu harcamaları ve gelirleri olmak üzere ortak üretilen sermaye faaliyetlerini katılımcılık mekanizmaları kapsamında doğrudan belirlemesi mali anlamda yerel demokrasinin ve dolayısıyla yerel idare düzeyinde mali özerkliğin kuvvetli olduğunu gösterecektir (Çetinkaya, 2012: 107). Kamu kaynak ve bütçeleri dışında yerel seviyede girişim ve etkileşimlerle oluşturulan mali hareket ve çabalar çoğunlukla kooperatifçilikle boy göstermektedir. Halkın yönetime katılmasıyla ihtiyaçların belirlenmesi kadar bu ihtiyaçların maliyetlerinin belirlenmesi de önemli bir konudur. İşte tam bu konuda kooperatifçilik ortaya çıkan maliyetlerin işbirliği ve katılımcılık anlayışı ile üstlenilmesi ve ihtiyaçların giderilmesine ön ayak olunmasının örneği olarak önemli bir fonksiyon üstlenmektedir.

4. YEREL DEMOKRASİ VE YÖNETİŞİMDE KOOPERATİFÇİLİK YAKLAŞIMI

Kooperatifler, belirli bir ekonomik amaç etrafında bir araya gelen çoğunlukla yerel halkın faaliyet gösterdiği güvene dayalı kuruluşlardır. Bu yönüyle kooperatif çatısı altında yürütülen faaliyetlerde şahsılık değil kamusal nitelik söz konusudur. Bu açıdan da kooperatifler aktif politikaların belirlenmesinde kendi ortaklarıyla karar verilip bu kararların aynı zamanda kontrol edildiği demokratik kuruluşlardır. Seçilmiş olan temsilcileriyle, kooperatifler demokratik tüm yapılar gibi ortaklarına karşı görev sorumluluğuna sahiptirler. Kooperatif ortaklarına eşit oy hakkı verilmesinden ve ekonomik açıdan yönetime katılmaya olanak sağlamasından dolayı bu örgütler yerel toplumda bir güven oluşturup toplumsal sorunlarla baş etmek için sosyal sermaye tesis ederler. Kooperatiflerin, öncelikle kendi ortaklarına hizmet eden kuruluşlar olsa da kendilerince yaratılan ekonomik kazançlar, zaman içinde bulundukları topluma ait olacaktır. Ayrıca kooperatiflerin ürettikleri kazançlar

çoğunlukla ekonomik temelli gözükse de demokratik kazanımlar daha etkili görülmelidir.

Kooperatiflerin amaçları doğrultusunda ortak ihtiyaçlarını en ekonomik şekilde gideren demokratik örgütlenme biçimi olmanın ötesinde, sosyo-ekonomik yapıyı etkileyen çeşitli temel işlevleri de bulunmaktadır. Uluslararası Kooperatif Birliği tarafından bu temel işlevler arasında öncelikli olarak kooperatiflerin demokratik gelişmeye katkı sağladığı altı çizilerek belirtilmiştir (Çardak, 2014: 38).

Yerel nitelikteki tüm oluşum ve hareketler toplumsal amaç taşıyan faaliyetlerinde kamusal sorumluluk içerisinde demokrasi ile uyumlu değerlere dayanmak zorundadırlar. Çünkü yerel demokrasinin kökleşmesi ve aksaksız işlemesi bakımından yerel örgütler ve grupların demokratik değerler ve uygulamalarla yakın ilişkisi bulunmaktadır. Kooperatifler bu açıdan örnek bir örgütlenme şeklidir. Ayrıca demokrasinin beşiği olan yerel yönetimlere yaptığı olumlu etki ve faaliyet paylaşımı da kooperatifleri yerel demokraside bir aktör konumuna yükseltmektedir. Yerel yönetimlerin en önemli meşruiyet kaynakları durumunda olan yerel idarenin harekete geçirilmesi için yerel demokratik katılım araçlarının daha işlevsel olarak devreye sokulması gerekmektedir. Kooperatifler yerel demokrasi ilkeleri doğrultusunda yerel demokrasiyi genişletebilecek ve yerel demokrasi anlayışına demokratik temsili ile destek sağlayacak kuruluşlar arasındadır. Öte yandan siyasal yapılar dışında sosyal ve ekonomik tabanlı örgütlerdeki demokratik yapılaşmayı yerleştirmek ve kökleştirmek amaçlı olarak kurulan ve yasalarla himaye altına alınan kooperatifler; iyi organize olamadıklarında ise tam tersi haksızlığın, demokrasi dışı tutum ve davranışların ve kendilerine bir şeyler sağlayabilmek için başkalarını yok etmeyi göze alanların bir çeşit yasal aracı haline de gelebilirler (Günay, 2009: 35). Bahsedilen bu tehlikenin de göz ardı edilmemesi gerekir. Bu sebeple yerel demokraside gün geçtikçe kabul gören yaklaşım demokratik yönetim modelidir.

Kent konseyi yönetmeliğine göre yönetim: saydamlık, hesap verebilirlik, katılım, çalışma uyumu, yerindelik ve etkinlik gibi kriterlere dayanan, çok aktörlü ve toplumsal ortaklıklara dayalı yönetim anlayışını belirtmektedir. Yerel demokraside artan bir önemle yönetim ile bir yandan yönlendirme gücüne sahip, hükümet dışı aktörleri de içeren esnek bir yapılaşma kastedilirken; demokratiklik, açıklık, hesap verme, çoğulculuk, kararların ilgililere en yakın yerde üretilmesi gibi ilkelere de işaret edilmiş olmaktadır. Yönetimde katılım, karar verme süreçlerine doğrudan katılım veya halkın çıkarlarını temsil eden sivil toplum kurumları

aracılığıyla vatandaşların isteklerini duyurabilmeleri anlamına gelmektedir. Kooperatiflerin örneğinde olduğu gibi yönetimdeki katılım haberdar edilmeyi ve örgütlenmiş olmayı gerektirmektedir. Bunun için; örgütlenme, ifade özgürlüğü ve örgütlü sivil toplum yönetim için gerekli unsurlardır (Yıldırım, 2004: 216). Yönetişim ve katılımın yerel düzeyde gerçekleştirilmesi ise demokrasinin yerel düzeyde gerçekleştirilmesi tartışmalarıyla paralel olarak gündeme gelmiştir. Çünkü küreselleşme kapsamında demokrasi, katılım ve yönetim birbirlerini tamamlayan öğelerdir (Kestellioğlu, 2011: 133).

Yönetişim toplumu yönlendirmek ve yönetmek konusunda sorumluluk dengesinin devletten sivil topluma doğru kaymakta olduğunu göstermektedir (Aydın, 2010: 211). Buradan da anlaşılacağı üzere yönetişimin ana unsuru katılım kavramıdır. Diğer öğelerin katılımı söz konusu olmadan yönetişimden söz edilemez. Dolayısıyla kooperatiflerin faaliyetlerinde olduğu gibi kamusal faaliyetlere katılımın hem siyasal hem de yönetsel boyutu bulunmaktadır. Siyasal boyutu yönüyle katılım, özel şahısların ve onların oluşturduğu birimlerin, örgütlerin kendini yöneten kadroların seçim ve eylemlerini belirlemek ve etkilemek için giriştikleri çabalar olarak tanımlanırken, yönetim boyutu açısından ise siyasal ve yönetsel kadroların belirlenmesinden çok onların almış olduğu kararlara, yapmış oldukları işlemlere yurttaşların ve sivil toplum kurumlarının katılımı olarak tanımlamak gerekir (Demir, 2008: 48).

Yerel demokrasi için kooperatiflerin içinde yer alabileceği yönetimlerle ilişkili olan yönetim kavramı, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan kompleks bir sistem ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimlerini ifade etmekte birlikte kooperatifleri sivil toplumun ve yerel demokrasinin vazgeçilmez aktörü olarak öne çıkarmaktadır.

SONUÇ

Demokratik bir oluşum olarak kooperatifler, bir amaca ulaşmak için ekonomik ve sosyal imkânların karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği suretiyle bir araya getirilmesiyle oluşan kuruluşlar diye bilinmektedir. Bu kuruluşlar daha çok ortaklarını çeşitli ekonomik risklerden koruyucu ve onlar lehine ekonomik sahada yer arayan bir yapıda kabul edilseler ve her hangi bir karşılık gözetmeden ortaklarının sorunlarını çözerek, onların ekonomik gelişmelerini sağlamak ve

ekonomik olarak güçlü bir kitleye karşı ortaklarını korumak amacını edinseler de bunu yapabilmeleri için öncelikle sürdürülebilir bir ortaklık anlayışına, katılımcılıkla geliştirilebilecek bir demokratik yönetim kültürüne sahip olmaları gerekir.

Demokrasinin örgüt içi çalışmalara kaynak olması dışında bu kuruluşların içinde var oldukları toplumsal gruplar ile yerel yönetim ve demokrasiye de doğrudan katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Bu açıdan yerel demokrasi denilen demokratik değerlerin geçerli kılınarak halkın karar verme süreçlerine aktif katılımı yanında eşit temsili, kararlarda pay sahibi olması, kararları etkileyecek görüş ve düşüncelerini özgür ortamlarda paylaşabilmesi dâhil birçok demokratik mekanizmayı kooperatifçilik yaklaşımının doğasında barındırdığı görülmektedir.

Kooperatifler yerel demokrasiye katkı sağlayacak şekilde kitle eğitimine olumlu katkılar yaparak, demokratik olarak yönetim eğitimlerine de fayda sağlamaktadırlar. Böylece yöneticilik, pazarlama ve pazarlık gücünü kullanabilme özelliklerini kendi paydaşlarına kazandırır. Kooperatifçilik eğitimi içerisinde yer alan topluma kooperatifçilik eğitimi vermek, birlik, dayanışma, girişimcilik, örgütlenme ve demokrasi bilincini geliştirmek, kooperatif yöneticilerini eğitmek, kooperatifçilik alanında yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak hedeflenmektedir.

Yerel demokrasi doğrudan ve müzakereci demokrasi çeşitlerinin birçok özelliğini bünyesinde barındırdığından dolayı önemi her geçen gün artan bir demokrasi anlayışı olarak kooperatifçilik yaklaşımının birçok unsuru ile uyumludur. Kooperatifçilik düşüncesinin yayılması beraberinde yerel demokrasinin gelişimine de doğrudan katkı sağlayacaktır. Yerel demokrasi örgüt ve yapılarla bütünleşik olarak yönetim olgusunu gerçekleştirecekse bunda da kooperatifler öncü rol oynayabilecektir. Kooperatiflerin yaygınlaştırılmasından her halükarda demokrasi faydalanacaktır. Birçok ülkede kooperatifçiliğin en önemli sorunlarından birisi ise sosyal sermayenin düşük olmasıdır. Birbiriyle iş yapma, dayanışma isteği ve karşılıklı güven olarak tanımlanabilecek sosyal sermaye ne kadar yüksek olursa kooperatifçiliğin de gelişme şansı o kadar yüksek olacak ve demokrasi kültürüyle birleştiğinde toplumun önü daha çok açılacaktır. Sonuç olarak kooperatifler toplumun demokrasi yolunda sahip çıkıp sarılacağı en faydalı sivil toplum kuruluşları olarak daha çok anlaşılmayı ve üzerine düşünölmeyi hak etmektedirler.

KAYNAKÇA

Arnstein, Sherry R (1969), “A Ladder of Citizen Participation”, **JAIP Journal**, July, 35 (4), s:216-224

Aydın, Ahmet Hamdi (2010), **Yönetim Bilimi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara

Çardak, Müveddet (2014), “Yerel Demokrasi Anlayışının İki Örneği: Kooperatifler ve Belediyeler”, **İdarecinin Sesi Dergisi**, Mayıs- Haziran, Sayı:161, s: 37-42

Çetinkaya, Özhan ve Korlu, Rükan Kutlu (2012), “Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci ve Kent Konseylerinin Rolü”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 163, Temmuz-Aralık, s:95-117

Dahl, Robert A. (2001), **Demokrasi Üstüne**, Çev: Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara

Demir, Oral (2008), “Yerel Siyasette Katılımcılık ve Kalkınma (Türkiye’de Yerel Gündem 21 Örneği)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diamond, Larry (1996), “Is The Third Wave Over?”, **Journal of Democracy**, 7(3), July, s: 20-37

Görmez, Kemal (1997), **Yerel Demokrasi ve Türkiye**, Vadi Yayınları, Ankara

Günay, Muzaffer (2009), “Konut Yapı Kooperatifleri, Misyonu Gereği Yarı Özerk Kamu Kurumu Statüsüne Kavuşturulmalıdır” **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:8 Sayı:15 Bahar, s:33-48

İba, Şeref (2008), **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, 2. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara

Kalabalık, Halil (2005), **Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku Teori-Uygulama**, Seçkin Yayıncılık, Ankara

Kestellioğlu, Gözde (2011), “Yerel Demokrasi Ve Kent Konseyleri: Kahramanmaraş Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1(1), s:121-141

Mülayim, Ziya Gökalp (1998), **Atatürk’ten Bugüne Kooperatifçilik**, Yetkin Yayınları, Ankara

Parry, Geraint, George Moyser ve Neil Day (1992), **Political Participation and Democracy in Britain**, Cambridge University Press, Cambridge

Pustu, Yusuf (2005), "Yerel Yönetimler ve Demokrasi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 57, s:121-134

Sezen, Saim (2000), **Seçim ve Demokrasi**, 2.Basım, Gündoğan Yayınları, Ankara

Sitembölükbaşı, Şaban (2005), "*Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi*", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:10, s.139-144

Tunç, Hasan (2008), "*Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı*", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, , Sayı: 1-2,s.1113-1132

Turan, Nurcan (2002), "*Kooperatif işletmelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmayı Gerçekleştirmede Başarı Sağlamalarında Etkili Olan Faktörler*", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.IV, Sayı:2, s:83.101

Warbasse, Peter (1946), **Kooperatif Demokrasisi**, 1nci Cilt, Çeviren: Akil Koyuncu, Ahenk Matbaası, İzmir

Yıldırım, İbrahim (2004), **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayınları, İstanbul

Yıldırım, Selahattin (1993), **Yerel Yönetim ve Demokrasi: Kavramlar, Yaklaşımlar**, T.C. Başbakanlık TOKİ Başkanlığı ve IULA-EMME, İstanbul

Yüksel, Şakir Engin (2006), "*Kooperatiflerde Örgüt Kültürü*", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Globalleşen Dünyada Kooperatifçiliğin Ekonomik Gelişme Ve Finansal Piyasalardaki Yeri

Meltem KESKİN KÖYLÜ¹

Özet

Globalleşme sürecinin giderek hız kazanarak etki alanını genişletmesinin başlıca nedeni teknolojik yeniliklerin üretimi ve toplumu dönüştürmesidir. Teknolojik yeniliklerin hayata geçme süreleri giderek kısalarak sosyal yapıdaki farklılaşmalar üreticileri ve rekabet koşullarını da hızla değiştirmektedir. Bu değişimle birlikte müşteri odaklı rekabet günümüzün gerçeği olarak yerini almaktadır. Bireylerin ortak ekonomik ve sosyal problemlerine çare olmak amacıyla karşılıklı etkileşim ile bireysel hak ve sorumluluk eşitliğine dayalı örgütlenme ve bir işletme türü olan kooperatifler diğer işletmelerle aynı konumdadırlar. Bu nedendir ki kooperatiflerde müşteri odaklı anlayışla çalışmalarını devam etmesi gibi gerçeklikle karşı karşıyadırlar.

Finansal piyasalarda oluşan sorunların çözümüne yönelik çabalar bireysel olduğu kadar, toplumsal bilinç, özveri ve ortak bir kültür gerektirmektedir. Kooperatifçilik; özellikle gelişme eğiliminde olan ülke ekonomileri için etkili kalkınma araçlarından biridir. Hedef ekonomik gelişme ise kooperatifçiliğin rasyonel uygulanması ile amaca ulaşmamak gibi bir sorunla karşı karşıya kalınmayacaktır.

Kooperatifçilik, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya gibi ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinde ve kırsal kesimin kalkınmasında ve hatta İsrail’de tarımın gelişmesinde önemli sayılabilecek başarılar sağlanmıştır. Türkiye’de kooperatifçiliğin çok eski ve köklü geçmişi vardır. Ekonomik sektörün her alanında geniş kitlelere yayılmış olarak faaliyetine devam etmektedir. Bu potansiyeli ile finansal piyasalar içinde mal ve hizmet arzında ortaklarının çıkarlarını korurken sermaye birikimine destek sağlayarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadırlar. Ülkemizde var olan bu potansiyeli ile kooperatif girişimlerinin artırılması ve yeniden yapılanarak etkin kullanımı ekonomik gelişme çabalarımız için önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Kooperatifçilik, Küreselleşme, Ekonomik Gelişme, Finansal Piyasalar, Rekabet

¹ Yrd.Doç.Dr. Aksaray Üniversitesi, ŞUTİYO Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü, meltemkeskin@aksaray.edu.tr

The Place Of Cooperatives In Economic Development And Financial Markets In A Globalizing World

Abstract

The main reason behind the rapid increase of influence area of globalization is the effects of technological advances and its ability to convert populations. As technological advances came into existence quicker, social differentiations due to it change producers and their competition conditions. With this change, customer based competition became a reality. Cooperatives that are organizations and a kind of management depending on equality of individual rights and responsibilities are based on solving individuals' common socio-economic problems and they are in the same status as other managements. That is the reason why cooperatives have to continue working with the focus on the customer.

Solution efforts of problems in financial markets require individual as well as public consciousness, sacrifices and common culture. The cooperative system is a development tool for especially developing countries. If the aim is the economic development, then the rational application of the cooperative system will surely enable that.

The cooperative system had achieved notable successes in the development of economy and improvement of rural areas in United States, Japan and even in the development of agricultural areas of Israel. As this system is long-established in Turkey, it affects grand masses and continues its activities in every area of the economic sector. With this potential, it not only protects collaborative interests in supply and service demand, but also supports the deposition of capital to aid economic growth. Using this existing potential is important for our economic development efforts by increasing cooperative initiatives and rebuilding the system for better efficiency.

Key Words: Cooperative System, Globalisation, Economic Development, Financial Markets, Competition

GİRİŞ

Eski çağlardan beri topluluk halinde yaşayan insanlar en temel ihtiyaçlarını karşılamak için birlikte hareket etmek durumunda kalmışlardır. Tarihsel olarak ne kadar geriye gidilirse gidilsin, insan topluluğunun olduğu yerde kooperatif faaliyetlerinin izine rastlamak mümkündür. İnsanlar, topluluk halinde yaşarken çeşitli hedeflere ulaşabilmek için güç birliği oluşturmak amacıyla birlikte faaliyetlere başlamışlardır. Özellikle de 19 yüzyılda sanayi devriminden sonra hızlı kentleşme ile birlikte karşı karşıya kalınan tehditleri yok etmek, emeğin tam karşılığını almak, daha iyi koşullarda yaşayabilmek amacıyla kendi kendine yardım hareketiyle oluşturulan birlikteliklerle kooperatifçilik ortaya çıkmıştır. 21.yüzyıla gelindiğinde ise tüm ülkeleri özelliklede gelişmekte olan ülkeler pek çok ekonomik ve toplumsal problemler yaşamışlardır. Her çeşit problemlerle baş edebilmek için yalnız gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ekonomilerde de, yani tüm dünyada kooperatifçilik uygulamalarını her alanda görmek mümkündür. Bunu sağlayan unsur, kooperatifçiliğin sistemlere kolayca monte olabilen esnekliği içinde barındırmasıdır.

Gelişmiş ekonomiler kooperatifçiliği etkin kalkınma aracı olarak kullanmaktadırlar. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelere kooperatifçilik ile istihdam sahalarını genişletmek, kaynakları çevreyi tahrip etmeden verimli kullanmak, yaşam kalitesini artırmak, yoksulluğu önlemek, demokratik ortamları yaratmak ve sürdürülebilir ekonomi mücadele edebilmektedirler.

Türkiye'nin kooperatifçilik geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. 1863 yılında devletin desteğiyle kurulan "memleket sandıkları" tarım kredi kooperatifçiliği benzeri bir yapıda oluşumlardır. Cumhuriyet döneminde çağdaş kooperatifçilik üzerinde ağırlıklı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Durum böyle olmasına rağmen kooperatifler ülkemizde henüz beklenen düzeyde kullanılan bir finansal kurum değildir. Gelişmiş ülkelere yaklaşık üç kişiden biri kooperatif üyesi iken, ülkemizde insanımızın gönüllü olarak katıldığı ekonomik girişim modeli kooperatifleşme, yaklaşık on kişiden bir oranındadır. Çalışmanın temel amacı küreselleşme boyutunda kooperatifçiliğinin Türk ekonomisine katkıları ve finansal piyasalardaki yerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesidir. Çalışmayla, kooperatiflerin finansal piyasalardaki yeri ve ekonomiye katkıları ikincil verilerin ışığında ampirik olarak incelenmiştir.

Çalışmanın temel amacı küreselleşme boyutunda kooperatifçiliğinin Türk ekonomisine katkıları ile finansal piyasalardaki yerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesidir. Çalışmayla, kooperatiflerin finansal piyasalardaki yeri ve ekonomiye katkıları ikincil verilerin ışığında ampirik olarak incelenmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler, sürdürülebilir ekonomik gelişme için kooperatifçilik alanında büyük potansiyel ve fırsatları içinde barındırmaktadır. Bu süreç iyi yönetildiği takdirde özellikle Türkiye'nin küresel güç olacağı değerlendirilmektedir.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Kooperatifler, neredeyse her ülkede devlet örgütlenmesinin ardından toplumun büyük kısmını içine dâhil eden ve tarımdan sanayiye, sanattan sağlığa, taşımacılıktan balıkçılığa kadar geniş perspektifte faaliyet gösterirler. Bu kadar toplumu ekonomik yönde etkileyen birlik olarak faaliyet gösteren kooperatifler üzerine pek çok araştırma bulunmaktadır. Alexander F. Laidlaw; Tüketicilerin kooperatifleşme hareketlerinde kültür ve eğitim sorunlarına ilişkin 1962 yılında yayınladığı kitapların yanı sıra yine 1981 yılında Haluk Uzal'ın Türkçeye çevirisini yaptığı 2000 Yılında Kooperatifler isimli çalışmaları literatürde yerini almıştır. T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın (TKİB) yayınladığı Konut Araştırmaları Dizisidir. Dizinde temel konu konut üretimi ve toplu konutlardır. Bu konulara bağlı olarak yapı kooperatifçiliği konusu da detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Kooperatifçiliğin yeryüzündeki en büyük sosyo ekonomik akım olduğunu istatistiksel verilerle sunan (ca.coop/members/member-stats.html) web sitesinde kooperatifçilikle ilgili ayrıntıları bulmakta mümkündür. Kemal Turan (1994)'de Asya'dan Afrika'ya Avrupa'dan Amerika ve Avustralya kıtasına kadar, farklı ırk, kültür ve medeniyetlerde kooperatifçilik olgusundan bahsederek kooperatifçiliğin sosyo ekonomik unsuru üzerinde durmuştur (Turan, 1994:63). Ülkemizde pek çok kooperatif tanımı yapılmıştır. Bunlardan biride şöyledir; “Ortak bir işletme aracılığı ile ortakların ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan sınırsız ortaklıklardır” (Kara, 2003:15-16). Kooperatifler; “ Dünya çapında yaklaşık bir milyar insanı bir araya getiren, küçük ölçekli toplumsal organizasyonlardan cirosu milyarlarca doları bulan küresel işletmelere dönüşen kooperatifler yaklaşık 100 milyon kişiye de iş imkânı sunmaktadır.

Böylece kooperatifler ortaklarını ve kamuoyunu bilgi paylaşımı, savunma, eğitim ve öğretim yoluyla harekete geçirme konusunda önemli bir potansiyele sahiptir” (Türkiye Kooperatifçilik Raporu, 2014: 7) vurgusu yapılmıştır.

Kooperatiflerin toplumlara sağladığı faydalara ilişkin eserler de bulunmaktadır. Özer Ozan Kaya, Füsün Tayanç ve Yalçın Cengiz, Türkiye’de Kooperatifçilik (1976), adlı kitapta konuyu irdelenmişlerdir. Kooperatifler çeşitli faaliyetleri ile kişisel gelişmeyi gerçeğe dönüştürmenin yanı sıra tüm nüfusun iyiliğine katkıda bulunur (Baykara, 2003:16) demiştir. İnsanların verimli çalışabilmesinin temelinde mülk sahibi olması gerekliliğini öngören Fourier’e göre mülkiyet ortakların kooperatifteki paylarıdır. Yine Fourier kooperatif karları kabiliyet, sermaye ve emek eksenli dağıtılmasına vurgu yapmıştır (Ürper, 1996:9-10).

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA); kooperatiflerin global ölçekte ekonomideki yeri ve önemini ortaya koymak, uluslararası ekonomi platformlarında kooperatiflere verilmesi gereken öneme dikkat çekmek, kooperatiflerin haklarını korumak amacıyla World Cooperative Monitor araştırmalarına ağırlık vermektedirler. Ulusal ve uluslararası kooperatif istatistiklerinin toplanması ve yayınlanması konularında da ICA’nın çalışmaları bulunmaktadır (ica.coop, 2015). Ayrıca Dünya kooperatif hareketlerini takip etmek amacıyla küresel bir senaryo dâhilinde ulusal bağlamlarda sosyo-ekonomik değere ve kooperatiflerin etkisi üzerinde çok boyutlu bir veri tabanı raporlama geliştirmek için Dünya Kooperatif İzleme projesi (World Co-operative Monitor) verileride önemlidir (euricse.eu, 2015). Bununla birlikte çeşitli uluslararası örgütlerde kooperatif faaliyetlerinin desteklenmesi gerektiği, diğer işletme ve sosyal organizasyonlar ile eşit biçimde muameleye tabi tutulması gerektiği konusunda hemfikirdirler (ilo.org , 2015).

Türk Kooperatifçilik Kurumu yayınları Kooperatif Postası Karınca dergisi 936. Sayıya ulaşmış olup çalışmalarını sürdürmektedir ve dergi sayılarına (koopkur.org.tr, 2015) sitesinden ulaşmak mümkündür.

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ

İnsanlık tarihinin en eski dönemlerine bakıldığında insanların, karınlarını doyurmak ve hayvanlardan korunmak için işbirliği (cooperation) yaptıkları bilinir. İhtiyaçların artmaya başladığı dönemlerde işbirliği daha da önemli olmuştur. İşbirliği ile barınma, yol, su, evcil hayvanların bakımı gibi pek çok alanda işbirliği yapılması kooperatiflerin oluşmasının çekirdeğini oluşturmuştur. İlk kooperatifleşmeye benzer çalışmalar Eski Mezopotamya'da karşımıza çıkmaktadır (Koç, 2001:10). Yine bu dönemlerde özellikle tarım ve hayvancılık alanında bugünkü kooperatife benzeyen işbirlikleri görülmektedir. Özellikle İtalya, İsviçre ve Fransız Alplerinde yer alan mandıralar kooperatif benzeri oluşumlardır. Ayrıca, Slav ülkelerinde ortak arazi kullanma kooperatiflerinden olan "zadruga" ve Rusya'daki "Mir"lerin geçmişi ve ülkemizde "ahilik" sistemi kooperatifle ilkeleri ile büyük benzerlik göstermekteydi.

19. Yüzyılda sanayileşme ile birlikte nüfus kırsaldan kentlere doğru yönelmesiyle birlikte, kırsalda yaşayan insanların ürünlerini pazarlama ve hayatlarını sürdürmede karşılaştıkları sorunları çözebilmek için toplumsal ve ekonomik çözümlere ihtiyaç duymuşlardır (Helm; 1979:1).

Bilimsel olarak ilk kooperatifçilik uygulamasının, 21 Aralık 1844 tarihinde yapıldığı kabul edilir. Robert Owen'in öncülüğünde 28 dokuma işçisi birleşerek İngiltere'de kooperatifçiliğin temelini oluşturur (Haseki, 2006:13). Yine bu dönemlerde kooperatif öncüsü Dr. William King olmuştur. Dr. King, emeğin sermaye karşısındaki durumunu düzeltmek amacıyla Brighton'da ilk tüketim kooperatifini kurmuştur (Güvenç, 2014: 22). Eşitliğe dayalı toplum oluşturmak amacıyla kooperatifçilik hareketi Fransa'da özel yer bulmuştur. Charles Fourier Fransa'da, insanların istediği işte çalıştığı ve "falanj" diye adlandırdığı toplum modeli oluşturmak için çaba göstermiştir. Fransa'da Philip Buchez ise Fourier'in düşüncelerini temel alarak marangozları kooperatifleştirmiştir. Almanya'da ise 1859 yılında "Alman Küçük Sanat ve İktisat Kooperatifleri Birliği" adlı üst birlik oluşturuldu. 1864 yılında ise Alman kooperatifler bankası kuruldu. Günümüzde de Almanya kooperatifçiliğinin gelişmesinin sebeplerinden birisi, bağımsız denetim sistemi oluşturmalarıdır.

Sanayi devrimi ile birlikte çoğu ülke kooperatifleri gelişme aracı olarak kullanmıştır. Sanayileşmenin etkisiyle artan iletişim, ulaşım sayesinde ülkelerin hızla birbirlerinden etkilenmeleri sonucunda kooperatifçilik

hareketleri yaygınlaşmıştır. 1895 yılında ise ülkelerdeki kooperatifler bir araya gelerek, Uluslararası Kooperatifler Birliğini (ICA) kurdular.

Türkiye’de özellikle kırsalda, geleneklerimiz gelen ekonomik ve toplumsal dayanış kültürü (imece) Türk kooperatifçilik hareketinin özünü oluşturmaktadır. İmece sisteminin örgütlenmiş kurumlarının en güçlü ve uzun ömürlüsü Ahilik sistemidir. Ahilik sistemi günümüzdeki kooperatifçilik sisteminin nüvesini oluşturmuştur. Nitekim kooperatif fikrinin doğuş kaynağı olan Michael Sandown, Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir ve Niğde’de yaşamış ve Ahilik hakkında edindiği bilgileri 1828-1831 yılları arasında İngiltere’ye götürmüş ve bu tecrübelerini yayınlamıştır. Kooperatifçilik fikrinin anavatanı Anadolu’dur (<http://www.tarimkutuphanesi.com/>; Higgins, 1944:13-19). Anadolu kültüründe ekonomik ve sosyal dayanışma önemli unsur olsa da, kooperatifçiliğin modern anlamda kurumsal yapıda vücut alması Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde imparatorluk özellikle Fransa ve İngiltere ile etkileşim içinde bulunması sonucu bu ülkelerde kooperatifçilik alanlarında yaşanan gelişmelerden etkilenilmiştir (Türkiye Kooperatifçilik Raporu, 2014:7). Ayrıca ülkemizde uzun süre ekonomik ve sosyal durumu düzenlemek ve iyileştirme amaçlı örgütler özellikle tarım kooperatiflerin temelini oluşturmuştur. Mithat Paşa tarafından 1863 yılında kurulan “Memleket Sandığı” ile başlatılmıştır. Bu hareket başarılı olunca tüm ülkeye yayılmıştır (Karalar, 2000:27). Zaman içinde verilen kredilerin geri dönmemesiyle sandıklar kapatılarak, varlıkları T.C. Ziraat Bankasına devredilmiştir (Durmaz, 2004:42). Bugünkü tarım kooperatiflerinin ilki sayılan “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı” 1911 yılında kurulmuştur. Ancak savaş dönemi olması nedeni ile uzun ömürlü olamamıştır (Ürper, 1996:16-17). Cumhuriyet döneminde her konuda olduğu gibi ülkemizde kooperatifçiliğin gelişmesi ve yaygınlaşması için Atatürk’ün önderlik yaptığını görüyoruz. Bizzat Atatürk’ün kurucu ortağı olduğu "Ankara Memurin Erzak Kooperatifi" gibi kooperatiflerde kurulmuştur. 1929 yılında ise 1470 sayılı yasa ile şehir ve kasabalarda zirai kredi kooperatifleri kurulabilme ve bu kooperatiflere para toplama yetkisi tanınmıştır. 1935 yılında 2834 ve 2836 sayılı yasalar çıkarılmıştır. Kooperatifler artık sadece tarım alanında değil pek çok sektörde kendini göstermiştir. İlk kez 1961 Anayasası’nda 51.maddesinde “ Devlet kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” hükmü ile kooperatifçiliğe yer verilmiştir. 1969 yılında 1163 sayılı kooperatifler kanunu yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasası’nın 171. maddesi ise

kooperatiflerin gelişimini sağlama görevin 1961 Anayasasında olduğu gibi devlete verilmiştir (Mülayim, 1992:13).

Türkiye’de yeni dönem kooperatifçilik açısından stratejik planlama dönemidir. Plan, kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünüdür. Bu dönemin en önemli özelliği, kooperatiflerin kendilerinin belirleyeceği misyon ve vizyon doğrultusunda stratejik temelli planlama yapması ve faaliyet programları oluşturmastır. Bu dönem nicelik değil nitelik unsurların öne çıktığı dönemdir. Sonuçta ise kooperatif türlerinin her alana yayılmasına yönelik eylem planı çerçevesinde Türkiye’de bu güne kadar görülmemiş yeni kooperatif türleri için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından örnek ana sözleşmeler hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur; sağlık, gayrimenkul işletme ve yatırım alanlarında ilk defa kooperatif kuruluşuna izin verilmiştir. Bu planlama doğrultusunda kooperatif türlerinin çeşitlendirilmesini gerçekleştirebilme çabaları başlamıştır. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2013 yılında; Deniz Yolcu Taşıma, Deniz Yük Taşıma, Eğitim, Enerji, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme, Karayolu Yolcu Taşıma, Karayolu Yük Taşıma, Karşılıklı Sigorta, Küçük Sanat, Pazarıcılar İşletme, Sağlık, Temin Tevzi, Turizm Geliştirme, Tüketim, Üretim ve Pazarlama, Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama kooperatif türlerinin örnek ana sözleşmeleri hazırlanmıştır (koop.gtb.gov.tr, 2015).

Günümüze gelindiğinde, 2013 yılı verilerine göre ülkemizin bütün illerinde kooperatif bulunmaktadır. En fazla sayıda kooperatif bulunan beş il; Ankara 940, İstanbul 670, İzmir 638, Antalya 509, Adana 464. En az sayıda kooperatif bulunan beş il ise, Bayburt 14, Ardahan 19, Kilis 27, Gümüşhane 32, Bingöl 33’ür (Kooperatif İstatistikleri Bülteni 2013:9). Türkiye’de kooperatifler Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sorumluluk alanında faaliyet gösterirler. Ayrıca ülkemizde kooperatifçilik eğitimi ise, üniversiteler bünyesinde toplam dokuz Meslek Yüksek Okulu/Yüksek Okul tarafından verilmektedir (Kocabaş, 2013), Tablo 1’de görüldüğü üzere 2013 itibarıyla 84.232 adet kooperatif ve 8.109.225 adet kooperatif ortağı vardır. Bu rakamlar gelişmiş ülke kooperatif verilerinin altında kalmakla birlikte önümüzdeki yıllarda kooperatifler favori işletmeleri olacaktır (Çıkın, 2013).

Tablo 1-Türlerine Göre Kooperatifler ve Ortak Sayıları

İlgili Bakanlık	Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
		Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı
Gıda , Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Tarımsal Kalkınma Koop.	8.173	842.563	82	4.939	4	77
	Sulama Koop.	2.497	295.984	13	733	1	10
	Su Ürünleri Koop.	522	29.972	14	202	1	12
	Pancar Ekicileri Koop.	31	1.638.981	1	31	-	-
	Tarım Kredi Koop.	1.767	1.082.978	16	1.767	1	16
	ARA TOPLAM	12.990	3.890.478	126	7.672	7	115
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Konut Yapı Koop	54.996	1.985.076	338	10.525	3	62
	Küçük San. Sit.YapıKoop.	1.052	127.098	5	142	-	-
	Toplu İşyeri Yapı Koop.	1.810	103.536	7	116	-	-
	ARA TOPLAM	57.858	2.215.710	350	10.783	3	62
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Tarım Satış Koop.	322	602.248	17	322	-	-
	Bağımsız Tarım Satış Koop.	22	2.245	-	-	-	-
	Tütün Tarım Satış Koop.	66	23.414	-	-	-	-
	Yaş Sebze Meyve Koop.	37	2.886	-	-	-	-
	Tüketim Koop.	2.970	288.063	17	155	1	9
	Motorlu Taşıyıcılar Koop.	6.734	199.220	42	754	1	15
	Esnaf ve Sanat. Kef. Koop.	993	685.105	32	894	1	32
	Küçük Sanat Koop.	331	10.043	5	14	-	-
	Temin Tevzi Koop.	344	24.497	-	-	-	-
	Turizm Geliştirme K.	391	17.448	3	33	-	-

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Üretim Pazarlama Koop.	483	22.491	5	429	-	-
	Tedarik Kefalet Koop.	7	599	-	-	-	-
	Yayıncılık Koop.	31	767	-	-	-	-
	Hamallar Taşı. Koop.	11	586	-	-	-	-
	İşletme Koop.	585	98.769	1	7	-	-
	Sigorta Koop.	3	15	-	-	-	-
	Yardımlaşma Koop.	24	22.160	-	-	-	-
	Eğitim Koop.	30	2.481	-	-	-	-
	ARA TOPLAM	13.384	2.003.037	122	2.608	3	56
	GENEL TOPLAM	84.232	8.109.225	598	21.063	13	233

Kaynakça: (Kocabaş, 2015).

Yukarıda verilen tablodaki bilgilerden görüleceği üzere, kooperatif sayısının oldukça fazla olmasına karşın, işlevlerinin birçok dünya ülkesine göre yetersiz olduğu, ülkemizde kooperatifçilik potansiyelinden yeterince yararlanılamadığı yargısına ulaşılabilir.

KOOPERATİFLERİN EKONOMİYE KATKILARI

Finansal piyasalarda kooperatifler, mal ve hizmetlerin arzında küçük üreticilerin sermaye birikimini sürdürebilirliği ile büyük firmalara rağmen pazarlık gücünün artırmada ve küresel rekabete üretim ve bölüşüm sürecini dengeleyerek düzenlerken ekonomik büyümeye de katkı sağlarlar (elelebizbize.com, 2015). Globalleşme ekseninde ekonomik amaçlı işbirliği ile oluşan kooperatifler geniş bir yayılım alanı bulmasının temel nedeni, gelir dağılımında ortaya çıkan dengesizlikleri geniş halk kitlerinden yana dengeye getirmek çabalarının sonucu olarak finansal piyasalarda yerini almıştır. Kooperatifler bununla da kalmayıp finansal piyasalarda baş aktörler arasında küresel rekabet içerisinde yerini almıştır.

Kooperatifler, ortaklar tarafından kurulan ve yönetilen devletten bağımsız küçük birikimleri büyük işletmelere dönüştüren işletmelerdir. Finansal piyasalarda işlem yaparken verimli, etkin ve esnek yapıları ile kooperatifler karar alma sürecinde de yenilikçidirler. Bunun içindir ki kooperatifleri her

tür sektörde ve ekonomik ortamlarda filizlenip geliştiğini görmek mümkündür. Sürdürülebilir istihdam yaratmada kooperatiflerin ülke ekonomilerine katkıları büyüktür. Bilimsel anlamda 1115 yıllık geçmişiyle kooperatifler, dünyanın her köşesinde uygulanabilirlikleri ve esneklikleriyle pek çok ekonomik krizlerden güçlenerek çıkmışlardır.

Dünya Kooperatif Araştırmalarına (World Cooperative Monitor) göre; dünya çapında yaklaşık bir milyar insanı bir araya getiren, küçük ölçekli toplumsal organizasyonlardan cirosu milyarlarca doları bulan küresel işletmelere dönüşen kooperatiflere; 2000 yıllara girildiğinde yaklaşık 800 milyon insan ortak olmuştur. Yine yaklaşık dünya nüfusunun yarısı ekonomik hayatta kooperatifleri kullanmaktadır. Ayrıca kooperatifler yaklaşık 100 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde nüfusun yüzde 62'si, gelişmekte olan ülkelere nüfusun yüzde 57'i kooperatiflerle ilgili alanlarda çalışmaktadır. (euricse.eu, 2015). Avrupa Birliğini merkez altına aldığımızda 180 000 kooperatif ve bu alanda çalışan 3 milyondan fazla işçi vardır. Amerika Birleşik Devletleri' de ilk 500 büyük firma arasında 14 kooperatif şirket yer almıştır (milliyet.com.tr 27.01. 2015). Türkiye ekonomisi içerisinde kooperatif işletmelerinin yıllık üretim ve hizmet değerleri katma değer ekonomi içinde, dönemsel tahminlerde içerilen faaliyet kolları sektördür. Bunun sonucu kooperatifçilikle ilgili somut veriler doğrudan ölçülemezse de, ülke nüfusunun %10'nunun içinde bulunduğu faaliyetlerin oluşturduğu üretim değeri ve yaratılan talebin ülke ekonomisine katkısı büyüktür (Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2013: 22-23).

Kooperatifler küresel rekabet içerisinde faaliyet gösteren işletmelerdir. Finansal piyasalarda kooperatifler fiyatların küçük üretici lehine oluşturulabilmesinde etkin rol oynarlar. Özellikle tarım sektöründü küçük üreticilerin, "toplu arz ve toplu talep" yaratabilme zorunlulukları vardır. Küçük üreticiler lehine toplu arz/talep ve fiyat oluşturabilmek için en önemli kuruluşlar kooperatiflerdir. Kooperatifler üretimin pazarlanma aşamasında da uygun piyasalar yaratma gücü bulunmaktadır. Bu doğrultuda, küçük üretici ile nihai tüketicinin direk karşılaşacağı, aracı kişi ve kurumların bulunmadığı piyasa yapısı oluşturmaktır. Piyasa ekonomilerinde katma değer yaratan ürünler tüketici tarafından talep görmektedir. Küçük üreticiler bu doğrultuda düşünceler üretmeli ve uygulamalara geçmeleri hantallaşmış sistemlerden daha kolay olarak kooperatifler tarafından hayata geçirilebilmektedir. Böylece ürün çeşitliliği artırılırken "tarım ile sanayinin entegre olması gerçekleşecektir.

Kooperatifler ülke ekonomilerinde ölçeğin artması, maliyetlerin azaltılması ve birikimlerin artmasında katkıda bulunur. Kooperatifler, üretimde birim maliyetlerin azalması ile üretim hacmini, ortak arz ve talebine göre ayarlayabilirler (Çıkın, 2013). Kooperatifler, ekonomide üretilen toplam gelirler ile toplam giderlerin eşitlenebilmesinin aracıdır. Yine kooperatifleri küresel piyasalarda varlığını genişleterek yaygınlaşmasını sağlayan unsurları sıralarsak: Kooperatifler beşeri topluluklar olmanın yanı sıra demokratik işletme ve büyük girişimcilerdir. Onun içindir ki Avrupa Birliği ülkelerinde kabul gören “Sosyal Ekonomi Birlikleri’nin en başat üyelerinden birisi kooperatiflerdir. Bu işletmeler güçlerini sadece çalışanlardan değil ortaklarının hizmet ve emeklerini de kullanarak alırlar. Kooperatifler diğer şirketlerden farklı olarak, sermayeyi ödüllendirmekten çok faaliyeti ödüllendirmeyi önceliğe alan bir girişim şeklidir (elelebizbize.com, 2015).

Kooperatifler bilgi çağıyla birlikte, teknolojiye yaşanan baş döndürücü ivme ve küreselleşme olgusu ile birlikte, büyüyen sermayeleriyle global pazarlarda işlem yapmaya başlamışlardır. Sonuçta da küresel rekabet ortamında üretim faktörlerinin etkin kullanabilen oyuncular olarak kooperatifler karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemi bilinen kooperatiflerin ülkemiz işletmeleri arasındaki payları da büyüktür. Bu işletmelerin ekonomiye canlılık kazandırma, yeni iş imkânları ve istihdam yaratma, yenilikleri teşvik etme ve bölgesel kalkınmayı hızlandırma fonksiyonlarını bünyesinde barındırırlar. Bu potansiyel Türkiye için önemlidir. Ancak 1948 yılında kurulan İsrail devletinde bile kooperatifçilik hareketi ülkemizdeki seviyeden daha hızlı ilerlemiştir. Ülkemizdeki kooperatiflerin sayısal çoğunluğuna rağmen başarı daha düşük düzeylerde kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk önderliğinde kooperatifçiliğe büyük önem verilmiş ve üstüne üstük dönemin tek partisinin programında da yer almıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde özel şirketlere verilen destek kooperatiflerden esirgenmiştir. Günümüzde; temel ahlak kuralları, dürüstlük, sorumluluk, kanun, kurallara ve başkalarının hakkına saygı, tasarruf ve yatırıma inanç bilinci geliştirilerek, güven ortamının artırılması ile ülkenin gelişmesi için gelir ve refahın tabana yayılmasında yerini alabilmesi sağlanmalıdır. Bütün bunlara ek olarak tüm kooperatifler üst örgütlenmelerini tamamlamaları, hükümetlere çözüm önerileri sunmaları,

özellikle ülkemizdeki mevzuat karmaşıklığına son verilmesi için kooperatifçilikle ilgili düzenlemelerin tek bir kanun şemsiyesi altında toplanılması gerekmektedir. Yine ülkemizde kooperatiflerin finansman sorununu gidermek içinde Kooperatifçilik Bankası kurulmalıdır.

Yaşamın her alanında olduğu gibi, başarılı kooperatifçiliğin yollarda eğitimden geçmektedir. Bu eksikliği giderebilmenin bir yolu da sadece üniversitelerde ana bilim dallarında değil, daha ilkokul seviyesinden başlayarak örgün eğitimin içerisinde kooperatif dersleri verilmelidir. Ayrıca yüksek lisans eğitim programlarına da kooperatifçilik bilim dalı eklenmelidir. Yaygın eğitimde ise yapılabilecek reformist çalışmalarda uygulanmalı ve değerlendirilmelidir.

Ülkemizin özellikle tarımsal kooperatif yapısında; küçük ölçekli tarım işletmelerin çoğunlukta olduğu izlenmektedir. Bu işletmelerde girdi, finansman ve teknoloji kullanımının yeterli olmaması nedeniyle maksimum verim sağlanamamaktadır. Bu sorunun çözümünde Avrupa Birliği uygulamaları incelenebilir. Avrupa Birliği ülkelerinde kooperatifler yapılanmaları doğrultusunda üretimin planlanmasından, ürünün pazara sunulması ve tarımla ilgili ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi boyutlarında başarı sağlamışlardır.

Ülkemizde, konut kooperatifleri mercek altına alındığında birçok başarısına daha fazla oranda yaşanan olumsuzluklar görülmüş ve dillendirilmiştir. Kurulan kooperatiflerin yapım sürelerinin uzaması, bitirilememesi veya başka ekonomik usulsüzlüklerin ortaya çıkması gibi nedenler toplumda kooperatiflere olan güvenin azalmasına neden olmuştur. Dar gelirli insanları konut edindirmek için kurulan konut kooperatifleri günümüzde varlıklı insanların konut edindiği bir yöntem olmuştur. Bu konunun incelenerek güvene dayalı yeni köklü modeller geliştirilmesi gerekmektedir. Konut kooperatiflerinin aktif hale gelmesi için Belediye-Kooperatif-TOKİ işbirliğinin sağlanması gerekmektedir.

Kooperatifler küreselleşmenin yarattığı fırsatlardan yararlanmak ve sakıncalarını en aza indirmek amacıyla, ulusal ve uluslararası alanlarda birleşme yolunu da kullanabilirler. Küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ülkemizdeki kooperatiflerinde uluslararası kooperatifçilik ilkelerini sıkı sıkıya uygulamaları zorunludur.

Almanya kooperatifçiliğinin gelişmesinin en öncelikli unsuru tarafsız bir denetim sistemi oluşturmaları ve kooperatiflerin kendisinin öz denetimiyle birlikte dış denetim birliklerinin hizmetleridir. Ülkemizde tüm finansal kurumda olduğu gibi kooperatif alanında da iç denetim oluşturulduğu gibi bağımsız denetime de ihtiyaç vardır.

Günümüzdeki bilgi akışı ve sosyal medya imkânları çerçevesinde kooperatifler istatistikler konusunda şeffaf ve duyarlı olmak zorundadırlar. Kooperatif girişimlerle ilgili istatistiki verilerin sağlıklı elde edilebilmesi de ülkemiz için gereklidir. Bu nedenle TUİK bünyesinde kooperatif işletmelerle ilgili istatistikleri izleme birimi oluşturulabilir. Böylece sağlıklı bir veri tabanı oluşturarak daha çok güven kazanabiliriz gerek ulusal gerekse dünya ölçeğindeki çalışmalara veri tabanımızla destek verebiliriz (dunyagida.com, 2015) .

Mustafa Kemal Atatürk'ün söylediği gibi “Muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak maddi ve manevi kuvvetleri, zeka ve maharetleri birleştirmektir”. Kooperatifler ülkemizin yarınıdır.

KAYNAKÇA

Baykara, Tunahan (2003), “Kooperatiflerin Birleşmiş Milletler Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine Katkısı”, **Karınca Dergisi**, S:799, s:16.

Çıkin, Ayhan (2013). “Kooperatifler 21. yüzyılın favori işletmeleri olacak”. Erişim: <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=3215> (10.2.2015).

Çıkin, Ayhan (2007). “Değişen Dünya Koşulları ve Kooperatifçilik”, <http://www.elelebizbize.com/>, Ayhan Çıkin. (02.02.2015).

Çıkin, Ayhan (2013). “Kooperatiflerin Ekonomiye Katkısı”, blog.milliyet.com.tr/kooperatiflerin-ekonomiye-katkisi (02.02.2015).

Durmaz, Yakup (2004), “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Geleceği”, **Karınca Dergisi**, Eylül, S:813, s:42.

Güvenç, Tuba (2014), “Kooperatif Bankacılığı”. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Uzmanlık Tezi. Ankara.

Haseki, Murat (2007).”Kooperatifçilik Ve Pazarlama Anlayışı: Tarım Satış Kooperatiflerinin Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma”. Çukurova Üniversitesi Doktora Tezi. Adana.

Helm, Frans C. (1979), Kooperatif İşletme Ekonomisi (Çeviri: İlhan Cemalcılar), Eskişehir: E.İ.T.İ.A Yayınları No. 150/92.

Higgins, John B. (1944), "The Ahitism and Its Infuence on Co- operation", **The Co-Operator**, Vol. 18, No: 5, s: 13-19.

Kamil Turan, (1994), Kooperatifçiliğin Sosyo-Politik Yapısı, Özkan Yayınları, Ankara.

Kara, Mustafa (2003). Kooperatifçilik, Poyraz Yayıncılık, Bolu.

Karalar, Rıdvan (2000), Kooperatifçilik Teknikleri, 1.Basım, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul.

Kocabaş, Yıldırım (2013), “Türkiye’de Kooperatifçilik”, <http://koop.gtb.gov.tr/>, 15.02.2015).

Koç, Hakan (2001), Kooperatifçilik Bilgileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Laidlaw, Alex F. (1981), 2000 Yılında Kooperatifler. (Çev. Haluk Uzel), Yol. İş Kooperatifi Yayını, No.7. Ankara.

Mülayim, Ziya Gökalp (1992), Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara.

TKİB, (1995). Konut Araştırmaları Sempozyumu Konut Araştırmaları Dizisi No:1.

Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2013, (2014). Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara. (<http://koop.gtb.gov.tr/>, 10.01.2015).

Ürper, Yılmaz (1996), Kooperatif İşletmeciliği, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir.

Yıldırım Kocabaş, Özlem (2013). “Türk Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu”. (<http://koop.gtb.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik>, 15.01.2015).

İnternet Erişimleri

(<http://blog.milliyet.com.tr/ss>, 15.01.2015).
(<http://ica.coop/>, 03.01.2015)
(<http://ica.coop/>; <http://www.euricse.eu/en/WorldCooperativeMonitor> 20.01.2015)
(<http://ica.coop/members/member-stats.html>, 20.01.2015)
(<http://koop.gtb.gov.tr/>, 01.02.2015).
(<http://koopkur.org.tr/> , 03.01.2015)
(<http://www.dunyangida.com> 27.01.2015)
(<http://www.euricse.eu/en/WorldCooperativeMonitor> 10.01.2015)
(<http://www.tarimkutuphanesi.com> 22.01.2015)
([http://www.turkiyemillikoop.org.tr/bilgi bankası](http://www.turkiyemillikoop.org.tr/bilgi-bankasi), s.5-7 20.01.2015).

Konut Sorununun Çözümündeki Kayıp Aktör: Konut Kooperatifleri

Türkiye’de konut politikalarının tarihsel gelişimine bakıldığında, konut kooperatiflerinin çok da etkin olamadığı görülmektedir. Oysaki konut sorununun çözümünde yerel yönetimler ile konut kooperatifleri mutlaka yer alması gereken aktörlerdir. Konut sorununun asıl mağduru olan dar ve sabit gelirlilerin konut edinmesinde konut kooperatiflerine büyük iş düşmektedir.

Bildirinin amacı, Konut kooperatifleri konut sorununun çözümünde neden başarılı olamadı? sorusunun cevabını bulmaktır. Toplu Konut İdaresi’nin kooperatiflere kredi sağlamak yerine doğrudan konut üretimini tercih etmesi, rant amaçlı kentsel dönüşüm projeleri, mortgage sistemiyle konut kredilerinin ticarileştirilmesi, konut kooperatiflerinin üst gelir grupları için konut üretmesi, kooperatiflerin yetersiz denetimi bu sorunun cevapları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Konut, Konut Kooperatifleri, Belediye, TOKİ, Konut Hakkı

The Missing Player for Solution of the Housing Problem: The Housing Cooperatives

When we review the historical development of the housing policies in Turkey, we can see that housing cooperatives have not been effective at all. However, housing cooperatives and local governments are key players for the solution of the housing problem. Housing cooperatives have an important role for providing housing for the low and fixed income people who are actually the real sufferers of the housing problem.

The purpose of the paper is to find an answer to the question of why the housing cooperatives have failed to solution of the housing problem. Housing Development Administration’s preference to build houses directly instead of providing loans to the housing cooperatives; urban transformation projects aiming profit; commercialization of home loans through mortgage system; building houses for upper income level group by the housing cooperatives and inadequate inspection on housing cooperatives are some of the answers for this question.

Keywords: House, Housing Cooperatives, Municipality, TOKİ, Right to have a house

Konut Sorununun Çözümündeki Kayıp Aktör: Konut Kooperatifleri

Mithat Arman Karasu¹

Konut sorunu sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla çözümü kolay olmayan önemli bir toplumsal sorundur. Konut sadece bir barınak değil, aynı zamanda, sosyal bir güvence, ekonomik krizler karşısında bir sığınak, bir yatırım ve rant elde etme aracı, toplumsal statü göstergesi olarak kabul edilmektedir. Tüm bunlar, konut sorununu daha karmaşık hale getirmektedir (Karasu, 2005: 58).

Çok sayıda konut inşa etmek ya da ülkede kimsenin evsiz olmaması (homeless) konut sorunu çözüldü anlamına gelmemektedir. Sorun daha karmaşık ve çok yönlüdür. Örneğin Türkiye’de son dönemde TOKİ (Toplu Konut İdaresi) tarafından inşa edilen, tek tip projeye dayalı, yüksek katlı, kentten kopuk toplu konut uygulamaları; 1960’lı yıllarda Amerikalı ünlü kentbilimci Jacobs tarafından “Amerikan halkının hapishaneleri” olarak nitelendirilmiş, ağır bir biçimde eleştirilmiştir (Jacobs, 2011).

Genel kabulün aksine, kimi zaman yeterli kaynaklara sahip olmak konut sorununun çözümü anlamına gelmemektedir. Türkiye’de konut sorununun asıl mağduru olan, dar ve sabit gelirli için sosyal konut politikaları üretilmeden konut sorununun çözüme kavuşturulması mümkün değildir. İstanbul’da 400 bin lüks konut son 3 yıldır satılmayı beklerken, kentin yarısının gecekonduda, üçte birinin kirada oturması uygulanan politikaların yanlışlığını ve konut sorununun çözümünün ne derece zor olduğunu bizlere göstermektedir.

Konut sorununun çözümünde önemli bir aktör olan konut kooperatiflerinin ele alınacağı bildiride ilk olarak Türkiye’deki konut sorunu üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, konut sorununun çözümünde konut kooperatiflerinin üstlenebileceği rol ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, konut kooperatiflerinin konut politikalarındaki tarihsel geçmişi üzerine bir çözümleme yapılacaktır. Son bölümde, konut kooperatiflerinin neden etkin olamadığı sorusuna yanıt aranacaktır.

Türkiye’de konut kooperatifleri konut sorununun çözümünde neden başarılı olamadı? sorusu bildirinin temel uğraşısıdır. Bu sorunun cevabını,

¹ Doç. Dr., Harran Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi

Türkiye’de toplumsal dayanışma ve güven duygusunun azalması, TOKİ’nin yanlış uygulamaları ya da kiralık konut yerine mülk konut politikalarında ısrarcı olunmasından ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle, bildiri kapsamında konut kooperatifleri ele alınırken, aslında Türkiye’deki konut politikaları, kamuda ve toplumda yaşanan değişim süreci de mercek altına alınacaktır.

1 - TÜRKİYE’DE KONUT SORUNUNUN BOYUTLARI

Türkiye’de geçmiş yılların konut ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanmaması sonucu doğan açık, afetler nedeniyle yaşanan yıkımlar, yenileme, kamulaştırma, kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan hane halkında küçülme eğilimi, artan kent nüfusu vb. nedenlerle konut açığı büyük boyutlara ulaşmaktadır.

1963–1994 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında öngörülen toplam konut ihtiyacı 9.464.437’dir. Oysa aynı dönem içinde yapı kullanma izni alan konut miktarı 4.207.177 olmuştur (Keleş, 2014: 321). X. Kalkınma Planında (2014-2018) konut açığı 4,1 milyon olarak belirlenmiştir. Rakamlardan anlaşılacağı gibi, Türkiye’nin ciddi bir konut açığı bulunmaktadır.

Türkiye’de bu açığı gidermek için uygulanan konut politikalarını dört dönem halinde ele almak mümkündür. Ulus devletin kuruluşunu içeren 1923-1950 arası, emek gücünün kente göçü ile nitelenen 1950-1980 arası dönem, sermayenin kentlerde etkinliğini artırdığı 1980-2000 arası dönem (Şengül, 2001: 64) ve son olarak konut sektörünün küresel sermayeye açıldığı 2000 yılından günümüze kadarki dönemdir.

1923-1950 arası dönemin en belirgin özelliği konut sorununun Ankara ile sınırlı olmasıdır. Yeni kurulan Cumhuriyetin meşruiyetinin mekân olarak Ankara’da sorgulandığı bu dönemde konut sorunu doğrudan merkezi idare tarafından ele alınmıştır. Aynı dönemde, kamu konutları yapmak, konut ve arsa üretimini artırmak, kira denetimi ya da gecekonduların önlenmesi için ona yakın kanun çıkarılmıştır (Karasu, 2009: 247-248/ Alkışer ve Yürekli, 2004: 64-68). Ancak tüm bu önlemlere karşın, Ankara’da memurlar için yeterli konut üretilmediği gibi, yeni yeni baş gösteren gecekonduları önlemek de mümkün olmamıştır. 1950’li yıllar gibi erken bir dönemde, Ankara’da toplam konut stoku içinde gecekonduların oranı % 30’a ulaşmıştır (Tankut, 1993: 45).

1950-1980 arası dönem, hem Türkiye’de çok partili hayata geçişin hem de kentleşme sürecinin başladığı dönemdir. İç göçün başlamasıyla birlikte özellikle büyük kentler olan İstanbul, Ankara ve İzmir’e yönelen nüfus artışı karşısında konut üretimi yetersiz kalmıştır.

Bu dönemde çıkarılan en önemli hukuki düzenleme 775 sayılı Gecekondu Kanunu’dur. Bu Kanun kapsamında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından belediyelere 800 bin konutluk arsa tahsis edilmiştir. Ancak tahsis edilen bu arsalarda üretilen konut sayısı 150 bin civarında kalmıştır. Belediyelerin bu derece yetersiz kalmasında mali ve idari yetersizlikler etkili olmuştur (Karasu, 2009: 251).

Ortaya çıkan konut açığı iki farklı konut üretim biçimiyle kendi çözümünü devlete ve topluma dayatmıştır. Bunlardan ilki, kentte yeni gelen alt sınıfların konut sorununa bulduğu çözüm olan gecekondulaşmadır. Önceleri masum bir barınma isteği olarak başlayan gecekondulaşma sonrasında ticarileşecektir. Patronaj ilişkilere dayalı bir ağ örüntüsü yaratan ve bu sayede Türkiye’de siyaset yapma biçimini kökten değiştiren gecekondulaşma, sonraki dönemlerde yarattığı “gecekondu kültürü” ile toplumu da dönüştürecek. 1980 sonrası çıkarılan bir dizi imar affı sayesinde ıslah imar planlarının uygulanması gecekondulaşmayı yeni bir aşamaya taşıyacak “gecekondulaşma”, “apartmanlaşma” sürecine terfi edecektir.

Aynı dönemde artan konut ihtiyacının dayattığı ikinci konut sunum biçimi ise yap-satçılıktır. Bu konut üretim biçiminin devamlılığı durmaksızın artan konut ve arsa talebine bağlıdır. Yap-satçılık gecekondulaşmadan farklı olarak üst ve orta gelir grubuna yöneliktir. Bu dönemde, Geray’ın “L salon hastalığı” olarak nitelediği geniş ve gereksiz odalara sahip, bireysel mülkiyete dayalı, lüks konut yapma süreci yap-satçılık eliyle genişleyecektir (Geray, 1991). Oysaki aynı dönemde Avrupa’da konut kooperatiflerinin ya da belediyelerin yaptığı küçük ama kullanışlı, sosyal donatıları olan, kiralık konutlar konut sorununun çözümünde önemli bir rol oynayacaktır.

Bu dönemde “toplumcu (üretici) belediyecilik” hareketi kapsamında başlatılan yerel yönetimlerin konut sektöründe rol edinme çabası sınırlı kalacaktır. Ankara Belediyesinin öncülüğünde gelişen bu akım başta Ankara-Batıkent olmak üzere başarılı uygulamalara imza atmasına rağmen, siyasi iktidar değişikliği sonucunda kısa sürede etkinliğini yitirecektir.

Konut politikalarında üçüncü dönem, 1980-2000 arası dönemdir. Bu dönemde yürürlüğe giren 5. 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda konut sektörünün ekonomi ve istihdam üzerinde canlandırıcı etkisi üzerinde durulmuş, konut sektörünün yarattığı potansiyelin kullanılması bir amaç olarak belirtilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek isteyen dönemin hükümeti 2487 sayılı Toplu Konut Kanununu çıkarmıştır.

2487 sayılı Kanunla konut üretiminin finansmanı amacıyla bir fon oluşturmuştur. Fon kapsamında genel bütçe gelirlerinin % 5'inin konut üretilmesi maksadıyla ayrılması öngörülmektedir. Aynı Kanun bireysel konut üretiminden çok toplu konut üretimi desteklemekte, fonun kullanımı konusunda bazı sosyal nitelikli sınırlamalar getirmektedir. Buna göre; fondan yararlanacak kimsenin kendisi, eşi ya da velayeti altındaki çocuklarına ait bir evinin olmaması, kişinin alt ya da orta gelir grubuna mensup olması gerekmektedir. Bir kimse fonun mali kaynaklarından ancak bir kez yararlanmaktadır. Ayrıca kanun kapsamında yapılacak konutlar 100 m² daha büyük olmayacaktır. Kanunla ilk kez konut kooperatiflerine bir ayrıcalık getirilmiş, kooperatiflere arsa temini konusunda öncelik verilmiştir.

Ancak tüm bu olumlu niteliklere sahip 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun ömrü fazla uzun olmamış, gerek 1980 sonrasında küresel politikalarının etkisiyle gerekse konut üretiminde etkin olan yap-satçıların dışlanmış olmasının yarattığı siyasi baskı sonucunda kanun değiştirilmiştir. 2985 sayılı yeni Toplu Konut Kanunuyla yapılan değişikliklerle, 2487 sayılı Kanunun çizdiği sosyal çerçeve önemli ölçüde yok edilmiştir.

2985 sayılı Kanun ferdi kredi imkânı getirmiş, konut edinmek için şart koşulan daha önceden ev sahibi olmamak şartı da kaldırılmıştır. Ayrıca yeni kanunla 100 m² olan konut büyüklüğü 150 m² ye çıkarılmış, böylece kamu kaynaklarıyla lüks konut yapımının yolu açılmış, yap-satçılar için kaynak yaratılmıştır.

Yasal anlamda yaşanan bu olumsuz değişime rağmen Toplu Konut Fonu Cumhuriyet tarihinin en büyük fonudur. Fon sayesinde daha önce görülmedik miktarda bir mali kaynak konut sektörüne aktarılmıştır. Konut sektöründe ilk defa gerçek anlamda bir devlet desteği sağlanmıştır. 1980 öncesi devletin kredi sağladığı konut sayısı yılda 10 bin civarında iken, bu sayı Toplu Konut Fonu'nun devreye girmesiyle, 1984 yılında 150 bine, 1987 yılında ise 157 bine ulaşmıştır. Ancak bu destek 1990'lı yıllarda artan kamu borçları ve yüksek enflasyon karşısında gerileyecektir.

Konut politikalarında son dönem 2000 yılından günümüze kadarki dönemdir. Bu dönemde, kentler arası rekabet, marka kent olmak ve bu amaçla ses getirecek çlgın projeler üretmek (Kanal İstanbul, Avrasya Tüneli, Marmaray, AOÇ'nin yerine kurulacak dev park vb.), yeni küresel sınıf için, küresel standartlara sahip, korunaklı siteler inşa etmek küreselleşme-yerelleşme ekseninde gelişen yeni kent söyleminin bir parçasıdır.

Dönemin hükümeti inşaata dayalı büyümeyi temel ekonomi politikası haline getirecektir. Kentsel dönüşüm projeleri, TOKİ'nin doğrudan konut üretimi, tarihi alanların yenilenmesi bu amaca yönelik en yaygın uygulamalardır. Bu dönemde Türkiye'deki konut piyasası gerek Antalya ve Muğla'ya yerleşen yabancılar gerekse sermaye fazlası olan Arap ülkelerinden gelecek yatırım beklentisiyle tümüyle küresel sermayeye açılmaktadır. Son on yılda yabancılar satılan konut miktarı 150 bine yaklaşmaktadır (emlakrehberi.com, 2.2.2014).

Bu dönemde yapılan hukuki düzenlemelerle TOKİ konut alanında yetkili tek kamu kurumu haline gelmiştir.² Aynı dönemde, konut alanında belediyelere önemli yetkiler verilmekle birlikte, merkezi idare hem mali hem de yasal anlamda güçlü bir merkezi idare kuruluşundan da vazgeçmiş değildir. Siyasal iktidar rant yaratma ve yaratılan rantın paylaşımdan etkin rol oynamayı ısrarla sürdürmekte, rant dağıtıcı konumunu korumayı amaçlamaktadır. Bu dönemde TOKİ'nin hem Kamu İhale Kanunu hem de Sayıştay denetimi dışına çıkarılması kamu etiği ve

² 03.04.2001 tarih ve 2001/2202 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, Emlak Bankası'nın bankacılık faaliyetleri dışındaki kalan şirket ve gayrimenkulleri TOKİ'ye devredilmiştir. 2003 yılında 4966 sayılı Kanunla TOKİ'ye konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya şirketlere ortak olmak, yurt içinde ya da yurt dışında doğrudan ya da iştirakleri aracılığıyla konut uygulamalarında bulunmak, kar amaçlı konut projelerinde yer alma yetkisi verilmiştir. 5104 sayılı Kanunla TOKİ, Ankara Büyükşehir Belediyesiyle birlikte "Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi"nin bir ortağı haline gelmiştir. 5162 sayılı Kanunla, TOKİ'ye uygulama yapacağı alanlarda her türlü ölçekte plan yapma ve kentsel dönüşüm projeleri hazırlama ve uygulama yetkisi verilmiştir. 5237 sayılı Kanunla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü kaldırılarak TOKİ'ye devredilmiş, 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun uygulanması, 5609 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'ndan TOKİ'ye geçmiştir. 5273 sayılı Kanunla, TOKİ tarafından yapılacak ya da yaptırılacak olan konutlara, mülkiyetinin belgelenmesi kaydıyla başkaca bir belgeye gerek kalmaksızın, avan projeye göre yapı ruhsatı verme olanağı getirilmiştir.

günümüz yönetim anlayışının temel ilkelerinden birisi olan şeffaflık anlayışıyla bağdaşır nitelikte değildir.

Türkiye'de iç pazarda bir yatırım aracına dönüşen konut satışlarını artırmak için 5582 sayılı Mortgage Kanunu çıkarılacaktır (R.G. 21.02.2007, Sayı: 26454). Makro ekonomik göstergelerin nispeten düzeldiği, enflasyonun kontrol altına alındığı 2000'li yıllarda döviz, altın, hazine bonosu, tahvil vb. yatırım araçları içerisinde toplum için en karlı yatırım aracı konuttur.

Tüketim toplumuna adım atan Türk toplumunda ranta dayalı ekonomik büyüme İstanbul ve Ankara'nın tekeli aşarak taşra kentlerine kadar ulaşacaktır. Kentin yarısının yoksulluk sınırında yaşadığı Şanlıurfa'da 1 milyon TL'ye, ciddi bir sanayi birikiminin olmadığı Elazığ'da 650 bin TL'ye konut satılır hale gelecektir (emlakrehberi.com, 2.3.2014). Oysaki artan konut fiyatlarının ekonomik gelişmenin değil; bilakis, sağlıklı bir büyümenin işareti olduğu ve Mortgage sisteminin konut sorununu çözemediği ABD'deki 2008 Mortgage Krizinde acı bir biçimde öğrenilecektir (Balaban, 2007/ Güney, 2009/ Topaloğlu, 2011).

2 - KONUT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE KONUT KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ

Konut kooperatifleri, üyelerinin konut gereksinmesini, bireysel yarışma ve kazanç güdüsü olmaksızın gerçekleştirmeyi amaçlayan toplumsal örgütlerdir (Keleş, 1998: 90). Kooperatif örgütlemelerinde amaç, halkın kendini ortaya koyması, birleşmesi sonucu bir anlam kazanan ortak gücün ihtiyaçlar doğrultusunda değerlendirilmesidir (Marcus, 1991: 18). Kooperatifçiliğin temel ilkeleri olan gönüllülük, üyelerin demokratik kontrolü, özerklik, eğitim, işbirliği ve dayanışma (ica.com.tr,) Türkiye'de konut sorununun asıl mağduru olan, dar ve sabit gelirlilerin konut edinmesi için önemli bir fırsatlar sunmaktadır. Kendi tasarrufları ile konut edinmesi mümkün olmayan bu insanlar için konut kooperatifleri hem küçük birikimlerinin değerlendirildiği bir ticari birliktelik hem de dayanışma içerisinde dışarıdan gelecek müdahalelere karşı bir sığınak teşkil edecektir.

Konut kooperatifleri konut sorununun çözümünde farklı görevler üstlenebilirler. Bu görevler arasında; küçük birikim sahipleri arasında bir birliktelik oluşturup "tasarruf sandıkları" kurmak, talep örgütlemesine yardımcı olmak, konut üretimi amacıyla belediyeler, esnaf örgütleri ya da

sendikalarla işbirliği yapmak, doğrudan konut üretmek, konut sitelerinin bakım ve yönetimini üstlenmek yer alır.

Kar amacı gütmeyen kuruluşlar olmaları nedeniyle, konut kooperatifleri yaptırdıkları konutları daha ucuza mal ederler. Çünkü üretim sürecinin türlü evrelerinde yer alan araçlar konut kooperatifçiliğinde ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca konut kooperatifleri üretim sürecini ucuzlatmaya müsait teknolojik gelişmelere daha iyi uyum sağlar. Yap-satçı üretim biçimde olduğu gibi tek tek üretimin neden olduğu kaynak kaybı, toplu konut üreten konut kooperatiflerinde yaşanmaz.

Konut kooperatiflerinin, konut maliyetini % 15-20 ölçüsünde düşürdüğü hesaplanmıştır. Çünkü bu kuruluşlar yapı gereçlerini toptan satın alabilen, stok yapabilen, yapımından çok önce ve bol miktarda ucuz arsa edinebilmeyi başaran kuruluşlardır (Keleş, 2014: 334). Konut kooperatifleri ile yapım şirketlerini karşılaştıran bir çalışmada, toplam konut maliyeti içinde arsa payının özel şirketlerde % 20 dolayında olurken, bu oranın konut kooperatiflerinde % 1,5 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Konut ve çevresi için harcanan altyapı maliyeti özel şirketlerde % 20 iken, bu oran konut kooperatiflerinde, ölçek ekonomisi sayesinde, yalnızca % 9'dür (Mengi, 1988: 141).

Maliyette yaşanan her düşüş konut edinmekte zorluk yaşayanlar için olumlu bir adım atılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, kar amacı gütmeyen konut kooperatifleri, konut sahibi olmak isteyen dar ve sabit gelirli kimselerin konut edinmesi için önemli bir fırsattır. Özel sektörden alt gelir gruplarına yönelik konut üretmelerini beklemek, bu kuruluşların var oluş amacı ile çelişir. Dar ve sabit gelirli kimselerin konut ihtiyacının karşılanmasında kar amacı gütmeyen kuruluşlar olan belediye ve konut kooperatiflerine daha fazla yer verilmesi, sorunun çözümünü kolaylaştıracaktır. İngiltere, Almanya, Fransa vb. ülkelerde bu kuruluşların konut üretimde yer alması konut sorununun aşılmasında önemli bir işlev üstlenmiştir (Keleş, 1987: 87).

Konut kooperatifleri büyük ölçekli konut ürettikleri için düzenli kentsel alanların oluşmasında öncü bir rol üstlenir. Düzenli kent alanları oluşturmak isteyen yerel yönetimler konut kooperatiflerine öncülük ederek, oluşturulan yeni kentsel gelişme alanlarında toplu şekilde konut üretimini sağlayarak, kenti parçacı üretim sürecinin getireceği sorunlardan kurtarmakta, kentsel çevre ile bütünlük sağlayacak, altyapısı

tamamlanmış, yeterli sosyal donatılara sahip ruhsatlı konut alanları oluşturacaktır.

Konut kooperatiflerinin tüm bu ekonomik yararları dışında toplumsal yararları da mevcuttur. Yönetime katılmak, ortak bir ihtiyaç doğrultusunda işbirliği içinde hareket etmek, ülkede demokrasinin gelişimi açısından önem taşımakta, insanların var olan taleplerini dile getirmeme, grup hareket edememe gibi sıkıntılarının aşılmasında konut kooperatifleri önemli bir görevi yerine getirmektedir. Konut kooperatifçiliği bu bağlamda yerel yönetimler gibi halkın demokrasi eğitimi konusunda büyük bir ihtiyacı karşılamaktadır.

Demokratikleşme süreci içinde özellikle kooperatifler yoluyla konut üretimi, halkın gerek demokratikleşme sürecine katılmaları, gerekse demokrasinin ve demokratikleşme sürecinin ne olduğunu anlamaları açısından önemli bir kazanç olacaktır (Say, 1994: 43). Kooperatiflerin üstlendiği bu rol günümüzün "yönetişim" anlayışı ile de örtüşmektedir. Artık tek yanlı karar alma süreçlerinin geride kaldığı günümüz yönetim anlayışı bakımından konut kooperatifleri hem konut sorununun çözümünde önemli bir paydaş hem de demokratik toplumun inşasında önemli bir aktördür.

Gerek ekonomik gerekse sosyo-kültürel anlamda önemli görevler üstlenen konut kooperatiflerinden Türkiye'de yeterince yararlanıldığını söylemek mümkün değildir. Konut kooperatifleri konusunda tutarlı bir politika oluşturulmadığı gibi, konut sektöründe özel sektör daima belirleyici olmuştur. Bu durum konut sorununun çözümünü zorlaştırmaktadır.

3- TÜRKİYE'DE KONUT KOOPERATİFLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Cumhuriyet Döneminin kurulan ilk konut kooperatifi olan "Bahçelievler Konut Yapı Kooperatifi" de devlet eliyle kurulmuştur. Ankara'da özellikle üst düzey devlet memurlarının konut ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan kooperatif sayesinde 150'den fazla konut inşa edilmiştir. Ancak o dönemde kurulan bu tür küçük ölçekli kooperatifler nüfusu iki kat artan Ankara için yetersiz kalmıştır.

Diğer taraftan, kurulan bu ilk konut kooperatifi kentbilim politikası açısından kimi sakıncaları içinde barındırmaktadır. Bir yurttaş girişimi olmaktan çok devlet tarafından kurulmuş olması, üst gelir grubuna

yönelik konut üretmesi, kiralık yerine mülk konut konusunda ısrar edilmesi bu sakıncalardan bazılarıdır (Keleş, 2013: 422).

1923-1950 arası dönemde konut kooperatifçiliğini geliştirmeye yönelik kimi hukuki düzenlemeler yapılmıştır. 1946 yılında konuta olmayanlara ucuz konut yaptırmak üzere konut kredisi vermek, yapı yapmak ve satmak, yapı ve yapı gereçleri sanayini geliştirmek amacıyla 4947 sayılı Kanun ile Emlak ve Eytam Bankası, Emlak ve Kredi Bankası adıyla ve yeni bir kimlikle yeniden kurulmuştur. 1949 yılında 5417 sayılı Kanunun verdiği yetkiyle Sosyal Sigortalar Kurumu'nun konut kooperatifleriyle işçi konutları yapımına kaynak ayırabilmesine olanak tanınmıştır. Ancak gerek Emlak ve Kredi Bankası'nın gerekse Sosyal Sigortalar Kurumu'nun sağladığı mali kaynakların yetersizliği nedeniyle uygulamada pek de başarı sağlanamamıştır. Emlak ve Kredi Bankası kredileri daha çok üst gelir grubuna yönelik olmuştur.

1950 yılında 3 milyon olan kentli nüfusu, 1960 yılında 6 milyona yükselmiştir. Artan iç göçle birlikte konut açığı daha da büyümüştür. Hem artan konut açığını kapatmak hem de büyük kentlerdeki sağlıksız büyümeye bir çeki düzen vermek amacıyla 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığının kurulmuştur. Bakanlığın kurulmasıyla birlikte kooperatif sayısında ve kooperatiflerin konut üretiminde bir artış yaşanmıştır. 1945-1960 arasında konut kooperatifi sayısı 80'den 1800'e, ortak sayısı 5.400'den yaklaşık yüz bine yükselmiştir. Ancak bu dönemde (1950-1960) kooperatiflerin konut üretimindeki payı % 10'u geçmemiştir.

Artan gecekondulaşma karşısında 1966 yılında 775 sayılı Gecekondu Kanunu çıkarılmıştır. Kanunun gerekçesinde artan iç göçün gerektirdiği ölçüde imarlı arsanın sağlanamadığı ifade edilmektedir. Aynı Kanunla, konut kooperatiflerine ve belediyelere imarlı, altyapılı, ucuz arsa temin edeceği hükme bağlanmaktadır. Benzer bir arsa kolaylığı, 1969 yılında çıkarılan 1164 sayılı Arsa Ofisi Kuruluş Kanunu'nda da yer almaktadır. 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkarılmış, kooperatiflerin en önemli eksikliklerinden biri olan yasal altyapı sorunu çözüme kavuşturulmuştur.

1973 yerel seçimlerini kazanan sosyal demokrat belediyelerin başlattığı "toplumcu (üretici) belediyecilik" modeli kapsamında belediyeler konut kooperatifleri ile işbirliğine başlamıştır. 1970'li yıllarda üst gelir grubuna hitap eden ve halk nezdinde pek de güven duyulmayan konut

kooperatifleri için belediyeler ile işbirliği yapmak bozulan imajın düzeltilmesi için de bir şans olmuştur. İzmit'te "Yenilikçi Yerleşmeler Projesi", Ankara'da "Batıkent" projesini başarıyla tamamlayan bu işbirliği modeli Türkiye'de "konut kooperatifçiliği"nden, "kent kooperatifçiliği"ne geçiş sürecini başlatmıştır.

Belediye ile konut kooperatifleri arasında işbirliğini öngören, büyük ölçekli konut üreten, yeni yapım teknolojilerinin kullanıldığı, konut üretmekten çok bir yaşam alanı yaratmayı amaçlayan kent kooperatifçiliği modelinde, yapımı biten konut sitelerinin yönetimini de kooperatifler üstlenmektedir. Bu modelin uygulanmasından elde edilen bilgi birikimi, 1980 sonrası Toplu Konut Fonu'nun kullanımı sırasında önemli bir kazanım sağlamıştır (Karasu, 2009: 252).

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen 1960-1980 arası dönemde kooperatiflerin ruhsatlı konut sunumu içindeki payı % 2.43 ile % 13.08 arasında değişmiş, yalnızca 1979 yılında % 10'a yaklaşmıştır. 1960-1980 arası dönemde yaklaşık olarak 4 bin konut kooperatifi 250 bin kadar konut üretmiştir.

1980'li yılların başında ekonomik istikrar bozulmuş, enflasyon hızı çok yükselmiş ve artan girdi maliyetleri karşısında konut sektörü olumsuz etkilenmiş, zaten yüksek olan konut açığı hat safhaya ulaşmıştır. Bu ortamda, 1980 Askeri İhtilali sonrasında kurulan Özal Hükümetleri, o ana kadar verimsiz kabul edilen konut yatırımları konusunda ciddi teşvikler uygulamış, 2487 sayılı Kanunla, Cumhuriyet tarihinde ilk defa yalnızca konut üretimini finanse etmek için büyük bir konut fonu oluşturmuştur.

2487 sayılı Kanunla toplu konut üretimi desteklemekte, konut kooperatifleri konut üreticileri arasında sayılmaktadır. 2487 sayılı Kanunla kooperatiflere arsa temini konusunda öncelik verilmiş, yapılacak konutların 100 m² daha büyük olamayacağı şartı getirilerek, lüks konut yapımının önüne geçilmiştir.

Ancak tüm bu olumlu niteliklere sahip 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun ömrü fazla uzun olmamıştır. Kanunun dışladığı yap-satçıların yarattığı siyasi baskı, 1980 sonrasında neo-liberal politikalarının getirdiği küresel söylemle birleşince 2487 sayılı Kanun değiştirilmiştir. 2985 sayılı yeni Toplu Konut Kanunuyla yapılan değişikliklerle, 2487 sayılı Kanunun çizdiği sosyal çerçeve önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

Ancak yapılan bu kanuni değişikliklere rağmen TOKİ'nin ve konut üretimi için bir kamu fonunun kurulması ve konut kooperatiflerine öncelik

verilmesi konut kooperatiflerine "altın çağ"ı'nı yaşatmıştır. 1980 yılında kooperatiflerin yapı izni alınan toplam konut üretimi içindeki payı % 15 iken, 1984 yılında TOKİ desteğiyle % 29'ya çıkmıştır. 1986 yılında en yüksek düzeye ulaşarak, % 36'ya ulaşmıştır. 1984-1999 yılları arasında, yapı kullanma izinleri esas alındığında, ülkemizde üretilen konut miktarı 3.493.663'tür. Bu konutlardan 1.004.296 tanesi, başka bir deyişle, % 29'u TOKİ tarafından finanse edilen konut kooperatiflerinin yaptığı konutlardır (Karasu, 2001: 50). Bu büyük bir başarıdır.

2985 sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği 1998 yılında değişmiştir. Yapılan değişiklikle kredi verme şartları ağırlaştırılmış ve konut fonunda biriken meblağların bir kısmı genel bütçeye bir kısmı da diğer fonlara aktarılmış ve devletin konut üretimine desteği azalmıştır.

1984-1987 yılları arasında Toplu Konut Fonu'nda biriken tüm mali kaynak konut üretimi için kullanılmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda bu durum değişmiş, 1988 ve 1989 yıllarında fon kaynaklarının ancak % 71'i, 1990 yılında % 53'ü, 1993 ve 1994 yıllarında ise % 4'ü kullanılabilmiştir. 1997 yılında fon kaynaklarının % 3'ü, 1998 'de % 6'sı ve 1999 yılında ise yalnızca % 2'si kullanılmıştır (Karasu, 2001: 55).

TOKİ'nin konut sektörüne geri dönüşü ancak 2002 yılında kurulan AKP Hükümeti ile mümkün olacaktır. 58. Hükümet tarafından hazırlanan Acil Eylem Planı'nda konut üretimi konusunda atılım yapılacağı ifade edilmiştir. Diğer taraftan, bu dönemde TOKİ konut kooperatiflerine kredi vermek yerine doğrudan konut üretimine başlamıştır. 2003 yılından itibaren TOKİ konut kooperatiflerine vermiş olduğu kredileri durdurmuştur. Kooperatiflere verilen kredi desteği kesilince, konut kooperatiflerinin konut üretimi durma noktasına gelmiştir.

Türkiye'de konut kooperatiflerinin tarihsel gelişim sürecine kısa bir göz atıldığında konut kooperatiflerinin etkinlik düzeyinin tümüyle kamu politikalarına bağımlı olduğu görülmektedir. Devlet tarafından destek gördüğü zaman konut kooperatiflerinin konut politikalarında etkin bir hale geldiği; bu desteğin azaldığı dönemlerde ise, kooperatiflerin gerilediği görülmektedir. Bu durum bize kamunun konut politikaları üzerindeki gücünü ve sosyal konut politikalarının önemini göstermektedir.

4- TÜRKİYE'DE KONUT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE KONUT KOOPERATİFLERİNİN ETKİN OLAMAYIŞININ NEDENLERİ

Merkezi idare, konut kooperatifleri ve yerel yönetimler konut politikalarının değişmez aktörleridir. Bu aktörler arasındaki uyum konut politikalarının yönünü belirler. Diğer taraftan, Türkiye’de konut politikalarının tarihsel gelişimine bakıldığında, konut kooperatiflerinden yeterince yararlanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu istenmeyen durumun farklı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenleri, kamusal alanda yaşanan değişim ve konut kooperatiflerinin kendilerinden kaynaklanan sorunlar olarak iki başlık halinde incelemek mümkündür.

Kamusal Alanda Yaşanan Değişim

Devlet, konut politikalarında temel belirleyici güçtür. Gerek özel sektör ve makro ekonomik dengeler üzerindeki etkisi gerekse konut politikalarına yön veren vergi, yatırım, kredi teşvikleri ya da konut edindirme yardımları vb. sahip olduğu araçlar konut politikaları konusunda devlete doğrudan müdahale imkânı vermektedir. Devlet sahip olduğu yasa gücüyle kira denetimi ve konut standartları konusunda da belirleyici konumdadır. Bu nedenle devletin konut politikalarına bakış açısı konut politikalarında önemli bir kırılma yaratmaktadır. İngiltere’de olduğu gibi sivil toplum geleneğinin olduğu toplumlarda konut sektöründe belediye ve konut birlikleri etkin iken; merkeziyetçi gelenekten gelen Türkiye’de merkezi idare TOKİ kanalıyla sürece doğrudan dâhil olmaktadır.

Devletlerin konut sektöründe ağırlığını hissettirdiği dönem 2. Dünya Savaşı sonrasıdır. Gerek savaş sonrasında Avrupa kıtasındaki kitlesel yıkım gerekse insan haklarının artan önemi konut politikalarında devleti etkin hale getirmiştir. Aynı dönemde yaygınlık kazanan “refah devleti” söylemi de bu süreci hızlandırmıştır.

En basit tanımıyla sosyal refah devleti; devletin piyasaya müdahale ederek, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık gibi hizmet alanlarında aktif bir rol oynadığı ve vatandaşların asgari geçiminin teminat altına alındığı bir sistemi ifade etmektedir. Bu dönemde hükümetler, etkili bir vergi mekanizmasıyla gelirin daha adil bir biçimde yeniden bölüşümünü sağlamış, toplumun ihtiyaç duyduğu pek çok hizmeti “kamusal sorumluluk” bağlamında değerlendirerek, piyasanın işleyişine bırakmaktan kaçınmışlardır. Bu süreçte piyasanın işleyişine terk edilmeyen alanlardan birisi de “konut hizmetleri” olmuş, hükümetler gerek konut sunumunu doğrudan üstlenerek gerekse de “kira denetimi”

gibi araçlarla özel konut piyasasına müdahale ederek, sektörde son derece aktif bir rol oynamışlardır (Olgun, 2013: 90).

İngiltere’de 1915 yılında toplam konut stoku içinde özel sektöre ait konut sayısı % 90 iken, bu oran 1979 yılına gelindiğinde % 14’e düşmüştür. 1980 yılı itibarıyla İngiltere’de yerel yönetimler ve konut birliklerince üretilen sosyal konut sayısı 6,5 milyondur (Olgun, 2013: 91). Hollanda’da 2. Dünya Savaşı’ndan sonra başlatılan ve 1980’li yıllara kadar devam eden sosyal konut politikaları sayesinde 2,5 milyona yakın sosyal konut üretilmiştir. Bu rakam ülke konut stokunun % 37’sine denk gelmektedir. 1960-1980 arası dönemde, İsveç’te sosyal konutların toplam konut stoku içerisindeki oranı % 18’e, toplam kiralık konutlar içerisindeki oranı ise % 45’e çıkmıştır (Kunduracı, 2013: 65-69). Aynı dönemde İtalya’da “İna-Casa” projesi kapsamında 400 bin sosyal konut üretilmiştir (Karasu, 2001: 11).

1970’li yılların sonlarına doğru gelişmiş ülkelerin çoğunda Keynesyenci ekonomik anlayışın yerini parasalcı ekonomik politikalara bırakması, Batı’da refah devleti politikalarında önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimin temelinde, 1973 petrol krizi yatmaktadır. Uluslararası alanda daralan ticaret hadleri, para piyasalarındaki nakit sıkıntısı, yaygın hale gelen enflasyonu düşürme yönündeki çabalar kamu harcamalarında kesinti yapılmasını zorunlu kılmış, en fazla kesinti ise konut sektöründe yaşanmıştır.

Devlet konut politikalarının belirlenmesinde halen en önemli aktör olmakla birlikte, 1980’lerden itibaren piyasada bizzat üretici olarak yer aldığı sosyal konut politikalarını terk etmeye başlamıştır. IMF, Dünya Bankası tarafından da teşvik edilen bu değişim sürecinde, gelişmiş ülkeler doğrudan konut üretimini bırakırken; gelişmekte olan ülkelerde ise, devlet tüm altyapısıyla hazır konutlar üretmek yerine, sınırları belli ve temel altyapısı hazırlanmış arsaların kamu tarafından sağlanması, konutun ise kullanıcı tarafından zamanla yapılmasını öngören yaklaşımları benimsemiştir (Kara, 2010: 181).

1980’li yıllar Türkiye’de de refah devletinin terk edildiği, neo-liberal politikaların uygulanmaya başlandığı dönemdir. Bu dönemde devletin ekonomiden çekilmesi amacıyla ciddi bir özelleştirme uygulamasına başlanırken, altyapı, ulaşım, haberleşme vb. sektörlerde devlet üretim sürecinden çekilmeye başlamıştır. Ancak bu çekilme sürecinde konut sektörü bir istisna teşkil etmektedir. Türkiye’de devlet 1980 sonrası konut sektöründen çekilmek yerine daha etkin hale gelecektir.

Türkiye’de 1980 sonrası devlet kurduğu Toplu Konut İdaresi sayesinde konut sektöründe önemli bir aktör olarak yer almaya başlarken, çoğu Avrupa ülkesinde devlet konut sektöründen ayrılmaktadır. İngiltere’de Thatcher dönemiyle birlikte, kiralık sosyal konut üretimi sosyalist düzenin bir tezahürü olarak değerlendirilmiş, ağır bir biçimde eleştirilmiştir. 1980 yılında çıkarılan Konut Kanunu kapsamında, 1 milyon 350 binden fazla sosyal konut satılmıştır (Olgun, 2013: 97).

Bu farklılığın temelinde her ülkenin kendine has geliştirdiği politikalar yatmaktadır. Öncelikle Avrupa ülkelerinin 1980 sonrası konut pazarından çekilmesi ile Avrupa’da konut pazarının doyuma ulaşması aynı döneme rastlamaktadır. Türkiye’de ise uzun süredir devam eden konut açığı 1980’li yıllarda zirveye ulaşmış, açığın kapatılması için gereken yıllık konut üretimi 400 bine dayanmıştır.

Türkiye’de devletin konut sektörüne girmesinin bir başka nedeni konut piyasasının getirdiği rant dağıtıcı konumdan yararlanmaktır. Özellikle 1960 sonrası devletin patronaj ilişkiler çerçevesinde idare edildiği düşünüldüğünde, devlet zenginlik dağıtıcı rolünü günümüzde de devam ettirmektedir. Konut üretimi de bu dağıtıcı rolün önemli bir parçasıdır.

Özellikle 2000 yılından sonra TOKİ’nin doğrudan konut üretimine girmesi, Arsa Ofisi ile Emlak ve Kredi Bankası’ndan geçen arsaların satılması, TOKİ’nin yapılan hukuki düzenlemelerle konut sektöründe tek kamu kurumu haline getirilmesi; planlama, kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, gecekondu alanları vb. konularda yeni yetkilere kavuşması, TOKİ’nin doğrudan Başbakanlığa bağlanması ve Sayıştay denetimi dışına çıkarılması iddialarımızı doğrular nitelikteki gelişmelerdir.

Diğer taraftan, uygulamaya konan bu politikaların konut sorununun çözümüne faydası olduğunu söylemek de zordur. 2000’li yıllarda yaygınlık kazanan kentsel dönüşüm projelerinde görünürdeki amaç konut stokunu güvenli hale getirmek olsa da herkes bu projelerin rant elde etmek amacıyla yapıldığını bilmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri, TOKİ’nin doğrudan konut üretmesi, kimi kentsel mekânlarda yürütülen soylulaştırma uygulamaları konut sektörünü hiç olmadığı kadar özel sektöre açmaktadır. Bu anlamda yukarıda sıralanan uygulamalar bir yandan devletin dağıtıcı rolünü sağlamlaştırmak, diğer taraftan konut sektöründe özelleştirmenin yolunu açarak neo-liberal politikaların konut sektöründe uygulanmasını sağlamaktadır. Devlet, 5582 sayılı Mortgage

Kanununu çıkararak konut sektörünü özel finans sistemine bağlamakta, ticarileştirmektedir. Bu ortamda, 2003 yılından beri TOKİ konut kooperatiflerine kredi açmayarak, konut sektörünün ticarileşmesi sürecine destek olmaktadır. Yapılan kanuni değişikliklerle sınır karakolu, cami, stat vb. yapıların üretimi TOKİ'nin yetki alanına dâhil edilmiştir. Oysaki kuruluş kanununda yazdığı gibi, İdare'nin asıl işlevi konut üretimini finanse etmektir.

Tüm bu uygulamalar sosyal konut politikalarından uzaklaşılması anlamına gelmektedir. Dar ve sabit gelirli kimselerin konut edinmesinin tek yolu, konut üretim sürecinde devletin kredi desteği vermesidir. Avrupa deneyimi de göstermiştir ki, devletin desteği olmadan konut sahibi olmak mümkün değildir. 2002-2015 yılları arasında, TOKİ tarafından alt-yoksul gelir grupları için üretilen 146 bin konut ile dar ve orta gelir grubu için üretilen 265 bin konut ülkedeki toplam konut açığı düşünüldüğünde yetersiz kalmaktadır.

1984-1989 yıllarında olduğu gibi devlet konut finansmanını üstlenmeli, Mortgage Kanunu'nda olduğu gibi, konut finansman işini ticarileştirmemelidir. Doğrudan konut üretmek yerini konut kooperatiflerine ve yerel yönetimlere destek olmalıdır. 1984-1989 yılları arasında 1 milyon konutu finanse eden TOKİ, yalnızca 7 bin konut üretmiştir. Bu politika devam ettirilmelidir. TOKİ'nin 1992 yılında yayınladığı Yönetmelikte öngörüldüğü gibi, yerel yönetimlerin sosyal konut üretimi desteklenmeli, konut kooperatifleri ile yerel yönetimler arasındaki halen yetersiz olan işbirliği artırılmalıdır.

Devletin doğrudan konut üretmesinin kimi sakıncaları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, devletin konut üretmesi konut üretim sürecinin siyasallaşması anlamına gelmektedir. Bu durumda siyasal kayırmacılık, yolsuzluk vb. istenmeyen hadiseler yaşanmaktadır.

İkinci olarak, devletin doğrudan konut üretmesi konut üretim maliyetini artırmaktadır. Şanlıurfa, Hatay ve Bursa'da TOKİ'nin orta gelir grubu için ürettiği konutlarda yapılan farklı araştırmalarda; TOKİ konutlarının ucuz olmadığı, uzun vadeli ödeme planının orta gelir grubunun aleyhine olduğu, konut satın alanların orta ve orta-üst gelire mensup oldukları gözlenmiştir. Üstelik TOKİ tarafından üretilen konutlarda önemli kalite sorunları yaşanmaktadır (Karasu ve Gültekin, 2012/ Bulut vd., 2012/ Gür ve Dostoğlu, 2010).

Devletin doğrudan konut üretmesi, rant dağıtıcı konuma gelmesi, konut finansmanını ticarileştirmesi konut sorununu çözmek bir yana, sorunu daha da ağırlaştıracaktır. Devletin sosyal konut politikaları üretmekten vazgeçmesinin kimi olumsuz sonuçları olacaktır. 1980 sonrası devletin sosyal konut üretiminden çekildiği Büyük Britanya’da evsiz oranları İngiltere’de % 165, Galler’de % 110 ve İskoçya’da % 115 oranında artmıştır. İngiltere’de evsiz olarak kabul edilen ve yerel yönetimlerce bir konuta yerleştirilen hane halklarının sayısı 1979’da 70 bin iken, 1992’de 180 bine yükselmiştir (Olgun, 2013: 107). Rakamlardan anlaşılacağı üzere devlet sosyal konut politikaları konusunda ısrarcı olmalıdır.

Konut Kooperatiflerinden Kaynaklanan Sorunlar

Konut kooperatiflerinden kaynaklanan sorunlara bakıldığında bu sorunları, genel olarak, iki başlık halinde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, konut kooperatiflerinin karşılaştığı kendilerinden kaynaklanmayan sorunlardır. Konut maliyetlerindeki artış, kredi desteğindeki dalgalanmalar, uzun süreli yüksek enflasyon dönemleri, ekonomik krizler, konut maliyeti içinde kredinin erimesi vb. sorunlar bu başlık altında toplanabilir. İkinci grup sorunlar ise, konut kooperatiflerinin kendilerinden kaynaklanan sorunlardır.

Türkiye’de kooperatifler bir yüzyıldan fazla mevcut olmalarına ve sayısal olarak belli bir seviyeye ulaşmalarına rağmen istenen düzeyde etkin olmadıkları bilinmektedir. Bunda kooperatif-devlet ilişkilerinin etkisi vardır. Türkiye’de kooperatifçilik hareketi, halkın gönüllü hareketinden ve katılımdan daha çok, üst düzey devlet memurlarının öncülüğünde başlamıştır. Devletin yapmış olduğu teşviklerden dolayı kooperatiflerin sayısı artmıştır. Devletçe sağlanan bu teşvikler kooperatiflerin sayısını artırırken, devlet müdahalesine açık hale getirmiştir. Bunun sonucunda kooperatiflerin piyasada kendi ayakları üzerinde durmasını engelleyen ve devlete bağımlı yarı kamu nitelikli örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum kooperatiflerden beklenen amaçların gerçekleştirilmesini engellemiştir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 137).

Aslında temel amacı dar ve sabit gelirli kimselere konut üretmek olması gereken konut kooperatifleri içinde bu amaca uygun hareket eden kooperatiflerin sayısı çok azdır. Kendi mali imkânları ile konut sahibi olması mümkün olmayan kimselerin birikimlerini bir araya getirerek, dayanışma duygusu içinde hareket etmek kooperatifçiliğin temel

ilkelerinin bir gereğidir. Konut kooperatiflerinin önemli bir bölümü bu temel ilkelere uygun hareket etmemektedir.

Konut kooperatifleri sosyal konut üretmek yerine 100 metrekarenin çok üzerinde konutlar inşa etmektedir. Kooperatiflerde üye değişimi, konut üretim süreci içinde, olağan hale gelmiştir. Bu durumun maliyetten kaynaklanan nedenleri olmakla birlikte, bir rant beklentisinin varlığına da işaret etmektedir. 1994 yılında yapılan bir araştırmaya göre kooperatif üyelerinin % 46'sı hali hazırda bir konut sahibidir. Bu üyelerin önemli bir bölümünün kooperatif aracılığıyla edinebilecekleri konutun ikinci konut olacağını göstermektedir (Alkan, 1998: 160).

Demokratik, şeffaf ve katılımcı bir yapıda, üyeler arasında dayanışma ve yardımlaşma esaslarına dayanması gereken konut kooperatiflerinde üyeler birbirini tanımamakta, kararlar yılda bir kez yapılan genel kurullarda üstünkörü yöntemlerle alınmaktadır (Karasu, 2001: 173).

Yaşanan tüm olumsuz durumlardan sonra insanların konut kooperatiflerine olan bakışları değişmekte, güvenleri azalmaktadır. Teknolojiyle birlikte gelişen özel sektör karşısında mali açıdan da yetersiz kalan konut kooperatifleri, kendilerine olan güvenin de azalmasıyla inşaat sektöründe rekabet edemez hale gelmiştir. Konut kooperatiflerinin toplumun yeniden güvenini kazanması ve itibarını arttırması konut kooperatifçiliğinin devamlılığı açısından oldukça önemlidir (Uysal ve Çetin, 2012: 130).

Yapılan bir araştırmada ortakların dörtte birinin kooperatif ortağı olmayı tavsiye etmediği, üçte birinin ise kararsız olduğu saptanmıştır. Tavsiye etmeyen ortakların tamamı; kararsızların ise büyük bir çoğunluğu kooperatif yönetimine güvenmemektedir. Bu bulgulara göre konut kooperatiflerinde güven sorunu bulunmaktadır ve bu sorunun kaynaklarının tespit edilerek biran önce giderilmesi gerekmektedir (Uysal ve Çetin, 2012: 152).

Konut kooperatiflerine karşı gelişen bu güvensizliğin aşılması ancak konut kooperatiflerinin şeffaf, katılımcı bir yapıya kavuşmasıyla mümkündür. Devlet bu konuda öncü olmalıdır. Kimi konut kooperatiflerinin yanlış yapmış olması hepsinin suçlanması anlamına gelmemelidir. Türkiye’de konut sektöründe konut kooperatiflerinin önemli bir bilgi birikimi bulunmaktadır. Gerekli denetimlerin yapıldığı,

belediyeler ile işbirliği yapan, üst birlikler halinde örgütlenen konut kooperatiflerinin oluşturduğu “kent kooperatifçiliği” modeli Türkiye’de konut sorununun çözümünde önemli fırsatlar sunmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye’de, tarihsel süreç değerlendirildiğinde, konut sorununun çözümünde merkezi idarenin belirleyici olduğu görülmektedir. Konut sorununun çözümünde devletin bir aktör olarak yer alması kaçınılmaz hatta doğal olmakla birlikte, devletin üstleneceği rol hem konut sorununun çözümü hem de diğer aktörler açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de konut sorununun baş gösterdiği 1960’lı yıllardan itibaren devlet konut sorununun çözümünde siyasi kaygılarla hareket etmiştir. Çıkarılan imar afları sayesinde arsayı yok pahasına satın alan, kendi konutunu dilediğinde yapan, üstelik zamanı geldiğinde bu konutu apartman haline getirip zengin olan bir kentlinin hukuka uygun bir konutu edinmek için bir kooperatife üye olmasını beklemek akıl dışı bir durumdur. Hızla yaygınlaşan kentsel dönüşüm projeleri, kamu arsaları üzerine “prestij projeler” adıyla inşa edilen milyon dolarlık konutlar konut sorununun çözmediği gibi konutun bir “hak” olmaktan çıkıp, bir “rant” aracına dönüşmesine yardımcı olmaktadır.

Türkiye’de hâlihazırda 400 bini İstanbul’da olmak üzere 1,1 milyon lüks konut elde kalmış bulunmaktadır (milliyet.com, 26.05.2014). Konut sorunu bir üretim değil, paylaşım sorunudur. Konut üretmek sorunu çözmek anlamına gelmemektedir. Türkiye’de konut sorununun çözümü ancak dar ve sabit gelirli için uygulanacak sosyal konut politikaları ile mümkündür.

TOKİ tarafından arsa ve kredi bakımından desteklenecek, belediyeler ile işbirliği yapan, şeffaf yapıda, hesap verebilen konut kooperatifleri sosyal konut politikalarının uygulanmasında önemli bir aktör olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alkan, Ayten (1998), Türkiye’de 1980’den Sonra Dar Gelirliilerin Konut Sorunu ve Konut Kooperatifleri”, Türkkent Yayını, Ankara.
- Alkışer, Yasemin; Yürekli, Hülya (2004), “Türkiye’de “Devlet Konutu”nun Dünü, Bugünü, Yarını”, *İTÜ Dergisi/a*, C. 3, S. 1, s. 63-74.

- Balaban, Osman (2007), *"Bir Konut Finansman Aracı Olarak Mortgage Sisteminin Türkiye'de Olası Etkileri Üzerine"*, **Ruşen Keleş'e Armağan Cilt- 2 (Kent ve Planlama)**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Bilgin, Necdet; Tanıyıcı, Şaban (2008), *"Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi"*, **KMU İİBF Dergisi**, C. 10, S. 15, s. 136-159.
- Bulut, Yakup, Orhan, D. D., Karakaya, S., Aydın, A., (2012), *"Toplu Konut Memnuniyet Düzeyine Yönelik Bir Araştırma: Hatay Örneği"*, **KAYFOR 10 (Kamu Politikalarında Dönüşüm)**, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Geray, Cevat (1991), *"Türkiye'de Küçük Konut Üretimine Yönelmeliyiz"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 46, S. 3-4, s. 35-45.
- Güney, Selami (2009), *"Mortgage Krizi ve Yapı Kooperatifleri"*, **e-sosder**, C. 8, S. 30, s. 167-180.
- Gür, Miray; Dostoğlu, Neslihan (2010), *"Bursa'daki Alt ve Orta Gelire Yönelik TOKİ Konutlarında Memnuniyet Araştırması"*, **Uludağ Üniversitesi Mimarlık-Mühendislik Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 2, s. 139-153.
- Jacobs, Jane (2011), *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kara, Mustafa (2010), *"Türkiye'de Gecekondu Dönüşüm Projelerinin Konut Sorununun Çözümündeki Rolü: Ankara İli Gültepe ve Yatıkmusluk Örneği"*, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C. 5, S. 2, s. 171-204.
- Karasu, Mithat Arman (2001), *Belediyelerin Konut Politikalarında Yeri ve Belediye-Kooperatif-Toplu Konut İdaresi İşbirliği Modeli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasu, Mithat Arman (2005), *"Türkiye'de Konut Sorununun Çözümünde Farklı Bir Yaklaşım: Belediye-Toplu Konut İdaresi-Konut Kooperatifleri İşbirliği Modeli"*, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl: 1, S. 2, s. 56-88.
- Karasu, Mithat Arman (2009), *"Devletin Değişim Sürecinde Belediyelerin Konut Politikalarında Farklılaşan Rolü"*, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 14, S. 3, s. 245-264.
- Karasu, Mithat Arman; Gültekin, Nihat (2012), *"TOKİ Konutlarının Müşteri Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi: Şanlıurfa İlinde Bir Uygulama"*, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 33, S. 2, s. 383-405.
- Keleş, Ruşen (1987), *"Konut Kesiminde Özelleştirme Sorunları"*, **Konut'86**, Kent-Koop Yayını, Ankara.
- Keleş, Ruşen (1998), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, Ruşen (2013), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Keleş, Ruşen (2014), 100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kunduracı, Nevzat Fırat (2013), “Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Konut Uygulamaları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 22, S. 3, s. 53-77.
- Marcus, Lars (1991), “Kooperatifçiliğin Temel Değerleri”, **Konut Kooperatifçiliği**, Çev: Hüseyin Polat, S. 11-12, s. 18-19.
- Mengi, Ayşegül (1988), “Toplu Konut Üretim Modellerine İki Örnek: Kent-Koop ve MESA”, **İller ve Belediyeler Dergisi**, S. 511, s. 135-141.
- Olgun, Hakan (2013), “Yeni Sağ ve Sosyal Devlet: Thatcher Dönemi Britanya’sında Konut Politikası”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 46, S. 3, s. 89-111.
- Say, Yıldız (1994), Demokratikleşme Sürecinde Konut Politikaları, Konutbirlik Yayını, İstanbul.
- Şengül, H. Tarık (2001), Kentsel Çelişki ve Siyaset, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını, İstanbul.
- Tankut, Gönül (1993), Bir Başkent’in İmarı, Anahtar Yayınları, İstanbul.
- Topaloğlu, Mustafa (2011), “Türkiye’de Mortgage Sistemi ve Ekonomik Kriz Açısından Değerlendirilmesi”, **International Conference on Eurasian Economies 2011**, s. 456-462.
- Uysal, H. Tezcan; Çetin, Canan (2012), “Konut Yapı Kooperatiflerinde Güven İlişkisi ve Yeni Bir Yaklaşım: Fonksiyonel Değişim Modeli”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, C. 8, S. 17, S. 129-154.

Küreselleşme Sürecinde Kooperatif Kuruluşlarının Türkiye'deki Durumu

Muharrem ÇETİN¹

Mehmet Ali GAZİ²

ÖZET

Günümüzde kooperatifler, tarım ve inşaat başta olmak üzere birçok sektörde önemli roller üstlenmektedirler. Serbest piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü birçok ülkede büyük firmalarla rekabet etmeye ve pazarda pay sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Ancak, son yıllarda, kooperatifler küçülme ve konsolidasyon durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bunda küreselleşmenin de önemli etkisi vardır. Özellikle küreselleşme sonucu malın ve sermayenin dolaşımında yaşanan hız karşısında, kooperatif kuruluşları yapısal bir değişim yaşamak zorunda kalmışlardır. Çok uluslu şirketler olarak nitelendirilen büyük kuruluşlar dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de birçok sektörde belirgin bir şekilde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bu durum Türk kooperatifçiliğinin gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ulus Ötesi Şirketler, Kooperatifçilik, Rekabet.

The Conditions of Cooperative Establishments In Turkey During Globalization

Abstract

Nowadays cooperatives play important parts in many sectors notably agriculture and construction. They try to compete with big companies and have shares in market in many countries where free market economy appears. However, in recent years, the cooperatives have come up against downsizing and consolidation. Globalization has also impact on this. The cooperatives have been obliged to a structural alteration due to the speed in movement of capital and property especially as a result of globalization. The big establishments, which are defined as multinational companies, have started to take a significant part in many sectors in our country like in many countries in the world.

Key Words: Globalization, Transnational Companies, Cooperation, Competition.

¹ Doç. Dr., Gazi Üniv. İletişim Fak. cetinm@gazi.edu.tr

² Araş. Gör. İnönü Üniv. İletişim Fak. mehmetaligazi@hotmail.com

GİRİŞ

Kooperatifçiliğin dünyada örgütlü bir organizasyon biçimi olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Sanayi devrimiyle başlayan hızlı değişim ve dönüşüm; işsizlik, iç göç, kentleşme, gelir dağılımının bozulması gibi ekonomik ve sosyal problemleri beraberinde getirmiştir. Bu durum kooperatifçiliğe gereksinim duyulmasına büyük oranda katkı sağlamıştır (Peker, 1995:75) Kooperatifler, sıkıntılara ortaklaşa çare bulan, ihtiyaçları ortaklaşa gidermeyi amaçlayan, ortakların elbirliği ve karşılıklı yardımları ile çalışmalarını sürdürmeyi esas alan, doğuş sebebi ekonomiye egemen zümre ve sınıfların kendilerini ezmelerini önlemek olan, belirli sorumluluk ve vazifeleri bulunan, insani olmakla birlikte ekonomik ilkelere göre hareket eden serbestçe girilip çıkılabilen, ortakların yönetimde söz sahibi olduğu sosyal ve iktisadi örgütsel yapılardır (Çetin, 2001:13).

II. Dünya Savaşı'yla birlikte meydana gelen ekonomik değişimlerden biri şüphesiz ki; rekabet olgusunun ulus ötesi bir yapıya bürünmüş olmasıdır. Özellikle kooperatiflerin rakibi olan büyük ölçekli firmalar, savaştan sonraki yıllarda tüketicileri kendilerine çekebilmek için birçok yönteme başvurmuşlar; kredili satışlarla müşterilerine büyük kolaylıklar sağlayarak iş kapasitelerini artırmışlardır. Böylece maliyetleri düşürmüş, hizmetleri ve ürünleri daha ucuza sunma imkânı bularak, pazarın önemli bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Buna karşın kooperatifler "peşin satış ilkesi" nedeniyle uzun süre bu gelişmeye ayak uyduramamışlar, dolayısıyla varlık sorunu yaşamaya başlamışlardır (Güloğlu ve Korkmaz 2000: 814). Dünyadaki tüm bu gelişmeler, ülkemizde mevcut olan kooperatif kuruluşlarını da büyük oranda etkilemiştir.

Ülkemizde kooperatif kuruluşlarının istenilen düzeyde bir gelişme gösteremediği bilinen bir durumdur. Küreselleşme sürecinde kooperatiflerin çok uluslu şirketlerle olan rekabet edebilme kabiliyetleri sınırlıdır. Bunun birçok nedeni vardır. Bunlar; sermaye, finans, teknoloji ve yapısal nedenler olarak sıralanabilir. Kooperatiflerin ülke ekonomisindeki yerini gösteren veriler de ülkedeki kooperatiflerin durumu hakkında bilgi verir. Ülkemiz kooperatif kuruluşlarının ülke ekonomisindeki payı ile gelişmiş ülkelerin kooperatiflerinin ülkelerinin ekonomilerindeki payları karşılaştırılacaktır.

Bu kapsamda ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılarak, kooperatif kuruluşları ve çok uluslu şirketlerle ilgili yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Ayrıca, Türkiye'de küreselleşmenin etkilerini ortaya

koyabilmek için TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verileri ile uluslararası şirketlerin büyüme istatistik verilerinden yararlanılmıştır. Bu çalışmada, gelişmiş ülkeler ve ülkemiz kooperatif kuruluşlarının ülke ekonomisindeki etkinlik düzeyleri betimlenmeye çalışılmıştır.

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE OLGUSU

Küreselleşme, iktisadi ve teknolojik olanakların paylaşıldığı sosyal alan olarak dünyanın hızla şekillendirildiği ve dünyanın bir bölgesindeki gelişmelerden diğer bölgesindeki bireylerin veya toplulukların da etkilendiği bir süreçtir (Held, 1999: 168). Giddens küreselleşmeyi, yerel oluşumların kilometrelerce uzakta meydana gelen olaylar tarafından şekillendirilmesi ya da tersi biçimde, uzak yerellikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanmıştır. Giddens (2000: 204), ayrıca yaşadığımız çağın, önceki dönemlere göre zaman-mekân uzaklaşması fazlalığının, yerel ile uzak sosyal olayların karşılıklı olarak esnemesine sebep olduğunu belirtmektedir. Giddens'in bu görüşüne katılmayan Keyman (2002: 27-53) ise yerellik küreselleşme içersinde "ulusal" ayrıcalıklı bir konumdayken artık bu konumunu yitirmiş olduğunu ifade etmektedir. Ulusal zaman ve mekân içersinde yer alan toplumsal ilişkilerin artık farklılıkların vurgulandığı zaman ve mekânlara taşınmış olduğunu gözlemleyebiliriz diyen Keyman, bundan dolayı küreselleşmenin yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümleri dünyanın değişen niteliğini anlamlı kılmaya yönelik bir kavram olarak kullanılması gerektiğini söylemektedir.

Küreselleşme çalışmaları birbirinden ayrı iki literatür kümesi içinde belirme eğilimi gösterir. Birisi "*uluslararası ilişkiler*" literatürü diğeri Marksist bir pozisyona oldukça yakın duran Immanuel Wallerstein ile ilişkilendirilen "*dünya sistem teorisi*" literatürüdür (Giddens,2000:205). Uluslararası ilişkiler literatürüne göre küreselleşme, emek sözleşmesinden adeta "dışlandı" ve devlet yetkililerinin elinde toplandı. Bunun sonucunda çok küçük devletler bile toplumsal ve ekonomik kaynaklarını modernlik öncesi sistemlerin kullanabildiklerinin ötesine taşımıştır (Giddens, 2004: 60-61). Dünya sistem teorisine göre ise, merkeze özgü süreçleri çevresel süreçlerden ayırt eden kilit unsurun, küresel süreçlerin tekelleşmiş olması ve dolayısıyla da kârlı olmasıdır. Merkeze özgü ürünler çevre ülkelere, çevresel ürünler ise merkez ülkelere ihraç edilmektedir. Wallerstein'e göre, merkez ülkeler, ekonomik olarak daha güçlü olmaları nedeniyle, dünya ticaret düzenini

kendi çıkarlarına uygun olarak düzenlemekte ve az gelişmiş çevre ülkelerin doğal kaynaklarını ve insan gücünü sömürmektedirler (Elmas, 2012: 138).

Küreselleşme, çok boyutlu ve etkili bir olgudur. Küreselleşmenin boyutlarının genel itibarıyla ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel ve çevresel olarak sınıflandırılması mümkündür (Elçin, 2012:13). Küreselleşmeye ekonomik açıdan bakıldığında ise üretim, ticaret ve sermaye ile işgücü hareketlerinin önündeki engellerin kalkması ve teknolojinin gelişen bilgi toplumu çerçevesinde yaygın kullanımının sağlanarak, dünyanın tek bir pazarda buluşmasıdır (Gürkan, 2011:19). Küreselleşme çağında ulus-devletler, bir yandan etnik ve bölgesel siyasetlerin artmasıyla birlikte merkezkaç güçlerin baskısı altına girerken, öbür yandan ekonominin küreselleşmesi ve savaş teknolojisinin gelişmesi gibi etkenlerin yarattığı dış tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Ulus devletin değerler dizisine bağlı geleneksel egemenlik anlayışı da gitgide geçerliliğini yitirmektedir. Bugün, artık devletleri bu anlamda bir egemenlikle tanımlamaya imkân yoktur. Mülk-temelli devletler, sınır tanımayan çok uluslu şirketler, sermaye akışları ve iktisadi problemlerle uğraşmak zorundadırlar (DPT 2000: 55). Sosyo-kültürel açıdan küreselleşme, iletişim teknolojilerinin sınır tanımayan bir şekilde gelişim sağlaması, insanların farklı etik değerler, örfler, âdet ve geleneklerle karşı karşıya kalmalarına sebep olmakta, sosyal dengeleri, bunlara ait değerleri yıpranma tehdidinde maruz bırakmaktadır (Gül, 2013:22). Ekonomik sistemin dünya yüzeyinde yaygınlaşması sürecinde çevresel sorunlar da yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda özellikle üzerinde durulacak olan küresel çevresel olgu küresel ısınmadır. Küresel ısınmanın en önemli küresel çevresel sorun olmasının nedeni ise, küresel ısınma sonucu buzulların erimesi, denizlerin genel seviyesinin yükselmesi ve bunun sonucunda verimli tarımsal alanların ve kıyı kentlerinin sular altında kalması riskidir (Tuna, 2011: 4).

KOOPERATİFÇİLİK KAVRAMI VE OLGUSU

Küreselleşme ile kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi dolayısıyla kamunun küçülmesi yoluna gidilmiştir. Kamu sektörünün bu durumu da sosyal sorunlara yeterli çözümler üretmesini zorlaştırmıştır. Özel sektörün de doğası gereği sosyal sorunlara çıkar amacıyla yaklaşması, “sosyal ekonomi” veya “üçüncü sistem” ya da “üçüncü sektör” olarak adlandırılan yeni bir ekonomik, toplumsal ve siyasal yaklaşımı gündeme getirmiştir (Köstekli, 2005:97). Küreselleşme süreciyle birlikte sosyal devletlerin görev ve yetkilerini devretmesinin ve

sosyal haklardan vazgeçilmesinin bir sonucu olarak piyasa süreçleri; özelleştirme, bireysel haklar, bireysel sorumluluk ve sivil toplum anlayışı öne çıkmıştır (Öztürk ve Gül, 2012: 388). Bu anlayışın oluşturduğu sosyal ve ekonomik dengesizliklerin toplum üzerinde yarattığı olumsuz etkilere karşı durabilmek için “birleşerek güç kazanma” düşüncesi ön plana çıkmıştır (Olalı, 1987:56). Bu düşünceye uygun yapılanma ise kooperatifleşme biçiminde bir araya gelmek şeklinde olmuştur. Kooperatifçiliğin günümüzde daha etkin bir hale gelmesi için bu düşünce bir temel oluşturmuştur.

Kooperatifçilik en genel tanımıyla, tek başlarına yapmalarının zor olduğu ortak amaçları başarmak isteyen kişiler tarafından tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle mesleki ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıkların oluşturduğu topluluklardır (Pulat, 2012: 3). Kooperatiflerin uluslar arası temsil örgütü ICA ise, kooperatifleri aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

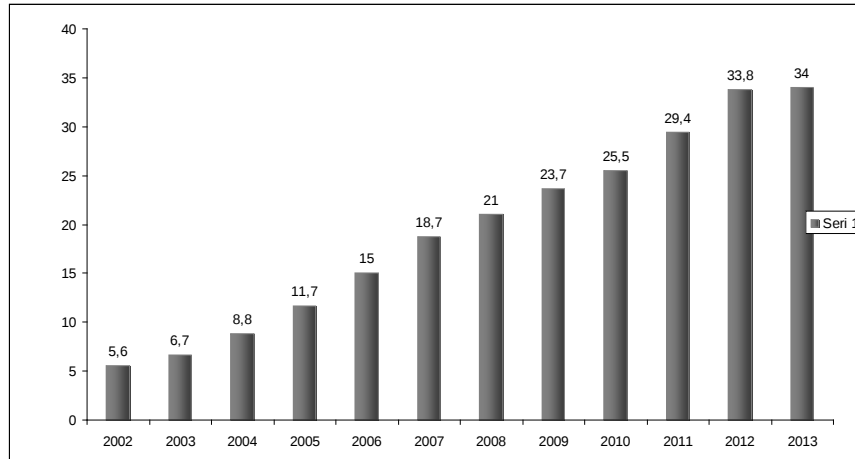
“Ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak amacıyla gönüllü olarak bir araya gelmiş kişilerin oluşturdukları özerk yapılar ile ortak olarak sahiplendikleri ve demokratik şekilde yönettikleri işletmelerdir.”

Kooperatifçiliğin dünyadaki uygulamalarına baktığımızda ilk sıraları ABD, Almanya, İngiltere, İtalya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin aldığını görüyoruz. Birleşmiş Milletler’in tahminine göre dünya genelinde 750.000’den fazla farklı alanlarda kooperatif kuruluşları faaliyet göstermektedir. Bu kooperatiflerde yaklaşık 100 milyon kişi istihdam edilmektedir. Bu sayı çok uluslu şirketlerin sağladığı istihdamdan %20 daha fazladır. Ayrıca yaklaşık bir milyar kişi bu kooperatiflere ortaktır. Bu veriler kooperatiflerin ekonomik gücünü göstermesi açısından önemlidir. Birleşmiş Milletler (BM), kooperatiflerin özellikle yoksullukla mücadeledeki ve sürdürülebilir sosyo-ekonomik alandaki rollerine dikkat çekmekte ve esas olarak devletlerden kooperatifçilik için elverişli bir ortam ve alt yapı hazırlamalarını talep etmektedir. Bu kapsamda BM Genel Kurul’unun 64. dönem çalışmaları çerçevesinde alınan 18 Aralık 2009 tarih ve 64/136 sayılı Kararı ile 2012 yılı “Uluslararası Kooperatifler Yılı (UKY)” olarak ilan edilmiştir. 2012 UKY sloganı “Kooperatif işletmeler, daha iyi bir dünya kurar.” olarak belirlenmiştir (www.gtb.gov.tr, 2015).

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KOOPERATİFÇİLİK

Uluslararası sermayeli şirketler, Türkiye'deki yatırımlarını her geçen gün daha da artırmaktadırlar. Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası şirketlerin sayısı yaklaşık olarak 34.000 civarındadır. Bu sayı 2002 yılında 6.000 civarındaydı. Türkiye pazarına büyük sermayelerle giren uluslararası şirketlerin menşesine bakıldığında 5.338 şirketle en çok yatırımın Almanya merkezli şirketler tarafından yapıldığı görülmektedir. Türkiye'de en çok yatırım yapan şirketlerin bulundukları ülke sıralamasında Almanya'yı, 3.000'in üzerinde şirketi bulunan İran ile 2.516 şirketle İngiltere takip etmektedir (www.kdk.gov.tr, 2015).

Grafik-1: Türkiye'deki uluslararası sermayeli şirketlerin sayısı(bin)

Kaynak: (www.tcmb.gov.tr, www.ekonomi.gov.tr, 2015)

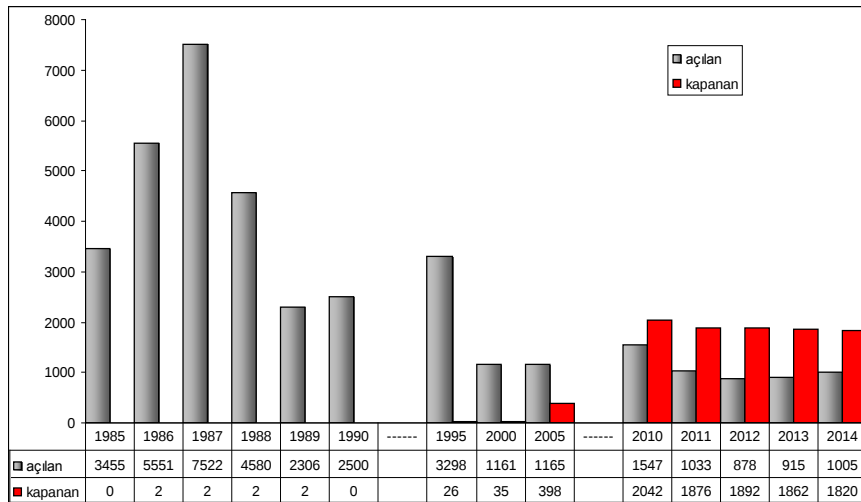
Son on yıllık süreçte Türkiye ekonomisindeki uluslararası sermayeli şirketlerin sayılarına bakıldığında ekonomide etkilerinin yıllara göre arttığı Grafik 1'de açık bir şekilde görülmektedir.

Dikkaya ve Deniz (2006: 163-181) küresel şirketlerin gelişmekte olan ülkeler üzerinde yarattığı olumsuzluklarla ilgili olarak şunları söylemektedirler: Uluslararası şirketlerde temel prensip, kâr ve büyüme eksenlidir. Bu şirketler büyüme süreçlerini gelişmemiş ülkelerdeki kıt kaynakları kullanarak gerçekleştirirler. Küreselleşme, şirketleri, şiddetli bir rekabete girmelerini teşvik eden bir zemin oluşturur. Bu zeminde zaman ve mekân sınırlamaları net değildir. Çünkü bu kuruluşlar, kâğıt

üzerinde var olan tüzel kişiliklerdir. Küresel ticaretin yeni kuralları çerçevesinde uluslararası şirketler kendilerini çalışanlara veya çevreye karşı daha az sorumlu hissetmektedirler. Ayrıca, üreticilerin ve tüketicilerin hizmet veya ürün alım miktarlarını ve fiyatlandırmasına küresel şirketlerin karar vermesi ve bu karara yerel işletmelerin ve üreticilerin de uyma zorunluluğu küresel rekabette yerel şirketleri geriye düşürmüştür.

Günümüzde yaşanan küresel rekabet ortamında kooperatiflerin diğer işletmeler karşısındaki durumunu Grafik 2'deki listede daha iyi görmek mümkündür. Söz konusu listenin 1985-2014 yılları arasında yapılan sıralamada yer alan kooperatiflere ait veriler bir tablo halinde aşağıda sunulmuştur.

Grafik 2: Türkiye’de Kurulan ve Kapanan Kooperatiflerin Sayısı

Grafik 2’de yer alan kooperatif işletmelerinin özellikle 1987’de sayılarını artırdıkları görülmektedir. Bu tarihten 2010 yılına kadar kooperatif kuruluşlarının sayısında bir düşüş görülmektedir. Son yirmi yıl içinde kooperatiflerde en büyük daralma 2000 yılında yaşanmış ve bu gerileme daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu gerilemenin nedeni destekleme alımı, ürün fiyat desteği, kredi ve girdi sübvansiyonları gibi ürün ve girdi fiyatlarına müdahale yoluyla üreticiye kaynak aktaran

mevcut destekleme sisteminin terk edilmiş olması olarak belirtilmektedir (Müslümov, 2002: 207)

Tablo-1: Türkiye’de 2010-2014 Yıllarında Kurulan ve Kapanan Kooperatiflerin Sayısı ve Sermayesi

		2010	2011	2012	2013	2014	GENEL TOPLAM
Kurulan	Sayı	1.547	1.033	878	915	1.005	5378
	Sermaye(TL)	0	0	0	0	0	0
Sermayesi Artan	Sayı	17	28	81	40	42	208
	Eski Sermaye(TL)		35.915	610.952	6.067.281	117.445	6.831.593
	Yeni Sermaye(TL) MİLYON TL		8.837.527	6.869.020	2.857.400	1.798.300	20.362.247
Sermayesi Azalan	Sayı		0	0	0	0	0
	Eski Sermaye(TL)		0	0	0	0	0
	Yeni Sermaye(TL)		0	0	0	0	0
Kapanan	Sayı	2.042	1.876	1.892	1.862	1.820	9.492

Kaynak: www.tobb.org.tr, 2015

Tablo 1’de görüldüğü gibi son beş yılda kapanan kooperatif sayısı açılan kooperatif sayısından fazladır. Ancak, kooperatiflerin sermaye paylarında bir artışın olduğu söz konusudur. Özellikle 2011 yılındaki kooperatiflerin sermayelerindeki artışın yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu dönemde artışların yüksek olmasının nedeni olarak devlet tarafından kredi desteğinin artmasının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor.

2001 yılında Avrupa Birliği Kooperatifçilik Komisyonu tarafından, yapılan istişare toplantısında kooperatiflerin ekonomi üzerindeki etkisi şöyle dile getirilmiştir: Kooperatifler; küçük sınaî işletmelere, kendi özerkliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde birleşme olanağı sağlar. Küçük işletmelerin pazar gücünü artırabilir ve işletmelerin tüm ekonomik entegrasyonda bulunmasını sağlar. Yerel piyasalar için avantajlar sağlar ve ekonominin canlanmasına yardımcı olur. Ekonomik açıdan yönetime katılmayı sağladığı için demokrasinin gelişmesini de desteklerler (<http://ec.europa.eu> 2015).

Kooperatiflerin ülke ekonomileri için önemini, başka bir açıdan değerlendirmek mümkündür. Kooperatiflerin modern pazar ekonomisinin önemli bir parçası olduğu tartışılmaz. Kooperatifler tarafından yürütülen ekonomik faaliyetlerin ülkelerin GSYH (Gayri Safi Yurt İçi Hasılası) içerisindeki toplam payı, gelişmiş ülke ekonomilerinde az gelişmiş ülke ekonomilere nazaran daha fazla olduğu görülmektedir (Hansmann, 1996:75). Bu bağlamda, aşağıdaki tabloda ICA (Uluslar arası

Kooperatifler Birliği'nin 2012 yılında yapmış olduğu listede yer alan kooperatiflerin oluşturdukları ekonomik büyüklük ile Dünya Bankası'nın yayınladığı ve ülkelerin 2013 yılı GSHY verilerini gösterir listedeki rakamları (<http://data.worldbank.org>) karşılaştırmak uygun olacaktır. İlgili ülkelerin sadece kooperatif sektörünün yarattığı ekonomik hacimle hangi ülkeleri geride bıraktığı böylece daha net görülebilecektir.

Tablo -2 Kooperatiflerin Ülke Ekonomilerindeki (GSYH) Yeri

ÜLKELER	GSMH 2013	KOOP. 2014 CİROSU milyar(\$)	Oran (%)
ABD	16.768,10	669,86	3,99
FRANSA	2.806,43	377,13	13,44
JAPONYA	4.919,56	360,54	7,33
ALMANYA	3.730,26	291,73	7,82
HOLLANDA	1.393,04	132,56	9,52
İSPANYA	1.393,04	85,21	6,12
İSVİÇRE	685,43	78,62	11,47
FİNLANDİYA	267,33	66,13	24,74
DANİMARKA	335,88	64,85	19,31
İTALYA	2.149,48	54,92	2,56
GÜNEY KORE	1.304,55	54,44	4,17
YENİ ZELANDA	185,79	33,07	17,80
SİNGAPUR	297,94	14,41	4,84
POLANYA	525,87	5,46	1,04
İRLANDA	232,08	4,88	2,10
KOLOMBİYA	378,42	4,46	1,18
ARJANTİN	609,89	3,36	0,55
SUUDİ ARABİSTAN	748,45	1,5	0,20
TÜRKİYE	822,14	1,06	0,13
TOPLAM	47.714,55	2541,98	5,33

Kaynak(<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries?display=default>,,,<http://www.euricse.eu/en/WorldCooperativeMonitor/Report2013>)

Tablo 2’de görüldüğü üzere, ülkelerin GSYH payları dikkate alındığında Finlandiya, İsviçre, Hollanda ve Fransa’daki kooperatif işletmeler ön plana çıkmaktadırlar. ICA Global-300 2013 yılı listesinde yer alan kooperatif işletmeleri dikkate alındığında, kooperatiflerin ekonomik büyüklükleri, toplam GSYH rakamının %5,33’ünü oluşturduğu görülmektedir. Tabloda belirtilen oranlar, gelişmiş ülkelerde kooperatifçiliğin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün ve bunun GSHY’ye yansımalarının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'deki kooperatiflerin ekonomideki yerine bakacak olursak; Dünya Bankası'nın 2013 raporuna göre GSYH 822,14 milyar \$'dır. Kooperatiflerin ise 2014 yılı ciro toplamı 1,06 milyar \$'dır. GSYH içerisindeki yüzdelik dilimi ise %0,13'dür. Bu oran dünya ortalamasının altındadır. Bu oranın yukarı çekilebilmesi için, kooperatif kuruluşlarının faaliyet alanlarının yeniden planlanması, öz kaynaklarının artırılması ve finansal yapılarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinde kooperatifler, politikadan ve devletin normal denetimi dışında her nevi müdahaleden uzak, ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarının iyileşmesini sağlayan bağımsız kuruluşlardır. Avrupa Birliği ülkeleri, kooperatiflerin pazardaki paylarını artırabilmeleri amacıyla büyük ölçekli ve güçlü örgütler olabilmeleri için kooperatiflere yardım ve destek sağlamaktadırlar. Bunun sonucu olarak kooperatifler bir yandan sayısal yönden azalarak güçlü üst birlikler kurmaya yönelmişler, öte yandan uygun kapasitede değerlendirme tesisleri kurarak kaynaklarını en ekonomik biçimde kullanmaya çalışmışlardır (Erdoğan, 2006:61). Böylece, dikey teşkilatlanmasını tamamlamış kooperatif birlikleri şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ayrıca, ekonomik ve insan gücünü birleştirmek suretiyle üretim için ortaklarının ihtiyaç duydukları girdileri daha uygun fiyata temin etme imkânı bulmuşlardır. Ayrıca, daha kolay finans temin edebilmelerinden dolayı ortaklarına düşük faizle kredi de sağlayabilmektedirler.

Türkiye'de ki taban ve tavan fiyatlarını belirleyen, ithal ikameci sanayileşme stratejisi izleyen, kamu iktisadi teşekkülleri aracılığıyla doğrudan üretim yapan, bu bağlamda dış dünya ile ilişkileri sınırlandıran bir yapı söz konusudur. Bu yapı içerisinde bile gelişen ve büyüyen kooperatifler mevcuttur. Her yıl Fortune Dergisi tarafından cirolarına göre belirlenen Türkiye'nin ilk 500 şirketi arasında kooperatif kuruluşlarının da mevcut olduğu görülmektedir. 2009-2013 yıllarında 500 şirket arasında yer alan 4 kooperatif kuruluşun mevcut durumları ve son 5 yıl içerisindeki ekonomik gelişmeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-3 Fortune-500 En İyi Şirket Sıralamasındaki Kooperatifler

Şirket Adı	2009 Sıra	2010 Sıra	2011 Sıra	2012 Sıra	2013 Sıra	SEKTÖR
S.S. TRAKYA YAĞLI TOHURLAR TAR. SATIŞ KOOP. BİRL.	85	115	120	107	114	Endürl.gıda imalatı
S.S. BURSA ECZACILARI ÜRT. TEMİN VE DAĞ. KOOP.	-	-	113	145	141	Medikal ve ilaç

S.S. İZMİR ECZACILAR ÜRT. TEMİN VE DAĞ.KOOP.(EDAK)	-	-	138	117	166	Medikal ve ilaç
S.S. MARMARA ZEYTİN TARIM SATIŞ KOOP. BİRLİĞİ	353	394	-	-	-	Endtrl.gıda imalatı

Kaynak : www.fortuneturkey.com,2015

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi bu kooperatiflerin güçlü olmalarının sebeplerinden biri de faaliyet gösterdikleri sektörün piyasa değerinin yüksek olmasıdır. Bu kooperatifler ortak-kooperatif ilişkilerini ticari bir yaklaşımla düzenleyerek küresel rekabet ortamına ve çokuluslu şirketlere karşın kendi sektörlerinin en önemli oyuncularına haline gelmeyi başarmışlardır. Diğer kooperatif kuruluşlarının yeterli gelişmeyi gösterememelerinin nedenlerinden biri, şüphesiz ki faaliyet gösterdikleri alanların ekonomik değerinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Küreselleşme süreci, kooperatiflerin yeniden yapılanmalarını gerekli ve zorunlu kılmaktadır. Yeniden yapılanmanın aynı zamanda küreselleşme sürecinin yarattığı yeni rekabet koşullarının da bir gereği olduğunu bilen ve bu süreçte başarılı olan kooperatifler sektörlerinde yükselirken diğerleri rekabet edemez durumda kalmışlardır. Türk kooperatifçiliğinin bu süreçte ayakta kalabilmesi için dikkate alınması gereken önlemleri GÜLDOĞAN (2007:119) şu şekilde sıralamıştır:

-Türk kooperatifçilik mevzuatı tüm paydaşların etkin şekilde katılacağı, şeffaf ve iyi bir yönetim süreciyle baştan aşağı yenilenmelidir. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun A/RES/56/114 sayılı ilke kararı ve 193 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü tavsiyesi başta olmak üzere uluslar arası esaslar ve örnek uygulamalar dikkate alınmalıdır.

-Kooperatiflerin önceden ödemeli ürün alımı yöntemi yerine, havuz yöntemini uygulamaya geçirmeleri hükme bağlanmalıdır. Piyasalarda haksız rekabet ve spekülasyonu engelleyecek önlemler alınmalıdır.

-Kooperatifçilik hareketinin canlandırılması ve kooperatiflerin gereksinim duydukları kaliteli insan kaynaklarına kavuşması için; yöneticiler, profesyoneller ve ortaklara yönelik eğitim ve yayım çalışmaları yürütülmelidir. Kooperatifçiliğe ilişkin eğitim ve araştırma yapan kuruluşların kapasiteleri arttırılmalıdır.

-Girişimciliğin kolaylaştırılması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi çerçevesinde kooperatiflerin kendilerine özgü sorunları dikkate

alınmalıdır. Kooperatiflerin yatay ve dikey entegrasyonu teşvik edilmelidir.

-Tarımsal kooperatiflerin araştırma-geliştirme çalışmalarına etkili biçimde katılımına özen gösterilmelidir.

29 Mart 2001 tarihinde, Kosta Rika’da gerçekleştirilen ulusal kooperatif kongresinde Levin (2001:6) kooperatiflerin küreselleşme sürecinde başarısı için yedi ayrı madde sıralamıştır. Bunlar;

- Kooperatiflerin kimliği güçlendirilmeli,
- Üyelere verilen hizmetler iyileştirilmeli,
- Cinsiyet eşitliği teşvik edilmeli,
- İş ortaklıkları kurulmalı,
- E-ticaret teşvik edilmeli,
- Sosyal ittifaklar kurulmalı,
- Lobicilik faaliyetleri için uygun yasalar ve zemin hazırlanmalıdır.

Bu gereklilikler, günümüzde yeni nesil kooperatifçiliğin temellerini oluşturmaktadır. ABD’de 1970’lerde şeker pancarı üreticilerinin örgütlenmesi ile North Dakota ve Minnesota’da ortaya çıkarak Kanada ve Avustralya’da da kendini gösteren bu dönüşüm günümüzde “yeni nesil kooperatifler /yeni dalga kooperatifler/kapalı kooperatifler/ belirli üyeli kooperatifler” gibi isimlerle anılmaktadır (Schwettmann, 2002:105). Türkiye’de henüz uygulamaya geçmemiş olsa da birçok kooperatif, iç tüzüklerinde bu uygulamalara yavaş yavaş yer vermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmeyle birlikte düzenleyici devlet anlayışına geçilmesi, devletin piyasalara doğrudan müdahalesini ortadan kaldırmıştır. Ticari şirketlerin piyasa dinamiklerini kontrol etmesi, kooperatiflerin sermaye şirketleri karşısında yeni nesil kooperatifçilik yaklaşımının benimsenmesini sağlamıştır. Bu yaklaşımın temelini ise ortak-kooperatif ilişkilerinde dikey bütünleşme oluşturmaktadır.

Günümüzde kooperatifçiliğe yaklaşım, işletmeci bir bakış açısı kazanmış ve üyelerinin hakkını korurken aynı zamanda ticari işletme gibi davranmaya dayanan bir düşünce yapısına evrilmiştir. Yeni nesil kooperatifçiliğin benimsenmesi, kooperatifçilik geleneğinin sona ermesi anlamına gelmemekle beraber, kooperatifçiliğin çağa ayak uydurduğunu

göstermektedir (Güldoğan, 2007:19). Devlet müdahalesinin olduğu dönemden kalma ekonomik ve yönetsel problemlerin yok olmasının mümkün olmadığı gibi bu yeni nesil kooperatifçilik anlayışının uygulanması da kolay olmamaktadır. Türk kooperatifçilik hukukunun, ortak-kooperatif ilişkilerinin ve kooperatif birliklerinin faaliyetlerini kısıtlayıcı şekilde düzenlenmiş olması, serbest piyasa ekonomisinin koşullarına göre hareket etmesini engellemiştir.

Türkiye’de kooperatifler, kendilerini birer kamu teşekkülü olarak görmüş ve çalışmalarını sürekli olarak devlet destekli yürütmeye çalışmıştır. Kooperatif yöneticilerinin ve ortaklarının bu anlayışı, kooperatifçiliğin bağımsız ve birlikte hareket etme ilkesini zedelemiştir. Karar alma aşamalarında siyasi kaygıların ön plana çıkması, bu işletmelerin ekonomik olarak geriye gitmesine sebep olmuştur.

Bu anlayışın kaybolup, kooperatiflerin küresel rekabet ortamında var olabilmeleri, öncelikle kooperatifçilik kanununun yeniden gözden geçirilerek Avrupa Birliği’nin uyguladığı kooperatifçilik kıstasları dikkate alınmalıdır.

Türk kooperatifçilik mevzuatı, tüm üyelerin etkin ve verimli şekilde katılacağı, şeffaf iyi bir yönetim süreciyle baştan aşağı yenilenmelidir.

Kooperatifler faaliyet alanına özgü problemleri çözebilecek bir yönetim organizasyonu oluşturmali ve yatay-dikey bütünleşmeye teşvik edilmelidir.

Türk kooperatifçiliğinin faaliyetleri ve yönetimi, bağımsız denetçiler tarafından kontrol edilmeli ve gerekli önlemlerin alınması için devletle işbirliğine gidilmelidir.

Kooperatifçiliğin ekonomik olarak ayakta kalabilmesi için özel koop-banklar kurulmalı ya da kooperatiflere uygun krediler verilmelidir.

Kooperatif kuruluşlarının kendi aralarında yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği yapmaları teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

Çetin, M. (2001) Kooperatif Kuruluşlarında Halkla İlişkiler, Türk-Koop Ekin, S.17, Ankara: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Dikkaya, M.,Deniz, Fatih (2006) Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3.

DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme: Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.

Elçin, A.Bora(2012) Küreselleşmenin Tarihçesi. Ankara, 2012

Elmas, Filiz.(2012) Modern Dünya-Sistemi Analizi ve Dış Ticaret Ekonomik Yaklaşım, Cilt : 23, Özel Sayı, ss. 133-160

Erdoğan Şenol(2006), Türkiye'de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Gelişimi Ve Başarı Koşulları İstanbul Üniv. Dergisi, Cilt 2, Sayı 3.

Ferhat ERÇİN.(2002) Türk Hukuku'nda Kooperatif Tüzel Kişiliğinin Ayırıcı Özellikleri, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Gagliardi, Francesca. (2009) "Financial Development And The Growth Of Cooperative Firms." Small Business Economics 32.4

Giddens Anthony (2000). Bülbül, Kudret (Ed.). Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi Ve Kültür Ankara: Kadim Yayınları

Giddens, Anthony, (2004). Modernliğin Sonuçları. Ayrıntı,

Gül, Ramazan. Bir değer eğitimi olarak ilköğretim döneminde doğruluk eğitimi. Diss. 2013.

Güldoğan, Evren <http://www.promaya.com.tr/assets/oc/1%20-Evren%20G%C3%BCldo%C4%9Fan%20-%20TAR%C4%B0S%20Rapor%20-%202007.pdf> (25.02.2015)

Güloğlu, T., Korkmaz, A, (2000) Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış, İstanbul Üniv. Dergisi Cilt 2, Sayı 3

Gürkan, Ö. (2011). Küreselleşme ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(3).

Hansmann Henry, 2001 "Ownership Initiative", The Belknap Press Of Harvard University Press,

Held, D. V.D (1999). Bülbül, Kudret (Ed.). Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür Ankara: Kadim Yayınları

<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries?display=default>. (25.02.2015)

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/co-operatives/index_en.htm#h2-1, (28.02.2015)

[Http://Ec.Europa.Eu/Enterprise/Policies/Sme/PromotingEntrepreneurship/SocialEconomy/Coperatives/index_En.Htm#H2-1](http://Ec.Europa.Eu/Enterprise/Policies/Sme/PromotingEntrepreneurship/SocialEconomy/Coperatives/index_En.Htm#H2-1), (22.02.2015)

<http://www.euricse.eu/en/WorldCooperativeMonitor/Report2013>, 2015 (27.02.2015)

Keyman, E. Fuat (2002) "Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma Ve Öteki Sorunsalı."Doğu Batı, Sayı.18,

Köstekli, Şeyma İpek (2005), İstihdam Stratejileri Ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul

Levin, Mark. (2001) "The role of cooperatives in providing local answers to globalization." Keynote Speech to the 10th National Cooperative Congress..

Müslümov, A. (2002). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde KOBİ'lerin Yeri: Finansman, Ekonomik Sorunları Ve Çözüm Önerileri.

Olalı, H. Ve Duymaz İ. (1987), Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı, İzmir: İTB Yayınları

Öztürk, H. Ve Gül, H. (2012) IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, s. 377-392

Peker, Ömer, (1995), Yönetimi Geliştirmenin Sürekliliği, TODAİE Yayınları, No: 258, Ankara.

Recep PULAT Sakarya- Kocaeli Bölgesi Hay-koop Yönetim Kurulu Başkanı, <http://veteriner.org.tr/files/sakarya.pdf> (22.02.2015)

Schwettmann J, Polat H (2002): Kooperatifçiliğin Geliştirilmesinde ILO'nun Rolü. 17. Milletler Arası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, Türkiye. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No:94

Tuna, M. (2011). Çevresel Sorunların Küreselleşmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(2).

www.ekonomi.gov.tr , (27.02.2015)

www.fortuneturkey.com (01.03.2015)

www.Gtb.Gov.Tr/ Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016 (01.03.2015)

www.Kdk.Gov.Tr. (28.02.2015)

www.tcmb.gov.tr,(27.02.2015)

www.tobb.org.tr, (25.02.2015)

The Importance Of Higher Education Cooperative and Cooperative Education in Turkey

Muradiye ÖZEL ÖDÜL¹

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga Meslek Yüksekokulu Kooperatifçilik Programı

Arif ÖDÜL²

Biga Ziraat Odası Genel Sekreteri

ABSTRACT

The cooperative trading system is a good solidarity instrument as it incooperates and developes untidy and irregular trading oppourtinities in the countryside and urban area and gives them a naitonalistic character. In social and economic improvement of developed countries, cooperative sector is a third sector beside private and public sector, and, is defined as most common model that allows organization of people trough common goals.

The main purpose of the training efforts of conscious individuals who are aware of all the responsibilities to educate the common living area, and as a result the creation of a solidarist society organization democracy and its a sine qua internalized the existence of this community is to move into the future. To accomplish this goal, according to the structure of the social conditions and the desired functional training system it is of great importance to develop and apply models. This training model also can contribute to the elimination of problems in higher education today and to overcome bottlenecks.

It is agreed on that biggest contributions to the development of a country are investments on human resources and especially on educational investments to create qualified man-power.

The purpose of this work is to explain importance of teaching“education element” which is also an element of cooperatives to cooperative managers,workers,partners and public with its democratic and economic sides. With this perspective,necessity of Cooperatives program at Ç.O.M.Ü. Biga vocational college and at the rest of the them that currently has other Cooperatives programs will be told.

Key Words: *The Cooperate System, Cooepation Education, Choice of profession, institutionalization*

¹ Öğr. Gör., Ç.O.M.Ü. Biga Meslek Yüksekokulu Kooperatifçilik Programı, muradiye@comu.edu.tr

² Arif ÖDÜL, Biga Ziraat Odası Genel Sekreteri, arifodul@hotmail.com, biga@tzob.org.tr

Türkiye’de Yükseköğretimde Kooperatifçilik ve Kooperatifçilik Eğitiminin Önemi

Muradiye ÖZEL ÖDÜL²

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga Meslek Yüksekokulu Kooperatifçilik Programı

Arif ÖDÜL²

Biga Ziraat Odası Genel Sekreteri

ÖZET

Kooperatifçilik, kırsal ve kentsel alanda dağınık ve düzensiz imkânları birleştiren, geliştiren ve ulusal bir nitelik kazandıran iyi bir dayanışma aracıdır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişiminde özel ve kamu sektörü yanında üçüncü bir sektör olarak görülen kooperatif sektör, insanların ortak amaçlar doğrultusunda örgütlenmelerini sağlayabilecek en yaygın modeldir.

Eğitim çabalarının temel amacı, ortak yaşam alanının tüm sorumluluklarının farkında olan, bilinçli bireyler yetiştirmek ve bunun sonucunda demokrasiyi ve onun olmazsa olmazı örgütlenmeyi içselleştirmiş dayanışmacı bir toplum yaratarak bu toplumun varlığını geleceğe taşımaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için toplumsal koşullara ve ulaşılmak istenen sistemin yapısına uygun işlevsel eğitim modelleri geliştirmek ve uygulamak büyük önem taşımaktadır. Bu eğitim modeli aynı zamanda yükseköğretimin bugün içinde bulunduğu sorunların giderilmesine ve darboğazların aşılmasına da katkıda bulunabilir.

Bir ülkenin gelişme sürecine en büyük katkısı insan kaynaklarına yapılan yatırımların özellikle nitelikli insan gücünün oluşturması için eğitim yatırımlarının olduğu kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; kooperatifçiliğin ilkelerinden de birisi olan “eğitim ilkesinin” kooperatif yöneticilerine, çalışanlarına, ortaklarına ve tüm halka demokratik ve ekonomik yönleriyle öğretilmesinin önemini anlatmaktır. Bu amaçla başta Ç.O.M.Ü. Biga Meslek Yüksekokulu Kooperatifçilik programı ve Türkiye’de yükseköğretimde mevcut diğer kooperatifçilik programlarının gerekliliği anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, Kooperatifçilik Eğitimi, Meslek Tercihi, Kurumsallaşma

² Öğr. Gör., Ç.O.M.Ü. Biga Meslek Yüksekokulu Kooperatifçilik Programı, muradiye@comu.edu.tr

² Arif ÖDÜL, Biga Ziraat Odası Genel Sekreteri, arifodul@hotmail.com, biga@tzob.org.tr

1.GİRİŞ

Kooperatif, bireylerin, tek başına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirmeleridir.

Bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik, önemli bir sosyal ve ekonomik hareket olarak kabul edilmekte; dünyada demokrasinin, barışın, çevrenin korunmasına ve istihdam yaratma, kaynakları harekete geçirme, yatırım oluşturma ve ekonomiye, sürdürülebilir kalkınmaya ve yoksullukla mücadeleye katkıları üzerinde durulmakta; bütünüyle, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma ve gelişmelerinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Mülayim, 2006:7)

Kooperatifler yapı ve fonksiyonları itibarıyla özel bir ekonomik kuruluş olmadığı gibi, bir devlet girişimi de değildir. Toplumsal ve ekonomik bir kurum olarak kendine özgü bir karakter taşır.

Kooperatiflerin ekonomik hizmetleri yanında belirli bir grubun korunması, toplum refah ve huzurunu oluşturan fikri ve ahlaki kalkınmanın desteği oluşu, ortaklarının bilgi, görgü ve disiplinlerinin artması konusundaki çabaları onun uygulama alanını çok genişletmektedir(Çıkin ve Karacan,1994:3)

2.KOOPERATİFÇİLĞİN ÖNEMİ

Kooperatifçiliği, birlikte hareket etme, dayanışma, sorunlara ortak çözüm bulma anlamında aldığımızda, kooperatif tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu belirtebiliriz. İş birliği yarışma kadar yaşamın bir gerçeğidir(Rehber, 2011:7)

Yarışma piyasalarında çoğu zaman fırsat eşitliği olmadığı ya da tam olarak sağlanamadığı bir gerçektir. Fırsat eşitliğinin olmadığı yarışma piyasaları gelişemez ve toplumu ileriye doğru götürecek dinamiği sağlayamaz. İşte kooperatifler yarışma piyasalarında bir anlamda yeterli fırsat tanınmayan ya da yeterince fırsatlardan yararlanamayan bireylerin bir araya gelip sınırlı imkanlarını birleştirerek yarışma piyasasında var olabilmelerini sağlayan yegane kuruluşlardır. Bu kooperatiflerin bir dernek, bir vakıf gibi bir anlamda yardım kurumu olduğu anlamına gelmez. Aksine rekabetçi piyasalara yeni oyuncular kazandıran, fırsat eşitliği sağlayan devlet ve özel sektörün yanın da gerçek rekabeti sağlayacak en önemli sektördürler.

Kooperatif organizasyonunun iki temel ögesinden biri onun bir bireyler topluluğu olmasıdır. Bu topluluğun özelliği, bazı ortak ihtiyaçların var olduğunu kabul eden ve bu ihtiyaçları ortak girişimlerle bireysel çabalardan daha iyi bir biçimde elde edeceklerine inanan bireylerden oluşmuş olmasıdır. Kendi başına rekabete dayanamayan ve güçlü ekonomik sorunlarını çözemeyen ekonomik birimler, kendi kendilerine yardım için bir araya gelmişlerdir. Ortaklar kooperatifteki sermaye katkılarına bakılmaksızın eşit haklara sahiptirler. Böylece kooperatiflerde demokratik yönetim ve denetim mekanizması kendini gösterir. Kooperatiflerde ortakların kendileri, yani genel kurul, kooperatifi ilgilendiren tüm konularda karar verebilen en yetkili organdır. Ayrıca kooperatiflerde demokratik yönetimle, eşit haklarda yönetim ve denetleme yetkilerinin bulunması da kooperatiflerin diğer bir özelliğidir(Özel Ödül ,2006, S:9-10)

3.KOOPERATİFÇİLİK ve EĞİTİM

Genel ekonomi içinde kooperatif sektörünü oluşturarak, atıl durumdaki ekonomik kaynakları harekete geçiren kooperatiflerin kuruldukları bölgelerde sürdürülebilir sosyo-ekonomik dönüşümü gerçekleştirmeleri ve varlıklarını geleceğe taşıyabilmeleri ancak eğitimle gerçekleşebilir. Bilindiği gibi 1995 yılında ICA (International Cooperative Alliance) tarafından kabul edilen en önemli ilkelerden birisi “Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme” ilkesidir. Bu ilke tam olarak gerçekleştirilebildiği sürece diğer önemli 6 ilke anlaşılıp, uygulanabilir.

Bir ülkede örgütlenme ve kooperatifçiliğin gelişmesi bu konuda bilinçli ve örgütlenmenin gerçek yararlarına inanan bireylerin varlığına bağlıdır. Örgütlenme faaliyetlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi ve sorunlara çözüm bulunması yine bu alanda eğitim ve araştırma ile olanaklıdır. Örgütlenme ve kooperatifçilik hareketinin güçlü ve etkin hale getirilmesi, örgütlenme ve kooperatif bilincinin gelişmesine bağlıdır. Bu nedenle de “Eğitim” temel kooperatifçilik ilkelerinden biridir (erekonomi.com, 2014)

Ülkemizde tarım ve tarım dışı olmak üzere yaklaşık 80.000 birim kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflerimizin büyük bir çoğunluğunda ortak ve ortak dışı yaygın bir kooperatifçilik eğitimi yapılmamaktadır.

Kooperatif kuruluşlarının faaliyetlerini yürütebilmesi ve geliştirebilmesi, başka bir deyimle, kendi kendisini koruyabilmesi için kooperatif hizmetlerin iyi bir şekilde yönlendirilmesi ve yürütülmesi gerekir. Bu

amaçla kooperatif yöneticilerinin ve çalışanlarının eğitilmesi gerekir. Günümüzün rekabet koşulları içinde varlığını koruma ve sürdürme savaşı veren kooperatiflerin başarılı olması konunun özelliğine uygun çeşitli bilgilerle donatılmış ve deneyim sahibi olan kişilerce yönetilmesini gerektirmektedir.

Öte yandan, ortakların üyesi bulundukları kooperatifin yönetimine katılması, böylece kooperatifçiliğin en önemli ilkesi olan demokratik denetimin gerçekten işleyebilmesi, bir başka deyimle “kendi kendini yönetim” gerçekleşebilmesi için ortakların görev ve sorumluluklarını bilerek kooperatiflerine sahip çıkmaları gerekir. Bu nedenle kooperatif ortaklarının sürekli eğitilmesi gerekir.

Kooperatiflerin varlıklarını sürdürebilmesi ve sürekli “kendi kendine üretebilecek” potansiyele sahip olabilmeleri kooperatifin varlığını sürdürebilme koşullarını yenilemesine bağlıdır. Bu nedenle geleceğin kooperatifçilerinin, yani halkın ve gençliğin, eğitilmesine gereksinim vardır. Yukarıda söylenenler dikkatle incelenirse kooperatif eğitiminin üç ana hedef kitlesi olduğu ortaya çıkmaktadır (Çıkın ve Karacan, 1994:125)

3.1.Kooperatif Yöneticilerinin ve Çalışanlarının Eğitimi

Kooperatif yöneticilerin eğitimi ve çalışanların eğitimi, kooperatif faaliyetlerinin yürütülmesi açısından son derece önemlidir. Yöneticilerin ve kooperatif çalışanlarının eğitiminin amacı, kurulacak olan kooperatiflere rehberlik edebilmek için yönetimden sorumlu kişilerin yetiştirilebilmesidir. Bu kişilere yönelik eğitim programları daha ziyade kooperatifçilik genel bilgileri, muhasebe, iş idaresi, yönetim, teknik ve uygulama konuları içermelidir. Bu eğitim programları yaygın ve örgün eğitim modelleri içinde düşünülebilir.

Ülkemizdeki mevcut kooperatiflerde kurumsallaşma çalışmaları yetersizdir. Kurumsallaşmasını tamamlayamamış kooperatiflerin sürekliliği mümkün değildir. Bu kooperatifler yatay ve dikey örgütlenmesini tamamlayamamış, yönetimi kişilerin inisiyatifine kalmış tabela kooperatifinden öte gidememektedir.

3.2.Kooperatif Ortaklarının Eğitimi

Ortaklara yönelik eğitimin amacı ise kooperatifçilik ruhunun ortaklara da tam anlamıyla yerleşmesini sağlamak olmalıdır. Bu sayede ortakların kooperatiflerine duyduğu aidiyet duygusu gelişecek ve ortaklar kooperatiflerine daha fazla sahip çıkacaklardır: Kooperatife olan sorumluluklarını yerine getirecekler, genel kurullarına katılım hassasiyeti

gelişecek ve iç denetim mekanizması daha sağlıklı çalışacaktır. Ayrıca, ortağın niçin kooperatife üye olduğu, kooperatif aracılığı ile ekonomik dünyaya nasıl etkilendiği v.b gibi konular eğitim programlarında net bir şekilde ortaya konmalıdır.

Bu konuda birim kooperatiflerin genel kurul toplantılarında, kooperatif bünyesinde oluşturulabilecek grup çalışmaları yoluyla ve kooperatifçilik konusunda uzman kişilerce verilecek eğitim programları uygulanabilir. Ayrıca konu ile ilgili kamu ve özel kuruluşların “kooperatifçilik yayımı” çalışmaları da devreye sokulabilir.

3.3.Halkın ve Gençliğin Eğitimi

Halkın ve gençliğin eğitiminin amacı ise, kooperatifçiliğin gerçek anlamda halka tanıtılması, onların kooperatifçiliği benimsemelerinin sağlanması, kooperatifçilik genel kültürünün halka verilmesi, kooperatifçilik fikrinin yaygınlaştırılması, kooperatifçiliğin ülke kalkınmasına ne gibi katkılar yapabileceğinin anlatılması olmalıdır. Böylece kooperatif hareketinde çok önemli olan halk desteğinin tabandan oluşmasının kültür ortamı yaratılmalıdır. Kooperatifçilik konusunda halkın ve gençliğin eğitilmesinde örgün eğitim kurumlarına, özellikle temel eğitim kurumlarına, kooperatifçilik dersleri konmalıdır. Ayrıca basılı, görüntülü ve sesli iletişimin araçlarından yararlanılmalıdır: Ünlü kişilerin oynayacağı kamu spotları, ilköğretim okullarında örnek kooperatifler kurularak çocuklara kooperatifçilik ruhu oyun yoluyla anlatılabilir. Böylece erken yaşta bireysellikten uzak, birbirini ezerek değil, birbirine yardım ederek ortak iş yapma becerisi kazandırılmış olur. Ayrıca sevilen dizilerde kooperatifçilik konusu işlenmeli, yıllardır oluşan kötü kooperatifçilik imajı aşmaya çalışılmalıdır.

4.DÜNYADA ve TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

4.1.Dünya’da Kooperatifçilik Eğitime Genel Bir Bakış

Bugün dünyanın birçok ülkesinde kooperatifçilik hareketi ile eğitim iç içe girmiş durumdadır. Gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik eğitimi üniversitelerde akademik bir disiplin olarak ele alınmaktadır. Eğitimin süresi ve şekli ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı üniversitelerde eğitim, kooperatiflerin faaliyetlerini, etkinliklerini ve örgütsel yapılarını kapsarken, bazılarında ise daha çok kooperatif felsefesi, yasalarla ilgili konular, kooperatifçilik tarihi kooperatifçiliğin ilkeleri ve kooperatif hareketin sosyal yönleri alınmaktadır.

Kooperatifçilik hemen hemen tüm Avrupa ülkeleri, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 40'dan fazla üniversitesinde, İsviçre'nin 3, Brezilya ve Arjantin'in 10 üniversitesinde seçmeli veya zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Örneğin Kanada'nın Ottawa Üniversitesi'nde ise kooperatifçilik eğitimi dört yıldır.

Gelişmiş ülkelerde ise genellikle kooperatifçilik üniversitelerde ders olarak okutulmaktadır. Nitekim ABD'nin kırktan fazla üniversitesi ile Kanada'da ve Avrupa ülkelerinin çoğunda kooperatifçilik zorunlu veya seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Bazı ülkelerde ise kooperatifçilik okulları bulunmaktadır. Örneğin Kanada'nın Ottawa Üniversitesinde 4 yıllık kooperatifçilik eğitimi yapılmaktadır(Çıkın ve Karacan,1994:125)

193 no'lu ILO Tavsiye kararında kooperatifçiliğin geliştirilmesine ilişkin ulusal politikalarda eğitim konusunda yapılması gerekenlerle ilgili tavsiyeler şu şekilde yer almıştır. Ulusal politikalarda, "Ortakların, çalışanların ve yöneticilerin teknik ve mesleki becerilerinin, girişimcilik ve yönetsel kapasitelerini, ticari potansiyel bilgisini ve ekonomik ve sosyal politika konusundaki genel bilgilerini geliştirmeli ve enformasyon ve iletişim teknolojilerinden faydalanmalarını kolaylaştırmalı, "Ulusal eğitim ve öğretim sisteminin uygun olan tüm alanlarında ve toplumun genelinde kooperatif ilkeleri ve uygulamalarının eğitim ve öğretimini teşvik etmeli", kooperatiflere ilişkin bilgi yayımını teyit etmelidir" (Turan, 2002:94)

4.2.Türkiye'de Kooperatifçilik Eğitimi

Bireylerin kooperatif kurarak, kalkınma çabalarına bilinçli olarak katılmalarını sağlamak ve ortakların kalkınmanın nimetlerinden sosyal adalet ilkelerine uygun olarak pay almasına öncülük etmesi bakımından kooperatifçilik eğitiminin özel bir yeri ve anlamı bulunmaktadır.

Ancak şunu da belirtmekte yarar vardır ki; genellikle kooperatifçilik hareketin başarısızlığında en büyük etken temel eğitim düzeyinin yetersizliğidir. Ortaklar, çalışanlar, yöneticiler ve halkın kooperatifçilik konusunda eğitilmesine maalesef önem verilmemekte, genel olarak toplumun kooperatifçilik konusunda bilgilendirilmesi ihmal edilmektedir. Bu koşullarda kooperatif yönetim organlarına seçilen ortakların sorumluluklarını bilmedikleri ve doğal olarak yöneticilerin görevlerini etkin olarak yapamadıkları gözlenmektedir. Keza, GTB-GTHB tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen "Kooperatifçilik Sektörü Anket çalışması"nda, ankete katılan yönetici ve ortakların büyük çoğunluğunun

kooperatifçilik konusunda hiçbir eğitim almadıkları yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

Üst kuruluşların örgütlenme yetersizlikleri ve devletin kaynak sağlayamaması 1163 sayılı Kooperatifler Kanunun ile hem kooperatiflere hem de devlete verilen eğitim sorumluluğunun yerine getirilememesine ve oluşturulan tanıtma ve eğitim fonunun amacına ulaşamamasına sebep olmuştur(TCGTB, 2012:39)

Ülkemizde ilk kooperatifçilik eğitimi ile ilgili girişimler 1910 yılında İstanbul Darülmuallim (Öğretmen Okulu) öğretim üyelerinden Ahmet Cevat'ın kooperatifçiliği tanıtıcı çabalarıdır.

Örgün eğitimi içinde, 1922–1930 yılları arasında İstanbul Darülfünun "İçtimaiyat" profesörlüğü yapmış olan Mehmet İzzet Bey (1891–1930), "içtimaiyat" dersleri içinde kooperatifçiliğe, az da olsa yer vermiştir.

Akademik düzeyde kooperatifçilik eğitimini 1931'de İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde Prof. Dr. Suphi Nuri başlatmıştır. Suphi Nuri, bir yandan adı geçen okulda resmi bir kooperatifçilik dersi verirken, öte yandan da halka kooperatifçiliği tanıtmak için seri konferanslarda vermiştir.

1936'dan itibaren Dr. Gerhard Kessler (1883–1963) İstanbul Üniversitesinde Kooperatifçilik dersleri de vermiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ndeki kooperatifçilik dersleri 1936'dan bu yana sürdürülmektedir.

Daha sonra İzmir, Ankara, Eskişehir gibi çeşitli illerde Yüksek Ticaret ve Ekonomik Okullarında (Akademilerde) benzer şekilde kooperatifçilik dersleri sürdürülmüştür. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde, derslerin yanında bir de "Kooperatifçilik Enstitüsü" kurulmuştur. Bugün İktisat, İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri, Siyasal Bilimler Fakülteleri ile Ziraat Fakülteleri'nin Tarım Ekonomisi bölümlerinin ders programları içinde kooperatifçilik dersleri verilmektedir. Ayrıca Ege Üniversitesi Fen Bilimleri enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Lisansüstü programları da kooperatifçilikle ilgili dersler bulunduğu gibi Anadolu Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde kooperatifçilikle ilgili lisansüstü eğitim programları açılmıştır(Çıkin ve Karacan,1994:130)

Türkiye'de kooperatifçilik eğitimi temel olarak üç grup altında toplanabilir. Bunlar: İlgili Bakanlık tarafından verilen kooperatifçilik eğitimi, kooperatif üst birlikleri tarafından daha çok personele verilen mevzuat eğitimi ile sınırlı oranda ortaklara verilen teknik eğitim ve

sonuncusu da orta ve yüksek öğretimde kooperatifçilik eğitimi şeklinde özetlenebilir. Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı da bazı burslar ve akademik çalışmalarla kooperatifçilik eğitimi konusunda çalışmalarda bulunmaktadır.

4.2.1. Türk Kooperatifçilik Kurumu(KOOP-KUR)

Türk Kooperatifçilik Kurumu, Büyük Önder Atatürk'ün direktifleri üzerine 20 Mayıs 1931 tarihinde İstanbul'da "Türk Kooperatifçilik Cemiyeti" adıyla kurulmuştur.

Türk Kooperatifçilik Cemiyeti 1933 yılı sonunda merkezini Ankara'ya nakletmiştir. 10.06.1946 tarih ve 3/4325 Sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Türk Kooperatifçilik Cemiyeti'nin genel menfaate yararlı cemiyetlerden sayılması kabul edilmiştir. Cemiyet 1948 yılında "Türk Kooperatifçilik Kurumu" adını almıştır. Kurum 3512 Sayılı Cemiyetler Kanununa, daha sonrada 2908 Sayılı Dernekler Kanununa göre tüzüğünde gerekli değişiklikleri yapmış ve halen Dernekler Kanunu hükümlerine göre faaliyetlerine devam etmektedir.

Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun Kooperatifçilik alanında önemli çalışmaları vardır. Danışma-Araştırma Eğitim Faaliyetleri yayın faaliyeti olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilecek faaliyetlerin yanı sıra dış ilişkiler ve kongre faaliyetleri kutlama ve basın halkla ilişkiler faaliyetleri, mevzuat ve üye incelenen faaliyetleri, arşiv ve dokümantasyon faaliyetleri, kooperatifçi kadınlar ile ilgili faaliyetler ve denetleme faaliyetleri Türk Kooperatifçilik Kurumunun çalışmaları arasında sayılabilir.

4.2.2. Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı(TKEV)

Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı, Türk Medeni Kanunun 73. Maddesi ve öteki maddelere uygun olarak 10 Şubat 1983 tarihinde, Türk Kooperatifçilik Kurumu tarafından kurulmuştur.

Türk Kooperatifçilik Kurumunun TKEV' nı kurma amacı; Kooperatifçilik konusunda mesleki ve yaygın eğitim faaliyetlerinde bulunmak, kooperatifçilik eğitimine yön verici araştırma ve incelemeler yapmak, kooperatifçilik eğitimi konusunda uluslararası ilişkilerde bulunmak, kooperatifçiliği ve kooperatifleri ilgilendiren konularda yayınlar yapmak, kooperatifçilik konusunda uzman eleman yetiştirmek amacıyla burs vermek, kooperatifçilik eğitiminin gerçekleştirilmesine yardımcı olacak başka çalışmalar yapmak.

Vakfın kurulduğu tarihten bu güne kadar, çok sayıda kurslar ve konferanslar düzenlendi. 1986 yılında “I. Milli Kooperatifçilik Kongresi” yapıldı. Ayrıca Türk Kooperatifçilik Kurumunun üç yılda bir düzenlemekte olduğu, Milletlerarası Kooperatifçilik Kongrelerine maddi ve manevi desteklerde bulunuldu.

Türk Kooperatifçilik Kurumu başta olmak üzere çeşitli üniversitelerle iş birliği yaparak, kooperatifçilik konusunda paneller ve konferanslar düzenledi. Bütün bu bilimsel toplantılara, hem yükseköğrenim seviyesindeki öğrencilerin, hem de kooperatifçilerin katılmaları sağladı(koopkur.org.tr,2015)

5.TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ VEREN ÜNİVERSİTELER ve BAĞLI MESLEK YÜKSEKOKULLARI

Türkiye’de kooperatifçilik eğitimi sistematik bir yaklaşımdan yoksun olduğu gibi kooperatifçilik eğitime yönelik köklü bir politika yoktur. Bununla birlikte kurumların kendi başına vardıkları farkındalıkla ortaya çıkmış bazı çabalarda söz konusudur. Bunlardan bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz.

1974–1975 öğretim yılından itibaren Ticaret Liselerinde Kooperatifçilik eğitimi verilmeye başlanması, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde 1936 yılından beri kooperatifçilik dersleri verilmesi, Ankara Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kooperatifçilik Enstitüsü’nün 20 Ocak 1975 tarihinde öğretime başlaması, Siyasal Bilgiler ve Ziraat Fakültelerinin Tarım Ekonomisi Bölümlerinin eğitim programlarında kooperatifçilik derslerine yer verilmesi. Sistematik olmayan bu çabaların haricinde daha derli toplu çabalara üniversitelerin meslek yüksekokullarında rastlamaktayız.

Dokuz farklı üniversitenin meslek yüksekokullarında iki yıl süreyle eğitim veren kooperatifçilik programları bulunmaktadır. Bunlar “Kooperatifçilik Programı ” adı altında faaliyet göstermekte olup iki yıllık eğitim programı sonunda öğrenciler “Kooperatif Meslek Elemanı” unvanı ile mezun olmaktadır.

Bu programlarda öğrenim gören öğrenciler kooperatifçilik kavramı, kooperatifçiliğin tarihi, kooperatif işletmeciliği, kooperatifler mevzuatı, Avrupa Birliğinde kooperatifçilik, tarımsal kooperatifçilik, tarımsal yayım, ön muhasebe, bilgisayar, hukuk, istatistik, iktisat vb. gibi dersleri almakta olup ayrıca kendi belirledikleri kooperatifçilikle ilgili herhangi bir konuda yaptıkları araştırmayı tez olarak sunmaktadırlar. İki yıllık

eğitimleri içerisinde mevcut herhangi bir kooperatifte 30 iş günü staj yapmaktadırlar.

Bütün bunlara rağmen meslek yüksekokullarının ve öğrencilerinin yaşadığı birçok problem çözülmeyi beklemektedir: Programlara sınavsız geçiş hakkının verilmesiyle birlikte bilinçsiz ve isteksiz yapılan tercihler sonucunda düşen öğrenci kalitesi akademik kadroları zorlamaktadır. Problemlerin başında ise kooperatiflerin kurumsallaşmasında görev alabilecek ve kooperatifi geleceğe taşıyabilecek yönetici adayı olarak mezun olan bu öğrencilerin kooperatiflerde kurumsallaşmayla ilgili birçok problem yaşanmasına rağmen istihdam edilememeleridir, başka bir anlatımla problemin ne olduğu tespit edilmiş ve çözüm önümüzde dururken harekete geçilememesidir.

Biga ilçesi kooperatif örgütleri bakımından sayısal açıdan son derece gelişmiş bir yerdir. Ancak gerek yapısal problemler gerekse yönetsel problemler sebebiyle her yıl ortalama iki kooperatif mali açıdan zor durumda kalmaktadır. Biga Meslek Yüksekokulu kooperatifçilik programı başta olmak üzere diğer kooperatifçilik programlarının bizce en önde gelen amacı kurumsallaşmayı ve böylece kooperatiflerin gelecekte var olmalarını sağlayacak dönüşümleri yapabilecek kapasitede eleman yetiştirmektir.

Tablo 1: Türkiye’de Kooperatifçilik Eğitimi Veren Üniversiteler Ve Bağlı Meslek Yüksekokulları

Üniversite	Meslek Yüksekokulu	Program İsmi	Kontenjan
Abant İzzet Baysal Üni.	Bolu MYO	Kooperatifçilik	70
Adıyaman Üniversitesi	Adıyaman SB MYO	Kooperatifçilik	50
Adnan Menderes Üni.	Kuyucak MYO	Kooperatifçilik	50
		Kooperatifçilik (İ.Ö.)	50
Celal Bayar Üni.	Alaşehir MYO	Kooperatifçilik	40
		Kooperatifçilik(İÖ)	40
Çanakkale Onsekiz Mart Üni.	Biga MYO	Kooperatifçilik	40
Trakya Üniversitesi	Uzunköprü MYO	Kooperatifçilik	35
Tekirdağ Namık Kemal Üni.	Çorlu MYO	Kooperatifçilik	35
Atatürk Üni.	İspir MYO	Kooperatifçilik	20
Ahi Evran Üni.	Mucur MYO	Kooperatifçilik	40
TOPLAM			470

Kaynak:dokuman.osym.gov.tr, 2014

6.SONUÇ

Kooperatifler, barışçı kural ve davranışlarıyla, insanların yaşam kalitelerini yükseltip, korumalarıyla, ülkede ve dünyada sosyal adaleti, sosyal barışı sağlayan ve koruyan, tüm insanlığın ortak faydasına çalışan örgütlerdir. Kooperatifçilikte bulunan insanlık duygusu, karşılıklı saygı,

yardımlaşma, sosyal yardım Türk toplumunun içinden gelen ve geleneğimizde de bir modeldir.

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik çok önemli bir kalkınma aracıdır. Ülkemizin sosyal ve ekonomik bakımdan kalkınabilmesi ve olumlu yönde dönüşebilmesi kooperatifçiliğin geliştirilmesine bağlıdır. Bu da ancak kooperatifçilik eğitimine yeterli önem verilerek başarılabilir.

Ancak eğitim sayesinde halkın ve onu oluşturan bireylerin algılarında ve bakış açılarında değişim sağlanabilmektedir. Dünyaya kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu ülkelere baktığımızda kooperatifçilik eğitimi bilimsel yayım metotlarıyla gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. Buda kooperatifçilik bilincinin yerleşmesini ve hayat biçimi haline gelmesini sağlamıştır.

Ülkemizde ise üniversite bir yana ilköğretim düzeyinde dahi kooperatifçilik eğitimi verilmemektedir. Sadece dokuz meslek yüksekokulunda kooperatifçilik eğitimi verilmekte olup çalışmamızda değindiğimiz şartlar altında bu bölümlerden kooperatifleri geleceğe taşıyarak kurumsallaşmalarına yardımcı olacak başarılar beklemek gerçekçi olmayacaktır. Asıl başarıyı sağlayacak etmen sistematik bir eğitimi de içeren ve uzun yıllar değişmeden kalacak bir kooperatifçilik politikasının yerleştirilmesi ve uygulanmasıdır. Bilimsel metotlarla yapılacak kooperatifçilik eğitimi ortaklar tarafından kooperatifin sahiplenilmesi açısından son derece önemlidir.

Kaynaklar

Çıkin, Ayhan; Karacan A.Rıza (1994), **Genel Kooperatifçilik**, E.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları, İzmir

Mülayim, z.Gökalp (2006), **Kooperatifçilik**, Yetkin Yayınevi, Ankara

Rehber, Erkan (2011),**Kooperatifçilik**, Ekin Yayınevi, Bursa

Özel Ödül, Muradiye (2006), “Çiğ Süt Pazarlamasında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü Çanakkale-Biga İlçesi Örneği”, **Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 13-15 Eylül,s.1 Antalya .

Turan, Nurcan (2002), **Kooperatif İşletmelerinin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmayı Gerçekleştirmede Başarı Sağlamalarında Etkili olan Faktörler ve Bu Faktörlerin Türk Kooperatif İşletmeleri Açısından Ele Alınması**, Afyon Kocatepe Üni. İ.İ.B.F. Dergisi C:4, S:2

TC GTB, (2012-2016),Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü **“Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”**, Ankara

(<http://www.erekonomi.com/orgut.pdf> ,14.03.2015)

(<http://www.koopkur.org.tr/faaliyetlerimiz/>, 01.03.2015)

(dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/OSYS/Tercih/2014-OSYSKONTKLAVIZU14071014.pdf, 10.03.2015)

Doç.Dr . Murteza HASANOĞLU - Elnur ALİYEV

* Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Başkanlığı'na Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi

**Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Doktora Programı

Küreselleşme Sürecinde Azerbaycan'ın Uyguladığı Özelleştirme Politikasının Neo-Liberalizm ve Kamu Tercihi Teorileri Açısından Değerlendirilmesi

ÖZET

1991 yılının Ekim ayında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması çok büyük bir tarihi hadise olmakla birlikte, Azerbaycan halkının hayatında yeni bir başlangıç noktası oluşturdu. Kamu Tercihi Teorisi, ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan ve politik süreçte alınan karar ve uygulamaları kullandığı iktisat biliminin kullandığı metot ve varsayımlara dayalı olarak açıklayan bir disiplindir. Özelleştirme 80'li yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışmada Azerbaycan'da Devlet Emlak Bakanlığının uyguladığı özelleştirme politikasının Neo-liberalizm ve kamu tercihi teorileri açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Cumhuriyeti, Küreselleşme, Azerbaycan'da Özelleştirme

, Küreselleşme , Kamu tercihi teorisi, Özelleştirme, Özelleştirme Yöntemleri,

The assessment Azerbaijan's privatization policy in the area of the neoliberalism and public choice theory in the process of globalization

Abstract

The independence of Azerbaijan in October 1991, but with a huge historical event, has created a new starting point in the life of the Azerbaijani people. Public choice theory is a discipline that emerged after the World War II, which employs methods and assumptions to explain the decision and applications of political process . As known, in developed countries as well as developing countries, privatization play an important role in their economies in 1980 s. In this study, neo-liberalism and the public of Azerbaijan implemented by the Ministry of State Property privatization policy has been evaluated in terms of the theory of choice.

Key Words: The Republic of Azerbaijan, Globalization, Privatization in Azerbaijan, Public choice theory, Privatization, methods of privatization,

GİRİŞ

1991 yılının Ekim ayında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması çok büyük bir tarihi hadise olmakla birlikte, Azerbaycan halkının hayatında yeni bir başlangıç noktası oluşturdu. Azerbaycan tarihin bütün dönemlerinde jeopolitik konumu ile dünyanın dikkat merkezinde yer almıştır.

Azerbaycan'da özelleştirme uygulamalarının başlangıcı çok daha yenidir. Daha önce Sovyetler Birliğine bağlı Sosyalist bir Cumhuriyet olan Azerbaycan, 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra, hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine geçme düşüncesiyle 1993 yılından itibaren özelleştirme uygulamalarına başlamıştır. Bağımsızlığın ilanından sonra, kapitalist dünya ile uyum çabaları çerçevesinde siyasal, kültürel ve ekonomik alanda karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilmek için birçok yeni siyasalar geliştirilmiştir. Bunlardan biri de siyasal ve ekonomik alanda piyasa modelinin uygulanması olmuştur. Ayrıca ülkede sağlanan siyasal istikrar, sosyo-ekonomik reformların gerçekleşmesi için uygun bir zemin hazırlamıştır.

70 yıllık bir sosyalist geleneğe sahip olan Azerbaycan, 1991 yılından itibaren, liberal düşünce anlayışı temelinde, reform programları geliştirmiş ve bunları uygulamaya başlamıştır. Devletin en önemli amacı, piyasa koşullarına cevap veren, adaletli ve rekabete dayalı bir ekonomik ortamın yaratılması olmuştur. 1993 yılından itibaren geniş kapsamlı reformlar gerçekleştirilmeye başlanmış ve uygulanmaya başlanan reformlar doğrultusunda, özelleştirme ile ilgili kısa ve uzun vadeli bir takım programlar hazırlanarak, gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Bu çalışmada, Neo-liberal ve Kamu Tercihi Teorisi bağlamında, Azerbaycan'da Devlet Emlak Bakanlığının uyguladığı özelleştirme politikası analiz edilecektir.

Azerbaycan'da Devlet Emlak Bakanlığının uyguladığı özelleştirme politikasının Neo-liberalizm ve kamu tercihi teorileri açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

Özelleştirme politikalarını uygulayan Devlet Emlak Bakanlığının aynı yıllarda maruz kaldığı reform sürecinde ele alınacaktır. Ekonomik açıdan liberal politikalar kapsamında küçük ve orta işletmelerin özelleştirilmesi tamamlandığı halde, büyük ölçekli işletmelerde özelleşmenin uzun süredir tamamlanmamasının Neo-liberalizm ve kamu tercihi teorileri açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. Büyük özelleştirmeler için çok para gerekir. Yerli yatırımcıların yeterli kaynaklara sahip olmaması;
2. Hukuki ve idari altyapı ile ilgili düzenleme yapmak lazım.
3. Bir çok insan işsiz kalırsa!
4. Büyük kurumlar muhtemel tekel konumundadır, bunların özelleştirilmesi devlet tekelinin özel tekellere dönüşmesini neden olabilir;
5. Uluslararası şirketlerin satın alma ihtimali. Büyük ölçekli işletmelerin kamu için stratejik öneme sahip olması;
6. Halka arz yöntemiyle satış yöntemi için halkın yeterince sermaye piyasası bilgisine sahip olmaması ;

Temel veriler:

- A. Özelleştirilen işletme sayısı;
- B. Özelleşmeden gelen gelirler;
- C. Zararla işleyen işletmelerin genel işletme sayısına oranı.

İlgili mevzuat:

- A. Özelleştirme yasası;
- B. Küçük özelleştirme yasası;
- C. Özelleştirme programları;

D. Sanayide özelleştirmeye açılan ve zararla işleyen kamu işletmelerinin listesinin yer aldığı ilgili kararname

Belirlenen politikanın uygulama araçları:

- A. Auksion (açık artırma);
- B. Yatırım musabıkası;
- C. Emek kolektivine satış.

Sorunun çözümü için politika alternatifleri:

1. Özelleştirme yapan kurumun yapısal özgürlüğünün tamini edilmesi;
2. Benzer ekonomik ve politik ortama sahip ülkelerin deneyiminin benimsenmesi;
3. Özelleştirmeye yönelik liberal yaklaşımların revize edilmesi.

Genel analiz çerçevesi:

Makroekonomik göstergeler ve özelleştirme ile ilgili veriler bağlamında genel durum değerlendirilmesinin yapılması öngörülmektedir. Bunun için Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumunun ve Devlet Emlak Kurumunun aynı zamanda Dünya Bankasının ilgili raporlarından yararlanılacaktır.

Azerbaycan'da Devlet Emlak Bakanlığının uyguladığı özelleştirme politikasının Neo-liberalizm ve kamu tercihi teorileri açısından değerlendirilmesi

Neoliberalizm 80'li yıllardan başlayarak yayılmağa başlıyor ve küreselleşme ile bir birini tamamlıyor. 1991 yılında Azerbaycan ile bağımsızlığını kazanarak komünizmden çıkmış ve yeni dünya düzenine neoliberalizm teorisi ile yaklaşmıştır.

Azerbaycanda serbest ekonomiye geçiş döneminde ilk olarak serbest teşebbüslerin kurulmasının teşvik edilmesi, kamu mülkiyetine son verilmesi ve özel mülkiyet ortamının yaratılması, serbest fiyatlandırmayla tekelciliğin ortadan kaldırılması, para akımının ve mali durumun düzenlenmesi, rekabet ortamı ve firmalara özgürlük sağlanması hedeflenmiştir (Ünal ve Erdal,1998: 3).

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsız bir devlet olarak yeniden tarih sahnesinde uluslararası ekonomik ve politik denge unsuru olmaya başlayan Azerbaycan, denge unsuru

olmasını kalıcı kılmak ve bağımsızlığını ebedileştirmek için; ekonomik kalkınmasını gerçekleştirerek, siyasi bağımsızlığının yanı sıra ekonomik bağımsızlığını da tam olarak elde etti. Bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz Postsovyet ülkeleri başta özelleştirme gelmekle reform çalışmalarına başladılar. Dünya özelleştirme pratiğinin bu ülkelere böyle geç gelmesinin tek sebebi, devlet mülkiyetinin ağırlık kazandığı planlı ekonominin hakim olmasıydı. Arka arkaya özelleştirme programları uygulayan Postsovyet ülkeleri, çeşitli özelleştirme yöntemleriyle ekonominin yapısını değiştirmişlerdir. Özelleştirme programları bu ülkelerde ekonominin önemli parçasını oluşturmaktaydı. Neo-liberal yaklaşımın ürünü olan özelleştirme, piyasa mekanizmasına geçişin bir aracıdır. Azerbaycan'da özelleştirmenin ve piyasa ekonomisine geçişin yasal dayanağı 18 ekim 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı hakkında kabul edilmiş Anayasa değişikliğidir: 'Azerbaycan Cumhuriyeti özel mülkiyete teminat verir'. Post sovyet ülkelerinin düştüğü ekonomik, siyasi ve toplumsal bunalım bu alanlarda reform çalışmalarının yapılmasını zaruri kılmıştır. Ekonomik alanda yapılacak reformların başında serbest piyasa ekonomisinin ana prensipleri gelmekteydi. Bu prensiplerden biri de ekonomide özel sektörün önünü açmaktır. Özel sektörün ve halkta tasarrufun neredeyse olmaması reform çalışmalarını zayıflatıyor ve çıkmaza sokuyordu. Devlet bu tür sorunlardan kaçmak için çeşitli yollarla baş vuruyor, halkı özel sektör çalışmalarına ve özelleştirmeye ısındırıyordu. Kurum borçlarının silinmesi, gerekli vergi indirimleri ve muafiyetleri, indirimli, hatta bedava özelleştirme kuponları baş vurulan yollardan birkaçıydı. 9 kasım 1991 yılında kabul edilmiş "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Mülkiyet Hakkında Kanun", 7 ocak 1993 yılında kabul edilmiş "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Mülkiyetinin özelleştirilmesi Hakkında Kanun" özelleştirmenin yasal dayanaklarını oluşturuyor. Özelleştirme, 1992'de kurulan Devlet Emlak Komitesi tarafından yürütülmekteydi. 2000 yılında ise Emlak Komitesi fesih edilerek özelleştirmeden sorumlu olacak şekilde Devlet Emlak Bakanlığı kurulmuştur.

KİT'lerini özelleştirmenin esas amacı ekonominin liberalleşmesi, rekabet ortamının oluşturulması, teşebbüslerin artması, ekonomiye sermayenin celb olunması yolu ile verimliliğinin artırılması, altyapı değişikliklerine ve insanların yaşam standartlarının yükseltilmesine nail olmaktan ibarettir.

Azerbaycan'da özelleştirme uygulamalarını gerçekleştirmek için üç ana Devlet Özelleştirme Programı hazırlanmıştır. Diğer Post-Sovyet ülkelerinden farklı olarak, Azerbaycan'da geniş çaplı özelleştirme programının geç başlamasının esas nedeni, bağımsızlık sonrası savaş halinde olan ülkede siyasal kargaşaların baş gösterdiği durumda, ekonomik reformların yapılamamasıdır.

Özelleştirme programına göre özelleştirilecek işletmeler, çalışan işçi sayısına göre, **büyük, orta ve küçük** olarak üçe ayrılmıştır.

Devlet Emlak Bakanlığının uyguladığı Küçük Ölçekli İşletmelerin Özelleştirilmesi

Birinci Özelleştirme Programı 1995-1998 yıllarını kapsamaktadır. Üretim sahasındaki devlet emlakının üçte ikisi birinci aşamada özelleştirilmeye çıkarılmıştır. Özelleştirme programı çerçevesinde restoran, kafe, berber, dükkan, atölye gibi ticarethane olarak nitelendirilebilecek küçük ölçekli işletmeler, özelleştirilmesi mecburi sayılan işletmeler olmuşlardır. Petrol, doğal gaz, telekomünikasyon ile ilgili kuruluşlar, sanatsal mekanlar ve madenler ise özelleştirilme kapsamı dışındadır. Ancak, bu kuruluşlar Devlet Başkanı veya Başbakan kararı ile özeleştirme kapsamına alınabilir. 1996 yılında özelleştirmeye hız verilerek, sayıları 6200'e varan küçük işletme özelleştirilirken, bu rakam 1997 yılı sonunda 15000'e ulaşmıştır (Ahmedov,2006:21).

Azerbaycan'da özelleştirme uygulamaları, diğer ülkelerde olduğu gibi genel olarak devlet işletmelerinin özelleştirilerek bunların daha verimli çalışmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu uygulamalarının amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür (İbadoğlu,1999:7):

- Rekabete ve özel mülkiyete dayalı olarak, piyasa koşullarına cevap veren ekonomik ortamın oluşturulması,
- Ekonomide yerli ve yabancı yatırımların sayısının artırılması,
- Yaşam düzeyinin iyileştirilmesi,
- Atıl kaynakların ekonomik sürece dâhil edilmesi vb.

Bu amaçlara ulaşmak için yapılması gerekenler ise şöyle belirlenmiştir:

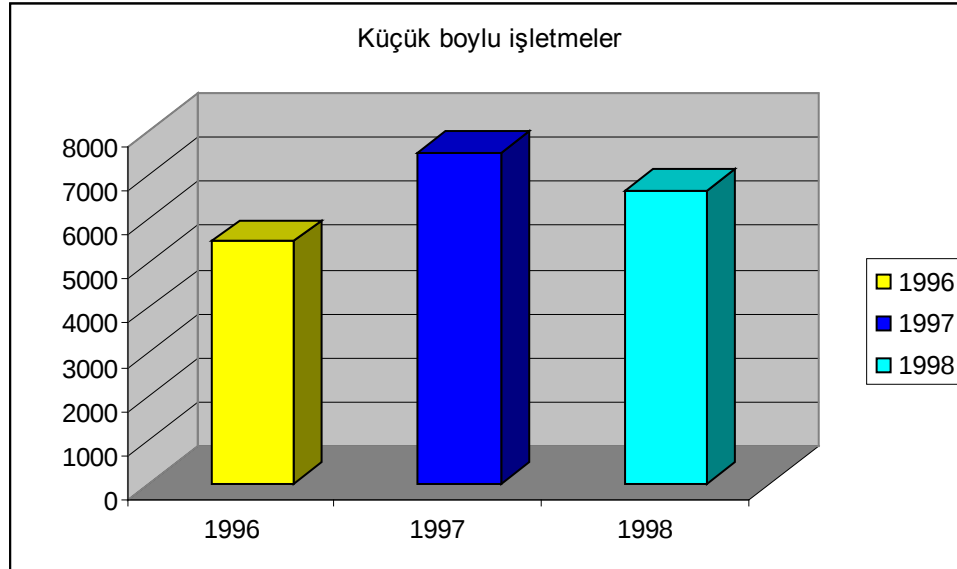
- Piyasa ekonomisinin temini için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması,
- Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi,
- Devlet tarafından yatırım projelerinin desteklenmesi, yerli ve yabancı yatırımlarının artırılması için teşvik tedbirlerinin alınması,
- Teknolojik yatırımlara öncelik verilerek bunların teşvik edilmesi,
- Özelleştirme sürecini gerçekleştirmek için gerekli altyapının (banka, borsa, fonların v b.) oluşturulması
- Özelleştirmenin tabana yayılması için, herkesin yararlanabileceği eşit koşulların oluşturulması,

Tablo 1. İşletmelerin İnsan Sayısına Göre Sınıflandırılması

<i>Sıra №-sı</i>	<i>Alanlara göre müessiselerin türleri</i>	<i>İşçilerin sayısına göre sınıflandırma (kişiyle)</i>		
		<i>küçük</i>	<i>orta</i>	<i>büyük</i>
1.	Sanayi	50	51-300	300-den fazla
2.	Nakliyat	15	16-75	75-den fazla
3.	İnşaat	10	11-50	50-den fazla
4.	Ticaret	10	11-50	50-den fazla
5.	Hizmet	10	11-50	50-den fazla

Kaynak: Devlet Emlak Komitesi Raporu

Tablo 2. Özelleştirilen Küçük Ölçekli İşletmelerin Sayısı

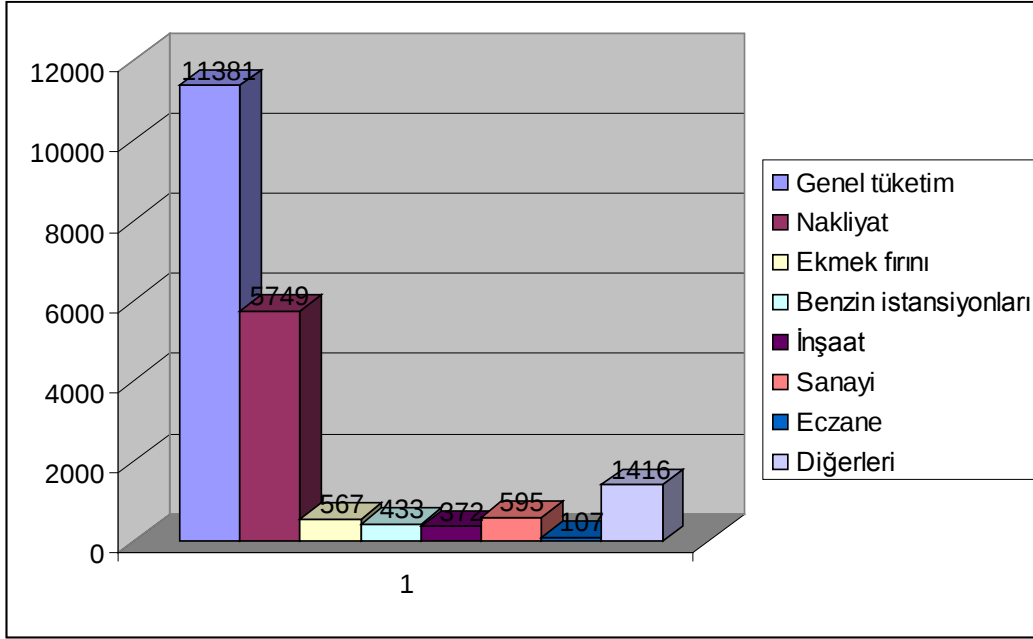

Kaynak: Devlet Emlak Komitesi Raporu

1996–1998 yılları arasında özelleştirilen işletmelerin faaliyet alanlarına göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

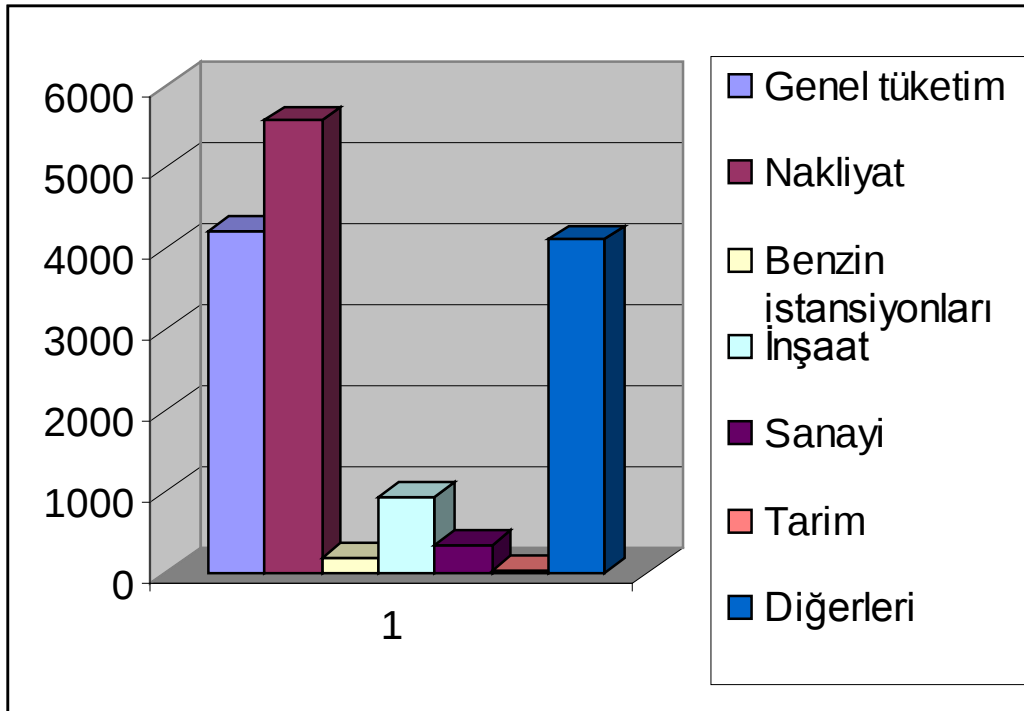
Tablo 3. 1995 – 1998 Döneminde Özelleştirilen Küçük Ölçekli İşletmelerin

Faaliyet Dallarına Göre Dağılımı

Kaynak: Devlet Emlak Komitesi Raporu

Tablo 4. 1998–2005 Yılları Arasında Özelleştirilen Küçük Ölçekli İşletmelerin Dağılımı

Kaynak: Devlet Emlak Komitesi Raporu

Küçük özelleştirme sonucunda ticaret ve hizmet sektörünün tümü özelleştirilmiştir.

Milli ve yabancı yatırımcılar tarafından özelleştirilen ve verimli faaliyet gösteren müesseselerden örnekler:

- Bakü Çay Fabrikası ve Bakü Yağ Kombinatu Türk şirketi Azersun Holding tarafından özelleştirmesi (5 milyon \$ yatırım);

- Bakü Bira Zavodu Fransız şirketi Castel Group tarafından özelleştirmesi (30 milyon \$);

-Devlet Çimento Zavodunun İsviçre şirketi Holder Bank Tarafından özelleştirilmesi (Garadağ Sement);

- AŞ Baku Tütün, European Tobacco;

- AŞ Siyazan Broyler;

- Benzin istasyonları (Azpetrol vb).(Babayev, 2001: 398-406).

Azerbaycan'da özelleştirme diğer Post-Sovyet ülkelerinden farklı olarak ciddi sosyal çatışmasız ve kriminallaşmadan geçirilmiştir. Burada önemli rolü müesseslerin çoğunlukta kendi genel müdürleri tarafından özelleştirilmesi oynamıştır.

Devlet Emlak Bakanlığının uyguladığı Büyük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Özelleştirilmesi

Büyük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi Azerbaycan'da özelleştirme sürecinin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Küçük ölçekli işletmelerde olduğu gibi, büyük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi süreci de 1 Mart 1997 tarihinde halka özelleştirme çeklerinin dağıtılmasıyla başladı (Abdulsalimzade,1998:42).

1995–1998 dönemini kapsayan küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi programından farklı olarak, büyük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi için hazırlanan ikinci özelleştirme programı, 2000 yılında “Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Emlakinin Özelleştirmesi (II) Programı” adıyla yürürlüğe girmiştir. Programa göre işletmeler çalıştırdıkları işçi sayısına ve faaliyet dallarına göre, aşağıda belirtilen şekilde büyük ve orta ölçekli olarak ayrıma tabi tutulmuştur (Azerbaycan gazetesi,2000:2).

- Sanayide – 51’den 300’e kadar orta, 300’den fazla büyük
- İnşaat – 26’dan 150’ye kadar orta, 150’den fazla büyük
- Nakliyat – 16’dan 75’e kadar orta, 75’den fazla büyük
- Ticaret ve hizmetlerde – 11’den 50’ye kadar orta, 50’den fazla büyük

Ölçekli işletmeler olarak sınıflandırılmıştır.

Birinci aşamada, özelleştirmenin başlıca sorunları arasında çalışmayan kurumlara değerinden fazla fiyat biçilmesi ve onların büyük miktardaki borçları duruyordu. Fiyatlandırma mekanizması doğru çalışmadığı için satışa çıkarılan birimin % 30'una bile alıcı bulunamıyordu. Bu nedenle de, fiyatlandırmadaki dengesizliği ortadan kaldırmak amacıyla 'özelleştirilen devlet emlakının fiyatlandırılması' hakkında kararname çıkarılmış, kurumların açılış fiyatını veya devlet kurumlarının bünyesinde kurulan hissedar şirketlerin sermayesinin hesaplanması için onların emlakına değer biçilmesinin kuralları belirlenmiştir (Gökkaya,120).

Büyük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesinin hukuki temeli, 29 Kasım 1996 yılında kabul edilen "Açık İşletmeler Hakkında Kanun"la atılmıştır (Mülkiyet gazetesi,1996:23).

II. Devlet Özelleştirme Programına göre, büyük ve orta ölçekli işletmelerin kurum işçilerine indirimli satışları % 15, çekle (pay senetleri ile) açık artırmalar % 55, nakit ödemeli açık artırmaların ise % 30 oranında gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. (Mülkiyet gazetesi, Bakü, Aralık, 1996:13) Bu programa göre:

- Özelleştirme sürecinde herhangi bir ek kısıtlama ya da şart koyulmamalıdır
- Özelleştirme süreci bittikten sonra ve işletmenin özel sektöre devri gerçekleştikten sonra devletle ilişkisi tamamen kesilmektedir.

Yalnız programın 11. maddesinde belirtilmiş gibi özelleştirmede kısıtlamaların yapılması ve özel hükümlerin uygulanması mümkündür. Özelleştirilen bir işletmenin belli orandaki hissesinin devletin hâkimiyetinde tutulması zorunlu görülebilir. Bu durumda iki yöntem uygulanmaktadır.

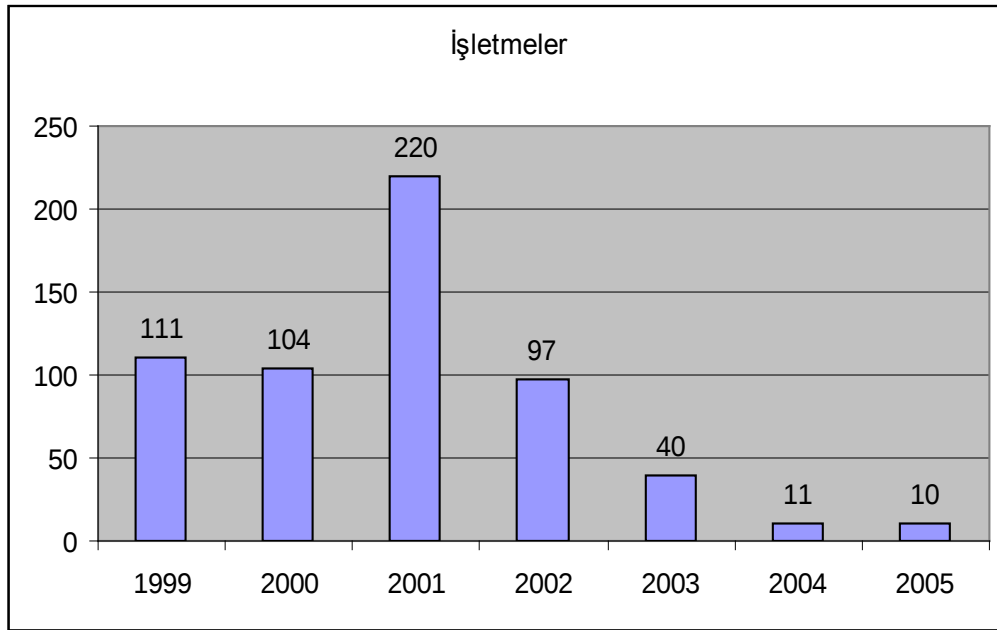
- % 25'ten az olmamak koşuluyla, özelleştirilen bir işletmenin hisselerinin bir kısmı Devlete ait olarak kalmaya devam eder
- Hisse oranına bakılmaksızın yönetimde söz sahibi olması açısından "Altın Hisse" adıyla tanımlanan hisseyi devlet kendi elinde tutabilir

Stratejik olarak kabul edilen faaliyet alanlarındaki işletmeler ile kamu yararı ve güvenliği açısından, bazı işletmelerin özelleştirilmesinde devlet, "Altın Hisse" şartı koyabilmektedir. Bu şart devlete, özelleştirilen işletmelerin yönetim kurulların, $\frac{3}{4}$ çoğunlukla alacakları kararları veto etme hakkı tanımaktadır (Moussaev,2001:24).

Özelleştirme kapsamına alınan büyük ve orta ölçekli işletmelerin 407'si 1997 yılı içinde halka açık işletme haline getirilmiştir (ASK,1997:7). 1998'de bu rakam 547 olmuştur. 1 Ocak 1999 yılının verilerine göre, özelleştirilen bu işletmelerde 60.721 kişi en az 1 hisse senedine sahip olmuştur. (ASK,1998:12) Bu dönemde büyük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi sonucu, bütçeye 12 milyon dolar civarında kaynak aktarılmıştır (Abdulsalimzade, 1998, s.18.).

II. Özelleştirme programı çerçevesinde, 1999–2005 yılları arasında özelleştirilen büyük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı ve elde edilen gelir aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. 1999–2005 Döneminde Özelleştirilen Büyük ve Orta Ölçekli İşletme Sayısı

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Raporu

Tablo 6. 1999–2005 Döneminde Büyük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Özelleştirilmesinden Elde Edilen Gelir (bin dolar)

Yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Toplam
Gelir (bin \$)	1.446	1.922	8.563	7.135	11.065	7.899	6.074	44.104

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Raporu

Tablo ve grafik incelendiğinde, özelleştirilen işletme sayısı ile elde edilen gelir miktarının birbiri ile orantılı olmadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni, 1999–2000 yılları arasında özelleştirilen işletmelerin çoğunlukla orta ölçekli işletmelerden oluşmasıdır. 2001 yılında

özelleştirilen işletme sayısı önceki iki yılda özelleştirilen işletme sayısının yaklaşık iki katıdır. Buna karşılık elde edilen gelir yaklaşık üç kat artmıştır. Bunun gerekçesi ise, 2001’de daha fazla büyük ölçekli işletmenin özelleştirilmesidir. Ancak 2001 yılına kadar özelleştirilen işletme sayısının fazla olmasına rağmen, elde edilen gelir beklenin altında kalmıştır. Bunun temel gerekçelerinden biri, bu dönemde özelleştirilen işletmelerin fiyatlarının düşük tutulması olarak gösterilebilir. 2002’den itibaren özelleştirme gelirlerinde işletme sayısına oranla önemli bir artış gerçekleşmiştir. Örneğin 2003 yılında yalnız 40 işletmenin özelleştirilmesine rağmen, bunların 34 büyük ölçekli işletmelerdir ve açık artırmalarda beklenin üzerinde fiyat tekliflerinin gelmesi dolayısıyla özelleştirme gelirlerinde de artış gerçekleşmiştir.

Tabloda dikkat çeken bir başka konu ise, özelleştirilen işletme sayısının gittikçe azalmasıdır. Bunun esas nedeni, yatırımcıların, eski teknolojiye sahip devlet işletmelerine satın alarak, bunların geliştirilmesi için yatırım yapmak yerine, yeni tesislerin kurularak bunların işletilmesi yönünde bir eğilimin ortaya çıkmasıdır.

Tablo 7. Yabancı Yatırımların Miktarı (Milyon Dolar)

Yıllar	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam Yatırım Miktarı	375.1	927	1091.8	2234.9	3371	4575.5	4444.3
Petrol Sektörüne Yapılan Yatırım Miktarı ve oranı	139.8 (% 37)	546.1 (% 59)	820.5 (% 75)	1693 (% 76)	2972.4 (% 88)	4088.1 (% 89)	4074.4 (% 92)

Kaynak: Devlet İstatistik Raporu

Yabancılar tarafından özelleştirilen küçük işletmelerinin sayısı, genelde özelleştirilen küçük işletmelerin sayısına oranla çok düşüktür. 2005 yılına kadar özelleştirilen 35.000 kadar küçük ölçekli işletmenin 400 kadarı yabancılar tarafından satın alınmıştır. 2005’e kadar özelleştirilen orta ve büyük ölçekli 1450 kadar işletmeden ise yalnızca 60 kadarı yabancılar tarafından satın alınmıştır. (İbadoğlu, 2001, s. 71). Yabancı yatırımlar parasal büyüklükleri açısından değerlendirildiğinde, daha çok büyük ölçekli işletmelere yönelmiştir.

2004 yılı sonu itibariyle sanayi ürünlerinin %57’si, tarım ürünlerinin %99’u, ulaşım hizmetlerinin %57.8’i, haberleşme hizmetlerinin ise %71.3’ü özel sektörün payına düşmüştür. Ancak temel ve stratejik sektörlerde devletin tekel durumu ve ağırlığı devam etmektedir. Sovyetler Birliği’nden miras kalan devlet tekeli ekonomik kalkınmaya engel olmaktadır. Devlet

tekellerinden kurtulmanın yolu ise büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesidir. Ancak, bu sürecin Azerbaycan'da yavaş işlemekte olduğu görülmektedir (Ahmedov,26).

Özelleştirilmiş ve Verimli Faaliyette Olan Müesseslerden Örnekler

- AŞ Azerboru 2002 yılında İngiliz şirketi Taryol Investment Ltd. Tarafından özelleştirilmiştir. (5 mln. \$ yatırım yapılp);
- “Azerkimya”Devlet Konseni’nin bir sıra müesseseleri Japon şirketleri Nichimen ve Chiyoda tarafından özelleştirilmiştir;

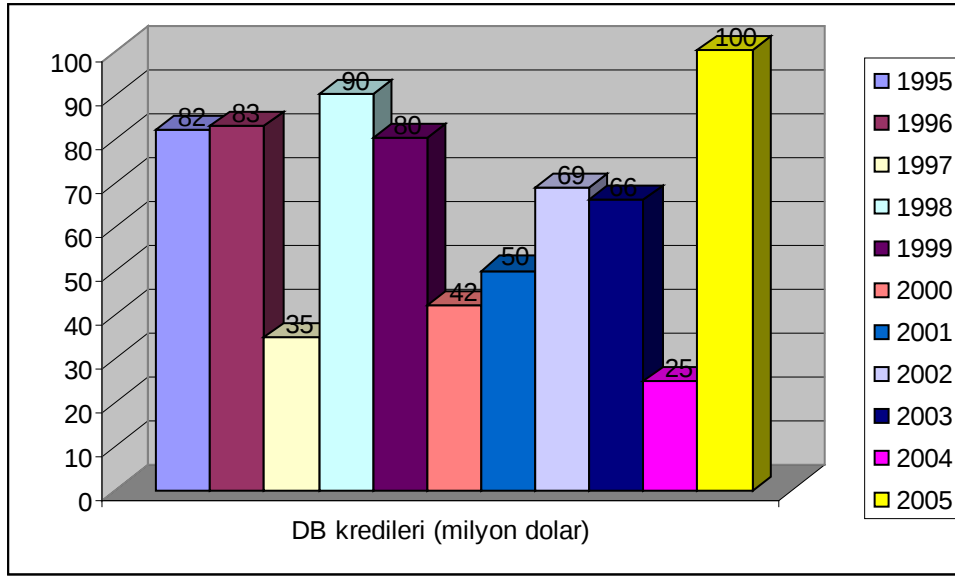
Özelleştirmeye Açık Şirketlerden Örnekler

- AŞ “Azerigaz” (işletme ve dağıtım)
- AŞ “Azerenerji” (işletme ve dağıtım)
- AZAL, AZAL Helikopter, Azalaviamontaj
- Aztelecom, Baktelegraf, AzEvrotel, GSM operatörleri Azercell ve Bakcell
- Azerbaycan Uluslararası Bankası, vb. (Babayev, 2001: 406-409).

Azerbaycan’da 1991 – 1994 yılları arası süren savaş, politik ve ekonomik istikrarsızlık, savaş sonrası toprakların %20’sinin Ermeniler tarafından işgal edilmesi, bir milyon mültecinin kendi topraklarını, evlerini, işlerini kaybetmesi ve ülkede yaşanan diğer sosyal, politik, ekonomik olaylar nedeniyle daha önce de belirtildiği gibi özelleştirme diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerine oranla daha geç başlamıştır. Bu durum, özelleştirme sürecine olumsuz etki yapmıştır ve özelleştirme ancak 1995’te başlatılabilmektedir. Örneğin, Rusya Federasyonunda 1991 yılında, Ermenistan’da 1992 yılında, Türkmenistan’da 1993’de başlamış olan özelleştirme uygulamaları, Azerbaycan’da ise ancak 1995 yılında hayata geçirilebilmiştir ve süreç halen devam etmektedir (İbadoğlu, 2001, s. 38).

Bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının istenilen düzeyde olduğunu söylemek doğru değildir. Hukuki altyapının tam anlamıyla piyasa mekanizmasının işlemesine uygun hale getirilememesi bunun etkenlerinden biridir. Ayrıca özelleştirmenin önündeki engelleri kaldırmak, tekelleşmenin ve haksız rekabetin önüne geçmek, verimlilik, istihdam ve benzeri konuların iyi değerlendirilememesi bir başka olumsuzluk olarak göze çarpmaktadır. Bu güne kadar yapılan özelleştirmelerde yeterince şeffaf olunamaması gibi hususların yanında, teknolojik yetersizlikler özelleştirilen kuruluşların zararlarının devam etmesine ve verimsiz çalışmasına neden olurken, özelleştirilen kuruluşların bir kısmı da tekel konumuna gelmişlerdir. Dünya Bankası tarafından da desteklenen özelleştirme uygulamaları kapsamında Azerbaycan’a verilen DB kredilerinin miktarı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Tablo 8: Dünya Bankası Kredileri (1995–2005)

Kaynak: World Bank Report

Özelleştirmeyi gerçekleştiren Devlet Emlak Komitesinin denetimden uzak bir organ olması da özelleştirmenin istenildiği gibi gerçekleşmesini engellemiştir. Bunun yanında bürokratik engeller, rüşvet ve başka birçok nedenden söz etmek mümkündür. Bu haliyle mevcut özelleştirme modeli, Azerbaycan koşullarında hedeflenen sonuçlara ulaşmaktan uzaktır.

Azerbaycan'da bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarından halkın istifade ettiği de söylenemez. Azerbaycan'da özelleştirme için öngörülen çeklerden de halkın tamamı yararlanamamıştır. Sovyet döneminden çıkmış olan ve piyasa ekonomisini bilmeyen Azerbaycan Halkı, kendisine verilen çekleri gerektiği gibi değerlendirememiş, bunları kısa vadeli bir gelir kaynağı olarak kullanmışlardır. 1997 yılında yapılan bir araştırmaya göre, elinde çek bulunan insanların % 68'i bu çekleri paraya dönüştürmeyi tercih etmişlerdir (İbadoğlu, 2001:41). Bu sorun, yalnız Azerbaycan'da değil tüm Post-Sovyet ülkelerinde de karşılaşılan temel bir sonundur. Sovyet döneminden çıkan tüm ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da en önemli sorunlardan biri özel girişimcinin sayısının çok az olmasıdır. Ayrıca bağımsızlık sonrasında insanların ekonomik açıdan çok zor durumda olmaları, çeklerin hızla paraya dönüştürülmesine neden olmuştur. Bu durumda ekonomik durumu iyi olan bir kısım Azerbaycan vatandaşı ve bazı yabancılar tarafından bu çekler toplanmış ve halk özelleştirmeye gerektiği gibi iştirak edememiştir.

Diğer sorunlardan biri de, yukarıda da değinildiği gibi, özelleştirme süreçlerinin şeffaf bir şekilde gerçekleşmesidir. Yasal olarak, özelleştirme işlemleri hakkında gerekli duyuruların

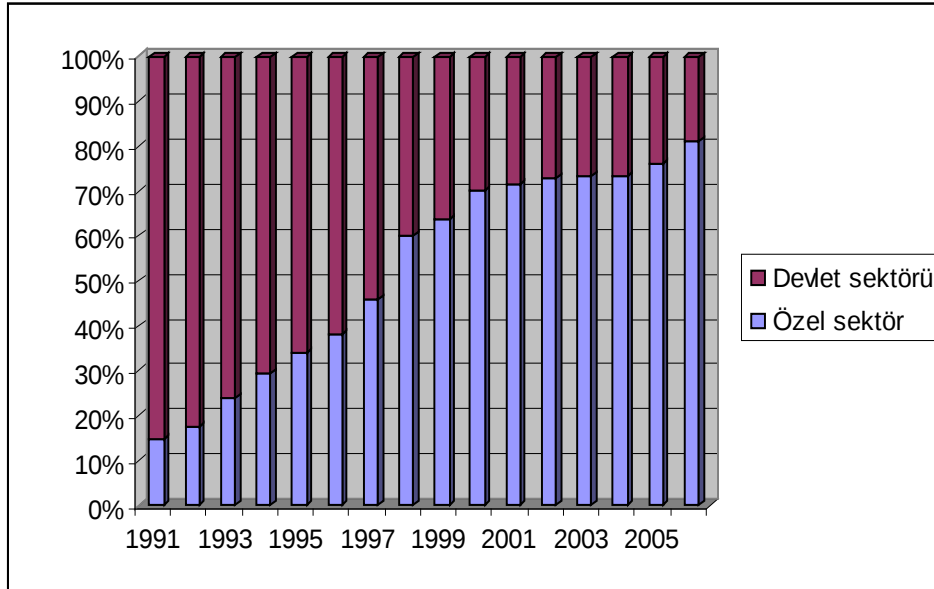
yapılması gerekir. Devlet Emlak Komitesi tarafından, özelleştirme hakkında bilgiler medyada gerektiği gibi yer almış ve halkın bundan haberdar edilmesi sağlanmıştır.

Özelleştirme önündeki engellerin biri de, özelleştirilen müesseselerin çoğunun devlete büyük miktarda borçlu olmasıdır. Bu nedenle borçlu durumda olan işletmelerin özelleştirilmesi genellikle mümkün olamıyordu. Borçlu olan işletmeleri satın alan girişimciler ise bu işletmeleri verimli olarak işletemediler ve devlete olan borçlarını ödeyemediler.

Özelleştirmedeki önemli sorunlardan biri de, özelleştirilen işletmelerde eski teknolojilerin kullanılması nedeniyle verimli çalışamamalarıdır. Eski teknolojiye dayanan bu işletmeler rekabet koşullarına ayak uyduramamışlardır. Bankacılık sistemindeki yetersizlikler ve yüksek faizler de olumsuz etki yapmış, teknoloji yenilemek isteyen işletmeler gerekli kredileri temin edememişlerdir.

Bu süreci desteklemek için devlet tarafından girişimcileri destekleyen bankaların güçlendirilmesi, yeni fonların oluşturulması, özelleştirilerek satılan işletmelerin çalıştırılabilmesi için vergi avantajı ve bazı ekonomik imtiyazların tanınması gerekmektedir. Bu bağlamda, özel sektörün kamu sektörüne göre ülke ekonomisine getirdiği katkıyı görece olarak daha fazla artış göstermiştir. Bu gelişimin istatistiksel açıdan verileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 9. Kamu ve Özel Sektörün Oranları (1991- 2006)

Kaynak: Devlet İstatistik Raporu

Devlet Emlak Bakanlığının uyguladığı özelleştirme politikasının neoliberalizm ve kamu tercihi teorileri açısından değerlendirilmesi

Kamu politikası teorilerinden kamu tercihi teorisi kapsamında Azerbaycan'da gerçekleştirilen özelleştirme politikalarında uygulanmıştır. Kamu tercihi teorisine göre halkın kendi başına karşılayamadığı bireysel ihtiyaçlarını mübadele yoluyla devlete yaptırması söz konusudur. Özelleştirme politikalarında bu teorinin uygulanması için aşağıdan yukarıya doğru kamu politikası uygulanmalıdır. Ancak sağlıklı bir şekilde özelleştirmenin olması için halkın yeterli kaynaklara sahip olması, ülkede sermaye piyasasının gelişmiş olması gerekmektedir. Ayrıca stratejik öneme sahip kurumların halk tarafından yapılır olabilmesi bu kurumların özelleştirmesinin kamu yararı sağlayacağını söyleyemeyiz. Çünkü stratejik öneme sahip olması nedeniyle bu tür hizmetlerin devletin elinde olması gerekebilir. Sovyet sisteminin çöküşüyle de iki kutuplu bir dünyadan tek kutuplu bir dünyaya geçilmiştir İletişim ve bilişim devrimiyle de hız kazanan küreselleşme,tüm dünyada ulusların,ulusal ve uluslar arası, ekonomi,ticareti,devletlerin ekonomik,siyasi ve kültürel kararlarını etkiliyor,biçimlendiriyor . Azerbaycan ekonomik küreselleşmeden yararlanan ülkelerin başında gelmektedir.

SONUÇ

Azerbaycan’da küçük ölçekli kuruluşların özelleştirilmesi hızla hayata geçirilmiş olmakla birlikte, orta ve büyük ölçekli kuruluşlar çok uzun dönemde ve geç özelleştirilmiştir. Bunun nedeni ise uygulamada küçük ölçekli kuruluşların para karşılığı satışının kolay ve kısa sürede gerçekleştirilmiş olmasıdır. Orta ve büyük ölçekli kuruluşların özelleştirilmesinin uzun döneme yayılmasının temel nedeni ise “*kaynak yetersizliği*”, halkta tasarruf mevduatı kıtlığı ve *büyük* miktarda yabancı sermaye gelmememesi, sermaye piyasasının tam gelişmemesidir.

Neoliberalizm sözleşmelere ve taahhütlere çok önem veriyor ve Azerbaycan’da Emlak Bakanlığı özelleşmeyen devlet emlakı ile anlaşmalar bağlayarak devlet emlakını verimli ve etkin kullanmak için stratejiler geliştirmiştir. Neoliberalizm tüm bireyleri girişimci gibi görüyor.

Azerbaycan’da özelleştirme kapsamına alınmış küçük ve orta ölçekli kurumların özelleştirilmesi büyük ölçüde bitmesinin yanı sıra, doğal kaynaklardan gelen gelirlerin artması bütçede olumlu etkisini göstermiş ve geriye kalan özelleştirme programlarının hızını düşürmüştür.

Eski Doğu Bloku ülkeleri ile birlikte Azerbaycan’da tamamen devlet hakimiyetinin olduğu bir piyasadan serbest piyasa sistemine geçme çalışmaları sürmektedir. Bütün ekonomik varlıkların devlet mülkiyetinde olduğu bir sistemden, liberal bir ekonomik sisteme geçmek şüphesiz bir takım zorlukları da beraberinde getirmiştir (Muhammed, 1998:45).

Azerbaycan’da piyasa ekonomisine geçiş devlet müdahalesi ile yapılmış ve tam rekabetin oluşturulması ve özelleştirmenin gerçekleştirilmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Kamu tercihi teorisi açısından, toplumsal tercihlerin de tıpkı özel tercihler gibi özel çıkarı öncelediği, iki tarafın bulunduğu, birincisinin; bürokratlar ve siyasilerden oluşan ve kamu yararından daha çok kendi faydasını artırmaya çalışan arz cephesi olduğu, ikincisinin ise; firmalar ve tüketicilerinden oluşan yine çıkarlarını artırmaya çalışan, baskı ve çıkar gruplarının temsil ettiği talep cephesinin olduğunu, dolayısıyla karar alma sürecinde rol alan aktörlerin çıkarlarını maksimize etmeye çalıştıkları, bunun için de kamu kaynaklarını kullandıkları, bu yüzden devletin mümkün olduğunca küçülmesi, kalması gereken alanlarda ise müdahale ve etkisinin en az düzeyde olması gerektiği şeklinde analizler yapılabileceği uygulama örnekleriyle birlikte değerlendirilmekle beraber bu teorilere yönelik eleştirilere de yer verilmeye çalışılmıştır.

Bugün Azerbaycan’ın imajı dünya kamuoyunun nezdinde yükselmiştir. Azerbaycan pratik katkılarıyla, dünya birliğine layık bir itibarlı aktör olduğunu kanıtlamış ve *hak ettiği yeri almıştır*. 1995 yılından günümüze kadar Azerbaycan ekonomisine 80 milyar dolardan fazla

sermaye koyulmuştur. Onların, hemen hemen yarısı petrol ve gaz sektörlerine yatırılmıştır. Elbette, Azerbaycan`ın bağımsızlığının ilk yıllarında enerji sektörü cazibedar olsa da günümüzde petroldışı alanlar da çok sayıda yaancı yatırımsı çekmekte və hızla gelişmektedir.

Azerbaycan bugün hem siyasi, hem de iktisadi yönden dünyanın güçlü devletlerinden birine çevrilmektedir. İktisadi kalkınma hızına göre Azerbaycan yalnız bölgesinde değil, hem de dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Azerbaycan ekonomisi 20 yıl öncekine kıyasla %300 artmıştır. Sanayi artışı aynı derecede dinamik bir şekilde yükselmiştir. Azerbaycan iktisadiyatı Güney Kafqasya bölgesinin toplam iktisadiyatının %75`ini oluşturuyor.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, Azerbaycan`da aşamalı özelleştirme ve neoliberalizm riskleri dikkate alınarak bu süreç kademeli gerçekleştiriliyor.

KAYNAKÇA

Aynur UÇKAÇ Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları Maliye Dergisi y Sayı 158 y Ocak-Haziran 2010

“Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Emlakinin Özelleştirilmesi Programı – II”, Azerbaycan gazetesi, Bakü, Ağustos 2000, s. 2

Azerbaycan İstatistik Kurumu, Yıllık İstatistik Raporu 1997, Bakü, s. 7.

Azerbaycan İstatistik Kurumu, Yıllık İstatistik Raporu 1998, Bakü, s. 12.

Colclough, Christopher, *Structuralism versus Neo-liberalism: An Introduction*, (eds.)

C. Colclough; J. Manor, States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate, Clarendon Press, Oxford: 1991. James McGill Buchanan, Market and State, New York, 1985:87, Ö.Faruk Ünal Dünyada ve Azerbaycan’da özelleştirme, Bakü Qafqaz Universitesi Yayınları.

Ceran Zeynep ZAFİR Neoliberalizmin minimal devlet yaklaşımına bir eleştiri,2009, Yönetim bilimleri dergisi

Engin Hepaksaz, Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 2007, Cilt: 44, Sayı:514, s.94. (Aktarılan yer Mueller, Dennis C.; (1993 a), “James M.Buchanan:Economist Cum Contractarian”, in: *The Public Choice Approach to Politics, Economist of The Twentieth Century*,Edward Elgar.)

Gubad İbadoğlu, *Privatization in Azerbaijan*, Center for Social and Economic Research, Varşova, Mart 1999, s. 7.

G. Abdulsalimzade, 1998, s. 42

Guiarai Moussaev, Azerbaycan Vergi Sistemi'nin İdari Yapı ve Mevzuat Bakımından Değerlendirilmesi, DEU, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001, s. 24.

Hepaksaz, Engin, (2007), Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 44, Sayı:514

Ömer faruk Ünal ve Ayhan Erdal, Azerbaycanda Özelleştirme, Karadeniz Genç iş adamları Derneği, Yayın No: 4, Trabzon 1998, s 3

Engelsiz Kentlerin İnşasında Konut Kooperatiflerinin Rolü: “ Kayseri Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifi Örneği”

Nazlı YÜCEL BATMAZ*

ÖZET

Kent, toplumsal, siyasal, yönetsel ekonomik alanın tüm vatandaşlar için var olduğu yaşam alanıdır. Bu yaşam alanında tüm bireylerin hiçbir ayırım gözet(il)meksizin eşit, dengeli, gereksinimleri oranında kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan yararlanma hakları bulunmaktadır. Ancak engelliler onur ve değer bakımından diğer insanlarla eşit olmalarına rağmen haklara erişim ve kullanma konusunda en zayıf ve dezavantajlı toplumsal grubu oluşturmaktadırlar. Bu çalışmada ülkemizde ilk ve tek olan, engellilerin hareketini -hem kendi konutlarında hem de konut dışı alanlarda- kolaylaştırmayı sağlamak amacıyla kurulmuş Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifinin çalışmaları incelenerek ve kooperatif başkanıyla yapılacak olan röportaj sonucunda kooperatifin engelliler için nasıl bir mekan tasarladığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Engelsiz Kent, Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifi.

The Role Of Housing Coopetatives on The Construction Of Unhindered Cities: “The Sample Of Housing Cooperative Of Anatolia Disabled People’s City in KAYSERİ”

ABSTRACT

The city is a living space where social, political, administrative and economical fields exist for all the citizens. All the individuals equally have the rights of benefiting from the opportunities and chances presented by the city without any discrimination. However, disabled people are the weakest and disadvantaged social group considering the access to the rights and usage although they have the equal rights with the others in terms of honour and value. In this study, the aim is to search the studies of Housing Cooperative of Anatolia Disabled People’s City in Kayseri, which is the first and unique in Turkey and founded for facilitating the actions of disabled people both in their houses and outside, and

* Yrd.Doç. Dr. Keskin Meslek Yüksekokulu, Kırıkkale.

as a result of the interview to the cooperative's chairman to reveal how a place the cooperative has designed for the disabled people.

Key words: *The City, unhindered city, housing cooperative of Anatolia Disabled People's City in Kayseri.*

GİRİŞ

Kent, toplumsal, siyasal, yönetsel ekonomik alanın tüm vatandaşlar için var olduğu yaşam alanıdır. Bu yaşam alanında tüm bireylerin hiçbir ayırım gözet(il)meksizin eşit, dengeli, gereksinimleri oranında kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan yararlanma hakları bulunmaktadır. Ancak engelliler onur ve değer bakımından diğer insanlarla eşit olmalarına rağmen haklara erişim ve kullanma konusunda en zayıf ve dezavantajlı toplumsal grubu oluşturmaktadırlar. Kentlerimiz gerek kentsel ölçekte, gerekse yapı ölçeğinde incelendiğinde; işitme ve görme engellilerin yararlanacağı işaretlemelerin yeterince yapılmamış olduğu; kamusal açık alanlar, yeşil alanlar, spor alanları gibi toplum için önemli olan sosyal etkinlik alanlarının da engellilerin yararlanabileceği şekilde düzenlenmemiş olduğu hemen göze çarpmaktadır. Düzgün olmayan kaldırımlar, uygun eğimde düzenlenmemiş rampalar, alçak yerleştirilmiş sivri ve keskin uçlu levhalar, sarkan ağaç dalları, tekerlekli sandalye kullanıcılarına göre düzenlenmemiş bina girişleri ve toplu taşıma araçlarının taşıt içi düzenlemesinin yapılmaması bu engellerden sadece bazılarıdır. Bu çerçevede kentlerimizde engellilerin hareketini kolaylaştıracak, onları sosyal hayatın içine çekecek düzenlemelerin ihtiyacı karşılayacak nitelikte olduğunu söylemek çok zordur. Bu çalışmada ülkemizde ilk ve tek olan, engellilerin hareketini -hem kendi konutlarında hem de konut dışı alanlarda- kolaylaştıracak, kurulacak olan tesislerle onları sosyal hayatın içine çekecek ve "Engelli-engelsiz tüm insanlar, çağdaş koşullara uygun olarak planlanmış ve tasarlanmış kentlerde daha iyi yaşamayı hak etmektedirler" felsefesiyle Kayseri'de 220 bin metrekarelik bir alanda kurulan Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifinin çalışmaları incelenerek, kooperatifin engelliler için nasıl bir mekan tasarladığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla ilk önce kavramsal çerçeveyi oluşturan kent, engelsiz kent kavramları açıklanacak, daha sonra engelsiz bir yaşam alanı oluşturma gayesine sahip Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifi, amaçları, uyguladıkları ve uygulamayı düşündükleri projeleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kent, insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli ve en büyük fiziki ürünü ve insan hayatını yöneltten, çevreleyen yapıdır. Sınırları son derece net çizilen özgürlükler sistemi olarak ifade edilen (Demirkan, 1996:17) kentin doğal ve yapay çevre özellikleri kentin fiziksel yüzünü oluşturmaktadır. Coğrafi oluşumlar, topoğrafik yapı, iklim ve bitki örtüsü, jeolojik yapı kentin doğanın bir parçası olmasıyla kazandığı kimlik elemanları; yani verili olan kimliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziki çevre içerisinde değerlendirilen yapay çevre ise kentte yaşamlarını sürdüren insanların ihtiyaçları ile ortaya çıkan eylem alanları ve bu eylem alanlarının karşılıklı ilişkileriyle biçimlenen, insanlar tarafından oluşturulmuş öğelerden oluşmaktadır. Kentteki anıtlar, konutlar, yollar, açık alanlar, mimari yapılar, peyzaj mimari uygulamalar, piktogram ve ideogramlar, vitrin tabela ve reklâm elemanları, açık hava sanat eserleri, aydınlatma uygulamaları, kısacası kentteki yapay yolla oluşturulmuş her şey yapay çevrenin ve toplum kültürünün bir parçasıdır (Keleş ve Hamamcı, 1993:21). Kentin yapay çevresini oluşturan ve kentin “toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yer” (Cansever, 1996:125), şeklinde tanımlanmasına olanak veren yerler şehrin yapay çevresini oluşturan bu kamusal mekanlardır.

Kamusal mekânlar, kentin karmaşık mekânsal örgüsü içinde herkesin erişebildiği, kentlinin etkinliklere kendiliğinden dâhil olduğu, bütün insani değerlerin ortak ve eşit olarak kullanıldığı, birbirinden ayrı yaşamları kesiştiren, alışveriş, gezinti, gibi eylemsel çeşitliliklere sahip olan, değişken, yeniliklere açık ve farklı işlevselliklere cevap verebilecek nitelikte etkileşim mekânlarıdır (Başer, 2006:9). Bu mekanlarda tüm bireylerin hiçbir ayırım gözet(il)meksizin eşit, dengeli, gereksinimleri oranında kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan yararlanma hakları bulunmaktadır. Ancak engelliler* onur ve değer bakımından diğer

* Engelli; diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri ifade etmektedir. Bkz Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, md.1, http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=686:engeller-haklarına-k-slee&Itemid=36, Erişim:10.02.2015

insanlarla eşit olmalarına rağmen haklara erişim ve kullanma konusunda en zayıf ve dezavantajlı toplumsal grubu oluşturmaktadırlar (Mutlu ve Batmaz, 2013:309). Aslında engelliler için ilk sorun alanı kamusal mekanlarda değil yaşadıkları konutlarında ortaya çıkmaktadır. Oturulan ya da üretilen konutların özellikleri (lavabo yüksekliği, asansörün olup olmaması- olsa dahi genişlik ölçüsü, görme engelliler için ses düzeneği vb.) onların özgür dolaşımını sağlayacak nitelikte değildir. Bu özelliklerden dolayı engelli vatandaşların bir çoğu kamusal mekanlara dahi çıkamamaktadır. Engellilerin yaşadıkları bu olumsuzlukları giderebilmek ve kenti tüm bireyler açısından yaşanabilir bir hale getirmek için kentin tasarımında engellilerin özellikleri de dikkate alınarak düzenlenmeler yapılmaya başlanmıştır ki bu literatüre engelsiz kentler olarak yansımıştır.

Engelsiz kentler; herkesin fiziksel bağımsız hareketini gerçekleştirdiği ve engellilerin toplumla bütünleşmesinin sağlandığı kentler şeklinde tanımlanabilir. Gerçek bağımsız hareket edebilmesinin anlamı bireyin çok az bir yardım alarak veya hiç yardım almayarak günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirebilmesidir (Kaplan ve Öztürk, 2004:71).

Engellilerin yaşamlarını kolaylaştırabilmek ve kentsel tasarımda onların da özelliklerinin dikkate alınmasını sağlamak, bu konuda farkındalık yaratmak ve engelsiz kentler inşa edebilmek amacıyla hem uluslararası hem de ulusal düzeyde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Uluslararası çalışmalardan ilki “haklar”a yönelik bir sözleşme izlenimi vermekle birlikte, içerik olarak engellilik olgusunu çağdaş insan hakları anlayışıyla yorumlayan ve Birleşmiş Milletler (BM)’in diğer sözleşmelerinde yer alan insan haklarını, engellilerin ihtiyaçlarına uyarlama amacını güden Engelli Hakları Sözleşmesidir (Ankara Barosu, 2012:19-21).

Engellilik temasına dayalı bir sözleşme yapılmasına yönelik çalışmaların sonucunda 13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bireysel şikâyet mekanizmasını öngören Seçmeli Protokolle birlikte Sözleşme, 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme Türkiye’de de 18 Aralık 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Amacı engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek olan sözleşme, tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez, birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı bağımlı olma niteliği ile engelli bireylerin bu haklardan herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın yararlanmalarının güvence altına alınması gerekliliğini vurgulayan ve bu

kapsamda dikkate alınması gereken ilkeler, stratejiler ve sözleşmeleri vurgulayan giriş kısmı ve eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, siyasal ve kamusal hayata katılım, düşünce ve ifade özgürlüğü ile bilgiye erişim, özel hayata saygı vb başlıklar altında engellilerin haklarını ve taraf devletlerin yükümlülüklerini düzenleyen 50 maddeden oluşmaktadır (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2008).

Uluslararası çalışmalardan -özellikle kentsel tasarım konusunda- bir diğeri Avrupa Kentsel Şart I dir. Engellilerin dezavantajlı durumuna dikkat çekilmesi ve mağduriyetlerinin giderilmesi konusunda Avrupa Kentsel Şartta bulunan “Kentlerdeki Engelliler ve Sosyo-Ekonomik Bakımdan Dezavantajlılar” başlığının altında belirtilen ilkeler önem arz etmektedir (Avrupa Kentsel Şart 1, 1992). Bu ilkeler;

Kentlerin herkesin her mekâna erişebilirliğini sağlayabilecek şekilde tasarlanması;

Engelliler ve dezavantajlılara ilişkin politikaların hedef gruplar için aşırı himayeci değil toplumla bütünleştirici olması;

Bunları temsil eden derneklerin kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışması;

Konut ve işyerlerinin engelli ve dezavantajlılara uyarlanabilir biçimde tasarlanması;

Seyahat, iletişim ve kamu ulaşımının tüm insanlar için erişilebilir olması;

şeklinde ifade edilmiştir. İlkelerin temel felsefesine bakıldığında engelliler için bir kentsel tasarım ve bu yolla kamusal mekanların kullanılabilirliği ön plana çıkmaktadır.

Ülkemizde de hem genel hem de kentle ilgili yasalara bakıldığında engellilere yönelik kentsel alanda düzenlemeler yapılmasıyla ilgili maddeler görülebilmektedir.

Toplumun dezavantajlı kesimlerinden biri olan engellilerin haklarıyla ilgili en önemli belge; onların sağlık, eğitim, istihdam, bakım, rehabilitasyon, ulaşılabilirlik vb. birçok sosyo-kültürel ve ekonomik sorunlarının çözüme kavuşturulabilmesi amacıyla 07.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanundur*. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra

* Aslında 2005 yılında çıkan kanunun adı “Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” idi ancak 25/4/2013 tarihli ve 6462 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle; Bu Kanunun Adında yer alan “Özürlüler ve Bazı Kanun

birçok kanunda bu kanun çerçevesinde değişiklik yapılmış ve ilgili kanunlara engellilerle ilgili hükümler eklenmiştir (Kazkaya vd, 2006:1). Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Karayolları Trafik Kanunu ve Kat Mülkiyeti Kanununda ifade edilen bu maddeler 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun çerçevesinde eklenen maddelerdir. Bu çerçevede;

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun ek 1. maddesinde; büyükşehir belediyelerinde engellilerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri vermek üzere engelli hizmet birimlerinin oluşturulacağı, bu birimlerin faaliyetlerini engellilere hizmet amacıyla kurulmuş vakıf, dernek ve bunların üst kuruluşlarıyla işbirliği hâlinde sürdürecekleri belirtilerek, engelli hizmet birimlerinin kuruluş, görev, yetki, sorumluluk ve işleyişine ilişkin usul ve esasların Engelliler İdaresi Başkanlığının görüşü alınarak İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirleneceği,

2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunun 61. maddesinde; Engellilerin araçları için ayrılmış park yerlerine park etmenin yasak olduğu,

634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu’nun 42. maddesinde; engellilerin yaşamı için zorunluluk göstermesi hâlinde, proje tadilinin kat maliklerinin en geç üç ay içerisinde yapacağı toplantıda görüşülerek sayı ve arsa payı çoğunluğu ile karara bağlanacağı, toplantının bu süre içerisinde yapılamaması veya tadilat talebinin çoğunlukla kabul edilmemesi durumunda; ilgili kat malikinin talebi üzerine bina güvenliğinin tehlikeye sokulmadığını bildirir komisyon raporuna istinaden ilgili mercilerden alınacak tasdikli proje değişikliği veya krokiye göre inşaat, onarım ve tesisin yapılacağı belirtilmiştir. İlgili mercilerin, tasdikli proje değişikliği veya kroki taleplerini en geç altı ay içinde sonuçlandıracağı ve Komisyonun teşkili, çalışma usulü ile engellinin kullanımından sonraki süreç ile ilgili usul ve esasların Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Engelliler İdaresi Başkanlığı tarafından müştereken hazırlanacak yönetmelikle belirleneceği hükme bağlanmıştır.

Ayrıca Belediye Kanunu ve İmar Kanununda da engellilere yönelik hem fiziksel çevre hem de sunulacak hizmetler konusunda maddeler yer almaktadır.

ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması” ibaresi “Engelliler şeklinde değiştirilmiş ayrıca 6462 sayılı kanunla içinde özür, sakat vb sıfatlar bulunan 87 kanunda bu ifadeler engelli şeklinde değiştirilmiştir.

Belediye Kanununun 14. maddesinde; belediye hizmetlerinin, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulacağı, hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanacağı ifade edilmiştir. 38. maddesinde; belediye başkanın görevleri arasında; bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak sayılmıştır. 60. maddesinde; dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar belediye giderleri arasında sayılmıştır. 75. maddesinde; belediye, belediye meclisinin kararı üzerine yapacağı anlaşmaya uygun olarak görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, engelli dernek ve vakıfları, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebileceği belirtilmiştir. Belediye hizmetlerine gönüllü katılım başlıklı 77. maddesinde ise; belediyenin; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programları uygulayacağı ifade edilmiştir.

İmar Kanunun Ek 1. maddesinde; fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunlu olduğu belirtilmiştir.

Yapılan tüm bu düzenlemelere bakıldığında hem yapı çevredeki fiziksel engelleri kaldırmaya hem de hizmet sunma olanaklarının artırılmasına yönelik olduğu görülmektedir. Ancak engellilerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri -hatta en önemlisi- onların konutlarında/evlerinde yaşadıkları problemlerdir. Konutların tuvaletleri, banyoları, mutfak dolapları/tezgâhları vb. ev içi dizaynlar onların şartlarına uygun olarak tasarlanmamaktadır. Dolayısıyla hem konutlarında hem de kentte engelsiz bir yaşam süremeyen bu kişiler hem mutsuz olmakta hem de toplumsal yaşama katılmaktan mahrum kalmaktadırlar.

KAYSERİ ANADOLU ENGELLİLER KENTİ TOPLU KONUT YAPI KOOPERATİFİ*

Engellilerin konutlarında yaşadıkları sıkıntıyı gidermek ve onlara hem evlerinde hem de dışarıda engelsiz bir yaşam sunabilmek amacıyla Anadolu Sakatlar Derneği tarafından Türkiye’de bir ilk olan **“Kayseri Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifi”** kurulmuştur.

Dernek 1991 yılında kurulmuş 1997 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Kamu Yararına geçmiştir. Türkiye Sakatlar Federasyonu ve Konfederasyonuna bağlı hareket etmektedir. Derneğin 5 (beş) şubesi bulunmaktadır. Kırşehir, İstanbul, Adıyaman, Yozgat, Sivas illerinde bulunmaktadır ve hizmet etmektedir. 2006 yılında dernek yönetimi, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri Valiliği, İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kayseri İli Milletvekilleri, ilçe belediyeler ve çeşitli kurumlarla istişare ederek engellilerin sorunlarını hep birlikte çözmek için karara almışlar ve engellilerin nasıl bir yaşam biçimi olduğunu araştırtma yapmak üzere engelli bireylerle birebir görüşmeler sağlayarak kısa vade, orta vade, uzun vade projeleri üretmek üzere çalışmalar başlatmışlardır. Bu çalışmalarda tespit edilen temel sorun; Zihinsel Engellilerin Rehabilitasyon Merkezlerinde tam anlamıyla eğitim alamadıkları, eğitim alırken de branş dışı öğretmenlerin eğitim verdikleri ve rehabilitasyon merkezlerinin fiziki koşullarının yetersizliği olarak tespit edilmiştir. Dernek yöneticileri bir engelli ailesinin rehabilitasyon merkezine gelerek saatler boyunca bodrum katta çocuğunun eğitim alması için bekletildiğine, birçok engelli ailesinin de engelliye bakmadıklarına şahit olmuşlardır. Bu çerçevede 3.000 engelli (ortopedik, tekerlekli sandalye, zihinsel engelli ve görme engelliler) ailesi ile görüş alış verişi yapılarak bu ailelerin en büyük istek ve arzularının iyi bir rehabilitasyon merkezinin, bakım evlerinin yapılması ve yaşanılabilir evlerinin olmasını istedikleri tespit edilmiştir. Bu aşamadan sonra Üniversite uzmanları ile dernek yönetimi Avrupa Birliği proje çağrılarına karşılık proje üretmiş ve Avrupa Birliği projesi kapsamında Tengel (Engelsiz-Engelli Toplum) projesini kazanmış ve faaliyetlerine başlamıştır. Dernek yönetimi, engellilerin yaşadıkları ortamları ve devlet tarafından sağlanan hizmetleri Hollanda, Almanya, Belçika ve Fransa’ya yaptıkları gezilerinde deneyimlemişlerdir. Aynı şekilde böyle tesislerin Türkiye’de olması içinde Türkiye genelinde araştırmalar yapmışlar, Metin Sabancı Vakfı, TSK Gata kurumlarını ziyaret

* Bu bölümle ilgili bilgiler Anadolu Sakatlar Derneği Başkanı Osman KILIÇ ile yapılan röportaj çerçevesinde oluşturulmuştur.

ederek onların yaptırmış olduğu mekânları gezip bire bir fikir almışlardır. Bunların sonucunda Kayseri’de rehabilitasyon merkezi, bakım evi, rehabilitasyon hastanesi, diyaliz merkezi ve engellilere yönelik ortez, protez atölyeleri ve bunlara yaşayabileceğı konutları düşünerek projeyi başlatmışlardır. Projenin başlaması için gereken arsayı temin etmek için Milli Emlak Müdürlüğü ile birebir görüşmeler yapılmış, Mimarşinan Bölgesinde bulunan mevkide imar planını gerçekleştirmek üzere izin alınmış ve 220.000 metre karelik bir alanda imar planını gerçekleştirmek üzere belediye izin yazısını almışlardır. Engellilerin nasıl bir yaşam biçimi olması gerektiğini -mimar- mühendislerden oluşan- kurdukları ekibe de Metin Sabancı vakfındaki TSK’daki rehabilitasyon merkezlerini tekrar gezdirerek buralardaki örnek projelerin çizilmesi için avam proje çalışmasını başlatmışlardır. Arsa üzerinde 200 kişilik bakımevi, 500 kişilik rehabilitasyon eğitim merkezi, 500 kişilik rehabilitasyon hastanesi, günlük 50 kişilik diyaliz merkezi, yüzme havuzları, iş atölyeleri, yeşil park alanları ve yaşayabilecekleri 1000 konutluk projeyi tamamlayarak Kayseri Melikgazi Belediyesi ve Büyükşehir Belediyesi meclisinden imar planını onaylatarak Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifini 2008 yılında kurmuşlardır.

Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifinin kurulma amacı; Engellilerin, hem konutlarında hem de konut dışı yaşam alanlarda yaşadığı sıkıntıları rahatlatmak ve güzel bir yaşam kompleksi kurmaktır. Bu amaç çerçevesinde kooperatifin vizyonu; Türkiye’de ilk defa engelli bireyler için tam donanımlı kolay şehir projesini hayata geçirmek, misyonu ise engelli bireylerin toplum içinde kendi kendilerine yetebilmelerine imkân sağlayacak yaşam standartlarını kazanabilecekleri uygun ortamları oluşturup, eğitim ve istihdama yönelik bireysel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yaşam alanlarını hazırlamak şeklinde ifade edilmektedir.

Üyelerine hem konutlarında hem de konut dışı yaşam alanlarında engelsiz bir yaşam sunmayı hedefleyen kooperatifin, üyeleri için tasarladığı mekânların özellikleri şu şekilde ifade edilebilir;

1. Konut dışı alanlarda ;

Görme engelliler için yol rutuşları- sesli cihazlar, tekerlekli sandalyeler için rampalar ve gezme rahatlığı, işitme engelliler için ışık sistemlerinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Bina girişlerinde güvenlik sistemli kapılar, asansörler sesli ışıklı ve tekerlekli sandalyeliye göre ayarlanmış bir sistem olarak yapılmıştır. Ayrıca bina girişlerinde özel güvenlik yerleri konulmuş ve binalara güvenlik kameraları yerleştirilerek 24 saat ihtiyaçlarını giderebilmeleri sağlanmıştır.

Ev içerisine girmeden tekerlekli sandalye yeri aynı zamanda kiler olarak kullanılabilecek bir alan oluşturularak girişi sağlanmıştır.

Bina içinde ara koridorları geniş tutularak asansörle ev arasındaki giriş modelinde ses ve ışık sistemi uygulanmıştır. Elektriklerin olmadığı düşünülerek bu sistemlerin 24 saat hizmet vermesi amacı ile jeneratör konulmuş, hiçbir engele takılmamaları düşünülmüştür.

Bina çevrelerinde engellilere göre dizaynı yapılarak onların yaşayabileceği biçimde kamelya, yürüyüş yolları ve özel 93.000 metre kare site içerisinde engelsiz bir park alanı oluşturulmuştur. Ayrıca rehabilitasyon merkezi ve hastane, 24 saat hizmet verecek olan bakımevi, diyaliz merkezi, şehir dışından gelecekler için misafirhane, spor kompleksi ve ticari alanlar kooperatifin üyelerine sunduğu sosyal tesislerdir.

2. Konut içinde;

Ev içlerinde kapılar bir metreye göre ayarlanmış dış camlar yere kadar indirilmiş ara holler birer buçuk metre daha geniş tasarlanmıştır.

Görme engelliler için zil kodu işitme engelliler için ışık sistemi konulmuştur.

Tekerlekli sandalyeliler için özel banyo 5 metre kare lavabo özel engelli klozeti konarak klozetlerin yan taraflarında özel tutanaklar yerden yüksekliği 60 santimetre olarak klozet kenarlarına yerleştirilerek tekerlekli sandalye ile girip çıkma rahatlığı sağlanmıştır. Mutfak ayrı bir özelliğe sahip olup, lavaboların altı boş bırakılarak yerden 60 santimetre yükseklikte tasarlanmış ve engellilerin rahat kullanacağı bir model oluşturulmuştur. Mutfaktan balkona balkondan oturma odasına geçiş kapıları yapılarak kolaylıklar sağlanmıştır.

Yatak odaları ve çocuk odalarının kapı girişleri ve iç dizaynı daha geniş bir şekilde ayarlanarak kullanım kolaylığı getirilmiştir. Ev içerisindeki elektrik projeleri lamba ve prizleri, ışıklı sisteme ve yerden 60 santimetre yüksekliğinde ayarlanmıştır.

Mevcut durumda 200 engelli/ engelli ailesi bu özelliklere sahip konutlarda oturmakta, sosyal tesislerin yapım aşaması sürmektedir. Ayrıca belediye ile işbirliği çerçevesinde iki adet engelsiz otobüs bu bölgede oturan kişilerin sorunsuz ulaşımını sağlamaktadır.

SONUÇ

Engelli bireylerin sosyal hayatın her alanında karşılaştıkları sorunların çözülerek üretken bireyler olarak topluma tam katılımlarının sağlanması sosyal-hukuk devleti anlayışının bir gereğidir. Bu gereklilik çerçevesinde Türkiye’de nüfusun yüzde 12.29’unu oluşturan engelli bireylerle ilgili düzenlemeler T.C. Anayasası başta olmak üzere 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun ve uluslararası sözleşmelerle yapılmış ve engellilerin eşit, özgür ve onurlu yaşama hakkı güvence altına alınmıştır. Ancak Türkiye’de, yapılı çevrenin ulaşılabilirliği için çeşitli yasalar, yönetmelikler çıkarılmış ve standartlar hazırlanmış olmasına rağmen, merkezi yönetim kurumları ve yerel yönetimler tarafından doğru, bütüncül ve sistematik çalışmaların yapılmadığı gözlenmektedir/ gözlemlenebilmektedir. Pek çok kentte yeterli ve doğru uygulamaların yapılmadığı yapılısa bile yapılan düzenlemelerin pek çoğunda standartların dikkate alınmadığı/alınsa bile yeterli olmadığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu çerçevede yapılı çevredeki fiziksel engellerin hala pek çok engelliye toplumsal yaşama katılımdan mahrum bıraktığı bunun da bir tür sosyal dışlanmaya sebep olduğu söylenebilir.

Engellilerin yaşadığı olumsuzlukları giderebilmek onlara hem konutlarında hem de konut dışı alanlarda engelsiz bir yaşam alanı sağlamak amacıyla Kayseri’de kurulan Anadolu Engelliler Kenti Toplu Konut Yapı Kooperatifi engellilere sunduğu olanaklarıyla örnek alınabilecek bir uygulamadır. Türkiye’de ilk olan kooperatif, engellilerin fiziksel şartlarla ilgili sorunlarının konutlarında başladığı bilinciyle hem konut içi, hem de konut dışı alanlarda bu anlayış çerçevesinde düzenlemeler yaparak üyelerine engelsiz bir yaşam alanı sunmayı hedeflemektedir. Her bireyin bir engelli adayı olduğu düşünüldüğünde engelsiz kentlerin tasarlanmasının zorunluluk olduğu bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede konut tasarımı ve yapılı çevreyle ilgili düzenlemelerin merkezi yönetim kurumları ve yerel yönetimler tarafından doğru, bütüncül ve sistematik şekilde yapılması, bu konudaki

farkındalığın artırılması ve eylem planlarının hazırlanması engelsiz yaşamların inşasında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Ankara Barosu (2012) Türk Hukukunda Engelliler Ve Engelli Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Ankara.

Avrupa Kentsel Şart 1, 1992, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CHART/URBAINE&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=1EB1E9&BackColorIntranet=FFCD4F&BackColorLogged=FFC679>. Erişim: 10.02.2015

Başer, Damla(2006), *“Heykelin Kentsel Kamusal Mekâna Etkisi: Heykel-Mekân İlişkisinin Kamusalılığı Üzerine Bir Araştırma”* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Belediye Kanunu, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 13/7/2005 Sayı: 25874

Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 23/7/2004 Sayı: 25531

Cansever, Turgut(1996), *“Şehir”*, **Cogito**: Kent ve Kültürü, Yapı Kredi Yayınları, no:8, ss.125-131

Demirkan, Tarık (1996), *“Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları: Kentler”*, **Cogito**: Kent ve Kültürü, Yapı Kredi Yayınları, no:8, ss.17-23

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, 2008, <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>. Erişim:03.03.2015

İmar Kanunu, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 9/5/1985 Sayı: 18749

Kaplan, Hülagü; Öztürk Mustafa(2004), *“Engelliler, Kamu Mekanı ve Engelsiz Tasarım: Kamusal İç Mekanlarda İrdelenmesi İçin Bir Çerçeve”*, **Planlama**, ss. 67-74

Karayolları Trafik Kanunu, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 18/10/1983 Sayı: 18195

Kat Mülkiyeti Kanunu, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 2/7/1965 Sayı: 12038

Kazkayası M., Kocaoğlu Y., Akgün U., Ürker, Ş.,(2006) **Özürlüler Kanunu Ve İlgili Mevzuat**, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayın No: 43, Kalemdâr Matbaacılık, Ankara.

Keleş Ruşen; Hamamcı Can, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Mutlu, Ahmet; Yücel Batmaz, Nazlı, **Türkiye’de Kent Hakkı**, Orion Kitabevi, Ankara, 2013.

Türkiye’de Ki Tüketim Kooperatiflerinde Benchmarking Tekniğinin Önemi

Yrd. Doç. Dr. Nilüfer SERİNİKLİ

Trakya Üniversitesi

Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Y.O. İşletme Bilgi Yönetimi Bölümü

nserinikli@hotmail.com

ÖZET

Küreselleşme, hem bilgi, iletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmelerin nedeni, hem de sonucu olarak dünyayı “küresel bir köy” haline dönüştürmüştür. Ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesi, üretimde işbölümü ve uzmanlaşmaya olanak sağlamıştır. Üretimdeki iş bölümü ve uzmanlaşma; etkinliği ve dolayısıyla verimliliği artırmış ve artan verimlilik uluslararası piyasalarda rekabetin artmasına neden olmuştur.

Küreselleşmeye bağlı olarak gittikçe artan rekabet koşullarında, kaliteyi geliştirmek, müşteri memnuniyetini sağlamak, rekabet edebilme gücünü arttırmak amacıyla işletmeler son yıllarda benchmarking (kıyaslama) tekniğini benimsemeye başlamışlardır. Benchmarking kavramı; bir işletmeyi kendi rakipleri, diğer sektörler ve dış pazarlardaki uygulamalar ile karşılaştırıp, en iyi uygulamaları örnek alarak ve bunları kendi süreçlerine uyarlayarak zayıf yönlerini geliştirmeyi sağlayan bir tekniktir. Benchmarking tekniğinde işletmeler, örnek alınacak diğer işletmeleri taklit etmeyip, yaratıcılık katarak en iyi uygulamaları işletmenin şartlarına, yapısına, amaç ve kültürüne göre uyarlanmasını öngörmektedir. Diyebiliriz ki Benchmarking, işletmeleri bir yandan rekabet etmeye, diğer yandan da işbirliği yapmaya itmektedir.

Yaptığımız ön araştırma ve Türkiye tüketim kooperatifçiliği sektörel strateji belgesi ve eylem planının (2014-2016) incelenmesi sonucunda Türkiye’de faaliyet gösteren tüketim kooperatiflerinin perakendecilik yönetimi, insan kaynakları yönetimi ve dağıtım kanallarında güçsüz oldukları tespit edilmiştir. Güçsüz oldukları bu konularda güçlenmeleri ve rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri için, içsel ve dışsal (sektör içi ve sektör dışı) benchmarking tekniğinden yararlanmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Benchmarking (kıyaslama), tüketim kooperatifleri, perakendecilik, tedariki zinciri yönetimi.

The Importance Of Benchmarking Techniques In Consumer Cooperatives In Turkey

ABSTRACT

Globalization has become the cause of technological developments in information and communication and transportation it also has turned the world into "global village". Falling transportation and communication costs, which permits the division of labor and specialization in production. Because of division of labor and specialization in production; efficiency and hence increased efficiency and increased productivity has led to increasing competition in international markets.

In an increasingly competitive environment due to globalization, quality development, customer satisfaction, and in order to increase the competitiveness, enterprises have begun to adopt the benchmarking techniques in recent years. The main concept of benchmarking is the process of comparing one's business processes and performance metrics to industry bests or best practices from other companies also in foreign markets. In benchmarking techniques companies do not imitate others. They predict best practices in terms of business, structure, purpose and culture adaptation with creativity. It has been shown that Benchmarking prompts companies to both compete and pushing to co-operate.

As a result of our preliminary research and according to the sectoral strategy document and action plan of consumer cooperatives in Turkey (2014-2016), consumer cooperatives in Turkey consumer co-operatives in Turkey are weak in retail management, human resources management and distribution channels. In order to obtain a competitive advantage and empowerment on these powerless issues, it is need to use internal and external benchmarking techniques.

Keywords: *Benchmarking, consumer cooperatives, retailing, supply chain management.*

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile bir yandan tüketim alışkanlıklarının değişmesi bir yandan da çok uluslu şirketlerin sayısının artması, işletmeler arasındaki rekabetin artmasına neden olmuştur. Artan rekabet ortamında işletmeler pazar paylarını artırmak yada en azından kaptırmamak için "tüketici memnuniyetine" önem vermeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da, pazardaki hakimiyetin üreticiden tüketiciye geçtiği bir perakendecilik gündeme gelmiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de, 1980 yılında uygulamaya konulan dışa açılma politikası ile yabancı yatırımların ve ithalatın

artması, perakende sektöründe de hızlı bir gelişmenin başlangıcı olmuştur. 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren uluslararası markalar Türkiye’ye gelip hipermarketler, süpermarketler ve mağazalar açmaya başlamıştır. 1990’larda sayıları hızla artan hipermarketler ve zincir mağazalar, toplu alımların sağladığı avantajlar ve sermaye büyüklüklerinin yanı sıra, hizmet kalitesinin yükselmesi gibi faktörlerle rekabet güçlerini artırmışlardır. Böyle bir rekabet ortamında, bakkallar başta olmak üzere, bazı küçük ölçekli perakendeci işletmeler kapanmış, bir kısmı da birlikler kurarak güçlerini artırma yoluna gitmişlerdir (Ersun ve Arslan, 2008: 50). Bir perakende işletmesi olan tüketim kooperatifleri de, rekabet güçlerini artırmak ve daha güçlü olabilmek için 1994 yılında 7 bölge birliğinin bir araya gelmesi ile “Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği”ni kurmuşlardır (Sektörel Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2015).

Günümüzde üretim ve pazarlama ilişkileri yerel, bölgesel ya da ulusal ölçeklerden çıkarak, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bazı alanlarda “ölçek ekonomisi” geçerli olurken, diğer birçok üretim alanında “çeşit ekonomisi” gerekmektedir. Hipermarket ve süpermarket zincirlerinin pazarda yoğunlaşması ile perakende sektöründe ürün çeşitliliği ve ürün sunumu, maliyet ve fiyatlar ve tutundurma çabaları rekabet açısından büyük önem kazanmıştır. Güçlü mali kaynak ve profesyonellerce yönetilen reklam ve tutundurma faaliyetleri nedeniyle hipermarket ve süpermarketler, hem geleneksel perakendeciler açısından (Ersun ve Arslan, 2008: 51) hem de tüketim kooperatifleri açısından çok güçlü rakipler haline gelmişlerdir.

Araştırmanın amacı, ülkemizdeki tüketim kooperatiflerinin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymak ve zayıf yönlerini, bilgi edinme ve sürekli öğrenmeyi esas alan benchmarking (kıyaslama) tekniğinden yararlanarak güçlü duruma getirmektir.

Benchmarking, işletmenin kendi performansının sınıfının en iyisi olan işletme ile karşılaştırarak en iyinin bu performans seviyesini nasıl yakaladığını belirleyip, elde edilen bilgileri, işletmenin amaç ve stratejileri için bir temel oluşturacak biçimde kullanmaktır (Özer ve Yereli, 2001: sayfa:216). Başarılı bir kıyaslama sonucunda işletme, yeteneklerini geliştirir ve böylece müşterileri için daha fazla değer yaratmaya başlar. Bu durum da, işletmeye rekabet üstünlüğü kazandırabilir (Ülgen ve Mirze, 2004: 393).

Araştırma birincil ve ikincil verilerden oluşmaktadır. Birincil veriler, Tüm tüketim kooperatifleri merkez birliği yöneticileri ile yapılan

görüşmelerden oluşmaktadır. İkincil verileri, daha önce konu ile ilgili yapılan çalışmalardan oluşmaktadır.

2. TÜKETİM KOOPERATİFLERİ

2.1. Tüketim Kooperatiflerinin Önemi

Gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelerde üreticinin tüketiciye doğrudan ulaşamaması ve ürünlerin toptancı, perakendeci, komisyoncu gibi çeşitli kanallardan geçerek tüketiciye ulaşması, malın maliyetini etkilemekte bu da tüketicinin alım gücünü düşürmektedir. Aracı sayısı artıkça malın fiyatı daha da yükselmekte buna bağlı olarak da fiyatlar genel seviyesini arttırmaktadır (Döner, 2013: 74). Bu durum, tüketicilerin mağdur olmasına neden olmaktadır. Tüketiciler bu mağduriyetlerini en aza indirmek veya ortadan kaldırmak, seslerini duyurabilmek, temsil edilebilmek ve işbirliği yaparak güçlü üreticiler ve pazarlamacılar karşısında haklarını koruyabilmek amacıyla tüketim kooperatifleri şeklinde örgütlenmeleri gerekmektedir (Karaca, 2007: 43).

Tüketim kooperatifi, ortaklarına kaliteli tüketim maddelerini uygun fiyatla sağlayan, onların alım gücünü artırmak suretiyle gerçek gelirlerini ve yaşam düzeylerini yükseltmek için kurulan perakendeci kuruluşlardır (Güngör ve İnan, 1992: 5).

Tüketim kooperatifi, bir yardım derneği değildir. Tüketiciler, kendilerine bir ekonomik yarar sağlamak üzere kooperatif kurmaktadır. Bu yararı, kooperatife yatırmış oldukları sermayeye fazla kar temin ederek değil, ihtiyaç duydukları tüketim maddelerini kooperatifleri aracılığı ile daha ucuza almak suretiyle sağlarlar (Mülayim, 2013, 435).

İşyeri, semt veya sendika bünyesinde kurulabilen tüketim kooperatiflerinin amaçları, özellikle dar gelirli tüketicilere ihtiyaçları olan tüketim maddelerini kaliteli ve uygun fiyatla sağlamaktır. Ayrıca, ortaklarının sigorta ihtiyaçlarına aracı olmak, ortakları ve personeli için yardım fonları kurmak, diğer kooperatiflerle işbirliği yapmak, kooperatif tarafından temini ve dağıtımı mümkün olmayan temel ihtiyaç maddeleri için ortaklarına kredi vermektir (Mülayim, 2013: 435).

2.2. Tüketim Kooperatiflerinin Tarihi Gelişimi

Tüketim kooperatifçiliği hareketi, ilk defa İngiltere’de Manchester kentine yakın bir dokuma kasabası olan Rochdale’de 21 Aralık 1844 tarihinde 28 dokuma işçisinin kendi aralarında uygun fiyatlarla satış yapmak ve yalnızca temel ihtiyaç maddelerini gidermek için mütevazı bir tüketim kooperatifi kurmaları ile başlamıştır (İnan, 2008: 26). Bu küçük

girişim dünyada modern anlamda kooperatifçiliğin başlangıcını oluşturmuştur. Tüketim kooperatifleri sanayi devriminin başlangıcında, insanları sömüren tüccarlara, tartı ve ölçme aletlerine, çalıştıkları fabrikaların mağazalarına güvenmeyen işçi sınıfı tarafından başlatılmıştır. Bu ruhla ortaya çıkan hareket hızla gelişmiş ve başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır (Rehber, 2011: 221).

Ülkemizde ise, tüketicilerin tüketim kooperatifi içerisinde örgütlenmeleri üç dönemde gerçekleşmektedir (Mülayim, 2013: 435);

1. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1912/13)
2. Mütareke Dönemi (1921/22)
3. Cumhuriyet Dönemi ve Sonraki Dönem (1924/25'den günümüze kadar)

Bunlardan ilk iki girişim başarısızlıkla sonuçlanırken, Cumhuriyet döneminde gerçekleşen tüketim kooperatifçiliği günümüze kadar devam eden bir hareketin başlangıcını oluşturmuştur (Mülayim, 2013: 436).

Ülkemizde, ilk tüketim kooperatifi 1913 yılında İstanbul Çırçır'da kurulmuş ve daha sonra sayıları giderek artmaya başlamıştır. Ancak kurulan bu tüketim kooperatifleri, savaş zamanında resmi bir dairenin erzak dağıtma görevini yüklenmeleri ve savaş sonrasında da korumadan yoksun bırakılmaları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (nserinikli, 2009: 102).

Tüketim kooperatifçiliğinin ikinci denemesi, 1921 yılında İstanbul'da "Memurlar Erzak Kooperatifi" adıyla kurulan memurlar tüketim kooperatidir. Kooperatif, İstanbul'da ki memurların geçim sıkıntısı çekmeleri üzerine kurulmuş ve kuruldukları ilk günlerde başarılı olmuşlardır. Ancak bu kooperatifler, yönetmeliklerindeki boşluk nedeniyle başarısız olmuşlardır.

Tüketim kooperatifçiliğinin üçüncü denemesi ise, 1925 yılında "Ankara Memurlar İstihlak Kooperatifi" adıyla kurulan tüketim kooperatidir. Bu dönemden sonra tüketim kooperatifçiliği hareketi yayılmaya başlamış ve bugünkü tüketim kooperatifçiliğinin temelini oluşturmuştur (Çıkın ve Karacan 1994: 469). Bu kooperatif kurulurken memurların ortaklık payları devletçe ödenmiştir. Kooperatif ilerleyen yıllarda Ankara içinde çeşitli şubeler açmıştır. Ancak, 1944 yılından itibaren bu şubeler kapanmaya başlamış ve 1955 yılından itibaren tek merkez şube olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Türkiye'de 1950 yılına kadar çeşitli illerde tüketim kooperatifleri açılmıştır (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 145).

1950-1960'lı yıllar arasında tüketim kooperatifçiliği hareketi hükümetin ilgisizliği nedeniyle çok durgun bir dönem yaşamıştır. Ancak, 1969 yılında çıkarılan “1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun” bu kooperatifleri de kapsamına alması ile tüketim kooperatifleri gelişmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra, yasal düzenlemenin de etkisiyle, tüketim kooperatiflerinin sayılarında süratli bir artış olmuştur (Tuncay, 2012: 14).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile birlikte, devlet kurumları ve işyerleri içerisinde bulunan yardımlaşma sandıkları ile sendikalar tarafından kurulan “ekonoma” gibi örgütlenmelerin tüketim kooperatiflerine dönüştürülmesi yoluna gidilmiştir. Bu dönemde hükümetler dolaylı ya da dolaysız olarak gıda dağıtım sistemlerine müdahalelerde bulunmuş, gıda dağıtımında tüketim kooperatifleri aktif rol üstlenmiştir 1970'lerdeki aşırı fiyat artışları yerel yönetimleri ucuz mal temin eden kooperatifler açmaya zorlamıştır. Tüketim kooperatifleri daha çok belediyeler ya da çalışanlarına ucuz mal temin etmek isteyen kurumlarca açılmıştır. Özellikle, sendika ve iş yasalarında kooperatiflere sağlanan bazı avantajlar, tüketim kooperatifçiliğinin bu dönemde ivme kazanmasında etkili olmuşlardır. Yerel yönetimlere maksimum perakende ve toptan satış fiyatını ve kâr payını belirleme yetkisinin yanı sıra, gerektiğinde temel ihtiyaç maddelerini stoklayıp satabilme ya da seçtiği aracılara satış yapma yetkisi verilmiştir. Hükümetlerce desteklenen kooperatifçilik, 1980'lere kadar perakende ticarete önemini korumuştur (Gümü, 2011: 80).

1980 yılında Kocaeli'nde petrol ve kimya işkolunda çalışanlar kısa adı PETKO olan yerel tüketim kooperatifini kurmuşlardır. 1983 yılında İzmit'te 7 birim kooperatif bir araya gelerek “Kocaeli ve Civarı Tüketim Kooperatifleri Birliği” (Körfez Tükobirlik) kurmuşlardır (Rehber, 2011: 225).

Tüketim kooperatifleri, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunundan yararlanarak 1994'de Ankara'da “Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği”ni kurmuşlardır (Mülayim, 2013: 437). Bugün, tüketim kooperatiflerinin 1 merkez birliği, 10 bölge birliği, 257 birim kooperatifi ve 120.000 ortağı bulunmaktadır. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği'nin etkinliklerini şöyle sıralayabiliriz (merkeztukobirlik.net, 2015);

1. Eğitim Bürosu: Ulusal ve uluslararası düzeyde kooperatifçilik alanındaki yenilikleri ve literatürleri takip etmeye çalışan eğitim bürosunun bir kütüphanesi ve 2 adet yayınlanmış kitabı bulunmaktadır. Ayrıca, kooperatifçilik konusunda konferans, panel, seminer ve benzeri bilimsel toplantılar düzenlemektedir. En son, 2014 Mayıs ayında

Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (Koop-Gep) çerçevesinde kooperatif yönetim ve denetim kurulu üyelerine ve çalışanlarına yönelik eğitim verilmiş ve bu eğitimler sonucunda Milli Eğitim Bakanlığı onaylı Koop-Gep sertifikaları verilmiştir.

2. Muhasebe Ve Danışmanlık Büroları: Birim kooperatiflere yönelik, piyasa fiyatının altında uzman kadroların görev yaptığı muhasebe ve mali danışmanlık hizmetleri verilmektedir.

3. Hukuk Bürosu: Ortak kooperatiflere hukuki ve adli hizmetler verilmektedir.

4. TÜMKO Anonim Şirketi: Tüm tüketim kooperatifleri merkez birliği öncülüğünde ve ortaklığında kurulan temin ve dağıtım şirkettir. Toplu alım yaparak uygun vade, kalite ve fiyatlarla ihtiyaç mallarını aracılar olarak üreticiden tüketiciye kooperatifler kanalıyla ulaştırmaya çalışmıştır. Şirket, başta deterjan ve benzeri temizlik maddeleri olmak üzere kâğıt, yağ, bakliyat, baharat gibi 58 kalem ürünü merkez birliğinin kendi markasıyla tüketiciye sunmuştur. Bunun yanında, değişik kalemlerde 600 ton gıda maddesinin dış satımı da gerçekleştirilmiştir. Ancak, ilerleyen zamanlarda şirket ile yaşanan bazı sorunlardan dolayı merkez birliği ile Tümko A.Ş. hukuken ayrılmış ve şuan merkez birliğinin iştirak şirketi olarak bulunmamaktadır.

5. Sigorta Aracılık Hizmeti: Merkez Birliğinin önderliğinde Türkiye İş Bankası iştiraklı olan Anadolu Sigorta A.Ş ile ortaklarına sigorta hizmeti sunmaktadır. Ortakların sigorta ihtiyaçları yasal indirimlerden sonra %30 avantajlı olarak karşılamaktadır.

6. Merkez Birliği (MB) Koop Kart Uygulaması: Ortakların kullanımına sunulmak üzere özel olarak geliştirilmiş kredili alışveriş kartıdır. Dışbank iş birliğiyle geliştirilen bu uygulamaya göre, herhangi bir kooperatif ortağı anlaşmalı mağazalardan gıda maddeleri dışında sağlık hizmetlerinden konfeksiyona, oto yedek parçasından ayakkabıya kadar bütün ihtiyaçlarını kredili taksitli ve indirimli olarak alışveriş yapma imkanına kavuşmuştur. Ancak bu uygulama, 2010 yılına kadar sürmüştür.

26 Şubat 2015 tarihinde Şekerbank ile Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği arasında "Koop Kart Projesi" kapsamında iş birliği protokolü imzalanmıştır. İlk aşamada Kocaeli'nde Körfez Tükobirlik tarafından uygulamaya başlanacak ve 100'e yakın anlaşmalı Şeker Bonus üyesi iş yerinden giyim, akaryakıt ve beyaz eşya alışverişlerinde Bonus

Kart özelliğinden faydalanarak, taksit imkanı ve %15'e varan indirimler kazanabilecektir (aa.com.tr, 2015).

2.3. Türkiye’de ki Tüketim Kooperatiflerinin Sorunları

Ülkemizde tüketim kooperatifçiliği, çok fazla gelişme gösterememiştir. Bunun nedeni, ülkemizde çoğunlukla tarıma dayalı küçük aile işletmelerinin var olması tüketim kooperatiflerinin gelişimini etkilemektedir. Çünkü küçük köylü işletmeleri ya kendi tüketimlerini karşılayacak kadar üretim yapmakta ya da ürettikleri ürünlerin az bir kısmını yerel pazarlarda satmaktadırlar. Bundan dolayı, tüketim kooperatifleri içerisinde örgütlenme ihtiyacı duymamaktadırlar. Oysa ki, ülkemizde aracılık kazancı oldukça fazladır. Pek çok üründe tüketicinin ödediği fiyatın sadece %20-25'i üreticiye gitmekte, %75-80'ini ise aracılar kalmaktadır (Mülayim, 2013: 435). Bu durumdan, hem üreticiler hem de tüketiciler zarar görmektedir.

Ülkemizdeki tüketim kooperatiflerini tehdit eden diğer bir unsur da, çok uluslu şirketler ve süper marketlerin varlığıdır. Çoğunlukla işyeri düzeyinde örgütlenen tüketim kooperatifleri, işyerindeki mağazalarında ana ihtiyaç maddelerini piyasa fiyatına yakın ya da daha da pahalıya satmaktadırlar. Albenisi ve fiyat avantajı daha fazla olan çok uluslu şirketler ve süper marketler karşısında tüketim kooperatiflerinin rekabet şansları az olmaktadır. Bunun yanında, 13.06.2006 tarihinde TBMM’de kabul edilen 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun Muafiyetler başlıklı 4. maddesi (k) bendi “Tüketim Kooperatifleri”ni muafiyet kapsamı dışında bırakmıştır (nserinikli, 2009: 103). Bu durum, tüketim kooperatiflerinin küresel şirketler karşısında rekabet şanslarını düşürmüştür.

Tüketim kooperatiflerini tehdit eden bu unsurların temelinde finansman, örgütlenme ve kooperatifler arası işbirliği, eğitim, denetim ve personel yönetim eksikliği, perakendecilik, dağıtım ve mal tedariki, lider eksikliği, kooperatif ve sendika ilişkilerinin yetersizliği gibi sorunlar sayılabilir.

3. BENCHMARKİNG TEKNİĞİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Benchmarking (kıyaslama), son yıllarda işletmelerin iş dünyasındaki hızlı değişme ve artan rekabete ayak uydurabilmelerini sağlayan başarılı bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Sadece “iyi” olmanın değil, “en iyi” olmanın gerekli olduğu, en iyiye yürümek değil, belki koşarak ulaşılabilceği gerçeğini yansıtmaktadır. Benchmarking’in bu derece önem kazanması rakiplere yetişmek ve öne geçmek için nispeten kolay uygulanabilen ve sonuç veren bir yöntem olmasından

kaynaklanmaktadır. Benchmarking mantığına göre “iş en iyi yapan şirketi bul, uygulamalarını kendi şirketin için uygula” (Yıldız, 1998: 39).

Benchmarking kavramı esas itibarıyla “Benchmark” sözcüğünden gelmektedir. “Benchmark” kelimesine İngilizce-Türkçe sözlüklerde “sabit nokta, referans, bir ölçüyü sonradan hatırlayabilmek için kullanılan işaret, arazi üzerinde çalışma yapanların bir kaya, duvar ya da bina üzerine taktıkları nirengi işareti, ölçümlerde referans alınabilecek nokta” gibi anlamlar verilmektedir.

İşletmecilik alanında ise, bir işletmenin, en iyi uygulamalara sahip olmasıyla tanınan diğer kuruluş veya kuruluşların ürünlerini, hizmetlerini, iş süreçlerini kendilerinin ki ile karşılaştırarak değerlendireceği sürekli ve sistemli bir süreç ya da yönetim tekniği veya yönetsel bir araç olarak ifade edilebilir (Topaloğlu ve Kaya, 2008: 27).

Benchmarking, işletmenin kilit eylemlerini incelemek ve o kilit alanlardaki işletmenin performansını başka işletmelerin performansları ile karşılaştırır (Fisher, 1998: 9) ve daha sonra, kıyaslamadan çıkan sonuçlara göre işletme, yeteneklerini ve faaliyetlerini iyileştirir ve geliştirir (Ülgen ve Mirze, 2004: 391).

Benchmarking; bir taklit etme süreci, rakibe yetişmek için bir yol, tek başına kullanılacak bir yöntem, bir pazar analizi tekniği, başlanıp bitirilecek bir proje, endüstriyel casusluk ya da toplam kalite yönetimi değildir. Verimlilik ve kaliteyi iyileştirmek için yeni işlem ve sistemlerin hayata geçirildiği, iyileştirme stratejilerini, uygulamalarını, hizmet veya ürünleri “sınıfında en iyi”ye karşı ölçmeye dayanan bir süreçtir. Benchmarking çalışmaları, işletmelerin sadece kendi geçmiş değerleri ile bugünü kıyaslama kısır döngüsü içinde sıkışıp kalmaları yerine, çevrelerindeki rakiplerini ve hatta farklı sektörlerde faaliyet göstermesine rağmen başarıya ulaşmış işletmeleri inceleme ve onların en iyi uygulamalarını öğrenme fırsatını sunmaktadır (Doğan ve Demiral, 2008: 5).

Kıyaslama tekniği işletmeye her sektörde dünya çapında en iyi süreçleri, en iyiler düzeyinde kalite standartlarını belirleyerek içinde bulunan sektörde en iyi sonuçlara ulaşma konusunda sürekli bir fırsat sunar. Bunun yanı sıra, çevresel değişikliklere karşı işletmenin duyarlılığını arttırması ve işletme körlüğü veya dar görüşlülük nedeniyle fark edilemeyen fırsatları ortaya çıkarması bakımından kıyaslama tekniği önemli bir araçtır (Ataman, 2009: 270).

İşletmelerde tüm faaliyetler kıyaslama konusu yapılabilir. İnsan kaynaklarından müşteri hizmetlerine, depolamadan ve dağıtım faaliyetlerinden liderliğe kadar değişik alanlarda kıyaslama yapılabilir (Ülgen ve Mirze, 2004: 391).

Genel olarak kıyaslama, rekabet edebilme gücünü artırmak, müşteri tatminini sağlamak, yeni fikirler edinmek, hedef belirlemek, işletme performansını artırmak ve stratejik planlama yapmak gibi amaçlara hizmet eden bir araçtır. Bu yönetsel aracı kullanmanın öncelikli amacı, “rekabet üstünlüğü” elde etmektir. Rekabetçi üstünlük olgusu, örgütler için ayrı bir önem taşır. Buna ulaşmak ise, işletmelerde en iyi uygulamalara ilişkin süreçlerin nasıl işlediğini anlamak, onların neden daha iyi olduğunu ve çabaların nereye yönlendirilmesi gerektiğini kavramakla mümkündür. Kıyaslama tekniğinde, rakipleri yakalamakla yetinmeyip, onları aşmak ve “en iyi” olabilmek en büyük hedeftir.

Kıyaslama tekniğinin bir başka amacı ise, üstün performans düzeyine ulaşmak ve bunun devamını sağlamaktır. İşletme performansının artması, aynı zamanda “en iyi” uygulamaların öğrenilmesini de sağlayacaktır. Kıyaslama tekniği, hangi işletmelerin performansının daha iyi olduğunu ve kimin en iyi uygulamalara sahip olabileceğini belirlemek için kullanılan yararlı bir araçtır (Erdem, 2006: 75).

Etkili bir kıyaslama sürecinin işletmelere sağlayabileceği faydalar; maliyetlerin düşmesi, kendi iş uygulamalarının dışına çıkarak yeni fikirler edinilmesi, müşteri tatmini sağlama, sürekli problem çözme durumunda olması, verimliliğin artması, ürün/hizmet kalitesinin iyileşmesi, siparişlerin zamanında teslim edilmesi, müşteri memnuniyetinin artması, işletme performanslarının iyileştirilmesi, pazar paylarının ve karlılık düzeylerinin artması, rekabet üstünlüğünün ve çalışanların motivasyonunun sağlanması gibi (Sancaklı, 2006: 40).

3.1. Benchmarking Türleri

İşletmeler, benchmarking yapmaya başlamadan önce, uygulama yapmak istediği alanları belirlerler. Bu alanlar, bir işletmenin tüm faaliyetleri ile ilgili olabileceği gibi sadece belirli bir faaliyet grubu ve hatta bir faaliyet grubu içerisindeki belirli işlere yönelik olabilir. Bu anlamda benchmarking türleri; odaklanan noktaya göre ve seçilen ortağa göre kıyaslama olmak üzere iki guruba ayrılmaktadır.

3.1.1. Odaklanılan Noktaya Göre Benchmarking

Odaklanılan noktaya göre benchmarking türleri; ürüne odaklı, sürece odaklı ve stratejik olmak üzere üç gruba ayrılabiliriz.

- Ürüne Odaklı Benchmarking

Ürün odaklı benchmarking, başka bir işletmenin ürününü parçalara ayırmayı veya dikkatlice incelemeyi içeren eski bir uygulamadır. Ürünü kıyaslayan işletme, doğrudan rakip olabilmektedir. Buna ek olarak, aynı müşteriyi tatmin etmeye yönelik veya benzer teknolojileri kullanan rakipler dışındaki bir işletme de ürünü kıyaslayabilir. Ürüne odaklı benchmarking, örgütün kendi bünyesindeki bölümleri arasında da gerçekleştirilebilir. Örgüt içerisinde faaliyet gösteren bölümlerin veya stratejik işletme birimlerinin; bölgeler, kültür ve örgüt yapısı içinde farklılık gösterebilmesinden dolayı işletmeler birbirleri arasında benchmarking yoluna gidebilirler (Topaloğlu ve Kaya, 2008: 34).

- Süreç Odaklı Benchmarking

Bu uygulama, işletme içi faaliyetlerin daha etkin ve verimli hale getirilebilmesi için, faaliyetlerin bütünsel bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirilmesidir. Bu tür benchmarking çalışmaları doğrudan bir rakiple yapılabileceği gibi tamamen farklı bir sektördeki firmayla da yapılabilir. İşletmenin temel faaliyetlerinden herhangi birinde benchmarking yoluyla sağlanacak bir gelişme işletmeye artan verimlilik, artan satışlar ve azalan maliyetler şeklinde yansıyacaktır. Sürece odaklı benchmarking çalışması yapılırken sürecin kendisine ya da sonuçlarına odaklanılabilir (Özer ve Yereli, 2001: 212). Süreç odaklı benchmarkingde, müşteri şikayet değerlendirme süreci, faturalama süreci, sipariş ve tedarik süreci, iyileştirme süreci yada planlama süreci gibi operasyonel sistemler konusunda yoğunlaşmaktadır (Gerek, 2010: 24).

- Stratejik Benchmarking

Stratejik benchmarking, stratejik kararların ve eğilimlerin karşılaştırılmasına dayalı olup, gerçekte işletmelerin nasıl rekabet ettiğini inceler (Ataman, 2009: 263). Genel olarak stratejik kıyaslama, işletmelerin nasıl rekabet ettiklerini gösterir. Burada amaç, yeni strateji yaratmak ve uygulamaktır. Bir başka deyişle, stratejik kıyaslama, uzun dönem rekabetçiliğe dönük açıkların kapatılmasına odaklanır. Bu yaklaşımın temeli, stratejide bir değişmeye neden olmak veya yeni uygulamalar kabullenmek, olarak ifade edilmektedir (Erdem, 2006: 81).

3.1.2. Seçilen Ortağa Göre Benchmarking

Seçilen ortağa göre benchmarking; içsel, rekabetçi ve sektör dışı olmak üzere üç grupta incelenebilir.

- İçsel Benchmarking

Kıyaslama tekniği, öğrenme sürecinin “evde başlaması” felsefesine dayanmaktadır. Buradan hareketle işletme içi kıyaslama, en basit şekliyle, örgütün farklı birimlerindeki benzer süreçlerin veya çok uluslu işletmelerde örgüte bağlı çeşitli zincirlerde farklı şekillerde yürütülen uygulamaların karşılaştırılması, anlamına gelmektedir. Daha geniş bir ifadeyle, faaliyetlerini birden fazla işletme, departman ya da ülkede sürdüren işletmelerde görülen bu kıyaslama türü, bir birimde geliştirilmek istenen herhangi bir uygulamanın, daha uygun olduğu düşünülen diğer bir uygulamayla karşılaştırılması, olarak tanımlanmaktadır (Erdem, 2006: 82).

Kıyaslama konusunda içsel ortaklara başvurma, dışsal ortaklara kıyasla çeşitli avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlar; işletmenin kendi yapısını en iyi kendisinin bilmesi, karar alma süresinin daha kısa olması, maliyet ve zaman avantajı sağlaması gibi (Ağlargoğlu, 2012: 92).

Örneğin, satışları düşük olan Ege Tükobirlik, yüksek satış düzeyine sahip olan Körfez Tükobirlik ile satışları artırma konusunda benchmarking yoluna gidebilir.

- Rekabetçi Benchmarking

Rakip firmaların süreçlerinin doğrudan incelenmesine dayalı bir kıyaslama türüdür. Bu tür bir uygulamada karşılaştırılabilirlik esastır. Rekabetçi kıyaslamanın amacı rakiplerin ürünleri, süreçleri ve sonuçları hakkında belirli bilgileri teşhis ederek, bunları işletmeninkilerle karşılaştırmaktır. Rakibin hangi yönden üstün olduğu ve neden üstün olduğu araştırılır. Bulunan sonuçlar firmanın yapısına uygun olarak performans artışı sağlanır (Demirkan, 2004: 18).

Rekabetçi benchmarking, diğer benchmarking yöntemleri arasında bilgi paylaşımı ve işbirliği açısından gerçekleştirilmesi en zor olanıdır. Çünkü rakip işletmeler avantajlı oldukları alanlarda rekabet avantajını kaybetmemek için bilgi vermemeye özen göstermektedirler (Dokuzer, 2006: 70).

Tüketim kooperatifleri “perakendecilik” sürecini, sınıfının en iyisi olan ve marka oluşturmuş olan “perakende işletmelerle” kıyaslama yapabilir.

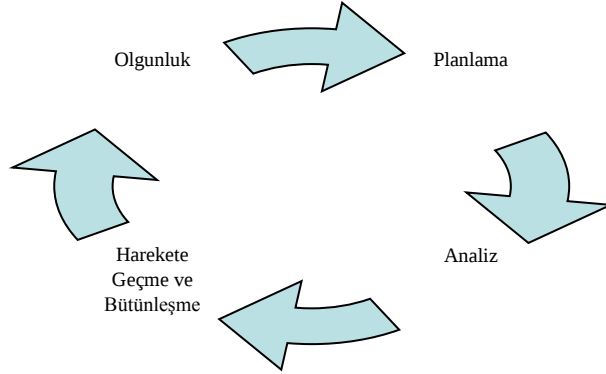
- Sektör Dışı Benchmarking

Bu kıyaslama türü, bir işletmenin, faaliyet gösterdiği sektör dışında kalan ve en iyi uygulamalara sahip kuruluşlarla, ürün, süreç, standart vb. faaliyetlerini karşılaştırarak, elde ettiği sonuçları kendi bünyesine uyarlaması, anlamına gelir (Erdem, 2006: 79).

Mutlaka firma içinde veya rakiplerle kıyaslama yapılmalıdır diye bir kural yoktur. Çoğu kez yaratıcı fikirler, işletmenin kendi sektörü dışında tamamen farklı alanlarda faaliyet gösteren işletmelerden gelir. Bu durumda dünyanın her yerinde ve değişik işlerle uğraşan işletmeler, potansiyel kıyaslama ortağı olabilmektedir (Demirkan, 2004: 17). Tüketim kooperatiflerinde insan kaynakları yönetimi, pazarlama, satış teknikleri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda benchmarking yapılabilir. Personel eğitimi ve satış teknikleri konusunda “sigorta şirketlerinden” ve “bankalardan”, internet üzerinden mal tedariki ve tüketiciye hızlı mal ulaştırılması bakımından “e-ticaret yapan işletmelerden” yararlanılabilir.

4. Benchmarking Süreci

Benchmarking’in temel kurallarından biri, diğer işletmelerin ürünlerini, hizmetlerini ve süreçlerini anlama girişiminde bulunmadan önce işletmenin kendi süreçlerini, ürünlerini ve hizmetlerini bilmesi gerektiğidir. Bu nedenle başka bir işletme hakkında bilgi toplamaya geçilmeden önce işletmenin kendi güçlü ve zayıf yanlarını belirlemesi, analiz etmesi gerekmektedir. Benchmarking ortağından bilgilerin elde edilmesinden sonra ise, performans farklılıkları ortaya konulmalı ve bu farklılıkların nedenleri araştırılıp, benchmarking ortağının bu performansa nasıl ulaştığı saptanmalıdır (Doğan ve Demiral, 2008: 12). Benchmarking sürecinin dört aşamada inceleyebiliriz; planlama, analiz, hareket geçme ve bütünleşme ve olgunluk aşamaları.

Şekil 1. Benchmarking Süreci

- Planlama Aşaması

Kıyaslama sürecinin ilk aşamasıdır. Bu aşamada ilk olarak uygulamanın konusu belirlenir. Kıyaslama uygulamasının konusu bir ürün, performans ya da süreç olabilir. Burada iyileştirilmesi düşünülen ürün, performans veya süreç, en iyi olanla karşılaştırılmak üzere tespit edilir. Kıyaslamanın konusu, işletmenin en zayıf olduğu alan olabileceği gibi, işletmeye en fazla kar getireceği düşünülen alan da olabilir. Yönetim tarafından hangi alanda kıyaslama yapılacağına karar verilirken müşteriler ve kritik başarı faktörleri belirlenir (Demirdöğen ve Küçük, 2003: 311). Daha sonra konusunda uzman, gönüllü, ekip ruhu taşıyan, iyi iletişim kurabilen bireylerden bir benchmarking ekibi oluşturulur. Oluşturulan benchmarking ekibi eğitime alınır (Budak ve Budak, 2013: 156). Bu ekip genel olarak proje yöneticisi, veri toplama elemanları, analistler ve benchmarking destekleyicilerinden oluşmaktadır. Ayrıca ekibin konusunda uzman, gönüllü, etkin iletişim kurabilen, ekip ruhu taşıyan kişilerden oluşması çalışmanın başarısını artıracaktır (Doğan ve Demiral, 2008: 12).

Bu aşamada, incelemek konuda uygulamaları "en iyi" olan kuruluşların belirlenmesi önem taşımaktadır. Ancak araştırmalar, düşük performanslı işletmelerle de biraz daha iyi performans gösteren kuruluşların benchmarking için daha kullanışlı model oluşturduklarını ortaya koymaktadır (Yıldız, 1998: 47).

Kıyaslama ortağı belirlendikten sonra "bilginin nasıl toplanacağına" karar vermek gerekir. Bilgi kaynağı olarak çalışanlardan, yöneticilerden, mesleki kuruluşlardan, mesleki yayınlardan ve yıllık raporlardan

yararlanılabilir. En yaygın veri toplama yöntemleri, yazışma, anket, telefon görüşmesi ve yerinde ziyarettir (Demirkan, 2004: 24).

- **Analiz Aşaması**

Analiz aşamasında, Kıyaslama yapılacak olan kuruluş veya birim ile aradaki performans açığı belirlenir. Yapılacak olan iyileştirmelerle, gelecekte ulaşılması düşünülen performans seviyesi ve bu seviyeyi yakalayabilmek için gereken çalışmalar projelendirilir (Doğan ve Demiral, 2008: 12).

- **Harekete Geçme ve Bütünleşme Aşaması**

İşletmenin tüm bölümlerine benchmarking sonuçları duyurulmalı ve en ufak bir soru işareti kalmayacak biçimde konu tartışmaya açılmalıdır. Benchmarking verileri kullanarak değişim ve iyileşme için gerekli hedefler saptanır. Benchmarking ekibi önderliğinde, ilgililerin çeşitli toplantılarda kendileri için atılımcı ve yeni hedefler belirlemeleri sağlanır. Hareket planları yapılır (Budak ve Budak, 2013: 156).

- **Olgunluk Aşaması**

Bu aşama, sonuçların takip edilmesi ve sürekli gelişmeyi gerektirir. Benchmarking verileri değişen çevre koşullarına uygun olarak güncellenir. Üstünlük sağlandığında “olgunluk” durumuna gelinmiş demektir (Budak ve Budak, 2013: 157).

Benchmarking basit ve uygulaması kolay bir reçete olarak görülmemeli, tekniği bir kez yapılan bir çalışma değil, sürekli olarak kendini tekrarlayan bir süreç olduğu dikkate alınmalıdır. Sürecin her aşaması dikkatle uygulanmalı, adımların birinde yapılacak bir hatanın, tekniği başarısız bir sonuca götüreceği unutulmamalıdır. Benchmarking sürecinin gelişkinliği ve zaman alıcı olması ekip olarak çalışmayı gerektirir. Bu ekip mutlaka üst yönetimce desteklenmeli ve bütçede yönetsel teknik için kaynak ayrılmalıdır (Özer ve Yereli, 2001: 215).

5. Tüketim Kooperatiflerinde Benchmarking Uygulamasına İlişkin Model Önerisi

Tüketim kooperatiflerinde benchmarking tekniğinin kullanılmasının nedeni; rekabet edebilmek, zayıf ve güçlü yönlerini ortaya çıkararak zayıf yönlerini güçlendirmek, yeni gelişen teknoloji ve uygulamaların kullanımını sağlamak, perakendecilikte gelişmek, satışların artması ve dolayısı ile karlılığı artırmak, büyüme potansiyeli sağlamak, sürekli iyileştirmek ve gelişmek ve ortak ve ortak dışı müşteri tatminini en üst seviyelere çıkarmaktır.

Kıyaslama yapmadan önce ülkemizdeki tüketim kooperatiflerinin zayıf ve güçlü yönlerini belirlemek gerekmektedir. Bu araştırmada hem merkez birliği yöneticilerinden hem de “Tüketim Kooperatifçiliği Sektörel Strateji

Belgesi ve Eylem Planından” yararlanılarak tüketim kooperatiflerinin zayıf ve güçlü yönleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bunlar;

Güçlü Yönleri;

- Koop-kart uygulaması ile tüketim kooperatif mağazalarında olmayan ürünlerin, mağaza dışından ortakların hizmetine sunulması
- Her yıl ortaklara çeşitli konularda eğitimler verilmesi
- Ortaklarına %30 daha avantajlı sigorta ihtiyaçlarının sağlanması

Zayıf Yönleri;

- Birim kooperatiflerin az ortaklı ve küçük ölçekli bir yapıya sahip olmaları
- Ortakların kooperatif konusunda yapılan çalışmalara ilgisiz olması
- Sermaye yetersizliği ve kredi olanaklarının az olması
- Üst örgütlenme yetersizliği
- Denetim eksikliği
- Perakendecilik, tedarik zinciri yönetimi, pazarlama, insan kaynakları yönetimi, halkla ilişkiler, satış teknikleri fonksiyonlarında yetersiz olması

Tüketim kooperatiflerinin rekabet edebilmesi ve karlılığının artması için kaliteli ve düşük maliyetli mal tedarikinin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle, tüketim kooperatiflerinde benchmarking tekniğinin uygulanmasına ilişkin model önerisi için kooperatifin zayıf yönlerinden olan “tedarik zinciri yönetimi” ele alınmıştır.

Bu araştırmada, benchmarking türlerinden “sektör dışı benchmarking” tercih edilmiştir. Benchmarking ekibi; benchmarking konusunda uzman bir kişi, merkez birliği ve bölge birlikleri yönetim kurulu üyeleri, müdürleri ve çalışan personelden oluşmalı ve benchmarking ekibine eğitim verilmelidir. Daha sonra, incelemek konuda uygulamaları “en iyi” olan işletme belirlenmelidir. Bunun için, ülkemizde iki kez “Avrupa Mükemmellik” ödülü almış beyaz eşya pazarlaması yapan “A” işletmesi benchmark ortağı olarak belirlenmiştir. “A” işletmesi 2005 yılında satın alma faaliyetlerinde “elektronik ihale” sürecini kullanmaya başlamıştır. Elektronik ihale yöntemiyle çalışan işletme “1 saatlik bir zaman içinde elektronik ortamda 7 farklı şirketten toplam 50 adet fiyat teklifi” almaktadır. Oysa, bu aynı sürede klasik ihale ya da pazarlık görüşmeleri ile ulaşılması imkânsız bir rakamdır. Böylece, zaman ve maliyetten tasarruf etmektedirler. Aynı sistemi personel taşımacılığı ve kargo şirketi seçimi için de uygulamışlardır.

Bu araştırmada, veri toplama yöntemleri olarak anket, telefon görüşmesi ve yerinde ziyaret yapılmalıdır.

Veri toplama yöntemleri belirlendikten sonra analiz yapılmalıdır. Bu aşamada her iki işletmenin performans ölçütleri belirlenip, aradaki performans açığı belirlenir. Örneğin, tüketim kooperatifinin performans ölçütü “mal tedariki yapan işletmelerden 48 saat içerisinde (bazı ürünlerde bir hafta olabilmektedir) 7 farklı işletmeden fiyat teklifi almaktadır”, benchmark ortağı “A” işletmesinin performans ölçütü ise “mal tedariki yapan işletmelerden 1 saat içerisinde elektronik ortamda 7 farklı işletmeden fiyat teklifi almaktadır”. Aradaki farkı kapatmak için tüm tüketim kooperatifleri merkez birliğinin “elektronik ihale” sürecini kullanmaları gerekmektedir. Böylece, elektronik ortamda kısa zamanda mal tedariki yapan hem özel işletmelerden hem de üretim kooperatiflerinden fiyat teklifi alınabilir ve en uygun fiyat veren işletmeden mal tedariki yapılabilir. Daha sonra, mallar 24 saat içerisinde ihale yapılan işletmeler tarafından ilgili kooperatif mağazalarına ulaştırılması sağlanabilir.

Dış Çevre Etmenleri

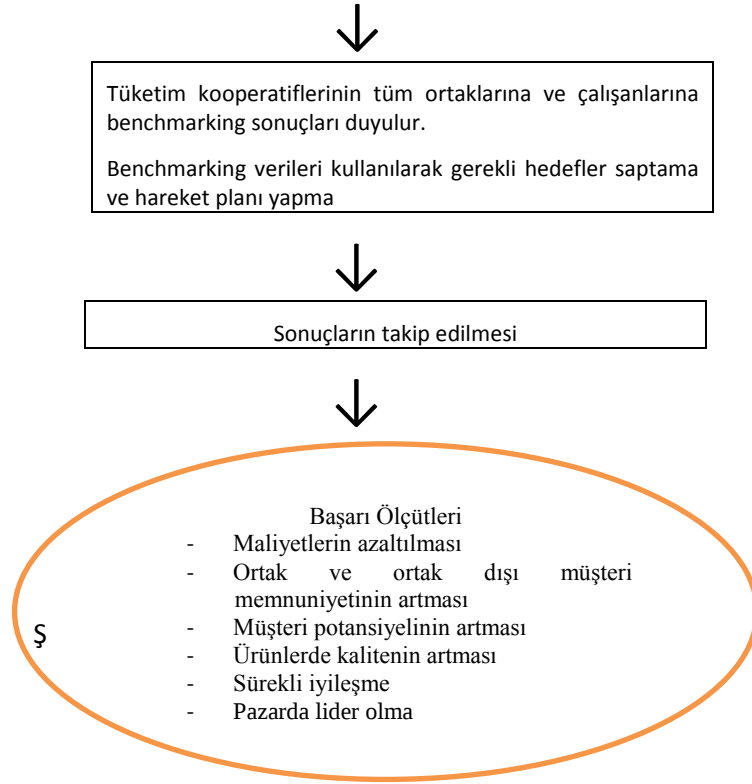
Ekonomik ve Teknolojik Gelişmeler	Küreselleşme	Çok Uluslu Şirketler ve Rekabet	5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun Tüketim Kooperatiflerinin Muafiyet Dışı Olması ve Üst Örgütlenme Sorunu
--	--------------	---------------------------------------	---

Konu: “Mal tedariki konusunda gelişme gereksinimi” Ekip: Benchmarking uzmanı, Merkez ve Bölge birlikleri, yönetim kurulu üyeleri, müdürleri ve çalışan personel Ortak: Ülkemizde beyaz eşya pazarlaması yapan “A” işletmesi Yöntem: Anket, karşılıklı görüşme ve yerinde ziyaret.

Tüketim kooperatifinin performans ölçütü “mal tedariki yapan işletmelerden 48 saat içerisinde 7 farklı işletmeden fiyat teklifi almaktadır”, Ortak olan “A” işletmesinin performans ölçütü “elektronik ihale” kullanarak “mal tedariki yapan işletmelerden 1 saat içerisinde elektronik ortamda 7 farklı işletmeden fiyat teklifi almaktadır”

Şekil 2. Tüketim Kooperatifleri Benchmarking Model Önerisi

Benchmarking tekniğini uygulayan tüketim kooperatifleri yukarıdaki başarı faktörlerini elde edeceklerdir. Mal tedarik süreci için yapılan benchmarking tekniği tüketim kooperatiflerinin zayıf olduğu perakendecilik, satış teknikleri, pazarlama ve dağıtım faaliyetlerinde de uygulayabilir.

6. Sonuç

Tüketim kooperatifleri, ortakları olan tüketicilere kaliteli ve uygun fiyatlı mal ve hizmet sağlayan perakende işletmelerdir. Tüketim kooperatiflerinin asıl amacı, üreticilerle tüketiciler arasında bulunan aracılardan aracılık kazancını asgari düzeye indirmek veya ortadan kaldırmaktır. Ancak, ülkemizde tüketim kooperatifleri bu amacı yerine getirememiş ve günden güne aracılık kazancı artış göstermiş ve bu durumdan hem üreticiler hem de tüketiciler zarar görmüşler ve hala da görmektedirler. Tüketim kooperatiflerinin karşı karşıya kaldığı diğer bir

tehdit çok uluslu şirketlerin varlığıdır. Çok uluslu şirketlerin albenisi ve fiyat avantajına sahip olmaları tüketim kooperatiflerinin rekabet şanslarını düşürmüştür. Tüketim kooperatiflerini tehdit eden bu unsurların en temel nedeni üst örgütlenme sorunudur. Tüketim kooperatifleri rekabet şanslarını artırabilmeleri ve dar gelirli tüketici ortaklarına beklenen faydaları sağlayabilmeleri için öncelikle üst örgütlenmelerini tamamlamayan kooperatiflerin üst örgütlere ortak olmaları gerekmektedir. Özellikle 2006 tarih 5520 sayılı kurumlar vergisi kanununda tıpkı eskisi gibi, üst örgütlenme zorunluluğu getirilmelidir. Böylece, üst örgütleri sayesinde kooperatifler güçlenecek ve rekabet olanakları artmış olacaktır.

Tüketim kooperatiflerinin üst örgütlenme sorunu dışında finansman, üretim kooperatifleri ile olan ilişkilerinin zayıflığı, denetim, eğitim, insan kaynakları yönetimi, tedarik zinciri yönetimi, perakendecilik ve pazarlama dağıtım eksikliği gibi sorunlardır. Bu sorunlardan dolayı tüketim kooperatifleri ortaklarının beklentilerine cevap verememiştir. Tüketiciler ve ortaklarınca güven duyulan, çok ortaklı, perakende sektörde etkin bir kooperatifçilik yapısına ulaşmak için bir takım hedeflerin ortaya konması, bunun için de kıyaslama yapılarak, en iyi yaklaşımların ve çözümlerin öğrenilmesi gerekmektedir. Bunun için tüketim kooperatiflerinde hem içsel benchmarking hem de sektör içi yada sektör dışı dışsal benchmarking yapılabilir.

Kıyaslama çalışmalarına yeni başlayan çoğu işletme içsel kıyaslama ile işe başlamaktadırlar. Tüketim kooperatifleri de kıyaslama çalışmalarına yeni başlayacağı için içsel kıyaslama ile işe başlamalıdır. Özellikle, Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliğine ortak 10 bölge birliği içerisinde, satışları ve karlılık durumu ile “Körfez Tükobirlik” diğer bölge birliklerine göre en iyi durumdadır. İçsel kıyaslamaya Körfez Tükobirlik ile diğer bölge birlikleri arasında yapılabilir.

Daha sonra dışsal (sektör içi veya sektör dışı) benchmarking tekniğini kullanarak personel eğitimi ve satış taktikleri konusunda en iyi olan “sigorta şirketleriyle” ve “bankalarla” internet üzerinden mal tedariki ve dağıtım hizmetini en iyi yapan “e-ticaret yapan işletmelerle” ve “kargo şirketleriyle” ve konusunda en iyi olan “perakende işletmeler” ile benchmarking yapılabilir.

Bu araştırmada, benchmarking türlerinden “sektör dışı benchmarking” tercih edilmiştir. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliğinin, ülkemizde iki kez “Avrupa Mükemmellik” ödülü almış beyaz eşya pazarlaması yapan “A” işletmesi benchmark ortağı olarak belirlenmiştir.

“A” işletmesi 2005 yılında satın alma faaliyetlerinde “elektronik ihale” sürecini kullanmaya başlamıştır. Elektronik ihale yöntemiyle çalışan işletme “1 saatlik bir zaman içinde elektronik ortamda 7 farklı şirketten toplam 50 adet fiyat teklifi” almaktadır. Oysaki, tüketim kooperatifleri “mal tedariki yapan işletmelerden 48 saat içerisinde (bazı ürünlerde bir hafta olabilmektedir) 7 farklı işletmeden fiyat teklifi almaktadır”. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği, benchmark ortağı gibi “elektronik ihale” kullanılabilir. Böylece, elektronik ortamda kısa zamanda mal tedariki yapan hem özel işletmelerden hem de üretim kooperatiflerinden fiyat teklifi alınabilir ve kaliteli ve en uygun fiyat veren işletmeden mal tedariki yapılabilir. Daha sonra, mallar 24 saat içerisinde ihale yapılan işletmeler tarafından ilgili kooperatif mağazalarına ulaştırılması sağlanabilir.

Kıyaslama sonunda tüketim kooperatifleri; en uygun fiyatı veren ve kaliteli mal sağlayan işletmelerden mal tedariki yaparak perakendecilik ve pazarlama ve dağıtım kanalı faaliyetlerindeki zayıf yönlerini geliştirerek güçlü hale getirebilir, kaliteyi geliştirebilir, ortak ve ortak dışı müşteri memnuniyetini sağlayabilir, her türlü tüketim ihtiyaçlarının zamanında temin edilmesini sağlayabilir, tüketim kooperatiflerini birimden merkez birliğine kadar yeniliklere teşvik edebilir, rekabette en düzeye ulaşmasını sağlayabilir ve ortakların ve çalışanların motivasyonunu yükseltebilir.

Kaynaklar

Ağlargoş, Ozan, **Yönetimde Güncel Yaklaşımlar**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2012

Ataman, Göksel, **İşletme Yönetimi Temel Kavramlar ve Yeni Yaklaşımlar**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009

Bilgin, Necdet; Tanıyıcı, Şaban (2008), “*Türkiye’de Kooperatif Ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*”, K MU İİBF Dergisi, Yıl:10 Sayı:15, s: 136-159

Budak, Gülay; Budak, Gönül, **İşletme Yönetimi**, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, 7. Baskı, İzmir, 2013

Çıkin, Ayhan; Karacan, A.Rıza, **Genel Kooperatifçilik**. Ege Üniversitesi Basımevi, No. 511, Ankara, 1994

Demirdöğen, Osman; Orhan, Küçük (2003), “*Kıyaslama (Benchmarking) Süreci ve Ürün Odaklı Kıyaslamaların İmalatçı İşletmelerde Uygulanmasının Verimliliğe Etkisi*”, **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 3-4, s: 303-320

Demirkan, Makbule (2004), “İşletme Yönetiminde Yeni Eğilimler Dizisi Sorularla Kıyaslama (Benchmarking) İşletmelerarası Karşılaştırma Başkasından Öğrenme”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 27, İstanbul

Döner, Bestami, **Kooperatif Muhasebesi**, Murathan Yayınevi, Ankara, 2013

Doğan, Selen; Demiral, Özge (2008), “İşletmelerde Stratejik Yönetimin Etkinliğini Artırmada Önemli Bir Araç: Benchmarking”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, s: 1–22.

Dokuzer, Bülent (2006), “Modern Bir Yönetim Tekniği Olarak Benchmarking’in İşletmeler Tarafından Bilinirliği ve Uygulanabilirliğinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma-Niğde Örneği”, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı, Niğde

Erdem, Barış, (2006), “İşletmelerde Yeni Bir Yönetim Yaklaşımı: Kıyaslama (Benchmarking) (Yazınsal Bir İnceleme)”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s: 65-94.

Ersun, Nur; Arslan, Kahraman (2008), “Değişen Rekabet Koşullarında Geleneksel Gıda Perakendecilerinin Rekabet Gücünün Artırılması”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl:7 Sayı:13, s: 49-67

Fisher, John, **Kıyaslama Yoluyla Performans Nasıl Artırılır**, Rota Yayınları, İstanbul, 1998

Gerek, H. İbrahim (2010), “Türk İnşaat Sektöründe Benchmarking Yönetim Tekniğinin Uygulanmasına Yönelik Bir Model Önerisi”, Basılmış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana

Gümüş, İzzet (2011), “Tükenen Tüketim Kooperatifleri”, *Karınca Dergisi*, yıl: 76 sayı: 893, s: 78-83

Güngör, Hasan; İnan, İ. Hakkı, **Tüketicilerin Korunmasında Kooperatiflerin Rolü**, Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Yayınları , Yayın No: 176, Tekirdağ, 1992

İnan, İ. Hakkı, **Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 73, İstanbul, 2008

Mülayim Z.Gökalp, **Kooperatifçilik**. Yetkin Yayınları, Yenilenmiş Yedinci Baskı, Ankara, 2013

Özer, Pınar; Yereli, Ayşe N. (2001), “Türkiye’de Muhasebe Eğitiminde Benchmarking”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:7 Say :1, s: 209-218

Rehber, Erkan, **Kooperatifçilik**, Ekin yayınları, Bursa, 2011

Sancaklı, Ayfer (2006), *Uluslararası Lojistik İşletmelerinde Benchmarking Uygulamaları*, Basılmış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı, İstanbul

Serinkli, Nilüfer (2009), *Küreselleşme Sürecinin Kooperatifçilik Hareketine Etkisi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Öneriler*, Basılmış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ

Karaca, Zehra (2007), *Tüketici Kooperatifleri*, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme anabilimdalı Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul

Topaloğlu, Cafer; Kaya, Ufuk (2008), *Benchmarking (Kıyaslama): Turizm İşletmeleri Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme*, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:1, s:23-50

Tuncay, Oktay (2012), “Tüketim Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler”, *Karınca Dergisi*, Yıl: 78, Sayı: 906, s: 27-34

Sektörel Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015), Tüketim Kooperatifçiliği Sektörel Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2014-2016, Ankara

Ülgen, Hayri; Mirze, S. Kadri, **İşletmelerde Stratejik Yönetim**, Literatür yayınları, İstanbul, 2004

Yıldız, Gültekin (1998), “*Benchmarking (Kıyaslama)*”, **Yönetim ve Organizasyon Seminer Notları**, Konya Ticaret Odası Yönetim Eğitimi Semineri, s: 39-51

<http://www.merkeztukobirlik.net>, 15.03.2015

<http://www.aa.com.tr/tr/sirket-haberleri/gundem/4647145>, 15.03.2015

Siğircilik İşletmelerinde Kooperatif Üyeliğini Etkileyen Faktörlerin Analizi: TRA Bölgesi Örneği

Nur ERTEK

Nuray DEMİR

Adem AKSOY

nertek@atauni.edu.tr ipcioğlu@atauni.edu.tr aaksoy@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 25240, Erzurum.

Özet

Çalışmada siğircilik işletmelerinde kooperatif üyeliğini etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Üreticilerin girdi temini, kaliteli ve uygun şartlarda üretim yapabilmeleri ve ürünlerini pazarlamaları konusunda karşılaştıkları sorunları örgütlenerek daha kolay atlatabilecekleri açıktır. Ayrıca üreticilerin bazı destek ve teşviklerden yararlanabilmesi için ön şart olarak ilgili kooperatiflere üyeliğin bulunması gerekmektedir. Bu kapsamda tarım sektörü içinde hayvancılığın ön planda olduğu TRA Bölgesi araştırma kapsamına alınmıştır. Çalışmada, siğir eti üretimi yapan üreticilerle yüz yüze yapılan 257 adet anket verileri esas alınarak üreticilerin kooperatiflere üyeliğinde etkili olan faktörlerin belirlenmesinde probit analizi yöntemi kullanılmıştır.

Sonuç itibarıyla, üreticilerin kooperatife üye olmasında üreticinin yaşı, tecrübesi, hayvancılık dışında elde ettiği gelir, sahip olduğu hayvan sayısı ve almış olduğu destek miktarının önemli oranda etkili olduğu belirlenmiştir. Bu faktörler göz önüne alınarak, profesyonel ve karlı bir hayvancılık için kooperatiflerin sayısının ve işlerliğinin artırılmasının gerekli olduğu gerçeği bir kez daha vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Siğir üreticisi, Kooperatif, TRA bölgesi

Analysis Of The Factors Affecting The Cooperative Membership Of The Cattle Enterprises : Example Of The TRA Region

The purpose of this study was to analyse the factors affecting the cooperative membership of the producers producing beef. It is obvious that the producers can solve the problems, which they confront in input procurement, production under suitable and qualified conditions, and marketing of their products, more easily by being organized. Additionally, it is required for producers to be the members of the cooperatives as a prerequisite for the purpose of benefiting some promotions and supports. In this context, TRA Region in which animal breeding is in the foreground within the agricultural sector was included within the scope of this

study. In this study, based on the data of 257 questionnaires made by face-to-face technique, probit analysis method was used to determine the factors which are effective on membership of the producers in the cooperatives

Consequently, it is determined that age of the producers, their experiences in animal husbandry, their income from sources other than the animal husbandry, number of their own animals and quantity of the support to be provided are significantly effective on membership of the producers in the cooperatives. By considering these factors, it is again emphasized the fact that it is necessary to increase the numbers and functionalities of the cooperatives which play an important role in producers' being engaged in a profitable activity.

Key words: Cattle producer, cooperative, TRA region

1.GİRİŞ

Türkiye'de besicilik faaliyeti, yeterli-dengeli bir beslenmenin sağlanabilmesi ve kalkınmak için gerekli sermayenin elde edilmesi bakımından ülke ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Bir bütün olarak ele alınan tarımsal faaliyet içerisinde yer alan besicilik; istihdam hacminin genişletilmesinde, işgücünün dengeli bir şekilde kullanılmasında ve daha verimli bir çalışma ortamının sağlanmasında etkili bir faaliyet alanıdır. Besicilik; gelir dağılımındaki dengesizliği gidermede, işletmede gıda maddesi niteliğinde olmayan ve endüstride ham madde olarak kullanılmayan tarımsal ürünleri değerlendirerek kaynak israfına engel olmada, doğal ve piyasa şartlarından kaynaklanan risk ve belirsizliği önlemede oldukça önemlidir (Karagölge, 1996). Ayrıca Türkiye nüfusunun %20'si tarımda istihdam edilirken tarımın gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) içindeki payı yalnızca %7,4tür (www.tuik.gov.tr, 2014).

Türkiye'de hayvancılığın yoğun şekilde yapıldığı bölgelerin başında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (TRA) gelmektedir. Türkiye'deki büyükbaş hayvan varlığının % 14,5'i ve küçükbaş hayvan varlığının yaklaşık %9'u bu bölgededir (www.tuik.gov.tr, 2014). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde (TRA) yer alan Erzurum (%4.48-2), Kars (%3.51-4), Ağrı (%2.30-10) ve Ardahan (%2.27-11) illeri, Türkiye'deki iller sığır varlığı açısından sıralandığında ilk 11 içerisinde yer almaktadır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan dört ildeki toplam sığır varlığının Türkiye sığır varlığı içerisindeki payı %12.56 oranındadır (www.tuik.gov.tr, 2013). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi gerek hayvan mevcudu gerekse mevcut meralar ve kaliteli yem bitkileri üretimi bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak, Doğu Anadolu iyi bir hayvancılık potansiyeline

sahip olmasına rağmen, yapısal problemlerin en fazla yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir (Aksoy ve Yavuz, 2008).

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde, ekonomik ve sosyal yapı hayvansal üretimi, öncelikli ve ana sektörü olarak ön plana çıkarmaktadır (Atasever vd., 2013). Araştırma bölgesindeki besicilik işletmeleri; küçük ölçekli, dağınık ve çok sayıda, birbirlerinden habersiz, örgütsel bir yapıdan yoksun ve geleneksel üretim yöntemleriyle faaliyette bulunan karma işletme yapısındadır. İşletmelerdeki bu rasyonel olmayan yapı, üretim faktörleri ve ürün piyasalarında, fiyatların oluşumunda genelde etkisiz kalmalarına neden olmaktadır. (Topcu, 2003).

Tarımsal üretimin ekonomik, sosyal, teknik ve ekolojik bakımdan sürdürülebilir başarıya ulaşmasında en önemli faktörlerden birisi üreticilerin örgütlü olmasıdır. Üreticilerin örgütlenmesinde öne çıkan yöntemlerden birisi kooperatifler şeklinde örgütlenmektir. Kooperatifler girdi tedariki, ürün pazarlama ve riski azalma gibi alanlarda üreticilere avantajlar sağlamaktadır. Türkiye’de tarımsal kooperatifler istenen hedefe henüz ulaşamamıştır. Tarımsal kalkınma kooperatiflerine ortak olmada etkili olan faktörleri belirleyerek kooperatif başarısını getiren unsurlar belirlenebilir (Şahin vd., 2013). Tarımsal kooperatiflerin en önemli görevi çiftçilerin ekonomik haklarını korumasıdır. Çiftçiye sağlanan ekonomik yararlar yanında, yöresel ve bölgesel kalkınmada önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde tarımsal kooperatifçiliğin daha çok sayısal olarak geliştiği, işletmecilik açısından yeterli olmadığı ortadadır (Acar ve Yıldırım, 2000).

Türkiye’de Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın görev ve sorumluluk alanında faaliyet gösteren 7 845 509 üyeye sahip 32 türde toplam 79 486 kooperatif bulunmaktadır. Bakanlıklara göre kooperatiflerin tür sayısına göre Gümrük ve Ticaret Bakanlığı %74, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı %16, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı %10 oranlarına sahiptir (www.gtb.gov.tr, 2014).

Kooperatifleri tarımsal amaçlı ve tarım dışı amaçlarla kurulanlar olarak ikiye ayıracak olursak; ülke genelindeki yaklaşık 84.000 kooperatiftan, 13.000’inin tarımsal amaçlı, 71.000’inin tarım dışı amaçlarla kurulmuş olduğu görülmektedir. Türkiye’de tarım ve hayvancılık sektöründeki kooperatifçilik hareketi, birçok sorun ve olumsuzluğa rağmen bireysel ekonomisini korumak ve geliştirmek güdüsüyle üreticilerin gönüllü olarak katıldığı 12 990 kooperatifte toplam 3 890 478 üyesi bulunan önemli bir ekonomik girişim modelidir. Kooperatif ve ortak sayıları ile ilgili ayrıntılı analizler yapıldığında, tarımsal amaçlı kooperatiflerde kooperatif başına düşen ortak sayısının daha

fazla, tarım dışı kooperatiflerde ise daha az olduğu görülmektedir. (www.gtb.gov.tr, 2014).

Türkiye’de tarımsal örgütler sayıca yeterlidir. Ancak Türkiye’de örgütlenme ile ilgili sorunlar nicelik değil nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. 2012 yılında hazırlanan “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’na göre Türkiye’de kooperatiflere yönelik tespit edilen sorunlar “kamu hizmet sunumu ve kooperatifçiliğe elverişli bir ortam oluşturulması konusunda yaşanan aksaklıklar, eğitim, bilinçlendirme ve araştırma faaliyetlerindeki yetersizlikler, örgütlenme ve kooperatifler arası işbirliği sorunu, sermaye yetersizliği ve uygun finansmana erişim sorunu, denetim ve imaj sorunu, kurumsal ve profesyonel yönetim eksikliği, mevzuat ve uygulamadan kaynaklanan sorunlar” olarak belirlenmiştir. Ayrıca 2006–2008 yılları arasında Dünya Bankası’na finanse edilen, Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortak Girişimi (TAKOG) tarafından yürütülen ve Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) bileşenlerinden olan Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Güçlendirilmesi Projesi (IRFO) ile Türkiye’deki tarımsal örgütlerin mevcut sorunları “finansman, eğitim, denetim, mevzuat ve üst örgütlenme ” olarak tespit edilmiştir (Tan ve Karaönder, 2013).

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de tarım ve sanayinin bütünleşmesinde tarımsal amaçlı kooperatifler bir araç olarak kullanılmalıdır. Böylece, üreticiler, tarımsal girdileri istenilen zamanda ve uygun fiyatla temin edebilecekler ve diğer taraftan tarım ürünlerini daha uygun koşullarda pazarlayabileceklerdir. Sanayiciler ise kaliteli ve uygun koşullarda hammadde temin edebilecekler ve hammadde temininde sorun yaşamayacaklardır. Bunun sonucu olarak, tarımda oluşacak sermaye birikimi başta kırsal sanayiler olmak üzere diğer yatırım alanlarına yönelebilecektir. Bu durum, tarım ve tarıma dayalı sanayilerde verimliliğin artmasını, kırsal kesimde yeni istihdam alanlarının yaratılmasını ve kırsal alanda yaşayanların refah düzeyinin yükselmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla, kooperatifler, kırsal kesimin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli rol oynayacaktır. (Karlı, 2001).

Bu amaçla çalışmada hayvancılık açısından büyük öneme sahip TRA bölgesinde sığır eti üreticilerinin sektör ile ilgili kooperatiflere üye olmalarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Analiz sonucunda ortaya çıkan problemleri giderilerek hayvancılık sektörünün gelişmesi için önemli bir sorun olan örgütlenme sorununun çözümüne yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2.MATERYAL VE METOD

2.1. Örnek Hacminin Belirlenmesi

Çalışma TRA Bölgesinde (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Kars, Ağrı Iğdır, Ardahan) gerçekleştirilmiştir. Konu itibariyle sadece besi sığırcılığı yapan işletmeler çalışma kapsamına alınmıştır. Sığır eti üretimi yapan işletmelere yönelik mevcut durumu ortaya koymak amacıyla kullanılan veriler, çeşitli istatistiklerden ve daha önce yapılmış olan yerli ve yabancı literatürden sağlanmıştır. Araştırma ile ilgili makro veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türk Kooperatifçilik Kurumu İstatistiklerinden elde edilmiştir.

İlçe Tarım Müdürlüklerinden elde edilen verilere göre, anket çalışması yapılacak işletme sayısı, Tabakalı Örneklem Yöntemi esas alınarak 2001 yılında yapılan Genel Tarım Sayımında işletmelerin sahip oldukları hayvan sayısına göre belirlenen tabakalar dikkate alınarak belirlenmiştir. Tabakalar 0-4, 5-9, 10-19, 20-49 ve 50-üzeri hayvana sahip işletmeler olarak ayrılmıştır. Çalışmada 0-4, 5-9 ve 100 üzeri hayvana sahip olan işletmeler uç değerler olduğu için örneklemeye dâhil edilmemiştir.

Anketlerin bir bölümünün gerçekleri yansıtmayacağı ve popülasyonu temsil etmeyeceği düşünülerek anket sayısı %10 arttırılmıştır. Araştırmada anket yapılacak işletme sayısının belirlenmesinde %5 hata payı ve %95 güvenirlilik sınırları içerisinde çalışılmıştır (Çiçek ve Erkan 1996). Yapılan hesaplamalar sonucunda yapılacak anket sayısı aşağıdaki formülle belirlenmiştir.

$$n = \frac{Nz^2\sigma^2}{d^2(N-1) + z^2\sigma^2}$$

Formülde;

n =Örnek hacmi,

N =Örneklem çerçevesine ait toplam birim sayısı,

σ^2 =Popülasyon varyansı

d =Kabul edilebilir hata ($\bar{x}$.0,05)

z =Kabul edilebilir hata oranına göre Standart Normal Dağılım tablosundaki Z değerini göstermektedir.

Yapılan bu örneklem sonuçlarına göre, bölgede yapılacak toplam anket sayısı 233 adet olarak hesaplanmıştır. 10-19 arası hayvana sahip işletmelerin 65'i, 20-49 arası hayvana sahip işletmelerin 109'u ve 50- üzeri arası hayvana sahip işletmelerin 58'i ile anket yapılmıştır. Anket çalışmasından elde edilecek verilerin hatalı olması veya eksik veri içermesi durumu göz önünde bulundurularak örnek hacmi %10 genişletilerek 257 olarak belirlenmiştir.

Bölgede hayvan sayısına göre il başına düşen anket sayısı Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. İşletme büyüklüğüne göre il başına düşen anket sayıları

İller	Anket sayısı			Toplam
	10-19	20-49	50 ve üzeri	
Erzurum	21	33	17	71
Erzincan	9	10	3	22
Bayburt	2	3	1	6
Kars	22	43	25	90
Ağrı	14	22	13	49
Iğdır	2	4	3	9
Ardahan	3	5	2	10
Toplam	73	120	64	257

Araştırma konusu ile ilgili veriler araştırma bölgesinde besi sığırcılığı yapan 257 adet çiftçi çalışma kapsamına alınmış ve yüz yüze görüşmelerle veriler elde edilmiştir.

2.2. Analizin Yapılması

Çalışmada anket yolu ile elde edilen veriler, üreticiye ait özelliklerin ortaya konulabilmesi açısından croostab analizlerinin yapılmasında ve LİMDEP istatistik programı ile probit modeli analizinde kullanılmıştır. Bağımlı değişkenlerin kategorik (1, 2 ve 3) ve kukla değişken (0, 1) olduğu durumlarda normallik varsayımının bozulması nedeni ile klasik regresyon yöntemi (EKKY veya OLS) uygulanamaz. Çünkü OLS’nin yansız ve etkin tahmin vermesi bağımlı değişkenin sürekli olmasına bağlıdır. Bağımlı değişkenlerin kukla değere sahip olduğu durumlarda LOGIT ve PROBIT modelleri kullanılmaktadır. Bu modellerde kesikli değişkenler olasılık dağılımından hareketle sürekli hale dönüşürler (Gujarati, 1995). Araştırmada kullanılan modelde sığır eti üreticilerinin kooperatife üyeliği sınırlı bir değişken olduğundan (Üye ise:1, Üye değil ise:0) probit modellerinin bu tür analizlerde kullanımı oldukça uygundur. Modelin fonksiyon hali aşağıda gösterilmiştir.

Y: f (İUZ, YAS, EGT, TEC, AMAÇ, DGEL, HAYS, DEST)

İUZ: İşletmenin ilçe merkezine olan uzaklığı (km)

YAS: Üreticinin yaşı

EGT: Üreticinin eğitim seviyesi (1:okuma yazma yok, 2: ilkokul, 3:Ortaokul, 4:Lise, 5:Yüksek okul)

TEC: Üreticinin hayvancılık yaptığı süre

AMAÇ: Hayvancılığı aile ihtiyaçları için veya pazarlama için yapma (1: yalnızca aile ihtiyaçlarını karşılamak için, 2: Ticaret için, 3: her ikisi)

DGEL: Üreticinin tarım dışı bir işten elde ettiği gelir (TL)

HAYS: İşletmedeki hayvan sayısı

DEST: Tarımsal desteklerden yararlanma miktarı (TL)

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada, TRA bölgesinde 257 üretici ile yapılan anket çalışması sonrasında kooperatife üye olma durumu dikkate alınarak üretici ve işletmeye ait özelliklerin analizleri yapılmış olup, sonuçlar çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Üretici ve işletmeye ait bazı genel özelliklerin dağılımları

Genel özellikler	Sınıflandırma	N	%
Yaş	20-30	17	6.6
	31-50	142	55.3
	51-70	95	37.0
	71<	3	1.2
	Toplam	257	100.0
Eğitim durumu	Oku-yaz bilm.	4	1.6
	İlkokul	122	47.5
	Ortaokul	74	28.8
	Lise	49	19.1
	Yüksekokul	8	3.1
	Toplam	257	100.0
Üretici tecr.(yıl)	1-5	26	10.1
	6-10	91	35.4
	11-20	73	28.4
	21-30	48	18.7
	31<	19	7.4
	Toplam	257	100.0
Hayvancılıktan yıllık	1-5	27	20,1

elde edilen gelir (bin TL)	6-10	48	35,8
	11-20	37	27,6
	21-40	16	11,9
	41<	6	4,5
	Toplam	257	100.0
Hayv. yap. amacı	Aile iht. için	55	21.4
	Ticari	37	14.4
	Her ikiside	165	64.2
	Toplam	257	100.0

Analiz sonucunda anket yapılan üreticilerin yoğunlukta olarak, 31-50 yaş arasında, ilkokul mezunu, 6-10 yıl arasında hayvancılıkta tecrübesi olan, hayvancılıktan 6-10 bin TL arasında gelir elde eden ve hayvancılığı hem aile ihtiyacı hem de ticari amaçlarla yapan kişilerden oluştuğu gözlenmiştir.

Sığır eti üretimi yapan üreticilerin kooperatife üyeliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde Probit modelindeki değişkenlere ait katsayı, standart hata ve marjinal etkileri Çizelge 3’de gösterilmektedir. Regresyon analizi sonucunda değişkenlere ait regresyon katsayılarına bakıldığında, üreticinin eğitimi ve tecrübesi kooperatife üye olma durumunu negatif yönde, işletmenin ilçeye olan uzaklığı, üreticinin yaşı, üretimin yapılma amacı, tarım dışı elde edilen gelir, işletmedeki hayvan sayısı ve desteklemelerden yararlanma miktarı ise pozitif yönde etkilemektedir.

Çizelge 3: Sığır Eti Üretimi Yapan Üreticilerin Kooperatife Üyeliğini Etkileyen Faktörlerin Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Marjinal Etki
Sabit	-0.858	0.611	-0.294
İlçeye uzaklık	0.001	0.008	0.000
Yaş	0.024**	0.010	0.009
Eğitim	-0.046	0.109	-0.018
Tecrübe	-0.029*	0.010	-0.011
Üretim amacı	0.006	0.098	0.002
Dış gelir	0.629*	0.196	0.241
Hayvan sayısı	0.006*	0.004	0.002
Destek miktarı	0.452***	0.163	0.180
Log likelihood	-159.743		
Restricted log likelihood	-177.903		
Chi squared	36.319		

***p<0.001, **p<0.05, *p<0.10

Kaynak: Orijinal hesaplar

Tarımda teknolojik gelişmelerin benimsenmesinde, çevre işletmelere yayılmasında, çevredekileri etkileme ve inandırma açısından çiftçilerin belirli bir yaşa ulaşmış olmaları gerekir (Tatlidil, 1984). Kırsal toplumlarda tarımsal yeniliklerin benimsenip uygulanması hususunda üreticilerin yaşlarının önemli rol oynadığı birçok literatürde ortaya konulmuştur. Genellikle genç üreticilerin, yaşlı üreticilere kıyasla tarımsal yenilikleri daha kısa sürede benimsedikleri ve uyguladıkları belirlenmiştir (Çiçek ve ark.1998; Esengün ve Sivaslıgil, 1993). Diğer taraftan orta yaş grubundaki üreticilerin yenilikleri daha fazla benimsedikleri belirlenmiştir (Çiçek ve ark, 1998). Yaş aynı zamanda insanların verimliliği açısından da önemli faktörlerden birisidir (Planck, 1972). Üreticinin hayvancılık sektörüyle ilgili karşılaştığı problemleri tek başına çözümleyemeyeceği için üreticinin yaşı kooperatife üyeliği pozitif yönde etkilemektedir.

Küçük aile işletmelerin önemli bir kısmını ülke genelinin altında bir gelir ile faaliyet yapmaya itmektedir. Küçük ölçekli ve irrasyonel işletme yapıları küresel rekabet ortamındaki en önemli zayıf halkalardan birisini oluşturmaktadır (Aksoy ve Yavuz, 2008). Bununla ilgili olarak bölgedeki büyük baş hayvancılık yapan işletmelerin sahip oldukları hayvan sayısı arttıkça kooperatife üyelikleri de olumlu yönde etkilenmektedir.

Üreticilerin tarım dışı işlerde çalışmalarının sebebi olarak da tarım ürünlerinin getirisinin az olduğu geçinmek için dışarıda çalışmak zorunda kaldıklarını beyan etmişlerdir. Tarım dışı çalışma yapmayan üreticiler ise yaşları dolayısı ile ve büyük ölçekli üretici olduklarından bu şekilde çalışmadıklarını belirtmişlerdir (Yılmaz, 2008). Tarım dışı işten elde ettikleri gelir ile işletme büyüklüğünü artırma imkanı bulan üretici karşılaşacağı sorunlarla başa çıkabilmek için kooperatife üyeliğini artırmaktadır. Üreticinin tarım dışı gelir seviyesinin artması kooperatife üyeliğini 0.629 artırmaktadır.

Tarımsal amaçlı kooperatifler bünyelerinde hayvancılık, seracılık, depolama, pazarlama, nakliye, üreticiye girdi temini gibi önemli tarımsal faaliyetleri bulundurmaları nedeniyle çiftçi gelirine direkt etki edecek olan oluşumlardır. Diğer taraftan üreticiler organizasyonları aracılığıyla sosyo-ekonomik politikaların oluşmasına katkıda bulunmakta ve uygulamalara bu organizasyonları aracılığı ile katılmaktadır (Çıkin, 1992). Etkin örgütlenme modellerinin oluşturulması, dağınık olan tarımsal üreticilerin tek bir çatı altında piyasaya girmesi ve piyasada haklarını koruma adına etkili olması amacıyla Türkiye’de uygulanan tüm tarım politikalarında tarımsal örgütlenme ele alınmış ve her dönemde desteklenmiştir (Tan ve Karaönder, 2013). Üreticilerin işletmelerini büyütüp daha karlı hayvancılık yapmaları verilen desteklerden daha iyi yararlanmalarına ve bölgede faaliyet gösteren birlik ve

kooperatiflerle işbirliği içerisinde çalışmalarına bağlıdır (Aksoy ve Denizli, 2012). Bu bağlamda üreticilerin aldıkları destek miktarı kooperatife üyelikleri ile pozitif ilişki içindedir.

Modeldeki değişkenler arasında üreticinin tecrübesi, üreticinin tarım dışı elde ettiği gelir ve işletmenin sahip olduğu hayvan sayısı %10 seviyesinde istatistiksel olarak önemlidir. Üreticinin yaşı %5 önem seviyesinde anlamlı iken üreticinin desteklemeden yararlanma miktarı %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Probit modellerinde, bağımsız değişkenlerin 1 birim artırılmasıyla, bu değişimin bağımlı değişkeni nasıl etkilediğini göstermek için değişkenlere ait “marjinal etkilere” bakılmaktadır. Marjinal etkiler bize bağımsız değişkenin 1 birim artırılması ile bağımlı değişkende bunun etkisinin nasıl ortaya çıkacağını göstermektedir (Demir ve Yavuz, 2010). Çizelge 3’de marjinal etkilere bakıldığında üreticinin yaşının 1 birim artması kooperatife üyeliğini %0.9’luk artışa, üreticinin tecrübesi 1 birim arttığında ise %1.1’lik bir artışa sebep olmaktadır. Üreticinin tarım dışı elde ettiği gelirdeki 1 birimlik artış kooperatife üyeliği %24.1, hayvan sayısındaki 1 birimlik artış kooperatife üyeliği %0.2 oranında artırmaktadır. Üreticinin tarımsal desteklerden yararlanma miktarı 1 birim arttığında ise kooperatife üye olma durumu %18’lik bir artışa neden olmaktadır.

4. SONUÇLAR

Türkiye’de kırsal alandaki işletme yapıları, üreticilerin sosyo-kültürel durumları problemlerinin çözümünde bir takım açmazlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Küçük ölçekli ve bireysel olarak hareket eden işletmeler sektördeki sorunların çözüme oluşturulmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Modern anlamda örgütlenmenin başarılması hayvansal üretimde aksaklıkların giderilmesine ve bölge kalkınmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Analiz sonucunda, sığır eti üreticilerinin kooperatife üyeliğini etkileyen faktörler; işletmenin ilçeye olan uzaklığı, üreticinin yaşı, üreticinin eğitim durumu, üreticinin tecrübesi, üretim yapma amacı, üreticinin tarım dışı elde ettiği gelir, işletmedeki hayvan sayısı ve desteklerden yararlandığı miktar olarak belirlenmiştir.

Model sonuçlarına göre eğitim seviyesi ve tecrübesi artan üreticiler üretimde karşılaşacakları sorunlarla kendi başlarına başa çıkabildikleri için kooperatife üye olmayı tercih etmezler. Yaşı artan üreticiler üretimde karşılaştıkları sorunları örgütlere ortaklıkla çözmeyi tercih için kooperatife üyelik yaşla birlikte artmaktadır. Üretimi pazarlama amaçlı yapan üreticiler işletmenin ilçe merkezine olan uzaklığı arttıkça üretimdeki sorunları kolay çözebilmek için

kooperatife üye olmayı tercih etmektedirler. Son yıllarda hayvan başına yapılan desteklemeler kooperatife üyeliği olumlu yönde etkilemektedir. İşletmedeki hayvan sayısı arttıkça kooperatife üye olma durumu da artış göstermektedir. Ayrıca üreticilerin bazı destek ve teşviklerden yararlanma ön şartı olarak ilgili kooperatiflere üyeliğin istenmesi örgütlenmeyi artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, İbrahim; Yıldırım, İbrahim (2000), *“Mandıra İşleten Dönerdere Tarımsal Kalkınma Kooperatifine Ortak İşletmelerin Ekonomik Analizi”*, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi**, 10(1):61-70.

Aksoy, Adem; Denizli, Gökçe (2012), *“Erzurum İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi”* **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Derg.**, 43 (2): 123-131, ISSN : 1300-9036.

Aksoy, Adem; Yavuz, Fahri (2008), *“Hayvancılık İşletmelerinin Avrupa Birliğine Uyum ve Rekabet Edebilirliği; Doğu Anadolu Örneği”*, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 14 (1): 37 – 45.

Atasever, A. Günlü, A., Aydın, E. ve Yıldız, A. ,(2013), *“Doğu Anadolu Bölgesi’nde Hayvansal Üretimin Genel Değerlendirmesi ve Çözüm Önerileri”*, **Atatürk Üniversitesi Vet. Bil. Derg.** , 8(2): 174-191.

Çıkm, Ayhan, (1992), *“Tarım Kesiminde Kooperatif Örgütlenme ve Tarımsal Kooperatifçilik Politikası”*, 2000’li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı–Tarım Haftası Sempozyumu, TMMOB–ZMO, 7–10 Ocak 1992, Ankara.

Çiçek, A., O., Erkan., (1996), *“Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklem Yöntemleri”*, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları**, No: 12, Ders Notları Serisi No: 6, Tokat.

Çiçek, A., Esengün, K., Akçay, Y., (1998), *“21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Tarımında Müteşebbis Faktörü”*, Türkiye 3. Tarım Ekonomisi Kongresi 7-9 Ekim 1998, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayını, No: 35, Ankara.

Demir, Nuray and Yavuz, Fahri (2010), *“An Analysis on Factors Effective in Benefiting From Froge Crops Support”*, Scientific Research and Essays, 5(15)

Esengün, Kemal, Sivaslıgil, Cemal, (1993), *“Tokat İli Kazova Yöresinde Başlıca Tarım Ürünlerinde, Yayım Servisi Tarafından Önerilen Tarımsal Yeniliklerin Benimsenip Uygulanmasını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma”*, GOPÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Tokat.

Gujarati, D., N. , (1995), *“Basic Economics”*, Third Edition, Mc Graw-Hill, USA.

<http://www.gtb.gov.tr/> , (2014). 20.11.2014.

<http://www.tuik.gov.tr> , (2013).

<http://www.tuik.gov.tr>, (2014).

Karagölge, Cahit (1996). *“Tarımsal işletmecilik: Tarım İşletmelerinin Analizi Ve Planlanması”*, Atatürk Üniversitesi, Yay. No: 827, Ziraat Fakültesi. No: 326, Ders Kitapları Serisi No: 74, Erzurum, 106- 109 s.

Karlı, Bahri (2001), *“GAP Bölgesinde Üretici Örgütlenmesi. GAP Bölgesi Kırsal Kalkınmasında Kooperatifçilik ve Diğer Örgütlenme Modelleri”*, T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Atölye Çalışması, s.12-38, Ankara.

Planck, U., 1972. Die Landliche Türkei, DLG, Verlag, Frankfurt.

Şahin, A., Cankurt, M., Günden, C., Miran, B., & Meral, Y. (2013), *“Türkiye’de Kooperatiflere Ortak Olmada Ve Kooperatif Başarısında Etkili Faktörlerin Analizi”*, **Akademik Ziraat Dergisi** 2(1):23-34 , Araştırma ISSN: 2147-6403.

Tan, Sibel; Karaönder, İlker (2013), *“Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği”*, **ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi** 1 (1): 87-94.

Tatlıl, Hasan, (1984), *“Tarımsal Yayım Çalışmalarında Önder Çiftçi Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma”*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara.

Topcu, Yavuz, (2003), *“Erzurum İli Sığır Besiciliği İşletmelerinde Girdi Kullanımı ve Üretim Maliyeti Üzerine Bir Araştırma”*, **Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi**, 35 (1.2), 65-73.

Yılmaz, Ferhat, (2008), *“Osmaniye İli Düziçi İlçesinde Hayvancılık Yapan Tarım İşletmelerinde Yeniliklerin Benimsenmesi ve Yayılmasında Kooperatiflerin Rolü”*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE UYGULANAN KOOPERATİFÇİLİK POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç.Dr. O.Murat Koçtürk¹

Prof. Dr. M. Metin Artukoğlu²

Prof.Dr. Murat Yercan²

ÖZET

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ülkemizdeki kooperatifçilik hareketinin hak ettiği yere ulaşmadığı sürekli tartışılmaktadır. Tek partili dönemde Atatürk’ün desteği ile devlet güdümünde ilerleme kaydeden kooperatifçilik hareketi, 1940-1980 döneminde duraklama dönemine girmiş adeta birer kamu kurumu niteliğinde görev yapmışlardır. 1960’lı yıllarda Almanya’ya işçi göndermek amacıyla kağıt üstünde binlerce kooperatif kurulmuş ancak bir varlık gösteremeden çoğu faaliyetlerini sonlandırmışlardır. 1980 öncesi dönemdeki siyasi kutuplaşma, kooperatifçiliğin sol ideolojinin bir uygulama alanı olarak görülmesine ve devletin desteklerinin azaltılması sonucunu doğuran uygulamaları beraberinde getirmiştir. 1980 sonrası liberal politikaların uygulanmaya başlaması ile birlikte kooperatifçilik hareketi yeniden sorgulanmış ve bu kurumların serbest piyasa ekonomisi içerisinde rol oynamasına sıcak bakılmayan bir tavır sergilenmiştir. Ancak bu yıllarda uygulanan konut ve kentsel yerleşim politikalarında kooperatifler önemli rol üstlenmiş ve kooperatif sayısında ve özellikle ortak sayılarında önemli artışlar meydana gelmiştir.

1990’lı yıllara gelindiğinde kooperatifçiliği ülkemiz bütçesinin 5 kara deliğinden birisi olarak niteleyen yaklaşımlar yanında, kooperatiflerin özelleştirilmesi gerektiğini ifade edenlerde olmuştur. 2000’li yıllarda özellikle tarım sektöründe yer alan tarım satış kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması amaçlı Dünya Bankası destekli bir politika (ARIP) uygulanmış ancak başarılı olamamıştır. 2002 den sonra İktidara gelen AK parti hükümetleri önceki hükümetlerin kooperatifçilik politikalarında fazla bir değişiklik yapmayarak mevcut uygulamaları sürdürmüşlerdir. AK parti hükümetlerinin ilk yıllarında kırsal kesimin kalkındırılması amacı ile Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi uygulaması kapsamında 1000 civarında yeni kooperatif kurulmuş ve bütçe olanaklarından yararlanılarak bu kooperatiflere sübvansiyonlu orta vadeli krediler kullandırılmıştır.

2012 yılının Dünya Kooperatifçilik Yılı ilan edilmesi, ülkemizde de konu ile ilgili hazırlık plan ve programlarının yapılmasına neden olmuştur. 2011 yılı genel seçimleri öncesi Bakanlıklarda yapılan reorganizasyon sonucu, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı sorumluluğunda Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planını hazırlanmıştır. Henüz uygulama safhasında olan planın nasıl sonuçlanacağı merak konusudur.

Bu bildiride küreselleşme sürecinde Türkiye’de uygulanan kooperatifçilik politikaları geçmiş hükümetler ve siyasi partilerin yaklaşımları dikkate alınarak değerlendirilecek ve geleceğe yönelik somut politika önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, küreselleşme, politika, örgütlenme, Türkiye

¹ Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Öğretim Üyesi Muradiye Kampüsü MANİSA

² Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim üyesi Bornova/ İZMİR

SUMMARY

EVALUATION OF COOPERATIVE POLICIES APPLIED IN TURKEY IN THE GLOBALIZATION PROCESS

Although the cooperative movement has been discussed since the establishment of the Turkish Republic It could not reach the place it deserves. Cooperative movement which is developed in state-led with the support of Atatürk in single-party period, entered into a period of stagnation and acted almost like a public institutions between 1940 and 1980. Thousands of cooperatives were established in 1960s in order to send workers to Germany but they terminated their activities. Political polarization before 1980, caused to seen the cooperative applications as a leftist ideology and came along with the applications which resulted with the reduction of the state support. After 1980 with the start of the application of liberal policies, cooperative movement has been questioned again and unacceptable manner which has been play a role for these institutions in the free market economy. However, cooperatives assumed an important role in housing and urban policies that were applied in these years and it occurred with significant increase in the number of cooperatives and especially number of members.

In the year 1990s, beside the approaches that identified of cooperatives as one of the five black holes of the state budget, there are some statements that cooperatives should be privatized. In the 2000s, a policy (ARIP), which is aimed to restructure agricultural sales cooperatives which was applied with the support of World Bank however it wasn't successful. AK Party governments after 2002 haven't made any changes in the earlier governments' cooperative policies and keep implementing the existing applications.

In this paper, the cooperative policies in Turkey in the globalization process will be evaluated with considering the previous governments' and political parties' approaches and future policy recommendations will be developed.

Key Words: Cooperative, globalization, policy, organization, Turkey

1. GİRİŞ

Türkiye'de kooperatifçilik hareketinin başlamasının üzerinden 152 yıl geçmesine rağmen hala özellikle tarım sektöründe en önemli sorunların başında çiftçi örgütlenmesindeki yetersizlik gösterilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde başlayan çiftçi örgütlenmesi hemen hemen o zamanki Avrupa devletleri ile benzer dönemde uygulanmaya başlamıştır. Ancak uzun süren savaşlar ve nihayet kurtuluş savaşına kadar geçen zamanda çiftçi örgütlenmesinde beklenen gelişme sağlanamamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 1923 sonrası Türkiye'de gerek siyasi gerekse ekonomik yeniden yapılanma sürecinde, tarım sektöründe de ciddi örgütlenme çalışmaları başlatılmıştır. O günkü koşullarda devletin öncülüğünde başlatılan kooperatifçilik hareketi olumlu sonuçlar vermeye başlamış ancak özellikle Atatürk'ün vefatından sonra bir duraklama dönemine girmiştir.

Bu bildiride; Türkiye'de kooperatifçilik hareketi, üç dönemde ele alınarak incelenmiştir. İlk dönem; Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün vefatı, ikinci dünya savaşı yılları ve çok partili döneme geçişi de kapsayan 1923-1960 yıllarını, İkinci dönem ise, 1961-

1980 yıllarını ve son dönem de 1981 den günümüze kadar olan yılları içeren dönemdir. Bu çerçevede bildiride, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar kurulan hükümetlerin tarım ve çiftçi örgütlenmesi kapsamında kooperatifçilik politikaları incelenecektir. Daha sonra 1980 sonrası kurulan ve parlamentoda temsil edilen siyasi partilerin programlarında yer verilen kooperatifçiliğe yönelik politikalar değerlendirilecektir. Bu kapsamda tam üye olma görüşmeleri devam eden AB’ deki örgütlenme (özellikle kooperatifçilik) politikaları da değerlendirilerek, Türkiye için öneriler geliştirilecektir.

2. TÜRKİYE’DE UYGULANAN KOOPERATİFÇİLİK POLİTİKALARI

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemindeki toprak kullanımı ve mülkiyet durumu etkin bir çiftçi örgütlenmesinin başlamasını da geciktirmiştir. Bu çerçevede, ülkemizde ilk kooperatifçilik hareketi, 1863 yılında Mithat Paşanın kurduğu “Memleket Sandıkları” ile başlamıştır. Daha sonra bu sandıklar 1888 yılında bugünkü Ziraat Bankası’nın kurulmasında temel rolü oynamıştır.

20. yüzyılın başlarında İzmir, Manisa, Aydın bölgesinde azınlık tüccarların kendi lehlerine olan fiyat alım politikaları sonucu üreticilerde yeni bir örgütlenme gereksinimi ortaya çıkmış ve günümüzde Tarım Satış Kooperatifleri içinde önemli bir yeri olan TARİŞ’in temelini oluşturan Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi 1913 yılında kurulmuştur.

Bağımsızlık savaşı kazanıldıktan sonra, Türkiye ekonomisi, gerek sayısal görünüm, gerek kurumlar ve gerekse düşünüş biçimi ve davranışları ile Sanayi Devrimini gerçekleştiren Batı Avrupa ülkelerinin çok gerisinde bulunuyordu. Toprak dengesiz dağılmış, tarım araçları ilkel, toprağı işleme yöntemleri gelenekseldi. Bu olumsuz koşullarda kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti her sektörde, bu kapsamda tarımda ve çiftçi örgütlenmesinde neler yapılması gerektiğini planlıyordu. İzleyen bölümlerde o günlerden bugüne uygulanan politikalar ele alınacaktır.

2.1. 1923-1960 Yılları Arası Uygulanan Kooperatifçilik Politikaları

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin temel ekonomi politikaları 17 Şubat-4 mart 1923 yılında İzmir’de düzenlenen İktisat Kongresi ile belirlenmiştir. Kongrede tarım ve çiftçi kesimi ile ilgili olarak alınan kararları incelendiğinde; aşarın kaldırılması, tütün reji sisteminin kaldırılması, çiftçiye kredi verilmesi, çiftçinin eğitilmesi gibi konuların öne çıktığı görülmektedir (Koçtürk,2008).

Cumhuriyetin ilk yıllarında aşarın kaldırılması dışında küçük üretici köylülerin yararına etkili bir uygulamanın yürürlüğe konulamadığı ifade edilebilir. 1936 yılında toprak reformunun gündeme gelmesi, ardından Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanunun uygulamaya konulması önemli olmakla beraber, bu kanunun uygulamada kaldığı 28 yıl içinde, Türk tarımının gelişmesi yönünde etkili olmadığı görülmüştür (Kazgan,1983:553)

Nüfusunun % 85'ini tarım kesiminde olduğu Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında, ekonomide hakim sektör tarımdı ve tarım devletin himayesine alınmıştı. Bununla birlikte kırsal alana önem verilmeye ve kırsal alan kalkınması için yapılacak yasal düzenlemeler ve kurulacak örgütler oluşturulmaya başlanmıştı. Bu çerçevede yapılan bazı kurumsal düzenlemeler Çizelge 1' de gösterilmiştir.

Çizelge 1:Cumhuriyetin kuruluşundan 1945 yılına kadar olan Tarım ve Örgütlenme Politikalarının Kronolojik Sıralaması

* Aşar vergisi kaldırılmıştır.
*1. İktisat Kongresinde Ziraat mühendislerinin öncülüğünde “Türkiye Çiftçiler Birliği” kurulmuştur.
*21 Nisan 1924 tarih ve 498 Sayılı “İtibari Zirai Birlikleri Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanuna göre İtibari Zirai Birliklerinin başta kredi olmak üzere diğer tarımsal işlevleri de yüklenmeleri öngörülmüş. Ancak zaman içinde gerekli varlığı gösterememiş ve işlevini kaybetmiştir.
*1935 yılında Atatürk'ün teşviki ile Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri kanunu çıkarılarak kırsal kesimin sorunlarının çözümünde devlet önemli görev ve yetki almıştır.
*Tarımda destekleme politikasının yürütülmesi amacıyla 1937 yılında Tarım Bakanlığı ardından 1938 yılında Toprak Mahsülleri Ofisi, 1944 yılında Zirai Donatım Kurumu kurulmuştur ve devlet tarımsal girdi ve çıktı piyasalarındaki etkinliği önemli ölçüde artmıştır.
*1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır.

Kaynak 1 : Çıkın ve Karacan,1994: 133- 134

2 : Mülâyim, 1999: 51- 56, 1999.

3 : Koçtürk, 1995.

Yukarıda da özetlenmeye çalışıldığı gibi kuruluş yıllarından 1950'li yıllara kadar tarımda resmi örgütlenme çalışmaları tamamlanmaya çalışılmış, çiftçi örgütlenmesi içinde hukuksal alt yapı oluşturulmuştur. Bu dönemde; tarım sektöründe kapalı ekonomi sisteminin hakim olması, ikinci dünya savaşı yıllarında uygulanan milli koruma kanunu gibi nedenlerle çiftçi örgütlenmesinde arzu edilen hızda gelişme sağlanamamıştır.

1923-1960 yılları arasında geçen 37 yıllık bir zamanda toplam 23 hükümet kurulmuştur. Bu yıllarda ekonomide yer alan devletçilik anlayışı tarım sektöründe de etkisini göstermiştir. Hazırlanan hükümet programlarında üretimin arttırılması gerektiği vurgulanmıştır. 1935 yılına kadar kurulan hükümet programlarında hemen hemen aynı ifadeler yer almıştır. 7. İnönü Hükümetinin Programında (01.03.1935-01 11.1937), Atatürk'ün işaret ettiği “teşkilatlanma ve teşkilatlandırma çalışmalarına önem vereceğiz” direktifi doğrultusunda Tarım Satış Kooperatiflerinin oluşturulmasına önem verileceği vurgulanmıştır. 1935 yılında 2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, 2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunları çıkarılmıştır.

Çizelge 2: 1935- 1960 Dönemindeki Bazı Hükümet Programlarında Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesine Yönelik Politikalar

HÜKÜMETLER	PROGRAMLAR
7. İnönü Hükümeti (01.03.1935-01.1.1937)	* Atatürk'ün işaret ettiği teşkilatlanma ve teşkilatlandırma çalışmalarına önem verilecek denilmiştir. * 1935 yılında 2834 Sayılı T.S.K ve Birlikleri kanunu çıkarılmıştır. * 1935 yılında 2836 Sayılı kanunla T.K.K ve Birlikleri kurulmuştur. * 1937 planı gereği Iğdır, Kars, İzmir ve Trakya'da dört birlik kurulması öngörülmüştür.(Bu birliklerin sadece merkezi İzmir olan TARİŞ'in kurulması sağlanmıştır.)
1. Saraçoğlu Hükümeti (09.09.1942-09.03.1943)	* 2.Dünya Savaşı döneminde hazırlanmış ve tarım üretiminin özellikle bu dönemlerde daha çok önem taşıdığına değinilmiştir. * Ferdi teşebbüsle beraber kooperatifçiliğin uygulanabileceği vurgulanmıştır.
1. Menderes Hükümeti (22.05.1950-09.03.1951)	* Kredi mevzuunda kooperatiflere daha fazla ehemmiyet verileceğine değinilmiştir.
2. Menderes Hükümeti (09.03.1951-17.05.1954)	* T.K.K ve T.S.K ile tüketim kooperatifleri üzerinde gerekli olan çalışmaları yaparak gerekli kanun tasarılarının hazırlanacağı vurgulanmıştır.

Kaynak:Hükümet Programları (Çeşitli Yıllar)

1950-1960 yılları arasında Türkiye tarımsal yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Bu dönem özellikle makinalı tarım sayesinde üretimde artışların olduğu bir dönemdir. Daha çok tarımsal üretimi artırıcı alt yapı yatırımlarına önem verilmiştir. Çiftçi örgütlenmesi ile ilgili çalışmalara fazla yer verilmemiştir. Kurulan Menderes Hükümetleri Programlarında genel olarak tarımın kalkındırılmasına yer verilmiştir. Bu dönemde çiftçiler için çıkarılan en önemli yasalardan birisi, 1957 tarih ve 6964 Sayılı Ziraat Odaları Kanunudur.

2.2. 1961- 1980 Yılları Arası Uygulanan Kooperatifçilik Politikaları

27 Mayıs 1960 'da ki askeri müdahale ile demokratik yönetime bir süre ara verilmiş, 1980 yılına gelinceye kadar geçen sürede iki kez daha askeri müdahaleler sonucunda çoğu kısa süreli olmak üzere 20 hükümet kurulmuştur. 1960 ihtilalinden sonra kurulan ara dönem hükümetinden sonra 8. İnönü Hükümeti (20.11.1961-25.06.1962) programında, “her alanda kooperatifçiliğin geliştirilmesi dikkat edeceğimiz hususlardandır” ifadesi yer almıştır. 10. İnönü Hükümeti (25.12.1963-20.02.1965) döneminde 6964 Sayılı Ziraat Odaları Kanununa istinaden 1963 yılından itibaren Ziraat Odalarının il ve ilçe bazında kurulmaya başlanılmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 3: 1960- 1980 Dönemindeki Hükümet Programlarında Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesine Yönelik Politikalar

HÜKÜMETLER	PROGRAMLAR
8. İnönü Hükümeti (20.11.1961-25.06.1962)	* Her alanda kooperatifçiliğin geliştirilmesi dikkat edeceğimiz hususlardandır denilmiştir.
9. İnönü Hükümeti(25.06.1962-25.12.1963)	* Milli ekonominin temeli olan tarıma önem verileceği ve tarımda verimliliğin artırılması için çalışmaların yapılacağı vurgulanmıştır.
10. İnönü Hükümeti (25.12.1963-20.02.1965)	* Köylere yönelik her türlü hizmetin devlet tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir. * Köy işleri Bakanlığının, köye ulaştırılan devlet hizmetlerinin koordinasyonunu sağlayacağı ifade edilmiştir.
Ürgüplü Hükümeti (20.02.1965-27.10.1965)	* Kooperatiflerin çoğalması ve yayılması için her türlü tedbirlerin alınacağı vurgulanmıştır.
Demirel Hükümetleri (1965-1971 Yılları Arası)	* Tarımın ekonomideki yeri vurgulanmış, üretimin artırılması için alt yapı yatırımlarına ağırlık verileceği ifade edilmiştir. * Tütün Ekicileri T.S.K kanununun çıkarılacağı, tarım kooperatiflerinin geliştirileceği vurgulanmıştır. * Köy Kalkınma Kooperatiflerinin teşvik edilmesi , kredi sağlanmasında kolaylıklar sağlanacağı belirtilmiştir. * 1163 ve 1196 (Tütün TSK) Sayılı Kooperatifler Kanunu çıkarılmıştır
1.Ecevit Hükümeti (26.1.1974-17.11.1974)	* Tarımda örgütlenmeye özellikle kooperatifçiliğe önem verileceği belirtilmiştir * İlk kez Köy işleri ve Kooperatifler Bakanlığına bağlı Kooperatifler Bankasının kurulacağı ifadelerine yer verilmiştir
İrmak Hükümeti (17.11.1974-31.03.1975)	*Toprak ve tarım reformunun uygulanacağı, çiftçinin teşkilatlandırılacağı ve kooperatif hareketinin geliştirileceğine yer verilmiştir.
Demirel Hükümeti (31.03.1975-21.06.1977)	* Kooperatifçiliğin geliştirilmesine özel önem verileceği vurgulanmıştır.
2.Ecevit Hükümeti (21.06.1977-21.07.1977)	* Kooperatifçilik hareketinin yaygınlaşması, demokratik ve etkin bir denetim altında, devlet yardımıyla ve kredi kolaylıklarıyla desteklenmesi öngörülmüştür
5.Demirel Hükümeti (21.07.1977-05.01.1978)	* Kooperatifçiliğe yer verilmemiş, sadece her türlü ormancılık faaliyetlerinde köylerde kurulacak kooperatiflere yardımcı olacağız denilmiştir
3.Ecevit Hükümeti (05.01.1978-12.11.1979)	* Tarımın ve köylerin gelişmesinde kooperatifçiliğin önemi vurgulanmıştır
6.Demirel Hükümeti (12.11.1979-12.09.1980)	* Köy Kalkınma Kooperatifleri teşvik ve destek edilecek denilmiştir

Kaynak: Hükümet Programları (Çeşitli Yıllar)

27 Mayıs ihtilalinden sonra 1963 yılında planlı kalkınma dönemine geçilmesi ile birlikte hükümet programları ile beş yıllık kalkınma planları arasında paralellik olduğu görülmektedir. Planlı dönemde özellikle kırsal alan kalkınma çalışmalarına büyük önem verileceği, tarım konusu yanında köylerin sorunlarının da plan hedefleri doğrultusunda çözümleneceği vurgulanmıştır. Planlı kalkınma dönemi ile kırsal alandaki bireylerin sosyal ve mesleki örgütlemeleri yanında ekonomik örgütlenmenin sağlanması amacı ile kooperatifleşmeye büyük önem verileceği ve kooperatiflerin örgütlemeye önemli bir araç olarak kullanılacağı vurgulanmıştır.

2.3. 1980 Sonrası Uygulanan Kooperatifçilik Politikaları

1980-2015 yılları arasındaki 35 yılda toplam 20 hükümet kurulmuştur. Kurulan bu hükümetlerin 3 yıllık dönemi askeri yönetim, 8 yıllık bölümü ANAP ve 13 yıllık bölümü de AKP'nin tek partili iktidar döneminden oluşmaktadır. Kurulan hükümetlerin programlarında genel olarak çiftçi gelirlerinin iyileştirilmesi üzerinde durulmuş, tarımsal üretim artırılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu dönemde çiftçiler için en önemli kanunlar, 1988 yılında çıkarılan ve 1163 sayılı yasada önemli değişiklikler yapan 3476 sayılı kanun ile aynı dönemde çıkarılan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri yasasında değişiklikler yapan 3186 sayılı kanundur. 1995 yılında 1581 Sayılı kanuna tabi Tarım Kredi Kooperatiflerinde, 553 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yapılan değişiklik ile özerkleşme konusunda ilk adım atılmış ve 2000 yılında 2834 ve 3186 Sayılı kanunları yürürlükten kaldırarak çıkarılan 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri yasası, 2004 yılında çıkarılan Tarımsal Üretici Birlikleri yasası, 2005 yılında çıkarılan Tarım Sigortaları Kanunu son derece önemli yasal düzenlemelerdir.

Özellikle 2005 yılından itibaren AB Tam Üyelik müzakere sürecinin başlaması tarım sektöründeki yasal düzenlemeleri daha da önemli hale getirmiştir. Bu çerçevede; 2006 yılında çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu içerik bakımından oldukça önemlidir. Bu kanunun amacı, tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu kanun, tarım politikalarının amaç, kapsam ve konularının belirlenmesi, tarımsal destekleme politikalarının amaç ve ilkeleriyle temel destekleme programlarının tanımlanması, bu programların yürütülmesine ilişkin piyasa düzenlemeleri, finansman ve idarî yapılanmanın tespit edilmesi, tarım sektöründe uygulanacak öncelikli araştırma ve geliştirme programlarıyla ilgili kanunî ve idarî düzenlemelerin yapılması ve tüm bunlarla ilgili uygulama usul ve esaslarını kapsamaktadır.

2.3.1. Hükümet Programlarında Kooperatifçilik Politikaları

Bu bölümde 1980'den sonra kurulan hükümetlerin programlarında kooperatifçiliğe ilişkin konular ele alınarak, değerlendirmeler yapılacaktır.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile birlikte kurulan Ulusu Hükümeti (20.09.1980-13.12.1983) Programında, kooperatifçiliğin nizamı sağlamlaştıracı, ideolojik saplantılara yönelmeyi önleyici tarzda gelişmesini temin edecek düzenlemeler getirilecektir denilerek kooperatifçiliğe farklı bir açıdan yaklaşılmıştır. Bu kapsamda 1980 öncesi kurulan çok sayıdaki Köy Kalkınma Kooperatifi Birliği ve Köy-Koop Merkez Birliği siyasi amaçla çalışıyor denilerek kapatılmıştır. 1982 yılında Anayasasının 171. Maddesinde "Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır. Kooperatifler, devletin her türlü denetimine ve kontrolüne tabi olup siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle

işbirliği yapamazlar” ifadesine yer verilerek, kooperatifçilik fikrinin askeri yönetim tarafından da benimsendiği ortaya konulmuştur.

1. Özal Hükümeti (13.12.1983-21.12.1987) programı, Türkiye ekonomisi ve devlet yönetiminde dışa açık büyüme ve serbest pazar ekonomisine geçişi amaçlayan ifadelerle yer vermektedir. Gerek 1.Özal ve gerekse ardından 2. Özal hükümeti programları ile, daha sonra kurulan Akbulut Hükümeti (10.11.1989-30.06.1991) ve Mesut Yılmaz Hükümet (30.06.1991-25.11.1991), programları çiftçi örgütlenmesi ile ilgili yeni bir konuya yer vermemiştir. Demirel başkanlığında kurulan Koalisyon Hükümeti (25.11.1991-30.06.1993) programında, kooperatifçiliğin teşviki, kooperatiflerin yeniden düzenlenmesini gerçekleştirip etkin bir üretici kuruluşları oluşturulacağı, yeni toptancı halleri yasası çıkarılıp tarım ürünlerinin satış aşamasında karşılaşılan güçlüklerin çözüleceği belirtilmiştir. Çiller Hükümeti (30.06.1993-20.09.1995) Programında, tarım sektörünün önemine değinilmiş, kooperatifçiliğe farklı bir yaklaşımda bulunulmuştur. Programda özelleştirme konusuna geniş yer verilmiş, KİT'ler ve diğer kamu kuruluşlarının özelleştirme çalışmalarına Tarım Satış Kooperatiflerine ait olan işletmelerinde dahil edilmesi öngörülerek, kooperatiflere yani üreticiye ait olan işletmeler bir anlamda KİT statüsünde görülmüştür. Tarım Satış Kooperatiflerince yürütülen destekleme alımlarında, kamudan aktarılan kaynaklardan üreticiden çok birliklerin yaralandığı ve bu kaynakların yerinde kullanılmadığı belirtilmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4: 1980-1996 Dönemi Hükümet Programlarında Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesine Yönelik Politikalar

HÜKÜMETLER	PROGRAMLAR
Ulus Hükümeti (20.09.1980-13.12.1983)	* Kooperatifler ekonomik amaçlı bir örgütlenme yerine siyasi amaçlı ideolojik bir olgu gibi değerlendirilmiştir * 1980 dönemi öncesinde kurulan Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği siyasi amaçla çalışıyor denilerek kapatılmıştır
1. Özal Hükümeti (13.12.1983-21.12.1987)	* Ferdi girişim ve özel sektörün yanında kooperatif sisteminde yer alacağı belirtilmiştir * 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı T.S.K kanunu,1985 yılında 3186 sayılı yasaya dönüşmüştür * T.K.K 1985 yılında çıkarılan 3223 sayılı kanunla Tarım ve Köy işleri Bakanlığının ilgili kuruluşu haline gelmiştir * 6964 sayılı Ziraat Odaları kanununda 2979 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır
2. Özal Hükümeti	* Tarımla ilgili alt yapı ve kaliteyi artırıcı tohumculuk ve sulama çalışmalarına öncelik verileceği belirtilmiştir * Kooperatifçilik ve çiftçi örgütlenmesine yer verilmemiştir
Akbulut Hükümeti (10.11.1989-30.06..1991)	* Tarım sektörüyle ilgili genel ifadelerle yer verilmiştir * Çiftçi örgütlenmesiyle ilgili yeni bir yaklaşımdan söz edilmemiştir
Yılmaz Hükümeti (30.06.1991-25.11.1991)	* Özal hükümetlerinin devamı olup çiftçi örgütlenmesi ile ilgili yeni bir konuya yer verilmemiştir
Demirel Hükümeti (25.11.1991-30.06.1993)	* Kooperatiflerin yeniden düzenlenmesinin gerçekleştirileceği ifade edilmiştir * Kooperatif ve üst birliklerince sahip olunan tesis ve işletmelerin üreticiler tarafından işletilmesi öngörülmüştür
Çiller Hükümeti (30.06.1993-20.09.1995)	* KİT'ler ve diğer kamu kuruluşlarının özelleştirme çalışmalarına T.S.K'ya ait olan işletmelerinde dahil edilmesi öngörülerek ,kooperatiflere ait olan işletmeler bir anlamda KİT statüsünde görülmüştür * T.S.K'ce yürütülen destekleme alımlarından üreticiden çok birlikler yararlanmıştır * 1995 yılında 553 sayılı kanun hükmünde kararname ile 1581 sayılı kanunun maddelerinde değişiklik yapılarak T.K.K bugünkü kısmi demokratik yapısına

	kavuşmuştur
2. Çiller Hükümeti 5.10.1995-30.10.1995	* T.S.K Birliklerinin özerkleştirilmesine öncelikli olarak yer verilmiştir * Tarımsal desteklemede doğrudan gelir desteğine dayalı bir sistemin oluşturulabilmesi için gerekli çalışmaların başlatılması konusuna önem verilmiştir * Ziraat Bankası T.K.K ve T.S.K' ne uygun kredi imkanları sağlanması planlanmıştır * Tarımsal verimliliği arttırmak için gübre sübvansiyonları arttırılmıştır
3. Çiller Hükümeti 30.10.1995- 06.03.1996	* 2. Çiller Hükümetinin devamı olup,2. Çiller hükümetince gerçekleştirilen ve planlananların devam ettirileceği belirtilmiştir.

Kaynak:1. Hükümet Programları (Çeşitli Yıllar)

Kaynak:2. <http://www.tbmm.gov.tr> (28.01.2015)

Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi tarafından Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan koalisyon hükümeti (06.03.1996-28.06.1996) programında, tarım ürünlerinin serbest rekabet ortamında pazarlanmalarının sağlanması için, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Pankobirlik ve Tarım Kredi Kooperatifleri Birliklerinin etkinlik ve verimliliklerinin arttırılması gerekliliği önemle vurgulanmıştır. Ziraat Odalarının demokratik bir yönetim yapısına kavuşturulması, çiftçi gelirlerine istikrar kazandırmak amacıyla, tarım ürünlerinin sigorta sistemine geçmesi hedeflenen işlerde yer almıştır. Ardından Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi koalisyon hükümeti (28.06.1996-30.06.1997) programında ilk olarak tarımsal üretimin iç ve dış ihtiyaca göre yönlendirilmesi teşviki yer almaktadır. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin özerkleştirilmesi, kooperatifçilik ve işletmecilik faaliyetlerinin birbirinden ayrılması için gerekli düzenlemelerin yapılması, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin özerkleştirilmesi kanununun çıkarılması programda yer almıştır.

Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi tarafından Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan koalisyon hükümeti (30.06.1997-11.01.1999) programında, tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçilerin gelirlerinin arttırılması ve milli gelirden hak ettiği payı almaları, tarım sektöründe yer alan bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi adaletli bir gelir dağılımının olması hedeflenmiştir. Tarımda pazarlama olanaklarını geliştirmek amacıyla kooperatifler, üretici ve yetiştirici birlikleri, ürün borsaları, üretici bölge halleri ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması Tarım Satış Kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatifleri ile Ziraat Odaları Birliğinin yeniden düzenlenerek, demokratik bir yapıya kavuşturulması planlanmıştır. Bu dönemde 25-27 Kasım 1997 tarihinde 1. Tarım Şurası düzenlenerek, tarım sektörü için yapılması gerekli düzenlemeler komisyonlar tarafından belirlenmiş ve Tarım Bakanlığı'na sunulmuştur (T.C.Tarım Bakanlığı,1997).

28 Mayıs 1999 tarihinde Demokratik Sol Parti, Anavatan Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi tarafından Bülent Ecevit başkanlığında kurulan koalisyon hükümeti (28.05.1999-18.11.2002) programında, bilinçsiz tarım uygulamaları, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı, erozyon ve su kaynaklarının kullanımının düzenli bir şekilde uygulanacağı vurgulanmıştır. Tarımda çağdaş yöntemlerinin kullanılması, çiftçiye destek olan kamu örgütlenmelerinin geliştirilmesi ve çiftçiye yarar sağlayacak şekilde düzenlemeler yapılması belirtilmiştir. Tarımsal destek sisteminde çok önemli bir değişim olan Doğrudan Gelir Desteği sistemi 2000 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından, Abdullah Gül başkanlığında kurulan hükümet (18.11.2002-14.03.2003) programında ilk olarak çiftçilerin ve köylülerin son yıllarda yaşanan ekonomik krizden tarımda olumsuz yönde etkilendikleri, tarım sektörünün GSMH içindeki payının azaldığı, bu nedenle de tarım sektörünün öncelikli olarak sosyal politikalar kapsamında ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Tarım bilgi sistemi oluşturularak, çiftçi kayıt sistemi ve coğrafi bilgi sisteminin gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Tarım ürünleri sigortası kanunu ve üretici

örgütlerinin kurulmasının teşviki için kanun çıkarılacağı yer almıştır. Tarımsal desteklerin yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir. Tohumculuk sanayinin desteklenmesi ve hayvancılık sektörünün geliştirilmesi vurgulanmıştır. 59. Hükümet Başbakan Recep Tayip Erdoğan tarafından kurulmuştur (14.03.2003-05.09.2007). 58. hükümetin devamı niteliğinde olan bu hükümet döneminde özellikle AB tam üyelik süreci hızlandırılmış bu çerçevede tarım ve çiftçi örgütlenmesi ile ilgili önemli yasalar çıkarılmıştır. Bu dönemde 2. Tarım Şurası toplanmıştır. Bu şura kapsamında özellikle çiftçi örgütlenmesi önemi vurgulanmıştır (T.C. Tarım Bakanlığı,2004). Bu dönemde çıkarılan 2006 tarihli 5488 sayılı Tarım Kanununda AB'ne benzer bir Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme kurulunun kurulması gerçekten önemli görülmektedir. Burada yapılacak olan desteklemelerin şekli ve ilgili kurumlar açıkça belirtilmiştir ki en önemli hususlardan birisi de “desteklemeler üretici örgütleri aracılığı ile de ödenebilir” ifadesidir. Henüz uygulamada Tarım Kanununun etkileri pek gözlenmemekle birlikte böyle bir yasanın çıkarılması önemli görülmektedir.

5 Eylül 2007'de kurulan 2.Recep Tayip Erdoğan hükümeti (60. hükümet) hazırladığı Eylem Planında, tarıma verilen desteklerin artırılması, tarım danışmanlarının sayısının artırılması, pazar garantili sözleşmeli üretim sisteminin yaygınlaştırılması, arz açığı olan ürünlere yönlendirme teşviki uygulanması gibi genel ifadelerle yer vermiş, çiftçi örgütlenmesine yönelik somut önlem ya da eylemler konusunda bir öngörde bulunmamıştır (Çizelge 5).

Çizelge 5: 1996-2014 Dönemi Hükümet Programlarında Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesine Yönelik Politikalar

HÜKÜMETLER	PROGRAMLAR
2. Yılmaz Hükümeti 06.03.1996-28.06.1996	* T.S.K Birlikleri, Pankobirlik, T.K.K Birliklerinin etkinlik ve verimliliklerinin artırılması gerekliliği önemle vurgulanmıştır * T.S.K Birliklerinin özerkleştirilmesi planda yer almıştır * Üretici Birliklerinin kurulmaları hedeflenmiştir * Tarım ürünleri fiyatlarına olan devlet müdahaleleri azaltılarak,kayıtlı üreticilere doğrudan gelir desteği yoluna gidilmesi belirtilmiştir
Erbakan Hükümeti 28.06.1996-30.06.1997	* Kooperatifçilik ve işletmecilik faaliyetlerinin birbirinden ayrılması için gerekli düzenlemelerin yapılması, T.S.K Birliklerinin özerkleştirilmesi kanununun çıkarılması programda yer almıştır * Sulama projelerine öncelik verilmesi ve sulanan arazilerin çoğaltılması, arazi toplulaştırmalarının yapılması öncelikli konular arasındadır * Hayvancılığın canlandırılmasına özel önem verileceği belirtilmiştir * Ziraat Odalarının demokratik bir yönetim yapısına kavuşturulması planlanmıştır
3. Yılmaz Hükümeti 30.06.1997-11.01.1999	* Tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçilerin gelirlerinin artırılması ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi için adaletli bir gelir dağılımının olması hedeflenmiştir * T.S.K ,T.K.K ve Ziraat Odaları Birliğinin yeniden düzenlenmesi planlanmıştır * Tarım sektöründe devletin temel görevinin destekleme ve kontrol hizmetlerinin eksiksiz yürütülmesi olduğu vurgulanmıştır * Tarımsal kredi işlemlerinin basitleştirilerek, faizlerin mümkün olan en düşük seviyede tutulması öngörülmüştür * Tarım ve Köy işleri Bakanlığının kuruluş kanununun yeniden ele alınarak, kontrol, denetim ve yönlendirme gibi fonksiyonlarını yürüten etkin ve dinamik bir yapıya kavuşturulması gerektiğine yer verilmiştir.
4. Ecevit Hükümeti 11.01. 1999-28.05.1999	* Hazırlanan kısa hükümet programında tarımdan söz edilmemiştir
5.Ecevit Hükümeti 28.05.1999-18.11.2002	* Çiftçiye yardımcı olan kamu örgütlenmelerinin geliştirilmesi ve çiftçiye yarar sağlayacak şekilde uygulanacağı vurgulanmıştır * 4572 Sayılı T.S.K Birlikleri kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla T.S.K yönetimi özerk bir yapıya kavuşmuştur

	*Doğrudan Gelir Desteği sistemi başlatılmıştır.
Gül Hükümeti 18.11.2002-14.03.2003	* Tarım Bilgi Sistemi oluşturularak, çiftçi kayıt sistemi ve coğrafi bilgi sisteminin gerçekleştirileceği belirtilmiştir * Tarım ürünleri sigortası kanunu ve üretici örgütlerinin kurulmasının teşviki için kanun çıkarılması yer almıştır * Tarımsal desteklerin yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir * Tohumculuk sanayiinin desteklenmesi ve hayvancılık sektörünün geliştirilmesi vurgulanmıştır
1.Erdoğan Hükümeti 14.03.2003-05.09.2007	*AB tam üyelik süreci hızlandırılmış bu çerçevede tarım ve çiftçi örgütlenmesi ile ilgili önemli yasalar çıkarılmıştır. * Tarımsal Üretici Birlikleri yasası çıkarılmıştır. *Tarım Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır. *Tarım Kanunu çıkarılmıştır. *KOBİ'lerin ve kooperatiflerin destekleneceği belirtilmiştir.
2.Erdoğan Hükümeti 05.09.2007- 2011	*Hazırlanan Eylem Planında tarıma ayrılan desteklerin artırılması, tarım danışmanlarının sayısının artırılması, sözleşmeli üretim, arz açığı olan ürünlere verilecek teşvikler, organik tarım ve tarım havzaları üzerinde genel olarak durulmuştur. *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu kurulmuştur. *Kooperatif ve çiftçi örgütlenmesine yer verilmemiştir
3. Erdoğan Hükümeti 06.07.2011- 2014	* Genel olarak tarımsal üretimin artırılması ve destekleneceği üzerinde durulmuştur *Bu dönemde ilk defa bir Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Kırsal Kalkınma Planı hazırladık ve Kırsal Kalkınma Ajansının kurulduğu bildirilmiştir. *Kooperatif ve çiftçi örgütlenmesine değinilmemiştir.
Davutoğlu Hükümeti (62. Hükümet) 29.08.2014 – Devam ediyor	* Genellikle 2023 Vizyonu üzerinde durulmuş ve 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerinden bahsedilmiştir. *Çevre köy hizmetleri, tarım, hayvancılık, imar ve ulaşım hizmetlerinde yerel yönetimlerin etkinliğinin artırılmasına yönelik çabaların devam edileceği vurgulanmıştır. *Kırsal Dönüşüm çalışmaları yapılacağı belirtilmiştir * Kooperatif ve çiftçi örgütlenmesine yer verilmemiştir

Kaynak: <http://www.tbmm.gov.tr> (28.12.2008)

- 59.Hükümet Acil Eylem Planı 2003 Ankara
- 60.Hükümet Eylem Planı 10 Ocak 2008,Ankara
- TBMM 61 ve 62. Hükümet Programları, 2011 ve 2014, Ankara.

2.3.2. Siyasi Parti Programlarında Kooperatifçilik Politikaları

Ülkelerin siyasi rejimleri, ekonomik ve sosyal hayatın şekillenmesi ve uygulanmasında büyük öneme sahiptir. Özellikle 1980' den sonraki siyasi parti programlarında tarım ve kooperatifçiliğe genel olarak baktığımızda, bugüne kadar tarımda ve çiftçi örgütlenmesinde büyük oranda gelişmelerin sağlanacağı ve gerekli yasaların çıkarılacağı vurgulanmıştır. Buradan hareketle, son olarak 11 Haziran 2011 tarihinde yapılan seçimlere katılan siyasi partilerin programlarında, tarım ve çiftçi örgütlenmesi ile ilgili yaklaşımları aşağıda belirtilmiştir;

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) programı incelendiğinde, özetle, tarım sektörünün yıllarca ihmal edildiği, uygulanan ekonomik programlarının tarım sektörünü geriletteği belirtilerek, tarım sektörünün sadece ekonomik politikalar kapsamında değil, öncelikli olarak sosyal politikalar kapsamında ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Anavatan Partisi (ANAP) programı incelendiğinde, tarımın önemi ve tarımla ilgili politikaların özetlendiği görülmektedir. Programda daha çok üretim artışının sağlanması için her türlü alt yapı ve teknik yöntemlerinin uygulanmasının gerekliliği vurgulanmış, kooperatifçilik ile ilgili her hangi bir konuya yer verilmemiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) programında, tarım üreticilerinin ekonomik ve toplumsal gelişmesinin sağlanacağı vurgulanmıştır. Çiftçilerin demokratik kooperatifçilik çerçevesinde örgütlenmeleri sağlanarak, kendi sorunlarını daha aktif olarak çözümlemelerinin sağlanacağı ifadelerine yer verilmiştir. Kooperatifçiliğe oldukça fazla yer veren CHP programında, tarım ve tarım dışı kooperatiflerin tek bir kooperatifler yasası içerisinde toplanması gerektiğini belirtilmiştir.

Demokratik Sol Parti (DSP) programında, köy ve köylü sorunları ile kırsal kesime ve tarıma geniş bir yer ayrılmıştır. Programda öncelikle gelişmenin köylüden başlatılacağı belirtilmiş ve kooperatifçiliğin geliştirilerek güçlendirilmesi vurgulanmıştır. Programda kooperatifleşmiş köylüye devlet hizmetlerinde kolaylık sağlanacağı belirtilmiştir.

Doğru Yol Partisi (DYP) programında, tarım politikasının gagesinin, toprak-insan ilişkilerini, kişinin dilediği işi seçme hürriyetini, verim ve istihdam meselelerini dikkate alarak düzenlemek olduğu vurgulanmıştır. Tarıma dayalı sanayinin yaygınlaştırılması ve çiftçinin topraklandırılmasının önemi vurgulanmıştır. Çiftçi örgütlenmesi ile ilgili bir yaklaşıma programda yer verilmemiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) programında, tarım ve köylü kesiminin sorunlarına geniş yer verilmiştir. Programda, tarımda verimliliğin artırılması, çiftçilerin eğitim ve kültür seviyelerinin yükseltilmesinin önemi belirtilmiştir. Ayrıca kır yerleşim birimlerinin yeniden düzenlenmesinin yapılarak alt yapı ve çeşitli hizmetlerin daha iyi bir şekilde sağlanacağına yer verilmiştir. Çiftçinin ve ürünlerinin devlet himayesinde korunacağı, kredi dağıtımında devlet ve Türk Çiftçi Birlikleri bünyesinde kurulacak Kredi Dağıtım Birimleri tarafından sağlanacağı ifadeleri yer almıştır.

Siyasi parti programları genel açıdan değerlendirildiğinde kendisini sol ya da sosyal demokrat olarak niteleyen partilerin, parti programlarında özellikle çiftçi örgütlenmesine çok önem verdikleri ve bunun da kooperatifler yolu ile yapılacağı vurgulanmıştır. Buna karşılık kendisini liberal, milliyetçi, muhafazakar parti olarak tanımlayan siyasi partilerde ise, daha çok tarım sektöründe üretim ve verimlilik artışı üzerinde durulduğu, çiftçi örgütlenmesine ve kooperatifleşmeye pek yer verilmediği görülmektedir. Ancak uygulamaya bakıldığında, bu partilerin programlarında çok fazla yer almayan çiftçi örgütlenmesi ile ilgili yasal düzenlemelerin bu partilerin iktidarları döneminde yapıldığı dikkat çekicidir.

2.3.3. Devlet Planlama Teşkilatının 5 Yıllık Kalkınma Planlarında Öngörülen Tarım ve Örgütlenme Politikaları

27 Mayıs ihtilalinden sonra kurulan Devlet Planlama Teşkilatı Karma Ekonominin önemli bir unsuru olarak siyasi iktidarların ekonomi politikaları uygulamalarında önemli roller üstlenmiştir. Özel sektör için yol gösterici Kamu kesimi için emredici niteliği olan planlarda kırsal kalkınma ve örgütlenme konusuna da yer verilmiştir. 1980 öncesini de kapsayan BYKP' da konunun nasıl işlendiği aşağıda kısaca özetlenmeye çalışılmıştır (Çizelge 6).

Çizelge 6 :Beş Yıllık Plan Dönemlerinde Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesinin Değerlendirilmesi

DÖNEMLER	TARIM ve ÇİFTÇİ ÖRGÜTLEMESİ İÇİN ÖNGÖRÜLENLER
1. Plan Dönemi (1963-1967)	* Tarımsal girdi kullanımının teşviki ve sulama alanlarındaki büyük tarımla ile tarımda verim artışı amaçlanmıştır. * Çiftçilerin kooperatifleşmesini önleyici nedenlerin incelenmesi ve kooperatifleşmenin önemi üzerinde durulmuştur.
2. Plan Dönemi (1968-1972)	* Tarımda üretimi ve verimi artırıcı yatırım projeleri içinde köy çalışmalarının önemi belirtilmiştir. * Kooperatifçilik konusunda yapılan en önemli düzenleme 1969 yılında çıkarılan 1163 Sayılı kooperatifler kanunu ile 1196 sayılı Tütün TSK kanunudur. *1972 yılında 2836 Sayılı yasanın yerine 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge ve Merkez Birliği yasası çıkarılmıştır.
3. Plan Dönemi (1973-1977)	* Ekonominin temelini oluşturan tarım sektörü ile ilgili hizmetlerin artırılması ve çiftçi menfaatlerinin korunması amaçlanmıştır. * Çiftçi örgütlenmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Kooperatiflere teşkilatlanma ve eğitim konularında devlet desteği sağlanacağı belirtilmiştir. Ortakların menfaatleri korunması amaçlanmıştır.
4. Plan Dönemi (1979-1984)	* Çiftçi gelirini artırıcı politikalar ile kırsal alan destekleneceği belirtilmiştir. * Kalkınmada kooperatifleşme temel amaç olarak ele alınmıştır. Tarım sigortasının kooperatifler aracılığı ile gerçekleşmesi ve bu yolla sağlanacak fonların kooperatif tarafından kullanılması amaçlanmıştır. * İlk defa “Demokratik Kooperatif” deyimi kullanarak çiftçilerin demokratik kooperatif kurmalarının destekleneceği belirtilmiştir.
5. Plan Dönemi (1985-1989)	* Bu dönemde iki proje amaçlanmıştır. Birincisi nadas alanlarının daraltılması projesi diğeri ise ekolojisi uygun ve sulanabilir tarım alanlarında aynı tarladan ikinci ürün alma hedeflenmiştir. * Bu dönemde Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin esasa uygun olarak yönetilmesi yönetici ve personelin tedricen kooperatif yönetim kurulunca tayin edilmesi yönünde hazırlıkların yapılması ve yönetimi prensiplerinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.
6. Plan Dönemi (1990-1994)	* Tarımsal üretimin artırılması ve teşvikinde fiyat politikası yanında ucuz ve yeterli girdi, kredi, tarımsal eğitim, tarımsal teşkilatlanma, teknolojik gelişme imkanlarının artırılması gibi fiyat dışı destekleme araçlarına ağırlık verileceği ifade edilmektedir. * Tarımsal kalkınma ve tarım kredi kooperatiflerinin kurulması yanı sıra ilk kez “Köylere Hizmet Götürme Birlikleri”nin de kurulması amaçlanmıştır.
7. Plan Dönemi (1996-2000)	* Ziraat odalarını demokratik yapıya kavuşturmak için 6964 Sayılı yasada değişiklik yapılacağı belirtilmiştir. * Tarım Satış Kooperatiflerinin özerk bir yapıya kavuşturulması kooperatif işletmecilik faaliyetlerinin ayrılması için 3186 Sayılı ve 2834 Sayılı kanunlarda değişiklik yapılacağı belirtilmiştir.
8. Plan Dönemi	* Destekleme politikalarında doğrudan gelir desteğinin uygulanması amaçlanmıştır. * Girdi sübvansiyonlarının kademeli olarak kaldırılması amaçlanmıştır (gübre kredi) * Tarımsal amaçlı KİT’lerin özelleştirilmesi (Tekel, Tşfaş, Çaykur) amaçlanmıştır.

(2001-2005)	* Çiftçi kayıt sistemi, tapu-kadastro sistemi ve çiftçi muhasebe veri ağının geliştirilmesi amaçlanmıştır.
9. Plan Dönemi (2007-2013)	* Tarım Kanunuyla çerçevesi belirlenen tarım destekleme politikaları, üretimde verimliliği artırmaya yönelik yeni uygulama unsurlarıyla zenginleştirilecektir. Tarımsal desteklemelerde üretimi ve verimliliği arttıracak finansman modelleri uygulanacaktır. * Verimliliğin ve üretici gelirlerinin istikrarlı bir şekilde artırılması amacıyla, çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanması yönünde tarımsal üretim ve pazarlama aşamalarında başta ilaç ve gübre ile nitelikli tohumluk kullanımı, sulama, bitki ve hayvan sağlığı ile gıda hijyeni olmak üzere çeşitli konularda eğitim ve yayım hizmetleri artırılabilecektir. Söz konusu hizmetlerin genç ve kadın çiftçileri de kapsayacak şekilde ve yapıları güçlendirilmiş üretici örgütleri tarafından yürütülmesine ağırlık verilecektir.
10. Plan Dönemi 2014-2018	* Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlenmedeki yetersizlikler, Tarım sektöründe aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türlerde üretici örgütlerinin bulunması, bu örgütlerin etkinliğinin önünde engel oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, üretici örgütlerinin pazara erişiminde görülen sorunlar ürün piyasalarında sürekli kamu müdahalesi beklentisinin doğmasına neden olmaktadır. * Toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır. * Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Kaynak: DPT Beş Yıllık kalkınma Planları, Çeşitli yıllar, Ankara.

Planlı dönemde çiftçi örgütlenmesi ile ilgili çalışmaları özetlemek gerekirse hemen her dönemde tarım kesiminde örgütlenme konularına yer verilmiştir. Tarımsal ve kırsal gelişme için hedeflenen amaçların daha çok kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ile sağlanacağı üzerinde durulmuştur.

Birinci plan döneminde 6964 Sayılı yasayla Ziraat Odaları faaliyete geçmeye başlamıştır. İkinci planlı dönemde 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu ve 1196 Sayılı Tütün ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleri isimli yasa çıkmıştır. 1972 yılında 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge ve Merkez Birliği yasası çıkarılmıştır. Daha sonraki dönemlerde kamu kurumlarındaki yeniden yapılanma sonucu Köy işleri ve Kooperatifler Bakanlığından kooperatif ismi çıkarılmıştır. Kooperatifler, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı , Orman Bakanlığı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının ilgili birimlerine bağlanmıştır. 4. plan döneminde İlk defa “Demokratik Kooperatif” deyimini kullanarak çiftçilerin demokratik kooperatif kurmalarının destekleneceği belirtilmiştir. 12 Eylül 1980 sonrası bazı Bakanlıklarda yeniden yapılanma yapılmış ve kooperatiflerin ilgili Bakanlıklarında değişimler olmuştur.

Kooperatiflerin ilgili Bakanlıkları ile yapılan son değişiklik 2010 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeye göre; Çevre ve Şehircilik Bakanlığına, 1163 sayılı yasa kapsamında Konut Yapı Kooperatifleri, Küçük San. Sit. Yapı Kooperatifleri ve Toplu İşyeri Yapı Kooperatifleri bağlanmıştır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yine 1163 sayılı yasaya tabi Tarımsal Kalkınma, Sulama, Su Ürünleri ve Pancar Ekicileri Kooperatifleri ile 5330 sayılı yasaya tabi Tarım Kredi Kooperatifleri ilgili kuruluşlar olarak devam etmiştir. Son olarak 4572 sayılı yasaya tabi Tarım Satış Kooperatifleri ile 1163 sayılı yasaya tabi Kentsel Kooperatifler (Esnaf Kefalet ve Kredi, Temin tedarik, Tüketim ve Turizm vb. kooperatiflerde Gümrük ve Ticaret Bakanlığının ilgili kuruluşları olarak düzenlenmiştir.

4. AB İLE KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK UYGULANAN POLİTİKALARIN KOOPERATİF SEKTÖR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de tarım kesiminde hizmet veren kooperatifler dört farklı yasa ile kurulup, yönetilmektedir. Bunlardan; Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ülkenin tarımında ve tarımsal ticaretinde büyük öneme sahip olan kooperatiflerdir. Halen 399 birim kooperatif, 17 kooperatif üst birliğinde örgütlenmişlerdir. Bu üst birlikler; TARIŞ (Pamuk, Zeytinyağı, İncir, Üzüm konusunda dört birlik), FİSKOBİRLİK, ÇUKOBİRLİK, KOZABİRLİK, ANTBİRLİK, MARMARABİRLİK, GÜLBİRLİK, TRAKYABİRLİK, KARADENİZBİRLİK, KAYISIBİRLİK, GÜNEYDOĞUBİRLİK, TASKOBİRLİK, TİFTİKBİRLİK ve GAPBİRLİK tir (www.gtb.gov.tr- 10.03.2015). Bu kooperatiflere ortak toplam 568 000 civarında çiftçi mevcuttur. Çalıştıkları ürünler itibariyle birçoğu kendi sanayilerini kurmuşlardır. 2000 yılında çıkarılan 4572 sayılı kanun ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve diğer bakanlıklarla olan organik bağı eskisine göre zayıflamıştır. Ancak, bazı önemli kararların alınması aşamasında, örneğin; ana sözleşme değişikliği, yatırım yapma serbestisi halen ilgili bakanlık onayına bağlıdır. Bu kooperatifler, halen siyasi iktidarın özellikle genel kurulların toplanması, yönetim kurullarının oluşturulması yönünde yaptığı baskı altındadır. Bu ise özerkliğe gölge düşürücü bir durumdur. Bir başka önemli değişiklikte, bu kanun ile tarım satış kooperatiflerine kendi şirketlerini kurma serbestisi getirilmiştir. Örneğin, TARIŞ, Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatiflerinin bir şirketi olan Zeytin AŞ, TARIŞ'e ürün pazarlaması aşamasında çok büyük kazanımlar sağlamıştır. Bunun yanında, GÜLBİRLİK’ in bakım ürünleri konusunda kendi markasını oluşturması da, bu anlamda son derece olumlu bir gelişmedir.

Diğer bir kooperatif grubu, Tarım Kredi Kooperatifleridir. Bu kooperatifler yasal güçlerini 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunundan almaktadırlar. Daha sonraki yıllarda çıkarılan Kanun Hükmündeki Kararnameler ile mevzuata gerekli düzenlemeler yapılarak kooperatifler büyük ölçüde demokratik bir yapıya kavuşturulmuştur. Tarım kredi kooperatifleri, günümüzde 1634 birim kooperatif ve 1 milyondan fazla çiftçi ortağı ile ülke tarımı ve ticaretinde önemli konumdadır. Bu kooperatifler on altı bölge birliği ve merkez birliği şeklinde üst örgütlenmeye gitmişlerdir. Yaklaşık 30 bin köye hizmet götürmektedir. ((TKK Merkez Birliği, 2015). Tarım Kredi Kooperatiflerinin özkaynak-kredi ilişkisine baktığımızda, 2000’li yıllara doğru %10-20 olan kredilerdeki özkaynak oranının, 2004 yılında olumlu bir şekilde yükselerek %89,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu ise, son derece iyi bir gelişmedir (Tanrıvermiş ve Demir, 2005, s.158).

Diğer Tarımsal Kooperatifler olarak nitelendirdiğimiz Pancar Kooperatifleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Sulama Kooperatifleri, Su Ürünleri Kooperatifleri ve Yas Meyve Sebze Kooperatifleri 1163 sayılı Genel Kooperatifler yasasına tabidirler. Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7 :Türkiye’de Genel Kooperatifçilik Yasasına Göre Faaliyette Bulunan Kooperatifler(2007)

Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birliği Sayısı
Pancar Ekiciler	31	1 564 320	-	1
Su Ürünleri	557	30 121	16	1
Sulama	2379	280 523	12	1
Tarımsal Kalkınma	7586	821 556	83	5

Kaynak: www.tarim.gov.tr/TGRM(10.03.2015)

AB'ne gelince, COGECA tarafından derlenmiş verilere göre; AB ülkelerinde, tarım sektöründe yaklaşık 40.000 birim kooperatif ve bunlara üye 6,5 milyon çiftçinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu kooperatiflerin bağlı işletmelerinde ise 650 binden fazla kişi istihdam edilmektedir. 2003 yılı verilerine göre EU-25 ve EU-15 düzeyinde tarımsal kooperatifler gıda sektörünün sırasıyla %50 ve %60 dan fazlasını temsil etmektedirler. 2003 yılı verilerine göre bu kooperatiflerin oluşturduğu ciro 260 milyar Euro'dur (www.cogeca.be-11.12.2007). Çizelge 8'de, AB üyesi ülkelerdeki ve Türkiye'deki kooperatiflerin belli bazı tarım ürünlerinde gösterdikleri pazarlama performanslarına değinilmiştir

Çizelge 8: AB Üyesi Ülkelerde Kooperatiflerin Pazarlama Oranları (%)

	Süt	Tahıl	Et	Meyve-Sebze	Diğer	Girdi Tedariki
Avusturya	94	65	20	...	Ş. Pan.;100	...
Belçika	50	...	20	70	...	40
Danimarka	95	...	Domuz; 96 Sığır; 66	...	...	Yem; 87 Gübre; 64
Almanya	70	...	30	Meyve; 40	Şarap; 50	50
Yunanistan	20	49	...	...	Şarap; 50 Z.yağ; 60	...
Finlandiya	96	...	69	...	Yum.; 50 Orm.Ür.;33	41
Fransa	49	74	34	...	Tütün; 100 Şeker; 28	Yem; 45
İrlanda	97	65	Domuz; 70	...	...	Yem; 65
İtalya	38	17	Domuz; 12 Sığır; 15	Meyve; 41 Sebze; 13	Tütün; 30 Şarap; 55	...
Hollanda	82	Patates Niş.; 100	Sığır; 35	Çiçek; 95	Şeker; 82	54
Portekiz	82	...	...	45	Şarap; 49	Kredi; 66
İspanya	...	35	...	Meyve; 15 Sebze; 45	Z.yağ.; 75 Şarap; 70	70
İsveç	95	...	...	...	Orm.Ür.;60 Yumurta;20	40
İngiltere	55	25	Domuz; 25 Sığır; 10	Meyve; 40 Sebze; 25	Yumurta;15 Balık; 30	Gübre; 30

Kaynak:COGECA, Agricultural Co-operation in the European Union, Issues and Trends, December 2000.(www.cogeca.be-18.02.2006).

Görüldüğü gibi, AB üyesi ülkelerde, bazı ürün grupları için kooperatiflerin pazarlamada son derece etkili oldukları dikkati çekmektedir. Özellikle, sütçülük ve et piyasasında üretilen ürünlerin çok büyük bir kısmı kooperatifler tarafından pazarlanarak piyasaya sürülmektedir. Türkiye'de bu konuda organize olmuş bir istatistiki veri kaynağı bulunmamakla birlikte, araştırmacıların özel olarak yapmış oldukları çalışmalardan alınan verilere göre kooperatiflerin pazar etkinliklerinin çok düşük olduğunu söylemek mümkündür Tarım Satış Kooperatiflerinin faaliyet sahalarına giren ürünler itibariyle pazar oranları nispeten ülke içindeki diğer kooperatiflerle karşılaştırıldığında yüksek olmasına rağmen, diğer ülkelerin yanında çok düşük kaldığı görülmektedir (Çizelge 9). Ülkemizde hayvancılık, yas meyve-sebze konusunda faaliyette bulunan pek çok kooperatif olmasına rağmen bunlarla ilgili istatistiki bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

Çizelge 9: Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Pazarlama Oranları(%)

Ürünler	Oran	Ürünler	Oran
Pamuk	14-22	Ayçiçeği	31
Kuru Üzüm	20-30	Zeytinyağı	12-20
Gübre	32*	Zeytin	10-20
Tarım İlacı	19*	Soya	40
Karma Yem	70*	İncir	28
		Fındık	36

*Bu değerler Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından 1990-2004 yılları arası ortalama girdi tedarik rakamlarıdır. Kaynaklar: 1)Yercan, M., 2003, Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Bazı Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Finansal Yapısı Üzerine Bir Araştırma, İnci Ofset, Bornova-İzmir. 2)Tanrıvermiş, H. ve Demir,E., 2005,Türkiye'de Tarımın Kredi Sorunu, Kredi Kooperatifçiliği ve Yeniden Yapılandırma Gereği Üzerine Bir İnceleme, 18.Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisi bakımından önemi, ülke ve toplum hayatımız için sağladığı katkı ve oynadığı rollerden kaynaklanmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi insan beslenmesine olan katkısıdır. Diğer taraftan bu sektör gittikçe gelişen, genişleyen ve çeşitlenen sanayinin tarımsal hammadde ihtiyacını da karşılamaktadır. Ayrıca tarım uzun yıllar boyunca nüfusun büyük bir kısmı için istihdam alanı ve geçim kaynağı olmuştur. Dolayısıyla tarımsal gelişmenin toplumsal yönü de ekonomik yönü kadar önemlidir.

Tarım sektöründe gelişimin sağlanması, amaçlanan hedeflere ulaşılması için öncelikle; işletmelerin ekonomik büyüklüğe ulaştırılması, sektörde çalışanların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi , üreticilerin örgütlenerek tarımsal kararlara katılmaları ve kısaca geleneksel köy toplumundan modern tarım işletmeciliğine geçiş sağlanmalıdır. İşte bu aşamada kooperatiflerin rolü çok önemlidir. Üreticiler kooperatifler sayesinde ürünlerini değer fiyatı ile pazarlanmasını sağlayabilmekte ve piyasada rekabet edebilmektedir. Bu rekabet güçleri sayesinde hem ekonomik hem de sosyal yönden daha iyi bir düzeyde hayatlarını devam ettirecekler ve hayat standartlarını ortaklaşa yükseltmiş olacaklardır.

Sonuç olarak Türkiye’de incelenen hükümet programlarına baktığımızda, hemen hemen bütün hükümet programlarında tarımın önemine değinilmiş, tarımda çeşitli örgütlenmeler hedeflenmiştir. Tarım ve tarımsal örgütlenmede yapılması amaçlananlar hükümet programlarında yer almıştır. Fakat demokrasinin iki defa kesintiye uğraması ve günümüze kadar kurulan hükümetlerin çoğunun kısa süreli olması sebebiyle tarımda ve çiftçi örgütlenmesinde planlananların hepsi tam anlamıyla yapılamamıştır. DPT nin hazırladığı Beş Yıllık kalkınma Planlarında da hükümet programları ile büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Ancak her zaman olduğu gibi planlananlar ile gerçekleşenler arasında tam bir uyum sağlanamamıştır. Siyasi parti programları açısından konu irdelendiğinde demokratik sistemin temel unsuru olan partilerin tarım sektörüne genel olarak önem verdikleri, üretim artışı için her türlü kaynağın değerlendirilmesi öngörülerini yanında bir-iki parti hariç çiftçi örgütlenmesine pek yer vermediği görülmektedir. Gerçekte tarımın sorunlarının çözümünde çiftçi örgütlenmesinin taşıdığı önemin yeterince anlaşılamadığı söylenebilir.

Özellikle 2000’den sonra ciddi biçimde ele alınan AB’ ne tam üyelik hedefi doğrultusunda yapılan yasal düzenlemeler çok olumlu gelişmelerdir. Ancak sadece yasal düzenleme tarım sektörünün ve çiftçilerin sorunlarını tek başına çözmede yeterli değildir. Önemli olan bu yasal düzenlemeleri hayata geçirecek eğitilmiş nitelikli işgücünü kullanmak ve çiftçi kesiminin eğitim ve örgütlenme sorunlarını çözmektir.

2012 yılı Dünya Kooperatifçilik yılı olarak kutlanmıştır. Bu çerçevede Türkiye’de de konu ile ilgili geniş katılımlı toplantıya katılan Başbakan şu görüşleri dile getirmiştir;

“Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’nın koordinasyonunda, tüm tarafların katkı ve desteğiyle “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” hazırlandı. Bu planda, ülkemizdeki kooperatifçilik uygulamaları bütün yönleriyle değerlendiriliyor ve alınması gereken önlemler belirtiliyor. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planında, ülkemizin kooperatifçilik vizyonu, “Güvenilir, verimli, etkin ve sürdürülebilir ekonomik girişimler niteliğini kazanmış bir kooperatifçilik yapısına ulaşmak” olarak belirlendi. Bu vizyona uygun olarak kooperatifçilikle ilgili stratejik hedefler ortaya kondu. Kooperatifçilik alanında Cumhuriyet tarihinin ilk kapsamlı vizyon çalışması olan Strateji Belgesi’nin, 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı’nda yürürlüğe girmesini de önemli görüyorum. Stratejinin uygulama sürecinde, sektöre, ilgili kurum ve kuruluşlarımıza, bilhassa kooperatiflerimize çok önemli görevler düşüyor. Bu sorumlulukların hassasiyetle yerine getirilmesi stratejinin başarısı açısından hayati önem taşıyor. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ediyor, bu planın kooperatiflerimiz ve ülkemiz ekonomisi için hayırlı olmasını diliyorum”. Gerçekten de yapılan çalışma son derece önemlidir. Kooperatiflerin finansman, üst örgütlenme, yönetim ve eğitim gibi temel sorunları çözülmeden eylem planının başarılı olması güçtür. Hazırlanan planın uygulanması zaman içinde etkisini gösterecektir.

Tarımın gelişmesinde en önemli etkenlerin başında çiftçi örgütlenmesi gelmektedir. Tarımın sorunlarının ancak çiftçilerin ekonomik amaçlı örgütlenmesi olan kooperatifler yoluyla çözülebileceğine inanmaktayız. Bununla birlikte mesleki amaçlı örgütlenme olan Ziraat Odaları ve Üretici Birliklerinin de geliştirilmesinde yarar görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Anonim,(2012), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara.
- Anonim (2003) 58. Hükümet Acil Eylem Planı , Ocak , 2003,Ankara
- AKP Parti Programı
- ANAP Parti Programı
- CHP Parti Programı
- COGECA, Agricultural Co-operation in the European Union, Issues and Trends, December 2000.(www.cogeca.be-18.02.2006).
- Çıkın ,. Ayhan Ve Karacan Ali Rıza , Genel Kooperatifçilik ,EÜZF Yayını, Bornova , İzmir 1994
- Çıkın Ayhan Ve Kızıldağ Nermin (1999), Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Hareketleri , TMKB Yayını, Ankara, 1999.
- DİE Haber Bülteni , Die İzmir Bölge Müdürlüğü Kitaplığı , 31.05.2002
- DPT Beş Yıllık Kalkınma Planları , Ankara
- DSP Parti Programı
- DYP Parti Programı
- Genç Parti Programı
- Hükümet Programları (Çeşitli Yıllar),TBMM Yayınları, Ankara.

- Hükümet Programları ([Http://wwwwww.TBMM.Gov.Tr/Ambar/HP51,52.Htm](http://wwwwww.TBMM.Gov.Tr/Ambar/HP51,52.Htm) (28.01.2015).
- Karakayalı, Hüseyin., (2003), Türkiye Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü, Emek Matbaası,Manisa.
- Karluk, S. Rıdvan., Türkiye Ekonomisi,Beta,İstanbul,2004
- Kazgan, Gülten., Tarım Ve Gelişme,Der Yayınları,İstanbul 1983.
- Koçtürk , O. M , "Türkiye'de Çiftçi Organizasyonlarının Genel Görünümü Ve Ege Bölgesinde Seçilmiş Bazı İllerde Mevcut Örgütlenme Düzeyi Üzerine Bir Araştırma" E.Ü.,Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) , Bornova , İzmir , 1995
- Koçtürk, O.M., Ve Özbilgin, N., (2004). Türkiye’de Hükümet Programlarında Tarım Ve Kooperatifçilik, Karınca Kooperatif Postası Yıl:68 Sayı:805 , 2004 Ankara.
- Koçtürk, O.M.(2008), Atatürk Dönemi İktisat Politikaları Paneli,14.11.2008, CBÜ Akhisar Tütün Ekspertizi Yüksekokulu, Manisa.
- Koçtürk, O.M.,(2009). Cumhuriyet Döneminde Hükümetlerin ve Siyasi Partilerin Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesine Yaklaşımları, Tarım Ekonomisi Dergisi, ISSN:1303-0183, Online Yayınlanma tarihi: 17.08.2009.
- MHP Parti Programı
- Mülayim , Ziya Gökalp , Kooperatifçilik ,Yetkin Yayınevi, Ankara , 1999
- Parasız,İlker.,Türkiye Ekonomisi,Ezgi Kitapevi,Bursa 2003.
- Tanrıvermiş, H. ve Demir,E., 2005,Türkiye'de Tarımın Kredi Sorunu, Kredi Kooperatifçiliği ve Yeniden Yapılandırma Gereği Üzerine Bir İnceleme, 18.Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara.
- TBMM 61 ve 62. Hükümet Programları, 2011 ve 2014, Ankara.
- T.C. 60.Hükümet (2008), Eylem Planı, 10 Ocak 2008,Ankara.
- T.C.Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı (1997), 1.Tarım Şur’ası Sonuç Raporu,25-27 Kasım 1997,Ankara.
- T.C.Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (2004), 2.Tarım Şurası Sonuç Raporu, Ankara
- TKK Merkez Birliği Kayıtları, 2015
- Yercan, M., 2003, Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Bazı Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Finansal Yapısı Üzerine Bir Araştırma, İnci Ofset, Bornova-İzmir.
- www. gtb.gov.tr- 10.03.2015
- www.tarim.gov.tr/TRGM (10.03.2015)

Türk Şeker Sanayi ve Pancar Kooperatiflerinin Küresel Trendler Doğrultusunda Değişimi

Yrd. Doç. Dr. Okan DEMİR¹

okandemir@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Nuray DEMİR

ipcioglu@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Doç. Dr. Sibel TAN

sibeltan@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Prof. Dr. Vedat DAĞDEMİR

dagdemir@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Dünya tarihinde şeker, politik ve stratejik bir sektördür. Yaklaşık olarak 170 milyon tonluk yıllık üretim, 123 ülkede çoğunlukla küçük işletmelerde üretilmektedir. Yıllık üretimin yaklaşık %70'i mahallinde tüketilirken, %30'u uluslararası piyasalarda ticarete konu olmaktadır. Türkiye'de, şeker üretimi 22 tanesi Türkşeker'e, 6 tanesi Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği'ne, 2 tanesi özel sektöre ait; 3 tanesi Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na devredilmiş olan 33 tane şeker fabrikasında yapılmaktadır. Türkiye, şeker bilançosu açısından değerlendirilirse, kendi kendine yeter bir ülke olarak tanımlanabilir. Global olarak Türkiye, 1.2-2.0 milyon ton şeker stoku bulunan 1.7-2.5 milyon ton şeker üreten ve yıllık olarak 1.7-2.6 milyon ton şeker tüketen, şeker dış ticareti küçükte olsa pozitif olan bir ülkedir. Türkiye'de pancar eken çiftçi sayısı, 1997 yılında 450.215 adet iken 2012 yılında 140.640'a düşmüştür. Dünya şeker üretiminin ise 175 milyon tonlardan 2020-21 yılında 209 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Dünya şeker arzında; çiftçi, küçük ölçekli işletme veya firmaların piyasa üzerinde herhangi bir belirleyiciliği bulunmamaktadır. Dünya şeker piyasasında faaliyet gösteren altı firma dünya şeker ticaretinin üçte ikisini gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin, küresel şeker trendlerine karşı, şeker bilançosu açısından kendi kendine yeter ülke ünvanını koruyabilmesi ve nüfus artışına bağlı şeker talebine sağlıklı bir arz sağlayabilmesi için, üreticiyi şekerpancarı tarımıyla barıştırmayı ve özelleştirme sürecinde başarılı bir örnek olan Pancar Ekicileri Kooperatiflerini değerlendirmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şeker Sektörü, Küresel Trendler, Pankobirlik, Şeker Pancarı, Özelleştirme

¹ Sorumlu Yazar

Change of Turkish Sugar Industry and Sugar Beet Cooperatives in line with Global Trends

Abstract

Sugar is a political and strategic industry in world's history. An annual production of around 170 million tons is made by mostly small enterprises in 123 countries. While approximately 70% of the annual production is consumed in situ, 30% becomes subject to trade in international markets. In Turkey, sugar is produced in 33 sugar factories, 22 of which belong to Türkşeker, 6 to Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Sugar Beet Growers Cooperative Association), 2 to private sector; and 3 of which was transferred to Privatization Administration. From the perspective of sugar records, Turkey can be defined as a self-sufficient country. Globally, Turkey country has 1.2-2.0 million tons of sugar stock, produces 1.7-2.5 million tons of sugar, consumes 1.7-2.6 million tons of sugar, and it is a country with a small but positive foreign trade. In Turkey, the number of farmers growing sugar beet dropped to 140.640 in 2012 while it was 450.215 in 1997. It is expected that the world sugar beet production reaches 209 million tons in 2020-21 from 175 million tons. In terms of sugar supply; farmers, small-scale enterprises or companies are not determining factors in the market. Six companies that are engaged in world sugar market make up two third of the world sugar trade. In order for Turkey to protect its self-sufficient title in terms of sugar records against global sugar trends and provide a sound supply to population increase, it should reconcile the producers with sugar beet growing and consider the Sugar Beet Growers Cooperatives that are successful examples in the process of privatization.

Keywords: Sugar Industry, Global Trends, Pankobirlik, Sugar Beet, Privatization

1.GİRİŞ

Şeker, dünyada çok sayıda ülke tarafından üretilen, tüm ülkeler tarafından ithal ya da ihraç edilen ve üretimi eski tarihlere dayanan bir üründür. Dünya tarihinde yaşanan dönüşüm süreçlerinde oynadığı rolle toplumları ekonomik ve sosyal açıdan etkilemiş olan şeker, bu özellikleriyle politik ve stratejik bir sektördür.

Türkiye’de, Cumhuriyetin kuruluş yılları ile başlayan Şeker Sanayi Sektörü, yarattığı istihdam ve yan sektörlerle sağladığı önemli katkılarla en fazla çiftçi geliri sağlayan sektörlerden birisidir. Beslenme ihtiyacı ve sağlıklı nesiller için vazgeçilmez olan şeker üretimi, ülkemizin tarıma dayalı sanayi üretiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Doğrudan desteklediği tarım ve hayvancılığın yanı sıra; gıda, kimya, ilaç ve makine başta olmak üzere ekonomiye yılda yaklaşık 2,5 ila 3 milyar dolar civarında yerli katma değer yaratmaktadır. Sadece taşımacılık sektöründe 25 milyon ton iş hacmi sağlayan Türk Şeker Sektörü, ülkemizde doğrudan ve dolaylı olarak ilişkilendirilen 10 milyon insana fayda sağlamaktadır.

Şeker pancarı tarımı ve sanayisi; ileri teknoloji gerektirmesi nedeniyle üreticilerimizin tarımsal bilgi ve kültür düzeylerini yükselten, ailenin tüm fertlerine çalışma imkânı ve istihdam sağlayan, tarım kesiminin refah düzeyini artıran, nüfusun kırsal kesimde tutulmasına, iç göçün yavaşlatılmasına ve bölgesel kalkınmışlık farklarının azaltılmasına en büyük katkısı sağlayan sektörlerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra pancar tarımı; hayvancılık, ilaç, et, süt, nakliye, alkol, yem, maya ve kozmetik sektörleriyle iç içe geçmiştir. Üretilen pancar; taşımacılık, tarım alet ve makineleri başta olmak üzere birçok sanayi dalının ayakta kalmasına ve gelişmesine; gübre, ilaç gibi girdilerin kullanımı ile endüstriyel sektöre önemli katkılar sağlamaktadır. Bunlara ek olarak şeker pancarı tarımı; ekim yapılan alana eşdeğer bir orman alanına kıyasla 3 kat daha fazla oksijen yarattığından, tüm canlılar için hayati önem arz eden bir oksijen kaynağı olmakta, ekim nöbeti uygulaması nedeniyle kendinden sonra ekilecek ürünlerde verim artışı sağlamakta ve diğer tarım ürünlerine göre daha fazla istihdam olanağı yaratmaktadır.

2. DÜNYADA ŞEKER SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU

Şeker dünyanın hemen hemen her bölgesinde üretilen ve tüketilen en önemli ürünlerden birisidir. Yaklaşık olarak 170 milyon tonluk yıllık üretim 123 ülkede çoğunluğu küçük işletmelerde üretilmektedir. Yıllık üretimin yaklaşık %70'i mahallinde tüketilirken, %30'u uluslararası piyasalarda ticarete konu olmaktadır (Anonymous, 2013a). Dünya ham şeker üretimi 170-175 milyon ton civarındadır. Toplam ham şeker üretiminin yaklaşık %80'i şeker kamışından %20'si ise şeker pancarından elde edilmektedir (Anonymous, 2013a). Kamış ve pancardan elde edilen şekerler arasında kalite bakımından bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak, sadece tropik ve alt tropik bölgelerde yetiştirilebilen şeker kamışının şeker pancarına kıyasla daha düşük maliyetle üretilmesi, işleme maliyetlerinin düşüklüğü gibi nedenlerle pancar şekeri maliyetine göre kamıştan elde edilen şekerin maliyeti daha düşük olmaktadır. Üzerinde bulunulan coğrafya gereği ülkemizde olduğu gibi Avrupa Birliği, Rusya,

Ukrayna gibi ülkeler şekeri pancardan; ABD, Japonya, Çin gibi ülkeler hem pancardan hem kamıştan; Brezilya, Hindistan, Meksika, Pakistan, Tayland, Avustralya başta olmak üzere birçok ülke kamıştan üretmektedir (Anonim, 2013b). Dünya şeker üretiminde en fazla paya sahip ülkeler sırasıyla Brezilya, Hindistan, AB ve Çin'dir. Bu dördünün ham şeker üretimi dünya toplam üretiminin yarısından fazlasına tekabül etmektedir. Toplam ham şeker üretiminin 2014 yılı itibarıyla Brezilya %20.8'ini, Hindistan %15.8'ini, AB %9.5'ini ve Çin %7.7'sini gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin üretimi ise toplam üretimin %1.4'ü kadardır (Tablo 1).

Tablo 1. Dünya Şeker Üretimi (Ham Şeker, 1000 ton)

ÜLKELER	Yıllar				
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Brezilya	38 350	36 150	38 600	37 800	35 800
Hindistan	26 574	28 620	27 337	26 605	27 250
AB	15 939	18 320	16 655	16 010	16 300
Çin	11 199	12 341	14 001	14 263	13 300
Tayland	9 663	10 235	10 024	11 333	10 200
ABD	7 104	7 700	8 148	7 672	7 677
Meksika	5 495	5 351	7 393	6 383	6 508
Pakistan	3 920	4 520	5 000	5 215	4 700
Avustralya	3 700	3 683	4 250	4 400	4 600
Rusya	2 996	5 545	5 000	4 400	4 200
Guatemala	2 048	2 499	2 778	2 852	2 850
Endonezya	1 770	1 830	2 300	2 300	2 500
Filipinler	2 520	2 400	2 400	2 450	2 500
Türkiye	2 274	2 262	2 130	2 300	2 400
Diğer	28 637	30 841	31 541	31 027	31 673
TOPLAM	162 189	172 297	177 557	175 010	172 458

Kaynak: Anon., 2014a

Dünyada yıllık olarak üretilen şekerin yaklaşık %90'ı tüketilmektedir. Toplam tüketim 2010 yılında 155 milyon ton iken 2014 yılında bu rakam 170 milyon tona ulaşmıştır. Dünya üzerinde en fazla şeker tüketen ülkeler sırasıyla Hindistan, AB, Çin ve Brezilya'dır. Toplam tüketimin %40'ından fazlası bu ülkelerde tüketilmektedir. Toplam tüketimin 2014 yılında %15.8'ini Hindistan, %10.8'ini AB, %10.2'sini Çin ve %6.7'sini Brezilya tüketmektedir. Kişi başına tüketim açısından en fazla tüketen ülke 57 kg ile Brezilya iken en az tüketen ülke ise 11 kg ile Çin'dir (Tablo 2). Türkiye'de kişi başına yıllık şeker tüketimi ise 25 kg'dır (Anonim, 2013b).

Tablo 2. Dünya Şeker Tüketimi (Ham Şeker, 1000 ton)

ÜLKELER	Yıllar					Kişi Başına Tüketim (Kg/yıl)*
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	
Hindistan	23 050	24 180	25 000	26 000	27 000	19
AB	18 040	18 200	18 250	18 300	18 500	34
Çin	14 000	14 200	15 100	16 500	17 400	11
Brezilya	12 000	11 500	11 200	11 260	11 500	57
ABD	10 171	10 106	10 421	10 697	10 758	31
Endonezya	5 000	5 050	5 400	5 700	5 900	22
Rusya	5 523	5 700	5 700	5 600	5 800	39
TOPLAM	155 763	159 208	164 725	167 277	170 996	--

Kaynak: Anon., 2014a; Anon., 2014b

Dünya ham şeker ihracatı 53-58 milyon ton arasında seyretmektedir. En büyük ihracatçı ülke 24-26 milyon ton ile Brezilya'dır. 2014 yılında ihracata konu olan ham şekerin %44.7'sini tek başına Brezilya, %15.8'ini Tayland ve %6.5'ini Avustralya gerçekleştirmiştir. Dünya toplam ham şeker ihracatının %60'ını Brezilya ve Tayland yapmaktadır (Tablo 3). Bu verilerin incelenmesinden anlaşılabacağı üzere, dünya şeker sektöründe belirli ülkeler temel aktör olarak yer almakta ve makro verilerde önemli paylara sahip olmaktadır.

Ham şeker ithalat miktarı yıllara göre 48-52 milyon aralığındadır. En fazla ham şeker ithalatı yapan ülkeler; Çin, Endonezya, AB, ABD, BAE, Kuzey Kore ve Malezya'dır. Bu ülkeler toplam ithalatın yaklaşık %40'ını gerçekleştirmektedir. 2014 yılında gerçekleşen 51.7 milyon tonluk ithalatın 3.8'er milyon tonunu Çin ve Endonezya, 3.5 milyon tonunu Avrupa Birliği ve 3.15 milyon tonunu ABD satın almıştır (Tablo 4).

Tablo 3. Dünya Şeker İhracatı (Ham Şeker, 1000 ton)

ÜLKELER	Yıllar				
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Brezilya	25 800	24 650	27 650	26 200	24 000
Tayland	6 642	7 898	6 693	7 500	8 500
Avustralya	2 750	2 800	3 100	3 290	3 500
Guatemala	1 544	1 619	1 911	1 950	1 950
Meksika	1 558	985	2 091	2 644	1 779
AB	1 113	2 343	1 662	1 450	1 500
Hindistan	3 903	3 764	964	2 810	1 500
TOPLAM	53 857	55 019	55 293	57 437	53 697

Kaynak: Anon., 2014a

Tablo 4. Dünya Şeker İthalatı (Ham Şeker, 1000 ton)

ÜLKELER	Yıllar				
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Çin	2 143	4 430	3 802	4 330	3 800
Endonezya	3 082	3 027	3 570	4 085	3 800
AB	3 755	3 552	3 790	3 300	3 500
ABD	3 391	3 294	2 925	3 362	3 149
BAE	1 969	2 154	2 583	2 143	2 350
Kuzey Kore	1 688	1 668	1 806	1 909	1 945
Malezya	1 813	1 720	1 966	1 897	1 925
TOPLAM	49 339	48 400	50 991	51 837	51 763

Kaynak: Anon., 2014a

3. TÜRKİYE ŞEKER SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU

Türkiye’de 19. yüzyıldan itibaren Şeker fabrikası kurma yönünde girişimler olmuş; ancak bunların hiç biri başarıya ulaşamamıştır. Bu doğrultuda atılan ve başarıya ulaşan ilk adım 1923 yılında yapımına başlanan ve 17 Aralık 1926’da tamamlanan Uşak Şeker Fabrikasının kuruluşu olmuştur. Uşak Şeker Fabrikasından iki yıl sonra, 1925’te yapımına başlanan Alpullu Şeker Fabrikası da 26 Kasım 1926’da tamamlanarak; ülkemizde ilk şekeri üretmiştir.

Günümüzde ise şeker üretimi 22 tanesi Türkşeker’e, 6 tanesi Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik)’ne, 2 tanesi özel sektöre ait; 3 tanesi Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na devredilmiş olan 33 tane şeker fabrikasında yapılmaktadır (Anonim, 2013b).

Türkiye’de sakaroz kökenli ve nişasta kökenli olmak üzere iki tür şeker üretimi bulunmaktadır. Sakaroz kökenli olarak pancar şekeri üretimi yapılırken, nişasta kökenli olarak glukoz şurubu, izoglukoz ve kristal fruktoz üretimi yapılmaktadır. Türkiye’de şeker sektörü bünyesinde; yedi adet pancar şekeri üreticisi ve beş adet nişasta bazlı şeker üreticisi olmak üzere birbirine rakip 12 şirket faaliyet göstermektedir (Anonim, 2013b).

Türkiye’de pancar şekeri üretimi 1.7-2.4 milyon ton arasında değişmektedir. Yıllara göre artış ve azalışlar göstermekle birlikte üretilen toplam pancar şekerinin ortalama olarak %88.7’si yurtiçinde satılmakta, %12.3’ü ise yurtdışına satılmaktadır. Pancar şekeri üretiminin yurtiçi tüketim ve yurtdışı satışı karşılamadığı yıllarda (2006, 2007, 2011, 2012 gibi), stoklarla ihtiyaç karşılanmış, üretimin fazla olduğu yıllarda ise stok artışı yaşanmıştır. 2013-14 üretim sezonunda 2.39 milyon ton şeker üretiminin 2.08 milyon tonu yurtiçinde, 0.32 milyon tonu ise yurtdışı

satışı olarak değerlendirilmiştir. Pancar şekerinin satış fiyatı ise 2002 yılında 1.26 TL/Kg'dan başlayarak tedricen yükselmiş ve 2013 yılında 2.33 TL/Kg'a ulaşmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Pancar Şekeri Verileri

Yıllar	Toplam Üretim (Bin ton)	Yurtiçi Satışlar (Bin ton)	Yurtdışı Satışlar (C Şekeri) (Bin ton)	Ortalama Satış Fiyatı (TL/Kg)
2002/03	2 157	1 636	259	1,26
2003/04	1 762	1 618	364	1,43
2004/05	1 940	1 700	178	1,56
2005/06	2 070	1 713	256	1,45
2006/07	1 845	1 901	217	1,51
2007/08	1 708	1 684	178	1,62
2008/09	2 152	1 828	185	1,72
2009/10	2 531	2 158	241	1,78
2010/11	2 262	1 867	283	1,79
2011/12	2 270	2 151	290	1,94
2012/13	2 129	1 918	339	2,11
2013/14	2 390	2 083	319	2,33

Kaynak: Anon., 2014c

Türkiye’nin nişasta bazlı şeker üretim miktarı ise 400-520 bin ton aralığında değişmektedir. Türkiye’de üretilen nişasta bazlı şekerin ortalama olarak %77.8’i yurtiçinde pazarlanırken %22.2’si yurtdışına satılmaktadır. 2013-14 üretim yılında üretilen 499 bin ton nişasta bazlı şekerin 305 bin tonu yurtiçinde pazarlanırken 195 bin tonu yurtdışına satılmıştır. Nişasta bazlı şeker fiyatları 2002 yılında 0.78 TL/Kg’dan başlayıp tedricen yükselerek 2013 yılında 1.57 TL/Kg’a ulaşmıştır (Tablo 6). Türkiye’de yıllara göre pancar şekeri fiyatları nişasta bazlı şeker fiyatlarının sürekli olarak üzerinde seyretmiş ve ortalama olarak 1.53 katı kadar bir fiyat oluşmuştur. Başka bir ifadeyle pancar şekeri satın alan bir tüketici, pancar şekeri almaktan vazgeçip nişasta bazlı şeker satın almaya karar verirse, aynı paraya alabileceği pancar şekerinin 1.53 katı kadar nişasta bazlı şeker alabilecektir veya nişasta bazlı şeker alımından vazgeçen bir tüketici, aynı maliyetle alabileceği nişasta bazlı şekerin %66’sı kadar pancar şekeri alabilecektir. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere serbest rekabet şartları altında pancar şekerinin nişasta bazlı şeker ile rekabet etme şansı bulunmamaktadır.

Tablo 6. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Nişasta Bazlı Şeker Verileri

Yıllar	Toplam Üretim (Bin ton)	Yurtiçi Satışlar (A Kotası) (Bin ton)	Yurtdışı Satışlar (C Şekeri) (Bin ton)	Ortalama Satış Fiyatı (TL/Kg)
2002/03	394	353	33	0,78
2003/04	366	347	19	0,91
2004/05	433	360	61	0,97
2005/06	415	350	72	0,93
2006/07	440	350	88	0,94
2007/08	411	316	99	1,03
2008/09	418	333	83	1,15
2009/10	515	406	112	1,17
2010/11	516	367	150	1,26
2011/12	483	330	151	1,37
2012/13	506	337	165	1,47
2013/14	499	305	195	1,57

Kaynak: Anon., 2014c

Türkiye, şeker sektörü bilançosu açısından değerlendirilirse, kendi kendine yeter bir ülke olarak tanımlanabilir. Global olarak Türkiye, 1.2-2.0 milyon ton şeker stoku bulunan 1.7-2.5 milyon ton şeker üreten ve yıllık olarak 1.7-2.6 milyon ton şeker tüketen, şeker dış ticareti küçükte olsa pozitif olan bir ülkedir (Tablo 7).

Tablo 7. Türkiye Şeker Bilançosu (Bin ton ham değer)

YILLAR	Açılış Stoku	Üretim*	İthalat	İhracat	Tüketim	Yıl Sonu Stoku
2003/04	1 523	1 762	0,6	208	1 725	1 276
2004/05	1 276	1 940	0,6	138	2 006	1 298
2005/06	1 297	2 070	4,1	4	2 046	1 492
2006/07	1 491	1 845	7,8	135	2 083	1 247
2007/08	1 247	1 708	7,8	42	2 103	1 333
2008/09	1 333	2 152	4,6	5	2 124	1 556
2009/10	1 556	2 531	4,6	5	2 254	1 865
2010/11	1 865	2 262	4,4	83	2,396	1 964
2011/12	1 964	2 270	4,6	80	2 299	2 083
2012/13	2 083	2 129	5,6	35	2 496	1 686
2013/14**	1 686	2 390	-	105	2 600	1 096

Kaynak: İSO 2013

(*) Pankobirlik / TŞFAŞ Gerçekleşen Rakamlar

(**) Tahmini

Ülkemizde şeker fabrikalarının kurulmasının ana hedefi; ülkemizin şeker ihtiyacının karşılanması yanında, tarımı ve dolayısıyla çiftçiye kalkındırmaktır. Şeker pancarı tarımı ülkemizin sosyal ve ekonomik yaşantısında da çok önemli rol oynamıştır. Şeker pancarı tarımının gelişmesi sonucu dünyada şeker üretimi önemli derecede artmıştır. Diğer taraftan şeker pancarı yalnız sanayi ham maddesi değil, aynı zamanda besi hayvancılığında çok kıymetli gıda olan yaprak, baş ve posa ile bir yem bitkisidir. Bu ürünün gelişmesi, et ve süt üretiminin artmasına, böylece artan gıda kalitesi ile daha yüksek hayat standardının oluşmasına ön ayak olmuştur.

Türkiye’de pancar eken çiftçi sayısı yıllara göre önemli ölçüde azalmıştır. 1997 yılında 450.215 adet çiftçi pancar ekimi yaparken 2012 yılında bu rakam 140.640’a düşmüştür. Pancar ekici sayısı, temel amacı şeker sektöründe kendine yeterlilik olan şeker kanunun yürürlüğe girmesinden sonraki yıllarda düşüş eğilimine girmiştir. Pancar eken çiftçi sayısı 1997 yılından itibaren yıllık ortalama olarak %6.9 azalarak günümüzdeki seviyesine gerilemiştir. Pancar eken çiftçi sayısını 2002 öncesi ve sonrası olarak değerlendirecek, 2002 öncesinde ortalama yıllık artış hızı %0.87 düzeyindeyken 2002 sonrasında yıllık ortalama azalış %12.1 düzeyindedir. Ürün taşıyan alan göstergelerinde de ekici sayısındaki azalmaya bağlı olarak azalmalar yaşanmıştır. Ürün taşıyan alan 1990’ların sonlarında 500.000 hektar civarındayken 2013 yılında 280.000 hektar düzeyine düşmüştür. İncelenen süreç içerisinde ürün taşıyan alanda yıllık ortalama azalış hızı %2.8’dir. Ürün taşıyan alandaki düşüş hızının pancar eken çiftçi sayısındaki düşüşten daha küçük olması, ekici başına ortalama ekim alanlarının yıl geçtikçe büyüdüğünü göstermektedir (Tablo 8).

Üreticilerin pancar ekiminden vazgeçmelerini sadece şeker kanununun getirdiği kota uygulamalarına bağlamak sübjektif bir yaklaşım olacaktır. Şekerpancarı tarımına rekabet edecek diğer tarımsal ürünler, devlet desteklemeleri ve çiftçi eline geçen fiyatları da değerlendirmek gereklidir. Pancar alım fiyatları 1997 yılında kilogram başına 0.012 lirayken 2013 yılında 0.156 liraya ulaşmıştır. İncelenen dönem içerisinde pancar fiyatlarının ortalama artış oranı %18.9’dur. 2002 öncesi dönemde ortalama artış oranı %41.8 iken 2002 sonrasında bu artış %5.2’ye kadar gerilemiştir. Aynı dönemde üretim maliyetleri içerisinde önemli bir paya sahip olan gübre, mazot gibi girdilerin fiyatlarındaki artış düşünüldüğünde pancar fiyatlarının çiftçi beklentilerini karşılamaktan uzak olduğu söylenebilir. İncelenen dönemde pancar üretim miktarı da

18.5 milyon tonlardan 16.5 milyon tona gerilemiştir. Toplam pancar üretimindeki azalmanın düşük olmasının sebebi verimlilikteki önemli artışlardır. Pancar verimi dekara 3.95 tondan 5.5 tona kadar yükselmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Yıllar İtibariyle Türkiye Şeker Pancarı Ekim, Üretim, Verim ve Fiyatları

Yıllar	Pancar Eken Çiftçi Sayısı	Ürün Taşıyan Alan (ha)	Üretilen Pancar (Bin ton)	Ortalama Verim (ton/da)	Pancar Alım Fiyatı (TL/Kg)
1997	450 215	466 652	18 425	3,95	0,012
1998	492 495	500 951	22 060	4,40	0,018
1999	420 106	416 190	16 855	4,05	0,028
2000	411 324	408 367	18 759	4,59	0,037
2001	479 243	356 512	12 551	3,52	0,050
2002	492 232	371 795	16 523	4,44	0,078
2003	459 571	319 498	12 758	3,99	0,095
2004	390 635	320 677	13 753	4,29	0,104
2005	347 814	335 556	15 181	4,52	0,105
2006	311 799	323 714	14 452	4,46	0,098
2007	246 797	298 873	12 415	4,15	0,102
2008	209 115	320 731	15 488	4,83	0,117
2009	187 937	323 970	17 275	5,33	0,123
2010	196 901	328 651	17 942	5,46	0,125
2011	171 752	293 841	16 127	5,49	0,133
2012	140 640	279 589	14 938	5,34	0,149
2013	--	280 924	16 506	5,87	0,156

Kaynak: Anon., 2014c; Anon., 2014d; Anon., 2014e

4. ŞEKER SEKTÖRÜNDE KÜRESEL TRENDLER VE ÖNERİLER

Aşağıdaki Tablo 8’de önümüzdeki altı yıl boyunca dünya şeker şekerpancarı, şekerkamışı ve şeker üretimine ait projeksiyon görülmektedir. Projeksiyona göre şeker pancarı ve kamışı üretimi artış göstermektedir. Şeker pancarı üretimi yaklaşık %5 oranında artarken ekilişin 1 milyon hektar artması öngörülmektedir. Şekerpancarı üretiminin 2015-16 üretim yılında 232 milyon ton olarak gerçekleşmesi 2020-21 üretim yılında ise 244 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Şekerkamışı üretiminin de 2020-21 yıllarında 2109 milyon tona ulaşması öngörülmektedir. Dünya şeker üretiminin ise 175 milyon tonlardan 2015-16 üretim yılında 185 milyon tona 2020-21 yılında ise 209 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Tüketicinin nüfus artışına bağlı olarak

hemen hemen yıllık üretime karşılık gelmesi ve 75 milyon ton civarında stok şekerin bulunması öngörülmektedir (Tablo 9). Türkiye'nin şeker bilançosu açısından kendi kendine yeterli ülke ünvanını koruyabilmesi ve nüfus artışına bağlı şeker talebine sağlıklı bir arz sağlayabilmesi için, üreticiyi şekerpancarı tarımıyla barıştırması gerekmektedir. Türkiye'de, şekerpancarı verimliliği dünya ortalamasının üzerindedir ve son yıllardaki verimlilik artışı şekerpancarı ekilişindeki azalmayı absorbe etmiştir. Ancak, pancar tarımındaki azalış trendinin devam etmesi kısa sürede Türkiye'yi şeker açığı bulunan bir ülke konumuna sokacaktır.

Tablo 9. Dünya Şeker Projeksiyonu

Ürünler	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
ŞEKERPANCARI						
Üretim (mt)	232	237	240	241	242	244
Ekiliş (mha)	4	4	5	5	5	5
Verim (t/ha)	52	53	53	53	54	54
ŞEKERKAMIŞI						
Üretim (mt)	1 841	1 885	1 951	1 993	2 054	2 109
Ekiliş (mha)	26	26	27	28	28	29
Verim (t/ha)	71	71	72	72	73	74
ŞEKER (Ham Şeker- Bin ton)						
Üretim	184 304	192 831	199 170	201 544	205 733	209 408
Tüketim	183 853	188 670	193 418	197 906	202 695	207 481
Stoklar	63 671	66 415	70 750	72 972	74 594	75 104

Kaynak: Anon., 2011

Dünya şeker arzında çiftçi, fabrika sahibi, tacir gibi birçok şahıs veya şirket faaliyet göstermekte ancak küçük ölçekli işletme veya firmaların piyasa üzerinde herhangi bir belirleyiciliği bulunmamaktadır. Dünya şeker piyasasında Avrupa Birliği meşeli firmalar baskın durumdadır. Aşağıdaki Tablo 10'da sıralanan altı firma dünya şeker ticaretinin üçte ikisini gerçekleştirmektedir. Küresel piyasanın temel aktörleri olan bu altı firma piyasanın esas oyuncularıdır. Ayrıca Avrupa Birliği ülkelerinde kurulu bulunan beş firma (Associated British Foods, Tate&Lyle Sugars, Tereos, Sudzucker, Nordzucker), AB şeker pancarı işleme tesislerinin

%80'ini ve Avrupa şeker piyasasının %72'sini elinde bulundurmaktadır (Anonim, 2013a).

Türkiye şeker sanayinin, şeker sektörünün sahip olduğu mevcut trendler ve uluslararası piyasanın çokuluslu şirketlerin oyun alanı olması düşünüldüğünde, kendini geliştirmesi imkansız olduğu gibi gerilemesi kaçınılmazdır. Türkiye'nin sektörde ayakta kalabilmesi için, sektörün çiftçisinden sanayicisine kadar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Sektörün yeniden yapılandırılması, yaşanan özelleştirme süreciyle birlikte değerlendirilebilir.

Türkşeker'in özelleştirme gündemine girmesi ilk kez 22 Haziran 2000 tarihinde IMF'ye verilen niyet mektubu ile olmuştur. Mektup, 2000 yılı Ağustos sonu itibariyle Özelleştirme İdaresine devredilecek işletmeler portföyüne, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin bazı fabrikalarının alınması hükmünü içermiştir. Türkşeker, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 20 Aralık 2000 tarih, 2000/92 sayılı kararı ile özelleştirme kapsamına alınmıştır. Aradan geçen bu sürede; Türkşeker'in Bağlı Ortaklığı durumundaki Kütahya ve Adapazarı Şeker Fabrikaları ile iştiraklerindeki hisselerinin özelleştirme işlemleri tamamlanmıştır (Anonim, 2013b). Kendi kendine yeterliliği bulunulan bir sektörde, yeterliliği sağlayan en önemli unsur olan Türkşeker'in özelleştirilmesi niyet mektubuyla başlamış ve geçen 15 yıllık süreç içerisinde sadece 2 fabrika özelleştirilebilmiştir.

Mevcut piyasa koşulları ve Türkiye'nin şeker talebi dikkate alındığında, Türkşeker'in özelleştirilmesinden vazgeçilerek modernize edilmesi, yeni teknolojik gelişmelere adapte edilmesi ve günlük pancar işleme kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Mutlak olarak özelleştirilmesi zorunluluğu bulunuyorsa, altyapıları geliştirildikten sonra Pancar Ekicileri Kooperatiflerine devredilmelidirler.

Tablo 10. Dünya Şeker Ticaretinde Önemli Firmalar

Firma Adı	Menşei	Açıklama
Czarnikow ¹	Londra	Dünya ticaretinin %18'ini (8 milyon ton) gerçekleştiren firma British Sugar firmasının %42.5'inin sahibidir.
Sucden ²	Fransa	Dünya ticaretinin %10'unu (4-5 milyon ton) gerçekleştiren firma, Brezilya, Küba ve Tayland'dan şeker alıp, rafinerilerinde işlemektedir.
Louis Dreyfus ³	Fransa	Şeker sektöründe en büyük ürün taciridir, yıllık 2.5 milyon ton şeker ihracatı vardır, üç şeker fabrikası vardır.
Cargill ⁴	ABD	Birkaç milyon ton şeker ticareti vardır, dünyanın farklı yerlerinde ihracat terminalleri, fabrikaları ve operasyon merkezleri vardır.
ED&Man ⁵	Londra	40 farklı ülkede şeker alanında faaliyettedir, birçok ülkede rafinerileri ve şeker fabrikaları vardır, dünyanın farklı yerlerinde depoları bulunmaktadır.
Bunge ⁶	ABD	Dünya ticaretinin %10'unu gerçekleştirmektedir. 4.5 milyon tonluk ticaretin 3.5 milyon tonunu Brezilya'dan yapmaktadır.

Kaynak: ¹ Anonim, 2015a; ² Anonim, 2015b; ³ Anonim, 2015c; ⁴ Anonim, 2015d; ⁵ Anonim, 2015e; ⁶ Anonim, 2015f

5. KAYNAKLAR

1. Anonymous, 2011. AGRICULTURAL OUTLOOK 2011-2020. OECD-FAO.
2. Anonymous, 2013a. Fairtrade and Sugar, 2013. Fairtrade Foundation.

3. Anonim, 2013b. Sektör Raporu 2013, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
4. Anonymous, 2014a. Sugar: World Markets and Trade. USDA FAS, November 2014.
5. Anonymous, 2014b. F.O. Licht, World Sugar Balances, 2014.
6. Anonymous, 2014c. Şeker Kurumu, www.seker.gov.tr; Erişim tarihi: 02.02.2015.
7. Anonymous, 2014d. Pankobirlik, www.pankobirlik.org.tr; Erişim tarihi: 02.02.2015.
8. Anonymous, 2014e. Türkiye İstatistik Kurumu; www.tuik.gov.tr; Erişim tarihi: 02.02.2015.
9. Anonim, 2015a. 'Sugar', www.britishsugargroup.com; 'Czarnikow group'. Erişim tarihi: 02.02.2015.
10. Anonim, 2015b. 'Sugar trading and distribution', www.sucden.com. Erişim tarihi: 02.02.2015.
11. Anonim, 2015c. 'Sugar', www.ldcommodities.com. Erişim tarihi: 02.02.2015.
12. Anonim, 2015d. www.cargill.com. Erişim tarihi: 02.02.2015.
13. Anonim, 2015e. www.edfman.com. Erişim tarihi: 02.02.2015.
14. Anonim, 2015f. www.bunge.com/Sugar and Bioenergy. Erişim tarihi: 02.02.2015.

Sosyal Sermaye ve Kooperatifler: Genel Kuramsal Çerçeve ve Seçici bir Literatür Değerlendirmesi

Özge Çelik Russell

Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü

Özet

Kooperatif müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir örgüt olduğundan özü itibariyle kolektif eylem üzerinden işleyen bir yapıdır. Kooperatiflerin iyi yönetim uygulamaları olabilmeleri ve kurulma amaçlarını ifade eden ortak ekonomik, sosyal veya kültürel ihtiyaç ve istekleri karşılayabilmeleri yürütülen kolektif eylemin niteliğine, özellikle de onu oluşturan sosyal ilişkilerin niteliğine bağlıdır. Bireyler veya gruplar arasındaki sosyal ilişkiler ve yönetim arasındaki ilişkiye dair en önemli kavramlardan bir tanesi ise sosyal sermayedir. Her örgüt gibi kooperatiflerin de sosyal sermayesi vardır ve kooperatiflerin en temel ayırıcı özelliği dayanışma örgütleri olmaları olduğundan sosyal sermaye kooperatiflerin hem en önemli kaynaklarından hem de çıktılarından bir tanesini oluşturmaktadır. Ancak, kooperatifler çerçevesinde sosyal sermaye konusunda literatürde görece az sayıda araştırma vardır ve Türkçe literatürde kooperatiflerin sosyal sermayesi henüz yeterince araştırma konusu yapılmamıştır. Bu çalışma, kooperatifler çerçevesinde sosyal sermayenin tanımlanması, yeri ve önemi konusunda kuramsal yaklaşımlarla beraber bu konuda yapılmış olan ampirik araştırmaların seçici bir örneklemini içeren bir değerlendirmedir. Çalışmanın amacı kooperatifler çerçevesinde sosyal sermaye üzerine yapılan araştırmaların mevcut durumunu ortaya koymak ve Türkiye’de henüz yeterince araştırma konusu olmamış olan bu konuya dikkat çekerek literatürdeki önemli bir boşluğu işaret etmektir. Bu çalışmada sosyal sermayenin bağımlı veya bağımsız değişken olarak analiz edildiği mevcut araştırmaların bulguları sosyal sermayenin bağ oluşturu, köprü kurucu, bağlantılandırıcı, yapısal ve bilişsel yönleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve kooperatiflerin işleyişinde güvenin rolü üzerine yapılmış çalışmaların bulguları üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı metni de kısaca analiz edilmiştir. Son olarak kooperatifler çerçevesinde sosyal sermaye üzerine mevcut araştırma bulgularının önerdiği noktalar üzerinden kooperatiflerin sosyal sermayesi hakkındaki bilimizin durumu değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: kooperatif, sosyal sermaye, güven, bağ oluşturu, köprü kurucu.

Social capital and Cooperatives: General Conceptual Framework and a Selective Literature Review

Abstract

Since cooperative is a jointly owned and democratically controlled enterprise, it is a structure that essentially functions through collective action. In order for cooperatives to become good governance practices and provide for the common economic, social or cultural needs and aspirations that reflect their foundational aims they are dependent on the quality of collective action that is undertaken, especially the quality of social relations that constitute this collective action. Social capital is one of the most important concepts concerning the relationship between governance and social relations between individuals or groups. Like all organizations, cooperatives do have social capital and since the most fundamental distinctive feature of cooperatives is them being organizations for cooperation, social capital constitutes one of the most important resources as well as outputs of cooperatives. However, there is relatively less research on social capital within the framework of cooperatives and within the

literature in Turkish social capital of cooperatives has not been yet researched. This paper is a review of the definition, place, and importance of social capital in cooperatives that includes a selective sample of empirical research conducted on this subject. This paper aims to present the current state of research on social capital in cooperatives and point to a significant gap within the literature on cooperatives in Turkey by calling attention to this hitherto neglected subject. In this paper findings of research where social capital is integrated into the research design as a dependent or independent variable are assessed in accordance with the bonding, bridging, linking, structural, and cognitive aspects of social capital and studies conducted on the role of trust in the functioning of cooperatives are examined. Within this context, this paper also includes a short analysis of the text of Turkish Cooperatives Strategy and Action Plan. Finally, this paper concludes with an assessment of our current knowledge about social capital in cooperatives through the points suggested by extant research findings.

Key words: cooperative, social capital, trust, bonding, bridging.

GİRİŞ

Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin tanımıyla "kooperatifler ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu özerk birliklerdir" (ica.coop, 2015). Kooperatifler müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen birlikler olduğundan, kooperatif özü itibarıyla kolektif eylem üzerinden işleyen bir örgüttür. Kooperatiflerin iyi yönetim uygulamaları olabilmeleri ve bu yöntemle kurulma amaçlarını ifade eden ortak ekonomik, sosyal veya kültürel ihtiyaç ve istekleri karşılayabilmeleri kolektif eylemin niteliğine, özellikle de onu oluşturan sosyal ilişkilerin niteliğine bağlıdır (Valentinov, 2004: 6).¹ Bireyler veya gruplar arasındaki sosyal ilişkiler ve yönetim arasındaki ilişkiye dair en önemli kavramlardan bir tanesi toplumsal sermayedir. Her örgütün toplumsal sermayesi vardır ve bu sermaye varlığının farkında olunarak veya olunmayarak örgütün işleyişinde kullanılabilir (Hong ve Sporleder, 2007: 1). Kooperatiflerin en temel ayırıcı özelliği onların "dayanışma örgütleri" olmaları (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 1) olduğundan toplumsal sermaye kooperatifler konusunda en temel ve önemli kavramlardan bir tanesidir. Ancak kooperatifler çerçevesinde toplumsal sermaye konusunda literatürde görece az araştırma vardır. Kooperatifler veya kooperatifçilik konusunda Türkçe literatürde ise toplumsal sermayenin henüz yeterince araştırma konusu olmaması Türkiye'de kooperatiflerin dayanışma ve kolektif eylem boyutunun henüz yeterince araştırma konusu edilmediğine dair ilgi çekici bir işarettir.²

Kooperatifler genel olarak çeşitli güven biçimlerine ve toplumsal sermayeye üzerine inşaa olan örgütlenmeler olarak görülürler (Hatak vd, 2011: 2). Karşılıklılık ve güven normalarına dayanan sosyal

¹ Valentinov'un makalesine yazarın erişimi SSRN (Social Science Research Network) üzerinden olduğu ve buraya yüklenen dökümanın sayfa numaralandırması kaynakçadaki künyesinde belirtilen sayfa numaralandırmasından farklı olduğu için yazar SSRN'ye yüklenen dökümanın sayfa numaralarına atıf yapmıştır. Kaynakçada makalenin künyesi ile beraber SSRN veri tabanındaki erişim adresi de belirtilmiştir.

² Yazarın erişim sağlayabildiği kadarıyla kooperatifler çerçevesinde sosyal sermaye konusuyla ilişkilendirilebilecek Bilgin, Ergün ve Aytakin'in (2007) kooperatif ortaklarının güven duygusuyla performans-tatmin arasındaki ilişki üzerine ve Şahin, Cankurt, Günden, Miran ve Meral'in (2013) kooperatiflere ortak olmada ve kooperatif başarısında etkili faktörler üzerine iki araştırma vardır.

ağbağlar kooperatiflerin en temel varlıklarından birini oluşturur (Hogeland, 2006; Valentinov, 2004). Bir başka ifadeyle, toplumsal sermaye bir yandan kooperatiflerin en önemli kaynaklarından birini oluşturur diğer yandan ise kooperatiflerin işleyiş biçimleri toplumsal sermayenin yeniden üretilmesini sağlarlar (Hatak vd., 2011: 4). Bu bakımdan kooperatifler çerçevesinde toplumsal sermayenin kaynak ve çıktı yönleri vardır. Bu yaklaşım kooperatifler çerçevesinde toplumsal sermayenin rolüne yönelik temelde rasyonel ve araçsal bir bakış açısını temsil eder. Toplumsal sermaye finansal, fiziki veya insan sermayesi gibi yatırım gerektiren açıkça üretici bir kaynak olarak değerlendirilir. Üretici bir kaynak olarak toplumsal sermaye yatırım gerektirir ve bilgiye daha iyi erişim, daha iyi iletişim, koordinasyon ve fırsatçı davranışların azaltılması biçiminde getiriler oluşturur (Valentinov, 2004: 8) Toplumsal sermaye tanımı gereği toplumsal ilişkiler içerisinde var olan ve bu nedenle de daha az veya daha çok kurumsallaşmış toplumsal ilişkiler ve gayri resmi toplumsal ilişkilerin içerisinde oluşan kaynaklarla ilgilidir (Lin, 1999: 30-31). Bir başka ifadeyle toplumsal sermaye özü itibarıyla ilişkisel bir olgudur. Kooperatifler oluşumları itibarıyla müşterek faydalar elde edilmesine yönelik saiklerle ve üyeleri arasında kolektif eylemler gerçekleştirilmesi beklentisiyle meydana gelen örgütlerdir (Hong ve Sporleder, 2007: 1). Leenders ve Gabbay'in (1999) örgütler çerçevesinde toplumsal sermaye tanımına göre toplumsal sermaye, "zaman içerisinde sosyal ilişkileri yoluyla işbirliği yapan bileşenlerde biriken ve onların hedeflerine ulaşmalarına olanak sağlayan bir dizi somut veya soyut kaynakları" ifade eder (Hong ve Sporleder, 2007: 3). Bu bağlamda örgütün bileşenleri kooperatif, kooperatifin üyeleri, çalışanları ve yönetimi olabilir (Hong ve Sporleder, 2007: 3). Daha genel bir bakış açısıyla, toplumsal sermaye ve yönetim kurumlarının demokratik performansı arasındaki ilişkinin ampirik analizini yaparak toplumsal sermaye kavramını siyaset ve yönetim bilimleri alanlarına tanıtan Robert Putnam'a (2000: 19) göre toplumsal sermaye bireyler arasındaki sosyal ağbağlar ve bunlardan kaynaklanan karşılıklılık ve güvenilirlik normlarından oluşur.

GÜVEN VE KOOPERATİFLER

Bu bağlamda, örgüt içerisinde toplumsal sermayenin ifade ettiği en temel kaynaklardan bir tanesi güvendir ve bireylerin veya grupların birbirlerine karşı olan güvenleri bir toplumsal sermaye göstergesidir. Birincisi, eğer iki kişi veya bir grup kişi birbirlerine güvenebiliyorlarsa düşük işlem maliyetleri ile nitelenen üretken işbirliği içerisinde bulunmaları daha kolay olur (Nilsson, Svendsen ve Svendsen, 2012: 187). Kooperatifler de kolektif eylem yoluyla gerçekleştirilen üretken dayanışma ve işbirliğine dayanan örgütler olduklarından, bir kooperatif bünyesindeki bireylerin birbirleriyle kurdukları sosyal ilişkilerin güvenilirlik normları oluşturabilmesi kooperatifçilik etkinliklerinin düşük işlem maliyetleri olmasında belirleyici ve temel bir unsurdur. Karşılıklı güven temelli toplumsal sermaye kooperatif içerisinde zaman ve enerji sarfıyatı bakımından görece pahalı olan kontrol, bilgi toplama ve izleme gibi süreçlerden ziyade güvenilirlik normları üzerinden üyelerin yapılan anlaşmalara veya alınan kararlara uymasını kolaylaştırarak işlem maliyetlerini düşürebilir (Nilsson, Svendsen ve Svendsen, 2012: 187). İkincisi, güven, kooperatif üyelerinin kooperatif yönetimiyle ilgili olması ve kooperatif içerisindeki yönetim eylemlerini izlemelerinde etkili bir faktördür. Nilsson ve Svendsen (2011) üyeliği geniş ve heterojen olan kooperatiflerde üyelerin kooperatif işlerine az katılımda bulunduğunu ve bedavacılık davranışları sergilediğini, üyeliği küçük ve görece homojen olan kooperatiflerde üyelerin kooperatifin nasıl yönetildiğini önemsediklerini ve güven yüklü davranışlar sergilediklerini bulmuşlardır. Üçüncüsü,

kooperatiflerin içinde bulundukları toplumdaki güven hissinin ve eşitsizliğin kooperatif vakaları üzerindeki etkisini küresel kapsamda araştıran Jones ve Kalmi (2009) kooperatif vakaları ile bir toplumdaki kişiler arası güven seviyesi arasında güçlü pozitif bağlantı olduğunu bulmuşlardır. Araştırmacılar bu bağlantının gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de varolduğunu ve güvenin kooperatif vakalarına dair kurumsal niteliklilikten çok daha güvenilir bir öngösterge olduğunu bulmuşlardır. Dördüncüsü, güven çiftçilerin ürünlerini hangi tip işletmelere satacaklarına dair seçimlerinde etkili olabilir. James ve Sykuta (2006) ABD'nin Missouri eyaletindeki soya fasülyesi ve mısır üreticileri üzerinde yaptıkları araştırmada çiftçilerin ürünlerini yatırımcı sahipliğindeki işletmelerden ziyade kooperatiflere satmalarında güvenin önemli bir faktör olduğunu bulmuşlardır. Araştırmacılar güven ve çiftçilerin dürüstlük ve yeterlik algılarının yatırımcı sahipliğindeki işletmelere kıyasla kooperatiflerde daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Bu konuda Nilsson, Svendsen ve Svendsen (2012) son yirmi yılda batı ekonomilerindeki bir çok geleneksel örgütlenmiş tarımsal kooperatiflerin mevcut işletme biçimlerini terk etmelerinin toplumsal sermaye merkezli kuramsal bir yaklaşımla daha iyi açıklanabileceğini, bu gelişmelerin kooperatif üyelerinin birbirlerine ve kooperatiflerine karşı güveninin azalmasından kaynaklandığını savunurlar. Bu araştırmacılara göre, kooperatiflerin finansal sermayesi ve toplumsal sermayesi arasında önemli bir ilişki vardır. Finansal sermaye toplumsal sermayenin bir çeşit dönüşümü olarak değerlendirilebilir. Örneğin finansal sermaye ile toplumsal sermaye arasındaki ilişki bir kooperatif büyük ölçekli bir teşebbüse dönüşürken gerçekleşen karar verme süreçleri çerçevesinde değerlendirildiğinde kooperatif içindeki yatay ve dikey bütünleşme için ihtiyaç duyulan finansal sermaye ile kooperatifin toplumsal sermaye miktarı arasında bir ödünleşme vardır (Nilsson vd. 2012: 194). "Dolayısıyla, üyeler arasında ve üyelerle liderler arasında daha az güven, üyeler arasında pasiflik ve yabancılaşma, düşük katılım, zayıf demokratik yönetim, kolektif yarardan ziyade özel yarar tedariki, yaygın bedavacılık, düşük memnuniyet ve dayanışma kaybının yansıttığı toplumsal sermaye kaybı ölçek ve kapsam ekonomilerinden gelen karlardan daha ağır basabilir" (Nilsson vd. 2012: 194). Bu çalışma kooperatiflerin bağ oluşturuçu yani kooperatif içi toplumsal sermayesi ile finansal sermayesi, bir başka ifadeyle ekonomik performansı, arasında kooperatifin büyüme sürecinde bir ödünleşme olabileceğine dikkat çekmesi bakımından önemlidir.

SOSYAL SERMAYE KATEGORİLERİ VE YAKLAŞIMLARI

Sosyal sermaye bu konu üzerinde çalışan araştırmacılar tarafından farklı kategorilere ayrılmıştır. En bilindik ayrımlardan bir tanesi bağ oluşturuçu (*bonding*) ve köprü kurucu (*bridging*) sosyal sermaye arasındadır (Putnam ve Goss, 2002: 11). Hong ve Sporleder'in kısaca özetlediği gibi bağ oluşturuçu toplumsal sermaye bir ağbağın veya örgütün içerisinde benzer amaçları olan bireyler veya gruplar arasındaki bağlantıları ifade ederken, köprü kurucu toplumsal sermaye bireylerin veya grupların kendi ağbağlarının veya örgütlerinin dışındaki diğer ağbağlar veya örgütler içerisindeki bireyler veya gruplarla bağlantılar oluşturma kapasitelerini ifade eder. Bağ oluşturuçu toplumsal sermaye iç ilişkileri kuvvetlendirerek aynı ağbağ veya örgüt içerisinde homojenliği sağlarken, köprü kurucu toplumsal sermaye dış kaynakları yatay olarak bağlayarak farklı sosyal sahalardan daha az homojen olan insanları bir araya getirir (Hong ve Sporleder, 2007: 3). Farklı örgütler veya ağbağlar arasındaki ilişkilerde oluşan bir başka toplumsal sermaye çeşidi Woolcock (2001) tarafından bağlantılandırıcı (*linking*) toplumsal sermaye olarak adlandırılmıştır. Woolcock'a göre bağlantılandırıcı toplumsal sermaye, köprü kurucu

toplumsal sermayeden farklı olarak, dikey ilişkiler içerisinde oluşur. Örneğin örgüt veya ağbağ içindeki bireylerin ve grupların siyasi idareler, düzenleyici kurumlar ve kendilerinden hiyeraşik olarak daha üst seviyede olan diğer örgütlerle veya ağbağlarla ilişkiler oluşturması gibi (Hong ve Sporleder, 2007: 3). Krishna and Uphoff (1999) ise toplumsal sermayenin yapısal (*structural*) ve bilişsel (*cognitive*) boyutları arasında ayrım yapmışlardır. Yapısal toplumsal sermaye bireylerin veya grupların ilişkilerini içinde sürdürdükleri ağbağlar veya örgütlerin niteliklerini, özellikle kurallarını, usüllerini ve teamüllerini ifade ederken, bilişsel toplumsal sermaye yaklaşık ifadeleri bireylerin algılarında yer alan normlar, değerler, tutumlar ve inanışları ifade eder (Hong ve Sporleder, 2007: 3-4). Valentinov (2004: 7) toplumsal sermayenin yapısal ve bilişsel boyutlarını form ve içerik olarak değerlendirmenin daha uygun olacağını savunur. Valentinov'a göre, kabul edilmiş roller, ağbağlar ve diğer yapılar toplumsal sermayenin yapısal formunu oluştururken, normlar, değerler, tutumlar ve inanışlar bu formun içeriğini oluşturur. Böylece Valentinov kooperatifler çerçevesinde toplumsal sermayeyi belirli yapısal formların bünyesinde bulunan normlar, değerler, tutumlar ve inanışlar olarak tanımlar. Örgütler ve ağbağlar içindeki ve arasındaki toplumsal sermayeye dair bu kategorizasyonların yanı sıra, Stolle ve Hooghe (2003: 3) toplumsal sermaye konusundaki genel literatürde kurumsal merkezli ve toplum merkezli olmak üzere iki ana yaklaşım olduğunu belirtirler. Kurumsal ve toplum merkezli yaklaşımlar bir bakıma toplumsal sermayenin oluşmasını, sürdürülebilir olmasını ve birikmesini sağlayan sırasıyla yukardan aşağıya ve aşağıdan yukarıya işleyen iki süreci analizlerinin merkezinde tutarlar.

KOOPERATİFLERDE SOSYAL SERMAYE ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Ruben ve Heras (2012) Etiyopya kahve üreticileri kooperatifleri üzerine yaptıkları araştırmada kooperatifler arasındaki ekonomik performans farklılıklarının kooperatiflerin sosyal ağbağlarının yapılarıyla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ana yola yakın olan, dolayısıyla da daha düşük dış işlem masrafları olan ve piyasalar ve bilgiye erişimi daha iyi olan kooperatiflerin ekonomik performansının yoldan uzak ve ülkenin iç kesimlerinde olan kooperatiflerden daha düşük olduğunu gözlemlemişlerdir. Bu kooperatiflerin bağ oluşturucu ve köprü kurucu toplumsal sermayeleri üzerine topladıkları veri kooperatifler arasındaki bu ekonomik performans farkının iç kesimlerdeki kooperatiflerin bağ oluşturucu toplumsal sermayesinin yüksek olduğunu ana yola yakın kooperatiflerin ise köprü kurucu toplumsal sermayesinin bağ oluşturucu toplumsal sermayelerinden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ruben ve Heras (2012: 478) sonuç olarak kooperatifler arasındaki ekonomik performans farklılıklarını bağ oluşturucu toplumsal sermayenin kolektif eylemi daha uygulanabilir yaparak sorunlara ortak çözümler bulunmasını kolaylaştırmasıyla, köprü kurucu toplumsal sermayenin daha yüksek olmasının ise kooperatif dışı kaynaklara dayanarak sorunlara bireysel çözümler geliştirilmesini teşvik etmesiyle açıklamışlardır. Bu çalışma bağ oluşturucu toplumsal sermayenin kooperatiflerin ekonomik performansını belirleyen asıl etken olduğunu ancak köprü kurucu toplumsal sermayenin bağ oluşturucu toplumsal sermayeye oranının yüksek olmasının ekonomik performans üzerinde negatif yönde etki yaptığını göstermesi bakımından önemlidir. Genel olarak ise bu çalışma kullanılan toplumsal sermaye göstergelerini kooperatiflerin ekonomik performansı üzerine analizde bağımsız değişken aldığı için toplumsal sermayenin kooperatiflerin bir kaynağı olarak rolünü değerlendirmeye yardımcı olmaktadır.

Torfi, Kalantari ve Mohammadi (2011) İran'nın Lorestan eyaletindeki kırsal üretim kooperatifleri üyeleri üzerinde yaptıkları araştırmada bağ oluşturunca, köprü kurucu ve bağlantılandırıcı toplumsal sermaye göstergeleri içeren bir toplumsal sermaye ölçümü kullanmışlardır. Bu sosyal sermaye ölçümü üzerinden örneklemelerini yüksek ve düşük toplumsal sermayeli olarak iki gruba ayırmışlar ve toplumsal sermaye seviyelerindeki farklılıkları etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir. Araştırmacılar yüksek toplumsal sermaye seviyesini etkileyen faktörlerin evli olma, daha fazla eğitilmiş olma, daha varlıklı olma, daha büyük miktarda toprağa sahip olma, bir kooperatife daha uzun süre üyeliği olma, kooperatifçilik ilkeleri hakkında daha fazla farkındalığı olma ve kooperatif işlerinde daha yüksek oranda işbirliği yapma olduğunu belirlemişlerdir (Torfi vd., 2011: 5516). Araştırmacılar, kooperatif üyelerinin sosyal sermaye seviyesinin yüksek olmasına etki eden bu faktörler arasından istatistiki anlamlılıklarına göre sırasıyla en çok bir kooperatife üye olma süresinin, kooperatif işlerinde işbirliği yapma oranının, kooperatifçilik ilkelerine tanındık olmanın ve medeni durumun etkili olduğunu bulmuşlardır (Torfi vd., 2011: 5516). Bu çalışma, toplumsal sermayeyi bilimsel analizde bağımlı değişken aldığından ve örneklemine kırsal üretici kooperatifleri üyeleri arasından seçtiğinden kooperatif üyeliğinin ve kooperatif bünyesinde gerçekleşen işlerin ve sosyal etkileşimlerin toplumsal sermaye üretmedeki rolünü ampirik olarak gösteren bir örnektir. Daha önce de belirtildiği gibi toplumsal sermaye bir yandan kooperatiflerin en önemli kaynaklarından birini oluşturur diğer yandan da kooperatifler toplumsal sermaye üretirler. Bu bağlamda Torfi, Kalantari ve Mohammadi'nin araştırması kooperatifler çerçevesinde toplumsal sermayenin bir çıktı olarak durumunu değerlendirmeye yardımcı olmaktadır.

Ying'in (2007) Hong Kong'daki işçi kooperatifleri üzerinde yaptığı araştırma bu kooperatiflerin görece yüksek seviyede bağ oluşturunca ve İşçi Kooperatifi Birliği'nin oluşturulmasıyla aynı zamanda köprü kurucu toplumsal sermayelerinin olduğunu göstermektedir. Ancak Hong Kong'da egemen olan anaakım iş kültürü içinde bağlantılandırıcı toplumsal sermayelerinin düşük olması nedeniyle zorluklarla karşılaştıklarını önermektedir. Ying'e göre, kooperatiflerin bağ oluşturunca toplumsal sermayesinin mutlaka verili pozitif bir kaynak olarak görülmesi bu toplumsal sermayenin kooperatiflerin iç işleyişi ve ekonomik performansı bakımlarından yaratabileceği olası negatif etkilerin göz ardı edilmesine neden olabilir. Ying araştırmasında işçi kooperatiflerinin bağ oluşturunca toplumsal sermayesinin mevcut üyelerin kendilerinden farklı olan yeni üyelerin kooperatife kabul edilmesinde tereddüt etmelerine neden olarak kooperatiflerin olası büyümelerini engellediğini gözlemlemiştir (Ying, 2007: 470). Ying bağ oluşturunca toplumsal sermayenin kooperatif üyeleri arasında farklı akran grupları veya kooperatif işlerine yaklaşım biçimleri bakımından ayrılan farklı hizipler oluşmasına neden olarak öznel önyargılar oluşturulmasını kolaylaştırdığını ve bunların da toplantılarda nesnel tartışmaları kişisel ağız dalaşlarına dönüştürdüğünü bulmuştur (Ying, 2007: 471-473). Ying'in (2007) araştırması Nilsson, Svendsen ve Svendsen'in (2012) araştırması gibi kooperatiflerin bağ oluşturunca yani kooperatif içi toplumsal sermayesi ile finansal sermayesi, bir başka ifadeyle ekonomik performansı, arasında kooperatifin büyüme sürecinde bir ödünleşme olabileceğine dikkat çekmesi bakımından önemlidir.

SOSYAL SERMAYE PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI

Başta belirtildiği gibi Türkiye'de kooperatifçiliğin işleyişinde sosyal sermayenin yeri konusunda literatürde boşluk vardır. Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatiflerin işleyişinde sosyal

sermayenin yukarıda kısaca değeriendirilen araştırmaların gösterdiği gibi hem bir kaynak hem de bir çıktı olarak yeri olduğu gibi Türkiye’de de henüz ampirik araştırmalara yeterince konu edilmemiş olsa da sosyal sermayenin kooperatif iğin işleyişine etkisi olması kuvvetli bir olasılıktır. Bu  er evede Türkiye’deki genel durum üzerine oluşturulmuş bir metin olan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı üzerinden bazı kavramsal tespitler yapılabilir. Genel olarak değeriendirildiğinde, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nda belirlenen yedi stratejik hedeften     yukarıda belirtilen toplumsal sermaye biçimleri ile doğrudan ilgilidir. Birincisi, "kamu teşkilatlanması ve kooperatiflere hizmet sunum biçiminin yeniden yapılandırılması" hedefi bir yandan dikey yönlü işleyen bağlantılandırıcı toplumsal sermaye oluşmasıyla, diğer yandan da kurumsal merkezli yaklaşımlar olarak tanımlanan siyasi idarelerin, kamu politikalarının ve kamu kurumlarının toplumsal sermayeyi şekillendirdiği varsayımı merkezinde yapılan araştırmalarla ilgilidir. ikincisi, "eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi" hedefinin araştırma faaliyetleri hariç diğer bileşenleri bağ oluşturucu ve bilişsel toplumsal sermayenin geliştirilmesi ile ilgilidir. Üçüncüsü, " rg tlenme kapasitesi ve kooperatifler arası işbirliği olanaklarının arttırılması" hedefi örgütlenme kapasitesi bakımından bağ oluşturucu, bilişsel ve yapısal toplumsal sermaye biçimlerinin geliştirilmesiyle, kooperatifler arası işbirliği olanaklarının arttırılması bakımından ise köprü kurucu toplumsal sermayenin geliştirilmesiyle ilgilidir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 4, 51). Bir bütün olarak değeriendirildiğinde de strateji ve eylem planı metni genel olarak kurumsal merkezli toplumsal sermaye yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi gereken bir metindir. Strateji ve eylem planı dökümanında belirtilen hedeflerin ne ölçüde ve ne kadar etkin biçimde ger ekleştirilebildiğine dair yapılabilecek analizlerin bilimsel açıklayıcılığı kurumsal yaklaşımı temsil eden araştırmaların bulguları doğrultusunda değeriendirilebilir.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nda aynı zamanda Türkiye’de kooperatifçiliğin işleyişi ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyle ilgili bazı noktalar vurgulanmıştır. Vurgulanan bu noktalar metnin başında yer alan ana stratejik hedefler içerisinde her ne kadar sosyal sermaye terimi geçemese de siyasa oluşturucuları ve uygulayıcılarının sosyal sermayenin kooperatifçiliğin işleyişindeki yerinin farkında olunduğunu göstermektedir. Ancak strateji metnin oluşturulmasını izleyen süreçte yayınlanan Türkiye Kooperatifçilik Raporu’nda (2013) sosyal sermaye ifadesinin geçmemesi de iki döküman arasında bir kopukluk ortaya çıkarmaktadır. Strateji ve eylem planı dökümanının başlangıcında kooperatifçiliğin sosyal sermayenin arttırılmasına katkı sağlayacağının belirtilmesi kooperatiflerin işleyişinde sosyal sermayenin çıktı olarak yerini vurgularken bir kaynak olarak değeriendirmemektedir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012 : 2). Strateji ve eylem planı dökümanında Türkiye’de kooperatifçiliğe dair SWOT analizinde içsel faktörler içinde zayıf yanlardan biri olarak sosyal sermayenin düşüklüğü belirtilmiş ve bu faktör öncelikli sorun alanlarından “ rg tlenme ve kooperatifler arası işbirliği sorunu” kapsamına alınmıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 32, 35). Böylece SWOT analizi çerçevesinde bir yandan örtük bir biçimde sosyal sermayenin bağ oluşturucu ve köprü kurucu işlevleri vurgulanırken diğer yandan da, dökümanın başlangıç kısmında kooperatifçiliğin bir çıktısı olarak değeriendirilmesinden farklı olarak, sosyal sermaye kooperatifçiliğin işleyişinde bir kaynak olarak değeriendirilmiştir.  rg tlenme ve kooperatifler arası işbirliği sorunun tartışıldığı bölümde sosyal sermaye kooperatiflerin işleyişinde açıkça bir kaynak olarak ele alınmış ve konu üzerindeki literatüre paralel olarak bir yandan fiziki ve beşeri sermayeyi bir araya getiren diğer yandan da ekonomik performansa etkisi olan önemli bir kaynak olduğu vurgulanmıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 40). Dökümanın bu bölümünde sosyal sermaye ve kooperatiflerin işleyişi arasındaki ilişkinin ele alındığı ana eksen örgütlenme becerisi ve bunda dayanışma ve kişiler arası güvenin etkisidir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 41). Türkiye’deki birlikte iş yapabilme kültür ve ortamının benzer beşeri ve fiziki kaynaklara sahip olan ülkelere kıyasla düşük seviyede olduğu tespiti temelinde kooperatifçik çerçevesinde “örgütlenme becerisi eksikliği ile ilgili sorunların ortadan kaldırılması için, kooperatifçiliğin kurumsal, yasal ve uygulama alt yapısının uluslararası esaslara ve ihtiyaçlara göre yenilenmesi ve güven ortamının sağlanması”nın gerekli görüldüğüne yapılan vurgu esasen bir kaynak olarak sosyal sermayenin kurumsal merkezli bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 40, 41). Strateji ve eylem planı dökümanındaki bu kurumsal merkezli yaklaşım bir yandan siyasa yapıcı ve uygulayıcı kurumların sosyal sermaye birikimi ve sürdürülmesi konusunda yukarıdan aşağıya işleyen süreçlerde sorumluluklarını tanıdıklarını göstermektedir. Diğer yandan ise “güven ortamının sağlanması” ifadesi bütünüyle devlet kurumlarının yapacağı düzenlemelere bağlandığı için kooperatifçilik sektörü içinde bireylerin birbirleriyle kurdukları sosyal ilişkilerin oluşturduğu güvenilirlik normlarının düşük işlem maliyetleri yarattığı için önemli olması fikriyle tezattır. Bir başka ifadeyle, büyük ölçüde aşağıdan yukarıya işleyen süreçler içinde zaman içinde tekrarlanan sosyal etkileşimlerle oluşan güvenilirlik normlarının yerine yasal düzenlemelerin belirliliği ve zorlayıcılığı ikame edilerek ve bu konuda özellikle denetleyici üst örgütlenmelerin gerekliliği vurgulanarak örtük bir biçimde güvenilirliğin sosyal sermaye kavramı çerçevesinde ne anlam ifade ettiğine dair anlam kayması oluşmasına imkan yaratılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında sosyal sermayenin oluşması ve birikmesinde etkisi olan aşağıdan yukarıya işleyen süreçlerin strateji ve eylem planı dökümanında belirtilen ana stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesiyle sosyal sermaye çerçevesinde değil daha çok eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları çerçevesinde ilişkilendirilmemiş olması etkilidir. Bu bağlamda, sosyal sermaye ve kooperatiflerin işleyişi arasındaki ilişkiye dair strateji ve eylem planı dökümanında görece dar bir perspektifin etkin olduğu gözlemlenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada sosyal sermaye ve kooperatiflerin işleyişi arasındaki ilişkiye dair temel kavramsal konular vurgulanmış ve kooperatiflerin işleyişinde hem üretici bir kaynak hem de bir çıktı olarak sosyal sermayenin yeri seçici bir literatür değerlendirmesi çerçevesinde analiz edilmiştir. Kooperatiflerin işleyişi çerçevesinde sosyal sermayenin bağımlı ve bağımsız değişken olarak araştırma tasarımına dahil edildiği ampirik çalışmalar sosyal sermayenin farklı çeşitlerinin kooperatiflerin ekonomik performansı üzerinde tek tek veya birbirleriyle etkileşimli olarak yarattığı etkiler, kooperatiflerin sosyal sermayesi ve finansal sermayesi arasında oluşabilecek ödünleşme ve bunun kooperatiflere etkisi ve kooperatif üyelerinin yüksek toplumsal sermayesi olmasına etki eden faktörlerle ilgili bulgular içermektedir. Bu çalışmada değerlendirilen sınırlı sayıdaki araştırmaların bulguları, sosyal sermaye bir örgütsel form olarak kooperatiflerin üretici kaynaklarından en önemlilerinden birini oluşturmasına rağmen, sosyal sermayenin farklı çeşitleri arasındaki etkileşimin olası etkilerinin mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğini ve sosyal sermayenin basitçe yekpare ve bütün koşullarda pozitif etkiler ortaya çıkaran bir faktör olarak varsayılmayacağını önermektedir. Bunun yanında araştırmalar bir sosyal sermaye göstergesi olan güvenin işlem maliyetlerini düşürmekte, kooperatif ortaklarının kooperatif yönetimiyle ilgili olmasında

ve katılımcı davranışlar yoluyla örgüt içi denetim ve izleme gerçekleştirmelerinde, üreticilerin ürünlerini kime satacaklarına dair verdikleri kararlarında ve bedavacılık davranışlarının düşük seviyede kalmasına etkili bir faktör olduğunu önermektedir. Son olarak araştırmaların bulguları ve kısaca değinilen kavramsal çerçeve göz önünde bulundurularak Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı değerlendirildiğinde sosyal sermaye ve kooperatiflerin işleyişi konusunda bu döküman oldukça sınırlı bir perspektifi temsil etmektedir. Ancak dökümanın belirlediği stratejik hedeflerin ve içerdiği önerilerin, bu sınırlı perspektiften bağımsız olarak, sosyal sermaye ve kooperatiflerin işleyişi ve örgütlenme biçimi arasındaki asli, tözel ve çok yönlü ilişkinin niteliğinin bizatihi kendisinden kaynaklanan nedenlerle, sosyal sermaye biçimleri ve göstergeleri ile yakın ve önemli bir ilgisi vardır.

Kaynakça

Bilgin N., Ergün E., Aytekin M., (2007), *“Kooperatif Ortaklarının Güven Duygusu ile Ortakların Performans-Tatmin Arasındaki İlişki: Tariş’te Bir Uygulama”*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:22, Sayı:1, s:67-82.

Hatak I., Lang R., Roessl D, (2011), *“Trust, Social Capital and the Coordination Relationships between the Members of Cooperatives”*, Konferans Bildirisi, International Conference on Economics and Management of Networks, <http://emnet.univie.ac.at/emnet-2011/conference-proceedings/> (12.02.2015).

Hogeland, Julie A. (2006), *“The Economic Culture of U.S. Agricultural Cooperatives”*, Culture and Agriculture, Cilt:28, Sayı:2, s:67-79.

Hong, Gwangseog; Sporleder, Thomas L. (2007), *“Social Capital in Agricultural Cooperatives: Application and Measurement”*, [http://usaskstudies.coop/socialeconomy/files/congress07/hong_sporleder.pdf] (21.1.2015).

Hooghe, Marc; Stolle, Dietlind (2003), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan, New York.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2012), *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.

James, Harvey S.; Sykuta, Michael E. (2006), *“Farmer Trust in Producer- and Investor-Owned Firms: Evidence from Missouri Corn and Soybean Producers”*, Agribusiness, Cilt:22, Sayı:1, s.135-153.

Jones, Derek C.; Kalmi, Panu (2009), *“Trust, Inequality and the Size of the Co-operative Sector: Cross-Country Evidence”*, Annals of Public and Cooperative Economics, Cilt:80, Sayı:2, s:165-195.

Krishna, A.; Uphoff, N. (1999), *“Mapping and Measuring Social Capital: A Conceptual and Empirical Study of Collective Action for Conserving and Developing Watersheds in Rajasthan, India”*, Social Capital Initiative Working Paper 13., World Bank, Social Development, Washington, D.C.’den aktaran aktaran Gwangseog Hong ve Thomas L. Sporleder, (2007), *“Social capital in agricultural cooperatives: Application and measurement”*, [http://usaskstudies.coop/socialeconomy/files/congress07/hong_sporleder.pdf] (21.1.2015).

Leenders, R. Th. A. J.; Gabbay, S. M. (1999), *Corporate Social Capital and Liability*, Kluwer Academic, Boston'dan aktaran Gwangseog Hong ve Thomas L. Sporleder, (2007), "*Social capital in agricultural cooperatives: Application and measurement*", [http://usaskstudies.coop/socialeconomy/files/congress07/hong_sporleder.pdf] (21.1.2015).

Lin, Nan (1999), "*Building a Network Theory of Social Capital*", *Connections*, Cilt:22, Sayı:1, s:28-51.

Nilsson, Jerker; Svendsen, Gert Tinggaard (2011), "*Free Riding or Trust? Why Members (do not) Monitor Their Cooperatives*", *Journal of Rural Cooperation*, Cilt:39, Sayı:2, s:131-150.

Nilsson J., Svendsen G. L. H., Svendsen G. T., (2012), "*Are Large and Complex Agricultural Cooperatives Losing Their Social Capital?*", *Agribusiness*, Cilt:28, Sayı:2, s:187-204.

Putnam, Robert D. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Society*, Simon & Schuster, New York.

Putnam, Robert D.; Goss, Kristin A. (2002), "*Introduction*", *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Ed. Robert D. Putnam, Oxford University Press, New York, s. 3-20.

Ruben, Ruerd; Heras, Jorge (2012) "*Social Capital, Governance and Performance of Ethiopian Coffee Cooperatives*", *Annals of Public and Cooperative Economics*, Cilt:83, Sayı:4, s:463-484.

Şahin A., Cankurt M., Günden C., Miran B., Meral Y., (2013), "*Türkiye'de Kooperatiflere Ortak Olmada ve Kooperatif Başarısında Etkili Faktörlerin Analizi*", *Akademik Ziraat Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, s:23-34.

Torfi A., Kalantari K., Mohammadi Y, (2011), "*Effective Components of Social Capital in Rural Production Cooperatives in Koohtasht County of Lorestan Province*", *African Journal of Agricultural Research*, Cilt:6, Sayı:24, s:5512-5519.

Valentinov, Vladislav (2004), "*Toward a Social Capital Theory of Cooperative Organisation*", *Journal of Cooperative Strategies*, Cilt:37, Sayı:3, s:5-20, [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=951928].

Woolcock M. (2001), "*The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes*", *The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-being: International Symposium Report*, Human Resources Development, Canada ve OECD'den aktaran Gwangseog Hong ve Thomas L. Sporleder, (2007), "*Social capital in agricultural cooperatives: Application and measurement*", [http://usaskstudies.coop/socialeconomy/files/congress07/hong_sporleder.pdf] (21.1.2015).

Ying, Wong Shuet (2007), "*Is Social Capital a 'Genuine Capital' in the Building of Worker Cooperatives in Hong Kong*", *Proceedings of the 8th Annual Conference of Hong Kong Sociological Association Narratives and Perspective in Sociology: Understanding the Past, Envisaging the Future*, Ed. Cheung Siu Keung vd., Hong Kong Shue Yan University Department of Sociology, Hong Kong, s.459-474, [http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.134.5962&rep=rep1&type=pdf&sa=U&ei=e

Nw2UfbTHoSMyAHt64G4Bg&ved=0CEYQFjAJ&usg=AFQjCNFXpJNcNfIBlf10CFMUfDyn5srG_g#page=467]
(15.01.2015).

(<http://ica.coop/en/what-co-operative>, 07.02.2015)

Organik Tarımın Sosyo-ekonomik Yararları

Rifat Karakurt

Celal Bayar Üniversitesi. Alaşehir Meslek Yüksekokulu. Alaşehir. Manisa.

ÖZET

Organik tarım; sentetik gübreleri, pestisitleri ve bitki büyüme düzenleyicilerini kabul etmeyen sürdürülebilir bir tarım şeklidir. Organik tarımın amacı tüketicilerin sağlıklı gıda ile beslenmesini gerçekleştirmektir. Organik tarımın uygulandığı ülkelerde, ekonomik, ekolojik ve sosyal açıdan çok yararlı sonuçların elde edildiği açıktır. Organik gıdaların mevcut ve gelecek nesillerin sağlığını koruma açısından rolü büyüktür. Organik yönetim altındaki topraklar erozyon tehlikesine büyük ölçüde uzaktırlar. Ayrıca, fosil kaynaklı enerji tüketiminde önemli düzeyde tasarruf sağlanmaktadır. Organik tarımda, insan emeği katkısı büyüktür ve bu istihdam ve yerelleşme açısından büyük yarar sağlamaktadır. Organik ürünlerin ihracat imkânları fazladır. Bu durum ise üreticilerin gelir düzeylerinin artırılması, kırsal alanda refahın yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Organik üretim alanlarında artan biyoçeşitlilik ve çevre sağlığı eko turizm açısından önemli bir potansiyel olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Organik Tarım, Sosyal, Ekonomi, Verimlilik, Yerelleşme,

Socio-economic Benefits of Organic Farming

ABSTRACT

Organic farming is a sustainable form of agriculture that does not accept synthetic fertilizers, pesticides and growth regulators. The goal of organic agriculture is to realize the diet with healthy food for consumers. In countries where the implementation of organic agriculture, it is clear that the results obtained are very useful in terms of economical, ecological and social results. Organic foods have a major role in terms of protecting the health of present and future generations. The danger of erosion of soils under organic management is largely free. In addition, significant savings in fossil based energy consumption. In organic agriculture, the contribution of human labor is large and offers great benefits in terms of employment and decentralization. Export opportunities for organic products are greater. In this case, the increase of the producers' income levels, contributes to the promotion of prosperity in rural areas. Increasing biodiversity and environmental health in organic production will be an important potential for eco-tourism.

Key Words: Organic Farming, Social, Economy, Efficiency, Decentralization,

1.GİRİŞ

Buharlı makinelerin keşfedilmesiyle birlikte başlayan sanayi ve teknolojiadaki hızlı gelişmeler, bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte birçok alanda ve özellikle tarım alanında kullanılmaya başlanan kimyasal içerikli ilaçlar ve gübrelerin ekonomik açıdan verimliliği artırmak suretiyle yaptığı katkının yanında, doğal dengenin bozulması şeklinde yarattığı olumsuz etkiler dikkat çekmeye başlamıştır. Başka bir ifade ile ekonomik kalkınmanın bir unsuru olarak kabul edilen verimlilik artışı ile kısa dönemde kalkınma sağlamış, ancak bu artış ne insanlık için ne de evren için sürdürülebilir olmamıştır. Bu değişimin bir sonucu olarak, çevreye zarar vermeden, güvenilir gıdaların üretimini sürdürülebilir bir şekilde sağlayan tarımsal üretim sistemleri ve bu sistemleri destekleyen politikalar gündeme gelmiştir.(tarim.gov.tr,2015b.)

Bu süreç, sürdürülebilir bir üretim sistemi olarak organik tarım teknikleri gibi yaklaşımlarla sadece ekonomik hususların değil, sosyal, çevresel bir takım faktörlerin de dikkate alınması gerektiğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Organik tarım kavramı bu belki de bu sürecin kaçınılmaz sonuçlarından biridir.

1980’li yıllarda ABD Tarım ABD Tarım Bakanlığı tarafından 1980’de yapılan tarife göre ;’’Organik tarım sentetik gübreleri, pestisitleri ve bitki büyüme düzenleyicilerinin kullanımını kabul etmeyen bir sistemdir. Organik çiftçiler büyük ölçüde ürün rotasyonları, ürün artıkları, hayvan gübreleri, baklagiller, yeşil gübreler, organik atıklara ve toprağı beslemek, bitki besin elementlerini temin etmek için mineral kayaçlara dayanır. Böcekler, yabancı otlar ve diğer zararlılar mekanik toprak işleme ve kültürel, biyolojik ve biyo rasyonel mücadele ile yönetilir ’’(Diver vd.1995,1). Diğer kapsamlı bir tanıma göre de; Ekolojik sistemde hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içeren, esas olarak sentetik kimyasal tarım ilaçları, hormonlar ve sentetik mineral gübrelerin kullanımını yasaklayan ve bunların yerine organik ve yeşil gübreleme, münavebe, toprağın muhafazası, bitkinin direncini arttırma, doğal düşmanlardan yararlanma gibi birçok çevre dostu tekniğı tavsiye eden, bütün bu olanakların kapalı bir sistemde oluşturulmasını öneren, üretimde sadece miktar artışının değil aynı zamanda ürün kalitesinin de yükselmesini amaçlayan, her aşaması kontrollü, kayıtlı ve sertifikalı olan alternatif bir üretim şekli olarak tanımlanmaktadır (İlter ve Altındişli, 1998. 19). Organik tarımın temel niteliğı topraktaki organik ve diğer besin maddelerini sağlayan organik girdiler, azot biriktiren bitkiler,

hastalıklara dayanıklı bitki çeşitleri, nadas ve bitki yastıklaması gibi toprak işleme teknikleri, bitki nöbetleme sistemi ve tarım orman karması gibi uygulamaların kullanılmasıdır(Rehber 2011,33). Organik tarımda toprak ve su gibi doğal çevrenin tarım eliyle kirletilmesini engellemek, temiz malzeme ve teknikler kullanılarak üretilen tarım ürünleri ile insan, hayvan ve çevrenin sağlığı üzerinde olumlu katkı sağlamak amaçlanır.

2.TÜRKİYEDE ORGANİK TARIM

Türkiye organik tarım konusunda çok avantajlı konumdadır. Birçok ülkeye göre farklı ekolojik koşulları ve henüz kirlenmemiş verimli toprakları, zengin biyoçeşitliliği, özellikle zengin yerel çeşitleri tarımda avantaj sağlamaktadır(Altındişli ve Aksoy, 1999). Ülkemizde organik tarım, 1980’li yıllarda ihracat talebi doğrultusunda gelişmiştir. Üzüm ve incir gibi geleneksel ürünler ile başlayan bu talepler daha sonra kuru kayısı ve fındık başta olmak üzere birçok üründe devam etmiştir. Bu ürünlerin üretimi öncelikle ithalatçı ülkelerin mevzuatlarına uygun olarak yapılmaya başlamış, 1991 yılından itibaren ise 2092/91 sayılı Avrupa Birliği Konsey Tüzüğü esas alınarak yapılmıştır. Yıllar itibariyle tüm Dünya’da yaşanan gelişmelere paralel olarak, Türkiye’deki organik tarım sektörü de önemli gelişmeler göstermiştir. Üreticiden tüketiciye kadar sektörün tüm paydaşları ile kamu otoritesi bu gelişmeye önemli katkılar sağlamıştır (tarim.gov.tr.2015b.).

Bakanlığın organik tarımda temel amacı; sürdürülebilir tarımı ve tüketicilerin sağlıklı gıdaya ulaşımını kolaylaştırmak için, organik tarımı geliştirmek ve yaygınlaştırmaktır. Bunun için nitelikli çoğunluğun sağlanarak organik tarımın her aşamasında gelişmenin kalıcı hale getirilmesi hedeflenmektedir. Politikalar ve faaliyetler bu temel amaca yönelik olarak geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra, üreticinin gelir düzeyinin yükseltilmesi, tüketici talebine olumlu cevap verilebilmesi, çevrenin korunması, eko-turizm, hizmet sektörü ve organik tarım sanayinin gelişmesi ve dış pazardan daha fazla pay alma giderek önem kazanmıştır(tarim.gov.tr.2015,) Yukarıda da belirtildiği gibi,ülkemizde organik tarım dış talepler doğrultusunda 1980 yılından itibaren gündeme gelmiştir. Bu talepler başlangıçta kuru üzüm ve incir gibi geleneksel ürünlerle başlamış olup daha sonra ürün sayısı hızla artmıştır. Türkiye’de 2012 rakamlarına göre 204 çeşit organik ürün, 54.635 üretici, 702.909 hektar organik tarım alanı ve 1.750.127 ton üretim mevcuttur(Atak vd.2014,1)

Avrupa ülkelerinde geleneksel tarımdan organik tarıma geçiş, tabandan gelen bir yaklaşımla gerçekleşmekte iken; ülkemizin de aralarında

bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, oluşan dış talep doğrultusunda gerçekleşmektedir. Avrupa ülkelerinde organik tarımın hızla yayılmasında, özellikle organik üretime geçiş sürecinde birim alan başına sağlanan destekler etkilidir. Bununla beraber, organik tarıma geçişte ve başarıda etkili faktörler, üreticilere sağlanan diğer finansal imkânlar, hızlı bilgi akışı, geniş ürün yelpazesi, ulusal semboller, koruma ve planlama olarak sayılabilir. Üreticilere sağlanan maddi desteğin etkisi kaçınılmaz olmaktadır. Ancak destekler, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Dünyada organik tarıma çeşitli yollarla destek sağlanmaktadır. Avrupa ülkelerinde organik tarıma geçiş sürecinde ve sonrasında sağlanan desteklerde bölgesel farklılıklar göz önüne alınmaktadır. Öte yandan organik ürünlerin pazarlaması konusunda da destek sağlanmaktadır.

3.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

“ Birleşmiş Milletler Toplumsal Gelişme ve Kalkınma Bildirgesi ele alındığı değerlendirildiğinde, kalkınma toplumsal gelişme ve ekonomik kalkınma birbiri ile ilişkili olup toplumun çeşitli yönlerini içine alan bütünleşmiş bir kalkınma stratejisini vurgulamaktadır. Bildirge her hükümete halkının toplumsal gelişme ve refahını sağlama, kapsayıcı kalkınma planlarının bir parçası olarak toplumsal kalkınma önlemlerini alma, tüm ulusal çabaları bu amaç yönünde özendirme, eşgüdümleme, bütünleme ve toplumsal yapıda zorunlu değişimleri başlatma ödev ve sorumluluğunu vermektedir. Bildirge uluslararası düzeyde gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkları gidermeye yönelik bir hedef ile ulus devletlerin kendi potansiyellerinden yararlanmalarını öngörürken ve bu sürecin hükümet politikalarının bir parçası olarak yürütülmesinin önemine vurgu yapan ilk belge niteliğini taşımaktadır. Buna göre toplumsal barışının sağlanması toplumsal gelişme ve kalkınma ile gerçekleşebilecektir. Hükümetlere verilen bu görevi sürdürecektir kamu idarelerinin toplumların yaşam standartlarını yükseltmeleri için toplumsal kalkınma önlemlerinin planlanması gerektiği vurgulanmaktadır(Atak vd.2014,2). Ayrıca, bütün bu çabaların toprak, su, biyoçeşitlilik unsurlarının korunması ve geliştirilmesinin gözetilmesi de eklenmelidir.

Uluslararası rekabete hazır olmak ve bilgi toplumundaki tüm kesimlerin yanı sıra, tarım kesiminin katkısıyla da çağı yakalamak, ulusal ekonominin bütünleştirilmesi açısından da stratejik önem arz etmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında tarım sektörü; diğer sektörlerle göre özgün bir konumda olup, genel ekonomi kuralları içerisinde diğer sektörlerle karşılaştırılmamalı, ya da kıyaslanmamalıdır. Tarım sektörünün temel

görevi; toplumun bireylerinin beslenme, temel ihtiyaç maddelerini yeterli ve nitelikli olarak sağlamak, ülkemizin ekonomik gündeminde her zaman ön sıralarda yer alan istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunmak ve dış satım olanaklarını geliştirmek suretiyle ulusal gelirimize katkıda bulunarak ekonomik ve sosyal kalkınmamızı hızlandırmaktır(Topal 2010,1-31).

Sürdürülebilir tarım üç ana hedefe bağlıdır. Çevre sağlığı, ekonomik karlılık ve sosyo –ekonomik eşitlik. Çevre ile kalkınma stratejileri ve bunların karşılıklı etkileşimlerinin sorgulandığı 21.yüzyıl gündeminin ardından, 2002 yılında “ Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Siyasi Bildirisi ile “üretim-tüketim-kalıplarının değiştirilmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılması, doğal kaynakların korunması ve yönetimi” gibi konular da gündeme getirilmiştir.(Gürler,2008,9).

Aynı düşünceden hareketle; hedeflere ulaşmada karşılaşılan zorluklar arasında zenginler ve yoksullar arasındaki uçurumun derinleşmesi, biyolojik çeşitliliğin bozulması, küreselleşmenin olumsuz etkileri ve demokratik sistemlere duyulan güvenin azalmış olması sıralanmıştır(Gürler 2008,9). Önemli toprak ve su kaynaklarına ve benzersiz biyolojik çeşitliliğe sahip Türkiye’de toprak ve su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası politikalara uygun olarak verimli kullanılması yalnızca günün gereksinimlerini değil, gelecek kuşakların refahı ve mutluluğu için de önemlidir. Doğal kaynakların korunması, ulusal savunma stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı zamanda kamunun yanında tüm ulusun sorumluluğundadır. Bununla birlikte, Dünya’da yaşanan gelişmeler, geleceğin en önemli sektörünün tarım, stratejik ürününün ise gıda olacağını göstermektedir. Bu durumda Türkiye, Dünyada yaşanan değişim ve gelişmelerin ışığı altında ulusal beslenmesini sürdürülebilir bir şekilde güvence altına alabilmek için organik tarımı yaygınlaştırarak sürdürmek durumundadır(tarim.gov.tr,2015b). Sürdürülebilir tarım üç ana hedefe bağlıdır. Çevre sağlığı, ekonomik karlılık ve sosyo-ekonomik eşitlik. Ya da organik tarımın amaçları dikkate alındığında çevre, canlılar, sosyal ve ekonomik açılarından yararlı olduğu kesindir(Rehber 2011,s.). Bilim adamları, politikacılar ve uygulayıcılar bu hedeflere katkı sağlarlar. Sürdürülebilirlik mevcut ihtiyaçları karşılarken gelecek neslin ihtiyaçlarını da karşılama ilkesine dayanır. Bu nedenle birinci önem; insan ve doğal kaynakların her ikisinin birden yönetiminde başarılı olmaktır.

4. TEMEL AMAÇ VE POLİTİKALAR

Organik tarım, doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi, tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması ve tüketicilerin güvenli gıdaya ulaşımı için etkin bir üretim sistemidir. Organik tarımın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasındaki temel amaç, organik ürünlerin üretim, tüketim ve pazar payını artırmaktır(tarim.gov.tr,2015b). Başka bir ifade ile ekonomik sosyal çevreye duyarlı sürdürülebilir bir tarım seçeneği olarak toprağı zenginleştirmek, çiftçi ve işçilerin sağlığını korumak daha sağlıklı gıda ve tekstil hammaddeleri yetiştirmektir(Rehber, 2011. 77).Ya da Organik tarımın amacı, toprak ve su kaynakları ile havayı kirletmeden çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumaktır(Kızılaslan ve Olgun,2012.1)

Organik Tarım Eylem Planında ise bu ifadeler daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Burada Organik tarımın amacı, toprak ve su kaynakları ile havayı kirletmeden çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumaktır. Bu kapsamda, ürün çeşitliliği ve verimliliğin artırılması, izlenebilirliğin sağlanması, kalite standardının AB standartları seviyesine ulaştırılması ve etkin denetim mekanizmasının kurulması, teşvik ve desteklerin devam ettirilmesi, pazarlamada yeni yaklaşımların getirilmesine ilişkin politikalar izlenmektedir. Türkiye iklim, toprak, su kaynakları, ürün çeşitliliği ve iş gücü bakımından organik tarım için elverişli koşullara sahiptir. Organik tarımda temel amaç; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve tüketicilerin güvenilir gıdaya ulaşımını sağlamaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için tüm paydaşların katılımı ile organik tarımın her aşamasında gelişmenin kalıcı olması hedeflenmektedir. Politikalar ve faaliyetler, bu temel amaca yönelik olarak geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra, üreticinin gelir düzeyinin yükseltilmesi, tüketici talebine olumlu cevap verilebilmesi, çevrenin korunması, eko agro-turizm, hizmet sektörü ve organik tarım sanayinin gelişmesi ve dış pazardan daha fazla pay alınması da giderek önem kazanmıştır.

Tarımsal üretim içerisinde organik tarımın payının artırılması, çevre koruma ve kırsal kalkınma politikaları, turizm ve sağlık sektörü ile entegrasyonun sağlanması da hedeflenmektedir.

Organik tarımın ülke genelinde geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için sistemde yer alan tüm unsurların belirli bir mantıksal çerçeve ve plan dâhilinde koordine edilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda, öncelikle tarım arazilerinin kirletilmeden gelecek kuşaklara aktarılması, topluma güvenli gıdaları üretme ve tüketme hakkı verilmesini sağlamak amacıyla, Bakanlık, Üniversiteler, kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ile işbirliği içerisinde “Ulusal Organik Tarım Stratejik Planı” hazırlanmıştır.

Bu “ Ulusal Organik Tarım Stratejik Planı” doğrultusunda belirlenen stratejik hedeflere erişebilmek için ise tüm paydaşların katılımı ile “ Organik Tarım Eylem Planı” oluşturulmuştur.

Eylem Planı;

- Organik tarımın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması,
- Kontrol ve denetime yönelik hizmetlerin güçlendirilmesi,
- Veri toplama alt yapısı dâhil izlenebilirliğin iyileştirilmesi,
- Eğitim ve yayım hizmetlerinin etkinleştirilmesi,
- Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, olmak üzere 5 gelişme eksen ve 28 eylemden oluşmakta olup, organik tarım konusunda ülkemizde yaşanan aşağıda belirtilen temel sorunlar ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir.
- Kanun ve yönetmelik değişiklik ihtiyacı,
- AB ile ulusal organik tarım mevzuatının denkliğinin sağlanamamış olması,
- National Organic Program (NOP) ve Japanese Agricultural Standard (JAS) gibi pazarda etkin uluslararası standartlarla ulusal mevzuatın denkliğinin sağlanamamış olması,
- Denetim alt yapısındaki eksiklikler,
- Kayıt dışılık,-
- Pazar sıkıntısı, iç ve dış pazarın dengeli gelişmemesi,
- Uzmanlık ve hizmet içi eğitimlerin yeterli düzeyde olmaması,
- Eğitim ve yayım çalışmalarının yeterince etkili olmaması,
- AR-GE çalışmalarının yetersiz olması, sonuçların uygulamaya aktarılamaması,
- Doğru ve güncel bilgiye erişimde yaşanan sorunlar,
- Organik ürünlere güvensizlik,
- İthal girdiye bağımlılık,
- Girdi fiyatlarının görece yüksek olması,
- İhracatta karşılaşılan güçlüklerdir(tarim.gov.tr 2015b).

5.ORGANİK TARIMIN SOSYO-EKONOMİK YARARLARI

Organik tarım kendine-dayanma, yerel kaynakların kullanılmasına verdiği önemle çiftçinin ve yerel toplumun güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Birçok Batı ülkesinde yıllardır kullanılan girdi yoğun tarım yöntemlerinin arazi dokusu ve çevre üzerinde önemli etkileri olmuştur. Kırsal alanda yaban hayatının kaybolması yanında önemli biyolojik çeşitlilik kayıplarından birisi de bir anlamda nüfustaki çeşitliliğin kaybolmasıdır. Örneğin İngiltere’de geçen 50 yıl içinde tarım nüfusu % 70 ve işletme sayısı ise % 40 azalmıştır. Bu değişimler tarım nüfusunun giderek azalması ile yaşlanması sonucunu doğururken, çok az sayıda genç tarım alanında kalmayı kabul ederek, gençlerin çoğunluğu gelecekte için kasaba ve şehirlere gitmeyi tercih etmişlerdir. Ancak son yıllarda, özellikle AB ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde genç kuşakların tarımı ve kırsal kesimi terk etmeyerek giderek daha fazla oranda yerinde kalmaları, organik tarıma karşı duydukları pozitif yaklaşımın bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Organik tarım uygulamalarının sosyo – ekonomik yararlarını ortaya koymak amacıyla Mısır, Gana, Kenya ve Uganda ‘da 50 işletmede bir anket çalışması yapılmıştır. Araştırma sonucunda organik tarıma girişimin çiftçiler, çiftçi aileleri ve kırsal kesime katkılarını; işletme gelirinin artması, pazarlama olanaklarının artması, çiftçilerin güçlenmesi, sağlık yararı ve çevreye olumlu etki olarak beş başlık altında sıralamışlardır (Rehber 2011,94).Organik tarımın temel ilkeleri arasında yer alan adalet, açıklık, ekoloji ve sağlık ilkelerinin tümü ile göz önüne alınması ile aşağıdaki yararların beklendiği ifade edilebilir;

5.1.Gelecek nesilleri korumak

Organik ürünlerin geleneksel ürünlere göre kalıntı düzeyleri bakımından bile büyük ölçüde güvenli oldukları bir oldukça kesin bir sonuçtur. Organik yöntemlerle üretilen ürünlerin daha güvenli ve çevreye dost olduğu iddia edilebilir. Birçok kişi geleneksel ürünlere göre daha sağlıklı olduklarını düşündükleri için organik ürünleri tüketmektedir. Organik ürünlere karşı olan talep artışının arkasında yatan en önemli nedenin tüketicilerin organik ürünlerin geleneksellere göre daha güvenilir olması gerçeğidir. Organik tarım mevcut ve gelecek nesiller, çevre sağlığı ve sürekliliğini koruyacak bir şekilde özen ve sorumluluk içinde yerine getirilmelidir(Rehber 2011,s.37). Gelecek nesilleri korumak için onlara sağlıklı besinler sunmak zorundayız. Bir çocuğun, gıda maddelerinde kansere neden olan pestisitlerden zarar görme riski, yetişkinlere göre daha fazla olduğu için, çocuğun gelecekteki sağlığı gıdaların doğru seçimine bağlıdır(belgelendirme.ctr.com.tr/organik-tarimin-

faydaları.htm.). Tarımsal kirlenmeye bağlı olarak ortaya çıkan çevre ve sağlık sorunları nedeniyle birçok üretici ve tüketici organik ürünleri üretmeyi ve tüketmeyi tercih etmeye başlamışlardır(Marangoz ,2008,3).

5.2.Toprak erozyonunu önlemek

Toprak, organik tarımda gıda zincirinin temelini oluşturmaktadır. Kimyasal gübreler ile bitki beslemenin alışkanlık haline getirildiği konvansiyonel tarımda, bozulan toprak yapısı rüzgâr ya da su erozyonu ile kolayca kaybedilebilecek bir yapıya sokulmaktadır(<http://belgelendirme.ctr.com.tr/organik-tarimin-faydaları.html>). Organik tarım geniş alanlardaki toprak erozyonunu azaltarak, tarımın en önemli kaynağı olan toprak ve gübreyi korur. Geleneksel tarım tekniğinde toprak sağlığı büyük ölçüde kaybolmuş, aşırı işleme ile toprak strüktürü bozulmuştur. Zararlı yabancı ot mücadelesi büyük ölçüde toprağı çıplak bırakmaktadır. Ayrıca bu geleneksel anlayış toprak su ve rüzgar erozyonuna terk edilmiştir.

5.3.Su miktar ve kalitesini korumak

Su, vücut ağırlığımızın ve gezegenimizin yüzde 70'ini oluşturmaktadır. Tarım ilaçları ve diğer kimyasalların yeraltı ve yerüstü su kaynaklarına bulaşması ile dolaylı olarak ve içme sularına karışarak da direkt olarak, insanlar başta olmak üzere tüm canlıların hayatı tehlike altına girmektedir(<http://belgelendirme.ctr.com.tr/organik-tarimin-faydaları.html>). Uzun süreli olarak organik yönetim ile toprak sağlığının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi söz konusudur. Ayrıca, zaten kullanımı yasaklanmış olan sentetik kimyasalların ter edilmesi ile yer altı su kaynakları üzerindeki kirlenici baskı büyük ölçüde engellenmiş olacaktır. Böylece miktar ve kalite koruma sağlanacaktır(Marangoz 2008,4).

5.4.Enerji tasarrufu

Direkt enerji yanında bitki koruma ilaçları ve azot esaslı gübrelerin üretimi, taşınması ve kullanılmasında tüketilen dolaylı (in direkt) enerji de dikkate alındığında geleneksel ve organik tarım arasında enerji kullanımı açısından önemli farklar vardır. Çünkü organik tarım in direkt enerji kullanımını azaltan bir üretim şekli olup, enerji tüketimi açısından daha az yoğun bir üretimdir. Tarımda sulama, yoğun makine kullanımı, seraların ısıtılması gibi uygulamalar yüksek düzeyde enerji tüketirler. Kuşkusuz bu uygulamalar geleneksel tarımda olduğu gibi organik tarımda da vardır. Bunun yanında işleme paketleme ve dağıtımda kullanılan

enerji de dikkate alınmalıdır (Rehber 2011, 132-134). Modern tarım, diğer endüstri dallarında kullanılanlardan daha fazla benzin ve mazot tüketmektedir. Bu tüketim, kullanılan benzinli ve mazotlu tarım makineleriyle birlikte konvansiyonel tarım girdilerinden olan sentetik gübre ve ilaçların imalatı sırasında gerçekleşmektedir. Organik tarımdaki mekanizasyon, konvansiyonel tarımla karşılaştırıldığında çok daha azdır. En azından yabancı ot mücadelesinin elle yapılması, tarımsal ilaçlar ve kimyasal gübrelerin kullanılmaması, enerji tasarrufu sağlamaktadır. Organik yolla yapılan üretimde kimyasal gübre ve ilaçların kullanılmasının yaklaşık % 50 oranında enerji tasarrufu sağladığı, tohumdan tüketici sofrasına kadar daha düşük bir karbon salınımına neden olduğu bir gerçektir. Ayrıca fosil yakıtların tarım endüstrisinde kullanılması, hem bunların kısa sürede tükenmesi hem de çevreyi kirletmesi yönünden dezavantajlı olması, bitkisel yağlardan elde edilen çevre dostu yakıtların kullanımının önemini gündeme getirmektedir.

5.5. Kimyasal ilaç kalıntılarından arındırmak

Organik ürünlere karşı talep artışının arkasında yatan en önemli nedenin tüketicilerin organik ürünlerin geleneksel ürünlere göre daha sağlıklı olduğu kabulü gerçeğinin yattığını gösteren çok çalışma vardır. Organik ürünlerin tüketicilerce talep edilmelerinde kişisel sağlığa ve özellikle çocuk ve bebeklerinin sağlığına verilen önem ilk sırada yer almaktadır (Marangoz 2008,24). Birçok tarım kimyasalı tescil edilmeden önce kanser ya da başka hastalıklara neden olup olmadıklarını tespit için araştırmalara tabi tutulmaktadır. Fakat bunlar, yaşayan canlıları yok etmek için üretildiklerinden, insanlara da zarar verme ihtimalleri yüksektir. Pestisitlerin kansere neden olma ihtimallerinin yanı sıra, doğum arazlarına, sinir sistemi ve genetik bozukluklara da neden olabildikleri tespit edilmiştir. Kullanılan sistemik (yani bitkinin bünyesine giren) pestisitler bu risklerin ana nedenidir. Konvansiyonel tarımdan, organik tarıma geçiş nedenlerinin başında insan sağlığı gelmektedir. Bugün tarımsal üretimde kullanılan pek çok kimyasal maddenin insan vücudunda çeşitli hastalıklara neden olduğu bilinmektedir. Fakat verimliliği artırmak için üretici bu tür ilaç ve gübre kullanımına devam etmektedir. Ayrıca organik ürünü tercih eden tüketicilerin tercih sebeplerinin başında o ürüne has maksimum vitamini elde etme istekleri yatmaktadır (Gök 2008,10).

5.6. Tarım çalışanlarını korumak

Özellikle tarım kimyasallarının yoğun ve kontrolsüz olarak kullanıldığı ülkelerde, tarım işçilerinin sağlıkları büyük risk altındadır. Bu kişilerin kansere yakalanma olasılıkları da yüksektir. Her yıl yaklaşık bir milyon kişinin tarım ilaçlarından zehirlendiği tahmin edilmektedir. Toplumların gelişmesi ile paralel olarak çevre bilinci arttıkça, konvansiyonel tarımda kullanılan kimyasalların çevre üzerindeki olumsuz etkileri de göze alınarak, yoğun tarımsal uygulamaların neden olduğu toprak kayıplarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Çevre bilincinin yerleşmesi ile birlikte toplumların birey sağlığı konularına verdiği önem artmış; sağlıklı yaşamak amacıyla doğaya dost organik ürünlerin tüketilmesi yoluna gidilmiştir. Organik tarım ile tarımda kimyasal, sentetik girdilerin kullanımı durdurularak toprağın su tutma kapasitesi artırılmakta ve bu sayede erozyonun önüne geçilmektedir. Ayrıca ürün rotasyonu ve çeşitlendirilmiş üretim, biyolojik çeşitliliğe yardımcı olmaktadır. Organik ürünlerin tüketilmesiyle sentetik girdilerin insan bünyesinde sebep olduğu hastalıklar ortadan kalkmaktadır(Gök,2008,9)

5.7.Dar gelirli çiftçilerin gelir düzeylerini yükseltmek

Diğer bir ifade ile gelir yaratıcı etkide, organik tarımın sağladığı iki önemli avantaj mevcuttur. Bunlardan ilki gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin organik ürünler üretip dünya piyasalarına sunarak ihracatlarını artırma hususudur. Organik tarımın ve organik ürün pazarlarının uzun vadede gelişim potansiyeli; gelişmekte olan ülkelerin organik tarım ürünü ihracat paylarında gerçekleşen artış olarak göze çarpmaktadır. Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin organik ürün pazarları sağladıkları ekonomik fırsatlar nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin dikkatini çekmektedir. Organik tarımın gelir yaratıcı etki kapsamında sağladığı ikinci önemli avantaj ise tarımsal girdilerin yerini yerel organik girdilerin alarak, kendi kendine yeterliliğin sağlanması hususudur. Özellikle döviz kaynakları sınırlı olan ülkelerde tarımsal girdiler önemli bir ithalat kalemini oluşturmakta iken, organik üretime geçiş ile birlikte üretim girdilerinin yerel girdilerle sağlanması büyük kolaylık sağlamaktadır(Gök,2008,8).

Birçok organik tarım üretimi yapan çiftçi, aile işletmesi şeklinde çalışmakta ve çiftlik arazisi de küçük olmaktadır. Organik tarım ürünlerinin satış fiyatlarının konvansiyonel tarım ürünlerine göre yüksek oluşu, sentetik gübre ve tarım ilaçları gibi girdilerin çok sınırlı kullanılması ya da hiç kullanılmaması bu ölçekteki işletmelerin kar marjını yükseltebilmektedir. Kırsal alanlarda çiftçiler yüksek maliyetli girdileri olan tarımsal üretim yerine devlet destekleri ile organik üretime

geçtiklerinde, geçiş dönemi zorluklarını atlattıktan sonra kapalı sistem üretim yaparak, girdi bakımından dışarıya bağımlı olmayacaklardır. Organik tarım özellikle modern girdi ve teknoloji konusunda çok zayıf durumda olan marjinal alanlarda yerel kaynakların kullanımının maksimizasyonu ile verimlilik artışlarına yol açmıştır (Rehber 2011, s.3; Gök 2008.9). konumda olan Bu sayede çiftçiler çok da yabancı olmadıkları doğal kaynaklı üretime yeniden geçiş yapacaklar ve bu sayede hem maliyet düşüşü hem de gelir artışı elde edeceklerdir. Bu da kentsel alanlara göçü azaltacak ve kırsal alanlarda istihdamı artıracaktır. Bu sebeple ülkeler organik tarıma geçişte çiftçilere gerekli destekleri sağlamalı ve onları teşvik etmelidir. Ayrıca, kırsal alanlarda çiftçiler yüksek maliyetli girdileri olan tarımsal üretim yerine devlet destekleri ile organik üretime geçtiklerinde, geçiş dönemi zorluklarını atlattıktan sonra kapalı sistem üretim yaparak, girdi bakımından dışarıya bağımlı olmayacaklardır. Bu sayede çiftçiler çok da yabancı olmadıkları doğal kaynaklı üretime yeniden geçiş yapacaklar ve bu sayede hem maliyet düşüşü hem de gelir artışı elde edeceklerdir. Bu da kentsel alanlara göçü azaltacak ve kırsal alanlarda istihdamı artıracaktır. Bu sebeple ülkeler organik tarıma geçişte çiftçilere gerekli destekleri sağlamalı ve onları teşvik etmelidir.

5.8.Ekonomik üretimi hedeflemek

Organik tarım ürünlerinin fiyatlarının konvansiyonel ürünlerinkinden daha pahalı olduğu bir gerçektir. Ancak konvansiyonel gıdaların görünmeyen maliyetleri hesap edildiğinde, organik gıdalardan daha pahalıya mal oldukları meydana çıkacaktır. Örneğin, konvansiyonel tarımda oldukça çeşitli ve fazla miktarda sentetik girdi kullanılması gerekmektedir ve bunların kullanımı sonucu, bertaraf edilmesi problem yaratan tehlikeli atıklar ortaya çıkmaktadır. Organik tarımda kullanılabilecek sentetik girdi miktarı oldukça sınırlı olduğundan bu tür faaliyetlere ayrılması gereken kaynaklar da konvansiyonele göre çok daha az olacaktır.

Küresel bir perspektiften bakıldığında bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu gibi organik sistemin hayvan gübresine ulaşma olanaklarına bağlı olarak organik ürün verimlerinin geleneksel ürün verimlerinden % 25 ile % 50 seviyelerinden daha düşük olduğunu göstermektedir. En azından şimdilik bu verim düşüklüğü kabul edilmektedir (Kirchmann vd.2008,1). Ancak, organik ürün verimlerinin geleneksel ürünler verimlerine yaklaştığı, onlarla eşitlendiği ve iki tarımsal teknik arasındaki verim

farklarının önemli olmadığı çalışmalarda gözlenmektedir(Poudel vd.2001.s,114).

5.9.Yerel pazarların oluşturulması

Organik ürünlerin satıldığı halka açık pazar yerleri organik yerel pazardır. Organik çiftçilik yerel pazarlama ağı, tüketim modelleri ve yerel üretim çeşitleri ve modellerinin desteklenmesi ile sürdürülebilir tarımsal modelin çerçevesinde birçok bölgesel gelişme programlarının amaçlarına ulaşmasına ve bölgesel ekonomik değer yaratılmasına yardım edebilir. Özellikle ülkemizin ekolojik koşulları dikkate alındığında farklı bölgelerde farklı organik ürün yetiştiriciliği ile ekonomik gelişmeye katkı sağlanabilir(Marangoz, 2008.100).

5.10.İhracat yoluyla yeni pazar olanakları yaratmak

Ülkemizde sözleşmeli yetiştiricilik sistemiyle başlayan organik tarım üretimi, konvansiyonel ürünlerde olduğu gibi talep yaratma çabalarının yoğunluk kazanması sonucu bağımsız projelerle gerçekleştirilen üretim şekliyle de desteklenmeye başlamıştır. Dış pazarlarca talep edilen çeşitlerin talep edilen miktarlarda üretilmesiyle 1985 yılında başlayan organik tarım ürünleri üretimi, 2000'li yıllara gelindiğinde yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'de üretilen organik ürünlerin % 99'u ihraç edilmekte olup, bu ürünlerin yurt dışı pazarlarda sorunsuz dolaşabilmesi için alıcı ülkelerin organik tarımla ilgili standartlarına göre üretilmiş ve sertifikalandırılmış olmaları gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye dışındaki mevcut belli başlı standartların iyi bilinmesi ve bu standartlara göre üretimin başlangıçtan itibaren yönlendirilmesi ve sertifikalandırılması, ürünlerin pazarlanmasında farklılıklarından kaynaklanacak sorunları ortadan kaldırmak açısından çok önemlidir (Kızılaslan ve Olgun, 2012.s.7). Ekolojik Ürünlerin ihracatı ile ülkemiz tarım ürünleri için ilave bir kapasite yaratılmaktadır. Dolayısıyla ihraç edilen her ton daha önce ulaşamayan tüketici kitlesine gitmektedir (<http://www.gidacilar.net/organik-tarimin-avantajlari-ve-dezavantajlari/>).

5.11.Biyolojik çeşitliliği sağlamak

Konvansiyonel tarımda çoğunlukla aynı tip ürün/ürünler sürekli olarak yıllarca ekilir. Bu nedenle toprağın sömürülen besin maddeleri ve mineralleri her yıl artan miktarlarda kullanılan sentetik gübrelerle tekrar toprağa verilmeye çalışılır. Sentetik gübreler toprağın mikroflorasını tahrip eder; solucanları, faydalı böceklerin topraktaki larva ya da

yumurtalarını öldürür. Tek tip ürünler, o ürünlerde zararlı olan haşerelerin yoğunluklarının artmasına neden olur. Bu ise tarım ilacı kullanımını zorunlu hale getirir. Tarım ilaçları, o ilaçlara karşı direnç mekanizmaları güçlenen haşerelerin çoğalmasını engelleyemediği için, dozajlarının ya da uygulama sıklıklarının arttırılması, hatta yeni başka ilaçların devreye sokulması gündeme gelecektir. Yoğun tarım ilacı uygulaması, bitkilere musallat olan haşerelerle birlikte onların düşmanı olan predatörlerin de yok edilmesine ve/veya böceklerle beslenen kuşların zehirlenmesine neden olur. Buna karşılık organik tarım yapılan işletmelerde haşere mücadelesi organik preparatların kullanımıyla çevredeki diğer faydalı hayvan ve böceklerin varlığını sürdürmeleri temeline dayanır. Hayvan gübresi, doğal bitki besin elementleri, mineral katkıları, feromon tuzakları gibi ürüne doğrudan temas etmeyen biyoteknik yöntemler, iyi bir ürün münavebe planı ve özellikle yeşil gübrelemeyle yetiştirilecek ürünün ihtiyacı olan besin maddeleri sağlandığı gibi, toprağın yapısı ve toprak mikroflorası korunmuş olur. Biyolojik çeşitliliğin korunması hem organik tarımın başarısı için hem de eko-sistemin dengelerinin bozulmaması için gereklidir.

5.12 Gıda açısından kendi kendine yeterlilik

Toprak verimliliğinin organik üretim yöntemleri ve konvansiyonel gıdaların çeşitlendirilmiş ekim yöntemiyle arttırılması yerel kaynaklara dayalı, dış girdisi olmayan organik tarımda üretkenliği artıracaktır. Çiftçilere eğitim verilmesi ve niteliklerinin geliştirilmesi, işgücü üretkenliğinin maksimize edilmesi tarımsal performansı artırmaktadır. Böylelikle çiftçiler arazilerinde tek ürüne bağımlı olmamakta, ürün çeşitlemesi sağlanmakta bu da ülke ekonomisine olumlu yönde etki etmektedir. Organik ürün pazarı başlangıçta olduğu gibi tüm dünyada niş olmaktan çıkıp hızla artarak önemli bir sektör haline ulaşmıştır. Yıllık %20-30'luk büyüme ile bazı tahminlere göre önümüzdeki 10 yıl içinde dünya ticaret hacminin 11 milyardan 100 milyar ABD dolarına 10 yükseleceği kabul edilmektedir. Halen Avrupa Birliği ülkeleri, ABD ve Japonya ana pazarlar konumundadırlar. Günümüzde birçok önemli kuruluş organik ürün pazarına girmiş durumdadır. H_PP bebek ve çocuk mamalarında tümüyle, Nestle ise kısmen organik ürün kullanmakta, Mc Donalds _İsveçte'ki şubelerinde organik süt satışı yapmakta, Swissair Zurih bağlantılı tüm uçuşlarında organik menü sunmaktadır. Bu pazarlarda satışa sunulan organik ilkelere göre üretilmiş ve işlenmiş gıda veya gıda dışı maddeler dünyadaki birçok ülkeden temin edilmektedir.

Giderek gelişen organik ürün sektöründe kuralların konmasında, uygulanmasında, kontrolünde ve revizyonunda resmi veya gönüllü ulusal kuruluşlar yanında uluslararası örgütler de aktif görev yapmaktadırlar (Gök,2008,9).

5.13.İstihdam yaratma

Klasik tarımda verimliliği artırmak amacıyla küçük işletmelerin ortadan kalkması ve üretimin mekanize olması gerektiği tezini savunanların; bu dönüşüm sonucunda atıl olacak, milyonlarla telaffuz edilen vasıfsız işgücünün nasıl iş bulacağını ve hayatını nasıl idame ettireceğini hiç hesaba katmadıklarına dikkat çekiyor. Sanayi işçisi olmaları, onları istihdam edecek artık öyle bir sanayi kalmadığından mümkün görünmeyen ve tek çareleri göç etmek olan bu kitleler, göç ettikleri yerlere yabancı, kendilerine belki de çok aykırı bir yaşam sürme zorunda kalıyorlar. Ancak bu yaşam, ne kendileri, ne de çevreleri için mutlu bir gelecek vaat ediyormuş gibi de görünmüyor. Burada ortaya çıkan ciddi orandaki işsizliğe karşın, diğer bir taraftan da Dünya Bankası tahminlerine göre 2010'da 14 milyon yeni iş yaratmış olmamızın gerekliliği belimizi bükecek görünüyor. Ayrıca, özel bilgi isteyen organik tarım modeli ziraat mühendisleri için yeni istihdam alanları yaratmaktadır(Marangoz, 2008,6).

5.14.Eko Turizm

Eko turizm kavramı sürdürülebilirlik tartışmaları ile gündeme gelip popüler olmuştur. Eko turizm doğaseverler ve çevre duyarlılığı olan turistlerin hareketlerinden daha geniş kapsamlı bir konudur. Gerçekte bu olgu, çevresel, ekonomik ve sosyal ilişkiler bütünüdür.

Eko turizmin karakteristikleri şöyle sıralanabilir;

- Doğa temelli olması, ziyaretçiler doğal alanlardaki doğal ve geleneksel kültür unsurlarını gözlemliyor ve anlamaya çalışıyorlar,
- Biyçeşitliliğin korunmasına katkıda bulunması,
- Yerel toplumların refahının yükselmesi,
- Olumsuz çevresel ve sosyo kültürel etkilerin minimuma indirgenmesi için Eko turizm; 'Eğlenmeyi, doğayı ve kültürel kaynakları anlayarak korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi etkisi olan ve yerel halka sosyo-ekonomik fayda sağlayan bozulmamış doğal alanlara çevresel açıdan sorumlu seyahat ve ziyaret' olarak tarif edilmektedir. Kırsal alanda; doğal ve/veya tarihi çekiciliklerin belli bir ölçüde bulunduğu yörelerde

ana ekonomik uğraşısı tarım olan nüfusun, tarımsal faaliyetlerini sürdürmekle birlikte ziyaretçi konaklayabilecek şekilde yönlendirilerek küçük turizm işletmeciliği yapması sağlanarak alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Ekoturizm kavramı güçlü bir doğa bağlantısını ve sosyal sorumluluk sağduyusunu birlikte ele almaktadır. Ekoturizm, bir diğer tanıma göre doğal ve kültürel çevreyi, çevreyi koruyarak ve fakat halkın refahını gözeterek, sorumluluk yoğun bir seyahattir. Ekonomik ve ekolojik verimliliği bir arada taşıyan bir üründür(Rende 2012,).

Gelişen küresel rekabetle birlikte ekoloji ve ekonomi birlikteliklerini ulusal ve uluslar arası düzenlemeler desteklemektedir. (Bern, Ramsar, Rio, Mavi Bayrak vb.)

Turizm sektörü bu kavramda verimlilikte diğer sektörlerden ayrı düşünülmesi gereken bir sektördür. Kullandığı ürünün direkt ham hali ile doğanın kendisi olmasından zarar görmesi ve çok hızlı etkilenmesinden kaynaklanmaktadır.

Organik tarım ve kırsal kalkınma çabalarının kırsalda yaşayanlar açısından refah getirmesi ve ulusal kalkınma çabalarına katkı vermesi için de;

- Organik tarım ve kırsal kalkınmanın gereklilik gösteren bir politika alanı olduğunu öncelikle benimsemek,
- Küçük üreticiliği gözetken ve organik tarımı üretimden-pazarlamaya kadar ki süreçte üretici lehine desteklemek,
- Organik tarımı bir değerler sistemi haline getirmek,
- Organik tarımı istihdam ve gelir yaratıcı bir üretim haline dönüştürmek,
- Organik tarımda pazarlama kanallarını örgütlü üreticilik aracılığıyla küçük üreticiler lehine yönlendirmek,
- Organik tarımı kırsal turizm, eko turizm faaliyetleri bütünleştirmek,
- Bölgesel ve ulusal avantajları doğru ve sürdürülebilir politikalarla buluşturmak,
- Kırsalın yaşam koşullarını iyileştirmek,
- Kırsalın dinamiklerini harekete geçirmek,
- Sektörel bakış yerine insanı temel alan kalkınma yaklaşımına da yer vermek,
- Üretim kaynaklarına erişimi kolaylaştıran,
- Adil büyüme, adil ticaret ve entegre kalkınma politikalarını benimsemek, sonuca varmada ve sorunların çözümünde katkı verici stratejiler olacaktır.

6.SONUÇ

Günümüzde Dünya nüfusu devamlı olarak artarken, mevcut doğal kaynaklar ise hızla tükenmektedir. Ayrıca küresel ısınma ve çevre kirliliği önemli boyutlarda artmış ve doğal denge büyük ölçüde bozulmuştur. Bu olumsuz gelişmeler çerçevesinde, organik tarım sisteminin, çevre kirliliğini yavaşlatacak ve bozulmaya başlayan doğal dengenin yeniden tesis edilmesine yardımcı olacak bir tarımsal sistem olduğu düşünülmektedir.

Sürdürülebilir tarımsal faaliyetlerin sağladığı faydaların başında, kırsal kalkınmaya yaptığı olumlu katkı ile sosyo-ekonomik eşitliğin gelişimini teşvik etme gelmektedir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması aynı zamanda doğal kaynakların korunması ve yönetimi ile yakından ilişkilidir. Sürdürülebilir bir tarımsal sistem olarak organik tarım kendine dayanma, yerel kaynakların değerlendirilmesi ve geliştirilmesini ön plana çıkararak yerel toplumu güçlendirmektedir. Bu ise, dar gelirli çiftçilerin gelir ve refah düzeylerinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. Dar gelirli çiftçilerin artan refahı ve güçlenme ise kırsal toplumun kooperatifler içerisinde örgütlenme davranışını geliştirecektir. Ayrıca, bu olgu yerel pazarların oluşumu ve gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Yerel pazarlar üretici ile tüketiciyi doğrudan karşı karşıya getiren pazarlardır. Bu hem üretici hem de tüketici açısından pek çok yararlar sağlamaktadır. Artan organik ürünler üretimi ile bir yandan toplumun daha sağlıklı ve düzenli beslenmesi, diğer yandan ihracat pazarlarına ulaşma ve bu pazarları büyüme şansı doğar. Artan biyoçeşitlilik, çevre ve toprak sağlığının iyileşmesi ve gelişmesine yardım edecektir. Böylece, toprak erozyonu ile oluşan toprak kayıpları azalacak belki tümüyle yok edilecektir. Ayrıca, artan çevre sağlığı eko turizm olanakları yaratacaktır.

7.KAYNAKLAR

Altındişli,A.; Aksoy,U. 1999. Dünya'da ve Türkiye'de Ekolojik Tarım Ürünleri Üretimi, İhracatı ve Geliştirme Olanakları, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1999-70, ISBN- 975-512-415-2, 125 s.

Atak,Ş.Tan,S.;Şengül Ümran.2014. Türkiye’de Organik Tarım Potansiyelinin Kırsal Kalkınmadaki Rolü: Gökçeada Örneği. International Conference on Eurasian Economise.

Diver, S.;Kuepper,G.; Born,H.1995.Organic Tomato Production Updated September 2012 by Tammy Hinman, Ann Baier, and Leah Riesselman.© NCAT IP439 24 pages.

Gök, S.A.2008.Genişleyen Avrupa Birliği Pazarında Türkiye'nin Organik Ürünleri Ticareti Açısından Değerlendirilmesi. AB Uzmanlık Tezi. Ankara.

Gürler, A.Z.2008.Tarım Ekonomisi. Ankara. Nobel Bilim ve Araştırma Merkezi.

İlter, E. Altındışli, A. 1998. Ekolojik Tarım Ve İlkeleri. E.Ü. Ziraat Fak. Yayınları, İzmir, S.1-21.

Kızılaslan,H.;Olgun,A.2012.Türkiyede Organik Tarım ve Organik Tarıma Verilen Destekler.G.O.Ü,Ziraat Fakültesi Dergisi.29(1):1-2

Kirchmann,H.;Bergström,L.;Katterer,O.,A.,Andersson,R.2008.Can Organic Procuction Feed The World?

Marangoz,M.2008.Organik Ürünlerin Pazarlanması. ISBN: 978-9944-141-33-8.Ekin Yayınevi.

Poudel,D.D.; Ferris, H.; Klonsky,K; Horwath,W.R.;Scow,K.M., Bruggen,A.H.C.;Lanini,W.T.; Mitchell,J.P.; Temple,S.R. 2001. The Sustainable Agriculture Farming System Project in California's Sacramento Valley. *Outlook on* 109 Agriculture Vol 30, No 2, 2001, pp 109–116.

Rehber, E.2011.Organik Tarım Ekonomisi. Ekin Basım Yayın Dağıtım. Bursa. ISBN: 978-605 -5335-14-4

Topal, Ş.2010. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 12,Sayı:1

<http://belgelendirme.ctr.com.tr/organik-tarimin-faydalari.html> .Erişim tarihi: 12.03.2015

<http://www.gidacilar.net/organik-tarimin-avantajlari-ve-dezavantajlari/> .Erişim tarihi: 12.03.2015

www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Stratejik%20Plan%202013-2017pdf.110. Erişim tarihi (11.2.2015a).

<https://www.tarim.gov.tr/BUGEM/.../Ulusal> Organik Tarım Eylem Planı.pdf11.02.2015b.

<http://www.onikibilgi.com/organik-tarimin-faydolari> erişim tarihi:12.03.2015

ekonomik bağımsızlık ve kooperatifçilik

Sedat AKGÖZ*

Turgay Solmaz**

Bir ülke ulusal bağımsızlığını ve ün iter devlet yapısını korumak istiyorsa ekonomisini dış tehditler ve küresel krizlerden korumak için gerekli önlemleri almak zorundadır. Arz ve talep piyasalarının dengede olması için piyasadaki oyuncuların dış tehditlere karşı örgütlü olması gerekir. Bu da ancak kooperatifler yoluyla gerçekleştirilebilir. Ülkemizde üreticilerin ürünlerini yerel ve uluslararası pazarlara satın alma sürecinde, aracılar ve komisyoncular ürünlerin tüketicilere ulaşmasında haksız karlar elde etmekte ve üreticilerin emeğini sömürmektedirler. Ülkemizde yeni hal ve kooperatifçilik yasasının çıkmaması ve kooperatiflerin piyasada arz ve talep piyasalarında yeterli derecede etkin olmaması ülkemizin ulusal bağımsızlığını ciddi derecede etkilemektedir. Kooperatifçilik modellemesi arz ve talep piyasasını dengeler. İktisadi piyasalara dışarıdan gelebilecek düşündürücü faaliyetler ve dalgalanma hareketlerini dengeler. Ekonomik ve sosyal piyasalar güçlü kooperatifler sayesinde gerçekleşebilir. Çalışmamızda ekonomik bağımsızlık ve kooperatifçilik arasındaki ilişkiyi ve Avrupa kooperatifçilik hareketinin, Avrupa ve Amerikan kooperatifler hareketlerine olan etkilerini inceleyeceğiz.

ANAHTAR KELİMELER

Bağımsızlık, Kooperatifçilik, Sosyal Kalkınma, Refah, Bölgesel Kooperatifçilik

ABSTRACT

economic independence and cooperative

If a country wants to preserve the national independence and the economy of the state unitary structure outside threats and must take precautions to protect yourself from the global crisis. In the balance of supply and demand markets of the players must be organised to be on the market for against external threats. This, however, can perform through cooperatives. In our country the manufacturer of the products to local and international markets and agents and brokers in the process of purchasing products reaching consumers and the producers they are to exploit the labor of making unfair profits. The new state of our country and the lack of a cooperative law and cooperatives in the market of supply and demand in the market sufficiently to be effective, national severely affects the independence of our country. Modeling cooperative supply and demand balances. Speculative markets that may come from outside the economic activities, and the ripple movements balances.Strong markets through the economic and social cooperatives can be gained. In our study, we will examine the relationship between the cooperative and economic independence. The european cooperative movement, the cooperative movement to lan we will examine the effects of European and American.

KeyWords:; Cooperatives, Independence Social Development, Welfare, Regional Cooperative

1

*Akgöz Selami Sedat A.E.Ü. Mucur Meslek Yüksekokulu Kooperatifçilik Bölümü

**Solmaz Turgay Köy Kooperatif. Genel Müdürü

GİRİŞ

Ulusal tarım politikası ve hedefleri ve üreticilerin korunmasının bakanlık ve devlet kanalıyla değil özgürlükçü ve üreticilerin söz hakkı olduğu serbest piyasada kooperatiflerin sayesinde gerçekleştirebileceği görüşü ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde kooperatifçilik anlayışına gerektiği kadar önem verilmemesinden dolayı kooperatifçilik yeteri kadar gelişmemiştir. . Üreticilerin ve çiftçilerin örgütlü olması ulusal devlet bilincine sahip üyelerin çokluğu ile sağlanabilir. Bir ülkenin ekonomik bağımsızlığının korunması hayati derecede önemlidir. Ülkemizde acilen sek törel alanlarda bölgesel kooperatifler ağı kurulması zorunluluk haline gelmiştir. Devlet piyasayı ve talebi dengelemek için bölgesel kooperatifleri desteklemeli ve finansman desteği verebilecek ulusal bir kooperatif bankasının kurulmasını teşvik edecek önlemleri almalıdır.

Devlet piyasa ve üreticilerin korunmasını bakanlık ve devlet politikaları değil kooperatifler ve üretici birlikleri ile yürütmeli, fiyatların aracı ve s-Spekülatörler tarafından oluşturulması engellenmelidir. Üreticinin yüksek maliyet ve piyasa belirsizliğine karşı korunması için kooperatifler hayati rol üstlenmektedir. Ülkemizde ürün ve hizmet ihtiyaçları belirlenerek ve ihracat stratejileri önceden öngörülerek hedefler konulmalı ve bu hedefler kooperatifler tarafından gerçekleştirilmeli ve hedeflerin gerçekleşmesi takip edilmelidir.

Üreticilerin hakları korunmalı ve aracı ve komisyoncuların piyasadaki etkinliği kırılmalıdır.

Fiyat artışlarını engellemek için ithalat uygulamalarına gidilmemelidir.

Dolayısıyla çözüm üreticilerin piyasadaki arz ve talebe göre ürün hedeflemesi yapması, ithalat ve ihracatın kooperatifler birliği ile gerçekleştirilmesine bağlıdır. Yeni kooperatifçilik yasası ile kooperatiflerde yeterli şartları sağlayamayan kooperatiflerin kapatılması uygulamasına gidilmemelidir. Ülkemizde kooperatif sayısı azdır. Bu kooperatiflere yönelik bir program yapılmalıdır. Bir an önce kooperatifçilik seferberliği ilan edilmelidir. Kooperatifçilik bilinci vatanseverlikle eşdeğerdir.

Bu bilinç anaokulundan üniversiteye kadar öğrencilere aktarılmalıdır. Ekonomik bağımsızlık ün iter devletin korunmasının yegâne şartıdır. Bilinçli üreticiler ve çiftçilerin oluşturduğu kooperatifler ülkenin ulusal bağımsızlığını korunması için hayati rol üstlenmektedirler.

Bir ülke ulusal bağımsızlığı ve toplumsal barışını sağlıklı sürdürebilir kalkınma modeli ile gerçekleştirebilir. Bu toplumsal model ekonomik ve sosyal değerlerin örtüştüğü kooperatifçilik ile sağlanabilir.

Kooperatifçilik sahip olduğu evrensel değerler ile çok uluslu şirketlerin aşırı kar modellemelerini, emeğin sömürgeleştirilmesi ve taşeronlaşma sürecine karşı mücadele etmektedir. Gelişmiş ülkelerde kooperatifleşme süreci az gelişmiş ülkelere göre daha yüksek oranlarda gerçekleşmektedir. Kooperatifleşen milletler daha demokratik, demokrat ve hümanist değerlerle daha barışık yaşamışlardır. Batı dünyası tarımsal ve sanayi kooperatifleri ile üretici ve tüketicuyu bilinçlendirerek sosyal kalkınmada başarıya ulaşmıştır.

1. DÜNYADA KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ VE ÖNEMİ

Aydınlanma ve Rönesans sürecinin gelişimi Avrupa da sosyolojik ve kültürel alanlarda ciddi değişikliklere yol açmıştır. Sanayileşme ve aydınlanma süreci, kültürel ve teknolojik gelişmelerden sonra hız kazanmıştır.

Yeni kıtalardaki ekonomik ve doğal zenginlikler Avrupa 'da sanayileşme döneminin tamamlanmasına ciddi katkılarda bulunmuştur.

Sömürgeleşme döneminde Avrupalılar emperyalist uygulamaları ile yönettikleri ülkelerin tabiat, kültür ve çevresel alanda ciddi zararlarda bulunmuşlardır. Bu ülkeler tabi kaynakların yanlış kullanımı ve çevresel sorunlarla günümüzde de mücadele etmektedirler.

Batı medeniyeti kölelik ile ucuz işgücünü ağılayarak sanayileşme sürecini tamamlamışlardır. Bu ülkeler bağımsızlıklarını kazansalar bile bu sömürgecilik ve çok uluslu şirketlerin emperyalist politikalarına karşı alternatif modellemeler benimsemişlerdir. Bu modellemelerin en dikkat çekeni kooperatifçilik hareketidir.

Kooperatifçilik hareketi içinde insani ve ekonomik değerler barındırır.²
(Gökalp 2006:103)

Bu hareket içinde insani öğeler barındıran ve makul kar anlayışı ile sömürgecilikle mücadele etmeyi amaçlayan harekettir. Şirketler sosyal sorumluluk felsefesi ile başarılı uygulamalar ortaya koyabilirler. Ancak şirketler sermaye ortaklarının kar hedeflerine ulaşmasını sağlamak için mücadele ederler. Kooperatifler ise daha yaşanabilecek bir dünyayı hedeflemişlerdir.

Dayanışma ve topluma hizmet gayesi ile kurulan kooperatifçilik hareketleri alternatif kalkınma modelleri arasında en başarılılarından olmuştur.³ (Gümrük Ticaret Bakanlığı 2014: 3) Kooperatifler tarım ve tarım dışı alanlarda ve özellikle kadın kooperatifçilik modellemeleri ile piyasada, emeğin sömürülmesine engel olmuşlardır.⁴ (Gümrük Ticaret Bakanlığı 2014: 4)

¹ Gökalp Mülayim Ziya' Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları Ankara 2006, s.103
(Gökalp Mülayim Ziya-2006-103)

²T.C Gümrük Ticaret Bakanlığı 'Ekonominin Kılcal Damarlarını canlandıran sistem Kredi ve Kefalet Kooperatifleri, Ocak 2014,s,3 (Kredi kefalet kooperatifleri-2014-3)

³ T.C Gümrük Ticaret Bakanlığı' Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri Ocak 2014,s 10 (Kadın kooperatifleri-2014-10)

1.1Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Hareketi

18.inci asırda düşük ücret, ağır çalışma koşulları, çocuk ve kadın işçiliği vb. sorunlar sendikal hareketlerin doğmasına yol açmıştır. Bu süreçte kapitalizm sorgulanmış ve beraberinde alternatif kalkınma modelleri ön plana çıkmıştır.⁵ (Çıkın ve Kızıldağ 1999 171:) İçinde sosyal değerler barındıran kooperatifçilik hareketi sosyal adalet ve emeğin sömürülmesini engelleyen yegâne model olarak karşımıza çıkmıştır.⁶ (Gümrük Ticaret Bakanlığı 2014:5)

Gelişmiş ülkeler kooperatifçilik alanında kendilerini geliştirmişler ve kapitalizme karşı daha insancıl motifler içeren, kooperatifçilik alanında öncü ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Gelişmişlikle kooperatifçilik alanında doğrusal bir orantı vardır. Kooperatifçiliğin geliştiği toplumlarda sosyal demokrasi ve sosyal refah da artmaktadır.⁷ (Çıkın, 2015)

Avrupa birliği toplumda ihtiyaç olan eğitim, sağlık, hizmet alanlarında hizmet sunmayı şirketlerin yerine kooperatiflerin yürütmesine teşvik etmiştir.

Bu sayede toplumda dışlanan ve milli gelirden az pay alan kesimler; kadın göçmenler, engelliler, mahkûmlar ve hastaların ihtiyaçlarını karşılamak ve dahi iyi hizmet alması amaçlanmıştır. Hizmetlerin sosyal kooperatiflerde yürütülmesi kalite ve şartlarda iyileşme sağlanmış ve bu sosyal alanda belli bir rahatlama sağlanmıştır.

⁴ Çıkın Ayhan Nergis Kızıldağ' A.B ve Türkiye de Tarımsal Kooperatifçilik Hareketleri' Bornova 1999,S.171 (Çıkın Ayhan-Nergis Kızıldağ-1999-171)

⁵ T.C Gümrük Ticaret Bakanlığı ' Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları' Ankara 2013 s.4 (Kooperatifçilik Uygulamaları -2013-4)

⁶www.blog.milliyet.com.tr'Çıkın Ayhan ' ,21.01.2015

Gelişmiş ülkeler bu hizmetleri taşeronlaştırmadan, kontrollü olarak yürütmek için kooperatifçiliği tercih etmişlerdir. Kooperatifçiliğin günümüzde önemi gün geçtikçe artmaktadır. Günümüzde bilim adamları ve düşünürler kooperatifleşmenin önemini insanlığa aktarmada büyük gayret göstermektedirler. Özellikle fakirlikle ve işsizlikle mücadelede Global sorunların çözümü için yegâne oluşum kooperatifçilik olduğu gerçeği tüm dünyada kabul görmüştür. Şirketler vakıflar, birlikler vb. iktisadi işletmeler kar hedeflemelerini yüksek tuttuğundan, sosyal faydayı dikkate almadıklarından dolayı Avrupa birliğinde sosyal adalet ve barışı sağlamada yetersiz kaldıkları düşünülmektedir.

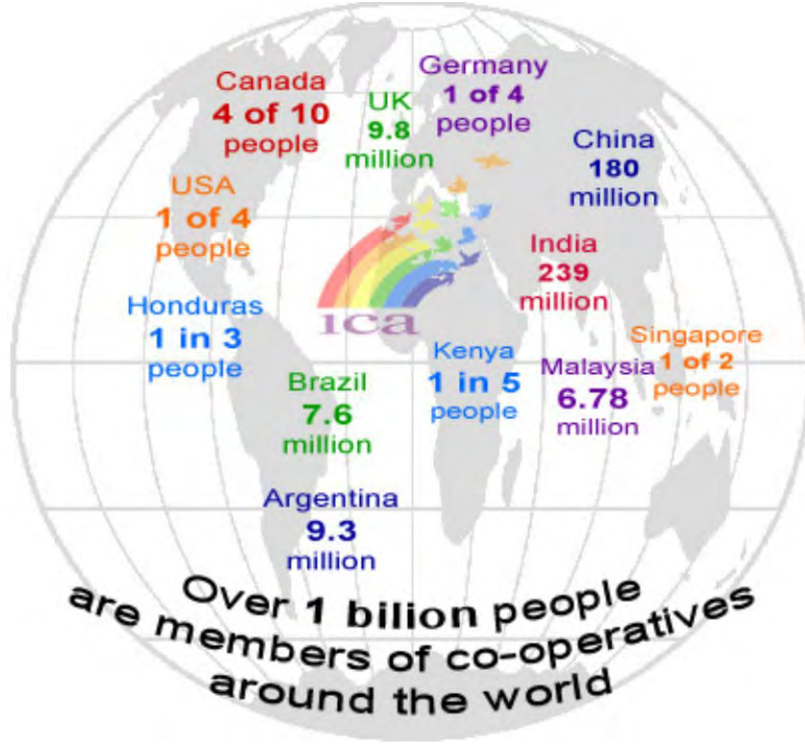
Avrupa birliği üye ülkeleri taşeronlaştırma, göçmen, kaçak işçi, sigortasız işçi politikalarındaki yanlış uygulamalardan dolayı kooperatifçiliği teşvik etmektedir. ⁸(Bilgin ve Tanıyıcı, 2008:154)Şirketler yürürlükteki mevzuat ve ağır cezalardan dolayı şirketlerini birleştirerek kooperatifleşme sürecine gitmektedirler. Avrupa da kooperatiflere tanınan vergi, muafiyet ve kolaylıklar bu alanlarda kooperatiflerin önünü açmaktadır.

Gelişmiş ülkelerdeki sürecin dünyanın diğer geri kalanını etkilemesi kaçınılmazdır. Gelişen tren de kooperatifleşme tüm dünyada önemini artıracaktır. Kooperatifleşme süreci tüm ülkeleri birbirine yakınlaştıracak ve bu süreçten insanlık kazançlı çıkacaktır. Ekonomik bağımsızlığı tehdit eden küresel şirketler frenlenecek ve politikalarını uygulama şansı bulamayacaklardır.⁹(Canman,2008: 13)

⁸ Bilgin Necdet & Tanıyıcı Şaban
Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi(2008:154)

⁹Canman Doğan Atatürk Devrimleri(2008: 13)

ŞEKİL: 1

Kaynak: Gümrük ve Ticaret bakanlığı kooperatifçilik Genel Müdürlüğü

2. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE EKONOMİK BAĞIMSIZLIK VE KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ

Avrupa medeniyeti sanayileşme süreciyle birlikte, kooperatifleşme sürecini tamamlamıştır. Bu süreçte tüm doğal kaynaklar ve ucuz iş gücü sömürge edilen ülkelerden, sağlanmıştır.

Dolayısıyla özgürlüklerini kazanan ülkeler bir daha ülkelerinin doğal ve beşeri kaynaklarının sömürülmemesi için eğitime, kooperatifçiliğe ve demokrasiye büyük bir önem vermişlerdir. Örgütlü ve bilinçli bir ulus için eğitim kooperatifçiliğine, tarım kooperatif bankacılığına, sosyal hizmetler, bilişim, enerji vb. kooperatiflere önem vermişlerdir. Son yıllarda ekonomik bağımsızlık ve gelişmenin kooperatifçilikten geçtiği görüşü ağırlık kazanmıştır.

Sömürgeleşmenin acısını çeken ülkeler artık bu günlerin bir daha gelmemesi için eğitim kooperatifçiliği ile demokratik haklarını bilen ve katılımcı bir nesil konusunda ciddi başarılar kazanmışlardır. Örgütle ve güçlü sendikal hareket sömürgecilik boyunduruğundan kurtulan ülkelerde, güçlülük kazanmıştır.¹⁰(Aktan, 2008 sh 33:)Bu süreçte kooperatifleşme sürecini tamamlayan ve ulusal eğitim modelinden uzaklaşan ülkeler küresel şirketler ve emperyalist güçlerin baskıları ile karşılaşmışlardır. Somali, Çad, Moritanya vb. ülkeler bunlara örnektir.

Amerika kıtası kooperatifçilik hareketi, küresel şirketler emperyalist politikalar ile mücadelede bir başarı öyküsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelerin kooperatifleşme sürecinde ciddi bir ilerleme kaydetmeleri sonucunda dünya kooperatifçiliğinin gelişmesine de büyük oranda katkıda bulunmuşlardır. Enerji ve sosyal kooperatifçilik alanlarına

¹⁰ Aktan Okan Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık (2008: 33)

yönelerek ve sendikalar ile uyumlu çalışmalar sağlayarak yeni nesil kooperatifçilik kavramını dünya Literatürü ne kazandırmışlardır.

Yeni nesil kooperatifçilik hareketinde, gelişmiş ülkelerde genellikle emeğin yoğun olduğu sektörlerde (tarım, hayvancılık vb.)alanlarda faaliyetlerini yürütmekte olan kesimde, sosyal tabanlı uygulamalara doğru bir yönelme olmuştur. Yeni nesil kooperatifçilik hareketi (bilişim, enerji, işçilik, sosyal hizmetler, eğitim, altyapı, çevre, tüketim vb.) alanlarda faaliyetlerini yoğun olarak yürütmektedir. Gelişmiş ülkelerde kooperatifler ekonomik ve sosyal alanlarda önemlerini hissettirmekte ve gün geçtikçe ekonomi üzerindeki güçlerini artırmaktadırlar.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise yeni nesil kooperatifçilik tarım ve hayvancılık, ağırlıklı olmak üzere üretim Bazlı bir model olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni nesil kooperatifçiliğin bu ülkelerde yeteri kadar önemi anlaşılmamıştır. Kooperatifçilik hareketi içinde insani öğeler taşıyan ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde iddialı bir modellemedir.

Kooperatifçilik fakirlikle mücadelede ve sosyal barışın sağlanmasın da büyük bir öneme sahiptir. Çağdaş kooperatifçilik hareketi azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını korumak için yaşamsal bir rol üstlenmektedirler.

Uluslararası ekonomik ve finansal krizlerin etkileri, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha şiddetli olmaktadır.¹¹(Sabır, 2008: 11) Bu ülkeler sermaye yetersizliği ve finansman eksikliği nedeni ile dünya pazarlarda rekabet şansını kaybetmektedirler. Ülkelerin değişik sektörlerindeki dağınıklık, yönetim eksikliği ve bozuk organizasyon yapısı

¹¹ Sabır Hasan Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı(2008: 11)

bu ülkelerde kooperatifçiliğin gelişimini önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir.

Şirketlerin araştırma ve geliştirme alanlarındaki yetersiz yatırımları, gelişmiş ülkelere haksız rekabet şansını vermektedir. Araştırma ve geliştirme alanlarında düşük yatırım kooperatiflerinin sayısının az ve şirketlerin çok olduğu ülkelerde ithalata bağlı, montaj sanayi ekonomisi oluşmaktadır. Bu ülkeler darbeler, dış müdahaleler ile ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarını kaybetmektedir.(Libya, Irak, Suriye vb.)

Montaj sanayi ekonomisine sahip olan ülkeler çok uluslu şirketlerin baskısıyla çevreye gereken önemi vermemekte, bu da çevre kirliliği ile dünyanın iklimini ciddi derece tehdit etmektedir. Aşırı kar amacıyla hareket eden çok uluslu işletmeler, üretimde bulundukları ülkelerin doğal kaynaklarını ve çevreyi kirletmekte, bundan dolayı o ülkeler ciddi sağlık ve beslenme sorunları ile de mücadele etmektedirler.

Kooperatifler ekonomik ve sosyal sorumluluklarının yanında çevreye karşı kendini sorumlu tutar. Bu nedenle şirketlerden farklı olarak çevreye duyarlı ekonomik işletmeler kurmaya gayret göstermedirler.

Bu da kooperatifçiliğin önemini tüm dünyaya göstermektedir. Gelecekte çevreye duyarlı kooperatiflerin sayısı artacak ve bu yeşil kooperatifler çevrenin dostu olarak tüm dünyaya hizmet edeceklerdir.

Çevreyi tehdit eden ve sosyal sorumluluk kurallarına uymayan işletmeler, üretimden kendini çekecek ve kooperatifler onlardan doğan boşluğu dolduracaklardır.¹²(Özçelik ve Tuncer,2009:259) Kooperatifler

¹² Özçelik Özer & Tuncer Güner Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları(,2009:259)

çevreyi kirletenlerle mücadele edecekler ve bu alanlarda gerekli yasal düzenlemelerin takipçisi olacaklardır.

Kooperatifler ulusal eylem planlarına göre Sek törel olarak birleşmeleri desteklenmeli, etkinlikleri ve istihdam politikaları ile toplumda etkinliklerini artırılmalıdır. Kooperatifleşmenin önemi halkı bilinçlendirme ve eğitim toplantıları ile aktarımda bulunulmalı ve kooperatifleşmenin önemini anlatılmalıdır.¹³(Çıkın,2013:2)

Kooperatiflerin sek törel Baz da birleşerek bir kooperatif bankası kurması teşvik edilmelidir.

ŞEKİL 2

2013 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu'ndan

ICA (Uluslararası Kooperatifler Birliği) tarafından Dünya Kooperatif Monitörü projesi kapsamında hazırlanan Rapora Göre.

¹³ Çıkın Ayhan Kooperatifçilik Tarihinin Kırılma Noktaları(2013:2)

Biz Neden Gerçekleştirmeyelim!

KÖY-KOOP MERKEZ BİRLİĞİ

2013 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu'ndan

ICA (Uluslararası Kooperatifler Birliği) tarafından Dünya Kooperatif Monitörü projesi kapsamında hazırlanan Rapora Göre.

İLK 300 KOOPERATİFİN ÜLKERE GÖRE DAĞILIMI

Kooperatifçilik Sizlere Emanet

KÖY-KOOP MERKEZ BİRLİĞİ

ICA 2013 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu

SONUÇ

Dünyada gelir dağılımındaki adaletsizlik ve bölgesel farklılıklar en aza indirgenmek isteniyorsa kooperatifçiliğe önem verilmesi gerekmektedir. Kooperatifçilik ekonomik boyutu kadar insani özellikleri olan bir modelledir. Sosyal ve siyasal yönden üstünlükleri olan kooperatifçilik hareketi, ekonomik dengesizliklerin ve sosyal hayattaki olumsuzlukların en aza indirgenmesin de önemli rol üstlenir. Sınırların ortadan kalktığı ve Global bir hale gelen dünyamızda kooperatifçilik hareketi, ulus devletlerin sömürgecilere, çok uluslu şirketlere ve tekellerle mücadelede öncü bir rol üstlenir Sömürgeleşme süreci uygarlık tarihine ciddi derece zarar vermiştir. Avrupalılar kolonileşme ve emperyalizm ile az gelişmiş ülkelerin zenginliklerini kendi ülkelerine aktarmışlardır. Ülke zenginlikleri yabancı şirketlerin kontrolünde olmuştur. İnsanlar kendi ülkelerinde hor görülmüş, aşağılanmış ve ülke yönetiminde söz sahibi olamamışlardır. Yurttaşlar ulusal bağımsızlık savaşları ile özgürlüklerini kazanmışlardır. Ulusal ve ekonomik bağımsızlıklarını korumak için kooperatifçilik hareketinin gelişmesine büyük önem vermişlerdir.

Bu ülkelerde kooperatiflere üye sayısı artmış ve kooperatiflerin ekonomide rolü ciddi derecede önemini artırmıştır. Dünyada barış ancak fakirlikle etkin mücadele ve refahın tüm dünya ülkelerinde, ekonomik eşitsizliklerin en aza indirgenmesi ile sağlanabilir. Refahta en adil dağılım kooperatifler sayesinde sağlanabilir.

Ülkeler ulusal bağımsızlıklarını anca güçlü bir piyasa ve ekonomik istikrarla sağlayabilir. Kooperatifler sayesinde küresel ve emperyalist güçlere karşı etkin bir başarı sağlanabilir.

Ekonomik bağımsızlık ve kooperatifçilik kavramları eğitim kavramları ile sıkı bir ilişkileri vardır. Kooperatifçilik eğitim kooperatifçiliği ve ulusal eğitim modelinin uygulandığı ülkelerde başarıya ulaşabilir. Bu da ana eğitimden üniversiteye ulusal değerlerine bağlı bir nesil ile gerçekleştirebilir. Bu nesil yetiştirilmeden kooperatifçilik bir ülkede gelişemez ve o ülkede bağımsızlığını korumakta zorluk çeker. Atatürk'ün eğitim eksenli ulusal kooperatifçilik hareketi bir ülkenin ekonomik bağımsızlığını koruma mücadelesinde tüm dünyaya örnek olmuştur.

Bu modellemeyi örnek alan Amerika ve Afrika kooperatifçilik hareketi ekonomik bağımsızlığın kooperatifçilikten geçtiğini anlayarak bu modellemeyi uygulamakta ciddi başarılar göstermektedirler. Fakat üzülmektedir ki Türk kooperatifçilik hareketi eğitime eksenli kooperatifçilik hareketinden uzak kaldığı için dünya kooperatifçiliğinde geri kalmıştır. Eğitim eksenli ulusal kooperatifçilik hareketini uygulayan ülkemizde eğitim enstitülerinin kapatılması Türk kooperatifçilik hareketine ciddi zarar vermiştir. Bu eğitim enstitülerini ülkelere adapte eden ülkeler eğitim enstitüsü modellemesini başarıyla uygulamışlar ve ekonomik bağımsızlıklarını koruma konusunda ciddi mesafeler almışlardır.

Sürdürebilir kalkınma modellemeleri bölgesel eşitsizlikleri en aza indirmeyi hedefler. Bölgesel farklılıkların giderilmesi için yegâne modelleme kooperatifçiliktir. Şirketler ile rekabet etmekte vakıf ve sivil inisiyatifler başarılı olamamaktadır.

Bunun en önemli temel nedeni vakıflar ve derneklerin serbest piyasa şartlarına adapte olamamaları ve karlılık amacı taşıyamamalarından kaynaklanmaktadır.

Kooperatifler ise şirket mantığı ile hareket etmekte ve düşük kar mantığı ile daha kolay serbest piyasada faaliyetlerine devam etmektedir.

Dolayısıyla sosyal amaç taşıyan ve ticari şirketlerden farklı olarak içinde insani değerler taşıyan kooperatifler sosyal sorumluluk normu ile hareket etmekte ve buda istihdama ve sosyal barışa olumlu katkıda bulunmaktadır.

Ekonomik bağımsızlık toplumda milli gelirden hak ettiğini alamayan kadınlar, ev hanımları, işçiler, engelliler, hükümlülerin toplumda çalışma hayatına adapte olmaları ile sağlanabilir. İşsizliğin ve fakirliğin azalması toplumda sosyal barışı sağlamaya olumlu katkıda bulunur. Küresel şirket ve devletler ulus devletlerini parçalayarak yerel cumhuriyetlere dönüştürerek kaynaklarını ve doğal zenginliklerini ele geçirme amacını taşımaktadırlar.

Fakat önlerindeki en büyük engel olarak gördükleri sendikal hareket ve kooperatiflerdir. Kooperatifler ekonomik bağımsızlığı sağlamakta ve dış tehditlere engel olarak ekonomik bağımsızlıkla mücadelede hayati rol üstlenmektedirler. Kooperatifler sayesinde dünya barış ve özgürlük içinde yaşanabilen bir dünya olur.

Kooperatifçilik çevreye duyarlılığı ile katılımcı demokrasiye katkılarıyla toplumu beraber yaşamaya teşvikiyle yaşanabilecek bir dünyanın teminatı olur.

Kooperatifçilik sürecini tamamlayan toplumlar dış tehditlere, sömürge olmaya bağımsızlıklarını kaybetmeye mahkûmdurlar.

KAYNAKÇA

- 1)Aktan H. Okan Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık**
- 2)Bilgin Necdet & Tanıyıcı Şaban Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**
- 3)Canman Doğan Atatürk Devrimleri**
- 4)Çıkin Ayhan Kooperatifçilik Tarihinin Kırılma Noktaları**
- 5)Özçelik Özer & Tuncer Güner Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları**
- 6)Sabır Hasan Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı**
- 7)Çıkin, Kızıldağ’ A B ve Türkiye de Tarımsal Kooperatifçilik Hareketleri’ Bornova 1999,**
- 8)Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**
- 9) Dünya Bankası, ICA Global-300 2008 Yılı Raporu**
- 10) Kooperatifçilik, 2006 Ankara**
- 11) GTB, 2014: kooperatifçilik Genel Müdürlüğü**
- 12) GTB, 2014: 3 ‘Ekonominin Kılcal Damarlarını canlandıran sistem Kredi ve Kefalet Kooperatifleri, 2014 Ankara**
- 13)GTB, 2014: 3 ‘Ekonominin Kılcal Damarlarını canlandıran sistem Kredi ve Kefalet Kooperatifleri, 2014 Ankara**
- 14) GTB, 2014: 3 ‘ Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları’ , Ankara**
- 15)http://www.blog.milliyet.com.tr (Çıkin Ayhan 21.01.2015)**

Tarımda Küresel Sorunların Çözümünde Sosyal Girişimcilik ve Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Rolü: Çanakkale İli Örneği

Sibel TAN¹

Okan DEMİR²

¹Doç. Dr. Çanakkale Onsekizmart Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

²Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi , Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Hızla artan dünya nüfusu yoksulluk, açlık, sağlık, işsizlik, eğitim, çevre ve küresel ısınma gibi küreselleşmeye bağlı olarak gelişen sorunları dünyanın gündemine taşımaktadır. Devlet ve özel sektörün bu toplumsal sorunların çözümünde yetersiz kalması sonucunda üçüncü sektör olarak adlandırılan gönüllü kuruluşlar devreye girmektedir. Bu kuruluşlar “sosyal girişimcilik” kavramı altında yer aldıkları toplumda hayat kalitesini artırma çabası içerisinde. Literatürdeki tanımı dikkate alındığında “Sosyal Girişimci”; sosyal bir misyonla hareket eden, devlet veya özel sektör tarafından çözümlenemeyen sosyal sorunların çözümü için yeni yöntemler bulma isteğine sahip olan kişilerdir. Diğer taraftan tarımsal üretici örgütleri özellikle de tarımsal amaçlı kooperatifler ve kırsal kesimde kurulan çeşitli üretici örgütleri üreticiye her konuda destek sağlamak amacı yanı sıra, kırsal sanayinin kurulması ve pazarlama konusundaki fonksiyonların yerine getirilmesi bakımından önemli oluşumlardır. Bu çalışmada küresel sorunların çözümünde özellikle kadın emeğini ekonomik değere dönüştürmek ve sosyal girişimcilik açısından çok iyi iki örnek olan Çanakkale Süleyman Köy Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve “Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme Projesi” (DOBAG) örnek olarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Girişimcilik, Kooperatif, Çanakkale, Ayvacık, Süleymanköy, DOBAG.

The role of Social Entrepreneurships and Agricultural Cooperatives in Solution of Global Agricultural Problems: The case of Çanakkale

Abstract

Ever-increasing world population brings together various globalization-induced problems such as poverty, famine, health, unemployment, education, environment and global warming. States and private sectors are most of the time insufficient in solving such social problems. Thus, a third sector “voluntary or non-profit organizations” step in right at this point. These organizations exist under concept of “social entrepreneurship” in society and the major objective of these organizations is to improve the quality of life. A “social entrepreneur” is defined in literature as the individual acting with a social mission and having the desire to find new methods to solve the problems that are not able to be solved by the state or private sector. On the other hand, agricultural producer organizations, especially agricultural cooperatives and various other organizations established in rural sections, both provide supports to producers in every aspect of production activities and perform the functions toward the foundation of a rural industry and marketing chain. The present study was conducted to investigate the role of social entrepreneurships in solution of global problems and especially in conversion of women training into an economic asset. Thus, the most distinctive cooperatives of Çanakkale Province “Süleymanköy Agricultural Development Cooperative and the Natural Dye Research and Development Project (DOBAG) were selected as the case studies for the present study.

Key Words: Social Entrepreneurship, Cooperative, Çanakkale, Ayvacık, Süleymanköy, DOBAG.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda dünyadaki en önemli problemin nüfus artışı olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Birleşmiş milletler tahminlerine göre 7 milyar civarında olan dünya nüfusunun 2050 yılına kadar 12 milyara ulaşacağı düşünülmektedir (Anonim, 2015). Bu durum dünyada küreselleşme dediğimiz süreçte yoksulluk, sağlık, işsizlik, eğitim

ve başta küresel ısınma dediğimiz birçok çevresel sorunu gündeme getirecektir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Tarım bu küreselleşme sürecinde en fazla etkilenecek sektörlerin başında gelmektedir. Türkiye'de tarım halkın beslenme ihtiyacı, tarımda çalışan nüfus, tarımın Milli Gelirdeki payı, tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlaması ve ödemeler dengesindeki rolü açısından son derece önemli bir sektördür. Tarımın ekonomideki bu önemi ile birlikte doğasından kaynaklanan nedenlerden dolayı üretimden pazarlamaya kadar geçen süreçte çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Tarımsal faaliyet doğa ve piyasa unsurlarının oluşturduğu riskler içerisinde gerçekleşmektedir (Şahin ve Ark., 2013:21).

Bu süreçte tarımsal üretimde girdi fiyatlarının artışı ile ürünlerin pazarlanması sonucu elde edilen gelir arasında uçurum, köylüleri çeşitli arayışlara yöneltmiştir. Bu arayışların başında, köyden göç etmek, toprağını satmak, ürün çeşitliliğini artırmak, eski ürünlerin yerine maliyeti düşük olan ürünleri yetiştirmek, bankadan kredi almak vb. gelmektedir. Bunun yanı sıra köylüler, kooperatifler kurarak yoksulluğa direnmeye çalışmaktadırlar (Gümüşoğlu, 2012:39).

Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde tarımın da geliştiği ve sanayileştiği görülmektedir. Tarımdaki bu gelişme üreticilerin örgütlenmesi sayesinde olmaktadır. Çünkü tarım politikalarını oluşturmak, uygulama koşullarını belirlemek ve böylece politik mekanizmaları etkileyebilmek, pazarda etkin olabilmek, çağdaş üretim yöntemlerini kullanıp verimliliği artırarak kırsal alan kalkınmasını gerçekleştirmek, ancak örgütsel güçle yani örgütlü üreticilerle olmaktadır (inan ve ark., 1998:148).

Diğer taraftan küreselleşme sürecinde ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunların aşılmasında ekonomik ve doğal kaynaklar kadar beşeri kaynakların kullanımı da önemli rol oynar. Bu durum son yıllarda “girişimcilik” ve “sosyal girişimcilik” kavramlarının ortaya çıkmasına ve bu kavramların öneminin giderek artmasına neden olmuştur.

Ekonomi ve işletme literatüründe girişimcilik; işsizliğin önlenmesinde ekonomik büyümenin hızlandırılmasında, toplumsal yapıda değişimci ve yenilikçi bir sürecin başlatılmasında temel faktör olarak görülmektedir. Bu bağlamda girişimcilik potansiyeline sahip bireylerin

sahaya çıkarılabilmesi büyük önem taşımaktadır (Bozkurt ve Ark., 2012:230).

Diğer taraftan literatürdeki tanımı dikkate alındığında “Sosyal Girişimci”; sosyal bir misyonla hareket eden, devlet veya özel sektör tarafından çözümlenemeyen sosyal sorunların çözümü için yeni yöntemler bulma isteğine sahip olan kişilerdir (Uluyol ve Danacı, 2009:51). Yenilik yaratma özelliği, analiz yeteneği ve risk üstlenme özelliği, örgütlenme yeteneği, iletişim kurma becerisi, başarıma hırısı, karar verme yeteneği, liderlik nitelikleri, rekabetçi anlayış ve tutumlu olma sosyal girişimcinin özellikler olarak tanımlanmıştır (Bozkurt ve Ark., 2012:230).

Bütün bu anlatılanlardan yola çıkarak tarımsal örgütlenmede geleneksel örgütlenme modeli yerine girişimci ve rekabetçi örgütlenme modelinin geliştirilmesi ve özellikle bu örgütlerde kadın girişimciliğin özendirilmesi küresel sorunların çözümünde oldukça etkili olacaktır. Dünyada çok sayıda kadın örgütü uluslar arası kuruluşlardan aldıkları finansal desteklerle kadınların gelir getiren beceriler kazanması ve girişimciliğe yönlendirilmesi için çalışmalar yürütmektedirler. Girişimci kadın ve iş kadını dernekleri, kadın üretim kooperatifleri, kadın emeği alanında faaliyette bulunan vakıflar bunlara örnektir (Özel, Ödül ve Yavuzaslan, 2008).

Fakat Türkiye’de kırsal alanda kadın girişimciliği daha çok kalkınma çalışmaları içinde yer alan ve kadını bireysel olarak geliştirmeyi hedefleyen halıcılık, konserve yapımı, ev ekonomisi ile ilgili uygulamalar olarak kendini göstermektedir. Dolayısıyla kırsal kesimde gerçek anlamda veya bilinçli kırsal kadın girişimciliği faaliyetlerinden bahsetmek pek olanaklı değildir (Soysal, 2013:170).

Bu çalışmada tarımsal örgütlenme, sosyal girişimcilik ve kadın girişimciliği açısından çok iyi bir örnek olan Çanakkale Süleymanköy Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve kooperatif bünyesinde uygulanan “Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme Projesi” (DOBAG) örnek olarak incelenmiştir. Çalışmanın materyalini, konu ile ilgili daha önce yapılmış araştırmalar, Çanakkale Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verileri ve S.S. Ayvacık Süleymanköy Tarımsal Kalkınma Kooperatifi verileri oluşturmaktadır. Ayrıca ilgili kooperatifin başkanı ve çalışanları ile yapılan mülakat sonuçları çalışmada bilgi olarak sunulmuştur.

ÇANAKKALE AYVACIK S.S. SÜLEYMANKÖY TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFİ VE DOĞAL BOYA ARAŞTIRMA GELİŞTİRME PROJESİ (DOBAG)

Çanakkale tarımsal kooperatifleşme açısından son derece önemli bir potansiyele sahiptir. İl genelinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığına Bağlı 36 kooperatif, 50 Tarım Kredi Kooperatifi, 4 Tarım Satış Kooperatifi ve 376 Tarımsal Amaçlı Kooperatif bulunmaktadır. Tarımsal amaçlı kooperatiflerden 310 tanesi tarımsal kalkınma kooperatifi, 40 tanesi su ürünleri kooperatifi, 26 tanesi ise su ürünleri kooperatifi olarak faaliyet göstermektedir (Anonim, 2014). İlde tarımsal amaçlı kooperatiflerin büyük kısmında örgütlenme bilinci gelişmiş olup, girdi temini ve ürün pazarlaması gibi konularda ortaklarına hizmet sunmaktadır. Kooperatifler süt toplama, zeytin ve zeytinyağı işleme, soğuk hava depoları ve el sanatları gibi faaliyet alanlarına sahiptir. Bu kooperatiflerin ortakları genelde erkek olup geleneksel bir örgütlenme şekli göstermektedir.

Özellikle kadın emeğinin değerlendirilmesi ve geleneksel el sanatlarının korunması açısından örnek bir kooperatif olan Çanakkale Ayvacık S.S. Süleymanköy Tarımsal Kalkınma Kooperatifi 1962 yılında Almanya'ya işçi göndermek amacıyla 40 ortaklı bir kooperatif olarak kurulmuştur. Şu an itibarıyla 309 ortağa sahip olan kooperatifin 80 tane kadın üyesi mevcut olup, doğal boyalardan el dokuma yün halı üreterek kadın girişimciliğini teşvik etmek ve çok kıymetli bu halıların yurt içinde ve yurt dışında pazarlamasını yapmak kooperatifin temel faaliyetidir. Kooperatifin bir diğer faaliyet alanı da sütçülük olup, ortaklarının sütlerini toplayıp soğutup mandıraya satmaktadır. Ayrıca kooperatife ait bir butik lokanta özellikle yaz aylarında yöreye gelen turistlere hizmet vermektedir.

Ayvacık Süleymanköy Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, 1981 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından uygulanmaya başlanan "Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme (DOBAG) projesine ev sahipliği yapan bir kooperatiftir.

Projenin (DOBAG) amacı geleneksel dokumacılığın sürdürüldüğü fakat doğal boyamacılığın unutulduğu bölgelerde, dokuyuculara çevrelerinde bulabilecekleri bitki ve malzemelerle doğal boyamacılığı yeniden öğretmek ve halıların uyumlu ve solmaz renkli yünlerle

dokunmasını sağlamaktır. Diğer taratan yörede var olan halıcılığı geliştirmek, dokuyucuların gelir düzeyini yükseltmek, köyden şehre göçü önlemek ve kadın girişimciliğinin geliştirilmesi projenin diğer önemli hedefleri arasındadır.

Proje faaliyetleri kapsamında ilk olarak eskiden kullanılmış doğal boyar ve bağlayıcı maddeleri tespit etmek üzere, tarihi halılardan renkli iplik örnekleri alınarak analizleri yapılmıştır. Boyar maddelerin elde edildiği bitki ve bağlayıcı maddelerin yörede bulunanlarından oluşan, kolay uygulanabilen boyama reçeteleri düzenlenmiştir.

Daha sonra Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ile Almanya arasında bir kontrat uygulanarak doğal boyama yöntemleri köylülerce evlerde uygulanabilecek şekilde geliştirilip düzenlenmiştir. Marmara Üniversitesi Çanakkale Ayvacık Süleymanköy Tarımsal Kalkınma Kooperatifi işbirliği ile yürütülen DOBAG projesini dünyaya tanıtmak amacıyla 1985, 1991, 1997 ve 2002 yıllarında İstanbul, Ayvacık ve Almanya'da sempozyumlar düzenlenmiştir.

Bu proje sayesinde Ayvacık halıları iç ve dış piyasalarda rağbet görmüş ve DOBAG projesinin Marmara Üniversitesiyle uygulandığı Süleymanköy Tarımsal Kalkınma Kooperatifi tarafından yapılan yurt içi ve dışı reklam, sergiler ve üniversite tarafından yapılan yayınlar sayesinde yöreye yerli yabancı tüccar ve perakende alıcıların akınları olmuştur (Aksoy ve Keleş, 2008:277).

Geçmişten günümüze "DOBAG" halılarında sadece doğal boya, geleneksel desenler ve tüm malzemesi saf yünden elde eğrilmiş iplik kullanılmaktadır. Kendi tipinde en yüksek kaliteye sahiptir. Her "DOBAG" halısı Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından verilen bir kimlik kartına sahiptir. Bu kimlik kartında; bölge, köy, dokuyanın ismi,ilmek sayısı, ölçüler ve garanti numarası yer alır. Halı kaliteleri, Fakülte tarafından bir etiketle garanti edilir. Bu etikette, halıların yöresel desenli ve doğal boyalı olduğu belirtilmektedir.

Günümüzde Ayvacık bölgesinde projeye bağlı 5 köy, 40 tezgah ve her tezgahta 2 kişi olmak üzere 80 kadın halı dokumaktadır. Halılar atılan düğüm üzerinden ücretlendirilmekte olup, metrekareye yaklaşık 100 bin düğüm 300 Euro civarında bir fiyat biçilmektedir. Ortalama halı büyüklüğü 2 veya 3 metre kare olup her tezgâhtan yılda ortalama 4 halı

çıkılmaktadır. Yani hane başına yılda ortalama 8.000 TL civarında halıcılıktan sağlanan gelir düşmektedir. Kooperatifin yıllık cirosu 180.000-200.000 TL civarında olup, bunun %90'ı halıcılıktan sağlanan ihracat gelirleridir. Kooperatif bünyesinde köylü kadınlara dokutulan halılar dış pazar olarak Norveç, Avustralya, Almanya ve Amerika'ya satılmaktadır. İç pazarda ise yılda bir kere İstanbul'da kurulan bir pazarda satışlar yapılmakta ve bölgeye gelen yerli turistler aracılığı ile Türkiye'nin dört bir yanına gitmektedir.

Ne var ki son yıllarda Çin, İran, Hindistan, Afganistan gibi ucuz işçilikle çalışan bazı ülkelerin halıların taklitlerini üreterek dış pazara sürmesiyle diğer yöre halılarında olduğu gibi Ayvacık halılarının Pazar payında da bir düşüş görülmüştür. Bu sebeple halk tekrar halıcılığı ve dolayısıyla doğal boyamacılığı terk etmeye başlamıştır (Aksoy ve Gönüz, 2008:290). Ayrıca halı dokuyan kadınların yaş ortalaması 50 ve üzerindedir. Halı dokuyan 80 kadından sadece 10 tanesi 30 yaş ve altında olup gençlerin bu konuya ilgisi yoktur. Bölgede 1980'li yıllarda başlayan ve halen devam eden DOBAG projesi dışında halıcılıkla ilgili herhangi bir kırsal kalkınma projesi uygulanmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyadaki nüfus artışı ve küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar başta tarım olmak üzere tüm sektörleri önemli düzeyde etkileyecektir. Ekonominin diğer sektörlerinde bu sorunları aşmada girişimcilik ve sosyal girişimcilik kavramı bireysel olarak bir anlam ifade ederken, tarımda bu kavramlar örgütlenme ve kooperatifleşme eğilimleri ile birlikte daha etkili olabilecektir.

Bu çalışmada bir toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel birikiminin en somut ifadesi olan el sanatlarının bir tarımsal kalkınma kooperatifindeki çalışmalarla kırsal kalkınmada tarımsal örgütlenmenin ve kadın girişimciliğinin ne kadar başarılı olabileceği görülmüştür. Marmara Üniversitesi ve Ayvacık Süleymanköy Tarımsal Kalkınma Kooperatifi işbirliği yapılan projede yöresel değerlerden en önemlisi olan halıcılık can bulmuş ve birçok ülkeye ihracat kapıları açılmıştır.

Fakat ucuz işgücü ile pazara giren ülkelerin oluşturduğu haksız rekabet ve özellikle bu işle uğraşan kadınların giderek yaşlanması projenin sürdürülebilirliği açısından riskler oluşturmaktadır.

Dolayısıyla bu projenin yeni bazı Avrupa Birliği ve kırsal kalkınma projeleri ile desteklenmesi çalışma için sunulabilecek bir öneridir. Diğer taraftan bölgesel kalkınma ve kırsal kalkınma açısından önemli rol üstlenen Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA), Tarımsal ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) ve üniversite işbirliği ile yapılacak çalışmalar bölgedeki bu kültürel zenginliğin ve girişimciliği sürekliliği açısından çok önemlidir.

Kaynaklar

- Aksoy, A., Keleş, Ç., 2008, El Sanatlarının Sürdürülebilirliğinin Çanakkale İli Ayvacık İlçesi Örneğinde Değerlendirilmesi, Ayvacık Değerleri Sempozyumu, s.277. Çanakkale.
- Aksoy, A., Gönüz, A., 2008, Çanakkale İli (Türkiye) Ayvacık Yöresi Halı Dokumacılığında Kullanılan Boya Bitkilerinin Botanik ve Boyarmadde Özellikleri, Ayvacık Değerleri Sempozyumu, s.290. Çanakkale.
- Anonim, 2014, İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Verileri, Çanakkale.
- Anonim, 2015, http://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_n%C3%BCfusu. (Erişim Tarihi 12.03. 2015).
- Bozkurt, Ö., Kalkan, A., Koyuncu, O., Alparslan, A.M., 2012, Türkiye'de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2012/1, Sayı:15. s.230. Isparta.
- Gümüsoğlu, F., 2012, Kadınların Toplumsal Alanda Güçlenmesine Bir Örnek:Yağlar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, İstanbul Üniversitesi, Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı:10, s.39. İstanbul.

- İnan, H., Gülçubuk, B., Ertuğrul, C., Kantürer, E., Baran, E. A., Dilmen, Ö., 1998, Türkiye’de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi, TMMO V. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, s.148. Ankara.
- Özel, Ödül, M., Yavuzaslan, S., 2008, Yöresel Gıda Ürünlerinin Üretim ve Pazarlamasında BİKAD (Biga, Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi), 8. Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi. Bursa.
- Soysal, A., 2013, Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği:Türkiye İçin Durum Değerlendirilmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi 8(11), s.170. Eskişehir.
- Şahin, A., Cankurt, M., Günden, C., Miran, B., Meral, Y., 2013, Türkiye’de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde; Ortak Kooperatif İlişkileri, Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi, 16(2), s. 21. Kahramanmaraş.
- Uluyol, O., Danacı, C., 2009, Küresel Sorunların Çözümünde Bir Model Olarak Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciliğin Finansman Boyutuyla Değerlendirilmesi, VI. Uluslar arası STK’lar Kongresi, s.51. Çanakkale.

KOOPERATİF SERA İŞLETMELERİNİN TARIMSAL YAYIMDAN FAYDALANMA DURUMLARI: DİYARBAKIR

Songül AKIN¹

Vedat PİRİNÇ²

Abdurrahman KARA¹

¹Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,
Diyarbakır, sakin@dicle.edu.tr

²Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, Diyarbakır

ÖZET

Diyarbakır ili sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il içinde 67. sırada yer alması nedeniyle devlet desteklerini çeşitli alanlarda yüksek düzeyde alan bir ildir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın 2005 yılından itibaren kooperatiflerin seracılık yatırımlarını kredilendirerek finanse etmesi, yine Bakanlığın 2006 yılında Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Destekleme Programıyla verdiği hibe destekleri ile ilde sera sayısının artmasına olanak sağlamıştır. Halen ilde faal olan 30 sera işletmesinin 13 tanesi kooperatif işletmelerdir. Örtü altı yetiştiriciliği Diyarbakır için yeni bir üretim şekli olması nedeniyle tarımsal yayım bu üretim alanında oldukça önemlidir. Bu çalışmada, kooperatif sera işletmeler ve diğer sera işletmelerinin tarımsal yayımdan faydalanma düzeyleri araştırılmıştır. Örneklenen kooperatif sera işletmeleri ve diğer sera işletmelerinin tarımsal yayım hizmetlerinde faydalanma düzeyleri arasındaki farklılığın tesadüfi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, sera, tarımsal yayım, tarımsal destekleme

UTILİZİNG SITUATION OF GREENHOUSE COOPERATIVES' ABOUT AGRICULTURAL EXTENSION, DİYARBAKIR

ABSTRACT

Diyarbakır is the sixty-seventh city in 81 cities according to the socio-economic development and due to this position, takes more and different supports from provincial government. Since 2005, the Ministry of food, agriculture and livestock, financed cooperatives' investments by credit and in 2006 years the ministry also supported them giving grant by Rural Development Investments Support Programme; so this increased the numnber of greenhouse in the city.

And in the city 13 of 30 greenhouses firms are cooperatives and currently active in the province. Greenhouse production due to the fact that a new mode of production to Diyarbakir, the agricultural extension is very importance in this production area. In this study, extension level of utilizing greenhouse cooperatives and other greenhouse businesses was investigated. According to the study, the differences of greenhouse cooperatives and other greenhouse businesses utilizing of agricultural extension level was randomized.

Keywords: Cooperative, greenhouse, agricultural extension, agricultural support

GİRİŞ

Tüm üretim alanlarında olduğu gibi tarımda da üretim faktörleri kısıt olmakla birlikte tarımda canlı materyal kullanılması ve makro ölçekte doğanın hâkim faktör olması nedeniyle risk yüksektir. Bu nedenlerden dolayı birim alandan daha fazla ürün alınması için tarımsal üretim araçlarının daha etkin ve verimli kullanılması önemli bir sorundur. Bu durum tarımın hem ekonomik, hem de teknik yönünden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle mevcut kaynakların, ekonomik prensipler çerçevesinde kullanılmalarını sağlamak gerekmektedir (Demir ve Arıkbay, 1991). Tarımsal yayım faaliyetleri tarımsal verimliliği yükseltmede ve tarım sektörünün gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak yapılan yayım faaliyetlerinin etkin bir şekilde yapılamaması beklenen faydayı önemli ölçüde azaltmaktadır (Bernet vd. 2001; Wadsworth 2003). Üreticilerin yenilikleri tanımaması yenilik için risk ve dezavantajdır. Yeniliklerin geliştirilmesinin pahalı ve zor olmasının yanında yeniliğin yaygınlaştırılması diğer önemli bir sorundur. Gelişmekte olan ülkelerde devletin politika belirlemesi bu nedenle oldukça önemlidir (Demir ve Arıkbay, 1991). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde üreticilerin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi örgütler aracılığı ile yapılmaktadır. Tarımsal örgütler kırsal alanda yaşam standartlarının arttırılmasında, sahip olunan kaynakların daha iyi değerlendirilmesinde, üreticilerin gelirlerinin arttırılmasında ve tarımsal gelişmenin sağlanmasında önemli araçlardan biridir (İnan ve ark., 2005).

Tarım sektöründe üreticiler, yayım kuruluşları ve çiftçi örgütleri önemli yer tutmaktadır. Bu üç grubun aralarında kurdukları iletişim

Üretici gelirinde ve ülke ekonomisine olumlu yönde katkı sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir (Kurtaslan ve Doğaner 2004). İletişimi “fikirlerin ve bilginin herkes tarafından anlaşılır duruma getirilmesi ve bireyler tarafından karşılıklı etki sağlanarak paylaşılması” olarak tanımlamak mümkündür (Rogers ve Shomaker, 1972). Üretici rgtlerindeki bireylerin nispeten homojen özellikler göstermesi, ortak ihtiyaç ve beklentilere sahip olması grup içerisinde iletişimin daha kolay ve etkin olmasını sağladığı için birçok ülkede tarımsal yayım bu örgütler içinde yapılmakta veya organize edilme edilmektedir. Ülkemizde de üretici örgütlerinin teşvik edilmesi ve alternatif üretimin arttırılması gereği destekleme programları uygulanmıştır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın 2005 yılından itibaren kooperatiflerin seracılık yatırımlarını kredilendirerek finanse etmiştir. 2006 yılında Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Destekleme Programıyla ilde özel şirket ve kooperatiflere pozitif ayrımcılık yaparak sera desteği sağlanmıştır. Bu desteklemelerin sonucunda ilde 33 adet sera kurulmuştur. Bu alışmada Diyarbakır için yeni bir üretim şekli olan seralarda tarımsal yayım hizmetlerine ulaşım ve yararlanma düzeyi Kooperatif sera işletmeleri ve diğer sera işletmeleri ayrımla incelenmiştir

MATERYAL METOT

Çalışmanın ana kütlesini Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın 2005 yılından itibaren kooperatiflerin seracılık yatırımlarını kredilendirerek finanse ettiği seralar ile 2006 yılında Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Destekleme Programıyla ilde özel şirket ve kooperatiflere pozitif ayrımcılık yaparak destek verdiği seralar oluşurmaktadır. Bu desteklemeler sonucunda ilde 33 adet sera kurulmuş olmakla birlikte çalışmanın yapıldığı Aralık 2014 tarihinde seraların 30 tanesinin faal olduğu görülmüştür. Çalışmanın evren büyüklüğü 30 işletme olarak belirlenmiştir. Bu rakamın ulaşılabilir bir rakam olmasından dolayı ayrı bir örneklem yönteminin kullanılmasına gerek kalmadan tam sayım yöntemi kullanılmıştır (Gökçe, 1988). Anket uygulanmasına Aralık 2014 tarihinde başlanmış ve 26 işletmeye ulaşılabilmış 4 işletmeye işletmecilerin görüşmeyi kabul etmemeleri nedeniyle ulaşılamamıştır. Anketlerin yanıtlanmasında üreticiler ile yüz yüze görüşme yöntemi

uygulanmış ve üreticilerin soruları en doğru şekilde anlaması ve cevaplandırması sağlanmıştır. Anketler uygun istatistik paket programlar kullanılarak değerlendirilmiştir. Bütün sorulara ait yanıtlar yüzde ve frekans değerlerine göre incelenmiştir. Bazı sorularda Khi Kare testi uygulanmıştır. Araştırmanın sosyo-kültürel boyutunun olması nedeniyle nicel deneysel çalışmayla birlikte nitel araştırma tekniklerinden (yarı yapılandırılmış sohbetler) faydalanılmıştır (Özdamar, 1999)

ARAŞTIRMA BULGULARI

Demografik Özellikler

Diyarbakır ilinde 2004- 2014 yılları arasında desteklerden faydalanan gerçek ve kooperatif kişiliğe sahip 26 yatırımcının tümünün erkek olduğu, yatırımcıların yaş dağılımları incelendiğinde; % 42.3'ünün 31- 40 yaş aralığında, % 50'sinin 41- 50 yaş aralığında, % 7.6'sının 51- 60 orta yaş grupları aralığında olduğu tespit edilmiştir. Finansör kurumların verdikleri desteklerden faydalanan yatırımcıların % 11.5'nin ilköğretim, % 23'ünün ortaokul, % 34,7'sinin lise ve % 30.8'inin üniversite mezunu oldukları görülmüştür. Yatırımcıların % 53.8'sinin çiftçi, % 34.7'sinin esnaf ve % 11.5'nin emekli olduğu saptanmıştır. Desteklerden faydalanan 26 yatırımcının sera mülkiyet durumları incelendiğinde; % 61.5'nin mülk arazisi, % 38.5'inin ortaklı arazi olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında yer alan kooperatif işletmelerinin kuruluş yılları incelendiğinde; iki tanesinin (% 15.4) 2004 yılında, bir tanesinin (% 7.7) 2003 yılında, bir tanesinin (% 7.7) 2005 yılında, dört tanesinin (% 30.7) 2008 yılında, beş tanesinin (% 38.5) 2009 yılında kurulduğu görülmüştür. Kooperatiflerin kuruluş ve sera desteği aldığı yıllar incelendiğinde; on tanesinin kuruluşundan (76.9) bir yıl sonra, iki tanesinin (% 15.4) 6 yıl sonra, bir tanesinin (% 7.7) beş yıl sonra desteklendikleri görülmüştür. Kooperatif sera işletmelerinde bir kişinin üç seranın, aynı şekilde bir kişinin iki seranın yetkilisi (sahibi) olduğu görülmüştür. Özel şirket seralarında da benzer şekilde üç yatırımcının ikişer seranın sahibi olduğu belirlenmiştir.

Üreticilerin Örtü altı Yetiştiriciliğinde Bilgi Düzeyleri

Diyarbakır ilinde 2004-2014 yılları arasında desteklerden faydalanan gerçek ve kooperatif kişiliğe sahip 26 yatırımcının sera yapımına başlamadan önce seracılık konusunda bilgi düzeyleri incelendiğinde; kooperatif sera işletmelerinin % 11.5'nin bilgi sahibi olduğu % 38.5'nin bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Özel şirket seralarında aynı sorgulama yapıldığında % 19.2'sinin bilgi sahibi, % 30.8'nin bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Sera üreticilerinin sahip oldukları bilginin kaynağı sorgulandığında kooperatif seralarda % 27'sinin özel danışmanlardan, % 7.7'sinin çevre ve arkadaşlardan, %15.4'ünün tarım teşkilatından bilgiyi sağladıkları görülmüştür (çizelge 1). Bilginin kaynağı ve bilginin güvenilirliği arasında doğru bir ilişki olduğu bir gerçektir. Aynı şekilde iletişim sürecinde kaynak ile alıcı arasındaki ilişki bir anlamda al - ver ilişkisi olup bu tür ilişkilerin temel özelliği güvene dayalı olmasıdır. Güven duygusu ile yakından alakalı olan güvenilirlik, bir bilgi kaynağının algılanan özelliğidir (<http://atanesa.atauni.edu.tr>, 2015).

Bu bağlamda üreticilere örtü altı yetiştiriciliğinde kimlerden bilgi almak istedikleri sorulduğunda, İlk sırada Ziraat Fakültelerinden bilgi almak isteyen işletmelerin toplamının % 46.1 olduğu ve bu oranın % 19.2'sinin kooperatif işletmelerden %26.9'unun özel şirketlerden olduğu görülmüştür. İkinci sıradaki Tarım Bakanlığından eğitim almak isteyen sera işletmelerinin oranı % 34.7 olup bu oran içinde kooperatif işletmelerin % 23 ve özel şirketler % 11.5 orana sahip olmuşlardır. Üreticilerin en son sırada bilgi almak istedikleri kaynağın özel tarım d işletmelerde Örgütlülük Durumları ve Yayım Faaliyetlerine Bakış Açısı

Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren seralar 26.12.2011 yılında "Diyarbakır Bölgesi Tarım Kooperatifleri Birliği" adıyla örgütlenmişlerdir. Uluslararası Kooperatif ilkeleri içinde de yer alan üst örgütlenmenin sağlanması her zaman istenilen bir durumdur. Araştırma kapsamına alınan sera işletmelerinin % 42.3'ü söz konusu birliğe üye olmakla birlikte bu oranın % 34.6'sının kooperatif sera işletmelerinden, % 7.7'sinin özel şirket seralarından olduğu görülmüştür. Üreticilerin sosyal ve ekonomik amaçlı organizasyonlara katılımında sosyal yapının önemi oldukça fazla olduğu bilinmekle birlikte (Hardee, 1961), ortakların örgüte bağlılığı ve tutumu üzerinde ise örgütün yönetsel etkinliğinin, kalkınma

Çizelge 1: İşletmelerin örtü altı üretimime ait bilgi düzeyleri ve kaynakları

Sera yapımına başlamadan önce seracılık konusunda yeterince bilginiz var mıydı?						Bu bilgiyi nereden aldınız?						Sera yetiştiriciliğinde kimlerden bilgi almak istersiniz?					
	Kooperatif		Şirket		Top.		Kooperatif		Şirket		Top.		Kooperatif		Şirket		Top.
	Sayı	%	Sayı	%			Sayı	%	Sayı	%			Sayı	%	Sayı	%	
Evet	3	11.5	5	19.2	30.7	Özel Danış.	7	27.0	8	30.7	57.7	Ziraat Fak.	5	19.2	7	26.9	46.1
Hayır	10	38.5	8	30.8	69.3	Arkadaş Çevre	2	7.7	3	11.5	19.2	Tarım Bak.	6	23.0	3	11.5	34.7
						Tarım Teşkilatı	4	15.4	2	7.7	23.1	Tarım Danış.	2	7.7	3	11.5	19.2

Çizelge 2: Seracılık birliğine üyelik durumları ve birlikle ilgili görüşleri

Sera üreticileri birliğine üye misiniz?						Sera üreticileri birliğinin bir faydası sizce var mı?						Satış yaptığınız kişilerle bağlantıyı nasıl sağladınız?					
	Kooperatif		Şirket		Top.		Kooperatif		Şirket		Top.		Kooperatif		Şirket		Top.
	Sayı	%	Sayı	%	(%)		Sayı	%	Sayı	%	%		Sayı	%	Sayı	%	(%)
Evet	9	34.6	2	7.7	42.3	Evet	2	7.7	4	15.4	23.1	Birlik katkılarıyla	1	3.8	-	-	3.8
Hayır	4	15.4	11	42.3	57.7	Hayır	11	42.3	9	34.6	76.9	Kendi çabamla	12	46.2	13	50.0	96.2-0

etkinliğinin ve ortaklara yönelik etkinliğinin ön plana çıktığı söylenebilir (Dülfer, 1981). anışmanları olduğu görülmüştür (çizelge 1). Tarımsal üretici birlikleri kanununda birliklerin görevleri sıralanmış ve en önemli görevinin üyelerinin ürettikleri ürünlerle ilgili piyasa araştırmaları yapmak ve yaptırmak, üyelerinin ürünlerine pazar bulmak olduğu belirtilmiştir (<http://www.mevzuat.gov.tr>, 2015). Araştırma kapsamındaki seraların % 96.2'si pazarlamada birliğin herhangi bir katkısının olmadığını belirtmişlerdir. Birliğin pazarlama haricinde herhangi bir faydasının olup olmadığının sorgulandığı soruya deneklerin % 76.9 gibi büyük bir oranda hayır cevabını verdikleri görülmüştür. Kooperatif seraların % 42.3'ünün, özel şirket seralarının % 34.6'sının birliğin faydasının olmadığını düşündükleri görülmüştür (çizelge 2).

Ülkemizde tarımsal yayım kamusal ağırlıklı olarak verilmektedir. Özellikle dekara verimin düşük, üretim ve pazarlama alt yapısının oluşmadığı yörelerde üretici gelirinin düşük olması nedeniyle bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyarbakır ilindeki seraların kapasite kullanım oranının düşük olması, özellikle ısınma maliyetlerinden kaynaklanan maliyet yüksekliği üretici gelirinin düşmesine neden olmaktadır. Bu durum üreticilerin özel teknik eleman çalışmalarını engellemektedir. Dolayısıyla tarım teşkilatlarından alınacak tarımsal yayımın önemi artmaktadır. Araştırma kapsamında yer alan 26 sera işletmesi yatırımcılarının tarım teşkilatlarına gidiş nedenlerin sorgulandığı soruda; ilk sırada desteklemeler (% 42.2), ikinci sırada (% 23.1) yetiştiricilik ilgili bilgi almak, üçüncü sırada resmi evrakların takibi (% 15.4) olarak sıralanmaktadır (çizelge 3). Bu sonuç çizelge 2'deki sonuçlarla da örtüşmektedir. Kooperatif sera işletmeleri ve özel şirket sera işletmelerinin cevapları arasındaki farklılığın $P=0.688$ düzeyinde tesadüfi olduğu tespit edilmiştir. Kooperatif sera işletmelerinin % 19.2'sinin, özel şirket sera işletmelerinin %11.5'inin tarım teşkilatı elemanlarının seracılık konusunda bilgili olduklarını düşündükleri görülmüştür (çizelge 3).

İkincil veri kaynaklarından alınan bilgilere göre ilde tarım teşkilatı tarafından halk eğitim merkezleri ve kaymakamlıklar aracılığı ile seracılık konusunda eğitim yayım hizmeti, 2005 yılından itibaren yılda bir kez yapılmaktadır. Kurslara katılım, sahiplenme ve sürdürme bağlamında önem arz etmektedir. Katılımcılık sağlanamadığında, sahiplenme ve sürdürülebilirliğin de sağlanması söz konusu olamamaktadır (Yurttaş ve ark, 2005). Üreticilerin tarımsal yayım faaliyetlerine katılım düzeylerinin sorgulandığı soruda üreticilerin sadece % 7.7'sinin bu faaliyetlere katıldığı görülmüştür. Kooperatif sera işletmelerin % 42.3'ü, özel şirket

seralarının % 30.8'i tarımsal yayım faaliyetlerine katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi yarı yapılandırılmış mülakatlarda sorgulandığında; eğitimin zaman yer ve süresinin uygun olmaması şeklinde tespit edilmiştir. Ayrıca kurslara katılım düzeyinin sorgulandığı bu soruya Kooperatif sera işletmeleri ve özel şirket sera işletmelerinin verdikleri cevaplar arasındaki farklılığın $P= 0.2627$ düzeyinde tesadüfi olduğu tespit edilmiştir. Üreticilerin belli bir konuda eğitimin gerekliliğine verdiği önem ve ihtiyaç ile katlanacağı bedel arasında doğrusal bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda üreticilere “düzenlenecek olan kurslar için bir miktar para ödemeyi kabul eder misiniz?” sorusu sorulmuş; kooperatif sera işletmelerinin % 30.8'i özel şirket sera işletmelerinin % 23.1'i kurslar için ücret ödemek istemediklerini belirtmişlerdir. Kooperatif sera işletmeleri ve özel şirket sera işletmelerinin verdikleri cevaplar arasındaki farklılığın $P=0.694$ düzeyinde tesadüfi olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3: Yayım kuruluşuyla ilişkiler ve yayıma bakış açıları

Tarım teşkilatlarına daha çok, hangi konuyla ilgili olarak gidiyorsunuz?						Tarım teşkilatı mühendislerinin seracılıkla ilgili yeterli bilgiye sahip olduklarını düşünüyor musunuz?					
	Kooperatif		Şirket		Top.		Kooperatif		Şirket		Top.
	Sayı	%	Sayı	%	%		Sayı	%	Sayı	%	%
Destekleme	6	23.0	5	19.2	42.2	Evet	5	19.2	3	11.5	30.7
Resmi evrak takibi	2	7.7	2	7.7	15.4	Hayır	6	23.0	8	30.8	53.8
Yetiştiricilik konusunda bilgi almak	2	7.7	4	15.4	23.1	Kısmen	2	7.7	2	7.7	15.4
Arkadaş ziyareti	3	11.5	2	7.7	19.2						
P= 0.688						P= 0.721					
Tarım teşkilatı tarafından seracılara yönelik eğitim çalışmalarına katıldınız mı?						Düzenlenecek olan kurslar için bir miktar para ödemeyi kabul eder misiniz?					
	Kooperatif		Şirket		Top.		Kooperatif		Şirket		Top.
	Sayı	%	Sayı	%	%		Sayı	%	Sayı	%	%
Katıldım	-	-	2	7.7	7.7	Evet	5	19.2	7	26.9	46.1
Katılmadım	11	42.3	8	30.8	73.1	Hayır	8	30.8	6	23.1	53.9
Düzenlenmedi	2	7.7	3	11.5	19.2						
P= 0.2627						P= 0.694					

SONUÇ

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın 2005 yılından itibaren kooperatiflerin seracılık yatırımlarını kredilendirerek finanse etmeye başlaması ve ardından 2006 yılında Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Destekleme Programıyla ilde özel şirket ve kooperatiflere destek vermesi birçok ilde olduğu gibi Diyarbakır ilinde de sera sayısının artmasına neden olmuştur. Yukarıda bahsedilen iki programda da proje değerlendirmelerinde kooperatif işletmelere göz ardı edilemeyecek ek puanların sağlanması proje başvurularında kooperatif işletmeleri avantajlı kılmıştır. Örgütlenmenin teşvik edilmesi için destekleme politikalarının kullanılması teorik olarak doğru bir yaklaşımdır. Fakat kurallar ve koşullar tam olarak ortaya konulmadığında gerçek anlamda örgütlenmenin hayat bulması için yeterli olamamaktadır. Nitekim ilde sera desteği alan kooperatiflerin çok önemli bir kısmının yeni kurulmuş, muhtemelen söz konusu desteği alabilmek için kurulmuş kooperatifler olduğu görülmüştür.

İlde kooperatif sera işletmelerinde bir kişinin üç seranın aynı şekilde bir kişinin iki seranın yetkilisi (sahibi) olduğu görülmüştür. Başka bir ifade ile sera desteklemesini almak isteyen yatırımcılar görünürde kooperatif uygulamada şirket kurarak kaynaklara ulaşmayı başarmışlardır. Bu durumun önüne geçirilebilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

İldeki Kooperatif ve özel şirket seralarının tarımsal yayım hizmetlerini almak istedikleri kurumlar özel tarım danışmanları yerine kamu kurumlarıdır. Kapasite kullanım oranlarının düşük olması nedeniyle teknik elaman istihdamı yapamamaktadırlar.

İldeki Kooperatif ve özel şirket seralarının tarımsal yayım faaliyetlerine katılım düzeylerinin son derece düşük olması tarımsal yayım bağının bu üretici grubu ile yayım kuruluşunca iyi kurulamadığının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

İlde desteklenen 30 faal seranın ısınma maliyeti yüksekliği nedeniyle kapasite kullanım oranlarının düşüklüğü göz önüne alındığında, Diyarbakır ilinde sera desteklemelerinin ekonomik açıdan verimli olmadığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Bernet, T., Ortiz, O., Estrada, R.D., Quiroz, R., Swinton, S. M., 2001. Tailoring Agriculture Extension to Different Production Contexts: A User-Friendly FarmHousehold Model to Improve Decision-Making for Participatory Research, Michigan State University, East Lansing, USA.

Demir, N. ve Arıkbay, C., 1991, GAP Bölgesindeki Verimlilik İlişkileri, MPM. Yayınları No:448, S:25, Ankara.

Dülfer, E., 1981. Evaluation of Cooperative Organizations in Developing Countries. FAO, Rome.

Gökçe, B., 1988. Toplumsal Bilimlerde Araştırma. Savaş Yayınları. s:76, Ankara

Hardee, G., 1961. Social Structure and Porticipation in An Australian Rural Community. Rural Sociology, Vol. 26, s. 240-251.
http://atanesa.atauni.edu.tr/NesneGor.aspx?NesneId=9274_, 10.03. 2015

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5200.pdf>, 10.03.2015

İnan, İ.H., Direk, M., Başaran, B., Birinci, S., Erkmen, E., 2005. Tarımda Örgütlenme. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI: Teknik Kongresi 3-7 Ocak. Ankara 1133-1154.

Özdamar, K., 1999. Paket Programlarla İstatistiksel Veri Analizi. Kaan Basımevi. C.1. Eskişehir.

Wadsworth, J., 2003. Developing Efficient Extension Strategies: Results of an Experiment İnvolving Costa Rican Livestock Producers. Department of Agriculture and Horticulture, University of Reading, Reading RG6 2AP, UK.

Yurttaş, Z., Atsan, T. Ve Çelik, H. 2005. Tarımsal Nüfusun Eğitimi ve Tarımsal Nüfus İçinde Kadın. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI: Teknik Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 2. Cilt, Ankara.

Zilberman, D. 2004. Technology, Innovation and Entrepreneurship. University of California. Berkley.

**KÜRESEL REKABET ENDEKSİ PERSPEKTİFİYLE
KOOPERATİFLERİN REKABET EDİLEBİLİRLİĞE KATKILARI:
ULUSLARARASI KOOPERATİFLER BİRLİĞİ ÜYE ÜLKELER
ÖRNEĞİ**

Yeter DEMİR USLU*

Yasemin HANCIOĞLU**

ÖZET

Kooperatiflerin ülkelerin politik, sosyal ve ekonomik amaçlarına ulaşmasında katkıları olduğu gözlenmektedir. Kooperatifler toplumsal kalkınmada, ekonomiye ivme kazandırmada, piyasaların yapısını ve işleyişini düzenlemede, rekabet politikalarının yeniden yapılandırılmasında önemli görevler yerine getirmektedirler. Çalışmanın amacı, uluslararası rekabet edebilirliğe kooperatiflerin katkılarıyla ilgili farkındalık yaratmaktır. Gelişmiş ülkelerde kooperatifçilik hareketinin de gelişmiş olduğu düşüncesiyle, Uluslararası Kooperatifler Birliği (UKB) üye ülkelerinin kooperatif sayıları, kooperatif çalışan sayıları, kooperatif üye sayıları, kooperatiflerin ciro toplamı, kooperatiflerin ciro toplamının GSYH'ya oranı gibi ölçütler ile küresel rekabet endeksi skorları arasındaki ilişki araştırılacaktır. Yapılan ampirik analiz sonucunda, küresel rekabet alt endekslerinden pazar büyüklüğü, iş dünyasının gelişmişlik düzeyi, inovasyon, altyapı endeksleri ile kooperatif etkenliği göstergeleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Edebilirlik, Küreselleşme, Kooperatif Hareketi, Küresel Rekabet Endeksi

**CONTRIBUTION TO COMPETITIVENESS OF COOPERATIVES WITH
PERSPECTIVE OF GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX: THE CASE
OF MEMBER COUNTRIES OF INTERNATIONAL COOPERATIVE
ALLIANCE**

ABSTRACT

The contribution of cooperatives in achieving the political, social and economic objectives of countries is observed. Cooperatives fulfill an important role in social development, fostering the economy, regulating structure and functioning of markets, restructuring of competitive on policy. The purpose of study, will be to create awareness about contribution of cooperatives to international competitiveness. The idea is developed in cooperative movement in developed countries, the relationship between cooperative effectiveness indicators (number of cooperatives, number of employees of the cooperative, the number of members of the cooperatives, the total turnover of cooperatives, turnover/GDP Per Capita ratio) and The Global Competitiveness Index in member countires of

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, dryeterdemir@gmail.com

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, yaseminhan@hotmail.com

International Cooperative Alliance is will be investigated. According to analysis results, market size, business sophistication, infrastructure, innovation of sub-indices of global competitiveness and cooperative effectiveness indicators is positive significant correlated.

Key Words: Competitiveness, Globalization, Cooperative Movement, Global Competitiveness Index

GİRİŞ

Küreselleşme son on yılda, dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan finansal kriz ve durgunluğa rağmen gelişmeye devam etmiştir. Küreselleşme eğiliminin geçmişe göre daha az kuvvette gelişmeye devam etmesi muhtemeldir. Küreselleşme, bu nedenle önümüzdeki on yıl içinde kooperatiflerin stratejik gelişiminde dünya genelinde önemli parametrelerden biri olacaktır (Hansen, 2009: 256).

Küreselleşme olgusunun ekonomik yansıması olan rekabet, sermaye yoğunluğu, etkin yönetim, iletişim ve işbirliği stratejileri bağlamında kooperatif işletmeleri yoğun bir baskı ile karşılaşmışlar, küçüklü büyüklü pek çok kooperatifsel faaliyet sona ermiş, birçok kooperatif türü büyük sıkıntılarla baş etmek zorunda kalmıştır (Güloğlu ve Korkmaz, 2005: 813). Küreselleşme, kooperatifleri önemli yapısal ve stratejik değişiklikleri düşünmeye ve uygulamaya evrilecektir (Hansen, 2009: 256). Kooperatifler küreselleşmenin ortaya çıkardığı değişimlerle yüzleşmelidirler ve yeni dünya düzeninde kendilerini, üyelerini ekonomik anlamda koruyacak şekilde geliştirmeli, yeniden yapılandırmalı ve konumlandırmalıdır (Lian, 2002: 15).

Piyasa mekanizması içinde yer alan ve pek çok önemli görevi yerine getiren kooperatifler, bazı mal ve hizmetlerin arz ve talebinde ortaklarının pazarlık gücünü artıran, sermaye birikiminin sürekliliğini sağlayarak ve sermayeyi tabana yayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunan, “üretim ve bölüşüm” sürecinin etkileşim içinde bulunmasını sağlayarak ekonomik durgunluğu ortadan kaldıran, üyelerini bir araya getirerek elde ettiği pazarlık gücü sayesinde büyük firmalar karşısında rekabet etmelerini sağlayan ve piyasaların (özellikle tarım) yapısını ve işleyişini düzenleyen kuruluşlardır (Çıkın, 2007: 2-3). Gelişmiş ülkelerdeki kooperatif işletmeler, yarattıkları ekonomik güçle ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Çalışmada, değişen rekabet anlayışı ele alındıktan sonra, bu değişimin kooperatif hareketine yansımaları incelenecektir. Kooperatiflerin ulusal ve uluslararası rekabette ülkeler için önemli bir unsur olduğu açıklanacak ve küresel rekabet endeksi skorları ile kooperatif etkenliği göstergeleri arasındaki ilişki ampirik bir analizle ortaya konulacaktır.

DEĞİŞEN REKABET ANLAYIŞI

Dünyada, giderek hızlanan ve her alana yayılan teknolojik gelişmeler ve artan küreselleşmeyle birlikte önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Bu dönüşümler dünya ölçeğinde üretim ve tüketim yapılarını temelden değiştirmekte, refah dağılımını etkilemekte, birey ve toplumların ekonomik yaşama katılım biçimlerinde değişimlere neden olmaktadır (Akyüz vd., 2014: 13). Meydana

gelen değişimlerle birlikte ülkelerin ana hedefleri rekabet şartlarını oluşturmak ve refah düzeylerini arttırabilmek yönünde yoğunlaşmaktadır ( ivi vd., 2008: 2). Bireylerin, organizasyonların ve toplumların yüz yüze geldiği değişikliklerin birçoğu, endüstrileşme, end strisizleşme, kentleşme, banliyöleşme, kurumsal ve hükümet açısından yeniden yapılanma, serbestleşme, yeniden düzenleme, küreselleşme, ekonomik ve sosyal yaşamın yeniden düzenlenmesi gibi etkisi kapsamlı süreçlerin kümülatif etkilerinden kaynaklanmaktadır (Gertler, 2004: 33). Bu durum rekabet edebilirlik kavramını da beraberinde ortaya çıkarmaktadır.

Stratejik Yönetim Okulu, rekabet edebilirliği maliyet liderliği ya da ürün farklılaştırma yoluyla kar odaklı değer yaratabilme kabiliyeti olarak tanımlamaktadır (Gallagher vd., 2006: 109). Rekabet edebilirlik hem makro hem mikro göstergelerden biridir.  lkeler pazar payı ya da yabancı yatırım için rekabet edebilirler. Makro açıdan rekabet edebilirliği ele alan ve en bilinen versiyon, Dünya Ekonomik Forumu ve Yönetim Geliştirme Enstitüsü tarafından her yıl hesaplanan ve yayınlanan Küresel Rekabet Endeksi (Global Competitiveness Index)'dir (Siggel, 2006: 141).

Son zamanlarda meydana gelen teknolojik gelişmeler sonucunda, ülkeler arasında mal, hizmet ve sermaye akışı hızlanmıştır. Bununla birlikte, coğrafi sınırlar ortadan kalkmıştır. Küreselleşme, toplumun değişik kesimlerince değişik şekillerde algılanan bir olgu haline gelmiştir (Gültekin, 2011: 30). Hemen her alanda olduğu gibi, kooperatifler de dünyadaki hızlı küreselleşme sürecinden etkilenmekte ve bu süreci etkilemektedirler.

Küreselleşme, ekonomi, politika ve sosyoloji alanlarında son 20 yıldır tartışılmasına rağmen halen tartışmaya açık bir kavramdır. Bir olgu olarak ortaya çıkan küreselleşmenin tanımı ve varlığı hakkında bir fikir birliği sağlanamamıştır (Marcussen ve Kaspersen, 2007: 184). Küreselleşmenin birden fazla boyutu ve uygulama alanı olabilir. Bundan dolayı çeşitli tanımları mevcuttur. Küreselleşme, uluslararası pazar fırsat ve tehditlerinin optimizasyonu amacıyla pazarlar, ürünler, yönetim ve kaynaklara (işgücü, hammadde vb.) ilişkin işletmenin uluslararası katılımının gelişmesinin devam etmesidir (Hansen, 2009: 248). Ekonomik küreselleşme, ekonomik, politik ve kültürel değişimlerin önündeki engelleri azaltan teknolojik, politik ve ekonomik inovasyonların kümesi olarak tanımlanmaktadır (Drezner, 2005: 841). Diğer bir tanıma göre ise ekonomik küreselleşme çevreyi, halk sağlığını, demokrasiyi ve kültürel çeşitliliği tehdit eden bir kavram olmakla birlikte, tarımla uğraşanlar ve işçilerin geçimleri üzerinde kurumsal yönelimli süreçlerle kar elde etmektir (Burke, 2010: 32). Küreselleşmenin ekonomik, politik, sosyal çevreye olumlu ve olumsuz yansımaları olduğu günümüzde tartışılmaktadır. Tanımlar incelendiğinde de farklı yaklaşımların var olduğu açıktır.

Kooperatiflerin hızla değişen rekabet şartlarına ayak uydurabilmeleri için etkenliklerini arttıracak yapısal değişim süreçlerinden geçmeleri gerekmektedir (Güloğlu ve Korkmaz, 2005: 826-829).

- Kooperatifler, küresel rekabet olgusu ile ancak yönetsel ve ekonomik bağımsızlık sayesinde baş edebilecektir.
- Küresel işletmelerinde önem verdiği toplum ve çevreye karşı sorumluluk konuları kooperatiflerin başarısı için kilit rol oynamaktadır.

Kooperatifler, faaliyette bulundukları toplumun kalkınması ve çevrenin korunması için çalışmalar yapmalıdırlar.

- Kooperatifler, 1995 yılında kabul edilen “risturn ilkesi” sayesinde serbest piyasa ekonomisi koşullarında daha aktif bir şekilde rekabet edebileceklerdir.
- Kooperatifler için uyum yeteneğinin geliştirilmesi, etkin yönetim stratejilerinin uygulanmasına ve karar süreçlerinin hızlanmasına bağlıdır.

KOOPERATİFÇİLİĞİN ULUSAL VE ULUSLARARASI REKABETE KATKILARI

Kooperatifler, 19. yüzyıldaki sanayileşme sürecinin doğal sonucu ve ekonomik dengesizliklerin toplum üzerinde yarattığı olumsuz etkilere karşı durabilmek için “birleşerek güç kazanma” düşüncesinden doğmuştur (Yücedağ, 2012: 11). Kooperatif hareketi 20. yüzyılın ikinci yarısından daha eskilere dayanmaktadır ve kooperatiflerin türleri daha 1880 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır (Bouckova, 2002: 166). Kooperatif kavramının tanımında, uygulamalarında, kooperatif mevzuatı ve kooperatiflerin yeniden yapılanmasında ulusal ve uluslararası bakış açılarıyla önemli çalışmalar yapılmaktadır. Kooperatifin herkesçe benimsenmiş tek bir tanımına rastlamak mümkün değildir. Değişik özellikleri dolayısıyla her ülkede hatta aynı ülkelerde benzer konularla ilgilenenler bile farklı tanımlayabilmektedir (Öksüz, 1982: 333). Uluslararası Kooperatifler Birliği (International Co-operative Alliance)’nin tanımına göre kooperatif gönüllülük esasıyla bir araya gelen kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel istek ve gereksinimlerini birlikte karşılamak amacıyla demokratik biçimde kendi kendini yöneten ve denetleyen bir girişimdir. Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin kooperatif üyelerinin ihtiyaçlarını göz önüne alarak belirlediği ilkeler şunlardır (Noukovic, 2008: 2170): Gönüllü ve herkese açık ortaklık, ortakların demokratik denetimi, ortakların ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim, öğrenim ve bilgilendirme, kooperatifler arasında işbirliği, topluma karşı sorumluluk.

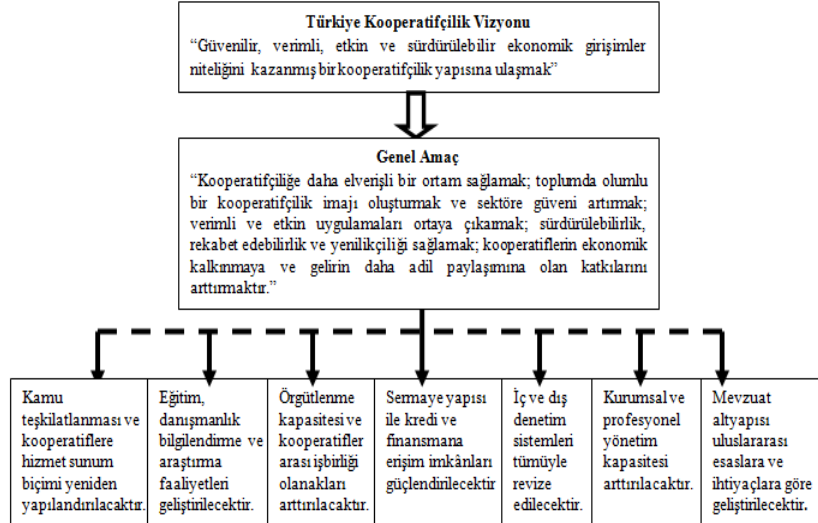
“Açık kooperatif” modelleri için değişim kaçınılmazdır. Bunun nedeni ise piyasa mekanizmasında yer alan kooperatiflerin çevresi ile sürekli etkileşim halinde bulunmasıdır. Bu değişim, kooperatiflerin dış çevreyi etkilemesi ve dış çevreden etkilenmesiyle iki yönlü olarak ortaya çıkmaktadır. Kooperatifçiliğin dış çevreyi etkilemesi düşüncesi dünyada gittikçe yaygınlık kazanmış ve bu durum sosyo-ekonomik içerikli global bir hareket halini almıştır. Kooperatiflerin dış çevreden etkilenmeleri (özellikle özel sektör işletmelerinden) yerel, bölgesel, ulusal ve global rekabetin bir sonucudur (Güloğlu ve Korkmaz, 2005: 817).

Küreselleşme kavramı, artan dünya ticareti ve yatırım, uluslararası finansal akımlar ve soğuk savaşın bitmesinden sonra tek politik sistemin yaratılması gibi güçlü gelişen örneklerin genelleştirilmesidir. Küreselleşme ekonomik çevre ile sınırlı değildir, sosyal ve politik çevreyi de içermektedir (Schwettmann, 2002: 26). Küreselleşen dünya rekabetçi, zorlu ve sürekli değişmektedir. Kooperatifler küreselleşen ekonomide sosyal düzenleyici olarak önemli rol oynamaktadırlar (Lian, 2002: 18). Bununla birlikte, kooperatifler, hem işletme hem de sosyal organizasyonlar olmaları nedeniyle küreselleşme sürecinde birçok zorlukla karşı

karşıya kalmaktadırlar. Bu zorluklar, onları hem güçlendirmekte hem de tehlikeler karşısında varlıklarını korumalarını sağlamaktadır (Lian, 2002: 14). Türkiye’deki kooperatiflerin dünya uygulamalarına yaklaşabilmesi ve istenilen düzeyde performans elde edebilmesi ve bununla birlikte rekabet edebilirliğe katkıda bulunabilmesi için var olan yetersizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunlar (GTB, 2012: 19-21),

- Eksik üst örgütlenme nedeniyle, kooperatiflere yönelik eğitim, finansman, denetim, danışmanlık, teknik ve yasal destek sunumu yetersizdir.
- Kooperatiflerin, “milli gelir, yatırım, üretim, istihdam, dış ticaret” rakamları içindeki payı ile sektör büyüklükleri yeterince bilinmemektedir.
- Kooperatifler sayısal olarak bir gelişme gösterirken, güçlü bir kooperatifçilik yapısı ve anlayışı yeterince oluşturulamamıştır.
- Toplumun kooperatifleşme oranı düşüktür.
- Kooperatifçilik daha çok konut yapımı ve tarım alanında yoğunlaşmışken, diğer ülke uygulamalarında olduğu gibi perakende, kredi- finans, sigortacılık, enerji tüketimi, eğitim, sağlık sektörlerinde yeterince yer alamamıştır.

Bu yetersizliklerin ortadan kaldırılması için hazırlanan “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”ndaki stratejik çerçeve çözüm önerilerini de beraberinde getirmektedir. Etkin bir kooperatif hareketinin ortaya çıkabilmesi ve rekabet edebilirlik için kooperatiflerin bu stratejileri takip etmesi gerekmektedir (Korkmaz, 2000: 170).

Şekil 1. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisinin Stratejik Çerçevesi
Kaynak: GTB Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 3.

Son küresel krizle birlikte; dünya üzerinde büyük halk kesimlerini bünyesinde bulunduran, gösterdikleri faaliyetlerle ulusal ekonomilere katkılar sağlayan ve sürdürülebilir ekonomik yapılarıyla istihdam yaratan kooperatifçilik sektörünün önemi bir kez daha anlaşılmıştır (GTB Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2011: 2).

Günümüzün en etkili kalkınma araçlarından birisi olarak görülen kooperatifçilik sisteminin, kooperatifçilik stratejisinin hazırlanması ve uygulamaya geçirilmesi yönündeki tedbirler ile birlikte bütüncül bir şekilde ele alınması; küçük işletmelere, üreticilere, tüketicilere ve diğer menfaat sahiplerine olduğu kadar, mikro kredi ve finansman imkanlarının genişletilmesine, atıl kaynakların harekete geçirilmesine, yeni istihdam olanaklarının oluşturulmasına, sermaye birikiminin sağlanmasına, üretimin artırılmasına, tarımın ve küçük çaplı üreticilerin sanayiye entegre edilmesine, girişimcilik ve ortak iş yapma kültürünün geliştirilmesine, piyasaların olumlu yönde regülasyonuna, sosyal sermayenin artırılmasına, yoksulluğun azaltılması ve gelirin adil paylaşımına, Türkiye'nin kalkınmasına önemli şekilde katkı sağlayacaktır (GTB Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 2).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatif işletmeler, toplumsal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir potansiyele sahiptir. Kooperatifçilik hareketi dünyada tahminen 1 milyar ortağı ve 250 milyon çalışanı¹ ile en büyük toplumsal örgüttür. Tüm dünyada birbirinden farklı pek çok sektörde varlığını devam ettiren kooperatif işletmeler temel hedefleri olan ortakların çıkarlarını arttırmanın yanında, içinde bulundukları toplumun toplumsal, ekonomik, demokratik ve kültürel gelişimine de katkı sağlarlar (Turan, 2002: 84-85).

Kooperatiflerin rekabet avantajı elde etmelerini sağlayacak gelecekteki rolleri iki başlık altında değerlendirilebilir. Bunlar kooperatiflerin ekonomik ve sosyal rolleridir. Ekonomik rolleri; yeni pazarlar oluşturma, dikey bütünleşme, faaliyet alanındaki monopol yapıyı önleme, faaliyet alanındaki yatırımlar için kredi sağlama, küreselleşmenin etkisiyle e-ticarete uyum sağlama iken, sosyal rolleri; işgücüne katılımı arttırma, eğitim fonksiyonu, hükümet politikalarına etki olarak belirtilmektedir (Bouckova, 2002: 169).

Lian (2002: 18) çalışmasında Singapur'daki kooperatifler için küreselleşmenin oluşturduğu değişimlere cevap vermelerine yardımcı olabilecek bazı uygulamaları vurgulamıştır. Bunlar, profesyonelleşme, bilgi teknolojilerini içselleştirme, stratejik işbirlikleri, kooperatiflerin marka haline getirilmesi ve tanıtılması, rekabet edebilirliğe destek olan sürekli inovasyondur. Bölgesel olarak yapılan bir çalışmada vurgulanan bu uygulamaların dünyadaki tüm kooperatiflerin küreselleşme sürecine uyum sağlamasında geçerli olabileceği söylenebilir.

Küreselleşmeyle birlikte rekabet şiddetini arttırmıştır. Çokuluslu ağ temelli firmaların karşısında izole kooperatiflerin hayatta kalma şansları çok azdır. Onlar için, rekabet ve ağa katılma arasında bir seçim söz konusu değildir. Günümüzde her kooperatif iki stratejiden biri yönünde tavrını belirlemek zorundadır: büyük

¹ Güncel veriler <http://ica.coop/en/whats-co-op/history-co-operative-movement> adresinden elde edilmiştir.

şirketlerin küresel üretim ağına katılmak ve diğer kooperatiflerle işbirliği ağı oluşturmak (Halary, 2006: 268).

Dünya genelinde kooperatif hareketinin ne durumda olduğu ise Uluslararası Kooperatifler Birliği (UKB) verileriyle ortaya konulmaktadır. UKB kooperatifleri uluslararası düzeyde temsil eden dünyanın en büyük sivil toplum örgütüdür. UKB küresel, bölgesel, sektörel ve tematik düzeyde örgütlenmiş küresel bir ağ oluşturma örgütüdür. Belirli hedefler çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bunlar (Örnek, 2010),

- Karşılıklı yardımlaşma ve demokrasi ilkelerine bağlı olarak dünya kooperatifçilik hareketini desteklemek,
- Kooperatifçilik ilke ve değerlerini korumak ve desteklemek,
- Üye örgütler arasındaki ekonomik ve diğer karşılıklı yarar ilişkilerinin geliştirilmesini sağlamak,
- Sürdürülebilir insani gelişmeyi ve buna bağlı olarak kişilerin ekonomik ve sosyal gelişimlerini destekleyerek uluslararası barış ve güvenliğe katkıda bulunmak,
- Kooperatifçilik hareketi içinde karar alma mekanizmalarında ve faaliyetlerde kadın-erkek eşitliğini savunmaktır.
- UKB, politik ve dini bir örgüte bağlı değildir, bağımsızlığını bütün faaliyetlerinde sürdürmektedir.

Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından Avrupa Kooperatif ve Sosyal İşletmeleri'nin (EURICSE) desteği ile hazırlanan Dünya Kooperatifçilik 2014 Raporu'nda, 2012 rakamlarıyla 65 ülkede 1926 kooperatifin gelirleri toplamda 2 trilyon 623.1 milyar dolar olup, bu rakam ülkelerin GSYH büyüklüklerine göre değerlendirildiğinde, bu kooperatiflerin dünyanın en büyük 5. ekonomisini (Fransa 2 trilyon 608.7 milyar dolar-2012) oluşturabilecek bir ekonomik büyüklüğe sahip olduğu görülmektedir (WCM, 2014: 13).

"Kooperatif ekonomiyi keşfet" teması ile yayınlanan Dünya Kooperatifçilik 2014 Raporu'nda kooperatiflerin ekonomik büyüklüklerinin sektörlere göre dağılımlarına bakıldığında toplam büyüklüğün %27'sini tarımsal amaçlı kooperatifler, %27'sini sigorta kooperatifleri, %21'ini toptan ve perakende ticaret kooperatifleri, %8'ini sanayi kooperatifleri, %5'ini bankacılık ve finansal hizmet kooperatifleri, %3'ünü sağlık ve sosyal hizmet kooperatifleri, %9'unu diğer hizmet kooperatiflerinin oluşturduğu görülmektedir (WCM, 2014: 14).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde toplumsal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde kooperatiflerin etkisini, Uluslararası Kooperatifler Birliği üye ülkeleri verilerini kullanarak ortaya koyabilmektir. Bunun için kooperatif etkenliğini tanımlayabilecek göstergeler ve küresel rekabet endeksi göstergeleri arasındaki ilişki araştırılacaktır. Bu ilişkinin kurulmasının temel nedeni ise ülkelerin rekabet edebilirliğinde kooperatiflerin stratejik anlamda önemli rol oynadığının düşünülmesidir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Bunlar, Küresel Rekabet Endeksi ve Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından hazırlanan Dünya Kooperatifçilik 2014 Raporu'dur. Küresel rekabet endeksinde üretkenliği ve rekabetçiliği belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar; kurumlar, altyapı, makroekonomik çevre, sağlık ve temel eğitim, yüksek eğitim ve öğretim, mal piyasası etkenliği, emek piyasası etkenliği, finansal piyasa gelişimi, teknolojik altyapı, piyasa büyüklüğü, iş dünyasının gelişmişlik düzeyi, inovasyondur. Tüm bu faktörler rekabetçilik ve büyüme için önemli olmakla birlikte, bunlardan ikisi veya daha fazlası da aynı anda önemli olabilir. Bu nedenle küresel rekabet endeksinde birçok farklı unsurun ağırlıklı ortalaması dikkate alınarak, rekabet edebilirliğin 12 alt endeksi oluşturulmuştur (Turpancı ve Duman, 2014: 5). Küresel rekabet endeksi son derece kapsamlı, ulusal rekabetçilik konusunda mikroekonomik ve makroekonomik durumu analiz eden bir yapıya sahiptir. (Uluengin vd., 2014: 17).

Analizde UKB üye ülkelerinden 100 milyon dolar üzerinde ciro elde eden ve verilerine ulaşılabilen 30 ülke dikkate alınmıştır. Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından hazırlanan 2014 raporunda 100 milyon dolar üzerinde ciro yapan 50 ülkenin üzerinde faaliyet gösteren 1313 kooperatif bulunmaktadır. Bunların toplam cirosu 2 trilyon 603.02 milyar dolara ulaşmaktadır.

2012 yılı verilerinin kullanılmasının temel nedeni Dünya Kooperatifçilik 2014 Raporunda bu yılın gösterge yıl olarak kullanılmasıdır. Küresel Rekabet Endeksi verileri ise Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu 2012-2013'den elde edilmiştir. Kooperatif etkenliği göstergeleri Dünya Kooperatifçilik 2014 Raporu, Dünya Bankası istatistiklerinden derlenmiştir. Analizde kullanılan değişkenler, toplam kooperatif sayısı (TKS), kooperatiflerin çalışan sayıları (KÇS), kooperatiflerin üye sayıları (KÜS), kooperatiflerin ciro toplamı (KCT), ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılatları (GSYH), KCT/GSYH oranı, küresel rekabet endeksi (KRE) kapsamında temel gereksinimler (TG) başlığı altında; kurumlar (K), altyapı (A), makroekonomik çevre (MEÇ), sağlık ve temel eğitim (SVTE), etkinliği artırıcılar (EA) başlığı altında; yüksek eğitim ve öğretim (YEVÖ), mal piyasası etkenliği (MPE), emek piyasası etkenliği (EPE), finansal piyasa gelişmişliği (FPG), teknolojik altyapı (TA), pazar büyüklüğü (PB), inovasyon ve gelişmişlik faktörleri (İVGF) başlığı altında; iş dünyasının gelişmişlik düzeyi (İDGD), inovasyon (İ)'dur. Toplam kooperatif sayısı verisine birçok ülke için ulaşamadığından analizden çıkarılmıştır.

Küresel rekabet endeksi ve kooperatif etkenliği göstergeleri arasındaki ilişkiyi incelemek için pearson korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Analizde SPSS 17.0 programı kullanılmıştır. Pearson korelasyon katsayısı, iki sürekli değişkenin doğrusal ilişkisinin ölçümünde kullanılır. Başka bir deyişle, bu katsayıyla iki değişken arasında anlamlı bir ilişki var mıdır sorusunun cevabı alınır (İşler ve Sungur, 2006: 116).

Bulgular

Korelasyon analizi sonucunda elde edilen değerleri tablo haline getirdiğimizde aşağıdaki korelasyon matrisine ulaşılmaktadır.

Tablo 1. Korelasyon Matrisi

	KÜS	KÇS	KCT	GSYH	KCT/GSYH
KRE	,093	-,161	,354	,733**	,253
TG	-,180	-,366**	,093	,758**	-,007
MEÇ	-,260	-,466**	-,311	,357	-,371*
K	-,085	-,303	,089	,715**	-,003
A	-,030	-,087	,402*	,663**	,331
SVTE	-,251	-,298	,145	,694**	,039
EA	,172	-,069	,418**	,712**	,325
EPE	,120	-,205	,212	,638**	,107
YEVÖ	-,090	-,264	,272	,783**	,151
MPE	-,008	-,275	,091	,565**	-,004
FPG	,083	-,203	,063	,515**	-,001
TA	-,077	-,261	,322	,796**	,207
PB	,612**	-,766**	,640**	-,254	,729**
İVGF	,093	-,047	,431*	,714**	,345
İDGD	,086	-,006	,402*	,650**	,320
i	,095	-,075	,439*	,741**	,352
KÜS	1	,548**	,682**	-,065	,682**
KÇS	,548**	1	,549**	-,232	,667**
KCT	,682**	,549**	1	,213	,973**
GSYH	-,065	-,232	,213	1	,086
KCT/GSYH	,682**	,667**	,973**	-,088	1

**0,01 Anlamlılık Düzeyi *0,05 Anlamlılık Düzeyi

Rekabetçiliğin alt endekslerinden olan pazar büyüklüğü ile kooperatiflerin çalışan sayıları ($r=0,766$) ve KCT/GSYH oranı ($r=0,729$) arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Pazar büyüklüğü alt endeksi ile kooperatiflerin üye sayıları ($r=0,612$) ve kooperatiflerin ciro toplamı ($r=0,640$) arasında ise pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Büyük piyasalar firmaların ölçek ekonomisinden istifade etmesine izin verdiği için piyasanın büyüklüğü üretkenliği etkilemektedir (Turpancı ve Duman, 2014: 9). İnovasyon ve gelişmişlik faktörlerini açıklayan endeks ile kooperatiflerin ciro toplamı ($r=0,431$), bu endeks altında değerlendirilen iş dünyasının gelişmişlik düzeyi ve inovasyon alt endeksi ile kooperatiflerin ciro toplamı ($r=0,402$, $r=0,439$) arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Bu endekslerle, ülkelerin GSYH'ları arasında ilişki ise, inovasyon ve gelişmişlik faktörleri endeksi ($r=0,714$), iş dünyasının gelişmişlik düzeyi alt endeksi ($r=0,650$), inovasyon alt endeksi ($r=0,741$) ile pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlıdır. Gelişmiş işletme uygulamaları, üretimde daha yüksek bir etkenliğin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. İş dünyası gelişmişliği birbiri ile ilişkili olan iki kavramla ilgilenir: ülkenin tüm iş ağlarının kalitesi, tek tek firmaların stratejileri ve faaliyetleri (Turpancı ve Duman, 2014:9).

Temel gereksinimleri açıklayan endeks ile kooperatiflerin çalışan sayıları ($r=-0,366$) arasında negatif yönlü zayıf düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Makroekonomik istikrar ülkelerin rekabetçiliği için önemli olduğu kadar kooperatiflerin sürdürülebilir büyümesi içinde önemlidir. Makroekonomik çevre

alt endeksi ile kooperatiflerin çalışan sayıları ($r=-0,466$) ve KCT/GSYH oranı ($r=-0,371$) arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenirken negatif yönlü zayıf düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetin seviyesini belirleyen gelişen ve etken bir altyapı, ekonominin verimli işlemesi için çok önemlidir. Altyapı alt endeksi ile kooperatiflerin ciro toplamı ($r=0,402$) pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Etkinliği artırıcı faktörleri açıklayan endeks ile kooperatiflerin ciro toplamı ($r=0,418$) arasında da benzer bir ilişki bulunmaktadır.

Kooperatif etkinliğini açıklayan faktörler olarak belirlenen kooperatiflerin üye ve çalışan sayıları, ciro toplamı ve KCT/GSYH oranı arasında pozitif yönlü yüksek ve çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu da Tablo 1'den görülebilmektedir.

SONUÇ

Bir ülkede yakalanan yaşam standardının seviyesini gösteren rekabet edebilirlik, bir ülkenin serbest ticaret ve piyasa koşullarında, piyasaların taleplerini karşılayabilen mal ve hizmet üretme gücüne ne kadar sahip olduğunu anlatan bir kavramdır. Küreselleşme sürecinden yoğun bir şekilde etkilenen rekabet edebilirlik, ülkeler açısından ele alındığında ülke ekonomilerinin bu sürece uyum sağlayabilmeleri ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi elde etmeleri ile ilgilidir. Kooperatifler farklı zorluklara tepki vermek için örgütlenmişlerdir. Kooperatif oluşumu etkili sosyal ve ekonomik değişim süreçleri ile ilişkilendirilmektedir. Kooperatiflerin ilkeleri, birikimli tarihi ve gelenekleri, girişim planları yapan birçok ilgiliye, onları destekleyebilecek politik, entelektüel ve kültürel bir sermaye sağlamaktadır (Gertler, 2004: 32-34).

Kooperatifler yoksullukla mücadele etmede ve demokrasiyi teşvik etmede önemli rol oynayabilirler. Artarak küreselleşen dünyada, kooperatiflere her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır (kurumsal gücü dengelemek ve toplumun tabandan güçlenmesi için). Kooperatifler itici güç olma potansiyelini elinde tutmaktadırlar. Gelişmekte olan dünyada kooperatifler özerklik kazanmak ve güçlenmek için fırsatlara ihtiyaç duymaktadırlar (Johnson 2003'ten aktaran Burke, 2010: 33).

Küreselleşen dünyada uluslararası piyasalar, yerel piyasaların ikamesi haline gelmektedir. Analiz sonucunda pazar büyüklüğü alt endeks skorları ile kooperatiflerin üye ve çalışan sayıları, ciro toplamı, KCT/GSYH oranı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. İş gelişmişliği mal ve hizmet üretiminde etkinliğin artırılmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı, bu alt endeks ile kooperatiflerin ciro toplamı ($r=0,402$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki beklenen bir sonuçtur. Rekabet edebilirliğin kilit unsurlarından inovasyonu temsil eden alt endeks ile hem kooperatiflerin ciro toplamı ($r=0,439$), hem de ülkelerin GSYH'ları ($r=0,741$) arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. 21. yüzyılın iktisadi, siyasi ve askeri dinamiklerine bakıldığında da rekabetin yeni paradigmasının inovasyona dayalı olduğu görülmektedir (Esen ve Çetin, 2012: 80).

UKB üye ülkelerinin kooperatif etkinliği göstergeleri ve küresel rekabet endeksi arasındaki ilişki analizi, diğer çalışmalarda tarım ve yiyecek, finans, bankacılık, sigorta ve diğer sektörlerdeki kooperatiflerin ayrı ayrı verilerine ulaşılarak

yapılabilir. Tüm UKB üye ülkeleri analize dahil edilebilir. Analizde ülkeler yerine bölgeler (Afrika, Amerika, Asya-Pasifik, Avrupa) baz alınarak, karşılaştırmalar yapılabilir. Küresel rekabet endeksi ülkeleri kişi başına milli gelir esasına göre gruplandırılarak (üretim faktörleri odaklı, faktörlerden verimliliğe geçiş, verimlilik odaklı, verimlilikten inovasyona geçiş, inovasyon odaklı) analiz gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, A. ve diğ., (2014), Küreselleşme Sürecinde İş Dünyası Kuruluşlarının Değişen Rol ve İşlevleri, TÜSİAD, Yayın no: 546.
- Bouckova, B., (2002), Agricultural Co-operatives Perspectives for The 21st Century, AGRIC. ECON, 48(4), 166-170.
- Burke, B. J., (2010), Cooperatives For “Fair Globalization”? Indigenous People, Cooperatives, and Corporate Social Responsibility in The Brazilian Amazon, Latin American Perspectives, 37(6), 30-52.
- Çıkın, A., (2007), Değişen Dünya Koşulları ve Kooperatifçilik, EÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Tarış Kooperatifçilik Okulu - 3., 1-19.
- Çivi, E., Erol, İ., İnanlı, T. ve Erol, E.D., (2008), Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 1-22.
- Drezner, D. W., (2005), Globalization, Harmanization and Competition: The Different Pathways to Policy Convergence, Journal of European Public Policy, 12(5), 841-859.
- Esen, Ş., Çetin, S., (2012), “Siyasi Parti ve Hükümet Programlarında Girişimcilik ve İnovasyon”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.34, s.71-82.
- Gallagher, P., Schamel, G., Shapouri, H. ve Brubaker, H., (2006), The International Competitiveness of The U.S. Corn-Ethanol Industry: A Comparison with Sugar-Ethanol Processing in Brazil, Agribusiness, vol. 22(1), 109-134.
- Gertler, M. E., (2004), Synergy and Strategic Advantage: Cooperatives and Sustainable Development, Journal of Cooperatives, 18, 32-46.
- Güloğlu, T. ve Korkmaz, A., (2005), Kooperatifçilik İlkeleri, Küreselleşme ve Yeni Eğilimler, İktisat Fakültesi Mecmuası, 55(1), 811-831.
- Gültekin, S., (2011), Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet için Kümelenme Stratejisi: Türkiye’nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(2), 29-40.
- Halary, I., (2006), Co-operatives in Globalization: The Advantages of Networking, P. Kalmi, M. Klinedinst (ed), Participation in the Age of Globalization and Information, Emerald Group Publishinh Limited, pp.237-264.
- Hansen, O. H., (2009), Agricultural Cooperatives and Globalization: A Challenge in Future?, 17th International Farm Management Congress, USA, 247-257.
- İşler, D.B. ve Sungur, O., (2006), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ş. Kalaycı (ed), Korelasyon Analizi, 116-125, Isparta: Asil Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, A., (2000), Kooperatif İşletmelerde Bütünleşme Hareketleri ve Stratejileri, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, sayı 43-4, 141-171.

- Lian, T. K., (2002), The Unique Co-operative Response to Globalisation, Review of International Co-operation, 95(1), 14-19.
- Marcussen, M. ve Kaspersen, L. B., (2007), Globalization and Institutional Competitiveness, Regulation & Governance, 1, 183-196.
- Noukovic, S., (2008), Defining The Co-operative Difference, The Journal of Socio-Economics, 37, 841-859.
- Öksüz, E., (1982), Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında Türkiye’de Köy Kalkınma Kooperatifleri, Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No: 31, İstanbul.
- Örnek, Ü., (2010), Kooperatifçilikte Uluslararası Örgütlenme ve Uluslararası Kooperatifler Alyansı (ICA), blog. milliyet.com.tr, Erişim tarihi: 27.01.2015.
- Roelants, B., Hyungsik, E. Ve Terrasi, E., (2014), Cooperatives and Employment: A Global Report, CICOPA.
- Schwab, K., (2012), The Global Competitiveness Report 2012-2013, World Economic Forum.
- Schwettmann, J., (2002), Co-operatives and Globalisation: An ILO Perspective, Review of International Co-operation, 95(1), 26-30.
- Siggel, E., (2006), International Competitiveness and Comparative Advantage: A Survey and Proposal for Measurement, J and Compet Trade, 6, 137-159.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), (2012), Kooperatifçilik ve 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı, Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi, yayın no: 96.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2012), Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016, www.gtb.gov.tr, Erişim tarihi: 02.01.2015.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2011), Dünyada Başarılı Kooperatifçilik Uygulamaları, koop.gtb.gov.tr/yayinlar/basili-dokumanlar, Erişim tarihi: 25.12.2014.
- Turan, N., (2002), Kooperatif İşletmelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmayı Gerçekleştirmede Başarı Sağlamalarında Etkili Olan Faktörler ve Bu faktörlerin Türk Kooperatif İşletmeciliği Açısından Ele Alınması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 4(2), 83-101.
- Turpancı, A.E. ve Duman, M.C., (2014), Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu 2013-2014, T.C.Gümrük ve Ticaret Bakanlığı RYKGM- Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi, Yayın no: 389, Ankara.
- Uluengin, F., Önsel Ekici, Ş. ve Tamer, E., (2014), Türkiye’nin Küresel Rekabet Düzeyi: Küresel Endekslerde Türkiye’nin Rekabet Gücüne İlişkin Bir Değerlendirme, REF-SEDEFED, İstanbul.
- World Co-operative Monitor (WCM), (2014), Exploring The Co-operative Economy Report 2014, ICA-EURICSE.
- Yücedağ, N. ve Yaman, D., (2012), Küreselleşme Sürecinde Sosyal Devlet ve Kooperatifçilik, Karınca Dergisi, 78(912), 10-12.

Yenilenebilir Enerji Kooperatifçiliği: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz

Renewable Energy Cooperatives: A Comparative Analysis In Terms Of Turkey and EU Countries

Yeter DEMİR USLU ¹

M. Fedai ÇAVUŞ ²

Kıymet ACAR YURDASEVER ³

ÖZET

Günümüzde artan enerji ihtiyacı, fosil enerji kaynaklarının ciddi çevre sorunlarına yol açması, söz konusu kaynakların rezervlerinin yakın gelecekte tükenmesi, bu kaynaklardaki dışa bağımlılığın çeşitli siyasi ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmesi ve fosil yakıtlardaki fiyat istikrarsızlıkları gibi nedenler, alternatif kaynak arayışlarına sebep olmaktadır. Tüm bunların yanı sıra enerji üretimi ve dağıtımına özel teşebbüslerin dâhil edilmesi, giderek sermayenin ve gelirin de tekelleşmesine yani sermaye bazlı üretime neden olmakta bu durum da enerji fiyatlarının artmasına ve dar gelirli tüketicinin enerji kullanımını kısıtlamaya başlamıştır. Bu gibi sorunlar karşısında başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkeler hem temiz ve tükenmeyen yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiş hem de ülke vatandaşları toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket ederek bölgesel enerji ihtiyaçlarını bağımsız olarak üretmek amacıyla kooperatif çatısı altında enerji tesisleri kurmaya başlamışlardır. Ülkemizde her ne kadar yeni bir kooperatif türü olarak görülse de “enerji kooperatifleri” dünya genelinde gelişmiş veya gelişmekte olan pek çok ülkede 1930’lu yıllardan bu yana uygulanagelen bir girişim modeli olmuştur.

Bu çalışmada dünyanın geleceği açısından kilit öneme sahip olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve yaygınlaştırılması sürecinde kooperatifçiliğin yeri ve katkıları üzerinde durulmuş ve yenilenebilir enerji kooperatifçiliğinin ülkemizdeki durumu ile AB ülkelerindeki mevcudiyeti incelenerek karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Enerji, yenilenebilir enerji, kooperatifçilik, tükenmeyen enerji kaynakları, temiz enerji, enerji kooperatifçiliği

¹ Ordu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, dryeterdemir@gmail.com

² Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü Öğretim Üyesi, mfcavus@osmaniye.edu.tr

³ Ordu Üniversitesi, FBE, Yenilenebilir Enerji Anabilim Dalı, kyurdasever@hotmail.com

ABSTRACT

Today, the increasing energy needs, to cause serious environmental problems of fossil energy sources, to be close to sold out the future of the reserves of these resources, the dependence on foreign sources of these sources of various political and economic issues are also factors such as price instability in bringing in and fossil fuels together, it leads to alternative sources quest. All of them, as well as energy production and the inclusion of the private sector in the delivery, increasing capital and revenue from monopolies to that capital-based causes production this increase and low-income energy prices have started to restrict the use of consumer power. Such problems across the US and developed countries, including EU countries, both clean and inexhaustible began to build power plants under the co-operative as well as directed to renewable energy sources to produce nationals regardless of regional energy needs by moving the consciousness of social responsibility. Although seen as a new kind of cooperative energy co-operatives in our country the world has been an attempt to model be perpetuated since the 1930s in many developed or developing countries in general.

This study was carried out a comparative analysis in examining the use and focused on the cooperative's place and contribution in the dissemination process, and the presence in EU countries with our country the status of renewable energy cooperative in the future of our world which renewable energy sources play a key role.

Keywords: Energy, renewable energy, cooperatives, inexhaustible energy sources, clean energy, energy cooperatives

1. YENİLENEBİLİR ENERJİ

En genel olarak, yenilenebilir enerji kaynağı; enerji kaynağından alınan enerji ile eşit oranda veya kaynağın tükenme hızından daha çabuk bir şekilde kendini yenileyen enerji kaynakları olarak tanımlanır. (Mutlu, 2013:27) Temiz enerji kaynakları ve yeşil enerji olarak da tanımlanan yenilenebilir enerji kaynakları dünyamızın geleceği için hayati önem taşımaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları yedi farklı kaynaktan oluşmaktadır:

1.1. Hidroelektrik Enerji

Hidrolik enerji, suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesiyle sağlanan bir enerji türüdür. Suyun üst seviyelerden alt seviyelere düşmesi sonucu açığa çıkan enerji, türbinlerin dönmesini

sağlamakta ve jeneratörlerde elektrik enerjisi elde edilmektedir. (Akpınar vd., 2009:2) Günümüzde dünyadaki hidroelektrik enerji üretimi elektrik tüketiminin yaklaşık olarak %19'unu karşılamaktadır. (bp.com, 2012)

Dünya ülkelerinde genellikle daha az maliyetle kurulan ve daha çevreci olan Küçük HES'ler tercih edilmektedir. Bu santrallerin; kırsal bölgeleri kalkındırma, enerji naklinin kısa ölçekte olması sebebiyle kayıpların minimum olması, yerli üretime imkân vermesi ve bakım maliyetlerinin düşük olması gibi avantajları vardır. (Basmacı, 2004:92)

Ancak, işletme giderlerinin yüksek olması, büyük HES'lere kıyasla az olmasına rağmen çevreye ve canlı yaşamına verdiği zararlar olumsuz yönleri olarak sayılabilir. (jeoloji.kocaeli.edu.tr, 2012)

1.2. Güneş Enerjisi

Güneş enerji sistemleri, güneş ışığından enerji elde edilmesine dayalı teknoloji olarak belirtilmektedir. Bu üretim, uzun ömürlü, dayanıklı, kayda değer bir çevre kirliliği oluşturmayan yarı iletken güneş pilleri vasıtasıyla yapılır. (Mutlu, 2013:10)

Güneş enerjisinin karmaşık teknolojilere ihtiyaç duymaması, zararlı atıklarının olmaması ve ihtiyaç duyulan yerde nakil gerektirmeden kurulabilmesi gibi avantajlarının yanında, özellikle kış aylarında ve geceleri kesintiye uğraması sebebiyle depolamaya ihtiyaç duyulması bu kaynağın en önemli dezavantajıdır. (Alaçakır, 2012:182-185)

1.3. Biyokütle Enerjisi

Biyokütle, enerji kaynağı olarak yararlanılabilen biyolojik kaynaklı maddeleri ifade etmek için kullanılır. Biyokütle enerjisinin kesintisiz enerji sunabilmesi, kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil tabanlı yakıtların yerine kolaylıkla kullanılabilmesi gibi olumlu yönleri bulunmaktadır. Ancak belki de en olumsuz yönü, buğday, patates, şeker pancarı gibi insanların beslenme ihtiyaçlarını sağladıkları temel besin maddelerinin, enerji üretimi amacıyla makineler tarafından tüketilmesine neden olmasıdır. Bu da gıda fiyatlarının giderek yükselmesine sebep olmaktadır. (Adıyaman, 2012:85)

Biyokütle kökenli, en önemli yakıtlar, dizel motor alternatif yakıtı biyodizel, benzin alternatifi etanol, LPG alternatifi biyogaz olarak sıralanabilir. Bu yakıtlar, sera gazı salınımına neden olmadığından çevreci yakıtlardır. (Adıyaman, 2012:82)

1.4. Jeotermal Enerji

Jeotermal kaynak, yerkabuğunun derinliklerinde, sıcaklıkları yüksek, daha fazla erimiş mineral, çeşitli tuzlar ve gazlar içerebilen sıcak su ve buhar olarak tanımlanabilir. (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2012:4)

Jeotermal enerjinin avantajları arasında, çok amaçlı ısıtma uygulamaları için ideal olması, meteorolojik koşullardan bağımsız olması, minimum alan ihtiyacı olması, hazır enerji olması sayılabilir. (Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü, 2012:15) Jeotermal enerjinin yerinde kullanılma gerekliliği yani uzak mesafelere taşınmasının sınırlı oluşu en önemli dezavantajdır. (Gülay, 2008: 82)

1.5. Deniz Kökenli Enerji Kaynakları

Deniz kökenli yenilenebilir enerjileri kaynakları; dalga enerjisi, deniz sıcaklık enerjisi, deniz akıntıları, gel-git ve vivace (girdap) enerjileridir.

Deniz kökenli enerji kaynaklarının en önemli avantajları; denize bıraktığı hiçbir fiziksel, kimyasal ve organik kirleticisinin olmaması, ilk yatırımdan başka önemli bir giderinin olmaması, deniz üzerinde kurulduğu için tarım arazilerini yok etmemesi, santrallerin üzerine oteller, sosyal mekânlar gibi tesisler kurularak turizm amaçlı kullanılabilmesi sayılabilmektedir. Ancak kesintili bir enerji kaynağı olması (günün her saatinde dalga oluşmadığı gibi gelgit olayı da belli aralıklarla gerçekleşmektedir), kıyıya çok yakın kurulan santrallerde gürültü kirliliği ve estetik açıdan görüntü kirliliği oluşabilmesi, kıyılardan uzaklara kurulan santrallerin ise deniz taşımacılığını ve balıkçılığı olumsuz etkileyebilmesi en önemli olumsuzlukları arasındadır. (Adıyaman, 2012:107-108)

1.6. Hidrojen Enerjisi

Hidrojen yeryüzünde en fazla bulunan, basit, renksiz, kokusuz ve zehirsiz bir elementtir. Bileşikler halinde bulunan bu enerjinin yeryüzünde en çok bulunan bileşiği sudur. (Mutlu, 2013:56)

Hidrojen için geleceğin ideal yakıtı denilmektedir. Çünkü, hidrojenin fosil yakıtlardan %39 daha verimli olması, hidrojenin gaz, sıvı veya metal hidrit şeklinde depolanabilmesi ve uzak mesafelere taşınabilmesi, sera gazı emisyon oranının sıfır olması ve bundan dolayı küresel ısınmaya neden olan sera gazlarının azaltımında önemli katkısının bulunması en önemli avantajlarıdır. (Mutlu, 2013:57-58)

Ancak hidrojen enerjisi kullanımının karşısındaki en büyük engel, günümüz şartlarında hidrojenin diğer enerji kaynaklarına oranla yaklaşık

3 kat kadar pahalı olmasıdır. (Güvendiren, Öztürk, 2003:3) Ayrıca hava ile karıştığında yanma riski taşınması sebebiyle güvenlik önlemlerini arttırmak gerekmektedir.

1.7. Rüzgâr Enerjisi

Güneşin yeryüzünde yarattığı ısınmanın hava hareketlerine yol açması ile oluşan rüzgârdan elde edilen enerji kaynağıdır. (TÜÇEV, 2006:67) Dolayısıyla rüzgâr, güneş enerjisinin dolaylı bir ürünüdür. Bu enerji türü Dünya’da elektrik enerjisine en kolay ve çabuk dönüştürülebilen bir enerji kaynağıdır.

Rüzgâr enerjisinin en önemli avantajları, rüzgâr türbinlerinin kullanım sonrasında tasfiye edilmelerinin kolay olması ve rüzgâr enerji santrallerinin kurulduğu arazilerin diğer kullanım alanları için bir engel teşkil etmemesi yani bu arazilerin tarım, hayvancılık gibi değişik alanlarda da kullanılabilmesidir. (soleaenerji.com, 2012) Ancak rüzgârın ne zaman eseceğinin belli olmaması, istenilen zamanda istenilen miktarda enerji oluşturmayı güçleştirebilmektedir. Rüzgâr santrallerinin görsel ve estetik olarak kişileri rahatsız etmesi, gürültü yapması, kuş ölümlerine yol açması, radyo ve televizyon alıcılarını olumsuz etkilemesi ve radarlarda parazitler oluşturması gibi olumsuz çevre etkileri de bulunmaktadır. (Uğurlu, 2006:158)

2. KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatifçilik, toplumsal sorumluluk bilinciyle bir araya gelen kişilerin ekonomik, sosyal, kültürel istek ve ihtiyaçlarının, demokratik usullerle karşılandığı, yerel kalkınmanın sağlanmasında etkin rol oynayan ve ortaklarına ekonomik hayata aktif katılım imkânının tanındığı bir yapıdır. (Ayanoğlu, 2013:5) Hali hazırda kooperatifler, yalnızca zayıf kesimlerin dayanışma kuruluşu olmaktan çıkmış, ekonomik ve ticari hayatta kendine has artıları bulunan başarılı girişim örnekleri haline gelmişlerdir. (Cenkış, 2014:1)

Kooperatifler; geleneksel olarak birçok alanda faaliyet göstermekle beraber, dünyada on yıllardır Türkiye’de ise son yıllarda yeni duymaya başladığımız “yenilenebilir enerji kooperatifleri” olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

3. TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ VE YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFÇİLİĞİ

Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarının çeşitliliği ve potansiyeli bakımından zengin bir ülkedir. Örneğin ülkemiz, birçok ülkede bulunmayan jeotermal enerjide dünya potansiyelinin %8’ine sahiptir.

Ayrıca coğrafi konumu nedeniyle büyük oranda güneş enerjisi almaktadır. Türkiye, hidrolik enerji potansiyeli açısından da dünyanın sayılı ülkelerindendir. Bu enerji kaynaklarının maliyetleri oldukça azdır, yenilenebilir olduklarından dolayı tükenmezler ve konvansiyonel yakıtların aksine çevre ve insan sağlığı için önemli bir tehdit oluşturmazlar. (enerjipostasi.com, 2013)

Türkiye’de kullanımı henüz düşük düzeylerde olmakla birlikte, yenilenebilir enerji kaynaklarının dağılımı şu şekilde özetlenebilir;

Türkiye’nin hidroelektrik potansiyeli dünya potansiyelinin %1’ine, Avrupa hidroelektrik enerji potansiyelinin ise %14’üne eşittir. (T.C.Dışişleri Bakanlığı, 2012:4) Türkiye’de hidroelektrik enerjisiyle elektrik üretiminin toplam içersindeki payı %37 (20.724 MW)’dir. (eie.gov.tr, 2015)

Türkiye güneş potansiyeli açısından oldukça zengin bir ülkedir. Ancak ülkemizde güneş enerjisinden elektrik üretimi henüz çok düşük seviyelerdedir. 2014 yılı itibarıyla ülkemizde güneş enerjisi kurulu gücü 40 MW civarındadır. (eie.gov.tr, 2015)

Biyokütle enerjisi Türkiye’de klasik yöntemle dayanılarak, daha çok ticari olmayan yakıt biçiminde kullanılmakta ve yerli enerji üretiminin dörtte birini karşılamaktadır. (Ültanır, 1998:98-12/239) 2014 yılı verilerine göre ülkemiz bu alanda 288 MW’lık bir kurulu güce sahiptir. (eie.gov.tr, 2015)

Türkiye jeolojik olarak genç kütlelere sahip olduğu için, jeotermal potansiyel bakımından da oldukça zengindir. Bu alandaki 31.500 MW civarındaki jeotermal potansiyel ile dünyada ilk on ülke arasında 7. Avrupa’da ise 1. sırada yer almaktadır. İstatistiklere göre Türkiye’de 2014 yılında jeotermal enerji kullanılarak 2.251 MW elektrik üretilmiştir. (eie.gov.tr, 2011)

Türkiye rüzgâr bakımından zengin yöreleri olan bir ülkedir. Rüzgâr enerjisi, ülkemizde son yıllarda özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarının yoğunlaştığı bir alan olarak göze çarpmaktadır. Bunda bu alandaki teşviklerin payı büyüktür. Bu teşvikler sayesinde 2014 yılında ülkemizde rüzgar enerjisi yoluyla 3.629 MW elektrik üretilmiştir. (eie.gov.tr, 2015)

Tüm bu olumlu tablonun yanında ülkemizde maalesef deniz kökenli dalga enerjisinden yararlanılmamaktadır. Bu enerji türü üretim maliyetinin yüksek olması sebebiyle ihmal edilmektedir. Yine Türkiye’de hidrojen enerjisi de yeteri kadar popüler değildir. Oysa Türkiye hidrojen depolamakta kullanılan bor elementine sahip bir ülkedir.

Türkiye’de yenilenebilir enerjide olduğu gibi “yenilenebilir enerji kooperatifçiliği” de henüz çok yeni bir kavramdır. Ülkemizde Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, bu yeni kooperatif türü konusunda son zamanlarda önemli çalışmalara imza atmaktadır. Aralık 2013 itibariyle yürürlüğe konulan “*Enerji Kooperatifleriyle İlgili Örnek Ana Sözleşme*” de bunun somut göstergelerinden biridir. Bu çalışmalar ilk meyvesini ise 2014 yılında vermiştir. Ülkemizdeki ilk enerji kooperatifi “S.S. Ege Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi” adıyla Denizli’nin Tavas İlçesinde kurulmuştur. Yasal altyapının hazırlanması ve ilk örneğinin görülmesi ile birlikte ülkemizde yenilenebilir enerji kooperatiflerinin sayılarının artması beklenmektedir. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre 2014 yılı sonu itibariyle Türkiye’de elektrik üretmek amacıyla kurulan 2 kooperatif ve 14 ortak bulunmaktadır. (koop.gtb.gov.tr, 2015)

Türkiye’de yeni enerji düzenlemeleri, kamunun yerel enerji çözümlerine olan ilgisi, yenilenebilir enerjiyi de içeren yeşil konular hakkında oluşan farkındalık ve ortakların işletmesine sahip olduğu ve kontrol edebildiği kooperatif modeline olan ilginin canlanması, yenilenebilir enerji kooperatiflerinin büyümesini tetikleyecek bir başka faktör olarak gösterilebilir. (koop.gtb.gov.tr, 2015) Çevresel faktörlerin öncelikle dikkate alındığı girişim türü olarak adlandırılan “yeşil girişimcilik” kavramı da, yenilenebilir enerji kooperatiflerinin ruhuna uygun düşen ve gerekli atılımı başlatacak bir çıkış noktası olarak gösterilebilmektedir.

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifleri, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre en az 7 gerçek ve/veya tüzel kişi ortak tarafından ana sözleşmenin imzalanması ile kurulabilmektedir. Kooperatife ortak olacak kişilerin, medeni hakları kullanma ehliyetine ve elektrik aboneliğine sahip olmaları yeterli olacaktır. Kooperatifin kuruluş işlemlerinin akabinde elektrik piyasası mevzuatı devreye girecek ve bu kapsamda kooperatif ortakları "Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimi Yönetmeliği" ve tebliği çerçevesinde faaliyette bulunacaktır. (karamandauyanis.com, 2015)

Ülkemizde 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu 14. Madde’sinde, lisans almadan elektrik üretimi konusunda girişimcilere bir takım kolaylıklar getirilmiştir. Bu maddeye göre, Kurulu gücü azami 1 MW’lık yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisleri ve ürettiği enerjinin tamamını iletim veya dağıtım sistemine vermeden kullanan, üretimi ve tüketimi aynı ölçüm noktasında olan, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisleri lisans almadan da faaliyet gösterebilecektir. Ayrıca bu

madde ile yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üreten kişilerin ihtiyacının üzerinde ürettiği elektrik enerjisinin sisteme verilmesi de mümkün kılınmıştır. (epdk.org.tr, 2015) Tüm bu düzenlemeler ile yakın gelecekte ülkemizdeki yenilenebilir enerji kooperatiflerinin yaygınlaşmasının mümkün olacağı düşünülebilir.

4. AB ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFÇİLİĞİ

Dünyada 1973 yılında yaşanan Petrol Krizinden sonra, Avrupa Birliği (AB) Konseyi 1974 yılında Yeni Enerji Politikası Stratejisi'ni kabul etmiştir. Bu belgede üye ülkelere yenilenebilir enerji kaynaklarından daha fazla istifade edilmesi önerilmiştir. Birliğin 1997'de benimsediği Beyaz Bildiri ve 2000 yılında kabul ettiği Yeşil Bildiri de dâhil olmak üzere, AB'nin hemen hemen tüm enerji belgelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına vurgu yapılmakta ve son yıllarda somut hedefler belirlenmektedir. (tobb.org.tr, 2015)

Avrupa'nın bu hedeflere ulaşmak için tercih ettiği ön önemli organizasyonlardan biri hiç şüphesiz yenilenebilir enerji kooperatifçiliğidir. Yenilenebilir enerji kooperatifçiliğinin yaygınlaşması için neredeyse tüm AB ülkeleri yasalarla girişimcilere çeşitli teşvikler getirmiştir. AB'nin yenilenebilir enerji kooperatifçiliği alanında önde gelen ülkelerinde mevcut yapı aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

4.1. Almanya

Almanya'da ülke genelinde sayıları 500'ü aşan yenilenebilir enerji kooperatifleri, 80.000'den fazla ortağının elektrik ihtiyacını karşılamakta ve artan enerjiyi de devlete satmaktadır. Almanya'da son 5 yılda kurulan kooperatiflerin yaklaşık üçte ikisi yenilenebilir enerji kooperatiflerinden oluşmaktadır. Kooperatiflerin yenilenebilir enerjiye yaptığı yatırım miktarı da 800 milyon €'yu geçmiştir. Bu sektörde yoğun şekilde hizmet veren "Weissacher Tal Güneş Enerjisi Kooperatifi" faaliyet bölgesinde ikamet eden yaklaşık 15.000 kişinin 50 €'luk ortaklık payıyla kurulmuştur. (koop.gtb.gov.tr, 2015)

Almanya'da fotovoltaiik (PV), yani güneş enerjisi kooperatifleri en yaygın yenilenebilir enerji kooperatifleridir ve bu kooperatifleri kiliseler ve sivil toplum kuruluşları özellikle desteklemektedirler. Kooperatif bankaları bu kooperatiflere uzun vadeli özel krediler vermektedirler. (yerelyesilenerji.blogspot.com.tr, 2015) Sadece 2010 yılında Almanya'da 180'den fazla fotovoltaiik enerji kooperatifi bulunmaktadır. (Holstenkamp, Ulbrich 2010:3)

Almanya’da fotovoltaiik enerji kaynağı dışında halkın sahibi olduğu rüzgâr tribünleri de geniş bir alana yayılmıştır. Kooperatif sahibi organlar genellikle limitet şirket veya yerel halka yatırım olarak düşünölen kooperatif formundadır. (Toke, 2008:1129)

4.2. İngiltere

İngiltere’de son dört yıl içinde enerji kooperatifleri %24 oranındaki artışla, kurulan kooperatifler arasında ilk sırada yer almaktadır. İngiltere’de enerji kooperatifleri, 2002 yılında kurulan “Energy4all” çatısı altında toplanmış olup, rüzgâr enerjisi yanında güneş enerjisi ile ilgili çalışmalar da desteklemektedir. Energy4all, Avrupa’da yeşil enerji konusunda uzman kuruluşlardan birisi haline gelmiştir. Ayrıca Büyük Britanya kooperatiflerinin üst örgütü olan The Cooperative UK’da rüzgar enerjisi yanında güneş enerjisi ile ilgili çalışmaları desteklemekte, okullarda da yeşil enerji kullanımı konusunda destek vermekte, gerek toplum bilincinin arttırılması gerekse teknik destek konularında da çalışmalar yürütmektedir. (blog.milliyet.com.tr, 2015)

Şu anda ölkede 43 enerji kooperatifi bulunmaktadır. İngiltere’de enerji kooperatiflerinin öncölüğünü ise Baywind enerji kooperatifi oluşturmaktadır. (dogerlihukuk.com, 2015) Baywind Enerji Kooperatifi, İngiltere’de halkın sahip olduğu ilk rüzgâr çiftliğidir. (theguardian.com, 2015) İngiltere’de bu konulardaki öncü rolü sebebiyle Avrupa çevre ödölü almıştır. (blog.milliyet.com.tr, 2015)

Ölke çapında bu kooperatiflere yerel halk tarafından 16 milyon £ yatırım yapılmıştır (theguardian.com, 2015)

4.3. Danimarka

Avrupa’nın enerji sektöründeki kooperatifleşmede en güçlü ölkesi Danimarka olup, 1970’lerin başında üç yerel Danimarkalı ailenin işbirliği yaparak kurduğu “Middlegrunden Kooperatifi” (rüzgâr türbini) bugün yaklaşık 8.600 üyeye sahip olup, yenilenebilir enerji sektöründe ilk enerji kooperatifi olma özelliğini göstermektedir. (dogerlihukuk.com, 2015)

Danimarka, özellikle rüzgâr sanayisinin desteklenmesi amacıyla kooperatif sistemini uygulamaktadır. 2020 senesine kadar Eiffel Kulesinin yüksekliğini geçebileceğı belirtilen “Hvidovre Kıyı Ötesi (Offshore) Rüzgâr Türbini Projesi” dâhil pek çok rüzgâr projesi Danimarka’daki kooperatifler aracılığıyla desteklenmektedir. (dogerlihukuk.com, 2015)

Danimarka’da 150.000’den fazla aile rüzgâr kooperatifi ortağıdır. 2.000’den fazla rüzgâr kooperatifi bulunmaktadır. Danimarka’da kooperatifler için ayrı bir yasa olmadığı için kooperatifler “Danimarka

Ticaret Yasası” kapsamındadır. Son yıllarda çıkarılan “Yenilenebilir Enerji Kanunu” ile yeni rüzgâr enerjisi projelerinin en az %20’sinin yerel halka ait olması şartı getirilmiştir ve böylece enerji kooperatiflerinin önü açılmıştır. (karamandauyanis.com, 2015)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada ortaya çıkan ve ülkemiz açısından bir karmaşa oluşturan konuların başında yenilenebilir enerji kooperatifçiliğini düzenleyen yasal altyapının oldukça yetersiz olması ve var olan düzenlemelerin de karmaşık ve dağınık olmasıdır. Yenilenebilir enerji konusunun birden çok bakanlığın ortak konusu olması sebebiyle yasal zeminde bir çok seslilik vardır. Hâlbuki AB ülkelerinin çoğu bu kooperatifçilik türü ile ilgili altyapıyı çok uzun zaman önce tamamlamış ve uygulamada çok büyük başarı hikâyeleri yakalamışlardır. Hatta eğitim seviyesinin yüksek ve kalifiye işgücünün mevcut olması gibi nedenlerle bu yasal düzenlemelerin önemi de ülkemizdeki kadar hayati değildir. Örneğin Danimarka’da ayrıca bir Yenilenebilir Enerji Kooperatifçiliği yasası bulunmaması ve bu tür faaliyetlerin Danimarka Ticaret Yasası kapsamında rahatlıkla sürdürülebilmesi en önemli tespitlerden biridir. Sonuç olarak bu noktada ülkemiz açısından yapılması gereken ilk şey, Türkiye’de dinamik ve dünya ile uyumlu bir yasal mevzuatın yürürlüğe konulması ve yasal prosedürlerin mümkün olduğunca azaltılması olacaktır.

Yenilenebilir enerji kooperatifleri, diğer kooperatiflerde de olduğu gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Amaç ortaklara sürekli bir sermaye sağlama ve bir bölgedeki enerji potansiyelinin yine bölge sakinlerinin katkılarıyla hayata geçirilmesidir. Hâlbuki Türkiye’de yatırım algısı kâr üzerine kurulmuştur. Ülkemizdeki yatırımcılar kârlılığın düşük olduğu hatta olmadığı girişimlere sıcak bakmamaktadır. Henüz yenilenebilir enerji konusunda farkındalığın oluşmaması da burada üzerinde durulması gereken en önemli etkenlerden biridir. Oysa AB ülkelerinde, ülke kalkınmasına doğrudan katkı sağlamak, birlikte hareket etmek gibi değerlerin gelişmesi insanlarda daha büyük bir tatmin yaratmaktadır. Bu da bu tür kooperatiflerin amaca ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifi ortaklarının sermaye paylarının düşük tutulması, insanların kooperatiflere ortak olma konusundaki yaklaşımlara olumlu katkı sağlasa da, ortak sayısının bir o kadar da az olması, yenilenebilir enerji kooperatiflerin finansman sıkıntısı yaşamasının kaçınılmaz olması sonucunu doğurmaktadır. Bu sorun ancak AB ülkelerindeki gibi ortak sayısının artırılması ve finansman destekleri

ile çözümlenebilir. Çünkü AB ülkelerinde bu tür kooperatiflerin ortak sayıları yüz binlerle ifade edilmektedir. Bunun yanında kooperatiflerin hibe ve teşviklerle desteklenmesi ve ucuz finansman imkânlarının yaratılması da AB ülkelerinde yer alan yenilenebilir enerji kooperatiflerinin neredeyse diğer enerji kuruluşları ile yarışacak potansiyele ulaşmasını sağlamaktadır. Almanya’da bulunan ve 20.000 ortak ile 100.000 müşteriye sahip “Greenpeace Enerji Kooperatifi” bu örneklerden sadece bir tanesidir. Bu sebeple ülkemizde de ortak sayılarının artırılması için farkındalığın geliştirilmesi, devlet eliyle üretilecek teşvik ve hibe projeleri; gerek kamu gerekse özel finans kuruluşları aracılığıyla bu kooperatiflere ucuz finansman imkânı sağlanması sonucunu ortaya koymaktadır.

Ülkemizde kooperatifçilik algısının istenilen düzeyde olmaması AB ülkeleri ile aramızdaki makasın açılmasındaki en önemli etkenlerdendir. İşbirliği, takım çalışması ve ortak hareket etme gibi kavramlar maalesef bireysel başarı ve kazanma hırsına yenik düşmektedir. Burada kazan-kazan prensibi göz ardı edilmektedir. Bu yapının oluşmasına katkı sağlayacak en önemli araçlardan biri de eğitimidir. Eğitim sistemi yardımıyla ülke insanına kooperatifçiliği anlatmak, faydaları konusunda bilgilendirmek ve kuruluş, işletme gibi konularda da yeterli bilgi altyapısının oluşabilmesini sağlayabilir. Yine yenilenebilir enerji konusunda da bilgi eksikliğinin okul sıralarından itibaren giderilmesi gerekmektedir. İngiltere’de okullarda yenilenebilir enerji eğitimleri yoluyla insanlara küçük yaşlardan başlayarak yeşil ve temiz enerji bilinci aşılanmaktadır. Böyle bir ortamda yetişen insanların söz konusu bilinci hayatına aktarması ve bu tür girişimlerde öncü olması elbette beklenen bir sonuç olacaktır.

Özetle; Türkiye ile AB ülkeleri yenilenebilir enerji kooperatifçiliği açısından karşılaştırıldığında aralarında oldukça büyük bir açık olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Ülkemizde yer alan bu olumsuz tablonun düzeltilebilmesi adına konu ile ilgili tüm paydaşların sorumluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte konvansiyonel enerji pazarlarındaki sorunlar ve çevresel faktörler ister istemez Türkiye’nin yenilenebilir enerjiye bakışını değiştirecektir. Kooperatifçilik anlayışının da yukarıda bahsedilen süreçte makul, cazip ve tercih edilebilir bir noktaya taşınması durumunda, mevcut tablonun AB ülkelerine yakın ya da eşdeğer olabilmesi noktasında önemli bir aşamaya ulaşacağı düşünülmektedir.

Her ne kadar ülkemizde yenilenebilir enerji kooperatifçiliği konusunda algı, bilinç, altyapı, mevzuat gibi konularda birçok eksiklik olsa da

önümüzde bir Danimarka örneği ve onun başarı hikâyesi bulunmaktadır. Danimarka’da insanların mevzuatlara bile ihtiyaç duymadan kendi teşkilatlanmasını gerçekleştirmesi, ülkemiz insanının inanması durumunda başarıya hiç de uzak olmadığını gösteren umut verici bir örnek olabilir.

KAYNAKÇA

- Adıyaman Çetin (2012), *“Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Politikaları”* Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde
- Akpınar A., Kömürcü M., Kankal M., (2009), *“Türkiye’de Hidroelektrik Enerjinin Durumu ve Geleceği”* Wectnc Türkiye 11. Enerji Kongresi Bildiriler Kitabı, İzmir
- Alaçakır, F.Birsen (2001), *“Ülkemizde Elektrik Üretimini Destekleyen Bir Çözüm: Güneş Pilleri”* Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, İzmir
- Basmacı, Erdoğan (2004), Enerji Darboğazı ve Hidroelektrik Santrallerimiz, Devlet Su İşleri Vakfı, Ankara
- Cenkış, Seçkin (2014), *“Kooperatif ve Birliklerde Profesyonel Yönetime Geçiş”* Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Sayı:129, İstanbul
- Gülay Ahmet Nuri (2008), *“Yenilenebilir Enerji Kaynakları Açısından Türkiye’nin Geleceği ve Avrupa Birliği İle Karşılaştırılması”* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Güvendiren, Murat; Öztürk, Tayfur (2003), *“Enerji Kaynağı Olarak Hidrojen ve Hidrojen Depolama”* Mühendis ve Makine Dergisi, Sayı:523, Ankara
- Holstenkamp, Lars; Ulbrich, Stefanie (2010), *“Citizens Participation Through Photovoltaic Cooperatives”* Business and Law, No.8
- Mutlu Ediz (2013), *“Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Ekonomisi ve Ankara İline Ait Swot Analizi”* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2012), Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni, Ankara
- Toke, David (2008), *“Wind Power Deployment Outcomes: How Can We Account For The Differences?”* Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 12, No.4

TÜÇEV (2006), Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara

Uğurlu Örgen (2006), *"Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları"* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Uluslararası Güneş Enerjisi Topluluğu – Türkiye Bölümü (2014), *"Enerjinin Yeni Gözdesi Enerji Kooperatifleri"* Gündergi, Yıl:2, Sayı 5, Ankara

Ültanır, Mustafa Özcan (1998), *"21. Yüzyıla Girenken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi"* TÜSİAD, İstanbul

İNTERNET

Almanya'da Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri
(<http://koop.gtb.gov.tr/haberler/almanyada-yenilenebilir-enerji-kooperatifleri>, 04.03.2015)

BP, The BP Statistical Review of World Energy 2010
(www.bp.com/statisticalreview, 14.06.2012)

Dünyada Başarılı Kooperatifçilik Uygulamaları
(<http://koop.gtb.gov.tr/yayinlar/basili-dokumanlar>, 04.03.2015)

EİE. Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü.
(http://www.eie.gov.tr/turkce/YEK/jeotermal/13turkiyede_jeotermal_enerji.html, 15.12.2011)

Enerji Piyasasında Kooperatifleşme
(<http://www.dogerlihukuk.com/?m=News&id=561&title=&ust=561>, 04.03.2015)

ETKB, 2012 Yılı Faaliyet Raporu
(http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2012_faaliyet_raporu.pdf, 08.01.2013)

Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları
(<http://koop.gtb.gov.tr/yayinlar/basili-dokumanlar>, 04.03.2015)

Gençoğlu. M.T., Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye Açısından Önemi
(http://enerjipostasi.com/haber_resim/files/dosyalar/1319921457yenilenebilir%20enerji%20kaynaklar%C4%B1n%C4%B1n%20%C3%B6nemi.pdf, 15.01.2013)

Karaman'da Enerji Kooperatifi Kurulmalı

(<http://www.karamandauyanis.com/m/?id=21366>, 05.03.2015)

Kocaeli Üniversitesi, Hidrojeoloji Ders Notları
(http://jeoloji.kocaeli.edu.tr/yuklemeler/ders_notlari/hidrojeoloji, 25.11.2012)

Rüzgâr Enerjisi
(http://www.soleaenerji.com/ruzgar_enerjisi.asp, 03.03.2012)

Temiz Enerji ve Enerji Kooperatifleri
(<http://blog.milliyet.com.tr/temiz-enerji-ve-enerji-kooperatifleri/Blog/?BlogNo=254263>, 05.03.2015)

The Guardian Network, *"The Communities Taking Renewable Energy Into Their Own Hands"*
(<http://www.theguardian.com/environment/2012/jan/06/communities-renewable-energy>, 10.09.2012)

Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Sayıları
(<http://koop.gtb.gov.tr/data/54cb4737f293702068ceb47e/TÜRKİYE%20GEN.%20KOOP.VE%20BİRLİK%20SAYILARI.pdf>, 05.03.2015)

Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri Kurulması için Yasal Altyapı Hazırlandı
(<http://yerelyesilenerji.blogspot.com.tr/2014/01/turkiyede-yenilenebilir-enerji.html>, 05.03.2015)

Türkiye’nin Hidroelektrik Potansiyeli
(http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/h_turkiye_potansiyel.aspx, 04.03.2015)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından hazırlanan Enerji Kooperatifleri Raporu’nun Türkçe Çevirisi
(<http://www.gtb.gov.tr/duyurular/uluslararasi-calisma-orgutu-ilo-tarafindan-hazirlanan-enerji-kooperatifleri-raporunun-turkce-cevirisi-hakkinda>, 05.03.2015)

Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü İstatistikleri
(http://www.eie.gov.tr/genel_istatistikler.aspx, 04.03.2015)

Yenilenebilir Enerji Teşvikleri
(<http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/YenilenebilirEnerjiTevsikleri.pdf>, 05.03.2015)

6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu
(<http://www.epdk.org.tr/index.php/elektrik-piyasasi/mevzuat?id=143>, 05.03.2015)

Türkiye’de Kooperatifçilik Eğitimi

Öğr. Gör. Yıldırım TOPRAK¹
Öğr. Gör. Dr. D. Ali KIZILYALÇIN¹
Yrd. Doç. Dr. Temur KURTASLAN¹

Özet

Düşük gelir gruplarında yer alan bireylerin gelir dağılımından daha yüksek pay almasında önemli roller üstlenen kooperatifler, toplumların gelecekte karşılaşmaları muhtemel gıda sorunlarının da önemli çözüm araçlarından biri konumunda olacaktır. Kooperatifler bu yaşamsal fonksiyonları yerine getirebilmeleri için alanı ile ilgili eğitim almış, donanımlı çağımızın gerektirdiği vizyona sahip bireylere ihtiyaç duymaktadır. Kooperatifçilik eğitiminde üniversiteler önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye’de çeşitli üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında kooperatifçilik dersleri okutulmakta ve ön lisans düzeyinde kooperatifçilik eğitimi verilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’deki kooperatifçilik eğitiminin genel bir görünümünü ortaya koymaktır. Bu bağlamda kooperatifçilik eğitiminin mevcut durumu, önemi, sorunları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifler, Kooperatif Eğitimi, Akademik Eğitim, Meslek Yüksekokulu, Kooperatifçilik Programı

Cooperation Education in Turkey

Abstract

Cooperatives who played important roles in the individuals involved in the low-income groups receive a higher share of the income distribution, will be one of the key tools for possible food problems in the future. Cooperatives need individuals who trained, equipped and visionary to the field to fulfill this vital function. In terms of cooperative education, academy has a considerable position.

Cooperative courses are taught at undergraduate, graduate and doctoral programs and vocational schools have cooperative programs in various universities in Turkey. The main objective of this study is to reveal an overview of cooperative education in Turkey. In this context, the current state of cooperative education, importance and problems will be introduced.

Key Words: Cooperatives, Cooperative Education, Academic Training, Vocational School, Cooperative Programme.

¹ Adnan Menderes Üniversitesi Kuyucak Meslek Yüksekokulu

1. GİRİŞ

Ekonomik büyümenin ve toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kooperatifler önemli roller üstlenmekte ve bu rollerin yerine getirilmesinde, kooperatifler çatısı altında mesleğinin gereklerini yerine getirebilecek çalışanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç ise akademik eğitim ile gerekli nitelikler kazandırılmış kişilerle karşılanabilecektir.

Bu çalışmada kooperatifçiliğin Dünyada ve Türkiye’de gelişimi ve yeri irdelendikten sonra Türkiye’de kooperatifçilik eğitimi genel olarak ele alınmış ve Akademik eğitimin geldiği nokta gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde kooperatifçilik eğitimi veren Meslek Yüksekokullarının mevcut durumu ve gelecekte karşılaşılabileceği riskler ortaya konulmuştur.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ ve MEVCUT DURUMU

Sözcük anlamı olarak bakıldığında temelde, birlikte çalışmayı ya da birlikte iş yapmayı anlatmakta olun kooperatif sözcüğü, Latince Cooperatio kelimesinden türetilmiştir. İşbirliği yapmak fiilini ifade etmek (Kocabaş, 2014: 3) olan kooperatifler; ekonomik, sosyal ve kültürel menfaatlere ulaşabilmek için bireylerin güçlerini bir araya getirdikleri ve yine bu bireyler tarafından sevk ve idare edilen bağımsız örgütler olarak tanımlanmaktadır.

İnsanlık tarihiyle neredeyse yaşıt sayabileceğimiz kooperatif benzeri uygulamaları MÖ 3000’li yıllara kadar götürmek mümkündür. Bu yıllarda Babilonya’da arazi kullanımına yönelik kooperatif benzeri uygulamalara rastlanmıştır. Yine MÖ 44 yılında Roma’nın liman şehri olan Ostia’da duvarcılarının oluşturdukları kooperatif benzeri bir harekete rastlanmıştır (Mülayim, 1999: 29). Sanayi devrimiyle birlikte işbölümü ve uzmanlaşma arttıkça dayanışma ve yardımlaşma boyutlar kazanmış, çağdaş kooperatifçilik anlayışına elverişli düşünsel, toplumsal, ekonomik koşullar ortaya çıkmıştır. Çağdaş anlamda kooperatif örgütlenmeleri işçi sınıfının geçim ve çalışma koşullarının ağırlığından doğan sorunların yoğunluk kazanması üzerine, çalışanların karşılaştıkları ortak sorunları birlikte çözmek amacıyla dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma arayışlarına yönelmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır (Geray, 1992: 427).

Böylece Kooperatifçilik, üretici veya tüketicileri bir araya getiren, onları ekonomik ve sosyal alanda bağımsızlığa ve özgürlüğe götüren bir sosyoekonomik hareket olarak görülmeye başlanmış ve 19. yüzyılın ikinci

yarısında Avrupa'da liberalizm ve sosyalizm yanında kooperatifçilik hareketi yer alarak Avrupa'dan bütün dünyaya yayılmıştır (Güven, 1997: 200).

Dünya'da kooperatifçiliğin uluslararası boyuttaki en üst düzey örgütlenmesi olan ve Türkiye'nin de aralarında yer aldığı 96 ülkenin üyesi olduğu Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (International Cooperative Alliance, ICA) verilerine göre 2013 yılında birliğe üye 96 ülkedeki kooperatiflerin ortak sayısı 1 milyardan fazladır. Kooperatifler dünyada yaklaşık olarak 100 milyon kişiye iş imkânı sağlamakta ve gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk yatırımları ile dünya nüfusunun %50'sinin geçimini etkilemektedir. Son 45 yılda birliğe bağlı kooperatiflerin ortak sayısı 1957'de 120 milyon iken 2013'de 1 milyara yükselerek yaklaşık 8 kat artmıştır. Bu yönüyle kooperatifçilik hareketi bugün yeryüzünün en büyük sosyoekonomik hareketi niteliğini taşımaktadır (Mülayim, 2013: 20).

Dünyada tüm kooperatif üyelerinin %33'ü Avrupa'da, %30'u Amerika'da, %28'i Asya- Pasifik Bölgesinde, %8'i Afrika'da ve %1'i diğer bölgelerde yer almaktadır. Dünyada yaklaşık 60 milyon üyesi bulunan 225.000 tarımsal kooperatif yer almaktadır. (Can ve Sakarya, 2012: 31). Amerika Birleşik Devletleri'nde kooperatifler ortak sayısı kadar yarattıkları ekonomik değer itibarıyla da büyük öneme sahiptirler. ICA verilerine bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nde toplam varlıkları 3 trilyon doları geçen varlıkları bulunan 30.000 kooperatif yaklaşık 2 milyon kişiyi istihdam etmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde 5,4 milyon çalışanı ile 250.000 kooperatif bulunmakta olup bu kooperatiflerin ortak sayısı 163 milyondur (ICA, 2014). Son yıllarda kooperatiflerin bazı çok uluslu şirketlerden daha iyi bir performans gösterdiği ve ilk 300 kooperatifin (%33'ü tarımsal faaliyetle uğraşan) yıllık cirosunun 1 trilyon \$ düzeyine ulaştığı görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) iş dünyası dergisi Fortune tarafından Global 500 listesinde yer alan ilk 10 kooperatifin 2011 yılı cirosu 313,5 milyar \$ olarak açıklanmıştır. (Can ve Sakarya, 2012: 31,32)

Yukarıdaki veriler ışığında kooperatifler, ortak sayıları, sağladıkları istihdam, yaratılan gelirler ve bu gelirlerin daha adil dağılımındaki rolü dikkate alındığında, dünyanın gelişmiş ülkelerinin mevcut refah düzeylerinin yaratılmasında ve devamlılığında önemli olduğu kadar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refaha kavuşmalarının temel anahtarlarından biri olacaklardır.

Türk kooperatifçilik hareketi Osmanlı İmparatorluğu döneminde Mithat Paşa'nın kurmuş olduğu Memleket Sandıklarıyla başlamıştır. Memleket Sandıkları bir süre sonra yerini 1883 yılında Menafi Sandıklarına, 1888 yılında ise Ziraat Bankasına bırakmıştır.

Menafi Sandıklarının Ziraat Bankasına dönüşmesinden sona 1900 yılında İzmir'de köy bakkalları kurulmuş ve 1913 yılında ilk tarım satış kooperatifi olan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi ve Ahmet Cevat'ın fikri öncülüğünü yaptığı ve 1919'a kadar varlığını sürdüren 11 adet tüketim kooperatifi kurulmuştur (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 140-141). Cumhuriyetin kurulması ile beraber ülkenin sosyoekonomik yapısında önemli rol oynayan ve halkın %85'inin gelirini sağlayan tarım sektöründe verimliliği artırabilmek, üreticiyi sefaletten kurtarabilmek için kooperatifçiliği önem verilmiştir (Başer, 1983: 120). Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği önem ve sağladığı destekle cumhuriyet döneminde tarımsal alanda ortaya çıkan kooperatifçilik, daha sonra konut ve işyeri kooperatifçiliği başta olmak üzere tüketim, kredi-kefalet ve taşımacılık alanlarında devam etmiştir.

Türkiye'de Atatürk'ten sonra devlet adamları kooperatifçiliğe gereken önemi vermemişler, hatta 1950'den sonra özel sektöre büyük ağırlık vermeye başlanması ile kooperatifçilik bir süre ihmal edilmiştir (Mülayim, 2013: 65). Ancak kooperatifçilikle ilgili hükümlere 1961 ve 1982 anayasalarında yer verilmiş, bu maddelerde üretimin artırılması ve tüketicinin korunmasına yönelik olarak devletin gerekli tedbirleri alacağı ifade edilerek, konu 5 yıllık kalkınma planlarında da ele alınmıştır (Can ve Sakarya, 2012: 30). Buna rağmen 1980'den sonra liberal ekonominin önce yasal zemininin oluşturulması ve daha sonrada ekonomik sistem içerisinde uygulamalarının kendini her geçen gün daha güçlü olarak ortaya koyması ile kooperatifçilik hareketi beklenen gelişimini gösterememiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 2002 yılında kooperatiflerin teşvik edilmesi hususunda tavsiye kararı almış ve Birleşmiş Milletler (BM) 2012 yılını Uluslararası Kooperatifler yılı ilan etmiştir. Bununla birlikte Avrupa Birliği kooperatiflerin desteklenmesi ve rekabet yeteneklerinin arttırılmasına yönelik çalışmalar ve düzenlemeler yapmıştır. Tüm bu gelişmeler, ülkemizi de yakından etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Bu nedenle, değişen Türkiye ve dünya koşulları gözetilerek, ülkemiz kooperatifçiliğinin ideal yönde geliştirilmesi hedefi çerçevesinde, kamunun ve diğer aktörlerin rolünün iyi bir şekilde tanımlanması ve

alınabilecek tedbirlerin tespiti bakımından yeni bir planlama sürecine ihtiyaç duyulmuştur (GTB, 2011: 1).

Bu kapsamda Anayasamızın 171. maddesinde “Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” şeklinde ifade edilen, kooperatifçiliğin geliştirilmesi ilkesine dayanılarak ve ilgili kurum ve kuruluşların katkıları da alınarak, “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” hazırlanmıştır. Bu belge ile "kooperatifçiliğe daha elverişli bir ortam sağlamak; toplumda olumlu bir kooperatifçilik imajı oluşturmak ve sektöre güveni artırmak; verimli ve etkin uygulamaları ortaya çıkarmak; sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak; kooperatiflerin ekonomik kalkınmaya ve gelirin daha adil paylaşımına olan katkılarını arttırmak" amaçlanmaktadır.

Günümüzde Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görev ve sorumluluk alanında faaliyet gösteren 26 ayrı türde 84.232 kooperatif bulunmakta olup, bunların ortak sayıları toplamı ise 8.109.225'tir (GTB, 2011: 16).

Türkiye’de kooperatifler tarımsal amaçlı kooperatifler ve tarım dışı kooperatifler diye ikiye ayrıldığında kooperatiflerinin toplamının 13.000'nin tarımsal amaçlı kooperatiflerden oluştuğu görülmektedir. Geriye kalan 71.000 adet tarım dışı kooperatiflerin ise 54.996'sı konut ve yapı kooperatifidir. Ülkemizde son dönemde mevzuat değişikliklerinin ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle ve Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı çerçevesinde gayrimenkul işletme kooperatifleri, enerji kooperatifleri ve eğitim kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır.

3. KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

Bir hareketin başarısı her şeyden önce eğitimle ilgili çalışmalara bağlıdır. Kooperatifçilik hareketi de bir eğitim faaliyeti olarak başlamış ve yine eğitimle gelişmiştir. Bugün için bilimsel kooperatifçiliğin başlangıcı olarak kabul eden Robert Owen'ın kurduğu kooperatif de (1844) bir eğitim faaliyetinin sonucudur. Bu eğitim faaliyeti, kurucusu R.Owen ile ortak durumundaki işçiler arasındaki özveriyle yapılmıştır. Daha önceki dönemlerin ekonomik düzenlemelerinde de eğitim faaliyetine önem verilmiştir. Özellikle, temeli bilgi, sevgi, karşılıklı dayanışma, sosyal yardımlaşma, yiğitlik ve kahramanlık gibi insanlar için gerekli olan güzel niteliklere dayalı Ahi'lik, eğitimi esas almış sosyal bir düzendir (Koç, 1986: 7-8).

Kooperatifçilik eğitimi, genel eğitim yöntem ve tekniklerinin yanında, kendine özgü özellikler içermektedir. Her şeyden önce bu eğitim, bireysel olduğu kadar kitlelere (topluma) yöneliktir. Yani kooperatif ortaklarına, seçilmiş ve atanmış yöneticilerine, memurlarına ve bütün halka ve özellikle de gençlere ve toplumun kanaat önderlerine yöneliktir. Bu kitlelerin eğitimi ise belirli yöntem ve tekniklerin yanında, etkin bir planlamayı kooperatifçiliğin gerçek anlamda da tanıtılması, onların kooperatifçiliği benimsemelerinin sağlanması, kooperatifçilik genel kültürünün benimsetilmesini öngörmektedir (Aktaş, 2007: 46).

Kooperatifçilik eğitimi kooperatif kuruluşların fonksiyonel görevlerini yerine getirebilmeleri için belirli yöntem ve tekniklerden faydalanarak; başta kooperatif ortakları olmak üzere, topluma kooperatifçilik bilgilerinin verilmesini esas alan ulusal yapıya uygun ve bilinçli değişiklik meydana getirme işidir (Koç, 2001: 35).

Bu eğitim, asli görev ve fonksiyonu itibarıyla, genel eğitimde olduğu gibi değiştirme ve geliştirme esasına dayalı iki yönlü bir süreci ifade etmektedir. Birinci süreçte istenmeyen tutum ve davranışların, yanlış bilgilerin ortadan kaldırılmasını, ikinci süreçte ise bu yanlışlıkların yerini olumlu tutum ve davranışlar ile doğru bilgileri almasının sağlanması şeklinde olacaktır (Aktaş, 2007: 47).

Kooperatifçilik eğitimi genel eğitimden ayrı düşünülemez. Eğitim kavramının ulusal oluşu dikkate alındığında, kooperatifçilik eğitiminin de bu genel esasa oturması gerekir. Ayrıca, insan davranışlarıyla ilgili olarak yapılan bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu temel gerçeklere de özen gösterilmelidir. Bunun yanında, başarılı kooperatifçilik model ve uygulamaları için etkin bir eğitime gereksinim duyulduğu herkes tarafından bilinmelidir. Kooperatifçilik eğitiminin önemini, ekonomi politikacısı J.S.Mill'in şu cümlesi güzel bir şekilde ifade etmektedir. "Eğitim, tüm insanlar için gerekli bir kavram, kooperatifler içinde faaliyette bulunabilmenin temel koşuludur"(Aktaş, 2007: 47).

Bu gün dünyanın birçok ülkesinde kooperatifçilik eğitimi kooperatiflerin bölünmez bir parçası şeklinde devam etmektedir. Kooperatiflerin üst örgütlerine ait okullarda eğitim faaliyetleri aralıksız devam ettirilir iken özellikle gelişmiş ülkeler de üniversiteler bünyesinde akademik disiplin çerçevesinde kooperatifçilik eğitimi sürdürülmektedir.

3.1. Türkiye’de Kooperatifçilik Eğitiminin Tarihsel Gelişimi

Türk Kooperatifçilik Hareketinin içinde bulunduğu en önemli sorunların başında eğitim gelmekte, bilinçsizce kurulan ve yönetilen kooperatifler uzun yıllar varlığını sürdürememekte ve ortaklarını hüsrana uğratmaktadırlar. Bundan da anlaşıldığı gibi genellikle kooperatifçilik hareketinin başarısızlığında en büyük etken, temel eğitim ve kooperatif yöneticilerinin, çalışanlarının, ortaklarının ve halkın eğitim seviyesinin düşük olmasıdır. Bu nedenle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, eğitim ve öğretim programlarının geniş ölçüde, kooperatifler aracılığı ile uygulanması gerektiği düşüncesi belirginleşmektedir (Çıkin ve Karacan, 1996: 128-130).

Bilindiği gibi Türkiye’de kooperatifçiliğin başlangıç tarihi 1863 olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde 1863 öncesinden ya da memleket sandıkları hareketinin içinden gelen bir kooperatifçilik eğitimi gözlenmiştir. Yani ülkemizde kooperatif eğitimi ile ilgili çabalar, diğer ülkelerde olduğu gibi, kooperatifçilik hareketinin başlaması ile birlikte kooperatiflerin içinden gelişmemiştir (Gülpak, 1997: 61).

Bununla birlikte, kooperatifçilik eğitimi ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan önceki ilk girişimler 1910 yılında İstanbul Darülmuallim (Öğretmen Okulu) öğretim üyelerinden Ahmet Cevat’ın kooperatifçiliği tanıtıcı çabalarıdır (Gülpak, 1997: 61).

Türkiye’de bugünkü anlamıyla kooperatifçilik ve kooperatifçilik eğitimi Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Cumhuriyet döneminde kooperatifçiliğin gelişmesinde ve yayılmasında Mustafa Kemal Atatürk’ün önderlik yaptığını görüyoruz. 1922-1930 yılları arasında İstanbul Darülfünun “İçtimaiyat” profesörlüğü yapmış olan Mehmet İzzet Bey derslerinde kooperatifçiliğe de yer vermiştir. Bu dönemde İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde okulun resmi programında var olan kooperatifçilik derslerini Suphi Nuri vermiştir (Genç, 1980: 5). Akademik düzeyde kooperatifçilik dersini yürüten Suphi Nuri; halkın kooperatifçiliği öğrenmesi amacını taşıyan konferanslar düzenlemiştir. Daha sonra bu konferanslar bir kitap halinde toplanarak yayınlanmıştır. Yine aynı dönemde Almanya’ya terk etmek zorunda kalan G. Kessler ve E. Hirsch Türkiye’de akademik görevlerde bulunmuşlardır. G. Kessler 1937’de kurulan İktisat fakültesinde sosyoloji, içtimai politika ve kooperatifçilik adlı kürsü içinde kooperatifçilik dersi vermiştir. E. Hirsch ticaret hukuku kadrosu içinde şirket olarak kooperatifler üzerinde durmuştur (Uluocak, 2009: 67)

Atatürk 1931 yılında kooperatifçilik konusunda çalışmalar yapmak üzere bir cemiyetin oluşturulması için İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı görevlendirmiş ve 2 Ekim 1931'de İstanbul Üniversitesi bünyesinde Türk Kooperatifçilik Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet günümüzde Türk Kooperatifçilik Kurumu adıyla Ankara'da faaliyetlerini sürdürmektedir (Erçin, 2006: 121-122).

Yine ülkemizde kooperatifçilik hareketinin geliştirilmesi için çeşitli kurumlar tarafından yapılan kooperatifçilik eğitimindeki dağınıklığa son vermek ve bütün imkânları bir kuruluşun içinde toplayarak en etkili şekilde genel kooperatifçilik eğitimi ile teknik kooperatifçilik eğitimi yapmak amacı ile 1976 yılında "Milli Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırma Enstitüsü" açılmıştır. İki yüz kişiye yatılı eğitim verebilecek büyüklükte olan, idare binaları, dershaneler, kütüphane, toplantı ve sinema salonu, matbaa, resim, film çekme, film yıkama ve seslendirme odaları gibi bölümlere sahip bu enstitüde 1976-1984 tarihleri arasında yedi bin kişi eğitilmiştir. Ne yazık ki bu enstitü kapatılarak kooperatiflerle ilgisi olmayan başka bir kuruluşa (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne) devredilmiştir. Devletin Milli Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırma Enstitüsünü kapatması hem kooperatifçilik hareketi ile birlikte kooperatifçilik eğitiminin sektöre uğramasına yol açmıştır (Aktaş, 2007: 62).

1983 yılında Türk Kooperatifçilik Kurumu ile Kooperatif Birlik ve Merkez Birliklerinin de katılımı ile "Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı" kurulmuştur. Vakıf günümüzde eğitim ve eğitime destek faaliyetlerine devam etmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı kooperatifçilik eğitimi konusunda ilk ve orta öğretimde çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca, Bakanlık 2000 yılında "Kooperatifçilik Eğitimi Projesi" (KOOPEP) isimli bir proje geliştirmiştir.

Ülkemiz kooperatifçiliğinin ideal yönde geliştirilmesi hedefi çerçevesinde, kamunun ve diğer aktörlerin rolünün iyi bir şekilde tanımlanması ve alınabilecek tedbirlerin tespiti bakımından yeni bir planlama sürecine ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda, ülkemizde faaliyet gösteren tüm kooperatifleri kapsayacak şekilde bir kooperatifçilik stratejisi hazırlanması amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Bu çerçevede ilgili kurum ve kuruluşlar ile kooperatifçilik sektörünün katkılarıyla Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı tamamlanmış ve 17 Ekim 2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Stratejide, kooperatifçilik sektörünün eğitim konusunda yetersiz kaldığına yönelik tespitlere de yer verilmiştir. Bu amaçla Eylem Planında

belirlenen yedi stratejik hedeften biri eğitim konusuna ayrılmıştır. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı çerçevesinde kooperatifçiliğin geleceği için ayrı bir önem atfedilen eğitim alanına yönelik olarak 2 numaralı Stratejik Hedef Eğitim, Danışmanlık Bilgilendirme ve Araştırma Faaliyetleri Geliştirilecektir şeklindeki belirlenmiş ve bu başlık altında birbirini tamamlayan dokuz Eyleme yer verilmiştir(turkey.coop, 2015).

Türkiye’de ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında değişik ders içeriklerinde kooperatifçiliğe yer verilmektedir. Ancak, kooperatifçilik konusunda en önemli eğitim aşması yükseköğretimdedir(Kurstaslan, 2006:4)

3.2. Yükseköğretimde Kooperatifçilik Eğitimi

Türkiye’de Yükseköğretimde kooperatifçilik eğitimi ise oldukça eski olup 1919 yılında İstanbul Üniversitesi’nde başlanmıştır. M. İzzet Bey 1919-1929 yılları arasında Edebiyat Fakültesinde okuttuğu İçtimaiyat (sosyoloji) dersinde kooperatifçiliğe yer vermiştir. Yine kooperatifçilik ders olarak 1932 yılında İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde okutulmuştur. Daha sonraları Ankara, İzmir ve Eskişehir gibi illerde açılan Yüksek Ticaret Mekteplerinde de kooperatifçilik ders olarak okutulmuştur. Ancak, Türkiye’de kooperatifçilik eğitiminin üniversitelerde ayrı bir bilim dalı olarak yer alması daha çok Üçüncü Plan döneminden itibaren başlamıştır. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Yüksek Öğretmen Okulları (Ticaret ve Turizm ile Endüstriyel Sanatlar Yüksek Öğretmen Okulları) ve Turizm İşletmeciliği Yüksek Okulları ile Ticari İlimler Akademileri (AİTİA başta olmak üzere) ve bu akademilerin bünyesinde kurulan Kooperatifçilik Enstitülerinde Yüksek Lisans düzeyinde kooperatifçiler, eğitimciler ve uzmanların yetişmesine olanak tanınmıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesi gibi kurumlarda ise İşletme Bölümlerinde Kooperatifçilik Ana Bilim Dallarının açılmasıyla eğitim hizmeti verilmiştir (Aktaş, 2007: 66).

2547 sayılı Yüksek Öğretim Yasası’nın çıkarılmasıyla yeniden örgütlenen üniversitelerin çoğunda kooperatifçilik eğitimi, çeşitli ana bilim dalları ve programlar içinde yapılmaktadır. İktisadi ve idari bilimler fakültelerinde kooperatifçilik dersi seçmeli ya da zorunlu ders olarak Ziraat Fakültelerinin Tarım Ekonomisi bölümlerinde, Tarımsal Kooperatifçilik dersi yine seçmeli ya da zorunlu ders olarak okutulmaktadır. (Tekeli, 1994: 5). Yine ülkemiz üniversitelerinin yüksek lisans ve doktora programlarında kooperatifçilik, tarımsal kooperatifçilik ve kooperatif işletmeciliği dersleri okutulmakta olup, Marmara Üniversitesi ile Gazi

Üniversitesi'nde lisansüstü programlarında kooperatifçilik bölümü bulunmaktadır(Uluocak, 2009: 74).

Türkiye'de 9 üniversitenin meslek yüksekokullarında ön lisans düzeyinde kooperatifçilik eğitimi verilmektedir. Kooperatifçilik Programlardan mezun öğrenciler Kooperatif Meslek Elemanı diploma unvanı almaktadır. Tablo 1'de kooperatifçilik ön lisans eğitimi veren üniversiteler ve kontenjanları verilmiştir. 2008 yılında 6 üniversitenin meslek yüksekokullarında 355 öğrenci kontenjanı bulunan kooperatifçilik programlarının, Ahi Evran, Atatürk ve Namık Kemal Üniversitelerinin meslek yüksekokullarında açılan yeni programlar ve mevcut üniversiteler de yeni açılan ikinci öğretim programlarının katkısıyla 2013 yılında toplam kontenjanı 520 öğrenciye yükselmiştir.

Tablo 1: Kooperatifçilik Eğitimi Veren Üniversiteler ve Kontenjanları

Üniversite	Yüksekokul	Program	Kontenjan
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	Biga MYO	Kooperatifçilik	40
Adnan Menderes Üniversitesi	Kuyucak MYO	Kooperatifçilik NÖ/iÖ	50/50
Celal Bayar Üniversitesi	Alaşehir MYO	Kooperatifçilik NÖ/iÖ	40/40
Namık Kemal Üniversitesi	Çorlu MYO	Kooperatifçilik	35
Adıyaman Üniversitesi	Sosyal Bilimler MYO	Kooperatifçilik	50
Ahi Evran Üniversitesi	Mucur MYO	Kooperatifçilik NÖ/iÖ	40/40
Atatürk Üniversitesi	İspir HPMYO	Kooperatifçilik	30
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Bolu MYO	Kooperatifçilik	70
Trakya Üniversitesi	Uzunköprü MYO	Kooperatifçilik	35

Kaynak: www.ösym.gov.tr

Mesleki ara elamanların yetiştirilmesi için Meslek Yüksekokullarının Kooperatifçilik Programlarında ağırlıklı olarak mesleğe yönelik dersler okutulmaktadır. Tablo 2'de meslek yüksekokulları kooperatifçilik programlarında okutulan meslek dersleri verilmiştir. Aşağıdaki meslek dersleriyle donatılarak mesleki ara eleman niteliği kazanacak öğrenciler,

kooperatiflere özgü sorunları bilen ve kooperatif idealinin gerektirdiği niteliklere sahip, birçok faaliyet alanının da görev yapabilecek niteliklere sahip olacaklar ve kooperatiflerde görev almaları halinde kooperatiflerin daha etkin ve verimli çalışmasına yol açacaklardır.

Tablo 2: Kooperatifçilik Programlarında Okutulan Meslek Dersleri

Genel Kooperatifçilik	Kooperatif İşletme Yönetimi
Kooperatifçilik Tarihi	Kooperatif İşletmeciliği
Tarımsal Kooperatifçilik	Kooperatifler Mevzuatı
Kooperatifçiliğin pazarlaması	Kooperatif Finansmanı
Kooperatif Muhasebesi	Türkiye’de Kooperatifçilik
Küçük Sanatkâr ve Esnaf	Uygulamaları
Kooperatifçiliği,	Tüketim Kooperatifçiliği
AB ve Diğer Ülkelerde	Üretim Kooperatifçiliği
Kooperatifçilik	Kooperatifçilikte Kullanılan
Dünyada Tarımsal Kooperatifçilik	Araştırma Yöntemleri
Hareketleri	

Türkiye’de kooperatifçilik eğitimi veren 9 üniversiteye bağlı meslek yüksekokullarında son beş yıldaki öğrenci sayıları Tablo 3’de verilmiştir. Tablo 3’den görüleceği gibi öğrenci sayılarında genel olarak yıllara göre artış yaşanmaktadır. Bu durum kooperatifçilik programı açısından iyi bir durumdur. Çünkü son yıllarda meslek yüksekokullarının bazı programlarında öğrenci sayılarında düşüşler yaşanmaktadır.

Tablo 3: Yıllara Göre Kooperatifçilik Programı Öğrenci Sayıları

Yıllar	Yeni kayıt	Toplam
2008-2009	307	766
2009-2010	427	976
2010-2011	389	993
2011-2012	414	1.102
2012-2013	422	1.167

Kaynak: www.ösym.gov.tr

ÖSYM bu konuda 1995-1996 yılına kadar olan verileri yayınlamaktadır. Buna göre 1995-1996 eğitim-öğretim yılında toplam 306 öğrenci kooperatifçilik programlarına kayıtlı iken mezun sayısı 82’dir. Bu konuda kooperatifçilik adına sevindirici olan yıllar içerisinde hem kooperatifçilik eğitimi veren birimlerin sayısında hem de öğrenci sayılarında artışların yaşanmasıdır.

Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından yapılan Yüksek Öğretime Geçiş Sınavından alınan YGS-5 Puan türüne göre kooperatifçilik programına 2011 yılında yerleştirilen öğrenci sayıları Tablo 4’de verilmiştir. Tabloya bakıldığında kooperatifçilik programı bulunan 9 meslek yüksekokulundan, Kuyucak Meslek Yüksekokulu ve Alaşehir Meslek Yüksekokulunda hem normal öğretim hem de ikinci öğretim programları mevcut iken, diğer 7 üniversitede sadece normal öğretim programları bulunmaktadır. Mevcut kontenjanların doluluklarında bakıldığında normal öğretim programlarının kontenjanlarının tamamının dolduğu oysa ikinci öğretim programlarında ise tam doluluğun yakalanamadığı gibi, 2010 yılında sadece 7 öğrenci yerleştirilen Çorlu Meslek Yüksekokulunun ikinci öğretim programına 2011 öğretim yılında yerleştirme yapılmadığı görülmektedir. İkinci öğretim programlarındaki yerleştirme sayılarının düşük olmasını 2011 – 2012 öğretim yılında normal öğretim programlarında harçların kaldırılmasına bağlamak mümkündür.

Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından yapılan Yüksek Öğretime Geçiş Sınavından alınan YGS-5 Puan türüne göre kooperatifçilik programına 2012 yılında yerleştirilen öğrenci sayılarına baktığımızda yeni açılan normal ya da ikinci öğretim programı olmadığı ve normal öğretim programlarının kontenjanlarının yine tamamen dolduğu görülmektedir. İkinci öğretim programlarında kontenjanlarındaki doluluğunda oldukça yükseldiği görülmektedir. 2011 yılında olduğu gibi 2012 yılında da kooperatifçilik programlarına çoğunlukla sınavlı geçişle öğrenciler yerleştirilmektedir.

Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından yapılan Yüksek Öğretime Geçiş Sınavından alınan YGS-5 Puan türüne göre kooperatifçilik programına 2013 yılında yerleştirilen öğrenci sayıları Tablo 4’de verilmiştir. Tabloya bakıldığında ikinci öğretim programlarına yerleşen öğrenci sayılarında ciddi azalmalar görülmektedir. Kuyucak Meslek Yüksekokulu kooperatifçilik programının 50 olan ikinci öğretim kontenjanına ancak 19 öğrenci yerleşmiştir. Alaşehir Meslek Yüksekokulunun 40 olan ikinci öğretim kontenjanına 15 öğrenci yerleşmiştir. Mucur Meslek Yüksekokulunun 40 olan ikinci öğretim kontenjanına sadece 3 öğrenci yerleşmiştir. 2013 yılında 9 meslek yüksekokulunun 8’nin normal öğretim programlarının kontenjanlarının tamamen dolduğunu ancak İspir Meslek Yüksekokulunun 30 olan normal öğretim kontenjanına 12 öğrencinin yerleştiği görülmektedir.

Tablo 4: Kooperatifçilik Programları Kontenjanları ve Yerleştirilen Öğrenci Sayıları

	Kontenjan	2011		2012		2013	
		Yerleşen		Yerleşen		Yerleşen	
		Sınavlı/Sınavsız	Toplam	Sınavlı/Sınavsız	Toplam	Sınavlı/Sınavsız	Toplam
Abant İzzet Baysal Üni. Bolu MYO	70	88/1	89	76/9	85	72/8	80
Adıyaman Üni. Sosyal Bil MYO	50	57/2	59	61/3	64	57/4	61
ADÜ Kuyucak MYO NÖ	50	58/2	60	59/1	60	61/3	64
ADÜ Kuyucak MYO İÖ	50	34/1	35	50/2	52	17/2	19
Ahi Evran Üni. Mucur MYO NÖ	40	50/2	52	43/3	46	45/3	48
Ahi Evran Üni. Mucur MYO İÖ	---	---	---	---	---	3/-	3
Atatürk Üni. İspir MYO	30	36/-	36	33/2	35	12/-	12
Celal Bayar Üni. Alaşehir NÖ	40	40/5	45	40/4	44	40/6	46
Celal Bayar Üni. Alaşehir İÖ	40	39/3	42	34/3	37	14/1	15
Çanakkale 18 Mart Üni. Biga MYO	30	27/5	32	51/5	56	46/6	52
Namık Kemal Üniversitesi Çorlu MYO	35	41/2	43	42/4	46	40/5	45
Trakya Üni. Uzunköprü MYO	35	47/1	48	46/-	46	38-	38

Kaynak: www.ösym.gov.tr

Tablo 4'ün sağladığı veriler ışığında görülmektedir ki meslek yüksekokullarındaki kooperatifçilik normal öğretim programlarının kontenjanlarının tamamına yakınının doldurulduğu, sadece Mucur Meslek Yüksekokulunun normal öğretim programı kontenjanına yerleştirmenin düştüğü görülmektedir. İkin öğretim programlarında ise yerleştirilen öğrenci sayılarında ciddi azalmalar görülmektedir. Normal öğretim programın da yerleştirmede meydana gelen düşmeyi ülke genelinde meslek yüksekokullarında birçok programdaki öğrenci sayılarının azalması ile açıklamak mümkündür. İkinci öğretim programlarındaki önemli ölçüde ki azalmaları ise 2011 – 2012 öğretim yılından itibaren diğer programlardan harçların kaldırılmasına bağlamak mümkündür.

Kooperatifçilik programlarının kontenjanlarının ve kayıtlı toplam öğrenci sayılarının yıllar itibarıyla artış göstermesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, yeni programların açılmaması ve mevcut programlara yerleştirilen öğrenci sayılarındaki ikinci öğretim programları kaynaklı küçük de olsa azalmalar, kooperatifçiliğin akademik düzeydeki eğitimi açısından endişe vericidir.

Kooperatifçilik programlarının geleceği ile ilgili bazı risklerin de olduğu şimdiden görülmektedir. İstihdam olanaklarının gelişmemesi bu risklerin belki de ilk sırasında gelmektedir. Son yıllarda tarım kredi kooperatifleri dışında ciddi bir alım yapılmadığı görülmektedir. Kooperatifçilik mesleğinin çok bilinmemesi ile birlikte ön lisans eğitiminin lisans düzeyinde devam ettirilememesi de bugün ve gelecek açısından olumsuz sonuçlar doğurmaya gebedir.

Yüksek Öğretim Kurumu verilerine bakıldığında kooperatifçilik konusunda son otuz yılda 21 adet yüksek lisans 7 adet de doktora tezi hazırlanması bu alanda uzmanlaşan öğretim elemanlarının yetersizliğini göstermektedir. Öğretim sürecinde ana unsurlardan biri olan ders kitaplarının yetersizliği ve yine istenilen miktarda diğer basılı kaynakların olmayışı da öğretim faaliyetlerinin üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Kooperatifçilik eğitimi alan öğrencilerin staj yapacak kooperatif bulmakta zorlanmalarının yanı sıra, staj yapılan kooperatiflerin staj sürecinde mesleğe dair öğrenmeye yol açamamaları da geleceğe yönelik riskler yaratmaktadır.

SONUÇ

Küçük birikimlerin büyük işletmelere dönüştürülmesini sağlayan kooperatifler topluma ekonomik ve sosyal pek çok katkı sağlamaktadırlar.

Kooperatifler tarım, eğitim, yapı, vb. pek çok alanda faaliyet gösterdikleri için bu alanlarda çalışan kamu-özel sektör işletmeleri ile de rekabet halindedir. Bu rekabetten başarı ile çıkabilmek için kooperatiflerin her alanındaki bireylerin iyi eğitilmiş olmaları gerekmektedir.

Kooperatifçilik eğitime genel olarak bakıldığında; kooperatif yöneticileri, kooperatif çalışanları, kooperatiflerin ortakları ve bütünüyle ülke insanı dikkate alınmalıdır. Bu eğitim ülkemizde kooperatifçiliğin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak ve kooperatiflerin başarısında önemli katkılar sağlayacaktır.

Kooperatifçilik eğitiminin önemli ayaklarından biri akademik eğitimidir. Çalışmada kooperatifçilik eğitimi akademik açıdan değerlendirilmiş ve bir anlamda bu eğitimin durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Ülkemizde bu eğitim; dokuz meslek yüksekokulu bünyesinde program olarak, bazı üniversitelerin, özellikle ziraat fakültesi, bünyesinde tarım ekonomisi bölümlerinde, iki enstitü de analım dalı olarak yürütülmektedir. Akademik eğitim ülkemizde kooperatifçiliğin daha modern daha bilimsel yapılmasını sağlayacak ve kooperatiflerin başarılarına pozitif katkı sağlayacaktır. Ancak bu yararların sağlanabilmesi için bu eğitimi almış bireylerin kooperatiflerde istihdamı sağlanmalı, personel temini sırasında bu bireylere öncelik verilmelidir.

Kooperatiflere meslek elemanı yetiştirilen akademik eğitim sürecinin en önemli parçalarından biri staj uygulamalarıdır. Bu uygulamalar ile öğrencilere gerekli niteliklerin kazandırabilmesi için hem kooperatiflerde staja kabul sorunlarının çözülmesi hem de kooperatiflerde yapılan stajların mesleki tecrübe kazandırmaya yönelik olması şarttır. Bu amaçla da kooperatiflerin üst örgütleri ile üniversiteler işbirliği içerisinde gereken gayreti göstermelidir.

Ayrıca kooperatifçilik konusunda uzmanlaşmış akademik personel ve yayın sayısının arttırılabilmesi için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın verdiği destek diğer bakanlıklarında katılımı ile, süre ve miktar olarak geliştirilmeli ve kooperatiflerin üst örgütleri de bu konuda akademisyenlerle hem işbirliği içinde olmalı hem de onlara destek sağlamalıdır.

Son olarak kooperatifçilik mesleğinin bilinirliğinin arttırılabilmesi ve yeni programlar açılabilmesi için yereldeki Milli Eğitim'e bağlı okullar, kooperatif ortakları ve yerel halk üniversiteler tarafından sürekli ve düzenli olarak bilgilendirilmelidir. Fakülteler ya da dört yıllık yüksekokullar bünyesinde lisans düzeyinde öğretim faaliyetleri gerçekleştirilerek "kooperatifçilik uzmanı" olarak tanımlanabilecek kişilerin gerekliliği ve kooperatifler için ne denli faydalı olabileceği de konunun tüm paydaşları tarafından tartışılmalıdır.

ARARLANILAN KAYNAKLAR

Aktaş, C. (2007) Türkiye'de Kooperatifçilik Eğitiminin Gelişimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Başar, H. (1983). *Türkiye'de ve Dünyada Kooperatif Kuruluşların Sosyoekonomik Yapısı*.Uludağ Üniversitesi Yayınları Yayın No: 3 Bursa.

Bilgin, N. Tanıyıcı Ş. (2008). Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi. KMU, İİBF Dergisi, Yıl:10 Sayı:15, 136-159.

Can, M.F. ve Sakarya E. (2012). Dünya ve Türkiye'de Tarım ve Hayvancılık Kooperatiflerinin Tarihsel Gelişimi, İktisadi Önemi ve Mevcut Durumu.*Veteriner Hekim Derneği Dergisi* 83(1): 27-36.

Çıkin, A ve Karacan, A. R. (1996) Genel Kooperatifçilik, İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:511, 1996

Erçin, F (2006) Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, 2.Basım, İstanbul: Derin Yayınları

Genç, K.F. (1980) "Kooperatifçilik Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi Kooperatifçilik Enstitüsü, ANKARA

Geray, C. (1992). KooperatifçiliğinDünya'daveTürkiye'deki NicelGelişimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Prof.Dr. Gündüz Ökçün'e armağan)* cilt: 47, sayı: 1-2, 427

Gülpak, Mehmet. Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketinin Gelişimi ve Bu Gelişimde Ahmet Hamdi Başar'ın Yeri ve Önemi, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1997)

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2011).*Türkiye Kooperatifçilik Strateji Belgesi 2012-2016*. Erişim Tarihi: 11.02.2014, <http://gtb.gov.tr/data>.

Güven, S. (1997).*Kooperatifçilik Politikası* . 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları

International Co-operative Alliance (2014).*Co-operative fact and figures*. Erişim Tarihi 13.02.2014, <http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-facts-figures>

Kocabaş, Ö. (2014), *Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu*.

ErişimTarihi:13.02.2015koop.gtb.gov.tr/data/.../turk%20koop%20hareketi%20-%20oyk.pdf

Koç, H. (1986). *Kooperatifçilik Eğitimi ve Türkiye’de Konut Meselesi*, Ankara: CanteKin Matbaası

Koç, Hakan. (2001) *Kooperatifçilik Bilgileri*. Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Kurtaslan T. (2008) Türkiye’de Yüksek Öğretimde Kooperatifçilik Eğitimi Alan Öğrencilerin Kooperatifçilik Mesleğini Seçmelerinde Etkili Olan Faktörler ve Kooperatifçilik Mesleğine Bakış, Tebliğ, 19. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, 9-10 Ekim 2008, Ankara

Mülayim, Z.G. (1999). *Kooperatifçilik*.3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları

Mülayim, Z.G. (2013). *Kooperatifçilik*.7. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları

Uluocak, İ. (2009). Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Eğitim Kurumlarında Uygulanması, Bursa Çağdaş Eğitim Kooperatifi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009

Tekeli M .(1994) , “Kooperatifçilik Eğitiminde Ülke ve Dünya Gerçeğinin Gerisinde Kalınmaz”, Kooperatif Dünyası, Sayı: 279, (Haziran 1994), s.5

<http://www.osym.gov.tr/belge/1-19442/2013osys-yuksekogretim-rogramlarinin-merkezi-yerlesti-.html>.18.03.2015

<http://www.turkey.coop/haberdetay/TURKIYE%E2%80%99DE-KOOPERATIFCILIK-EGITIMININ-KURUMSALLASTIRILMASI-CALISTAYI-YAPILDI---25-NISAN-2014-/42>, 18.03.2015

KOOPERATİF MARKALARINA YÖNELİK ALGI VE TUTUMLARIN ARACI VE ULUSAL MARKALAR İLE KARŞILAŞTIRILMASI: KIRIKKALE İLİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN BİR SAHA ARAŞTIRMASI

*** Yrd.Doç.Dr. Yunus Bahadır Güler**

**** Öğr.Gör.Dr. İbrahim Bozacı**

Özet

Kooperatifler, ölçek ve kapsam ekonomilerinden yararlanma, kaynakları birleştirme, karşılıklı dayanışma ve rekabetçi üstünlük sağlamada etkilidir. Marka ise kooperatif üyelerinin uzun dönemde kazançlarını arttırmasını sağlamaktadır. Bu noktada kooperatiflerin faaliyetlerinde çiftçi temelli bir bakış açısından, pazar temelli bir bakış açısına geçmesi gerekmektedir. Bu bakış açısı son yıllarda genel olarak karşılık bulmaya başlamış ve bu markalara ilişkin algılar güçlenmiştir. Bu araştırma ile bu algıların ulusal ve aracı markalar karşısındaki durumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma Kırıkkale ilinde gerçekleştirilmiş ve yüz yüze anket uygulaması ile birincil elden veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında analize tabi tutulmuş ve araştırma sonuçlarına göre, kooperatif markaların neredeyse tüm değişkenlerle aracı markalara göre daha olumlu algılandığı, üretici markalara göre ise göreceli olarak rekabet edebildiği ortaya çıkarılmıştır. Kooperatif markaların en önemli avantajı bu markalara güvenin yüksek olması ve tüm gelir gruplarında kabul edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Marka, Kooperatif Markaları, Marka Algısı, Kooperatif Marka Algılamaları

COMPARISON OF PERCEPTION AND ATTITUDES TOWARD COOPERATIVE BRANDS WITH STORE AND NATIONAL BRANDS: A FIELD RESEARCH CONDUCTED IN KIRIKKALE

Abstract

Cooperatives are effective in terms of taking advantage of economies of scale and scope, combining resources, mutual support and gaining competitive advantage. Brand gives members of the cooperative to boost profits in the long term. At this point, cooperatives should change their perspectives from farmer based to market based. This viewpoint began to be accepted recently and perceptions about these brands have strengthened. With present study, the position of these perceptions at the opposition of national and market brands is tried to be revealed. Research is conducted in Kırıkkale and initial data was gathered with face to face survey application. Obtained data is analyzed by SPSS program. According to results it is revealed that; cooperative brands are perceived more positively than special brands for almost all variables and it can be compete with national brands relatively. The most important

* Kırıkkale Üniversitesi Keskin Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü Öğr.Üyesi

** Kırıkkale Üniversitesi Keskin Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü Öğr.Üyesi

advantage of cooperative brands is high confidence to these brands and they are accepted by all income groups.

Key words: Brand, Cooperative Brands, Brand Perceptions, Cooperative Brand Perceptions

GİRİŞ

Kooperatiflerin markalaşarak uzun vadede başarılı olması; yerel ekonomilerin kalkınması, küçük üreticilerin gelirlerinin artması, gelir dağılımının dengelenmesi, işsizliğin azalması, toplumsal refahın artması, yerel değerlerin katma değerli olarak pazarlanması gibi olumlu etkileri vardır. Bu noktada kooperatiflerin markalaşmasında izlenebilecek stratejilerin belirlenmesini kolaylaştıracak çalışmalara ihtiyaç vardır. Markalaşma çalışmalarında hangi mesajların/vaatlerin kullanılabileceği ve kooperatif markalarının diğer markalara göre müşteri algılamaları bakımından üstün ve zayıf yönlerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Kooperatifler toplumun önemli oranının ilişki içerisinde olduğu ve faydalandığı ekonomik yönü olan sosyal sistemlerdir. Bu yönüyle kooperatif markalarının toplumun genelini ilgilendirmesi ve toplumun bir parçası olmasının insanlarda güven ve dayanışma başta olmak üzere olumlu algı ve tutumlara neden olması beklenebilir. Olumlu algı ve tutumlar ise tüketici davranışlarını etkileyen önemli faktörlerdir. Bu çalışma ile insanların algı ve tutumlarına dayalı olarak kooperatif markalarının yapılandırılmasında öncelikle önem verebilecek mesajlar aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

1. Kooperatif-Birlik Markaları

Ürünlerin pazarlanmasında kooperatiflerin rolü büyüktür. Kooperatifler, ölçek ve kapsam ekonomilerinden yararlanma, kaynakları birleştirme, karşılıklı dayanışma ve rekabetçi üstünlük sağlamada etkilidir. Marka ise kooperatif üyelerinin uzun dönemde kazançlarını arttırmasını sağlamaktadır. Bu noktada kooperatiflerin faaliyetlerinde çiftçi temelli bir bakış açısından, pazar temelli bir bakış açısına geçmesi gerekmektedir. Geleneksel kooperatif düzenlemeleri, kooperatiflerin markalaşmasında yeterli değildir. Kooperatif üyeleri için sürdürülebilir bir konum ve gelir sağlama doğrultusunda markalaşması ve kanal üyeleri ile uzun süreli ilişkiler kurması gerekir.¹ Kooperatiflerin markalaşma başarısını etkileyen faktörleri ortaya koyan çalışmalara ihtiyaç vardır.

Geleneksel olarak çoğu tarımsal üretici sorumluluğunu ürünü üretmek olarak görmek ve ürünler satıldığında işinin bittiğini düşünmektedir. Kısaca tarımsal üreticiler marka geliştirmeye ilgisizdir. Bunun yerine devlet koruması, verimliliğin artırılması, daha fazla miktarda üretim, ürünlerin kısa sürede elden çıkarılması ve fiyat rekabeti ön plandadır.² Türkiye’de, tarımsal üreticilerin ayakta kalma çabası ön planda olup, ürünlerin katma değerli bir şekilde pazarlayabilen kooperatifler yeterli değildir. Ancak günümüz ticari hayatında sadece kalite yeterli olmayıp, farklılaşmak gerekmektedir. En temel farklılaşma aracı ise

¹ Michael, Beverland, “Can Cooperatives Brand? Exploring the Interplay Between Cooperative Structure and Sustained Brand Marketing Success”, *Food Policy*, vol.32, 2007, ss. 480-495.

² Michael, Beverland, “Creating value for channel partners: the Cervena case”, *Journal of Business & Industrial Marketing*, vol. 20, no. 3, 2005, 127–135.

markadır. Dolayısıyla kooperatif ürünlerinin pazarlamasında, profesyonel marka yönetimi ilkelerinden yararlanılmalıdır.

Kooperatiflerin yönetim kurullarının politik yapısı ve çiftçilerin kısa dönemli fiyat ve gelir artışı baskısı; uzun dönemli değer ve güçlü tedarikçi ilişkileri oluşturmayı zorlaştırmaktadır.³ Ancak markalaşmak, destekleyici bir firma yapısı ve yönelimi gerektirir.⁴ Dolayısıyla kooperatif üyelerinin ve yönetim kurullarının uzun dönemli bakış açısı kazanarak; markalaşma, müşterilere temel marka vaatlerinde bulunma ve iletişim çabalarında bunları işleme, rekabete ve müşteriye uygun değerler önerme, marka koruma gibi faaliyetlere önem vermesi gerekmektedir.

Tarım ürünleri başta olmak üzere bölgesel ve sektörel gelişmede kooperatif markalarının rolü büyüktür. Örneğin Amerika’da çiftçi kooperatifleri, tarımsal ekonominin % 25-30’unu kapsamaktadır.⁵ Diğer taraftan satışlar genellikle büyük perakendeciler tarafından yapılması, rekabetçi ve doymuş piyasaların yaygınlaşması, müşteri odaklı olmayı zorunlu kılmaktadır. Ancak geleneksel kooperatifçilik yaklaşımında kooperatif ortaklarının veya üyelerin çıkarlarının öncelikli olması, kooperatiflerde üretim odaklı pazarlama anlayışının yerleşmesine neden olmaktadır.⁶

Amerika’da tarımsal ürünlerde markalar yaygın şekilde kullanılır. Markalaşma ve stratejileri ürün veya işin yapısına göre değişir. Örneğin bazı toplu satılan ürünlerde kimlik geliştirme yeterlidir. Pek çok kooperatif ise diğer kooperatif veya işletme markasının lisans hakkını da alabilmektedir. Kooperatif markalarının finansmanı en önemli sorunlardandır. Bu noktada, organik gıda gibi sertifikasyon alınarak tercih edilen ürünler sunulabilir. Ayrıca ün kazanma doğrultusunda, reklam ve tutundurma faaliyetlerini destekleyen kamu kurumlarına başvurulabilir. Diğer bir yöntem olarak, gıda işleme ve paketlenme firmalarının geniş dağıtım sistemlerinden yararlanmak için ortak-markalama stratejisi izlenebilir.⁷

Örneğin 22 Eyaletten 723 çiftçi ailenin sahibi olduğu “Organic Valley” kooperatifi Kuzey Amerika’nın ikinci büyük organik süt ürünleri üreticisidir. Kendilerini adadıkları misyonları; organik ürünleri adil fiyatlarla pazarlamak ve bunları çevresel ve ekonomik olarak sürdürülebilir şekilde üretmektir. Böylece insanların yaşam kalitesi yükseltilmektedir. Süt, yağ ve peynir gibi ürünleri 10.000’den fazla mağazada bulunmaktadır. Kooperatifin binaları dahi yenilenebilir ve enerji verimli teknolojiler ile donatılmıştır. Müşteriler ürünlerin nereden geldiğini ve üretimin etkilerini bilmektedir. Yöneticiler esin almak için, İspanya ortalamasına göre iki kat daha karlı olan, 160 işçi çalıştıran ve 23.000 üye sahibin bulunduğu Mondragon örgütünü incelemiştir. Kooperatifi, geleneksel şirketten ayıran şey başarının sadece az bir

³ Deborah, Gifford ve Hall Liz ve Wayne Ryan, “Chains of Success: Case Studies on International and Australian Food Businesses Cooperating to Compete in the Global Market”, *Commonwealth of Australia, Canberra*, 1998.

⁴ Keller, Kevin Lane, *Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity*, second ed. Prentice-Hall, 2002, Sydney.

⁵ Bruce J. Reynolds, “The co-op Brand Can Help Strengthen Links with Members and Consumers”, *November/December 2011 / Rural Cooperatives* ss. 32-33.

⁶ Jon H. Hanf ve Erik Schwickert, “Cooperatives in the Balance Between Retail and Member Interests: The Challenges of the German Cooperative Sector”, *Journal of Wine Research*, vol.25, no.1, ss. 32-44.

⁷ Bruce J. Reynolds, “Branding for Success”, *Rural Cooperatives*, 2007, ss. 12-15.

hissedar tarafından değil, tüm üyeler tarafından paylaşılmasıdır. “Organik Vadi”de çiftçiler kendi markalarına sahiptirler. Kooperatif, müşterilerin sağlıklı ürünlere talebinin artması ve iyi ürüne daha iyi fiyat vermesinin çekiciliği ile hızlı bir şekilde büyümüştür. Kooperatife her yıl 25-50 yeni çiftçi katılmakta ve yumurta, et, portakal suyu gibi ürünler de satılmaktadır. Ancak büyümenin temel kriteri, çiftçilerin istekliliğidir. Kooperatifin reklam, broşür, web sitelerinde çiftçi profilleri bulunmaktadır. Düşük fiyata satmak istememeleri, ürünlerin Wal-Mart’ta satılmasını engellemiş ancak bu durum da kooperatifinin ününü artırmıştır.⁸

2. Kooperatiflerin Markalaşamaması ve Çözüm Önerileri

Kooperatiflerinin pazarlama faaliyetlerindeki başlıca sorunlar; ürünlerin kısa sürede bozulması, üreticilerin ürünlerini toplama gücü ve pazarlama bilgisinin düşüklüğü, ürünlerin iç ve dış piyasalarda değerlendirilmesi için üst örgütlenmelerin yetersizliği, ürünlerin taşıma ve depolama gibi maliyetlerinin yüksek olması, bu konularda teknolojik gelişmelerden yararlanılmaması ve ürünlerin uluslararası standartlara uymamasıdır. Her ne kadar bu sorunların kooperatifleşme sayesinde yeterli yatırım ve finansal kaynakla giderilmesi mümkün olsa da diğer bir sorun, tüketici istek ve beklentilerine uygun pazarlama faaliyetlerinin yapılmamasıdır. Bu sorunların çözümünde, kurumun tüm bireylerinin modern pazarlama anlayışını benimsemesi, pazarlama araştırmalarına göre ürünlerin geliştirilmesi veya yeni ürünlerin ortaya konulması gerekir.⁹ Günümüzün rekabetçi piyasalarında başarılı olmak, farklılaşmak ve sadık müşteriler oluşturmak için önemli pazarlama yöntemlerinden biri de markalaşmaktır.

Farklılaşma her ne kadar üstün hizmet veya eşsiz dağıtım kanalı ile başarılabilirse de, genellikle hedef kitle tarafından iyi tanınan bir marka gerektirmektedir. Ancak çok az tarımsal pazarlama kooperatifi, ulusal olarak tanınan markaya sahiptir. Bunun yerine kooperatifler, “kullanıcı faydası”, “kullanıcı finansmanı” ve “kullanıcı kontrolü” ilkelerine bağlı olarak pazarlama faaliyetlerinde ürün odaklı yaklaşım izlemektedir. Kullanıcı faydası ilkesinden kaynaklı; kooperatifler sezonsal ürünler ve yetersiz ürün hatları bulundurmaktadır. Ancak kooperatiflerin kullanıcılara fayda sağlayarak kimlik veya marka oluşturması mümkündür. Örneğin organik ürünler satan bir kooperatif kendisini “küçük organik aile çiftliklerinin kooperatifi” olarak konumlandırabilir. Böylelikle üye sahipler ile müşteriler arasında değer odaklı yakın ilişkilerin geliştirilmesi kolaylaşır. Ayrıca kooperatif yapılarının markalaşma gibi uzun dönemli gelir yaratan faaliyetlere odaklanmamasından dolayı kısa dönemli anlayış sorunu da vardır. Markalaşma ise uzun dönemde geri dönüşü olan yatırım olup, kısa dönemli ve düzensiz kampanyalarla başarılamaz. Gerektiğinde televizyon ve yazılı medya reklamlarını

⁸ Bryan Welch, “Doing Well by Doing Good”, *Realfood*, 2006, ss. 72-80.

⁹ Murat İsmet Haseki, Kooperatifçilik ve Pazarlama Anlayışı: Tarım Satış Kooperatiflerinin Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma”, Doktora Tezi, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı), Adana, 2007, ss. 67-68,

kapsayan pazarlama kampanyaları ve sponsorluk faaliyetleri yapılabileceği gibi, işletme veya marka hakları satın alınabilir.¹⁰

Kooperatif üyelerine yatırımlarından ziyade üyelikleri karşılığı getiri sağlanması, yeni üyelerin de kooperatife girerek yatırım yapmadan patronaj-temelli getirilerden faydalanması, kısa dönemli bakış açısını güçlendirmektedir. Bu noktada “Kullanıcı faydası” ilkesi kısa vadeli bakış açısı sorunun çözümünde kooperatif kimliğinin bir pazarlama stratejisi olarak kullanılması ve üye ile kooperatif arasında sözleşmeye dayalı belirli miktar ürünün teslim ve alımını içeren anlaşmaların (hakların teslimi) yapılması mümkündür.

Kooperatifin kısıtlı sermaye erişimi sorunu ise “kullanıcı finansmanı” ilkesi ile ilgilidir. Çoğu tarımsal kooperatif, üye ödemeleri ile sermaye elde eder. Ancak ortaklar markalaşmak veya dağıtım kanalı üyeleriyle anlaşmak için sermaye sağlamaya hevesli değildir ve sürekli olarak yönetim kurulundan nakit ödemelerin artırılmasını ister. Diğer kooperatif ve işletmelerle ortak girişimler, imtiyazlı hisse senetleri ve yasal reformlar ile kooperatiflerin sermaye kaynakları geliştirilebilir. Kooperatiflerde asil-vekil sorununa neden olan yönetim kurullarının homojenliği de “kullanıcı kontrolü” ilkesine dayanır. Bu da kooperatif yönetim kurullarının büyük oranda yönetim ve pazarlama becerileri eksik olan üretici üyelerden oluşmasına neden olmaktadır. Ortak girişimler ve iştirakler oluşturarak markalı ürünlerin pazarlanması ile bu sorun da çözülebilir. Böylece yönetim kurulları markalı ürünler konusunda uzman kişileri de kapsar.¹¹

Geleneksel olarak kurucuların sahibi olduğu kooperatifler ve kooperatif yönetim kurulları, pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirirde yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan yeni nesil kooperatiflerin temel özellikleri; devredilebilir ve değerlendirilebilir hisse senetleri, belirli ortaklık, hukuken bağlayıcı sözleşme teslimi veya tek tip yetiştirici anlaşması ve minimum belirgin sermaye yatırımlarıdır.¹²

Kooperatiflerin karşılaştığı sorunların aşılmasında, tarımsal gıda sektöründeki artan pazar yoğunlaşması ve dikey bütünleşme stratejileri karşısında farklı kooperatiflerin organize olması için Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da katma değer yaratan pazarlama yönelimli Yeni Nesil Kooperatifler oluşturulmaktadır. Bu kooperatifler 1970’lerde şeker pancarı üreticilerinin örgütlenmesi ile Kuzey Dakota ve Minnesota’da ortaya çıkmış ve başarılı olmaları üzerine zamanla buğday, mısır, sığır eti gibi ürünler için de yaygınlaşmıştır. Bunların temel özellikleri katma değerli işleme, kısıtlı veya kapalı üyeliktir. Bunların ortaya çıkış nedenleri geleneksel kooperatiflerdeki yatırımla ilgili ve karar verme ile ilgili sorunların çözülmesi isteğidir. Yatırımla ilgili olarak yeni ve eski üyelerin varlıklardan aynı oranda yararlanmasını ifade eden fırsatçılık (free rider) sorunu, üye ortakların kısa vadeli gelirlere önem verip reklam ve araştırma gibi uzun vadeli yatırımlara önem vermemesini ifade eden boyut sorunu ve ortakların uzun vadeli yatırımlar yerine kısa vadeli ve risksiz faaliyetlere yönelmesini istemesinden kaynaklı portföy sorunu vardır. Karar verme ile ilgili sorunlar ise

¹⁰ Shermain D. Hardesty, “Cooperatives as Marketers of Branded Products”, *Journal of Food Distribution Research*, vol.36, no.1, 2005, ss. 237-242.

¹¹ Shermain, a.g.m, 2005, ss. 237-242.

¹² Michael Lee Cook ve Constantine Iliopoulos, “Beginning to inform the theory of the cooperative firm: emergence of the new generation cooperative”, *The Finnish Journal of Business Economics*, 4, 1999, 525–535.

kooperatife katkı sağlayan ve sağlamayanın da bir oyu olması, profesyonel yönetim ile ortaklar arası çatışmalar, üye sayısının çokluğundan dolayı izleme sorunu ve ilgi düşüklüğü ve az sayıda üyenin faaliyetleri etkilemesi gibi sorunlar altında toplanmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmede yeni nesil kooperatiflerde ortaklarla belirli miktar ve kalitedeki ürünün sözleşme dahilinde üretilmesi, fiyatın sözleşmede belirlenmesi ve ilk ödemeye ek olarak ürün işleme ve pazarlamadan kar payı verilmesi, risturn ödemelerinin büyük oranda nakit olması, yatırılacak sermayenin teslim edilecek ürün miktarı ile orantılı olması, ortaklık paylarının geleneksellere göre oldukça yüksek olması gibi çözümler geliştirilmiştir. Neticede yeni nesil kooperatiflerin daha atak, sanayileşme ve küreselleşmeye ayak uyduran, sermaye şirketlerine benzeyen bir yapısı vardır.¹³

Geleneksel anlayışa sahip kooperatiflerde, ortaklar markalaşma faaliyetlerinden fayda sağlamadığından, daha çok fiyat ve arzın arttırılmasına önem verilmektedir. Diğer taraftan çiftçilerin sektörden çıkabildiği, hisse senetlerinin daha verimli üyelere satılabildiği, daha karlı ve büyüyen stratejik ürünlere yatırım yapılabildiği, ana alıcılarla belirli süreli sözleşmeler yapılabildiği yeni nesil kooperatifler, daha uzun dönemli yaklaşımla markalaşmaya yatırım yapmaktadır. Ayrıca yeni nesil kooperatiflerde alıcılarla oluşturulan dayanışma, yeni ürün geliştirerek (giysi, yün kot vb.) yeni pazarlara ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Kısaca kooperatiflerin markalaşarak, müşterilerle uzun vadeli ilişkiler geliştirmesi ile üyelerine daha çok gelir sağlaması ve pazarda güçlü şekilde farklılaşması mümkündür.¹⁴

3. Kooperatif Markaları ile İlgili Tutumlar

İnsanlar etkileşim içinde olduğu olgu ve olaylarla ilgili ilgili tutumlara sahiptir. Ayrıca sahip oldukları fikir ve tutumları değiştirmektense, mevcut olanları desteklemeye çalışırlar. Tutumları değiştirmek, inançların değiştirilmesini gerektirir ve bunu tanıtım faaliyetleriyle başarmak zordur. Aşırı mesajın olduğu günümüz piyasa ortamında insanlar istenmeyen verilere kendilerini açmamakta, ilgi alanlarına ve tutumlarına uygun olanları daha kolay algılamakta ve değerlendirmektedir. Dolayısıyla işletmeler var olan algı ve tutumlardan yararlanmalıdır. Örneğin reklamlarda eski oyunculara yer vererek veya eski çok sevilen ürünleri veya mesajları kullanarak var olan tutumlardan yararlanılır.¹⁵

İnsanlar sürü psikolojisi ile çoğunluğun aldığı almaya eğilimlidir. Uzun yıllar piyasada kalmak, çok sayıda insanın uzun yıllar kullandığı bir marka olmak (Koska Helvası vb.) işletmelerin başarısını etkilemektedir.^{16, 17} Halkın önemli kesiminin üyesi olması veya bir şekilde ilişki içerisinde olması, uzun yıllar boyunca insanların ihtiyaçlarını karşılaması gibi nedenlerden dolayı kooperatifler hakkında insanlar olumlu tutumlara sahiptir. Sahip

¹³ Erkan Rehber, "Tarımda Yeni Nesil Kooperatifler", *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Türk Tarım Dergisi*, Eylül Ekim 2006, sayı. 171, ss. 40-43.

¹⁴ Beverland, a.g.m., 2007, ss. 480-495.

¹⁵ Jack Trout, Yeni Konumlandırma, Optimist, 2006, İstanbul, (çev. The New Positioning, The McGrawHill, 1996), ss. 19-24, 42-48.

¹⁶ Arman Kırım, **Mor İneğin Akıllısı İşinizi Farklılaştırmanın Kitabı**, Sistem: İstanbul, 5. baskı, 2003, ss. 51-4.

¹⁷ Kırım, 2003, ss. 23-26.

olunan olumlu tutumlar, kooperatiflerin sahip olduğu işletme ve markalarla da ilgili olmaktadır.

Belirli markalara karşı tutumlar, işletmelerin başarısını yakından etkiler. Örneğin Amerika’da tarım ürünlerinin yerel çiftçilerden alınması eğilimi vardır. Çünkü insanlar satıcının kim olduğunu ve üretim sürecini bildiğinde daha memnun olmaktadır. Neticede yerel ürünlere karşı artan ilgi, süpermarketlerde daha fazla yerel markalı ürünlerin satılmasına ve restoranların ürünlerin nerede üretildiğine dair bilgi vermesine neden olmaktadır.¹⁸ Kooperatifler bulundukları bölgelerin parçası ve yerel değeri olarak insanların dikkatini ve ilgisini çekmektedir.

İnsanların gelenek ve kültürlerine uygun kişi veya kuruluşlara daha çok güvenir.¹⁹ Kooperatif markaları da insanlarda güven yaratmaktadır. Örneğin yaklaşık 60 yıldır tutundurulmuş ve insanlar tarafından kullanılan, Ege bölgesinin bir ürünü olarak kabul edilen Tariş markası, ürünlerin yurt içinde ve dışında (zeytin vb.) satışında etkili olmaktadır.²⁰ 2000’li yıllara kadar gül yağı üretilip pazarlayan, sonrasında deodorant ve parfüm piyasasına farklı markalarla girerek dış ülkelere de pazarlayan Gülbirlik; zeytin piyasasında Ortadoğu ve pek çok ülkede satışlarını artıran Marmarabirlik; benzer başarı gösteren Fiskobirlik ve Kayısıbirlik önemli kooperatif markalarıdır.²¹

Marka tüketici ve üreticilerin zihninde olumlu çağrışımlar yaratır. Kooperatif kavramı markanın bu işlevine benzer fonksiyonu yerine getirmektedir. Kooperatif markaları da kooperatif üyeleri veya üye olmayanlar tarafından ilgi ile karşılanmaktadır. Kooperatif markaları; halkın bir ürünü olma, güvenilirlik, çok fazla kişiye fayda sağlama, üyesi olma gibi çağrışımlar yaratır. Ancak halkın kooperatif markaları hakkında farkındalığını ölçmek zordur ve insanların kooperatifler hakkında bilgisinin az olması çiftçiler, tüketiciler ve çalışanlar için amaçlara ulaşılmasını engellemektedir. Ayrıca kooperatiflerin şirketlerle ortak girişimlerde bulunması ve bir adım ötesinde holdingleşmesi ile kooperatif kelimesi genellikle kullanılmamaktadır.²² Yani kooperatiflerin oluşturduğu markalarda; kooperatif olma, halkın parçası olma, halkın refahına katkı sağlama, halktan biri olma gibi mesajların işlenmesi, insanların algı ve tutumları ile uyumlu olacağından, bu markaların başarısını olumlu etkileyecektir.

Başarılı kooperatifler, marka imajlarını bu doğrultuda yeniden konumlandırmaktadır. Yılda 12 milyar poundluk süt ürünleri sunan Land O’lakes yetkilileri, marka imajını yenileme çerçevesinde yaptıkları araştırmalar ve iletişim denetimleri neticesinde kurum kimliğinin daha görünür ve farkındalık yaratabilme potansiyeli olduğunu anlamıştır. Bunu yaparken OLSON

¹⁸ Dermot J. Hayes, Sergio H. Lence ve Bruce Babcock, “Geographic Indications and Farmer-Owned Brands: Why Do the US and EU Disagree?”, *EuroChoices* 4(2), © The Agricultural Economics Society and the European Association of Agricultural Economists 2005, ss. 28-35.

¹⁹ Trout, 2006, ss. 34-41.

²⁰ Hakkı Özmoralı, “Tariş: Kanada pazarında Türk zeytinyağı Sektöründen Bir Elçi”, *İGEME’den Bakış*, vol. 36, 2008, Ankara.

²¹ Adnan Ertan, “Prestijli Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Kalite ve Coğrafi İşaret Kavramlarının Tutundurulması ve Bu bağlamda Tarım Satış Kooperatiflerinin Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, sayı. 12, ss. 157-170.

²² Reynolds, a.g.m, 2011, ss. 32-33.

adlı bütünleşik iletişim firmasından destek almışlardır. Bu kapsamda işletme sloganını “birlikte büyümek” olarak değiştirmişlerdir. Belirlenen yeni sloganın web sitesi, broşür, yıllık raporlar, Intranet sitesi, üye dergileri, giysiler ve diğer yardımcı araçlarda kullanmışlardır. Ayrıca kurum web sitesinin yeniden tasarlanması, broşürlerin yenilenmesi, ilk Sosyal Sorumluluk raporunun hazırlanması gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.²³ İlgili uygulamada, yenilenen marka mesajının dayanışma veya kooperatif kavramına dayandığı görülmektedir.

4. Kooperatif-Birlik, Aracı ve Üretici Markalara Yönelik Algı ve Tutum Karşılaştırmasına Yönelik Alan Araştırması

4.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile, son yıllarda perakende sektöründe ön planda olan kooperatif ya da birlik markalarının, ulusal ve özel markalı ürünlerle, tüketici algılarında ki konumunun karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Kooperatif markalarının giderek pazar içerisinde yer almaya başlaması, yüksek marka değerlerine ulaşması ve başarılı olmasının sebeplerinin tüketici algısıyla ne ölçüde paralellik gösterdiği bu araştırma ile ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

4.2.Araştırmanın Önemi

Ürünlerin kimliğini yansıtan ve birbirlerinden ayırt edilebilmelerini sağlayan marka kavramı son yıllarda çok farklı boyutlarla incelenmiştir. Marka değeri, marka kişiliği, marka algısı ve benzeri birçok marka konusu farklı ürün grupları ve firmalar üzerinde gerçekleştirilmesine rağmen, pazarda ciddi anlamda yer bulan ve başarılı örnekleri gün geçtikçe artan kooperatif-birlik markaları için çok yeterli sayıda çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmanın özellikle kooperatif-birlik kurumları için ve bunların artık doğrudan rakibi olan ulusal ve aracı markalar için önemli veriler ortaya çıkaracağı ön görülmektedir.

4.3.Araştırma Yöntemi

Araştırma da birincil elden veri toplama yöntemlerinden anket uygulaması ile veriler toplanmaya çalışılacaktır. Araştırma Kırıkkale ili il merkezinde gerçekleştirilen yüz yüze 400 anket ile sonuçlandırılmıştır. Anket içerisinde ki sorular algı değerlendirilmesi açısından kooperatif, aracı ve üretici markalar için ayrı ayrı sorulmuştur. Bunun dışında ankette kooperatif markaları tercih nedenleri ve demografik sorulara da yer verilmiştir. Marka algılarını ölçmek için Orel’in 2004 yılında market markaları ile üretici markalarını karşılaştırmak üzere kullandığı sorular çalışmaya uyarlanmıştır.²⁴ Ayrıca kooperatif markalarının tercih edilme nedenleri olarak kooperatif markalarına karşı olan olumlu

²³ “Identity Heft, Part II, Land O’Lakes Freshens Image with Ney Co-op Brand Identity, Logo and Tagline”, *Rural Cooperatives*, 2009, vol.76, no.6, ss. 18-20.

²⁴ Fatma Demirci Orel, “Market Markaları ve Üretici Markalarına Yönelik Tüketici Algılamaları”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol.13, no.2, 2004, ss. 157-174. (165.)

tutumları ifade eden sorular, ilgili literatür ve keşifsel çalışmalar göz önünde bulundurularak yazarlar tarafından hazırlanmıştır. Araştırma verileri SPSS programında parametrik ve parametrik olmayan testlerle analize tabi tutulmuştur. Temel istatistiki analizler ve bağımsız t testi öncelikli olarak kullanılmıştır. Araştırmada ki örneklem sayısı %5 hata oranı ile 382 sayısını karşılamaktadır. Araştırma hipotezleri;

H1:Kooperatif-Birlik ve Aracı markalara ilişkin algı anlamlı farklılık göstermektedir.

H2: Kooperatif-Birlik ve Üretici markalara ilişkin algı anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: Kooperatif-Birlik markalarına ilişkin algı cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H4: Kooperatif-Birlik markalarına ilişkin algı gelire göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H5:Kooperatif-Birlik markalarına ilişkin algı eğitim seviyesine göre anlamlı farklılık göstermektedir

4.5.Araştırma Bulguları

Tablo 1. Demografik değişkenler

		N	%
Eğitim Durumu	İlkokul	28	7,1
	Ortaokul	54	13,7
	Lise	100	2,4
	Önlisans	80	20,3
	Lisans	120	30,5
	Lisansüstü	12	3
	Toplam	394	100
Meslek	Memur	66	16,9
	İşçi	42	10,8
	İşçi(Özel sektör)	82	21
	İşletme sahibi	20	5,1
	Emekli	22	5,6
	Öğrenci	158	40,5
	Toplam	390	100
Cinsiyet	Erkek	168	45,4
	Kadın	202	54,6
	Toplam	370	100
Yaş	18	14	3,6
	19-25	130	33,2
	26-32	80	20,4
	33-40	82	20,9
	41+	86	21,9
	Toplam	392	100
Aylık gelir	900 ve altı	120	31,6
	900-2000	168	44,2
	2001-3500	82	21,6
	3501-5000	10	2,6

	Toplam	298	100
--	--------	-----	-----

Araştırma sonuçlarına göre ankete katılanların yaş dağılımları yukarıdaki tabloda gösterilmektedir. Buna göre en yüksek oran %33,2 ile 19-25 yaş aralığında en düşük oran ise 18 yaşındakilerde gerçekleşmiştir. Ankete katılanların %54,6 sı kadın, %45,4 ü erkeklerden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcıların %40 ı öğrencilerden, %21 i işçilerden, %5 işletme sahiplerinden oluşmaktadır. Araştırmaya eğitim durumu olarak en yüksek katılım %30, 5 ile lisans mezunlarından gerçekleşmiştir. Gelir gurupları olarak baktığımızda %44 ile 900-2000 TL arası gelir grubu en yüksek düzeydedir.

Tablo 2. Kooperatif-Birlik, ve Aracı Markalar Algı Ortalama karşılaştırması

	Kooperatif markaları	Aracı markalar	N	Correlation	Sig.
Satın almak beni iyi hissettirir	3,5323	3,1457	396	,177	,000
Satın aldığım ürün kategorisinde bulunmasını severim	3,5495	3,3119	404	,103	,038
Çoğu ürün kategorisinde kooperatif markası en iyi tercih olmaktadır	3,4257	3,1400	400	,068	,176
Verdiğim paranın karşılığını alırım	3,5000	3,1436	404	,170	,001
Ürünler kalitelidir	3,5149	3,1837	392	,027	,595
Ürünler ucuzdur	3,4900	3,4950	396	-,019	,703
Ürünlerin çeşidi çoktur	3,4179	3,3100	398	,124	,013
Ürünlerin ambalajı çekicidir	3,3668	3,3200	394	,157	,002
Ürünlerin teşhiri caziptir	3,3503	3,5707	392	-,036	,479
Ürünler güvenilirdir	3,6250	3,3731	398	,120	,016
Aradığımda bulurum	3,3713	3,4350	400	,173	,001
Her aldığımda kalitesi aynıdır.	3,5274	3,1244	400	,238	,000

1.Kesinlikle katılmıyorum

5.Kesinlikle katılıyorum

Araştırma sonuçlarına göre, kooperatif markalara ilişkin algı iki değişken hariç tüm değişkenlerde aracı markalara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Aracı markalar fiyat ve teşhir konusunda kooperatif markalarına göre daha yüksek sahip ortalamaya sahiptir. Yani aracı markaların teşhiri daha iyi ve fiyatları daha düşük kabul edilmiştir. Ancak bu iki değişkendeki ortalama farklar çok düşük düzeydedir. Kooperatif markalı ürünlere ilişkin en yüksek algı güvenilirlik olarak görülürken, aracı markalara yönelik en olumlu algı teşhir ve düşük fiyatlı olmasında ortaya çıkmıştır. Bu ortalama farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlılığına bakıldığında ise kooperatif markaları; kalite, bulunma, güvenilir olma, çekicilik,

çeşit, verilen paranın karşılığını alma, iyi hissettirme ve alışveriş sepetinde yer alma değişkenlerinde anlamlı biçimde aracı markalara göre daha iyi algılanmaktadır. Buda kooperatif markaların aracı markalara göre genel itibari ile başarılı olduğunu göstermektedir. Buna göre, “H1:Kooperatif-Birlik ve Aracı markalara ilişkin algı anlamlı farklılık göstermektedir.” Hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 3. Kooperatif-Birlik ve Üretici markalar Algı Ortalama karşılaştırması

	Kooperatif markalar	Üretici markalar	N	Correlation	Sig.
Satın almak beni iyi hissettirir	3,5323	4,0300	398	,241	,000
Satın aldığım ürün kategorisinde bulunmasını severim	3,5495	3,8500	400	,340	,000
Çoğu ürün kategorisinde kooperatif markası en iyi tercih olmaktadır	3,4257	4,0348	402	,103	,039
Verdiğim paranın karşılığını alırım	3,5000	<u>4,3234</u>	402	,127	,011
Ürünler kalitelidir	3,5149	3,8905	402	,219	,000
Ürünler ucuzdur	3,4900	3,1841	398	,102	,041
Ürünlerin çeşidi çoktur	3,4179	3,8267	402	,155	,002
Ürünlerin ambalajı çekicidir	3,3668	3,8465	398	,157	,002
Ürünlerin teşhiri caziptir	3,3503	3,8950	394	,109	,030
Ürünler güvenilirdir	<u>3,6250</u>	3,8367	388	,385	,000
Aradığımda bulurum	3,3713	3,9847	392	,316	,000
Her aldığımda kalitesi aynıdır.	3,5274	3,8418	390	,310	,000

1.Kesinlikle katılmıyorum

5.Kesinlikle katılıyorum

Araştırma sonuçlarına göre Kooperatif-Birlik, ve Üretici markalara ilişkin algı ortalamaları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Üretici markalar kooperatif markalarına göre fiyat konusu dışında tüm değişkenlerde daha olumlu algılara sahip olarak değerlendirilmiştir. Üretici markalara yönelik en olumlu algı ödenen paranın karşılığının alınmasında ortaya çıkmıştır. Buna göre kooperatif markaların en güçlü yanı güvenilir algısını veriyor olmasıdır.

Bu özelliğinin daha da güçlendirilmesi bu ürünlere yönelik talebi artırabilir. Bunun dışında Kooperatif markalı ürünlerin kendi içindeki en olumsuz algısı ise teşhir konusunda yetersizliğidir. Bu göreceli olumsuzluk düzeltilerek te talebin artırılmasına katkı sağlanabilir. Üretici markaların fiyat dışındaki tüm algı değişkenlerinde yüksek ortalamalarının aynı zamanda istatistiksel olarak anlamlı çıktığı da görülmektedir.($p<0,05$). Buna göre kooperatif markalar aracı markalara göre ciddi algı üstünlüklerine sahip iken üretici markalara göre daha geride görülmektedirler. Ancak güvenilirlik kooperatif markaların önemli üstün yanlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Bunun pazarlama stratejilerinde kullanılması önemli avantaj getirebilecektir. Buna göre, “H2: Kooperatif-Birlik ve Üretici markalara ilişkin algı anlamlı farklılık göstermektedir.” Hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Kooperatif-Birlik Markalarının Algı Değişkenlerinin Cinsiyet Faktörüne Göre Değişimi

	t	df	p	Cinsiyet	Ortalama
Kooperatif markalarını satın almak beni iyi hissettirir	1,610	366	,108	Kadın	3,5941
				Erkek	3,3976
Satın aldığım ürün kategorisinde kooperatif markaları bulunmasını severim	1,243	368	,215	Kadın	3,5941
				Erkek	3,4524
Çoğu ürün kategorisinde kooperatif markası en iyi tercih olmaktadır	-1,818	368	,070	Kadın	3,3168
				Erkek	3,5238
Kooperatif markasına verdiğim paranın karşılığını alırım	,800	368	,424	Kadın	3,5347
				Erkek	3,4405
Kooperatif markalı ürünler kalitelidir	1,372	368	,171	Kadın	3,5842
				Erkek	3,4286
Kooperatif markalı ürünler ucuzdur	-,450	366	,653	Kadın	3,4455
				Erkek	3,5904
Kooperatif markalı ürünlerin çeşidi çoktur	-1,662	366	,097	Kadın	3,3267
				Erkek	3,5181
Kooperatif markalı ürünlerin ambalajı çekicidir	,278	362	,781	Kadın	3,3600
				Erkek	3,3293
Kooperatif markalı ürünlerin teşhiri caziptir	-,241	358	,810	Kadın	3,3100
				Erkek	3,3375
Kooperatif markalı ürünler güvenilirdir	,594	364	,553	Kadın	3,6535
				Erkek	3,5854
Kooperatif markalı ürünleri aradığımda bulurum	1,519	368	,130	Kadın	3,4455
				Erkek	3,2738
Kooperatif markalı ürünleri her aldığımda kalitesi aynıdır.	-2,229	366	,026	Kadın	3,4200
				Erkek	3,6548

Araştırma sonuçlarına göre, kooperatif markalara ilişkin algıların cinsiyet faktörüne göre değişimi yukarıda ki tabloda yer almaktadır. Buna göre, kalite devamlılığı, ucuzluk, çeşit ve bulunabilirlik değişkenleri dışında genel itibari ile kooperatif markalar kadınlar tarafından daha olumlu algılara sahiptir. Ancak bu ortalama farklılıklarının istatistiksel anlamlılığı sadece kalite devamlılığı noktasında söz konusu olmuştur($p<0,05$). Buna göre, “H3:

Kooperatif-Birlik markalarına ilişkin algı cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.” Hipotezi kısmi olarak kabul edilmiştir.

Tablo 5. Kooperatif-Birlik Markalarının Algı Değişkenlerinin Gelir Faktörüne Göre Değişimi

	t	df	p	Gelir	Ortalama
Kooperatif markalarını satın almak beni iyi hissettirir	,817	376	,414	900	3,6000
				900-2000	3,4961
Satın aldığım ürün kategorisinde kooperatif markaları bulunmasını severim	,098	378	,922	900	3,5500
				900-2000	3,5385
Çoğu ürün kategorisinde kooperatif markası en iyi tercih olmaktadır	-2,474	378	,014	900	3,2167
				900-2000	3,5077
Kooperatif markasına verdiğim paranın karşılığını alırım	,199	378	,842	900	3,5167
				900-2000	3,4923
Kooperatif markalı ürünler kalitelidir	-1,568	378	,118	900	3,3833
				900-2000	3,5692
Kooperatif markalı ürünler ucuzdur	-,169	374	,866	900	3,4667
				900-2000	3,5234
Kooperatif markalı ürünlerin çeşidi çoktur	-2,267	376	,024	900	3,2500
				900-2000	3,5194
Kooperatif markalı ürünlerin ambalajı çekicidir	,185	372	,853	900	3,3833
				900-2000	3,3622
Kooperatif markalı ürünlerin teşhiri caziptir	,771	368	,441	900	3,4138
				900-2000	3,3228
Kooperatif markalı ürünler güvenilirdir	-,344	374	,731	900	3,6102
				900-2000	3,6512
Kooperatif markalı ürünleri aradığımda bulurum	-,410	378	,682	900	3,3667
				900-2000	3,4154
Kooperatif markalı ürünleri her aldığımda kalitesi aynıdır.	-2,632	376	,009	900	3,3390
				900-2000	3,6308

Araştırma sonuçlarına göre, kooperatif markalarına ilişkin algılar asgari ücret düzeyi ve üzeri gelir guruplarına göre yukarıdaki tabloda karşılaştırılmıştır. Buna göre algıda anlamlı farklılığın ortaya çıktı değişken, kalitede devamlılık ve çeşitliliktir. Bu iki değişkende de yüksek gelir guruplarının algısı düşük gelire göre daha yüksek ve anlamlıdır. Bunun dışında güvenilirlik, en iyi tercih olma, kalite gibi konularda yüksek gelirliilerin ortalaması anlamlı olmasa da daha yüksek iken, iyi hissettirmek ve tercih etmek konularında da düşük gelirliilerin ortalamaları anlamlı olmasa da daha yüksek çıkmıştır. Buna göre sadece düşük gelir değil orta ve yüksek gelir sahiplerinin algısında da kooperatif ürünleri olumlu bulunmaktadır. Buna göre, “H4: Kooperatif-Birlik markalarına ilişkin algı gelire göre anlamlı farklılık göstermektedir.” Hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 6. Kooperatif-Birlik Markalarının Algı Değişkenlerinin Eğitim Faktörüne Göre Değişimi

	t	df	p	Eğitim	Ortalama
--	---	----	---	--------	----------

Kooperatif markalarını satın almak beni iyi hissettirir	,235	390	,814	Ünv mezunu olmayanlar	3,5604
				Ünv. Mezunu olanlar	3,5333
Satın aldığım ürün kategorisinde kooperatif markaları bulunmasını severim	-1,473	392	,142	Ünv mezunu olmayanlar	3,4725
				Ünv. Mezunu olanlar	3,6321
Çoğu ürün kategorisinde kooperatif markası en iyi tercih olmaktadır	-1,175	392	,241	Ünv mezunu olmayanlar	3,3626
				Ünv. Mezunu olanlar	3,4906
Kooperatif markasına verdiğim paranın karşılığını alırım	-,317	392	,752	Ünv mezunu olmayanlar	3,4835
				Ünv. Mezunu olanlar	3,5189
Kooperatif markalı ürünler kalitelidir	1,230	392	,220	Ünv mezunu olmayanlar	3,5934
				Ünv. Mezunu olanlar	3,4623
Kooperatif markalı ürünler ucuzdur	1,795	388	,073	Ünv mezunu olmayanlar	3,8000
				Ünv. Mezunu olanlar	3,2571
Kooperatif markalı ürünlerin çeşidi çoktur	,376	390	,707	Ünv mezunu olmayanlar	3,4505
				Ünv. Mezunu olanlar	3,4095
Kooperatif markalı ürünlerin ambalajı çekicidir	,731	386	,465	Ünv mezunu olmayanlar	3,4222
				Ünv. Mezunu olanlar	3,3462
Kooperatif markalı ürünlerin teşhiri caziptir	-,628	384	,531	Ünv mezunu olmayanlar	3,3111
				Ünv. Mezunu olanlar	3,3786
Kooperatif markalı ürünler güvenilirdir	-,900	388	,369	Ünv mezunu olmayanlar	3,5778
				Ünv. Mezunu olanlar	3,6762
Kooperatif markalı ürünleri aradığımda bulurum	-,878	392	,380	Ünv mezunu olmayanlar	3,3297
				Ünv. Mezunu olanlar	3,4245
Kooperatif markalı ürünleri her aldığımda kalitesi aynıdır.	-,463	390	,643	Ünv mezunu olmayanlar	3,5055
				Ünv. Mezunu olanlar	3,5524

Araştırma sonuçlarına göre, eğitim düzeyine göre kooperatif marka algısı anlamlı farklılıklar göstermemektedir. Ancak anlamlı olmasa da güvenilir olma, tercihler arasında bulunma, kalitede devamlılık, en iyi tercih olma gibi konularda üniversite mezunları daha olumlu algıya sahipken, diğerlerinde üniversite mezunu olmayanlar olumlu algıya sahiptir. Buna göre “H5:Kooperatif-Birlik markalarına ilişkin algı eğitim seviyesine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” Hipotezi ret edilmiştir.

Tablo 7. Kooperatif- Birlik Markalarının Tercih Edilme Nedenleri

	N	Ortalama	St.Sapma
Kooperatif markaları kar amacı öncelikli olmadığı için diğer markalara göre daha güvenilirlerdir.	402	3,3881	1,09802
Kooperatif markaları satın aldığımda çiftçiler ve üreticilere katkı sağladığını düşünüyorum	398	3,5678	1,11060
Kooperatif markalarına duygusal yakınlık hissedirim	398	3,3719	1,10525
Dayanılmaya önem verdiğimden kooperatif markalarını tercih ederim	402	3,4726	1,10338
Yerel ekonominin kalkınması için kooperatif markalarını tercih ederim	402	3,6020	1,08987
Kooperatif markalarına diğerlerine göre bir miktar fazla bedel ödeyebilirim	400	3,3800	1,15713

1.Kesinlikle katılmıyorum

5.Kesinlikle katılıyorum

Araştırma sonuçlarına göre, Kooperatif markalı ürünlerin tercih edilmesinin en önemli değişkeni sırası ile yerel ekonomiye destek ve çiftçi/üreticiye destek olmak için olduğu ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak göreceli olarak kooperatif markalarının tercihinde geride olan değişken tüketicilerin daha yüksek bir bedel ödemeye razı olmadıklarıdır. Burada ortalamalar genel olarak yüksektir ancak göreceli olarak yorumlandığında bu ürünlerin fiyatlarının yükseltilmesi çok olumlu sonuçlara neden olmayacaktır.

SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre, kooperatif-birlik markalarının pazarda yer bulma süreci içerisinde aracı(özel) markalara göre çok daha iyi durumdayken üretici markalar göreceli olarak henüz daha olumlu algılara sahip görülmektedir. Ancak bazı özellikleri itibari ile kooperatif markaların geleceğinin çok daha iyi olabileceği söylenebilir. Araştırma kapsamında yapılan kantitatif çalışmaya göre, kooperatif markalara ilişkin algı iki değişken hariç tüm değişkenlerde aracı markalara göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Aracı markalar fiyat ve teşhir konusunda kooperatif markalarına göre daha yüksek sahip ortalamaya sahiptir. Yani aracı markaların teşhiri daha iyi ve fiyatları daha düşük kabul edilmiştir. Ancak bu iki değişkendeki ortalama farklar çok düşük düzeydedir. Kooperatif markalı ürünlere ilişkin en yüksek algı güvenilirlikte çıkarken, aracı markalara yönelik en olumlu algı teşhir ve düşük fiyatlı olmasında ortaya çıkmıştır. Kooperatif markaları ise, kalite, bulunma, güvenilir olma, çekicilik, çeşit, verilen paranın karşılığını alma, iyi hissettirme ve alışveriş sepetinde yer alma değişkenlerinde anlamlı biçimde aracı markalara göre daha iyi algılanmaktadır. Buda kooperatif markaların aracı markalara göre genel itibari ile başarılı olduğunu göstermektedir. Üretici markalar, kooperatif markalarına göre fiyat konusu dışında tüm değişkenlerde daha

olumlu algılara sahip olarak değerlendirilmiştir. Üretici markalara yönelik en olumlu algı ödenen paranın karşılığının alınmasında ortaya çıkmıştır. Buna göre kooperatif markaların en güçlü yanı güvenilir algısını veriyor olmasıdır. Bu özelliğinin daha da güçlendirilmesi bu ürünlere yönelik talebi artırabilir. Bunun dışında Kooperatif markalı ürünlerin kendi içindeki en olumsuz algısı ise teşhir konusunda yetersizliğidir. Bu göreceli olumsuzluk düzeltilerek te talebin artırılmasına katkı sağlanabilir.

Araştırma kapsamında kooperatif-birlik markalarına ilişkin algının cinsiyet, gelir ve eğitim değişkenlerine göre değerlendirilmesi de söz konusu olmuştur. Buna göre, kalite devamlılığı, ucuzluk, çeşit ve bulunabilirlik değişkenleri dışında genel itibari ile kooperatif markalar kadınlar tarafından daha olumlu algılara sahiptir. Ancak bu ortalama farklılıklarının istatistiksel anlamlılığı sadece kalite devamlılığı noktasında söz konusu olmuştur($p<0,05$). Kooperatif markaların kendi sektörleri, hedefleri ve amaçları doğrultusunda bu konuyu değerlendirilmesi de gerekmektedir. Kooperatif markalara ilişkin algının gelir guruplara göre değişiminde ise, algıda anlamlı farklılığın ortaya çıktığı değişken, kalitede devamlılık ve çeşitliliklerdir. Bu iki değişkende de yüksek gelir guruplarının algısı düşük gelire göre daha yüksek ve anlamlıdır. Bunun dışında güvenilirlik, en iyi tercih olma, kalite gibi konularda yüksek gelirli olanların ortalaması anlamlı olmasa da daha yüksek çıkmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde sadece düşük gelir guruplarının değil, orta ve yüksek gelir guruplarının da bu markalara olumlu algılar gösterdiği önemli bir avantajdır. Eğitim alt gurupları açısından ise kooperatif markalarına ilişkin algı anlamlı farklılık göstermemiştir.

Araştırma sonuçlarına göre kooperatif markaların tercih edilme nedenleri ise sırasıyla, yerel ekonomiye destek ve çiftçi/üreticiye destek olmak için olduğu ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak göreceli olarak kooperatif markalarının tercihinde geride olan değişken tüketicilerin daha yüksek bir bedel ödemeye razı olmadıklarıdır. Burada ortalamalar genel olarak yüksektir ancak göreceli olarak yorumlandığında bu ürünlerin fiyatlarının yükseltilmesi çok olumlu sonuçlara neden olmayacaktır. Kooperatif ürünlerinin markalaşmasında; yerel ekonomiye ve çiftçilere destek olma, toplumun bir parçası olma, dayanışma ve güvenilir olma gibi temel mesajların geliştirilmesinin etkili olacağı düşünülmektedir.

Son yıllarda özellikle bazı kooperatif markalarının pazarda ciddi pay almaya başladıkları ve faaliyet alanlarını çeşitlendirdikleri görülmektedir. Buradan hareketle gerçekleştirilen bu çalışmada kooperatif markaları ile aracı, üretici markalara ilişkin algı karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre genel olarak kooperatif markaların en önemli avantajı güvenilir algısını yaratıyor olmasıdır. Buna ek olarak kadın tüketiciler tarafından olumlu algı konumlandırmasını da sağlamıştır. Eğitim düzeyi açısından farklılık göstermeyen bu konumlandırma, özellikle tüm gelir gurupları tarafından tercih edilmektedir. Bu durum da önemli bir avantajdır. Buna rağmen hala üretici markalar seviyesinde olmayan kooperatif markalar aracı (özel) markalara göre ciddi anlamda olumlu algılara sahiptir. Bu sürecin devamlılığı ve başarısı yapılacak diğer araştırmalarla desteklenebilecektir.

KAYNAKÇA

- Adnan Ertan, “Prestijli Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Kalite ve Coğrafi İşaret Kavramlarının Tutundurulması ve Bu bağlamda Tarım Satış Kooperatiflerinin Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, sayı. 12, ss. 157-170.
- Arman Kırım, *Mor İneğin Akıllısı İşinizi Farklılaştırmanın Kitabı*, Sistem: İstanbul, 5. baskı, 2003, ss. 51-4.
- Bruce J. Reynolds, “Branding for Success”, *Rural Cooperatives*, 2007, ss. 12-15.
- Bruce J. Reynolds, “The co-op Brand Can Help Strengthen Links with Members and Consumers”, *November/December 2011 / Rural Cooperatives* ss. 32-33.
- Bryan Welch, “Doing Well by Doing Good”, *Realfood*, 2006, ss. 72-80.
- Deborah, Gifford ve Hall Liz ve Wayne Ryan, “Chains of Success: Case Studies on International and Australian Food Businesses Cooperating to Compete in the Global Market”, *Commonwealth of Australia, Canberra*, 1998.
- Dermot J. Hayes, Sergio H. Lence ve BruceBabcock, “Geographic Indications and Farmer-Owned Brands: Why Do the US andEU Disagree?”, *EuroChoices* 4(2), © The Agricultural Economics Society and the European Association of Agricultural Economists 2005, ss. 28-35.
- Erkan Rehber, “Tarımda Yeni Nesil Kooperatifler”, *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Türk Tarım Dergisi*, Eylül Ekim 2006, sayı. 171, ss. 40-43.
- Fatma Demirci Orel, “Market Markaları ve Üretici Markalarına Yönelik Tüketici Algılamaları”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol.13, no.2, 2004, ss. 157-174.
- Hakkı Özmorali, “Tariş: Kanada pazarında Türk zeytinyağı Sektöründen Bir Elçi”, *İGEME'den Bakış*, vol. 36, 2008, Ankara.
- Jack Trout, *Yeni Konumlandırma, Optimist*, 2006, İstanbul, (çev. The New Positioning, The McGrawHill, 1996).
- Jon H. Hanf ve Erik Schwickert, “Cooperatives in the Balance Between Retail and Member Interests: The Challenges of the German Cooperative Sector”, *Journal of Wine Research*, vol.25, no.1, ss. 32-44.
- Keller, Kevin Lane, *Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity*, second ed. Prentice-Hall, 2002, Sydney.
- Michael Beverland, “Can Cooperatives Brand? Exploring the Interplay Between Cooperative Structure and Sustained Brand Marketing Success”, *Food Policy*, vol.32, 2007, ss. 480-495.

- Michael Lee Cook ve Constantine Iliopoulos, “Beginning to inform the theory of the cooperative firm: emergence of the new generation cooperative”, *The Finnish Journal of Business Economics*, 4, 1999, 525–535.
- Michael, Beverland, “Creating value for channel partners: the Cervena case”, *Journal of Business & Industrial Marketing*, vol. 20, no. 3, 2005, 127–135.
- Murat İsmet Haseki, Kooperatifçilik ve Pazarlama Anlayışı: Tarım Satış Kooperatiflerinin Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma”, Doktora Tezi, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı), Adana, 2007, ss. 67-68,
- Shermmain D. Hardesty, “Cooperatives as Marketers of Branded Products”, *Journal of Food Distribution Research*, vol.36, no.1, 2005, ss. 237-242.
- “Identity Theft, Part II, Land O’Lakes Freshens Image with Ney Co-op Brand Identity, Logo and Tagline”, *Rural Cooperatives*, 2009, vol.76, no.6, ss. 18-20.